

226 c

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

1825 — 1826.

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

a. d. VIII *Februarii A.* MDCCCXXV. *ad d.* VIII *Februarii A.* MDCCCXXVI.

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO GUILIELMO TYDEMAN,

ACADEMIAE ACTUARIO

NICOLAO SMALLENBURG.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD S. ET J. LUCHTMANS,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS,
MDCCCXXVII.

INDEX

EORUM, QUAE UNDECIMO ANNALIUM LEIDENSIUM VOLUMINE CONTINENTUR.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

inde a d. VIII *Februarii* MDCCCXXV, *a d.* VIII *Februarii* MDCCCXXVI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA
DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS,

HENRICUS GUILIELMUS TYDEMAN.

ACADEMIAE ACTUARIUS,

NICOLAUS SMALLENBURG.

JURIS PROFESSORES.

H. G. TYDEMAN.
N. SMALLENBURG.
E. HAGEMAN, propter aetatem septuagenariam rude donatus.
C. I. VAN ASSEN.

THEOLOGI.

I. VAN VOORST.
I. CLARISSE.
L. SURINGAR.
N. C. KIST, Historiae Ecclesiasticae et Historiae Dogmatum Professor extraordinarius.

A DIS-

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

S. SPEYERT VAN DER EYK.
C. EKAMA.
G. WTTEWAALL.
C. G. C. REINWARDT.
I. DE GELDER.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM.

I. H. VAN DER PALM.
M. SIEGENBEEK.
S. I. VAN DE WYNPERSSE, propter infirmam valetudinem rude donatus.
I. BAKE.
I. NIEUWENHUIS.
H. A. HAMAKER, Legati Warneriani interpres.
P. HOFMAN PEERLKAMP.
C. I. C. REUVENS, Archaeologiae Professor extraordinarius.

MEDICI.

M. S. DU PUI.
G. SANDIFORT.
I. C. KRAUSS, propter infirmam valetudinem rude donatus.
I. C. B. BERNARD, rei medicinalis in Regno Belgico Inspector generalis.
M. I. MACQUELYN.
C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Medicinae Professor extraordinarius.

LECTORES.

N. G. VAN KAMPEN, literarum Germanicarum.
C. F. RUPPE, Musices.
P. I. UYLENBROEK, discipl. Mathemat. et Physic.

MAGISTRI ACADEMICI.

C. H. EYFFERT, Equitationis.
G. KNIPPENBERG, Artis Gladiatoriae.

SERIES

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

habendarum à die 20 Septembris 1825.

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO GUILIELMO TYDEMAN.

FACULTAS JURIDICA.

H. G. TYDEMAN Encyclopaediam Juris (sive Introductionem ad studium Jurisprudentiae universae et singularum illius partium) tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

Historiam politicam recentiorem, duce HEERENIO, enarrabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

Oeconomiae Politicae principia, auctore potissimum J. B. SAY, tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

Statisticam Patriae describet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

N. SMALLENBURG Pandectas, secundum WESTENBERGIUM, tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Institutiones, iisdem diebus, hora XI.

Primas Lineas Juris Civilis Hollandici, à se editas, explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, et Jovis, hora XII.

E. HAGEMAN, in quantum aetas et valetudo permittent, diebus et horis dein indicandis, studiosae Juventuti prodesse conabitur.

C. J. VAN ASSEN interpretabitur Digestorum Libros, duce WESTENBERGIO, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Tradet Elementa Juris Civilis Attici, die Veneris, hora VIII.

Illustrabit Historiam Jurisprudentiae Romanae, duce J. A. BACHIO, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX.

Tractabit separatim locum de Delictis et Poenis, interpretando Digestorum Libros XLVII et XLVIII, et Codicis Librum IX, die Jovis, hora IX.

Docebit JUSTINIANI Institutiones, diebus Lunae, Martis et Mercurii hora X.

Explanare perget GAJI Institutionum Commentarios, die Jovis, hora X.

FACULTAS THEOLOGICA.

J. VAN VOORST Epistolam Jacobi et selectas aliorum Novi Testamenti librorum pericopas Critice et Exegetice exponet, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris, hora XII.

Praecepta de populari Religionis Christianae institutione cum privatâ, tum publicâ, tradet die Jovis, hora X.

Theologiam Dogmaticam colloquendo cum Commilitonibus tractabit, diebus Mercurii et Veneris, hora X.

Orationibus Sacris pronuntiandis praeerit die Jovis, hora I.

J. CLARISSE Theologiam Naturalem tradet, diebus Martis et Jovis, hora IX.

Theologiam Dogmaticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Theologiam Moralem, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Theologiam, quae dicitur, Pastoralem, diebus Veneris et Saturni, hora VIII.

Encyclopaediam et Methodologiam Theologicam hora Auditoribus commoda.

Exercitia Oratoriae Sacrae moderabitur, die Lunae, hora I.

L. SURINGAR Theologiam Christianam Theoreticam docebit, diebus Lunae et Martis, hora X. et Mercurii, hora XII.

Historiam Religionis et Societatis Christianae, inde a Carolo M. ad nostram usque aetatem explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Acta

Acta Apostolorum cursoria lectione pertractabit hora ipsi et Auditoribus commoda.

Oratoriae Sacrae exercitiis praeërit die Mercurii, hora I.

J. CLARISSE et L. SURINGAR moderari pergent exercitia de quaestionibus argumenti Theologici disputandi, die Veneris, hora IV.

N. C. KIST, Professor Extraordinarius, Religionis et Ecclesiae Christianae historiam docebit antiquam, diebus Martis et Jovis, hora I. et Veneris, hora XI.

Dogmatum historiae Christianorum capita selecta tractabit, diebus Lunae et Mercurii, hora III.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

S. SPEYERT VAN DER EYK Mathesin Sublimiorem docebit, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Physicam, experimentis illustratam, tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

C. EKAMA demonstrabit Mathesin, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Astronomiam popularem, diebus Martis et Jovis, hora X.

Physicam Mathematicam, diebus Lunae et Mercurii, hora X.

Astronomiam, diebus Martis et Jovis, hora XI.

Geometriam applicatam, diebus et horis deinceps indicandis.

G. WTTEWAALL Oeconomiam Ruralem docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

C. G. C. REINWARDT *Chemiam et Artem Pharmaceuticam* docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Rei Herbariae fundamenta tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Plantarum Historiam illustrabit verno et aestivo tempore matutino, hora VII.

Historiam Naturalem exponet, diebus Martis et Jovis, hora I.

J. DE GELDER, demonstrabit Mathesin, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Trigonometriam rectilineam et sphaericam ejusque usum in Astronomiâ et Arte navigandi provectioribus discipulis explicabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

Calculum Differentialem et Integralem per quavis hebdomade docebit iis horis, quae Auditoribus maximè sint commodae.

Mechanicam analyticam diebus Martis et Jovis post meridiem, hora V et VI.

Theoriam probabilitatis, quam vocant, et insignem ejus usum in vita civili tradet, quarum lectionum horas in commodum Auditorum constituet.

FACULTAS PHILOS. THEOR. ET LITERARUM.

J. H. VAN DER PALM Jobi Carmina Philologice et Critice illustrare perget diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Praecepta Oratoriae Sacrae tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

Coranicis lectionibus vacabit, diebus Martis, hora V et VI.

Librum I Regum cursoria lectione explicare perget, diebus Veneris, hora I.

M. SIEGENBEEK praecipuas Historiae Patriae epochas observationibus illustrabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Praecepta stili bene Belgici tradet, iisdem diebus, hora XII.

Eloquentiam Belgicam docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I.

Literas Belgicas tradet, diebus Jovis et Veneris, hora I.

Eloquentiae exterioris exercitia moderabitur, die Veneris, hora III.

J. BAKE interpretabitur cum PLUTARCHI Vitas *Lysandri* et *Sullae*; tum EURIPIDIS *Iphigeniam in Tauris*: diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X.

Antiquitatum Graecarum, maxime *Atticarum*, locum Civilem explicabit diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Historiam Literarum Graecarum, superiori anno institutam, tradere perget, die Martis, hora I.

J. NIEUWENHUIS Scholas habiturus est *Metaphysicas*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora VIII.

Logicas, conjunctas cum Encyclopaediâ philosophiae sive introductione ad studium Philosophiae universe, die Jovis, hora XII. et die Veneris, hora X.

His-

Historiam Philosophiae Antiquae explicabit, diebus Martis et Mercurii, hora XII.

H. A. HAMAKER Grammaticam Hebraeam docebit, et exercitiis analyticis moderandis vacabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Arabicae, item Syriacae linguae et Chaldaicae elementa tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora I. et Veneris, hora IV.

Loca historicorum a Freytagio V. Cl. edita, item Lebidi et Antarae carmina explicabit diebus Martis et Jovis, hora IV.

Bar-Hebraei Chronicon Syriacum interpretabitur privatissime, diebus Jovis, hora V et VI.

Disputationibus sive privatis, sive publicis, praeerit hora auditoribus commoda.

P. HOFMAN PEERLKAMP explicabit historiam universalem, a prima regnorum origine usque ad divisionem imperii Carolingici, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Literas Latinas docebit, interpretando loca selecta Titi Livii ex libris XXI, XXII, XXIII, XXIV, et carmina elegantiora C. Valerii Catulli, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IX.

C. J. C. REUVENS, Professor Extraordinarius, *Antiquitatem Romanam* explicabit secundum compendium J. D. FUSSII, V. Cl., diebus Lunae et Martis, hora XII.

Idem scholas *numismaticas* instaurabit, hora maxime commoda.

J. BAKE et P. HOFMAN PEERLKAMP praeerunt publicis Disputandi exercitationibus, die Martis, hora III.

FACULTAS MEDICA.

M. S. DU PUI Theoriam disciplinae Chirurgicae, ejusdemque Praxin in Nosocomio Academico exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X. et Veneris, hora XI.

Anatomiam Chirurgicam cum operationibus, hiberno tempore, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora V.

Ar-

Artem obstetriciam cum theoretice, tum practice, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XII.

Medicinam Forensem explicabit, diebus Mercurii et Veneris, horis postmodum indicandis et a lectionibus Juridicis et Medicis vacuis.

Disputationibus publicis vacabit, horâ dein indicandâ.

G. SANDIFORT Anatomiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Physiologiam, Anatome comparata illustratam, iisdem diebus, hora IX.

Methodum secandi Cadavera, quotidie, hiberno tempore, ab hora III ad V.

M. J. MACQUELYN Materiem Medicam et Pharmaciam, ad Pharmacopaeam Belgicam accommodatam, tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Selecta capita de cognoscendis et curandis morbis tam acutis, quam chronicis explicabit: et in Nosocomio clinico Academico Medicinae studiosos in morborum divisione per sua signa, cognitione per suas causas, et curatione per sua indicata exercebit singulis diebus, hora IX.

Diaeteticem seu Hygieinen ad Praxin Medicam applicatam docebit, die Veneris, hora IX et XI.

Disputandi exercitia moderabitur horâ auditoribus commoda.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Med. Prof. extraordinarius, Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

et die Veneris, hora VIII.

Medicinam Practicam cum exercitatione in Nosocomio Academico singulis diebus, horis XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora IV.

N. G. VAN KAMPEN, Liter. German. Lector, Poëtarum Germanicorum Specimina, inde à KLOPSTOCKIO, interpretabitur è Florilegio suo nuper edito, (*Handboek der Hoogduitsche Letterkunde*) die Mercurii, post meridiem horâ IV. et die Veneris a. m. hora VIII.

Scho-

Scholas Grammaticas habebit, diebus et horis Auditoribus maximè opportunis.

C. F. RUPPE, Musices Lector, Harmoniae fundamenta et principia Compositionis Musicae docebit, diebus Lunae et Jovis, hora III.

P. J. UYLENBROEK, Discipl. Mathem. et Physic. Lector, Arithmetices Universalis initia tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora X.

Ejusdem Disciplinae capita selecta explicare perget, diebus Martis et Jovis, hora I.

Optices elementa exponet horis auditoribus commodis.

C. H. EYFFERT, Academicus Equitationis Magister, artem equitandi quotidiè docebit.

Theoriam artis equitandi exponet, die Jovis, hora V.

G. KNIPPENBERG, Academicus Artis Gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

ACTA ET GESTA IN SENATU
ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

1825. Die 12 Novembris. Ex litteris Illustr. Acad. Curatorum, additoque illis Regio Decreto intellexit Senatus Virum Clarissimum HENRICUM COCK, hactenus Juris Professorem in Illustri Athenaeo Daventriensi, Juris Professorem in hac Academia esse constitutum.

1826. Die 23. Januarii. Quatuor ex diversis Facultatibus ad normam ab Augustissimo Rege constitutam, nominati sunt Professores, e quibus unus a Rege eligeretur ad Rectoris munus anno proximo Academico gerendum.

Nominati quoque sunt quatuor, e quibus unus ex Lege Regia eligendus esset Senatus Actuarius in annum sequentem.

Nominatio prior mox per litteras, Latino sermone scriptas, ad Regem missa, utraque cum Curatoribus communicata est. In eodem consessu dies a Rectore Magnifico Orationi Inaugurali habendae dictus est Viro Clarissimo HENRICO COCK.

Die 6 Februarii. Recitatum est Regis Augustissimi Decretum, quo Academiae Rector Magnificus in annum sequentem designatur Vir Clar. LUCAS SURINGAR. Designato Rectori adjuncti sunt Assessores

Viri Clarissimi J. DE GELDER.
H. A. HAMAKER.
M. S. DU RUI.
H. W. TYDEMAN.

1826. Die 8 Februarii. Rector ad Senatum retulit, in consessu Curatorum, Rectoris, et Assessorum, ex nominatis Actuarium electum esse Virum Clar. M. J. MACQUELYN.

Dein a Viro Clar. COCK in manum Pracsidis Curatorum solenne praestitum est jusjurandum. Mox munus auspicatus est, habita Oratione *de Juris Publici universalis studio ad civitatis otium pacemque fructuosissimo.* — Exinde munere abiens Vir Magnificus in Auditorio Majori solenni habito sermone Magistratum Academiae posuit; ceteraque ex more antiquo et Legibus Regiis hoc die praestanda feliciter peracta sunt.

SERIES

DISSERTATIONUM INAUGURALIUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

PUBLICE DEFENSARUM;

à die VIII Februarii MDCCCXXV. ad diem VIII Februarii MDCCCXXVI.

1825.

d. 12 Martii. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones varii argumenti*, defensum a Guilielmo Friderico van Reede van Oudtshoorn, Gorinchemensi, pro Doctoratu Juris Romani.

d. 24 Martii. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones aliquot ex capite de inofficioso testamento*, defensum a Petro Pompejo Repelaer, Dordracensi, pro Doctoratu Juris Romani.

d. 26 Martii. *Dissertatio Juridica de Novatione*; defensa a Petro Adriano van Slingelandt, Vadensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 15 Aprilis. *Dissertatio Juridica de Commodato secundum Juris Romani et Hodierni principia*, defensa a Jano van Reigersberg Versluys, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d.

1825.

d. 16 Aprilis. Disputatio Juridica, sistens Disquisitionem de peritis in arte, defensa in Auditorio Majori, à Joanne Philippo du Quesne van Beuchem en Cillershoek, Altona-Dano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 25 Aprilis. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno*, defensum a Jano van der Houven van Anckeren, Roterodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 30 Aprilis. Disputatio Theologica de Primorum hominum Christianorum vita privata, defensa in Auditorio Majori, à Jacobo Borsius, Amstelodamensi, pro Doctoratu Theologiae.

d. 4. Maji. *Dissertatio Medica de signis ex decubitu, positione et incessu in nonnullis Morbis*, defensa ab Aärone German, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae.

d. 7 Maji. *Specimen Philosophicum, exhibens Monographiam Ammoniteorum et Goniatiteorum*, defensum à Guilielmo de Haan, Amstelodamensi, pro Matheseos Magisterio et Doctoratu Philosophiae Naturalis.

d. 11 Maji. *Specimen Juridicum de Appellationibus in caussis Civilibus ex Juris Gallici principiis*, defensum à Frederico Godfriedo Houck, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 18 Maji. *Dissertatio Juridica de Nuptiis, quibus consensus contrahentium defuit*, defensa ab Emmanuele Desiderato Carolo Ernesto Corbisier, e Fremeriis in Hannonia, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 21 Maji. Dissertatio Historica et Literaria de Vita Croesi, quam Xenophon in Cyropaedia tradidit, ad fi-

1825.

fidem Historicam exacta, defensa in Auditorio majori, à Jacobo Klerk, P. F., Roterodamensi, pro Phil. Theor. Magisterio et Literarum Humaniorum Doctoratu.

d. 21. Maji. Dissertatio Literaria et Juridica de M. Tullii Ciceronis Oratione pro M. Coelio, defensa in Auditorio Majori, ab eodem Jacobo Klerk, P. F., Roterodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 26 Maji. Disputatio Juridica de cura, quam Romani habuerunt, carceris, et eorum, qui carcere continerentur, defensa in Auditorio Majori, à Thoma Guilielmo Schade van Westrum, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 9 Junii. *Dissertatio Juridica de contractu reditus annui cum vita cessantis*, defensa à Johanne Jacobo Nederburgh, Arnhemensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 11 Junii. *Dissertatio Juridica de Mutationibus in re Criminali Belgica, ex Edicto Regis nostri diei XI Decembris anni 1813.*; defensa à Martino Gerardo Pauw, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 16 Junii. *Dissertatio Juridica de Stipulatione Aquiliana*; defensa à Thoma Fraser, Invernesiensi-Scoto, pro Doctoratu Juris Romani.

d. 20 Junii. Dissertatio Juridica de scriptura privata, defensa in Auditorio Majori, à Cosma Damiano Beels, Steenberga-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

eod. die. Specimen Literarium, continens Diatriben in Demosthenis Orationes I et II. in Stephanum, defensum in Auditorio Majori, ab eodem Cosma Damiano Beels, Steenberga-Batavo, pro Phil. Theor. Magisterio, et Literarum Humaniorum Doctoratu.

d.

1825.

d. 23 Junii. *Specimen Juridicum, exhibens M. Porcii Catonis vitam a Corn. Nepote scriptam, annotatione instructam, Thesesque annexas*, defensum ab Agone Tjepkone Ruardo Sixma van Heemstra, Nobili Frisio, pro Doctoratu Juris Romani.

d. 24 Junii. *Dissertatio Juridica de obligatione venditoris ex Jure Cod. Civ. Gall. ad rem a vitiis immunem praestandam*, defensa à Wyëro Antonio van de Graaff, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 25 Junii. *Specimen Juridicum, quo continentur Quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno*, defensum à Ludovico Cornelio Slicher, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 6 Septembris. *Specimen Juridicum de Procuratoribus ex Jure Romano*, defensum à Guilielmo Smith, Barbadiensi, pro Doctoratu Juris Romani.

d. 24 Septembris. Specimen Theologicum de Parabolis Jesu Christi, defensum in Auditorio Majori, à Gerardo Annaeo van Limburg Brouwer, Amstelodamensi, pro Doctoratu Theologiae.

eod. die. Specimen Theologicum in locum I. Epist. Petri I: 3—12, defensum in Auditorio Majori, à Gerardo Ruitenschild, Leovardia-Frisio, pro Doctoratu Theologiae.

d. 1 Octobris. Disputatio Juridica de Notariis, in primis secundum Jus Hodiernum, defensa in Auditorio Majori, ab Alexandro Francisco Sifflé, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

eod. die. Dissertatio Philosophica, in qua ratione Mathematica, et Physica, quaeritur de mensura, constructione et munitione aggerum terreorum, ad lacus, flu-

1825.

fluvios, et mare ab agris humilioribus arcenda; defensa in Auditorio Majori à Gideone Jano Verdam, Mydrechto-Batavo, pro Matheseos Magisterio, et Doctoratu Philosophiae Naturalis.

d. 1 Octobris. *Dissertatio Medica de quibusdam Sectis antiquioris et recentioris aevi Medicis*, defensa à Petro Abrahamo Jeltes, Harlemensi, pro Doctoratu Medicinae.

d. 14 Octobris. *Dissertatio Juridica de Officiis Tutorum ex Juris Hodierni principiis*, defensa ab Adriano van Bergen, ex Pago Wassenaer, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 31 Octobris. *Specimen Juridicum, continens Quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno*, defensum ab Henrico Jano Kronenberg, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 5 Novembris. *Specimen Literarium de L. Annaei Senecae Libro de Tranquillitate animi explicato*, defensum ab Antonio Hirschig, Ginneko-Brabanto, pro Phil. Theor. Magisterio, et Literarum Humaniorum Doctoratu.

d. 12 Novembris. Specimen Theologicum de Pontii Pilati in caussa Servatoris agendi ratione, defensum in Auditorio Majori, a Petro Joanne Jacobo Mounier, Delphis-Batavo, pro Doctoratu Theologiae.

d. 18 Novembris. *Specimen Juridicum de Domicilio Civili*, defensum à Jacobo Roorda, Leovardia-Frisio, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 26 Novembris. Specimen Medicum de Principiis Vegetabilium Alcaloïdeis, defensum in Auditorio Majori, à Christiano Nicolao van Enspyck Kleynhoff, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae.

d.

1825.

d. 28 Novembris. *Dissertatio Medica de Natura Humana; gravidarum saluti prospiciente*, defensa a Jacobo Mario Alberto Roelants, Schiedamo-Batavo, pro Doctoratu Medicinae.

d. 30 Novembris. Disputatio Juridica de Testamenti Holographi historia, et de hodierno ejus usu, defensa in Auditorio Majori, à Francisco de Greve, Arnhemiensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

eod. die: *Dissertatio Medica varii argumenti*, defensa ab Antonio Bernardo Jacobo Heydenryck, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae.

d. 7. Decembris. *Specimen Juridicum, continens breves annotationes ad Tit. Cod. Civ. de Transactionibus*, defensum ab Erico de Lang 's Graeuwen, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 12 Decembris. *Specimen Literarium de Oratione M. Tullii Ciceronis pro Q. Ligario*, defensum à Petro Henrico Alberto Zillesen, Schiedamensi, pro Phil. Theor. Magisterio, et Literarum Humaniorum Doctoratu.

d. 17 Decembris. *Specimen Juridicum de Canonicis Rheno-Trajectinis*, defensum à Josepho Gerardo van der Schaaff, Rheno-Trajectino, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 23 Decembris. *Dissertatio Juridica de Successione ab intestato, secundum Juris Hodierni principia*, defensa à Roberto Boreel, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826.

d. 30 Januarii. Dissertatio Juridica de Luxu et Legibus Sumtuariis ex Oeconomia Politica dijudicandis, defensa in Auditorio Majori, ab Abrahamo Elia Penning, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826.

d. 2 Februarii. *Specimen Medicum de Variolarum Vaccinarum, in homine et vacca, diagnosi, nec non de cautelis ex illa conficiendis*, defensum à Samuele Hartog, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae.

d. 6 Februarii. *Dissertatio Juridica de Testamento mystico seu clauso, ex Juris Hodierni principiis*, defensa à Carolo Gerhardo Everhardo Alexandro van Lamsweerde, Zutphania-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

eod. die. *Dissertatio Juridica de Beneficio Inventarii, nec non iis, qui inventarium conficere coguntur, ex Juris Hodierni principiis*, defensa ab Alexandro Frederico Ernesto Martino van Lamsweerde, Zutphania-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

JUDICIA

JUDICIA FACULTATUM DE CONSCRIPTIS HOC ANNO COMMENTATIONIBUS, AB ACTUARIO PRAELECTA DIE VIII FEBRUARII MDCCCXXVI.

I.

ORDINIS JURECONSULTORUM.

Ad Quaestionem ab ordine Jureconsultorum positam de Jure Civili Romano quatuor allatae sunt disputationes.

Prima munita erat hac inscriptione:

Spes alit timentes.

Altera his Plinii verbis:

Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est; aut facere scribenda, aut scribere legenda.

Tertia symboli loco habebat hoc Ciceronis dictum:

Utilis est Juris Civilis scientia.

Quarta denique inscripta erat his Plinii verbis:

Est omnino iniquum, sed usu receptum, cet.

Primae disputationis auctor hanc instituit commentandi rationem; ut Institutionum Justiniani librorum ordinem sequeretur, ad quem Plinii Epistolarum locos referret, et singulis fere titulis insereret; quo factum est, ut Institutiones Justinianeas exemplis e Plinio petitis, et ab optimo quovis interprete plerumque laudatis, augeret magis, quam aliquid animadversu dignum, quo Jurisprudentia aetate Plinii illustraretur, proferret.

Secundae disputationis auctor longe diversa via ac ratione rem suam egit. Ex universis Plinii Epistolis locos quosdam illustriores selegit, ad quos, tamquam quaestiones de jure à se positas, ipse disputaret. Atque hic puro sermone et minime indocte disputavit, progressuumque suorum in Jurisprudentiâ laudabiliter periculum fecit. Sed quum identidem longiores quos selegisset Plinii locos descripsisset, et breviter admodum ad illos respondisset, neque in delectu locorum faciundo satis certam rationem secutus esset, accidit, ut alios Plinii locos omitteret, alios describeret magis quam illustraret.

Tertiae disputationis auctor plures Plinii locos ad graviores Juris Civilis partes, veluti ad Jus Civitatis, ad Jus testamentorum, obligationum et actionum universe ita retulit, ut ejus commentatio quum lucidum ordinem cum eleganti doctrina conjunctum habere videretur, palmam dubiam fecisset, si quidem auctor opus suum, ut instituisset, ita ad exitum perduxisset.

Quartae denique disputationis auctor singulari quadam ratione usus est in hujus argumenti tractatione. Singulos Plinii Epistolarum libros in tres potissimum partes tribuit, in quarum primam conferret locos qui adnotatu et illustratu digni viderentur, sive ob Antiquitatis effigiem, sive ob historiam Jurisprudentiae, sive ob verborum juris significationem: in altera vero cujusvis libri parte interpretaretur locos Plinianos ad Jus ipsum Civile pertinentes: in tertia denique parte exponeret judicia, actiones et causas magnas a Plinio aut oratas aut commemoratas. Cujusmodi disputandi forma quamvis habeat quod reprehendatur, visa tamen est docta haec et ampla commentatio ad eam rationem esse conscripta, ut auctorem declararet ad Litterarum et Juris studia, bene institutum, qui ad hoc opus non temere accessisset, sed id diligenter egisset, ut in omni disputatione eximie doceret, quantum et Plinii Epistolarum recta interpretatio ex juris cognitione, et jurisprudentia ipsa ex Plinii Exemplorum copia proficere posset.

Itaque censuit Ordo propositum praemium huic esse tribuendum; tertiae autem commentationis auctorem publice esse laudandum.

Schedula aperta nomen prodiit: JUSTINUS JACOB LEONARD VAN DER BRUGGHEN, Phil. Theor. et Litt. Hum. et Jur. Cand. in Acad. Lugd. Bat.

Al-

Alterius vero disputationis auctor, quamvis publice invitatus, ut nomen suum profiteretur, tamen nondum professus est.

II.

ORDINIS THEOLOGORUM.

Ad Quaestionem anno superiori propositam: » Grammatice et historice » exponatur argumentum Epistolarum, quae continentur Libro Apocalyp- » seos C. II et III. Brevis accedat disquisitio de earumdem auctore, scri- » bendi genere, atque in rem Christianam usu": tres ad Facultatem delatae sunt Commentationes his inscriptae symbolis:

I. *Καλὸς οὗτος καὶ ἀξιονικότατος εὐκλείας ἀγὼν τε καὶ στέφανος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι οὐκ ἄδοξον.*

II. *Quod est, eo decet uti: et quidquid agas, agere pro viribus.*

CICERO.

III. *Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.*

PUBLIUS SYRUS.

Singulis harum Commentationum auctoribus insignem cum industriae ac diligentiae, tum judicii laudem tribuendam esse judicarunt hujus Ordinis socii, ita tamen, ut Commentationis primae auctorem, propter uberiorem et accuratiorem argumenti tractationem, prae ceteris praemio dignum censuerint. Apertâ Schedulâ eodem, quo ipsa Commentatio, lemmate inscriptâ, prodiit nomen A. C. VAN ELDIK THIEME, Lit. Cand. et Theol. Stud. in Academiâ Rheno-Trajectinâ.

Reliquarum Commentationum auctores per diaria publica invitati sunt ad nomina sua profitenda, ut haec publice commemorari possent ac laudari. Huic invitationi lubens satisfecit alterius Commentationis auctor, WIBRANDUS VERWEY, Theologiae Studiosus in Academiâ Groninganâ.

III.

ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Ad propositas Quaestiones e Physicâ, e Mathesi, et ex Astronomiâ nemo se in certamen contulit.

Ad Quaestionem Botanicam, *de motu Fluidorum in plantis ejusque caussis*, acceptum est responsum signatum his verbis: *in magnis voluisse sat est.* De quo judicat Nobilissima Facultas: Multa quidem hac scriptione contineri doctrinae et diligentiae argumenta, eam tamen praemio non esse dignam, tum, propter structurae plantarum neglectum, aliosque errores; tum vero praesertim quoniam anctorem non satis in universo quaestionis argumento versatum esse, e totius suae commentationis lectione apparuit.

Ex Oeconomiâ Rurali ad Quaestionem, quae sic se habet:

> *Explicetur, aptisque illustretur exemplis, quibus in regionibus Patriae nostrae, modus quo et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione dignus videatur; deinde vero accurate exponantur difficultates, quibus haecce methodus illis in locis premitur.*

una tantum accepta est responsio, sequenti lemmate inscripta: *Qui didicit Patriae quid debeat.*

Quae quidem Commentatio tanta assidui laboris exhibuit specimina, et investigandi studio ita sese commendavit, ut Facultas eam praemio dignam censuerit.

Apertis autem literis responsioni adjunctis apparuit Auctorem esse: PETRUM OTTONEM VAN DER CHYS, Delphensem, Literarum Humaniorum in Academiâ Lugduno-Batavâ Candidatum.

Examine igitur coram Facultate instituto ita ad objectiones respondit, ut sese auctorem illius Commentationis omnino probaverit.

IV.

IV.

ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Ordo sequentes proposuerat Quaestiones:

I. *Exponantur singula argumenta de scientia et de opinione, ex* PLATONIS Theaeteto *et* Phaedone, *eaque cum ipsa illustrentur ex aequalium philosophorum dissensionibus tum ad dialecticam rationem exigantur.*

II. PHILIPPI I, *Burgundiae Ducis, vita, res gestae et mores exponantur, ita ut disquiratur, qua ratione* Boni *cognomen tueri possit.*

Ad priorem Quaestionem nemo respondit. Ad alteram quinque responsiones Facultati fuerunt oblatae, his symbolis notatae:

I. *Vir bonis est quis?*
Qui consulta patrum; qui leges, juraque servat. HORATIUS.

II. *Pars magna bonitatis est, velle fieri bonum.* SENECA.
et Οὐ μὲν μοὶ δοκέεις ὁ κακιστος Ἀχαιων
Ἔμμεναι, ἀλλ' ὥριστος, ἐπεὶ βασιλῆι ἐοικας. HOMERUS.

III. *Der Burgundische Zeitraum schimmert wolthätig hervor aus jenen finsteren Jahrhunderten, wie ein lieblicher Frühlingstag aus den Schauern des Hornungs.* SCHILLER.

IV. *Frugi hominem dici non multum habet laudis in Rege, fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, liberalem, hae sunt regiae laudes.*

V. *Hic, post laudatissimam rerum administrationem, magna cum gloria, a suis multum desideratus, obiit.*
HAVERKAMP, in *Introductione in historiam patriae.*

Censuit Ordo tres priores Commentationes laudabilem quidem auctorum industriam probare, caeterum neque accurata rerum expositione, neque orationis Latinae dotibus satis se commendare, ut vel praemio, vel honorifico etiam laudis testimonio possint ornari. Longe magis placuerunt Commentatio quarta et quinta; adeo ut vehementer doluerit Facultas, in utraque nonnul-

nulla desiderari, quae ad obtinendum praemium necessaria habebantur. Perdigni tamen existimati sunt ambarum Commentationum auctores, qui propter eximiam in pervolvendis historiae monumentis industriam atque in exponendis et dijudicandis rebus diligentiam publice laudarentur. Invitati igitur ut nomen Facultati significarent, quartae Dissertationis, primo loco memorandae, auctorem se professus est A. M. C. VAN HALL, Philos. Theor. et Litt. Hum. in Illustri Athenaeo Amstelodamensi Studiosus; quintae vero E. B. SWALUE, Theol. in hac Academia Studiosus; quam nominum professionem apertae dein, quae Commentationibus adjectae erant, schedulae confirmarunt.

Itaque hos juvenes praestantissimos missis responsionibus optimam sui spem praebuisse, et, cum ob modestiam, nominum significatione probatam, tum ob insignes in bonis literis profectus, dignos esse, qui aliis in exemplum proponantur, publice declarat Facultas.

V.

ORDINIS MEDICORUM.

Ad propositam ab hoc Ordine Quaestionem nemo respondit.

PROGRAMMA

PROGRAMMA

CERTAMINIS LITERARII

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

D. VIII. MENSIS FEBRUARII

A. CIƆIƆCCCXXVI

INDICTI.

Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae, ex Augustissimi Regis Edicto d. 2 Mensis Augusti A. CIƆIƆCCCXV. N°. 14., omnes Academiarum Belgicarum Cives, et Athenaeorum alumnos in annum sequentem ad certamen Literarium invitant et evocant, et propositas a singulis Ordinibus Academicis quaestiones promulgari jubent.

Ab ORDINE THEOLOGICO quaeritur:

Quis sensus sit moniti Joannei 1 Epist. V: 16*b*: Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον; οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ: et quomodo cum aliis de diligendis omnibus hominibus, Doctrinae Christianae praeceptis in concordiam redigi possit.

Ab ORDINE DISCIPLINARUM PHYSICARUM ET MATHEMATICARUM propositae sunt sequentes Quaestiones:

E PHYSICA.

Quaeritur Theoria Physico-Mathematica cum *Antliae Suctoriae*, tum *Antliae compressoriae* generalis; atque utriusque effectus ad aquas elevandas invicem comparentur.

E MATHESI.

Datâ quatuor Sphaerarum inter se invicem dispositarum magnitudine et mutuâ positione, inveniantur, cum loca centrorum, tum radii omnium Sphaerarum, quae datas illas tangunt.

Ex ASTRONOMIA.

Planetarum Jovis, Martis, et Veneris determinentur distantiae proximae, minimae et geocentricae Anno superiori observatae.

Ex HISTORIA NATURALI.

Exponatur Historia Naturalis Animalium Molluscorum Regni Belgii Indigenorum.

E CHEMIA.

Quaeritur expositio concinna et perspicua elementorum Stæchiometriae.

ORDO PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM sequentes proponit Quaestiones:

E PHILOSOPHIA THEORETICA.

Quaenam fuit veterum Scepticorum sententia de veri judicio? Quibus argumentis eam tueri conati sunt adversus Dogmaticos, imprimis Socraticos, et

et Stoicos? Quomodo denique Sceptica philosophandi ratio, observatâ hominis indole, naturâ, atque ingenii progressione, explicanda et coërcenda videtur?

E LITERIS ORIENTALIBUS.

Exponantur causae, quibus factum est, ut Imperium *Turcarum Otsmanorum* a parvis initiis ad eam magnitudinem et potentiam pervenerit, quam *Solimano Magno* regnante, erat consecutum?

ORDO MEDICORUM sequentem proponit Quaestionem:

Quum ab omni tempore Anatomicorum, Physiologorum, atque Obstetricatorum practicorum attentionem meruerit *Uterus*, tam ante conceptionem, quam durante graviditate, in partu, et in puerperio; quaeritur ut exponantur:

I. Ex penitiore hodie cognitâ fabrica uteri animalium, et praesertim foeminae, tota evolutio hujus organi a minimo foetu ad aetatem foeminae adultae; nec non sententiae auctorum de ipsius fabricâ in statu non gravido, quae legi naturae satisfacit.

II. Evolutio ipsius, et inde mutata textura durante graviditate, recensitis diversorum auctorum laboribus, quâ functioni hoc tempore non tantum satisfacere, sed ipsum partum adjuvare valet.

III. Quid denuo in puerperio locum habeat, quod attinet ad ipsius uteri fabricam, ut redeat ad statum, in quo fuit ante graviditatem.

IV. An Anatomia Pathologica aliquid etiam conferat ad explicationem fabricae in diverso statu organi?

ORDO JURISCONSULTORUM quaerit:

Quid vectigalia et Tributa, pro diverso genere suo modoque, faciunt ad industriam civium vel incitandam, vel frangendam, et ita divitias Nationis augendas, vel exhauriendas?

Commentationes, Latina tantum oratione conficiendae, et alia, quam auctorum manu describendae, ante diem 1 Novembris hujus anni mittuntor ad Virum Clarissimum MICHAELEM JACOBUM MACQUELYN, Academiae Actuarium, ita ut nullis ab Academiae parte faciendis expensis detur locus. Lemmate autem omnes inscribendae, iisque adjungendae sunt Schedulae obsignatae, Auctorum nomina et pronomina integris Literis continentes, eodemque exteriore parte lemmate insignitae.

Universa vero concertationis ineundae et dijudicandae ratio cognosci potest ex Edicto Regio, supra dicto, Art. 205—213.

HENRICI GUILIELMI TYDEMAN,

JCTI ET ANTECESSORIS,

SERMO HABITUS

DIE VIII. FEBRUARII MDCCCXXVI,

QUUM MUNERE ACADEMICO ABIRET.

PERILLUSTRES ACADEMIAE LEIDENSIS CURATORES; IN QUIBUS ET URBIS CONSUL!

QUARUMVIS ARTIUM AC DOCTRINARUM PROFESSORES, COLLEGAE HONORATISSIMI, CONJUNCTISSIMI!

IN TRIBUNALI TRACTUS LEIDENSIS PRAESES, LEGATE REGIS, JUDICES, GRAPHIARI! VIRI GRAVISSIMI!

CIVITATIS LUGDUNO-BATAVAE NOMOPHYLACES ATQUE DECURIONES, QUIQUE HIS AB ACTIS ESTIS, VIRI SPECTABILES!

LECTORES DOCTISSIMI! — VERBI DIVINI MINISTRI! QUARUMVIS ARTIUM VEL SCIENTIARUM DOCTORES, ALIIQUE HONORIBUS CONSPICUI DOCTRINAVE VIRI, AUDITORES EXOPTATISSIMI!

TUQUE, GENEROSA JUVENTUS ACADEMICA, SPES PATRIAE, AMOR CURAQUE NOSTRA!

Ex-

Exiit igitur hic meus annus, primi hujus Academiae millenarii alterius quadrantis primus, in ipsis suis — novaeque adeo periodi — auspiciis, augusto loco, celebri corona, votis rite conceptis, Supremi Numinis favori, curae, tutelae consecratus.

Annuit votis Deus Opt. Max. placidumque et prosperum Academiae concessit annum. Beatiora namque censere tempora, quorum brevissima sit historia, dudum didicimus: nec tamen segniter et otiosè praetermissum censendum esse tempus, ex quo vix quidquam posteritati referendum esse videatur, proximo suo sacro sermone sapienter et acute monentem audivistis PALMIUM.

Est igitur quod hanc annalium et actorum annui mei regni brevitatem mihi et Academiae gratuler. — Vobis inprimis, Clarissimi et exoptatissimi Collegae! nam nostrae mortes primam et necessariam sermonis a fasces ponente Rectore habendi efficiunt. Sed vivitis omnes, et hanc mihi dicendi materiam, faustissimo novi hujus aevi, quod aperueram, omine, bona Academiae fortuna negavit.

Quod, credo, praesagiens Clarissimus in magistratu Decessor, inposuit mihi provinciam, elogii debiti meo parenti, optimo, doctissimo, sanctissimoque viro, Vobis omnibus, A. A., cognito dilectoque, et et mihi semper, sed privatim, lugendo, certe recolendo venerandoque.

Quamquam autem Clarissimo Decessori vitio minime sit vertendum, anno jamjam exeunte, confecta jam Oratione rerum copiosissima, — et in mediis illis, non tantum quotannuis Recturae transferendae negotiis, sed

in semisaecularibus istis, adornandae festorum pompae, templique ornandi; sediliumque numerandorum, destinandorum, nocturnis diurnisque curis — fato fungentem Collegam non plene laudavisse nec longo verborum elogio mactavisse: — non ideo magis tamen animo inducor ipse, ut destinatam mihi spartam suscipiam. Hoc enim tentando viderer agnoscere titulos honoris dicam an amicitiae, quibus Vir Clarissimus aptum dignumque huic operi me benignè quidem praedicavit, ast quos ne mihi videar arrogasse, vel hac sola de causa cum iisdem conjunctum quodcunque munus deprecandum fuisset.

Regis autem Edictum illud de studiis et Academiis ordinandis, requirit ut vita simul et merita Professorum fato functorum describantur. Ego verò neque possem, neque vellem, patris mei vitam jejunè referre, a laudis praeconiis abstinere: nec magis tamen meum esse videtur, celebrare laudes mei parentis. — Quae, quaeso! gratia foret, quae dignitas istiusmodi laudationis? Quin Regis Edicto, quod non nisi brevem relationem a decedente Rectore requirit, ipse sic satis videtur fecisse Clarissimus Decessor; commemorans, » tam docendo quam re publica tractanda; et docendo quidem » in tribus Academiis, Harderovicena, Rheno-Trajectina, Lugduno-Batava, » de patria deque doctrinis egregie meruisse" patrem meum; et » praeclaram Viri eruditionem, indefessam diligentiam, animi candorem, pietatemque in Deum" honorifice testatus. Deinde, quum de parente meo, dum in vivis esset, Latino Gallicoque sermone et in libris pervulgatis, Latine quidem a CHRISTOPH. SAXIO, Viro Celeb., fuerit expositum; defunctique laudes graviter mox et dissertè praedicaverint sacri Oratores PALMIUS et CLARISSIUS: tandem, pro honore et amore quo Virum optimum semper est prosecutus, vitam meritaque viri vernaculo sermone peramanter et copiosè narraverit SIEGENBEEKIUS (quod elogium, typis descriptum, et vestrum plerisque cognitum, sed non in vulgus editum, his ipsis diebus, me non id agente, vulgandum sibi sumsit in eoque desudat adhuc, Mercurius Harlemensis); et quum, denique, gratissima spes supersit, Latino sermone de vita deque praestantia doctrinae mei parentis expositum iri a Viro Clarissimo, quem plurimi faciebat ipse, quo gratiorem aut acceptiorem nullum ipsi, si statuendum hac de re haberet vel rogari posset, quemquam futurum existimo — Nihil igitur, profecto! vel beatitudini, qua fruitur, coelesti, vel gloriae praesentis aevi vel apud poste-

steritatem, Patri meo decedet, nec indecorum fuerit habendum, si non majorem in Academiae nostrae Annalibus locum invenerit, quam contigit suppari suo WYTTENBACHIO; scilicet itidem paucis diebus ante habendam, et a Rectore diversae studiorum classis, orationem defuncto.

Vivunt et omnes Academiae Curatores, Viri Illustres, et vivant floreantque diu, et eadem humanitate, benignitate, zelo, tam patriae, doctrinisque et literis in universum, quam Academiae speciatim nostrae prospicere pergant! Quorum Quinque-Virorum quamvis nunc terni simul habeant filios in hac Academia studiis strenuam operam navantes, non ideo majore tamen aliqua cura res Academicas promovent et impellunt: — nam neque locus foret ulli accessioni; nec sibi suisque, sed liberali et integro patriae, literarum, Palladisque Leidensis amore tutandam hanc ornandamque receperunt. — Multum tamen debemus D'ESCURII nostri filiis, quorum praecipuè causâ, relictâ gratissimâ sede Haganâ, domum suam tantisper huc transtulit: quo teste, judice, fautore studiorum laborumque nostrorum nobis placemus atque gratulamur, qui vanam spernentes jactationem cum aliorum detrectatione conjunctam, penitius inspici gaudemus et boni esse malumus quam videri. In praesentis autem Nobilissimi simul doctissimique Viri laudes excurrere, nec me sinit vera humanitas Viri et dedignatio fastûs, pulcerrimum virtutum illius ornamentum; et in omnium manibus et ore versatur victurum illud opus, quo casto cultoque sermone mirificam eruditionis copiam opportunè promens et ornans, dum dilectam tantum patriam, literasque et artes cogitat, ast eadem opera simul ipse sibi laudis gloriaeque statuit monumentum.

Proximis autem hisce diebus vivere desiit vir optimus, senex venerandus, JACOBUS DE FREMERY, qui Collegio Curatorum hujus Academiae quondam per complures annos fuit ab Actis; donec ingravescentibus simul annis negotiisque suis, honestam flagitavit obtinuitque missionem. Non potui tamen, quin verbo saltem memorarem Virum, quem annis quidem gravem, sed vegetum adhuc et industrium et indefessum, defunctum luget non tantum digna doctaque quam reliquit soboles, sed lugent omnes boni. Habet autem digna soboles optimi parentis eadem quibus ego me, ipso hoc praecedentis anni die, consolari debui, sed et potui: non suae tantum familiae, sed civibus gratum et honoratum omnibus, ad senectutem usque vixisse, nunc autem humanâ sorte superiorem nostris non indigere neque frui lacrymis;

mis, fruentem Deo, quem sincerâ pietate vivus coluerat.

Proxima quidem vice SANDIFORTIO nobisque omnibus plusquam satis erat, uni parentasse KEMPERO; cujus ut nulla nos unquam capiet oblivio, locum in docendo — dum de successore tanti Viri ambigitur — vacuum manere dolebamus. Haec vero mihi contingit felicitas, ut quum nullum hoc anno Doctorem Academia, Collegam ordo noster amisit, novus Collega, et in ipsa classe sive Facultate mea, sit gratulandus. Quod et ex animi mei — Clar. COCK! — et ex omnium hic congregatorum, qui praeclarum hunc tuum sermonem auribus hausimus, animi sententia facio. Non novus ad hanc Academiam, non incognitus nobis advenis, in ipsâ hac Academiâ, a Facultate nostrâ, — jam nostrâ communi, — quemadmodum in Academiis Rheno-Trajectinâ et Groninganâ praemio commentationum, doctè et eleganter scriptarum, decoratus: quin docendo quoque nobis cognitus et probatus; quum in optimis Academiae, nostraeque Classis discipulis censere soleremus illos qui ex disciplina Tua ad nostram accesserant. — In quam Tuae laudis partem ut etiam succedat muneris successor Tibi datus, carissimi amici mei, Professoris clarissimi, huic Academiae debiti tandemque promissi, sed fato rapti, filius patre dignus, ipse mecum optabis. Tu vero, KEMPERI nostri digne successor, iisdem quibus ille floreas laudibus et gratia: hoc uno — felicior, non dicam, sed Academiam et amicos reddas beatiores, — ut quos illius aevi spatio fatum decerpsit annos, addantur tuo. Quanti ego Te faciam ostendere volui hoc ipso, quod in Tui gratulatione KEMPERI nomen non magis reformidaverim aut absconderim, quam Tu in aditiali tuo sermone. Nimirum non est ut exemplum memoriaque KEMPERI demant animum Tibi vel opprimant, sed ut erigant atque sustentent.

Porro his ipsis diebus accepimus nuncium, Facultati Doctrinarum Mathematicarum et Physicarum Professorem Extraordinarium additum, Virum Doctissimum JANUM VAN DER HOEVEN, Medicum Roterodamensem, CORNELII Professoris Medicinae Extraordinarii fratrem, ipso tertioque ipsorum fratre, Viro docto pioque pariter et facundo dignissimum. Huic igitur novo Collegae, doctaeque genti gratulamur; — et simul REINWARDTIO nostro, cujus multiplici occupationi sublevandae disertis verbis destinatur novus Professor; cui post omnigenas intensi studii, raraeque doctrinae palmas academicas, eximiam hanc vitae in Museorum nostrorum thesauris degendae retributionem

nem contingere gaudemus; et ab ipso magna quaevis exspectamus; a REINWARDTIO autem nostro, laborum aliorum parte levando, promtius nunc et certius itineris illius sui Indici descriptionem.

Eidem autem Facultati hoc anno nova facta fuit, vel certè constitutum ab Rege ut fieret nova docendi accessio, fructus ad universi bonum populi latura uberrimos; nimirum ut novos et ingentes Chemiae atque Mechanices nostris temporibus factos progressus, ad ipsas artes et opificia facilius, melius et fructuosius tractanda adhibere doceantur ipsi illi qui has artes exercent, et sic in usum vitae communis reique publicae nova mox convertantur doctrinae et artis inventa.

Complurium ex ordine nostro scripta hoc anno typis edita, si id agendum putarem, haberem celebranda. PALMIO quidem nostro ingens illud Sacrorum Bibliorum novae versionis Belgicae et adnotationis opus absolutum; cujus rei Summo Deo pro concione publicâ Christianâ grates piè reddentem audivimus et adsensimus; addendaeque partis quam diversa, sed major pars Christianorum, sacram agnoscit, novos exinde conceptos animos laeti comperimus. Porrò, SMALLENBURGII nostri indefessam industriam ardoremque planè juvenilem, quo magni SCHULTINGII Adnotationes in Pandectas, suis, non minoris sanè momenti, locupletatas edere pergit. HAMAKERI et summam laboris patientiam et inexhaustam eruditionem, in opere historico Arabico, de Memphidis et Alexandriae per Islamitas expugnatione, nuper — publico sumtu; ex liberalitate Regis nondum satis cognitâ celebratâque — in lucem edito, quinquaginta ex illis, quas possidet Academia nostra Arabicos codices ineditos, ad unum hunc laborem adhibitis.

Reverà tamen ab hujusmodi recensione, nisi talia sint ut illa quae nominavi, Professorum opera, praestiterit abstinere — quod et apud nos fieri solet — et aliis illam curam relinquere, quam invidiosè referre, quae et qualia quantave hic vel ille Professorum anno proximè elapso scripta in vulgus ediderit. Absit enim, ut a numero vel pondere chartarum, quas typis quilibet fecit maculari, vel eruditionem, vel studium, vel docendi successum vel justam famam Doctoris Academici vel ipsi nos censeamus Doctores, vel alios istam ineptiam doceamus!

Studiosae juventutis gesta fataque quod attinet, ex horum quidem numero complures habemus lugendos, quos graviter studiis incumbentes, moribus ornatissimos, Parentibus, Praeceptoribus, Commilitonibus suis dilectos, turbato mortalitatis ordine mors praecidit. Cujusmodi casus, juvenum in ipso flore juventae vitaeque civilis ingressu raptorum, quam affligant et diu crucient Parentes, cognatos, amicos, nemo plenius aut acerbius sentit quam ego. . . .

Sed commemorem potius mihi vobisque gratiora: Studiosorum numerum, hoc Rectoratus mei anno, insigniter auctum; et quod ipso magno Studiosorum numero majus est et optabilius, animos moresque (unius, alteriusve exceptis; sed qui pauciores sunt, quam ut numerum faciant), mores igitur animosque ad honestatem, virtutem, ad studiorum industriam compositos.

Cujus rei cum constans hujus Academiae tenor laetus et tranquillus, tacitum, sed vel sic disertius praebet argumentum; sunt verò propria quoque documenta: humanitatis quidem, in pecuniâ deliciis ludisque detractâ, in pauperes Leidenses, in cives exaestuante mari oppressos fortunisque eversos, in Graecos pro vitâ sacrisque suis fortiter dimicantes, certatim collatâ: studiorum documenta, in Dissertationibus inauguralibus compluribus elaboratissimis, et in Commentationibus illis, quibus ad Quaestiones, vel a nostra vel ab aliis Academiis propositas laudabiliter responderunt. Quamvis enim hoc anno meo in Quaestionibus hujus Academiae vel omnino adoriendis vel dignè tractandis, nostrorum non adeo spectata videri possit industria, si tamen computemus, ut facere par est, diversis in Academiis patriis coronatos honoratosve nostros, facile invenientur Quaestionum numerum, etsi largiorem Academiae nostrae concessum, et ita pensum velut nostris propositum absolvisse.

Sed audiamus ipsa de Quaestionibus nostris hujus anni Facultatum judicia: Vos autem, Juvenes optimi, quibus contigit, aurea praemia reportare, nominibus vestris auditis deinceps ad me accedite. —

Silentio Vos excepi, Juvenes, verè jam *ornatissimi!* tam brevitati hujus actus quam pudori vestro, partim quoque meo consulens: nullo modo quod non gauderem honore vestro vestrorumque et laetitiâ, in laudesque vestras effundi non gestiret animus, et studium favoremque significare, tum Vobis,

o praeclari ambo hujus Academiae dilectique mei discipuli! tum et erga Theologum Rheno-Trajectinum, patre viro aestumatissimo, avo autem materno, viro in paucis doctissimo, genitum: quin et lubens publice laudo Studiosum Amstelaedamensem, heroüm doctorum jam efflorescente gente prognatum; Theologumque Leidensem, in eadem quaestione historiae patriae, tam gravi et ampla, vires non infeliciter periclitatum; et absentem quoque Groninganum, cujus patrem, fratresque natu majores, doctos acutosque viros, dudum cognovi atque dilexi. — Vos igitur et ipsi fruimini praemiis laboris vestri, et alios, sed quibus sint vires atque vigor, ad honestam laudis aemulationem accendite!

Superest quod laetus referam, ad studiosos hujus Academiae pertinens, non qui nunc sunt, sed qui decennio ante fuerunt; tunc autem plerique et mihi et aliis Praeceptoribus suis accepti probatique; quorum complures nunc in veris jucundisque amicis habeo; et quorum generatim exemplo spectet praesens Academica juventus, quid virtus et industria possit generoso patriae amore alta et incensa. Nimirum, conjunctis omnis Europae viribus vix everso, mox reditum minitante, nostraeque inprimis Belgicae inhiante NAPOLEONTE Tyranno, trepidis in rebus patriae nostrae, sibi vix redditae nec satis confirmatae, complures praestantesque cives Academiae nostrae sponte ad arma convolarunt, ad quae jam vocare patriae salus quaeque iis velut porrigere videbatur ipsa Minerva. Honestis igitur stipendiis in Galliâ factis redierunt ovantes, honestâque accepta missione integros animos ad pacatae jam Minervae cultum retulerunt. Sed erat vexillum cohorti, quod splendidum et pulcrum confecerant lectissimae virgines Leidenses, hoc ipso testantes quam probarent virgineos choros cum ipsis Palladis atriis deseri ab his, qui pro patriâ tuendâ vitam objicere nulli dubitarent. Hoc igitur vexillum, multis nominibus charum sanctumque, redux et jam militiae numeris votoque solvenda juventus, me Collegisque aliis praesentibus obtulerat et consecraverat ipsi Minervae Lugduno-Batavae. Cujus quidem nomine, optimus Divae aedituus receperat KEMPERUS, Academiae Rector, et juvenum illorum et expeditionis fautor, et ipse hactenus custodierat in aedibus suis, Musarum Charitumque gratissima sede: unde quis promendum censuisset vel censuisset, ut in vasta potius aede aliquâ Academica collocaretur? — Sed mortuo Clar. KEMPERO, me Rectorem Academiae inauguratum adierunt aliqui e

cohortis qui fuerant antesignanis, et locum jam publicum, signo memoriae quae expeditionis suae dudum promissum, flagitarunt. Rem ad Senatum et ad Illustres Academiae Curatores retuli; prolixam omnium voluntatem inveni, praestantem inprimis operam D'ESCURYI nostri, cùm in apto loco, in novo Bibliothecae atrio, dispiciendo quaeque alia huc facerent jubendis, deinde omnem quae de signi titulo fieri potuisset dubitationem eximendo, quin occupando, quâ pollet floretque genuinae poëseos Latinae facultate:

Leidanae vexilla vides victura juventae:
Doctae signa vides armisonaeque Deae.
Virgineae fecere manus quae conspicis; ista
Munera Gradivo fert Cytheraea suo.
Invictas dubites aquilas, si Patria Honorque
Palladios iterum poscit ad arma choros?
Wervıadae manes, Dousae testantur et umbram;
Facta secuturos se generosa patrum.

Absolvi, A. A. H. H., priorem relationis meae partem, vivam, sive quae est de hominibus: sequitur altera, de Museis et aliis studiorum adminiculis, sive ut barbarè dicant, „de materialibus altioris institutionis subsidiis." Qualia quidem, ex dignitate et fama hujus Academiae nostrae, et multa hic habemus et multiplicia atque praeclara. Vastum illud et praedives Historiae Naturalis, Zoölogiae scilicet et Mineralogiae Museum; Hortum Botanicum itidem cum paucis comparandum; Bibliothecam, dudum meritoque celebratissimam; Museum reliquiarum ex antiquitate, divitiis suis, angustiore loco pressis abundans, penè dixerim regurgitans; Museum etiam, sive horreum, instrumentorum agriculturae, — cui hactenus inservit Auditorium nostrum Literarium et Philosophicum; Nosocomium quod dicunt Clinicum, exercendis ad artis praxin Medicinae Studiosis; Armamentarium jam antiquatorum instrumentorum chirurgicorum, — et alia multa.

Sed an ego nunc singulatim Vobis referam, quae vel majora, vel fortasse minora, insectae, conchae, lapides Museo Historiae Naturalis, — vel Horto plantae, — vel

— vel Bibliothecae libri, — quae claves aut fibulae, lampades fictiles vel ollae tegulaeve Museo Antiquario, — vel forcipes aut cultri accesserint Chirurgicali? Credo etiam, cum donatorum, quibus debeantur singula, nominibus, titulis, elogiis? Non faciam, Auditores! Nam et » pauperis est numerare pecus;" et collectionum hujusmodi fere omnium haec paulo onerosior conditio est, ut nisi subinde quid accedat, decedere de dignitate et celebritate, quin et ab utilitate illarum videatur. — Nec magis Clarissimos Collegas, quotquot alicui harum collectionum vel institutorum sunt praepositi, propterea quod curam iisdem debitam lubentes et bene gerant, subsidiisque studiorum et institutionis liberaliter praestitis recte utentes gratissimis fungantur officiis, singulatim *palpabo atque* mulcebo. Mea facere liceat, quae in simili causa graviter et opportunè dixit Collega Clarissimus, Rector superioris anni: » Quid » singuli Vestrum, Collegae conjunctissimi!" (sed idem de TEMMINCKIO, GEELIO, HUMBERTO dictum volo) » quid singuli Vestrum in suâ quisque pro» vincia, aut simul omnes, in communem utilitatem atque commodum Aca» demiae nostrae, jamjam contuleritis et conferre quotidie pergatis, enarra» re, vestrasque laudes ambitiose praedicare; nisi praesentia vestra mo» destiaque mihi dissuaderent, meas etiam vires longe superaret."

Aliqua tamen ex hoc anno sunt exstantiora, mihique benigne relata, quae silentio, quamquam festinantem praetermittere nefas fuerit: breviter hic indicanda, paulo plenius fortasse in ipsis Academiae Annalibus explicanda.

Non in Museo tantum Historiae Naturalis, sed et in Horto Botanico multum hoc anno aedificatum: tum calidaria plantis Australis Africae similisve naturae, tum ut proprius et spatiosus fieret locus magnis et pretiosis Herbariis vivis, — quos dicunt; sed mortuarum siccatarumque plantarum; — Sed verè viventes exoticae plantae multis etiam accessionibus auctae; quam in rem eminuit liberalis cujusque doctrinae promovendae cura Societatis doctrinarum et artium quae Bataviae, metropoli Indiae Orientalis Belgicae, dudum composita sed intermortua, RAFFLESII primum Angli, mox iterum REINWARDTII nostri operâ curâque fuit instaurata, nunc autem Praeside gaudet MAURISSIO, Viro Spectatissimo, doctrinarum omnium et patriae et hujus urbis amantissimo. — In coenacula Museo Historiae Naturalis contigua migrante Theatro et Museo Physico, spatium illud vacuum exoptatum accessit Laboratorio Chemico, commodiori sic et aptiori reddito. Museum autem no-

vum Physicum inaugurantem cum voluptate audivimus, Clar. Collegam SPEYERTUM BYKIUM, Oratione prosâ (sed cujus titulus est longior), postero mox die recitantem carmen, doctum Hercule! et laboriosum, *in laudem Geometriae, et de Mentis humanae facultatibus ejusque immortalitate.* In hoc igitur Theatro Vir Doctus sedulusque, crure quamquam vexatus morboso, (quod et ab his eum removet solennibus,) lectiones tamen suas physicas non intermisit.

Laudandam accepimus in exercitiis Nosocomii Clinici singularem Discipulorum diligentiam (cui non dubito quin curarum responderit successus). Ibidem quoque armarium sive armamentarium Medicamentorum simplicium ad praesentem doctrinae artisque methodum fuit adaptatum. Antiquario Museo praeter minora multa et partim minuta (si quid in ullo doctrinae genere minutum est —) complura quoque accesserunt pretiosa; agalmata, candelabrum, Jlissi Parthenonis Athenarum, ex Phidiae aetate, nunc Londinensis, ectypum gypseum. Imo quum huic Museo deessent adhuc monumentorum classes quaedam, hae nunc primum constitutae videri possunt: *prima* scilicet architecturae; *altera*, quae continet gemmarum ectypa; *tertia*, quae habet monumenta Gentium Septentrionalium.

Plurima missa facio: sed postremo loco paulo plenius est celebrandum, subsidium studiorum novum et insigne: pretiosissima collectio tabularum et imaginum aere expressarum, legatum pleraque Royerianum, nunc a Bibliotheca publica, suis opibus satis divite, segregata, propriae Doctissimi HUMBERTI curae commissa, hujus autem humanitate studioque, id agentibus etiam Illustribus Academiae Curatoribus, in publicos mox usus statis temporibus aperienda: Cujus contemplationis non tantum insignes fructus fuerint voluptatis illius generosioris quae est in praeclaris artis operibus admirandis, sed et ad historiam artis diversasque scholas et aetates pernoscendas, et ad sensum studiumque pulcri et venusti formandum: propria verò utilitas ex iconibus virorum, dignitate, consiliis, armis literisque illustrium. His enim contemplandis et majorem cum ipsis veluti familiaritatem contrahimus, illorum indolem et ipsa gesta facilius et rectius animo concipimus, et ad virtutum gloriaeque ipsorum incendimur aemulationem.

Hic

Hic igitur dicendi finem facere, breviterque salutato Reverendo et amicissimo collega successore mei muneris, dimittere Vos possem, Auditores! — et fortasse deberem; defunctus iis, quorum necessitatem decedenti Rectori Regis inponit Edictum. Orationis super alio quolibet argumento habendae facultas dicentis arbitrio disertis Edicti verbis relinquitur. Et hic quidem in ancipiti collocatum me sentio. Nam facultate legis uti praeter necessitatem, ambitiosius et jactantius possit videri; nec dubito quin plerique Vestrum, Auditores Exoptt.! tertium ab integro jam ordientem sermonem toto pectore reformident. — Plerique tamen Rectores vetustum retinere solent laudabilemque orationis addendae morem, neque verentur ne sic minus verecundi videantur. Nec vestrum nullos esse puto, queis nondum satisfecerim; qui politicum aliquem sermonem ab ingenio personaque mea postulent; qui hanc, tali coram coronâ dicendi opportunitatem, fortasse numquam, vel post quindecim aut viginti annos seni tandem redituram, me non ita de manu dimissurum existiment; vel si fecerim, timidiuscule egisse, et in iis, quae haut ita multa magnaque referenda mihi contigisse dixeram, veluti praevaricantem diutius haesisse, donec dicendi tempus exemerim sermocinando.

Initio quidem hujus anni, munerisque mei, temporis itidem brevitate pressus, dicendorum mihi partem in aliud, nimirum in hocce tempus seposueram; ut institutâ comparatione rationis omnis habitusque Imperii Russici Patriaeque nostrae docerem, diversa circa doctrinas politicas publice proponendas et in ipsum rerum actum deducendas, consilia et instituta, diversis, tam Principibus, quam nationibus utrisque convenire; nec ideo tamen desperandum esse de humanitate liberalique erga populos sibi subditos amore Imperatoris ALEXANDRI, ut industriam et artes, literas et doctrinas, veramque animorum culturam juvando promovendoque, sic aliquâ tandem libertate politicâ dignos aptosque *subditos* suos, et ita *civium* aliquando nomine dignos redderet.

ô Miseras hominum mentes, o pectora caeca!
Qualibus in tenebris vitae, quantisque periclis
Degimus hoc aevi, quodcumque est! —

Jovis istud imperium, potentissimis quoque regibus semper et ubique imminens, mediis in exercitibus suis interim sensit ALEXANDER. — De quo quamquam ex animi sententia fueram dicturus, de consiliis tamen quae fuerint viventis et imperantis non magis est ut nunc dicam, quam de iis quae fuerint successoris, vix diadema cingentis.

Sed aliud quoddam est, cujus hoc ipso die locoque vehementius admoneor; — quamvis omnino sentiam quam parum gratiae hac ipsa recordatione accedere possit qualicunque orationi meae.

Decimus hoc ipso die completur annus, quum ex hoc ipso loco, eadem Rectoratus ponendi solennitate, KEMPERUS ille noster, Vir elogio meo major, gravissimum illum funderet sermonem, plerisque Vestrum auditum, omnibus certe cognitum: *de aetatis nostrae fatis, exemplo gentibus, ac praesertim Belgis, numquam negligendo*: quam orationem, per Doctissimum et jam Clarissimum ASSENIUM nostrum curatè mox et eleganter in vernaculam linguam conversam editamque, causam fuisse autumo, (cum aliis quibusdam fortasse causis, quas nunc exquirere non vacat,) ut beati jam KEMPERI monitis apud nos satis obsecundari — vix aliquâ fortasse interstrepente Cassandrâ — uno ore plurimi consentiant.

Sed reliqui Principes et nationes Europeae non eadem fuisse videntur felicitate. (Scilicet in aulis Principum exterisque gentibus hodie minus frequentatur Latina lingua). — Certe Vir Amplissimus, Praesidis Collegii Curatorum nostri, in diverso munere, in dimidiatae Provinciae Hollandiae Praefecturâ Collega, quum sexto post KEMPERI sermonem anno, quarto abhinc, annuum solennem totius Hollandiae Provinciae Ordinum conventum splendida compositaque oratione Praeses aperiret, ipso hoc exordio usus est: » Exceptâ Patriâ nostrâ nullam esse Europae partem paulo majorem, externis periculis turbisve internis vacuam. Populorum vitia vel Rectorum insidiari publicae securitati; neglectisque luculentis illis exemplis, gentibus Principibusque per aetatis nostrae fata propositis, diffidentiam, simultatem, suspiciones et iras cuncta pervasisse, horribilesque minitari calamitates." —

De cujus mali, quod, brevitati studens hîc non latius explico, nec exemplis, odiosis fortasse futuris, confirmo; (quum neque putem auctoritati Gra-

Gravissimi Viri quemquam facile esse repugnaturum; de cujus igitur mali causis disquirere, certò mihi Vobisque dignum foret, Auditores! modo ne leviter nunc et desultoriè tanta res foret tractanda.

Ad Patriam quidem nostram, bono fato! nihil pertineret istorum, quae dicenda haberem. Neque ideo tamen a Vobis alienum putaretis, quum Vos quidem sani Vobis videamini, respicere, quales et ubi et unde pravi humores politici in corporibus aliarum Europae nationum existant. Profecto, neque humanitatis foret iste sensus, Auditores! ast neque prudentiae. Novistis enim duo vulgaria, sed aurea monita: magnum esse bonum, sed sapientibus proprium, alienis potius quam suis doceri damnis; et illud:

Jam tua res agitur, paries quum proximus ardet.

Ne hoc etiam addam, quod » *quibus ipse malis careas, tibi cernere* » *suave est.*"

Causas igitur illius parum tutae conditionis Europae, externâ specie, — quantum scilicet et quamdiu manu teneri potest et armis, — quietae compositaeque; ast ubi per ignes suppositos cineri doloso incedant Principes populique, mecum multùm cogitatas animoque perpensas, pro libertate mea sentiendi atque dicendi

Nullius addictus in verba jurare magistri

promere Vobis, vestro nimirum judicio perpendendas, et constitueram et conscribere coeperam.

Sed in iisdem retractandis et elaborandis, tum quidem plerasque tales inveni, ex quarum explicatione non sequeretur illud, quod in corporis humani Medicinâ plerumque solet obtineri, ut ex indagatis perspectisque morbi causis remedia malorum indicentur methodusque curandi. Parum igitur vel jucunditatis vel utilitatis habitura videbatur oratio, quae quò melior veriorque visa fuisset, eò majores et graviores doloris atque curarum aculeos cordibus infixisset. Quod si quidem umquam alias opportunum, certè laeto hoc festoque Academiae vestroque die nefas duxerim.

Praeterea vero causas generatim inveneram plures atque graviores, quam subsecivis his et residuis — imo jam exsuperantibus — horae particulis, auri-

auribus mentibusque vestris jam fatigatis aperiri, nedum pertractari posse viderentur.

Immolanda igitur, quantumvis dolens atque repugnans est ambitio, premendaque cuncta quae dicenda, et Principes, scilicet, Populosque Europae docenda habueram. Hoc sacrificio magistratui meo finem impono, fascesque trado Clarissimo Collegae, successori mei muneris ab Rege nominato. Quod dum laetus lubensque facio, Clarissime et amicissime SURINGAR! hoc unum opto Tibi voveoque, ne Tibi gravior aut molestior sit Rectoratus, quam mihi fuit. Pacatam — et, non ullâ meâ virtute vel operâ, sed spontè sua — tranquillam accipis Academiam; nec Tu illam turbabis.

Ipsa igitur perpetuò et moribus suis commendetur, et studiis laetè floreat, et favore Regis et bonorum omnium digna, favorem Nationis et Regis perpetuò sentiat, et amore Patriae Regisque et virtutis atque doctrinarum sincero studio rependat simul sibique confirmet! — Ita velit, ita faxit Deus Optimus Maximus!

A N-

ANNOTATIO.

Pag. 5. PALMIUM] Editus jam ille Sermo in V. D. PALM *Leerred.* IVde Tiental. Leid. 1826. Locus ibidem exstat pag. 203.

Ibid. *nam nostrae mortes*] Conf. omn. Edicti regii d. 2 Aug. 1815. N. 14. (*Organisatie van het hooger Onderwijs*) art. 251.

Ibid. *imposuit mihi provinciam*] conf. GER. SANDIFORT *Oratio habita d.* VIII *Febr. anni* MDCCCXXV. *cum Magistratu Academico abiret*, *Academia Lugduno-Batava seculare festum celebrante*, pag. 29. (prout exstat in *Annal. Acad. Lugd.-Bat.* an. 1824—1825; sed pag. 34. si legatur in propria collectione illorum quae spectant *Acta* illa *Secularia*, quam [Doctiss. J. T. BERGMANNI] praefatione instructam edere maturârant *Luchtmansii*).

pag. 6. *Gallico sermone*] In Lexico Biographico Hominum illustriorum nostrae vel paullo superioris aetatis, Bruxellis edito, *Galerie des Contemporains*, in v. T. VIII. p. 395, sq.

Ibid. a CHRISTOPH. SAXIO, *Onom. Liter.* P. VIII. p. 242 in f. — 244. (V. infr.)

Ibid. PALMIUS] *Leerrede tot Godsdienstige Voorbereiding der viering van het Akademisch Jubelfeest*, *uitgesproken d.* 6 *Febr.* 1825. pag. 29, 30. — „ Waarom „ zagen wij hen" [KEMPER, BORGER, BRUGMANS] „ niet in ons midden de „ kroon der grijsheid dragen? gelijk zoovele andere onzer Akademische Leer- „ aren, van wier ouderdom wij nog kostelijke vruchten mogten inoogsten, „ en die niet van ons werden weggenomen, dan toen zij als rijpe garven „ in de voorraadschuur der eeuwigheid werden opgevoerd! Dat lot viel in „ deze zelfde dagen onzen waardigen MEINARDUS TYDEMAN te beurt; wiens „ tegenwoordigheid ons eeuwfeest zulk een' schoonen en aandoenlijken luis- „ ter zou hebben bijgezet, maar wien zijn Hemelsche vader tot betere feest- „ viering heeft opgeroepen. Het is hier mijn taak niet aan zijne uitgebreide „ en bijkans onbegrensde geleerheid de hulde, die haar toekomt, te betalen, „ en elders zal dit naar waarde geschieden. Hier roemen wij de vereeniging „ dier zeldzame geleerdheid met ongeveinsde en standvastige godsvrucht, die „ in zijn openbaar leven niet alleen, maar ook in zijnen leerzamen omgang „ zoo velen tot nut en stichting verstrekte; hier danken wij God, dat Hij

„ hem den schoonen avond zijns levens onder ons deed doorbrengen; en ge-
„ lijk de ondergaande zon nog zachte en koesterende stralen verspreidt, dat
„ alzoo ook Leydens Hoogeschool den roem van zijnen naam heeft mogen
„ dragen, en de vruchten van zijn voortreffelijk onderwijs, en van zijne nooit
„ vermoeide werkzaamheid, nog zoo vele jaren lang heeft mogen genieten!
„ Mogt onze Vaderlandsche Kweekschool veel zulke uitmuntende Leeraars in
„ haar midden ontvangen, en hen, in wier bezit zij zich verblijden mag, tot
„ zulk een' hoogen en gezegenden ouderdom behouden; ook daaruit zou het
„ blijken, dat bij voortduring *Gods oogen nacht en dag over haar open wa-*
„ *ren.*" [2 Chron. VI. 20*a*.]

Ibid. CLARISSIUS] *Leerrede na de viering van het* 250*jarig bestaan, en bij de opening van het zesde halve eeuwperk der Hoogeschool te Leyden, naar* Nehem. II. 20*b*, *d.* 13 *Febr.* 1825, pag. 33—35. „ Dit was nog onlangs uw zalig voorregt;
„ voortreffelijke Grijsaard (*), — thans reeds verheerlijkte Onsterfelijke, die
„ aan onze feestvreugd, waaraan gij anders nog met een jeugdig hart zoudt heb-
„ ben deel genomen, ontrukt werd om in te gaan in de oneindig heerlijker
„ vreugde uwes Heeren! — Ja, Gij hadt het reeds vroeg geleerd, Gij hadt
„ het in stille nederigheid, zonder ophef of praalvertooning, uw leven lang
„ betoond, wat het zij, zich op te maken en te bouwen in het geloof, dat
„ de Heer zelf het zal doen gelukken. Uw wandel predikte op het welspre-
„ kendste, dat niemand van ons zich zelven leven, niemand zich zelven sterven
„ mag. Uw leven was Christus: zou uw sterven u geen gewin geweest zijn?
„ Ja, duizendvoudig gewin; op den versten afstand uwe hoop en verwachting
„ overtreffende. Gij, goede en getrouwe dienstknecht! weet nu reeds bij be-
„ vinding, wat ons nog raadselachtig en duister, maar toch het voorwerp
„ onzes geloofs is. Toen het aardsche huis uwes tabernakels verbroken werd,
„ vondt gij het gebouw bij God, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in den
„ hemel. Wij, nu nog achtergebleven, staren op uw voorbeeld, o Gij, die
„ als mensch en Christen, als vader en leeraar, als ambtenaar en huisgenoot,
„ als letteroefenaar en lid der gezellige zamenleving, altijd even achtenswaar-
„ dig als beminnelijk waart! wij staren op uw voorbeeld met weemoedigen
„ wellust: och! dat wij het konden navolgen! Zoo zou ook ons einde zijn,
„ gelijk het uwe! . . . . .

„ Gij vergeeft mijner vriendschap, mijner hartelijke dankbaarheid voor de
„ ge-

(*) „ MEINARDUS TYDEMAN, overleden den 1 Febr. d. j. in den gezegenden ouderdom van 84
„ jaren, bij het volle gebruik zijner vermogens, en in de ongeschokte hoop der eeuwige zaligheid."

„ genegenheid, waarmede hij mij wel onverdiend vereeren wilde; — gij vergeeft mij deze spraakwending, vertrouw ik, M. T., gereed en gaarne. „ Gij inzonderheid, die met mij, of welligt nog langer en beter dan ik, den „ waardigen, rijk gezegenden, door lijden en vreugd beproefden en gelouterden vader TYDEMAN gekend, geëerbiedigd en bemind hebt. En wel boven „ allen Gij, mijne veel geëerde Ambtgenooten, die juister dan anderen 's mans „ wonderbaarlijk wijdstrekkende en altijd bij de hand zijnde, grondige geleerdheid, zijne nimmer zich verloochenende genegenheid om oud en jong, om „ meer- en minkundigen te dienen en te helpen, de wijsheid zijner raadgevingen, zijne eenvoudigheid in onze gezellige kringen, die nederigheid zonder gemaaktheid en zonder aanmatiging, die effenbare gemoedsgesteltenis, „ altijd wel te vreden, altijd bescheiden en vredelievend, die levendige belangstelling in al wat godsdienst, wetenschap, zedelijkheid en menschengeluk betrof, die onvermoeide werkzaamheid tot onderwijs en dienst van anderen, zonder verwaarloozing van zich zelven en de zijnen, en die onvervalschte godsvrucht zonder eenigen aanstreek van dweeperij, kondt waardeeren, waardoor hij aller achting won, aller harten innam, en allen toonde, „ hoe men, ook nu nog, *Nehemia's* taal gaaf en opregt kan en moet overnemen. Dat gemis zult Gij met mij nog lang gevoelen, nog lang betreuren."

Ibid. SIEGENBEEKIUS] *Handelingen van de Jaarl. Vergadering van de Maatschappij der Vaderlandsche Letterkunde te Leyden, gehouden d.* 30sten *Juny* 1825, pag. 3—32.

Ibid. *Mercurius Harlemensis*] Vulgo *Algem. Konst- en Letter-bode*, 1826. Num. 4, 5, 6. (Apud Clar. HERINGA, libr. mox cit. p. 244, errore, sive calami, sive typorum, pro 1826 legitur 1825: nec Tabellario *praebuisse* credo SIEGENBEEKIUM typis repetenda, si activè hoc intelligatur).

pag. 7. *si non majorem locum invenerit*] Sentio tamen, et pleniorem aliquanto de vita Parentis relationem, et ex ipso quidem, ad historiam literarum in Belgio juvandam conservandamque egregie comparato Regis Edicto *supr. cit.* catalogum eorum quae scripsit, nostris in Annalibus non esse desideranda. Sed quidquid fiat de Narratione vel Elogio, cujus consilium ceperat Clarissimus in hac Academia Collega, vitam laudesque parentis affatim literis exposuisse videntur, et illi quos jam dixi, quosque infra dicam, et otium mihi fecit viciniae Rheno-Trajectensis Academiae praeclarus Theologus JOD. HERINGA, in *Oratione, dicta publice*, d. 25 Mart. a. CIƆIƆCCCXXV, *quum Academiae regundae munus tertium poneret, novumque auditorium inauguraret*, pag. 32—36. et in *Annotatorum* (quae verè dicitur) *copia*, typis descriptae Orationi ad-

adjecta, pag. 151 et pag. 243—245. Qui liber, quum partem faciat *Annalium Acad. Rheno-Traj.* An. 1824—1825, et separatim vendibilis exstet, neminem esse credo qui a me requirat ut quae Vir Celeberrimus, mihi Parentique meo aestumatissimus, ibidem concinne, sed docte, suaviter, dilucide, humaniter et honorifice scripsit, vel transscribam hic, vel alio nec certe meliori sermone traducam. Quod enim, pro hujusmodi ratione instituti, dictis a V. Clar. addendum censeam, vix habeo; nec magis quod arguam, nisi minutula duo, alterum quod supra notavi, de Mercurio s. Tabulario Harlemensi, alterum quod [Orat. p. 34] non *tredecim*, sed per viginti tres integros amabilis vitae annos Leidae habitaverit Pater.

Elogium quod Optimo Parenti scripsit Praeceptor primum, deinde Collega conjunctissimus CHRISTOPH. SAXIUS l. supr. cit. totum hic inseram, ut simul addere possim quae Parens ipse, in suo libro ad hunc locum notaverat, et quia pleraque scripta Parentis ibidem justo temporis ordine referuntur. Quibus quae desint, et alios qui praeter memoratos, de MEIN. TYDEMANNO scripserint auctores, facile tandem addemus.

„*Meinardus* TYDEMANNUS, Zwolla-Transisalanus, meus olim discipulus, animo meo carissimus, [Pater *Henrici Gulielmi* et *Bernardi Friderici* — (Additio Ms. M. T.)] JCtus, Philosophus et Philologus, sive primum Gymnasii *Leovardiensis* in Frisia, sive Academiae *Harderovicenae*, sive nostrae *Trajectinae* ab A. 1766, sive rursus mutata sede *Harderovicenae* et vicissim denuo *Trajectinae* restitutus, tandem civitatis *Transisalanicae* proceribus ab Actis et Epistolis, nunc sapienti Curatorum Academiae Lugdunensis auctoritate ad thesauros Bibliothecae publicae digerendos, idoneumque eorumdem indicem conficiendum Leidam vocatus, vir multae et accuratae lectionis, elegantisque in literis graecis et latinis judicii, cujus scripta servatis annorum causis duntaxat commemorabo. Sunt autem haec: *de Lucii Ulpii Marcelli Jureconsulti Vita et Scriptis. Trajecti Rhen.* 1762. 4. — *Oratio de copulanda literarum et morum elegantia, Leovardiae* 1763, 4. — *Oratio aditialis de necessario Historiarum, Eloquentiae, Graecique sermonis in Belgica studio ad egregium ejus civem formandum. Harderovici* 1765, 4. — *Theses. Philologicae Miscellae*, ibidem 1765. 4. sex Particulis. — *Oratio de Jurisprudentiae naturalis finibus regundis. Traj. Rhen.* 1766. 4. — Ejus et *Hieronymi van Alphen*, Diatribe Academica, *de eo, quod justum est circa tori et mensae separationem.* ibidem 1767, 4. — Similis Diatribe et *Jo. Kneppelhout*, *de violentâ defensione alterius.* ibidem 1769, 4. — *Oratio de Luxu, civibus et civitati noxio.* ibidem 1771, 4. — *Thomas Shaw Reizen en Aanmerkingen*, etc. *Utrecht* 1773.

1773, 4. [2 voll. v. Biblioth. des Scienc. T. XLIII. p. 188 — 194. — M. T.] — Ipsius et *Simon Brand van Someren*, Diatribe Academica *de Legibus positivis divinis universalibus. Traj. Rhen.* 1774. 4. — *J. J. Björnståhls Reizen door Europa, en het Oosten* etc. *Utrecht* 1778 — 1784. sex Partibus. — *Syntagma Dissertationum ad Philosophiam Moralem pertinentium. Traj. Rhen.* 1777. 4. — *Verdediging van het Berigt aangaande Abuzit. Utrecht* 1779, 8. quae defensio opposita est epistolae cuidam (*Brief aan de Schrijvers van de Nederlandsche Bibliotheek, dienende ter aanwijzing der begane Misslagen van Hoogleeraar Tydeman.*) *Harlingen* 1779. 8. — *Quaestiones et Aphorismi ex Jurisprudentia naturali. Traj. Rhen.* 1781. 4. [1mo, 8vo. maj,] — *Hugo Grotius de Jure Belli et Pacis, cum Not. Variorum et J. Barbeyracii. Ultrajecti* 1783, 8 maj. — *Oratio de caussis quibusdam corruptae Jurisprudentiae. Harderovici* 1787, 4. — *Enchiridion studiosi Jurisprudentiae. Traj. Rhen.* 1789. 8. — Diatribe Academica una cum *Constantino van der Velden* defensa *de origine Dominii, ejusque extensione.* ibidem 1789, 4. ut silentio praeteream ejus et Cl. *Bondam* pronunciatam in causa quadam publica sententiam. — [Nat. 1741. 20 Mart. (M. T.) — ☉. 1825. d. 1 Febr.]

„ Vid. Vir Clarissimus *Seb. Ravius*, in *Oratione Panegyrica in Natalem CL. Academiae Trajectinae. Serie Professorum* XCII. *et Rectorum* CXXVIII, *et* CXLI. Item Cel. *Joh. Guil. te Water*, in *Narratione de rebus Academiae Lugduno-Batavae*, p. 52. (y)."

Scriptorum suorum titulos addiderat Pater: „ *Advijs in de zaak van J. H.* „ *van der Wijck tot Stoevelaar*" (quod est consilium illud, quod in fine recensionis suae „ silentio" commemorat SAXIUS; cuique addenda Defensio — *Verdediging van het Advijs* — adversus Refutationem s. potius adversae partis obtrectationem). — „ M. T. consilium in causa criminali (Belgica scriptum) „ in de *Gerichtshandelingen in de Crimin. Proced. van den Adv. Fiscaal der* „ *Hoogheid van de Provincie Overijssel tegen Mr. A. Vosding v. Befervorde*, „ 1789" [insertum etiam in de *Verzameling van Placaaten, Resolutien en andere authentijke stukken* enz. Campen, bij J. A. de Chalmot, IX Deel, 1789. pag. 68 — 94. — Consilium illius temporis odiis egregie accommodatum: saevum et horrendum specie; sed ut loco sic iris dato, viam sterneret actioni satis innoxiae et mansuetae. Quod et adstipulantem habuit JCtum et Practicum tunc temporis celeberrimum Rheno-Traj. JO. FRID. GOBIUM.] — „ *Epistola ad A. L. Millin* (ling. Gall.) *Mag. Encycl.* 1813 Juin, p. 340 — 345." Addenda est dissertatio habita in publico Societatis Literar. Belgic. Leidensis consessu, an. 1811. *Verhandeling over den oorsprong der spraak en den Cratylus van Plato*, inserta collectioni Operum Societatis illius, quae titulum gerit *Verhandelingen*. T. II. P. II. Addenda forent alia complura, partim quoque SAB-

CEN-

BERIO memorata, *Handel.* l. c. p. 7, 12, 15, 18; sed quae, quum vel minoris momenti sint, vel ab ipso Parente concessa ut pseudonyma prodirent, hic quidem non adeo sedulè recensenda duxi.

Sed praeter illa, quae jam indicavi, ad SAXII locum complures alios Parens meus adnotavit auctores sui mentionem facientes: inprimis ipsum SAXIUM, *Onom. Liter.* P. II. p. 53, 477. P. V. p. 275, 546, 548, 553, 554, 583, 626. P. VI. 292, 356, 378. P. VII. 128, 231. P. VIII. 302. Porro „ SIE-„ GENBEEK. *Histor. Tafereel van den ramp der Stad Leyden*, p. 78. N. G. „ VAN KAMPEN, *Gesch. d. Nederl. Letterk.* II D. bl. 594. SCHWARTZEN-„ BERG, *Praef. van het Groot Placaat- en Charterb. v. Vriesl.* Vol. I. pag. „ Cc. TE WATER, *Verbond der Edelen.* I D. p. 146, adn. P. PAULUS, *Verklar.* „ *der Unie v. Utr.* Voorb. p. 3. Inleid. p. 95. VAN VAASSEN, *Animadv. ad* „ *Fastos.* p. 371 sq. 390. KANTELAAR, *Lofr. op Schultens*, p. 76. LENNEP, *ad* „ *Anthol. Graec.* T. V. p. 201. J. V. GEUNS, *Voorr. v. Guthsmuth's Leerst. v.* „ *kunstm. Lich. Oefen.* II D. p. 27. BILDERDIJK, *Najaarsbl.* II. 77. *Win-*„ *terbl.* II. 88. *Krekelz.* II. 171, 175." —

His autem, a Clar. SAXIO, vel ab ipso Parente, vel etiam a Clar. HERINGA, *in Adnot.* p. 245 citatis, addi merentur, Clar. Collega S. S. VAN DER EYK, in poëmate *de* DEO, Harl. 1826. vers. 1769—1780. pag. 88, sq. SIEGENBEEK, *Bekn. Geschied. d. Nederl. Letterk.* 1826. p. 327. J. V. GEUNS, *Drie gelegenheids-Leerred.* 1826. *Praef.* P. VI. — BILDERDIJKII, Carmen, *Afscheidsgroet* — supremum *Vale*, jam prope morienti dictum, et nunc insertum poematibus, dictis *Navonkeling* I. p. 149 sq. — Lexica quoque, Biographicum unum, quod Parisiis editur, sub titulo *Biographie Universelle* (ubi Vir Doctus et amicus, quem satis indicant literae M—ON, quod in scriptis Parentis, num. 8. ponat *Enchiridion Studiosi Jurisprudentiae Naturalis*, condonandum est secure secuto ducem a me ipsi commendatum, SIEGENBEEKIUM — cujus errorem calami, *Handel.* p. 11, ipse, dum haec scribo, demum animadverti. — Quod autem laudet „ fi-„ lium, successorem parentis," non est ut mihi arrogem, qui unico fortasse in Academiarum fastis, et turbatarum aevo nostro rerum specimine sive effectu, antiquior Parente meo in Professoribus Acad. Lugd. Bat. existo) — alterum variegatum istud Thiemano — Zutphaniense, *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen* in V. quem locum curavit Vir quidam Doctus, Parentis olim auditor.

pag. 7. *victurum illud opus*] *Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen*, Tom. I. Hag. Com. 1824. Tom. II. 1825. Tom. III. 1826.

Ibid. *per complures annos*] ab an. 1795—1818; nisi quod intermediis aliquot annis, mutatâ Academiae formâ, sopitum vel exstinctum fuit ipsum Ampl. Curatorum Collegium.

pag.

pag. 8. *filius patre dignus*] JANUS DUYMAER VAN TWIST; JAC. ALBERTI, mei in Athenaeo Daventriensi decessoris, Professoris exinde Groningani clarissimi, „ huic Academiae debiti, tandemque promissi, sed fato rapti" filius.

Ibid. *tertioque ipsorum fratre*] Vix opus est ut nominem ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Theologum et Oratorem (adhucdum in coetu Remonstrantium q. d. Roterodamensi) eximium.

pag. 9. *Chemiae atque Mechanices — progressus*] Constitutio Reg. est d. 13 Maji 1825. de qua re latius hic non dico, quum sequente demum sub Rectoratu hae Scholae potuerint aperiri, Lectionemque introductoriam d. 7 Decembr. a. 1826 habitam publici juris facturus sit (imo jam fecerit) Clar. Collega J. DE GELDER.

Ibid. *grates pie reddentem —*] Conf. VAN DER PALM, *Leerred.* Derde Tiental, Leid. 1825. bl. 302, sq.

Ibid. *in opere historico Arabico*] „ De Expugnatione Memphidis et Alexandriae *liber*, *vulgo adscriptus* A. A. M. O. F. WAKIDEO, *Medinensi*" — Lugd. Bat. *ap.* Luchtmansios, 1825. 4.

pag. 10. *mors praecidit.*] E Studiosa juventute obierant hoc anno, probati moribus studiisque juvenes, D. J. LEVERINK et C. F. BACKER, Medicinae et R. DE GORIJEN, Theologiae Studiosi; quorum elogia, amice sed vere atque decore composita habentur in Fastis, dictis *Studenten-Almanak*, 1826, pag. 78, sq. 1827, p. 63, sqq.

Ibid. *Cujusmodi — quam ego.*] Amissâ hoc mei Rectoratus anno, d. 20 Jul. 1826. (qui dies optimi mei dilectique KEMPERI mortis ipse primus erat anniversarius) filiâ natu majore, SOPHIA THEODORA, vigesimum tertium annum aetatis agente, faustis sed brevibus nuptiis conjugatâ honesto doctoque Viro juveni, J. T. BODEL NYENHUIS.

Ibid. *si tamen computemus —*] Anno 1825 in Academia Groningana nostrorum tres, in Academiis Lovaniensi, Gandavensi, Leodiensi singuli, vel palmas tulerunt certaminis literarii, vel ad victores proxime accessisse judicati sunt. conf. *Stud.-Alm.* 1826. p. 91, 92.

pag. 11. *o praeclari ambo —*] Horum aliorumque, quos indigitavi nomina, satis apparent e *Facultatum* Judiciis, quae modo fuerant pronunciata, nunc autem eidem cui Sermo noster Annalium Acad. Lugd. Bat. volumini inserta.

Ibid. — *Sponte ad arma convolarunt*, cett. — *Sed erat vexillum cohorti —*] Cuncta huc pertinentia cum pulvisculo exhausit illius temporis Academiae Rector KEMPERUS, in propria huic rei destinata *Appendice* Orationis in Academiae instauratione habitae, in Annal. Acad. Lugd. Bat. a d. 6 Nov. 1815 ad d. 8 Febr. 1816. pag. 40—62 (ubi vexilli quoque descriptio habetur p. 46, sq.) add. ipsa

D Ora-

Oratio, p. 40 et Clar. SIEGENBEEKII Carmen Belg. d. 6 Nov. 1815. in iisdem Annal. p. 71, et Annalium Introductio, p. 10.

pag. 13. „ *Quid singuli vestrum* cett.] Verba sunt SANDIFORTII, Orat. saecular. p. 30 (s. alterius formae p. 35).

pag. 14. *sed cujus longior est titulus*]. „ In ipsâ inauguratione Musei Physici propriè „ dictâ" d. 22 Septembr. 1825. — Vir Cl. „ demonstrare conatus fuit summam utilitatem exornandi et amplificandi, novissime inventis plurimis instrumentis, Theatra Physica; inprimis si ad universam hanc doctrinam demonstrandam et praesertim recentissima inventa ostendenda, atque ipsis experimentis illustranda et confirmanda accommodata esse possent et deberent. — Dein „ nonnulla praefatus fuit: cùm de Disciplinae Physicae praestantia et dotibus in universum, tum in primis de nonnullis excellentioribus profectibus, quos Physicis et Chemicis in sua singulis disciplina, his superioribus quinque vel sex annis, facere contigerit."

Ibid. *Antiquario Museo* —] Quae pro temporis angustiâ institutique mei ratione indicare magis quam enarrare potui, plenius hic referre liceat ex ipsius Viri Clar. relatione, pro laudabili more suo, singularique humanitate, diligenter facta et mecum communicata. Ipsa autem sic sese habet:

Notitia incrementorum Musei Antiquarii Lugduno-Batavi, V. Cel. H. G. TYDEMANNO *Rectore*.

Quae hoc anno accesserunt, pleraque *auctoritate publica* advenerunt: sive dono Regis; sive ab aliis Museis, scilicet Numario Regio, Museo Picturae Publico Amstelodamensi, et Museo Publico Historiae Naturalis L. B., concessione Praefectorum: praeter unum gypseum ectypum simulacri *Ilissi*, quem vocant, e Parthenone, *emtum* Londini, et supellectilis partem quae *emta* est in auctione *Singendonckiana*, quaeque ab hoc possessore in auctione *Versteeghiana* comparata fuerat.

Quae quidem sic, ordine, sunt describenda:

Aegyptia accesserunt *Mumia* minuta et signuncula item minuscula paucula.

— Inter *artis opera* memorandum est haud magnum *candelabrum* aeneum, quod, a juvene, testudini insistente, sustentatum, et propter animal, et propter operis rigorem, *Aegineticum* esse videtur, et simillimum est alteri, Musei Regis Gallorum Bibliothecae adjuncti, a RAOUL ROCHETTIO, V. Cel., proxediem describendo (*Singendonckianum*).

E *Phidiaca aetate* accessit ILISSUS Parthenonis, gypseus (*Londino*).

Ex *aetate Graeco Romana*, Veneris et Bacchi simulacra duo marmorea minora, et alia quaedam; tum signuncula aenea minuta quaedam (e *Museo Picturae Amstelodamensi*).

— *Vasculum Graecum pictum*, (vulgo *Etruscum* —) *indidem*.

— Ad *supellectilem*, aeneae fibulae clavesque elegantiores multae, circeni, et alia quaedam vulgatiora ut sigilla caet. item lucernae aeneae fictilesque accesserunt. Quibus compendii caussa accensemus urnas ollasque quasdam Romanae operae e patria nostra. (*Indidem* et *ex auctione Singendonckiana*).

— Sed, quod praecipue notari meretur, cum deessent adhuc totae monumentorum classes quaedam, hae, liberalitate praecipue Praefecti Musei Amstelodamensis, nunc primum constitutae videri possunt.

Ex his *prima* Classis est ARCHITECTURAE. Accesserunt nempe suberea exempla *templorum* trium *Paestanorum*, item Sibyllae *Tiburtinae*, et Minervae Medicae *Romanae*.

Cui classi accensendae sunt tegulae Romanae, Neomagenses, ut conjicitur, partim cum nominibus legionum, partim cum inscriptionibus Consulum et officinae doliariae, quales nostra in regione valde sunt rarae: tum et *pavimenti tessellati* specimen integrum, etsi parvum, ex insula Capreis.

— *Altera* classis, quae addita est, continet GEMMARUM ECTYPA, et eorum quidem duas series: Dactyliothecam nempe *Lippertianam*, tribus millibus constantem, et delectum e Dactyliotheca *Regia* Hagana, fere quadringentorum ectyporum. Quorum haec quidem Regis munificentiae debemus: quibus similia cum aliis regni nostri Museis deinceps communicabuntur.

— *Tertia* tandem nova classis habet MONUMENTA GENTIUM SEPTENTRIONALIUM, scilicet urnas fictiles peculiaris formae et tela lapidea, ut malleos cuneosque bellicos (perperam *ceraunios*) caet. quae in *Drenthiae* tumulis qui vulgo *Hunici* dicuntur, aliisque locis, reperta fuerant a Viro nobilissimo, P. HOFSTEDE, Provinciae Praefecto, Regique quondam Hollandiae oblata. —

Harum classium primae et tertiae monumenta et fragmenta quaedam ejusdem generis, quae jam dudum aderant, sed quae, per alias classes permistae locum peculiarem tueri nondum potuerant, in posterum adnumerabuntur.

Caeterum cum jam toties recensum incrementorum Musei nostri dederimus, ut monumenta ejus magis ad publicam celebrari notitiam incipiant, semel monendum est, hisce brevioribus Catalogis a nobis non inseri neque monumenta minoris momenti, neque quorum fides aliquo modo suspecta videatur,

neque de quibus dubitari possit an naturâ suâ ad aliud Museum publicum pertineant.

C. J. C. REUVENS.

Scribebam *Lugduni Batavorum*
d. pen. m. Januarii a. CIƆIƆCCCXXVI.

pag. 15. *facultate legis uti*] Art. 251. *Ed. Reg. d.* 2 *Aug.* 1815 supr. cit.

pag. 16. *splendidâ compositâque Oratione*] Typis repetendâ mox in collectione mea *Bydragen tot Staatskunde en Staatshuishoudkunde*. Locus autem ille, verbis et sententiâ gravis, hic erat: „ Slaan wij het oog op den toestand der meeste „ volkeren van Europa, dan zullen wij bevinden, dat terwijl ginds derzelver „ geluk en bloei door onderlinge wrevel en tegen elkander opbruischende „ driften belaagd of vernield worden; en elders weder ontevredenheid en „ overdrevene theorien alle gezag ondermijnen, de goede orde en betamelijke „ ondergeschiktheid verwoesten, en het eene volk tegen het andere te wapen „ roepen; ons Koningrijk daarentegen, op behoud van maatschappelijk geluk „ en van eene vrij groote mate van inwendige tevredenheid bogen mag."

JUST. JAC. LEON. VAN DER BRUGGHEN,

NEOMAGENSIS,

JURIS, ET LITT. HUM. IN ACAD. LUGD. BAT. CANDIDATI

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM AB AMPLISSIMA FACULTATE JURIDICA IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA PROPOSITAM A. MDCCCXXV:

Quandoquidem apud veteres scriptores Romanos, in primis apud Ciceronem, Plinium, Gellium, complures tractantur quaestiones de Jure Civili, quae cum Fragmentis Veterum JCtorum, et Imperatorum Constitutionibus comparatae, Juris scientiae amplificandae inservire possint; rogat Facultas, ut hae quaestiones, quantum ad scripta Plinii Junioris attinet, accurate colligantur, ordine disponantur, et succincte illustrentur.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVI.

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM JURIDICAM.

PRAEFATIO.

Opere meo peracto, ad Judicis quasi Tribunal, non sine formidine aliquâ, accedo, ipsius, consiliorumque meorum rationes redditurus. Quod gravissimum esse sentio: nam multum in rerum justâ aestimatione, saepe ab eo pendet, ut quare, et quâ mente ita factum sit, sciatur. Optime hoc me officio functurum existimo, si quam brevissime dixero, quae ad scriptionis meae expositionem dicenda videbuntur. Neque committam, ut longiori rationum mearum commendatione, Virorum Clarissimorum cognitioni, praejudicium facere voluisse videar.

Quum in hac literarii certaminis arenâ, mearum quoque virium, periculum facere constituissem, et summopere mihi arrideret, ut omnibus placebat, Quaestio hoc anno ab Amplissima Facultate Juridicâ Lugduno-Batavâ proposita: primas in eo curas posui, ut, quinam proprius sensus, quaenam ejus mens esset, recte intelligerem, ne ab initio forte, inutilem operam navasse viderer. Atque re accurate perpensâ, Plinii etiam scriptis perlectis, credidi, non tam disputationem requiri, ad loca graviora e jure civili, quae in Plinio tractentur, quandoquidem vix talia in ejus scriptis occurrunt, quam eorum expositionem, quae in illis ad intelligendas, et illustrandas varias Juris Romani partes, alicujus momenti esse posse viderentur.

In ipsâ Plinii lectione ita versatus sum, ut quidquid in quâvis Epistola ad hujus instituti rationem pertinere videretur, sedulo adnotarem: atque ita iteratis vicibus repetitâ hâc lectione, magis veritus sum, ut aliena etiam collegissem, quam ut notabilia quaedam loca omisissem. Usus sum editione Schaeferi, ex recensione Gesneri, notis etiam Heusingeri et Ernestii instructâ, Lipsiae 1805: neque alias adhibui, ne saepe multorum textuum collationibus in errorem magis inducerer, quam adjuvarer.

Perlecto Plinio, et abundanti rerum adnotandarum copiâ congestâ, ad gravius opus me con-

contuli, ut hanc inconditam molem digererem, et ad certam normam, singulis rebus tractandis, sua loca assignarem. Atque aliquamdiu me haesitasse non negabo, quisnam hic ordo potissimum esset servandus. Equidem post aliquam dubitationem, ita optime hoc cessurum putavi, si quantum possem, ab ipso librorum et epistolarum se insequentium, naturali ordine, non discederem: sed quum in iis, quae notaveram locis, alia magis antiquitatis cognitionem et historiam juris respicerent: alia ad personarum, alia ad rerum jura commodius referri posse viderentur: multa etiam ad cognoscendam judiciorum publicorum et privatorum rationem pertinerent: — pro quatuor diversis his argumentis, totidem Partes in quovis Libro tractando discernendas esse putavi, quarum singulae loca sibi propria continerent: Itaque ~~in primâ cujusque libri~~ parte ea tractavi, quae ad cognoscendos Romanorum usus, quâtenus illud studium JCto utile est, et juris historiam pertinerent: additis etiam de significatione verborum, si quae magis insolito in Juris disciplinâ sensu occurrere viderentur, animadversionibus: In alteram partem contuli, quidquid hominum liberorum, servorumque jura, manumissionum, nuptiarum, adoptionum, emancipationum, tutelarum et quae sint hujus generis plura: In tertiam vero, quidquid rerum jura spectaret: In quartâ denique parte, causas nobiles exposui, quales frequenter in Plinii scriptis occurrunt, et si quae ad actionum, judiciorumque tam publicorum, quam privatorum rationem illustrandam, usu venire possent, ea tractavi. Ita factum, ut intra certos cancellos quasi, et terminos opus meum conclusum esset, quod in quovis labore haud exigui est momenti: ut maxime uniformem et aequalem haberem scribendi modum: utque plus semel ad eadem loca, in singulis librorum partibus redeundo, horum librorum majorem contraherem familiaritatem. Difficillimum hâc in re fuit, scire, ad quam partem referenda essent loca, quae minus directe, in hâc vel illâ, commemorationem poscebant: Atque igitur, hic me saepius fortasse lapsum esse posse, praesentio.

In ipsâ locorum interpretatione, semper quam bene possem, Juris disciplinam respexi, et locis e Pandectis obscuriora illustrare, aut vicissim, nonnunquam etiam JCtorum fragmentis, e Plinio lucem aliquam affundere, conatus sum. Itaque unico fere adminiculo usus sum Corpore Juris, inutile ratus et fastidiosum, si pagellas meas, frequenter et undique excitatis auctorum et librorum locis, distinguerem: quod inprimis in hâc scriptione, in quâ res notissimae magis in memoriam erant revocandae, quam novae quaedam, doctorum Virorum testimoniis probandae, minus opportunum fore putabam. Neque tamen hoc ita dictum velim, quasi non ex bonis Interpretibus, quae dicerem, perpetuo haurire conatus fuerim: Cujacio, quem semper Viros doctos egregie laudantes audivi: Noodtio, Bynkershoekio, Heineccio, aliisque semper cinctus opus perfeci. Quod si recentiores interpretes fortasse non satis excitâsse videar: excusationem non immerito quaeram in difficultate, quae juveni inprimis obstat, horum librorum cognoscendorum.

At satis late jam disputavi, ut Vobis, Viri Clarissimi! hujus scriptionis modum atque rationem explicarem; non satis, ut quantis curis de hujus incepti eventu distringar, perspi-

spicere possitis. Nam humanis affectibus me destitutum praedicarem, si aut dolorem, aut, summum gaudium ex hoc labore me percepturum, diffiterer. Verum quidquid aequum vestrum judicium de hisce laboris mei primitiis statuerit: amaritudinem certe repulsae aequabunt mihi temporis non segniter consumti grata recordatio, et laboris non inutilis uberrimi fructus.

EPISTOLARUM LIBER PRIMUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epistola III. § 1. *Intentione rei familiaris obeundae.* Frequenter, et vario admodum sensu vox *intentio*, a Plinio usurpatur: in Epist. II. § 19. h. l. dicitur v. c. *intentio auditorum* i. e. animi excitati vis, sive ardor audiendi. In Paneg. cap. 71. dicitur *intentio humanitatis obeundae* i. e. cura, cupido, voluntas, humanum se praestandi. Hic vero usurpatur pro mente, consilio, alicujus rei perficiendae: Simili sensu vox occurrit in leg. 10. princ. ff. *de aliment et cibar.*

Verum suspectae latinitatis exemplis hanc locutionem annumerat *Schwartz. ad Paneg.* pag. 353. cf. Epist. I. 8. 13. — II. 5. 2. — IV. 13. 2.

Ep. V. § 11. *Paucos post dies ipse me Regulus convenit in Praetoris officio.* Praetoris officium intelligendum est, vel locus ubi Praetor officio fungitur, vel verba ita sunt explicanda, ut Plinius dicat, se novo Praetori adfuisse, *officii* i. e. honoris causâ, ut eum in publicum deduceret: quo sensu dicitur apud *Suet. in Vit. Caes.* c. 15. *Novorum Consulum officium relinquunt.* Nimirum moris erat, ut Viri honoribus jam ornati, novos magistratus munus auspicantes comitarentur, et honoris causâ, cum illis ad capessendam magistratus sedem procederent: is honor, quo eos prosequebantur, dicebatur *officium.* Eodem fere sensu in *Ep. I.* 9. 2. dicitur *togae virilis officio interfui;* sed malim *officium* hic intelligere de ipso Tribunali Praetoris, inprimis propter sequens *illuc*, quod fere de loco dicitur: Eodem sensu vox apud JCtos usurpatur de *loco*, ubi Magistratus jus dicit. Sic in *leg.* 17. *ff. de in jus voc.* dicitur *eum pro quo quis apud officium cavit*, et in *leg.* 7. *ff. q. satis dare cog. apud officium deponi debebit.*

Ep. VIII. § 16. *Sed apud Decuriones habui.* Decuriones in municipiis collegium es-

efficiebant in Decurias distributum, unde iis nomen, quod Senatum Romanum referebat. Habebant curiam, ut vel ex hoc Plinii loco apparet, in quam *contrahebantur* (vid. L. V. 8. 4.). quemadmodum Romae Senatus *cogebatur*. Praeerant iis Duumviri, qui Consulum vice fungebantur, quorum nomen etiam interdum usurpabant. Habebant censum proprium, aeque ac Senatores, qui erat centum millium aeris (vid. L. I. 19. 2.), saltem in civitate Comensium.

Ep. IX. § 2. *Ille in advocationem, ille in consilium rogavit.* In advocationem rogabantur causarum patroni, qui publice illud munus professi, amicorum in Tribunalibus causas orabant. In *consilium* vero vario modo vocabantur homines. Nam vel simpliciter in quibuscunque negotiis gerendis, amicis aderant, et prudentia suâ eos adjuvabant. (vid. v. c. III. 2. 3.) vel Judex a Praetore datus, advocabat sibi in *consilium* viros rerum forensium peritos, quorum operâ in judicando uteretur. *Vid. Gell. Noct. Att. XIV.* 2. Quin imo ita receptus erat hic mos, ut quum Plinius privatim, de causâ Assudii Curiani, a matre exhaeredati, cognosceret, in consilium *duos spectatissimos* JCtos adhibuerit, et ex hujus consilii sententiâ, contra eum pronunciaverit. *vid. Ep. V.* 1. 4 — 7. (*). Vel cives juris periti vocabantur in *consilium* Praetoris, quod ipsi in Tribunali a tergo assidebat, in quo erant Equites quinque et totidem Senatores. *Ulp. fragm. I.* 13. Dicuntur iidem *Decemviri litibus judicandis*, de quibus noster L. V. 21. 2. Hoc autem extremo sensu vox *consilium* usurpatur *L. I.* 20. 12.

Ep. X. § 8. *Inter altissimas conditiones.* Est haec latinitas JCtorum de matrimonio, unde formula solennis renunciationis in sponsalibus, ita erat concepta: *conditione tuâ non utor: l.* 2. § 2. *ff. de div. et repud.*

§ 9. *Sedeo pro Tribunali, subnoto libellos, conficio tabulas.* Cum hanc epistolam Atrio Clementi scriberet Plinius, Praefecturâ fungebatur aerarii (quam gessit a°. aet. 34°. vid. *Massonus in Vit. Plinii et Plin. V.* 15. 5. *X.* 20. — *Paneg. c.* 91.) Insignia sunt haec verba, quia illis quodammodo describuntur variae partes officii Praefecti aerarii Saturni. Docemur itaque hoc loco, eum, quemadmodum Praefectum Urbi et Praetores, habuisse Tribunal, in quo sedens, cognoscebat de causis ad curam Fisci et tabularum publicarum pertinentibus. Erant enim Praefecti aerario judices in causis fiscalibus, *l.* 11. *ff. de his quae ut indignis: l.* 13. § 1. *ff. de Jur. fisci l.* 42. *ff. eodem.* Exemplum est, in *L. IV.* 12. 4. — *Subnotabat libellos* i. e. subscribebat nomina, tabulas, apochas, chirographa, aliave instrumenta, quae in hujusmodi curâ usu veniunt: denique *conficiebat tabulas* i. e. in tabulas publicas referebat accepta et expensa aerarii publici, aliosque calculos faciebat.

Ep.

(*) De consilio a Praetore aut Judice adhibendo, insignis est locus in *Ciceronis Verrin. Act. II. L. II. c.* 29. §. 80; Qui etsi ad jurisdictionem in provincia magis proprie pertineat, tamen ad cognoscendam horum consiliorum rationem est alicujus momenti.

Ep. XIV. § 5. *Adlectus a Divo Vespasiano inter Praetorios.* Quum decessorum Imperatorum crudelitate, et saevitiâ, exhaustus esset amplissimus ordo integerrimi et honestissimi cujusque caede, Vespasianus, teste *Suet. in ejus Vit. c.* 9. damnum hoc reparare conatus est, legendis optimis quibusvis Italicis et provincialibus, quibus consulares vel praetorios honores tribuit, ut, quamvis consulatu vel praeturâ nunquam functi, iisdem privilegiis uterentur, ac si reverâ functi fuissent. Plura passim sunt exempla, insignium magistratûs alicujus, honoris causâ, ab Imperatoribus tributorum: sic Claudius Caesar Junio Ciloni, Procuratori Ponti, consularia insignia, Aquilae praetoria decrevit. *Tacit Annal. XII.* 21.

Ep. XV. § 1. *Dicitur jus: ad assem impendium reddes; nec id modicum.* Queritur hic Plinius, Septicium Clarum, ad coenam a se invitatum, non venisse; quare jocose eum actione ad id quod interest comminatur. Verba *ad assem impendium reddes*, depromta videntur ex Jure civili, et formulam continere, quâ Judex reum ad solvendum id quod interest condemnabat. *Impendium* dicitur eo sensu de usurâ, sive mulctâ, quae pro damno illato solvitur. Sic *Cic. ad Att. VI.* 1. *foenus et impendium recusare.*

Ep. XVI. § 1. *Nunc vero totum me tenet, habet, possidet.* Sunt extrema haec verba depromta e formulâ stipulationis, ab Aquilio Gallo inventâ. *Habere* autem dicitur, in genere, omnis dominus, detentor, possessor: sic ipse depositarius dicitur *habere* depositum. *lex* 38. *ff. de verb. oblig. Tenere* vero in specie refertur ad eum, qui facto naturaliter aliquam rem possidet; *Possidere* ad eum, qui jus possessionis ad interdicta habet.

Ep. XXII. *Perturbat me longa et pertinax valetudo Titi Aristonis.* Tribus locis apud Plinium mentio fit Aristonis: primus est in hâc Epist. Ubi de eo dicitur, *quam peritus ille et privati juris et publici:* alter in Lib. III. 3, quae Aristoni ipsi inscripta est: tertius denique L. VIII. 14. itidem ad Aristonem conscriptâ, et in quâ de Senatorio jure quaedam quaestiones ipsius judicio submittuntur, *quippe qui sit peritissimus, et privati juris, et publici:* ut dicitur in init. ej. Epistolae. Videtur autem tribus his locis significari idem Aristo JCtus, qui sub Trajano vixit. Dicitur scripsisse libros ad Cassium (*lex* 7. § 3. *ff. de usufr.*) item libros ad Sabinum (*lex* 6. *ff. de usu et habit.*), porro notas ad libros *posteriorum Labeonis*, ut colligere licet ex *leg.* 17. § *ult. ff. de heredib. instit.* — In lege autem 99. *ff. de adquir. v. omitt. hered.*, dicitur Aristo in *decretis Frontianis* vel *Frontinianis*, aut *Frontonianis*, *ita referre.* De his decretis multum quaesitum est inter Viros doctos, quaenam fuerint. vid. *Bachius Hist. Jur. III. cap.* 1. 28. Sed verosimilis est eorum opinio, qui dicunt, decreta illa Frontiniana collectionem fuisse decretorum Caesarum, a Frontone vel Frontino quodam compositam, et ab Aristone, ut videtur, notis instructam. Heineccius denique, inter scripta Aristonis nostri, etiam recenset librum *de Furtis* (*Hist. Jur. I. pag.* 202.), ductus loco Gellii Noct. Att. XI. 18. Sed merito hanc ob rem a Bachio notatus. Gellius enim loco laud. dicit, se de Furtis nonnulla legisse in Aristonis libro: non tamen exinde conficiendum, Aristonem librum scripsisse de Fur-

tis: Potuit Gellius, ea quae dicit legisse in Aristonis libro ad Sabinum vel Cassium, aliove ejus libro. Haec de Aristone.

Ep. XXIII. § 3. *Erat hic quoque — me facerem.* Solemnia sunt haec verba *appellasset — intercederem — auxilium ferrem*, et Tribunorum plebis muneri propria. *conf. Brisson. de Form. II. p.* 271.

PARS SECUNDA.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. XVIII. Omnis haec Epistola lectu est dignissima, et locos graviores continet. Jam statim in § 1. his verbis obviam fiemus „ *Rogas ut dilationem petam et pauculos dies, certe proximum, excusem.*" Causam Julii Pastoris Plinius coram judice pedaneo, ut videtur, agendam suscepit. Is vero quum somnio malo exterritus fuisset, patronum suum oravit, ut dilationem diei actioni constituti impetrare conaretur. Triplex nimirum, erat dilationum genus; vel enim ipsae partes litigantes convenire poterant, ut causa prorogaretur, vel *lex* quibusdam casibus dilationem concedebat, vel etiam a *Judice* dabatur. Quum vero dilationes, vel locum haberent ante litem contestatam, vel lite pendente, vel post dictam sententiam; quae fiebant conventione partium, aut a lege concedebantur, passim usu veniebant per tres species memoratas. Illae vero, quae a Judice considente (*lex 4. Cod. de feriis et dilat.*) dabantur, vix locum habebant, nisi post litem contestatam, eâque pendente. Hujusmodi autem dilationem, ut videtur, J. Pastor impetrari voluit, quandoquidem res eo perducta fuit, ut jamjam Plinius coram Judice causam dicturus esset. Propterea autem difficilem fore, hoc casu, dilationis petitionem, subjungit Plinius, quod repetit in fin. huj. Epist. quia vix Judex dilationem concedere solebat, nisi ob gravem causam, defectum probationum, vel similem, qualis hîc non aderat.

Judex pedaneus dilationem igitur concedere poterat. Verum eadem in judicio Centumvirali, lite jam pendente, dari non solebat. Docemur illud extremis hujus Epistolae verbis § 6. „ *est enim sane alia ratio tua, alia mea fuit; nam judicium centumvirale differri nullo modo: istud aegre quidem, sed tamen potest.*" At vero, quare ita juris fuisse dicamus, ut judicium centumvirale nullo modo differri posset? Equidem, si conjecturam qualemcunque meam proponere liceat, cum in causis ipsis centumviralibus, quas v. c. recenset *Cic. de Orat. I.* 38. *loc. notiss.* nihil peculiare inesse videatur, quare prae aliis dilationem non admitterent: causam hujus vetiti quaerendam puto in ipsâ ra-

ratione et naturâ hujus judicii: nimirum, quum non nisi in causis gravioribus, quatuor consilia, in quae totum centumvirorum Tribunal erat distributum, convocarentur, et magnus numerus 180 Judicum esset eligendus; quum porro inprimis solenne, et grave esset hoc judicii genus, cui ipse Praetor cum Decemviris hastâ positâ praesidebat, incongruum fortasse visum est, si ligitantes non satis instrumentis et probationibus instructi, ad illud accedere auderent et peterent, ut res multis ambagibus impedita, temere differretur, et pro suo lubitu repeteretur; itaque non tam lege aliquâ, aut causarum naturâ, dilationes in judicio centumvirali prohibitas fuisse credam, quam usu et decori studio, ne multi cives saepe quorumdam litigantium inertiâ, aut lubitu detinerentur. Eadem etiam dignitatis habita ratio apparet seriore tempore in causis, quae in consistorio principis agebantur. Hae enim, ut centumvirale judicium, nullam dilationem patiebantur, ne Imperatoris majestas minui videretur. Vid. *lex* 5. *Cod. de feriis et dilat.* — Caeterum usus est hoc loco *Siccama, de centumvir. Jud. cap.* 5, uti probaret, haec judicia diversum genus constituisse a privatis. Sed minus recte ut videtur, quandoquidem ratio vetiti, ut diximus, non in causarum naturâ, sed judicii dignitate et existimatione posita erat; tum etiam apud Centumviros unice tractabantur causae privatae..

Ep. XVIII. § 3. *Eram in quadruplici judicio.* Significatur centumvirale judicium, quod in 4 consilia erat distributum. Haec singula, in Basilicâ, seorsim suum habebant Tribunal, et, vel separatim judicabant, vel in unum contracta, centum octoginta judicum numerum efficiebant, et simul praesidente Praetore cognoscebant. Cf. *Plinii Ep. VI.* 33. 3. Caeterum in plura incidemus *Plinii* loca, quae de centumvirali judicio sunt gravissima, et quorum singula suo loco tractabimus (*).

Ep. XX. § 2. *Alioqui praevaricatio est transire dicenda.* De origine hujus vocis noteiur, eam proprie notare, *deflexum ab itinere recto.* Sic orator apud *Plinium Hist. Nat. XVIII.* 10. dicitur *praevaricari*, i. e. sulci non rectum ducere tramitem. Inde haec vox in foro dici coepta, significavit omnem calliditatem, malamque fidem, a partibus litigantibus, inter se, vel ab advocatis, circa clientes adhibitam. Eo sensu non hîc significatur ea fraus accusatorum, qui ab accusatione desistunt, quae punitur, et de qua Tit. est *in ff. lib. XLVII*, sed negligentia, vel etiam dolus, quo quis, in orandâ clientis causâ, non omnia dicit, quae ad causam probandam pertineant.

Ep. XX. § 7. *Testes sunt — indicatur.* Plinius hîc, ut defendat opinionem suam, causarum patronum oportere, non nimis esse brevem in dicendo, exemplo utitur Ciceronis: dicit enim, quasdam ejus orationes non omnia continere, quae in refutandis singulis accusationis capitibus, usu venire debuissent; nonnulla etiam crimina ab accusa-

to-

(*) De judicio centumvirali, praeter Siccamam et Zepernick, novissimus auctor est Clariss. *Bethmann Hollweg*, qui in *Horreo jurisprudentiae Historicae*, edito *a Savignyo*, *Eichhorn*, et *Göschen*, *tom. V. part. III. p.* 358. egit *de competentia Tribunalis Centumvirorum.*

tore objecta, verbo tantum esse indicata, et in ipsâ editâ defensione non peculiariter tractata, non magis quam *subscriptiones criminum*, i. e. libelli accusatorii, quibus summarie causa exponebatur, et quos plures saepe accusatoris amici, honoris et consensûs causa subsignabant. Ernestus *subscriptionem* hîc intelligit de *subscriptione censoriâ*, i. e. summariâ descriptione delictorum, aliarumve causarum, propter quas Censores in censu agendo, civem aliquem notabant et ordine movebant. *Vid. Gesner. ad Ernest. Epist. in Schaeferi edit. pag. XXXIII.* Caeterum res eodem redit; nam et sic significatur compendiaria illa criminum indicatio, quam Plinius, quo se defendat, in orationibus citatis deprehendi contendit.

Ep. XX. § 11. *Adsunt huic opinioni meae leges, quae longissima tempora largiuntur.* Persequitur hîc Plinius sententiae suae defensionem, atque pro ea quasi in testimonium vocat leges judiciarias, quae causarum patronis latum dicendi campum aperiunt, neque igitur actiones tam arctis finibus circumscribi volunt.

Ad leges autem a Plinio significatas referri debet lex Pompeja, lata à Cn. Pompejo, tertium Cos. A°. U. 702. de ambitu, quâ accusatori binae, reo vero ternae ad dicendum horae praestitutae sunt. *Vid. Cic. in Bruto cap. 94.* Sed quandoquidem hîc à Plinio plures leges significantur, nihil vetat conjicere, tum lege Julia publicorum judiciorum, tum fortasse singulis legibus criminum publicorum, tempus definitum fuisse, per quod tum reo, tum accusatori dicere liceret. Sic lege Julia repetundarum accusator accipiebat sex horas, reus vero novem, quod conficere licet ex loco *Plin. IV.* 9. 9. Ubi dicuntur, in causa repetundarum, *e lege*, accusator reusque tantum temporis accepisse. — Non tamen stricte servabatur illud tempus, lege definitum: in simili enim repetundarum judicio Plinius narrat (II. 11, 14.) se accusatoris partes sustinentem, *horis pene quinque dixisse*, quod tempus tamen ordinario etiam longius fuisse dicas, quandoquidem adjicit eo loco, decem clepsydris, quas ab initio *spatiosissimas* (*) acceperat, dein quatuor fuisse additas. Igitur ab initio, minus etiam quinque horis acceperat, quum proprie ad minimum horas novem accipere debuisset. Ideo autem leges publicorum judiciorum hîc solas a Plinio significari dixi, quia in his solis certum dicendi tempus erat definitum. In judiciis vero privatis, non certus numerus clepsydrarum, a judice dandus, erat determinatus. Hoc ex ipsâ rei natura apparet, et *ex lib. VI.* 2. ubi Plinius, M. Regulum desiderari dicit in judiciis, (i. e. *privatis*: nam haec significari ex toto contextu apparet); illud enim gratum erat cum eo dicentibus, quod *libera tempora petebat*, i. e. tot clepsydras a judice petebat et impetrabat, quot ipse vellet. Et in § 7. ejusdem Epist., Plinius suum morem tradit, cum judicaret, *tantum aquae dan-*

(*) *Spatiosissimae* illae clepsydrae profecto non ita intelligendae sunt, quasi aliae clepsydrae aliis longius tempus continuissent, et indicâssent. Sed decem priores clepsydrae non arcte computatae fuerant, ita ut magis eas excessisset Plinius, quam intra eas conclusus fuisset.

dandi, quantum quis plurimum postularet. Ex his igitur conficias, liberum hâc in re fuisse judicis arbitrium: non tamen clepsydrarum usum a Graecis desumtum, in judiciis privatis prorsus ignotum fuisse, ex iisdem his Plinii locis apparet; quod nonnulli perperam confecerunt ex loco dialogi *de causis corruptae eloquentiae* cap. 38. *Vid. v. g. Consult. Rau in diss. inaug. ad Or. pro Pub. Quintio pag.* 26. — *Lugd. Bat. a.* 1825.

Ep. XX. § 12. *Frequenter egi, frequenter judicavi, frequenter in consilio fui.* Triplex forense negotium hic significat Plinius. *Egit* i. e. ipse, sive in Tribunali Praetoris, coram Judice Pedaneo, sive in Centumvirali judicio, sive coram Decemviris, aut Recuperatoribus, sive in senatu clientium causas oravit. *Frequenter judicavit:* hoc unum genus plures species comprehendit. Nam vel judicat *Judex pedaneus* in causis legitimis s. stricti juris, vel *arbiter* in causis bonae fidei, vel *recuperator* in causis, quae imperio continentur, omnes a Praetore dati; vel *Decemviri stilibus judicandis*, qui propriam aliquam jurisdictionem habuisse videntur, vel Centumviri, vel denique Senatus in causis ad rempublicam pertinentibus. Quum autem Plinius dicit, *se in consilio saepe fuisse*, quid his verbis significetur, supra vidimus, cum ageremus de variis vocis *consilium* usibus. Eodem pertinent sequentia in § 23. huj. Epist. *nam si hos in consilio habeas*, et caet.

Ep. XXIII. *Consulis, an existimem te in Tribunatu causas agere decere.* Nunquam lege aliqua vetitum fuisse videtur Tribunis plebis, causas agere. Verum liberâ republicâ, major adhuc eorum erat dignitas et auctoritas, quam ut facile iis incommodis se exposuissent, quibus causarum Patronus erat obnoxius, et quae enumerat Plinius in hac Epist. v. g. *Ut silentium indici posset clepsydrâ illi, qui jubere possit, quemcunque tacere.* Inde profecta erat Pompeji Falconis dubitatio, cui hic rescribit Plinius.

EPISTOLARUM LIBER SECUNDUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. I. §. 9. *Quin etiam in hâc novissimâ valetudine veritus, ne forte inter quinque viros crearetur, qui minuendis publicis sumtibus judicio senatus constituebantur.* Explicandus est hic locus ex *Panegyr. c.* 62. § 2. Ubi Plinius de iis dicens, quos Tra-

janus Consules fecerat, „ nempe enim, inquit, hi sunt, quos Senatus, quum publicis sumtibus minuendis, optimum quemque praeficeret, elegit et quidem primos." — Res etiam ulterius explicatur loco Xiphilini e Dione *L. LXVIII. p.* 770, quo docemur, auctore Nervâ sumtos publicos, quantum fieri posset, deminutos fuisse.

Ep. IX. § 2. *Meo judicio pervenit ad jus Tribunatus petendi, quem nisi obtinet in Senatu, vereor ne decepisse Caesarem videar* — Tenendae sunt ad h. l. mutationes in magistratuum creatione, ab Imperatoribus sensim introductae. Quum enim J. Caesar, exceptis Coss., jus creationis reliquorum magistratuum cum populo partitus esset, Augustus quidem antiquum jus quodammodo revocavit, sed Tiberius ulterius processit, et vincula a Caesare primum plebi injici coepta, arctius etiam constrinxit. Comitiorum enim vim prorsus ipsi ademit, et e campo ad Senatum transtulit (*Tacit. Annal. I.* 15). Itaque, ab eo inde tempore, in creandis magistratibus hic ritus observabatur, ut qui ad honorem aliquem pervenire cuperent, prius a Principe tamquam candidati designarentur (*).

Tum in Senatu de iis suffragia ferebantur. Licentia autem creandi, quos Senatus vellet, pro vario Principum ingenio, aut major aut minor fuit; eâdem ratione etiam ambitus usus, et abusus, vel viguit, vel non necessarius fuit. Quum igitur post Tiberii tempora, de comitiis magistratuum sermo est, semper illud intelligendum de comitiis in Senatu habitis, nisi quod propter solam formam, et ad decipiendam plebem, ea etiam comitia habebat, in quibus tamen non nisi solennitates quaedam et ritus antiqui celebrabantur.

Ep.

(*) Heusingerus, qui in adnotatione ad h. l. legendum censet, *meo suffragio praevenit ad jus Tribunatus petendi*, dicit illud jus non quidem impetrandum fuisse ab Imperatore, sed veniam fuisse obtinendam Principis, *ante alios* petendi, atque sic lectionem *praevenit* tuetur. Verum dubito, an recte haec dicta sint; nullum enim erat *jus*, quo inter multos, qui Tribunatui petendo pares erant, alius alium Principis favore praeveniret. Verum, retentâ lectione *meo judicio* et *pervenit*, ita locus explicandus videtur. A tempore inde Augusti observatum fuisse videtur, ne quis Tribunus pleb. crearetur, nisi qui esset Vir Senatorius. Quod apparet e loco *Suet. in Augusto* 10. Ubi narrat, eum in locum Tribuni pleb. demortui candidatum se ostendisse, *quamvis patricius nec dum Senator esset.* Idem tradit, Augustum, si deessent candidati Senatores, ex Equitibus etiam Romanis Tribunos pleb. creasse. *c.* 40. *ibid.* Nulli igitur Tribunatum pleb. petere potuisse videntur, nisi qui essent Senatorii Ordinis; quod prudenter observatum ab Imperatoribus, ut scil. homines ex ordine omnia sibi concedere consueto, instaurare vix cogitarent antiquam potestatem Tribuniciam, quae nomine fere tantum adhuc in Tribunis plebis subsistebat. Atque eo sensu Plinius dicit, *suo judicio*, Sextum Erucium ad jus Tribunatus petendi pervenisse, quia ipsi latum clavum i. e. dignitatem Senatoriam, et quaesturam, quae aditum dabat in Senatum, a Caesare impetravit. § 2. *h. Epist. Vid. Lipsius Elect. II.* 13.

Ep. XI. § 9. *Itaque Tuccius Cerealis jure Senatorio postulavit.* Nimirum illo jure, quo cuivis Senatori, antequam sententiam rogaretur, surgere licebat, et de re quae tractabatur disserere, quamdiu vellet. Imo saepe hâc licentiâ utebantur, ut disceptando de rebus a quaestione prorsus alienis, rei propositae exitum differre conarentur, atque ita dicebantur *diem terere dicendo.*

Ep. XI. § 19. *Injunctâ advocatione.* Quidam interpretes *advocationem* hic dici putârunt pro *accusatione.* Verum quidem est Plinium et Tacitum *accusâsse.* Sed haec ipsa accusatio magis *advocatio* dici poterat, quia jussi erant hâc in causâ provincialibus adesse. Caeterum, in causâ repetundarum semper, etiam liberâ republicâ, quum socii aliquem repetundarum reum postulassent, SCto iis permittebatur patronum sibi eligere, aut eodem, causarum patrono uni, vel pluribus, accusationem suscipere injungebatur. Videtur interdum haec advocatorum designatio, sortibus fuisse in Senatu peracta, ut nomina causidicorum complurium in urnam conjicerentur, et qui priores extraherentur, accusationem suscipere deberent. Sic in ipsâ hâc Marii Prisci causâ, Plinius, quum a provincialibus ad eum accusandum esset rogatus, et propter muneris gravitatem (erat enim Praefectus aerarii) se excusâsset, censente postea Consule designato, desiderio Senatus non resistendum putavit, et cum aliis nomen suum in urnam conjici passus est. Hujus obsequii rationes exponit Trajano X. 20.

PARS SECUNDA.

JUS RERUM.

Epist. IV. § 2. *Quum vero ego — creditor solus extiterim.* Poterat enim creditor aliquis hereditarius, reliquis creditoribus debita hereditaria solvere, etiam invito debitore. *l.* 53. *ff. de solut. et liberat.*; atque ita, quum hi creditores actiones suas ipsi cessissent, solus creditor existebat. Sic Plinius, quum hereditatis paternae Calvinae devolutae creditor cum multis aliis esset, his, ut eo facilius hereditatem aere alieno gravem adiret, solvit, atque ita solus creditor factus, creditum Calvinae acceptum tulit.

Ep. XI. 23. *Stipulatusque de Martiano*, et caet. Cursim hic adnotetur insolitus usus vocis *stipulari* cum praepositione *de:* itaque *Gesnerus* ad hunc locum opportune citavit *l.* 37. *ff. de usufr.* Ubi eodem modo dicitur, *de te dari stipulatus essem.*

Ep. XVI. *Tu quidem — confirmati testamento.* Plinii igitur tempore jam usu receptum erat, quod Papinianus docuit, teste Justiniano § 1. *Instit. de Codicillis.* Codicillos

sent. Vid. *l. 7. § 3. ff. ad leg. Jul. repetund.* — Cum igitur haec Senatui exposuissent Tacitus et Plinius, Fronto Catius, Marii patronus, oratione ad misericordiam movendam quam maxime compositâ, senatum rogavit, ut Mario, quos petiverat judices, concederentur, neque ultra legis poenam in eum saeviretur (§ 3). Hic maxime diversae erant senatorum sententiae; erant qui contenderent, Senatum effectu ordinariae cognitionis de crimine, quo sc. Marius judices ad aestimandam litem petiverat, contentum esse oportere, neque ulterius extra ordinem in crimen esse inquirendum, quum legi ita satisfactum esset. Alii vero, a Mario eas poenas repetendas esse censebant, quas juste meruerat, neque simplici aestimatione rem posse absolvi, ut poena delicti gravitati esset accommodata. — In hâc opinionum discrepantiâ, Julius Ferox, Cos. designatus, mediam quandam sententiam protulit. Censuit enim, rem eo loco esse habendam, quo pervenisset, ut nimirum ad aestimandam litem Marius judices acciperet. Interea vero ex Africa acciri oportere Vitellium Honoratum, et Flavium Martianum, quibus auditis, quid ulterius agendum foret, tum circumspicerent (§ 4—6). Quam sententiam quum omnis Senatus amplexus esset, interim socii criminum Marii ex Africâ Romam venerunt, tumque extraordinaria cognitio Senatus de eo ceterisque decreta est: paucos post dies Martianus solus, (nam Honoratus interea mortuus erat), in senatum introductus est. Quum vero Tuccio Cereali, Viro consulari, iniquum videretur, si absente reo principali (Mario), is qui commune crimen cum ipso perpetraverat, audiretur et recte se defendendi copiam non haberet, in proximum senatum haec cognitio delata est. Januario vero mense senatus habitus est, praeside ipso Principe (*) et maximâ senatorum frequentiâ. Tum Plinius accusare Marium Priscum et Martianum instituit; auditi fuere deinceps, Marcellinus pro Martiano; postero autem die, Salvius Liberalis pro Mario, cui respondit Tacitus: denique pro Mario, Fronto Catius verba fecit; ita tamen, ut magis judicum misericordiam deprecaretur, ut in causâ desperatâ, quam reum defenderet. Et quum tertio demum die causa perorata esset, sententiam rogatus Cornutus Tertullus, Cos. designatus, censuit, ut, quae septingenta millia Marius a Martiano acceperat, ea mulctae nomine in aerarium deferret, atque insuper ipsi Italiâ et Urbe, Martiano etiam Africâ, interdiceretur. Sic enim poenae inter Marium et Martianum, ejusdem criminis participes, aequaliter distributae videbantur: utrique Italiâ interdicebatur, sed Marius insuper mulctam pendebat: Martiano aditus Africae praecludebatur: neque tamen his poena Marii absolvebatur; nam antea jam censente Julio Feroce, lis, judicibus datis, aestimata fuerat, eamque provincialibus solvere coactus. Hanc igitur sen-

(*) In hâc § suspecta videntur verba, *erat enim Consul*; nam, ut acute observavit Heusingerus, absurdum quid fecisset Plinius, si Arrianum docere voluisset, quis tunc consulatu fungebatur, quod sane neminem Romanum latere poterat: non sane ex hoc loco conficere licet, Principem, non nisi quando Consulatum gerebat, in senatum venisse, eique praesedisse.

sententiam omnes secuti sunt praeter Pompejum, Consulem cum Tertullo designatum, qui Martianum quinquennii relegatione puniendum, Marium vero relinquendum putavit mulctae septingentorum millium, et repetundarum poenae, quam jam passus erat. (§ 19—21). Mario et Martiano vero condemnatis, alia causa supervenit (§ 23) (*). Nam ex tabulis Martiani aliisque indiciis apparebat, Hostilium Firminum, Marci in Africa legatum, similiter turpi concussionis crimine esse pollutum. Marii enim in vexandis Equitibus Romanis adjutor exstiterat: a Martiano pecuniam ob turpem causam acceperat, et unguentarii nomine, magnam pecuniae summam a provincialibus exegerat. Scil. magistratibus provincialibus xeniola quaedam accipere non erat vetitum: *vid. elegantissima Epist. Severi et Antonini in l. 6. § 3. ff. de off. Proc. et leg.* — Verum Firminus munusculorum modum excesserat, et ex quo unguentum quasi sibi compararet, decem millia sestertiûm acceperat. — De eo quoque quum in senatu relatum esset, exitus illius rei narratur *Epist.* 12. *h. l.*

In senatum igitur introductus, et de accusatione interrogatus, respondit, atque statim sententias Consules protulerunt; e quibus Nervae opinio vicit, ut in sortitione provinciarum ejus ratio non haberetur contra Cornutum Tertullum, qui simpliciter eum ordine moveri voluerat. — His causa illa nobilis Marii Prisci absoluta est.

Jam singula accuratius spectare conabimur.

Ep. XI. § 2. *Marius Priscus — omissa defensione judices petiit.* Scil. ad aestimandum damnum, quod provincialibus intulerat. Hoc enim erat proprium legum repetundarum consilium, ut provinciales ab exactionibus magistratuum Romanorum indemnes servari possent (†); quod Marius sponte facere voluit judicibus petitis, ne in graviora sua crimina ulterius inquireretur.

Excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina, quibus judices dari possent. Nimirum judices illi ad damnum aestimandum tantummodo dabantur. Sin vero graviora crimina admisisse reum appareret, extraordinaria de eo in senatu cognitio habebatur.

§ 4. *Aliis cognitionem senatus lege conclusam, aliis liberam solutamque dicentibus.* Laborant hic interpretes, quaenam significetur *Senatus lex.* Imo credit Catanaeus, intelligendam esse legem quandam, quâ cautum esset, ne bis de eâdem re ageretur. At, ut recte animadvertit Schaeferus, nodum in scirpo quaerit. Res enim non est adeo difficilis: alii Senatores censebant Frontoni concedendum esse, quod petiverat, ut ne ultra repetundarum legem quaereretur, cui jam Marius petendis judicibus satisfecerat: itaque

(*) Dicit Plinius superesse adhuc *λειτουργιον non leve:* eâdem voce utitur in Epist. sequenti init., de eâdem re. At frustra eam in Lexicis quaero: vera fortasse est Gesneri conjectura, Plinianum hoc esse deminutivum neutrius generis voc. *λειτουργος*, quae notat magistratum, quicunque in republica munere quodam fungitur.

(†) *Cf Cic. in Divinatione contra Caecilium c.* 15.

que cognitio Senatus intra legem concluderetur; aliis vero aequum videbatur, ut minime tam arctis finibus haec cognitio circumscriberetur, sed libere de aliis quoque criminibus, quorum Marius accusabatur, quaestio haberetur, ut si vera comperiretur accusatio, meritas poenas lueret.

§ 13. *Erat igitur perquam onerosum accusare damnatum.* Proprie *damnatus* non dici poterat Marius; nam semet ipsum magis legis poenae subjecerat. Quare addit in sequentibus Plinius, „quem ut premebat atrocitas criminis, ita quasi peractae damnationis miseratio tuebatur."

§ 20. *Marium repetundarum poenae, quam jam passus esset, censuit relinquendum.* Gravissimus est hic locus, quia probabiliter ex eo conjici potest, quaenam proprie legis Juliae repetundarum poena fuit: de quâ re inter juris interpretes non certo constare videtur. *Cujacius* v. c. in *Paratitlis ad Tit. Cod. ad leg. Jul. repetund.* docet, in poenâ variatum fuisse, et modo crimen repetundarum solâ condemnatione in litis aestimationem cum infamiâ, modo exsilio esse punitum. Lipsius vero ad Taciti Annal. XIV. 48, putat, praeter litis aestimationem, poenam etiam fuisse ordinis amissionem. Heineccius in *Syntagm. Antiq. ad Instit. IV.* 18. 75. graviorem fuisse statutam poenam existimat. — Verum ex hoc Plinii loco commode probari posse videtur, non aliam hujus legis fuisse poenam, quam nudam litis aestimationem. Priscus enim, in § 2. dicitur *judices petiisse*, scil. ad litem aestimandam. — Fronto Catius dein rogavit, *ne ultra legem repetundarum quaereretur*; unde jam apparet, ultra legem puniri debuisse Marium, si, praeter litis aestimationem, aliae poenae de eo exactae fuissent. Tum Senatores a parte Frontonis stantes voluerunt, ut cognitio Senatus *lege concluderetur:* et J. Ferox interim Mario dandos judices censuit, eique dati sunt; nam haec sententiâ praevaluit: atqui nulla alia Marii poena, antequam extra ordinem in exsilium et mulctam condemnatus fuit, apud Plinium memoratur. Quum igitur sententiae loco diceret Pompejus, Marium repetundarum poenae, quam jam passus esset, esse relinquendum: quaenam alia poena praeter litis aestimationem, ad quam judices dati erant, intelligi possit, non video.

Quod vero Lipsius statuit, ordinis amissionem etiam huic poenae accessisse, quod ex hâc Plinii Epistolâ probat, non video Marium Senatu motum fuisse. Verum quidem est, obstare videri ea, quae dicit in § 12. sed observandum est, eum non Marii eo loco miserum casum deplorare, quod qui modo Senator fuerat, non amplius jam esset, sed quoniam is, qui *modo consularis, modo Septemvir Epulonum stabat, nunc neutrum erat.* Scil., quia infamiâ quae condemnationem sequebatur, (*Vid. l.* 12. *Cod. de dignit.*) his dignitatibus exutus censebatur. Non etiam adferri debet locus ejusdem Plinii in *Epist.* 12. h. L. Ubi dicit Cornutum Tertullum censuisse; ut Firminus ordine moveretur; nam hoc ipsum probat, non propriam illam legis fuisse poenam. Ne-

. Neque etiam Firminus repetundarum accusabatur, verum utpote socius Marii, in extraordinaria cognitione de ejus criminibus comprehensus erat. Non magis obstant alii loci scriptorum a Lipsio l. l. allati, veluti *Suet. in Jul.* 43. *Tacit. Annal. XIV.* 48. *Histor. I.* 77. *Suet. Othon.* 2. — Negari non quidem potest, repetundarum damnatos etiam Senatu motos interdum fuisse; non vero haec erat legis poena, sed effectus infamiae, quâ condemnati notabantur: poterant vi hujus infamiae a Censoribus Senatu moveri. Sic Jul. Caesar apud Suet. in ejus vita 43, dicitur *repetundarum condemnatos etiam ordine Senatorio movisse*, scil. potestate censoriâ, quam sibi adsumserat; sic in reliquis exemplis memorantur quidem condemnati repetundarum, iidemque ordine moti, sed nusquam dicitur id factum esse *legis poenâ*. Infamiâ autem illâ non solum condemnati poterant ordine moveri, sed etiam prohibebantur testimonium dicere, judicare, postulare. *l.* 6. § 1. ff. *ad leg. Jul. repetund.*

Poena igitur ordinaria legis Juliae repetundarum simplex fuisse videtur litis aestimatio; erat enim propterea solum introducta, ut peregrini pecunias a magistratibus Romanis injuste captas recuperare possent, quemadmodum cives Romani civili actione idem petebant, ideoque ad solos provinciales, non vero cives pertinebat. vid. *Cujac. l. cit.* — Itaque si in priori repetundarum judicio comperiebatur reus pecunias illegitimo modo exegisse, judices dabantur; sin vero graviora etiam delicta commisisse arguebatur, extraordinaria Senatus cognitio haberi poterat. Atque ex hâc, vel exsilio, vel aquae et ignis, vel urbis, vel Italiae interdictione, pro criminis atrocitate puniri poterant condemnati; non vero hae poenae lege Julia pronunciabantur, sed ab arbitrio pendebant Senatus. Huc igitur pertinent omnia exempla eorum, qui repetundarum rei facti gravissimis poenis affecti sunt. Plura etiam argumenta protrahere possimus; at jam nimis excrevit haec adnotatio. Incidemus deinceps in alia quaedam Plinii loca, quae huic sententiae non repugnare probabimus.

Ep. XIV. Insignis est haec Epistola de Centumvirali judicio: cujus ratio et ordinatio tam obscura est, ut de eo gravissimae inter Viros doctos controversiae agitatae fuerint. Incidemus primum in haec verba (§ 1), *sunt enim pleraeque parvae et exiles*, (Centumvir. causae). Non nimis premendum videtur hoc Plinii de causis centumviralibus judicium, siquidem, quas enumerant Cicero (*), aliive scriptores, eae omnes ad gravissimas juris privati partes pertinuerunt. *Parvas* et *exiles* fortasse eas dicit Plinius, si comparentur cum publicis judiciis, et accusationibus criminum, in quibus oratorum eloquentiae, et dicendi contentioni latior campus patebat: tum etiam, ut ex seqentibus ap-

(*) *De Orat. I.* 36. Observandum etiam est, omnem disputationem Crassi hoc l., eo spectare, ut probetur causas Centumvirales esse revera graves, et quas arrogantiae ridiculae sit velle contemnere.

appâret, multum antiquae dignitatis et reverentiae amiserant Centumviri, unde fortasse fiebat, ut quamvis de iisdem causis judicarent, ipsae hae causae, non eâ, quâ par erat, gravitate tractarentur. Praeterea Plinium non tam ipsum Centumvirorum judicium, quam advocatorum, qui in eo versabantur, levitatem reprehendere voluisse, apparet ex iis, quae dicit in § 2. in fin. „ Nam hic quoque, ut illic, primum coepit esse, quod maximum est" (*).

Lectu et notatu digna sunt omnia, quae sequuntur de hujus temporis advocatorum impudentiâ, deque genuinae illius eloquentiae, quâ majores floruerant, oblivione; in quibus, cum omnia diligenti meditatione dignissima sint, inprimis tamen ad haec verba attendamus in § 4. „ Sequuntur auditores actoribus similes, conducti et redemti: manceps conventur in mediâ Basilicâ, ubi tam palam sportulae, quam in triclinio dantur." Eo immodestiae pervenerant Oratores coram Centumviris dicentes, ut quia alioquin periculum erat, ne a nemine approbarentur, conducerent e plebe infimâ et servis, qui magno clamore et ululatu eos laudarent. Hi igitur auditores erant *actoribus* similes, qui certo pretio rem domini familiarem curant, et mercenariam operam praestant. Imo tam immodicae saepe erant hae adclamationes, ut in proximis ejusdem Basilicae Centumvirorum tribunalibus dicentes advocatos impedirent. Quod quum etiam Domitio Afro accidisset, memorabile ejus dictum refert Plinius in § 11—12. h. Ep. (†).

Quae dicuntur *de mancipe, qui convenitur in mediâ Basilicâ*, ita intelligenda sunt. Oratores ad conducendos laudatores operâ utebantur servorum, qui in mediâ Basilicâ quasi ex tripode jussa sua plausorum variis cohortibus distribuebant, eorumque cursus ex uno Tribunali ad alterum, et adclamationum tempora atque modos moderabantur. Dicitur ejusmodi servus in § 7. μεσόχορος s. praecentor, ad cujus signum conductitia cohors, quae de iis, quae dicebantur, nihil admodum percipiebat, voce atque manu plaudere debebat. Illos servos conducti laudatores conveniebant in ipsâ Basilicâ, ut mercedem praestitarum operarum acciperent: quam *sportulas* vocat Plinius; dabantur hae inverecunde, publice, omnibusque adspicientibus, *aeque ac in triclinio*. Nimirum apud divites Romanos moris erat, ut clientibus pauperibus interdum corbes cibis repletae distribuerentur; hae proprie *sportulae* dicebantur, et vel in atrio aedium deponebantur, unde eam clientes promebant, vel etiam in ipso triclinio, i. e. eo cubiculo, in quo convivia celebrantur, a domino ipso dividebantur. Quod igitur ibi publice quodammodo da-

(*) Ad h. l. Cf. opusculum clar. *Bethmann, supra laudatum, in Horreo Jprud. Histor. tom. V. parte III. pag.* 387. *in notâ* 58.

(†) Mentio hujus D. Afri, etiam fit apud nostrum VIII. 18. 5. Fuit inter JCtos, eosdemque causarum patronos, quorum munera eo tempore magis quam antea conjungebantur, sub Nerone celeberrimus. Libros scripsit duo, *de confirmandis et refellendis testimoniis*, quos egregie ab antiquitate laudatos periisse etiam atque etiam dolendum est. Vid. *Quinctil. Instit. Or. V.* 7. *VI.* 3.

dabatur., idem servi, oratorum in Basilicâ faciebant, palam munuscula laudatoribus porrigentes.

Quae sequuntur, latam disputandi materiem praebent criticis Plinii interpretibus; sed quum minus ad hujus instituti rationem pertineant, verbo monuisse sufficiat, verissimam mihi videri Heusingeri hujus loci interpretationem, qui, ne de voce Σοφοκλεῖς dicam, quae a nemine satis bene explicata videtur (*), *Laudicoenos* non, ut alii interpretes, a *Laodicenis* derivat, verum vocem hanc compositam esse contendit, ut aliae, *tibicines*, v. c., *fidicines*, ad significandos laudum decantatores.

EPISTOLARUM LIBER TERTIUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epistola I. § 12. *Idque jam nunc apud te subsigno.* Est haec locutio ex jure desumta, quae, ut tot loca passim occurrentia, argumento sit, quantum omnis Romanorum familiaris vita et loquendi ratio, ex jure depromtis dictionibus, aucta et intermixta fuerit. Plinius dicit, se quasi per literarum obligationem et chirographum spondere Calvisio eundem sibi vitae cursum, atque ita hanc metaphoram persequitur, ut ipsum jubeat, se, si promisso minus stet, ad hanc Epistolam in jus vocare. Simili sensu haec locutio occurrit in Epist. X. § 4. „non sine magnâ fiduciâ *subsigno apud te fidem* pro moribus „Romani mei."

Epist. IV. § 2. *Accepto, ut Praefectus Aerarii, commeatu.* Rogaverat hunc commeatum Plinius Epistolâ ad Trajanum scriptâ X. 24. et impetraverat, sequenti Trajani. *Commeatus* dicitur, tum de literis, quibus alicui abeundi potestas conceditur: (vid. *Ernesti clav. Cic. in voce*) tum de ipsâ hâc abeundi veniâ. Liberâ republicâ, omnibus magistratibus, exceptis quibusdam Pontificibus et Flaminibus, licebat ex Urbe exire, et in provincias proficisci: tantummodo honoris causâ interdum libera legatio petebatur. Hoc jus Jul. Cae-

(*) Quamvis fortasse non spernenda sit eorum conjectura, qui dicunt, vocem esse compositam ex acclamationibus, quae vulgo usurpabantur, εὖ, vel φεῦ, σοφῶς; posterior vocis pars esset, vel naturalis verbi compositi terminatio, vel a καλέω derivanda.

Caesar et Augustus restrinxerant, ut nemini Senatorii ordinis liceret extra Italiam iter facere, nisi a Principe commeatum impetrâsset. Videtur deinceps hoc jus a Senatoribus ad magistratus etiam majores sub Caesaribus extensum fuisse, ne, quamdiu munere fungebantur, ex Urbe quidem abesse liceret. Et erat sane tam grave Praefectorum aerarii officium, ut vix, salvis rebus, a negotiis suis discedere possent. Ita vidimus Plinium ab accusatione Marii Prisci se excusâsse, quod gravissimis tum aerarii occupationibus impediebatur. (X. 20.)

Ep. XIX. § 2. *Sub eodem procuratore ac paene iisdem actoribus habere.* Actores h. l. dici videntur ipsi villici s. rustici, qui colendis agris adhibentur, quamvis plerumque alio sensu vox occurrat, de eo, qui operi alicui, aut villae, agrisve praepositus est, ut labores inspiciat atque moderetur, rationes conficiat, caeteraque peragat, quae ad hujusmodi munus pertinent. Eo sensu actor, in leg. 20. § 3. ff. *de instructo vel instrumento leg.* expresse distinguitur a colonis, villicis, et mancipiis. Significatur ibi servus etiam, sed reliquis praepositus et in villâ administrandâ domini vicarius. Verum admodum varia est apud scriptores hujus vocis significatio, prouti variis in rebus et negotiis adhibebantur ejusmodi actores.

Inprimis tamen ii erant, qui pecunias et tabulas domini curabant: quales actores etiam Caesares habebant in provinciis, teste *Plin. Paneg. c.* 36. qui cum Procuratoribus fisco Principis erant praepositi. Alio rursus sensu apud *Plin.* VII. 18. 2. occurrit mentio *actoris publici*, cui ager mancipatur, ad quem locum dein adnotabimus. Denique notetur, *actorem* etiam in l. 1. § 1. ff. *quod cujuscunque Univers. nomine.* eundem esse ac syndicum, et eodem sensu l. 3. § 4. ff. *de bon. posses.*, *actorem* eum significari, qui municipiorum, societatum, decuriarum, et corporum commoda tuetur.

Est etiam Titulus in Cod. *de actore et tut. s. curat. dando*, in quo distinguitur inter procuratorem et actorem, a tutore constituendum, ut ipse absente pupilli personam in foro referat.

Epist. XX. *Meministine te saepe legisse — postulaverunt* (§ 1 — 3). De quatuor legibus tabellariis, variis temporibus latis, exponere inutile sit. Notissimus est locus *Cic. de legib.* III. 15 — 17. Ubi eas enumerat, et de earum ratione, atque meritis et vitiis satis late disputat. Semper Principum factio omnibus viribus, liberâ republicâ, hujusmodi legibus restitit, quia plebi licentiâ datâ clam suffragia ferendi, minuebatur optimatium et patronorum in clientes auctoritas, a quorum partibus discedere plebs, palam emissis votis, vix audebat: maximis itaque contentionibus hae leges saepe ansam praebuerunt. Locus autem hic propterea satis notabilis est, quia ex eo apparet, non tantum *potestatem* plebis in Comitiis a Tiberio ad Senatum fuisse translatam, sed etiam comitiorum *nomen* atque *rationem*, in iis rebus, quae olim ad comitia pertinebant, certe in magistratuum creatione. Confirmatur hoc praeterea iis, quae dicuntur in § 5. „ supersunt senes, ex quibus audire soleo, hunc ordinem Comitiorum;" e quibus apparet, etiam illos Sena-

natus, in quibus magistratus creabantur, *Comitia* dictos fuisse: describit enim Plinius antiquam comitiorum gravitatem, narrantibus quibusdam senibus: ex ea descriptione prima fronte credas, mentionem fieri propriorum populi comitiorum, sed verba quae subjunguntur § 6, „audiebat Senatus gravitate censoria," ostendunt revera significari Senatus deliberationes de novis magistratibus. Caeterum obscura est omnis haec comitiorum sub Caesaribus, et Senatus auctoritatis ratio. Multum disputatum est inter Viros doctos de celebri loco Tacit. *Annal.* I. 15. ad quem late commentatus est Lipsius, aliique interpretes; in quibus etiam fuerunt, qui contenderent, hanc mutationem spectasse solam magistratuum creationem, ut de iis arbitrium, non amplius penes populum, sed partim penes Principem, partim penes Patres fuerit.

Hoc certum apparet e *Paneg. c.* 63, tempore Trajani comitia adhuc populi habita fuisse, in quibus Consules creabantur. Sed ne diutius moremur in hac quaestione, quam jam semel tetigimus, et ad quam saepius revertendum erit: post illam Tiberii mutationem, quum in Senatu res comitiorum agerentur, sensim invaluisse videtur, ut in iis rebus, aeque ac in omnibus reliquis, quae ad Senatus cognitionem semper pertinuerunt, sententiae rogarentur, et viva voce dicerentur (§ 7). Nunc vero scribit Plinius, Senatum uno consensu antiquam suffragiorum ferendorum rationem per tabellas revocasse, ut moderetur incommodis, quae ex licentia palam emissarum sententiarum orta erant.

PARS SECUNDA.

JUS RERUM.

Epist. XIX, § 6. *Nam possessor prior saepius vendidit pignora*, etcaet. Locus hic satis difficilis variis interpretum explicationibus vexatus est. — Plinius queritur agros, quos emere cupiebat, negligenter esse habitos, quia colebantur ab *imbecillis cultoribus* (§ 6.) i. e. ut videtur, quia diminuta colonorum re familiari, non poterant eas impensas in agros facere, quae requirebantur, ut rite essent culti. Deinceps causam tradit, qua factum erat, ut a nimis paucis rusticis praedia exercerentur. Nimirum coloni, qui a priore domino conduxerant agros, saepe fuerant in mora solvendi mercedem locationis. Dominus autem, ne detrimentum inde caperet, saepe distraxit pignora, quo nomine intelliguntur fructus, qui tacite pro mercede fundi tenentur l. 7. ff. *ex quib. caus. pignus tac. cont.* Ita factum erat, ut debita quidem colonorum decrescerent (sic vocem *reliquum* usurpari de debitis, apparet ex leg. 81. *princ. ff. de cond. et demonstr.* leg. 34. § 1. *ff. de stat. lib.* ubi vox plus-

plus semel eo sensu occurrit), atque ita ad tempus meliori conditione uterentur: verum venditis fructibus, ipsi nihil inde commodi percipiebant, et sic in posterum rursus non habebant, unde agros curare et fatigare possent, ut bonum colonum decet: naturali autem rerum vice, inde iterum fiebat, ut quum non idoneos fructus ex agris colligerent, domino fundi mercedem locationis solvere non possent, atque ita debita accrescerent. Huic vitio ut prospiciatur, Plinius instruendos esse dicit *complures fungi mancipes:* obscurus sane est horum verborum sensus, imprimis propter sequentia, „ nam nec ipse usquam vinctos habeo, nec ibi quisquam " (§ 7). Quae manifesto de servis dicuntur. *Mancipes*, quos prioribus verbis dicit, omnino intelligendi sunt conductores, coloni liberi, ipsi agros exercentes, et mercedem locationis dominis solventes; et tamen illa *vinctos habeò* ad mancipes referri debere videntur, nullo alio subjecto masculini generis praecedente. Quare prius credidi, verbum *instruere* hic usurpari pro *emere*, *comparare*, et *mancipes* esse servos, quos emendos dicit Plinius, ut colonorum paucitati subveniret, quia nullos servos rusticos ipse habebat, neque etiam vicini habebant, quorum operas conducere posset. Sed neque *instruere*, neque *mancipes* eo sensu explicari possunt. Est alia lectio, quam tuetur Heusingerus, *sunt ergo instruendi eo plures quod frugi mancipiis.* Verum dubito, an meliorem aliquem sensum haec praebeant. Itaque retentâ vulgari lectione, Gesneri explicationem seqnamur, ut Plinius dicat, novos quosdam colonos agris exercendis esse conquirendos, eosque necessariis instrumentis rusticis instruendos. Non enim semet ipsum per servos agros illos posse colere, quod neque vinctos in ludo habebat, neque in viciniâ aderant conducendi.

PARS TERTIA.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. IV. Unâ adnotatione comprehendemus ea, quae tractantur in hâc Epistola et nonâ hujus Libri, ad causam Baeticorum et Classici pertinentia. Primum, ut fecimus in causa Marci Prisci, totam rem breviter exponemus, tum singula persequemur.

Caecilium Classicum igitur, hominem foedum et aperte malum (*Ep. IX.* § 2.) Proconsul Baeticae, provinciales, quamvis mortuum, repetundarum reum postulârunt, atque Plinium, qui iisdem jam contra Baebium Massam, cum Herennio Senecione adfuerat, (vid. *Ep. VII.* § 3, 4), hanc accusationem iterum suscipere precati sunt. In quam sententiam cum SCtum Plinio honorificum factum esset, excusationum causas, quas justas habe-

bebat, missas fecit et Baeticis patrocinium suum et opem promisit (§ 3—5). Erat haec jam tertia publica accusatio, quam Plinius suscipiebat, et praeter ipsius rei gravitatem, augebatur hoc casu ejus difficultas, quia contra heredes Classici proprie movebatur actio: et multi socii, ministrique Classici in hâc causa erant impliciti, in quos nominatim Baetici inquisitionem postulaverant. (*Ep. IX.* § 7.) Cum Luccejo igitur Albino, qui ipsi advocatus additus fuerat, Plinius primum Classicum nocentem ostendere coepit, tum socios ministrosque ejus singulos aggressus est. De Classico res satis erat expedita: nam literis, propriâ manu ad amicam, quam Romae habebat, scriptis, concussiones probabantur (*Ep. IX.* § 13, 14). Sociorum vero crimina probare difficilius fuit (§ 15): at is tamen fuit accusationis exitus, ut Baeticis, judicio Senatus, pecuniae a Classico illegitimo modo extortae, ab heredibus restituerentur, atque Hispanus et Probus, quos primos cum Classico Plinius et Luccejus accusaverant, in quinquennium relegarentur. Accusati deinceps fuerunt ejusdem ministerii criminis, Clavius Fuscus, Classici gener, et Stillonius Priscus. Huic in biennium Italiâ interdictum est, alter vero absolutus. Quum autem tertiâ actione, plures simul socios Classici comprehendisset, omissâ ejus uxore Castâ, quae suspicionibus gravabatur, non tamen convinci poterat, *Ep. IX.* 20, unus ex testibus legatum Baeticorum, Norbanum Licinianum, praevaricationis reum postulavit, quod nimirum Castam etiam accusare omisisset. Quâ de re cum ante principalem causam esset despiciendum, Norbanus quidem dilationem petiit, verum statim de illo crimine respondere coactus, damnatus est et in insulam relegatus (§ 29 — 34). Plinius vero ita Castam quoque accusare coactus est; at quamvis, qui eam ream postulare dolo malo neglexerat, propter praevaricationem damnatus esset, tamen ipsa, sententiâ Senatus, crimine missa est. (§ 35.) De ceteris minoribus reis quosdam absolutos, alios relegatos fuisse, sive in tempus, sive in perpetuum, tradit Plinius § 22.

Jam breviter ad singula loca quaedam adnotemus.

Epist. IV. § 7. *Ducebar etiam quod decesserat Classicus, amotumque erat, quod in ejusmodi causis solet esse tristissimum, periculum Senatoris.* Possit videri hic locus eorum sententiam confirmare, qui dicunt, ordinis amissionem etiam fuisse poenam legis repetundarum, quâ de re supra vidimus: verum frustra: nam *periculum Senatoris* in eo vertebatur, quod damnatus e Senatu posset moveri a Censoribus; non vero ipsâ poenâ movebatur.

Ep. IX. § 6. *Nihilominus Baetica in defuncti accusatione perstabat: provisum hoc legibus, intermissum tamen, et post longam intercapedinem tum reductum.* Dabatur enim ex lege Julia repetundarum actio contra heredes reorum demortuorum, quamvis nihil cum his actum fuisset, cum in ceteris judiciis publicorum criminum, excepto etiam Majestatis crimine, actio adversus heredes non daretur, nisi lite jam contestatâ. l. 20. ff. *de accus. et inscript.* Dabatur vero haec actio in quadruplum, intra annum a morte rei, cum ceteroquin esset perpetua l. 2. ff. *ad leg. Jul. repetund.* Idem juris erat in publicis ju-

diciis peculatûs et residui l. 14. ff. *de leg. Jul. pecul.* Verum ex h. Plinii l. discimus, non continuo jus illud observatum fuisse, sed a Baeticis hac opportunitate instauratum. — *Addiderunt Baetici, quos simul socios ministrosque Classici detulerunt, nominatimque in eos inquisitionem postulaverunt.* Hoc etiam novum erat, quia si vixisset Classicus, ab eo solo Baetici omne damnum repetivissent, neque ministros ejus sociosque nominatim accusassent, quia praestabat is, qui provinciae praeerat, non tantum suum, sed suorum etiam v. g. ministrorum, apparitorum, aliorumque factum l. 1. *Cod. ad leg Jul. repetund.* ibique Cujacius. *l.* 4. § 2. ff. *de off. procos. et leg.* Nunc vero, quum Classicus decessisset, Baetici etiam in ministros ejus inquisitionem postulaverunt, neque tamen eos repetundarum reos fecerunt, quod lege non expresse permissum fuisse videtur, quandoquidem Plinius dicit, se socios illos non probare potuisse nocentes, nisi delicta ipsius Classici antea ostendisset (§ 12), et necessarium sibi visum fuisse elaborare, in ministerio crimen esse: nam excusabant se minores isti rei eo, quod necessitate et metu coacti mandatis Proconsulis paruissent (§ 15). Legem Juliam tamen ex JCtorum sententia, etiam ad ministros magistratuum provincialium pertinuisse, apparet ex verbis Marciani l. 1. princ. ff. *de leg. Jul. repet.* ubi dicit, legem spectare ad repetendas eas pecunias, quas quis cepit in magistratu, potestate, curatione, etc. *vel cum ex cohorte cujus eorum est.*

§ 17. *Consilii nostri exitus fuit: bona Classici, quae habuisset ante provinciam, placuit Senatui a reliquis separari: illa filiae, haec spoliatis relinqui.* Ita Baeticis, quae amiserant, restituta fuerunt: animadvertendum tamen est, heredes Classici non fuisse condemnatos in *quadruplum*, quam repetitionem etiam contra heredes intra annum datam fuisse, docet Cujacius in Paratit. *ad Tit. Cod. ad leg. Jul. repet.* ductus lege *primâ et ult. h. Tit.* Hic vero simpliciter Baeticis ea restituta fuerunt, quae Classicus e provincia lucratus erat.

§ 17. *Additum est, ut pecuniae, quas creditoribus solverat, revocarentur.* Jam lege Servilia repetundarum, latâ a C. Servilio Glaucia A. U. 663, et lege Corneliâ, lata a Sullâ Dictatore, cautum est, ut si bona condemnati non sufficerent, ad restituendam litis aestimationem, tenerentur ii, ad quos pecunia pervenisset. *Cic. pro Rabirio Posthumo c.* 4. Idem caput etiam in lege Juliâ receptum fuisse ex hoc loco apparet. Imo posteâ Imperatores Severus et Antoninus rescripserunt, ut ex quo quis repetundarum aut majestatis reus factus esset, non amplius ei bona sua alienare, aut manumittere liceret. *l.* 20. *ff. de acc. et inscript.* Hoc vero casu, quum filia Classici cogeretur ea reddere Baeticis, quae pater iis extorserat, et creditores etiam ejus deberent restituere, quae ex pecuniis inique congestis ceperant; ita Baetici plenam litis aestimationem acceperunt.

§ 17. *Hispanus et Probus in quinquennium relegati.* Non etiam haec obstant iis, quae supra diximus de poenâ repetundarum: non enim, ut jam observavimus, hujus criminis Baetici Hispanum et Probum reos postulaverunt, sed inquisitionem tantum, ut extraordinariâ cognitione in eos animadverteretur. Quae igitur sequuntur inde a § 17, de reliquis

sociorum accusationibus, proprie non amplius ad judicium repetundarum pertinent, sed ejus occasione extraordinariae cognitiones de illorum criminibus habitae sunt.

§ 29. *Ex testibus quidam — Norbanum Licinianum legatum et inquisitorem, reum postulavit* etc. *Legati* illi erant homines, qui a provincialibus Romam mittebantur ad Senatum, ut de Proconsule, finito ejus tempore, quererentur eumque reum deferrent. *Inquisitores* vero erant, qui, inprimis in causâ repetundarum, a provincialibus legebantur, ut testes et probationes criminum per provinciam colligerent, quibus Patronus contra reum uteretur. *Cic. in Verr.* I. 2. Alio sensu haec vox occurrit apud nostrum X. 39. ubi *inquisitor* dicitur is, qui conscriptos novos milites examinat, num justam corporis staturam habeant.

§ 30. *Est lege cautum, ut reus ante peragatur, tunc de praevaricatore quaeratur, quia optime ex accusatione ipsâ, accusatorum fides aestimatur.* Brisson. *in Antiq. Sel. IV. c. 7.* putat h. l. significari caput unum leg. Juliae publicorum judiciorum, cujus alio capite e contrario sancitum, ut si quis ex lege quâdam publici criminis accusatus, hanc exceptionem proponeret, quod eodem crimine ab alio anteâ accusatus et absolutus fuisset, tunc, antequam rei causa perageretur, prius videndum esset, de prioris illius accusatoris praevaricatione. *l. 3. § 1. ff. de praevaricat.*

Hoc vero Norbani casu, primum accusatio erat ad finem perducenda, atque tum de praevaricatione inquirendum. Nihil tamen vetat conjicere, ipsâ lege Julia repetundarum ita cautum fuisse, quoniam Plinius absolute *legem* dicens, eam significare videtur, de quâ per totam hanc epistolam unice sermo est: alioquin addere debuisset, quânam lege ita cautum esset. Verum quaeque lex significetur, ejus ordinem in causâ Norbani minime servatum fuisse docet *Plin. in seqq.* § 31.

Caeterum plures erant praevaricationis species; ea, cujus Norbanus accusabatur, et quam Salvius Liberalis reliquis etiam Baeticorum legatis inurere voluit (§ 36), in eo cernebatur, quod quis plures reos postulans, alios ejusdem criminis participes gratiâ aut favore corruptus praeteriret.

§ 33. *Damnatus et in insulam relegatus est.* Nam in criminibus quae extra ordinem objiciebantur, si quis praevaricator deprehendebatur, eadem poenâ adficiebatur, qua teneretur ex lege reus, nisi per praevaricationem omissus, aut absolutus fuisset *l. 6. ff. de praevaricat.*

§ 35. *Indicavimus Senatui — probaretur.* Narrat hic Plinius, quid ipse fecerit, dum Norbanus praevaricationis reus postulabatur. Dicit ergo (sic enim mihi difficilior hic locus explicandus videtur) se et collegam suum Senatum admonuisse, Norbanum, qui inquisitoris munere functus erat, sibi copiam testimoniorum et probationum fecisse, quibus accusatio niteretur. Itaque si probabatur Norbanus repetundarum reis malâ fide gratificatus, denuo causam fore instruendam, si ad aliquam veritatem pervenire cuperent.

Epist. XX. § 9. *Nam ut in recuperatoriis judiciis, sic nos in his comitiis, quasi repente apprehensi sinceri judices fuimus.* Recuperatores semper judicâsse videntur expeditius aliis judicibus, in causis quae moram non patiebantur. *Cic. pro Tullio Cap.* 6. Itaque subito, sine cunctatione legebantur: hujusmodi igitur judices inprimis bonâ fide et incorrupte munere fungi poterant, quia tempus, se alterutri partium vendendi, non vacabat. Eo sensu Plinius comitia in Senatu habita cum recuperatoriis judiciis comparat, quia novâ ratione per tabellas suffragia ferendi Senatores subito perculsi, ex fide et sine fraude eos magistratus creabant, qui creari debebant. Non nimis autem premendus est hic locus, neque ita explicandus, quasi Praetor de causâ cognoscens ex circumstantium coronâ subito designaret, et quasi apprehenderet, qui in recuperatorio judicio judicarent. At illud fuit discrimen inter recuperatores aliosque judices privatos vel pedaneos, ut illi in iis causis sederent, quae prae aliis saepe celeritatem requirebant. Dabantur enim praecipue in iis judiciis, quae imperio continebantur, diversis a judiciis legitimis; — Illa pendebant a solâ Praetoris auctoritate, aut ejus qui cum imperio erat in Provinciis; unde recuperatores etiam maxime dabantur in Provinciis et Romae in causis v. c. possessoriis, in quibus Praetoris interdicto opus erat. Vid. Gajus Comment. IV. § 103, 105. Judicia vero *legitima* erant ea, quae a JCtis dicta sunt *stricti juris*: in quibus non de *quantitate*, sed de *jure* controversia agebatur, opposita arbitriis, in quibus tractabantur causae bonae fidei. Caeterum quodammodo hic locus mihi obstare videtur eorum interpretum sententiae, qui statuunt recuperatores ex Decemvirorum numero fuisse lectos. Decemviri enim magis consilium effecerunt, quod per certum atque determinatum tempus Praetori assidebat: neque igitur proprie poterant dici a Praetore repente esse apprehensi; quamvis tamen ex ipsis his Decemviris recuperatores subito designare potuerit Praetor.

EPISTOLARUM LIBER QUARTUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. I. § 4. *Oppidum est praediis nostris vicinum: nomen Tifernum Tiberinum, quod me pene adhuc puerum Patronum cooptavit.* Latissime apud Romanos patuit jus Pa-

Patronatûs: non tantum omnes fere e plebe homines suos habebant patronos inter patricios, quibuscum mutua officia iis intercedebant, ut quasi pacto quodam, Patroni clientium commoda ubicunque in foro, in judiciis, in Senatu tuerentur, pauperes etiam alimentis sustinerent; clientes vicissim in comitiis et honoribus petendis a Patroni partibus starent: verum etiam singulae coloniae, oppida, municipia, Patronos sibi eligebant e Principibus Romanis, quorum jura et officia a patre saepe ad filium transibant: qui coloniam deduxerat plerumque ejus Patronus remanebat; etiam hujus praecipua officia in eo cernebantur, ut in urbe et apud Senatum municipum commoda tueretur: tum donariis, statuis, templis etiam, theatris aut balneis exstruendis iis gratificaretur; vicissim summo honore ab his clientibus habebatur; utilitatem etiam et fructum aliquem ex eo patronatu percipiebat, quod tum aliis in causis, tum etiam usu veniebat, quando publici alicujus criminis reus fiebat; tum undique ex civitatibus, quarum Patroni erant, Romam confluebant legationes, testimonia et decreta Decurionum et municipalium exhibentes, in favorem rei, cujus moris frequentissima in Ciceronis orationibus fit mentio.

Epist. VII. § 6. *Ut circulator.* Occurrit eadem vox in *l. ult. ff. de extr. crim.*; ubi significatur, quisquis assiduo cursu urbium vicos lustrat, ut vel merces exhibeat, vel auctiones aut similia quaedam proclamet, et ejusmodi circumforaneo artificio vitam sustentet.

Ep. IX. § 6. *Haec accusatores furta ac rapinas, ipse munera vocabat: sed lex munera quoque accipi vetat.* Frustra quidam interpretes hîc de lege Cinciâ, aut Aciliâ etiam aut Calpurniâ cogitârunt: significatur enim Julia repetundarum; hâc cautum erat, ne Proconsul aut Praetor a provincialibus munera acciperet. lex 8. *ff. de leg. Jul. repet.* — Operae autem pretium sit, cum hoc Plinii loco conferre *leg.* 6. § 3. *ff. de off. Procos. et legati*: ibi docetur, Proconsuli xenia quaedam accipere licere, si modum in iis servet, quod permissum est Epistolâ Divi Severi, quae lectu est dignissima; praeterea *mandatis* i. e. peculiari regulâ et lege agendi, quam a principe datam, in provincia regendâ servare debebant Magistratus, permissum esse magistratibus provincialibus ea accipere, quae ad victum quotidianum pertinent; quae tamen non ejusmodi esse debent, ut munera et dona potius existimanda sint, ne in vetitum legis Juliae incidant. Distinguendum igitur est inter *xenia*, *dona*, *munera* et minora quaedam munuscula; *xenia* proprie erant exigua quaedam dona, quae abeuntibus hospitibus et amicis dabantur.

Prisca haec erat apud omnes antiquitatis populos consuetudo, cujus passim apud scriptores vestigia occurrunt. Sic e. g. hîc laudare liceat Telemachum, quem abeuntem, apud Homerum, Menelaus hospitalibus donis prosequitur, equis et curru splendido. (*Odyss.* Δ. vs. 587).

Eo autem sensu vox apud nostrum usurpatur VI. 6. 14; inde promiscue dicitur de omni-

omnibus parvis munusculis, quae non tam pretii ipsius causâ, quam ad amicum et gratum testificandum animum dabantur.

Sic noster V. 14. 8. se ipsum beatum dicit, quod in advocatione *non modo pactione, dono, munere, verum etiam Xeniis abstinuerit.* Ex eo verborum ordine optime perspicitur paucitas eorum donorum, quae Xenia dicebantur: ea igitur accipere Proconsuli licebat.

Discrimen autem inter *donum* et *munus* notat Ulpianus *l.* 194 *et* 214. *ff. de verb. signif.* Ibi docetur *donum* esse generis appellationem omnis rei quae datur, *munus* vero specialem denominationem rei quae ob certam causam, propter diem natalicium, vel Saturnalia, vel similem opportunitatem datur. Haec etiam *strenae* dicuntur, et teste *Suet. in Aug.* 57. *Calig.* 42, Principi Calendis Januariis dari solebant, et saepe ad immensas pecuniae summas crescebant. Bassus autem repetundarum reus factus, in eo excusationem quaerebat, quod munuscula tantum natali suo die, aut Saturnalibus accepisset: hoc ipsum lege vetitum erat.

Denique quartam speciem enumeravimus eorum donorum, quae ad vitam quotidianam pertinent, ducti verbis Ulpiani in *dict. l.* 6. § 3 *in fin.* ubi diserte inter haec et Xeniola discrimen notatur. Offerebantur scil. a provincialibus etiam varia esculenta et poculenta magistratibus, ut poma, rari fructus, delicati cibi, condimenta, aromata, vina cet. haec peculiarem quandam donationum speciem efficiebant, a quibus prorsus abstinere magistratibus non injunctum erat.

Epist. XI. § 3. *Carent enim togae jure, quibus aquâ et igni interdictum est.* Erat hoc unum e privilegiis civium Romanorum, sive potius insignibus, quibus a peregrinis distinguebantur, quod haberent *Jus togae.* Genus hoc vestimenti, amplum et laxum, magnam habebat dignitatis atque majestatis speciem, et proprium esse debebat Romanorum ingenio gravi et severo. Itaque dicuntur etiam *gens togata*, et opponuntur *palliatis*, quibus inprimis Graeci significabantur, leviore quâdam veste usi. Hujus togae vero usus peregrinis erat interdictus, et summos honores Senatus externis Regibus cumulare putabatur, si cum aliis magistratuum insignibus, togam etiam praetextam dono iis mitteret. Verum hi nullum jus inde consequebantur: peregrinis vero in urbe degentibus jus togae concessum, tribuebat quoque jura civilia Romanorum. Vid. *Brisson. Antiq. Sel. I.* 19. *ibiq. notas Trekell.* Quemadmodum autem toga erat Romanorum insigne, quo gloriabantur, sic qui civium jure privabantur, etiam illud togae privilegium amittebant. Itaque Valerius Licinianus, quum ei aquâ et igne interdictum esset, quacum poena etiam maxima capitis diminutio conjuncta erat, jus togae amisit, et palliatus incedere coactus est.

Ep. XII. Parva, ut ipse ait Plinius, quaestio, sed tamen quaestio exponitur in hac Epistolâ. Marcellino, quaesturam in provincia agenti, nummi dati erant, quibus scribae cuidam praestitarum operarum mercedem solveret. Decessit vero scriba, antequam dies venisset, quo merces ipsi debebatur. Retinuit ergo Marcellinus illam pecuniam; sed nolens

suum facere, Romam reversus primum Caesarem, tumque ejus jussu Senatum rogavit, quid hic juris esset, utrum scribae heredibus solvi deberet, an aerario restitui. Haec causa, cum coram Senatu, ut videtur, acta esset, pronunciatum est, pecuniam aerario esse inferendam. *Salarium* proprie erat munus, quod magistratibus a provincialibus dabatur, ut quasi ea pecunia sal sibi emerent: quemadmodum vidimus Firmiano pecuniam datam esse, ex qua unguenta sibi compararet. IL. 11. 23. Sed latiori sensu *salarium* erat merces, quae ut inde victum quaererent, tempore Caesarum maxime dabatur medicis, et iis qui artes liberales exercebant l. 4. § 2. ff. *de decret. ab ordine fac.* Sic etiam subministris magistratuum provincialium annua quaedam merces, nomine salarii, constituta fuisse videtur: apparet vero ex eventu hujus causae, salaria non ita data fuisse, ut tamquam merces locati operis pro certo tempore peti possent, et si v. c. quotannis 400 dabantur, non tamen 200 competerent, si per sex tantum menses operae praestitae fuissent, sed magis doni instar illa habita fuisse, quod semper quidem dabatur, non tamen ante diem praestitutum peti poterat. Nam si revera operas locassent scribae, profecto heredibus merces denegari non potuisset illius temporis, quod defunctus in officio suo consumserat.

Ep. XV. § 3. *Nam in hoc quoque functus est — faciunt.* Mirum profecto videri possit, *praemiorum orbitatis* hic mentionem fieri, cum lege Julia et Papia Poppaea *poena* statuta esset contra orbos, ut v. c. semissem tantum relictorum capere possent. *Bachius Hist. Jur.* L. III. c. 1. sect. 2.

Verum explicanda sunt haec verba ex prava Romanorum ejus temporis avaritia. Erant enim homines foedi, qui omnibus blanditiis et adulationibus captare studebant conjuges vel coelibes orbos, ut deficientibus legitimis heredibus, ipsi in eorum locum intrarent. Quorsum etiam pertinet locus *Plinii V.* 1. 9, ex quo apparet, foedam tamen et inhonestam hanc orborum captationem apud bonos habitam fuisse. Praemia igitur orbitatis in eo consistunt, quod homines liberis orbati semper cincti erant officiosorum adulatorum corona, et munuscula etiam accipiebant ab istis heredipetis, quo majorem sibi favorem conciliarent. Passim apud Horatium et Juvenalem perstringuntur avari illi orborum captatores.

Ep. XXIII. § 3. *Leges — quae majorem annis 60 otio reddunt.* Est locus apud Senecam *de brevitate Vitae c.* 20. a Gesnero citatus, ex quo apparet, maxime hic significari Senatorum excusationem. Dicitur enim ibi, legem a 60 anno Senatorem non citare. Praeterea ad Senatores tantum hanc 60 anni excusationem pertinere, planum est ex l. 1. § 3. ff. *de vacatione mun.* Ubi docetur eum, qui 65 annos natus est et tres liberos habet, non tamen a *muneribus civilibus* excusari; tutor autem post 70 annum quis fieri non cogitur § 13. *Instit. de excus. tut. v. cur.*

Disputatio num numerus 60 annorum rectus sit, quia obstat locus Senecae Patris *Contror.* I. 8. ubi docetur eandem vacationem anno demum 65 concedi, ad hujus instituti rationem minus pertinet. Magis igitur est, ut videamus, quaenam *leges* sint a Plinio hic signi-

significatae. Nusquam equidem invenire potui legem, quâ ejusmodi quid sancitum fuerit. Pluribus locis apud nostrum mentio fit legis, quâ de Senatus ordine aliquid statutum sit. Sic L. VIII. 14. § 9. memoratur *lex*, quâ definita erat ratio suffragiorum ferendorum. Eo vero loco magis significari videtur peculiaris quaedam ordinatio, sive Senatûs lex privata, in qua describebantur jura in Curiâ observanda, et officia privilegiaque Senatorum. Saepius etiam apud nostrum privata ejusmodi constitutio significari videtur, ubi *legis* mentio fit. Sic L. V. 14. 1. Flavius Aper in senatu Dextrum jurare coëgit *prolatâ lege de Senatu habendo, e republica esse quod censuisset.* Multa enim ad interiorem habendi Senatus rationem pertinentia, magis usu et consuetudine, quam certâ aliqua lege constituta fuisse, apparet ex l. supra cit. L. VIII. 14. 9. Ubi postquam variae partes juris Senatorii enumeratae sunt, haec subjunguntur, „omnia illa exemplis tradita fuisse, quod est fidelissimum praecipiendi genus." Erat tamen etiam praeter illam consuetudinem, lex quaedam scripta, quae Senatorii juris partes quasdam spectabat: in § 19. enim ejusdem Ep., verba ipsius legis citantur, sive illa privata quaedam fuerit ordinatio, sive Augustus de his rebus etiam constituerit, qui teste *Suet. in Aug. c.* 35. nova quaedam in Senatu habendo introduxit, eumque lege Seniâ supplevit. (*Tacit. Annal. XI.* 25.).

Ep. XXV. §. 1. *Suffragatorum nomina inventa sunt.* Suffragatores erant Viri honoribus jam perfuncti, qui candidatum aliquem fovebant, Principi amicisque commendabant, et variis artibus magistratum ipsi obtinere studebant, verbo omnia faciebant, quae intelliguntur locutione *necessitas ambiendi*, L. I. 1. 7. Sic in *Ep.* 17. *h. l.* § 7. Corellius dicitur fuisse Plinii in petendis honoribus *suffragator* et testis. Pars hujus officii cernitur ex L. III. 20. 5. Ubi describitur antiqua ratio comitiorum in Senatu ad creandos magistratus habitorum. In iis quidam ex suffragatoribus pro candidatis graviter et pauca dicebant, *quod plus etiam quam preces poterat.*

PARS SECUNDA.

JUS PERSONARUM.

Epist. II. § 2. *Hunc Regulus emancipavit, ut heres matris exsisteret.* Hic locus ita explicandus videtur. Regulus, cujus pravos mores jam saepius a Plinio notatos vidimus, unicum suum filium puerum adhuc emancipavit, i. e. per triplicem mancipationem et remancipationem, intercedente pacto fiduciae, qui ritus describitur apud *Gajum Comment. I.* 132, e potestate dimisit. Idcirco autem ita fecit, ut filius matris heres existeret. Nimi-

mirum mater filium heredem scribere videtur noluisse, quamdiu in patriâ potestate versabatur, ne pater hereditatem acquireret; quia fortasse, ob turpes ejus mores, Regulo infensa erat. Filius vero sui juris factus, poterat de hereditate maternâ, sive peculio adventitio, libere testare: quare eum, ut heredipetae facere solebant, turpi indulgentia pater captare conabatur, ne in testamento praeteriretur. Interpretes prolixe disputant ad verba sequentia, quibus haec Reguli captatio significatur, „mancipatum" (ita vulgo ex moribus hominis loquebantur) „foedâ et insolitâ parentibus indulgentiae simulatione captabat." Sed explicandum mihi illud videtur ex ipsâ mancipationis ritus naturâ. Filiusfamilias a patre ter extraneo *mancipabatur* et ab eo patri *remancipabatur*. Tertiâ demum vice *emancipabatur* et fiebat sui juris. Itaque, quamvis saepe hae voces confundantur, *mancipatus* proprie is est, qui tantummodo ex patris potestate exiit, ut in alterius mancipium veniat, ab eoque rursus, ex fiduciae pacto, patriae potestati committatur. Jam filius Reguli erat *emancipatus*, sed quia homines Reguli mores noverant et turpe consilium, quo illud fecerat, vulgo dicebant, filium magis *mancipatum* esse a patre tertio, quo per eum reverâ in potestate retentum, ita acquireret, quam ex ejus potestate dimissum. Similis causa exponitur L. VIII. 18.

PARS TERTIA.

JUS RERUM.

Ep. X. Satis jucunda quaestio exponitur hoc loco. Sabina Plinium et Sabinum heredes scripserat. Servo suo in testamento legatum adscripsit, additis verbis, *quem liberum esse jussi*: nusquam vero in testamento ejusmodi jussum reperiebatur. Jam quaerebatur, num ex voluntate manifestâ testatoris legatum ratum haberi posset, inutiliter servo proprio relictum. Responderunt JCti a Plinio interrogati, legatum Modesto non competere, quia libertas ei testamento non expresse data erat: servo autem proprio legari non poterat nisi sub conditione, § 32. *Inst. de legat.* Fortasse tamen nonnulla contra hanc sententiam dubia moveri possint. Veluti verba, „quem liberum esse jussi," eodem fere redeunt ac si testator in praesenti dixisset, *quem liberum esse jubeo;* nam ex voluntate domini servus libertatem nanciscitur. Voluit autem Sabina liberum esse Modestum, nam credidit se libertatem ipsi dedisse: Ex voluntate autem testatoris multa ambigue dicta explicandâ *et semper in dubiis benigniora praeferenda sunt*, ut inquit Gajus *l. 56. ff. de reg. Jur.*, cui addatur eximia sententia Pauli *l. 179 ff. eod.* „in obscurâ voluntate manumittentis

tis favendum esse libertati." Idem probus et honestus Plinii animus sensit, et ubi manifestam testatricis voluntatem perspiciebat, ibi e defectu scripturae lucrum facere noluit. Operae pretium sit adscribere hic loca quaedam Plinii, e quibus appareat eximius ejus honestatis sensus, inprimis in pie observandis defunctorum voluntatibus. „Confido," inquit in hâc *Ep.* § 3, „accessurum te sententiae meae, cum religiosissime soleas custo„dire defunctorum voluntatem, quam bonis heredibus intellexisse pro jure est: neque „enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet." Aurea sane sententia, et in quâ nescias, utrum magis admireris insigne virtutis studium, an dicti concisam elegantiam. Similis sententia est L. II. 16. 2. ad quem locum jam semel substitimus, ubi dicit, „sed ego propriam quamdam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiamsi „jure deficerent, quasi perfectas tuerer." Et in L. V. 7. 2. „Hoc, si jus adspicias irri„tum: si defuncti voluntatem ratum et firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (ve„reor quam in partem JCti, quod sum dicturus, accipiant) antiquior Jure est." Cf. *l.* 38. *ff. de fid. commiss. libert.* — Verae igitur sunt laudes, quas elegantissimâ oratione Plinii ingenio, moribusque tribuit Cl. *van Hall in dissert. Belg. conscriptâ de C. C. Plinio Secundo in praefatione p.* 11.

PARS QUARTA.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Ep. IX. Continetur hâc Epistola causa Julii Bassi, qui, cum jam semel sub Vespasiano accusatus et absolutus fuisset, nunc a Bithyniâ provinciâ, cui Proconsul praefuerat, et in quâ antea etiam quaesturâ functus erat (§ 6.) repetundarum reus factus est. Defensionem ejus Plinius contra Pomponium Rufum et Theophanem suscepit, satis difficilem: nam cum in aliis criminibus magis laudem, quam poenam mereretur, illud negari non poterat, eum contra legem a provincialibus dona et munera accepisse, quod ipse reus confessus erat (§ 8). Eo tamen successu Plinius cum Lucio Albino, deinde etiam Titius Homulius et Fronto pro Basso egerunt, ut quarto die causâ ad finem perductâ, Caepione Hispone censente, Judices ad litis aestimationem reo dati fuerint, salvâ tamen ejus dignitate. Baebius Macer contra, Consul designatus, eum plene lege repetundarum teneri voluerat (§ 16—17). Tertia etiam fuerat sententia Valerii Paullini, qui, ceteroquin cum Caepione faciens, referendum censuit de Theophane, quem in ipsâ accusatione contra legis repetundarum vetitum egisse contendebat; verum haec sententia effectum non

sor-

sortita est. Eâdem vero hâc opportunitate SCtum factum videtur, quo omnia Bassi in provincia acta rescindebantur, et iis, de quibus aliquid statuisset, spatium biennii concedebatur ad agendum de novo, et petendam restitutionem. *Vid. L. X. 64.*

Ep. IX. § 5. *Dicerem de conspiratione delatorum, quam in quaestu habebant.* Significantur pactiones illae improborum quorumdam civium, qui ad movendam alicui litem, aut accusationem, coïbant et ex spoliis damnatorum turpe lucrum faciebant, quorum machinationes coërcitae fuerunt SCto Volusiano. De iisdem sermo est L. V. 4. ubi queritur Nigrinus, *in lites coïri et gloriae loco poni ex spoliis civium magnos et statos reditus;* non vero cogitandum hic de *quadruplatoribus*, sive illis delatoribus, qui bona vacantia fisco deferebant, et ut praemium delationis, quartam bonorum partem accipiebant. Hoc nomen enim proprium tantum fuisse videtur huic generi delatorum, non vero aliis publicorum criminum accusatoribus. vid. Gesner. *in Not. ad h. l.* (*).

§ 15. *Censuit Baebius Macer Cos designatus, lege repetundarum Bassum teneri: Caepio Hispo, salvâ dignitate, judices dandos.* Ad hunc locnm, juncto illo in § 20: *negant enim congruens esse retinere in Senatu cui judices dederis*, — redeundum iterum est ad quaestionem, jam plus semel tractatam, de poenâ legis Juliae repetundarum. Videtur enim vehementer repugnare sententiae, quam nobis vero similem esse diximus, ordinis amissionem non ipsâ legis poenâ comprehensam fuisse. Nam quum Baebius Macer censuisse dicitur, ut lege repetundarum teneretur Bassus, Caepio vero mitioris sententiae patronus, ut salvâ dignitate judices darentur, exinde dicas Caepionem eo benigniorem sententiam protulisse, quod Bassum non dignitate privari vellet, quam adimebat Macer, eo ipso quod lege repetundarum eum teneri censebat: Itaque poenam legis Juliae etiam fuisse ordinis amissionem. Verum animadvertendus est peculiaris Bassi casus; non negabat se munera accepisse, sed bonâ fide, non vero culpae conscius ita fecerat. Quare Caepioni aequum videbatur, ut quae cepisset quidem contra legem, ea secundum legem Judicibus datis restitueret: verum propter bonam fidem, infamiae notam ipsi inuri nolebat, quâ fiebat, ut Senatu moveri posset. Macer vero legem plenam suam vim etiam in Bassi causâ obtinere volebat, et cum eo faciebant ii, qui dicebant incongruum fore, si retineretur in Senatu, cui Judices dati erant; nimirum tam penitus conjuncta erat cogitatio infamiae cum litis aestimatione ex judicio repetundarum, ut cui semel Judices dati erant, is non amplius dignus haberetur qui Senatui adsideret, quia plerumque ordine movebatur. Itaque apparet, in nostram sententiam hunc locum commode explicationem pati. Caeterum hoc etiam dictum velim, non proprie referre, utrum legis poenâ, an censorio judicio Senatu moti fuerint repetundarum damnati, quoniam effectus erat idem; at tamen discrimen

(*) Neque tamen legibus Caducariis demum, nomen et originem debere videntur Quadruplatores: quippe qui plus semel memorantur apud Ciceronem. Vid. *v. g. Divinat. c. 7. in fin. Act. II. in Verrem 2. c. 7. in fin.*

men illud reverâ extitisse potuit: quod argumento *Epist. IX. L. II.* credere malumus.

Ep. XXIX. § 2. *Ecce Licinius Nepos, acer et fortis vir, mulctam etiam dixit Senatori.* Monet Plinius Voconium Romanum, ut Romam veniat ad judicandas causas graviores, de quibus proxime coram Praetore ageretur. Atque ut eum efficacius etiam hortetur, narrat Praetorem Licinium Nepotem Senatori, qui Judicis munus abnuerat, mulctam dixisse. Docemur igitur h. l. Praetores potuisse mulctâ coërcere eos, qui suâ vice, aut quum a partibus electi essent, judicare recusarent, quamvis hoc non certâ lege cautum et tempore Plinii obsoletum, a Licinio tum demum reductum fuisse, conficias ex § 3. huj. Epist. Verum mulcta haec indici non poterat, nisi ab Urbe abesset, qui judicare debebat: nam qui aderat et excusationem justam non habebat, etiam invitus pignoribus captis judicare cogebatur: *l.* 13. § 2. *ff. de vacat. et excus. mun.* Cernitur etiam in hâc Epistola ingens, hoc quoque tempore, Senatûs auctoritas: cum enim Praetor Senatori mulctam dixisset, is apud Senatum questus est et precatus, ut haec sibi remitteretur. Et Senatus non quidem Praetoris decretum rescidit sed tamen poenae quam dixerat veniam concessit.

EPISTOLARUM LIBER QUINTUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. I. § 2. *Curianus filius orabat, ut sibi donarem portionem meam, seque praejudicio servarem: eandem tacitâ conventione salvam mihi pollicebatur.* Asudius Curianus, homo dives et orbus, a matre Pomponiâ Gratillâ testamento exheredatus erat, quae Plinium et alios quosdam heredes scripserat. Curianus autem hereditate matris non quidem indigebat; sed ne judicio defunctae turpiter notatus videretur, et querelam tamen inofficiosi, propter conscientiam male de matre meritorum, movere vix ausus, Plinium convenit, eumque precatus est, ut sibi portionem suam hereditariam donaret, sperans fore, ut si homines viderent eum a Plinio eo honore esse habitum, confiderent a matre inique esse exheredatum: simul promittebat, se portionem, quam accepisset, Plinio esse restituturum. Is vero recte objecit, tum alia, tum haec, donationem illam non pos-

posse impedire, quo minus eum homines recte a matre exheredatum crederent; et ita demum hanc labem dilui posse, si judicio inofficiosi testamenti heredes instituti ipsi hereditatem cedere cogerentur. Quare suadebat Curiano, querelâ inofficiosi experiri; is vero ductus metu ne repulsam ferret, si publice agere institueret, iterum rogavit Plinium, ut privato rem cognoscere vellet: quod obtinuit. In judicii ergo modum, cui ipse praesidebat, adhibitis in consilium duobus JCtis, de causâ cognovit, et audito Curiano, contra ipsum pronunciavit.

Caute distinguendum hoc privatum Plinii judicium ab arbitriis privatis ex compromisso. In his enim partes conveniebant pacto vel jurejurando, aut certâ pecuniae summâ depositâ, ut ad componendam controversiam viri amici et juris periti arbitrio se committerent. Sententia hujus arbitri dabat pacti exceptionem, et inter interpretes disputatur, utrum ab illâ appellare licuerit. Vid. *Cujac. in Paratit. ad Cod. L. III. T. 55.* Sed plane diversus erat Curiani hic casus: is enim Plinium, qui ipse erat litis particeps, fidei atque probitati ejus se committens, rogavit, ut inspicere vellet causas, quibus mater ducta eum exheredaverat, utrum justae essent. Neque hujus disquisitionis, aut sententiae, ulla erat vis in jure: nam, quamvis contra Curianum pronunciâsset Plinius, tamen is a movendâ querelâ inofficiosi contra ipsius coheredes non destitit. (§ 6). Itaque magis significatur illud amicorum judicium, qui apud Ciceronem pro Quintio c. 5. *disceptatores domestici* vocantur, a quibus si res componi non potuisset, tum demum vocatio in jus sequebatur.

Epist. I. § 3. *Praeterea non esse satis honestum, dare et locupleti et orbo.* Laudavimus jam hunc locum ad *Lib. IV. Part. I. Ep. 15.* Ubi egimus de heredipetis. Nimirum Plinius idcirco Curiano portionem suam donare nolebat, ne videretur hâc donatione Curiani divitis, et legitimos successores non habentis, animum sibi velle conciliare, ut ex ejus testamento caperet.

Epist. I. § 9. *Ibi ego — tantundem.* (§ 11). Habemus hic exemplum transactionis specialis extrajudicialis: Curianus metuebat eventum querelae inofficiosi: ipsi heredes non eo judicio implicari cupiebant. Igitur in aede Concordiae partes convenerunt, et Plinius eas conciliare studens, ita Curianum a querelâ movenda desistere perpulit, ut quartam bonorum partem acciperet, aeque ac si non exheredatus, verum hereditas legatis exhausta fuisset, quo ut eum magis etiam perduceret, promisit se quartam illam ex suâ portione esse suppleturum. Honestas igitur et verum animi decus Plinii in hâc causâ rursus conspicuum fuit: quare etiam Assudius Curianus ipsi legati honore in testamento gratum animum testificatus est. Caeterum plura loca notabilia continet haec Epistola, quae tractabimus, ubi de judiciis causisque agemus.

Epist. IV. init. *Vir praetorius solers a Senatu petiit, ut sibi instituere in agris suis nundinas permitteretur.* Non licebat civitatibus aut municipiis, imo ne privatis quidem hominibus, in propriis fundis novas nundinas pro lubitu introducere, ne vel auctâ nego-

 tio-

tiorum in ejusmodi loco, et hominum frequentiâ, vicina oppida damnum inde paterentur, neve plures homines in unum locum saepe convenirent, quam justum et tutum videretur. Jus igitur nundinarum instituendarum impetrandum erat liberâ repub. a Senatu, ut videtur, quandoquidem, etiam sub Caesaribus, penes ipsum hujus rei arbitrium fuisse, ex hoc Plinii loco discimus: tum in Suetonio legimus in *Vitâ Claudii c.* 12. „Imperatorem jus nundinarum in suis praediis instituendarum a Consulibus petiisse. Consules vero sine dubio hâc de re ad Senatum retulerunt; non credibile enim est, penes eos fuisse arbitrium decernendi in causâ, quae tam gravis existimabatur, ut ne ipse Princeps quidem propriâ auctoritate sibi agendum esse hâc in re duceret. Caeterum hancce etiam Senatus cognitionem, ut plerasque alias, Imperatores deinceps cum eo partiti sunt, atque ita a Principe petendum esse jus nundinarum introducendarum, docetur *l.* 1. *ff. de nundinis.* Qui vero hos mercatus publice concessos per decennium non exercebat, eorum usum atque privilegium amittebat. *l.* 1. *ff. cit.*

Epist. XI. Non inficete Plinius hâc Epistolâ Suetonium flagitat, ut Historiarum libros edat, quos omnes cupide exspectabant. Utitur per totum hunc locum locutionibus et formulis e jure desumtis; Sponsores, inquit, hendecasyllabi mei exstiterunt amicis communibus, fore ut mox libros tuos ederes: nunc autem jamdiu es in morâ solvendi: libera ergo illos hoc sponsionis onere, tandem in vulgus emittendis libris. Cernitur hîc discrimen, quod saepius deprehenditur inter *sponsores* et *fidejussores: Spondere*, magis dicitur is, qui suâ fide promittit aliquem aliquid esse praestiturum: Sic hendecasyllabi Plinii sponsores quasi erant Tranquilli, fore ut mox scripta sua editurus esset. Fidejussores magis sunt, qui in securitatem creditoris principali obligationi accedunt. Vid. *Heinecc. Antiq. ad Tit. Inst. de fidejuss.* § 4. — Sed ulterius jocum persequitur Plinius: queritur hendecasyllabos suos, tamquam sponsores Suetonii, quotidie quasi ab ejus creditoribus conveniri, ut datam fidem praestent: imo impatientiorem esse coepisse creditorum moram et nil mirum fore, si mox ad Praetoris Tribunal vocarentur, ibique solenni formula adigerentur exhibere rem promissam. Gratum lepos et urbani joci sales, huic loco adspersi sunt.

Epist. XIV. § 7. *In fine dixit: petendum ab optimo Principe, ut quia leges, quia SCta contemnerentur, ipse tantis vitiis mederatur.* De opportunitate, quâ Nigrinus hanc sententiam protulit, postea commodius videbimus. At etiam in hâc Parte ad hunc locum subsistendum esse putavi, quia argumento esse possit, quam penitus jam tunc Romanorum mentibus inhaeserit Caesaris cogitatio, tamquam summi Imperantis, qui non tantum jus facere libere posset, sed etiam efficacius, quam leges aut SCta, illud constituere.

Epist. XV. *Secesseram in municipium, quum mihi nunciatum est, Cornutum Tertullum accepisse Aemiliae viae curam.* Operae pretium est ad hunc locum quaedam adnotare de ratione curandarum viarum, tam Urbanarum quam publicarum. Liberâ republicâ Aedilibus Curulibus, ut aedificiorum publicorum, sic etiam viarum cura erat commissa.

Vi-

Videre debebant, ut omnia haec essent sarta tecta, ut tutus per Urbem incessus pateret, utque impedimenta e viis amoverentur. vid. *l. 42. ff. de Aedilit. edict.:* cujus officii partes describuntur in Tit. ff. *de via pub. et si quid in ea factum esse dicatur.* — Censorum autem, quibus nonnulli hoc munus adscribunt, magis fuisse videtur novas vias sternendas publice locare. Habebant etiam Aediles ministros quosdam, sive Magistratus minores, Quatuorviros dictos viarum curandarum intra Urbem. *Pompon. de orig. Jur.* § 30. Distinguendum porro inter vias publicas, et magnas illas militares, quae gloriae suae monumenta posteritati reliquerunt Romani. Hisce peculiares Curatores etiam liberâ republicâ erant praepositi, quorum postea auctoritatem auxit Augustus, constitutis viris Praetoriis ad muniendas vias. Non levis horum erat dignitas, si quidem binis lectoribus utebantur, et ut ex hoc Plinii loco apparet, etiam post consulatum et summos honores illud munus concedebatur, et honorificentissimum existimabatur. Singulae viae militares suum videntur habuisse curatorem: sic Cornuto Tertullo viae Aemiliae cura mandata fuit. Vid. *Lipsius ad Tacit. Annal. III.* 31. et *Everardus Otto in diss. de tut. viar. pub. II.* 5.

PARS SECUNDA.

JUS RERUM.

Epist. VII. Satis gravis in hâc Epistolâ exponitur quaestio de civitate herede instituendâ. Scil. his verbis, „*Nec heredem institui, nec praecipere rempublicam posse constat.*" docemur errare eos, qui civitatem, rempublicam, aut municipium ex testamento heredis titulo capere potuisse affirmant, antiquo Jure Romano. Vid. v. c. *Westenberg in comp. ff. ad Tit. de hered. instit.* § 12. Qui ad probandam suam sententiam affert v. c. *l. 26. ff. ad SCtum Trebellian.* Sed ex hâc lege illud tantummodo scimus, quod etiam aliunde satis constat, hereditates per fideicommissum civitatibus restitui potuisse ex SCto Trebelliano. Concessum illud est SCto Aproniano, de quo disputant Viri docti ad quodnam tempus referendum sit. Sed vero similior eorum videtur sententia, qui sub Trajano factum esse existimant. Eo certe regnante hereditates per fideicommissum civitatibus transmissae fuerunt. Exemplum habemus ex ipso Plinio depromtum *L. X.* 79. Ubi a Julio Largo fiduciarium heredem se institutum esse narrat, ut praeceptâ certâ summa, hereditatem Heracleotarum et Tianorum civitatibus restitueret. Vid. *Bach. Diss. de legib. Trajani p.* 137. Contrariam sententiam tuetur *Heinecc. Antiq. Rom. ad Instit. II.* 14. § 2.

Est vero haec L. 26 cit. inprimis argumento, non licuisse directe civitates instituere; idcirco enim fideicommissa introducta sunt, ut iis etiam relinqui posset, quibus directe capere legibus vetitum erat. Afferuntur etiam a *Westenberg. l.* 117 *et* 122. *ff. de Leg. I.* Verum his legibus docetur, legari posse civitatibus, non vero hereditatem relinqui; atqui antiquitûs, ne legatum quidem civitati relictum valebat. Sed primum Nerva rescripsit, tum Hadrianus SCto sanxit, ut omnibus civitatibus, quae sub imperio Romano erant, legari posset. *Ulpian. fragm. XXIV.* 28. Nunquam igitur antiquitûs civi Romano licuit universitatem aliquam heredem instituere, quia incerta ejus censebatur esse persona; sed excipitur unus casus. Poterat enim libertus a civitate manumissus civitatem illam heredem instituere, quod sancitum est SCto memorato in *l. un.* § 1. *ff. de libert. universitat.* Animadvertenda praeterea sunt sequentia Plinii verba, ubi dicit neque *praecipere posse rempublicam.* Pertinent haec ad modum legatum relinquendi per praeceptionem, de quo multa habet *Gajus Comment. II.* 216. Per praeceptionem legabatur his verbis, *L. Titius hominem Stichum praecipito.* Unde variae erant interpretum sententiae: quibusdam, ut ipso Gajo ejusque praeceptoribus, et Sabino censentibus, nulli per praeceptionem legari posse, nisi qui ex hereditate etiam caperet, quia magis ad successionis, quam ad legati naturam accedere videbatur haec praeceptio: quare iidem contendebant, quod per praeceptionem legatum erat, nullo modo peti posse, quam judicio familiae erciscundae, et proprie ita tantummodo relinqui posse quod esset testatoris. vid. *Gaj. l. cit.* Sed diversae scholae auctores existimabant, legatum per praeceptionem extraneo relictum valere, et quum praepositio *prae* addita voci, *capito*, pene inutilis esset, aeque habendum esse, ac si simpliciter per vindicationem legatum esset. Jam Plinius his verbis docet, tale legatum civitati relictum non valere: atque ratio in promtu est: nam legatum praeceptionis, secundum plurimorum JCtorum sententiam, relinqui non poterat, nisi heredibus: respublicae autem heredes scribi non poterant; atqui ergo. Plinium igitur cum hisce auctoribus fecisse dicas, si nempe jam tum, ut satis probabile est, Imperator Nerva introduxerat novum jus, ut civitatibus posset legari. Etiamsi enim legatum iis relinqui posset, non tamen *per praeceptionem* ita fieri posse existimabat. Quodsi oppositae sententiae eum addictum fuisse statuamus, Plinium hanc epistolam scripsisse credere debemus, antequam Nerva novum jus introduceret.

Hisce omnibus praemissis, videamus de ipsâ causâ, quam hic exponit Plinius. — Saturninus ipsum et Calvisium heredes scripserat: atque ex eodem municipio Como cum iis ortus, pro quadrante illud instituerat: deinde vero, nescius rempublicam, neque ex testamento heredis titulo, neque etiam legati nomine, si per praeceptionem relinqueretur, capere posse, pro quadrante illo, sive ut minus, sive ut plus etiam relinqueret, jussit, ut quadringenta millia civitas Comensium ex hereditate praeciperet. Utrumque, ut dicit Plinius, si jus adspicias, irritum erat: sed apparuit rursus insignis ejus, quam jam semel notavimus in simili causa, pietas et defunctorum voluntatis observatio.

Sa-

Saturnini enim extremum judicium stricto jure antiquius sibi esse dicit: et Calvisium monet, ut in Senatu Comensium legatum iis inutiliter relictum offerat; ut cum simul exposuisset, quid proprie juris fuisset, non tamen Plinii liberalitatem, verum Saturnini munus, suam tantummodo ejus voluntatis observantiam laudarent.

PARS TERTIA.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. I. § 6. in fin. *Post hoc ille cum caeteris subscripsit Centumvirale judicium: mecum non subscripsit.* Curianus, postquam privato Plinius cum duobus Juris peritis, Corellio et Frontino, de jure ejus querendi inquisivisset, et justas causas eum irascendi non habere pronunciâsset, ad hanc tamen sententiam non substitit: verum Praetorem adiit, et questus est se injuste esse exheredatum. Et quum ad causas Centumvirales inprimis omnes pertinerent, quae in hereditatibus earumque petitionibus versabantur, et sic etiam inofficiosi querelae (vid. l. 13 et l. 17. *princ. ff. de inoff. testam.* Exemplum est apud nostrum in causâ Acciae Variolae, quae describitur *L. VI. Ep.* 33.), ipse Curianus, et heredes instituti, judicium Centumvirale subscripserunt, excepto Plinio, quocum pudore fortasse motus non subscripsit, quia jam antea moderate et aequè ipsi querelam abjudicâsse videbatur. — Merito autem hic quaeratur, quaenam fuerit illa subscriptio Centumviralis? Res sane est difficilis, quia in nullâ alia causa privata, qualis erat querela inofficiosi, partes, quantum sciam, *subscripsisse* memorantur, et ubi *subscriptionis* mentio fit, ea plerumque intelligitur, a quâ accusator in criminibus publicis incipere debebat. Vid. ex. gr. l. 7. ff. *de accus. et inscript.* Non talis subscriptio hic intelligi potest: non enim querela inofficiosi erat accusatio aliqua publica; at possit fortasse res explicari ex ipsa ratione et naturâ querelae inofficiosi: haec enim non proprie erat actio, quae intendebatur heredibus institutis ad repetendam hereditatem, sed impugnatio judicii defuncti, quâ petebatur, ut rescinderetur testamentum tamquam non sanâ mente factum; neque igitur poterat contra heredes agi solito more, ut in jus vocarentur, ut solennes ritus observarentur citationis, vadimonii, etc.; sed quandoquidem tamen in eo versabatur heredum scriptorum commodum, ut filio, aliive querelam moventi, contradicerent, cum eo conveniebant, instrumento quodam ab utrâque parte subscripto, ut Centumvirorum judicio causa cognoscenda committeretur: ut si probaretur testator iniquis causis motus, et quasi non sanâ mente exheredâsse, testamentum tamquam non jure factum rescinderetur,

F

tur, et hereditatem inique exheredato heredes restituerent. Haec igitur mihi illa subscriptio fuisse videtur.

Dicit praeterea Plinius, Curianum *secum non subscripsisse.* Hinc oritur alia quaestio, de qua videre non abs re sit: nam quomodo fieri potuit, ut Curianus contra reliquos heredes querelam inofficiosi moveret, non vero contra Plinium. Illius enim effectu totum testamentum corruebat jure antiquo, atque etiam Plinii tempore, neque tantum heredis institutio, sed etiam tutoris datio, legata, fideicommissa exstinguebantur, quod postea demum mutatum a Justiniano *in Nov.* 115. Atqui, si Curianus victor ex judicio discedebat, totum matris testamentum pro non scripto habebatur, neque igitur ratione Plinii solius effectum sortiri poterat. — Verum explicanda rursus haec difficultas ex interiori querelae ratione, quae, ut jam diximus, non proprie erat actio quaedam, contra heredes mota, neque igitur, ut ceterae actiones, quibusdam causis praescribi poterat. Interpretatione enim JCtorum demum introductum est, ut quinquennio praescripta censeretur, quia etiam de statu defunctorum, post quinquennium a tempore mortis, quaerere vetitum erat. Quod primum introduxit Imperator Nerva, l. 4. ff. *ne de statu defunct. post quinquen. quaeratur.* Non tamen tempore Plinii haec quinquennalis praescriptio in foro recepta fuit, sed ut tamen certis quibusdam finibus circumscriberetur querelae movendae licentia, antiquitus hoc jus invaluisse videtur, ut heres, tamquam bonae fidei possessor, anno usucaperet res hereditarias, adeoque, si post illud tempus querelam moveret, repelleretur exceptione longi temporis, nisi lis jam contestata fuisset, sive alio modo, sive subscriptione Centumvirali. Anno enim usucapiebantur omnes res hereditariae, etiam quae solo continebantur, quamvis proprie ipsa hereditas usucapi non posset: sed quia lex XII tabb. rebus soli, sive immobilibus, biennium ad usucapiendum praefiniverat, caeteris vero annum: hisce etiam hereditas contineri credebatur, quae certe non erat res soli. Docet haec *Gaius Commentar. L. II.* § 54. Jam nihil vetabat exheredatum querelam movere cum quibuscunque vellet heredibus, neque debebat cum omnibus subscribere; res enim eodem redibat, quia si victor discedebat, ab omnibus heredibus, testamento rescisso, hereditatem recuperabat, nisi tamen interim is heres, quocum non subscripserat, res hereditarias anno praeterlapso usucepisset. Hic enim, si testamentum rescindebatur, tutus erat, non quia contra eum querela non mota fuerat, sed vi usucapionis; sic etiam in hac causa Curianus cum reliquis matris heredibus, praeter Plinium, Centumvirale judicium subscripserat: jam si intra annum post aditam hereditatem testamentum rescissum fuisset, etiam Plinius portionem suam hereditariam restituere debuisset. Sed cum res nondum ad finem perducta esset, biennium jam erat praeterlapsum, tumque omnia usuceperat; itaque ipse hanc causam affert in § 10. *h. Epist.* „ Scis te non subscripsisse mecum et jam „ biennium transisse, omniaque me usucepisse."

Epist. I. § 7. *Appetebat judicii dies, — capitis rei exirent.* Dixeris ex hoc loco, in Centumvirali judicio etiam de publicorum criminum accusationibus actum fuisse, quem-

quo-

quorundam interpretum errorem confutat *Sicaama in Dissert. de Jud. Centumvir. L. I.* 7. Neque etiam locus hic ejusmodi interpretationi ansam praebere potest: non enim dicuntur coheredes Plinii timuisse, ne in Centumvirali judicio publici criminis alicujus accusarentur, verum ne ea protraherentur, e quibus capitis rei fieri possent. Nimirum quidam ex illis amicitiae necessitudine conjuncti fuerant cum Junio Aruleno Rustico, qui sub Domitiano ultimo supplicio affectus est, quia in laudem Paeti Thraseae, et Helvidii Prisci, librum composuerat (vid. *Suet. in Domit.* 10. *Tacit. in Vit. Agricol.* 2. mentio etiam ejus fit apud nostrum *L. I.* 5. 2. *L. I.* 14. 2. *L. III.* 11. 3.), et cum uxore ejus Pomponiâ Gratillâ, quae itidem sub Domitiano relegata fuerat. Jam metu temporum, ne scil. haec amicitia sibi in fraudem verteretur, heredes Gratillae centumvirale judicium timebant, ne cogerentur fateri, familiaritatem quamdam sibi cum majestatis condemnatis intercessisse. Caeterum alius etiam locus e Plinio protrahi possit, ad probandum apud Centumviros publicas causas actas fuisse: scil. ex L. VI. 33. 9. Ubi centumvirale judicium diserte a privato distinguitur. Sed commode etiam aliam explicationem hic locus patitur. Dicitur enim in causâ Acciae Variolae tantas computationes et calculos usu venisse, *ut in privati judicii formam centumvirale versum videretur*. Alio autem sensu judicia privata hic dicuntur, quam quo opponuntur publicis: sic enim intelliguntur ea, in quibus causae e jure civili tractantur, quando publica contra sunt, in quibus de publicorum criminum accusationibus agitur. Hoc vero loco magis videntur intelligenda *arbitria*, quae opponuntur *judiciis legitimis* sive stricti juris, et in quibus causae agebantur bonae fidei. Nam, qui in ejusmodi arbitrio dabantur a Praetore, haud semel dicuntur etiam *judices*, et arbitria ipsa praetoria, *judicia*: certe eo sensu *judicium privatum* hic accipiendum esse, apparet ex toto contextu: quamvis enim causae publicae quoque coram centumviris agi potuissent, hic certe privata lis agebatur: absurdum autem fuisset dicere, judicium centumvirale in privatum mutatum fuisse, quum in eo ipso causa tractaretur privata: jam nihil mirum est in arbitriis, quae hic dicuntur judicia privata, et in quibus non quaerebatur *utrum*, sed *quantum* debebatur, multas tabulas et computationes usu venisse. Neque igitur ex hoc loco probari possit, Centumviros de publicis causis cognovisse.

Epist. IV. Quae ad hanc Tuscilii Nominati, et Vicentinorum causam pertinent, in quibus multa de judiciis et advocationibus notatu digna occurrunt, una adnotatione aptius comprehendemus.

Tuscilius Nominatus in Senatu, Vicentinorum legatis advocatus adfuit, quo impediretur, quo minus Solerti, nundinarum jus roganti, illud concederetur; cum eo die res ad exitum perduci non potuisset, et sequenti Senatu iterum de eâ agi deberet, legati sine Tuscilio Nominato intraverunt, et causam rogantibus ab ipso se deceptos questi sunt. Compertum tunc est, Nominatum pro primâ advocatione non tantum contra legem pecuniam a legatis accepisse, sed etiam pro alterâ, in quâ, quod gravius erat, promisso non steterat.

Hâc inprimis perfidiâ motus, Nepos Praetor postulavit, ut in Senatum Tuscilius introduceretur, et de eo extraordinaria cognitio haberetur. (§ 3.) Crimen enim advocati, qui causam deseruerat, quamvis proprie praevaricatio dici non posset, extraordinariâ tamen cognitione puniebatur. l. 1. § 1. ff. *de praevaricat.* Quum igitur inductus esset Nominatus, (Epist. XIV. h. l.) Vicentinorum testimonio adjutus, accusationem perfidiae diluere conatus est (§ 1—3), quod tam probabiliter fecit, ut censente Consule designato absolveretur, quia non tam fraude egisse videbatur, quam constantiâ caruisse; quare hoc praevaricationis crimine liberatus fuit. Erat tamen unus, qui Nominatum eâ poenâ afficiendum censeret, ut in quinquennium ipsi advocatione interdiceretur; unde apparet, quaenam vulgaris poena fuerit extraordinariae illius de advocatorum praevaricatione cognitionis: et quam deminuta jam tum fuerit causarum patronorum antiqua libertas et existimatio, ut peculiarem quandam advocationis artem publice profiteri censerentur, cujus licentia ut dabatur, sic poenae nomine adimi poterat. — Probe autem animadvertendum est, de eâ tantum Nominati accusatione actum fuisse, quod scil. causam deseruisset: de acceptâ vero pecuniâ sententia Consulis Afranii id tantum statutum est, ut eam Vicentinis restituere deberet (§ 5.) Nimirum SCto Neroniano, facto A. U. 808, postquam lege Cinciâ primum, dein SCto sub Augusto facto, causarum patronis ob causas orandas pecuniam accipere prorsus vetitum fuerat, sub Claudio vero Imperatore SCtum, modum huic rei adhibuerat, ut ad dena usque sestertia quis ob causas orandas capere posset, SCto igitur illo Neroniano, auctore Tacito *Annal. XIII.* 5. cautum, *ne quis ob causam orandam mercede aut donis emeretur.* Teste vero *Suetonio in Nerone* 17, novus eo modus definitus est, ad quem capere liceret, ita ut *litigatores pro patrociniis certam justamque mercedem solverent.* — Disputant de conciliatione horum locorum *Bachius Hist. Jur. III.* 1. 3. 26. et *Diss. de legib. Trajani p.* 92. et interpretes Suetonii ad hunc locum. Possit fortasse haec lis ita componi. Scil. verbis SCti, quae Tacitus memorat, non vetantur causarum patroni *post* oratam causam honorarium sive mercedem accipere, sed tantum *mercede aut donis emi:* discrimen autem maximum hic esse, apparet ex SCto, cujus quaedam verba memorantur a Plinio in Ep. XXI. h. l. Hoc etiam *venire et emi advocationes* vetabantur; quin imo jurare debebant litigantes ante editam actionem, se nihil advocato dedisse, promisisse, cavisse. Eodem vero SCto permittebatur advocato causâ peractâ, pecuniae summam, decem millia nummûm non excedentem, accipere. Tacitus igitur illud tantum SCti Neroniani vetitum memorat, de quo Claudiano SCto non adhuc cautum fuerat, *ne emerentur* advocationes. Suetonius vero fortasse ejusdem SCti aliud caput significavit, quo modus accipiendae mercedis, quem Claudius constituerat, denuo circumscribebatur, et qua negotiis peractis certum honorarium accipere permittebatur. Difficultas quaedam oriri adhuc posset ex iis, quae dicit Plin. *in* § 8 *in fin.* h. Ep. ; ubi felicem se praedicat, quod ab omni prorsus, non modo pactione, dono, munere, sed etiam xeniis, in causis agendis abstinuerit, et in sequentibus verbis de-

declarat, omnia haec illicita et turpia esse; exinde dixeris SCto Neroniano omnia prorsus dona advocatis prohibita fuisse. Sed verosimile est, Plinium hic quoque significâsse dona data ad *emendam* patronorum advocationem, quia haud credibile est, eum tam inhonestam et turpem declarâsse rem, quae jam antea publicâ auctoritate ex SCto Claudiano recepta et comprobata erat, acceptionem honorarii post advocationem.

Hoc igitur modo Tacitus recte dicere potuit, Neronem SCto prohibuisse, quo minus advocati aliquid acciperent, scil. ante causam finitam: Sueton. vero, eum certum terminum posuisse, ad quem capere liceret.

Sed ne longius, quam par est, a Nominati causa evagemur: is restituere coactus fuit, quod acceperat, quia, antequam negotia peracta essent, hanc pecuniam a Vicentinis exegerat: alioqui condemnari tantum potuisset ad restitutionem ejus, quod summam SCto Neroniano definitam excedebat, quae quanta fuerit ignoramus. Ex hâc vero Nominati avaritiâ causam cepit Nigrinus Trib. pleb. in advocatos invehendi, eorumque legum et SCtorum oblivionem reprehendendi. Is enim, antequam de Nominato perrogaretur, sententiam de scripto protulit, quâ, datâ hâc opportunitate, questus est *venire advocationes, venire quoque praevaricationes*. *Ep. XIV.* § 6. Primum illud SCto sub Nerone facto coërcitum fuerat, sed sensim ejus vis aboleverat; *venire autem praevaricationes*, dicitur de eâ advocatorum malâ fide, quâ, cum causam alicujus primum orandam suscepissent, dein adversarii pecunia corrupti, clientis partes improbe deserebant. Tum dixit Nigrinus (ibid.), *in lites coiri*, *et gloriae loco poni*, *ex spoliis civium magnos et statos reditus*. — *In lites coire* dicebantur homines, qui societate quâdam conjuncti, lites movere opulentis civibus studebant, ut ex spoliis inde redactis ipsi ditescerent. Lucrum itaque, ex illis accusationibus perceptum, socii inter se dividebant. Foedae hae pactiones repressae primum fuerunt SCto, facto sub Tiberio, Coss. M. Licinio Crasso, et L. Calpurnio, ad legem Corneliam de falsis: Hujus legis poenâ affici poterat, quicunque ob struendam advocationem, testimoniave, pecuniam accepisset, pactusve fuisset, societatem coiisset, aut aliquam delationem interposuisset. vid. *Bach. Hist. Jur. III.* 1. 3. 9. Tum ulterius de improbis his machinationibus factum est SCtum Volusianum: eo enim Modestinus in l. 6. ff. *ad leg. Jul. de vi priv.* cautum fuisse docet, ut qui in alienam litem coiissent, tenerentur poenâ legis Juliae de vi privatâ. Ultima igitur haec Nigrini verba minus ad advocatorum fraudes, quam ad accusatorum flagitia pertinuisse videntur: eventum habuit ejus dicta sententia, quam speraverat. Paucos post dies oratio Imp. Trajani in Senatu lecta est, ad quam SCtum factum videtur, ad coërcendam advocatorum licentiam: cujus verba quaedam memorari puto a Plinio in Ep. XXI. § 4. h. l.

Ep. XX. § 2. *Induxit in Senatum inquisitionem postulaverunt.* Bithyni cum Rufum Varenum Bithyniae Procos. in Senatu repetundarum reum fecissent, ex verbis legis tempus postulaverunt, quo ab inquisitoribus probationes conquiri possent, et potestatem testibus denunciandi, ut statuto die in judicio adessent. Idem vero tempus, atque po-

 testa-

testatem eandem Varenus sibi quoque petiit; quae lege non accusatori, reo vero soli concessa erat. (§ 7 *in fin. h. Ep.*) Quare ejus petitioni contradixerunt Bithyni, et quum de eâ re prius esset cognoscendum, Plinius Vareni causâ susceptâ pro eo dixit: postero die autem Homullus: Bithynorum partes egerunt Fontejus Magnus et Nigrinus. Res eum eventum habuit, ut quod petiverat Varenus impetraret, itaque potestas ei decerneretur testes evocandi. Quod quamvis *non satis usitatum* dicit Plinius in § 7. exempla tamen similis concessionis afferri possint. Sic apud *Tacit. Annal. XIII.* 43. narratur, Suillium, cum repetundarum accusatus esset, inquisitionem impetrâsse, quae annum duraret. — Multis etiam postea disputationibus ansam praebuit haec Vareni causa, de quibus videndum erit ad *L. VI.* 5. 1. et *L. VI.* 13.

Ep. XXI. *Descenderam in Basilicam Juliam, auditurus, quibus proximâ comperendinatione respondere debebam.* Satis difficilis est hic locus. *Comperendinatio* vulgo dicitur locum habuisse in judiciis publicis; quaedam leges publicorum judiciorum duas admittebant actiones: in primâ actione incipiebat accusator dicere: tum reus se defendebat. Si jam judicibus videretur, actio poterat comperendinari, i. e. in *diem perendinum* s. tertium proprie, constituebatur actio secunda, in qua inversus ordo servabatur, ita ut primum reus verba faceret, tum accusator. vid. *Sigon. de Judiciis L. II.* 20. Haec erat ratio comperendinationum: sed eae tantum in judiciis publicis usu veniunt. Hoc vero loco, quod omnino animadvertendum, *comperendinatio* dicitur de dilatione causae privatae. Eodem sensu *Gajus Comment. IV.* § 15. dicit, postquam Judex datus erat a Praetore, partes statuere consuevisse comperendinum diem, quo ad judicem venirent. Arctior itaque vocis significatio, quae proprie notabat dilationem in tertium diem, temporis tractu ita amplificata videtur, ut de omni constitutione diei, etiam remotioris, diceretur, quo causa, quae ad finem perduci non potuerat, retractaretur. Sic etiam Centumvirale judicium hoc casu, cum Plinius causam orandam in eo suscepisset, in alium diem dilatum fuisse videtur: neque objiciat quis, centumvirale judicium nullo modo differri potuisse (vid. *adnotatio ad Ep. I.* 18. 6. *in parte II.*) Scil. in eo partes non convenire poterant, ut causa differretur, neque ipsis dilatio ad probationes ulterius conquirendas concedebatur, sed si causa ita gravis esset, ut uno die absolvi non posse videretur, quidni in alium diem etiam judicium centumvirale Praetor distulisset? quod etiam in hâc Epistolâ propter aliam causam factum esse vidimus. (vid. § 5. h. Ep.) — Plinius igitur in causâ Centumvirali egisse videtur; et cum res comperendinata esset, interim nescius, quisnam advocatus pro adversario eo die dicturus esset, in Basilicam Juliam descendit; ibi, quod scire cupiebat, auditurus.

§ 2. *Sedebant judices — ut non mora laetor.* Lectu dignissimus est hic locus: verissime enim omnes partes Tribunalis Centumvirorum describuntur; judices in quatuor Tribunalia divisi, in loco altiori subselliis assidentes, Decemviri medium quemdam locum post Praetoris sellam vacuam occupantes; advocati hûc atque illûc in auditorio spatiantes, dum

dum omnes Praetorem exspectant: omnia haec tam vivido colore depinguntur, ut ipse lector cum Judicibus Praetoris se adventum anxie exspectare sibi videatur. Caeterum docemur h. l. Decemviros, cum Centumviralem hastam cogerent, (*Pompon. de Orig. Jur.* § 29.) non tamen sine Praetore rem absolvere potuisse.

§ 3. *Causa dilationis Nepos Praetor, qui legibus quaerit.* Quum jamdiu exspectâssent Centumviri Praetorem, nuncius ab eo venit, quo judicium in alium diem remittebatur. Hujus dilationis causa erat, quae traditur a Plinio his verbis. Verum si lectio haec sana est, quam libros optimos referre adnotant interpretes ad h. l., difficultate hic locus minime caret. Quid enim est illud *legibus quaerere?* — Equidem credo locum ita posse explicari; notum est, antiquitûs lege Calpurniâ de repetundis, quâ quaestiones perpetuae sunt introductae, etiam sancitum fuisse, ut omnes Praetores, qui provincias regere debebant, annum ante Provinciam Romae manerent, ibique tum de aliis, tum inprimis de repetundarum crimine quaestiones exercerent. (*Pompon. de Orig. Jur.* § 32.) Horum Praetorum singulis inquisitio peculiaris alicujus criminis commissa erat. Erat Praetor, qui de falso, alius qui de veneficiis, de parricidiis et sic porro quaereret. Post oppressam a Caesaribus libertatem, quamvis mutata fuerit judiciorum publicorum ratio, quae Senatus plerumque, et subinde ipse Princeps exercebat, mansisse tamen videntur illi Praetores: e quorum numero etiam fortasse hic Licinius Nepos fuit, eoque sensu dicitur *Praetor qui legibus quaerit.* Fuit autem Nepos eo tempore Praetor designatus, ut apparet ex iis, quae dicuntur in § 6. huj. Ep. *rectissime fecit initurus magistratum.* Hâc Praeturâ functus fuisse videtur, quum Senatori, qui judicare noluerat, mulctam dixit. (*L. IV.* 29.) Dicitur ibi, fuisse *vir acer et fortis* et ex *Ep. IV. h. Lib.* apparet, eum juri publico, legibusque servandis valde studuisse. — Mox L. VI. 5, iterum hujus Licinii Nepotis mentio fit: narratur ibi, de SCto proxime facto, et de repetundarum lege retractandâ, cum Jubentio Celso acriter disputâsse. Ad eundem scriptae videntur *Ep.* 3. *L. III; Ep.* 16. *L. III;* et *Ep.* 26. *L. IV.* Quam ei scripsisse dicas Plinium, quum post Praeturam designatam provinciam sortitus esset: quod conficere licet ex § 2. *h. Ep.*

§ 3. *Proposuerat breve Edictum: admonebat accusatores: admonebat reos, exsecuturum se, quae SCto continerentur.* Hoc loco firmatur conjectura, Nepotem fuisse Praetorem designatum, qui legibus publicorum judiciorum quaereret: et docemur etiam, hos Praetores Edicta proponere potuisse: Quod non ita intelligendum, quasi SCtum recens factum Edicto Nepotis indigeret, ut vim in jure obtinere censeretur: sed poterant etiam Praetores eas partes juris, quae jamdiu legibus erant confirmatae, edicto commendare, ut minus facile ex hominum memoriâ exciderent. (§ 4.)

§ 4. *Suberat Edicto SCtum hoc: omnes, quidquid negotii haberent, jurare prius quam agerent jubebantur, nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse.* Hoc SCtum factum videtur ad librum Principis, quem post Nigrini dictam de eâ re sen-

tam-

tentiam in Senatu recitatum fuisse, narrat Plinius *Ep. XIV.* § 7. *h. L.* Eodem enim anno factum est, de iisdem quoque rebus cavit, quae libro Principis vetitae fuerant: tum etiam ita moris fuisse notum est, ut ad Orationem Principis plerumque SCta fierent. Denique in reliquis SCtis, quae sub prioribus Caesaribus ad reprimendam advocatorum in capiendis pecuniis licentiam facta memorantur, nihil ejusmodi sancitum fuit. Caeterum apparet ex his locis, quam desperatum fuerit malum, cui tam iteratis vicibus mederi conati sunt Caesares.

§ 5. *Hoc facto Nepotis commotus Praetor, qui Centumviralibus praesidet.* Hunc ipsum Praetorem urbanum fuisse mihi verosimile videtur: nusquam enim peculiarem aliquem Praetorem fuisse docetur, qui Centumviris praesideret; quum autem institutae sunt lege Calpurniâ quaestiones perpetuae, vigebat jam illud judicium, neque ante illam, e duobus Praetoribus provincialibus, primum lege Baebiâ creatis, neque ex pluribus, qui deinceps creati sunt, aliquis peculiari munere Centumvirali judicio praesidere potuit. Non enim hi Praetores designati quaesitores eo munere functi sunt, quandoquidem Nepos, qui hanc de legibus quaestionem exercebat, hoc loco distinguitur a Praetore, qui Centumviralibus praesidet. Vid. etiam *Siccama de Centumvir. Jud. L. I.* 12. Mirum quidem videri possit, Plinium, ut hunc Praetorem a Licinio Nepote distingueret, eum dixisse *qui Centumviralibus praesidet*, non vero simpliciter Praetorem Urbanum: aeque illud singulare videri possit, ac si dixisset v. c. *Praetor qui dat bonorum possessionem contra tabulas*, pro *Praetore Urbano:* unde colligas alium hîc significari Praetorem Centumviris praesidentem, quam Urbanum: sed Plinius ideo hâc Praetoris definitione uti potuit, quia rationes exponit, quare Centumvirale judicium dilatum fuerit: hoc factum erat deliberatione ejus, *qui ipsi praesidere debebat.* — Is enim dubitans, an exemplum Licinii Nepotis imitaretur, ut hâc de re accuratius dispiceret, Centumviros dimisit.

EPISTOLARUM LIBER SEXTUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. II. § 2—3. *Habebat studiis honorem — veniebat.* Continet hic locus notabilia quaedam de artificiis quorumdam Oratorum, quibus diligentiae et laboris prae se ferre

ferre speciem, atque ita judicum auditorumque animos flectere conabantur. Marcus Regulus, cujus jam saepius apud Plinium mentionem factam vidimus, non erat ex illis Oratoribus, qui genuinum illud dicendi studium despicientes, ut advocationis artificium periisse existimaretur: non audacter omnia ex capite coram Judicibus recitabat, sed in Tribunali, veritus ne male diceret, proferebat ea quae meditatione antea parata, calamo excepisset (§ 1 — 3.) Laudabili huic studio accedebant tamen inania quaedam artificia: itaque quum pro actore ipsi in judicio esset dicendum, oculum sive supercilium dextrum, atro quodam colore pingebat, ut a dextrâ judicis stans, graviorem adspectum sui praeberet: sinistrum oculum eodem modo circumlinebat, quando rei partes agens, a sinistrâ judicis parte stabat. Nimirum veteres in superciliorum densitate et magnitudine dignitatis gravitatisque speciem quaesivisse videntur; sic Cicero *pro Sextio c.* 8. de Pisone; „ nam quid ego de supercilio dicam, quod non supercilium, sed pignus reipublicae „ videbatur, tanta erat gravitas in oculo." — Et passim multa loca scriptorum hûc facientia inveniuntur. Vid. *Scheller in voce.* Regulus itaque partem superiorem oculorum pinxisse videtur, quo vultui majestatem dignitatemque adderet. Simul etiam, eâdem ratione linteum medicamento quodam illitum, modo super oculum dextrum, modo super sinistrum fronti imponebat, ut aeger videretur, et misericordiam moveret: tum ita de eventu actionis erat anxius, ut pravâ superstitione saepe Augurum arte uteretur, qui ex avium cantu et volatu futurum praedicerent; caeterum fieri non potest, quin mirae, et a nostris moribus prorsus alienae videantur pueriles illae, et ridiculae Reguli artes, quibus judicum animos captare studebat: adeo ut quaevis alia hujus Pliniani loci explicatio, ex antiquitate depromta, magis placeret quam haec, quam tamen omnes habent interpretes. Verum quidquid hâc de re statuendum sit, ex hoc loco colligere possumus, quod ad cognoscendam antiquitatem pertinet, in judiciis petitorem a dextrâ judicis, defensorem vero a sinistrâ parte stetisse.

Epist. V. § 1. *Maxime Licinio Nepoti, qui sequenti Senatu, quum de rebus aliis referretur, de proximo SCto disseruit, finitamque causam retractavit.* SCtum illud significatur, quo Vareno potestas data erat testes evocandi (*L. V*, 20; 7.). Quod cum lege repetundarum non comprehensum esset, Nepos Praetor nunc censuit, ut haec cautio in futurum legi adjiceretur. Simile additamentum etiam legi Juliae ambitûs factum fuisse conficias e sequentibus, § 2.

Epist. V. § 4. *Jubentius Celsus Praetor.* Est hic clarus ille JCtus, cujus complura fragmenta extant in Pandectis. Patrem habuit Pub. Jubentium Celsum, itidem JCtum, cujus mentio fit tum alibi, tum in *l.* 29 et *l.* 30. *ff. de legat. II.* Quae ad libros ab eo scriptos, et ad responsum ejus insulsae Labeonis quaestioni datum pertinent, exponit *Bach. Hist. Jur, III.* 1. 5. 25.

Epist. XI. *Adhibitus in consilium a Praefecto Urbis.* Non igitur soli Praetori Urbano assidebant JCti quidam, sed etiam praefectus Urbis hujusmodi habebat consilium.

Universe autem animadvertendum est ad hunc locum, vix ulla fuisse judicia, in quibus Judex non consilio quodam JCtorum uteretur (*); sic videmus *Ep. VI. h. L.* § 2, *et* § 5 *in fin.*, cum Caesar de publicâ causâ judicaret, Plinium et alios quosdam in consilio ejus fuisse. Solebant interdum Caesares otia sua in dijudicandis gravioribus causis consumere, quâ in re utebantur prudentiâ et doctrinâ virorum Juris publici et privati peritorum. Sic *Plin. Ep. XXXI. h. L.* narrat, se ad Centumcellas in consilio Caesari adfuisse.

Epist. XV. § 3. *Est omnino Priscus dubiae sanitatis.* Satis notabilis est hic locus, quia disputationi, quamvis non maximi momenti, ansam praebuit. Fuerunt scil. ardentes illi antiquitatis laudatores, qui notam, quam hic injuste a Plinio Prisco Javoleno inustam dicebant, in ipsum retorquerent, eumque Javolenum turpiter calumniâsse contenderent. Verum ita locus mihi explicari posse videtur, ut neque Prisci Javoleni, neque Plinii fama ullum inde damnum patiatur. Quum Passienus Paullus antiquis literis et poësi etiam studeret (†), et versus elegiacos qualescunque componeret: (verba illa, *scribit elegos*, videntur aliquam Passieni carminum reprehensionem continere); ad audiendos illos versus, amicorum, uti moris erat, aliquos et Javolenum etiam Priscum convocavit. Recitanti autem Paulo, et ita carmen satis tumide incipienti, *Prisce jubes?* Javolenus non nescius Paulum non optimum esse poëtam, et vanitatem ejus contundere volens, *Ego vero*, inquit, *non jubeo:* i. e. nolo mihi vitio verti, quasi te ad versus conficiendos impulerim. Ad haec verba omnes, qui aderant, cachinnos moverunt; neque male Prisci illud acerbum de Passieni versibus judicium magni faciebant homines. Nam quamvis non negari posset, eum interdum morbo esse affectum, qui fortasse etiam mentis facultatibus, ut fieri solet, aliquantum noceret, hâc tamen animi aegritudine non minuebatur judicii ejus veritas et acumen; nam si recte suis officiis fungi poterat, si poterat Praetoris consilio adsidere, et de jure publice respondere, potuit etiam de versibus videre, num boni, an vero mali essent. Hunc sensum puto esse eorum, quae dicuntur in § 3. Non enim intelligendum illud, *ridiculum et notabile fuit*, quasi Plinius dicat, Javolenum ridiculum quid et notâ dignum fecisse; verum quod dixerat salsum, et risu dignum, judiciumque ejus notabile fuit. — Quae deinde sequuntur in § 4. ironice dicta videntur; Paulus quidem hâc cogitatione se consolabatur, quod interdum Javolenus deliraret; sed tamen haec qualiscunque mentis aberratio a versuum componendorum ardore eum aliquantum deterruit. Extrema vero hujus Epistolae periodus, ironiam perspicue.

(*) Cf, adnotatio ad *L. I. Ep. IX.* § 2. *in Parte I.*

(†) Scripta etiam est Ep. XXII. Lib. IX. de valetudine hujus Passieni Paulli. Ibi magnis effertur laudibus. Verum illis non impedior, quo minus in hâc Ep. Plinium Passieni versibus parum per illudere credam. Et fuit hoc Plinii ingenium, ut immodicis interdum laudibus amicos efferret; quod studium etiam nonnulli jam tum reprehendebant. Vid. *L. VII.* 28.

cere declarat. Non enim serió illud praecipere poterat Plinius, ut qui libros recitare vellent, et ipsi sanâ mente essent, et ne insanos convocarent amicos; verum facete Pauli recitandi studium reprehendit; et quo melius res ipsi succedat, auditores convocare suadet, qui non, ut Javolenús, insani sint, i. e. qui non acumine mentis vitia perspicere possint. Hâc ratione si locus explicetur et Plinius calumniae culpâ vacabit, et de Javoleno non nisi id dicetur, quod cum optimi JCti laude facile componi possit.

Epist. XIX. Plura docemur hâc Epistola, quae ad juris historiam pertinent. Quum in Senatu proximâ vice comitia haberentur ad creandos magistratus, querelae motae sunt de candidatorum illicitis ad obtinendos honores artibus. Quare Senatus admonuit magis, quam SCto decrevit, „ ne candidati convivarentur, ne mitterent munera, ne pe„ cunias deponerent." Primum illud, liberâ etiam republica, vetitis artibus adnumerabatur, quibus plebis animum candidati sibi conciliare studebant. Lege Tulliâ, a Cicerone latâ, vetabantur ii, qui honores petebant, homines passim et vulgo ad prandium invitare. *Largitionibus* autem et *muneribus* populi suffragia corrumpere, omnibus legibus de ambitu prohibitum fuit, et legibus Baebiâ Aemiliâ, A. U. 571 et Corneliâ Fulviâ A. U. 594 latis, primum severae poenae contra largitores statutae sunt. — *Pecuniarum depositio*, in honorum petitionibus, aliud erat crimen ad effugiendas legum poenas inventum. Nimirum candidatus, ne praesenti pecuniâ alicujus suffragium emisse argueretur, pactum faciebat cum uno pluribusve e plebe, quo certa pecuniae summa iis promittebatur, si operâ suâ patrono optatus honos contigisset. Haec summa deponebatur apud sequestrem et post comitia, aut a candidato, si repulsam tulisset, recipiebatur, aut si res bene successisset, suffragatoribus dividebatur. Frequens mentio hujusmodi pactionis apud Ciceronem occurrit. In iis etiam *interpretes* adhibebantur, ii servi vel ministri dicti, per quos talia pacta inducebantur. Vid. *Ascon. Pedian. in prooemio Act. in Verrem c.* 12. *Sigon. de Judiciis II.* 30. Senatus igitur cum candidatorum nequitiam reprehendisset, Homullus rem ulterius etiam persequendam duxit, et a Principe per Consules esse petendum, ut huic ambitûs licentiae mederetur. Trajanus autem (nam hunc significari credo), *ambitus lege*, *sumtus Candidatorum restrinxit* (§ 4.) i. e. sive oratione prius habitâ SCtum fieri curavit, sive propriâ quâdam constitutione sanxit, ut abstinerent candidati a suffragiorum emtione et corruptione. Additum est novum praeceptum, ut quicunque honores peterent, tertiam bonorum partem in bonis immobilibus haberent, sive quae solo continebantur: fortasse etiam praeter rationes a Plinio allatas, ne tam facile rem familiarem in corrumpendis suffragiis dilapidare possent.

Praeterea operae pretium est ad hunc locum animadvertere, minus recte eos statuere, qui docent, post legem Juliam de ambitu, comitiis a Tiberio e Campo in Curiam translatis, evanuisse omne ambitûs crimen. (vid. v. g. *Heinecc. Antiq. Jur. IV.* 18. § 79) quod conjecerunt, ducti verbis Modestini in l. 1. *ff. de leg. Juliâ ambitûs.* Verum quidem est, eum diserte dicere, legem illam in Urbe hodie cessare; „ quia," inquit, „ ad

„ curam Principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi favorem;" sed attendendum est ad tempus, quo Modestinus haec scripsit. Vixit is A. Christi 221, aut circiter, sub Alexandro Severo. Neque igitur quae de suo tempore monet, retrahenda sunt ad seculum post Tiberium; quum praesertim ex aliis multis locis Plinianis, v. c. ex *Epistola VI. h. L. et ex hâc Ep.* appareat, etiam diu post Tiberium ambitum viguisse. Quin imo, quum sensim abolevisset ultima lex de eo lata, novâ constitutione hujus rei abusus a Trajano coërcendus fuit: quamvis autem modus antiqui illius ambitûs post Tiberium mutatus esse debuerit, ut non amplius plebis, verum Senatorum suffragia peterentur, a quibus magistratus in Comitiis tum creabantur, non tamen prorsus evanuit. Cf. *Plin. in Paneg. c.* 69. § 2. Ubi narrat, Trajanum Candidatos monuisse *ut Senatum circumirent, Senatui supplicarent, atque ita a Principe sperarent honores, si a Senatu petissent.*

PARS SECUNDA.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. XXII. § 2. *Recepta cognitio est.* Caesar extraordinariâ cognitione inquisivit in crimen Bruttiani, quem Atticinus accusaverat, quamvis ipse Bruttianus Caesari scripsisset de hujus fraude, qui cum amicitiae necessitudine cum eo conjunctus esset, commentarios ejus intercidere, et ex iis accusationem struere, non erubuerat. (§ 1 et 4.) Plura sunt exempla harum cognitionum Caesarum; uti mox videbimus in *Ep. XXXI. h. L.*

§ 5. *Damnatus et in insulam relegatus.* Haec enim erat sub Imperatoribus vulgaris criminis falsi poena. Vid. *Paulus Recept. Sent. V.* 25. 1.

Epist. XXXI. § 5. *Caesar excussis probationibus, Centurionem exauctoravit, atque etiam relegavit.* Erat ipsa haec poena lege Julia de adulteriis, contra adulteros statuta: accedebat tamen, quod dimidia iis pars bonorum auferebatur, vid. *Paulus Recept. Sent. II.* 26. 14. Centurio autem, quum a Principe extraordinariâ cognitione condemnatus esset, antea militiâ cum ignominiâ missus est, ut dein poenam subiret: haec militibus saepe gravior infligebatur, ne molli luxuriâ rudis et austerae disciplinae obliviscerentur; et quum Sacramento cum dedecore semel essent soluti, non amplius in numeros recipi poterant. *l.* 4. § 6 *et* 7. *ff. de re milit.*

§ 5. *Supererat crimini*, etcaet. Lege Juliâ cautum erat, ne duo simul adulter et adultera ab eodem accusatore rei fieri possent. *l.* 39. *ff.* § 6. *ad leg. Jul. de adulter.* Sed poterant semper duo uxoris adulteri simul accusari, Paulus *l. cit.* § 10. Poterat autem ac-

accusator accusationem pro lubitu instituere, sive ab adultero sive ab uxore, nisi tamen ea ante denunciationem nupsisset; nam eo casu antea cum adultero erat agendum, isque condemnandus, antequam ad adulterae accusationem perveniri posset. *l.* 2. *princ. ff. de adulter.* Damnato igitur Centurione, jam marito supererat, ut Galittam uxorem accusaret. Prudenter erat lege Juliâ hic constitutus ordo; ne scil. temere matrimoniorum quies et tranquillitas domestica turbaretur, requirebat prius manifestam adulteri criminis probationem, ut ita aliqua jam praesumtio contra mulierem extaret, antequam rea fieri posset.

§ 5. *Sed maritum non sine aliqua reprehensione patientiae amor uxoris retardabat.* Cum hoc loco quodammodo pugnare videntur verba *l.* 2. §. 6. *ff. de adulter.* et *Pauli l. cit.* §. 8. Ibi enim dicitur, eum qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii postulare placere, et Claudius Gorgus *in leg. ff. cit.*, quum uxorem adulteram deprehendisset, eamque secum retinuisset, ab Imperatore Severo ad poenam leg. Jul. condemnatus est, quâ omne lenocinium coercebatur. Vid. *l.* 29. *ff. l. cit.* — Idem vero maritus Galittae fecerat, et contentus aemulum removisse, ultionem non ulterius in uxorem persecutus erat. Quidni igitur lenocinii reus fiebat? Sed caute hic distinguendum. Maritus, qui adulterum in domo deprehendisset, quique pretio corruptus eum dimisisset, uxore etiam retentâ, hic quaestum ex adulterio uxoris fecisse existimabatur, atque hoc lenocinium lege Jul. puniebatur; non vero in legem incidebat, qui impotenti amore fractus, adulterum quidem accusabat, sed uxorem noxiam legum severitate puniri non sustinebat: diserte hoc docet *Ulpian. in l.* 29. § 2. *ff. l. cit. et l.* 2. § 3. *eod.* „Qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum con„temnit, quique contaminatione non indignatur, poena adulterum non infligitur." Sic etiam maritus Galittae ob indecoram desidiam reprehensione non quidem caruit, sed in lege Juliae poenam non incidit, quum alioquin si cum adultero pactus esset, solvi sacramento et deportari debuisset. *l.* 11. *princ. eodem.*

§ 6. *Admonitus ut perageret accusationem, peregit invitus.* Nam qui ab accusatione temere desistebat, incidebat in poenam SCti Turpiliani, nisi pro Tribunali a Praetore vel Praesidibus abolitionem criminis impetrâsset. *l.* 1. § 7. *ff. ad SCtum Turpilian.* Sic etiam maritus non poterat semel adultero damnato, non accusare uxorem, aut ab ejus accusatione desistere, nisi ex SCto reus fieret. *l.* 1. § 10 *in fin. ff. l. cit. Brisson. ad leg. Jul. de adult. ad cap.* 6 *ej. leg. pag. mihi* 201. qui late hanc quaestionem tractat.

§ 6. *Et legis Juliae poenis relicta est. Poenis*, inquit Plinius; nam plures in feminas adulterii convictas statutae erant: amittebant dimidiam partem dotis, tertiam partem bonorum, et insuper in insulam relegabantur. *Paulus Recept. Sent. II.* 26. 14.

Ep. XXXI. § 12. *Dein conversus ad nos; ἐπίστασθε, quid facere debeamus? Isti enim queri volunt, quod sibi licuerit non accusare.* Subtiliter Imperator hic pronunciavit. Quum enim heredes Julii Tironis, Sempronium Senecionem, et Eurythmum, Caesaris procuratorem, corruptorum Tironis codicillorum reos apud Caesarem epistolâ fecissent, isque

 cogni-

cognitionem suscepisset, quidam ex heredibus, metu Caesaris, ne libertum suum accusari aegre ferret, ab accusatione destiterant. Heredes autem reliqui postulârunt, ut nihilominus in accusatione perstare cogerentur, quod nisi concederetur, petebant, ut sibi quoque desistere liceret. Tum Caesar dixit, eos injuste queri; quia enim ab initio non accusare iis licuerat, videbantur queri de hoc ipso, quod licuisset, quum jam rursus peterent, ut non liceret. Itaque pronunciavit, ut vel omnes heredes accusationem persequi cogerentur, vel reliqui justas causas adferrent, quibus motus permittere possit, ut ab accusatione desisterent. Nam si quis accusationi renunciare mallet, quam in eâ perseverare, ad quam errore se motum fuisse probare poterat, is destitisse non videbatur. *l.* 10 *in fin. ff. de judiciis.* Caeterum lectu dignissima est omnis haec Epistola, quâ cognitio Caesaris describitur, cui Plinius adfuit. Egregium traditur Trajani responsum in § 9, et humanitatem ejus, comitatemque recte Plinius laudat in § 14.

Epist. XXXIII. § 2. *Nam femina splendide nata*, etcaet. Haec Acciae Variolae erat causa. Maritum habebat virum praetorium, patrem autem qui ad 80 vitae annum pervenerat. Hic quamvis aetate provectus, tamen uxorem duxit, eandemque filiae novercam, quae ipsa filium habebat *Suberinum* (*), hominem foedum et a patre exheredatum. Ante 11 diem, post contractas has nuptias, pater testamento facto, Acciam exheredavit, novercam vero ex sextante instituit, et Suberinum, ut videtur, in reliquam hereditatis partem scripsit, manifesto circumductus artibus novercalibus; quare Accia injuste se exheredatam querens, Centumvirali judicio cum patris heredibus egit, ut testamentum, non sana mente factum, adeoque nullum declararetur, sibique bona paterna restituerentur. Causa haec tam gravis visa est, ut ad eam audiendam homines concurrerent eâ frequentia, quam in sequentibus describit Plinius.

§ 3. *Sedebant judices centum et octoginta: tot enim quatuor consiliis conscribuntur.* Notissimus est hic locus, qui multum facit ad declarandam judiciorum Centumviralium rationem. — Quum antiquitus liberâ republica ex unâquaque Tribu terni judices sorte designarentur, numerus inde constabat, 105 judicum; nam 35 erant Tribus. Vid. *Festus in Voce.* Postea demum factum videtur sub Imperatoribus, ut major numerus ex singulis Tribubus conscriberetur, itaque, quum quatuor consilia, in quae totum illud judicium distributum erat, in gravioribus causis simul considerent, 180 numerum efficerent.

Verum difficile est rationes assequi, quare ita mutatum sit, aut conjecturam facere, quis ordo in conscribendo majore hoc numero servatus fuerit. Nam si v. c. ex unaquâque Tribu pro tribus, quinque judices eligebantur, numerum habebimus 175, et desunt igitur quinque: nisi eodem modo Plinius rotundo numero 180 scripserit pro 175, ac

(*) Suberinum matrem habuisse novercam a patre Acciae ipsi inductam existimo, ductus verbis, in § 6. „ Qui exheredatus a patre singulari impudentiâ, alieni patris bona vindicabat, non ausus sua petere." *Alienus pater* hic *vitricus* significari videtur.

ac primâ institutione *Centumviri* dicti sunt, quamvis essent 105. Mirum etiam accidere possit, Plinium explicationem illam, *tot enim quatuor consiliis conscribuntur*, quod lippis et tonsoribus notum esse debebat, inseruisse Epistolae scriptae ad Voconium Romanum, illum praesertim, quem *in L. III.* 13. *doctissimum* vocat, et qui *in L. IV.* 29. evocatur ad judicandum, ut adeo rei judiciariae non ita rudis esse potuerit. Quod si fortasse haec animadversio dubitationi, an pro glossemate haec verba habenda sint, ansam minus praebeat, argumento tamen sit Plinium nonnullas ex his Epistolis, ut contendunt multi, animi causâ composuisse, non vero reverâ ad amicos scripsisse.

§ 4. *Ad hoc stipatum Tribunal — imminebant.* Depingitur h. l. et oculis quasi cernendus proponitur judicii Centumviralis ordo, quum in graviori causâ simul quatuor consilia sedebant. In medio Tribunal erat Praetoris, Decemviris, Lictoribus, apparitoribusque stipatum: ab utroque ejus latere semicirculari ordine sedebant Centumviri in consilia divisi: ad laevum dextrumque cornu agmen sedebat advocatorum, accusatorum, reorum, testium. Spatium apertum circuli, et quasi scenam hujus amphitheatri, occupabant auditores, compluribus seriebus et circulis constipati: neque hoc spatium spectantium numero sufficere poterat; quare in superiore parte aedificii, caveae quaedam, aut cunei, adstantibus erant repleti, quibus patens totius Basilicae conspectus compensabat soni, e longinquo percipiendi, difficultatem.

§ 5. *Secutus est varius eventus*, etcaet. Decemviri, causa peroratâ, videntur singulorum consiliorum seorsim sententias rogavisse. Ita accidere poterat, ut non determinatum esset totius concessûs suffragium, et ab una parte condemnaretur reus, ab alterâ absolveretur; rara vero hujusmodi dissensûs exempla fuisse apparet ex iis, quae dicit Plinius in sequentibus. Quod si accideret in causâ inofficiosi, ut divisae essent sententiae testamentum rescindentium, et defuncti judicium servantium, vulgo illud observabatur, ut vinceret sententia confirmantium. Ita refert Marcellus in *l.* 10. *ff. de inoff. test.* Humanitatis vero tantum causâ illud servabatur. Praetor enim, si aequior ipsi videretur rescindentium sententia, secundum eos etiam pronunciare poterat. Sequetur enim, ut inquit Marcellus l. laud. ejus partis sententiam, quae secundum testamentum pronunciavit, *nisi aperte judices inique secundum scriptum heredem pronunciâsse apparebit.* Sic hoc casu, quum duobus consiliis vicisset Accia, duobus vero victa fuisset, contra testamentum pronunciatum est, ipsique hereditas, quam noverca et Suberinus perceperant, restituta.

EPIS-

EPISTOLARUM LIBER SEPTIMUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. XVI. § 2. *Ille me in Tribunatu liberorum jure praecessit.* Lege Juliâ et Papiâ Poppaeâ permulta privilegia concedebantur iis, qui pluribus liberis ex justo matrimonio quaesitis, civium numerum, bellis civilibus exhaustum repararent. In iis etiam erat, ut qui tres liberos sustulisset, in petendis honoribus reliquis Candidatis praeferri deberet; quin imo, pro liberorum numero singuli anni petentibus remittebantur, ut maturius ad gerendum Tribunatum, Quaesturam, Praeturam accedere quis posset, quam per leges annales proprie licebat *l. 2. ff. de minor.* 25 *annis.* Caeterum de trium liberorum jure, uberius videbimus ad L. X. 95.

Epist. XXIV. § 8 in fin. *Laetor etiam, quod domus C. Cassii hujus, qui Cassianae scholae princeps et parens fuit, serviet domino non minori.* Cum jam tempore Augusti, dissensione Capitonis et Labeonis, sectae quaedam inter JCtos exortae essent, qui Massurii Sabini Capitonis discipuli partes sequebantur, ab eo dicti sunt Sabiniani; post Massurium Sabinum, C. Cassius Longinus, cujus JCti magna fuit auctoritas, praeceptoris disciplinam tuitus est, et majore ejus celebritate factum, ut qui antea Sabiniani dicebantur, nunc ab eo Cassiani appellarentur: quibus se opposuerunt Proculejani, Labeonis partes secuti. Eo sensu igitur Plinius, C. Cassium, illius scholae principem et parentem dicit, quod ab eo primum Cassiana dicta est, non vero, quod Proculejanis oppositae sectae, primus auctor exstitit.

PARS

PARS SECUNDA;

JUS RERUM.

Epist. XI. Satis gravis intellectu est hic locus, cujus explicatio calculis continetur, et computationibus, quae in obscuriore veterum re nummariâ sunt difficiles. Corellia cum multis nominibus Plinio cara esset, fundum aliquem prope ejus villam Larianam possidere cupiebat. (§ 5.) Plinius autem, ipsi gratificari studens, e suis praediis venum unum Corelliae obtulit, ut quod ipsi placeret, eligere et quanti vellet emere posset. Erant enim haec praedia circa Larium lacum sita, in quâ ipsâ regione Corellia aliquid possidere cupiebat. Habebat Plinius alios quoque fundos, verum quos non ipse, sed ex maternâ et paternâ hereditate acquisiverat, et caritatis ratio a se alienari vetabat. Sed quum ea praedia Corellia non emisset: accidit tamen, ut desiderium explere posset. Nam hereditas cum pluribus Plinio obvenit, in quâ etiam erant agri, qui Corelliae satisfacere possent. Hos fundos publicâ auctione heredes vendere constituerant, ut pretium inde redactum inter eos dividi posset, et computabantur, 900,000, posse venire. (§ 1 *in fin.*). Plinius autem illico hujus auctionis Corelliam literis certiorem fecit. (§ 6). Has literas adferentem Hermen, Plinii libertum et actorem, Corellia rogavit, ut sibi statim portionem hereditariam agrorum, quae Plinio pro quincunce competebat, venderet. Nihil vetabat Plinium ita facere. Quidni enim venderet portionem, quam jure hereditario sibi acquisiverat (§ 7 *in fin.*)? Coheredes autem, detractâ ejus portione, poterant, si vellent, publicâ auctione reliquam partem plus licitanti offerre. Verum Hermes Plinii libertus, cum Corelliae ea praedia addiceret, domini portionem non ita computavit, ac si omnia praedia, 900,000, quod verum erat pretium, verum ac si tantum 700,000, vendi possent, atque igitur, quinque duodecimas partes septingentorum milium, a Correlliâ pro portione hereditariâ venditâ in solutum accepit, cum accipere debuisset easdem partes 900,000; erat enim Plinius ex quincunce scriptus. (§ 1 *in fin.*). Corellia vero, hâc Plinii liberalitate abuti nolens, ipsi rescripsit, ut verum tandem pretium a se praediorum emtorum accipere vellet. Respondet huic Epistolae Plin. Ep. XIV. h. L. quâ Corelliam obtestatur, ut se hâc in re pro arbitrio agere, et tanti vendere, quanti velit, patiatur.

Epist. XIV. § 1. *Quanti a publicanis partem vicesimam emisti.* Ab Augusto, ut locupletaret aerarium militare, introductum est, ut cujusvis hereditatis, exceptis iis quae suis

suis

suis heredibus deferebantur, et pauperum successionibus, 20 pars aerario penderetur, quam percipiebant publicani. Cf. *Dion. Halic. LV.* 25. *Burman. de Vectigal. Pop. R. c.* 11. Sed quum difficile esset, agrorum, aedium, aliarumve rerum immobilium, partem aliquam publicanis solvere, solebant vigesimam heredes redimere, computatione facta, quanti haec bona plurimi vendi potuissent. Corellia igitur, cum non agros, sed portionem hereditariam Plinii emisset, ideoque in ejus onera successisset, partem 20 publicanis ita solvit, ac si portio Pliniana, 900,000 fuisset, atque ita scivit, se minus vero pretio Plinio solvisse. Mutaverunt Impp. Nerva et Trajanus illud vectigal vicesimae, de quo uberius videndum erit ad *Paneg. c.* 37.

Epist. XVIII. § 2. *Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci etc.* Caninio quaerenti, quâ ratione pecuniam epulis annuis municipalibus suis Comensibus dare possit, ut salva maneat, neque magistratuum incuriâ detrimentum capiat, Plinius suam agendi rationem commendat, quâ, in simili causâ, felici successu usus erat. Promiserat Comensibus summam 500,000, ex quâ pecuniâ pauperes ingenue nati, alimentis et auxilio levarentur. Noluit vero magnam hanc pecuniae vim simul Comensium curae committere, ne citius evanesceret, quam venisset: sed malebat municipio sortem quamdam fixam, veluti agros donare, qui alienari aut imminui non possent, et statos reditus annuos ferrent. Neve etiam hi agri negligenter haberentur, et incuriâ magistratuum pretio minuerentur, necesse erat talem agrorum possessionem excogitare, quâ municipium perpetuo eundem reditum quotannis perciperet, non vero ipsum agros administraret; sed in perpetuam quamdam locationem alii exercendos traderet, a quo vectigal annuum, pro locationis mercede esset solvendum. Haec enim erat ratio agrorum vectigalium, de quibus *Tit. in ff.* Habebant singulae civitates suos agros, quos vel per conductores, aut colonos partiarios exercebant, vel in perpetuum colonis quibusdam, eorumque successoribus locabant, eâ lege, ut pro eorum usu quotannis certum vectigal solveretur, et quamdiu illud, sive a primo conductore, sive ab aliquo ex successoribus penderetur, agri isti vectigales colono manerent. *L.* 1. *princ. ff. si ager vectigalis. Gaj. Commentar. III.* § 145. Habebat illa locationis species hoc etiam peculiare, quod etiamsi plenum dominium agrorum vectigalium coloni non acquirerent, tamen dominii quaedam haberent jura. Sic habebant rei vindicationem contra quemcunque possessorem et ipsos municipes. (*l.* 1. § 1. *ff. cit.*). Inventa videtur haec locatio ad utilitatem civitatium, quo securos certosque semper reditus habere possent e fundis, quorum dominium quodammodo cum perpetuis conductoribus partiebantur. Idcirco Plinius etiam agros vectigales dare constituerat, quia multo majores reditus ex iis percipi posse videbantur, quam 300,000, quod erat vectigal constitutum, ut quum satis magnum conductores ita lucrum capere possent, nunquam periculum esset, ne vectigales esse desinerent inopiâ conductorum.

Plinius autem, ut agros suos vectigales municipio constitueret, eos *actori publico mancipavit:* i. e. servo publico, ut videtur, reipublicae Comensium, qui rationes conficiebat, et ta-

tabellarii munere fungebatur, quales in negotiis, tum publicis, tum privatis, frequenter adhibebantur (*): huic igitur, municipii nomine agenti, imaginariâ per aes et libram venditione, agros suos tradidit, ita ut municipio pleno jure Quiritium acquirerentur, nullo pretio soluto. Nam hoc ipsum proprium erat ritus venditionis per mancipationem, ut in illâ, tamquam fictum pretium, aes, ab illo qui mancipio accipiebat, daretur alii, a quo accipiebat. *Gaj. Commentar. I.* § 119 *et* 121. Poterat quidem verum rei pretium adjici, atque ita fiebat, si praedia in Italico solo sita vero emtionis venditionis contractu traderentur; verum inprimis etiam hic ritus adhibitus videtur, quum res mancipi, omisso primo illo emtionis venditionis requisito, vero pretio, solemniter tamen et legitime, essent tradendae; exemplum habemus in *L. X. Ep.* 3. (†). Atque sic etiam hâc occasione Plinium, imaginariâ plane venditione, agros suos actori publico tradidisse apparet: si enim reverâ 500,000 in solutum acceptis, et receptis agris, 30,000 annuos tamquam colonus solvisset, non magna profecto ejus fuisset liberalitas; nam Plinius, ut in sequentibus dicitur, eosdem *agros vectigali imposito recepit*, 30,000 *annua daturus*. Quum igitur per actorem publicum, qui nihil sibi acquirere poterat, agri facti essent proprietas municipii, conversi sunt in agros vectigales, quos ipse conduxit, eâ lege, ut quotannis usuras semisses solveret.

Ita fiebat, ut quod expetiverat plane consequeretur. Constituerat enim sortem munici-

(*) Vid. § 3. *Instit. de adopt.* Quae ibi dicitur *persona publica*, eadem fuisse videtur, atque actor publicus, hic memoratus; actores illi, sive tabellarii, speciem aliquam referre videntur eorum magistratuum, qui apud nos privilegiis et hypothecis custodiendis sunt praepositi: ut omnia ea instrumenta, cautiones, similia, quae privatorum curae non satis tuto committi poterant, in Tabulis publicis consignarent, et in securitatem partium adservarent. Sic *personae publicae* adrogator impuberis cavere debebat, se bona restituturum; non vero agnatis, quorum tamen plurimum intererat: praeter rationem a scholiaste Theophili h. l. allatam, fortasse etiam, ut certior et securior esset haec cautio. (§ 3. *Instit. cit.*). Sic donationes justo majores, actis publicis insinuabantur, ut videtur, apud eundem publicum actorem: quamvis multo serioris aevi sit hoc jus, introductum a Constantino Chloro, et firmatum a Constantino Magno. *l.* 1. *Cod. Theod. de sponsalib.* — Ita denique Plinius actori publico Comensium praedia vendidit, ut de hâc mancipatione certius semper constare posset, quum tabulis publicis esset inserta. Ceterum illud officium satis honestum fuisse, apparet ex *Ep. X.* 40. Ubi Plinius Imperatorem consulit de hominibus quibusdam, servis poenae factis, et nihilominus in nonnullis Bithyniae civitatibus, servorum publicorum officio fungentibus. (§ 2. *ej. Ep.*) quos non satis honestum existimabat, in his officiis retinere. Certam etiam mercedem annuam, sive salarium hi servi accipiebant. (§ 2. *cit.*).

(†) Ab interpretibus, hâc opportunitate, etiam affertur exemplum Tiberii, qui ut de crimine Libonis, salvo SCto, quo in caput domini servorum quaestio prohibebatur, quaeri tamen posset, servos ejus actori publico mancipari jussit, quo facto libere poterant interrogari. *Tacit. Annal. II.* 30.

cipio, quae alienari non poterat, quandoquidem vectigales manebant agri, quamdiu essent e Plinii successoribus, qui conductionem continuare vellent, quod facile eventurum apparebat. Neque negligi poterant illi agri, perpetuae curae mandati dominorum, quorum intererat bene esse cultos; et certum respublica habebat reditum, destinatum alimentis pauperum, quae promiserat.

PARS TERTIA.

CAUSAE NOBILES, ACTIONES, JUDICIA PUBLICA ET PRIVATA.

Epist. VI. Persequitur Plinius in hâc Epistola, historiam causae Vareni, de quâ actum fuit *L. V.* 20. *L. V.* 5 *et* 13. Hic, quum impetrâsset, ut testes evocare sibi liceret, et certum temporis spatium, quo uteretur, interim legatio Bithynorum Romam venit cum literis ad Caesarem, et principes quosdam viros, quibus rogabant, ut ab accusatione et cognitione Senatûs desistere liceret. Verum Fontejus Magnus, qui primas in hâc accusatione partes agebat, in eâ perstitit, et cum Nigrino Bithynos ab eâ recedere non posse defendebat. Motus fuisse videtur, quia literae Bithynorum non ad ipsum Senatum scriptae erant, quod conjicere licet ex iis, quae dicit Nigrinus in § 4: „*ad quem missi sunt?*" Quâ interrogatione significâsse videtur, legatos non missos fuisse ad eum, ad quem venire debuissent. — Postulabat igitur is, ut in causae cognitione ulterius procederet Senatus, et Varenum rationum libros tabulasque exhibere juberet. Plinius vero, Vareni patronus, non respondit, sed exspectandam censuit legatorum relationem, ut de abolitione postulatâ statui posset. (§ 1—4).

Tum rixâ quâdam inter Plinium et Nigrinum obortâ, Polyaenus, unus e recentissimis Bithynorum legatis, exposuit causas, quare ipsis ab accusatione publicâ desistendum visum esset, et quandoquidem de eâ re non unus videbatur esse Senatus consensus, rogavit, ut Princeps cognosceere vellet de abolitione accusationis, num concedi posset, an minus. Hunc enim sensum esse puto eorum, quae dicuntur in § 6 *init.* „Postulavitque, ne cognitioni Caesaris praejudicium fieret." Haec autem petitio a Consulibus concessa, et omnia integra Principis cognitioni servata sunt. *Vid. haec Ep. in fin.* — Tum *Ep. X. h. L.* Plinius Macrino scribit, „quid coram Principe actum fuerit. Res agebatur inter Polyaenum, et Fontejum Magnum: uterque qnum verba fecisset, Caesar ita pronunciavit, ut in suspenso esset hujus litis eventus, donec provinciae voluntatem accuratius explorare potuisset, quod sine morâ se facturum promisit. Quid autem porro de

de Vareno ejusque accusatione factum sit, ignoramus. In seqq. Epistolarum libris, nulla amplius fit ejus mentio. In eâdem vero Epistolâ, Plinius hâc opportunitate causam refert a se actam, in quâ tacendo plus consecutus erat, quam alias saepe agendo. (§ 8). Docemur eo loco, quam immutata fuerit tunc temporis, et ab arbitrio Caesarum pependerit judiciorum, inprimis publicorum ratio. Cum enim mater, libertos filii veneficii accusans, Caesaris cognitionem postulavisset, is non ipse eam suscepit, verum hanc curam J. Serviano mandavit, qui suo nomine solus judicaret.

Epist. XXXIII. § 4. *Dederat me Senatus cum Herennio Senecione advocatum Provinciae Baeticae, contra Baebium Massam.* Prima haec publica Plinii fuit accusatio, in quâ inprimis quaesitum fuisse videtur, num provincialibus inquisitio danda esset. Vid. L. VI. 29. 7. Baebius hic Massa, sub Vitellio antea, in Africâ Procurator Caesaris fuerat, jam tunc optimo cuique exitiosus, ut inquit *Tacit. Hist. IV.* 50. Domitiano vero imperante, repetundarum reus factus esse videtur. *Tacit. Agricola* 45.

§ 4. *Damnatoque Massa censuerat, ut bona ejus publice custodirentur.* Ita jussisse videtur Senatus, ut cum lis a judicibus aestimata esset, Baetici haberent, unde damnum reparare possent: itaque, sive Consulum, sive Praefectorum aerario curae haec Massae bona commissa fuerunt, quod idem fortasse semper in ejusmodi causa observabatur.

§ 7. *Vixdum conticueramus, et Massa questus Senecionem non advocati fidem, sed inimici amaritudinem implesse, impietatis reum postulat.* Scil. Senecio et Plinius timuisse videntur, ne Baebii bonorum sequestres malâ fide forsan uterentur, eumque, quodcunque vellet, ex iis recipere paterentur. Quare Consules adierunt, audiendis postulationibus vacantes, et ab iis rogaverunt, ut custodibus accuratissimam bonorum curam habere injungeretur. At aegre hoc tulit Massa, qui sperâsse videtur, fore ut bonorum partem, sequestrium fraude, e naufragio salvam habere posset. Itaque multa de Senecione questus, eum majestatis sive impietatis reum postulavit, quia Principem laesisse videbatur, cum peteret, ut bona publicae curae commissa, diligentius etiam custodirentur, eo ipso suspicionem aliquam declarans. Quàm terribilis autem fuerit sub malis Principibus haec impietatis accusatio, ex historiâ satis notum est.

EPISTOLARUM LIBER OCTAVUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. VI. § 4. *Mitto, quod censent — uteretur.* Satis gravis est hic locus, ad quem disputatio usu venit, quibusnam proprie antiquitus aureos, quibus vero ferreos tantum annulos gerere licuerit. Sunt enim qui dicant, ingenue natos, imo solos Senatores et Equites, jus habuisse aureorum annulorum; libertos vero argenteis, servos ferreis usos fuisse. Vid. *Brisson. ad l. Juliam de adulter. p.* 198. *et ibi Trekell. in Not.* Antiquitûs quidem receptum esse potuit, ut solis Senatoribus et Equitibus competeret jus aurei annuli, (vid. *Dion. Hal. XLVIII. p.* 985. *Plin. Hist. Nat. XXXIII.* 3.); seriori vero tempore, omnibus ingenuis illud commune fuisse videtur, et insigne constituisse ingenuitatis: certe hoc Plinii loco primum narratur, Pallanti SCto ornamenta Praetoria fuisse decreta, (§ 1 *et* 4 *init.*). Tum, eodem SCto comprehensum etiam esse, ut *compelleretur ad usum aureorum annulorum.* Neque igitur ille usus, ad ornamenta Praetoria, quae eadem dignitatem dabant Senatoriam, pertinuit, sed peculiare quoddam privilegium constituit: tum aliunde apparet, v. c. ex *l.* 4, 5 *et* 6. *ff. de jur. aur. annul.*, jus illud libertis concessum fuisse, quo ingenuitatis privilegia, neque ulla alia consequerentur: quae si eo jure non impetrato usurparent, incidebant in poenam legis Viselliae, vid. *l. unica Cod. ad leg. Visell.* Pallas igitur eo, quod compellebatur ad usum aureorum annulorum, a Senatu jus ingenuitatis accepit; unde etiam sequentia explicantur: nam cum dicitur *contra majestatem Senatus fore, si Praetor a ferreis uteretur*, significatur dignitatem Senatus minui posse videri, si Praetorius, cui in ipsum aditus patebat, in libertinorum conditione versaretur. Hinc apparet, non servos, verum libertos ferreos hos gestâsse annulos. Caeterum omnes illi honores, quos describit Plinius, a Senatu Pallanti decreta sunt, quia sub Claudio auctor exstiterat faciendi SCti Claudiani, quo coërcebantur mulierum libidines, quae servili amore baccharentur. *Tacit. Annal. XII.* 63.

Epist. II. Summum declarat haec Epistola in Plinio honestatis et aequitatis studium. Emerant ab eo negotiatores quidam vinearum ejus anni proventum, antequam maturus es-

set, et cogitantes magnum tunc esse vini pretium, sperantesque fore, ut etiam augeretur; pluris emerant, quam ipsis vindemiis factis, lucrosum esse posset. Solebant Romani quidem colonis mercedem locationis remittere, si annum sterilem, aliave mala experti essent, (l. 15. § 1. ff. *locati conducti* quo loco notabile est responsum Papiniani § 4.) At longe aliud quid erat in emtione venditione, quando spe lucri ducti homines, majori pretio emissent, quam rei esset valor. Habebant ita quod sibi imputarent (*). Plinius tamen aequitati plus dandum censuit, quam stricto juri, et emtores, remissione aequaliter factâ, indemnes servavit. Inprimis autem notatu dignissima sunt ea, quae dicit in § 2. „ mihi autem etc."

. Epist. XII. § 3. *An si litibus tererer, obstrictum esse me crederem obeunti vadimonia mea.* Notetur singularis usus vocis *vadimonium:* plerumque enim dicitur *obire vadimonia* reus, qui die statuto in judicio se sistit, aut advocatus, qui causam susceptam pro clientibus agit (†). Verum hîc Plinius Titinio Capitoni se obstrictum fore dicit, si in litibus versante se, et causas agente, in Tribunalia et Basilicas frequenter ventitaret, ut se audiret. Vid. *Clavis Ernest. in Voce.*

Epist. XIV. § 2. *Priorum temporum servitus, ut aliarum optimarum artium, sic etiam juris Senatorii oblivionem quamdam et ignorationem induxit.* Usi sumus hâc Epist. ad IV. 23. Parte 1, ut probaremus, jus Senatorium magnâ ex parte, consuetudine magis, quam lege quâdam comprehensum fuisse, quod inprimis ex hoc loco apparet. Quomodo enim antiqui juris homines, et in illis etiam Plinius, oblivisci potuissent, si scriptâ lege constitutum fuisset: saltem omne jus Senatorium: nam partem ejus legem aliquam complexam fuisse, apparet ex § 19. *h. Ep.* ubi ipsa verba legis memorantur, quae de discessionibus faciendis cavebat.

Alia etiam quaedam ad juris disciplinam pertinentiâ hîc occurrunt. — Afranius Dexter Cos. violentâ morte obierat: incertum vero erat, utrum ipse manus sibi intulisset, an vero a libertis et servis necatus fuisset; et si hoc constabat, num ipsius jussu, an propriâ nequitiâ id fecissent. Quaestio igitur de servis habita est (§ 15. *h. Ep.*) ex SCto Silaniano, vid. l. 1. *princ. ff. ad SCtum Silanian. Paulus Recept. Sent. III.* 5. 3. iique servi ultimo supplicio affecti sunt. Tum etiam de libertis idem factum est, ex SCto

(*) Quaeri fortasse possit, anne emtores rescissionem contractus emtionis venditionis propter enormem laesionem petere potuissent: de ipsâ hâc quaestione gravissima controversia agitatur inter juris interpretes. Vid. Cujac. *Obs. XVI.* 18. Glück ad ff. ad Tit. ff. *de rescindendâ vendit.* § 1028. Hoc vero casu quid juris esse potuerit nescimus, quia quantum damnum emtores Plinii passi fuerint, non exprimitur. Sed etiamsi ultra dimidiam laesi fuissent, tamen fortasse propterea hoc casu contractus rescindi non potuisset, quia aleatorius quodammodo erat, quo emebantur fructus pendentes.

(†) Vid. *Cic. pro Quintio c.* 17.

SCto sub Trajano nuper facto, quo cautum, ut etiam de libertis, quos vivus manumisisset dominus occisus, quaestio haberetur. *l. 10. § 1. ff. eod.* Nam quos dominus testamento manumiserat, hi jam ex SCto Silaniano torquebantur. *Paulus l. laud. § 6.* Jam hâc quaestione habitâ, quum sententiae rogarentur: erant qui libertos absolverent: alii relegabant: tertia vero pars morte puniendos censebat. Quum vero res ita ad finem perduci non posset, divisis sententiis, voluerunt ii, qui mortis poenam pronunciabant, se cum relegantibus connumerari adversus absolventes, ut ita duae tantum existere possent sententiae absolventium et condemnantium.

Et quum ita relegantes et occidentes majores numero essent absolventibus, volebant secundo suffragio experiri utra sententia superior esset, occidentium an relegantium. Verum huic ordini merito se opposuit Plinius, quia, qui libertos supplicio ultimo afficiendos censebant, tam a relegantibus differebant, quam ab absolventibus, neque igitur aequum erat, ut potius illis annumerarentur, quam his. Itaque postquam Plinius in hanc sententiam verba fecerat, is, qui mortis poenam pronunciaverat, ab hâc sententiâ discessit, et contulit se ad relegantes: quem cum omnes, qui ejusdem fuerant sententiae, secuti essent, factum est ut hi numero vincerent. (§ 25 *et* 26. *h. Ep.*). Res igitur eodem rediit, ac si tertia illa pars ab initio relegantibus accessisset, eo tantum discrimine, quod nunc ulterius non videndum erat, utrum relegarentur rei, an morte punirentur, utque mitiorem poenam obtinerent. Caeterum est haec Epistola inter praecipuos fontes, e quibus Viri docti, quae ad Senatus habendi rationem pertinent, hauserunt. Obscurior est locus in § 22 *in fin.* qui tamen multum lucis capit, ejectâ post verba „*quâ ergo ratione potest esse*," negatione *non*, quam pro non intellecto compendio adverbii *nunc*, insertam a librariis, dicit *Schaefer* cum *Gesnero in Not. ad h. l.*

Epist. XXI. § 2. *Julio mense, quo maxime lites requiescunt.* Jam antiquitûs usu receptum videtur, ut messium tempore forensia negotia intermitterentur, quo agricolis magis tempus vacaret, ad colligendas fruges, quum necessitate litium obeundarum haud in Urbem vocarentur. Et quum plerique Romani, etiam posterioribus rei Romanae temporibus, agriculturâ summopere delectarentur, et ex agris maximos reditus perciperent, nil mirum, eos messis tempore, ruri et in villis suis, solutos urbanis negotiis degere voluisse, ut labores inspicerent, et commoda sua tuerentur. Imo haec consuetudo firmata est oratione Divi Marci, quâ cavebatur, ne quis messium vindemiarumque tempore adversarium ad judicem venire cogeret. l. 1. princ. ff. *de feriis et dilat.* Non tamen certo quodam tempore hae feriae tum conclusae fuisse videntur, quum ipsae messes vindemiaeque intra certos quosdam dies absolverentur: ex hoc Plinii loco colligas, primas illas totum fere mensem Julium occupâsse. In provinciis vero moris fuisse docet *Paulus l. 4. ff. eod.* ut Praesides ex consuetudine locorum certum tempus his feriis addicerent. Imperator demum Theodosius, Constitutione, quae est in *l. 2. Cod. de feriis*, certis finibus eas conclud'sse videtur. Hâc enim conceduntur a die 8 Calend. Julii usque in Ca-

Calend. Augusti, aestivis fervoribus mitigandis, ut dicitur in *l. 7. ibid.* et a 10 Calend. Septembris usque in Idus Octobris, fructibus decerpendis.

§ 4. *Forte accidit ut eo die mane in advocationem subitam rogarer.* Non prorsus vetitum erat, quando agebantur feriae, jus dicere: verum erant causae, propter quas ad Praetorem etiam iis diebus venire licebat, si periculum esset in morâ. Hae causae enumerantur in *l. 1. § 2. l. 2 et 3. ff. de feriis et dilat.*

PARS SECUNDA.

JUS PERSONARUM.

Epist. XVI. § 1. *Solatia duo* etc. Non satis expeditus esse videtur hic locus. Plinius queritur de morbis et morte quorumdam e servis suis: hujus calamitatis duo sibi proponit solatia: unum quod ipse tam facilis esset in manumittendis servis, ut dolor levaretur, amissis iis morte, quibus semet ipsum propediem fortasse manumissione privavisset. Hunc enim sensum esse arbitror verborum, „videor enim — perdidi," uncis inclusorum, e quibus perperam conjicias, servos illos jam manumissos fuisse, quum morerentur. Vid. *Schaefer. in Not. ad h. l.* Contrarium enim apparet ex altero Plinii solatio, quod nimirum servis permittebat testamentum facere, eaque servabat. Haec libertatis species ipsis grata esse debebat, atque ex eo humanissimum doloris levamentum capiebat Plinius. Minus fortasse in errorem nos inducere possent illa verba, „quos jam liberos perdidi," si pro *jam*, facili correctione, legeretur *jamjam*, pro *mox*, *propediem*. Caeterum apparet hic rursus summum illud humanitatis studium, in Plinio saepe conspicuum, quo inprimis in pie colendis et servandis extremis hominum judiciis utebatur. Servi enim proprie nullo modo testari poterant; quippe nullam personam civilem, neque etiam bona propria habentes, de quibus disponere possent. At de peculiis Plinius suis servis testamenta facere permittebat, adeo ut intra domum de his pro lubitu statuere possent.

Epist. XVIII. Conabimur quae in hac Epistola sparsa traduntur, colligere, et breviter explicare. Domitius Tullus cum fratre Domitio Lucano a Domitio Afro, claro illo Oratore et JCto, de quo vidimus supra, adoptatus erat. Hic testamento facto, octodecim ante mortem annis, filios adoptivos heredes instituerat: sed interim necessitudo, quae ipsi cum eorum patre intercedebat, ita turbata fuit, ut ipse eum accusaret, quo factum ut in exsilium ille ageretur, bonaque ejus proscriberentur. Itaque, quum etiam

a filiis ejus alienatus Domitii Afri animus videretur, testamentum quidem antea factum improbabat (§ 5.), non tamen satis justae esse videbantur causae, quare eos novo testamento exheredaret. Saltem illud non fecit, atque ipsi mortuo Domitius Tullus, et Lucanus successerunt, ita divites facti invito fere ipso, per quem facti erant. (§ 5 *init.*) Hi autem fratres communionem quamdam omnium bonorum fecerunt, quâ non tantum praesentia, sed etiam accedentia bona sibi invicem adquirebant: hoc apparet ex § 4. a verbis „ atque ita circumscripto testamento, consors frater, " etc. Frater Tulli Lucanus uxorem duxerat filiam Curtilii Manciae (§ 4). Hic odio generi sui nolens eum ex hereditate suâ lucrum facere, neptem suam, Lucani filiam, heredem scripsit, eâ lege, si esset a patre emancipata, ut cum ita sui juris facta esset, sibi, non vero patri, hereditatem acquireret. Non tamen prudenti hâc cautione Mancia, quod cupiebat, obtinuit; nam Domitius Tullus emancipatam filiam Lucani adoptione suam fecit. Quo factum, ut cum bona filiae Lucani, quae ex hereditate avi perceperat, jam pater adoptivus acquireret, is, cum fratre communione bonorum junctus, filiam quodammodo, ratione eorum bonorum, in patriam potestatem reduxerit, eatenus, ut Lucanus jam ex jure societatis dimidiam partem possideret, quam totam acquisivisset jure patriae potestatis, si filiam ab avo institutam in potestate retinere potuisset. (§ 4—5). Verum Domitius quoque Lucanus mortuus est, herede scripto fratre Tullo, et praeteritâ filiâ suâ emancipata, *ut frater conciliaretur*, i. e., uti videtur, ne, si hanc ipsam scribeset, Tullum offenderet, isque aegritudine susceptâ, filiam adoptivam testamento bonis suis defraudaret. Conciliato ita Tulli animo, hic honesto omnino et laudabili testamento decessit, atque ita opes suas ei restituit, per quam acquisiverat. Haec summa est eorum, quae narrat Plinius in hâc Epistolâ.

§ 4. *Emiserat pater, adoptaverat patruus.* Non difficultate caret hic locus. Nam quum pater filiam emancipasset, ita sui juris facta erat, neque igitur poterat *a patruo adoptari*, quia adoptio in specie locum tantum habebat in iis, qui essent in patriâ potestate constituti: neque etiam poterat *adrogari*: feminae enim per populum Romanum non adrogantur, ut inquit Ulpian. *Fragment. T. VIII.* § 4 *in fin.* Explicandum fortasse hoc est ex *Gajo Comment. L. I.* § 101. ubi sic legimus, „ item per populum feminae non „ adoptantur, nam id magis placuit: apud Praetorem vero, vel in provinciis apud Pro„ consulem Legatumve, etiam solent adoptari."

Itaque feminae, quamvis sui juris essent, per adrogationem non poterant filiae loco adsumi; sed uti in maribus fiebat in patriâ potestate versantibus, ipsae hâc solutae adoptabantur apud Praetorem. Certe ita juris fuisse conficias ex hoc Plinii loco: nam filiam suam Lucanus emancipaverat, eamque sui juris factam frater sibi filiae loco adsciverat: quandoquidem autem feminae nullo modo adrogari poterant, nil superest, nisi ut mulier sui juris coram Praetore adoptari potuerit. Mire tamen huic Gaji loco obstare videtur, alius in leg. 21. ff. *de adoption.* Ubi diserte idem auctor dicit, „ nam feminae ex rescrip-

scripto Principis adoptari possunt:" rescripto autem Principis, ut saepius, ipsa populi auctoritas in comitiis significari videtur, cf. *l.* 2. *ff. de adoption.* collata cum *Gajo I.* § 99. Duplici modo existimo posse hanc difficultatem explicari. Prior hic est: a *lege* inde 17. *ff. l. cit.* agitur de adrogatione impuberum, quae introducta fuerat Epist. Divi Antonini, *Gaj. I.* § 102: et quum conditiones in his legibus exponantur, quibus illa adrogatio conceditur, in quibus etiam erat satisdatio adrogatoris, Marcellus in *l.* 20. scribit, hanc locum habere, si pupillus impubes decesserit, idemque juris esse in *pupillâ:* tumque subjungitur fragmentum Gaji ex *Lib. Regularum* ubi dicit, etiam feminas ex rescripto Principis posse adoptari. Ex fragmenti igitur hujus collocatione dixeris, *rescripto* illo ipsam Divi Pii Epistolam significari: adeoque non dicit Gajus universe, feminas per rescriptum Principale adrogari posse, sed *pupillam* etiam comprehensam esse Epistolâ Antonini, ut haec etiam, si impubes sit, quamvis sui juris, tamen adoptari possit. Non igitur, secundum hanc explicationem, tempore Plinii mulieres sui juris, sive per populum, sive per rescriptum Principis adrogari potuissent, quod postea demum introductum esset, versus aetatem Diocletiani, argumento *leg.* 8. *Cod. de adoption.:* et sic etiam stat nostra loci Pliniani interpretatio.

Verum aliâ etiam ratione nodum ita solvere possimus, ut diu adhuc adrogationes in Comitiis curiatis per populum factas fuisse dicamus (ad Diocletiani usque tempora eum morem viguisse, conficias ex *l.* 2. *Cod. de adoption.*); neque igitur Caesares illud jus populo ademtum prorsus sibi vindicâsse, sed in quibusdam causis, in quibus adrogatio per populum stricto jure fieri non potuisset, favore quodam, per rescriptum adrogasse. Unde seriori demum tempore factum esset, ut sensim omnis haec adrogandi potestas penes solum Principem esse existimaretur: eo sensu recte dicere potuit Gajus tum in *loc. cit. Comment. feminas per populum adrogari non potuisse*, et in *leg.* 21. *ff. cit. per principale rescriptum potuisse.* Quia Imperator privilegii instar per rescriptum ad libellum supplicem concedere poterat, quod jure publico stricto non licebat. Haec explicatio prae priori illâ illud etiam habet, quo se commendet, quod eo modo tollitur difficultas, quae alioquin ad Plinii locum sponte se offert. Nam si verum est, feminas sui juris, et filiam etiam Lucani, coram Praetore adoptatas fuisse, quia adrogari per populum non poterant, merito quaeratur, quare postea per rescriptum adrogatae fuerint, quandoquidem etiam sine eo in adrogationem quodammodo se dare poterant. Sin vero posteriorem explicationem sequamur, evanescit haec difficultas. Dicendum enim tum est, filiam Lucani peculiari Principis favore adrogatam fuisse, non vero coram Praetore adoptatam. Lucem inde etiam caperet *l.* 8. *Cod. cit.* Ibi enim docetur, feminam sui juris nullo alio modo (i. e. *per populum*) adrogari posse, quam per Principale rescriptum. Quod egregie convenit cum Ulpiani et Gaji locis citat.

Ep. XVIII. § 5. *Quin etiam bona proscribenda curaverit.* Supra ita illum locum expli-

plicui, ut dicerem patrem Tulli et Lucani, accusante Domitio Afro, in exsilium actum, bonaque ejus proscripta fuisse. In hanc sententiam me adduxerunt sequentia verba in § 6, ubi carpitur *Domitii Africani asperitas, qui numero civium excidit, quem socium etiam in liberis habuit*, unde apparet, patrem illum, auctore Domitio, eam poenam passum esse, quae civitatis et bonorum amissionem irrogabat. Haec autem erat exsilium, sive deportatio, antiquae aquâ et igni interdictioni substituta. Vid. *Heinecc. Antiq. ad Tit. Instit. de cap. demin.* § 9 *et* 10.

Caeterum nullae causae tractantur hoc Libro, nisi excipias eam libertorum Afranii Dextri, quam ad primam partem retulimus, utpote magis notabilia quaedam de jure Senatorio, quam de judicio homicidii continentem.

EPISTOLARUM LIBER NONUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Est hic Liber omnium maxime inops eorum, quae ad hujus instituti rationem referri possint. Paucissima igitur illa, ad quae nonnulla adnotanda esse putavi, uno brevissimo capite comprehendemus.

Epist. XIII. § 16. *Cornutus* (dicebat), *datum se a Consulibus tutorem Helvidiae filiae, petentibus matre ejus et vitrico.* Apparet ex hoc loco, tempore Plinii, regnantibus Nerva et Trajano, tutorum dationem ad Consulum adhuc munus pertinuisse, quod illis SCto sub Claudio facto commissum fuerat. *Sueton. in Claud.* 23. Haud ita multo post, M. Antoninus Imp. Praetorem singularem constituit dandis tutoribus, inde *Praetorem tutelarem dictum:* § 3. *Instit. de Attiliano tut. l.* 1. § 1. *ff. de confirm. tutor.*

§ 19. *Rogo Patres conscripti, ne me cogatis implorare auxilium Tribunorum.* Quum Plinio, Publicium Certum in Senatu accusanti, respondere conaretur Vejento, is eo rumore, atque strepitu exceptus est, ut vix audiri posset: invocavit igitur Tribunorum plebis auxilium, quorum inprimis munus in eo versabatur, ut civium jura a magistratuum injuriis salva custodirent: itaque Murena Tribunus ipsi dicere permisit. Quam late igitur patuerit Tribunorum potestas, apparet etiam ex hoc loco, ubi, quamvis per longam servitutem jam multum imminuta esset, Murena tamen in ipso Senatu Consulum pro-

proprio jure usus est, ut dicendi veniam daretur. Docemur etiam h. l. Tribunitiam potestatem, quamvis eam ab Augusto inde Caesares sibi arrogaverint, tamen diu adhuc aliquatenus penes ipsos Tribunos remansisse.

Epist. XXXVII. § 1. *Quum me necessitas locandorum praediorum plures annos ordinatura detineat.* Plinius Paullino se excusat, quod primo ejus Consulatus die Romae adesse non possit, propter gravitatem negotiorum, quibus ruri detinebatur. Erant enim locanda praedia, idque magnas cautiones et prudentiam requirebat: nam locabantur plerumque agri privatorum in lustrum, s. quinquennium, ad exemplum locationum publicarum, quae a Censoribus singulis quinquenniis renovabantur: exempla multa sunt in ff. e quibus citâsse sufficiat, *l.* 13. § *ult. ff. locati conducti. l.* 25. § *ult. ff. soluto matrim. l.* 16. *ff. de liberat. leg.* Quum igitur in longum tempus contractus locationis fieret, caute et accurate erat perficiendus, et conditiones diligenter definiendae, ut per totum hoc temporis spatium res salvae locatori manerent. Augebatur haec difficultas eo, quod aliam locandi rationem inire decreverat Plinius, ut temporum iniquitati, quâ a colonis mercedem locationis extorquere difficile erat, prospiceret. Quum enim antea mercedem annuam a colonis percepisset, jam partiarios eos facere voluit, ut partem fructuum perceptorum ipsi colligerent, partem sibi cederent. (§ 3—4.)

EPISTOLARUM LIBER DECIMUS.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Epist. XIV. *Diplomate adjuvi.* Moris erat, ut tabellariis, aliisque nuncia e provinciis ad Caesarem transferentibus, quo celerius iter perficerent, *diploma*, sive scriptum instrumentum, a Provinciae Praefecto daretur, quo exhibito, ubique equis et vehiculis eorum cursus erat adjuvandus. His, diebus et noctibus, et omni tempestate, iter sine morâ erat conficiendum. Elegans exemplum est in *l.* 137. *ff. de verb. oblig.* ad quam vid. *Cujac. in Comm. ad h. t.* — Diplomata illa die certo erant insignita, et per certum tantummodo temporis spatium vim obtinebant, quo praeterito, non amplius in usu esse poterant, quod rescripsit Trajanus Plinio, *Ep.* 55. *h. L.* Videntur ab ipso Imperatore fuisse subsignata: certe ab eo Româ in provincias mittebantur Praesidibus,

 qui

qui illi, custodibus propositis, uterentur (*Ep. cit.* 35). Non nisi rarissime eorum usus, peculiari favore, etiam privatis concessus fuisse videtur. (*Ep. ult. h. L.*). — Ex hoc more fortasse explicari possit locus notissimus in *l.* 2. *ff. de in jus voc.* Ubi dicitur, in jus vocari non oportere, *nec eum qui equo publico in causâ publicâ transvehitur.* Fuerunt, qui haec verba interpretarentur, de solenni transvectione Equitum in Capitolium.

Imo pro *causâ publicâ*, *Cujac. Obs. XIII.* 29, legi voluit, *in Capitolium*, et *Hotomannus Obs. III.* 21, *in censu publico;* sed intelligi optime potest, retentâ vulgari lectione, hoc vetitum de tabellariis illis sive grammatophoris publice iter facientibus et diplomate munitis; horum cursum in jus vocatione impedire prohibitum erat. Confirmatur haec explicatio textu Basilicorum, quae verbum Latinum *transvehere* vertunt Graeco ὁδεύειν; quod de Equitibus Capitolium ascendentibus vix dici possit. Vid. *Cl. Smallenburg*, *in Not. ad Schulting. ad leg.* 2. *ff. cit.*

Epist. XXIV. § 3. *Nam et menstruum meum Calendis Septembris finitur, et sequens mensis complures dies feriatos habet.* Plinius hâc Epistolâ ad Trajanum commeatum petit, quo in municipium abire possit, locum templo aedificando electurus, et agros inspecturus. Fungebatur enim tum Praefecturâ aerarii Saturni, cujus muneris gravitas vetabat eum pro lubitu ex urbe proficisci. Vid. quae adnotavimus *ad Ep. III.* 4. 2. Ad confirmandas autem suas preces, menstruum suum mox finitum esse dicit; nimirum, ei magistratus, qui plures simul uno munere fungebantur, per menstruas vices illud obibant. Sic etiam Consules alternis mensibus Lictores habebant 12. cum fascibus. vid. *Suet. in Caes.* 20. Praefectis aerarii idem proprium fuisse discimus hoc loco. *Sequens mensis*, *qui plures dies feriatos habet*, significatur mensis Octobris, quo vindemiales feriae agebantur. vid. *adnot. ad Ep. VIII.* 21. 2.

Epist. XXVIII. § 5. *Dispice domine, an necessarium putes, mittere huc mensorem.* Significantur mensores aedificiorum, sive Architecti, qui memorantur in *l.* 2. *ff.* § 7. *si mensor falsum modum dixerit*, diversi ab agrorum mensoribus, de quibus inprimis in ff. illo Tit. agitur. Horum publice, ut videtur, constitutorum muneris pars fuit, ut operum publice locandorum descriptionem facerent; et pretia materiae, et operum aestimarent, ne nimis magnâ pecuniâ ea locarentur; ejusmodi mensorem, peritum et fidum, Plinius a Trajano petit, ne, quandoquidem multum ab hujusmodi hominis integritate pendebat, Bithynorum fortasse fraudibus respublica detrimentum caperet. Sequenti Epistolâ Trajanus eum e provincia mensores eligere jubet, quibus satis credi posse affirmat: caeterum de mensoribus vid. *Glück ad ff. ad Tit. si mensor.* caet. § 763. *p.* 875 et *seqq.*

Epist. XXXIV. § 2. *Erit enim pecunia, ex qua fiat — deinde, quam ipsi irrogare in oleum soliti, parati sunt in opus balinei conferre.* Veteres, quum frequentissime balneis uterentur, quod sub ardentiore coelo corpora requirunt, in iis etiam oleo ungui se-

solebant, quo cutis mollior evaderet et laevior. Oleum illud Romae saepe a Principibus dividebatur, atque haec liberalitas *congiarium* dicebatur, quia proprie *congium* olei singuli accipiebant. Sed pro oleo pecunia etiam distribuebatur, et sic *congiarium* deinceps quamvis frumenti, vini, olei, aut pecuniae largitionem significavit. vid. *Sueton. in Aug.* 41. *in Tiber.* 20. *Plin. Paneg.* 25. In multis autem civitatibus in provinciis moris erat, ut quemadmodum frumentum, imo vinum, sic etiam oleum publicis sumtibus emeretur, et in balneis praeberetur. Huic muneri olei comparandi, et distribuendi praepositi erant curatores quidam, inde ἐλαιῶναι dicti, uti, qui frumentum coëmebant, dicebantur σιτῶναι. *l.* 18. § 5. *ff. de muner. et honorib.* Inter munera civilia personalia numerabatur haec cura, et nisi immunitas alicui esset concessa, omnibus civibus sua vice erat gerenda. Accurate omnem de personalibus muneribus doctrinam exposuit Arcadius Charisius in *l.* 18. *ff. cit.* Imperator Antoninus Pius Philosophis, Rhetoribus, Grammaticis, et Medicis, Epistola vacationem concessit aliorum munerum, et hujus, olei emendi et curandi. *l.* 6. § 8. *ff. de excus.* Ad hanc autem coëmtionem, cives in municipiis tributum quoddam pendere debuisse videntur. Quod quum etiam Prusenses facerent, hac pecunia uti voluerunt ad aedificandum novum balneum, ne publice in hoc opus pecuniam erogari necesse esset.

Caeterum ex hac Epistola, ut ex multis aliis hujus Libri, conficere possumus, quam imminuta et extenuata fuerit eo tempore magistratuum Romanorum in provinciis auctoritas: nam, qui olim potentissimi erant orbis terrarum Αὐτοκράτορες, et vix deposito munere, eorum quae fecissent, rationes interdum publice dare cogebantur, iidem nunc ne balneum quidem novum sine Imperatoris consensu exstruere poterant. Usu venit ad h. l. l. 3. *ff. de operib. pub.* Ubi Macer *in lib.* 2. *de off. Praesidis*, docet opus novum privato sine auctoritate Principis fieri potuisse; constitutionibus vero cautum esse, ne publico sumtu opus absque Principis consensu exstruatur.

Epist. XXXVIII. *Sempronius Caelianus — consulerem de modo poenae.* Quum corruptis moribus antiquus Romanorum bellicarum rerum ardor sensim decresceret, Imperatores saepe omnia conati sunt, quo militiae pristinus suus honos haberetur. Propterea etiam servis stipendia facere prohibitum erat, et qui fraude in numeros relati erant, ultimo supplicio puniebantur, ut docet Martianus in *l.* 11. *ff. de re milit.* Plinius vero dubitavit, an quidem severam hanc poenam, hoc casu, servi a Sempronio Caeliano inter tirones reperti meriti essent; quia non adhuc sacramento in numeros relati, neque igitur proprie milites erant. Tirones enim erant milites novi, qui postquam militiae nomina dedissent, armis exercebantur, non vero adhuc in numeros erant relati. vid. *l.* 42. *ff. de testam. milit.* Ea vero, quae Ulpian. docet in d. l., non repugnant his, quae rescripsit Trajanus in Epist. sequenti: „Non ideo dubitandum esse, num capitale judicium „servi meriti essent, quod in numeros nondum essent relati: militem enim jam aliquem „fieri, quo primum die a Tribuno aut inquisitore probatus et receptus sit:" scil.

ra-

ratione ejus status, ut si e. g. servus sit, ab eo inde die, militiae ineptus esse videatur, neque ut removeri possit, spectari debeat, utrum jam severâ sacramento miles factus sit: non dicit igitur Imperator, aliquem ratione jurium civilium, v. c. testamenti factionis, militem censeri ab eo inde die, quo lectus ac probatus fuit; quod manifesto pugnaret cum *l.* 42. *ff. cit.*

Epist. XL. § 2. *In plerisque civitatibus — annua accipiunt.* Qui in opus publicum, in metallum, in opus metalli, etc. damnati erant, fiebant servi poenae *l.* 17. *ff. de poenis.* Et quamvis non semper in perpetuam poenam condemnarentur, et si tempus expressum non esset, in decennium tantum condemnati censerentur. (*l.* 23. *eod.*) tamen finitâ poenâ, nullis poterant civilibus juribus aut muneribus frui, quippe civitate non solum, sed etiam libertate in perpetuum orbati. Imo conditio servorum publicorum, sive actorum, erat honestior, quam ut in metallum damnati eâ uti possent.

Hi enim curandis et custodiendis tabulis publicis praepositi, aliquâ existimatione gaudebant, et in publicis officiis versari dicebantur (§ 2). Vid. annot. *ad L. VII.* 18. *in Part.* 2. in *Not.* Docemur etiam h. l., annuam pecuniam, sive honorarium, publice iis tributum fuisse. Neque igitur poterant condemnati illi Nicomedenses, qui nullo modo poenâ erant soluti, in ejusmodi conditione quiete versari.

Epist. XLI. § 2. *Si qui vetustiores inveniuntur et senes ante annos decem damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quae non longe a poena sunt.* Quamvis laudabilis sit haec Trajani miserorum senum cura, humanius tamen etiam in simili, ut videtur, causâ rescripsit D. Pius, ubique egregio humanitatis et virtutis studio, in toto Corpore Juris conspicuus. Refert illud rescriptum *Modestin. l.* 22. *ff. de poenis*, quo cautum, ut a Praesidibus provinciarum damnati, qui morbis aut senio operibus impares facti essent, si modo per decem annos in poenâ versati fuissent, dimitti possent. Adjunxit vero Imperator eam prudentissimam conditionem, ut haberent cognatos, quibus cum habitarent, et a quibus alerentur, ne a republicâ pasci deberent. Invenit igitur Antoninus rationem subveniendi difficultati, quae inprimis impediisse videtur Trajanum, quo minus eâdem humanitate in condemnatos uteretur. Queritur enim Plinius *Ep.* 40. § 4. inutile esse, eos reipublicae sumtibus ali, et periculosum fore, si propriis vivere cogerentur. Laudare itaque non satis possumus Antonini illud rescriptum, quo tam egregie humanitatis officium cum civili prudentiâ conciliavit.

Epist. XLII. Insignis est haec Epistola Plinii, cum rescripto Trajani, de jure collegiorum, ad quam breviter subsistere operae pretium est.

Distinguenda sunt inprimis duo genera Collegiorum apud Romanos: erant alia, quae non nisi Deorum cultum, sacrorumque celebrationem, aut pium aliquod negotium spectabant, atque haec magis proprie *sodalitia* dicebantur: de his infra videndum erit, *ad Ep.* 93. *h. L.* Alia, de quibus hic agitur, erant collegia Opificum et Artificum, ad

ad exercenda conjunctis viribus varia industriae genera instituta, et quae cum antiquis nostris opificum corporibus, *Gilden* dictis, non absurde comparari posse videntur. Jam antiquissimum illud erat apud Romanos institutum, siquidem apud Plutarchum legimus, Numam primum introduxisse collegia artificum, αὐλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, χαλκέων, κεραμέων, (*Plut. in Numa p.* 176. *ed. Tauchn.*). Multa alia etiam memorantur variis locis in D ejusmodi collegia, pictorum, navicularioruin, utriculariorum, bajulorum, piscatorum. Haec vero inprimis ad communem sociorum utilitatem informata fuerunt, sed alia etiam publice constituta fuisse videntur, quorum opera et officia praecipue reipublicae essent addicta. Hujus generis fuerunt illa fabrorum collegia, quale unum Plinius in Bithynia ad compescenda incendia creare voluit. Romae satis huic rei prospectum erat, ubi Praefecti Vigilum specialis cura in eo erat posita, ut per totam noctem vigilaret, et per vicos et plateas erraret, cum hamis, dolabris, aliisque instrumentis ad exstinguenda incendia. *l.* 3. *ff. de offic. Praef. Vigil.* Verum in Bithyniae civitatibus nihil tale receptum erat; quare frequentibus aedium conflagrationibus admonitus Plinius, primum Urbes instrumentis necessariis instruxit, et de constituendo fabrorum collegio Imperatorem consuluit, quos semper paratos haberet ad aquam afferendam, aedificia incendio proxima diruenda, ne propagarentur flammae, aliaque hujusmodi ministeria praestanda. Ejusmodi corpus comparari non inepte posset cum hodiernis Urbium militiis, ad similem curam comparatis; habebat suas leges et instituta, suos Praefectos, magistros et defensores, sive syndicos, qui ejus commoda tuebantur. Longius vero, quam par est, evagaremur, si vel paucissima delibare vellemus ex iis, quae copiosissime a variis auctoribus de corporum jure disputantur: late inprimis de hoc argumento egit, *van Wassenaer in diss. ad Tit. ff. de colleg. et corpor.: in Jurisprud. antiq. Fellembergi Tom. I. p.* 401. Breviter tamen adhuc subsistendum est ad haec verba in § 3. *huj. Epistolae.*

§ 3. *Ego attendam, ne quis nisi faber recipiatur, neve jure concesso in aliud utatur.* Nimirum Praesidibus provinciarum prohibitum erat alia in provinciis collegia pati, quam quae ex SCti aut Caesaris auctoritate coirent: *L.* 1. § 3. *ff. de coll. et corpor. l.* 1. *ff. quod cujus cunq. Univers. nomine:* aut novum quoddam absque ejusdem consensu institueret. Plinius igitur hanc veniam a Trajano petens, promisit se curaturum, ne ii etiam collegio admiscerentur, qui nomine fabri, reverâ autem novarum rerum molitores essent: neve socii collegii jure sibi concesso, ut arcam communem, et statis diebus conventus habere possent, aliaque corporum licitorum privilegiis abuterentur, ad quaevis noxia et turbulenta consilia miscenda; non tamen Plinii desiderio assensus est Imperator, Epistolâ ad eum rescriptâ (53. *h. L.*); veritus, ne in Bithynia, quae cum aliis Asiae regionibus praecipua novae religionis erat sedes, ejusmodi institutio ansam praeberet Hetaeriis, sive conventiculis Christianorum, ad celebranda fidei suae my-

steria, quae severe tunc coërcebantur, et quas nuper Plinius ex edicto Caesaris vetuerat. *Ep.* 97. *h. L.* Conferri meretur ad h. l. *Cujac. Obs. VII.* 30.

Epist. LVI. § 1. in fin. *Habuisse* (Apamaeënses) *privilegium et vetustissimum morem, arbitrio suo rempublicam administrare.* Erat Apamea colonia juris Italici, *l.* 1. § 10. *ff. de censib.* Quales meliori conditione utebantur quam Latinae, et habebant quaedam privilegia e. g. immunitatem tributorum, sive census capitis et soli. vid. l. ult. § 5, et § 7. ff. *de censib. Heinecc. Antiq. in Append. l.* 5. 129. *ed. Hauboldi. Cl.* von *Savigny in Comment. über das jus Italicum, Berol.* 1817.

Epist. LXIV. Consulit hâc Epist. Plinius Imperatorem de relegatis in triennium a Procos. Servilio Calvo, et edicto restitutis, num esset confirmanda haec restitutio. Ratio dubitandi erat, quod mandatis Trajani, quibus Praesides in provincias euntes instruebantur, continebatur, ne aut a se, aut ab aliis relegatos restitueret; cautum fortasse illud erat, ne provinciarum Praefecti nimiam potentiam sibi arrogarent, si quoscunque libuisset, liberatos a poenâ in provinciam revocare et eo beneficio sibi adstringere potuissent: quod inprimis Imperatoribus erat metuendum, quibus semper curae fuit, ut minuerent et frangerent magistratuum in provinciis potestatem. Et omnino animadvertendum est, omnes fere turbas et Imperatorum caedes, novo quodam duce occisi locum occupante, e provinciis ortas fuisse. Porro, de iis etiam in perpetuum relegatis consulit Plinius § 4, qui sine restitutione in provinciâ morabantur. Difficultas in eo posita erat, quod acta prioris Procos. Jul. Bassi, repetundarum damnati, SCto rescissa erant, et omnibus ab eo damnatis jus datum, intra biennium novam cognitionem deposcendi. Quod cum aliquis a Basso in perpetuum relegatus, et a Plinio in provinciâ deprehensus facere neglexisset, rogat Imperatorem, quid de eo statuendum sit. De prioribus autem illis Imperator in Epistolâ sequenti rescribit, se antequam de iis decernatur, a Calvo quaesiturum, quid ipsum ad restituendos eos permovisset. De relegato vero a Jul. Basso non difficilis admodum erat quaestio. Tempus praeteritum erat, intra quod de novo agendi facultatem habuerat, neque igitur amplius eo beneficio uti ipsi licere poterat. Imo graviori poenâ erat afficiendus, quoniam in provinciâ contra legem morabatur; quare jubet Imperator, ut ad Praefectos mitteretur Praetorio, (Erant enim interdum duo simul, vid. *Tacit. Annal. XII.* 42. Ubi memorantur L. Geta, et Rufius Crispinus, qui simul curam Praetoriarum cohortium habebant), ibi majorem poenam passurus. Merito autem quaeratur, quare ita jusserit Trajanus: nam ex *L.* 10. *ff. de off. Praes.* apparet, Praesides provinciarum, qualis Plinius erat (vid. *Massen. in Vitâ Plin. n.* 41. § 5. *p.* 70.) eandem cognitionem in provinciis habuisse, quam habebant Praefectus Urbi vel Praefectus praetorio Romae.

Non iis quidem proprium erat imperium merum plenissimum, quod soli Praefecto praetorio competebat, sed habebant tamen ejus aliquas partes, jus gladii, jus relegandi, excepto jure deportandi in insulam *l.* 2. § 1. ff. *de poenis* l. 6. § 1. ff. *de interdict. et re-*

le-

legat. Satis graviter igitur sine Praefecto praetorio in relegatum illum reducem animadvertere potuisse videtur. Sed ratio fortasse quaerenda est in summâ auctoritate Praefectorum praetorii, qui soli Principis personam referre poterant, et ejus vices sustinere l. un. § 1. ff. *de offi. Praef. praet. l.* 1. *Cod. de vicar.*: a quorum sententiâ prorsus appellari non poterat *l. un. ff. cit.*: qui etiam alia privilegia habebant, quae enumerantur *in l. un. Cod. de sent. praef. praet. l.* 2. *Cod. de sent. ex peric. recit.*: imo auctoritatem aliquam in omnes provinciarum Praesides l. 38. *Cod. de decurionib.* et *Cujac. in Parat. ad Tit. ff. de offi. Praef. praet.* Trajanus igitur fortasse voluit, ut de graviori hominis illius delicto accuratior et severior cognitio haberetur, et si reus deprehenderetur, deportaretur, quam solam poenam Praesides dicere non poterant: quia ultimum non quidem supplicium meritus erat, graviorem tamen simplici relegatione poenam.

Epist. LXVI. § 1. *Flavius Archippus vacationem petere coepit ut philosophus.* Ergo jam tempore Plinii a muneribus civilibus vacatio concessa erat philosophis, quod constitutione primum confirmasse videtur D. Pius l. 6. § 7, 8. *ff. de excusat.*

§ 3. *Recitata est sententia — damnatus in metallum.* Nam qui ex lege Cornelia testamentaria falsi condemnati erant, si honestiores essent, in insulam deportabantur, humiliores in metallum damnabantur, aut crucis supplicio afficiebantur. *Paulus Recept. Sent. V.* 25. 1.

Ead. Ille nihil proferebat quo restitutum se doceret. Etenim etiam servi poenae facti damnatione in metallum poterant indulgentiâ Principis restitui. *Paulus Recept. Sent. IV.* 8. 24. Caeterum notabiles sunt haec Epist. et seq. ad causam Archippi pertinentes. Edictum Nervae civium amorem et summam-ingenii lenitatem spirat. Mitis et humanissima indoles optimi Imperatoris Trajani declaratur ejus rescripto de eâdem causâ in Ep. 68. in quâ suae naturae accommodatius esse dicit, benignam sententiam tueri, *quam duriorem quae fortasse vera sit.*

Epist. LXXXIII. Exponitur hâc Epist. quaestio ad jus publicum Bithynorum pertinens. Cn. Pompejus M. quum Mithridate devicto, ejus regnum in Romanam ditionem redegisset, modum quo variae regiones regerentur, ut fieri alioquin solebat SCto, lege factâ ordinavit. Sic etiam Bithyniae legem scripsit, quâ ejus regiminis forma definiebatur. Quemadmodum autem municipia plerumque eâ utebantur reipublicae constitutione, quae ad imaginem ipsius Romanae erat accommodatae ut haberent suos Duumviros pro Consulibus, suum Senatum Decurionum, suos Censores, Praetores, Aediles, imo Tribunos plebis: vid. *Hein. Antiq. Appendix I.* 5. 123. *et annot. ad Ep. III. h. L.* Sic Pompejus omnem provinciam Bithyniam simili ratione ordinavisse videtur, ut unaquaeque civitas haberet Senatum, in quem legebantur a Censoribus, ut Romae etiam moris erat, tum privati, tum qui minores magistratus gesserant. Eâdem vero lege iis tantum officio publico fungi, aut in Senatum legi posse dabatur, qui non minores essent annis 30. Postea vero venit Caesaris Augusti edictum, quo cautum, ut

ut etiam minores 30 annis, modo majores essent 21, magistratus capere possent, et quum lege Pompejâ iis tantum Senatoribus esse liceret, qui magistratum gessissent, quoniam hi semper etiam 30 annis majores esse debebant: quaerebatur, num post Edictum Augusti etiam in Senatum recipi possent, qui magistratum gesserant minores 30 annis: et si ita fieri posse videbatur, anne etiam privatis, quamvis minoribus 30 annis Senatui assidere liceret, quandoquidem iis etiam, qui magistratu functi erant ante eam aetatem, quae antiquitus legitima fuerat, in Senatum aditus patebat. De his quaestionibus Plinius a Censoribus *destinatis* consultus, ad Caesarem scripsit, et responsum obtinuit, quod continetur Ep. 34.

Ita rem explicari voluit Trajanus: ut lex Pompejâ, quoad aetatem legitimam Senatorum, mutata existimaretur, eatenus, si essent magistratu functi; ut hi etiam minores 30 annis in Senatum legi possent, illis vero qui magistratum non gessissent, aditus in curiam non daretur, nisi annum 30 explevissent. Quoniam, si ante eam aetatem legi cupiebant, poterant magistratum aliquem petere, quo ab anno 21. fungi licebat. Cum hâc Epist. conferri meretur 1 8. ff. *de muner. et honor.* Ubi *Ulpianus* monet, ante annum 25. neminem ad honores admitti oportere, neque decuriones creari, aut aditum in Curiam iis esse dandum. Ita certe juris esse potuit in iis municipiis, quae non lege provinciali, ut Bithynia et Pontus, regebantur.

Ep. LXXXV. § 1. *Quum Coccejanus Dion in Bule adsignari civitati opus, cujus curam egerat, vellet.* Inter munera publica in civitatibus etiam erat cura operum publicorum, aedificiorum exstruendorum et similium: a quâ quinque liberi incolumes excusationem dabant, l. 4. princ. ff. *de mun. et honor.*

Eod. Tum Eumolpus — traderetur. Cautionem praestare debebant Curatores operum, l. 9. § 3. ff. *de adminis. rer. ad civit. pertin.*; eorumque periculum ad heredes curatorum pertinebat. § 1. *ff. eod.* Finito autem opere curator rationes reddere debebat, atque tum demum reipublicae adsignabatur.

Ep. XCIII. Supra ad Ep. 42. h. L. vidimus, de eo genere collegiorum, quae artis alicujus exercitium spectabant. In hâc vero de alio Hetaeriarum genere sermo est, quae ad pios usus contrahebantur. Romae jam antiquitus ex instituto Servii Tullii, (*Dion. Hal. IV.* 219.) confirmato post reges exactos a Consulibus (*idem V. p.* 278.), erant conventus curialium, vicinorum et paganorum, *sodalitia* dicti, in quibus sacra communia et convivia celebrabantur. In Graeciae etiam civitatibus, v. c. Athenis, complura erant hujusmodi collegia, religionem, aut privatorum utilitatem et delectationem, pauperum etiam solatium spectantia: vid. *l.* 4. *ff. de colleg. et corpor.* Dicebantur hi socii φράτορες, σύσσιτοι, ὁμόταφοι etc. Inprimis vero ἔρανοι fuisse videntur societates, in quibus plures cives inter se stipem conferebant, e quâ tenuiorum indigentiae subvenirent. Vox derivatur a verbo ἐρανίζω, quod est, amicâ victus praestatione aliquem adjuvare, vid. *Schneider. Lexicon in Voce.* Imaginem aliquam hae societates referre viden-

dentur eorum institutorum, quae ad levandam, privatorum symbolis, egenorum paupertatem sunt inventa: aut eorum, quae in tenuiori civium classe frequenter admodum inveniuntur, *Bussen* dicta, quibus collata singulis mensibus vel hebdomadibus pecunia, sumtus funerum, Medicorum et similium rerum communiter feruntur. Hujusmodi autem Hetaeriae, in aliis civitatibus severe saepe ab Imperatoribus prohibitae erant, ne factionibus et turbis occasio daretur. Cf. l. 1. § 3. ff. *de colleg. et corpor.* Sed quum Amisenorum civitati, quae erat libera et foedere cum Romanis juncta, eo concessum esset, ejusmodi ἐρανοὺς habere, libellum eorum supplicem ad Trajanum cum hac Epistola misit Plinius, ut conservare eos sibi liceret: quod concessit Imperator, modo illis collationibus ad turbas miscendas non abuterentur. Cf. *Bynkershoek de cultu religionis peregrinae Diss. II. p.* 414.

Epist. CXI. *Ecdicus Domine, Amisenorum civitatis* etc. Difficilis est ea pars historiae Juris, quae agit de magistratibus minoribus in municipiis et civitatibus, quorum ratio admodum diversa fuit pro variis imperii formis, quibus illae civitates utebantur, antequam Romanae ditionis factae sunt: nam illarum sine dubio aliqua ratio habebatur in componendis legibus, quibus regio aliqua in provinciae formam redacta ordinari solebat. Augetur haec difficultas serioribus rei Romanae temporibus, quum iisdem magistratuum nominibus, saepe diversa plane ab antiquis intelligebantur munera et officia. Quare difficile est variis temporibus accurate definire, quale quorundam minorum in civitatibus magistratuum munus fuerit. Habemus Novellam 15, inscriptam de *defensoribus civitatum*, cujus titulus Graece vertitur, περὶ τῶν ἐκδίκων. Est etiam in Codice de iisdem Titulus, atque hujusmodi *defensor* in hac Epistola significari videtur. Ex iis quae in locis citatis de illorum munere traduntur, videntur ad imaginem quodammodo Tribunorum plebis Romanorum fuisse constituti, qui provinciales et plebem in civitatibus a magistratuum majorum injuriis defenderent. l. 4. *Cod. de defens. civit.* Nov. 15. *Praef. init.* — Habebant etiam jurisdictionem quamdam in causis pecuniariis minoribus. *l.* 1 *et* 3. *Tit. cit.* Tum jus actorum conficiendorum l. 2. *Cod. de magist. municip.*, et tutorum dationem l. 3. ff. *de tut. et cur. datis* etc. Imo quietis publicae curam gerebant, ne crimina impunita manerent, et graviorum etiam delictorum rei judicio subjicerentur, aut ad Praesidem provinciae mitterentur, l. 4 et 6. *Cod. de def. civit.* Vid. *Cujac. in Parat. ad Tit. Cod. laud.* Ex his quae diximus conficere possumus, quinam ille *ecdicus* fuerit, quem Plinius hic scribit, donationem ab Amisenorum civitate Pisoni factam, ab eo repetivisse, quia ejusmodi donationes Trajani mandatis erant prohibitae. Jam Plinius Imperatorem consulit, an cogi possit Piso donationem restituere, quam ante 20 annos legitime ceperat. Et recte rescripsit Trajanus Epistola seq., mandatis suis in futurum, non vero in praeteritum vim esse tribuendam; *ne magis pecuniae publicae, quam privatorum commodis consuleretur.*

Epist. CXIII. Moris fuisse videtur, ut qui in civitatibus ad officia civilia vocari vel-

 lent,

-lent, pecuniae aliquam summam in publicum conferrent (*). Sed quum lege Pompeja in Bithynia et Ponto nihil tale cautum esset, ii tamen, quos Trajanus supra legitimum numerum quibusdam civitatibus legere permiserat, certam pecuniae summam solverant, quam *decurionatus honorarium* appellat Trajanus *Epist. seq.* Quo factum, ut Anicius Procos. in quibusdam oppidis eos etiam inferre juberet, qui intra legitimum numerum a Censoribus legebantur. Jam Plinius quaerit a Trajano, num idem in omnibus Bithyniae et Ponti civitatibus statuendum sit: cui rescripsit Imperator, se de universâ re decernere non posse; verum his monitis additur consilium, cujus ratio admodum obscura est, nisi corrupta sint verba. Quodammodo hujus loci difficultas tolli mihi posse videtur, si prius ita legamus cum editore nostro: „*id ergo quod semper tutissimum est, sequendam* „*cujusque civitatis legem puto, (scil. adversus eos qui inviti fiunt decuriones)*" tum pro: „*Existimo id acturos, ut erogatio ceteris praeferatur,*" legamus, „*ceteros existimo id* „*acturos, ne erogatio perferatur,*" quam vocum transpositionem commendat Schaefer in nota ad hunc locum. — Sic eum sensum habebimus, ut hortetur Imperator Plinium, nihil universe omnibus civitatibus novi constituere, verum in unâquâque servare, quod de illo decurionatûs honorario receptum esset, quod tutissimum sit *adversus eos*, sive *rationе eorum*, qui intra legitimum numerum inviti fiunt decuriones. Eos enim, qui intra illum numerum leguntur, etiam sine lege libenter pro honore electionis curaturos, ut erogatio pecuniae *perferatur*, non omittatur.

PARS SECUNDA.

JUS PERSONARUM.

Epist. II. *Exprimere, Domine, verbis non possum, quantum mihi gaudium attuleris, quod me dignum putasti jure trium liberorum.* Supra jam *ad L. VII.* 16. *in Parte* 1. illud jus tetigimus; sed praeter privilegium, quod ibi proprium ei esse vidimus, erant

etiam

(*) Fortasse vero illi soli Buleutae, qui supra legitimum numerum in quibusdam civitatibus indulgentiâ Trajani creabantur (vid. haec Ep. init. a verbis, *si ii, quos*, etc.), pecuniae summam inferre consueverunt, ut pro muneris honore, gratum civitati testificarentur animum. Mentio etiam fit hujus collationis Buleutarum Ep. 48. h. L. § 5. Ubi omnino recipienda videtur Casauboni correctio, qui pro *ex pecunia, quam Buleutae addunt beneficio tuo*, legendum censuit, *additi beneficio tuo.*

etiam alia; quapropter tamquam summum beneficium a Principibus interdum concedebatur. Nam primum immunitatem dabat munerum personalium, l. 18. l. 2. § 2. ff. *de excusat.*: tum in delatis hereditatibus inprimis cernebatur, nam vir et uxor solidum inter se capere poterant, si jus haberent trium liberorum. *Ulpian. Fragment. XVI.* 1. *in med.* Imo, cum conjuges ultra certam aetatem semissem tantum relictorum capere possent. (*Heinecc. ad leg. Pap. Pop. c.* 38.): hac in re etiam utile erat jus liberorum. Inde etiam explicari debent ea quae dicuntur, in *Ep.* 95. *h. L.*, ubi Plinius Suetonio idem jus a Principe petit in § 2, „nam et judicia amicorum promeretur." Suetonius is, utpote orbus, ab amicis in testamentis vix scribebatur, ne non satis capere posset: impetrato vero liberorum jure is erat, qui ab amicis in extremis judiciis non omitteretur. Multa etiam hujus juris privilegia spectarunt feminas et libertas in successionibus, de quibus legi meretur *Gaji Comment. III.* § 44. 49 *et seqq.* Hoc unum adnotandum restat, beneficium illud vix concessum fuisse videri, praeterquam iis, qui nuptiis contractis tamen orbi mansissent. Illud conficias ex iis, quae dicit Plinius in § 2 in fin. h. Ep. „eoque magis liberos concupisco, quos habere etiam illo tristissimo seculo volui, sicut „potes duobus matrimoniis meis credere:" tum ex loco *Ep.* 95 *cit.*, ubi Suetonius dicitur, idcirco etiam trium liberorum jus mereri, *quod parum felix matrimonium expertus sit.*

Epist. IV. § 2. *Est enim peregrinae conditionis, manumissus a peregrina.* Nam peregrinus servum suum manumittendo, ne Latinae quidem conditionis facere poterat. Lex Junia enim, qua libertorum Latinorum conditio introducta est, ad peregrinos manumissores non pertinebat: verbis fere utor veteris JCti in *fragmentis de manumissionibus* § 14. ad calcem Lib. Ulpiani regularum adjectis.

§ 2. *Idem rogo, des jus Quiritium libertis Antoniae Maximillae ornatissimae feminae, Heliae et Antoniae Harmeridi.* Gravissimis disputationibus inter doctos haec Epistola ansam praebuit de jure Quiritium et civitatis, quae longe diversa esse, fuerunt qui ex ea probare conarentur. Vid. e. g. *Heinecc. in Antiq. Jur. Append. I.* § 23. Alii vero contrarium statuerunt, in quibus numerasse sufficiat, *Conradi, in Dissert. de Jure Quirit. et civit. Romanor. non diverso, Helmstad.* 1749.

Graviorem hanc rem esse sentio, quam in qua mihi sententiam afferre liceat: attamen, cum majoris sit momenti hic locus, quam ut silentio praetereatur, paucis, quid mihi verum videatur, explicare conabor.

Verum est *jus civitatis* hic a Plinio distingui a *Jure Quiritium*: hoc enim ab Imperatore rogat *libertis Antoniae Maximillae*: illud vero Iatralipti suo peregrinae conditionis; idem discrimen observari videtur in *Ep.* 6. *h. L.* Ibi enim Plinius propinquis Medici sui petit *civitatem*, aliis vero *jus Quiritium*. Denique in *Ep.* 22. *h. L.* rursus eadem manifeste distinguuntur. At ex hisce non omnino colligendum videtur, jus civitatis a jure Quiritium revera fuisse separatum; nam ubi Plinius distinguit, eandem quidem rem petit,

tis, sed iis qui diversâ conditione utebantur, *civitatem peregrinis*, jus Quiritium vero *libertis*, qui non triplici illâ conditione manumissi essent, quâ fiebant cives Romani plenissimo jure. *Gaj. I* § 17. Quum autem civitatem peregrinis peteret, non necesse erat etiam addere jus Quiritium; illa enim omnia civitatis Romanae jura itaque jus Quiritium comprehendebat. Iis vero, qui Latini Juniani facti erant, non civitas dari poterat, quam jam aliqua ex parte adepti erant minus solenni manumissione: verum hoc iis dare poterat, quod eorum conditioni adhuc deerat; scil. jus Quiritium, atque illud in eo inprimis cernebatur, ut possent civium Romanorum jure testamenta facere, ex testamento alieno capere, eoque tutores dari. *Gaj. I.* § 23. Nam haec non competebant Latinis Junianis. Quod si vero statuamus, jus Quiritium a civitatis jure diversum fuisse, mediam conditionem nobis fingere debemus eorum, qui neque Latini Juniani, neque jure Quiritium cives essent. At nusquam ejusmodi conditionis mentio fit, imo expresse semper jus Quiritium adepti dicuntur, qui cives Romani facti sunt. Sic apud *Gaj. I.* § 28. modi enumerantur, *quibus Latini ad civitatem Romanam perveniunt*, (ipsius Gaji verbis utor.) Inter illos modos etiam § 35. recensetur, si quis Latinus aedificio non minus quam partem semissariam patrimonii sui impenderit. Is autem *jus Quiritium* consequi dicitur; sic Ulpian. *Regular. I.* 3. recenset octo modos, quibus Latini *jus Quiritium* consequuntur, (quorum primus est, *beneficium principale*, quod ad hanc Ep. notari meretur): in § 4. autem *iteratione*, inquit, *fit civis Romanus*, etc. Unde satis apparet, idem prorsus fuisse jus civitatis et jus Quiritium, et ubi distinguuntur haec vocabula, unicum discrimen quaerendum esse in diversâ conditione peregrinorum, qui nullam adhuc juris vestigium, et libertorum Latinorum, qui aliquam civitatis Romanae imaginem jam adepti sunt. — Neque obstat haec explicatio Cl. Savignii doctrinae de civibus optimo jure et non optimo jure, qui ostendit jus civitatis partim ad jus privatum, partim ad jus publicum pertinuisse: hujus fuisse jus suffragiorum in comitiis et jus honorum capiendorum, et qui illud habebant, cives fuisse optimo jure. Vid. Cl. *von Savigny in Dissert. de ortu et progressu Latinor. peculiarem conditionem efficientium in civit. Rom. Berol.* 1816.

Nam haud dubie illud discrimen in jure Quiritium non positum est. Itaque potuerunt v. c., omnes qui cives Romani fiebant, sive Latini, sive peregrini, illud habuisse, et honorum aditum suffragiaque in Campo iis solum patuisse, qui Romani cives nati et educati essent.

Epist. VI. § 2. *Rogo ergo — ita ut sint in patria potestate.* Explicanda sunt haec e loco *Gaj. Comment. I.* § 93. ubi docemur, liberos peregrini civitate Romana donati, susceptos antequam civis fieret, non aliter in patriâ potestate fuisse, nisi specialiter Imperatoris favore in eam redacti essent, si causâ cognita illud liberis utile esse existimasset, quod jus antea jam receptum, ut vel ex hoc loco apparet, Edicto confirmavit Imp. Ha-

Hadrianus (*). Hoc vero in solis peregrinis juris erat, qui cum liberis ad civitatem Romanam perveniebant; nam Latini Juniani idem obtinentes, simul patriam potestatem acquirebant, quoniam partem jam Juris Romani antea adepti erant. *Gaj. I.* § 95.

§ 2. *Utque iis in libertos servetur jus patronorum;* item Imperatoris expresso consensu opus fuisse videtur, ut peregrinus in servos manumissos, antequam civis Romanus fieret, eadem jura retineret, quae habebant cives Romani in libertos suos, operarum, succedendi ab intestato etc.

§ 2. *Quod a te volentibus patronis peto.* Notabilis est haec formula, quâ Plinius etiam in fin. Ep. 4. h. L. utitur. Scil. patroni, quando liberti eorum Latini jus Quiritium adipiscebantur, jura patronatûs amittebant: ita, ut eorum mortuorum bona non amplius tamquam peculia servorum reciperent. (Nam in eo etiam cernebatur deterior Latinorum conditio, ut jure quodam peculii eorum bona proprie manumissorum esse existimarentur (*Gaj. III.* § 54 *seqq.*): utque liberti cives Romani pleno jure facti, libere testari possent: scil. quâtenus liberto optimo jure patronum praeterire licebat; quod poterat, si liberos legitimos, aut naturales haberet: alioquin patrono dimidiam bonorum partem relinquere debebat. *Gaj. III.* § 40 *seqq.* Domini vero ne inviti damnum paterentur, Trajanus constituit, ut si iis ignorantibus vel invitis libertus jus Quiritium a Principe impetraret, salva tamen manerent patronatûs jura: sic civis Romanus, ceteroquin pleno jure, quoad testamenti factionem et successionem ab intestato, moriebatur tamquam Latinus. Nam solum patronum heredem scribere poterat, eique substituere, verum ne liberos quidem suos instituere licebat, *Gaj. III.* § 72. Propterea igitur Plinius Imperatorem monet, se, volentibus patronis, jus Quiritium eorum libertis petere, ne, si ignorantibus, vel invitis ita fieret, liberti summo jure Quiritium beneficio privati essent; consentientes enim patroni censebantur suo juri in bona libertorum renunciare. Postea Imperator Hadrianus, miserâ conditione eorum hominum motus, qui quamvis cives summo jure Romani facti, tamen libero de bonis suis post mortem arbitrio destituti essent, SCto. facto contra Trajani edictum sanxit, ut liberti Latini, jus Quiritium ab Imperatore consecuti, gauderent privilegiis libertorum civium Romanorum, etiamsi nesciis vel invitis dominis cives facti essent, *si eo jure postea usi essent*, *quo ex lege Aelia Sentia*, *vel ex SCto*, *si Latini mansissent*, *civitatem Romanam consequerentur*. (Ipsius *Gaji* verba *III.* § 173). Quae verba satis obscura, ita explicanda esse puto: lege Aelia Sentia modi praescripti erant, quibus Latini minores 30 annis ad civitatem pervenire possent, si v. c. duxissent civem Romanam, atque ex eâ filium anniculum procreâssent. *Gaj. I.* § 29, 30. SCtum autem, quod memorat *Gaj. l. cit.* est SCtum factum Pegaso et Pusione

(*) In editione meâ manuali *Gaji Commentarior. in Jur. Civ. Eclogis*, *Paris.* 1822, in § 93. sine dubio lacuna, quae est in Codice, perperam ita expleta est, *si peregrinus liberis susceptis libertatem adeptus sit*, pro *si civitatem adeptus sit.*

one Coss., quo etiam Latinis libertis majoribus 30 annis beneficium legis Aeliae Sentiae tributum est. *Gaj. I.* § 31. Jam ex SCto sub Hadriano facto, Latini beneficio Imperatoris civitatem adepti, quamvis invitis dominis, eâdem conditione utebantur, qua usi fuissent, si cum Latini adhuc erant, legis Aeliae conditioni paruissent, modo postea id praestarent, quod sive hâc lege, sive SCto requirebatur, ut Latini ad civitatem pervenire possent. Magnum sane illud beneficium: antea enim, quamvis cives Romani jam facti adhuc parerent legi Aeliae Sentiae, tamen quoad testamenti factionem moriebantur Latini. — Postea omne illud jus mutatum est a Justiniano: qui sublatâ Latinorum et Dedititiorum conditione, omnibus libertinis libere testari permisit. l. un. Cod. *de Lat. lib. tollend.*

Epist. XXII. *Ago gratias, Domine —— civitatem Romanam Harpocrati, Jatraliptae meo, sine morâ indulsisti*, etc. Postquam Plinius *Ep.* 4. *h. L.* civitatem Romanam Harpocrati petiverat, Imperator, literis ut videtur, illud beneficium concessit, eumque monuit, ut liberti annos et censum ederet; quod omnes facere debebant apud Censores, qui civitatem Romanam impetraverant. Tum hanc Epistolam rescripsit Plinius, quâ Imperatori debitas gratias agit, et difficultatem sibi obortam exponit; quum enim censum et nomen Harpocratis profiteretur apud Censores, ibi admonitus est *debuisse se ante ei Alexandrinam civitatem impetrare, deinde Romanam, quoniam esset Aegyptius.* Hujus instituti rationem assequi satis est difficile. Petenda fortasse est, ex singulari illâ regiminis formâ, quâ Aegyptus prae aliis provinciis sub Imperatoribus semper clausa fuit advenis: quo multum fecit, quod totius Italiae esset quasi horreum, e quo frumentum Romam asportabatur: tum erant turbulentissimi Aegypti incolae, eorumque seditiones metuebant Imperatores; quemadmodum autem civibus Romanis non nisi perraro Aegyptum adire permittebatur, sic etiam fortasse Principes ipsos Aegyptios, quantum fieri posset, secernere voluerunt, et a negotiis cum Romanis arcere; ideo factum esse videtur, ut multis difficultatibus iis impediretur civitatis Romanae petitio, atque prius Alexandriae cives esse juberentur. Ipsa autem illa civitas Alexandrina non nisi magnis cautionibus habitis a Principibus tribui solebat. (vid. *Ep.* 23. *h. L.*) Fortasse etiam hîc usu venit locus Josephi contra Appianum *laud. a Cujacio Obs. VI.* 35. ubi dicit, *καὶ τοῖς μόνοις Αἰγυπτίοις, οἱ κύριοι νῦν Ῥωμαῖοι τῆς οἰκουμένης, μεταλαμβάνειν ἥστινος οὖν πολιτείας, ἀπειρήκασιν.* Eodem vetito etiam comprehensum esse potuit, ne vel cives Romani possent fieri Aegyptii, nisi prius ad civitatem Alexandrinam pervenissent. Verum, ut dixi, rationes hîc indagare difficile est rei, quam ipse Plinius nescivit. § 2. *huj. Ep.* Quare ignorantiam suam Imperatori professus, et Alexandrinam et Romanam civitatem Harpocrati suo petiit.

Epist. LXXI. Satis gravis in hâc Epistolâ exponitur quaestio de statu liberorum expositorum. Videtur in Bithyniâ frequens haec fuisse parentum nequitia, ut liberos, recens natos in loco aliquo deserto exponerent; quos, si quis misericordia ductus susce-

ce-

cepisset, et ad servilem, uti par erat, conditionem educaret, difficile erat statuere, utrum illi homines, θρεπτοί dicti, verâ suâ origine detectâ ad libertatem provocare possent. Videbatur enim dominis durum et iniquum fore, si eos frustra amittere cogerentur, quorum operis uti pro impensis in alimenta factis cogitaverant. Haec est quaestio, quam Imperatori proponit Plinius. Romano quidem jure, non ita difficilis esse poterat; nam qui semel ingenui nati erant, illud jus non amittere nisi proprio delicto, aut culpâ poterant. Dominos autem suscipientes non facile latere poterat, utrum essent servi jure gentium, aut civili sui facti, an ingenui nati, aut saltem dubiae originis. Hûc facit L. 1. § 2. ff. *de juris et facti ignor.* Ubi Paulus docet, eum qui expositus fuerit, et parentes ignorans alii serviat, *facto* magis quam *jure* errare: itaque detecto errore, ad libertatem omnino provocare posse. Caeterum, jam Romuli memoratur lex, quâ patribus facta est potestas, de liberis pro lubitu disponendi, eosque necandi, vendendi, exponendi. *Dion. Hal. II. p.* 83, 96. Atque haec lex etiam XII Tabb. fuit inserta. vid. *Bynkershoek de Jure occid. liberos c.* 9 *init.* Quo autem tempore haec parentum licentia cohibita fuerit, de eo ipso inter Bynkershoekium et Noodtium acriter et acerbe disputatum est. In provinciis, tempore Trajani, parentes liberos adhuc exposuisse, vel ex hoc Plinii loco apparet; in illis vero, ubi jura hominum, utpote peregrinorum, non tam accurate erant definita, quaestiones de θρεπτῶν statu magni momenti esse potuerunt: quare variis Imperatorum Constitutionibus in variis provinciis interdum hujusmodi difficultatibus prospectum fuit. Invenerat Plinius edictum Augusti ad Anniam quandam pertinens (*): tum epistolas Vespasiani, aliasque constitutiones, nullas vero ad provinciam Bithyniam pertinentes. Unde primum docemur, quaestionem hîc a Plinio propositam non ad omnes liberos per totum Imperium Romanum expositos pertinuisse, verum in variis provinciis varium hâc in re jus observatum fuisse; quod apparet etiam ex *Ep.* 72. § 2 *init.*: neque igitur etiam Trajani rescriptum universum aliquod, sed proprium Bithyniae jus constituisse. Tum ex hoc loco discimus, quam caute hâc in re versati fuerunt Romani, ne constitutiones, rescripta, aut edicta Impp. ad unam provinciam pertinentia, temere ad alias etiam extenderentur: et errores saepe inde nasci debuisse, in componendis quoque Principalium Constitutionum collectionibus, quod mandata uni loco aut regioni proprie accommodata, tamquam ubique juris vim habentia, temere reciperentur. Quam difficile etiam fuerit tunc temporis, jura constituta tenere, apparet ex iis, quae dicit Plinius *in fin. h. Ep.*, se enumeratas Impp. constitutiones Trajano non mittere, *quia erant et parum emendatae, et quaedam non certae fidei.* Primum in quâvis difficiliori causâ, immensa illa, et in-

(*) Frustra de hâc Anniâ plura apud scriptores quaesivi: causa tamen ejus illustris et satis nota fuisse videtur. Apud *Tacitum Annal. III.* 35, mentio fit Anniae Rufillae, quae a Cajo Cestio Senatore fraudis damnata, probra ipsi intulit, et publicâ custodiâ coërcita fuit. Sed hanc vix significari posse existimo.

indigesta principalium constitutionum copia erat pervolvenda, ut sciri posset, an ad propositam causam aliquid pertinens inveniretur. Tum, inventâ forte quâdam constitutione, librariorum incuriâ saepe ita erat truncata, ut magnae inde haesitationes oriri deberent: imo ignorabatur nonnunquam, a quo profecta esset Imperatore, et vulgari tantum rumore ejus veritas confirmabatur: sic edictum illud ad Anniam pertinens D. Augusti esse *dicebatur*, teste *Plin. in h. Ep.* § 3. Ad ipsius etiam Imperatoris scrinia interdum confugiendum erat, ut eruerentur minus vulgares de jure constitutiones, quae alibi inveniri non poterant: imo habemus in *Ep.* 78. *h. L.* exemplum SCti, quod Trajanus sibi a Plinio mitti vult, ut aestimare possit, quid ex eo sibi faciendum sit; inde etiam extremis temporibus, inexplicabilis illa in variis partibus juris orta est confusio, quae tandem JCtos aliquos permovit, ut praecipuas Impp. Constitutiones, a non remotissimis inde temporibus, in unum corpus redigerent, quae solae vim legis obtinerent.

In Epistolâ seq. 72, habemus rescriptum Trajani; eam quaestionem esse dicit, quae jam saepe disquisitionibus fuerat vexata, nullâ vero adhuc constitutione sublata; nam ex iis, quas Plinius enumeraverat, solas fortasse observari debere Epistolas Domitiani ad Avidium Nigrinum, et Armenium Brocchum Procos.: quibus cautum fuisse videtur, ut *θρεπτοὶ* adsertionem in libertatem non haberent. Sed quum hae Domitiani Epistolae non etiam ad Bithyniam provinciam pertinerent, ita observari voluit Trajanus, ut *θρεπτοὶ* simpliciter in libertatem vindicari possent, nullo pretio alimentorum restituto. Contrarium quodammodo jussit Imp. Alexander *l.* 1. *Cod. de infant. exposit.*, ut dominus partum ancillae expositum revindicare posset, modo pretium alimentorum et impensas utiles refunderet. Caeterum minime durum, aut injustum erat hoc Trajani rescriptum, quod significat *Bynkershoek Diss. laud. c.* 9 *in med.* Nam ut jam dixi, qui suscipiebat infantem expositum, magis censeri debebat, eum humanitatis sensu, quam spe lucri, suum fecisse.

Epist. LXXVII. *Postulantibus quibusdam, ut de agnoscendis liberis, restituendisque natalibus — cognoscerem, respexi ad SCtum pertinens ad eadem genera causarum.* Non agi videtur h. l., ut quidam volunt interpretes, (*vid. e. g. Gesnerus ad h. l.*) nomine in errorem ducti, de iis servis vel libertinis, qui beneficio Imperatorum natalibus restituebantur, ita ut ingenue nati existimarentur, quamvis in servitute proprie nati essent. De his est *Tit. in ff.* inscriptus *de natalib. restit.* Verum de illis agi in h. Epist. non credo, quia Plinius scribit, se rogatum fuisse, ut cognosceret *de agnoscendis liberis*, etc. Non autem servi illi qui natalibus restituebantur, agnoscebantur a parentibus, neque etiam aut Procos. aut Plinius cognoscere poterant de beneficio concedendo, quod a solius Principis favore pendebat. *L.* 2. *Cod. de jure aureor. annul. et de natalib. restit.* Vero igitur mihi similius videtur, Plinium Imperatorem consulere, an cognoscere debeat, de agnoscendis a parentibus iis liberis, qui post divortium editi essent; quâ de re SCtum Plancianum factum est sub Vespasiano, ut videtur, atque illud ipsum a Plinio hic significa-

ca-

cari credo. Cavebatur illo, ut mulier post divortium, si praegnans esset, intra dies 30 marito denunciaret, quo facto is aut custodes mittere debebat ad ventrem inspiciendum, aut negare uxorem ex se concepisse, aut si haec neglexisset, partum deinceps natum, tamquam legitimum et suum agnoscere. *l.* 1. § 1 *et seqq.* § 12. *ff. de agnosc. et alend. liber.* Liberi ita nati postea etiam ipsi agere poterant, ut agnoscerentur, *l.* 1. § 15. *h. t.*: deinceps alio SCto sub Hadriano facto cautum est, ut etiamsi constante matrimonio partus esset editus, de eo agnoscendo agi posset. *l.* 3. § 1. *Tit. laud.* Quum vero SCtum Plancianum ad illas tantummodo provincias pertineret, quibus Procoss. praeerant, Plinius vero tamquam legatus Caesaris Bithyniae esset praepositus, consulit Imperatorem, an nihilominus ipse de liberis agnoscendis cognoscere possit. Quâ de re se pronunciaturum rescripsit Imp., si SCti, de eâ re facti, antea compos fieret.

PARS TERTIA.

JUS RERUM.

Epist. III. § 2. *Nam et fundos emancipavit, et cetera quae in emancipatione implendâ solent exigi, consummavit.* Cernitur hic ratio emancipationis ritûs. Mater Voconii Romani, ut promissis suis staret, solenni emancipatione agros suos filio tradidit, aere appenso, tamquam imaginario pretio: sic enim fundi ex jure Quiritium ipsi acquisiti erant, aeque ac si vero pretio eos emisset. Quod si mater simplici donatione, ac nudâ agrorum traditione filium locupletasset, ita ejus desiderio non plane satisfecisset: nam quum ad censum probandum, ut par erat, possessio irrevocabilis requireretur, solenni emancipationis ritu tradita bona erant in dominio Quiritario, et retrahi non poterant: donatio vero inter vivos, ob causas intercedentes, poterat.

Epist. LVIII. § 2. *Ego, quum quaererem, num esset aliqua lex dicta Templo, cognovi, alium hic, alium apud nos esse morem dedicationis.* In memoriam ad h. l. revocandi sunt ritus solennes, quibus loci apud Romanos sacri fieri censebantur, et quos hic referre longum sit. Vid. *Heinecc. Antiq. II.* 1. 2. Sed hoc unum memorandum est, leges quasdam his dedicationibus templorum adjectas fuisse, lapidi inscriptas, quae ipsius dedicationis descriptionem, Dei nomen, consecrationem, et conditiones, quibus illa religio tolli posset, continuisse videntur. (*Brisson. de Formulis I.* 125.) Nam quamvis locus semel dedicatus etiam diruto templo sacer maneret, et extra hominum com-

mercium positus, tamen poterat religione solvi, si solenni sacrorum evocatione, Dei (*) numen in alium locum transferretur. Plinius autem, cum Nicomediae transferri deberet aedes Magnae Matris, vetustate nimis collapsa, rogavit, num quae in dedicatione lex Templo scripta esset, et quid de sacrorum evocatione praescriberet. Quum vero alio modo dedicationem ibi fieri solere audivisset, et nullam legem esse dictam, metuit ne templum temere transferendo, religio violaretur, qua de re Imperatorem hac Epist. consuluit. Rescripsit is, ne aedem Magnae Matris in alium locum transferre vereretur; nihil enim mirum accidere debere, quod lex nulla dedicationis reperta fuisset, *quandoquidem solum peregrinum non dedicationis capax esset, quae fieret Romano jure.* Quod non ita intelligendum, quasi in peregrinis civitatibus locus non sacer fieri posse existimaretur, atque igitur, salvâ religione, impune violari; verum dedicatio erat solennitas eximie Romana, et quae tantummodo in Italiae solo celebrari poterat: quum igitur in eo Templum dedicatum esset, illud non sine evocatione sacrorum, secundum dedicationis legem, poterat religione liberari: in solo vero peregrino, tuto etiam sine evocatione, sacra ex uno loco in alterum transferri poterant.

Epist. LXII. § 1. *Nec inveniuntur qui velint debere reipublicae, praesertim duodenis assibus, quanti a privatis mutuantur.* Gravis ad hunc locum agitatur controversia inter interpretes: lectio illa *duodenis assibus* retineri non posse videtur, quia non duodenis assibus, sed *duodenis unciis* computabatur annua usura, quum singulis mensibus, una uncia, centesima pars sortis solveretur. Hae 12 unciae (12 pro centum) efficiebant *as usurarium.* (vid. *Niebuhr in Hist. Rom. T. II. p.* 431—439.) Quare delendum omnino videtur illud *duodenis*, pro quo *Salmasius de modo usurarum VII. p.* 269. et *Gronovius, de centesimis usuris, et asse usurario*, § 61, etiam reposuerunt *Usuris*, quod eodem fere redit. *Ernesti* totum illud *duodenis assibus* ejiciendum censuit: atque sic tamen illud, *unciis* erit intelligendum. Nam eo foenore privati mutuari poterant. (*Tacit. Annal. VI.* 16). Caeterum a republicâ unciario foenore homines mutuari nolebant, quia fortasse ipsi strictius tempore statuto erat solvendum, et in securitatem debiti major cautio praestanda.

§ 2. *Et si ne sic quidem caveant.* Hinc apparet, quam onerosum fuerit Decurionum munus, ut quod cives facere nollent, id ipsos cogere vellet Plinius. Alioquin iis pecuniam reipublicae tractare, conducere quaedam, aut vectigalia ejus exercere, prohibitum erat. *l.* 4 et 6 § 2. *ff. de decurion. et filiis eor.* Verum apparuit rursus in rescripto Trajani singularis ejus humanitas. Usuras enim minui maluit, quam ad pecuniam mutuam accipiendam invitos decuriones compelli: quod non *ex justitiâ sui temporis* fore scribit.

Epist.

(*) *L.* 9. § 2. *ff. de rer. divis. et qualitate.*

Epist. LXXIII. Locus, in quem cadaver semel illatum erat, religiosus censebatur factus, neque translatione ossium hac religione liberabatur, nisi impetrato Pontificis Maximi consensu. *l.* 8. et 44. § 2. *ff. de religiosis.* Hanc tamen veniam in Bithynia etiam Proconsules ante Plinium concesserant. Quod cum ab eo petitum esset, Imperatorem tamquam Pontificem maximum consuluit, num ita fieri posset. Trajanus autem rescripto in Epistola 74, Proconsulum morem confirmavit, quia longum videbatur, si provinciales, ut reliquias mortuorum transferre liceret, Romae a collegio Pontificum veniam impetrare cogerentur.

Expressius idem sanxit in eâdem fere causâ Imp. Antoninus rescripto, quod est in *l.* 1. *Cod. de religiosis.* Quo permisit rectori provinciae dijudicare, an reliquiae mortuorum, propter vim fluminis aut aliam justam et necessariam causam, in alium locum salvâ religione transferri possent.

Epist. LXXIX. Usi sumus h. l. ad Lib. V. Ep. 7. in Parte II, ut probaremus, non adhuc plane usu convaluisse novum jus ab Imperatore Nervâ nuper introductum, ut civitatibus legari posset. (*Ulpian. Fragment.* XXIV. § 28), atque imperante Trajano SCtum Apronianum factum esse, quo cautum, ut per fideicommissa hereditates civitatibus relinqui possent. Conferri meretur cum hoc loco *l.* 4. *ff. de administr. rer. ad civit. pertinent.* Ubi memoratur SCtum, quo prohibitum erat pecuniam civitatibus legatam, ut ex reditu ejus venatus aut spectacula ederentur, in eum usum adhibere.

Epist. LXXXVIII. *Nicensibus, qui intestatorum civium suorum concessam vindicationem bonorum a Divo Augusto affirmant, debebis vacare.* Hoc ita explicandum videtur. Bona vacantia intestatorum, si nulli reperirentur successores legitimi, fisco deferebantur. *l.* 4. *Cod. de bon. vacant.* Augustum vero sibi concessisse contendebant Nicaeenses, ut haec bona vacantia civitatis aerario vindicare possent. Ad libellum eorum supplicem, Trajanus Plinio *h. Epist.* rescribit, ut de illâ causâ, adhibitis aliis quibusdam, accurate cognoscat. Conferenda est omnino ad *h. l. l.* 1. *Cod. l. cit.*

Epist. CIX. *Ego inveni a plerisque Procoss. concessam iis esse protopraxian.* Plinius Imperatorem consulit de jure civitatium in Bithynia et Ponto, quibus ex locationibus, venditionibus, caet., pecuniae debebantur, quonam uti possent ad illas exigendas. Jus *protopraxias* a quibusdam Procoss. iis concessum fuisse scribit. Quod in eo versatum esse videtur, ut prae ceteris creditoribus hypothecam privilegiatam haberent in bona debitorum, et ea, si in mora essent solvendi, ante alios distrahere possent. Sic fiscus etiam hypothecam privilegiatam habebat ratione tributorum, *l.* 1 et 2 *Cod. si propter pub. pensitat.* etc.

Peculiari autem favore hoc jus primae exactionis concessum esse debuit, quandoquidem ceteroquin in his pecuniis exigendis nullum erat reipublicae privilegium legitimum, et qui prior erat creditorum tempore, is potius jure existimabatur. *l.* 4. *Cod. qui potiores*

res in pign. Ceterum vocem hanc Graecam *πρωτοπραξίαν*, frustra alibi quaesivi. Et plane singularis ejus h. l. videtur usus, quandoquidem in Schneideri et Schelleri Lexicis, sola haec Epist. in voce laudatur.

AD PANEGYRICUM.

Pauciora, uti par est, in hoc opere ad nostri instituti rationem pertinent; proclamat hic Plinius publice Imp. Trajani laudes, et multo magis omnia exornare, et in variis imperii partibus ejus res gestas praedicare studet, quam, ut in Epistolarum libris, de rebus publicis, deque privatis suis et amicorum commodis, libere scribit. Ii tameu loci, qui nobis non praetereundi fuerunt, unice fere illud genus spectant, quod in priori cujusvis Libri parte tractare consuevimus. Quaestiones enim de jure Personarum aut Rerum, aut causae nobiles, in hoc Libro usu venire non potuerunt.

PARS PRIMA.

ANTIQUITAS, HISTORIA JURIS, VERBORUM SIGNIFICATIO.

Caput XXXV. § 3. *Neque, ut antea exsanguem illam et ferream frontem, nequidquam invulnerandam praebeant punctis, et notas suas rideant.* Respicitur ad poenam legis Remmiae, quâ calumniatorum fronti litera K inurebatur: (*vid. Brenkmannus in Dissert. de lege Remmia, in Ottonis Thesauro T. 3*). Nimirum, quum sub malis Principibus, delatorum nefarium genus infamiae notis fronte inustis etiam gloriaretur, quia expetenda Imperatoribus erat eorum opera, Trajanus totam illam cohortem poenâ exturbavit, quâ, praeter literam fronti inustam, calumniatores coërceri solebant exsilio aut

aut in insulam relegatione. *Paulus Recept. Sent. V. 9.* 11. Haec vero crudelitate poena aucta fuit, ut in navibus impositi in plenum mare deducerentur, et sic aestui et fluctibus committerentur (c. 35. init.).

Caput XXXVI. § 4. *Nam Tribunal quoque excogitatum Principatui est, par ceteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris.* Significatur Tribunal Praetoris Fiscalis, qui inter fiscum et privatos jus dicebat. *l.* 2. §. 32. *ff. de orig. Jur.* Ibi dicitur is a Divo Nerva primum constitutus fuisse. Schwartzius vero, Plinii interpres, ex hoc loco maxime probare conatus est, eum ab Imp. Trajano primum esse introductum. Quare pro verbis, *a Divo Nerva*, *in l.* 1. § 32 *cit.*, legi voluit *a Divo Nerva Tr.* i. e. *a Divo Nerva Trajano.* Dissentit vero a Schwartzio *Bachius de legib. Traj. p.* 38. Hoc unice observandum mihi videtur, non ex hoc loco, Schwartzii conjecturam firmari posse. Nusquam enim dicit Plinius, Trajanum Tribunal illud excogitasse, laudat vero moderationem et aequitatem, quâ in illo privatis commoda suâ tueri licebat, et magis constitutum aequius et diligentius illud a Trajano dicit, quam primo institutum.

Caput XXXVII. Hoc capite et seqq. exponuntur ea, quae Trajanus mutavit in exigendo durissimo illo vectigali, *vicesima* dicto. Augustus jam ad reficiendum aerarium bellis exhaustum introduxerat, ut ex quâvis hereditate vicesima pars ad aerarium deferretur. Excipiebantur tamen eae, quae suis heredibus a parentibus obveniebant. § 2. h. cap. Ubi animadvertenda verba, „ quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique so-„ cietate meruissent, quaeque nunquam ut aliena et speranda, sed ut sua semperque pos-„ sessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent." Magis sui heredes censebantur *sua* accipere, quam *aliena* acquirere.

Illi vero, qui ex peregrinis aut Latinis cives facti erant, cum jus cognationis non haberent, nisi peculiari favore impetrâssent, vicesimam etiam hereditatis paternae solvere debebant, neque his ullus casus excipiebatur (§ 3. h. Cap.): quo factum, ut nemo fere non civitatem Romanam respueret, quâ sanctissima familiae sanguinisque jura disrumpebantur. Sed in eorum gratiam, qui, spretis his damnis, civitatis Romanae honorem successionis emolumento praetulissent, Imp. Nervâ vectigalis hereditarii asperitatem eatenus mitigavit, ut liberi eorum quoque, qui civitatem Romanam obtinuissent, ad patris matrisque successionem integram pervenirent, quamvis cognationum jure essent privati, modo tempore mortis fuissent in patriâ potestate: et vicissim, ut mater in successione liberorum immunis esset a tributo (§ 6. h. Cap.). Latius deinceps illud beneficium protulit Trajanus. Hic enim, quemadmodum filio in hereditate paternâ, sic patri in successione filii immunitatem concessit, quam Divus Nerva soli matri tribuerat, (Cap. 38. § 2.). Idem sustulit conditionem, quâ liberi ad paternam hereditatem sine tributo admittebantur, si scilicet in patriâ potestate fuissent. (§ 7. h. Cap.)

Haec immutavit ratione habitâ eorum, qui novi cives Romani essent facti. Sed tam his

omnibus cognationis jure concesso, quam reliquis civibus, etiam secundum cognationis gradum immunem a vicesimâ praestitit; ita ut fratres sororibus, sorores autem fratribus, avi nepotibus, nepotes avis libere succederent (c. 39. § 1, 2). Tum in omnibus remotioribus cognationis gradibus, certam summam praestituit, intra quam nullum vectigal publicanis erat solvendum: quo beneficio omnes tenuiores hereditates immunes servabantur. Denique jussit, ut omnes, quibus edicto suo immunitas concedebatur, quique ejus die vicesimam adhuc debebant, eam inferre non deberent (c. 50. § 3). Merito igitur Plinius summis laudibus ejus humanitatem effert: non imitatus est tam pulchrum exemplum Imp. Caracalla, qui pro *vicesimâ* hereditatum, *decimam* introduxit. Immane sane vectigal! quod ut etiam augeret, omnibus qui erant in orbe Romano, civitatem Romanam concessit. — Caeterum cf. ad h. l. *Burmannus de Vectigal. Pop. Rom. c. 11. et Wielingius Lect. Jur. civ. II. 32.*

Caput XLV. § 4. *Et ideo non censuram adhuc, non praefecturam morum recepisti.* Augustus primum, omni fere antiquâ republicâ mutatâ, praefecturam morum instituit, quam sibi adsumsit a munere antiquorum Censorum separatam; quâ ea potestas continebatur, ut legere posset Senatores et Equites, eosdemque ordine movere, et infamiâ notare (*). Haec enim auctoritas tradita uni viro, privatis vix committi poterat. Sequentes omnes Imperatores itidem praefecturam morum receperunt, et Caligulae atque Nerones eorum emendationi studuerunt. Erant tamen Censores, sed qui unice in censu civium conficiendo erant occupati.

Caput LXIII. § 2. *Vidit te populus Romanus in illa vetere potestatis suae sede: perpessus es longum illud carmen comitiorum*, caet. Plures occurrunt hoc cap. et seqq. loci, e quibus dixeris, comitia populi non tantum regnante Trajano, sed sub aliis etiam Imperatoribus, ad creandos Consules, in Campo Martio habita fuisse: neque igitur *stricte* verum esse, quod narrat *Tacit. Annal. I.* 15. l. notissimo, Tiberium comitia e Campo ad Patres transtulisse: inprimis huc facit § 7. *huj. Ep.* Verum cavendum tamen est, ne his in errorem inducamur; quicunque hoc tempore consulatum aliosve honores petere cupiebat, primum ab Imperatore veniam impetrare debebat, candidatum se pro-

(*) Verum quidem est, Sueton. in Jul. Caesare c. 76. tradere, eum continuum consulatum, perpetuam dictaturam, *praefecturamque morum* recepisse: sed credibile est, quum haec scriberet, eum intellexisse antiquam censuram, cujus ea pars, quae mores spectabat, ipsius tempore praefecturâ morum continebatur: nam apud eundem in Vita Augusti c. 27. in fin., dicitur is primus, sine honore censurae, morum legumque regimen recepisse, et censum populi egisse. Quum extremam censorii muneris partem quum seqq. Impp. ipsis Censoribus reliquerint, ex h. l. apparere videtur, Augustum primum novum illud munus sibi proprium fecisse, ut quamvis censor non esset, tamen morum custodiam exerceret.

profitendi; tum, pro clementiore aut duriore Imperatorum ingenio, solito ambitu captare studebat Senatorum animos, aut nemine obsistente, quia Princeps eum creari voluerat, creabatur: quippe is candidatos in senatu nominabat, iisque simul gratulabatur: nam qui semel a Caesare nominati erant, habebantur jam pro creatis (vid. Paneg. 71).

Creabantur vero magistratus in Senatu, in quem sic proprie vis comitiorum erat translata. Tetigimus complura loca e Plinii Epistolis, e quibus haec ejus potestas conspicua est. Vid. *Ep. III.* 20. in Part. I. Atque ita magistratuum creatione in Senatu peractâ, tum demum habita videntur comitia populi in Campo Martio: in quibus solennitates illae celebrabantur, quae olim liberâ republica observari solebant; ut auspiciâ consulerentur, ut tabernaculum poneretur, ut carmen comitiorum recitaretur.

Hinc igitur apparet, quo sensu capiendus sit locus Taciti memoratus. Fuerunt comitia: non quidem vera illa et antiqua, in quibus a populi favore cuncta pendebant, sed exilis et frigida illorum imago. Recte igitur Tacitus concisâ, et sanguine succoque plenâ suâ oratione significavit, comitiorum vim ad Senatum transisse, umbram penes populum remansisse.

Caput LXV. *In rostris quoque simili religione te legibus subjecisti. Legibus, Caesar, quas nemo Principi scripsit.* Gravissima sunt haec verba et seqq. Nam licet minime negligendum sit, multa a Plinio in Panegyrico dici, quae ad Principis adulationem et oratoriam laudem magis sint composita, quam ad strictam veritatem exacta, tamen ex his apparet, quam penitus Romanorum mentibus inhaeserit servitutis cogitatio. Majorem vim etiam habent sequentia. „Quod ergo nunc primum audio, nunc primum „disco; non est Princeps supra leges, sed leges supra Principem." Nam contrarium plane antea verum fuisse, his verbis indicatur; sic opposito, ut passim fit per totum Panegyricum, deterioris seculi exemplo, Plinius clariorem conatur efficere Trajani gloriam. Non nimis tamen, ut jam dixi, haec premenda sunt, ut inde v. c. probare velimus, Ulpianum in l. 31. *de legib.* ff. cum dicat *Principem legibus esse solutum*, non ad solam legem Papiam Poppaeam, aliasque forsan caducarias respexisse, verum omnes significasse leges civiles. Nam probe animadvertendum est, per totum hunc locum de illis tantummodo legibus majorum sermonem esse, quibus Consules adstricti erant, ut in rostris in legem jurarent, et caput suum, si scientes fefellissent, Deorum irae sacrarent; sic Trajanus quoque tertium Cos. juravit, se legem servaturum, et quum e Consulatu abiret, se nihil contra leges fecisse; verum magis tamquam Consul populi Romani, quam ut Imperator, hoc sacramento se adegit. Argumento sint, ipsa Plinii verba, quae eodem loco caute subjungit, „idem Caesari *Consuli*, quod ceteris non licet." Caeterum difficilis est controversia, quae agitari solet de Imperatoribus Romanis, utrum a Senatu Populoque Romano unquam civilibus legibus omnibus soluti fuerint: quam

 mul-

multi tractarunt juris interpretes: conf. Cl. *Smallenburg in Not. ad Schulting. ad Tit. ff. de legib. et SCtis.* l. 31. Sed quum non rara sint apud auctores veteres exempla Principum, quibus peculiaris alicujus legis civilis veniam Senatus concessit, verissima videtur eorum opinio, qui negant, lege Regiâ aliquâ, aliove Senatus Populique Romani decreto, Imperatores omnibus legibus civilibus solutos fuisse.

Est omnino iniquum, sed usu receptum, quod honesta consilia, vel turpia, prout male aut prospere cedunt, ita vel probantur, vel reprehenduntur; inde plerumque eadem facta, modo diligentiae, modo vanitatis, modo furoris nomen accipiunt.

PLIN. *Ep. L. V. ep.* 21. § 7.

ALBERTI CHRIST. VAN ELDIK THIEME,

ZUTPHANIENSIS,

THEOLOGIAE STUDIOSI IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM AB ORDINE THEOLOGICO ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE, A. MDCCCXXV. PROPOSITAM,

HUJUS ARGUMENTI:

Historice et grammatice exponatur argumentum epistolarum septem, quae continentur Apoc. II et III. Brevis accedat disquisitio de earum auctore, scribendi genere et usu in rem Christianam.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVI.

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM THEOLOGICAM.

PRAEFATIO.

Diligens Theologiae studium hoc imprimis sibi propositum habeat necesse est, ut ejus studiosos ab iis remotos teneat erroribus, in quos inciderunt, qui exegeseos purae nullam fere habuerunt curam. Quum autem hoc maxime nostris hisce temporibus agatur, ut Sacri Codicis interpretationi et grammaticae et historicae rite opera navetur, ejusque studii amor omnibus adminiculis excitetur atque promoveatur, arrisit mihi maximopere quaestio illa, quam in hunc annum proposuit Facultas Theologiae in Academia Lugduno-Batava, sic sese habens: *Historice et Grammatice exponatur argumentum epistolarum septem, quae continentur Apocalypseos cap.* II *et* III. *Brevis accedat disquisitio de earum auctore, scribendi genere atque usu in rem Christianam.* — Ad quam cum mihi respondendi sit animus, ante omnia Vos, Viri Clarissimi, qui de hisce meis conatibus sententiam estis laturi, rogatos velim, ut juvenile hoc opus, tenuem profecto doctrinae copiam prodens, indulgentia Vobis familiari accipiatis: sentio enim, quam grave in me susceperim onus, cum huncce laborem aggrediar. Sed persuasio, quae me semper tenuit, Academicarum quaestionum utilitatis, imprimis hujus, a Vobis propositae; progrediendi studium, quod luctando promovetur, honos enim alit artes; parentum amor, qui, si eorum gaudia augere possum, facile vires meas excitat; haec omnia et sane alia plura me eo egerunt, ut periclitarer, quid in hisce mei conatus effecturi essent.

Felicem me praedicabo, si vestrum adsensum tulerim: sin vero minus, res ipsa mihi praebebit solatium, ut et verba Longini, quibus *symbolo* utar:

Καλὸς οὗτος καὶ ἀξιονικότατος εὐκλείας ἀγών τε καὶ στέφανος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι οὐκ ἄδοξον.

Sunt autem nonnulla, quae praemittenda censui, quaeque ut ipsi ad quaestionem propositam responsioni insererem, non apta mihi data est opportunitas. Haec jam sequuntur.

§ I.

Qua refelluntur illi, qui mysticum in septem epistolis Apocalypticis quaerunt sensum.

Fuerunt etiam e Nostratibus, qui similem, quam deprehenderent in quarto et sequentibus Apocalypseos capitibus, vaticinationem fatorum futurorum, septem epistolis, de quibus agendum nobis erit, contineri putarent; quam pro septenario urbium numero, ad quas ab auctore missae sunt, in septem periodos constituebant, et ad internam vel moralem universae Ecclesiae Christianae conditionem accommodabant. His interpretibus alii successerunt, qui quidem propheticum hunc sensum neque rejicere, neque amplecti ausi, omnia tamen, quae in epistolis laudis vel reprehensionis nomine memoriae erant prodita, ita accipienda opinarentur, quasi sint prophetica rerum futurarum exempla. Alii denique, quorum sententiis subscribere haud dubitamus, contendunt, singula, in iis obvia, ita esse habenda, tamquam ad ipsas ecclesias, quarum nomina prae se ferunt epistolae, pertinentia; eodem modo, quo Pauli habemus scripta, quae ad varios dedit coetus Christianos: ex iisque eundem fructum, eandem utilitatem, eandem doctrinam, licet non tam copiose expositam, posse percipi, quam ex illis ad haec usque tempora Christiani perceperint; ipsasque epistolas eo quidem consilio ad septem Asianos coetus esse datas, ut totius Apocalypseos essent epistolae dedicatoriae, utque ex iis discerent, quomodo quamvis Ecclesiam Christianam comparatam esse oporteat, et quemlibet ejus civem, qui instantem Jesu Christi adventum, cum certa felicitatis ab eo consequendae spe, exspectare possit.

Et ut ita statuamus, inducimur his potissimum causis:

I. Simplex, qua utitur auctor, narrandi ratio cap. I: 11, atque ejus auctoritas, qua Jesu Apostolus est insignitus vs. 9. coll. 2 et 4, nos jubet, ut hanc amplectamur sententiam.

Hunc autem auctorem, Christi amicum et discipulum, Johannem fuisse, infra docebimus (1).

II. Omnis Antiquitas de eo consentit, Johannem Apostolum hasce ecclesias, a Paulo conditas, administrasse, et curasse: quid igitur convenientius et justius fuit, quam ut, eas, quas olim ipse docuerat, etiam quum in Patmum esset relegatus, epistolis, in omne aevum duraturis, edoceret, admoneret, ac in fide Christi confirmaret?

III. Omnia, quae in septem epistolis habentur, ad septem Asianos coetus spectant; quamobrem hi haud aliter, nisi ad se ipsos singula referenda esse, existimare poterant. *A.* Quaevis enim epistola incipit: καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει κ. τ. λ., qualem allocutionem ad certas quasdam personas pertinere quis non videt? *B.* Laudantur vel in-

(1) Part. II. Cap. I.

increpantur Christiani; harum ecclesiarum cives, ob certas iis solummodo cognitas causas. Ephesini primum amoris fervorem remiserant: Pergami Antipas erat interfectus, etc. Quae nisi ad ipsos hos coetus essent referenda, nullo sane modo intelligi possent. *C.* Poenas, quas iis praedixit ac comminatus est Dominus, quoad historica non desint argumenta, singulae dederunt, cum interea Sardium pia et fidelis ecclesia non sit deleta. *D.* Promissa, quibus Christianorum animi ad officia praestanda, virtutemque colendam excitabantur, omnia ita sunt comparata, ut, collatis iis, quae ad illorum reprehensionem vel comprobationem pertinerent, facile interna earum conditio cognoscatur, v. c. Pergamenis in altera vita proponetur manna abscondita, cum hac in terra idolothytis fructi sint.

IV. Ii, qui propheticum et mysticum illum sensum rejiciunt, omnes conveniunt, eandemque mentem proferunt, licet in parvis admodum dissentientes: contra alterius interpretationis defensores singuli aliam periodorum constitutionem, aliam formam, aliam exegeseos normam produnt (1).

Quid, igitur, quaeso, viros, interpretes illos celeberrimos, impulit, ut tam remotam, intricatam, ac plebejis hominibus non intelligendam, exhiberent interpretationem? Quia, respondent illi, universus Apocalypseos liber prophetia dicitur c. I. 3.: ast, minime reputant in veterum Prophetarum vaticiniis plura haberi, quae non nisi ad historiam possunt referri. Ita in Danielis libro sex habentur capita historica: apud Jesaiam quatuor, Jeremia hic illic historica quaedam interspergente. Sed temporibus profecto, quibus illi vixerunt interpretes, proprium fuit, ut plura, quam Sacri Codicis simplicitas desideraret, ex eo extricarentur: uberrimum iis fontem praebebat Apocalypsis, e quo hauriendum putabant, quidquid sagacis, ingeniosi, ac pro temporum illorum ratione venusti, gratique nomen haberet. Difficultates, quas Apocalypsis iis objiciebat, mystica interpretatione tollere conantes, indies augebant. Quum Jehovae Sacri interpretes, antiqui vates, nonnullarum regionum, urbiumque nomina, v. c. Sodomorum, Aegypti, Babyloniae mystice accepissent, eodem modo sibi agendum putabant in septem Asianarum urbium nominibus exponendis. Quid itaque mirum, valde contortam ejusmodi evasisse interpretationem? — Contorquent eam pro lubitu; variant singuli pro sua voluntate: aliis Pergama sunt Pergama, aliis Alexandria est intelligenda: hisce *Thyatirae* sunt πόλις τῆς θυγατρὸς, illis *destructrix sacrorum* (a τελέω et θυσία) (2): Sardes notant vel *principem*, vel *normam*, vel *relictum quemdam* (3). Sed quis non videt, singula ita posse mutari, quovis tandem modo?

§ 2.

(1) De toto hoc argumento imprimis legi merentur *H. Witsius* in Miscell. Sacr. Tom. I. p. 640—741. et Cl. *Klinkenbergius* in Isagog. Tom. XXVI. p. 67—86.

(2) Vid. *Camp. Vitringa* Anacr. Apocal. Johann. Apost. p. 148. Amstel. 1719.

(3) Cf. *Klinkenberg* l. l. p. 82.

§ 2.

Qua refutantur illi, qui epistolas has unice ad Ecclesiarum antistites scriptas volunt.

Quaevis epistola incipit: καὶ γράψον τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας, i. e. *et scribe angelo ecclesiae;* quae denominatio neque aliena est Synagogae Judaïcae (1), nec non Prophetarum stylo conveniens, Mal. II. 2. III. 1. (2). Hinc factum est, ut nonnulli opinati sint, has epistolas unice ad antistites ecclesiarum esse datas, atque in locis, quibus plurali numero utitur Johannes, v. c. cap. II. 10, 13 etc. plures ejusmodi viros esse intelligendos, qui minores in coetuum administratione agerent partes, antistitis illius majoris auctoritati submissi: illudque eo quidem consilio ab auctore esse factum, ut ita adumbraretur unitas ac conjunctio, quae inter Ecclesiae praepositos vigere debet, quin et necessitas, ut his singulis omnia innotescerent, quae in Ecclesia gerebantur (3). Verum, quemnam fructum, egregio, quocum essent scriptae, scopo parem, praeberent, si unice ad antistites essent referendae? Horumne tantummodo opera cognita erant Jesu omniscienti? Illine soli Jesu doctrinae faciles praebuerant aures, aut depravatam egerant vitam? Hiscene solis arborem vitae summus concessurus esset Judex? Ne ita suspicemur! Simplicissima interpretandi ratio nos credere jubet, has epistolas Jesu jussu, a Johanne esse conscriptas, legatisque uniuscujusque ecclesiae illam esse datam, quae nomine ecclesiae insignita esset, ut antistes non solum ipse utiliter ea uteretur, sed etiam singuli Christiani, illi addicti, quorum in genere virtutes laudantur, vituperantur vitia; et ipsa denique ecclesia quaevis ad normam institueretur, quae tacite in epistolis traditur. — Salutavit enim Johannes cap. I. 4. septem Asianos coetus, prouti Jesus ei mandat vs. 11. ut ecclesiis, non vero solis earum praepositis, scriberet; cui salutationi optime convenit singularum epistolarum finis: ὁ ἔχων οὖς κ. τ. λ. cum praeterea in fine Apocalypseos consueta formula omnibus bene praecetur cap. XXII. 21. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν κ. τ. λ. Quibus observatis addi potest, plura in his haberi, quae non intelligeres, nisi ea, quae de antistite dicta videantur, simul etiam ad ecclesiam pertinere credas. Nimirum quod Christus minatur se, nisi resipiscant Ephesini, candelabrum suo loco remoturum; i. e. destructurum Ecclesiam, cap. II. 5. pertinet ad ipsos eos, qui coetum efficiunt, itaque ad vulgares Christianos: quae vero leguntur cap. II. 20. ipsum antistitem spectant, cui scilicet mandatum erat, ut omnia in ecclesia rite componeret, licet Jesa-

(1) Conf. *Vitringa*, de Synagoga Veteri, l. III. p. 2. c. II. et *Schoettgenius*, in Horis Hebr., P. I. p. 1089.

(2) Cf. quae ad cap. II. 1. a nobis exponentur.

(3) Vid. *Marckius*, Anal. Exeget. in Apoc., p. 55. Amstel. 1689.

sabelem, ejusque sectatores e coetu non removisset. Ipse praeterea Christus testatur argumentum epistolarum non ad solos antistites, sed etiam ad ecclesias ipsas pertinere, XXII. 16. ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις. Tota denique Apocalypsis formam epistolae habet: nostrae autem non multum discrepant ab Apostolorum epistolis: in eo certe cum iis convenientes, quod multa contineant, quae et pertinent ad eos, ad quos sunt datae, et ad coetus, quibus hi praeerant, uti epistolae Pauli ad Timotheum et Titum docent, in quibus multa habentur, quae ad ipsam ecclesiam Ephesinam, cui praefuisse dicitur Timotheus, pertinent, multa etiam quae referenda sunt ad Cretensem coetum, cui praeerat Titus.

§ 3.

De tempore et loco, quo scriptae sunt septem Epistolae.

Varias hac de re ab Interpretibus in medium prolatas sententias ad duas facile redigi posse puto: nimirum alteram ad *Claudii* vel *Neronis* aetatem, ad *Domitiani* imperium alteram. *Irenaei*, qui Polycarpi fuit discipulus, testimonium servavit Eusebius (1), statuentis πρὸς τὸ τέλος τοῦ Δομιτιάνου ἀρχῆς Apocalypsin esse visam (2), quam sententiam ipse *Eusebius* defendit lib. III. c. 18., ut et *Hieronymus* in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum c. IX.: *Epiphanius* vero (3) narrat, Johannem, Claudio imperante, e Patmo rediisse, ibique Apocalypsin conscripsisse, quam sententiam aliquatenus amplexus est *Grotius* (4). Postea plurimi opinati sunt Johannem eam dedisse ante Hierosolymam expugnatam, in quibus *Newtonus*, *Wetstenius*, *Michaëlis*, *Herderus*, *Hartwigius*, *Eichhornius*, alii, licet de temporis articulo definiendo dissentiant. Horum autem sententiae lubenter nos ita subscribimus, ut statuamus Apocalypsin Vespasiano imperante esse conscriptam ante excidium Hierosolymae, 1° cum alioqui certe Johannes hujus memorabilis rei mentionem fecisset, 2° cum cap. I. 7. Judaeis poenam praenuntiet, propediem ab iis dandam, qui Jesum interfecerant, 3° cum ipsum Hierosolymae excidium, brevi futurum, dicat c. XI. 1. 2. 8. 4° cum reprehensio, Ephesinis facta, quod de primo amore defecissent, minime Domitiani aetati conveniat, qua Ephesinam ecclesiam ad primum amorem rediis-

(1) Conf. Hist. Eccl. lib. V. c. 8. p. 140. ex edit. *Valesii.*

(2) Illud ἑωράθη non ad Johannem, ut placuit *Wetstenio*, Tom. II. p. 746, neque ad nomen belluae, ut contendit *Storrius*, Apolog. der Offenb. Joh., p. 235—244. neque ad tempus, sed ad ipsam Apocalypsin est referendum, quod docent, quae in hac oratione contexta proxime praecedunt, τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑωρακότος.

(3) Haeres. L. I. 33.

(4) Biblia Critica, Tom. VIII. p. 347. ad cap. I. v. 9.

dixisse testatur Ignatius (1). De eo etiam plurimi, cum veteres, tum recentiores conveniunt, Johannem, uti ipse dicit, cap. I. 9., in Patmo Apocalypsin accepisse; neque causa nobis datur, cur *Grotio* assentiremur, statuenti ad hunc locum et cap. V. 1. Johannem priorem Apocalypseos partem in insula Patmo, posteriorem Ephesi, cum rediisset; conscripsisse; quam sententiam satis refutasse mihi videtur Cl. *Vitringa*; (2) *Eichhornius* (3) vero, qui nimium indulsit hypothesi suae, infeliciter jactatae, totam Apocalypsin esse drama, sine ulla ratione putat omnia, quae Johannes de se ipso, in Patmo versanti, narrat, poetice esse ficta.

Hisce itaque praemissis, ad ipsam epistolarum expositionem transeamus.

(1) Cf. ejus epistola ad Ephesinos, § 6, 9.

(2) l. l. p. 9.

(3) Einleitung in das N. T., Tom. II. § 187. p. 129 sqq.

PARS

PARS PRIOR.

QUA HISTORICE ET GRAMMATICE EXPONUNTUR APOCALYPSEOS CAPP. II ET III.

APOC. CAP. II.

§ 1.

EPISTOLA AD EPHESINOS.

Urbis ejusque Ecclesiae Historia.

Ephesus praeclara et magna erat urbs Lydiae, secundum alios Ioniae; quae tamen regio antiquitus ad Lydici regni ditionem pertinere censebatur. Adjacebat mari Aegaeo, non procul a Colossis, in fertilissima Asiae minoris parte. *Strabo* (1) eam *ἀρίστην καὶ ἐνδοξότατην πόλιν*, *Plinius* (2) optimam et praestantissimam, *Aristides* (3) *ταμιεῖον τε κοινὸν τῆς Ἀσίας*, alii *τὴν πρώτην τῆς Ἀσίας*, vel *τὴν πρώτην τῶν μητροπόλεων τῆς Ἀσίας*, alii Asiae lumen et metropolin vocant. In plurimis nummis vocatur princeps Asiae urbs, et Horatius eam celebrat (4)

Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen,
Aut Ephesum bimarisve Corinthi.

Ob elegantiam certe et luxum, qui inter incolas dominabatur, proconsularis evasit sedes, postquam sub Romanorum potestatem esset redacta. Mercaturam autem, quam coluerunt Ephesini, non tantum exercebant cum populis, qui insulas maris Aegaei tenebant, sed etiam cum Graecis, qui trans illud in terra continenti habitabant: in primis haec agebatur picturis, ferro, ligno, armis et universe rebus ad bellum pertinentibus, unde *Xenophon* eam bel-

(1) Geogr. XIV. p. 436. (2) V. 29.
(3) Orat. de concord. ad civit. Asian. (4) I. Od. 7. 1.

belli officinam vocat (1). Forsan ad haec respicit Paulus (2), virtutes, quae Christianos ornare debent, sub emblematibus ab armis desumtis, iis commendans (3). Nulla traditio nobis argumenta, fide satis digna, praebet, quibus tempus conditionis nomenque conditoris referri possit. Strabo Codro, alii Caïstro, filio fluvii, qui non procul ab ea in mare Aegaeum defluit, tribuunt. *Justinus* eam (4) conditam narrat ab Amazonibus, *Plinius* (5) eam opus Amazonum dicit; alii disertis verbis secundum antiquissimam fabulam hoc tribuunt Penthesileae, Amazonum reginae, quae Priamo, regi Trojae, auxilium tulit, et ab Achille interfecta, celebratur a Virgilio (6).

Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exertae cingula mammae
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Magnificis aedificiis ornata erat Ephesus, inter quae omnium pulcerrimum erat templum Dianae, quod tantam famam consecutum est, ut in septem antiqui orbis miraculis enumeraretur. Columnis 127 hoc aedificium nitebatur, 60 pedum altitudine, et 220 annis vix absolutum fuisse traditur. *Herostratus* illud combussit, ea nocte qua Alexander M. natus est, qui postea suo sumtu illud restituere voluit, ea conditione, ut novo templo ipsius nomen inscriberetur, quod Ephesini noluerunt, dicentes non decere Deum Diis aliis templa ponere (7). In illo templo conservabatur Dianae simulacrum, quod fabula narrat e caelo esse delapsum; haec omnia ansam dederunt, ut Ephesus cognominaretur *ἡ νεωκόρος τῆς μεγάλης Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς.* Propter gentiles qui hanc urbem incolebant, idololatria magnopere viguit; vivebant luxuriose, cum omnia ibi continerentur quae pulcra, venusta, elegantissima omnino e Graecorum ingenio oriebantur; verumtamen perniciosam vim in eorum mores exercebant. Ob illam autem dignitatem, quam sensim sensimque nacta erat luxu, divitiis et similibus, prae caeteris Asiae minoris oppidis mature jam coetus Christianus conditus est, nimirum a Paulo Act. XVIII. 19—21., quo loco Lucas narrat, eum quum rogaretur ut diutius maneret, promisisse se rediturum, quod sequenti capite fecisse memoratur. Hac opportunitate per triennium Gentilibus Euangelium praedicavit, magno studio causam Christi amplexus, eamque ubivis per vicinas regiones propagans, ita ut paulo post et Judaei et Graeci qui Ephesi habitabant, Christo fidem darent et verbum Domini in dies cresceret. Sed cum aliquamdiu in ea commoratus fuisset, et strenue rem Christi propugnasset, litem habuit cum Demetrio, Ephesino quodam, qui parva templa argentea ad effigiem Dianae templi fabricare solebat; hic enim metuens,

(1) Oratio de Agesilao. (2) Ephes. VI. 10—17.
(3) Vid. *Buchiene* heil. Geogr. tom. III. p. 719 in nota.
(4) Hist. II. C. 4. (5) V. C. 29. (6) Aen. I. 494 seqq.
(7) Plutarchus in vita Alex. M.

tuens, ne cultus hujus Deae possumdaretur, et ideo ipse magnam cladem acciperet, non amplius templa sua argentea venditurum se suspicans, seditionem cum operariis suis contra Paulum movit, qui tamen eorum manibus ereptus est, et ab Asiarchis, et amicis, conservatus. Mox autem Hierosolymam profecturus, Euangelii causa Ephesi reliquit Timotheum quem monet (1) ut ibi maneret civibusque mandaret, ne alia doctrina edocerentur. Eusebius (2) dicit „ Τιμόθεός γε μὲν τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχέναι. Plures praeterea elaborarunt ad hunc excolendum coetum Christianum, in quibus censeri merentur Johannes Apostolus, Aquila et Priscilla et eloquens Apollos.

Omnes vero hi conatus ad propagandam inter Ephesinos Christi doctrinam non impediverunt, quominus plurimi jam a primis inde temporibus orirentur malevoli, qui genuinae Apostolorum doctrinae commenta sive interponerent sive opponerent, vel ex alia progressi, Jesu Messiae veritatem non plane essent edocti, quos Paulus Act. XX. 29, 30. et 1 Tim. I, omnium vero maxime Johannes, in suis scriptis ob oculos habuerunt.

Ephesus diu fuit urbs Episcopalis, Patriarchae Constantinopolitano addicta. Anno 431 publicum Concilium in ea habebatur, quod eodem seculo semel adhuc congregatum fuit: in priori illo Nestorii error est damnatus.

Hodie diruta et prostrata jacet Ephesus. Turcae, qui eam deleverunt, nominant locum ubi condita fuit Ajasalick i. e. *templum Lunae* vel Dianae, cujus aedificii rudera pristinam produnt magnitudinem. Aedes olim in Johannis honorem exstructa, nunc in Mohammedanorum Moskeam est mutata. Missionarii, qui ad illa loca venerunt, tradunt, tres se tantummodo ibi invenisse homines, qui Christianam religionem profiterentur, sed in tanta verae doctrinae ignorantia demersos, ut vix et ne vix quidem Paulum Apostolum cognitum haberent, et de Johanne nihil scirent. Nullus itaque Episcopus, nulla Ecclesia; Candelabrum ab illo loco est remotum et revera Ephesiis supervenit Christus, prouti iis comminatus est (3).

Periodistarum sententia.

Non opus esse mihi videtur omnes proferre sententias eorum, qui propheticum in hac epistola quaerunt sensum: *Vitringa* (4) ecclesiae statum Apostolicum in ea definiri et a Christo innui putat, tum quia vox ἔφεσος ἔφεσιν, ἐπιθυμίαν, ὄρεξιν, *intensum desiderium*, *affectum*, *appetitum* notat, quod egregie convenit zelo et charitati qua excelluerunt Apostolorum tempora, tum, quia Ephesini illam charitatem prae aliis coluerunt. Sed nec il-

(1) Ep. I. 1. 3. (2) Eccles. Hist. III. 4. Ed. Vales.
(3) Vid. Berigten v. h. Bybelgen. 1816. No. 7. p. 95.
(4) Anacris. Apoc. Amstel. 1719. p. 74.

illa interpretatio verbi ἔφεσος est admittenda, cum alii illud commutent in ἄφεσον vel ἄφεσιν, *remissionem* notans, neque illa observatio de eorum charitate, cum a Jesu perstringantur, quod a primo amore defecerint.

Epistolae expositio.

Vs. I. Τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν.

Angelo Ecclesiae quae Ephesi est, scribe: haec dicit qui tenet in dextra sua septem illas stellas, qui ambulat inter septem illa Candelabra aurea.

Pro ἐν Ἐφέσῳ, quod probant Griesbachius, Matthaeius et Scottus, qui Alexandrinum aliosque codices bene multos sequuntur, legunt nonnulli τῆς Ἐφεσίνης. Addi potest in omnibus Epistolis hanc lectionem haberi vs. 8, 12, 18, III, 1, 7, 14.

Γράφειν τινί. Ita cum dativo optimi Graeci scriptores γράφειν construunt: in N. T. fere semper ita legitur. Gal. I. 20. Philem. 21.

Ἐν μέσῳ τῶν κ. τ. λ. Graeci vario modo hoc verbum construere solent, uti etiam Latini cum duobus genitivis. Aristid. (1) τῆς δὲ ἐν Κορίνθῳ μάχης, καὶ τῆς ἐν Λεχαίῳ μέσος ἄρχων Εὐβουλίδης. *Eubulides, qui regnavit tempore media pugnam ad Corinth. inter et ad Lechaeum.* Ovidius (2)

„*Jamque fere medius Titan venientis et actae*
„*Noctis erat, spatioque pari distabat utrimque.*"

Matthaeus (3) τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης. *navis jam erat media maris* pro ἐν μέσῃ τῇ θαλάσσῃ vel ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, uti Johannes illud usurpat. Ita etiam Virgilius (4)

„*Haec ait et medius densos prorumpit in hostes.*"

τῷ ἀγγέλῳ. Hic est antistes, doctor ecclesiae, qui ab ea ad Johannem tanquam legatus mittebatur et ab illo decedens ad coetum suum redibat, instructus jussu, mandatis et epistola Apostoli (5). Universe eo nomine nuncupabantur doctores evangelii, quia a Deo vel Jesu legabantur et mittebantur in plures regiones, ut lucem doctrinae ibi accenderent. Hoc nomen gerere solebant Judaei, institutorum munere fungentes. Ita v. c. doctores Israelitarum, quales erant sacerdotes et Levitae מלאכים appellantur (6), utpote qui Dei mandata ad populum et preces Dei ad Deum deferebant. LXX Intt. illud verterunt ἄγγελοι. Ceterum iidem sunt qui a Paulo πρεσβύτεροι vel a Petro ἐπισκόποι appellantur (7).

Utrum

(1) Pro quatuorv. p. 474.
(2) Metam. X. 474.
(3) C. XV. v. 24.
(4) Aen. X. 379.
(5) Vid. *Schleusneri* lexicon in voce.
(6) Hagg. I. 13. Mal. II. 7.
(7) Vid. *Langius* vir doct. in opere: die Schriften des vertrauten Schülers J. C. t. I. p. 99.

Utrum hae epistolae solos antistites spectent nec ne, in praemonendis jam diximus, quae de omnibus accipienda velim. Non constat quisnam Ephesi Ecclesiam primis temporibus gubernaverit; sunt qui Timotheum, alii qui Apollon fuisse conjiciant. Vid. supra.

Talibus ἀγγέλοις prima Ecclesia sine ullo dubio indigebat, cum admodum pauci Christiani eam constituerent, qui vel male habiti a Judaeis, acerbissimis eorum inimicis, e quorum schola prodierant, vel oppressi et prohibiti a gentilibus, quorum religioni antea addicti fuerant, rem salvam minime servare poterant. Ut ideo hisce prospiceretur, ab Apostolis instituti sunt viri, vel hisce mortuis a coetibus creati, qui sive respectu habito ad eorum annos et experientiam, sive ad doctrinae copiam et eruditionem, sive ad morum probitatem, digni viderentur, ut consilio et institutione coetui praeirent. Hi temporibus constitutis, dum concio habebatur, prodibant, ut verba pro ea facerent, h. e. aliquam partem S. Codicis praelegerent et explicarent. Absoluta vero potestate minime erat instructus Episcopus: haec enim penes ipsum coetum manebat; sed creabatur, ut res quascunque ecclesiae obortas suo praesidio et moderamine administraret, et sententiam, quam quisque dicere poterat, de iis proferret suam, cui tamen eo lubentius coetus faciles praebebat aures, quo provectior aetate ac doctrina praestantior ipse doctor esset, et quo pejus a magistratu civili coetus haberetur et tractaretur. Curam praeterea habebat pecuniae summarum, quae in gratiam pauperum, viduarum, senum et sim. colligebantur, et quas inter hos distribuendi provincia ei erat mandata. Sed diu haec simplex durare non poterat dignitas, quum mature jam numerus Christianorum hic et illic incresceret, et major evaderet opera quae in re religionis erat collocanda: itaque brevi post auctoritas personae in auctoritatem muneris abiit. Alii τῷ ἀγγέλῳ i. e. πρεσβυτέρῳ adhibebantur viri, qui conjunctis viribus ei auxilium praeberent in administrando coetu, sed ea tamen conditione, ut ipse caput et praeses maneret coetus. Hinc deinceps, cum sensim paulatimque res Christiana propagaretur, nata est dignitas Episcopalis (1).

Τάδε λέγει. *haec dicit.* His admonere vult auctor Ecclesiam Ephesinam, ut intelligat epistolam divino jussu et Jesu quasi nomine esse conscriptam, utque ita cum devotione et subjectione animi eam accipiat. Simili prorsus modo legis Dei initium est accipiendum (2).

ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας κ. τ. λ. C. I. 16. Jesus dicitur ἔχειν; quod eodem redit, notandum vero, κρατεῖν a Jesu ipso h. l. adhiberi, ut firmitatem et vim quandam suis verbis conciliaret.

Apostolus primo Cap. narraverat se in Insula Patmo colloquium habuisse cum Jesu, qui

(1) Vid. *L. T. Spittler* Grundriss der Gesch. der Chr. Kirche, ausgegeben von *G. J. Planck*, Gött. 1812. p. 41 seqq. Cl. *Borger*, Leerredenen, I. *6*, *7*.

(2) Exod. XX. 2. Ezech. XX. 3. et passim apud prophetas, Jerem. XXII. 24.

qui augustissima forma, et singulari plane modo ei apparuerat. In singularum epistolarum exordiis a quadam illius formae parte se circumscribit, ut cum auctoritate et majestate sua, vel pro suo lubitu cum alio attributo prodiret tanquam Ecclesiae dominus. Hoc loco respicitur ad formae partem C. I. 13. 16. memoratam. — Ἀστέρες sunt doctores, praesides Ecclesiarum, ἑπτὰ significat numerum eorum, quum in quavis ecclesia septem harum urbium unus esset antistes. Cf. quae Jesus dixit C. I. 20. *Stellae*, *astra* dicuntur, quia doctores, illarum instar, fulgent, lucent atque lucem spargunt. Ita orator et poeta celebrat homines eximios et praestantes, cum eos comparat soli vel stellae, splendide lucenti (1). Talia videbantur Apostolo et splendore et magnitudine, qualia nostris oculis apparent (2). Alii ἀστέρας interpretantur *gemmas:* sed haec interpretatio neque nostro loco, neque usui consueto hujus verbi convenire videtur. Matth. XXIV. 29. ἀστέρες, οἱ πεσοῦνται ἀπ' οὐρανοῦ, dicuntur deficientes doctores, quos Judas in Ep. vs. 13. ἀστέρας πλανήτας dicit (3). Nonnulli afferunt Jerem. XXII. 24. respicientes ad illud ἀποσφράγισμα, ad cujus formam has gemmas vel stellas Jesu dextrae adaptatas volunt (4). — Κρατεῖν insolita constructione h. l. occurrit: *constantem et perpetuam curam habere* notat, verum nusquam apud classicum scriptorem illud cum accusativo constructum legere memini. Apud Homerum sexcenties occurrit, notans *imperium*, *potestatem habere*, vel cum genitivo vel cum dativo. Achilles de Agamemnone dicit (5)

Πάντων μὲν κρατέειν ἐθέλει, πάντεσσι δ' ἀνάσσειν.

Conf. Eurip. Phoen. vs. 600. σκήπτρων κρατοῦντα. Coll. Odyss. Λ. 485.

νῦν αὖτε μέγα κρατέεις νεκύεσσιν (6).

ὁ περιπατῶν κ. τ. λ. Haec locutio desumta est de candelabris tabernaculi Judaici, de quibus in V. Codice mentio fit, ad quem plerumque respicit harum epistolarum auctor. Ita Jesum inter candelabra aurea deambulantem vidit Apostolus C. I. 13. — Λυχνία sunt Ecclesiae C. I. 20, quibus suo numine semper adest ac prospicit. Ita Deus dicitur ἐμπεριπατεῖν Levit. XXVI. 12. (7). Docet autem hic versus Jesum sub sua potestate habere et

(1) Vid. quae dicta sunt ad vs. 28. Cf. quae *Herder* in opere Μαρανάθα p. 16. eleganter omnino dicit.

(2) Cf. II. 28. VI. 13. VIII. 10, 11, 12. IX. 1. XII. 14. XXII. 16. Cf. Rever. *Wildschut* in elegant. libro: Leerred. over Openb. II et III. Amst. 1824. p. 40, 41.

(3) *Grotius* Biblia critica VI. 835.

(4) *Grotius* l. l. VII. 359.

(5) Iliad. Α. 288.

(6) Conf. nonnulla loca, ubi cum accusativo construitur. Marc. VII. 3. Apoc. II. 13, 14. cum genitivo Hebr. IV. 14. LXX. 2 Sam. III. 6.

(7) Cf. suadente *Grotio* l. l. p. c. Matth. XVIII. 20. XXVIII. 20.

et moderari ecclesiarum antistites, qui ipsi curae sunt, et quos manibus quasi gestat (1), ecclesias item perpetuo amore prosequi, auxilio opitulari et favore omnino iis adesse, prouti de Deo dicitur 2 Cor. VI. 16. (2).

Vs. 2. Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακούς· καὶ ἐπείρασας τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσί· καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς.

Novi tua opera, et laborem tuum, et patientiam tuam, et quod ferre nequeas malos et exploraveris eos, qui se dicunt Apostolos esse et non sunt, et comperisti eos esse mendaces.

Pro λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους εἶναι, lectio communis exhibet φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους, quod jactationem aliquam notat: dum nostra, quam habent ABC et plures apud *Wetstenium*, *Matthaeum*, *Birckmannum*, quaeque a *Griesbachio* probatur (3), simpliciorem dicendi rationem ostendit. — Pro ἐπείρασας lectio communis formam medii ἐπειράσω habet.

οἶδα τὰ ἔργα σου. Hic locus testatur Jesum esse omniscium, adeo ut ipsa hominum abdita opera eum non lateant; omnia enim vident et perspiciunt ejus oculi, omnia iis sunt manifesta et exposita (4). Ἔργα sunt *opera*, quae mox circumscribuntur et definiuntur in τὸν κόπον κ. τ. λ. non vero, sicut alii contendunt, *virtutes* (5), quam ob rem recte mihi admonere videntur alii interpretes (6), eandem dictionem in singulis epistolis repeti, in iis quoque, in quibus nihil laudis Ecclesiae tribuitur, v. c. in Ep. ad Laodicenos C. III. 15. — Christus itaque non ignorabat eorum opera, probe vero sciebat eos in genere multa praestitisse in suae causae emolumentum; et quidem speciatim:

τὸν κόπον laborem, sed imprimis gravem laborem, ardens et flagrans studium (7).

τὴν ὑπομονήν, perseverantiam et patientiam (8) qua absque ulla remissione Ephesini omnes suas intenderant vires pro religione et Christi causa (9). Dictionis figura, quae dicitur ἓν διὰ δυοῖν, Johanni Apostolo haud insueta (10), h. l. mihi obtinere videtur, ut accipiendum sit pro τὴν ἐν τῷ κόπῳ ὑπομονήν. Ob illud autem studium illamque perseverantiam indefessam laudantur Ephesini, quia, ut textui mihi inesse videtur, malevoli et pertractores eos

(1) Cf. Exod. XIII. 9. Deut. VI. 8. XI. 18.
(2) Cf. *Eichhornii* Comm. in Apoc. Joh. I. 63.
(3) Praef. vol. I. p. 62. (4) Hebr. IV. 12.
(5) *Langius* l. l. I. 107. (6) Cl. *Klinkenberg* l. l. p. 74.
(7) Xenophon de Re equestri cap. IV. 2. ὁ κόπος (i. e. defatigatio) ἐνέτως, δεῖται ἀναπαύσεως. Cf. 1 Cor. XV. 58. ὁ κόπος οὐ κενός, 1 Thess. I. 3.
(8) *Hesychius* τὴν ὑπομονὴν dicit καρτερίαν.
(9) Cf. Apoc. I. 9. II. 3, 19, 19. III. 10. XIII. 10. XIV. 12.
(10) Cf. Joh. XIV. 6.

eos de fide Christiana detrahere conabantur. Haec enim ecclesia Ephesina una prae caeteris Asiae Ecclesiis vexata est ab adversariis (1).

Καὶ ὅτι οὐ δύνῃ κ. τ. λ. *Et quod non possis, et quod moribus tuis non conveniat, ab ingenio tuo alienum sit, ferre malos.*

βαστάσαι κακούς. Hoc verbo innuuntur, qui falsa doctrina moribusque sordidis sese a Christiana religione alienos ostendunt. Iidem sunt, quos mox ab Ephesinis exploratos narrat, sese Apostolos dicentes. Ab initio jam orti fuerant, qui religioni Christianae adversantes, falsamque doctrinam spargentes, ab omni parte Apostolis nocere conarentur. Judaei una cum gentilibus hac in re operam posuerunt, sese mutantes in apostolos, ut ita in imperitos eo majorem haberent vim. — Paulus eos *κακοὺς ἐργάτας* vocat Philipp. III. 2. *ψευδοπροφῆται* dicuntur 1 Joh. IV. 1. — In genere autem h. l. intelligendi videntur Gnostici, qui v. 6. Nicolaitae, v. 14, 20. aliis nominibus indicantur, de quibus vid. vs. 6. — *βαστάσαι* notat h. l. *ferre cum intensione*, ut ita illud, quod fertur, onus sit gravissimum. Tales autem erant dolosi illi operarii, qui sese in Christi Apostolos transfigurabant. Paulus verbi vim indicat Gal. VI. 2. *ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε* (2).

καὶ ἐπείρασας κ. τ. λ. Πειράζειν significat acute examinare, explorare, perscrutari alicujus ingenium, mores, qualitates, agendi et sentiendi rationem (3). Eadem, ni fallor, significatione gaudet *δοκιμάζειν*, quod legitur 1 Joh. IV. 1. — Sedulos sese probaverant Ephesini in examinanda doctrina, a falsis istis Apostolis proposita (4), quam ob rem laudantur a Jesu, et quum haud infeliciter huic rei operam dedissent, addit:

καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς. Εὑρίσκω proprie est invenio, metaphorice comperio, experior (5). Respondet Hebraeorum מצא, Eccles. VII. 26 seqq. etc.

ψευδεῖς sunt mendaces, iidem qui dicuntur *ψευδοπροφῆται* vel *ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι.* 2 Cor. XI. 13.

Vs. 3. *καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ ἐβάστασας διὰ τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἐκοπίασας.*

Et patientiam habes, et tulisti propter nomen meum, et non defatigatus es.

Vulgata lectio invertit verborum ordinem, ut habeat *καὶ ἐβάστ. καὶ ὑπομ. ἔχ.* et addit *καὶ οὐ κέκμηκας.* Verum hoc a librario quodam, interpretationis causa, adjectum videtur, ut vis

(1) Vid. *de Haas*, Openb. v. Johann., D. I. p. 207.

(2) Cf. Act. XV. 10. Rom. XV. 1.

(3) Joh. VI. 6. *πειράζων αὐτόν.* Homeri Odyss. VIII. 181.

(4) Quos Cl. *v. Hengel* Annot. in nonn. N. T. loca p. 158. eosdem dicit, qui innuuntur a Paulo 2 Cor. XI. 13. *ψευδαπόστολοι.* nihil enim, (inquit) impedit, quo minus vox *ἀποστόλους*, accipiatur pro *ἀποστ. Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

(5) Matth. I. 28. *εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα.* Aelianus V. Hist. X. 6. *ὀβολοῦ ἀλφίτων ἔχων εὑρέθη.*

vis formulae οὐκ ἐκοπίασας (pro quo eadem lectio exhibet οὐ κεκοπίακας) eo melius perciperetur. Comprobatur lectio nostra a *Wetstenio*, *Griesb.* et aliis.

καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, pro quo dicere potuisset auctor καὶ ὑπέμεινας, uti legitur 1 Cor. XIII. 7. πάντα ὑπομένει, 2 Tim. II. 10. Johanni Apostolo peculiaris est usus verbi ἔχειν, quo utitur cum accusativo nominis pro verbo ejus affini, Joh. XV. 13. ubi ipse Jesus dicit, a quo hunc usum desumit ἀγάπην ἔχειν pro ἀγαπᾷν. XVI. 33. θλίψιν ἔχειν pro θλίβεσθαι. Apoc. XVII. 18. βασιλείαν ἔχειν pro βασιλεύειν (1).

καὶ ἐβάστασας διὰ τὸ ὄνομά μου. Omnia incommoda, quae Ephesinis struxerant malevoli, tulerant: eleganter haec respondent iis, quae habentur vs. 2. οὐ δύνῃ βαστάσαι, prouti etiam sequens illud οὐκ ἐκοπίασας eadem antanaclysi hisce: οἶδα τὸν κόπον σου. — Eodem sensu βαστάζειν accipiendum, quo Lucas habet (2) βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Respondet τῷ Hebraeorum נשׂא, 2 Reg. XVIII. 14. (3). — Haec autem incommoda tulerant διὰ τὸ ὄνομα Χριστοῦ, i. e. propter nomen Christi: idem est quod δι' ἐμέ vel ἕνεκεν ἐμοῦ Matth. V. 11. Cf. X. 22. — Καὶ οὐκ ἐκοπίασας, subintelligendum in versione vocabulum *tamen*, ut sensus sit: *licet magna cum intensione animi plura mala mei causa pertuleris, magnaque tibi hoc onus praebuerit incommoda multasque molestias, tamen non defatigatus es, neque oneri succubuisti.* — Κοπιᾷν Hesychius explicat κάμνειν, νοσεῖν, ἀποθνήσκειν (4). Cf. Joh. IV. 6. κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, Matth. II. 28. δεῦτε — — οἱ κοπιῶντες. Cf. Hebr. XII. 3. ἵνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι. — Mira Jesu lenitas in hisce versibus prioribus est animadvertenda. Grave vitium, quod mox memorat, in Ecclesiam irrepsit; verum non statim, ubi eam alloquitur, perstringit ac castigat; laudanda primum potius enumerat et extollit, ut ita, tanquam benevolus judex, mitissimus omnino amicus, ad improbanda transgrediatur.

Vs. 4. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας.

Sed contra te habeo, quod a primo tuo amore remiseris.

ἔχειν τὶ κατά τινος. Peculiaris prorsus dictio, quae raro apud Euangelistas (5), rarius apud profanos scriptores occurrit. — Convenit vero nostro Belgicismo: *iets tegen iemand hebben*, et proxime formulis λόγον ἔχειν πρός τινα Act. XX. 38. vel μομφὴν ἔχειν πρός τινα, Coloss. III. 13. (6).

Τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην. — Πρώτη est pro προτέρα, uti vs. 5. πρῶτα ἔργα pro πρότερα. Ita saepius et apud sacros et apud profanos scriptores est accipiendum. Joh. I. 15. ὅτι πρῶτός μου ἦν (7). Duo autem monet *Grotius*, ubi de loco ex Johannis Euangelio I. 15. verba fa-

(1) Vid. *Donker Curtius* spec. herm. Theol. de Apoc. etc. p. 117.

(2) Euang. XIV. 27. (3) Vid. *Grotius* l. l. ad h. l. (4) Vid. *Vitringa* l. l. p. 65.

(5) Matth. V. 23. ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τὶ κατὰ σοῦ. Marc. XI. 25. εἴ τι ἔχετε κατά τινος.

(6) *Vigerus* de Idiot. edit. 3a p. 253. in not. 57. hanc dictionem non satis felicem dicit.

(7) Cf. ad hunc locum *Grotius* l. l. p. 159.

facit: *primum* quidem in τῷ πρῶτος inesse significationem τοῦ πρότερος, ad quod probandum confert locum ex Aristophanis Avibus, ἦρξε δὲ Περσῶν πρῶτον Δαρείου καὶ Μεγάβυζον· *Imperabat Persis primum ante Darium et Megabyzum*, et Joh. XV. 18. ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. 1 Joh. IV. 19. ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς: *alterum* est, quod πρῶτος non loci aut temporis antegressum sed dignitatis eminentiam significat: e locis quae plurima affert, unum referam Ulpiani in Demosth. Orat. in Leptinen: πρῶτον οὐ τῇ ταξεῖ, ἀλλὰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῷ κοροῦν. *Primum non ordine sed dignitate et auctoritate.*

ἀφίημι dicitur proprie de eo qui aliquid dimittit, unde h. l. qui ab aliqua re remisit, eam negligit, non curat, laxam facit. Hoc l. metaphorice usurpatur, ita ut diceremus, formulam desumtam esse a conjuge, qui (egregie convenit explicatio exhibita τοῦ πρῶτος) uxorem negligit, saltem non eo prosequitur amore quo antea, prouti Plutarchus dicit: ἀφίημι τὴν γυναῖκα. Cf. 1 Cor. VII. 11. καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφίεναι. Marc. XII. 19. καὶ καταλίπῃ γυναῖκα καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ.

τὴν ἀγάπην. De hac ἀγάπῃ, quaenam illa sit intelligenda, variant interpretes: nonnulli in quibus *Arethas* et *Grotius*, existimant Jesum ob oculos habuisse caritatem et amorem erga pauperes, qui in Ecclesia habebantur, eam nempe curam semper Episcopos spectasse, qui grave et molestum omnino onus humeris suis impositum haberent, unde facile fieri poterat, ut ob oneris molestiam a prima caritate aliquantum remisissent; alii putant (1) hanc reprehensionem institutam propter Ephesinorum morosam et severam coërcitionem, qua tenuerunt falsos doctores, et ita ἀγάπην τὴν πρώτην intelligendam esse de prima illa humanitate et lenitate, qua antea hi ab illis fuissent tractati. Alii autem existimant accipiendum de caritate erga proximos, et in his erga consortes fidei (2). Sed quamvis haec singula eleganter et acute sint proposita, libentius tamen sequor sententiam nostratibus probatam. Hi enim omnes illam ἀγάπην eam esse dicunt, quam Ephesini antea tam fervide totoque animo coluerant erga Jesum ejusque religionem, quo amore omnia officia Christianis peragenda contineri putamus. Ephesini licet malevolos et falsos doctores ferre haud potuissent, non tam acriter exercuerant illum amorem erga Deum et Jesum, neque illam constantiam probaverant in officiis, ex illo amore profluentibus, qua antea bonam famam et laudem a Jesu consecuti erant (3). Praeterea animadvertendum est, universe hunc Dei Christique amorem h. l. innui, de quo Johannes, ubi opportunitas est ei data, agere solet; qui est χαρακτὴρ omnium, quae docet et monet. Inspiciatur ejus Euangelium; quaevis pars dicta probabit: inspiciantur ejus epistolae; singuli versiculi illum amo-

(1) *Eichhorn* l. l. p. 72.
(2) In his *Launaeus*, ut refert *Vitringa* l. l. p. 67.
(3) Vidd. *Vitringa*, p. 67. *v. d. Broek*, p. 17. *de Haas*, p. 214. *Klinkenberg*, p. 94. *Wildschut*, p. 47. seqq.

amorem nobis ostendent. Hic est ille amor, quo ipse Apostolus, vivente Jesu, non solum flagravit, sed qui et pectus pertentabat suum, quum Jesum illumque crucifixum et mortuum, in coelum evectum aliis praedicaret. — Eodem sensu de amore legitur apud Matth. XXIV. 12. ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Quo amore ut Israëlitae constanter et diligenter Deum prosequantur, eos monet Josua XXIII. 11. — Desumta est formula (huc Cl. *Klinkenbergii* redeunt verba) de conjugio: primis temporibus ardens et nimis fervens conjugum est amor, qui autem, delapso aliquo tempore, magnam prioris praestantiae partem remittit, prouti Deus etiam loquitur Jerem. II. 2. Porro historia docet, Ephesinos semper caritate erga pauperes prae aliis excelluisse, ita ut ad eam h. l. Dominus minime respicere potuerit (1). Denique erat illa ἀγάπη, de qua Paulus jam Eph. III. 16—19. eos monuerat, quaeque tantam in eos habuit vim, ut merito laudarentur. — Tali amori opposita erat indoles hominum, quae ab eo describitur 2 Tim. III. 1—9.

Vs. 5. *Μνημόνευε οὖν πόθεν πέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον, εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχὺ καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς.*

Recordare igitur unde decideris, et resipisce, et prima opera fac: sin minus, venio tibi cito, et movebo candelabrum tuum ex loco suo, nisi animum emendes.

Sensum non afficit, utrum legatur πέπτωκας an vero ἐκπέπτωκας: *illud* a *Griesbachio*, *Matthaeio*, *Bengelio* et *Schotto*, auctoritate Alexandrini aliorumque codicum probatur; *hoc* ex *Andreae* commentario irrepsisse videtur. Ταχὺ non habet Alexandrinus codex, neque vulgata aliaeque versiones, probantibus *Bengelio* et *Millio* Prolegom. § 1210. Hi et *Erasmus* legunt ἐν τάχει, vel τάχει. *Griesbachius* τάχυ.

μνημόνευε οὖν κ. τ. λ. Admonentur h. l. Ephesini, ut in memoriam revocent priora sua opera, quibus laborem assiduum et patientiam Jesu causa ostenderant; simul tamen jubentur, ut ad ea redeant. *Grotius* p. 360. τὸ μνημονεύειν non distinguit a μετανοεῖν, quae inter tamen aliquid discriminis intercedere mihi videtur. Μνημονεύειν enim simpliciter significat *in animum revocare*, *meminisse*, a μνήμη, *memoria*, sine ulla alia animi actione; μετανοεῖν vero notat: *praeterita*, *in memoriam revocata*, *ad bonum usum adhibere*; ita ut homo ὃς μνημόνευει *alicujus rei memoriam habere eamque phantasiae ope revocare dicendus sit*; alter vero ὃς μετανοεῖ non solum hoc agat, sed etiam ad meliorem vitae rationem redeat. Ita v. c. Matth. IV. 17. μετανοεῖν. 2 Tim. II. 8. μνημόνευειν Hebraice זָכַר.

πόθεν πέπτωκας. Particula οὖν, quod praecedit, adhortationem confirmat. — Πίπτειν et ἐκπίπτειν usurpatur de eo, qui ex meliori conditione in deteriorem prolabitur. Cf. Gal. IV. 4. τῆς χάριτος ἐξεπ. Sic Cicero (2) „non recordor unde ceciderim, sed unde surrexerim."

πρῶτα ἔργα sunt πρότερα, priora ἔργα. Vid. vs. 2.; eodem fere sensu III. 11. κράτει, ὃ ἔχεις.

εἰ

(1) *Vitringa* ad h. l.

(2) Ad Att. IV. 16.

εἰ δὲ μή, ἔρχομαι κ. τ. λ. *Rosenmullerus* in Schol. p. 571. ita hunc locum interpretatur, ut ἔρχομαι redundet, et tota esset formula τάχυ κινήσω κ. τ. λ. Sed adjunxit auctor σοι: significat autem ἔρχεσθαι τινὶ *venire ad aliquem consilio puniendi*, ad imitationem Hebraismi בוֹא, qualis occurrit Ps. XCVI. 13. ubi Deus dicitur venturus ad judicandam terram et Zachar. IX. 9. — ἔρχομαι nostro loco ob certitudinem rei vim habet futuri, ut saepius occurrit I. 4. ἐρχόμενος pro ὁ ἐλευσόμενος. Elegans habetur ἀποσιώπησις in vocibus εἰ δὲ μή. In iis jam comminatio incipit: sciunt Ephesini, quid sit faciendum: ad priora opera redire debent: quod si non faciant, venturus est κ. τ. λ.

Prouti vero Graeci in genere multis gaudent verbis, imprimis Euangelistae, facile, si ad grammaticam significationem attendamus, illa ἔρχομαι σοι redundare possent, cum sensus nihil aliud notet, quam: *cito vos puniam*. Cf. Matth. V. 24. ἐλθὼν πρόσφερε. VIII. 7. ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν. IX. 13. πορευθέντες δὲ μάθετε. Luc. X. 37. πορεύου καὶ σὺ ποίει.

καὶ κινησῶ τὴν κ. τ. λ. κινέω est, *movere*; h. l. *movere aliquid e suo loco*, ita ut existere desinat (1). Comminatur Christus hisce verbis, se venturum et Ecclesiam, quae dicitur ἡ λυχνία (vid. vs. 1.) destructurum, nisi resipiscerent. Simili dictione utitur Matth. XXI. 43. ἀρθήσεται ἀφ᾽ ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. *Grotius* tenuiter sane hanc comminationem accipit, scilicet: *faciam ut plebs tua alio diffugiat, nempe ad ea, ubi major habetur cura pauperum*. Alia est *Vlotenii* observatio (2), qui Ephesum ordine Ecclesiarum primam esse censet urbium, ad quas mitterentur hae Epistolae, tum ob religiosum cultum, tum ob peculiarem qua fructa erat, Pauli et Timothei institutionem; quam ob rem, opinatur poenam non tam esse premendam: putat igitur h. l. destitutionem in minorem gradum intelligendam esse, quae tamen sententia nobis minus probabilis videtur, imprimis quia nullibi legimus de majore erga hanc illamve prae caeteris Christi amore. Nihil aliud his verbis notatur, quam: *nisi resipiscant Ephesini, evertam eorum Ecclesiam, ita ut Ephesus desinat esse locus sacer*.

Vs. 6. Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ.

Sed hoc habes, quod odisti opera Nicolaitarum, quae et ego odi.

ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις· τοῦτο scil. αἶνον. *hoc boni, hoc praeclarum, de quo laude dignus es*. ἔχειν, simpliciter ita positum, saepe significat *bona possidere*. Luc. XVIII. 24. Matth. XIII. 12. 2 Cor. VIII. 11. Idem usus loquendi apud Graecorum et Latinorum scriptores. Herodot. VI. 22. Σαμίων δὲ τοῖσί τι ἔχουσι. *Samiorum vero his, qui aliquid in bonis habebant* (3). Cicero ad Div. VII. 29. *quod simus, quod habeamus, id omnes abs te habere* (4).

τὰ

(1) Cf. Apoc. VI. 14. Arrian. Diss. Epist. I. 12. Herodianus VI. 1, 6.

(2) Vid. Doctiss. viri Bybelverkl., p. 420.

(3) Cf. *Valckenaer* ad h. l. Ed. *Schweigh.*, tom. VI. p. 149. seq.

(4) Cf. *Ernesti* ad h. l.

τὰ ἔργα. vid. vs. 2.

τῶν Νικολαϊτῶν. Eusebius (1) narrat Nicolai cujusdam historiam, quam e Clemente Alexandrino proditam dicit. Hic formosam habens uxorem, ab Apostolis, post adscensum Domini, zelotypiae accusabatur; quod cum ferre nollet, illam eduxit, inque contrarium prolabens, ei permisit rem habere quocum vellet, quod exemplum ejus sectatores, Nicolaitae ab eo dicti, imitati sunt: unde nata est opinio iis licere sua carne abuti, et ad promiscuam venerem transire. Verum haec fabula esse videntur. *Irenaeus* (2), de Nicolaitis, quos haereticos appellat, ita loquitur, ut perspicue pateat, nostrum Apocalypseos locum minime ab eo esse intellectum. Respicit nimirum ad Nicolaum illum, de quo tanquam uno primorum Diaconorum Act. VI. 5. mentio fit. Sed minime haec narratio convenit primae religionis et Ecclesiarum, in quibus fundata erat, conditioni: omni nimirum opera studuerunt Apostoli, ut *et* probi, *et* bona fama fruentes, *et* doctrina rite eruditi eligerentur presbyteri, doctores et diaconi, inter quos, si malevoli conspicerentur, mox ab illis ejecti fuerunt. Causa vero ob quam erraverit, iique qui ejus sententiam sunt amplexi, in eo est quaerenda, quod symbolicam dictionem non animadverterint, verum Nicolaum illum Antiochenum tanquam principem sectae finxerint cujusdam, qui doctrinâ suâ turbas excitaverit in Ecclesia. Post Irenaeum alii bene multi, qui item symbolici sermonis erant ignari, insolentius egerunt, cum non solum eum sequerentur, sed etiam fabulam de Nicolaitis ingeniose exornarent, quae omnia referre commode mittere posse existimamus. „Quis denique" ut *Eichhornii* verbis utar, „in quaestione de Nicolaitis, neglecta Apocalypsi, Irenaeum sequatur, nisi qui limpidum fontem praetergressus, ex turbido, lutoso foedoremque exhalante stagno aquam bibere mallet (3)?" — Auctor vero harum Epistolarum, omnem verborum primitivam et propriam significationem negligens, symbolico et aenigmatico dicendi genere utitur, a Judaeorum ingenio minime abhorrenti (4). Et quid mirum? ἐν πνεύματι fuit illo tempore, quo Jesum videns omni ipsius gravitate, majestate et splendore, ab eo jubebatur scribere, quae ipsi ab eo dictari viderentur. Quid denique est, quod diceremus, Johannem, totum scribendi ardore et visionis sublimitate abreptum, adeoque horum improborum hominum vitae nefandae commotum, nominibus eos notasse, quae aliis haud erant cognita, et opprobrii instar accipi debebant? — Verbum Νικολαϊτῶν nihil itaque aliud mihi esse videtur, quam maledictio vel opprobrium, quo ii notantur, qui τὸν λάον νικῶσι, *populum vincunt* i. e. *eum a vera via ad pravam abducunt*, quique vs. 14. *Bileamitae*, alio loco *Jesabelitae* dicuntur. Hi igitur sunt illi, qui Aposto-

lo-

(1) Hist. Eccles. ex ed. *Vales.* III. 29.

(2) Adv. haereses L. II. C. 27.

(3) Cf. l. l. p. 80.

(4) Talia aenigmatica et symbolica admodum multa in Apoc. occurrunt III. 9. VII. 4. XXI. 12, ubi per Israëlitas non Judaei sed Christiani significantur. Cf. *Eichhorn* l. l. p. 76.

lorum nomina, munera et doctrinam prae se ferre gestiebant, contra quos Paulus jam diu ante Ephesinos admonuerat, scribens, fore ut inter eos exsisterent viri, qui perversa loquerentur, et discipulos ad se abstrahere conarentur (1), quos item lupos vocat, post suum degressum ad Ephesinos venturos, neque gregi parsuros, contra quos Timotheum admonet (2), rogitans ut Ephesi maneret, ne aliam doctrinam sequerentur, neque ad fabulas abducerentur ejus cives. Eorum γνῶσις ab eo ψευδώνυμος vocatur (3). Johannes Apostolus eosdem malevolos ob oculos habuisse mihi videtur, ubi loquitur de Antichristo, dicens hunc brevi venturum, imo vero jam adesse (4). De iisdem impostoribus egit Petrus (5) et Judas, ubi gratiam Dei contorsisse dicuntur in ἀσέβειαν vs. 4. et τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. In genere autem his nominibus, sive Nicolaitarum sive Bileamitarum vel Jesabelitarum, auctorem notare voluisse Gnosticos opinor, qui hac aetate caput extollere coeperunt. Hi erant vel Judaei, qui suam jam depravatam religionem cum Christi doctrina conjungere tentarent, vel gentiles, qui philosophos agentes, suas opiniones cum verae doctrinae placitis confundere, iisque immiscere vellent. — In Oriente enim diu ante Christum exstiterat philosophia, quae materiem omnis mali fontem esse docebat, atque difficilem nodum de origine vitii per falsas hypotheses, falsis hypothesibus superstructas, solvere conaretur, eoque modo magnopere theologiae dogmaticae et doctrinae morali noceret. Qui illam philosophiam sectabantur, Christianorum sectae (qualem religionem Christi habebant) sese addixerunt, et conjungendis suis ipsorum placitis cum Christi doctrina, horridas constituerunt haereses. Paulus idcirco 2 Tim. II. 17. contra Hymenaeum et Philetem egit, docentes, resurrectionem jam accidisse et doctrinam poenitentiae allegorice interpretantes: Johannes refutavit Cerinthum, principem illum haereticorum, qui mundi creatorem non summum Deum, sed unum quemdam sublimem angelum habebat, qualem Deus misit in Josephi et Mariae filium, cum baptizaretur, ut ita ejus consilia peragere posset. Judaeos a Δημιούργῳ deceptos Jesum crucifixisse, ipsumque Christum in coelum evolasse praedicabat. Ita hi philosophabantur, et quid de morum doctrina, quae ex tali systemate derivari debebat, exspectandum esset, facile quisque intelligere potest (6).

Tales igitur sunt intelligendi Νικολαῖται, talis eorum vivendi ratio, talia eorum placita. Nec miremur! Ephesum eligebant, urbem ubi olim omnis generis vitia et flagitia grassabantur; aptissimum igitur locum, ut uberrimos fructus produceret eorum doctrina. In tali enim urbe, tantopere luxui dedita, a tot civibus et peregrinis frequentata (mercaturam age-

(1) Act. XX. 30. (2) 1 Tim. I. 3 seqq. (3) 1 Tim. VI. 20.
(4) 2 Joh. II. 18 et passim. (5) In IIda Ep. II. 15.
(6) Vid. de hisce *Spittler* op. cit. p. 59 seqq. e quo maximam partem haec sunt petita.

agebat et mari adjacebat,) facillime paradoxa sua seminare poterant et homines ad ea instituere (1).

Caeterum verba mihi desunt, ut merito extollam lenitatem, gravitatem, et iteratam benevolentiam, qua Jesus Ephesinos tractet. Incipit a laudibus, facile remissionem amoris attingit, et excitat ut ad priora redeant opera, tandem non potest non praetermittere eorum odium in improbos, quos et Servator odio habet. Elegantissime pro suo more haec egit *Herderus*, qui omnino ad h. l. conferri meretur.

Vs. 7. *'Ο ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις· τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ μοῦ.*

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis. Vincenti dabo edere ex arbore vitae, quae est in Paradiso Dei mei.

Pro *ἐν τῷ Παραδείσῳ* lectio recepta habet *ἐν μέσῳ τοῦ Παραδείσου*, quod *Andreas* interposuisse videtur et ab *Aretha* receptum est. *Wetstenius*, *Griesbachius*, *Birchmannus* et *Matthaeius* simplicem, quae in textu legitur, habent, et in ea sequuntur Codicem Alexandrinum, pluresque alios optimos. Illud *μοῦ* post *θεοῦ* in nonnullis non habetur; omissum videtur ab iis, qui divinae Jesu Christi naturae hoc additamentum denegarent. *Arethas* vero dicit neminem offendere, cum ipse Jesus ita de se locutus sit Joh. XX. 17. (2).

τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ. Est Hebraea dictio, qualis saepissime in his epistolis occurrit. Vid. Matth. XXIV. 13. *ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται*, ubi *οὗτος* ob eandem causam abundat.

φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου scilicet *τὸν καρπόν.* cum accusativo enim hoc verbum ab omnibus construitur Euangelistis. Rom. XIV. 2. *φαγεῖν πάντα.* 1 Cor. XI. 20. *φαγεῖν δεῖπνον.* Luc. XIV. 15. *ὅς φάγεται ἄρτον.* Apocal. II. 17. ubi construitur cum *ἀπό.*

ὁ ἔχων οὖς κ. τ. λ. In omnibus Epistolis, quae ad septem nostras Ecclesias missae sunt, haec proverbialis locutio occurrit, in nonnullis initio, in aliis fine epistolarum posita (3). Saepissime occurrit in Novo Foedere, ab ipso Jesu usurpata. Matth. XI. 15. *ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω.* XIII. 9. 43. Luc. VIII. 8. XIV. 35. Summa attentio hac formula postulatur, cum semper in rebus seriis adhibeatur, uti patet e locis adductis, in quibus Jesus parabolis instituendis vel alio serio modo loquitur. Idem sensus mihi inesse videtur Matth. XII. 19. Aures autem naturales (singulari numero in hisce epistolis ponitur; sed

e

(1) Vir *Vitringa* l. l. p. 72 seq.

(2) Cf. *Heinrichs* ad h. l. Ed. *Koppianae*, p. 147.

(3) Vid. infra ad Part. II. cap. II. §. 6.

(4) *Eichhornius* putat hanc solennis illius formulae diversam positionem a Johanne quaesita arte esse institutam, ut dramatis partes (quale totam sibi proponit Apoc.) externis figuris et indiciis eo melius discernerentur. Vid Praeleg. ad Comm. p. XXVII. seq.

e Matthaei loco citato audimus Jesum, hac formula utentem, vario modo loqui (1)) minime intelligendae sunt; symbolica est dictio. Apostolus enim omnia *ἐν πνεύματι* videns et accipiens, continuo sine cura et arte dicit et refert. Ita agit etiam in iis, quae de Jesu voluntate profert. Mentis sive animi ideo aures sunt, per quas homines percipere debent, quid spiritus dicat, moneat, jubeat *τὰς* 'Εκκλήσιας, i. e. Ecclesias, vel septem, uno verbo comprehensas, vel eas, quae ejusdem Episcopi curae sunt mandatae.

πνεῦμα est Jesus, qui *τὸ πνεῦμα ἔχει* et omnia per illum spiritum agit, quique illum Apostolis ante ascensum promisit: est *πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ: ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα.* Joh. XIV. 26. (2).

τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ κ. τ. λ. Sensus est: quicunque vicerit, i. e. qui constanter perduraverit in mea doctrina, fideliter, sine ulla remissione praeceptis meis obedierit, nullaque inedia aut aliis incommodis, a falsis doctoribus aliisve structis, se a me abduci passus fuerit, felicitate singulari fruetur. Ita enim ipse vs. 26. *τῷ νικῶντι* explicat, ubi adjungit *καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου.* — Observandum est, per omnes hasce Epistolas certamen quoddam exhiberi, quo Christiani militum instar dimicare videntur cum iis, qui religioni Christi adversantur. Alio loco graviter et fortiter, alio autem remisso et abjecto animo pugnatur: aliis promittitur felicitas aeterna, sub imagine arboris vitae, aliis infinita prosperitas ad coenae gaudium effecta, et sic porro. Ita et ipse Christus militis egit partes, dum in terra versabatur, quam in rem ipse dixit Joh. XVI. 33. *ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.* Johanni vero propria haec est dicendi formula, cum saepius, in Epistolis praesertim, Christianorum vitam tanquam pugnam eos inter et Christi hostes proponat (3).

Φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου. κ. τ. λ. Synecdochice accipi debet: *τὸ ξύλον* proprie enim significat *lignum*, sed pro Hebr. עץ, quod est *arbor*, ab Alexandrinis usurpatur Gen. II. 9. III. 22. (4).

In

(1) Hebraei admodum frequenter singularem numerum pro plurali numero adhibent, cum collecta multitudo vel species tota denotatur v. c. Exod. X. 12. כארבה *propter locustam* Job XVI. 1. אדם ילוד Jerem. VIII. 7. חסידה. Conf. *Glassius* Phil. Sac. p. 1258. qualem dictionem hebraeam n. l. inveniri opinor.

(2) Vid. *Eichhornius* l. l. *Langius* l. l. et *Donker Curtius* l. l. p. 97.

(3) 1 Joh. II. 13. 14. IV. 4. V. 5.

(4) Si autem quaeritur, quae sit causa, cur tot hebraeorum verba tot habeant significationes, respondeo, hoc ob Hebraeae linguae inopiam obtinere, quae paucissimis constat vocabulis, dum interea plurimae sunt res. Apostoli, Graece scribentes, potuissent vocibus Graecis, quae domesticam haberent potestatem, sensa mentis exprimere, quod lingua Graeca ob ejus verborum copiam facile fieri possit. Sed sacris scriptoribus utpote qui essent Judaei, placuit multis vocabulis

Grae-

In iis, quae in singularum epistolarum fine fidelibus promittuntur, semper dictionem aliquam, e V. T. ductam, deprehendimus; prouti, scilicet, in hac epistola respicitur ad traditionem Mosaïcam Gen. III. de arbore vitae, quae media erat in Paradiso, ita in aliis ad alia alluditur, de quibus ad ipsa loca monendum erit. Hoc fecisse mihi videtur, tum propter sublimem sensum, quem talia effata spirant, tum in ipsorum Christianorum gratiam, qui, e Judaeorum schola profecti, antea non nisi hunc veterem cognoscebant codicem, et universe magni faciebant vel ipsius Mosis, vel prophetarum vaticinia et fata, praesertim, cum e gentis suae historia ducerentur. — Nota est historia illius arboris vitae, primis nostris parentibus concessae, ut ejus fructus comederent, postea vero, cum peccassent, iis denegatae. Dicitur autem ξύλον τῆς ζωῆς, quia fructuum ejus usu vita et sanitas protoplastorum conservabatur, quod effici posse videtur e Gen. III. 22. (1). — Symbolum est vitae aeternae sive felicitatis coelestis. Apoc. XXII. 2. ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ξύλον ζωῆς. Ex eo loco alii hic scriptum esse putant ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου (2). — Videbimus porro in hisce epistolis semper respectum haberi ad quoddam vitium, vel aliud quid, quod Ecclesiae, ad quam scribitur, proprium est. Ita Ephesini, qui a primo amore defecerant, sese abduci passi fuerant a Nicolaitis, ut idolothyta, ut et Pergameni, ederent; iis itaque benignissime opponitur fructus, qui in aeternum vitam conservet.

Παράδεισος τοῦ θεοῦ μου. Vox est Persica, quae hortum amoenissimum notat. Ita vocatur antiquissima illa regio, qua primi sua pueritia degebant homines. Symbolice est *coelum* Dei, ubi felicitas aeterna piis ac fidelibus conceditur (3).

§ 2.

EPISTOLA AD SMYRNENSES.

Urbis ejusque Ecclesiae historia.

Smyrna urbs erat Ioniae, antiquitus ad Lydiam pertinentis (4), nobilissima, quae re-

Graecis, praeter usitatas significationes, etiam alias, admonitu usus vocabulorum Hebraicorum tribuere. Ita ξύλον legitur etiam de *cruce* et *patibulo* Act. V. 30. X. 39. Gal. III. 13. quod derivandum ex usu ejusdem verbi Hebraei עץ Gen. XL. 19. vid. *Leusden*, de Dial. N. F. singul. de ejus Hebraismis, Lips. 1792. p. 32. seqq.

(1) Cf. Cl. *Klinkenb.* l. l. p. 101.

(2) Vid. *Bengelius*, Gnomon Tom. II. p. 1285. Edit. 3. Tubing. 1773.

(3) De Paradiso vid. Cl. *Muntinghe* Geschied. der Menschheid naar den Bijbel, D. I. Aanm. p. 12, 14. qui varias, quae de ejus situ feruntur, sententias copiose exponit, illumque Armeniis contineri opinatur.

(4) Vidd. quae supra diximus ad historiam Ephesi.

respectu habito ad ordinem, quo sitae erant septem nostrae urbes, secunda erat, et proxima Epheso adjacebat. Mari Aegaeo affinis cum esset, egregias sibi nacta erat opportunitates mercaturam colendi, quae Levantica dicitur, quaque hodie una prae ceteris Asiae regionibus floret. Licet *Herodotus* (1) eam *Colophoniorum coloniam* dicat, ubi ab *Alyate*, Lydiae rege, captam esse tradit, plurima tamen veterum historicorum occurrunt loca, propter quae in dubium vocetur haec traditio. *Plinius* enim (2) ab Amazonibus conditam esse refert; *Strabo* diserte addit eam originem debere Amazoni cuidam, nomine *Smyrnae*, quae et Ephesinis imperabat; alii a *Theseo*, alii ab Aeoliis profectam esse, fabulantur. — Mira structurae elegantia sese commendabat, unde olim *decus Ioniae* cognominabatur (3): partim in montis declivitate, partim ad maris ripas exstructa, amphitheatri imaginem referebat: magnifica inter aedificia celeberrimum Cybelis templum enumeratur, Bibliotheca et Schola. Septem in urbibus erat, quae sibi *Homeri* natalis loci gloriam vindicabant (4), cujus in honorem templum et statuam aedificaverant:

ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν Ὁμήρου.

Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφῶν, Σάλαμις, Χῖος, Ἄργος, Ἀθῆναι (5).

Lucianus (6) *εἰ γοῦν τι σαφὲς αὐτῶν ἦν, οὐκ ἦν ἂν ἀμφίλεκτος, ἀνθρώποις ἔρις, πατρίδα μὲν διδόντων* (scil. *τινῶν*) *αὐτῷ Ἰωνικὴν Κολοφῶνα, ἢ Κύμην, ἢ Χῖον, ἢ Σμύρναν. κ. τ. λ.*

Quamvis Smyrnenses graviter in bello pugnasse, et saepe rem bene gessisse narrentur, omnibus tamen deliciis et luxui se dediderunt, cum, feliciter mercaturam agentes, divitias in diem augerent, et in hisce uberrimum haberent fontem, e quo haurire possent ad luxuriose vivendum, ita quidem, ut eorum libidinosi mores in proverbium abierint. — Quo tempore fundata sit ecclesia non patet: verisimile tamen Paulum, Ephesi degentem huc lucem Euangelii detulisse (7). — Johanni apostolo certissime curae fuit, qui potestate privatus ut diutius eam curaret, alii eam, ut credere licet, commendavit instituendam. Quidquid sit, historica nobis desunt argumenta, ut historica veritate omnia describamus.

Unus in paucis Eusebius (8) memoriae prodidit fata praestantissimi illorum temporum viri, Polycarpum dico, qui, Imperante M. Aurelio (9), hujus ecclesiae episcopus cum esset, atque fidem Christi abnegare nollet, martyrii honorem consecutus est. Elegantissime et pro rei gravitate pater ecclesiasticus hanc Polycarpi narrat historiam, quam, nisi diutius, quam par est, nos detineret, lubenter referremus (10). Exstat epis-

(1) Libro I. c. 16. (2) l. l. lib. V. 29.
(3) Vid. *Strabo* l. l. libr. I. (4) Vid. *Cicero* pro Archia. c. 8.
(5) Locus, qui exstat apud *Gellium* Noct. Attic. III. 11.
(6) In Demosth. Encom. pag. 889. (7) Vid. Epist. ad Eph.
(8) Hist. Eccles. l. III. c. 36. (9) *Eusebius* l. l. c. 14.
(10) Ingeniosa profecto sunt verba, quibus *Claudius*, *Sämtl. Werke des Wansb. Bothen*, 4 Theil 2 Bd. s. 85. hunc celebrat virum, postquam paucissimis verbis, ut solet, mortem ejus exposuit, addit:

epistola ad ecclesiam Smyrnensem ab Ignatio data, quae, licet plurima fabulosa contineat, tamen non plane est rejicienda (1). Idem cum in infausto suo itinere Romam captivus deduceretur (vid. Euseb. l. l.) privatim litteras dedit Polycarpo, quem Irenaeus (2) narrat Johanni fuisse cognitum, ab eoque epistolam, quam tractamus, accepisse.

Magnopere vexata est Smyrnensium urbs tempore, quo Domitianus crudelem instituit Christianorum persecutionem; postea vero Marcus Aurelius eam templis aliisque aedificiis denuo exornavit. — Hodie Turcarum ditioni subdita 140 hominum millia continet, partim Turcarum, Graecorum, Armeniorum, partim Judaeorum, Christianorum orientalium (3): hi universe Francorum nomine dicti constant Gallis, Anglis et Batavis, qui ecclesiam ibi habent florentissimam, licet eorum conditio miserrima sit propter crudelem Turcarum in Christianos agendi rationem.

Propter mercaturam Levanticam Smyrna magnum accepit nomen (4). — Caeterum haec epistola in genere argumenta praebet virtutis Christianae; nihil enim in ea vituperatur, vel nulla de causa perstringuntur Smyrnenses; imo vero omnia pertinent ad eos laudandos, consolandos, confirmandos in fide Christi.

Periodistarum sententia.

Hi contendunt hac epistola imaginem exhiberi status ecclesiae Christianae sub persecutione gravissima, quam saeculo secundo et tertio singuli instituerunt Romani imperatores. Hanc autem convenientiam observant, tum quod ad *nomen*, tum quod ad *rem*. Quod ad nomen: Σμύρνα, myrrha frutex ex Arabia, e cujus cortice amarum effluit liquor, figurat *amaras* vel *duras afflictiones* ecclesiae, e quibus in posterum fructus proveniat vere salutaris, prouti ex amaro myrrhae gustu nascitur dulcis sapor. — *Re* autem hanc sententiam convenire dicunt, quod attinet ad persecutiones ipsas, *et* quod ad eos, qui constantiam sanguine probarint, *et* quod ad blasphemiam Haereticorum, *et* quod ad persecutionem τῶν ἡμερῶν δέκα. — Refutatur autem illa sententia eo, vel quod urbs nomen acceperit a conditore (vid. supra), vel quod nimia subtilitas in ejusmodi conjecturis eluceat. Si enim haec tantummodo desideraretur, facile contendi posset, hanc epistolam imaginem ecclesiae referre, virtute Christiana valentis, quamquam misera conditione abjectae (5).

Epis-

dit: *Hieraus lernt man, dass das eine gute Herrschaft seyn muss, für die man nach* 86 *jährigen Dienst noch gerne durchs Feuer gehen will.*

(1) Conf. *Venema* hist. eccl. tom. III. p. 359, 360.

(2) Adv. Haeres. III. 3.

(3) Vidd. Berigten van het Bijbelgen. 1816. n. 7. p. 94.

(4) Vidd. plura de ejus fatis apud *Bachiene* l. l. p. 736. et *Wildschut*, p. 88 seqq.

(5) Conf. cl. *Klinkenberg* l. l. p. 80.

Epistolae expositio.

Vs. 8. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν.

Et angelo ecclesiae, quae Smyrnae est, scribe: haec dicit primus et ultimus, qui mortuus est et revixit.

Pro ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησ. nonnulli legunt ἐκκλησίας σμυρναίων, quod Bengelius, Millius et Griesbachius rejiciunt.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ. vid. de mandato ad vs. 1. — Ἄγγελος, nimirum Polycarpus, vid. supra.

τάδε λέγει ὁ πρῶτος κ. τ. λ. Cap. I. 17. 18. eadem legimus, quum Johanni, humi prostrato, animum addere vellet Servator, dicens: *ne timeas, ego sum primus et ultimus et vivo* etc. — Vidimus supra ad vs. 1. Jesum describi ab imaginis quadam particula, qua Johanni apparuerat; inde etiam verba, quae tunc ei dixerat, huc sunt referenda.

ζάω significat *vivo:* in nonnullis lexicis additur notio *in vitam redeundi*, quod hoc l. notari videtur, prouti auctor eodem utitur verbo c. XX. 4. 5. Joh. V. 25. καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται XI. 25. κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται (1). — Sensus verborum huc redit: *Ille primus omnium, qui aliquando vixerunt, quique vita fruuntur; ille, qui ab aeterno exstat et ultimus dicitur eorum, qui aliquando erunt; ille, qui in saeculum saeculorum vivit* (conf. Deut. XXXII. 40. Jes. XLI. 4. XLIV. 6. XLVIII. 12. Apoc. XXII. 12.) *ille, qui mortem subiit, sed mortem et sepulcrum vicit et revixit, haec vobis scribit.* — Consolandi et admonendi causa haec verba initium hujus epistolae facere debuerunt; magnis enim calamitatibus et aerumnis obruti non habebant, quo se defenderent contra gentilium et Judaeorum insidias. Jesus vero, dominus et caput ecclesiae, licet in coelum evectus, eos observat nec sibi relictos mittit. Hanc ob rem animus additur Smyrnensibus, tristitia perculsis; revixit ut iis consuleret et prospiceret: inceptor igitur et consummator salutis eorum, in saecula vivens. — Praeterea respicitur, prouti in singulis solet, ad Smyrnensium quoddam negotium. Gentiles enim, qui Smyrnae vivebant, et quorum mores semper aliquam vim exercebant in Christianorum indolem, Aesculapium, Apollonis filium, magno prosequebantur honore, tanquam Deum, qui mortuos excitasse, et, ipse fulmine percussus, in vitam rediisse diceretur (2). — Ut jam ab hisce fictis fabulosisque traditionibus averterentur, haec dicebantur. — Vitringa vocem ἔσχατος ad Christi hac in vita versantis miserrimam conditionem respicere putat; Πρῶτος vero ad gloriam, qua fruitur apud Patrem. Sed, si nostram, su-

(1) *Ovidius* Metam. XV. 543.

Quique fuisti

Hippolytus, dixit, nunc idem Virbius esto.

Conf. *Cnippingius* ad h. l.

(2) Vid. *Wetstein* N. T. Amstel. 1751. tom. II. p. 754.

supra in paraphrasi propositam, sequimur sententiam, Jesus omni sua gloria procedit, tanquam aeternus Deus τὰς κλεῖς ἔχων τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου c. I. 18.

Vs. 9. Οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν θλίψιν, καὶ τὴν πτωχείαν (ἀλλὰ πλούσιος εἶ) καὶ τὴν βλασφημίαν ἐκ τῶν λεγόντων Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ σατανοῦ.

Novi tua opera, et afflictionem et paupertatem (sed dives es), et blasphemiam eorum, qui se dicunt Judaeos esse, et non sunt, sed Synagoga Satanae.

τὰ ἔργα, καὶ in nonnullis MSS. non legitur; ne autem hujus ecclesiae ἔργα omissa viderentur, invectum est (1).

πλούσιος δὲ εἶ, ita nonnulli: Andraeas, Arethas, Griesbachius aliique praetulerunt ἀλλὰ πλούσιος εἶ.

Οἶδα σ. τ. ε. vid. vs. 2.

καὶ τὴν θλίψιν κ. τ. λ. *afflictio* (2), proprie *pressio;* idem verbum occurrit Joh. XVI. 33. ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἕξετε. Apoc. I. 9. ἐν τῇ θλίψει. Matth. XXIV. 9. παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψιν. Smyrnenses tribus miseriae generibus premebantur: afflictione, paupertate et blasphemia.

πτωχεία summam notat *inopiam* v. c. mendicorum, quorum conditio hoc vocabulo exprimitur 2 Corinth. VIII. 2. 9.: respondet hebraico עֳנִי Job. XXX. 27. XXXVI. 21. Exod. III. 7. ראה ראיתי את עני עמי i. e. *vidi miseriam populi mei.* Saepe apud Homerum, λιλαίομαι ἀπονέεσθαι πτωχεύσων (3), πτωχῷ ἐναλίγκιον (4). — Plebs, quae paupercula erat, Euangelii doctrinam acceperat, sed cum haudquaquam divitum moribus libidinosis faveret, hi ab ea abhorrebant, prouti, ni fallor, effici potest ex 1 Corinth. I. 26.

ἀλλὰ πλούσιος εἶ. Haec tamquam ἐν παρενθέσει dicta sunt, consolandi, ut videtur, causa, propter tot tantaque mala. — Proprie πλούσιος ille dicitur, qui opibus terrenis abundat, Matt. XXVII. 57. Marc. XII. 41. (5). Respondet Hebr. עָשִׁיר Ps. XLV. 13. Ruth. III. 10. et כָּבֵד *gravis*, i. e. *dives* Gen. XII. 2. — Metaphorice h. l. sumendum de eo, qui bona coelestia possidet, qualia sunt πίστις, ἔργα καλὰ et sim., quo sensu respondet רב חסד Exod. XXXIV. 6. Conf. Eph. II. 4. ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει. 1 Tim. VI. 17, 18. πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς. Jacob. II. 5. πλούσιος ἐν πίστει. Apoc. III. 17. ὅτι πλούσιός εἰμι. — His opibus, quae aurum et argentum superant, quas σὴς καὶ βρῶσις οὐκ ἀφανίζει Matt. VI. 20. divites erant Smyrnenses, quarum non poterat non fieri mentio.

καὶ

(1) Vid. *Millius*, N. T. Roterd. 1710. Tom. I. prolegomenor. p. 124. et *Heinrichs*. edit. Kopp. ad h. l.

(2) *Hesychius*, θλίψις i. q. στένωσις.

(3) Odyss. XV. 308. (4) Odyss. XVI. 209.

(5) Ingeniose sane *Eustathius*, Comm. ad Homerum, hujus verbi etymologiam exponit πλούσιον dicens πολύεστον ἢ πολύεστον, ὅ, τι ἐκ πολλῶν ἑστῶν ἐστὶ συνηγμένον.

καὶ τὴν βλασφημίαν. In summis malis reputandum mihi videtur, si pius ac probus quis maledictis afficiatur, quibus illius fama et aestimatio laedatur. — Hoc evenit Smyrnensibus; et quidem eorum opera, qui sese Jehovae cultores dicere haud dubitarent (יהודה est proprie *populus, a quo Deus laudetur, populus Dei*: ni fallor, alludit auctor ad nominis Ἰουδαῖος originem, ut Paulus Rom. II. 28, 29.), atque avitam extollerent magna cum gloriatione religionem. Hanc vocem βλασφημία item usurparunt LXX Intt. pro נאצה Ezech. XXXV. 12. Conf. Matth. XV. 19. Eph. IV. 31. 1 Tim. VI. 4. Polybius Hist. XI. 4. πολλῆς ἀδοξίας πλήρη καὶ βλασφημίας.

καὶ οὐκ εἰσὶν κ. τ. λ. — Καὶ h. l. vim habet particulae *tamen*, vid. vs. 2. — Hi autem calumniatores efficiebant veram συναγωγὴν τοῦ σατανᾶ, i. e. ingenio ad malevolentiam, maledicentiam et invidiam erant proni: idem fere exprimitur Joh. VIII. 44. ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, cui opposita sunt, vs. 47. ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ. — Συναγωγὴ significat omnem congregationem hominum vel populi, (conf. Polybius IV. 7. 6. et Strabo II. p. 177.) sive ἀγορὰν Homeri, sive *coetum* Judaeorum animadvertamus. — Hoc loco est societas hominum, qui Satanae sequuntur partes, uti apud Diogenem II. s. 129. de congregatione philosophorum ad convivium usurpatur (1). Respicitur vero ad formulam Hebraicam, qua Israëlitae Num. XXXI. 16. עדת יהוה συναγωγὴ κυρίου dicuntur. Judaei autem, qui Christianos Smyrnenses persequebantur, erant συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ. „ Ecclesia Veteris „ Testamenti τῆς συναγωγῆς potius, quam ἐκκλησίας nomine, tum Graecis interpretibus, „ tum Euangelistis et Apostolis, venire solet. — Titulum igitur Synagogae, quo super- „ biebant Judaei, Filius Dei convertit in probrum, quod nimirum colluvies ista regatur a „ Satana mendace, homicida, ut et blasphemo ab initio (2)." „ Quod βλασφημίας, „ maledicentiae, criminationum reos arguit Judaeos Smyrnenses, facile Johanni credi- „ mus, quanquam aequalium nemo suo eum testimonio fulciat, quod in illa monumen- „ torum ex primo seculo penuria, mirum videri nemini potest. Nisi enim, quod parum „ probabile est, ingenium suum et mores adversus Christianos Smyrnenses exuerint Ju- „ daei, Apostatarum eos et Turbonum nominibus suspectos ibi Christianos fecisse, credere „ licet, ut alibi ab iis factum esse legimus. Act. XIII. 50. (ubi de persecutione contra „ Paulum et Barnabam) c. XIV. 2. [contra fratres] V. 19. item, c. XVII. 5. 1 Thess. „ II. 14 sqq. (3)." Hujusmodi persecutionum, quas perpeti primi debuerunt Christiani, manifestum exhibet testimonium crudelissima Polycarpi mors (4).

Vs. 10. Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν· ἰδοὺ, μέλλει βαλεῖν ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε· καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμερῶν δέκα· γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς.

Ni-

(1) Vid. *Schleusner* Lexic. h. v.
(2) Conf. *J. C. Kuttnerus*, Hypomnemat. in N. T. Lips. 1780. p. 758.
(3) Vid. *Eichhorn* l. l. p. 86 seq.
(4) Vid. supra et *Eusebius* Hist. l. l. c. 14.

Nihil metue, quae passurus es: ecce! Diabolus (quosdam) e vobis conjiciet in carcerem, ut tentemini: et habebitis afflictionem decem dierum; esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae.

Pro βαλεῖν nonnulli ex auctoritate Codicis Alexand. aliorumque legunt βάλλειν: Griesbachius, Heinrichsius, alii in textu retinent: leve est admodum, uti etiam διάβολος ἐξ ὑμῶν pro ἐξ ὑμῶν διάβολος.

ἐξ ὑμῶν. Saepius apud Graecos τὶς vel τινὰ subintelligi debet, quod et apud Hebraeos haud raro occurrit. Conf. 2 Reg. X. 23. פֶּן יֶשׁ פֹּה עִמָּכֶם מֵעַבְדֵי יְהוָה *ne sit hic vobiscum de servis Jehovae* scil. אֶחָד *aliquis.*

καὶ ἕξετε θλίψιν. De usu verbi ἔχειν cum nomine vid. vs. 3.

μηδὲν φοβοῦ κ. τ. λ. Animus Smyrnensibus additur ne metuerent, si mox tempestates, etiamsi graviores, quam huc usque tulissent, oborirentur.

ἰδοὺ certitudinem rei indicat et excitat attentionem. Est adverbium demonstrativum *en! ecce!* pro quo Hebraei הִנֵּה et רְאֵה, *vide!* — Ponitur maxime in initio, interdum media in oratione. Luc. XIII. 16. ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη. — Exhibet rem praesentem Luc. XXII. 38. XIX. 20. — manu significat, quod in praesenti est. Matth. XII. 47, 49. — Annunciat aliquid, quod adest, evenit, accidit, subito existit: ibid. vs. 16. quod admonendi vim excludit, ut nostro loco et vs. 22.

ὁ Διάβολος, primus omnium flagitiorum auctor et suasor. Hoc loco notat, τὴν συναγωγὴν τοῦ σατανᾶ, supra memoratam, vel religionis Christianae inimicos, uno verbo comprehensos, a quibus jam θλίψιν, καὶ πτωχείαν, καὶ βλασφημίαν perpessi fuerant, et mox in carcerem conjicerentur. — Judaeorum opinio, quidquid malitiosi nominis vel injuriarum notabatur, Διαβόλῳ ejusque operae tribui solebat: Johannes vero, illi in hac epistola diserte obloqui nolens, Smyrnensibus praedixit fore, ut brevi post a Satana majora, quam huc usque tulissent, iis infligerentur mala. – Variis nominibus Diabolus describitur apud Johannem. Dicitur v. c. VIII. 44. ἀνθρωποκτόνος, XII. 31. ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, Apoc. II. 13. ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ, XII. 4. ὁ δράκων. 1 Joh. II. 13. eum vocat τὸν πονηρόν. III. 8. formula occurrit ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν.

μέλλει βαλεῖν. Graeci verbo μέλλειν saepe utuntur, quando significare volunt, aliquid in eo esse, ut mox fiat, quo Latini saepe *jam jam*, vel *brevi* [illegible] habent, v. c. *Dies noctesque cogitandum, jamjamque esse moriendum* (1), vel,

Me miserum, quanti montes volvuntur aquarum!
Jam jam tacturos sidera summa putes.
Quantae diducto subsidunt aequore valles!
Jam jam tacturas Tartara nigra putes. (2)

In

(1) *Cicero* Tusc. Quaest. I. c. 4.

(2) *Ovidius* Trist. I. eleg. 2. [illegible]

Futurum erat ut in vincula conjicerentur Smyrnenses, quo eorum fides exploraretur, et manifestum fieret, utrum Christo adhaererent, an vero facile eum ejusque doctrinam abnegarent. Haec enim sunt opera Diaboli, qui homines ad peccandum sollicitat, et ad prava irritat, 1 Cor. VII. 5. 1 Thess. III. 5. Hoc loco itaque speciatim est accipiendum de tentatione ad defectionem a religione Christiana. Conf. Jacob. I. 2, 3.

θλίψις, qua mox universi Smyrnenses essent premendi, eo gravior esset, quo brevior praediceretur.

ἡμερῶν δέκα. Numerus, qui hic adhibetur, paucitatem in C. S. indicat: est absolutus et perfectus, atque nostro loco breve quoddam tempus notare videtur; de quo autem vehementer nonnulli dubitant (1). Verum obstant eorum sententiae plurima S. C. loca. Conf. 1 Sam. XXV. 38. Dan. I. 12. Amos VI. 9. — Veteres ab eodem hujus verbi sensu non sunt alieni, e. g. *decem dierum vix mihi est familia*, i. e. *res familiaris* (2).

γίνου πιστὸς, κ. τ. λ. Admonentur, ut constantiam atque fidem servent: *ἄχρι θανάτου* notat secundum optimos interpretes non *terminum vitae*, sed potius *gradum mali*, ut sensus sit: „*esto constans, ut, si necesse sit, mortem pro religione, quam profiteris, obire* „ *non recuses.*" Talis fuit Polycarpi fides.

καὶ δώσω σοι. — *Καὶ* h. l. rationem dat, quamobrem coronam sint accepturi, uti belgice dicimus: *wees getrouw en ik zal u*, pro, *dan zal ik u geven.* — *Στέφανος τῆς ζωῆς* est praemium felicitatis aeternae, quale Deus iis promisit, qui eum amant, Jacob. I. 12. — Imago desumta est ab antiquorum ritu, qui victoribus in ludis gymnasticis coronam lauream, vel oliveam, et serta, praemii loco tradere solebant. Imprimis hoc obtinuit in ludis Olympicis, ab Hercule institutis, in quibus, si quis gnaviter certasset, in quacunque palaestra, primum magna voce a praeconibus victor pronuntiari, deinde coronis honorari solebat (3). Verum non tantum Graeci Romanique, sed etiam Judaei (4) beatos in universum coronis ornant, inprimis, qui, terrestri relicta palaestra, coelites evaserint. Tanchuma fol. 89. 4. „ *angelus ducit animum, antequam in embryonem ingreditur, in* „ *paradisum, et ostendit ipsi justos, sedentes in gloria et coronas in capite ipsorum.*" — Talis autem corona erit *ἄφθαρτος*, de qua Paulus loquitur 1 Cor. IX. 25. Christus, qui eam tamquam *βραβευτὴς* aliquando est daturus, summam felicitatem et gloriam ea vult significare, quae saepius simpliciter *ἡ ζωὴ* dicitur. Matth. VII. 14. IX. 43, 45. Joh. V. 40. VI. 33.

Vs. 11.

(1) *Grotius* l. l. p. 361. *Marckius* l. l. p. 75.

(2) *Terentius*, Heaut. V. 1. 36. vid. Comment. ad h. l. ed. Westerhovii.

(3) *Diodor. Siculus*, de origine ludorum agens Hist. Lib. IV. p. 155. dicit de Hercule: *στεφανίτην δὲ αὐτὸν* (scil. *ἀγῶνα*) *κατεσκεύασεν, ὅτι καὶ αὐτὸς εὐηργέτησε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, οὐδένα μισθὸν λαβών.* Conf. *Cicero*, Epist. ad Famil. lib. V. epist. 12. ad Lucejum.

(4) Conf. *Eichhornius* l. l. p. 99.

Vs. 11. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις· ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis; qui vicerit, minime laedetur morte secunda.

ὁ ἔχων οὖς, κ. τ. λ. De hac formula vid. vs. 7.

οὐ μή. Graeci saepius duo negantia usurpant, ad negationis vim augendam; interdum etiam plura.

ἀδικηθῇ. Est aorist. I. subjunctivi, qualis saepe a Graecis, praetermisso ἄν, pro futuro usurpatur, uti h. l. pro ἀδικηθήσεται. Conf. Luc. VIII. 17. ὃ οὐ γνωσθήσεται καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. Matth. VI. 31. τί φάγωμεν, κ. τ. λ. Joh. VIII. 51. θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. 1 Pet. II. 6. οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Classici etiam illud ἄν saepe omittunt; e. c. τί εἴη ἄξιος παθεῖν: et ὅσα βούλῃ pro ἂν βουληθείης (2).

θάνατος ὁ δεύτερος notat animi mortem, miseriam summam, ipsa morte funestiorem, damnationem aeternam: est phrasis Apocalypsi singularis, in qua formula nemo est, qui tropum non agnoscat (1). Conf. XX. 6. 14. XXI. 8. Ii, qui virtutem non coluerint, tali morte morientur; θάνατος enim, qualis hic innuitur, est ex usu Judaico poena, מות 1 Sam. V. 12., quod supplicium morte, naturae lege omnibus hominibus imposita, luitur; post mortem vero corporis, si animum afficiat, *mors secunda* vocatur. „Vivat Ruben in „hoc seculo, neque moriatur morte secunda, qua moriuntur impii in mundo futuro." Targum Hierosolym. in Deut. XXXIII. 6. „Quoniam videbis sapientes improbos, qui „moriuntur morte secunda, et adjudicantur Gehennae." Targum in Ps. XLIX. 11 (2). — Jesus hanc formulam nullibi usurpasse legitur; saepius vocem γεέννα Matth. V. 29, 30. X. 28. Luc. XII. 5. qui locus ex opinione Judaeorum ignibus erat plenus, et ad cruciandos fine sine malos homines et daemones destinatus, quo is non rapietur, quicunque constanter religioni Christianae ejusque praeceptis adhaeserit.

ἀδικέω proprie est *leges violo*, sed h. l. metonymice accipiendum pro *noceo*, *laedo* (3) e. g. λέγομεν ὑμῖν τὴν γῆν τὴν Πλαταΐδα μὴ ἀδικεῖν (4). — ἣν γὰρ ἐπιχειρῇ ἀδικεῖν κατ' ἀμφότερα ταῦτα (5).

§ 3.

(1) Vid. *Doederlein* Instit. Theolog. II. p. 111.

(2) *Eichhornius* l. l. p. 91.

(3) *Bretschneiderus* in voce.

(4) *Thucydides* Hist. Lib. II. c. 71.

(5) *Xenophon de Re equestri*, cap. VI. 2.

§ 3.

EPISTOLA AD PERGAMENOS.

Urbis ejusque Ecclesiae historia.

Pergamus vel *Pergamum* Asiae minoris fuit urbs, in regione Mysià, ad flumen Caīcum, quod in Aegum mare defluit. *Strabo* eam metropolin illius ditionis dicit ἐπιφανῆ πόλιν, καὶ πολὺν συνευτυχήσασαν χρόνον τοῖς Ἀτταλικοῖς βασιλεῦσι (1). Non longo intervallo ab ea disstat *Smyrna*, a qua ad Boream vergit (2).

Condita ab Eumène, vel, ut alii volunt, ab Attalo, imprimis clara ac celebris fuit bibliotheca, quae Eumeni suam originem debuit, et ab Antonio sequentibus temporibus Cleopatrae dono est data. Librorum 200 millia continebat, qui conscripti erant papyro quodam, e planta hujus nominis, quae in Aegypto habebatur, unde Pergameni eam accipere solebant, confecto. Cum vero *Ptolemaeus* eodem consilio ductus, in suo regno similem Bibliothecam condere studeret, et ob invidiam Pergamenis amplius usum papyri concedere nollet, hi aliud quoddam invenerunt, confectum ex animalium pellibus, quod multo melius iis inserviebat; quamobrem urbi datum est nomen *Pergami* (3). Tandem mortuo Attalo III. Philopatore, qui per testamentum, nullos habens liberos, Romanos bonorum suorum haeredes scripsit, urbs sub horum potestatem venit. Omnino de Pergamo legi merentur *Strabo*, qui accurate illius incrementa et prosperitatem sub Attalidis describit, et *Livius* (4) qui fusius leges refert, quibus pax est inita, Romanos inter et Antiochum M. ab his victum.

Supra (5) jam diximus Paulum Apostolum hasce regiones Euangelii luce collustrasse; hoc tamen de Pergamo ex illius temporis monumentis non constat. Lucas enim nullam in Actis facit ejus mentionem, neque Paulus in epistolis, licet de Troade loquatur, haud longe Pergamo disjacente. Act. XVI. 11. XX. 6. et 2 Cor. II. 12. ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα. — Sed per conjecturam (6) assequi possumus, eodem tempore Pergamenos Euangelii doctrinam accepisse, cum per totam Asiam commercium haberent magnum.

Primis Christianismi temporibus sedes erat Episcopi, qui Patriarchae Constantinopoli-

(1) Geogr. lib. XIII. pag. 428, 429.

(2) *Bachiene*, Heil. Geog. l. l. p. 737. Conf. *Hamelsveld*, Aardrykskunde des Bybels, Tom. VI. p. 198.

(3) Conf. *Bachiene* l. l. p. 739. et auctores ab eo citati.

(4) Hist. lib. XXXVIII. c. 38. (5) Vid. §. 1.

(6) Conf. omnino *Vitringa* l. l. p. 871.

litano erat subditus. Splendida ejus cives pietatis dederunt documenta, quorum Eusebius (1) testis est fide dignus, dicens: „Aliorum praeterea, qui in urbe Asiae Per-
„gamo sub idem tempus (h. e. *Marco Aurelio* imperante) martyrium passi sunt, acta
„etiamnum circumferuntur, *Carpi* videlicet, *Papuli* et cujusdam mulieris *Agathonicae*,
„qui post multas atque illustres fidei confessiones, glorioso exitu consummati sunt."

Hodie urbs a Turcis occupata et *Bergamo* est dicta; licet vero plura etiamnum adsint indicia antiquae majestatis et luxus, licetque plurimi elegantiam illam antequam, ex ruderibus perspicuam, cum admiratione contemplentur, Christianorum tamen sors est miserrima; *Turcae* enim religionem quidem iis Christianam exercendi dederunt veniam, sed eos, pro suo more, haud leniter tractant.

Periodistarum sententia.

Secundum hos Pergamena haec epistola notat Ecclesiam Catholicam, quae ab eo inde tempore, quo Constantinus M. Religionem Christianam ab oppressione Gentilium vindicavit, usque ad inclinatum saeculum VII. viguit. Iis Πέργαμα sunt *Alexandria*, quae originem dedit disputationibus de divinitate Jesu cum *Ario*, qua in re, ut ita explicetur hujus epistolae sensus, nihil, quod videat Cl. *Vitringa* (2) inest difficultatis. Thronus enim Satanae ibi praecipue habebatur; cives quibusvis voluptatibus erant dediti, nec minus blasphemiis, ita ut vera sint, quae *Martialis* de Aegyptiis dixit:

Nequitias tellus scit dare nulla magis (3).

Ex hac urbe provenerunt impurae Gnosticorum sententiae; dum contra alia etiam habebatur pars Christianorum, in quorum mores quadrabant: „*retinuisti nomen meum, nec*
„*abnegasti fidem meam.*" Et ita eodem modo, altera hypothesi post alteram e vago sumta, omnem impendunt operam, ut gratum illum sensum propheticum constituant.

Epistolae expositio.

Vs. 12. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον, τὴν ὀξεῖαν.

Et angelo Ecclesiae, quae Pergami est, scribe: Haec dicit, qui habet Gladium illum ancipitem, acutum illum.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ. Vid. vs. 1.

ῥομφαίαν. LXX Int. illud saepissime habent pro חרב Ps. LIX. 8. 2 Sam. III. 29. et Ezech. VI. 11. Est *gladius major, oblongus* (4) quali Thraces aliique populi uti solebant.

(1) l. l. lib. IV. c. 15. in fine.
(2) l. l. p. 97.
(3) Epigr. lib. IV. epig. 42.
(4) *Bretschneiderus* in voce.

bant. Idem occurrit Luc. II. 35. *σοῦ τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία*, ubi de dolore, quem Maria mater perpessura esset, est accipiendum. Conf. Ps. XXII. 21. — Non negligenda est vis pronominis *τὴν* bis repetiti: respicitur enim ad illam speciem, qua Christus Johanni apparuerat. Conf. I. 16.

τὴν δίστομον, τὴν ὀξεῖαν. Ex adjunctis apparet gladium illum esse *ancipitem*, quo *ab utraque parte* vulneretur, eumque acutum. — Hac descriptione opus erat, quae epistolae praemitteretur, quia Jesus illa sistitur, non solum tamquam acer suae ecclesiae defensor, sed etiam severus judex eorum, qui licet nomina dederint, officia tamen nulla praestent. Insolita profecto est effigies personae, cui gladius in labiis inhaereat; verum pro orientalium hieroglyphica loquendi ratione valde rei conveniens, prouti manifestum fit ex locis adductis. Praeterea tota haec imagine alludi videtur ad locum Num. XXII. 31. ubi Bileam, cujus sectatores in hac epistola memorantur, ab Angelo fugatus legitur, gladium vagina vacuum gerenti. Sub hac autem forma halitus, ex Jesu ore ensiformis exiens, est intelligendus, quo iram et futuram vindictam exprimeret. Prouti enim jam Jesaïas de futuro Messia loquitur, ejusque verba flagella oris esse dicit Cap. XI. 4. Conf. XLIX. 2. et Apoc. XIX. 15., ita etiam scriptor epistolae ad Hebraeos IX. 12. *verbum Dei acutius* appellat *gladio ancipiti*. — Neque oratores et poetae hodierni talem imaginem repudiant; e pluribus unum habeo:

Es hat dich der Herr zum Helden gesetzet,
Und ein schneidendes Schwert in deinen Mund dir gegeben!
Noch bebt unser Gebein, das dein Rede getheilt hat (1).

Vs. 13. Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ· καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου, ὁ πιστὸς, ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῖν, ὅπου ὁ σατανᾶς κατοικεῖ.

Novi tua opera, et ubi habites, ubi est thronus Satanas. Tamen retines nomen meum et non abnegasti fidem meam, et in iis diebus, in quibus Antipas, fidelis ille mei testis, (vixit) qui interfectus est apud Vos, ubi Satanas habitat.

οἶδα τὰ ἔργα σου vid. vs. 2. *τὰ ἔργα σου* in nonnullis Codicibus non legitur, uti et in Vulgata.

καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς κ. τ. λ. Plurimi Codices probabilem h. l. omissionem habent (e. g. *ἔζησεν* vel *ἐβίωσεν*). Pro *ἀντίπας* nonnulli legunt *ἀντεῖπας*, ex constructione *ἀντ' εἶπας*.

καὶ ποῦ κατοικεῖς κ. τ. λ. Pergamenorum conditio minime erat grata: in eorum enim societate Satanas suam habebat sedem, quod minime Jesum omniscium latebat.

Per illum *θρόνον* nonnulli intelligunt cultum Paganum, quem *Aesculapio*, *Apollinis* filio Per-

(1) Graviter ita loquitur Nicodemus, Gamalielem laudans Pauli magistrum, postquam hic in Senatu apud Caipham acriter Christi causam propugnasset; *Klopstockii* Mess. lib. IV. vs. 242.

Pergameni praestabant, in cujus honorem templum magnificum exstruxerant, ad quod tota Asia confluebat; ipse vero Deus specie draconis vel serpentis, eadem, qua Satanas proponitur, colebatur Quod patet e *Tacito* (1), qui docet: „apud Pergamum Aesculapii „compertum asylum," et ex *Herodiano* (2) qui de Caracalla dicit: ἠπείχθη εἰς Πέργαμον τῆς Ἀσίας χρήσασθαι βουλόμενος θεραπείαις τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Symbolice θρόνος n. l. notat *imperium*, *cultum*, simili modo, quo apud *Virgilium* de Junonis cultu dicitur:

Hic illius arma,
Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse (3) — —

Καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου. h. e. *licet Satanae apud vos stabilitum sit imperium, tamen retines nomen meum, meaeque doctrinae constanter adhaeres* (4); *nullis calamitatibus vel causis externis abductus de meo cultu remisisti* (5).

καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου, καί. Haec addita sunt ab auctore, ut videtur, vel explicationis gratia eorum, quae modo dixerat, καὶ ὄνομα κ. τ. λ. vel e consueta ejus scribendi genere, de quo infra pluribus docebimus, est explicandum. Ultimum vero καὶ sensum corroborat, ut sit: *ne eo quidem tempore, quo* etc. — Πίστις h. l. notat *assensum*, qui Jesu doctrinae tribuitur. Conf. Act. XIII. 8. Itaque ἀρνεῖσθαι τὴν πίστιν dicuntur ii, qui fidem abnegant, ab eaque deficiunt.

Ἀντείπας. Quisnam hic fuerit ob historiae defectum non constat. Liquet vero ex hac epistola eum fuisse fidelem Christianum, piumque martyrem, qui pro Christi causa mortem obire haud dubitavit. *Grotius* putat eum interfectum esse a plebe, quam Sacerdotes Aesculapii in seditionem commoverant, in quali mortis periculo saepe Paulus versatus fuit. „In seris Graecorum monologiis dicitur hic Antipas passus sub Domitiano; fertur etiam in „bovem conjectus aeneum, quale tamen supplicium ignotum erat Romanis legibus, quae „etiam Pergami valebant (6)." *Eusebius* (7) nonnullos commemorans martyres, qui Pergami religionis causa sunt necati, addit: οἱ μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξως τετελειωμένοι εἰσίν.

μάρτυς LXX Int. pro Hebr. עֵד, dicitur quicunque *testis*, qui oculis *rem* aliquam viderit Act. X. 41. 1 Pet. V. 1. In Apocalypsi interdum usurpatur de *divinae mentis interprete*, de ipso Jesu I. 5. III 14. — N. l. est *confessor*, *martyr fidelis*. — Forsan illa omissio

(1) Annal. III. 63. (2) C. IV. 4. 8. (3) Aeneid. I. vs. 15.

(4) Vid. de constructione verbi κρατεῖν supra §. 1. vs. 1.

(5) Conf. quae infra in Parte Post. Cap. II. §. 6. dicimus de voce ὄνομα.

(6) Vid. *Rosenmullerus*, in Scholiis l. l. p. 577. Cum vero in praemonendis monuerimus, Johannem Apocalypsin, e nostra quidem sententia, imperante Vespasiano scripsisse, minime Grotii verbis calculum adjiciendum putamus.

(7) Vid. supra in loco hujus epistolae historico.

sio, quam supra in hoc versu probabilem monuimus, non obtinet, si articulum ὁς e postrema syllaba praecedentis πιστὸς huc irrepsisse ponamus; nullo enim supplemento indiget contexta oratio, ὁ μάρτυς — ἀπεκτάνθη. — Repetitio illa ὅπου ὁ σατανᾶς κατοικεῖ est tautologia, quali Johannes saepe utitur.

Vs. 14. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαὰμ, ὃς ἐδίδασκει τῷ Βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόθυτα καὶ πορνεῦσαι.

Sed habeo contra te pauca; quod habeas illic, qui teneant doctrinam Balaāmi, qui docebat Balacum objicere scandalum filiis Israēlis, ut ederent ea, quae idolis erant mactata, et scortarentur.

ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ. vid. vs. 4. ὀλίγα in epistola ad Ephesinos non legitur, unde liquet inter eos idololatriam et Nicolaïtarum doctrinam magis viguisse, quam apud Pergamenos.

ἐδίδασκε. Pro quo alii legunt ἐδίδαξε: pro τῷ alii τὸν, quia διδάσκειν apud Classicos semper construitur cum accusativo *cum* rei, *tum* personae: διδάσκειν τινά τι, latine, *docere aliquem aliquid. Griesbachius* vero retinuit τῷ propter vim Hebraïsmi *docere*, e. g. Job. XXI. 22. הלאל ילמד, altera autem lectio correctioni debetur, monente Bretschneidero in voce. Pro βαλεῖν Codex Alexandrinus exhibet βασιλεῖ, ut respondeat pronomini τῷ: sed si solus variat, parvi admodum, aut nullius est momenti (1).

Homines, qui hoc versu Bileamitarum nomine notantur, iidem videntur ac Nicolaïtae, *tum* nomine, *tum* re. Balaam est hebraïce בלעם, idem, quod Graecum Νικολάος, *victor populi*, compositum ex בלע et עם. Respicitur autem ad historiam, quae Num. XXII. sqq. legitur. Quum Israëlitae, Mose duce, Aegyptum relinquentes, ad Moabitarum ditionem venissent, quae in finibus est Canaäniticae regionis, Balaäcus, Moabitarum rex, veniam iis dare noluit, suum ingrediendi regnum. Sed cum minor esset viribus, nec bono cum successu Mosi sese opponere potuisset, ad Bileamum confugit, famosum augurem vel potius praestigiatorem, filium Beoris, e Mesopotamia oriundum, eum flagitans, ut Israëlitas diris devoreret, quum persuasum sibi haberet, omnia eventura fore, quaecunque iis imprecaretur Bileāmus. Hic quum primum recusasset, admonitus ipsius Dei verbis, divinisque Angeli, a Deo missi, visis, tandem regi consilium dedit, ut ad ludos populares invitaret Israëlitas, qui maxima cum impudicitia et libidine in Idolorum cultu celebrari solebant, illumque admonuit, ut rem eo perducere conaretur, ut Israëlitae a Moabitarum uxoribus et filiabus ad omnia pellicerentur nefanda. Conf. Deut. XXIII. 4. Jos. XXIV. 9.

κρατοῦντες τὴν διδαχὴν. κ. τ. λ. Sunt igitur addicti doctrinae Bileamiticae. *Langius* (2) vertit διδαχὴν *exemplum*, metuens, ne forte quis opinaretur, h. l. *doctrinam*, i. e. systema quoddam, esse intelligendam; mihi vero, nisi tantammodo haec vox nimis pre-

(1) Vid. *Heinrichs* ad h. l. p. 153. (2) l. l. p. 115, 116.

prematur, plurimis probantibus interpretibus, rite verti posse videtur *doctrina.* — Nonnulli ad illud ἐκεῖ, quod praecedit, adjectum habent παρά σοι: nimirum a librario interpositum, ut ἐκεῖ explicaret.

σκάνδαλον proprie est *offendiculum*, in quod pede aliquis impingit: ita Jesus dicitur symbolice Judaeis esse πέτρα σκανδάλου Rom. IX. 33. 1 Pet. II. 7. Nostro loco notat omne id, quo quis in errorem ducatur, quod animum ita turbet, ut judicando erret, vel agendo peccet. Conf. Matth. XVIII. 7. Rom. XIV. 3. Phrasis tota significat: Israëlitis occasionem pellicem praebere, qua vehementer sollicitentur, ut grave committant peccatum, nominatim vero, ut de victimis idolorum edant et scortentur.

ἐνώπιον (ab ἐν et ὤψ *facies*) est accusativus, qui h. l. adverbialiter usurpatur, subintellecta praepositione κατὰ, et regit genitivum. Matthaeus et Marcus non habent; Johannes passim, Euang. XX. 30. 1 Joh. III. 22. 3 Joh. vs. 6. Lucas saepies, V. 25. VIII. 47. XII. 9. In Apocalypsi non raro occurrit II. 25. IV. 10. VII. 15. XIX. 9. 27. 35. Conf. Rom. XIV. 22. ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, *vidente, sciente Deo: ad faciem, ante faciem, in conspectu.*

τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. υἱὸς hebr. בן, filius, a בנה *struxit, aedificavit.* In N. T. *posteri, descendentes.* Matth. I. 1. υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραὰμ vs. 20. Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβίδ. — Υἱοὶ Ἰσραὴλ sunt igitur *posteri antiquorum Israëlitarum*, hinc ipsi *Israëlitae*, Matth. XXVII. 9. ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Act. VII. 23. V. 21. Hebr. VII. 5. οἱ υἱοὶ Λευΐ, *Levitae.* E graeca ratione nominari deberent ἰσραηλῖται, uti Rom. IX. 4. nam nepotes et caeteri posteri a Graecis non υἱοὶ sed ἔκγονοι dicuntur; verum etiam hoc in genere scriptores N. T. secuti sunt auctoritatem Hebraeorum, ut Deut. I. 3: משה אל בני ישראל דבר, i. e. *detulit Moses ad filios Israëlis* (1). Eodem modo Israëlitae dicuntur οἶκος vel λαὸς Ἰσραήλ. Nomen, quod gessit Jacobus Patriarcha Gen. XXXII. 29. erat quam maxime honorificum, quo non solum Israëlitarum 12 tribus Jacobi posteri appellabantur, Matth. XX. 28. Luc. XXII. 30. Marc. XII. 29. (scil. λαός) Act. VII. 42. Rom. IX. 27. sed etiam Judaeorum gens post exilium Matth. II. 6. 20. 21.

εἰδωλόθυτον notat *carnem e victimis paganorum residuam:* pingues enim animalium partes in sacrificium cremabantur; verum e carnibus residuis epulum instituebatur, ad quod amicos et cognatos invitare solebant. Hoc flagitio sese inquinaverant Israëlitae, a Balaäco decepti, deos Moabitarum colendo.

πορνεῦσαι LXX Intt. pro זנה 1 Chron. XXV. 5. *scortari, fornicari*, quod item fecerant, a Moabitarum uxoribus seducti. Est vox haud raro in Apocalypsi obvia. Conf. vs. 20. XVII. 2. XVIII. 3. 9.

Vs. 15. Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν τῶν Νικολαϊτῶν ὁμοίως.

Ita

(1) Conf. *Leusdenius* l. l. p. 104.

Ita et tu habes, qui doctrinam tenent Nicolaitarum similiter.

Grotius πλεονασμὸν h. l. observat in illo οὕτως et quod mox sequitur ὁμοίως: quod cum nonnullos offenderet, mutatum est in ὁ μισῶ, quod in Bengeliana recensione receptum. Verum si tale quid auctor dicere voluisset, certe ἣν μισῶ legeretur, scil. διδαχὴν, prouti vs. 6. scripserat ἃ μισῶ scil. τὰ ἔργα τῶν νικολαϊτῶν. Probatur autem his verbis τὴν διδαχὴν βαλαὰμ eandem esse, quam Nicolaitae docebant. Conf. quae vs. 6 et 14. de hisce diximus.

Vs. 16. Μετανόησον οὖν, εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι τάχυ, καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου.

Resipisce igitur, sin minus, superveniam tibi cito, bellumque cum illis geram gladio oris mei.

Memorabilis h. l. habetur conversio verborum; initio enim sermo est ad certam quamdam personam, mox vero de plurimis agitur: unde novum nobis oritur argumentum, hasce epistolas partim ad Episcopum ecclesiae, partim ad Christianos, ejus curae commissos, pertinere.

μετανόησον οὖν, κ. τ. λ. vid. vs. 5.

καὶ πολεμήσω. Nisi resipiscerent Pergameni, Jesus cito iis superventurus erat, ut vindictam sumeret et gravissime malignos puniret, quod h. l. exprimitur per πολεμεῖν, verbum conveniens imagini, sub qua h. l. Jesus describitur; ῥομφαίαν enim gerit. LXX Int. idem usurpant pro hebr. נלחם vel pro נקם Esth. VIII. 13. 1 Sam. XVIII. 25. — Mirum vero mihi non accideret, si talis locutio ad ipsam Pergamenorum conditionem esset accommodata, prouti supra jam monuimus; ut ita Jesum, strenuum militem Pergameni experirentur, quorum indoles valde bellicosa erat; nam Πέργαμος οὐχ ὅπλοις κλεινὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵπποις (1). Severa autem hac specie procedere debebat Dominus, ne dicam, hoc eum decuisse; Pergameni enim detestandis sese dederant flagitiis; contra vero doctrina Euangelii ab omnibus partibus erat perfecta: nullas injurias, nulla nefanda admittebat: erat a Patre, a Sancto Jehova accepta, qui purior est oculis, quam ut videat malum. Habac. I. 13. — Tali praeterea opus erat admonitione, iis praesertim temporibus, quibus semina virtutis, a Jesu et Apostolis sparsa, mox ubi e terra prodirent, per aliorum nefariam institutionem, tritico adulterino similem, deprimebantur. Brevi enim post conditam religionem Christianam, uti supra jam vidimus, exstiterunt homines, qui Christiana libertate insolenter abusi, libidinosam vivendi rationem licitam esse et naturae legibus praescriptam docerent, atque cupiditate explenda carnis animorum salutem minime infringi dicerent. Cujus rei testis nobis est *Eusebius* (2), narrans *Cerinthum*, ἐχθρὸν 'υπάρχοντα ταῖς γραφαῖς τοῦ θεοῦ, mille annorum spatium aliquam-

(1) Vid. *Diogenes Laërtius*, Arcesilao IV. 30. Conf. *Rosenmullerus* ad h. l.

(2) L. L. lib. III.

quando fore, docuisse, quod in nuptialibus festis transageretur, ut eo facilius homines imperitos deciperet. — Petrus de ejusmodi hominibus agit Epist. 2. c. II. 12. 14. 18. 20. tamquam de bestiis, ratione haud praeditis, pronis, ac ventri obedientibus, naturam sequentibus, et ὀφθαλμοὺς ἔχωσι μέστους μοιχαλίδος (1).

Vs. 17. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τι τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις· τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: vincenti dabo de Manna illa occulta, et dabo ei tesseram albam, et in tessera novum nomen inscriptum, quod nemo intelligit, nisi qui accipit.

ὁ ἔχων οὖς κ. τ. λ. vid. vs. 7. — Ad illa δώσω αὐτῷ nonnulli adjuncta habent φαγεῖν ἀπὸ, quae lectio licet plenior, minime tamen praeferenda, neque a Millio Proleg. § 508. Wetstenio, Griesbachio probatur. Si enim auctor addidisset φαγεῖν, certe illud constructum legeremus cum praepositione ἐκ, prouti legitur vs. 7. ἐκ τοῦ ξύλου, quamobrem a librario perspicuitatis causa interpositum videtur. — Subintelligenda vero est particula τὶ vel φαγεῖν τὶ, nisi illud τοῦ mutetur in τὸ et κεκρυμμένου in κεκρυμμένον. Ingrata enim est lectio διδόναι τινὶ τινός· sin vero φαγεῖν τι subintelligatur, salva est dictio: hoc enim verbum ubivis in N. T., ubi praepositio desideratur, cum accusativo est positum. Conf. Matth. VI. 25. 31. Luc. XIV. 1. 15. Marc. II. 26. 1 Cor. XI. 20. et in hac etiam epistola vs. 14. φαγεῖν εἰδωλόθυτα. — Praepositio ἐπὶ, quod mox sequitur, cum accusativo est posita: sed vehementer dubito, num hoc bene sit graecum: equidem, quo sensu hic occurrit, genitivo jungerem, uti Matth. VI. 19. μὴ θησαυρίζετε — ἐπὶ τῆς γῆς. IX. 2. ἐπὶ κλίνης βεβλημένον. Marc. VIII. 4. XIV. 51. Joh. XX. 7. Apoc. X. 1.: et apud Classicos ἐπὶ ξένης (2), ἐπὶ στρατιᾶς (3).

τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου. Promittitur Pergamenis μάννα, quae occulta est. Quod ad rem attinet ipsam, haec promissio fere eodem redit, quo illa, quae Ephesinis est facta. Quicunque ex iis vicerint, beatitudinem aeternam nacturi, eaque fructuri dicuntur, sub imagine epuli iis proposita. Respicitur vero ad historiam hujus fructus, a Mose descriptam Exod. XVI. quo Israëlitae, per 40 annos, cibi quotidiani instar fuerunt usi. Ejus praestantia describitur Ps. CV. 40. לחם שמים *panis coelestis* et Ps. LXXVIII. 24. דגן שמים *frumentum coeleste*, vs. 25. לחם אבירים i. e. *panis robustorum*, i. e. *potentiorum regum*. — Quod vero hac in re paullo difficilius est, observatur in illo κεκρυμμένου. Quum, scilicet, Israëlitae per 40 annos in deserto a Jehova hoc cibo condonarentur, Moses a Deo benignissimo mandatum accepit, ut urnam illo impleret, eamque ad

At-

(1) His comparari possunt ejusmodi homines, de quibus *Sallustius* in initio loquitur.

(2) *Xenophon* de Rep. Laced. XIV. 4. (3) Ibid. XIII. 1. Conf. *Polyb.* XXI. 8. 13.

Arcam foederis in intimo Sanctuario collocaret, ne Israëlitarum plebs, cui lege interdictum erat illud intrare, eam cerneret; collocando vero ibi, fuit eo imprimis consilio, ut in memoriam revocaretur posteris, quantis beneficiis Deus semper se benignissimum in Israëlitas praestitisset. Exod. XVI. 32 — 35. Haec autem arca, una cum urna, mannam continente, a Jeremia, uti fama fert, est abscondita eo tempore, quo expugnatio Nebucadnezaris urbi immineret; sed aliquando, tempore Messiae, denuo in lucem protrahenda foret, una cum *vasculo olei Sacerdotalis et baculo Aäronis*. Manna autem illa destinata ferebatur justis in seculo futuro; *nam quicunque credit, dignus est, qui illam comedat; qui vero non credit, non videbit rivulos et torrentes mellis et lactis* (1). — Ita Pergameni invitari videntur a Messia ad epulum, in coelis celebrandum, oppositum idolothutis, a quibus abstinendum erat. — Non raro hac epuli comparatione felicitas coelestis depingitur, Jes. XXV, 6. Matth. VIII. 21. Apoc. III. 20. XIX. 9. — Symbolice vero significatur ea felicitas coelestis, qua pius animi bona accepturus sit, quae nullus percepit, quaeque non nisi piis destinata sunt Christi cultoribus (2). — Alii sunt, qui nullam symbolicam explicationem admittentes, ad ipsum Mannae nomen et notionem hic respici velint. Contendunt nempe, vocem *κεκρυμμένου* ideo esse additam, quod Israëlitae, quum mane, tentoriis relictis, fructum ubique in agris dispersum viderent, illumque, jubente Mose, corraderent, attoniti se invicem rogassent: *quid est hoc?* (hebraice מן) et ab illo rogatu nomen huic cibo dedissent (3). Sed vereor, ne magis acumini ingenii talis sit tribuenda explicatio, quam quidem proxima veritati habenda; praeterea jam vidimus, haud raro in his 7 epistolis hoc illudve, in Israëlitarum historia notissimum, breviter attingi. Conf. dicta ad vs. 7. 14.

καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν. — ψῆφος est *calculus*, *lapillus* in specie; nonnulli h. l. *tesseram* significari volunt, quali veteres in sortibus uterentur, eique nomen sortientis inscriberent (4): significat etiam *lapillum*, vel *nigrum*, vel *album*, quo in *affirmando* et *negando*, in *absolvendo* et *condemnando* antiquissimi Graeci, imprimis Athenienses, usi sunt, tamquam *calculo*, quo *suffragium* ferretur, unde ψηφίζεσθαι *decernere*, e. g. ψῆφον προσθέμενα ἐναντίαν ὑμῖν (5). Haud aliena videtur opinio eorum, qui statuunt h. l. animadverti morem, quo Orientales, Satrapae v. c. vel alii viri principes, novum munus aggredientes, annulum vel aliud quoddam ornamentum a regibus accipere solerent,

qui

(1) *Eichhornius* l. l. p. 103, 104. Conf. Cl. *Klinkenberg* l. l. p. 120, 121.

(2) Hanc sententiam uberius exposuit ac defendit doctiss. *P. L. Biermannus* in disput. de *Manna recondita ejusque ministerio* p. 19. Bremae 1723.

(3) Vid. Vener. *de Haas* l. l. p. 265.

(4) *Schleusnerus* in voce.

(5) *Thucydides*, I. 40. ibid. III. c. 80. Conf. *Xenoph.* Hist. Gr. II. 1. 21. *Aelianus* V. H. II. 19. V. 19. 17. XIV. 1.

cui insculptum erat novum nomen, novumque munus vel dignitas (1). Cujus rei praesidium quaeritur in historia Josephi, Gen. XLI. 42. 45., a Pharaöne annulum accipientis, novumque nomen, צפנת פענח, eodem tempore, quo sub ejus moderamine Aegyptum administrare coepit. — Nobis vero, honorem animadvertentibus, cujus causa h. l. danda esse dicatur tessera, praeplacet *Arethae* (2), *Grotii*, *Hammondi*, *Rosenmulleri*, *Klinkenbergii* sententia, qui putant, illos eam accepturos, qui in certamine vicerint, quale Christianorum vitae in hisce epistolis proponitur. Scilicet, qui in certaminibus Graecorum Olympiacis, vel privatis, uti et in Romanorum ludis secularibus a praecone victores renuntiabantur, honoris tesseram e manibus βραβευτῶν vel ἀγωνοθετῶν vel ἀθλοθετῶν [qui latine *magistri ludorum gymnicorum* vel *magistri certamini praepositi* dicebantur (3)] accipiebant (4). Simul iis jus conferebatur, ut epulis publicis, ad perpetuam vitae sustentationem, adesse possent. — Itaque, si nostrum locum rite interpretari velimus, verborum sensus huc redire mihi videtur: *qui vicerit, aliquando, coelestibus gaudiis in aeternum fruiturus est, ac coelestem nacturus sedem.* — Aditum ad tale epulum ipse Christus expressit Matth. XXV. 23. εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου (5). — Altera igitur sententia ut rejiciatur necesse est, scil. illa, qua veterum usus notetur, secundum quem principes sortiendo eligebantur. Nam in nostri loci verbis nihil inest, quod inde tale quid efficere studeremus, quum legatur: *ego illi dabo; mihi provincia erit commissa, victorem quemcunque coronandi* (6).

Λευκὴ dicitur ψῆφος, ad rite ejus candorem et praestantiam exprimendam, quali epitheto res fere omnes divinae ornantur: e. g. vestes coelicolarum candidae dicuntur, Apoc. XIX. 14. βύσσινον λευκὸν καθαρόν. VI. 2. ἵππος λευκός, quali duces in proelio, vel in triumpho vehebantur (7). Matth. XVII. 2. τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. XXVIII. 3. λευκὸν ὡσεὶ χιών. Joh. XX. 12. ἐν λευκοῖς.

(1) Vid. Vener. v. d. Broek l. l. p. 181.

(2) Cujus verba refert *Vitringa* l. l. p. 93, digna quae a nobis referantur: τοῦτο δὲ τὴν λευκὴν ψῆφον, τὴν ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ τοῖς σταδίοις ἀγωνιζομένων γνώριμον οὖσαν, τοῖς νικῶσι παρεχομένην, ἐνταῦθα τέθεικεν.

(3) *Suetonius* in vit. Neronis, p. m. 236.

(4) Conf. *Lamb. Bos*, Antiq. Graec., p. 84. Lips. 1760.

(5) *Hesychius* in Lexic. ex edit. Joh. Alberti Lugd. Bat. 1746. vol. I. p. 457. dicit: λευκὴ ψῆφος· παροιμία ἐπὶ τῶν εὐδαιμόνως ζώντων. Conf. *Pindarus* Olymp. VII. 159. ἐν Μεγαρέεσσί τ' οὐχ ἕτερον λιθίνα ψᾶφος ἔχει λόγον. Vidd. Scholia in hunc locum, ex edit. Heynii, Vol. II. P. I. p. 346 seq. Lips. 1817.

(6) Vid. Venerand. *Wildschut*, in opere laudato p. 128.

(7) Conf. *Ovidius* de Arte Am. I. v. 214. Propert. IV. 1. 32. Plutarch. in Camill. p. 132. et Servius ad Aeneid. IV. 543.

καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον κ. τ. λ. De nomine, quod tesserae insculptum erit, item magnopere disputatur. Plurimi observarunt (1) accipiendum esse de nomine filii Dei, quia vera vis et potestas, quae latet in nomine illo, demum ab electis cognoscenda est post hujus vitae luctam. Sed locus, qui desumtus est e Jes. LXII. 2. LXV. 15. notat nomen eximium, titulum praeclarum, idem illud, quod in fronte piorum expressum legitur Apoc. XV. 1. τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Ἀρνίου: quale ignotum nomen Imperator etiam est habiturus c. XIX. 12. Conf. 1 Joh. III. 1. Indicatur illo nomine, tesserae insculpto, victorem sanctum esse θεῷ καὶ ἀρνίῳ. — Tota promissio proponit felicitatem incognitam, et honorem a nullo perceptum, μάννα κεκρυμμένον et ὄνομα καινόν.

§ 4.

EPISTOLA AD THYATIRENOS.

Urbis ejusque ecclesiae historia.

Thyatira olim urbs fuerunt in extremis Mysiae finibus sita, uti auctor est *Strabo* (2) ἣν Μυσῶν ἐσχάτην τινὲς φάσι, quamvis *Ptolemaeus* et *Stephanus* eam Lydicae ditioni adjudicent. *Plinius* (3) eam Lyco flumine allui refert, distincto ab illo notissimo, qui influit in Maeandrum. Non procul distant Pergamo, monente *Smitho* (4) qui suo tempore a Turcis, ac paucis Christianis urbem inhabitatam narrat, a quibus *Ak-hisar*, i. e. *album castrum* nuncupatur, quod nomen et hodie obtinet.

Hujus urbis, quae teste *Plinio* l. l. parum fuit celebris, pauca exstant monumenta. Lucas Apostolus ejus mentionem facit Act. XVI. 14. ubi de Lydia πορφυροπώλει, e civitate Thyatirenorum oriunda, agit. Nimirum hac in urbe, si doctorum argumentis fidem non denegemus, ars purpurae tingendae maxime viguit, qua de re plura exhibet *Wolfius* (5) et *Altmannus* (6) qui inscriptionem affert Graecam, qua suam tueri conetur sententiam. Haec vero inscriptio exstat apud *Sponium* (7) et Thyatiris reperta est, in qua οἱ βαφεῖς, i. e. *tinctores* seu *purpurarii* commemorantur. Addit quoque, Lydiam πορφυρόπωλιν non ipsam tingendae purpurae artem coluisse, sed ex ea vendenda lucrum fecisse, more mercantium, imprimis apud Judaeos recepto, varias regiones mercaturae causa obeuntem.

Uti

(1) Vidd. *Grotius*, *Coccejus* et *Vitringa*, ad h. l.
(2) Lib. XIII. p. 420. (3) Hist. Nat. lib. V. c. 29.
(4) Not. Eccles. As. p. 16. 17.
(5) In Curis Philolog. Tom. III. p. 1239. 1240. ad Act. XVI. 14.
(6) Class. V. p. 637. (7) In Miscell. Erud. Antiq. Sect. III. p. 93.

Uti ceterae ecclesiae, de quibus jam egimus, ita et Thyatirenorum a Paulo, vel a quodam suis in itineribus socio, fundata videtur. Fuerunt, qui dicerent, eo tempore quo haec scripta sunt, non affuisse hanc ecclesiam, imprimis, qui Johannis scripta, Euangelium, Apocalypsin, alia, rejecerunt; his vero *Epiphanius* (1), qui in fine saeculi II. vel ineunte III. vixit, respondet, eam omnino affuisse aetate Apostolorum, et licet post eorum mortem, i. e. ineunte saeculo II. a Cataphrygibus et Alogis secundum Johannis vaticinium deleta sit, illaque conditione aliquamdiu permanserit, post 112 annos eodem loco esse restitutam et maximopere floruisse; quibus *Grotius* (2) addit eam constitisse non e Gentilibus sed ex Judaeis, prouti Thessalonicam ante Pauli adventum. — Nonnulli dicunt (3) hanc urbem olim *Pelopiam* et *Euhippam* fuisse appellatam; postea vero nomen *Thyatirorum* accepisse, quasi θυγατέρα, a Seleuco, ob laetum filiae natae nuntium.

Quis hujus ecclesiae antistes fuerit, quo tempore haec ei data est epistola, non satis constat; alii conjiciunt Carpum, S. Irenaeum alii. — Thyatireni ipsi in epistola quam maxime laudantur ob suum amorem, cultum, fidem, patientiam, alia; verum inerant etiam coetui, qui blandis exemplis pios seducere vellent, in quibus praecipue notantur, qui Jesabelis doctrinae adhaererent. Hanc ob rem admonuit eos Jesus, caverent, ne hi majorem in eos vim exerceant: quo factum est ut hisce virtutibus tunc temporis ac diu etiam post, inter Lydiae urbes episcopales maxime floreret; easque ita servarit, ut Christianismus ad hunc usque diem ibi ἀκμὴν suam retineat (4).

Periodistarum sententia.

Ili in hac epistola ecclesiae Christianae quartam animadvertere volunt aetatem, quae fuit ab inclinato saeculo VIII, i. e., a Caroli Magni temporibus usque ad saeculum XII, sive ad ortos Waldenses, quo tempore Anti-Christus in ruinam vergere et Christiani puriores se ab ecclesia Romana separare inceperunt (5).

Epistolae Expositio.

Vs. 18. *Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν θυατείροις ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ.*

Et angelo ecclesiae, quae est Thyatiris, scribe: haec dicit filius Dei, qui habet oculos suos, ut flammam ignis; et pedes ejus similes (sunt) chalcolibano.

καὶ

(1) In Alogis Haeret. Lib. I. (2) l. l. p. 953.

(3) *Marckius* l. l. p. 92. *Plinius* l. l.

(4) Vidd. Berigten van het Nederl. Zendel.-Genoots. 1816. No. 7. p. 120.

(5) Vid. *Vitringa* l. l. pag. 112. qui *Brigtmanni*, *Hoffmanni* et *Cocceji*, inter se discrepantium, sententias profert.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. vid. vs. 1.

Variant nonnulli in verbo *θυατείροις*, *θυατείραις*, *θυατείρῃ*, *θυατείρης*, *θυατείρων*, quod parvi omnino est momenti.

αὐτοῦ pro relativo *ὅς*, uti in Euangelio XV. 5. *κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει*, et Apoc. XVII. 2. 1 Cor. VIII. 6. (1).

τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. In singulis epistolis Jesus alia atque alia forma procedit, fere semper ad internam ecclesiarum conditionem accommodata. Hoc loco notatur tamquam *Filius Dei*, quam ob magnificentissimam notionem maxima ei est habenda reverentia, ejusque verba singulari animi attentione sunt audienda, quum prae omnibus, qui umquam Dei filii nominati fuerint, maximopere emineat, quin et arctissima Deum inter et illum exstet relatio, quam non nisi verbis *Patris ac Filii* exprimere possumus. „*Cuinam enim angelorum unquam dixit (Deus)* „*tu meus es filius: ego tibi ero pater, tu mihi filius esto.*" Hebr. I. 5. Rom. VIII. 32., quo nomine sexcenties in N. T. appellatur Jesus; in primis ab Apostolo Johanne. Conf. Euang. I. 18. 34. 50. III. 16. 17. 18. V. 25. IX. 35. X. 36. XI. 4. 27. XVII. 1. XIX. 7. XX. 31. 1 Joh. I. 3. 7. III. 8. 23. IV. 9. 10. 14. 15. V. 5. 9. 10. 11. 12. 13. 20. 2 Joh. 3. Ejusmodi ubivis in hac epistola prodiens, Dei potestate est instructus, neque ejus omniscientia destitutus, *cum renes et corda perscrutetur*; atque aliquando eam sit daturus potentiam victori, qua ipse fruitur apud Deum (2).

ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς κ. τ. λ. Hisce describitur Jesus ab augustissima illa forma, qua Johanni Jesus apparuerat cap. I. 14. 15. Locus e Dan. X. 6. sumtus: וְעֵינָיו כְּלַפִּידֵי אֵשׁ *et oculi ejus sicut faces ignis.* Notat locus noster mentis et ingenii vim: sunt enim oculi *ἀγάλματα τῆς ψυχῆς ἀκριβῆ*· ita Christus omnia, etiam intima, pervidet. Hebr. IV. 13. *πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ.* — Simili modo oculi iracundiam animi produnt: *ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην* (3).

καὶ οἱ πόδες κ. τ. λ. Vox *χαλκολίβανος* dubiae est interpretationis: videtur esse composita e *χαλκὸς* et hebr. לָבַן *albus fuit*, quod in Hiphal transitive *album facio*, tropice *expurgo* et intransitive *albus sum*, *expurgatus sum* significat. Ita est *aes album*, *purgatum*, *nitens* et in hoc nexu *aes candens*: *χαλκολίβανον εἶδος ἠλέκτρου τιμιώτερον χρυσοῦ*· *ἔστι δὲ τὸ ἤλεκτρον ἀλλότυπον χρυσίον μεμιγμένον ὑέλῳ καὶ λιθείᾳ* (4). Hoc epitheto Jesus notatur tanquam potentissimus, nullis limitibus circumscriptam habens potestatem, aeneis pedibus expressam, ut hostes conculcet. Symbolica specie prodit tamquam judex augustus, omniscius, potens et severus.

Vs. 19.

(1) Vid. infra, Part. II. Cap. II. § 6.

(2) Vid. omnino Vener. *de Haas* l. l. p. 277. ubi in nota uberius hanc rem exposuit.

(3) Homer. Iliad. I. vs. 104.

(4) *Suidas.* Conf. *Bretschneiderus* in voce et *Wetstenius* l. l. p. 752. ad cap. I. 15.

Vs. 19. Οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων.

Novi tua opera, et amorem, et fidem, et ministerium, et patientiam tuam, et opera tua, postrema primis meliora.

οἶδά σου τὰ ἔργα, καὶ τὴν ἀγάπην vid. 2. 4. — ἀγάπη non est *charitas*, sed ἀγάπη Χριστοῦ. Πίστις est *fides* illa sincera, in Deo et Jesu reposita: διακονία est *ministerium*, vel *cura beneficiorum* erga pauperes, hospites, aegrotos, omnesque miseros, inter quos ἐλεημοσύνης dona distribuuntur. 2 Cor. VIII. 4. IX. 1. 12. 13. quae distributionis cura primis temporibus coetuum antistitibus erat demandata. vidd. dicta ad vs. 1. — Ὑπομονὴ est *patientia*, *constantia*, in qua, licet ad deficiendum tentarentur, in calamitatibus adeo magnis perferendis, permanserant Thyatireni.

καὶ τὰ ἔργα σου est repetitio, epistolarum auctori haud insolita, nec non aliquam vim habens.

τὰ ἔσχατα κ. τ. λ. Hoc notat, Thyatirenos pios in dies profecisse in melius: Ephesini contra a primo amore defecerant. — Τὰ ἔσχατα h. l. substantive sumitur, et significat recentiorem moralem conditionem. Matt. XII. 45. Luc. XI. 26. — Πλείων est *melior*, *praestantior*, quo sensu saepius occurrit Matt. VI. 25. XII. 41. πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε. 42. Luc. XI. 31. 32: oppositum huic verbo est χείρων Matt. XII. 45. — Nonnulli variant in hujus commatis lectione alii legunt καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν: alii addunt ad illud τὰ ἔσχατα particulam καὶ, quam Griesbachius merito aufert, cum rite oppositio haberi possit eorum, quae praecedunt τὰ ἔργα σου.

Vs. 20. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι ἀφεῖς τὴν γυναῖκα σου Ἰεζάβελ, ἡ λέγουσα ἑαυτὴν προφῆτιν, καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα.

Sed habeo adversus te, quod sinas uxorem illam tuam Jesabelem, quae dicit se ipsam Prophetissam, et docet et seducit meos servos, ut scortentur et edant idolothyta.

Vocabulum ὀλίγα a nonnullis additur post κατὰ σοῦ, sed in optimis iisque plurimis Codicibus non legitur; eorundem auctoritate legimus ἀφεῖς pro ἐᾷς. Multi quoque pronomen σοῦ post γυναῖκα ponunt, probantibus Grotio, Griesbachio, aliis. Inter quos etiam Venerand. *Wildschuttius* (1) qui, secundum optimorum interpretum sententias hanc lectionem probabilem dicens, addit, Johannem, nisi vera esset lectio, profecto scripturum fuisse: „haec habeo adversus te, nonnullos in coetu haberi, qui Jesabelis doctrinam teneant." prouti dixerat de Bileamo vs. 14. Quod si sumamus, non video, quidni illam foeminam ipsius antistitis uxorem diceremus; et epistolam partim acciperemus ad antistitem, partim ad ceteros pertinentem Thyatirenos; praeterea cum oratio vs. 24. ad plures, eosque prorsus alios convertatur, ὑμῖν δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς κ. τ. λ. (2).

Legitur Ἰεζάβελ et Ἰεζαβὴλ, quod levius est: Alexandrina lectio ἡ λέγουσα pro τὴν λέγουσαν

(1) l. l. p. 155.

(2) Conf. *Heinrichs* l. l. p. 158.

γουσαν praeferenda videtur: *et*, quia nova veluti periodo de Jesabele loqui videtur auctor ac majorem vim habet, *et*, quia haud aliena est a Johannis scribendi genere, in hisce epistolis obvio (1).

ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ. vid. vs. 4. Prouti in Ephesinis, ita etiam in Thyatirenis, grave quoddam erat vitium, quod in ecclesiam irrepserat.

ἀφιεῖς pro ἀφῇς varias habet significationes: *sinas*, *permittas*, *patiaris*, uti Matt. XIII. 30. ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα (scil. ζιζάνια et καλὸν σπέρμα) et Joh. XI. 48. ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Respondet Hebraeorum הניחו 2 Sam. XVI. 11. item Exod. XXXII. 10. ubi LXX Interpr. habent ἔασόν με.

ἡ λέγουσα ἑαυτὴν est casus rectus pro obliquo, Johanni perquam familiaris. Conf. vs. 2. 9. et alibi. Προφῆτις notat mulierem, quae divino numine afflata, futura praedicit. Sic in versione Alexandrina legitur pro נביאה 2 Reg. XXII. 14. de prophetissa *Hulda*. Conf. 2 Chron. XXXIV. 22. Jes. VIII. 3.

πλανάω h. l. metaphorice notat: a *veritate seduco*, *in errorem induco*, *fallo*. Joh. VII. 12. ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον. ibid. vs. 47. 1 Joh. I. 8. ἑαυτοὺς πλανῶμεν. II. 26. περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς. ibid. III. 7. Apoc. XIII. 14. XVIII. 23. XX. 20. *Moschus* (2) κὴν ποτ' ἴδῃς κλαίοντα, φυλάσσεο μή σε πλανήσῃ. *Arrianus* (3) ὅπου παντες ἄνθρωποι πλανώμεθα.

τοὺς ἐμοὺς δούλους. Sunt ii, quos Christus Euangelii doctores et Ecclesiae rectores constituerat, uti Col. IV. 12. 2 Tim. II. 24. Apoc. I. 1. Hoc nomine gaudebant Apostoli, quod ut gererent, omnia illo minora habuerunt. Ita in nonnullis epistolis Paulinis legimus, Apostolum salutem dare ecclesiis, tamquam δοῦλον τοῦ χριστοῦ. Philip. I. 1. Rom. I. 1. Tit. I. 1. conf. Jacob. I. 1.; ita etiam Prophetae, Apoc. X. 7. XI. 18. XV. 3. δοῦλοι θεοῦ, ministri dei, i. e. *divinae voluntatis* nuncupantur. Eodem sensu in V. T. formula עבד יהוה haud raro usurpatur de Mose Exod. XIV. 31. Num. XII. 7. Jos. I. 1. de Josua. Judd. II. 8. (4).

Imago, quae hac sectione exponitur, desumta videtur ex historia Jesabelis, libidinosae filiae Ethbaälis, regis Sidoniae, quam Achab, crudelis Israëlitarum rex, uxorem duxerat. 1 Reg. XVI. 31. Haec libidinosis moribus imbuta, detestando ducebatur animi impetu, veram Jehovae religionem evertendi et idololatriam promovendi. Quod ut consequeretur, omnibus operam dedit artificiis: sed imprimis saeviit in prophetas, quos necari jussit 1 Reg. XVIII. 13. Ita rem eo perduxit, ut Israëlitae diu haesitarent, utrum Jehova, an vero Baäl, quam Jesabel profitebatur, verus esset Deus. Vid. XVIII. 21. Eam ipsam fuisse prophetissam, vel saltem mulierem, quae nefandis artibus, v. c. machi-

(1) Vid. infra Part. II. Cap. II. § 6. (2) Idyll. I. 25.
(3) Dissert. Epict. II. cap. 7.
(4) Conf. *Vriemoet* Annot. ad dicta classica V. T. Tom. I. p. 99. Tom. II. p. 165.

chinationibus, deprecationibus studeret, liquet e 2 Reg. IX. 22. — Symbolice itaque haec historia, quam breviter exposuimus, nostro loco est accipienda, simili modo, quo vs. 6 et 14.

Primis Christianismi temporibus non solum viri munera in ecclesiis gerebant, sed et mulieres docebant, saltem docuisse videntur. Act. XXI. 8, 9. Insequenti tempore, post Apostolorum obitum, mulieres publicis muneribus fungebantur et nominatim *Diaconissae* dicebantur. Nostro quidem loco de tali Diaconissa nihil legitur, sed ex eo tamen efficere possumus, mulierem quandam (vid. supra) eamque libidinosam, ac ob morum indolisque pravitatem, cum antiqua illa Jesabele comparandam, Thyatiris fuisse, quae diceret, i. e. *dolose simularet* (1), se esse prophetissam, ut eo melius consilia sua maligna persequi posset. Scilicet volebat idololatriae restitutionem; ad quod propositum perficiendum pessum dari debebat religio Christiana: imbuta Gnosticismo, in ejusque placitis erudita, omnibus voluptatibus lubenter habenas esse immittendas docebat, idque callide! quo nimirum corporis viribus imminuendis, animus eo majores acquirere posset. Nimirum omnes Thyatirenos Christianos seducere conata est, sed inprimis dolosa sua tetendit retia in Euangelii doctores, ut, si hosce cepisset, eo facilius omnia sua consilia obtineret (2). — Quod autem hanc mulierem ferrent, permitterentque Thyatireni, ut talia edoceret, aegre tulit Ecclesiae Dominus, qui, omnia providens, magna imminere videbat Ecclesiae pericula, quam ob piam ac fidelem indolem tantopere amabat. Admonebantur igitur a Christo, ut huic doctrinae sese opponerent, ipsamque Jesabelem istam e coetu ejicerent.

Vs. 21. *Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ, καὶ οὐ θέλει μετανοῆσαι ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς.*

Et dedi illi tempus, ut resipisceret; et non vult (noluit) *resipiscere a scortatione sua.*

χρόνον δοῦναι est *spatium* et *moram concedere* (3). *καὶ* h. l. vim habet *τοῦ tamen*, pro quo saepe occurrit, more Hebraeorum לכן Jer. XVI. 4. Hos. II. 14. (4). — Auctoritate plurimorum et optimorum Codicum post *ἵνα μεταν.* legendum est *καὶ οὐ θελει κ. τ. λ.* quamvis *Vitringa* aliam lectionem praeferre videatur, nihil vero de ea prodens. Nonnulli legunt pro *θέλει*, *ἠθέλησεν.* Sed in Apocalypsi praesens frequenter pro perfecto adhibetur.

μετανοεῖν est *sententiam*, *mentem mutare*, v. c. *ἐκ τούτου δὴ ἠναγκαζόμεθα μετανοεῖν* (5). *μετενόησεν ὁ δῆμος* (6). In N. T. adhibetur de iis, qui ab idololatria ad Christi religionem, et a vitiositate ad virtutem redeunt. Matt. II. 2. *μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* ibid. IV. 17. Marc. I. 15. *μετανοεῖτε, καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.* Luc.

(1) Vid. *de Haas* l. l. p. 284.
(2) Vid. *de Haas* l. l. *v. d. Broek*, p. 154. *Wildschut* ad h. l.
(3) *Wolfius* l. l. p. 467.
(4) *Glassius*, Phil. S. p. 528.
(5) *Xenophon* Cyrop. I. 1. 3.
(6) *Diodor. Sic.* XV. 47.

Luc. X. 13. XI. 31. Act. II. 38. VIII. 22. Nostro loco significat, *resipiscendo idololatriam relinquere, et ad Christianam religionem virtutemque redire.* Conf. 2 Cor. XII. 21. Act. XVII. 30. XXVI. 20. Construitur cum praepositione ἐκ, alibi cum ἀπὸ, Act. VIII. 22. ἀπὸ τῆς κακίας.

Hac in re Christi lenitas omnino est animadvertenda: non solum mortem pro impiis subiit; sed etiam cum, tanta edocti, nondum obediant, admonentur, et occasionem nanciscuntur, ad meliora redeundi. Tam verum est, quod Paulus ait Rom. II. 4. τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετανοίαν σὲ ἄγει: sed persistunt maligni in scortatione, nec resipiscere cupiunt: admonentem, dulce ac juste admonentem Jesu vocem non audiunt, et τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτου, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονοῦσιν. ibid.

Vs. 22. Ἰδοὺ, βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς εἰς θλίψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς.

Ecce, conjicio eam in lectum, et illos, qui cum ea moechantur, in afflictionem magnam, nisi resipiscant ab operibus ejus.

βάλλω vim habet futuri βαλῶ, quod saepius, etiam apud Classicos, ob rei certitudinem praesens pro futuro ponitur; notat h. l. *pro mea potestate divina, magna mea vi eam conjiciam in lectum.* — Pro κλίνην unus Codex habet φυλακὴν, quod per errorem, ut putat *Grotius*, ex vs. 10. in hunc locum irrepsit (1). Est Latinis *lectus*; nostro loco ejusmodi intelligitur lectus, quo aegroti decumbunt, ita, ut metonymice significet haec phrasis: *illam in morbum conjiciam*, pro quo Hebraei על משכב שכב 2 Sam. XIII. 5. (2), vel *malis afficiam*, uti *Oecumenius* et *Arethas* volunt (3).

Pro μετ' αὐτῆς, quod Vaticanus aliique codices habent optimi, nonnulli legunt μετ' αὐτῶν, quod *Millius* (4) et *Griesbachius* rejiciunt. *Grotius* vertit *cum ea* scil. *ab adulteriis desistant*, prouti etiam Vener. *de Haas*; verum μοιχεύοντες ii sunt, qui, a muliere decepti, ejus exemplum sequebantur; forsan lenones, vel alii, qui reliquos seducebant, et Jesabeli opem ferebant in propagandis ejus placitis. — Praeclare ita pergit auctor in inchoato emblemate: *Thalamum moechantium in lectum aegrotantium convertam* (5).

Vs. 23. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανατῷ· καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, ὅτι εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας· καὶ δώσω ὑμῖν ἑκαστῷ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν.

Et ejus liberos occidam morte, et agnoscent omnes ecclesiae, me esse illum, qui scrutatur renes ac corda: et dabo unicuique vestrum secundum opera vestra.

Hoc commate conversio temporum observatur; supra enim legimus βάλλω, hic vero ἀποκτενῶ· vide quae ad praecedens illud diximus.

τὰ τέκνα αὐτῆς. Ratione habita supra de hac muliere dictorum, hic intelligimus, *ejus*

(1) l. l. p. 363. (2) *Eichhornius* l. l. p. 116.

(3) Oper. in Apoc. Tom. II. p. 673. (4) Proleg. § 1110.

(5) *Eichhornius* l. l. p. 4.

ejus liberos e flagitioso coitu procreatos (1). Ita etiam idem auctor, ad piam illam foeminam epistolam mittens, dicit: *ἐχάρην λίαν, ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ* 2 Joh. vs. 4. — Alii, in quibus *Vitringa*, de *sectatoribus* accipiunt, secundum historiam Jesabelis 2 Reg. X. 11. et IX. 33. ubi *Prophetarum discipuli* (Jesabel erat vates) *eorum filii* dicuntur, simili modo, quo Paulus Timotheum suum filium appellat, 2 Tim. I. 2. atque ipse Jesus loquitur Matt. XI. 19. de *τέκνοις τῆς σοφίας*, a quibus *ἐδικαιώθη* (*ἡ σοφία*).

ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ pro *διὰ θανάτου*: est pleonasmus more Hebraeorum, qui tali loquendi ratione gaudent: uti מות יומת Exod. XXXI. 14. Quod si minus placeat, *θάνατος* h. l. tamquam *pestis* erit accipiendus, prouti Ezech. XXXIII. 27. בדבר ימותו pro quo LXX Intt. *θανατῷ ἀποκτενῶ*. Apud Homerum similis sexcenties occurrit pleonasmus: *ὡς θάνον θανατῷ οἰκτίστῳ* (2) Xenophon *βιαίῳ θανάτῳ ἀποθνήσκειν* (3).

πᾶσαι ἐκκλησίαι. Non solum Thyatirena, sed omnes etiam caeterae, *et* quae illi adjaciebant, *et* quae aliquando exstiturae essent, intelligendae sunt ecclesiae. — *Γινώσκειν* non tantum *cognoscere* significat, verum etiam *agnoscere*, *profiteri*. Conf. Joh. VIII. 55. *καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν.* — *Ἐρευνᾷν* Graecis dicitur de *venatoribus vestigia ferarum investigantibus*, de *metallorum fossoribus*, *qui profundiores terrae cavernas explorant*, *ut auri venas tandem inveniant*; unde multi interpretes, *Chrysostomum* secuti, verbum dixerunt emphaticum, indicans *studiosam*, et *laboriosam pervestigationem*; hanc vero emphasin frustra quaesiit et *ἐρευνᾷν* de qualicunque *investigatione*, etiam *facili* ac *parata* adhiberi docuerunt, adductis locis *Philonis et Josephi Loescherus* et *Krebsius*. Conf. *Ernesti* Instit. Interp. N. T. P. I. Sect. II. c. 5. § 7. et P. II. c. 5. § 23. Quod quidem augendae significationis studium magis etiam ineptum est habendum, propterea, quod Christus lingua locutus est Hebraea, vel huic vicina (4). Hebraeo autem verbo si fuerit usus, conjicere licet eum adhibuisse verbum חפש, quod Graeci Interpretes reddere solent per *ἐρευνᾷν* et *ἐξερευνᾷν* (5). — In genere autem ab Euangelistis et Apostolis de eo adhibetur, *qui rem aliquam occultam*, *neque omnibus cognoscendam indagare conatur perscrutando*. v. c. 1 Pet. I. 10. de *prophetis*, Joh. V. 39. *ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς*. 1 Cor. II. 10. de *Spiritu S.* qui *ἐρευνᾷ*
τὰ

(1) Quamvis in singulis cum Vener. *de Haas* non faciamus, rite tamen hoc admonere videtur p. 290.: *Men moet van den eigenlijken zin der woorden niet afgaan, indien niet eenige gegronde redenen daar voor zijn.*

(2) Odyss. XI. 411. (3) In Hierone p. 718.

(4) Johannem eâdem linguâ, vel certe aliâ quadam huic vicinâ, omnia accepisse, verisimile est, et uberius ostenditur infra Part. II. Cap. II. § 7.

(5) Ita fatur Cl. *Heringa* in Compendio Theologiae dogmaticae, quod commilitonibus in scholis tradere solet. In annot. ad Proleg. Cap. III. Sect. II. § 4. ad Joh. V. 39.

τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. Rom. VIII. 27. de *Deo* ipso, *ὁ ἐρευνῶν τὰς καρδίας*. Conf. 1 Reg. XX. 6. Prov. XX. 27. חפש כלחדר *ὃς ἐρευνᾷ ταμιεῖα κοιλίας*.

νεφροὺς καὶ καρδίας. *νέφρος* est *ren*, vel *intestinum illud nigrum genuinum, quod lumbis ad summas coxas adhaeret* (1), Hebraice כליות Exod. XXIX. 13. 22. *Renes* autem habebantur ab antiquis tanquam *sedes* cupiditatum et desiderii, uti *καρδία* iis sedes erat cogitationum. Metaphorice idcirco notantur *cupiditates* et *cogitationes*, quas qui cognovit, dicitur *καρδιογνώστης*; qualis v. c. Jesus, Act. I. 24. dicitur, ubi Apostoli propterea e Barsaba et Matthia alterutrum ab Ipso sorte eligi cupiunt. Dictio, nostro loco obvia, *ἐρευνῶν νεφρ. κ. καρδ.* occurrit Ps. VII. 10. de Deo adhibita בחן לבות וכליות. Ita disertissime sibi Jesus vindicat illam proprietatem divinam, qua omnia, etiam abditissima hominum consilia cognoscit.

καὶ δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κ. τ. λ. Propter frequentiam *τοῦ ὑμῶν* scriptum esse videtur *ὑμῖν*, licet ad sensum nihil mutet, neque ad puritatem linguae graecae quid faciat. Ex hoc versu, quem *Grotius*, aliique interpretes ad impios Thyatirenos referunt, constare puto, alios in iis fuisse, qui omnia, alios, qui pauciora, alios, qui nulla perpetrassent crimina nefanda. — Hanc autem admonitionem non frustra a Domino factam esse, nos docent *cum* sequentia hujus ecclesiae fata, *tum* litterae eorum, qui hasce Asiae regiones ante paucos hos annos visitarunt (2), quibus docemur tria millia Christianorum ibi reperiri, eorumque episcopo quatuor N. T. exemplaria fuisse data.

Vs. 24. *Ὑμῖν δὲ λέγω, τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βαθέα τοῦ σατανᾶ (ὡς λέγουσιν)· οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος.*

Vobis autem dico, ceteris, qui sunt Thyatiris, quotquot non habent hanc doctrinam, qui non cognoscunt profunda Satanae (ut ajunt); non aliud imponam vobis onus.

Pro *τοῖς λοιποῖς* nonnulli legunt *καὶ λοιποῖς*, quod in optimis tamen Codicibus non legitur, et a *Grotio* ac *Millio* (3) rejicitur: neque sensum afficit.

οἱ λοιποὶ ἐν θυατείροις. Sunt reliqui, qui Jesabelem repudiabant ejusque alumnos odio habebant, ipsius urbis incolae; non vero peregrini vel mercatores, aliunde advenae, qui aliquod tantummodo tempus ibi degere consueverant, quod Vener. *de Haas* opinatur (4). Idem vocabulum *οἱ λοιποὶ* habetur Luc. XVIII. 9. *καὶ ἐξευθενοῦντας τοὺς λοιπούς*. Act. V. 13. Rom. XI. 7. Scribere potuisset Johannes, ob vim antecedentium, *ὅσοι οὐκ ἔχετε* et *οἵτινες οὐκ ἐγνώσατε*· sed ejusmodi verborum enallage et Sacris Scriptoribus et profanis est familiaris; forsitan vero illud *ἔχουσι* referendum ad *λοιποῖς*, non ad *ὑμῖν*. — Variat, uti jam saepe vidimus, auctor in dictionibus: comm. 14 dixerat *κρατεῖν τὴν διδαχὴν*, hic loci *ἔχειν*, licet eodem redeat.

οἵτινες οὐκ κ. τ. λ. pro *βαθέα* alii exhibent *βαθῆ*. — Iidem, qui modo dicti erant *ὅσοι οὐκ*

(1) *Bretschneiderus* in voce. (2) Vid. supra.
(3) Prolegom. § 1100. (4) l. l. p. 294.

οὐκ ἔχουσιν κ. τ. λ. h. l. aliis his verbis describuntur. Βαθέα sunt proprie *profunditates*, inprimis aquarum: inde *res occultae*, quas mens humana perspicere nequit (1); prouti etiam de Spiritu S. dicitur: ὃς ἐρευνᾷ τὰ βαθῆ τοῦ θεοῦ 1 Cor. II. 10. — Jesabelis doctrina vocatur τὰ βαθῆ τοῦ σατανᾶ, quo ipso opponitur Gnosticorum dictis, qui eandem licet profitentium doctrinam, quam Jesabel docebat, illam tamen jactabant tamquam τὰ βαθῆ τοῦ θεοῦ (2). Id quod indicare mihi videntur verba ἐν παρενθέσει posita, ὡς λέγουσιν. Gloriabantur enim Gnostici magno hiatu, se res maxime intricatas posse perspicere, quas alii non intelligerent: v. c. quomodo hominibus, voluptatibus indulgere, scortari ac idolothyta edere esset licitum; quae mentis deliria insigni illo nomine vocare solebant τῶν μυστηρίων vel βαθῶν τοῦ θεοῦ: cum contra profecto essent τὰ βαθῆ τοῦ σατανᾶ vel μεθοδεῖαι τοῦ διαβόλου Eph. VI. 11.

οὐκ ἔγνωσαν est h. l. *non approbabant*: quod de *doctrina*, *doctore*, *amico*, *quem nostrum profitemur*, usurpatur. Rom. VII. 15. ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω: *malum quod facio, non approbo* (3).

οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος. βαλῶ h. l. est *imponam*, eadem notione gaudens, qua ἐπιτιθέναι v. c. apud *Herodotum* (4) ἄποινα οἱ τάδε ἐθέλω ἐπιθεῖναι. — βάρος significat *pondus*, oppositum τῷ ἐλάφρον. Hinc dicuntur leges et praecepta, quorum observatio molesta est, βάρη. Conf. Matt. XX. 12. τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα. Gal. VI. 2. ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Dionys. Halic. Ant. IV. 10. βάρος τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἀναλωμάτων. Dicitur eodem sensu, quo ἐντολαὶ καὶ νόμοι grave officium exigunt. Conf. Matt. V. 19. ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ τῶν ἐντολῶν τούτων XV. 6. ubi ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ opponitur τῇ παραδόσει τῶν ἀνθρώπων. — Hebraice עֹל Jerem. V. 5. pro quo LXX Intt. habent ζύγον. — Respicit autem haec dictio Gnosticos, qui Christi praecepta jugum dicere haud dubitarent, libertati adversum, 2 Pet. II. 19.

Vs. 25. Πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε, ἄχρις οὗ ἂν ἥξω.

Solummodo, quod habetis, retinete, usque dum venero.

πλὴν plures habet significationes: h. l. *tantum modo* uti Act. XX. 23. πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα — διαμαρτύρεται μοι. Conf. Phil. III. 16. alias notat *interim* Luc. XIII. 33. πλὴν δεῖ με σήμερον. alias *igitur* Matt. XI. 22. πλὴν λέγω ὑμῖν.

Admonentur paucis his verbis Thyatireni, ut eadem pergerent via, qua institerant; ut constanter praecepta atque doctrinam Jesu servarent, ad illud usque tempus, quo ipse Dominus aliquando venturus esset ad judicandum. Conf. vs. 5. 16.

Vs.

(1) Huc pertinet, ni fallor, Hesychii glossa: τὰ βάθη, τὰ ἀχάριστα, τὰ ἀκατάληπτα. Conf. *Valesius* ad Polybium, edit. Gronov. p. 396.

(2) Vid. *Irenaeus* adv. Haeres. lib. II. 38. 39.

(3) Conf. *Gatackerus* de Stilo N. T. c. IV. p. 33.

(4) Lib. IX. cap. 120. seg. 11.

Vs. 26. *Καὶ ὁ νικῶν, καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν.*

Quicunque vicerit, et mea opera ad finem usque servaverit, dabo illi imperium in gentes.

καὶ in nonnullis Codicibus redundat: sed retinendum videtur secundum optimorum Codicum lectionem: sequens vero *καὶ* exegetice est sumendum, adeo, ut distinctius exponere voluisse videatur auctor, quisnam ille *νικῶν* esset, nempe *ὁ τηρῶν κ. γ. τ. ε. μ.* quo sensu saepius in N. T. occurrit. 2 Cor. I. 3. *εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ*. idem 1 Pet. I. 3. Eph. I. 3. V. 20. Jac. I. 27.

νικῶν — τηρῶν. Utrumque verbum est nominativus absolutus, quo Hebraei, et ad eorum exemplum Johannes, plerumque utuntur, *cum* ornatus causa, *tum* ut major vis sermoni addatur, qualis occurrit Genes. XXII. 24. Conf. Act. VII. 40. *ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὗτος — οὐκ οἴδαμεν, τί γέγονεν αὐτῷ.* X. 36. Admodum frequens in Apoc. III. 12. VI. 8. VII. 2. IX. 12. XX. 9. Apud LXX Intt. Ps. XI. 4. LVII. 5. CXIII. 15. (1). Scriptum igitur est pro *τῷ νικῶντι — δώσω.* — Caeterum Scriptores N. T. verba *τηρεῖν νόμον* vel *τὰς ἐντολὰς* expresserunt e verbis Hebraeis שמר et נצר, iisque notionem *observandi* et *faciendi praecepta* dederunt. Conf. Act. XVI. 4. Joh. VIII. 51. 1 Joh. III. 24. Nam Scriptores classici verbis *φυλάσσειν* et *τηρεῖν*, ubi *leges* vel *instituta* adjecta erant, pro *tueri*, *curare ut fiat*, *observare*, usi sunt (2). Animadvertendum praeterea, verbum *τηρεῖν* imprimis Apostolo Johanni esse familiare: non solum in Evangelio VIII. 51. 52. XV. 15. 21. 23. XV. 10. XVII. 6. et alibi, sed etiam in Epistolis et Apocalypsi 1 Joh. II. 3. 4. 5. III. 22. 24. V. 23. Apoc. III. 3. XII. 17. etc.

ἄχρι τέλους est *ἄχρι θανάτου*, vel *ἄχρι οὗ ἂν ἥξω* vid. vs. 25. *ad finem usque vitae.* — *Τὰ ἔργα* intellige *opera*, *praecepta*, opposita operibus Jesabelis; alibi dicuntur *ἐντολαὶ* XII. 17. XIV. 12. *λόγος* III. 8. 10. *λόγοι.* XXII. 7. 9.

δώσω αὐτῷ κ. τ. λ. Sumta est haec promissio tota e Ps. II. 8. 9. ubi omnia ad regnum Messiae futurum, ipsumque illum regem pertinent, atque per quandam communicationem et participationem ad hunc nostrum locum sunt accommodata. — *Ἐξουσία* est *vis*, *potestas agendi* uti Matt. VII. 29. *ὡς ἐξουσίαν ἔχων.* Joh. X. 18. Conf. Apoc. VI. 4. VII. 2. XIII. 5. 7. XVIII. 8. XIX. 8. Act. XXVI. 10. quam ipse Christus victori est daturus. Homerus, *ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς* (3). Hanc potestatem ipse accepit Jesus, tamquam praemium suorum laborum Eph. I. 20—23. Illi igitur, qui aliquando illam sunt accepturi jam hac in terra, non solum *τὰς μεθοδείας τοῦ σατανᾶ* evitare poterunt, sed majores etiam vires opponere ejus sectatoribus. *Grotius* potestatem quamdam ecclesiasticam innuit, explicans: *evehant* illum in gradum Presbyteri, ut judicet de iis, qui non Christia-

(1) Conf. *Glassius* l. l. p. 67. 68.

(2) Conf. omnino *Leusdenius* l. l. p. 60.

(3) Iliad. XXI. 23.

tiane sed ἐθνικῶς (more gentilium) vivant: alii vero, imprimis in Germania, disputant de regno, quod Jesus est habiturus: de eo maxime dissentientes, utrum *morale*, an vero *physicum* imperium sit intelligendum, et hoc ei denegantes, illud concedentes (1). Ast non nisi contorte tale quoddam *morale* imperium ex Johannea mente eliciunt; si enim accuratius examinentur Joh. X. 28. XII. 32. XIV. 2. 3. 13. 14. XV. 26., manifestum fit, Jesum post secessum suum e terris, tamquam agentem, regentem, ac potestatem summam exercentem proponi (2). — Ἔθνος in N. T. talis dicitur gens, quae Deum verum non colit, quales Christi aetate fuerunt civitates praeter Judaeos omnes. Matt. X. 5. εἰς τὴν ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε. Graeci vero pro lubitu hoc verbum usurpant, neque curant utrum Graeciae, an alii regioni gens, de qua agunt, sit addicta (3); βαρβάρους vero dicebant omnes populos, extra Graeciae oras habitantes.

Vs. 27. Καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται.

Et pascet illos ferreo sceptro, ut vasa figulina confringuntur.

Hic locus pertinet ad praecedentem promissionem, e Ps. II. 8. 9. sumtam. LXX Intt. legerunt תִּרְעֵם a רָעָה, illud vertentes ποιμανεῖ αὐτούς, quam lectionem Johannes recepit; Masorethae vero תְּרֹעֵם a רָעַע *conterere* (4).

ποιμαίνειν vero dicitur de eo, *qui pastorem agit*, *pascit*. LXX Intt. ita 1 Sam. XXV. 16. ἦμεν παρ' αὐτοῖς ποιμαίνοντες τὸ ποίμνιον. Inde de quovis, qui regit, gubernat, ac aliorum saluti prospicit. Matt. II. 16. ὅστις ποιμαίνει τὸν λαόν μου Ἰσραήλ. Conf. Act. XX. 28. Anacreon: οὐ γὰρ ἀνημέρους ποιμαίνεις πολιήτας (5). Homerus saepe utitur substantivo ποιμὴν pro βασιλεὺς v. c. ποιμένα λαῶν (6). Euripid. ποιμένων λόγων (7). Xenophon τοῦ ἕνεκεν Ὅμηρον οἴει τὸν Ἀγαμέμνονα προσαγορεῦσαι ποιμένα λαῶν (8).

ῥάβδος hebr. שֵׁבֶט *baculus*, quo quis utitur ad ῥᾷον βαδίζειν· inde *virga*, qua pueri puniuntur ob delicta. LXX Intt. Exod. XXI. 20. ἐὰν δέ τις πατάξῃ — τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ἐν ῥάβδῳ. Nostro loco notat *sceptrum*, regiae potestatis signum; metaphorice igitur *imperium*. — Σιδηρὸς, ferreus, h. l. *durus*. — Gravi, duro, et severo utetur judicio, quicunque in fide Christi non permanserit; haud lenem enim Jesus sumet de hostibus suis ultionem (9). Dictio ἐν ῥάβδῳ est hebraea, uti ubivis haec vox a LXX Intt. usurpatur, Jes. X. 24. Ps. II.

(1) Conf. *Bahrdt* in Lex. N. T. βασιλεύω. *Steinbart*, Zamenst. der zuivere Wijsbegeerte, et alii.

(2) Vid. *Donker Curtius* l. l. p. 76. Conf. *Langius* l. l. p. 122. qui, *tali potestate in gentes instructum esse*, die bekannte Lieblings-idee der Juden dicit.

(3) *Leusdenius* p. 33.

(4) Vidd. *Grotius* l. l. *Vitringa* p. 109. *Langius* p. 1.

(5) Od. 62. vs. 7. (6) Iliad. I. 263. II. 245.

(7) Phoen. vs. 216. Conf. *Sophoc.* Ajax. 263. (8) Memor. III. c. 2. 1.

(9) Conf. *Zachariae* Bibl. Theol. Tom. II. p. 557—564.

II. 9. LXXXVIII. 32. In aliis locis prorsus abundat Act. IV. 12. *δεδομένον ἐν ἀνθρώποις.* *ὡς τὰ σκεύη κ. τ. λ.* Nonnulli Codices habent *συντριβήσεται*, sed praesens saepe pro futuro ponitur. Caeterum, more graecorum, pluralis numerus nominis neutrius generis post se habet singularem verbi, *συντρίβεται* pro *συντρίβονται*. — Quod pii autem, in coelum evecti, facile illud imperium, licet durissimum, exercendi, sint habituri potestatem, indicat phrasis: *nam conterentur impii sicut vasa figulina.*

Vs. 28. *Ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρός μου· καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν.* *Sicut et ego accepi a patre meo: et dabo illi stellam matutinam.*

Particula *ὡς* aliquam similitudinem, non vero paritatem indicat (1), eodem sensu quo *καθὼς* Luc. XXII. 29. *κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετο μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν.* — Quod ipse jam Christus acceperat a Patre virtutis praemium, promittit illud in altera se vita iis donaturum, qui pii ac fideles sui fuerint amici. Comparantur illi h. l., more Orientalium, praeclaro civitatis praefecto, qui regi adjungi solet, ut auxilium ei praebeat in rebus administrandis. Hanc autem circumscriptam explicationem non ad litteram esse premendam, facile quis intelligit, si ad sequentia animadvertat.

καὶ δώσω κ. τ. λ. *δώσω* uti cap. III. vs. 12. accipiendum pro *ποιήσω*, quasi esset: *faciam, ut victor ille fulgeat stellarum lumine ornatus.* Sensus est: illa societas, qua mecum fruetur quisque pius ac constans (conf. 1 Tim. II. 12.), non tantum omnium felicissima erit, sed et augustissima: ejus enim cives micabunt stellarum instar in regno coelesti, Matt. XIII. 43. Conf. Dan. XII. 3. Symbolum itaque est regiae potestatis. Conf. item Apoc. XXII. 16. LXX Intt. Num. XXIV. 17. Jes. XIV. 12. *ὁ ἑωσφορὸς, ὁ πρωῒ ἀνατέλλων.* Sirach. L. 6. *ἀστὴρ ἑώθινος.* Proprie *ἀστὴρ πρωϊνὸς* est *Veneris* stella, quae mane solem praecedit, una cum aurora se ostendit, cujus filius esse dicitur, et quamobrem *Lucifer* vocatur: vespera autem Solem subsequens *Hesperus* appellatur. In V. T. stellarum nomine viri illustres intelliguntur, v. c. Babylonicorum rex, prae aliis regibus illustris, הילל, *Lucifer φωσφορὸς* dicitur. Conf. Homer. Iliad. XXII. 317. 318.

οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ
Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀνήρ.

Virgilius Aeneid. VIII. 899.

Qualis ubi oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum coelo tenebrasque removit.

Ovidius Trist. lib. I. Eleg. III. vs. 71.

Dum loquor et flemus, coelo nitidissimus alto,
Stella gravis nobis, Lucifer ortus erat.

Vs. 29. *ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.*

Qui

(1) *Grotius* l. l.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.
In tribus epistolis prioribus haec admonitio promissioni praemittitur; in hac et caeteris eam subsequitur. Cl. Eichhornius hoc ab auctore arte et studio factum esse opinatur, quod vix ut credamus a nobis impetramus. Vid. vs. 7.

APOC. CAP. III.

§. 5.

EPISTOLA AD SARDIANOS.

Urbis ejusque Ecclesiae historia.

Sardes (uti plurali numero hanc urbem vocat *Ovidius* (1), *ad magnis vicinum Sardibus amnem*, et *Nepos* (2) *Iones Sardeis expugnassent*, singulari vero *Horatius* (3) *Quid Croesi regia Sardis?*) urbs erant Asiae in regione Lydia, non procul a *Thyatiris* sita, media hanc inter et *Philadelphiam*. Ad pedem montis *Tmoli* sive *Timoli* exstructa urbs, atque flumine *Pactoli*, ob multum quod continebat aurum χρυσοῤῥοὰς dicti, irrigata, pulcerrima habebatur inter praecipuas Asiae urbes. Tempore, quo μητρόπολις sive caput erat *Lydorum* imperii, *Croesus*, rex hujus gentis ditissimus, eam celebrem reddidit aedificando vasto ac splendido palatio, quo immensas suas conderet divitias; et e quo deinde post varia fata a *Cyro*, Persarum rege, ad flumen *Halyn* victus, urbe capta, captivus ipse est egressus, ut vivus flammis daretur (4). — Durante autem illa Persarum dominatione, suam sustinuerunt *Sardes* dignitatem, ac tuitae sunt antiquam magnificentiam (5). Praefecti enim Asiae, qui eam nomine regum Persarum administrabant, in amoenissima illa urbe, omnibus naturae muneribus beata, fixerant sedem, et imperium per totum illum tractum dilatabant. Pausanias in Laconicis (6) dicit: ἦν γὰρ τῆς 'Ασίας τῆς κατὰ μέγιστον μέρος τηνικάυτα ἡ Λυδία (tempore *Artaxerxis Nothi*) καὶ αἱ Σάρδεις πλούτῳ τε καὶ παρασκευῇ προεῖχον· τῷ τε σατραπεύοντι ἐπὶ θαλάσσῃ τοῦτο οἰκητήριον ἀπεδέδεικτο, καθάπερ γε αὐτῷ βασιλεῖ τὰ Σοῦσα." — Semel vero, Persis eam imperio tenentibus, ab Ionibus, quibus Athenienses et alii Graecarum civitatum

(1) Metam. XI. 137. (2) In vit. Miltiad. c. 4. (3) Ep. I. 2. vs. 2.
(4) Vid. Herodotus, qui ejus historiam uberrime exponit, L. I. c. 40—87.
(5) *Plutarchus* in Solone et Themist. p. m. 127. (6) p. m. 90.

tum auxiliarii opitulabantur, obsessa, atque a Persarum Satrape Artapherne, licet multa virtute defensa, tamen capta et flammis est data; sed Artaphernes, qui ad Croesi Palatium fugerat, a Darii, Hystaspis filii, militibus adjutus, hostes fugavit (1). Haec autem incendii calamitas maximam vim habuit in sequentia Graecorum ac Persarum fata, cum, non diu post, bellum illud memorabile Peloponnesiacum exardesceret.

Insequentibus temporibus haec Sardium urbs denuo est restituta, et ad magnam increvit civitatem, cujus plurima apud profanos scriptores mentio occurrit. Imprimis veteres ejus incolae, uti vicini erant *Thyatirenorum*, maximam operam dabant tincturae purpurae (2).

Ob historiae silentium sequentia Sardium fata adumbrare non possumus: verisimile est, Paulum ibi coetum Christianum condidisse, quo tempore Ephesi degit. Conf. Act. XIX. 13. Propter miserrimam conditionem Christianorum, cum omnibus voluptatibus sese dedissent, Johannes ad eos etiam scribere jubebatur. Nomina dederant Christi Euangelio, verum hoc erat summum; nulla virtus, nulla pietas; ore profitebantur Jesum Dei esse filium, factis vero abnegabant eum. Nonnulli tamen erant puris virtutis vestibus ornati, quos dignos censebat Jesus, quorum aliquando nomina coram Patre profiteretur. — Diu postea fuit urbs Episcopalis, eademque aliquamdiu patriarchalis mansit: inter principes ejus cives commendatissimus fuit *Melito*, tempore M. Antonini hujus ecclesiae episcopus, qui, cum Christiani magnopere vexarentur, apologiam huic Imperatori obtulit, qua eorum causam acriter et pro summa rei gravitate tuitus est. Scripsit libros quam plurimos: περὶ τῆς πολιτείας καὶ προφήτων, ἐκκλησίας, κυριακῆς (scil. ἡμέρας), φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ περὶ πλάσεως, κ. τ. λ. (3). *Eusebius* item eum commendat tanquam scriptorem τῆς ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος χρησιμωτάτης ἀπολογίας (4): *Polycrates* in Epistola ad *Victorem* et Romae ecclesiam data, eum dicit ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσιν περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐράνων ἐπισκοπὴν, ἐν ᾗ ἐκ νέκρων ἀναστήσετο (5).

Tandem imperio Turcarum *Sardes* sunt subactae, qui paucos ibi habitantes Christianos miserrime premunt; urbs est diruta, templa eversa, pauperes pastores cum parvulo grege hic illic vagantur; nulla ecclesia, nullus episcopus, qui salutiferam Euangelii lucem accendat (6). Literis, insertis ephemeridi, cui titulus est: *Berigten van het N. Zendelinggenootschap* (7), doceor, in regione, ubi antiquae sitae erant *Sardes*, parvam ad hunc usque diem haberi Christianorum consociationem, cui datum est N. T. ad eorum usum accommodatum. A Turcis hic locus vocatur *Tatar-keny*.

Pe-

(1) Vid. *Herodot.* l. V. c. 100 seqq. (2) Vid. Cl. *Klinkenberg* l. l. p. 137.
(3) Vid. *Eusebius* IV. 26. (4) l. l. c. 13.
(5) *Euseb.* L. V. c. 24. (6) Vid. *Smith.* Notit. Eccles. Asiat. p. 31.
(7) A. 1816. N°. 7. p. 99.

Periodistarum sententia.

Qui propheticum in hisce epistolis quaerunt sensum, hac Sardiana epistola innui dicunt *statum ecclesiae relictum*; quia nonnulli nomen *Sardium* ab Hebraeo שריד repetere volunt, quod significat *relicta*, *residua*, τὰ λοίπὰ, de quibus Apoc. III. vs. 2 loquitur Johannes; et ita *inde ab ortu Waldensium*, sive ab exeunte seculo XII, usque ad seculi XVI initium, sive *ad reformationem*, quae stabilita est per omnes Europae regiones, licet Satanas omnes suas vires intenderet ad eam supprimendam (1).

Epistolae expositio.

Vs. 1. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας· οἶδά σοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ὄνομα ἔχεις, ὅτι ζῇς, καὶ νέκρος εἶ.

Et angelo ecclesiae, quae est Sardibus, scribe: Haec dicit, qui habet septem spiritus Dei, et septem stellas: novi tua opera, te nomen habere, quod vivas, et mortuus es.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. Vid. Cap. II, vs. 1. Quisnam hic antistes fuerit, historia non tradit.

Prius ἑπτὰ, quod in hoc versu occurrit, in nonnullis codicibus desideratur; plurimi vero habent, iique optimi. Nonnulli legunt: ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις καὶ ὅτι ζῇς, ita ut ὄνομα ἔχειν hic absolute significaret *celebritatem habere*.

τάδε λέγει ὁ ἔχων κ. τ. λ. Nonnulli putant Apostolum sese ad Judaeorum opinionem, de septem Angelis, coram Dei throno administrantibus, accommodasse, qui aulam Dei sibi proponebant augustissimam, imaginem regis Persici aulae referentem, in qua septem satellites administrarent (2). Provocant hi ad Tobiae librum, XII, 15. ubi angelus *Raphaël* ita loquitur: *Ego sum Raphaël, unus septem sanctorum angelorum, qui in altum an„ nunciant piorum preces, et coram Majestate sancti deambulant* (3). — *Michaëlis* in Comp. Theol. putat, Johannem, qui in exordio hujus libri daemonum cultum tanquam primariam superstitionem abominatus erat, eo igitur in loco, ubi reliqui Apostoli a solo Deo pacem et gratiam precantur, creatorum spirituum gratiam exorare suis non potuisse, et *divinam personam* esse intelligendam. *Rosenmullerus* ei occurrit Spiritum S. coram Dei throno sisti non posse, quia semper ei adstant ministri; at vero Spiritus S. a Deo patre et Jesu Christo emittitur Joh. XV. 26; nec non ipse Christus simili ratione sub symbolo agni proponitur medio in Throno, ut patris sui mandata exsequatur, Apocal. V. 6. A Deo so-

(1) Vid. *Vitringa* p. 126. (2) Vid. *Schleusnerus* T. II. p. 605.
(3) Vidd. Libri V. T. Apocr. ex Ed. Joh. Guil. Augusti, Lips. 1804. p. 164.

solo petenda est laus, non a septem spiritibus; „minime igitur, ita pergit, de ministris, „ scilicet angelis, accipi potest, quibus Deus utitur. Sed commode intelligi potest locus „ de ministerio angelorum, quo Deus uti solet, ad impertienda varii generis bona homi-„ nibus suis."

Tali vero exceptione nihil lucratur Vir Clar.; hic enim honos iis non competit; quippe ipse Angelus, qui Johanni apparuerat, et ad cujus pedes hic procubuerat, ut eum adoraret, a proposito eum avocat, dicens: ὅρα μή, σύνδουλός σου εἰμὶ — τῷ Θεῷ προσκύνησον Cap. XXII. 9. — *Eichhornius* (1) de *natura Dei perfectissima* τὰ ἑπτὰ πνεύματα accipit, quippe saepe Judaeis ita dictam fuisse docens; quam contorta vero haec interpretandi ratio sit, facile intelligitur, si jam his verbis addatur ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, quae leguntur I. 6., ut ita esset: *perfectissima Dei natura coram throno ipsius Dei*. — Nobis igitur sic statuendum videtur, hanc denominationem, τὰ ἑπτὰ πνεύματα, accipiendam esse de Spiritu Sancto; angelos enim et alios spiritus adorare haud licet, Jes. X. et II. 8. Matt. V. 10. Apoc. XXII. 9. Conf. Exod. XX. 3, 4.; ab illo vero, pariter ac Deo et J. Christo, apprecatur Apostolus salutem septem ecclesiis, Cap. I. 4., et salutifera sua dona iis singulis impertiens *septem spiritus* dicitur, eodem modo, quo hic ipse spiritus cum *septem lampadibus*, vel totidem *oculis*, vel *cornibus*, tanquam *agnus* proponitur Cap. IV. 5. V. 6. In dedicando praeterea hoc libro Apocalypseos septem Asiae ecclesiis, omnem dedit operam Apostolus, ut numerum septenarium, quem Judaeis sanctum fuisse novimus, per totum illum servaret; adeo ut per ἑπτὰ πνεύματα ipse Spiritus Sanctus sit intelligendus, qui in septem coetibus operatur (2).

Christus autem eos habere dicitur, quia, ad summi Dei exemplum, sua dona impertiri potest, hominumque animos eorum ope ad virtutem adducit, Conf. Joh. XV. 26. XVI. 7 — 12. in quibus locis Spiritus Sanctus Apostolis promittitur, qui in omnem veritatem eos duceret. *E. L. Vriemoet* (3) singularem omnino profert sententiam, qua septem stellas habet pro totidem λύχνοις, dum septem spiritus de lychneorum *oleo* interpretatur.

καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας. Vide II. vs. 1.

οἶδα σοῦ τὰ ἔργα. Vide II. vs. 2.

ὅτι ὄνομα ἔχεις κ. τ. λ. ὄνομα h. l. est *fama*, ut Hebr. שֵׁם, Ezech. XVI. 14. Eodem modo legitur de *Socrate*, apud *Aelianum* (4): πολὺ γὰρ ἦν τὸ τοῦ Σωκράτους ὄνομα, et sic quoque *Caesaris* verba sunt accipienda, quibus milites increpat: ὄνομα τῶν Ῥωμαίων ἔχοντες, ἔργα δὲ Κέλτων δρῶντες. Conf. *Virgilius*, Aen. II. 89:

— Et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus.

quam

(1) l. l. p. 16—19.
(2) *Donker Curtius* Dissert. p. 94. 95.
(3) Observ. Miscell. cap. 7.
(4) Vid. H. II. 13.

quam verbi significationem haud rejiciunt Euangelii scriptores; conf. Marc. VI. 14: φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Coll. Matt. XIV. 1. ἤκουσεν Ἡρώδης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ.

ὅτι ζῇς καὶ νέκρος εἶ. Ζῇν h. l. est *vivere*, sc. spirituali sensu, i. e. convenienter omnibus praeceptis fidei Christianae. Eodem modo, Rom. VI. 13. ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας. — Καὶ, uti jam saepius supra vidimus, vim habet τοῦ *tamen*; νεκρὸς, oppositum τῷ ζῶντι, significat *mortuus*, i. e. negligens virtutis praescripta. Huc conferri possunt illa, quae *Clemens Alex.* dicit (1), ἐν τῇ βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ νέκρους καλοῦσι τοὺς ἐκπεσόντας τῶν δογμάτων, καὶ καθυποτάξαντας τὸν νοῦν τοῖς πάθεσι ψυχικοῖς. Conf. Hebr. VI. 1. IX. 14. ἀπὸ νεκρῶν ἔργων.

Non ad Episcopum unicum haec dicta esse puto, quod nonnulli volunt, sed etiam ad reliquos Christianos, quorum maxima pars νεκρὰ erat. — Externa quidem forma sese Sardianus coetus commendabat, tanquam πίστιν habens et servans; ille vero ὁ ἐρευνῶν τοὺς νέφρους καὶ καρδίας, eos bene perspectos ac cognitos habet. Mores eorum similes erant iis, de quibus loquitur Jacobus II. 17—26, qui *mortuam fidem* habent, oppositam iis, e *quorum operibus fides probatur* vs. 18. Conf. Eph. V. 14. ἄναστα ἐκ τῶν νεκρῶν.

Vs. 2. Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήρισον τὰ λοιπὰ, ἃ ἔμελλον ἀποθανεῖν· οὐ γὰρ εὕρηκα σοῦ τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μοῦ.

Esto vigilans, et confirma reliqua, quae moritura essent; Non enim inveni tua opera plena coram Deo meo.

Pro στήρισον, quod habent Cod. Alex. aliique plurimi, in aliis legitur στήριξον· pro ἃ ἔμελλον alii ἃ μέλλει, quae lectio ob magnum hac in re codicum dissensum dubia videtur; neque vero magni est momenti.

Illud μοῦ, quod postremum est, in Alexandrino et aliis plurimis Codicibus additur, quos Vulgata probat, item *Millius* (2), et *Griesbachius*, praeeuntibus *Matthaeio* et *Schotto*.

γίνου γρηγορῶν. Hoc verbum idem atque ἀγρυπνέω notat, cui utrique respondet Hebr. שקד, LXX Intt. Jer. I. 12. διότι ἐγρήγορα ἐγὼ, et dicitur de vigilia corporis nostri, oppositum τῷ καθεύδειν. Inde metaph. *summa cura ac vigilantia animi aliquam rem tractare, intensis animi viribus aliquid attendere*, uti h. l. est, pro γρηγορεῖ, *abstine a somno animi, et caute attende ad ea quae neglexisti*. Similis locutio habetur 1 Thess. V. 6. μὴ καθεύδωμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν. 1 Pet. V. 8. νήψατε, γρηγορήσατε. Eph. V. 14. legitur ἔγειρε ὁ καθεύδων. Item apud Classicos ὡς καὶ ἐφρόνει καὶ ἐγρηγόρει (3).

καὶ

(1) Strom. V. Exstat in *Schleusneri* Lex. n ed. T. II. p. 194.

(2) Proleg. § 1110.

(3) Xenoph. Cyrop. lib. I. c. IV. 20.

καὶ στήρισον τὰ λοιπά. Στηρίζειν est *firmiter statuere, stabilire, confirmare illud, quod ad lapsum inclinat*. Luc. XXII. 32: Στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου. Rom. I. 11. εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς.

τὰ λοιπά. Omnes fere Interpretes haec accipiunt pro τοὺς λοιπούς, *ceteros Christianos, qui, cum cura indigeant propter impietatis morbum, quo sunt implicitî, mox morientur, nisi quam citissime auxilium iis feratur*.

οὐ γὰρ εὕρηκά σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα. — Εὑρίσκειν est *comperire, cognoscere*, quod is agit, qui aliquam rem explorat, investigat. — Πληρόω est *impleo*, inde *perficio, ad summum gradum perduco*. Πληροῦσθαι igitur dicitur res, quae omnibus numeris redditur absoluta, et ad summum perfectionis gradum evehitur; unde ἔργα πεπληρωμένα, quae h. l. notantur, ea sunt opera, quae perfectissimam ostendunt, summamque exhibent pietatem. Eodem fere sensu dicit Joh. XVII. 13. ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν πεπληρωμένην τὴν ἐμὴν ἐν αὐτοῖς. Conf. 1 Joh. I. 4. 2 Cor. X. 6. ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. Coloss. IV. 12. ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ. — Hoc loco autem Apostolus figura τῆς λιτότητος utitur, qualis frequenter apud Graecos occurrit, quique eam habet vim, ut levis, qui verbis prima fronte inesse videtur, sensus mox gravis ac durus eliciatur. — Sensus itaque est: *Magnum defectum in tuis operibus cognovi*, qualem homines, qui externa specie falluntur, non animadvertunt.

ἐνώπιον κ. τ. λ. mere auget et ornat πεπληρωμένα· quod enim est ipsius Dei judicio perfectum, id est omnibus partibus absolutum (1).

Atque ita propter ea quae jam exposuimus in hac epistola, probamus, quae pulcre dicit *Herderus: In dieser Kirche ist alles schlafend und sterbend, mit Nacht- und Todeskleidern bedekt, im nahen Duft der Verwesung. Daher spricht der Mann, der die sieben Lebensgeister Gottes hat, der todt war und lebet* (2).

V. 3. μνημόνευε οὖν, πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει, καὶ μετανόησον· ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ἐπὶ σὲ ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῷς, ποίαν ὥραν ἥξω ἐπὶ σε.

Memento igitur, quomodo acceperis et audieris; et serva, et resipisce; nisi igitur vigilaveris, superveniam tibi ut fur; neque scies, quanam hora tibi sim superventurus.

μνημόνευε. Vid. Cap. II. 5. — Πῶς εἴληφας est indicativus, qui saepe a Graecis pro subjunctivo et optativo usurpatur, et fere per omnia tempora, ubi particula ἄν, *quomodo*, adhibenda fuisset, prouti παρ' ἐμοῦ οὐδεὶς μισθοφόρος, ὅστις μὴ ἱκανός ἐστιν, ἴσα ποιεῖν ἐμοὶ (3). οὐδὲν οὕτω βραχὺ ὅπλον ἑκάτεροι εἶχον, ᾧ οὐκ ἐξικνοῦντο ἀλλήλων (4). Demosthenes: οὐδείς ἐστιν, ὅντινα οὐ πεφυκάνικεν (5).

λαμβάνειν est *accipere*; saepe subintelligitur, uti et h. l. τὴν διδαχήν, doctrinam, v. c. 1 Cor.

(1) Vid. *Eichhornius* ad h. l. (2) l. l. p. 31.
(3) *Xenoph.* L. VI. (4) Idem L. VII. (5) Olynth. II.

1 Cor. XI. 13. ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου. Phil. IV. 9. εἴληφας καὶ ἤκουσας. sibi invicem sunt similia, et idem notant quod ἀκούων εἴληφας.

καὶ τήρει καὶ μετανόησον κ. τ. λ. Vide supra.

ἥξω ἐπὶ σε ὡς κλέπτης. Verbum ἥκειν vel ἔρχεσθαι, constructum cum ἐπὶ, latinum *supervenire* notat, atque adhibetur de eo, qui certo quodam, eoque haud grato, proposito aliquem adeat. Eodem sensu legitur Luc. XXI. 35. ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας. Indicatur in utroque loco notabile judicium, quo aliquando dominus impios prosequetur. 2 Pet. III. 10. ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα κυρίου ὡς κλέπτης, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται. Conf. Matt. XXIV. 43, 44. XXV. 14. Luc. XII. 39, 40. 1 Thess. V. 4. 1 Pet. IV. 15. Apoc. XVI. 15. — Locus noster non positive est accipiendus, ut innueret, Servatorem venturum tempore definito, quo manifestum fieret, Sardianos prorsus a vera via abiissé; sed notare mihi videtur locus: *nisi resipiscas, ecce! ego veniam;* ut nos belgice: *zoo gij u niet bekeert, weet, ik zal komen.*

ὡς κλέπτης i. e. *clam, nullo conscio, omnibus inopinato; subitus et improvisus meus reditus non gaudio tibi erit, sed percellet te, sicuti subita* παρουσία κλέπτου (1).

καὶ οὐ μὴ γνῷς κ. τ. λ. Duo negativa negationem duplicant, et subjunctivum nonnunquam post se habent, ut sensus sit: *nullo modo fieri potest, ut sciatis vel cognoscatis, quonam tempore venturus sim.* — Ὥρα saepe notat judicii tempus, quod olim exercitum veniet Jesus. Vidd. l. l. supra cit. Hoc loco autem singulare quoddam spectare videtur, nimirum poenam terrestrem, qualem comminatus fuerat Ephesiis, Cap. II. vs. 5.

Haec autem verbi significatio Hebraica est; Chaldaei nimirum et Syri vocabulo שׁעה *punctum quoddam temporis* notasse reperiuntur, minime vero quartam vel vicesimam diei partem. Vid. Daniel III. 6. IV. 33. V. 5. Ad eorum exemplum N. T. scriptores vocabulo ὥρα eandem tribuerunt vim. Conf. Matt. IX. 22. XV. 28. XVII. 18. Joh. IV. 21. ἔρχεται ὥρα. XII. 23. XVI. 2. 1 Joh. II. 18. Apoc. III. 10. (2). — *Jesus droht, wie ein Dieb zu kommen, denen, die da schlafen, auszutilgen ihre Nahmen aus dem Buch, wo nur Lebende stehen; sie dort zu vergessen, wie sie ihn hier vergassen und einschliefen* (3).

Vs. 4. Ἀλλ' ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα ἐν Σάρδεσιν, ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, ὅτι ἄξιοι εἰσίν.

Sed habes pauca nomina Sardibus, quae non inquinaverunt vestes suas; et deambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.

Pro ἀλλ' nonnulli Codd. exhibent conjunctionem καί; sed ex aliorum auctoritate rejicien-

(1) Cf. *Heinrichs* l. l. p. 164.
(2) Vid. *Leusdenius* l. l. p. 45, 46.
(3) *Herderus* l. l. p. c.

cienda videtur. Pro ἃ οὐκ ἐμ. alii οἵ, quod librario cuidam p. d. est tribuendum, qui notionem vocabuli ἃ exprimere vellet.

ἀλλ' ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα κ. τ. λ. 'Ονόματα symbolice est pro ipsis hominibus, quod non solum solito in N. T. verbi usu probatur, verum etiam lectione eorum Codicum, qui pro ἃ legunt οἵ.

Tali vero verbi notione gaudebant Graeci, gaudebant item Latini; imprimis vero Apostoli. Act. I. 15.; ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων. IV. 10. ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι 'Ιησοῦ. vs. 12. οὔτε γὰρ ὄνομα ἐστὶν ἕτερον. vs. 17. μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων V. 28. μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ. X. 43. ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Apoc. XI. 13. ὀνόματα ἀνθρώπων.

Latini non solum pro hominibus sed etiam pro populo: *ita per se ipsum nomen Caeninum in agrum Romanum impetum facit* (1). *Relictum filiae nomen* (2). *Sylvius Albanum nomen* (3). — *Vitringa Dodwelli* sententiam exhibet, opinantis, vocem ὀνόματα in Actis et Sacris speciali quodam sensu usurpari de iis qui Christo nomen dederant, et in Ecclesiam erant relati, quali notione, ut pergit, in Ignatianis saepius occurrit. — Tota haec nominis imago desumta est a moribus antiquis, quibus receptum erat apud Persas, ut annales suos haberent, in quibus annotarentur et memoriae proderentur, qui egregie de republica meriti essent; quemadmodum etiam Romani Imperatores *libros suos rationum* habebant. Ad eum autem morem respicientes antiqui, puerili phantasia ducti, fingebant Deum in magno libro hominum nomina conscripta habere, qui vel *omnia continere* dicitur Ps. CXXXIX. 16., vel tantummodo *ad hanc vitam pertinet*, Exod. XXXII. 32, 35. Conf. vs. 10. Num. XI. 15.; vel *specialis* erat, quoad *liber vitae* vocatur in S. Codice. Dan. XII. 1. Ps. XIX. 29. Phil. IV. 3 et alibi. — Hoc autem sibi idcirco proponebant, ut Deus de omnibus judicium ferre posset, si quando illa ὥρα venisset. Fingebant porro, alicui e sanctis eo tempore hunc librum esse evolvendum, nominaque praelegenda, (Conf. Apoc. V. 1—9. ubi Jesus ipse innuitur) quae Servator, summus tanquam judex adstans, vel felicia praedicaturus, vel ad tristia dimissurus est loca. Cf. Luc. X. 20. ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Apoc. XVII. 8. τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς.

ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Μολύνω idem quod μιαίνω, Hebraico טבל, *tinxit*, respondet apud LXX Intt. Genes. XXXVII. 31. ubi de tunica Josephi, quam fratres in sanguine hirci tingebant, usurpatur. Inde *contamino*, *polluo*, *inquino*. Cf. Zach. III. 3, 4. de Josua, cujus vestes erant inquinatae. *Theocritus* (4) καὶ τὸν ἄναβον ἐν ἄνθεσι παῖδα μολύνει.

Nos-

(1) Liv. I. 10. (2) *Hor.* Od. III. 27. 25.
(3) *Virg.* Aen. VI. 763. Cf. *Vechnerus* in Hellenolexia II. 8. p. 338. *Vitringa* l. l. p. 121.
(4) Idyll. V. 87.

Nostro loco metaphorice accipiendum de hominibus, qui se vitiorum sordibus non polluebant, nec pravorum Sardianorum socii erant. Cf. Apoc. XV. 4. *οὗτοι εἰσὶν, οἳ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν.* Imago forte desumta est a Sardianis ipsis, qui, operam cum darent purpurae tincturae, vestimenta sua variis coloribus tingere solebant; ita nonnulli erant, qui, cum ceteri omnibus libidinibus sese darent, nullam cum hisce communionem exercerent, quique animos puros servarent, nulla labie contaminatos; similes illis, qui unice pulcri amore ducti, candidis ac nitidis vestimentis procedunt.

καὶ περιπατήσουσι κ. τ. λ. Περιπατεῖν proprie est *ambulare.* Matt. IV. 18. *περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θαλάσσαν.* Joh. VI. 19. *περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης.* Qui autem cum aliquo ambulat, ejus intima fruitur amicitia et consuetudine; uti h. l. *καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ.* — Ἐν λευκοῖς, in candidis, albis vestimentis, qualibus orientales, qui ad honores evehebantur, vestiri solebant Gen. XLI. 42. Josephus, Eshr. VIII. 15. Mordechaius; ex quo loco praeterea patet, iis, qui candidis ejusmodi vestibus erant ornati, ut cum rege procederent, licitum fuisse. *Grotius* (1) explicat *coruscantes*, uti docet ad Matt. XVII. 2. *τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς,* Apoc. IV. 4.: *ἐν ἱματίοις λευκοῖς.* ita et VI. 11. *στολὴ λευκή.* Observandum est auctorem semper fere emblema, semel inceptum, continuare.

ὅτι ἄξιοι εἰσὶν. Ἄξιος congruentiam quandam indicat actus inter et honorem actibus tributum, etiamsi honor superet actus. Matt. III. 4. *καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας.* Luc. VII. 4. *ὅτι ἄξιος ἐστὶν, ᾧ παρέξει τοῦτο.* Eph. IV. 1. *ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως* (2).

Vs. 5. *Ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ὁμολογήσω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.*

Qui vicerit, hic circumdabitur vestimentis albis, neque ejus nomen expungam e libro vitae, et agnoscam ejus nomen coram patre meo, et coram angelis ejus.

Accommodata iterum est haec promissio ad ea, quae de Sardianis dixerat Jesus; quicunque eorum hac in terra nitidis vestibus usi fuissent, denuo in coelo iis exornandi sunt tanquam sacerdotes, ad quorum munera Jesus sanguine suo nos evehit.

ἐξαλείφω est proprie *unguentum abstergo, deungo;* inde *deleo, expungo.* De antiquo illo more, secundum quem libris mortales inscriberentur, vide supra; ignominiosi si essent, *ἄτιμοι*, eradebantur nomina. Verba, quae h. l. occurrunt, *καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω*, quodammodo accipi possunt, tanquam speciem figurae, quae dicitur *λιτότης*, habentia, ut legendum esset: *καὶ ἐγγράψω ἐν τῇ βίβλῳ τ. ζ.*

ὁμολογήσω, pro quo *Griesbachius* ex alia lectione adscriptum habet *ἐξομολογήσομαι*, notat *agnoscam.* Cum judicii supremi dies aderit, victoris nomen palam profitebitur coram Deo et Angelis Matt. X. 32. Luc. VII. 8. — Est verbum Johanni Apostolo non insolitum: Euang. I. 20. IX. 22. XII. 42.

Nur

(1) l. l. p. 871. (2) *Grotius* ad h. l.

Nur die Wachenden, nur die Geschmückten sollen zu seinem Mahl eingehen: denn der Bräutigam kommt, wie ein Dieb in der Nacht, und weiss niemand, welche Stande er kommen werde? Der ganze Brief ist in Worten Christi, die er schon auf Erden aussprach (1).

Vs. 6. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Vid. Cap. II. 7, 29.

§ 6.

EPISTOLA AD PHILADELPHENOS.

Urbis ejusque ecclesiae Historia.

Philadelphiae nomine plures antiquitus cognitae erant urbes, quarum alia habebatur in Arabia, quae olim et in S. C. *Rabba Amonitarum* vocatur, et nomen ab ejus conditore Ptolemaeo Philadelpho habebat; alia in Cilicia, alia in Isauria, alia denique in Aegypto.

Nostram vero, non procul a Sardibus remotam, prope montem Tmolum, qui ei imminebat, condidit Attalus II. Philadelphus, Pergami rex, Eumenis frater, anno fere 280 A. C. N. Apud *Strabonem* (2) dicitur σεισμῶν πλήρης, οὐ γὰρ διαλείπουσιν οἱ τοῖχοι διϊστάμενοι, καὶ ἄλλοτ' ἄλλο μέρος τῆς πόλεος κακοπαθοῦν. Propter frequentes hosce terrae motus pauci eam incolunt, qui plurimi ruri degere solent, ibique optimos habent agros.

Prouti haec urbs sese commendabat *tum* nomine Φιλαδέλφεια, *tum* externa conditione, quum ad Tmoli pedem sita pulcherrimos ostenderet campos, quos et hodiernus viator maxima cum voluptate admiratur, ita interno etiam habitu plura habebat, quibus Domino placeret.

Smyrnenses rite doctrinam, virtutisque Christianae praecepta coluerant, quam ob rem Christus eos laudabat, et aliis tanquam exemplum proponebat; simili modo Philadelpheni, qui Christo nomen dederant, sese fideles ac doctrinae tenaces ostenderant, quapropter Dominus iis promittit, se horâ tentationis, quae aliquando ventura esset, illos fore servaturum. — Pauca quae hujus urbis exstant historica monumenta in eo conveniunt, *Philadelphiam* antiquo aevo celebrem fuisse urbem, quae et situs, et structurae, et morum incolarum elegantia sese commendabat. — *Eusebius* (3) mentionem facit cujusdam mulieris prophetissae, nomine *Ammiae*, quam *Philadelphiae* civibus adscribit. Idem Pater eccles. (4) eleganter martyris mortem *Polycarpi* narrans, magnum duodecim numerum Philadelphenorum ad Smyrnam martyrio esse coronatum affirmat.

Brevi ecclesia ibi condita, ad illum amplitudinis et famae gradum pervenit, ut mox omnes

(1) *Herderus* l. l. p. 31. Cf. *Langius*, p. 132. ad vs. 2.
(2) Geogr. XIV. p. 432.
(3) Lib. V. c. 17.
(4) Lib. IV. c. 15.

nes Asiae ecclesias supereminéret, et episcopalis auctoritas ei tribueretur, quam tam illabatam servavit, ut diu, postquam ceterae radicitus fere essent deletae, ἀκμῇ sua gauderet. Hodieque adhucdum haec nobilissima exstat urbs, *Alah Shahr*, i. e. *pulcra urbs* a Turcis dicta, contra quos insignia ejus cives dederunt documenta virtutis et fortitudinis, cum hi totam Asiam minorem domare conarentur. Templorum rudera ac magnificorum aedificiorum quae etiamnum ibi inveniuntur, priscam ejus elegantiam et cultum testantur (1). Christiani habent templa, quibus cultum exerceant, eorumque numerus circiter mille attingit (2). Quisnam hujus ecclesiae conditor ac primus episcopus fuerit, non constat: verisimile vero est, Philadelphenos circa tempestatem, qua Paulus Asiam peragraret, fidem ac nomen Christo dedisse.

Periodistarum sententia.

Periodistae, uti et de ceteris epistolis, in definiendis ecclesiae universae aetatibus, inter se dissentiunt, singulis fere aliam aliamque sententiam foventibus, ita et quod ad hanc attinet ecclesiam. Sufficiat *Vitringae* mentem exponere, qui in illa faciem contemplatur ecclesiae quae sub saec. XVI. initio reformari coepit, quo tempore (ex ejus scil. sententia) magna τῶν ἀδέλφων φίλια cernebatur inter Protestantes, quum Romano-Catholicorum superstitionem rejicerent. Sed, uti vidimus, *Philadelphia* suum jam nomen gessit, quo tempore doctrina Euangelii per Asiam minorem spargeretur; neque reformatio tanta caritate et fraterno consensu inter reformatores, neque ipsos inter reformatos constituta est, ut diserto illo nomine haec aetas digna sit, quo adumbraretur: tristissimae enim mox ortae sunt lites, non sine ira agitatae, diu continuatae, neque hodie sopitae.

Epistolae expositio.

Vs. 7. *Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ Δαβὶδ· ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείει, καὶ κλείει καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει.*

Et angelo ecclesiae quae Philadelphiae est, scribe: Haec dicit sanctus, verax, qui habet clavem Davidis; qui aperit et nemo claudit, et claudit et nemo aperit.

Pro Δαβὶδ nonnulli, in quibus *Michaëlis* (3), legere malunt ᾅδου, quod e Cap. I. vs. 18. in hunc locum transferendum putant. Alii, in quibus *Trillerus* (4), conjecerunt τωφὲθ, vel τοφὲθ, quod *orcum* notat, atque ob soni similitudinem cum Δαβὶδ commutatum sit a librario. Opportune vero *Matthaeius* observat, hanc inauditam et novam dicendi formulam κλεῖς τοῦ Δαβὶδ scribas turbasse, ut idcirco usitatius e lo-

(1) *Smith*, Notit. Eccl. As. p. 32.

(2) Berigten van het Nederl. Gen. 1816, No. 7. p. 98.

(3) Nieuwe Overzetting van het N. T. ad h. l.

(4) *Heinrichs*, edit. Koppian. ad h. l.

locis similibus arriperent; praeterea κλεῖς τοῦ ᾅδου ante seculum V non habebatur, itaque non satis firmo nititur fundamento.

καὶ τῷ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. Vid. Cap. II. vs. 1.

τάδε λέγει ὁ ἅγιος, κ. τ. λ. Jesus h. l. dicitur ὁ ἅγιος, quales legati divini, vel ii, qui Deo erant consecrati, nuncupantur, v. c. Apostoli, Eph. III. 5. 8. Ipsum Christum Act. III. 14. τὸν ἅγιον dicit Petrus. Marc. I. 24. ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Luc. IV. 34. idem ac Joh. VI. 69. ἅγιος τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. Additur ὁ ἀληθινὸς, simili modo quo Johannes C. I. 5. dixerat ὁ μάρτυς ὁ πιστός. Hae vero notiones nobis Jesum ostendunt summis virtutibus insignem: ἅγιος enim est ille, qui nullo vitio est contaminatus, nullum crimen perpetravit, et recti justique est amantissimus; ἀληθινὸς qui omni fide est dignus, neque fallere potest. Varium autem sensum tribuunt Interpretes huic verbo; sunt qui *justum*, *aequum* notari putent; alii *veracem*, quod nobis aptissimum videtur, cum ita incolumis servetur hujus verbi usus in Apocalypsi, et rite ὁ δίκαιος *justus* distinguatur a τῷ ἀληθινῷ *veraci*, qui minas et promissa certissime exsequatur. Conf. XV. 3. XVI. 7. Hoc autem nomine sese ipse jam antea descripserat Jesus, dum in vivis adhucdum erat. Joh. XIV. 6. ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, qui locus, ne quis miretur hic esse allatum, per duplicem ἓν διὰ δυοῖν reddi potest *vera ad vitam via*. Conf. Joh. I. 9. φῶς ἀληθινὸν et vs. 14. πλήρης ἀληθείας, 1 Joh. V. 20. Apoc. III. 14. Utraque notio Deo est tribuenda, quocum Jesus eadem gaudet perfectione, ita ut talis absolute cognitus esse debeat, qualis hic ipse sese prodit. — De Jehova dicitur 1 Sam. II. 2. קָדוֹשׁ et Jes. LVII. 15. קָדוֹשׁ שְׁמוֹ *cujus nomen est Sanctus*. — Haec igitur Jesu perfectam indolem moralem nobis proponunt; potestatem vero ob oculos ponunt, quae mox sequuntur.

ὁ ἔχων τὴν κλεῖν κ. τ. λ. Haec dictio desumta esse videtur e Jesaia XXII. 22. ubi tota legitur. Ab Alexandrinis ita exhibita: καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τῷ ὤμῳ αὐτοῦ· καὶ ἀνοίξει καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀποκλείων, καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. — Eliacimus, regis Hiskiae filius et Aulicus, 2 Reg. XVIII. 18. clavem domus Davidis habuisse fertur, i. e. palatii ejus, in quo Hiskias habitabat. Hic igitur potestatem habebat illius aperiendi claudendique; quae metaph. h. l. ἡ κλεὶς dicitur, ita ut Jesus, qui eadem imagine hic proponitur, alios admittere, arcere alios posset, cui scilicet competit imperium beandi quoscumque velit. Nemo autem praeter Jesum talem habebit potestatem, quia nullus erit, qui aperiat, cum Jesus clauserit, nullusque qui claudat cum ille aperuerit. — Ejusmodi autem quis apud Constantinopolitanos appellatur κουροπαλάτης, apud Francos *Majordomus* (1). *Storrius* (2) putat non clavem *palatii*, sed ipsius *Davidis*, esse intelligendam, ut eo melius regia potestas, qualem Davides, non qualem *aulicus minister*, habuerit, agnosceretur; sed nimis ingenio indulsisse vir celeberrimus mihi videtur. — Hac igi-

(1) Vid. *Wetstein* ad h. l.

(2) In Comment. Theol. Vol. IV. p. 45.

igitur formulâ, e V. C. desumtâ, ubi nulla mentio fit τοῦ ᾅδου et θανάτου, lectio, quam retinuimus, probatur.

κλεῖν, pro quo alii κλείδα, insolita videtur declinatio; atque haec lectio a *Wetstenio*, *Millio*, aliis haud probatur. Locutio vero, quae h. l. usurpatur, plane est ex Hebraeorum more, qui prolongatas dicendi formulas amant, ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείει, pro quo Graecorum Classici scripsissent: οὗ ἀνοίγοντος οὐδεὶς κλείει.

Vs. 8. Οἶδα σοῦ τὰ ἔργα· ἰδοὺ δέδωκα ἐνώπιον σοῦ θύραν ἀνεῳγμένην, ἣν οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν, ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου. *Novi tua opera; ecce dedi coram te januam apertam, quam nemo claudere potest; licet parvam habeas potestatem, tamen servasti meum verbum, et non abnegasti meum nomen.*

οἶδα σοῦ τὰ ἔργα κ. τ. λ. Cap. II. 2. 10.

Pro ἣν, quod Cod. Alex. aliique probarunt, habent nonnulli καί, ubi Codd. alii Hebraismum sustulerunt ex specie superflui (1).

ἐνώπιόν σοῦ est simpliciter pro σοί, more Hebraeorum. Conf. quae diximus ad C. II. 14. Luc. XXV. 11. ἐνώπιον αὐτῶν. Act. VI. 5. ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους.

θύραν ἀνεῳγμένην. Eadem, qua incepit, pergit allegoria; antea de *clavi*, qua homo utitur ad januam aperiendam, mox de ipsa *janua aperta* loquitur auctor. Plurimi, inter quos *Eichhornius* (2) et *Vitringa*, hanc formulam accipiunt tamquam emblema *opportunitatis* vel *occasionis* qua Euangelium offertur, haud malo cum successu tradendum; uti illam usurpat Paulus 1 Cor. XVI. 9. θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργής. Conf. 2 Cor. II. 12. Act. XIV. 21. alibi; cui sententiae calculum adjicere non dubito. Cl. *Klinkenbergius* (3) putat ad universum *Philadelphiae* coetum hic respici, quod cum nostra sententia recte conjungi potest, ut nullum civium fiat discrimen. Simpliciter vero dicere potuisset: ἀνέῳγα καὶ θύραν πρὸς ἐμέ· sed, prouti locus sese habet, major conciliatur vis particulae ἐνώπιον, ut ita sit: *aperui januam in vestro conspectu, ut si modo cupiatis, intrare possitis.*

ἣν οὐδεὶς κ. τ. λ. Videntur, uti in aliis coetibus, ita Philadelphiae quoque aliqui fuisse malevoli, qui Christianos ut ab Euangelii doctrina deficerent sollicitarent; imprimis Judaei, qui vs. 9. memorantur, atque maximopere in id incumbebant, ut Christiana religio everteretur. Quid vero valerent, cum Jesus habeat clavem, nullusque praeter eum aperire aut claudere possit januam? Hoc loco ἣν — αὐτὴν similis occurrit Hebraismus, qui supra Cap. II. 7. ὁ νικῶν, — αὐτῷ.

ὅτι μικρὰν ἔχεις. Plerumque ὅτι significat *quia*; sed alia prorsus ratione haec particula hic apud Johannem occurrit. In Euangelio saepe eam usurpat, cum alicujus verba in narratione adducit, v. c. IV. 17. καλῶς εἶπας ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω. IV. 42. 51. 52. 53. VI. 14. alibi. Hoc vulgare est: nostro autem loco ad usum Hebraeorum כִּי majorem vim habere videtur, notans *etiamsi*, *licet*, *quamvis*, uti Gen. VIII. 21. Exod. XIII. 17. alibi (4). Eadem significatione exhi-

(1) Vid. *Millius* Prolegom. § 111. p. 111. (2) l. l. p. 133.
(3) L. l. p. 149. (4) Conf. *Simonis* Lexicon Hebr. ed. alt. p. 454.

exhibetur ab auctore in Euangelio VIII. 45.: ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, *quamquam verum loquor.* Joh. III. 19. (1). Alii tanquam causam et rationem haec verba accipiunt (2). Verum nova periodus h. l. incipere mihi videtur, ita ut sensus huc redeat: *Licet parvam habeas potestatem, tamen* (καὶ eodem sensu accipiendum quo Cap. II. 21.) *meum verbum non abnegasti.* — Ἐτήρησας τὸν λόγον μοῦ. Vid. Cap. II. 26. Respicitur h. l. ad ipsam conditionem, in qua ecclesia Philadelphena tunc temporis versabatur; atque haec dicuntur *vel* propter parvum, qui adhucdum habebatur, numerum eorum, qui fidem amplexi fuerant; *vel* pauperiēi et inferioris status causa, in quo versabantur, atque prohibebantur, quominus magnam in alios vim haberent; *vel* quod non tam accurate edocti erant, ut omnibus, quae doctrina praebet, armis sese defendere possent. — Postrema vero sententia fundamento, ni fallor, haud firmo nititur. Conferri tamen merentur quae dicit Paulus 1 Cor. I. 26. βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ὅτι οὐ πόλλοι σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πόλλοι δυνατοὶ, οὐ πόλλοι εὐγενεῖς.

καὶ οὐκ ἠρνήσω. Conf. quae diximus Cap. II. 13. Hujus autem agendi rationis, fideliterque adhaerendi doctrinae magnifica ac splendida dederant documenta illi duodecim, de quibus supra diximus, qui martyrii coronas consecuti sunt. Ceterum duabus illis dictionibus: ἐτήρησας et ἠρνήσω σὺ, idem exprimitur; id vero factum, quo magis laudaretur et praedicaretur Philadelphenorum constantia; vel simpliciter fervori tribuendum est, quo auctor ductus esse videtur, ut non magnopere elegantiā ordinis regulas curaret.

Vs. 9. Ἰδοὺ, δίδωμι ἐκ τῆς συναγώγης τοῦ Σατανᾶ τῶν λεγόντων ἑαυτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ ψεύδονται· ἰδοὺ, ποιήσω αὐτοὺς, ἵνα ἥξωσι, καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σοῦ, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε.

Ecce dabo e Synagoga Satanae (nonnullos) eorum, qui dicunt se esse Judaeos, et non sunt, sed mentiuntur; ecce faciam eos, ut veniant et adorent coram pedibus tuis et sciant me te amasse.

Pro ἐκ τῆς συναγώγης, Cod. Arm. habet σοὶ τὴν συναγώγην. Vulg. MS. addit σοὶ. Vid. *Griesbachius.* Ad sequens ἰδοὺ addit idem Cod. Arm. καί. Nonnulli pro ἥξωσι, προσκυνήσωσι et γνῶσι exhibent ἥξουσι, προσκυνήσουσι et γνώσονται, quod ob praecedens ἵνα non probandum.

Praesens δίδωμι scriptum pro futuro, et vim habet τοῦ ποιήσω, in quo Hebraeos imitatur auctor, qui ita suum נתן usurpant. Conf. Deut. VI. 22. ubi Jehova signa et prodigia in Aegypto dedisse dicitur magna et multa ויתן יהוה אותות ומפתים גדלים ורעים. — De hac autem phrasi ἐκ τῆς συναγώγης, κ. τ. λ. vid. dicta ad Cap. II. vs. 9. Subintelligendum vocibus τῶν λεγόντων verbum τινάς.

ποιή-

(1) Vid. *Schleusneri* nov. ed. hac voce. Cf. *Glassius*, Philol. sacrae p. 529. seqq.
(2) Conf. *Eichhornius* et *Klinkenbergius* ad h. l.

ποιήσω αὐτοὺς κ. τ. λ. Ποιήσω repetitio esse videtur praecedentis δίδωμι. Notatur vero hoc versu, nonnullos e Judaeis fore venturos, qui avitam religionem cum Christiana doctrina conjungerent, et in Philadelphenorum conspectu (ἐνώπιον τῶν ποδῶν σοῦ) προσκυνήσωσιν, scil. Χριστῷ, (dativum enim poscit. Conf. Joh. IV. 23. προσκ. τῷ πατρί) i. e. adorarent et venerarentur Christum, doctrinam ejus magna cum veneratione multove studio amplectentes. — Veteres vero Graeci hoc verbum cum accusativo conjungere solebant, uti patet ex *Herodoto* (1) προσπίπτων προσκυνέει τὸν ἕτερον, *prostratus adorat alterum.* Sed cum Hebraei verbo השתחוה, quod Graecorum προσκυνεῖν respondet, particulam ל, indicem dativi addere soleant, scriptores N. T. ideo verbo προσκυνεῖν eundem tribuerunt sensum, cum praeterea LXX Interpretes iis praeirent. Conf. Matth. XIV. 33. XV. 15. Apoc. XIX. 20. Sed nonnunquam idem verbum προσκυνεῖν in N. T. construitur cum particula ἐνώπιον vel ἔμπροσθεν. Luc. IV. 7. Apoc. XV. 4. XXII. 8. ubi pro ἐνώπιον est ἔμπροσθεν. Hebraei enim verbo השתחוה addunt particulam לפני id est ἐνώπιον. Gen. XXIII. 12. וישתחו אברהם לפני עם הארץ. *Tum Abrahamus salutavit corpore inclinato*, veneratus est, *incolas regionis*, Chevitas (2).

Hoc autem verbo προσκυνεῖν olim *accessio ad sacra* notabatur: h. l. actio indicatur alicujus, qui se minorem sentiat illo, ad cujus pedes sese prosternit; desumta est dictio e Jes. LX. 14. ubi de Judaeis adhibetur *qui humi prostrati adoraturi sunt* (3). Idem fere est quod προσπίπτειν, cujus usus occurrit Act. XVI. 29. ubi ὁ δεσμοφύλαξ vs. 27. προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ καὶ τῷ Σίλᾳ. — Hoc autem facerent Judaei, sed simul agnoscerent, (γνῶσιν vid. Cap. II. 23.) Jesum Philadelphenos dilexisse. Joh. XXI. 15.: σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε· cui respondet ἀγαπάω, h. e. singulari amore, prae aliis, qui me sectantur. — Ob historiae silentium indicare haud possumus, ubi et quando haec promissio expleta sit (4).

V. 10. Ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ, τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Quia servasti verbum patientiae meae, ego etiam te servabo ex hora tentationis, quae veniet in totum orbem ad tentandos eos, qui terram incolunt.

Pro ὅτι Cod. Alex. habet καὶ· pro τηρήσω unum MS. exhibet ἐξήγαγον, nimirum alicui librario tribuendum, qui aliam forte sententiam de hac promissione fovebat; ad πειράσαι alibi additur πάντας.

Clas-

(1) Vid. Hist. Lib. I. 134. Plurima interim afferri possunt exempla, quibus cum dativo construitur: *Plutarch.* in Camillo pag. mea 145. προσκυνήσας τῷ Θεῷ. *Aelianus* V. H. I. 21. βασιλεῖ προσκυνήσαν.

(2) Cf. omnino *Leusden* l. l. p. 125.

(3) *Eichhornius* ad h. l. p. 135.

(4) Conf. *Klinkenb.* ad h. l. p. 152.

Classici scriptores, ni fallor, haud usi fuissent praepositione ἐκ, sed scripsissent, ἐν τῇ ὥρᾳ, quandoquidem τηρεῖν aliquam moram notat.

τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι; ita saepe apud Classicos pro simplici ἡ ταχὺ ἐλεύσεται.

πειράσαι scil. ὥστε. Similis fere locutio occurrit 2 Petr. II. 9. ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ubi de Lotho vs. 7. agitur. ῥύεσθαι vero motum quemdam notat; idcirco adhibetur ἐκ. Elegans nostro loco est ἀντανάκλασις, qua idem verbum repetitur, mutata nonnihil significatione, quam *Beza* in versione neglexit, *Piscator* vero expressit (1). Ὅτι ἐτήρησας — ἐγὼ τηρήσω. Per μετονυμίαν h. l. adhibetur verbum πειράσμος, notans *calamitas*, quia omnino *afflictio* est *tentatio*. — Vox ipsa, hac significatione gaudens, respondet Hebraeorum מַסָּה pro מְנַסָּה Deut. IV. 34. VII. 10. Ceterum cf. Luc. VIII. 13. ἐν καιρῷ πειρασμοῦ. XXII. 18. Act. XX. 19. 1 Cor. X. 13. Gal. IV. 14. alibi.

Hoc loco tautologia mihi observanda videtur, cujus usu imprimis Euangelii scriptores, maxime Marcus et Joannes, delectantur, in quorum scriptis, tanquam stili quidam χαράκτηρ, occurrit. Innuimus verba: τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Cf. Joh. I. 8, 20. XIII. 34. Apoc. XII. 7, 9. Tales dictiones, quas *Quinctilianus* ipse laudat, elegantissima sunt documenta ingenii orientalis, quae *Pindarus* et *Klopstockius*, qui poëtae in lyrica poesi summum attigerunt culmen, magni faciunt (2).

λόγος τῆς ὑπομονῆς μου, est *praeceptum meae patientiae*, quod rite tenuerant Philadelpheni: doctrina enim Christi praecipue etiam τὴν ὑπομονὴν injungit, et quidem talem, qualem ipse praestitit. Ita enim explicat *Heinrichs* (3) illud μοῦ, licet *Donker Curtius* (4) non dubitet, cum *Piscatore* referre ad τὸν λόγον. — Proprius est Johanni usus verbi λόγος, unde variae apud eum occurrunt hujus vocis significationes. H. l. *praeceptum*, *mandatum* indicat; prouti Euang. VIII. 55. καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρήσω, X. 35. πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο.

Ita laudantur Philadelpheni, quod fideli et constanti animo versati fuissent inter malevolorum afflictiones, qui omnibus modis illud efficere nitebantur, ut Philadelpheni a doctrina Christiana deficerent.

In disquisitione de promissionum, quae exhibentur, vero atque unico sensu, nulla epistola tantas objicit difficultates, quam ea, in cujus expositione nunc versamur. Quot enim capita, tot sensus! Nam quicunque hanc epistolam interpretandi periculum fecerunt, aliam atque aliam fere de ejus promissione protulerunt sententiam (5). Gro-

(1) Cf. *Glassius* l. l. T. I. p. 1342 seqq. ubi plura hujus generis exempla ex Joh. Euang. afferuntur II. 23, 24. IV. 31, 32. Coll. 34. VI. 28, 29.

(2) Vid. Cl. *W. A. v. Hengel*, Verh. over d. invloed v. d. bijz. Karakt. in op. Loc. Teyler. T. XXVII. p. 22. (3) L. l. p. 168. (4) L. l. p. 122.

(5) Vid. imprimis Cl. *Klinkenberg*, qui earum plurimas recenset. l. l. p. 154 sqq.

Grotius, persuasum sibi habens, Apocalypsin ante Neronis tempora esse conscriptam, ὥραν τοῦ πειρασμοῦ accipit de persecutione, quam hicce Imperator, crudelis Christianorum inimicus, in eos instituit. — Alii (1) vero eam, vel ad quodvis instans calamitatis et persecutionis tempus indefinite, vel ad Trajani validam et universalem persecutionem esse referendam opinantur. *Eusebius* autem disertis verbis narrat (2), Plinium Secundum, animo commotum multitudine eorum, qui fidei causa obtruncabantur, a principe Trajano impetrasse, ut lenius illi tractarentur, cum nihil agerent, quo leges violarent, nisi quod ἅμα τῇ ἕῳ διεγειρομένοι τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην canerent. Quibus Trajanus aures praebuit atque edixit: „*Christianorum gentem non diutius esse disquirendam; sed* „ *eam tunc puniendam, cum sponte in manus caderet* (3)." Itaque universalis illa Trajani persecutio minime intelligenda videtur, uti *Marckius* putat. *Vitringa* l. l. in genere omnes intelligit persecutiones, quae inde a Domitiano, usque ad pacem, ecclesiae a Constantino M. procuratam, fuerunt in Christianos motae. Sed de certa quadam calamitate sermonem esse ex epistola manifestum fit. Aliis Aureliani persecutio in mentem venit, sed, quominus hic Imperator eam institueret, mors eum impedivit (4). Infelix nobis videtur conjectura, quam alii (5) protulerunt, ad tempora Muhamedis respicientes, quibus tota fere Asia ejus imperio erat subjecta, quibusque Philadelphia per multa secula magna virtute Turcis sese opposuit, ac una in paucis seculo demum XIV capta est; sed non nisi conditionibus lenissimis, quales cum ceteris Turcae non inierant; ita quidem ut templa haud everterentur, et incolis libertas concederetur religionem exercendi. At vero, licet haec ita sese habuerint, haec expugnatio magnum incolarum Philadelphiae eripuerat numerum, nec non praecipua urbis pars, durante obsidione, erat deleta, ut vix servati in ea tentatione dici possint Philadelpheni. Praeterea non procul ab urbe viatoribus sese murus offert, cujus magnitudo ad 1800 pedes effertur, quique exstructus est ex ossibus eorum, qui urbem Christianae religionis causa tam acriter defenderant (6). Alii (7) denique ob oculos habuerunt vehementes illos terrae motus, morbos epidemicos similesque calamitates, quibus paulo post hae regiones vexatae sunt.

Si autem juveni, literarum campum vix ingresso, liceat, sententiam a summorum illorum Interpretum mente diversam, proferre, equidem putem per τὴν οἰκουμένην ὅλην totum terrarum orbem intelligi, non vero Romanum imperium, qua tunc temporis patebat; quod plurimi volunt. Usus enim horum verborum, in libro Apocalypseos, talem interpretationem non admittit. Cf. XII. 9. ὁ Σατανᾶς ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην. et XVI. 14. ἃ ἐκ-

πο•

(1) In quibus *Marckius*, l. l. p. 137. (2) l. l. III. 33.

(3) Cf. omnino *Plinius*, Ep. LX: Ep. 97, 98. (4) Vid. *Eusebius*, VII. 30.

(5) Inter quos recenseri potest Vener. *de Haas*, l. l. p. 217.

(6) Quod nobis refert Vener. *Wildschut*, l. l. p. 237.

(7) In quibus nostrates: Cl. *Klinkenberg*, Vener. *v. d. Broek*, p. 239. et *Wildschut*, p. 285.

πορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης. Ita etiam οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς mihi sunt incolae terrae universae, prouti VI. 10. ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς, quos judicabit Christus. Cf. VIII. 13. οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς. XI. 10. XIII. 8, 12 τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, 14. XIV. 6. XVII. 2. οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν, coll. vs. 8. Neque etiam calculum adjiciendum puto *Eichhornii* aliorumque sententiae, qui putant κατοικοῦντας ἐ. τ. γ. in omnibus hisce locis J. Christi esse adversarios; videantur modo XII. 12. et XIV. 6. Contra, Jesu Christi adversarii sunt illi, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βίβλιον τῆς ζωῆς. Cf. XIII. 8. XVII. 8. Vulgarem itaque verborum significationem retinere velim. — Communis vero tentatio a Servatore praedicta, intelligi potest ex aliis Jesu dictis, quae in Apocalypsi et alibi exhibentur. Dum in vivis adhuc esset, vaticinationem praeclaram edidit, Matth. XXIV. Luc. XXI. 35, 36, respicientem ad fraudes, quibus usuri erant falsi doctores, et ad aerumnas horribiles, quae gentes omnes erant pressurae; interea plurimos praedicit esse defecturos a vera religione; electos autem, qui Jesu constanter adhaererent, se e pereundi periculo esse erepturum. Ad haec conferenda sunt, quae in Apocalypsi de figuratis illis aerumnis, ac liberatione fidelium, a Jesu instituenda, dicuntur C. VI, VII. 1—8. et quae de Diabolo leguntur II. 10. XII. 9. ut ita etiam noster locus optime explicetur. — In memoriam igitur suis amicis revocat Christus instare ὥραν πειρασμοῦ, qua plurimi a virtute essent deflexuri; sed tutelam simul suam iis promittit, qua illos ex ea ipse sit erepturus. Hoc a Patre precatus fuerat Joh. XVII. 15. ut pii, quos suos dicit, ἐκ τοῦ πονηροῦ servarentur; idem nostro loco iis promittit se facturum. Cf. Joh. X. 27, 28. — Huic tutelae, inquit celeber quidam interpres (1), amoris inest documentum, quo Philadelphenos prosequeretur dominus, cujusque ad persuadendum vis tanta esset futura, ut vel hostes Judaei eum venerabunde agnoscere deberent. Cf. vs. 9.

Vs. 11. Ἔρχομαι ταχύ· κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου.

Venio cito, serva quod habes, ne quis tibi coronam auferat.

In nonnullis praemittitur huic vs. vocabulum ἰδού, quod, monente *Millio*, Proleg. §. 1111. irrepsit; in plurimis praeterea, iisque optimis MSS., non legitur; Parisinus et Alex. aliique omittunt; rejicitur item a *Griesbachio*.

ἔρχομαι ταχύ. Vid. C. II. 5.

κράτει ὃ ἔχεις. Significat idem quod πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε. Vid. Cap. II. 25. Hoc consilium verbis suis adjungit, ut eo certiores essent de Domini adventu, qui *brevi*, i. e. inopinato, adforet, et simul animus iis adderetur contra malevolos et fraudulentos.

ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου.

λαμβάνειν h. l. est *auferre*, *eripere* (2). Matth. V. 40. καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν. XV. 26. οὐκ ἐστὶ καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων. 2 Cor. XII. 20. εἰ τὶς λαμβάνει. He-

(1) Vener. *van Voorst* ad h. l.

(2) Cf. *Xenophon*, Cyrop. lib. N. 30. μὴ τίς μου τὴν οἰκίαν διώρυξας καὶ τὰ χρήματα λάβοι.

Hebraeorum לקח respondet. Conf. Gen. XXVII. 36. *καὶ νῦν ἔλαβε τὴν εὐλογίαν μοῦ*, *et nunc abstulit benedictionem meam*.

μηδεὶς, scil. eorum, qui mihi tibique sunt adversantes.

στέφανος proprie *corona*, notat h. l. quidquid alicui honori, decori ducitur. Ita *τὸ τηρεῖν τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς* corona Philadelphenorum erat. Hanc ne perderent, deficiendo a fide et veritate, instigantibus malevolis, fraudulentisque circumvenientibus, Servator monet. Saepius hac voce utuntur N. T. scriptores. Ita Pauli *χαρὰ καὶ στέφανος* erant Philippenses. Conf. Epist. IV. 1. Job. XIX. 9. *ἀφεῖλε στέφανον ἀπὸ κεφαλῆς μοῦ*. Est *στέφανος τῆς ζωῆς* illud decus, quo prae aliis Philadelphenorum virtus Domino placebat (1).

Vs. 12. *Ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στύλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι· καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου, τῆς καινῆς Ἱερουσαλὴμ, ἡ καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν.*

Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, nec foras amplius egredietur. Et inscribam ei nomen Dei mei, et nomen urbis Dei mei, novae Hierosolymae, quae descendit e coelo a Deo meo, et nomen meum novum.

ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτόν. Est nominativus absolutus Hebraeorum, uti Ps. XVIII. 31. האל תמים דרכו i. e. [*quod attinet ad*] *Deum*, *integra* [*est*] *via ejus*. Vid. Cap. II. 7.

οὐ μή. Duo negativa, de quibus vid. quae diximus ad vs. 3.

ἐξελθεῖν est *egredi*, h. l. vim habens *τοῦ ἐκβάλλεσθαι*, *loco moveri*, secundum Syriasmum נפק, cui respondet in vers. Syr. Matth. VIII. 12. IX. 33. Cf. 1 Joh. II. 19. *ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον*, *e nostra societate ejecti sunt* (2).

ἔτι majorem vim, durationis scilicet, particulis *οὐ μή* addit, ut adeo sit pro *μηκέτι*, *nunquam*. Cf. Act. XIII. 34. *μήκετι μέλλοντα ὑποστρέφειν*. Phrasis autem *καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι* columnam depingit firmam ac stabilem, ut adeo per omnes tempestates locum suum teneat, neque ex eo evelli possit.

ἡ καταβαίνουσα. Ad anacoluthon declinandum lectio recepta habet *ἡ καταβαίνει* (3); scribitur vero hoc loco praesens pro futuro *ἡ καταβησομένη*, ob rei certitudinem.

Quod supra ad expositionem verborum *τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ* dixi de difficultate, quae hu-

(1) Cf. *v. d. Broek*, p. 260. *Wildschut*, p. 238. *Heinrichs* l. l. 168. Non possum non laudare *Herderi* elegantiam, h. l. dicentis: *Wenn alles in der Versuchungsstunde wanken wird, soll er (der treue Haushalter) nicht wanken, er soll seine Krone festhalten bis ans Ende.* — Neque hodiernis poetis et oratoribus displicet elegans comparatio summam vitae terrestris felicitatem inter et coronae fulgorem. Ob oculos habeo Cl. *Borgeri*, tristissimam uxorum mortem lugentis, elegiam: *Aan den Rijn, in de Lente van 1820. Den slag, die mij ten tweeden male De kroon deed vallen van het hoofd.* (2) Cf. *Schleusner*. Lex. h. v. (3) Cf. *Heinrichs* ad h. l.

hujus epistolae sensui inest, denuo mihi fatendum est in hac promissionis parte, παιδὸ ac vincenti Christiano datae. Quotquot enim vires in hisce periclitati sunt, aliam atque aliam elicuerunt sententiam. Sunt, qui tropum ποιήσω αὐτὸν στύλον κ. τ. λ. ductum putent ex 1 Reg. VII. 15, 21. 2 Chron. III. 15, 17. ac respici velint ad duas illas columnas, quae erant in fronte templi Salomonis, et ob firmitatem suam *Jachin* et *Boas* vocabantur (1). Alii, qui alludi opinentur ad Eliacimum, regis ministrum, cui, ut diximus, claves palatii erant traditae, quique Jes. XXII. 17—25. clavo comparatur, firmo loco infixo, ut in eo suspenderentur omnia proavorum ornamenta ac insignia, eoque symbolo igitur indicaretur, eum imperio fore decori augusto (2). Verum nostro loco non legimus de clavo infixo, prouti apud Jes. XXII. 23. במקום נאמן — Nonnulli, qui ad crebros terrae motus, quibus conquassari solebat Philadelphenorum urbs, respici autumant, nimium profecto argutantur (3).

Alii porro, qui faciunt cum *Eichhornio*, rem ita explicant, quasi cogitandum esset de administris, qui, regis amici, ad interioris admissionis consilia adhibentur, et ita columnae dici possunt, quibus regni securitas et tranquillitas fulcitur. Apocalypseos auctorem prorsus imbutum fuisse antiquorum vatum dictionibus jam saepe observavimus; hunc autem locum ex iis explicandum esse non crederemus. Prouti enim tropus τῆς ψήφου λευκῆς Cap. II. 17. e Graecorum Romanorumque more explicuimus, eodem modo h. l. nobis agendum videtur. Scilicet, apud hos more erat receptum, ut in victorum honorem columnae sive statuae erigerentur, quae vel in foro ponebantur; cujus rei testis nobis est nobilissima illa Trajani columna; vel in templis, v. c. Romae in aede Jovis Capitolini, quae Scipionis Africani, Julli Caesaris, aliorumque columnas continebat. Remoto igitur tropo, promittitur piis Philadelphenis, eos olim locum singularem, sedem eximiam, eamque perpetuam, esse consecuturos (ναὸν pro Μόνας vid. vs. 9.) ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ μου, i. e. *in coelo*, societate beatorum animorum coelesti (4).

Sed praeterea (si modo juveni liceat cum magnorum virorum dictis suas etiam conferre opiniones) quum Apocalypseos Auctor aurea Romanorum aetate viveret, horumque nomen ubivis extenderetur victoriis, quas hic illic terrarum reportaverant, inque principum honorem eo tempore, uti et paulo post, et diu ante, tales erigerentur columnae, quid mirum, Auctori nostro, magnificas ideas de perpetua felicitate coelesti animo volventi, hanc consuetudinem ob oculos fuisse, eumque plus minusve hac cogitatione imbutum ad illam respexisse?

καὶ γράψω κ. τ. λ. Haec inscriptio non in fronte victoris haberetur, sed ἐπὶ τὸν στύλον.

(1) *Grotius* l. l. p. 374. *Vitringa* l. l. p. 141. *Marckius*, p. 140.

(2) *Rosenmüllerus* in Scholiis, ad h. l.

(3) *Heinrichs* l. l. p. 169.

(4) *Klinkenberg* l. l. p. 149. Vener. *Wildschut*, p. 239. et *Middelveld*, Boekz. Ao. 1823. Oct. p. 469. licet aliam etiam addat sententiam.

λον, uti *Arethas* recte interpretari mihi videtur, perspicuitatis causa addens: ἐπὶ τὸν νόητον στύλον (1). Notum enim est columnis, in aliorum honorem exstructis, nomina victorum eorumque res gestas inscribi aliaque plura, quae iis laudi ducuntur. Itaque allegoriae filum producens Auctor dicit, τῷ στύλῳ inscriptum fore triplex nomen. Primum foret nomen Dei ipsius, τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου. In veterum Romanorum columnis literae D. O. M. insculpebantur, quae significarent, victoriam, auxiliante Deo Optimo Maximo, esse reportatam; Philadelphenis autem indicium esset, suae constantiae atque peculiaris felicitatis, qua gauderent, soli Deo gratias esse referendas. Cf. VII. 9 — 12. — Secunda inscriptio foret τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου, τῆς καινῆς κ. τ. λ. quo emblemate Philadelphenus pius et fidelis tanquam civis urbis coelestis cognosceretur; ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ enim symbolice est coelum, ubi Deus singulari modo adest. Cf. Hebr. XII. 22. πόλις Θεοῦ ζῶντος. Dicitur haec urbs ἡ καινὴ Ἱερουσαλήμ, quo nomine symbolico propter ejus praestantiam ac magnificentiam saepius coelum appellatur. Hebr. XII. 22. Apoc. XXI. 2. alibi. Etenim cum Johannes victoriam Christianismi de Judaeorum et Gentilium cultu sensibus exponere vellet, cum ipse Judaeus esset, et ideo facile rebus externis moveretur, secundum Judaeorum morem, Hierosolymam terrestrem proposuit Mosaici cultus imaginem exhibentem; Romam vero symbolum ethnicae religionis fecit. Quum vero Hierosolyma, Judaeorum metropolis, sedes esset omnium, quae pulcritudine, venustate, elegantia hominum animos captaret, coelum meliori nomine notari non poterat, quam Hierosolymae coelestis; simul sese ad Judaeorum accommodans opiniones populares, quibus coelum sibi effingere solebant, quae omnia contineret, quorum Hierosolyma terrestris speciem tantummodo atque umbram referebat (2). Adduntur ἡ καταβαίνουσα κ. τ. λ. quae, ni fallor, facile intelligi possunt, si modo conferantur quae Cap. XXI. 2. legimus, ubi Johannes dicit, se vidisse urbem sanctam, Hierosolymam novam, e Coelo descendentem a Deo. Plurimi Interpretes nomen illius urbis dicunt יהוה שמה, i. e. *Jehova ibi.* Ezech. XLVIII. 35. — Tertia inscriptio, praeeunte *Grotio*, nomen foret ipsius Jesu, καινὸν, quale ipse habiturus est; *titulus praeclarus*, quo Christus dicitur βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων. Cf. XIX. 16. Vid. dicta ad Cap. II. 17.

Tota vero promissio, quae hac sectione continetur, prae omnibus magnifica et sublimis, symbolico sensu remoto, notat: *Ille, qui constanter perdurat, aliquando in coelo singulari fruetur felicitate sempiterna, quam Dei gratiae, meritisque Messiae acceptam ferat* (3).

Vs. 13. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Qui aures habet audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.

Vide Cap. II. 7. 29.

(1) Hanc autem sententiam repudiat Cl. *Vitringa* l. l. p. c.

(2) Legi hic de re meretur Cl. *Eichhornius*, Einleitung in d. N. T., Tom. II. p. 351. 352.

(3) Cf. Cl. *Klinkenberg* l. l. p. c. Vener. *Willebrord*, p. 241.

§ 7.

EPISTOLA AD LAODICENOS.

Urbis ejusque Ecclesiae historia.

Laodicea urbs olim erat in meridionali *Phrygia* sita, quae *Phrygia Pacatiana* vocatur, media *Philadelphiam* et *Colossas* inter. Antiquitus *Diospolis*, postea *Rhoas* dicta (1), tandem ab *Antiocho* II, *Syriae* rege, qui eam amplificavit, eximieque ornavit, in uxoris *Laodiceae* honorem, nomen accepit, quo nostro in loco prodit (2). *Ptolemaeus* eam vocat *Laodiceam ad Lycum*, ad cujus fluminis ripam condita erat, ut distingueretur ab aliis, eodem nomine insignitis, imprimis ab illa quae in *Syria* ad mare mediterraneum sita fuit, ut et ab ea, quam *Stephanus* ἑτέραν (Λαοδικεῖαν) Λυδίας dixit (3). — *Strabo* (4) aliique scriptores memoriae prodiderunt hanc magnam fuisse urbem, cujus incolae inprimis mercaturae operam darent, quae maximam partem lana vendenda conficiebatur; ob fertilitatem enim soli multae oves in urbis vicinitate habebantur, quarum lana et subtilitate et colore longe praestabat. — Licet bello Mithridatico magna accepisset damna, quum ingens incolarum numerus captivus educeretur, aliique haud pauci interficerentur, mox tamen caput extulit et ad pristinam rediit auctoritatem, imprimis soli fertilitate atque divitum quorumdam civium liberalitate, quorum nomina *Strabo* (5) nobis servavit. Vehementibus terrae motibus, quibus illa regio quam maxime est exposita, vexata fuit tempore *Trajani* (6). Sed ipsis suorum civium divitiis, cum nullum a Romanis auxilium iis praeberetur, denuo est exstructa.

Epistola, quam de septem nostris ultimam tractaturi sumus, Antistiti Ecclesiae data est, cujus nomen a scriptorum nullo nobis est relictum. Condita jam erat tempore Pauli, qui Colossenses, in Epistola, quam ad eos scripsit, jubet, ut eam etiam Laodicenis traderent, iisque commendat aliam quamdam ἐκ τῆς Λαοδικείας datam, Col. V. 13—16. — Non satis constat, quisnam Euangelii doctorum eam condiderit. Paulus, qui caeteras condidisse videtur, quas memoravimus Ecclesias, in eadem Epistola II. 1, ejus mentionem facit, dicens, Laodicenos in iis esse, οἱ οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπον αὐτου ἐν σαρκί. Epaphram, discipulum suum laudat, narrans magno eum fuisse studio et amore ductum erga Christianos, qui ibi habebantur, unde forsan effici posset, hunc primum ad eos Euangelium detulisse. — Dolendum sane, ubi in caeteris nonnihil laudis ad Christianos refertur, in hac

(1) *Plinius*, l. V. c. 29.
(2) Cf. *Stephanus* in libro de Urbibus ad h. v.
(3) *Vitringa*, p. 153 in nota.
(4) Geogr. l. XII. 397. et XV. p. 663.
(5) l. XII. p. 395.
(6) Cf. Annal. lib. XV. c. 27.

hac Epistola ne minimum quidem obtinere, quod laudi vel approbationi iis ducatur. Contra vero perstringuntur ob neglecta Euangelii praecepta; graviter admonentur ut resipiscant; sub pulcherrimis emblematibus eximia in altera vita iis hac lege promittitur felicitas, solennique formula evocantur ut audiant, quid Spiritus Ecclesiis dicat. — Ex historia patet hanc epistolam prioribus saeculis haud parvam habuisse vim in Laodicenorum animos, quum socordiam illam, ob quam perstringebantur, amisisse atque amore Christi flagrasse videantur. Notum enim est, Laodicenos per tria saecula ad magnam auctoritatem increvisse, eorumque urbem ad dignitatem Episcopalem escendisse, cum Antistes Ecclesiae singulari Metropolitani nomine insigniretur, atque principatum teneret aliarum hujus regionis urbium. Anno 361 praeterea magna ibi habita est Synodus, qua Ecclesiastica disciplina constituebatur (1).

Hodie vero nulla ibi Ecclesia, nullus Episcopus! Epheso candelabrum eripuit Christus; severus ac simul justus judex Laodicenos ore exspuit. Theatrorum et Aquaeductuum rudera pristinam ostendunt magnificentiam; nullum vero templum vestigia conservat fidelium, qui antea eo confluxerint. — Locus, ubi olim sita fuit Laodicea, a Turcis hodie occupatur, atque ab iis *Eski-Hisar* vocatur, secundum recentissimas litteras perpaucos incolas habens, quorum duo tantum Christianorum nomen gerebant, qui ne legere quidem aut scribere erant edocti (2).

Periodistarum sententia.

De nulla tantopere haesitant, tantasque ac tot movent dubitationes viri hujus rei amantes, quam de hujus Epistolae sensu mystico. Quam alius de ea profert sententiam, rejicit alius, vel suam ei superstruit, quae mox ab alio quodam renovatur vel prorsus permutatur. *Vitringa* (3) non dubitat, quin in ea *statum Ecclesiarum Protestantium* exhibitum putet, „ qui proxime praecederet notabilia illa judicia, quibus Deus novissimo tempore „ in Ecclesiam ejusque hostes animadverteret, ad illam quidem castigandam et a vitiis, „ quae contraxerat, purgandam; hos vero delendos ac destruendos et ita Ecclesiam ad „ eum statum felicem perducendam, a Prophetis pronunciatum, cum statu ultimae illius „ afflictionis hujus Ecclesiae proxime conjungendum."

Nominis notio, licet quam maxime detorta, secundum eos est *legislatrix populorum*, ex λαός et δίκη, quia potentiores magnam vim in populum exserunt; vel tamquam *ea*, *quae*

(1) Exstant hujus coetus canones adhucdum in Concil. T. I. f. 1495. Vid. *Bachiene* l. l. ad h. v.

(2) Cf. Berigten van het Nederlandsch-Zendeling Genootschap No. 7. 1816. p. 97.

(3) l. l. p. 161.

quae populos ulciscitur, quia Euangelii adversarii graves Deo dabunt poenas. Quanta autem audacia haec proferantur, ipse bene perspexit celeberrimus vir, cum (1) addat: „ *Stephanus* forte rectius; sed nos, qui in interpretationibus mysticis veram vocum signi„ficationem respicimus, id nihil curamus."

Epistolae Expositio.

Vs. 14. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ Ἀμὴν, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ.

Et angelo Ecclesiae, quae Laodiceae est, scribe: haec dicit Amen, testis ille fidelis et verax, princeps procreationis Dei.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ κ. τ. λ. Vid. Cap. II. 1.

Τάδε λέγει ὁ ἀμὴν. — Ἀμὴν etymologice est adjectivum a verbo אמן, quod in Niphal notat: *firmum, certum, verum, fide dignum*. Saepissime etiam occurrit particulae vim atque locum habens, quae in initio sententiae posita et nonnunquam repetita *confirmantis* et *jurantis* notionem habet. Nostro autem loco est nominativus, simili modo, quo Latini ex adverbio saepe nomen faciunt, v. c. *clarum mane*, *cras illud*, *cras hesternum*. Itaque tituli instar est positus, quo significatur, Christum omnibus suis promissionibus satisfacere. Cf. 2 Cor. I. 20. (2).

ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός. Vid. vs. 7. Μαρτυρεῖν dicitur quicumque docet et hominibus ea tradit, quae ab alio perceperit, uti Servator ea praedicat, quae a Patre acceperat. Joh. I. 19. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ιωάννου. III. 28. IX. 39—41. XIII. 8. XV. 6.

ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ. — Ἀρχὴ est *princeps*, *dominus*, idem quod ὁ ἄρχων, quali nomine omnes, qui potestate ac dignitate sunt insignes, appellantur. Rom. VIII. 38. οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί. Eph. I. 20. ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς. Col. II. 10. ὑπομίμνησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς — ὑποτάσσεσθαι. In versione Alex. Nehem. IX. 17. καὶ ἔδωκαν ἀρχὴν ἐπιστρέψαι. Amos VI. 1. ἀπετρύγησαν ἀρχὰς ἐθνῶν. — Cf. ad h. l. Apoc. XXI. 6. ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. item XXII. 13. priori loco idem est, quod τὸ ἄ καὶ τὸ ὤ, posteriori repetitio est verborum: πρῶτος καὶ ἔσχατος.

κτίσις est metonymice *totum universum*, *omnes res creatae*. Marc. X. 6. ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως. XIII. 19. οἵα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, ἧς ἔκτισεν ὁ θεός. Cf. Col. I. 15. πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Prodit igitur Christus h. l. tamquam princeps ac Dominus omnium rerum a Deo procreatarum, summum imperium principatusque dominium tenens in omnia, quae sunt creata. Ariani putarunt Jesum hisce significari tam-

(1) p. 165 in nota. (2) *Grotius* l. l. p. 375.

tamquam Dei creaturam, quae inter omnes prima a Deo producta esset. Hujus sententiae subsidium invenisse opinantur in Prov. VIII. 2. κύριος ἔκτισε με ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Sed parum efficit: locus est poeticus de sapientia Dei. Nec Jesum, de quo in omnibus hisce Epistolis excellentissima exponuntur attributa, ita appellatum, ullibi videmus, tanquam *creaturam cum aliis creaturis comparari*. Non per creationem productum, sed per nobiliorem modum *generatum* Dei esse Filium certi sumus; praeterea πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο κ. τ. λ. (1). Ea igitur potestate ac majestate instructus, qua eum deprehendimus principem rerum a Deo creatarum, simul est Ecclesiae caput ac Dominus (2).

Vs. 15. Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός· ὄφελον ψυχρὸς ἦς, ἢ ζεστός. *Novi tua opera, te neque frigidum esse, neque fervidum. Utinam frigidus esses aut fervidus!*

Pro ἦς legitur a nonnullis εἴης, in quibus *Grotius* et *Millius*, qui posterior illud probat, cum sit *curantis Grammaticam* (3). Magnum autem non intercedit hisce lectionibus discrimen; ἦς vero plurimi, in quibus Vulgata prob. *Griesbachio*, retinuerunt. — Ὄφελον promiscue omnibus numeris, personisque inservit v. c. ἡ γὰρ μέλι ταῖς ἀποθήκαις ἐναποτίθεται· ὡς ὄφελόν γε καὶ ἡμεῖς τοιοῦτο λαβόντες σοφίας ὑπόδειγμα (4). Est proprie aoristus secundus verbi ὀφείλω· n. l. adverbialiter sumendum; notans: *utinam*. Conf. 1 Cor. V. 8. καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε· 2 Cor. XI. 1. ὄφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τι τῇ ἀφροσύνης (5). Respondet Hebraeo מִי יִתֵּן Job. XV. 13. εἰ γὰρ ὄφελον ἐν ᾅδῃ με ἐφύλαξας.

ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός. Hoc loco proverbialis nobis occurrit dictio, nec itaque liberius praeter necessitudinem premenda: οὔτε ψυχρὸν εἶναι oppositum est τῷ οὔτε ζεστὸν εἶναι, atque de eo dicitur, qui, rem sibi cognitam, negligenter tractat, minimeque cordi habet: dubium notat hominem, ignarum et inertem, quem belgice dicimus: *een man zonder karakter.* De tali indole vid. *Seneca* (6): „ *adjice et illos, qui* „ *non inconstantiae vitio parum leves sunt, sed inertia. Vivunt, non quomodo volunt,* „ *sed quomodo coeperunt.*" Apud *Xenophontem* (7) ψυχρὸς is dicitur, qui non facile movetur amore, et is qui est ingenio frigido et a vero acumine alieno. Apud *Arrianum* (8), τί ψυχρὸς εἶ καὶ ταλαίπωρος; *quid frigidus es et lentus?* — Ζεστός dicitur

(1) Vid. *Oecumenius* Comm. l. l. p. 684 sq. (2) *Wildschut* l. l. p. 167.

(3) Prolegom. §. 1111. pag. 111. (4) *Vigerus* l. l. p. 277.

(5) Conf. Herod. I. c. 111. τὸ μήτε ἰδεῖν ὄφελον. — Sexcenties haec particula, adverbii vim habens, apud *Homerum* aliosque occurrit. Conferri item meretur *Graevius* ad *Luciani* Soloecist. T. II. *Opp.* p. 730.

(6) De Tranquillitate Animi; ex ed. *J. Lipsii* 1632. p. 149. Conf. *Heinrichs* l. l. p. 171.

(7) Cyrop. VIII. 4. 10. (8) Diss. Epict. V. c. 4.

tur de fervore, proprie vi ignis excitato, *bulliens*, per onomatopoeiam, quia liquor bulliens sonum format, similem huic verbo sibilanti ζέω. Metaphorice *summo ardore, studiove alicujus rei flagrans*, ὁ εὐκίνητος καὶ θέρμος (1). Cf. Act. XVIII. 25. ζέων πνεύματι. Rom. XII. 11. idem quem *Alberti* (2) ἕτοιμον dicit πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν. — N. l. diserte haec phrasis usurpatur de hominibus, quibus minime cordi erat religio Christiana, quam licet ore profiterentur. *Frigidi* enim non erant eum, inter gentiles viventes, Jesum lubenter, unicum Sospitatorem haberent; neque tanquam *fervidi* celebrari poterant, cum haudquaquam eo amore flagrarent, quo ille ducitur, qui omni studio totoque animo cujusdam partes sequitur. — Ob hanc autem difficilem ac tristem animi conditionem, per queruli voti modum additur: „*utinam frigidus esses*, „*aut fervidus!*" Qui enim *tepidus* est, in pejori versatur conditione, quam qui nondum acceperit Jesu religionem; ψυχροὶ enim sunt gentiles, oculorum lumine capti: hi vero ζέουσι, simulac religionem Christianam zelo pietatis profiteantur. Iidem porro poenas luent minores, quam qui majori luce sunt collustrati, Matth. XI. 21. 24. Joh. IX. 41. εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν, ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. Hebr. X. 26. 27. — Metaphora vero, quam h. l. observamus, et sequenti vs. productam videmus, nos animadvertere jubet in potum tepidum, qui ad saporem est ingratus. Ita *Solonis* leges infamem dicebant, quicunque nulli parti se addiceret, et *Epictetus* (3) monet, ἕνα σε δεῖ ἄνθρωπον, ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι. — Apocalypseos loco similis dictio habetur, quae legitur Hebr. XII. 12. διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε.

Vs. 16. Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ζεστὸς, οὔτε ψυχρὸς, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου.

Itaque, quum tepidus sis, neque fervidus, neque frigidus, te evomam ex ore meo.

Nonnulla Msta habent καὶ οὔτε ψυχρὸς καὶ οὔτε ζ. — Οὕτως est adverbium, vim conclusivam habens, notans: *Itaque, quoniam* (4). — Χλιαρὸς dicitur, quicunque in pietatis studio languet, speciatim, qui aliquid ex ardore Jesu remittit, atque, cum Christianus dici velit, nec tamen causam religionis serio agit, nec vitam confessioni conformem ducit: opponitur ab altera parte τῷ ψυχρῷ, τῷ ζεστῷ ab altera.

ἐμέσαι. Praeter h. l. nusquam in N. T. legitur. LXX Int. usi sunt Jes. XX. 14. ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων, καὶ ὁ ἐμῶν ἅμα, ubi respondet τῷ קיא *vomitus*, cum affixo בקיאו *in vomitu suo*. Proprie igitur significat *evomere*, quod ille agit, cui tepida aqua vomitum movet. Metaphorice significat, *repudiare cum fastidio*; prouti tepida stomacho sunt in-

(1) Vid. *Schleusneri* Lexic. nov. edit. p. 1013 in v.

(2) Gloss. N. T. p. 108. (3) Ench. c. 36.

(4) Conf. *Glassius*, Philol. Sacr. Lib. I. p. 439.

ingrata ac nauseam afferunt, ita Laodicensium tepida vivendi ratio, quod ad Jesu doctrinam attinet, tantopere displicebat, ut eorum mores in proverbium etiam apud nos abierint, dicentes: *het is een Laodiceër.* Hanc ob rem eos evomeret Christus, eos sibi relinqueret, neque amplius admoneret (1).

Vs. 17. Ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω· καὶ οὐκ οἶδας, ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος, καὶ ὁ ἐλεεινὸς, καὶ πτωχὸς, καὶ τυφλὸς, καὶ γυμνός.

Quia dicis: dives sum et ditatus sum et nullius rei indigeo; et nescis te esse miserum, et miserandum, et pauperem, et coecum, et nudum.

In Steph. deest ὅτι ad illud πλούσιος. Alexand. Cod. exhibet pro οὐδενὸς simplex οὐδὲν (2).

Primum ὅτι notat *quia*; ita ut ad id respondeant quae hac et sequenti sect. habentur; de altero ὅτι, qui characteristicus Johannis est pleonasmus, vid. ad vs. 8. ὅτι μικρὰν ἔχεις δ. ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιός εἰμι κ. τ. λ. Laodicenses dicebant, i. e. jactabant divitiis suis, quas possidebant. De tautologia, quae hic iterum mihi obtinere videtur in verbis πλούσιος εἰμὶ, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω, vid. ad vs. 10. Similis exstat locus apud *Arrianum* (3): ἀλλ' ἐγὼ πλούσιός εἰμι, καὶ οὐδενὸς χρεία μοι ἐστίν. — Jesus proponitur loquens de divitiis, opibus terrenis, quas Laodiceni mercatura, opportuno urbis situ solique fertilitate, corraserant; hanc ob rem alia bona, licet longe istis caducis praestarent, parvi faciebant, nullam felicitatem cum ea, qua gaudebant, comparari posse putantes. Ita rite mihi omnia cohaerere videntur: homo enim dives facile eo pervenire solet, ut coelestia bona negligat; quod eum facit, dicitur χλιαρὸς, quia eorum momentum ac praestantiam aeque bene perspicit ac Laodiceni religionis Christianae merita, sed simul etiam talis homo est ταλαίπωρος, ἐλεεινὸς κ. τ. λ. (4). Gnosticorum praeterea opinionibus imbuti, generi humano tam noxiis, quam universe nefariis, jactabant se et interna, quam dicebant suam lucem, et scientia et animi probitate prae aliis eminere dicebant. Sed misere fallebantur! Dominus ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας penitus eos perspicere dicitur, quum elegantissima climace καὶ οὐκ οἶδας, ὅτι κ. τ. λ. ad illorum vanam respondeat gloriationem πλούσιος εἰμὶ κ. τ. λ., eorumque pauperiem et inopiam detegat, atque si-

(1) Conf. *Grotius* l. l. — Jam saepius elegantis *Herderi* contulimus dicta, praesertim in iis locis, ubi, suis verbis verborum Johannis sensum rite implicans, lectores secum arripere solet. Nec possum non ad h. l. referre; quae dicit p. 37, sq. *Hier spricht Amen, der treue Zeuge, der nicht heucheln kann, der seine Lieblinge scharf überweiset; nichts ist ihm widriger, als lau Wasser im Munde, ein laues aufgeblasnes Gemüth. Er spricht hier, wie er oft zu den Pharisäern sprach: lieber blind, als falschsehend, lieber eiskalt, als laulich.*

(2) Vid. *Millius* in notis.

(3) Ep. III. c. 7.

(4) Cf. *Wildschut*, p. 272.

sibi cognitam esse ostendat. — Ταλαίπωρος est ille, qui gravi quodam labore fatigatur et hanc ob rem τάλας dicitur a τλάω et πῶρος, ὅ ἐστι πάθος (1). Aristophanes (2) τὸν ἐμὸν μὲν αὐτοῦ τοῦ ταλαιπώρου σχεδόν. Euripides (3) εἰς μητρὸς ἦλθον τῆς ταλαιπώρου λέχος. Apud *Homerum* sexcenties ὦ ταλαίπωρε, ὁ ταλαίπωρος Ὀδυσσεύς. — Ἐλεεινοὶ erant Laodiceni, prouti ille, qui miseria sua alterum ad misericordiam movet (4). Propter hanc miseram eorum conditionem Jesus ἔλεος ἔχει aliaque iis consulere dicitur vs. 18. *Aeschylus* (5) καὶ μὴν φίλοις ἐλεεινὸς εἰσορᾶν ἐγώ. (Attici semper ἐλεινὸς usurpant: ἐλεεινὸς ne extra quidem Jambos et Trochaeos, v. c. *Sophocles* Philoct. 1130. ἦ που ἐλεινὸν ὁρᾷς (6)). Πτωχοὶ erant Laodiceni, licet maximis gauderent divitiis; ast vanis atque fluxis illis! Euangelium vero docet coelestes illas opes, quas ignorarent, esse perpetuas nec ulla temporis labe perituras: cf. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. — Τυφλοὶ dicuntur, quia inscii et ignari erant miserrimae suae conditionis. Matth. XV. 14. usurpatur haec vox de Pharisaeis ὁδηγοί τυφλοὶ τυφλῶν: XXIV. 26. Φαρισαῖε τυφλέ· respondet Hebraeorum עִוֵּר Jes. XXIX. 18. *Sophocles* (7) σοὶ δὲ τοῦτ' οὐκ ἔστ', ἐπεὶ τυφλὸς τά τ' ὦτα τόν τε νοῦν τά τ' ὄμματ' εἶ. — Licet pulchris ornati essent vestibus, auro atque argento splendidis, γυμνοὶ tamen erant, cum decora et venusta vestis, virtutis scil. Christianae, eos non tegeret, cf. Apoc. XVI. 15. XVII. 16.

Vs. 18. Συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς, καὶ ἱμάτια λευκὰ, ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου· καὶ κολλούριον ἔγχρισαι τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς.

Consulo tibi, ut emas a me aurum, igne exploratum, ut ditescas, et alba vestimenta, ut vestiaris neque conspicienda reddatur turpitudo tuae nuditatis, et collyrium oculis illinendum tuis, ut videas.

Pro ἔγχρισαι, quod *Bengelius*, *Millius*, *Wetstenius*, *Griesbachius* probant, nonnulli Codices exhibent: ἔγχρισον, Imperative vel ἵνα ἐγχρίσῃς, vel ἵνα ἐγχρίσῃ ἐπὶ τ. ὀ. — Συμβουλεύω idem est, ac βουλεύω, quod non in N. T. sed in vers. Alex. legitur, Jes. XIII. 8. Τίς ταῦτα ἐβουλεύσεν ἐπὶ Τύρον. Ad hoc verbum, compositum cum Praep. σὺν, quadrant, quae *J. T. Krebsius* (8) dicit, *in multis quin plerisque verbis compositis praepositionum vim plane esse nullam.* Significat *suadeo*, *consulo*, uti apud *Herod.* (9) τῇδε

οἱ

(1) *Suidas* in v.
(2) *Plutus*, V. 33. cf. *Schol.* ad h. l.
(3) Phoenissae 1623.
(4) *Suidas*, ὁ ἐλεεινὸς, ὁ ἐλέους ἄξιος.
(5) *Aeschylus*, Prometheus. 246.
(6) Cf. *R. Porson.* ad Euripid. T. I. Praef. p. VIII.
(7) Oedipus Tyr. V. 379. Conf. *Aristophanis* Plut. vs. 48.
(8) in Praef. ad nov. edit. lex. *Schoettgenii*. — Locus, hic a nobis allatus, citatur in Cl. *J. van Voorst*, *Animadv. in N. T. de usu verborum cum Praeposit. compos.* P. I. p. 8.
(9) Lib. II. 107.

οἱ συμβουλεῦσαι, i. e. hanc ei consilium dedisse, (eodem autem capite usurpat *Herodotus* hoc verbum prorsus alio sensu, συμβουλεύεσθαι τῇ γυναῖκι i. e. deliberasse cum uxore); *Xenoph.* (1) συμβουλεύῃ ἐπιχειρεῖν τῷ πολέμῳ· Joh. XVIII. 14. ἦν δὲ Καϊάφας, ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις.

In Allegoria pergit auctor, quae desumta ex Jes. LV. 1, 2. et ad Laodicenorum statum est accommodata. Postquam enim eorum inopia est detecta, admonentur, ut ab eo emant. — Ἀγοράζω proprie est ἐν ἀγορᾷ, *foro versor* (2); inde: ea, *quae ibi emtui sunt exposita*, *emere*, quod *Herodotus* (3) διατίθεσθαι τὰ φορτία appellat. Johannem neque in Apocalypsi, neque in aliis, quae ejus nomine feruntur, scriptis, hujus verbi usus fugit, conf. Apoc. V. 9. XIII. 17. XIV. 3, 4. Joh. I. 29. 1 Joh. I. 7. Jesus h. l. mercatoris personam agit, ita ad Laodicenorum rationem accommodatus, qui mercatura valebant. Παρ' ἐμοῦ cum ἐμφάσει dictum. — Χρύσιον πεπυρωμένον est aurum igne exploratum; opifices enim aurarii in ignem conjicere solent aurum ut a scoriis sit purum et lectissimum. Cf. Apoc. I. 15. ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι. — Tali auro *Ovidius* comparat amicitiam (4).

Si tale igitur emerent aurum, possent πλουτεῖν ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει 1 Cor. I. 5. et πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς 1 Tim. VI. 18. — Jesus item iis suadet ut emant: καὶ ἱμάτια λευκά. Cum enim γυμνοὶ essent Laodiceni, opus iis erat vestimentis, quae inprimis grate et venuste corpus ornent, idcirco λευκὰ ἱμάτια, quibus simul nuditatis dedecus tegeretur. Vid. vs. 4. et 17. — Περιβάλλομαι idem quod ἀμφιέννυμι, ἀμφιβάλλομαι Matth. XI. 8. coll. IV. 23. Luc. VII. 25. XII. 27, 28. (5). Johannes idem usurpat Euang. XIX. 2. Apoc. III. 5. IV. 4. VII. 9, 13. IX. 3. XVII. 4.

Καὶ κολλούριον ἔγχρισαι. Qui morbo oculorum laborat, adhibere debet κολλούριον, medicamentum, quod oculis illinatur. *Horatius* (6) illud usurpat: *Hic oculis ego nigra meis collyria lippus illinere.* — Symbolice depingit Jesu doctrinam, quae oculos mentis illustrat et, rite adhibita, nosmet ipsos, quales simus, detegit, nobisque vitia animi ostendit, Ps. XIX. 9. מצות יהוה בוה מאירת עינים i. e. *praeceptum Jehovae pu-*

(1) Mem. III. c. 6. §. 8.

(2) *Hesychius* hujus vocis significationem explicat, dicens: ἐν ἀγορᾷ διατρίβεσθαι.

(3) Vid. libr. I. c. 1. — Eodem sensu occurrit lib. II. 35. ἐν τοῖσι αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσι καὶ καπηλεύουσι.

(4) Trist. I. Eleg. V. 25.

Scilicet, ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est inspicienda fides.

(5) Cf. Cl. *J. v. Voorst* l. l. p. 48 et 60.

(6) Satyr. lib. I. Sat. 5. vs. 30.

purum est, *illuminans oculos* (1). — Ἔγχρισαι pro ὥστε ἐγχρῖσαι (2). Tota phrasis ad externum Laodicenorum statum symbolice est accommodata. Orientalium enim more vestimenta, auro argenteque obtecta, atque e lana praestantissima, sed *nigri coloris*, confecta inducere solebant, pretiosisque oleis et odoriferis unguentis corpus illinere.

Vs. 19. Ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον.

Ego, quoscunque amo, reprehendo et castigo; studiosus itaque esto et resipisce.

Pronomen ἐγὼ haud parvam vim sequentibus conciliare videtur, aeque ac si legeretur: ἐγὼ ὁ ἀληθινὸς καὶ ὁ πιστὸς φιλέω κ. τ. λ. — Pro ζήλωσον, nonnulla Msta ζήλου vel ζήλευε (3). Sunt, qui h. l. distinguant Laodicenos, ita, ut putent, sermonem accipiendum tamquam ad tria hominum genera pertinentem, quorum *tepidi*, vs. 15 et 16. primum, *superbi* vs. 17 et 18. alterum, *pii* vs. 19. tertium componant. Sed Christus, qui omnes amat homines, si pios quosdam fideles, licet paucissimos, invenisset, procul dubio addidisset: ἀλλ' ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα κ. τ. λ. vel ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα, ἃ κἀγὼ μισῶ. — Desumta est pulcra haec dictio e Prov. III. 12. ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, ἐλέγχει.

Ὅσους ἐὰν φιλῶ, est dictio graeca, quae, si equidem ejus vim percipiam, significat: *ego quotquot sint, quos amo, castigo*; similiter apud Marc. VI. 11. 22. ὅσοι ἂν et ἐαν. Matth. VIII. 19. ὅπου ἐὰν (4). — Ἐλέγχω proprie *dissentientem certis argumentis refuto*. Tit. I. 9. καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. N. l. *reprehendo*, cf. 2 Sam. VII. 14. ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν, ubi respondet τῳ הֹכִיחַ cf. Prov. III. 12. — Παιδεύω proprie *educo*, *pueros instituo*, *doceo*, ut v. c. Κύρου παιδεία τοῦ Ξενοφῶντος. Act. VII. 22. καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. *Xenophon* (5) παιδεύεσθαι de eo usurpat, *qui usu et experientia edocetur*. — N. l. notat *punire*, *castigare*: cf. Hebr. XII. 6. Sap. III. 5. καὶ ὀλίγα παιδευθέντες.

Ζήλωσον οὖν. Propter tepidam vivendi rationem in re religionis admonentur Laodiceni, ut ferventi studio virtutem appetant ejusque praemia. Gal. IV. 18. καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε (6). Tali studio ac fervore opus est in causa Dei ut adhibeamus, siquidem ei placere velimus. Licet graviter castigentur hi Christiani, nisi ad virtutem redeant, dulcibus tamen verbis excitantur, ut respiscant. Ita poena est amor, amor poena est.

Vs. 20. Ἰδοὺ, ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοί-

(1) Vid. de hac voce *Schleusnerus*, T. I. pag. 1296. — Notat etiam saepe *pungere*, *aculeo ferire*. Conf. *Eustathius* ad *Homeri* Odyss. VI. p. 202.

(2) De hoc verbo vid. *Wetstenius*, N. T. T. II. p. 763.

(3) *Millius* in Notis ad h. l. pag. 605.

(4) Vid. de Partic. ἂν vel ἐὰν *Vigerus* l. l. p. 440.

(5) Hellen. VI. c. 5. § 6.

(6) Conf. *Euripides* Hecub. 255. φίλου τε τιμᾶς.

ἀνοίξῃ τὴν θύραν, καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ.

Ecce, sto ad januam et pulso: si quis meam vocem audierit, et aperuerit januam, ingrediar ad eum, et coenabo cum eo, et ille mecum.

ἕστηκα κ. τ. λ. Praeteritum pro praesenti *ἵστημι* per enallagen; Belg. *ik ben gaan staan*, igitur *ik sta; ἐπὶ* apud optimos hoc sensu construitur cum Accusativo (1).

Imago secundum nonnullos desumta est ab aliquo, qui hora vespertina, tamquam amicus amici domum intrare, cumque eo coenare cupit: ut hoc consequatur, januam pulsat, et, ea nondum aperta, clara voce clamat, donec qui intra habitat, eum audiat (2). „Vel respicitur ad morem amantium, qui in sinu dilectissimae sponsae „requiescere cupiunt: sicut in *Horatio* aliisque poëtis occurrit saepissime; quia civitas, „Christo sacra, sub imagine sponsae, Messiae nupturae, repraesentatur (3)." — Quidquid sit, amabilis certe imago *τοῦ κυρίου, ὃς μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενος τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι*, 2 Pet. III. 9.

Κρούω *pulso*, de ostio dicitur Luc. XII. 36. *ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος* sc. *τὴν θύραν*, quod additur ibid. XIII. 25. *καὶ κρούειν τὴν θύραν* · et Act. XII. 13. coll. vs. 16. Judd. XX. 22. *ἐκρούσαν ἐπὶ τὴν θύραν.* Cf. *Xenoph.* Symp. I. 11. Metaphorice exprimit alicujus flagrans et perseverans desiderium, uti n. l.

ἐάν τις κ. τ. λ. Illud *καὶ* ad *εἰσελεύσομαι* a nonnullis rejicitur; recte vero a *Griesbachio* servatur, licet abundet, quod tamen auctori est consuetum. — Metaph. notant haec verba: si quis salutarem meam doctrinam acceperit, ejus praeceptis obedierit, meumque favorem, quem lubenter offero, receperit, amici instar eum adibo, et suavissima ille mea familiaritate, amicitia et benevolentia fruetur. Cf. Joh. XV. 21. 23.

Δειπνήσω, *coenabo*, *victum sub vespera capiam.* Cf. *Schleusnerus* in v. — H. l. consuetudine frui, nimirum modo extraordinario, divinae Jesu potestati, congruo. — Egregie pulchrae hujus dictionis vis confirmatur verbis, *καὶ αὐτος μετ' ἐμοῦ* · arctissima omnino erit conjunctio.

Vs. 21. *Ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μοῦ, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ Πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.*

Qui vicerit, illi dabo considere mecum in throno meo ut et ego vici et consedi cum Patre meo, in throno ejus.

ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ. Vid. Cap. II. 26.

ὡς h. l. ut et Cap. II. 27. non tantum similitudinem, sed etiam certitudinem rei indicat. —

κα-

(1) *Thucyd.* lib. I. *καθιστάναι ἐπὶ τὴν ἑστίαν*, i. e. *asyli jus consequi.* Cf. *Hom.* Od. I. 103. V. 20.

(2) Vid. *Klinkenberg*, l. l. p. 175. *Wildschut*, p. 178.

(3) Cf. *Heinrichs* l. l. p. 173. ubi locum ex *Eichhornio* adducit.

καθίσαι μετ' ἐμοῦ. Significat: *eadem gloria et felicitate frui qua Jesus, tamquam fortitudinis et constantiae praemio, qua eum prosecutus est Laodicenus Christianus.* — Miranda comitas! miranda affabilitas! verba frustra quaero, quibus eam extollam. Nonne sentis illud μετ' ἐμοῦ, illud ἐν τῷ θρονῷ μοῦ? Omnia, sicut inter amicos, communia iis erunt.

ὡς κ' ἀγω ἐνίκησα. Cf. quae supra a nobis sunt exposita. Victor insidet Jesus throno ad dextram Patris, tamquam supremus Judex et Rex, omni gloria, auctoritate, majestate coronatus, qua ipse Jehovah est insignitus. Ps. CX. 1. Hebr. I. 3. Apoc. XXII. 1. — Inde redibit, et eos, qui vicerint, secum conducet, unoque secum considere dabit in throno, simili modo, quo ipse a Patre acceperit. Praeclara promissio! Praeclara felicitas, quae futura est! Ephesinis dabit, ut arboris vitae suavissimos comedant fructus; Smyrnenses perpetua felicitate gaudebunt, neque altera laedentur morte; novis nominibus, novisque honoribus ornabuntur Pergameni; regia potestate Thyatireni regnabunt condecorati et conspicui; nitidis amicti vestimentis prodeambulabunt ante thronum, quicunque e Sardenis pie Jesum coluerint, claraque voce coram Patre et angelis eorum nomina et virtutes a summo illo Rege laudabuntur; Philadelpheni, qui palaestram victores reliquerint, nomine Jehovae Sancti Sanctorum, titulo magnifico fronti insculpto, gloriabuntur, et civibus novae illius desiderandae Hierosolymae adscribentur; Laodiceni tandem una cum Deo et Agno, qui est mactatus, considebunt in Throno, Deoque Patri, Filioque Jesu Christo in saecula aderunt! Praeclara promissio cuivis data! Praeclara felicitas, quibuscunque piis futura!

Vs. 22. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσατω τί τὸ πνευμα λέγει ταῖς ἐκκλησιαις.

Qui aures habet, audiat, quid Spiritus ecclesiis dicat. Vid. Cap. II. 7. a. 29.

PARS

PARS POSTERIOR,

BREVEM CONTINENS DISQUISITIONEM DE SEPTEM EPISTOLARUM APOCALYPTICARUM AUCTORE, SCRIBENDI GENERE ATQUE USU IN REM CHRISTIANAM.

CAPUT PRIMUM.

DE SEPTEM EPISTOLARUM AUCTORE.

Monenda.

Haud scio, Viri Clarissimi! an non errem, si ita quaestionis a Vobis propositae posteriorem partem accipiam, ut mihi sit quam brevissime inquirendum, quisnam harum epistolarum sit auctor, minime vero ut de origine, vita, fatis atque indole auctoris longa conscribatur disquisitio.

Quum itaque accessissem ad hoc elaborandum, primum quidem authentiam totius Apocalypseos, Johanni vindicandae ex externis argumentis, nimirum testimoniis Patrum Eccles., probare conatus eram; mox autem, ubi recentiorum hac de re motas dubitationes leviter percurrissem, deprehendi, illos maximam partem ab iis abstinuisse, internum imprimis libri Apocal, habitum animadvertentes, tum quod ad scriptionem, tum quod ad argumentum ipsamque doctrinam pertinet. Haec igitur reputanti visum mihi est, priora illa missa facere, ad haec vero accuratius attendere, quoad nostras epistolas spectent, ut eo melius brevitati orationis consulam, quae desideratur. — Exceptis autem Patrum testimoniis, nonnulla tamen externa nobis attendenda sunt argumenta, quibus interna addemus.

§. 1.

Argumenta externa.

Cum igitur de septem Epistolarum αὐθεντίᾳ, non vero de totius Apocalypseos (1) auctoritate sit agendum, hanc ponimus, illam probamus:

1°.

(1) Patrum Ecclesiasticorum testimonia pro Apocalyp. αὐθεντίᾳ hic illic apud *Eusebium* dispersa exstant. — Ita v. c. *Justini Martyris* verba leguntur Hist. Eccl. Lib. IV. c. 18. *Irenaei* testimonium exhibet Lib. V. c. 18. quod etiam exstat in hujus ipsius libro, Contra Haeres. lib. III. c. 37. *Melitonis* mentionem injicit Lib. IV. 26. *Theophili*, IV. 24. *Apollonii*, V. 18. *Origenis*, VI. 25. Ad quae conferri merentur *Storrius*, Neue Apologie p. 136, 174 sqq. 239 sqq. *Hug*, Einleitung

in

1°. Qui *αὐθεντίαν* Apocalypseos oppugnarunt, pro suis sententiis praesidia quidem effingere conati sunt ex harum Epistolarum doctrina, scriptione ac usu: sed minime dubitarunt, hasce epistolas eidem tribuere auctori, qui totum confecisset librum. Fuerunt quidem, qui negarent *Thyatiris* fuisse ecclesiam (1), quo tempore Johannes epistolam suam ad hanc ecclesiam dederit; sed hoc tam parvi momenti habemus, ut vix in censum venire possit (2). Neque seriores, in quibus praecipue (3) censendi sunt *Oederus*, *Semlerus*, *Strothius*, *Merkelius*, alii, singulatim egerunt de harum epistolarum *αὐθεντίᾳ*: totum repudiarunt librum, ex omnibus ejus partibus argumenta producere conantes. — Hoc igitur silentium, quod tenuerunt inimici, aptum mihi visum est argumentum, quod adducerem.

2°. Ipsa conditio, in qua Johannes Apostolus tunc temporis versatus fuit, magnum nostrae rei praebet argumentum. Dilectus enim ille Jesu discipulus, qui, dum in terris viveret Dominus, ubicunque ei adfuit, qui ad S. Coenam, quam postrema nocte cum alumnis celebravit Christus, in Magistri gremio, amici optimi intimique instar recubuit, cujus amori Matrem suam mandavit Servator tristissima illa hora, qua cruci esset affixus; quocum post resurrectionem maximam morae partem, ex illa familiaritate, uti auspicari licet, degit; — Johannes, qui fidelis amicus, fidelis item et constans Jesu causae propugnator ac defensor, provectae jam suae aetatis tempore miserrimis affligebatur aerumnis, adeo ut, imperante *Vespasiano* (4), Ephesi caram sibi ecclesiam relinquere, et in Patmon, tristissimam illam insulam, ab omni hominum consortio remotam, exsulis mi-

se-

in die Schrifte u. s. w. Tom. II. 350 sqq. *Eichhornius*, Einleitung, Tom. II. *Hartwig*, Apologie der Apocal. wider falschen Tadel und Lob, Tom. IV. p. 149. et *Klinkenberg* l. l.

(1) Vid. supra: Cf. *Epiphanius* in Haeresi I. cap. 33.

(2) Praeterea ab *Eichhornio*, Einleit. T. II. p. 410. satis haec sententia est refutata.

(3) Non diu postquam haecce commentatio praemio jam esset ornata, opportunitas mihi data est, Virum optimum, interpretem celeberrimum, *H. H. Donker Curtium*, in coetu *Arnhemiensi* dilectum Euangelii ministrum, adeundi. — Hic, quum benevole, ut solet, me recepisset, deque Apocalypsi et Septem, quas continet, epistolis, quasdam mecum communicasset opiniones, me docuit, non omnes e posterioribus ita de earum auctoritate sententiam tulisse, quandoquidem superiori seculo *Eduardus Evansonus* in Anglia illam nonnullis harum epistolarum negaverat; licet Apocalypsin Johanni Apostolo, nullis dubitationibus contra obmotis, vindicaret. Cum itaque librum, Belgice a. 1796 editum pervolvissem et viri argumenta percurrissem, digna ea mihi visa erant, quae in annotatione ad hunc locum impugnarem: rem vero exitus fefellit. Nam in morbum gravissimum et diuturnum incidenti, mihi opportunitas scribendi fuit adempta, postea ipse liber.

(4) Vidd. Prolegomena § III. circa a. 70.

serendi instar, proficisci juberetur; — Johannes, inquam, dignus fuit, ut in ejusmodi visione, qua Jesus ei apparuit, solamine frueretur; — quin ipsas ecclesias, nunc ejus cura ac moderamine privatas, tali solatio, tali adhortatione, tali promissione excitaret, qualem epistolae continent.

§ 2.

Argumenta interna.

Haec nobis praebent cum contextus, tum epistolarum habitus, tum vero doctrina, tum denique scribendi genus, quae conveniunt rebus ac modis, in ceteris Johanneis scriptis obviis.

1°. Contextus, argumentum nobis praebet, quo septem epistolarum auctoritas defendatur. Primo enim capite, ubi Johannes Jesum ἐν πνεύματι vidisse narrat, mandatur, ut in libro conscribat, quicquid viderit, et audierit, omniaque ad epistolae formam composita, mittat ad septem ecclesias Asiaticas, quibus praeterea singulis aliam epistolam date debebat: simul docetur, quidnam sibi velint septem illae stellae, illaque candelabra septem Cap. I. 20. Sed postquam has conscripsit, alia, quae videt, ceteris capitibus exposuit, in quibus saepe mentio habetur illarum ecclesiarum, earumque, quae septem epistolae continent. Conf. XIX. 12. 15. XX. 10. 12. XXI. 2. 6. 10. XXII. 7. 12. 13. 16. 20. atque haec omnia solenni Apostolorum formula, qua librum aperuerat auctor I. 4., finiuntur Cap. XXII. 21.

2°. Habitus vel character, qui in omnibus, quae exstant, Johannis operibus, animadvertitur, nobis alterum praebet argumentum. Scilicet, uti in Euangelio et Epistolis Auctor eorum imprimis doctrinam impugnat, qui placita, religioni Christianae opposita, docerent, idem in Litteris, ad coetus hos septem datis, agit. Imprimis Gnostici, qui, Johanne Ephesi commorante, ubivis nefariam suam doctrinam spargere conabantur, impugnantur vel symbolico nomine τῶν Νικολαΐτῶν, aut τῶν κρατοῦντων τὴν διδαχὴν βαλαὰμ, aut τῆς συναγώγης τοῦ σατανᾶ, vel magis propriis verbis τῶν ἑαυτοὺς λεγόντων ἀποστολοὺς εἶναι. — Amorem Christi, quo Johannes unus prae ceteris Apostolis ferebatur, inque quo commendando non satis sibi elaborare posse videtur, minime in his epistolis negligit: increpantur enim Ephesini ob illius remissionem (vid. ad Cap. II. 4.). Nec non illum advertit, quo Christus ipse homines complectitur: disertis enim praedicat verbis, hunc pios fore servaturum ex hora tentationis (Cap. II. 10.), omnesque professuras gentes, Philadelphenos magno amore a Jesu amari (ibid. vs. 9.), neque Christum fideles diu pressurum calamitatibus, ut eorum constantia et fides sit explorata (Cap. II. 10.); quin in ipsis poenis illum esse, qui tenerrimo animi affectu omnes complectatur (Cap. III. 19.). — Hujus Christi erga homines amorem continuo dulcia illa sonant verba: „*amate vos invicem, sicut Christus vos amavit!* „*hoc meum est praeceptum, ut eodem, quo Christus vos prosecutus est, amore vos* „*invicem ametis!*" Cf. prae ceteris 1 Joh. III. 11. 23. IV. 7. 8. 9. 10. 12. V. 1. 2. 3.

3°. Consensus doctrinam Euangelii ceterorumque Johannis scriptorum inter et septem epistolas Apocal. harum propugnat αὐθεντίαν. Qui illam oppugnarunt, in id maxime suas intenderunt vires, ut hic consensus suis argutiis cederet. Imprimis huic rei operam dederunt *Semlerus* et *Oederus* (1): negant Apocalypsin docere Jesum esse Deum, ex quo argumentum petunt pro eorum sententia, qui eam Cerintho tribuant: sed non reputant, Jesum in iis sub eadem imagine proponi, eandemque potestatem, gloriam ac majestatem ei tribui, quibus Deus a viris Sacris ornatus legatur. Insidet enim throno Apoc. III. 21., Spiritum Sanctum habet III. 1., hominum animos perspicit. II. 23., ultimo judicii die praemia felicitatis aeternae est distributurus: nonne haec omnia Jesu honorem vindicant illum, qui ei tamquam Deo debeatur, licet in nostris epistolis nullus exstet locus, qui eum Deum esse diserte doceat? Praeterea nonne prodit tamquam filius Dei, II. 18? conf. Euang. III. 16. 17. 18. 1 Joh. I. 7.

Johannes in Euangelio et septem epistolis docet Deum Patrem et Jesum *unum* esse, Euang. X. 30. XVII. 21. 23, Apoc. III. 1., eadem habere, eadem agere, Euang. V. 19. 22. 26. 27. Apoc. II. 26. 27. Eadem denominatione significatur Deus, qua Jesus cap. I. 17. coll. 8., omnium rerum cognitionem habet Apoc. II. 2. 9. 13. 19. 23 et sim. Euang. Cap. XXI. 17. σὺ πάντα οἶδας (2).

Jesus νενίκηκε τὸν κόσμον Joh. XVI. 33. Conf. Apoc. III. 9. Dicitur βάσιλευς Joh. I. 50 XVIII. 37. Conf. Apoc. III. 21. Qui enim throno insidet, regia potestate est insignitus. Pios servat a malis Joh. VIII. 51. Conf. Apoc. II. 10. Iis aliquando dabit, ut comedant panem coelestem, Joh. VI. 32. 35. Conf. Apoc. II. 17.: atque commorabitur apud eos, Joh. XIV. 23. Conf. Apoc. III. 20. Per Spiritum S., quem habet, homines edocentur, quid sit faciendum Joh. XIV. 26. Conf. Apoc. II. 7. ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. — Et prouti in Euangelio docet Johannes, illum Spiritum a Deo Jesuque emitti, ut illud agat, ita etiam in Apocalypsi eandem doctrinam deprehendere sibi videtur *Danker Curtius* (3).

4°. Similitudo vocum et dictionum, quae in Johannis deprehenditur operibus, novum nobis praebet praesidium. Ita ei familiaris est usus verbi περιπατεῖν 1 Joh. I. 7. Conf. Apoc. III. 4. — Διδόναι Apoc. II. 7. 17. 26. III. 21. Conf Joh. VI. 32. 51. — Ἀνοίγειν Apoc. III. 7. Conf. Joh. X. 3. — Νικᾷν Apoc. II. 7. 11. 26. III. 5, 12. 21. 1 Joh. II. 13.

IV.

(1) Conf. Christl. freye Untersuchung über die sogenannte Offenbarung Johannis, aus der nachgelassenen Handschrift eines frühkirchen Gelehrten herausgegeben mit eigene anmerk. von *Semler*, p. 110.

(2) Vid. *Danker Curtius* l. l. p. 61 sqq., qui hunc doctrinae Christianae locum docte exposuit, et *Hartvig*, Apologie Tom. IV. p. 103.

(3) l. l. p. 94.

IV. 4. V. 4. — Μάρτυς III. 14. Conf. Joh. III. 11. 23. — Ἔχειν vid. supra Part. I. §. 1. ad vs. 3.

5°. Similitudo opinionum, quae omnibus ejus intercedit libellis, item harum epistolarum αὐθεντίαν propugnat. Qualis v. c. haec est: quaecunque Jesus cognoverit, aut egerit, aut habuerit, antea a Patre accepit: Apoc. II. 27. III. 21. Conf. Joh. V. 19. 22. X. 18. XVII. 7. 8. Fideles, quique pie secuti fuerint hac in terra Dominum, aliquando eadem fruentur felicitate, eodemque jure, quo ipse Christus, Apoc. II. 26. III. 21. Conf. Joh. XII. 26. XII. 32. XIV. 2. XVII. 24.

Ubique apud Johannem Jesus occurrit, tamquam is, qui insigni humanae indolis cognitione gaudet. Apoc. II. 2. 9. 13. 18. III. 1. 8. 15. Conf. Joh. I. 47. 48. II. 24. IV. 29. XVI. 30. XXI. 17. In Euangelio et Apocalypticis epistolis indoles, eorum, qui revera Christum profitentur, probatur constantia sincera, quae nullis malis, nulla tentatione abduci se patiatur, quae nulli pugnae succumbat, sed semper victrix evadat. Apoc. II. 2. 3. 4. 10. 13. 19. 25. III. 8. 10. Conf. Joh. III. 36. V. 24. VIII. 12. 31. 51. X. 27. XII. 26. 48. XIII. 35. XIV. 15. 23. XV. 4. (1).

Hujus autem convenientiae, quae septem Apocalypseos epistolas inter ac cetera scripta Johannea deprehenditur, causa in eo est quaerenda, quod Apostolus fidelis fuerit Jesu interpres, cum in his epistolis, tum in Euangelio: itaque apparet in utroque Christi fere oratio, quam descripsit, et ad quam suum stylum accommodavit Johannes.

Sunt praeterea, qui propterea Apocalypsin, septemque ejus epistolas, a Johanne profectas negent, quod tanta intercedat doctrinae, styli, figurarum, opinionum diversitas, quae omnia minime Johannis indoli congruere videntur. Haec vero singula ita refellerunt interpretes (2), ut plura de iis referre, mei esse non putem: quin imo ita illae dubitationes sunt solutae, ut potius Apocalypseos, epistolarumque αὐθεντίας argumenta esse videantur, haberique possint. In nostram rem addimus, eam Hebraïsmorum frequentiam in Apocalypsi obviorum, earumque duriorum dictionum causam in eo esse quaerendam, quod Apostolus ἐν πνεύματι, i. e. pneumatice vel in ecstasi audierit, quae continuo lingua Graeca erant describenda, eoque difficiliori, quo certius videtur, Johannem omnia audiisse sermone Hebraeo vel Arameo, quo Jesum, dum viveret, usum fuisse cognitum est omnibus; quod si verum est, quis tandem mirabitur, sermonem Johannis omnem induisse Hebraeorum formam ac habitum? Accedit quod Johannis animus, rerum coelestium ac dilectissimi Domini plenus, minime tunc temporis ita compositus fuisse potuerit, ut verborum juncturam, accuratam positionem, et linguae puritatem, ad Grammaticorum leges exactam, curaret. Addunt alii aetatem juvenilem, quae nondum asse-

(1) Vid. *Schütz*, Schriftsteller. Charact. und Werth, u. s. w. neue ausgabe, p. 296—317.

(2) Conf. omnino *Hartwigius* l. l. l. I. p. 213 sqq. *Eichhornius*, Einleitung, l. II. p. 465—504. *Storrius*, Neue Apol. 370 sqq. et *Denker Curtius* l. l.

M 3

secuta fuerit eam Graece scribendi facultatem, quam postea, cum Euangelium et epistolas scriberet, sibi comparaverat (1); licet equidem vereor, ne haec conjectura nimis subtilis sit habenda, quam ut eam veram habere possimus. Si enim ponamus Johannem, imperante Vespasiano in Patmon profectum, ejusque aetatem, moriente Jesu, viginti fuisse annorum, non aliter potest, quin eum jam quinquagenarium dicamus, quum hasce conscriberet epistolas. Sed si ejusmodi conjecturas movere liceat, facile addere nobis item licebit, Johanni in insula Patmo versanti ac scribenti, neminem affuisse peritum librarium, qui vitiis grammaticis, durioribusque dictionibus scripta purgaret, quales Ephesi Euangelium et epistolas scribens sine dubio adhibere potuerit. Caeterum, cum ea exstent ingenii styliqne Johannei documenta, quae supra memoravi, scriptor epistolarum Apocalypticarum dicendus erit, vel ipse Apostolus, vel consulto Apostolum imitatus, ut lectores deciperet. Hoc vero ab eo minime esse factum, docent plurima loca, eam discrepantiae speciem habentia, quae facillime evitari potuisset. Est enim ea Epistolarum cum Euangelio similitudo, ut, si illae arte fabricatae dicantur, huic artificio simul tribuenda sit summa diligentia in imitando, simul vero summa negligentia in non imitando Johanne, et in non evitanda dissensionis specie (2).

Haec quidem contuli, ut probarem, Johannem merito harum epistolarum auctorem esse statuendum: ita ut nemo alius admitti possit, neque Cerinthus, neque Cajus, neque ipse Jesus Christus, in quam sententiam mihi inclinare aliquatenus videtur Cl. *Klinkenbergius* (3), qui epistolas hasce e Jesu ore atque ad litteram Johanni dictatas opinatur: prouti etiam apud alium quemdam interpretem me legere memini: „*en zoo kunnen wij dan deze* „ *zeven brieven voor het grootste gedeelte als het werk van Christus zelven beschouwen.*" Verum si rite verborum sensum ἐν πνεύματι εἶναι Apoc. I. 10. teneamus, haec minime vera esse potest sententia; Johannes enim, optimus Jesu Christi amicus, fidelis ejus, dum in vivis esset, comes, in exsilio cogitatione Jesu Christi, in coelum evecti, omni gloria Patris ad dexteram sedentis, sed simul tenerrimo amore fidelem amicum in tristissima adeo conditione prosequentis, perpetuo se occupabat. Quid mirum, cum tantopere divinum illum amicum amaret, cujus causa συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει omnium erat Christianorum, qui tunc temporis affligerentur? quid mirum, cum tantopere Magistri optimi absentiam doleret, ἐν πνεύματι fuisse illo die, qui Dei filio erat consecratus, ipsumque Jesum vidisse in omni sua gloria, verbaque audivisse, sublimi, qua prodiret, imagini congrua? — Totam enim orationem, ne dicam omnis Apocalyptici libri, sed septem etiam epistolarum, animum prodere πνευματικὸν i. e. omnibus phantasiae lusibus lubenter indulgentem, neque facile ejus

(1) Conf. *Donker Curtius* l. l. p. 162. et *Langius*, Einleit. in die Apoc. Vol. I. p. 42 sqq.
(2) Ita fere Cl. *Heringa* in scriptis, quae ante aliquot annos commilitonibus tradidit in scholis.
(3) Bybelverkl. l. p. 187.

ejus furorem, ut ita dicam, sacrum inhibentem, quis non videt? Equidem fateri cogor, me mihi non aliam posse proponere magnificae hujus rei imaginem, neque illam multum dissimilem habere a visione, qua moribundo Stephano, ὑπάρχοντι πλήρει πνεύματος ἁγίου, Jesus apparuisse narratur Act. VII. 55. — Est ea animi conditio, quae, si ita feratur, prouti Johannis animum deprehendimus, minime illam tranquillitatem consuetam et serenam, habere sinit, ut altus, praesertim Jesu Christi, verba verbotenus audiri ac repeti possint.

CAPUT SECUNDUM.

DE SCRIBENDI GENERE.

In genere animadvertimus, Johannem in his epistolis aliam prorsus rationem iniisse, quam in aliis observamus epistolis, quae, ejus nomine feruntur. In his enim docet, monet, laudat, vituperat, familiari omnino utens loquendi scribendique sermone; in illis vero sublimem indolem prodit, quae prophetas antiquos secuta, eorumque dictionibus prorsus imbuta fuisse perspicue intelligitur. Sed una cum illa sublimitate, de qua uberius exemplis adducendis dicemus, minime lectorem, qui vel parum in ejus scriptis est versatus, latet simplicitas, atque perspicuitas, cum maxima suavitate conjuncta, licet in iisdem magna sententiarum durities verborumque observetur. De his singulatim dicere mihi proposui, quibus denique characteristicas quasdam notas in nonnullis verbis, a Johanne frequentatis, addam.

§ 1.

Scriptionis sublimitas.

Prima quidem hujus rei causa esse videtur, quod Apostolus in exstasi has epistolas conscripserit, qua, sublimes adeo ideas animo volvens, e sublimi visione perceptas, sermone uti ei licuit, materiei accommodato.

Secunda causa in eo est quaerenda, quod Johannes ejusmodi esset indolis, quae facile tangi ac moveri soleat rebus externis: cujus rei documenta praeter ea, quae Apocalypsi insunt, praebentur in Euangelio, licet simplicissimo narrationes suas componat sermone. Ubi enim e. g. de ultimo illo, quod Jesus cum discipulis habuit, colloquio, verba facit, Euang. cap. XIV, quis non cum eo rapitur, atque coenae ipsi interesse sibi videtur? quis, quaeso, in altum non evehitur, ubi τὴν ζωὴν αἰωνίαν praedicat, vel in epistolis suis fraternum amorem tamquam omnium officiorum μητρόπολιν esse docet?

Tertia versatur causa in eo, quod Johannes diligenter antiquorum prophetarum scripta per-

perlegisse deprehendatur, inprimis Ezechielis et Jesaiae libros, e quo studio apta illi data est opportunitas, ut res adeo sublimes, quales Johannes depingit, sublimi iisque consentaneo sermone depingere posset. Evolvas, lector, veterum illorum Jehovae interpretum volumina, e quibus profluit fons, quo Vatum labra, tamquam Pieriis aquis, irrigentur. Prouti pictor hic illic suos circumspargere solet colores, pulchri venustique sensu a natura imbutus, illo ductus, nullisque regulis, quae artes claustris suis premunt, obstrictus, eos ordinare videtur, ut concinnam ipse admirari debeas harmoniam, mutuamque concordiam: ita et Johannem deprehendes, phantasiae suae indulgentem, aptissimaque arripientem Veterum verba, atque elegantissime ea disponentem (1).

Quarta, quae denique accedit, causa, sed, uti supra jam dictum est, nimis interpretum conjecturis, haud adeo firmis, nititur, quam ut eam multum valere dicamus, in Johannis versatur juvenili aetate, quae talem sublimitatem non solum permittit, sed vel exigit, et senilem, languidum, frigidum sermonem odit ac fugit. Si enim verum est, quod ajunt, Johannem aetate fere juvenili, vel potius ea, quae viriles sensus fovere ac alere haud negat, sed simul juvenilem ardorem nondum aufugit, in Patmon esse demissum, quid mirum nobis videbitur, Apostolum, tam facile externis rebus correptum, scripsisse sermone, quotidianum haud referente (2)?

Nec diu quaerendum est nobis, ubinam in septem epistolis lateant illa sublimitatis specimina. Inspicias, quaeso! singulas: singulae praeclara tibi exhibebunt loca: in singulis deprehendes scriptorem poëtico quasi furore abreptum, qui non de ἐπισκόπῳ loquatur, ad quem sua scripta mittat, sed de ἀγγέλῳ, Dei Jesuque legato, inter homines constituto; qui Christum dicat non ἔχοντα, sed κρατοῦντα τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας: deprehendes scriptorem, cujus *sermonis sublimitas in eo est perspicua, ut et verba electiora, et sententiae graves, atque acutae, et figurae denique, affectibus ciendis idoneae, frequentia adhibeantur* (3). — Non tantum enim Ephesini φέρουσιν omnia illa mala, sed βαστάζουσι grave illud onus, quod a malevolis impositum iis queritur Johannes. — Exquisita arte ab eo composita esse videntur verba, quibus reprehendat vel laudet Christianorum singulos naevos aut virtutes; sed horrenda majestate venturus esse dicitur Jesus, vel celeritate armatus ut candelabrum removeat, vel gladio ancipite, ut deleat scortatores, vel oculis, flammarum instar fulgentibus, quibus renes et corda perspiciat mortalium. Quis porro non animadvertit Johannis sublime ingenium, ubi Jesum, Dei filium, victorem illum supremum, venturum esse praedicit, facturumque, ut Judaei, quorum vitia hunc iis denegant titulum, ad Christianorum pedes, supplicum instar, procumbant et profiteantur, quan-

(1) Venuste hac de re egit *Eichhornius*, Einleit. II p. 585.

(2) Vid. *Langius*, Vol. III. p. 217. et *Denker Curtius*, p. 162. qui viri Doctiss. verba citat.

(3) Ita magnifici vel sublimis sermonis lineas ducit *Heinaccius* in opere: Fundamenta styli cultioris, Lipsiae 1761. p. 188.

quanto amore Jesus suos prosequi soleat? Quis, quaeso, Johannem sublimem dicere neget, ubi coelum repraesentat, tamquam locum, omnia continentem, quae pulchri venustique sensus excogitare potuerit, Novam Hierosolymam?

§. 2.

Scriptionis simplicitas.

Hujus generis documenta nobis praebent illae formulae, in quibus duae dictiones conjunguntur, licet eandem rem indicantes, quarum apud Hebraeos magna est frequentia (1). Tales dictiones, a Grammaticis parallelismos poëticos dictas, a Johanne in septem epistolis usurpatas esse, probant quae leguntur cap. II. 5. ubi *μνημονεύειν*, *μετανοεῖν*, et *τὰ πρῶτα ἔργα ποιεῖν* idem fere exprimunt. Ejusmodi formulae item inveniuntur cap. II. 13. *καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου.* III. 17. *πλούσιός εἰμι καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω.*

Item in oculos mihi occurrit frequens usus particulae *καὶ*, quem nescio utrum ad simplicitatem an vero ad suavitatem referam. Inprimis cap. II. 2. 3. 9. 13. 20. III. 17. quocum conferri meretur elegans et suavis locus, qui apud *Vondelium* exstat (2),

Die zorght, en waeckt, en slaeft, en ploegt, en zwoegt, en zweet.

Nec minus illa simplicitas perspicua est in phrasi: *ἀλλ᾽ ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα*, cap. II. 14. conf. 4. 20. quibus verbis, summam redolentibus simplicitatem, Johannes Jesu tristitiam optime expressit. — Ubi Apostolus loquitur de sublimibus argumentis, componere ea solet simplicissimo sermone, ita, ut perspicue pateat, nullam eum verborum magnificentiam quaesivisse, qua lectorum animos percelleret, atque captaret; dicit enim *τῷ νικῶντι δώσω φαγεῖν*, ubi felicissimam conditionem depingit: *τῷ νικῶντι δώσω τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν*, quibus augustissimam sortem in altera vita, a Jesu promissam, indicat. Nec praetereunda est crebra frequentatio pronominis demonstrativi et personalis *οὗτος*, *αὕτη*, *τοῦτο*. Conf. Apoc. II. 1. 18. 21. 22. III. 5. 20 (3): quae simplicitas ne Homero quidem ingrata fuit, v. c.

τί με σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνεις; i. e. *cur me festinantem et ultro currentem instigas?*

§. 3.

Scriptionis perspicuitas.

Hanc nobis observare licet, non tantum in rebus, quas tractat, verum etiam in verbis,

(1) Conf. *R. Lowth*, de Sacra Poësi Hebraeorum prael. XIX. p. 365. cujus verba refert *Donker Curtius*, p. 134. (2) *Palamed.* vs. 1. (3) Vid. *Donker Curtius*, p. 139.

bis, quibus utitur, licet, propter insolitam materiem, idem scriptor nonnumquam nimis obscurus videatur (1). Plurima in epistolis loca hanc perspicuitatem diserte ostendunt, a *Donker Curtio* (2) non minus laudatam. Ita v. c. lucide nobis depingit Johannes Ephesinorum et Pergamenorum constantiam et fidem cap. II. 4. 13, eodemque modo illos admonet ut resipiscant vs. 5: his vero dicit, quam grave sit vitium, quod erga Jesum committant vs. 14. 15. Ipsam Jesabelem ante oculos ponit, omni vi reluctantem, omni dolo corripere conantem Jesu ministros vs. 20. 21. 22. — Profecto septem epistolae lumine claro indicant hominibus viam, qua sit eundum ad summam consequendam felicitatem; quid enim clarius Jesu voluntatem indicare posset, quam quae cap. II. 26. leguntur: *ὁ νικῶν, καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου κ. τ. λ.*: neque dubitare nos sinunt, utrum Servator nostra facta, sive bona, sive mala, cognoscat: perspicue enim prodit, tamquam ille, qui merito dicere potest: *οἶδα τὰ ἔργα σου* cap. II. 2 etc. *ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας*, vs. 23. — Interea ipse sibi persuasum habuisse videtur Johannes, nonnulla in ecstasi a se scribi, quae nimis obscura forent, nisi, nonnullis addendis, majori luce proponerentur. Talia deprehendo cap. III. 1. ubi *ὅτι ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς; καὶ νεκρὸς εἶ*, vs. 2, pluribus declarat, admonitione ita instituta, ut rite intelligere possent Sardiani, quid sibi voluerit scriptor, scribens, *γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ ἔμελλον ἀποθνήσκειν*.

§. 4.

Scriptionis suavitas.

Hac in re unus prae ceteris Euangelistis et Apostolis excellit Johannes, sensu ipsius, fere dixerim, Jesu Christi suavi ac leni imbutus. — Qui suaviter scribere sibi proponit, non tantum eliget materiem, scopo suo accommodatam, sed et componere eam

(1) Hanc vero obscuritatem ipsis nostris epistolis inesse vix dixerim, quin negaverim: quod enim *Dionysius*, Alexandrinus episcopus, dixit, id quidem in universam Apocalypsin quadrare puto, minime vero in ipsas epistolas. Dicit: *καὶ γὰρ εἰ μὴ συνίημι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε νοῦν τινὰ βαθύτερον ἐγκεῖσθαι τοῖς ῥήμασιν, οὐκ ἰδίῳ ταῦτα μετρῶν καὶ κρίνων λογισμῷ, πίστιν δὲ πλέον νέμων, ὑψηλότερα, ἢ ὑπ' ἐμοῦ καταληφθῆναι νενόμικα.* Euseb. Lib. VII. cap. 25. p. 223. Conf. *Claudius*, Wandsbecker Bothen l. l. Tom. I. p. 9, sq. de Euangelio Johannis dicens: „*ich versteh lang nicht* „*alles, was ich lese, aber oft ist 's doch, als schwebt' es fern vor mir, was Johannes meinte, und* „*auch da, wo ich in einen ganz dunklen Ort h'nein sehe, hab' ich doch Voremfindung von einem* „*grossen herrlichen Sinn, den ich 'nmahl verstehen werde.*"

(2) l. l. 141. Animadverti velim me hunc interpretem in hac disquisitione, praesertim quod ad ordinem attinet, tanquam ducem esse secutum. Scriptionis vero gravitatis documenta, quae in Apocalypsi deprehendit, me in septem nostris epistolis latuerunt.

eam studebit suavissimis, dulcissimis omnino verbis. Neque nos latent hujus rei documenta in septem epistolis: quid enim dulcius, quid suavius, quam ubi laudes immiscet consolationibus, propter miseram conditionem institutis, in qua versabantur Smyrnenses II. 9. ἀλλὰ πλούσιος εἶ. Suavitate illa sponte movemur ac deducimur medios inter Sardianos illos pios: οἱ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· quique ἐν λευκοῖς μετ' αὐτοῦ περιπατήσουσιν, ὅτι ἄξιοί εἰσιν III. 4. Sed prae omnibus suavis est locus III. 20: quid enim dulcius Jesu dulcem ac lenem indolem exprimere possit, quam ubi imaginem assumit illam amabilem, qua tamquam amicus cum Laodicenis coenare cupiat, nec januam relinquat, antequam pater familias eam aperuerit?

§. 5.

Durities dictionum.

Absurdum quid statuisse videbor, ubi sublime, suave, simplex ac perspicuum scribendi genus Johanneum efferens, simul in uno eodemque argumento duras dictiones comprehendi statuam. Sed unde, quaeret forsan aliquis, unde illa durities? Animadvertendum respondeo:

I. Johannem, has conscribentem epistolas, ἐν πνεύματι fuisse, animumque, tali in conditione versantem, non posse anxiam curam habere regularum, quae ad severam Grammatices legem sint effictae.

II. Praeterea Veterum Poetarum dictionibus prorsus imbutus, ad eas sua verba composuisse videtur. Totae nimirum phrases, ex iis desumtae, in Apocalypsi occurrunt, nec non eaedem imagines, quas adhibuerunt Prophetae; neque ullo modo intelligere possimus, nisi earum verum sensum ex antiquorum scriptis eruamus.

1. Ejusmodi imagines in septem epistolis etiam deprehenduntur: ἑπτὰ λυχνία Apoc. II. 1. e Zach. IV. 2. ὀφθαλμοὺς ὡς φλόγα πυρὸς Apoc. II. 18. e Dan. X. 6. κρατεῖν ἑπτὰ ἀστέρας cap. II. 1. ne hostium insolentia eos loco suo moveat, quod olim fecerat *Antiochus Epiphanes* e Dan. VIII. 10. 11. et Jes. XIV. 12. ῥομφαίαν Apoc. II. 12. e Jes. IX. 4.

2. *Tropi*, quibus utitur Johannes, fere similes occurrunt in Vet. Codice: v. c. πρῶτος καὶ ἔσχατος Apoc. II. 8. Conf. Jes. XLI. 4. ἔχων τὴν κλεῖν Apoc. III. 7. Conf. Jes. XXII. 22. ἐρευνῶν νεφρους καὶ καρδίας Apoc. II. 23. Conf. Ps. VII. 10. et Jerem. XI. 20. ἐλέγχω καὶ παιδεύω, ὅσους ἐὰν φιλῶ Apoc. III. 19. Conf. Prov. III. 12. et Job V. 17. ἀστέρα τὸν πρωϊνὸν Apoc. II. 28. Conf. Jes. XIV. 12. καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ Apoc. II. 27. Conf. Ps. II. 8. 9. στήριζειν τὰ λοιπὰ ἃ ἔμελλον ἀποθανεῖν Apoc. III. 2. Conf. Ezech. XXXIV. 4. μολύνειν τὰ ἱμάτια Apoc. III. 4. Conf. Zach. III. 3. 4. λευκοῖς ἱματίοις Apoc. III. 4. 5. 18. Conf. Dan. VII. 9. καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύ-

αἰσχύνη τῆς γυμνότητος Apoc. III. 18. Conf. Ezech. XVI. 7. 8. 9. 10. ὄνομα ἐξαλείφειν ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς Apoc. III. 5. Conf. Exod. XXXII. 32. 33. Ps. LXIX. 29. προσκυνεῖν ἐνώπιον τῶν ποδῶν Apoc. III. 9. Conf. Jes. LX. 14. ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματος Apoc. III. 16. Conf. Zach. XI. 8. συμβουλεύειν ἀγοράσαι Apoc. III. 18. Conf. Jes. LV. 1—3. χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς Apoc. III. 18. Conf. Ps. XIX. 4. et Prov. III. 13. 14.

8. *Aenigmatica* item habentur in septem epistolis *dicta*, quorum nodus solvi nequit, nisi historia e V. C. cognoscatur. Ejusmodi sunt, quae occurrunt *de Nicolaitis* Apoc. II. 16. et *Bileamitis* ibid. vs. 14. ad quae conferri debent, quae Num. XXXI. 16. sunt exposita; de *arbore Vitae in Paradiso Dei* Apoc. II. 17. Exod. XVI. 33; de *Jesabele* Apoc. II. 20. 1 Reg. XVIII. XIX. et 2 Reg. IX.

Si itaque haec omnia sic sese habeant, quibus addi posset, nonnulla haberi, quae ex libris apocryphis Judaei, Christi et Apostolorum aetate viventes, sapiebant, et ad quae respexisse videtur Johannes v. c. ἑπτὰ πνεύματα Apoc. III. 1. e Tobiae cap. XII. 15. vel *arbor vitalis*, quali imagine utebantur Judaei in vitae futurae descripsione: quid mirum nobis accideret, Johannem hisce et multis aliis indulgentem, sua verba composuisse sermone, minime rationem linguae Graecae, qualemcumque tandem suam, referenti? quod quidem tantum est, ut nonnulli conjecerint Apocalypsin conscriptam fuisse lingua Hebraea, sed postea Graece conversam (1), alii e contrario opinati sint Barbarismos et Soloecismos illos repetendos esse e librariorum vitiis. Prima autem conjectura rejicienda, quod liber, qui aliquid continent, quod alii linguae sit proprium, minime illa conscriptus esse dici potest; neque de Apocalypsi valere potest, quippe quod ne minima quidem hujus rei species apud Patres Ecclesiasticos exstat (2). Neque altera illa, qua vitiorum culpa in eos conjiciatur, qui librariorum egerint partes, est admittenda conjectura, cum hi facile talia animadvertissent vitia, neque omnes in errore adeo conspirassent, ut in plurimis iisdem locis eadem plane animadverterentur vitia (3).

Haec autem durities, de qua agimus, conspicua est, in septem epistolis, praesertim in eo, quod *nominativus indeclinabilis* haud raro in iis occurrat, a summo *Grotio* stili Johannei character habitus, *quod rectis uti soleat pro obliquis* (4), qualis est in promissionibus cap. II. 17. 26. III 21. ὁ νικῶν δώσω αὐτῷ et ὁ νικῶν ποιήσω αὐτὸν; et ab Hebraeis praesertim usurpatur, cum ad ornatum, tum ad majorem vim sermoni addendam.

(1) Vid. *Michaelis*, l. l. p. 1062, 1064.
(2) Conf. Cl. *Klinkenberg* l. l. p. cxxxv.
(3) Huc conferri meretur *Denker Curtius* l. l. p. 13.
(4) Ita loquitur idem interpres l. l. p. c.

dam. Explicari potest per: *quod attinet*, sed. cum latinae orationis elegantia, ac *ἐνεργείᾳ* minime hisce adjectis gaudeat, formula illa praetermittitur. Occurrit autem in V. C. *partim*, quando constructio *nominativum* requirit, ut Gen. XX. 24. ופי לגשו ותלד גם הוא, *et pellex ejus et peperit etiam ipsa* h. e. *pellex ejus etiam peperit.* Conf. 1 Sam. XI. 11. XIII. 7. *partim*, quum constructio *casum obliquum* requirit, quem, praemisso nominativo absoluto, per *additum pronomen* exprimunt, v. c. Ps. XI. 4. יהוה בשמים כסאו *Dominus in coelo est sedes ejus* h. e. domini sedes est in coelo. Conf. Ps. XVIII. 31. CIV. 17. Jer. II. 24. VI. 19. Occurrit haud raro in N. T. prouti Act. VII. 40. Matt. III. 4. Luc. XII. 16. XXIII. 41. Joh. VIII. 20. in *pronomine* Matt. XXI. 42. Act. X. 36. XIII. 2. *accusativus.* Etiam apud Classicos. Xenoph. (1) τοὺς μὲν τοι Ἕλληνας, τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἰκοῦντας, οὐδέν πω σαφὲς λέγονται εἰ ἕπονται, *de Graecis, qui Asiam incolunt, nec dum certo constat sintne secuturi* (2). Conf. item Apoc. II. 20. III. 12.

Porro Hebraeorum imitatio duram dictionem creat in ellipsi, Johanni propria, verbi τὶς, uti cap. II. 10. ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν, scil. τίνας (3), ut et cap. II. 18. in verbis καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ desideratur vocula εἰσιν: sin vero minus, hic locus in iis est enumerandus, in quibus Johannem deprehendas, pronomen αὐτος pro relativo ὅς usurpantem, ut legendum sit τοὺς πόδας αὐτοῦ (ἔχων scil.) vel οὗ οἱ πόδες (scil. εἰσὶν). Conf. Joh. XV. 5. ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν αὐτῷ, pro καὶ ἐν ᾧ μένω. Vid. *Vigerus* l. l. p. 175. Omnium vero durissima ellipsis, inest cap. II. 13., qui locus accipi debet, tamquam si legeretur καὶ ἐν ταῖς ἡμεραῖς, ἐν αἷς Ἀντιπας — οὐκ ἠρνήσατο τὴν πίστιν μου. — De notione particulae καὶ ex usu Hebraeorum pro Latinorum *etiam*, ac nostro *selfs*, Hebr. גם vel אף, supra monuimus ad h. l.

Altius porro generis est Hebraismus, in usu verbi ὄνομα obvius, Apoc. II. 13. quod de *doctrina Christiana* est accipiendum, uti manifestum fit conferendis locis Matt. X. 22. καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομα μου. XII. 22. καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι (4). Ita etiam ipse Christus vocem τὸ ὄνομα Joh. XVII. 6. usurpat, pro quo mox verbo λόγος utitur. Addas Act. XXI. 13. — De Hebraismis cap. II. 23. ἀποκτείνω ἐν θανάτῳ, et III. 7. ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει, supra ad illorum locorum expositionem monui.

§. 6.

(1) Cyropaed. lib. II. p. 31.

(2) Plura exempla e *Xenophonte*, *Polybio* et *Arriano* ducta, habet *Wolfius* in Curis philol. ad Joh. XVII. 2. et *Raphelius* ad Apoc. II. 26.

(3) Vid. supra ad expositionem hujus loci. Conf. *J. Vorstius* de Hebraismis N. T. ex edit. J. Fischeri, Lips. 1778. p. 567.

(4) Ita etiam explicatur a *C. T. Kuinoelio*, Comment. nov. edit. ad h. l.

§. 6.

Characteristicae notae in verbis et formulis, a Johanne frequentatis, perspicuae.

Si de hisce longe disquirere vellem, metuendum esset, ne in illud vitium prolaberer, quod jam supra in expositione epistolarum dicta hic iterum repeterentur. Satis nostrum in finem esse duco, leviter tantum attingere, quae in censum veniant. Hujusmodi habeo:

1. Usum verbi ἔχειν cum verbo substantivo v. c. Apoc. II. 3. ὑπομονὴν ἔχειν pro ὑπομονεῖν: quibuscum quodammodo comparari potest formula apud Thucydidem Hist. II. 18. ἔχω σε ἐν ὀργῇ, *succenseo tibi*, sed meliori jure Sophocl. Trach. vs. 7. νυμφείων ὄκνον ἄλγιστον ἴσχον. Conf. Apoc. II. 10. ἔχειν θλίψιν pro θλιβέσθαι, et III. 1. ὄνομα ἔχειν pro ὀνομαζέσθαι.

2. In promissionibus, septem epistolis affixis, peculiari admodum notione gaudet verbum διδόναι Apoc. II. 7. 10. 17. 28. III. 9. 21. quod accepimus pro *facere ut*; vid. expositio III. 21.

3. Ita etiam amat verbum νικάειν, quod in fine cujusvis epistolae occurrit, *vincere* notans, ut 1 Joh. V. 4. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη, ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. Quo ut uteretur Johannes, bellum pios Christianos inter eorumque obtrectatores, de quo ubivis fere agit, saepe ei ansam praebuit. Unus in Apocalypsi exstat locus, ubi idem usurpat verbum de pio illo, qui succumbit. Vid. Apoc. XIII. 7. (1).

4. Ejusmodi etiam notandus mihi videtur usus verbi λόγος, quo saepe *ipsum Jesum* intelligit Johannes Euang. cap. I. 1., alibi vero *mandatum*, *praeceptum* Apoc. III. 8. 10. λόγον τῆς ὑπομονῆς. Conf. Joh. VIII. 51. XIV. 23. XV. 20. 1 Joh. II. 5.

5. Neque praetermittendum verbum ἔργα quod cap. II. 2. et similibus locis *opera* significat, sed vs. 26. singularem habet significationem, ubi *Grotius* idem esse conjicit quod λόγος. — Tandem particulam ἰδοὺ Johanneum esse characteristicum verbum, quisque intelligit Euangelii loca conferens.

Caeterum attendendae sunt nonnullae formulae, quarum usu in hisce epistolis delectabatur Johannes. Tales sunt:

1. ἔρχέσθαι τίνι, qua adventus alicujus indicatur haud optandus illi, ad quem venitur; quacum quodammodo conferri potest Belgarum *bezoeken*, v. c. *God bezoekt ons*, cui notio veniendi etiam inest. Opposita huic formulae sunt ἐρχέσθαι πρός τινα Joh. XIV. 18. 23. ubi Jesus discipulos, de instante ejus abitu sollicitos, consolatur, et εἰσελεύσομαι πρός τινα Apoc. III. 21.

2

(1) Qui locus a *Schleusnero*, secundum *Donkerum Curtium* p. 125, nimis accurate exponitur, notans, ut putat vir Doct., *Aliquem ad defectionem a religione Christiana sollicitare.*

2. τηρεῖν τὸν λόγον Apoc. III. 8. 10. vel τὰ ἔργα II. 26. pro quo in Euangelio scripsit τηρεῖν τὰς ἐντολὰς XIV. 15. 21. vel τηρεῖν τοὺς λόγους vs. 24. de quo vid. *Donker Curtius* l. l. p. 125. — Legitur praeterea apud Johannem τηρεῖν τίνα ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ Apoc. III. 10. pro quo in Euangelio scripsit τηρεῖν ἐκ τοῦ πειρασμοῦ cap. XVII. 15. Variat in significatione verbi ὥρα, nonnumquam diem judicii supremi notantis, v. c. Joh. IV. 21. 23. V. 25. 28. XVI. 2. 25. 32. XII. 7. Apoc. XIV. 7. 15. nonnumquam momentosum quoddam temporis punctum Apoc. III. 10.

3. Περιπατεῖν μέτα τινὸς notat apud Johannem *amice cum aliquo versari*, quo sensu etiam habetur in Euang. VI. 66. et in Apoc. III. 4.: inde *studiose*, *omni cura amare et observare aliquem* Apoc. II. 1. Caeterum Euangelistae pro illo usurpant ἀκολουθεῖν, quo utitur Johannes Apoc. XIX. 4. οὗτοι εἰσιν οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ (1).

4. Variat quidem Johannes in nonnullis dictionibus, quae eandem rem notant, verum hoc discrimen parvi omnino est momenti; quod observare licet in πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε Apoc. II. 25. pro quo cap. III. 11. habet κράτει ὃ ἔχεις: in superiori illo addit ἄχρι οὗ ἂν ἥξω, in epistola ad Smyrnenses vero dicit ἄχρι θανάτου II. 10.

5. Postremo loco attendenda est formula, Johanni admodum familiaris, ἐνώπιον τινὸς, qualis occurrit Apoc. I. 4. II. 14. III. 8. IV. 56. etc. in Euang. XX. 30. ubi autem saepius ἔμπροσθεν usurpat cap. I. 15. III. 28.

CAPUT TERTIUM.

DE SEPTEM EPISTOLARUM APOCALYPTICARUM USU IN REM CHRISTIANAM.

Tandem mihi hoc loco dicendum erit de utilitate, quam hae septem epistolae piis Christi amicis praebeant. Hic autem usus in rem Christianam in duas maxime partes dividi mihi posse videtur, quarum altera dogmaticam, practicam altera spectat: si enim historicam epistolarum expositionem a Facultate Nobilissima desiderari censerem, in repetitionem prolapsurus mihi viderer eorum, quae jam supra sunt illustrata, addendis animadversionibus de earum usu historico peculiaribus.

Ne

(1) Vid. *Donker Curtius*, p. 129.

Neque etiam Theologicum Systema condere hujus esse loci opinor, quamobrem momentosissima leviter tantum attingere mihi proposui.

§. 1.

De epistolarum usu dogmatico.

Licet summum et maximum quidem dogma in iis habeatur *Jesum esse Ecclesiae Dominum*, primum tamen de iis agemus, quibus illud est superstructum.

I. Jesus est *υἱὸς τοῦ θεοῦ*. Hoc suis ipsius verbis professum esse tradit Johannes Apoc. II. 18. Conf. vs. 7. atque confirmatur pluribus N. T. locis, Joh. V. 25. III. 16. 17. 18. 1 Joh. IV. 9. Rom. VIII. 32. et alibi. Quod ad naturam humanam attinet, homo erat, filius Mariae Joh. V. 27. VIII. 40. Luc. I. 31. Matt. I. 16. dicitur vero Dei filius, quoad non ex humano patre, sed supranaturali ac prorsus divina omnipotentia e Maria procreatus sit, Matt. I. 18—25. Luc. I. 34—37. Sed uti arctissima humanae et divinae naturae intercederet conjunctio, ita ab omni vitiositate expers erat; nam est *ἅγιος*. Conf. III. 7. — Nonnumquam ipse Deus dicitur Joh. I. 1. coll. V. 18.

II. Deus cum itaque sit Jesus, omne ei competit nomen, quo Pater celebretur: idcirco est *ὁ ἅγιος, ὁ ἀλήθινος* cap. III. 7. uti 1 Joh. II. 20. *ὑμεῖς χρισμὰ ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου.* Conf. Joh. XIV. 6. *ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή.* Hac de causa omnisciens est, quem nihil latet: cap. II. 2. *οἶδα τὰ ἔργα σου*; perspicit omnia, absconditissimas adeo cogitationes novit, *ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας* II. 23.

III. Est rerum omnium *dominus* ac *princeps* III. 14. *ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ*: quamobrem omnia ei sunt subjecta, et quaecumque ipse possideat, illa aliis dandi et tribuendi habet potestatem; II. 26. 27., a Patre acceptam, ibid. *ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ Πατρός μου.* Verum licet sit Dei filius et ab aeterno vixerit *ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος* II. 8. homo fuit, ac legi, omnibus mortalibus impositae, obediit: mortuus enim est, *ὃς ἐγένετο νεκρὸς*, sed revixit, *καὶ ἔζησεν.* ibid. Jesus Spiritum S. habet, prouti Pater, atque eum dimittit III. 1. ita vero ut talis inter eos deprehendatur conjunctio, ut ipse Spiritus dicatur ille Sanctus: in singularum epistolarum fine *ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ Πνεῦμα λέγει κ. τ. λ.*

IV. Jesus est Rex: insidet enim throno III. 21.: judicii supremi die erit *ὁ βραβεύτης*, qui praemia distribuit II. 7. 11. 17. 26. III. 5. 12. 21. qui nullum discrimen faciet, sed justus in omnibus rebus deprehendetur II. 23. *καὶ δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν.*

V. Quaecunque Jesus habet, salutifera sunt, eaque lubenter Christianis offert, ut sibi comparent, atque per ea felicitatem aeternam consequantur. III. 18. *συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον — ἵνα πλουτήσῃς, καὶ ἱμάτια — ἵνα περιβάλῃ — καὶ κολλούριον —*

ἵνα

ἵνα βλέπῃς. Eos simul excitat, ut eumdem triumphum agere omnibus enitantur viribus, quem ipse aliquando egerat de adversariis II. 10. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου conf. 25. III. 11. ὡς κἀγὼ ἐνίκησα III. 21. — Quicunque fidelis ei praebuerit aures, servabitur ab illo, ne calamitatibus prematur, III. 10. ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγὼ σὲ τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ. — Jesus pro sanctitate sua omnes flagitiorum operatores odio habens, virtutis studiosos magno prosequitur amore, quem manifestum faciet erga omnes, quos suos compertus fuerit, eosque, qui ab adversariis male tractentur III. 9. ἰδοὺ, ποιήσω αὐτοὺς, ἵνα ἥξωσι καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν, ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε. — Calamitatibus atque aerumnis pios et fideles excitat, eorumque virtutem auget, prouti etiam de Deo Patre dicitur. III. 19. ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω.

VI. Singularum Epistolarum character ille est praecipuus, quod doceant Jesum Christum universae Christianae Ecclesiae esse Dominum ac Principem, neque tantum universam, ubivis terrarum dispersam, sed privatam etiam quamcumque moderamine suo regentem. Conf. singularum epistolarum initia, in quibus alia atque alia imagine perpetuo utitur; item Matt. XVI. 8. καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. Eph. I. 22. καὶ αὐτὸν (χριστὸν) ἔδωκε (πατὴρ) κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ. — Curat ac ducit ecclesiarum antistites, iisque semper adest II. 1., at non solum illorum opera novit III. 2., sed etiam cujusvis, qui iis sit addictus II. 20. Quae iis laudi sunt ducenda, laudat II. 2. 3. 9. 13. 19. III. 4. 10. quae vituperanda, vituperat atque increpat II. 4. 14. 20. III. 3. 16. 17. admonet eos, ac praemia, hac in terra consequenda, proponit, minas adjungens contra impios, nisi ad meliorem redeant frugem. II. 5. 16. 22. 23. III. 3. 4. 9. 10. — Sed omnium maxime in eo est occupatus, ut animos ad altiora advertant, ad felicitatem coelestem; quam non tantum animi immortalitatem esse docet II. 11. ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου, sed etiam pro cujusque vitae ratione, hac in terra pie actae, atque ad ejus praecepta institutae, felicem fore praedicat. II. 7. 10. 17. et sim. Ex iisdem vero locis intelligi potest, quaenam et qualis impiorum post hanc vitam futura sit conditio, licet Servator eam non describat. Felicitatem vero illam ac gloriam docet aliis esse incognitam II. 17. ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων. III. 12. τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν, eamque aeternam fore ibid. καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι, et imperium universum in malignos includentem II. 26. δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν.

Non solum bona, uti diximus, animadvertit Jesus aeque ac mala, a Christianis perpetrata, verum etiam in hac terra *illa* remunerat II. 24. οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος conf. III. 10. *haec* punit II. 22. ἰδοὺ, βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην κ. τ. λ. Docent porro epistolae Jesum *et* severum esse, *et* lenem ac mitissimum omnino Ecclesiae Dominum Gubernatoremque, II. 24. imprimis III. 20. — Denique quicunque Jesu exemplum strenue fuerit secutus, et, ad ipsius Christi exemplum, ad mortem usque constanter pugnaverit

ac vicerit, augustissimo olim fructurus est consortio, quum in uno eodemque loco cum Domino suo et Patre versaturus sit et victurus III. 21.

§. 2.

De Epistolarum usu Practico.

Non difficile erit hunc usum practicum ex ipsa harum epistolarum doctrina exponere, si modo dogmaticum rite ceperimus.

Prima quidem utilitas, quae in iis deprehenditur, practica, haec est, quod ecclesiarum antistites in iis exemplum habeant expressum, in quod, coetus suos docturi, mondituri, consolaturi, universe intueri possint illudque imitando exprimere. Ut autem hoc felici cum eventu agant, capiant necesse est, Jesum esse Dominum universae ecclesiae omniscium, ubivis praesentem, omniaque gubernantem; quam Christi magnitudinem, a Patre acceptam et morte sua vindicatam ac sancitam, nullus non eorum in coetibus perceptam habere debet, si fructus operae carpere velit. Hunc in usum valet titulus, quo insignitur ab ipso Jesu: coetuum antistes est Jesu ἄγγελος, ab ipso missus et constitutus, qui non solum ejus doctrinam promovere nitatur, sed et ejus personam in terrà agat. Caveat vero, si quidem Jesum imitari velit, ut eam agat superbe ac insolenter. Simplicitate, lenitate, indulgentia si praeditus fuerit, magnam profecto in auditorum animos exercebit vim, non solum in publicis pro concione orationibus, sed etiam in privata vel domestica consuetudine. Omnes amore complectatur; sed eos maxime, quos deprehenderit Jesu amicos, piosque sectatores: increpet, et increpet cum gravitate et severitate, si quae grassari videat flagitia per coetum suum: contra vero ad Christi exemplum laudet cives suos, si quid boni, probi, virtutis omnino Christianae nomine digni videat, quo excellant. Caveat vero simul, ut nimio plura iis imponat onera; quippe quod si fecerit, facile remittent illi laxioresque suas tenebunt habenas: Jesu attendat verba οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος cap. II. 24 (1).

Sed antistes in eo inprimis operam collocare debet, ut praecipuam indolis moralis notam cognoscat, qua ab aliis suus discernatur coetus. Jesus, v. c., in Ephesinis remissionem amoris, in aliis alia observat vitia; ita nostris temporibus lascivos, superbos similesque animadvertere potest, si qui habeantur. Nostra enim aetate mirum videretur, si quis Bileamitas, Nicolaitas, aut Jesabelitas haberi doceret: verum ipsis nostris temporibus, si qui deprehenderentur, falsam doctrinam, Christianae adversam, promoventes, vel moribus sordidis offendiculum projicientes, haud dubitem, ecclesiae antisti-

(1) Conf. *Middelveldius*, orat. laud. in Boekzaal der geleerde wereld, Octob. 1823.

sibi officium esse impositum, ad Jesu admonitionem Apoc. II. 20. tales amovendi, consentientibus iis, qui hodie una cum illo res ecclesiasticas administrant.

Neque minor opera in eo mihi ponenda videtur, ut cives suos doceat, quaenam officia Christiana religio ab iis exigat, eaque accommodata esse et indoli humanae, et conditioni, in qua versentur. Utramque rem ipse Jesus in epistolis ob oculos habuit; non majora, quam ferre possunt, imposuit hominibus, officia II. 24. neque neglexit ea ita instituere, ut aptissime conveniant rebus, quibus singuli coetus essent impliciti, prouti in expositione epistolarum docui. Ita antistes sciat, quid valeant, quid ferre recusent ecclesiae cives.

Sed praeterea multa alia insunt harum epistolarum doctrinae, quibus singuli Christiani proficere possint, si modo rite ea adhibeant. Ne ea repetam, quae antistes in suum ipsius emolumentum convertere possit, quorumque magnam partem ad omnes Christianos referri posse putem, hi ex iis discere possunt, Jesum revera tanta esse benevolentia, qui lubenti gratoque animo, quaecunque habeat, offerat et inter suos distribuere cupiat III. 18. Conf. Matth. XI. 28. *δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.* Simul docentur, impios odio haberi ac puniri ab ipso Jesu II. 6. 22. et nullos *πορνοὺς, οὔτε εἰδωλόλατρους, οὔτε μοιχοὺς, οὔτε μαλακοὺς, οὔτε ἀρσενοκοῖτας βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσειν* 1 Cor. VI. 10. Conff. singulae epistolae. Porro Jesum omnia, abscondita adeo cognoscere hominum facta eorumque cogitationes, diserte docet quodvis earum initium; quae igitur persuasio eorum animos timore ac reverentia Dei Christique implere debet, quae initium est omnis sapientiae. Docentur etiam *τὸν κόσμον παράγεσθαι, καὶ τὴν ἐπιθύμιαν αὐτοῦ, τὸν δὲ ποιοῦντα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ μενεῖν εἰς τὸν αἰῶνα* 1 Joh. II. 17. quum ex epistolis cognoscant quantum *ὑπομονὴν ἔχειν, καὶ βαστάζειν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ οὐ κοπιάζειν* cap. II. 3. praestet *τῷ πορνεῦσαι*, vs. 14. Sed simul docent Epistolae, nullum valere Christianae virtutis nomen, nisi revera colatur; *ὄνομα* enim *ἔχειν ὅτι ζῶσι*, non difficile est, *νεκρῶν ὄντων* III. 1. Exigit religio Christiana, ut paucis dicam, secundum septem epistolarum doctrinam, *constantem Christi amorem*, II. 1—7. *constantiam perpetuam in maximis adeo calamitatibus*, vs. 8—11: *nullum habendum esse* docent *commercium cum falsis doctoribus*, vs. 12—17, *evitandos esse ac ejiciendos scortatores*, vs. 20—24, *virtutem operibus ac factis*, *et animi probitate probandam esse* III. 1—6. *Jesum advertere pios, eosque calamitatibus oppressos, servaturum*, vs. 7—13. *omnemque tepidam agendi rationem ei displicere*, vs. 14—22.

Persuasum sibi habere debent Piorum animi, a Jesu se amari III. 9: iisque promittitur praemium virtutis. Ad bona quaeque perpetranda excitantur: Spiritus enim Sanctus jubet ac monet Christianos, sed et Jesus, *ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ* III. 14. *τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*, Hebr. I. 3. disertissimis docet verbis: *τὴν καινὴν Ἱερουσαλὴμ, τὴν καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ*, aliquando

O 2 ci-

civitatem illam futuram, cujus cives erunt, quicunque *τὴν μένουσαν πόλιν* hac in terra haud quaesiverint, *ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητεῖν* conati fuerint Hebr. XIII. 14. — Fida ac certa, nulla umquam temporum labe inquinanda, nulla unquam fragili adversariorum opera labefactanda, haec sunt promissa! Ille enim, talia promittens, est *ὁ Ἀμὴν ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ ἀληθινὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὃς ἐκάθισε μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.* —

SYMBOLUM.

Κάλος οὗτος καὶ ἀξιονικότατος εὐκλείας ἀγων τε καὶ στέφανος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι οὐκ ἄδοξον.

Longinus.

PETRI OTTONIS VAN DER CHYS,

DELPHENSIS,

PHIL. THEOR. ET LITT. HUM. IN ACAD. LUGD. BAT. CAND.

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM A NOBILISSIMA FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA A. MDCCCXXV. PROPOSITAM:

Explicetur, aptisque illustretur exemplis, quibus in regionibus Patriae nostrae, modus quo et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione dignus videatur, deinde vero accurate exponantur difficultates, quibus haecce methodus illis in locis premitur.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVI.

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM EX OECONOMIA RURALI.

Vasta illa ericeta per regnum Belgicum, quae satis amplum dilectae nostrae patriae locum occupant, peregrinantem profecto, si non dolore, magno saltem taedio afficiunt; attamen ipsa illa deserta ab incolis felicis hujus regionis in prata fertilissima possent redigi: quod ne quis inaniter me jactare credat, afferam exemplum illius partis provinciae Flandriae Orientalis, quae nomine agri Wasiani (*Land van Waas*) insignitur: fuit magna illius regionis pars ericetum non optimae sane notae, quo tempore Princeps Parmae anno 1584 fossam ducebat, incolaeque regionis circumjacentis vias per eam faciebant: qua utraque re aditus ad illud desertum facilior factus est. Ad tantam autem fertilitatem, qua nunc fit, ut Wasianus ager pulcherrimus sit totius regni, nunquam pervenire, saltem in ea perpetuo manere nunquam potuisset, nisi insignis adesset quotannis fimi copia: quam tamen non aliunde advexerunt incolae, sed ipsi fecerunt ope praeclarae illius methodi, qua pecus, etiam per aestatem, in stabulis retinetur; non immerito aurea haec methodus, et multo sane auro pretiosior in iis regionibus, ubi fimus non nisi immensis sumtibus potest comparari, commendari satis nequit multis rusticis Belgicis, qui saepe fimi inopia adeo laborant ad meliores reddendos agros.

Utilis igitur est investigatio, in quibusnam partibus patriae nostrae methodus illa sit necessaria ad augendam fimi copiam indeque agrorum proventus majores faciendos; et certe hujus investigationis nostra inprimis aetate non tantum elucet utilitas, verum unicuique patriae conditionem recte perspicienti, manifesta fit necessitas; mercatura enim praecipuus antea divitiarum in multis nostris provinciis fons, maxima ex parte ad exteros migravit, neque spes est, fore ut ea umquam ad pristinum evehatur redeatque statum; pleraeque praeterea nostrae officinae (*fabrieken*) aemulationem (vel *concurrentiam* ut ita dicam), cum peregrinis ferre non possunt, ita ut in his etiam multo inferiores simus. Una est agri-

cultura, qua exteros multum adhuc superamus; sed magno sane opus erit labore, ut superiores maneamus; recentes enim in Chemia et Physica inventiones cum magno cum fructu ad agriculturam applicare coeperint vicini nostri, Angli, Galli atque Germani, verendum est, ne, nisi Belgici sequantur rustici, et haec aliquando nobis eripiatur palma. Nihil autem, quod sciam, universam nostri regni agriculturam adeo juvare posset, quam si per omnes fere provincias introduceretur illa methodus, qua et per aestatem pecus semper in stabulis retineatur; insignem enim in modum fimi copia augeretur, itaque vis productiva agrorum in dies major fieret.

Cum autem hanc utilitatem stabulationis perpetuae (utar enim in posterum his minus usitatis verbis pro Belgico vocabulo *stalvoedering*), et vos perpenderitis, Viri Cl., in totius profecto regni Belgici commodum sequentem proposuistis quaestionem:

> *Explicetur, aptisque illustretur exemplis, quibus in regionibus Patriae nostrae, modus quo et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione dignus videatur; deinde vero, accurate exponantur difficultates, quibus haecce methodus illis in locis premitur.*

Cui ut aliquis ita responderit, prouti rei gravitas meretur, et ut patria flagitat agricultura, vehementer spero, equidem etiam in re tam magni momenti certamen ingressus et juveniles meas vires periclitatus sum.

Praemissis nonnullis, quae ad stabulationem perpetuam universe pertinent, ad utramque quaestionis partem respondere conatus sum.

Capite igitur I°. agitur de stabulatione perpetua universe.

Cap. II°. explicatur et exemplis illustratur, quibus in regionibus patriae nostrae stabulatio perpetua commendatione digna videatur.

Cap. III°. exponuntur difficultates, quibus haec methodus illis in locis premitur, simulque ostenditur, quomodo eae magna saltem ex parte tolli possint.

CAPUT

CAPUT PRIMUM,

DE STABULATIONE PERPETUA UNIVERSE.

§. 1.

Quid sit stabulatio perpetua.

Quandoquidem, antequam disquisitio de aliqua re instituatur, necesse est, ut bene notum sit, quae res in disputationem veniat, ita et hoc loco breviter indicandum duximus, quae sit stabulatio perpetua. Hac enunciatione eam intelligimus methodum, qua per totum annum pecus in stabulis retinetur, et nunquam, aut nonnisi valde raro, tantumque per aliquot horas ad ambulandum ducitur. Non prorsus tamen necesse est, ut pecus in stabulo semper alligatum sit; possunt etiam includi bestiae sub divo, in circuitu e palis facto, ita ut facile se movere possint: Cum enim animalia sibi invicem assueverunt, inter se non pugnabunt, sed in pace vivent, nisi natura ad pugnandum valde propensa sint.

§. 2.

De stabulationis perpetuae usu.

Methodus haec permultis in locis utilissima est; nocet autem nullibi, nonnullis tamen in locis minus est necessaria; in iis nempe regionibus, quae solis pratis constant, iisque tam boni generis, ut meliora fere reddi nequeant.

Utilissima autem est haec methodus in iis regionibus, quae carent pratis, aut ubi agri et prata in eadem terrae parte se invicem singulis annis excipiunt.

Magna sunt emolumenta, quae e stabulatione perpetua capiunt agricolae, nam, primum ex agro minore, major ali potest pecoris numerus:

1°. quia plantae metuntur, cum florent, i. e. cum et majorem quantitatem et meliorem qualitatem nutrimenti praebent.

2°. quia ne minima quidem planta conteritur aut perit, quod fit, quando pecus in pratis jacet.

 3°. Dein-

Deinde major quoque fit fimi copia, non tantum ob majorem pecoris numerum, sed et ideo, quia nulla prorsus fimi particula excidit.

Quod idem de pratis dicere non possumus; nam

1°. $\frac{1}{3}$ fimi pars, qui in iis cecidit, sub forma gazis evolat.

2°. $\frac{1}{3}$ pars ab insectis consumitur.

3°. $\frac{1}{3}$ demum pars forsan utilis est prato, sed non nisi anno sequenti, nam herbam in iis locis natam, ubi fimus cecidit, non attingit pecus, nisi extrema fame coactum.

Videtur etiam pecus in stabulis paucioribus, quam in pratis morbis obnoxium esse.

§. 3.

De stabulationis perpetuae incommodis.

Hactenus stabulationis perpetuae enumeravimus emolumenta, quae experientia ex ea redundare satis docuit: eadem autem experientia magistra probavit sequentia incommoda illi methodo obesse.

1°. In stabulatione perpetua plus laboris quotidie est faciendum.

2°. Magna cura atque diligentia opus est, ut semper sufficiens nutrimenti adsit copia.

3°. Pecus nonnumquam obnoxium est ei morbo, quem inflationem (Belgice, *opzwelling*, *de blaar*) vocamus.

Hoc autem tantum in iis locum habet regionibus, ubi fere sola argilla constant agri, raro in iis, ubi sabulosi sunt; oritur praecipue e nimia trifolii humidi copia, quod comedit animal: est autem hic morbus valde periculosus; durat nonnisi per breve tempus, et nisi promptum adsit auxilium, intra aliquot horas misero modo moritur animal.

Ante paucos annos unus e meis amicis uno die tres vaccas tali modo amisit. Optimum remedium est usus cultri chirurgici *troicaar* dicti, quo sectio fit in animalis ventre, ita ut ventus in eo retentus foras veniat. Optimae autem sunt cautiones:

a. trifolium non metatur, quando adhuc est humidum sive pluvia, sive rore.

b. trifolium in stabulo ita debet exponi, ut non nimis accumulate jaceat; hoc enim si fit, calefieri (*broeijen*) incipit, quod valde nocet.

c. nonnisi parva copia simul praebeatur; (quod quidem maximi est momenti).

§. 4.

§. 4.

De plantis, pecoris in stabulatione perpetua nutritioni inservientibus.

Praecipuum in pecoris stabulatione perpetua nutrimentum est trifolium; valde autem periculosum est huic plantae soli confidere: fieri quippe potest, fitque etiam nonnumquam ut uno alterove anno non bene crescat, et tam parvam alimenti praebeat copiam, ut pecori alendo minime satis sit. Trifolium praeterea mense demum Junio ineunte floret, et non nisi bis per annum, (tertia enim sectio rara est) meti potest.

Propter hasce igitur allatas caussas ubique fere, ubi stabulatio perpetua in usu est, et aliae adhiberi solent plantae, quae simul cum trifolio pecoris nutritioni inserviant; sic v. c. in regionibus argillosis vicia sativa (Belgice *wikken*) in locis arenosis spergula arvensis (*Spurrie*).

Optima autem est Medicago sativa (*Luzerne*), quae simul cum trifolio colatur, si modo haec planta aëri nostrae patriae posset adsuefieri; Medicago sativa in regionibus calidis Europae locum tenet trifolii, quod tantae est utilitatis in regionibus frigidioribus. In iis autem locis Galliae vel Germaniae, ubi utraque planta se invicem excipiunt, Medicago sativa sequentia magni pretii praebet emolumenta.

a. duabus hebdomadibus ante trifolium potest secari.

b. metunt eam spatio intermedio inter primam et secundam trifolii sectionem.

Conjunctio autem culturae trifolii et Medicaginis sativae has secandi vel metendi praebet vices:

Initio anni	1°. Medicaginis sativae	1a.	messis.
Deinde	2°. Trifolii	1a.	——
——	3°. Medicaginis sativae	2a.	——
——	4°. Trifolii	2a.	——
——	5°. Medic. sativae	3a.	——

Trifolii autem, ut jam antea diximus, raro tantum habetur tertia messis.

c. In annis valde siccis et calidis solis aestu tanquam comburitur trifolium: Medicago autem sativa tunc adhuc viridi colore ornata est.

d. Medicago sativa iis annumerari potest plantis, quae solum melius reddunt.

e. Si simul coluntur Medicago et Trifolium, agricola partem quamdam secundae messis trifolii aratro subvertere potest, ut tritico colendo melius etiam inserviat ager.

Verum ut jam ante diximus, dolendum est tam difficile esse medicaginem sativam nostro assuefacere aëri et solo; in provinciis tantum Brabantia Meridionali et Luxemburgo aliquantum colitur, verum haec cultura non augetur.

In Flandria Francica nonnulli agri, verum raro majores, medicagine sativa conseruntur;

tur; ubi unusquisque agricola partem agri non procul a villa sitam hac planta nutriente conserit, quae in aestate saepe metitur eam ob causam ut pecori nonnunquam aliud nutrimentum praeberi possit. Quotannis hoc pratum artificiale stercoratur urina pecudum, in qua placentae Lini usitatissimi (*lynkoeken*) sunt solutae, vel etiam conspergitur pratum cinere turfarum, ligni vel carbonum fossilium (*steenkolen*), quater autem aestate medicago sativa metitur, cum maxime floret.

Quoniam haec planta superstes primo anno paululum tantum producit, quoniamque illius cultura multo constat, et semen magni est emendum, jure opinantur agricolae in Flandria Francica se medicaginem sativam non majoribus agris colere posse; impensae publicae sive vectigalia et mercedes conductionis villarum ex eorum opinione majores sunt quam ut hoc fieri posset; accedit quod agri non nisi in paucos annos locari possunt. Quae cum ita sint, agricola iis tantum messibus studet, quae certos producunt fructus, quaeque non nisi per duos tresve annos agrum meliorem reddunt.

Ejusmodi plantae aptiores sunt iis agricolis, qui per multos annos agros possunt locare et iis locis, ubi merces locationis conductionis non adeo magna est.

(Videatur *Cordier*, *Memoire sur l'agriculture de la Flandre Française* p. 372).

CAPUT SECUNDUM.

QUO EXPLICATUR ATQUE EXEMPLIS ILLUSTRATUR, QUIBUS IN REGIONIBUS PATRIAE NOSTRAE STABULATIO PERPETUA COMMENDATIONE DIGNA VIDEATUR.

Nulla fere Europae est regio, quae tam arctis constricta finibus, tam diversam habeat soli naturam, quam regnum Belgicum, cara nostra patria; hic enim, ut in Zelandia et in multis Groningae, Brabantiae Meridionalis, Trajecti, Frisiae, aliarumque provinciarum partibus invenitur argillosa terra: illic fere nil nisi arena, ut in Drenthia, Brabantia Septentrionali, Limburgo, alibi; in aliis denique provinciis rursus saxosa terra eaque saxa duriora, ut et magnae sylvae inveniuntur, ut in Namurco, Hannonia, Leodio et Luxemburgo.

Nonnullae provinciae solis fere iisque optimi generis consistunt pratis, ut Hollandia cum Septentrionalis, tum Meridionalis, et magna Frisiae pars; aliae rursus provinciae fere nul

nulla habent prata, ut Drenthia, Antverpia, magnaque pars Limburgi, et Brabantiae Septentrionalis; maxima autem provinciarum pars mixtis constant agris et pratis.

Quae cum ita sint, cumque tam diversa sit regionis natura, de commendatione stabulationis perpetuae in regno Belgico universe paucis tantum agemus, separatim autem singulas patriae provincias ad partes vocabimus: explicitis iis, quae ad stabulationem perpetuam commendandam aut minus commendandam pertineant, afferemus exempla nobis nota eorum, qui hac pecoris semper in stabulo alendi methodo usi sunt, aut etiamnum utuntur.

Diximus autem jam supra Cap. I. §. 1. stabulatione perpetua in iis regionibus non opus esse, ubi prata optimae notae inveniuntur; sequitur igitur, ut in iis Belgii provinciis, quae solis fere pratis constant, commendatione digna haec methodus non videatur, contra eam commendatione esse dignissimam in iis provinciis, quae pauca tantum eaque pejoris notae habent prata: quae prata procul omni dubio meliora possent reddi, adhibita satis magna fimi copia. Haec de universo Belgio quod ad stabulationem perpetuam; nunc singulas spectemus provincias, quarum geographicum ita sequemur ordinem, ut a septentrione, id est a Groninga exorsi, in medio sive in Trajecto finem faciamus.

§. 1.

Provincia Groninga.

Solum hujus regionis plerumque fertile, nonnullis in locis, ut v. c. in parte *Oldambt* dicta fertilissimum est; juxta littora maris inveniuntur optima prata; in interiore provinciae parte sunt multae terrae turfatae (*veenlanden*), quarum jam magna pars ope stercoris ex urbe Groninga advecti in uberrimos agros sunt redactae. In meridie provinciae multae snnt terrae arenosae, ericeta, atque paludes. Solum fertilissimum ea est provinciae pars, quae aggerum ope exclusa est e Dollartio maris septentrionalis parte interiore, qui seculo XIII ortus est, et tunc 44 pagos submersit; optimi agri fere sola argilla constantes inveniuntnr intra Dollartium, terras turfatas (*veenlanden*) et aquam dictam *Damsterdiep*, ubi sunt pagi *Midwolde*, *Hamrikke*, *Oosterwolde* et *Finsterwolde*.

Ex hac descriptione patet, stabulatione perpetua in multis provinciae locis non opus esse; in parte autem meridionali eam esse perutilem, quod etiam intellexerunt nonnulli periti agricolae; in iis enim pagis, qui dicuntur *Veen-Kolonien*, jam ex aliquot inde annis nonnullae bestiae per totum annum in stabulo nutriuntur; in pago *Sappemeer* anno 1823 viginti duo agricolae atque homines operarii (*arbeiders*) per aestatem in stabulo nutriverunt 31 vaccas, 20 juvencas, et 6 oves.

In pago quoque *Hoogezand* eodem anno viginti duo agricolae atque homines operarii in sta-

stabulis nutriverunt 34 vaccas, 19 juvencas atque 7 oves; quod simul facit numerum 66 vaccarum, 39 juvencarum et 13 ovium.

Ex his unus homo in pago *Suppemeer* alebat 11 vaccas, et alter in pago *Hoogezand* 15, quarum 12 mulgebantur.

Extremas hasce notitias debeo egregio libello a Viro Consultissimo WIARDO HORA SICCAMA conscripto, cujus titulus est: *De bron van rijke groeikracht niet ontdekt, maar aan zijne medelandbouwers op mestgierige gronden aangewezen door Mr. W. H. S.*, *Groningae* 1824.

Dicit Vir Consultissimus multos alios et vel peritissimos agricolas in ea provincia eo anno, quo editus est libellus (1824.) in animo habere introductionem stabulationis perpetuae; describit deinde methodum, quam ipse in colendis agris et in nutriendo pecore secutus est, et adhuc sequitur.

Habuit ille vir per annum 1823 in stabulo 11 vaccas, quarum 10 mulgebantur; anno 1824 in stabulo habebat 15 vaccas, quarum 12 lac praebebant; in animo autem habebat per annum 1825 nutrire 19 vaccas, et plures etiam, nisi stabuli angustiae hoc impedirent.

Praescripsit sibi in agricultura quasdam regulas principales, quibus fideliter obtemperare studet; sunt autem hae:

1. adducere agros ad summam fertilitatem eosque perpetuo in ea retinere.
2. In variis anni tempestatibus laborem agrestem tam aequaliter dividere, quantum fieri potest.
3. Raro easdem plantas sive cerealia per duos continuos annos in eodem agro serere.
4. Quoties fieri potest, agrum cogere, ut uno eodemque anno duas messes proferat.
5. Stabulatione perpetua uti sine multa difficultate, ita ut ex iis agris, in quibus antea pascebatur pecus, ope majoris numeri pecoris multo majorem fimi copiam capiat, solitâ, neque ut amplius coactus sit emere quotannis fimum, quo indiget.
6. Agricolae non eligenda esse ea cerealia, quae serere vult, secundum frumenti pretium eo tempore, quo serit, sed tantum secundum naturam atque fertilitatem suorum agrorum; saepe enim fieri, ut frumenti genus ab eo electum prorsus non, saltem minus, conveniat, terrae speciei: fieri quoque non raro, ut frumentum electum nimia ubivis satione tempore messis pretio minutum sit, utque illud cereale, quod non electum sit, saepe eâdem de causâ, pretio sit auctum.
7. Agricolae igitur in agris non alias serendas esse fruges, quam quae soli generi et naturae conveniant, quaeque ob eandem etiam causam bonam proferre solent messem, contentum quoque eum esse oportere eo cerealium pretio nundinali, quod mercatores sine illius ope constituent.
8. Nunquam agricolae emolumentum quaerendum esse in magno pretio nundinali, quam-

quamvis haec sit maxima in frumenti genere eligendo peccandi illecebra; verum potius in multiplicatione productorum agrorum, quae fit, aucta soli fertilitate; cur enim agri hortorum non aemularentur fertilitatem? quod optime fieri potest, valdeque est desiderandum.

9. Non oportere rusticum simul esse cerealium mercatorem; non enim satis magna hujus rei cognitione instructus est, quia notitiae commercii non rite ad eum perveniunt. Vendat igitur fruges, simulac vendi possunt, ne temporis diuturnitate minuantur.

Scribit Consultiss. HORA SICCAMA in libello supra citato, se in animo habere equos etiam per aestatem nutrire trifolio et quidem in loco palis circumsepto sub dio; uti hoc jam per plures annos usitatum est in provinciae parte *Oldambt* dicta; quae methodus egregie conducit ad augendam fimi quantitatem.

Quod autem attinet ad stramenti defectum, hoc revera locum habet apud eum, qui stabulatione perpetua non nisi per duos annos usus est, sed quando orbis (*de omloop*) fructuum ad finem perductus erit, non modo ille non indigebit stramento, sed hujus insignem habebit copiam, nam agri semel erunt et manebunt fertiles et sine fortuna adversa, multum cereris et stramenti producent.

Sin autem aliquando satum trifolium minus bene crescat, ne dubites statim agrum aratro vertere, eundemque agrum sequenti aestate hordeo et trifolio conserere; quod si accidit, his frugibus alendum erit pecus, et trifolium secundi anni ad foenisecium foret destinandum. Deinde Consultiss. SICCAMA describit stabulum, in quo vaccas nutrit.

Stabulum est domuncula parva (*schuurtje*) separatim aedificata, cui adjuncta est habitatio hominis operarii (*arbeider*) qui pecoris curam gerit. Vaccae sibi invicem stant oppositae, in ea parte stabuli (*de deel*) ubi nutrimentum iis praebetur.

Vaccae stant super fimum, qui per aestatem bis, per hiemem semel tantum quavis hebdomade e stabulo aufertur.

Quotidie stramentum vaccis subjicitur secundum majorem minoremve, qua indigent, quantitatem; nonnumquam ope instrumenti *roskam* dicti a pulvere sordido purgantur, quod etiam quotidie fit panno (*een doek*). Hominis, qui pecus curat, officium est secare trifolium, id domum ducere, pecori apponere, pecus purgare, stramentum ei supponere, mulgere, et stercus e stabulo auferre, ad quem postremum laborem ei auxilium alius hominis conceditur.

Ad arcessendum trifolium utitur plaustro huic operi apto, quod ab uno equo trahitur: plaustrum semper ejus usui destinatum est, et tali etiam utitur ad fimum eo deducendum, ubi congeritur.

Fimus e stabulo allatus in carris (*bodden*) colligitur: tres ejusmodi carri, qualem quantitatem equus facile trahere potest, aequantur plaustro; (*een voeder*) singuli carri

(*bodden*) notantur in ligno (*kerfstok*), quod semper in stabulo adest.

Pabulum viride secatur, et ad stabulum portatur hoc modo.

Tempore vespertino, quod satis est ad sequens tempus matutinum.

Tempore antemeridiano, quod sufficit tempori meridiano et pomeridiano.

Tempore pomeridiano, quod sufficit vespero.

Pabulum pecori praebetur.		Potus praebetur.
Tempore matutino	hora sexta.	hora octava.
—— antemerid.	— undecima.	— prima.
—— pomeridiano	— tertia.	— quinta.
—— vespertino	— sexta.	
—— ——	— octava.	

Tempore intermedio utitur homo operarius ad labores supra dictos et curam loci ubi fimus congeritur.

Sequens variis anni tempestatibus pecori praebetur pabulum.

Tempore veris	solana tuberosa, stramentum, foenum.
Aestate.	trifolium, stramentum.
Autumno	trifolium, spergula arvensis, rapae, stramentum, foenum.
Hieme.	spergula arvensis, rapae, solana tuberosa, stramentum, foenum.

Ea pabuli genera, quae ad singulas anni tempestates ordine prima sunt posita prius, si non prorsus, at maximam partem debent esse consumta, quam ad sequens pabulum procedendum erit.

Stra-

Stramentum, et quidem lubentissime avenae stramentum semper tanquam ἐπίδοσις datur; per aestatem nonnunquam magna quantitate pecori appositum remedium est diarrhoeae, qua aliquando laborant vaccae, et qui morbus ortum debet trifolio recenti (*jonge klaver*) praesertim si humidum est.

Foenum nunquam datur nisi quando aliud non adest pabulum; datur autem manu non avara, parca tamen.

Cum autem omnes plantae leguminosae facile causa sint illius morbi, qui dicitur *ventus* (*de wind*) cavendum est, ne pecori potus ante praebeatur, quam duabus horis postquam ederit, deinde sequitur stramentum.

Si fit, ut vacca hoc morbo laboret, Consult. HORA SICCAMA uti jubet frustulo saponis Hispanici (*spaansche zeep*) ad magnitudinem magnae nucis, quod vaccae gulae inferatur; deinde parva quantitas (*een theekopje*) illius spiritus, qui *genever* vocatur, mixta cum extracto tabaci vilis injiciatur. Semel anno 1823 hoc remedio usus est, quod statim bonum habuit successum.

Atque sic praecipua, quae de sua stabulationis perpetuae methodo tradidit HORA SICCAMA, Vir Consultiss., Latine verti, eo quidem praecipue consilio, quia admodum pauci adhuc agricolae in nostra patria, qui stabulatione perpetua utuntur, observationes suas cum aliis publice communicarunt.

Et haec quidem mihi sufficere videntur, quod ad stabulationem perpetuam in provincia Groninga attinet: speramus autem fore, ut optima hujus methodi exempla, quae ibi inveniuntur, multos ad sapientem imitationem excitent.

§. 2.

Provincia Drenthia.

Nulla sane totius Belgii provincia aptior est stabulationi perpetuae quam Drenthia; sita enim est in loco valde alto, ita ut tempore proximarum inundationum, quae patriam nostram afflixerunt, non nisi parva admodum ejus pars aqua tecta fuerit; solum plerumque est arenosum: tam pauci praeterea in ea rivuli adsunt, ut perrara sint bona prata, tanta fimi est inopia, ut 7 partes octavae ($\frac{7}{8}$) adhuc incultae et desertae jaceant, quae omnes certissime ope stabulationis perpetuae ad magnam perduci possent fertilitatem.

Multae in ea sunt terrae altae turfatae (*hooge veengronden*) quae omnes, si satis fimi adesset, in uberrima prata converti possent.

Nec credibile est, stabulationem perpetuam brevi per totam Drenthiam introductum iri, itaque interim valde desiderandum foret, ut dimidia saltem pars immensorum illo-

rum ericetorum, quibus Drenthia fere constat, arboribus consereretur; hae enim, ut notum est, ope foliorum, quae ceciderunt, terram sensim sensimque reddunt fertiliorem.

Altera pars dimidia ericetorum satis superque esset pastui ovium, quam rem tanti faciunt Drenthini.

Haec me obiter attigisse ne quis aegre ferat, quamvis directo ad stabulationem perpetuam non pertineant.

Apud plerosque autem Drenthiae agricolas mos est, qui quodammodo cum stabulatione perpetua [convenit, quique] fortasse aeque antiquus est atque ipsa in Drenthia agricultura; hic autem mos abunde probat insigne fimi pretium, sed ut ille nunc fit, finem propositum non assequetur neque umquam ad majorem fertilitatis gradum proveheutur agri. Est autem ille mos, ut pecus tempore aestatis sub vesperam ad stabulum ducatur, (eo consilio, ut fimus nocturnus retineatur) postquam inde a tempore matutino fuerit in prato communi, eoque ut solet, exili, aut etiam pastus fuerit in pratis privatis longinquis, plerumque etiam tam parvi pretii, ut bene nutritum non sit domum rediens pecus. Hic autem mos malus est, neque propositum assequitur finem.

Qualis enim est conditio pecoris, quod ita tractatur, quam parva est lactis copia quam praebent, et quam exiguus est fimus ab eo collectus! Neque sane hoc est mirandum; prata enim pejoris sunt notae, et domi res ita sunt comparatae, ut redeunti pecori parva tantum nutrimenti quantitas praeberi possit; magnitudo autem prati communis, aut longa illius distantia faciunt, ut pecudes exili, quod capiunt, alimento prorsus indigeant ad vires, quas in pascendo perdiderunt, reficiendas, et ut magna fimi quantitas, domum redeuntium pecudum in via aut in aliis locis cadat, ubi non satis magnae utilitatis est.

Ut igitur huic pravo mori, uti adeo urgens necessitas postulat, medeatur, optimum erit quantocyus si non stabulationem perpetuam, at certe sequentem pecoris in stabulo nutriendi methodum introducere, quae nec difficilis est, nec magnis indiget sumtibus.

1°. Pecudes non per totum diem in pratis commorentur. Sed tantum per aliquot diei horas, tempore veris et autumni medio die, aestate autem mane et vesperi.

2°. Pratum sit bonum quamvis non magnum, et in vicinia domus rustici.

3°. Prope domum, saltem non longe ab illa, agri sint apti ad culturam graminis, trifolii, aliarumque plantarum leguminosarum, ita ut pecus etiam in stabulo abunde habeat, quo nutriatur.

4°. Stabulorum structura melior est reddenda.

Si rustici Drenthini periculum facerent hujus methodi propositae, dubium non est, quin

quin brevi ejus emolumenta cognoscerent; magna quoque ex parte retinerent morem avitum, quem tantum meliorem reddidissent.

Sequuntur hanc, ut ita dicam, methodum mediam Coloni Societatis illius, cujus consilium est pauperes Belgas ope agriculturae alere, quaeque merito nomen habet *Societatis Beneficientiae* (*Maatschappij van Weldadigheid*): multas jam colonias, tum in aliis provinciis, tum inprimis in Drenthia condidit illa Societas: quarum pecoris nutriendi exemplum vehementer optandum erat, ut circumjacentis regionis rustici sequerentur, nisi potius optimum stabulationis perpetuae sequi vellent exemplum, quod in ipsa eorum provincia quotidie conspici potest.

Prope Drenthiae caput urbem *Assen* est villa *Vredeveld* dicta, in qua ejus dominus Nobilissimus HOFSTEDE, provinciae Gubernator jam per 8 continuos annos in stabulo multas nutrivit vaccas, et juvenile pecus, quam methodum etiam in alia villa non procul remota sequitur, ubi 10 vaccas alit, quae mulgentur, per aestatem hujus anni (1825) nutrivit in villa *Vredeveld* unam vaccam, quae mulgebatur, 18 juniores vaccas (*veerzen*) et unum taurum.

Stabulum, vel locus ubi stant vaccae, in villa *Vredeveld* formam habet fere quadrangularem, cujus longitudo est 30 pedum, latitudo 20, profunditas ad latera est $4\frac{1}{2}$, in medio 5 pedum.

Prope hunc locum, ubi sunt vaccae, est aquarium (*pomp*), quod pecoris usui inservit: per quod aqua ducitur in canalem, qui factus est juxta 4 stabuli latera, (vaccae enim ita stant in figura quadrata (*een vierhoek*) ut omnes capitibus ad unum 4 laterum versae sint) ex hac igitur bibunt vaccae.

Pabulum iis non iisdem horis praebetur, quibus apud Consultiss. HORA SICCAMA, sed

hora	$5\frac{1}{2}$	matutina	edunt.
——	6	———	bibunt.
——	5	pomeridiana	edunt.
——	$6\frac{1}{2}$	———	bibunt.

per unam et dimidiam horam continuam pabulum iis offertur.

Quinquies aut sexies per annum fimus aufertur e stabulo, et bis per hebdomadem taurus super fimum circumducitur, ut eum calcet, arcteque comprimat, eo consilio, ne nimis effervescat (*broeije*).

Multum lactis praebent vaccae, et saepe 10 illae, de quibus supra locutus sum, ut in ipso loco mihi affirmarunt, dederunt 132 sextarios (*kroezen*) uno die.

Stramentum et fruges in stabulo supra vaccas collocantur, et juxta earum latus frumentum in area teritur (*gedorscht*).

Quod

Quod ad caetera attinet methodus Nobil. HOFSTEDE plane convenit cum Consultissimi HORA SICCAMA.

Atque haec de Drenthia sufficiant (*).

§. 3.

Provincia Frisia.

Solum provinciae Frisiae plerumque non valde differt a provinciae Groningae; maxima pars est argillosa et optima habet prata; in his commendanda non videtur stabulatio perpetua; sed in parte orientali, et quodammodo meridionali, ubi multa eademque ma-

(*) Hac aestate (1826) colonias *Societatis Beneficae* (*Maatschappij van Weldadigheid*) perlustrans et maxime Venhusanam (*de Kolonie van Veenhuizen*), vidi in primo Aedificio (*Gesticht*) 160—180 vaccas, quae perpetuo in stabulo nutriebantur; in secundo autem atque tertio aedificio junctis 140.

Hoc autem modo pabulum iis praebebatur.

Mense	Januario, Februario, Martio, Aprili	Rapae, Solana, Herba dicta *Raijgras* et trifolium; utriusque herbae aequa pars.
	Majo, Junio	In fine mensis Maji et mense Junio prima trifolii sectio atque trifolium.
	Julio, Augusto	Secunda sectio trifolii.
	Septembri	Rapae Anglicae quae dicuntur *turneps*.
	Octobri	Vaccae plerumque stabulum relinquunt.
	Novembri, Decembri	Rapae.

Bis de die edunt et bibunt.

Ab hora matutina 5—6 pabulum praebetur statimque etiam potus; hora pomeridiana 4—5 idem fit.

Postquam biberunt, singulis vicibus stramentum praebetur, eaque stramenti pars quam non comederint vaccae, fimi augendi causa in sterquilinium fertur.

Mane et vesperi stramentum vaccis subjicitur; fimus semel per hebdomadem e stabulo aufertur; Universe hic credunt pecus hoc modo educatum butyri minorem ferre copiam, lac vero nihil differre bonitate a ceteris regionibus; rapae lacti ne minimum quidem addunt malum saporem.

Apud praefectum arvalem (*Onderdirekteur van buiten*) primi Aedificii (*Eerste Gesticht*) vidi in stabulo (mense Julio) 55 vaccas et 4 equos; in singulis villis (*bouwhoeven*) 14 vaccas et 2 equos.

magna sunt ericeta; et agri multum continent sabulum, haec methodus insignis foret utilitatis, etiam in agris turfatis (*veenlanden*): quia prata ibi vulgo non bona sunt. Animadvertendum autem est, utrum agri turfati nimia aquae copia possint liberari; quod si obtinet, stabulatio perpetua optime potest introduci, sin autem non obtinet, nullius haec methodus foret utilitatis. Loca in provincia Frisia, ubi introducta est stabulatio perpetua, mihi nota non sunt, praeter colonias Societatis Beneficientiae, quarum pars in Frisia est.

§. 4.

Provincia Transisalania.

Solum hujus provinciae partim est sabulosum, partim turfatum, et magna parte paludosum: optima prata sunt ad ripas Isalae, prope vicum *Mastenbroek*, et in regione circumjacenti *Vollenhoviae*, in universum autem prata hujus provinciae praesertim in confiniis *Germaniae* pejoris sunt notae, et procul dubio ea omnia ope stabulationis perpetuae ad majorem ubertatem possent redigi.

Multi in hac provincia adsunt colles, qui illam prope e meridie ad septentrionem in duas partes dividunt, in parte etiam orientali parvum est collium jugum; hi omnes paucarum admodum bestiarum pastui inserviunt, et nunc difficulter fertiles possunt reddi, saltem non nisi magnae copiae fimi ope, quem nescio quomodo nanciscantur agricolae nisi adhibita stabulatione perpetua. Pravus ille mos, quem in Drenthia obtinere diximus, scilicet ut pecus procul a domo ad prata, quae exiguam praebent pabulum, pastum ducatur, etiam in Transisalania in usu est, ubi eodem modo eum meliorem reddere non difficile foret.

In colonia *Ommerschans* obtinet methodus pecoris per totum annum in stabulo nutriendi.

§. 5.

Provincia Gelria.

Haec Provincia, quod ad soli naturam attinet, commode in tres majores partes dividi potest

1°. Illi tractus qui dicuntur *Betuwe*, *intra Mosam et Vahalin* (*tusschen Maas en Waal*) et *Thiel et Bommelerwaard*.

2°. *Velavia* (*de Veluwe*).

3°. *Comitatus Zutphaniae* qui antea vocabatur.

Betuwa etc. est terra argillaris fertilis nata e sedimento fluviorum Rheni, Vahalis, et Mosae; ad ripas horum fluminum egregia sunt prata, quae magno gaudent emolumento, quod statis temporibus hieme aquis fluvii teguntur et quasi ab ipsa natura stercorantur. In hac Gelriae parte, nimirum cis aggeres optimi inveniuntur agri, quorum multi consiti sunt cerasis et pomis.

Prata igitur extra aggeres (*uiterwaarden*) fertilissima sunt, quod idem de pratis intra aggeres (*binnendijksche weilanden*) dici non potest, quae adhuc multo meliora possent reddi; in praesenti autem statu tamdiu manebunt, quamdiu fimus necessarius iis non dabitur. Neque tamen ille fimus, quo pratis opus est, iis praeberi potest, quoniam vix ac ne vix quidem ipse sufficit ad stercorandos agros cultui cerealium inservientes. Hinc igitur patet pulchram hanc provinciae partem fimo adhuc indigere, cui inopiae non melius succurri posset, quam colendis plantis nutrientibus (*voedergewassen*) et hisce plantis pecus alendo in stabulis. In hac igitur provinciae parte et in omnibus aliis regionibus, quae in eadem sunt conditione, vehementer commendanda est stabulatio perpetua, quamvis dici non potest eam ibi prorsus esse necessariam. Hujus methodi autem insignis foret utilitas, quod arva et prata intra aggeres aeque possent stercorari, et hoc si locum haberet, haec regio certissime fertilissimis totius Regni annumerari posset.

Non tamen in animo mihi est aequare has regiones cum terris arenosis sterilibus vel cum minus fertilibus, ubi quam maxime commendanda est et fere unice recta methodus pecoris habendi est censenda stabulatio perpetua; — tale consilium nequaquam utile foret cum ob multas alias causas, tum inprimis propterea, quod magna praatorum pars tam longe a rusticorum habitationibus absit; — maneat igitur ut nunc est, bestiarum pastus, neque quidquam in eo mutetur, verum ut fimi copia augeatur, plures plantae nutrientes colantur et hae ab aliis vaccis comedantur in stabulo semper commorantibus. Quaenam autem hujus methodi forent sequelae? Nempe ut prata quotannis partim stercorata, tempore aestatis plures nutrire possent bestias, et ut hiemali etiam tempore melius posset ali pecus, cujus rei agricolae brevi animadverterent magna emolumenta e majori numero pecoris ad mactandum apti, nec non ex aucta butyri et casei copia.

Forte quis mihi objiciat fore, ut agricola, si majorem, quam ante, agrorum partem plantis nutrientibus conserat, non tot arva cerealibus possit conserere ideoque hanc methodum illi damno futuram; verum cogitet ille copiam cerealium non minutum iri; quandoquidem agri frumento consiti multo majore copia fimi stercorati erunt, quam unquam

quam antea locum habuerat; probe enim sibi conscii sunt agricolae, uberiorem messem non majore vel minore agrorum numero, verum multo magis adhibita fimi copia effici; fimus enim plantis nutrimentum praebere debet; quod si parcius est, fruges et tenuiores sint necesse est.

Negari quidem non potest, stabulationem perpetuam magnarum causam esse impensarum, verum hae partim venditione butyri et casei, praesertim etiam fimo abunde poterint compensari.

Velavia multis locis aptior est ad serendas sylvas abietum, quam frugum culturae; verumtamen ubi posterius obtinet, quam maxime commendanda est stabulatio perpetua. neque dubitamus affirmare, sine hac nunquam ad ullam fertilitatem produci posse arva in ea sita.

Comitatus *Zutphaniae* quamvis etiam arenosus, multis tamen in locis continet bonos agros, verum quod ad universum tractum attinet, si pecus in eo degens conspicimus, nobis certe persuadebimus, stabulationem perpetuam et hic minime supervacuam esse futuram.

Ex brevi hac Gelriae descriptione patet, quantopere in maxima hujus provinciae parte commendanda sit stabulatio perpetua, et longe anteponenda miserae illi methodo Drenthinae, quam et hic sequuntur plurimi agricolae.

§. 6.

Provincia Brabantia Septentrionalis.

Magnam in partem haec provincia similis est Drenthiae, solum est sabulosum, et multis in locis nil profert nisi ericas; prata plerumque pauca eaque pejoris notae habent gramina; optima quaedam sunt prata ad ripas Mosae, et in provinciae parte, quam vocant *land van Altona*, ubi tamen major est numerus agrorum cerealibus consitorum.

In partibus orientalibus provinciae multae sunt terrae turfatae.

Stabulatio perpetua fere ubique in hac provincia est commendanda.

§. 7.

Provincia Antverpia.

Haec provincia habet in partibus septentrionali et orientali multos agros sabulosos et ericeta.

 Sta-

Stabulatio perpetua ibi non tantum nota, sed etiam ex multis abhinc annis in usu est. Peritissimus agricola J. N. SCHWERZ in egregio opere Germanice scripto, cui titulus est: *Anleitung zur kentniss der Belgischen Landwirtschaft*, Tom. II. p. 242—246, describit methodum, quam apud vicum *Contigh* sequuntur ita:

In vicinia Contighii perpetuo pecus in stabulo tenetur; vaccae per totum annum numquam e stabulo egrediuntur: nisi quando taurum iis admoveri necesse sit. Tam arcte prope se invicem sunt collocatae boves, ut singulis tantum 9 palmarum spatium concedatur, quo fit, ut raro omnes simul possint cubare, et ut plerumque una e tribus erecta maneat.

Quamvis haec stabulorum angustia non sit laudanda, hinc tamen patet, pecoris valetudini non nocere sempiternam illam captivitatem, quam nonnulli adeo culpant, quia experientia docuit pecus optima frui valetudine in stabulis angustis, quaeque bestiis repleta sunt, et praeterea magnam fimi copiam continent.

Praeter gramen, quod colligitur in agrorum exterioribus (*de kanten der landen*) rapae, quae per hiemem in agro remanserunt, tempore verno primum pecori praebent nutrimentum, sequitur deinde trifolium; difficile autem foret indicare villam, ubi solo trifolio nutrirentur vaccae, quia se peccare crederent agricolae, si non uterentur gramine atque herbis quae in agro, item in aliis locis passim inveniuntur. Raro pecus pascendum educunt in agrum trifolio consitum post secundam ejus sectionem. Ne mensibus quidem Septembri vel Octobri ulla vacca extra stabulum invenitur.

Neque hoc loco spergula arvensis colitur.

Nutrimentum hibernum constat stramento, et bis singulis diebus jure calefacto (*warme sop*) et potione. Constat autem illud jus lacte ebutyrato, rapis, solanis tuberosis, daucis carotis (*wortelen*), palea, et frumento ecocto cerevisiae; (*bierdraf*) postremum hoc non vili pretio emitur, et ex urbibus arcessitur, saepe 2 ad 6 horas distantibus. Praeterea etiam accipiunt vaccae per longe majorem hiemis partem satis magnam copiam crudarum raparum. Cum autem in magno frigore et gelu, non semper rapae ex agro advehi possint, curant agricolae, ut et satis magnam solanorum copiam habeant in promtu, quae in jure coquant loco raparum.

Addit peritissimus SCHWERZ e testimonio JOANNIS BARDEN, viri optime de agricultura in Antverpia provincia meriti, utilissimum esse rapas coquere, antequam pecoris nutrimento inserviunt; nunquam ille rapas nisi coctas vaccis praebet, easque ita comparatas ex omnibus alimentis plurimum et optimum butyrum proferre: hoc autem dici non posse de rapis crudis, praesertim non de iis, quae inter Secale fuere satae. Solana tuberosa praebet cruda pecori, quia credit ea valetudini magis conducere quam cocta, horum nempe si magna copia vaccis datur, haud raro fit, ut deinceps diarrhoea laborent.

JA-

JACOBUS NICOLAUS DIERXSEN Vir Nobiliss. atque agriculturae amantissimus SCHWERZIO nostro sequentem tabulam nutritionis 10 vaccarum suppeditavit.

Tempore aestatis.

Hora matutina quinta praebentur duo parvi carri graminis atque trifolii.

Eadem quantitas hora meridiana.

Deinde tantidem hora vespertina octava.

Potus constat aqua frigida, mixta cum parva copia lactis ebutyrati, vel frumenti ecocti cerevisiae (*bierdraf*).

Tempore hiemali.

Inde a die 1 Novembris usque ad 1 Maji vesperi ahena super igne ponitur, et mane ei adhuc parvus ignis supponitur, ita ut hora 7 illa, quibus jus constat, emollita sint. Constat autem jus aqua, solanis tuberosis et rapis vel daucis carotis. Additur praeterea non magna frumenti ecocti cerevisiae copia et paleae. Palea vero spargitur in ahena super reliquum nutrimentum, non autem cum eo miscetur, quia tunc omnia simul gustum adustum acciperent (*zouden aanbranden*). Insuper etiam palea facit, ut plantae vel radices, quibus jus constat, bene coquantur (*goed gaar worden*), quia ea totam tegit ahenam.

Quando plantae, quarum radicibus (*wortelgewassen*) vescuntur boves, fiunt rariores quod saepe fit tempore verno, jus tantum constat palea et frumento ecocto cerevisiae.

Uno alteroque bene cocto ahena ad stabulum ducitur, palea eximitur, et in minores quantitates dividitur. Deinde aqua frigida in ahenam injicitur, ut paulum refrigescat jus, quod nunc statim ex ea exemtum item in minores quantitates dividitur, et cum palea conjunctum singulis bestiis praebetur.

Stramentum post jus praebetur.

Hora meridiana accipiunt boves rapas et fasces stramenti tritici. Quando vehemens est gelu, et rapae ex agro adferri nequeunt, idem jus praebetur pecori, quod tempore matutino.

Vesperi semper jus iis apponitur.

§. 8.

Provincia Limburgum.

Solum hujus provinciae in universum fertilissimis minime annumerari potest, praesertim non ea pars, quae ad septentrionem fluvii *Demer* jacet; multa enim ibi sunt ericeta,

ta, et terrae valde sabulosae, quae insigniuntur nomine *Kempenland;* ad partem inferiorem fluminis *Demer* solum fertilius est, ad ripas Mosae, item in nonnullis aliis locis bona inveniuntur prata. Ex parva hac descriptione satis superque apparet, stabulationem perpetuam praesertim in superiore hujus provinciae parte valde esse commendandam. Sequuntur autem multi agricolae pravam illam pecoris nutriendi methodum, quam ad Drenthiam descripsimus.

§. 9.

Provincia Brabantiae Meridionalis.

Haec provincia habet solum altissimum, certe multo altius, quam provincia Antverpia; terra universe est fertilis, et profert fruges omnis fere generis; prata autem inveniuntur pauca, nec iis valde opus est, quia, ubi necesse est, utuntur stabulatione perpetua; methodum, quam hac in re sequuntur agricolae, describam verbis SCHWERZII, *Anleitung zur kentniss. etc.* Tom. II. pag. 237 seqq. et primum quidem, quomodo fiat in vicinia oppidi *Diest*, in ea provinciae parte, quae dicitur *de Kempen* vel *Campine.* In his igitur terris arenosis pecus versus medium mensem Augustum, simulac novum gramen (*het etgroen*) aliquantum crevit, in pratum ducitur post seclusionem novem mensibus longiorem.

Simulac pratorum gramen depastum est, pecus transferunt in agros spergula arvensi consitos, singulae autem vaccae separatim palo alligantur, ne statim omnem agrum conterant, atque plantas eradicent: primum igitur comedunt spergulam arvensem circa palum, deinde palus alio loco defigitur, ubi rursus pascatur pecus. Praeter hoc pabulum viride, pecori tum in prato, tum in agro spergula arvensi sato versanti, tempore matutino et vespertino in stabulo solitam praebent copiam nutrimenti calidi (*warm voeder*), quod adamat agricola illis in locis, et quam ob causam ejus caminus, nunquam, ut ajunt, fumare cessat.

Comesa Spergula arvensi, quod fere semper fit extremo mense Octobri, pecus rursus in stabulo retinetur, et nunc ter quoque de die accipit nutrimentum calidum, nempe tempore matutino, meridiano et vespertino. Nutrimentum illud calidum vel, ut vocatur, jus (*sop*) variis modis apparatur pro variis plantis leguminosis, quas anni tempus profert.

Per hiemem constat palea et paucis illis plantis viridibus, quae hic illicve possunt colligi; haec aqua miscentur, et omnia simul concoquuntur. Aheno ab igne remoto pro singulis vaccis adduntur duae manus furfuris, et sexta pars emollitae placentae brassicae campestris (*geweekte zaadkoek*) (placentae ex semine lini usitatissimi (*lijnkoeken*) optimae habentur) additur, et tandem copia non admodum magna lactis ebutyrati. Singulis

Iis vicibus vacca accipit 2 aut 3 parvos congios (*emmers*) hoc jure repletos. Eo tempore, quo nullae amplius virides plantae iis comedendae apponi possunt, accipiunt foenum spergulae arvensis, id est, nempe cui semen ablatum est.

Cum frigus tempore hiemis in dies asperius fit, cura etiam, quam pecoris habent, augetur; tunc ii rustici, qui ditioribus annumerantur, pecori praebent loco furfuris (*zemelen*) farinam polygoni fagopyri (*boekweit*) vel secalis, e qua tamen optima farina prius extracta est, vel dant etiam spergulae semen, quod omnibus aliis longe praeferunt nutrimentis. Mensibus Majo et Aprili maximam pecoris curam gerunt agricolae, quoniam iis persuasum est, emolumenta totius prioris partis aestatis in eo prorsus sita esse. Ne pauperes quidem tunc vaccas farina defraudant, quia placentas brassicae campestris vel lini hac multo inferiores esse putant.

Primae plantae virides, quae vere redeunte pullulant in partibus exterioribus agrorum et fossarum, herbae noxiae (*onkruid*) quae ex agris cerealibus consitis extrahuntur, omnia haec quam accuratissime colliguntur, ut juris vim nutrientem augeant. Ex omnibus plantis leguminosis spergula est dilectissima. Propterea eam jam initio mensis Martii serunt, ut secari possit post sex septemve hebdomadas.

Simulac igitur spergula a pecore comedi potest, non amplius paleam accipiunt, neque etiam illud jus plantis constans coquitur. Sed tantum calefit, aut ope aquae coctae quodammodo uritur (*gebroeid*). Trifolium autem nunquam coquitur.

Post jus tempore hiemali singulis vicibus stramentum pecori praebetur, et simul sub eo sternitur; aestate pro stramento datur parva trifolii copia, spergulae aut omnis generis graminum vel herbarum noxiarum.

Extremo autumno pecori rapas dant, neque eas tamen magna copia. Saepe etiam agricolae rapas ex agro non auferunt ante ver sequens, quando simul cum flore et caule (*stengel*, *stronk*) bestiis projiciuntur.

In regione intra urbes Lovanium et Tirlemontum (*Thienen*) stabulatio perpetua non est universa. Non magnus est rusticorum numerus, qui per aestatem pecus in stabulo retinent; qui hoc faciunt, ei quotidie quinquies vel sexies trifolium praebent sine ullo alio pabulo. Per hiemem non datur jus calidum, sed palea, et brassicae campestris placentae (*zaadkoeken*) emolliuntur in aqua frigida. Dauci, solana, et rapae crudae dantur.

§. 10.

Provincia Leodiensis.

Haec provincia quod ad agriculturam attinet, in 5 dividi potest partes.

1°. Magna planities, quae septentrionalem efficit partem, sita intra Mosam et provincias Limburgi et Brabantiae meridionalis.

2°.

2°. Vallis Mosae cum ejus collibus.

3°. Agri culti ad dextram ripam Mosae sive regio, quae dicitur *Condros.*

4°. Prata ad ripas Mosae superioris (*Boven Maas*) vel pristini Limburgi Austriaci et illius vicinia.

5°. Terrae incultae et steriles, *Ardennae* dictae, quae confines sunt Magni Ducatus Luxemburgi.

Prima pars etiam dicitur *Hesban* sive etiam *Hesbaye;* sine dubio est fertilissima totius Provinciae; — Agricultura ibi floret, quamquam non attigit eundem perfectionis gradum atque in Brabantia Meridionali vel in utraque Flandria.

Sin excipias prata ad ripas fluviorum *Geer* et *Mehaigne*, pauca hic invenies prata naturalia. Pecus aestate nutritur ope trifolii et nonnullarum aliarum plantarum leguminosarum, praesertim mixtione fabarum, pisorum et viciae sativae; praecipue in hac provinciae parte colitur secale cereale; — inveniuntur tamen etiam triticum, triticum spelta et hordeum.

Secunda pars continet arva egregia et fertilissima prata; verum loca altiora, ut colles etc. universe sunt sterilia atque arida. — Pratorum partes exteriores arboribus fructiferis sunt consitae et ipsa prata a bestiis depascuntur, — arbores magnam partem sunt mali, e quarum fructibus valde bonum fit acetum.

Tertia pars habet solum humidius, ibique magna in agris colendis adhibetur cura; — praecipua producta sunt avena, secale et triticum spelta.

Ad stercorandos agros hic multum utuntur calce.

Quarta pars fere solis constat pratis, quae bene curantur et altero anno tum ad pascendum, tum ad foenisecium inserviunt. Praecipua producta sunt butyrum, et ita dictus caseus Limburgicus, qui nomen inde habet, quod haec regio antea pars erat Ducatus Limburgi.

Quinta pars est pessima. Terra est saxosa et non nisi tenui admodum argillae parte tecta, verum quoniam aqua permeare non potest, semper est nimis humida. Major totius hujus regionis pars jacet inculta, verum in vallibus, ubi plurimi inveniuntur rivuli, obviam veniunt nonnulla prata satis bona.

Quoniam sic, ut vidimus, haec Provincia magnam partem habet agros minus fertiles et praeterea multos steriles, quorum numerus censetur 37,400 jugera Belgica (*Nederl. Bunders*), nemo sane mirabitur me contendere stabulationem perpetuam etiam in hac provincia plurimis locis magnum allaturam emolumentum, ideoque eam vehementer rusticis Leodiensibus esse commendandam (*).

Mul-

(*) Videatur: *Staat van den Landbouw over* 1818 *opgemaakt op last van den Minister der Nationale Nijverheid*, bl. 55.

Multo magis etiam hanc opinionem tuebimur, si novimus aestatem minus prosperam causam esse solere magnae pabuli inopiae; ita anno 1819 propter insignem, quae tunc obtinebat, siccitatem coacti fuerunt agricolae ad nutriendum pecus stramento, veluti solent tempore hiemali (*).

§. 11.

Provincia Namurci.

Si excipias viciniam urbium *Gembloux*, *Hoei* et septentrionalem provinciae partem, terra fere ubique est saxosa.

Ad ripas Mosae bona inveniuntur prata.

Spergula arvensis in locis minus fertilibus provinciae non colitur; credunt tamen agricolae periti optime et magno cum fructu introduci posse.

Multa ericeta vel terrae steriles inveniuntur in partibus (*distrikten*) *Dinant* et *Philippeville* et juxta nonnullos pagos in provinciae parte meridionali et Ardennibus. Singulis 10 vel 15 annis superior harum terrarum pars in frusta secatur et deinde comburitur; quo in cinere serunt secale, tum avenam, rapas et solana, quo facto terra iterum per tot atque diximus annos inculta jacet (†).

Terris saxosis in hac provincia non minus quam iisdem in provincia Leodiensi pernoxia est continua aëris siccitas. — Anno 1818 exempli gratia prata adeo erant sicca, ut rustici non modo nullum emolumentum a vaccis acceperint, verum etiam ut unusquisque miraretur fieri potuisse, ut pecus invenerit, quo se nutriret. Etiam anno 1819 iterum magna pabuli erat inopia; feliciter tamen eo anno in arvis multi nati erant cardui et quidem adeo magna copia, ut multi pauperes vaccas et equos non nisi eorum ope in vita retinuerint (§).

Universe in hac provincia queruntur homines propter stercoris inopiam; qui praecipue constat turfis, cinere et calce; postrema fit ope carbonum fossilium (*steenkolen*) (**).

E plantis nutrientibus etiam in hac provincia colitur *trifolium*, cujus semen quoque colligunt agricolae; *beta* (*mangelwortelen*) et aliis plantis radicibus edulibus praeditis (*wortelsoorten*) ad alendum pecus etiam utuntur, raro tamen magna eorum copia colitur (††). Ma-

(*) Videatur: *Staat van den Landbouw over* 1819, bl. 107.

(†) Vid. jam memoratus liber: *Staat van den Landbouw over* 1818, bl. 115.

(§) Vid. *Staat enz.* anni 1818. p. 118. eodem 1819. p. 107 et 137.

(**) Vid. ibid. p. 119.

(††) Ibid. 1819. p. 96 et 1821. p. 83.

Magnus ericetorum numerus, prata minus fertilia et fimi in universa provincia inopia faciunt, ut stabulationem perpetuam, quam maxime et hoc loco commendemus.

§. 12.

Magnus Ducatus Luxemburgiae.

Colunt in hac provincia trifolium, Vicias fabas et Hedysarum Onobrychis, praesertim iis in locis, ubi lapis calcaris satis magna copia invenitur. Medicago sativa ibi non incognita est, neque tamen illius cultura augetur. — Qui in aliis provinciis obtinet mos, ut pecus alatur radicibus edulibus (*wortelgewassen*), non hic in usu est, et etiam perpauci tantum agelli rapis conseruntur, quamvis utraque plantarum species hic bene crescat. Collegium ad promovendam agriculturam (*kommissie van landbouw*) in hac provincia publice significavit se quam maxime optare, ut pratorum artificialium augeatur numerus (*).

Multa ericeta in hac provincia inveniuntur; annis 1817 et 1818 eorum nonnulla coli sunt coepta propter cerealium eo tempore caritatem, verum simul ac frugum pretium ad priorem rediit statum, omnis cultura ejusmodi terrarum plane desiit (†).

Sunt quoque in Luxemburgo multi agri paludosi, qui siccari possent, quod tamen eandem ob causam locum non habet (§).

Quae cum ita sint, vix opus est commendare stabulationem perpetuam, cujus insignis utilitas, etiam quod ad hanc provinciam attinet, unicuique certe manifesta fit.

§. 13.

Provincia Hannonia.

Et hic inveniuntur ericeta.

Colunt autem rustici ad pecoris alimentum trifolium, spergulam, fabas, lentes, daucos carotas et rapas, paucis etiam in locis medicaginem sativam et Hedysarum Onobrychis.

Proferunt praeterea agri brassicam campestrem, hordeum, secale, triticum, fabas, pisa, linum, tabacum, cichoreum et humulum lupulum.

Adest etiam in hac provincia satis magnus fodinarum quae dicuntur *telgroeven* et carbonum fossilium (*steenkoolmijnen*) numerus.

Quamvis autem haec provincia multos contineat agros valde fertiles, stabulatio p-

(*) Vid. *Staat enz.* anni 1819, eodem 1820, eodem 1821.

(†) Ibid. anni 1819.

(§) Ibid. anni 1820.

stabulatio perpetua iis in locis, ubi ericeta et terrae minus fertiles inveniuntur, non inutilis censebitur.

§. 14.

Flandria Orientalis.

Haec provincia propter agriculturam per totam Europam adeo celebrata, magnam in partem felicitatem suam debet stabulationi perpetuae.

Apparet e Statu Agriculturae in nostro regno per annos 1818, 1819 et 1820, numerum arvorum in hac provincia esse 65 vel 70,000 jugera Belgica, eorumque messem tum tritici quam secalis quotannis fere esse inde a 2,200,000 ad 2,400,000 modios Belgicos (*Nederl. mudden*).

Computant tres partes quintas (⅗) hujus copiae inservire alimento incolarum, pecorum et usui opificinarum (*branderijen*) ita ut solito 1,000,000 modii Belgici exportari possint.

Polygonum, fagopyrus et solana maxime inserviunt nutrimento incolarum.

In partibus (*districten*) Gandavi et Sancti Nicolai pleraque invenitur fagopyrus; cujus satis magna etiam copia in opificinis utuntur.

Solana tuberosa etiam ubique in Flandria quam maxime coluntur. Inde ab aliquo tempore plantant ibi varietatem solanorum, quae ad maturitatem pervenit 9 hebdomades postquam plantata fuerit; cumque haec species ad solana matura (*vroege aardappelen*) pertineat, comedi potest in fine mensis Maji.

Alia praeterea adest species, quae etiam non ultra 9 hebdomadum tempus in terra esse debet, ut ad maturitatem perveniat; cum autem haec species melior sit, potest adhiberi tanquam secundus sive subsequens fructus post brassicam campestrem, post linum et etiam post hordeum; — sane res insignis utilitatis in ea provincia, ubi stabulatio perpetua justo aestimatur pretio.

Mentione vix opus est hanc provinciam propter linum, cannabin et humulum lupulum per totam Europam quam maxime esse celebratam.

Neque tamen prata in hac provincia sunt basis culturae: habentur tantum tanquam aliquid accedens: pleraeque enim villae prorsus nulla habent prata; non enim prati nomine uti licebit minoribus illis agellis viridibus, qui prope villas inveniuntur et in quos pecus per breve admodum tempus agitur, dum stabula purgantur. Tantum in vicinia urbium Teneramundae (*Dendermonde*) Alostae (*Aalst*) et Audenardae (*Oudenaarden*) aliquot villae habent prata, neque tamen ibi stabulatio perpetua ignota vel non in usu est.

In vicinia enim urbis Alosti (*Aalst*) pecus plerumque usque ad autumnum in stabulo retinetur, et trifolio nutritur. Quamdiu nondum adest trifolium, vescuntur boves secali viridi, et omnigenis herbis pejoris notae (*onkruid*) mixtis cum stramento in particulas secto. Hieme pecori non datur jus calidum, quia rapae inter secale hic tam bene crescunt, ut saepe pondus 3 vel 5 librarum habeant; itaque hae non immerito habentur pabulum praecipuum hibernum et propterea etiam, frondibus dissectis, diligenter seponuntur. Priusquam autem a pecore comeduntur, in frustra secantur, et mixtae cum palea et stramenti parvis frustris (*naksel*) bobus apponuntur.

In agro Wasiano (*Land van Waas*), id est nimirum in ejus parte meridionali et media stabulatio perpetua universa est, quod tamen de toto agro dici nequit. Quo propius acceditur ad Scaldin, id est versus Zelandiam, eo plures inveniuntur agri humiles, atque natura herbiferi. — Hinc sensim sensimque versus septentrionalem partem minus in usu est stabulatio perpetua. Nonnulli rustici, qui stabulatione utuntur aestiva, pecus jam tempore aestatis egredi patiuntur, alii autem serius, alii rursus prorsus non; pendet hoc a tempore et locis.

Quia autem hic nulla sunt prata praeter arboretum non ita magnum prope domum, et quia parva spergulae seritur copia, in autumno nil adest, quo pascantur boves, nisi tertio pullulans trifolium (*derde uitwas*).

Tempore verno et aestivo pecus in stabulo pascitur gramine, quod secatur in partibus exterioribus agrorum, et sub fruticibus, maxime autem sub fruticibus alni; tum herbis noxiis, quae ex agris extrahuntur, in primis autem trifolio. Hieme eis datur stramentum avenae, secale et avena molita (*gemaken rogge en haver*) palea, rapae, solana et lini placentarum farina (*lijnkoekenmeel*).

Non datur iis potio calida; etiam palea mollitur in aqua frigida, aut immiscetur solanis crudis atque in frusta sectis.

Prope vicum *Voorde* ad fluvium *Dender*, ubi stabulatio perpetua non in usu est propter soli idoneam ubertatem, boves tempore aestus vehementis hora nona matutina domum abiguntur, neque ante horam 4^{tam} pomeridianam ad prata redeunt.

Cum boves pascentur in agris trifolio consitis, antequam in eos ducuntur, iis in stabulo praebetur bonum avenae stramentum, ne eo morbo laborent, qui *ventus* vocatur.

Quando hieme omnes herbae et plantae virides comesae sunt, vaccae quotidie per stramentum accipiunt bis jus frigidum constans e palea, farina et aqua, quodque numquam igni imponitur.

Farina mixtura est viciarum fabarum molitarum et placentarum lini usitatissimi et brassicae campestris aequalibus partibus.

Palea non emollitur, sed sicca in situlam aliudve vas injicitur, unde edit pecus, de-

deinde aqua cum farina mixta superjacitur. Periti agricolae 6 hujus farinae sumunt libras pro singulis bestiis. Tempore meridiano boves parvam foeni accipiunt copiam, et deinde aquam frigidam.

Haec fere sunt quae de stabulatione perpetua aut minus diuturna tradit SCHWERZIUS in opere supra citato; nos autem jure stabulationi perpetuae tribuimus, quod nulla totius nostri Regni provincia, si rationem habeas numeri arvorum, tam multas nutriat vaccas quam Flandria Orientalis.

§. 15.

Flandria Occidentalis.

In vicinia urbium Ostendae, Neoporti (*Nieuwpoort*) Dixmudae et Furnae (*Veurne*) solum est argillosum et bona inveniuntur prata.

In vicinia oppidi *Damme* terra alluvione maris est orta et multas continet conchas marinas, quarnm nonnullae etiamnum sunt integrae. Oppidum nunc ad satis magnam a mari distantiam situm Seculo XII portus erat insignis, et hinc deducenda est causa magnae illius soli fertilitatis.

Juxta vicum *Oostkerke* optima sunt prata, quae nonnunquam ultra dimidiam partem villarum efficiunt.

Stabulatio itaque perpetua in hac regione minus necessaria et non adeö commendanda videtur.

§. 16.

Zelandia.

Ut notum est, haec provincia constat multis insulis et parva parte Flandriae, nempe ea, quae antea ad Belgium foederatum pertinebat, solum argillosum tam cerealibus colendis quam pratis aptum est, pratorum idcirco non magnus invenitur numerus; stabulatio perpetua in multis hujus provinciae partibus mihi videtur commendanda; atque etiam ante aliquot annos in insula *Walcheren* Germanus quidam homo in villa prope insulae et totius Zelandiae caput Medioburgum habitans, perpetuo in stabulo nutrivit 50 et plures boves, verum villae domus demolita est, quo tempore Medioburgi novus portus factus est, quoniam in iis terris sita erat domus, per quas canalis esset fodiendus: quo facto stabulatio perpetua ibi perturbata est, neque postea alio loco, quibus de causis nescio, rursus est instaurata.

 In

In alia autem ejusdem insulae *Walcheren* parte, nempe in vicinia pagi *Grijpskerke* et quidem in villa dicta *Moleniaar* hujus dominus stabulatione utitur perpetua.

§. 17.

Provincia Hollandia.

Ut notum est, haec provincia propter magnitudinem in duas partes divisa est septentrionalem et meridionalem. Utraque haec pars fere solis constat pratis, et magnam saltem partem stabulatione perpetua prorsus non indiget: per littora tantum maris, ubi agri valde sunt sabulosi, cum fructu adhiberi posset haec methodus.

§. 18.

Provincia Trajectum.

Haec provincia quamvis non ita magna, habet tamen solum admodum inter se diversum, cujus quatuor sequentes species sunt maxime memorabiles.

In parte	Boreali	ad orientem	invenitur	arena
———	Meridionali	———	———	argilla
———	Boreali	ad occidentem	———	terra turfata
———	Meridionali	———	———	argilla humilior.

Terrae sabulosae sunt vel ericeta vel terrae sabulosae jam per aliquot annos cultae. Ericeta, quorum superficies aestimatur 20,000 jugera pristinae mensurae, ut ubique, ita etiam hic sunt sterilia; — dividunt tamen agricolae in Provincia Trajecti ea in ericeta *altiora* et *humiliora*. Ericeta altiora praecipue sunt admodum sterilia, quoniam solum inferius constat arena tenui et longe supra aquae superficiem sita. Solum superius habet quidem tenuem laminam ortam e plantis putrefactis, verum haec lamina non sufficit, ut remanens quaedam fertilitas solo detur. — Ejusmodi ericeta tantum inservire possunt plantandis abietum sylvis.

Ericeta humiliora universe melioris sunt naturae, et videtur magnus eorum numerus sensim ope stabulationis perpetuae ad culturam redigi posse, qua methodo e sententia hominum in agricultura peritissimorum effici possit, ut haec ericeta tandem bona arva colendisque cerealibus admodum apta evadant.

Sita sunt autem haec ericeta juxta rivulos, qui dicuntur *de Amersfoortsche, Woudenbergsche en Barneveldsche beken*.

Terrae arenosae, quae jam ad culturam sunt redactae plerumque satis sunt fertiles; quo propius autem ad ericetorum accedimus fines, eo minor fit fertilitas; — in omnibus

bus autem ejusmodi agris maximo cum fructu introduci posset methodus, qua pecus semper in stabulis retinetur.

Terrae argillosae etiam dividuntur in *altiores* et *humiliores*.

Terrae argillosae altiores constant arvis et pratis, quae utraque bene tractatae ad insignem fertilitatem possent redigi. Dolendum autem fimi inopia fieri, ut prata nunquam stercorentur. — In his tractibus magna casei fit copia, quamvis omnia quae ad pecus pertinent, hic secundo tantum loco a rusticis habentur.

Quae autem diximus de stabulatione perpetua, ubi agebamus de illa parte Gelriae, quae *Betuwe* appellatur; credimus, haec eadem etiam hoc loco maximos habitura fructus eamque methodum hic aeque atque illic posse introduci.

Ad ripas fluvii, qui dicitur *Lek*, optima sunt prata.

Terrae argillosae humiliores, ubi etiam terrae turfosae solum aptae sunt pratis ideoque stabulatio perpetua illis in locis nullam haberet utilitatem.

Ex omnibus autem, quae diximus, satis apparet nostram esse opinionem, stabulationem aestivam adeoque perpetuam insignis esse utilitatis in omnibus illis Patriae nostrae locis, ubi indigent fimo aut ubi pratorum numerus non satis magnus est.

CAPUT TERTIUM.

QUO EXPONUNTUR DIFFICULTATES, QUIBUS STABULATIO PERPETUA IN PATRIA NOSTRA PREMITUR.

Hactenus vidimus, quibus in provinciis patriae nostrae methodus, qua et aestate pecus semper in stabulo retinetur, commendatione digna videatur; nunc autem pro virium tenuitate accurate difficultates enumeremus, quibus haec methodus illis in locis premitur: simul etiam videbimus, quomodo hae difficultates superari possint; ad decem autem sequentes praecipue redigi possunt:

1°. Novitas rei.

2°. Majores impensae quae stabulatione perpetua efficiuntur.

3°. Minores reditus inde redundantes.

4°. Vetus forma libellorum locationis conductionis (*huurcelen*); in quibus nempe statuitur, quot et quale frumentum serere debeat agricola.

5°.

5°. Quoniam stabulatio perpetua trifolio tanquam basi nititur, illud minime sufficit, ut pecus eo per totam aestatem nutriatur.

6°. Trifolium plane deficere potest.

7°. Butyri minor est qualitas et copia.

8°. Pecus multis morbis obnoxium est.

9°. Praesertim ei morbo qui dicitur *de blaar* vel *het oploopen*, *de wind*.

10°. Vaccae facile fiunt quod Belgice dicimus *gust*.

§. 1.

Novitas rei.

Prima igitur eaque praecipue difficultas est *novitas rei*; rusticus aviti moris est tenax, imo tenacissimus; maxima pars ruris incolarum agrum colunt, ut pater coluit, ut avus atque proavus coluerunt. Hi pecus per totam aestatem numquam in stabulo paverunt, non igitur filiis erit faciendum. — Sed ut unusquisque, ita et rusticus lucri est cupidus; si igitur per aliquot continuos annos viderit vicinum magno cum fructu stabulatione perpetua usum esse, sensim ad cogitandum adducetur, et tandem methodum ipse adhibebit. Ut igitur rusticos ad stabulationis perpetuae usum alliciamus, opus erit, ut multis in locis earum provinciarum, ubi fieri potest, optimi agricolae, vel domini qui agros et villas possideant, ejus initium faciant, atque ceteris exemplum praebeant. Optime sane de patria mererentur ii, qui socii sunt eorum conciliorum quae in singulis provinciis exstant, quaeque *Commissien van landbouw* vocantur, si in re tanti momenti signa ferrent; quodsi fieret, non dubito, quin multi secuturi forent agricolae.

In multis Patriae nostrae locis, ubi optandum est, ut stabulatio introducatur perpetua, jam aliquantum in hac re processerunt; quia nempe Dimidia ut ita dicam stabulatio perpetua (*halve Stalvoedering*) ibi jam cognita est.

Per diei partem pecus pascendum ducitur et per alteram partem in stabulis retinetur. Haec mutatio pecori non ingrata est nam

1°. Hoc modo bestiae nullum damnum accipiunt, noctibus illis frigidioribus tempore veris et autumni, neque etiam nimio calore in aestate.

2°. Mutatio appetitum auget.

3°. Et hinc fit, ut pecus majorem lactis praebeat copiam.

Quae cum ita sint, bona praeterea exempla (nam haec multo plus efficiunt quam cujusvis generis ratiocinationes) facile probabunt haec emolumenta difficilius acquiri in dimidia stabulatione perpetua, et raro aut fere nunquam iis in locis, ubi ea in usu est nam tum

1°.

1°. In stabulo semper adesse deberet satis magna copia pabuli, quod pecori gratum est.
2°. Prata bona esse deberent.

Haec postulata certeque posterius eorum semper fere desunt, et hinc etiam fit ut emolumenta semper desint.

Quando pecus nimis debet errare, antequam necessarium nactus sit pabulum, currendo perit lac; — multum errans forte quidem satis magnam pabuli nancisci potest copiam, verum hoc minoris est momenti; nam considerandum etiam est tempus, quo pecori opus est, ut humi jaceat ad ruminationem.

Dici tamen potest, ubi dimidia stabulatio introducta est, ibi dimidiam partem viae esse absolutam.

§. 2.

Majores impensae, quae stabulatione perpetua efficiuntur.

Quando pecus in exili circumerrans prato vel in ericeto, tenuem quaerere debet victum, ad illud sane alendum nullo opus est labore et nulla pecunia; verum simulac idem pecus in stabulo retinetur, plantae leguminosae et praesertim trifolium debent coli, hoc autem bis aut ter de die est secandum, domum deducendum et pecori statis temporibus saepius de die praebendum; — stabulum nonnunquam est purgandum etc. — Omnia haec nonnullarum causa sunt impensarum, et si rusticus ipse cum sua familia eas facere possit, majori constat labore; utrumque tamen longe lateque remuneratur copiosior fimus, quem nunc nanciscitur, et major quantitas lactis, butyri et casei.

§. 3.

Minores reditus inde redundantes.

Si stabulatio perpetua proposito revera inserviet, opus est, ut pecus bene nutriatur; aestatis igitur tempore virides plantae adesse debebunt; — cumque notum sit pecus per aestatem eo uberiorem copiam lactis dare solere, quo copiosius tempore hiemis nutritum fuerit, ita etiam necesse erit, ut in hieme aliud nutrimentum bestiis praebeatur praeter solum stramentum: ut igitur hoc pabulum hiemale praeberi possit, opus est ut quaedam plantae radicibus edulibus praeditae (*wortelgewassen*) colantur; huic usui initio hiemis inservire poterunt rapae, verum cum hae propter invadens gelu raro diutius durent quam usque ad finem mensis Decembris, curandum erit, ut eo tempore solana, dauci vel betae (*mangelwortelen*) ad manum sint. In iis autem agris ubi tria ultima plantarum genera coluntur, per eum annum nulla coli poterunt cerealia; agricola igitur primo anno minorem cerealium copiam vendere poterit, atque ita aliquod damnum pati

debebit. Verum haec difficultas, ut et proxime antecedens, non nisi initio adest. Post breve enim tempus accidet, ut ope majoris fimi quantitatis, quam acquiret, in minore agrorum numero plus colat frumenti, quam antea in majore.

§. 4.

Vetus forma libellorum locationis conductionis.

Multi nostra in patria agrorum domini (*landeigenaars*) plane sunt ignari progressuum in scientiis Naturalibus, et ne minimum quidem audiverunt legeruntve de insigni utilitate, quam eorum cognitio afferre possit agriculturae; hinc fit, ut multis in locis libelli locationis conductionis eandem adhuc habeant formam et easdem contineant conditiones atque ante centum et plures annos, quae conditiones saepissime aeque sunt noxiae conductori atque locatori.

Sic v. g. in nonnullis partibus Gelriae et Transisalaniae in usu est, ut merces locationis conductionis agrorum non pecunia solvi debeat, sed cerealibus. Haec locationis methodus multis de causis est probanda, et praeterea propter semper incertum cerealium pretium, ubi fieri possit, commendanda videtur; — verum quum agrorum dominus, progressuum aliis in regionibus in agricultura factorum prorsus ignarus, in libellis locationis conductionis accurate praescribat, quot jugera secali, quot vero avena, fagopyro, lino conseri debeant et in quot solana sint plantanda; — deinde qualis agrorum numerus per unum pluresve annos conseri non debeat; — cumque talis agrorum sive villae dominus villicum et villam amplius non curet, quam ut praescriptam cerealium sibi solvat partem, conductor sane veluti servus domini jussis adstrictus per totum conductionis tempus nullam ullius pretii introducere poterit meliorem agrorum colendorum methodum, et in ejusmodi villa stabulatio perpetua, cujus insignis foret utilitas, ne cogitari quidem poterit.

§. 5.

Quoniam stabulatio perpetua trifolio tanquam basi nititur, illud minime sufficit, ut pecus eo per totam aestatem nutriatur.

Quinta difficultas in eo consistit, quod, quamvis bene colatur, non semper tamen bene crescat trifolium, verum nonnunquam plane deficiat. Animadvertamus autem oportet, quamvis trifolium praecipuum sit atque esse debeat pecoris per aestatem pabulum; periculosum tamen esse illo solo confidere, quoniam etiam fit, ut, licet non plane deficiat trifolium, saepe tamen non satis magnam pastus praebeat copiam, et adesse quoque tempora, ubi minime utile est, trifolium jam a pecore comedi.

Tri-

Trifolium nondum medio vere potest secari, neque ita ab eo initium fieri potest viridis pastus, tempore praeterea intermedio inter duas sectiones adest periodus, qua aut nimis vetus est trifolium aut nimis recens, ut cum fructu adhiberi possit.

In bene igitur instituta methodo pecoris in stabulo nutriendi et alia coluntur plantarum leguminosarum genera; quae, si opus est viridis trifolii locum possunt tenere, quaeque etiam alio modo possunt esse utilea: huc praecipue pertinent viciae sativae et in aridiore solo spergula arvensis et polygonus fagopyrus.

Ut igitur hanc evitemus difficultatem, optimum erit sequi illam agrorum dividendorum et colendorum rationem, quam in stabulatione perpetua sequuntur rustici in Provincia Flandria Orientali, quaeque sane merito per universam laudatur Europam.

§. 6.

Trifolium plane deficere potest.

Stabulatio perpetua fere solo nititur trifolio hoc: igitur deficiente, pabulum pecoris etiam desit necesse est. — Saepe autem fit, ut trifolium satum et ad pabulum futuri anni destinatum, sive ob seminis minorem bonitatem, sive alia de causa non crescat; — magna haec est molestia methodi pecoris per totum annum in stabulo nutriendi, verum quoniam sese jam annum ante manifestat difficultas, magnam in partem pabuli defectui potest consuli et quidem hoc modo:

1°. Trifolium praecedentis anni aratro non vertatur, verum ad sequentem annum servetur et quando agri illo trifolio tecti, tempore veris si fieri potest, cinere stercorantur, saepe eo anno, quo novum adesse deberet trifolium, vetus bonam profert messem.

2°. Deficiente trifolio secale etiam magnam inopiae demit partem, cum enim secale tempore autumni ad pecoris usum seritur in agro bene stercorato, hoc cereale jam mense Majo poterit secari, et viride illud pabulum per satis magnum tempus bestiis praeberi poterit.

3°. *Viciae Sativae*, quae alternis hebdomadibus usque ad medium mensem Junium seruntur, ita ut per longum temporis spatium eorum fructibus uti possit agricola.

4°. Seritur *fagopyrus*, hoc enim cereale si modo nactum sit terram satis fertilem, tanquam pabulum viride multa afferre solet emolumenta.

5°. *Spergula arvensis* hujus insignis utilitas in terris sabulosis satis superque cognita est.

Major autem adest difficultas, quando trifolium primo quidem tempore bene crevit; verum in hieme per vehemens gelu mortuum sit. Ideo major est haec difficultas, quoniam tali in casu vetus jam trifolium aratro versum est, neque agri secali sunt consitis,

ti, ne ad viride pabulum inserviat; hoc si obtinet, satione secalis aestivi in bono solo et colendis majori quadam copia ceteris supra jam citatis plantis leguminosis defectui multum succurri poterit.

§. 7.

Butyri minor est qualitas et copia.

Septima difficultas est, quod nonnulli credunt, agricolae butyrum non aeque bonum esse in stabulatione perpetua, quam si boves in pratis pascantur. Multorum vero experientia docuit, id tantum in opinione esse, non revera obtinere.

Butyri major minorve praestantia fere sola dependet a puro, atque ut ita dicam Hollandico ejus faciendi modo; ubique fere, ubi butyrum ita conficitur, Hollandicum habet gustum. Et quamvis lac earum vaccarum, quae in stabulo nutriuntur, non ejusdem esset praestantiae, atque illarum, quae in pratis pascerentur, (quod experientia duce minime probatur) ne tamen obliviscamur, triplo majorem vaccarum numerum ex iisdem agris ali posse, quam quae ibi pasci possent; butyrique ita etiam triplo fere majorem; quod ut universe in regno nostro fieri posset, sane quam maxime foret optandum, non tantum rusticorum, sed etiam mercaturae cum exteris causa.

§. 8.

Pecus multis morbis obnoxium est.

A priori ratiocinantibus magnum hujus difficultatis videretur pondus, verum experientia satis docet contrarium; jam supra Cap. I. §. 2. hoc attigimus et Cap. II. §. 2.

Experimenta in Provinciis Septentrionalibus hanc ob causam instituta prorsus manifestum fecerunt vel vaccas e Boreali vel Meridionali Provinciae Hollandiae parte oriundas, quae consueverant per diem et noctem in pratis manere statim assuefieri stabulationi perpetuae, dummodo facile procumbere et jacere possint et pabulum salubre satisque copiosum iis praebeatur.

Animadvertendum tamen est oportere ut stabulum, quantum fieri poterit aëri sit expositum ita, ut januae per maximum diei aestum clausae possint manere hanc ob caussam, ut muscae quantum hoc ab hominum cura dependet, arceantur.

§. 9.

Obnoxium est pecus ei morbo, qui dicitur DE BLAAR *vel* HET OPZWELLEN.

Quoniam hunc morbum supra Cap. I. §. 3. jam attigimus, illa quae eo loco diximus hic

hic repetere non placet; feliciter tamen hoc malum ibi rarissime occurrit, ubi maxime est optandum, ut stabulatio introducatur perpetua; — celeberrimus et venerandus THAER. (in opere *Grundsätze der ration. Landwirtshaft p.* 340.) dicit hunc morbum fere nunquam locum habere ubi pecori statis temporibus alimentum praebetur, verum iis in locis, ubi modo esuriunt bestiae, modo vero nimium trifolium iis comedendum datur. Per integros 26 annos, quibus ille stabulatione usus est perpetua, ne semel quidem una ex illius vaccis edendo trifolio morbum sibi contraxit.

§. 10.

Vaccae facile fiunt quod Belgice dicimus GEUST.

Hoc initio saepe locum habere negari non potest, verum illud minus stabulationi perpetuae, quam incuriae et negligentiae tribuendum est. Neque etiam hac de re queruntur rustici Flandrici, optimi sane hujusce rei judices.

Qui didicit, patriae quid debeat.

HORATIUS.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI AMSTELAEDAMENSI ATHENAEO

inde a d. VIII *Februarii* MDCCCXXV, *a d.* VIII *Februarii* MDCCCXXVI.

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

CLARISSIMI ORDINIS PRAESES.

J. P. S. VOUTE.

ACTUARIUS.

J. VAN HALL.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM PROFESSORES.

J. P. S. VOUTE.
H. C. VAN DER BOON MESCH.

THEOLOGUS.

W. A. VAN HENGEL.

JURIDICI.

J. H. VAN REENEN, Prof. honor.
C. A. DEN TEX.
J. VAN HALL.

A ME-

NOMINA PROFESSORUM.

MEDICI.

G. VROLIK.
F. VAN DER BREGGEN, CORN. FIL.
H. BOSSCHA.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

D. J. VAN LENNEP.
I. WILLMET.
J. P. VAN CAPPELLE.

LECTOR.

H. DE HARTOG.

SERIES

SERIES LECTIONUM ET INSTITUTIONUM,

QUAE HABENTUR A PROFESSORIBUS ILLUSTRIS ATHENAEI AMSTELAEDAMENSIS,

inde a feriis aestivis anni MDCCCXXV *ad ferias aestivas* MDCCCXXVI.

JOANNES PETRUS STEPHANUS VOUTE,

privatim, exponit Mathesin;
Physicam.
Elementa Psychologiae et Logicae tradit.

GERARDUS VROLIK,

publice IN HORTO BOTANICO, philosophiam tractat botanicam;
privatim, docet
Obstetriciam theoreticam et practicam;
Physicam plantarum.

DAVID JACOBUS VAN LENNEP,

publice, praecipua quaedam Historiae et literarum capita tractat, vel ipsi juventuti, exercitationis causâ, disceptanda exponit;
privatim, tradit
Literas Latinas, interpretandis, Ciceronis Paradoxis, Terentii Andria, Ovidii Heroïdum Epistolis; explicandis Antiquitatibus Romanis.
Literas Graecas, interpretandis locis Herodoti, Thucydidis et Polybii quibusdam in *selectis principum Historicorum*, a WYTTENBACHIO editis,
Hesiodi Scuto Herculis, Bionis Epitaphio Adonidis et Moschii Epitaphio Bionis;
Historiam Doctrinarum ab initio ad renatas in Italiâ literas.

JOANNES WILLMET,

publice, *de Ingenio Labîdi Poëtico* agit, aut praecipua Philologiae momenta ad disceptationem proponit:

privatim, docet

Linguam Hebraeam, cum institutione Grammaticâ, tum interpretandis, ratione aetatis, argumenti et stili habitâ, sensim difficilioribus V. T. locis;

Linguam Arabicam, primum Grammatice, deinde explicandis *Sententiis*, *Fabulis*, et selectis ex Anthologiâ Schultensianâ locis;

Exegesin V. T. interpretatur, tam illustrandis *nonnullis diversorum Poëtarum diversique argumenti Carminibus*, quam moderandis Exercitationibus Exegeticis;

Linguas etiam *Chaldaicam*, *Syriacam* et *Samaritanam*, si adsint auditores; uti et

Haririi Consessus, aut *Corani quaedam capita* explicat, collatis *Scholiis*, in Corani *editione Petropolitanâ* exhibitis.

JOANNES PETRUS VAN CAPPELLE,

publice, partes quasdam historiae literariae Belgicae tractabit;
privatim, de stilo Belgico aget;
De Poëtis seculi decimi septimi Batavis disseret;
Historiam Patriae tradet;
Exercitationes oratorias moderabitur.

FRANCISCUS VAN DER BREGGEN, CORN. FIL.

privatim, tractabit
Pathologiam generalem,
Materiem Medicam,
Medicinam Forensem.

WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL,

publice, Quaestiones aliquot argumenti Theologici juventuti disceptandas proponit.

pri-

privatim, *Doctrinae Religionis, tum Naturalis, tum Divinitus patefactae* tradit *Prolegomena*.
Christianam exponit morum disciplinam.
Priorem PAULI interpretatur ad Corinthios Epistolam.
De *Historiâ Societatis* et *Religionis Christianae* commentatur ita, ut praecipua exponat rerum capita, quae ab aetate JESU CHRISTI usque ad tempora CAROLI M. factae sint.

CORNELIUS ANNE DEN TEX,

publice, varia loca ex Jure Naturae, Publico et Gentium tractat vel ipsi juventuti disceptanda proponit.
privatim, tradit Jus Naturae;
Jus Gentium;
Historiam Juris Romani,
et Historiam politicam atque diplomaticam.

HENRICUS BOSSCHA,

publice, in THEATRO ANATOMICO *Partium corporis humani fabricam* et *usum explicat.*
Operationes Chirurgicas demonstrat variasque eas instituendi exponit methodos.
privatim, tradit *Anatomiam*, *Physiologiam*;
Praxin Chirurgicam.

HENRICUS CAROLUS VAN DER BOON MESCH,

privatim, tradit
Chemiae Doctrinam et Historiam;
Chemiam Pharmaceuticam, linguâ vernaculâ;
Doctrinae Chemicae usûs quoad artes;
Historiam Naturalem.

JACOBUS VAN HALL,

publice, selecta quaedam Juris Privati capita juventuti disceptanda proponit;
privatim, Institutiones JUSTINIANI Imp. explicat;

Institutionum GAII Icti commentarios quatuor, Veronae inventos, interpretatur;

Pandectas Juris Romani, WESTENBERGIO duce, ab init. ad lib. 20 Digestorum docet;

Principia Juris Hodierni secundum *primas lineas Jur. Civ. Holland.*, descriptas a NIC. SMALLENBURGIO, V. Cl., tradit.

HENDRIK DE HARTOG,

Lector in de Wiskunde, Zeevaart en Sterrekunde, zal Dingsdags, Woensdags en Donderdags, des middags om *twaalf* ure, in het klein *Auditorium* van het *Athenaeum Illustre*, publieke Lessen, in het Nederduitsch, over deze Wetenschappen geven; en dat wel in afloop van de volgende orde:

Eerstelijk over de *Rekenkunde*, *Decimale Breuken* en *Logarithmus Getallen*, vervolgens over de *Meetkunde* en *Algebra*, en het maken der *Sinus* en *Logarithmus Tafelen*, voorts over de Platte en Klootsche *Driehoeks-meting* en eenige Hoofd-Eigenschappen der *Kegelsneden;* waarin over de beginselen der Sterre- en Aardrijkskunde; en laatstelijk over de Theorie der *Zeevaartkunde;* en wel inzonderheid over de berekening der *Lengte op Zee*, zal gehandeld werden; het een of ander Stuk echter meer of minder uitgebreid, of wel met bijvoeging van eenige verklaring der Zeevaartkundige Instrumenten, naar mate het getal en de lust der Toehoorders zulks zal schijnen te vorderen.

LECTIONES

IN SEMINARIO EVANGELICO-LUTHERANO HABITAE

inde a feriis aestivis anni MDCCCXXV *usque ad feriis aestivas anni* MDCCCXXVI.

D. JO. THEOPH. PLÜSCHKE, *Prof. Ord.*

Pauli Apostoli Epistolas ad Thessalonicenses, Corinthios et Romanos; itemque *selecta capita Jesaiae* interpretatus est.

Historiam Doctrinae et Ecclesiae Christianae proposuit.

Theologiae Dogmaticae praecipua capita cum provectioribus colloquendo pertractavit.

Encyclopaediam et *Methodologiam Theologicam* tradidit.

CHRISTIANUS HENR. EBERSBACH, *Prof. Extraord.*

Theologiam naturalem docuit.

Doctrinam morum Christianam exposuit, aliqua simul ratione habita historiae ejusdem.

GEORGIUS FREDERICUS SARTORIUS, *Prof. Extraord.*

Rationem exposuit habendarum *orationum sacrarum*, *institutionis puerilis* et reliquorum Pastoris Evangelici officiorum.

Provectiorum *exercitationes* moderatus est in Orationibus sacris componendis ac recitandis, puerisque Doctrinae Christianae notitia imbuendis.

GEORGII FREDERICI SARTORII,

ECCLESIAE EUANGELICO-LUTHERANAE, QUAE AMSTELODAMI EST,
PASTORIS,

ORATIO

DE

MULTIPLICI FRUCTU, QUEM DIUTURNA IN ADMINISTRANDIS SACRIS EXERCITATIO ADFERT AD JUVENES S. S. MINISTERII OFFICIA DOCENDOS.

HABITA IN ILLUSTRIS ATHENAEI AMSTELODAMENSIS AUDITORIO MAJORI, DIE XXXI. OCTOBRIS MDCCCXXV,

CUM EXTRAORDINARIAM THEOLOGIAE PROFESSIONEM IN SEMINARIO EUANGELICO-LUTHERANO SUSCIPERET.

SEMINARII EUANGELICO-LUTHERANI CURATORES, VIRI AMPLISSIMI!

INCLYTAE HUJUS URBIS CONSULES, ILLUSTRISQUE ATHENAEI CURATORES, VIRI GRAVISSIMI!

ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, INTER QUOS, PROPTER MUNERIS CONJUNCTIONEM, PRAECIPUE VOS COMPELLO, COLLEGAE CONJUNCTISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

QUARUMVIS ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES ERUDITISSIMI!

JUVENES LECTISSIMI, PRAESTANTISSIMI, CUM VOS UNIVERSI, TUM IN PRIMIS SEMINARIO NOSTRO ADSCRIPTI, COMMILITONES CARISSIMI, EXOPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVES, HOSPITES, CUJUSCUMQUE ORDINIS AC DIGNITATIS, BONARUM ARTIUM FAUTORES OMNES;

AUDITORES HONORATISSIMI!

Omni

Omnium doctrinarum, quibus unquam operam navarunt mortales, nulla omnino reperiri potest, quae majoris sit vel dignitatis vel utilitatis, quam cognitio Dei. Quamvis enim ex tot virorum illustrium, nominatim CICERONIS, sententia (de Nat. Deor. I, 1.) » perdifficilis et perobscura sit quaestio de » *natura Dei*," vera tamen ejus cognitio, qualis quidem homini contingere potest, latissime patet in omni vitae genere, plurimumque valet ad hominum animos excolendos, regendos et tranquillandos. Nimirum non illud, opinor, huic doctrinae propositum est, ut summam ac plane admirabilem Dei majestatem ab omni parte perscrutetur, eamque verbis congruentibus aptisque exponat. Quis enim vel confidentissimus sperare audeat, se divinam aeterni omnium rerum fontis praestantiam atque magnitudinem suo ingenio esse emensurum, vel comprehensurum? Sed in eo potius illam versari existimo, ut admirabilis supremi Numinis potentia, sapientia, benignitas, reliquaeque virtutes, quibus supera, infera et media reguntur, in primis vero genus humanum gubernatur, et ad summum bonum veramque felicitatem adducitur: ut illae, inquam, virtutes modeste investigentur, digne aestimentur, rite cognoscantur ac probabiliter exponantur. Ex ejusmodi autem cognitione universa pendet religio, omnisque cultus, quem pia grataque mente Deo tribuamus. Quamobrem eximiae illae laudes, quibus in celebratissima oratione *pro Archia poëta* M. T. CICERO studia humanitatis in universum prosecutus est, majorem in modum cognitioni Dei accommodari possunt; adeo ut sine hoc Summi Numinis cognitione vix quidquam sit *humani-*

nitatis nomine dignum. Haec nimirum rerum divinarum probabilis scientia prae caeteris *juventutem alit*, igniculos excitans ingeniorum nobilissimorum; haec *senectutem oblectat*, dulcem afferens animo pacem exoptatamque tranquillitatem; haec *secundas res ornat*, summam inspirans modestiam, omnemque procul abigens superbiam; haec in *adversis perfugium ac solatium praebet*, omnem spem ac fidem collocans in Praeside coelesti, qui etiam pessima quaeque, de quibus nos miseri mortales in hac terrestri vita conquerimur, potenti nutu suo ad optimum exitum convertit; haec *domi delectat*, curas domesticas mitigans, et privatorum officia sublevans religione; haec *foris non impedit*, inhabitans animi recessus, mentemque avertens ab injuria aliis inferenda et omni prava cupiditate; haec denique *nobiscum pernoctat, peregrinatur, rusticatur*: nam homo, religionis sensu probe imbutus, ita cum Deo versatur, ut nunquam nec uspiam ab ejus cogitatione, ab ejus fideli cultu, ac tot beneficiorum in se collatorum recordatione recedere velit.

Optime ergo generi humano consulunt, ejusque dignitatem altius tollunt, qui hanc Divini Numinis cognitionem propagare, hominum animis altissime infigere, religione ac pietate eos imbuere, ad quaevis honesta et laudabilia adducere, et sic viam parare student, qua genus nostrum ad exoptatam perfectionis beatitatisque metam perveniat. Quo quidem Christiani doctoris munere, quid cogitari potest praestantius et excelsius, quid illustrius et sanctius? Quare quod ad me quidem attinet, non possum non gratissimo animo recordari, et pro maximo beneficio habere, quod divina providentia tam egregium, tam honorificum munus mihi detulit, tam sancto ministerio me haud plane indignum judicavit.

At longe major est campus, et magis arduus cursus, ubi non tantum civibus Christianis nostra cura prodesse, verum etiam futuros Euangelii doctores institutione excolere et disciplina formare nitimur. Nimirum sic sunt erudiendi juvenes, sic afficiendi, ut sancto quodam ardore impleantur atque inflammentur; ut nihil praestabilius esse, quam de civibus suis bene mereri, penitus sibi persuadeant, ut huic sanctissimo negotio omnes vires suas seque ipsos tradant totos, nihil studiorum, nihil contentionum, nihil laborum declinantes neque recusantes, quibus idonei fiant ad munus sacrum olim consilio et ratione administrandum.

Ta-

Talem igitur ac tantam provinciam mihi jam demandatam video, Auditores! Professione extraordinaria in Seminario Euangelico-Lutherano ab AUGUSTISSIMO ET CLEMENTISSIMO REGE NOSTRO in me collata; et obtigit mihi voluntate CURATORUM SEMINARII, VIRORUM AMPLISSIMORUM, praecipue ea pars Theologicae Institutionis, quae concionandi rationem explicat, totumque sacri muneris, et ejus officiorum ambitum complectitur. Opus profecto saluberrimum, sed peractu difficillimum! Quot enim quantaeque requiruntur disciplinae artesque, non ex parte illae, sed penitus cognoscendae; qualis docendi facultas, quanta prudentia; adde quantum otii, ut totum te ad ejusmodi studia convertere possis! Haec omnia cum in me valde tenuia esse, ipse vel invitus fateri cogar, fieri non potest, quin animus meus muneris mihi delati amplitudinem ac difficultatem cogitans, horrescat, et imbecillitatis meae identidem me admoneat. Desperandum adeo esset de officiorum mihi commissorum successu, nisi me, praeter alias res, paululum erigeret illa cogitatio, quod per duodetriginta annos usus et exercitatio nec pauca nec levia praesidia attulerunt, certe afferre potuerunt; fretus rem arduam non omnis expers fiduciae aggrediar.

At ne nimis audax in capessenda provincia mea Vobis videar, Auditores! illud ipsum nunc paucis proponere vobis decrevi, quod ab hoc loco alienum esse nemo facile dixerit: *de multiplici fructu, quem diuturna in administrandis sacris exercitatio adfert ad juvenes S. S. ministerii officia docendos.* Hac de re me nunc dicturum eo sermone, quem tractare jam diu fere intermisi, ut Vos, Auditores Honoratissimi! humanissime et indulgentissime audiatis, etiam atque etiam rogo et obsecro.

Agite jam, videamus quantum facultatis, quantum praesidiorum, quantum solertiae ac dexteritatis, experientia duce, et usu magistro, sibi comparare potuerit doctor Christianus, qui in compluribus locis coetui Christiano praefuit ejusque res sacras administravit; videamus quantum ex hac diuturna muneris sui administratione emolumenti ceperit, vel capere potuerit ac debuerit ad feliciter instituendos et formandos juvenes, qui gerendae rei Christianae facultatem assequi cupiunt.

Ac primo quidem vix quisquam doctor Christianus, nisi ille quem usus et experientia adjuverit, sibi videtur comparare posse muneris Euangelici no-

notionem accuratam, perspicuam ac completam, nec temere affirmo, ex sacri muneris vera et idonea aestimatione in juvenibus instituendis plurimum commodi et adjumenti hauriri ac percipi. Ut enim qui alios ad ullam artem praeceptis suis erudire fidumque ducem imperitis se praebere cupit, ante omnia perspectum habere debet, quae sit ejus artis natura atque indoles, qua ratione quove modo et quibus adhibitis praesidiis propositum finem contingere queat; ita illi quoque magistro, qui formandis Christianorum doctoribus futuris studium ac laborem dicavit, opus est, ut plane perspiciat quae sit sacri muneris indoles ac ratio, quibus limitibus ac terminis circumscribatur, et quae notitiae quaeve exercitationes vel necessariae vel utiles censeri debeant. Hic nimirum solus idoneo modo adumbrare potest Euangelici doctoris imaginem, perfectam illam et omnibus numeris absolutam, qualem quisque probus ac generosus sibi eligere, suisque laudibus comprobare non dubitet. Hanc imaginem bonus et cautus Euangelii minister sibi ob oculos ponit crebro intuendam, ejus assidua contemplatione impense delectatur, omnibusque viribus enititur, ut eandem etiam conformandis discipulis non tantum levi delineatione vel adumbratione proponat, sed vividissimis et eminentissimis coloribus tamquam exemplum depingat, ad cujus imitationem omnes incendantur. Longissime igitur ille abhorret ab eorum sententia, qui muneri Ecclesiastico nihil dignitatis aut utilitatis, nihil adeo contentionis aut laboris inesse clamant, qui totum supervacaneum censent, vix quidquam in eo exhiberi dictitantes, nisi praeteritorum seculorum reliquias, nisi documentum antiquae superstitionis et ignorantiae vel etiam audacissime dominandi cupiditatis. Tales enim voces jactatas esse, satis constat. Quid, inquiunt, in illo munere inesse potest vel dignitatis vel utilitatis? quantum tandem est negotii et laboris, si quis post sex dies otiose aut deambulando aut salutando transactos verba facit ad populum ignarum, rudem et plane indoctum? si per unius horae spatium de rebus vociferatur, quae omnibus cognitae sunt? quas ipse ex Codicis Sacri dictis unice conflavit, iterum iterumque decantandis? de quibus denique faber lignarius aut ferrarius in ita dictis conventiculis, saepe cum majori audientium applausu sermocinatur, quam Doctor ipse, qui ad interpretanda oracula divina vocatus est, et constitutus? Profiteor ingenue, Auditores! si mei muneris rationem hanc esse judicavissem, jam pridem illud, tamquam homine probo

et

et liberali prorsus indignum, deseruissem; aliumque campum ingressus essem, in quem vires meae qualescumque excurrerent.

Ne quis autem putet, Auditores! quamvis non omnino tam vile censendum esse munus sacrum, multo minus plane repudiandum; aliquid tamen illius infamiae vel ignominiae ei revera inhaerere: jam praecipua Euangelici doctoris officia breviter recensebo. Sunt ea tam varia, tamque late patent, ut uno verbo comprehendi et exprimi non possint.

Concionatores, sive *verbi divini ministri* dicimur, qui docendi munus in Ecclesia suscepimus. Ad populum verba e suggestu sunt facienda, eique divina oracula pandenda, orationes sunt habendae, et tales quidem orationes, quibus Christiani vera pietate in Deum imbuantur, a pravis cupiditatibus avocentur, a flagitiis et sceleribus deterreantur, ad veri, recti honestique studium incitentur. Hunc scopum quomodo attingere poterit concionator Euangelicus, nisi sit orator disertus ac nervosus? Homines nimirum tam variis tamque firmis constricti sunt, et consuetudinis et voluptatum vinculis, ut iis exsolvi, et ad honestatem veramque animi libertatem perduci nequeant, nisi validissimis incitamentis, perspicue et graviter propositis. Oratoris sacri est, commovere animos, eos ab improbitate abstractos virtutis studio imbuere, ad eamque perpetuo colendam impellere. Cui officio ut probe satisfaciat Doctor Euangelicus, boni rectique sensu ipse sit penitus imbutus, oportet; sed vel flagrantissimum probitatis et honestatis studium parum efficit, nisi accesserit universa virtus oratoria. Oratoris autem officium quale et quantum sit, non est quod ipse exponam; melius hoc declarabit CICERONIS auctoritas. Is enim, postquam sese jure mirari dixit, ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum, tam exiguum Oratorum numerum inveniri, statim subjungit (de Oratore I, 5.): » nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum. Quid enim » quis aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimisque Eloquentiae propositis praemiis, esse causae putet, nisi rei quamdam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Est enim et scientia » comprehendenda rerum plurimarum; et omnes animorum motus, quos » hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quod omnis

» vis,

» vis, oratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis aut » excitandis expromenda est." Et alio loco (cap. 6), » mea quidem, in» quit, sententia, nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi aut » omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim » ex rerum cognitione efflorescat et abundet Oratio oportet."

Quam multae igitur oratori sacro sunt perdiscendae artes ac disciplinae, quanta in singulis collocanda industria et assiduitas, at quam caute etiam discrimen est faciendum inter ea, quae sunt plane necessaria, et quae utilia tantum censentur. Quod, ut recte fiat, juvenilia ingenia aliquo praeceptore egent, cujus ductu in tanta rerum discendarum multitudine ac varietate cognoscant, atque intelligant, quaenam ad munus sacrum obeundum necessarie requirantur, quaenam sufficiant, quaenam praeponi aut posthaberi possint ac debeant. Vereor enim, ne, si nimis durae conditiones Oratori sacro statuantur, unius hominis humeri tanti ponderis onus sustinere non valeant. Hactenus, quae sint Oratoris, levissime delineavi.

Sunt autem Doctori Christiano etiam partes agendae *viri prudentissimi et consultissimi*. Sedet nimirum religionis quasi patronus, et omnium rerum, quae ad animum pertinent, veluti arbiter. Valent plurimum apud cives Christianos ejus consilium, sententia, auctoritas. Ad eum se conferunt aerumnarum variis generibus onusti; fortunae vicissitudinibus vexati; animi angoribus contristati; conscientiae terroribus exagitati. Accitur ad aegrotos, quos molliter alloquatur et solatio reficiat; vocatur ad moribundos, quibus firmam fiduciam et spem laetam instillet; denique ad nutum praesto esse debet omnibus, qui exhortatione, deprecatione, consolatione vel alio ejusmodi divino beneficio indigeant. Pateat igitur pastoris Euangelici domus, ut quondam patronorum apud Romanos. Videat ipse, ne quis umquam frustra fores pulset, ne quis ab eo discedat consilii inops. Curet, ut pro sua quisque conditione domum ipsius relinquat sorte sua magis contentus, Deo submissior, et ad quasvis vitae calamitates tolerandas paratior! Quo quidem munere an excogitari potest aliud praestantius aut divinius?

Restat tertia muneris pars, quae *Catechesis* vocatur, et rudiorum institutione continetur. Non enim unius aevi limitibus circumscribitur religionis Christianae professio; sed ad ultima, quae subsequentur secula, pertinet. Est igitur doctoris Euangelici, cognitionem divinae Jesu Christi disciplinae etiam

etiam ad futurae aetatis homines transferre. Pueri inde a tenera aetate imbuendi sunt coelesti Jesu Christi doctrina, ejusque praeceptis salutaribus; adolescentium animi verae pietatis atque honestatis amore inflammandi; non tantum, ut grata meritorum Christi erga nos perpetuo vigeat memoria inter homines, tam singulari beneficio a Deo ornatos; sed praecipue, ut hominis aetas imbecilla, variisque animi motibus tentata ac sollicitata, hac cognitione fortior firmiorque reddatur, et repellendis sensuum illecebris aptior. Haec igitur puerilis institutio, quamquam minus honorifica videri possit, tamen utilissima est, et si varia ejus impedimenta species, totamque naturam perpendas, simul difficillima. Uno certe virorum peritorum consensu ardua res habetur, ita sese ad puerile ingenium demittere, ut omnium, quas magno labore consecutus sis, majorum rerum scientiam quasi obliviscaris, ac nihil sapere videaris, nisi quae huic aetati conveniant. Accedit ut pueri lenitate ac disciplina vere paterna tractentur, et ut omnes omnium rerum notitiae summa simplicitate et perspicuitate eorum ingeniis proponantur, vel, ut rectius dicam, ante oculos eorum depingi videantur. In ejusmodi negotio, quis aliis ducem se praebeat, nisi illud docendi genus cognitum habeat, ejusque facultatem longo usu sibi comparaverit, omninoque insignem cum puerilibus ingeniis familiaritatem contraxerit?

Nondum dixi de ultima parte officiorum, quae est *sacerdotis*. Profecto non ejus sacerdotis, cujus occupationes apud veteres Graecos et Romanos potissimum cernebantur in immolandis hostiis, et populo lustrando vel expiando. Nihil enim magis abhorrere potest a Christianae religionis indole, quam splendidus sacrificiorum apparatus, cum, ut ipsae sacrae literae monent, nullum aliud ad Deum placandum valeat, nisi unum et aeternum Jesu Christi sacrificium, nullaeque oblationes ei acceptae esse possint, nisi pietatis, obedientiae et caritatis sint specimina, ex grata beneficiorum Jesu Christi recordatione profecta. Nihilo minus etiam doctori Christiano sacerdotis munere fungendum est, dum in conventu solenni aut in precibus fundendis, aut in sacramentis, quae vocantur, administrandis occupatur. In his omnibus ille tanta cura versatur, ut nihil omittat aut negligat, quod ad civium Christianorum animos graviter afficiendos, efficaciter commovendos, atque ad Dei sincerum amorem cultumque perducendos aliquam vim habere possit.

Tot igitur tantisque officiis continetur munus Pastoris Euangelici; nec ullus dubito, quin mihi consentientem habeam unumquemque, qui rem sine praeconceptis opinionibus consideraverit; certe mecum facient omnes, qui huic muneri gerendo ipsi vitam suam consecrarunt, iidemque facile perspicient, quantum ex diuturna hujus provinciae administratione emolumenti redundet in doctorem, cui juvenes sunt praeparandi ad eadem negotia olim cum fructu peragenda. Quisquis enim hanc accurate constitutam sacri muneris notionem firmiter tenet, is facile mecum intelligere poterit, quibus naturae dotibus, quibus animi corporisque facultatibus instructum esse oporteat eum, qui aliquando omnibus officii sui partibus praeclare perfungi velit. Sentiet idem, quomodo, quod natura tenui tantum modulo largita est, assidua prudentique exercitatione augeatur ac corroboretur; quod illa vero plane denegaverit, nullis contentionibus, nullisque artificiis acquiratur vel compensetur.

Sunt enim nonnulla, quibus facilius, sunt item alia, quibus non sine gravissimo damno carebit, cum Doctor Euangelicus in universum, tum praesertim Orator Christianus. Hujusmodi vero naturae dotes, variisque generis facultates quis diligentius aestimare poterit, quam qui longo usu didicit ac penitus cognovit, quae sit Ecclesiastici muneris universa indoles ac ratio. Ad hunc igitur summo jure deferetur judicium variarum artium ac disciplinarum, quibus opus sit sacro Christianorum concionatori. Tantopere enim aucta est, nostris praesertim temporibus, copia rerum cognoscendarum, in tantamque amplitudinem excreverunt disciplinae et artes, ut vel cupidissimus discendi plurima vix primis labris degustare, pauca sibi familiaria et propria reddere possit. Is igitur, qui longo usu subactus sacri muneris officia recte aestimare didicit, quoddam quasi filum tenet, quo juvenes per tot artium ac disciplinarum ambages ad finem propositum feliciter perducat. Sunt sane omnes artes naturali quodam et arcto vinculo inter se conjunctae, nec fere ulla earum est, ex qua utilitatis plane nihil ad oratorem sacrum redundet. Sed qui accuratam muneris sacri cognitionem longo usu sibi comparavit, is multo facilius et rectius quam alii dijudicabit ac monstrabit, quaenam artes sint majori studio colendae, summaque virium intentione tractandae, quaenam levius attingendae, quaenam plane omittendae, ne quis, ingenio suo atque industria omnia complexurus, et idoneis

sub-

subsidiis destituatur, et multitudine rerum discendarum prorsus obruatur. Hinc longe maximum pretium statuendum est iis disciplinis, quae conducunt ad comparandam docendi facultatem, tum quod ad res tradendas, tum quod ad tradendi modum attinet. Ore nimirum ac verbis potissimum agi debet in Christianorum animos; itaque illum, qui sacris praeëst, de omnibus rebus ad religionem pertinentibus, perspicue, graviter copioseque dicere oportet. Quamobrem *Rhetoricam sacram* longe maximi faciet is, qui juvenibus ad munus ecclesiasticum formandis operam navat, quippe sciens, dicendi facultatem non merum naturae donum esse, sed institutione ac ratione magnopere adjuvari. Agnoscet quidem, ut CICERONIS verbis utar, (de Oratore I, 30), „nos homines ita natos esse, ut et blandiri et suppliciter insinuare iis, a quibus sit petendum, et adversarios minaciter terrere possimus, et rem gestam exponere, et id, quod intendamus, confirmare, et id, quod contra dicatur, refellere; et ad extremum deprecari aliquid et conqueri:" sed simul persuasum habebit, eandem hanc dicendi facultatem a natura datam, praeceptis atque exercitationibus formari et excoli, augeri et perfici. Nam naturae quoque dona meliora fiunt, ubi accedit doctrina; et quae praeclara sunt, si industriam adhibeas, etiam praeclariora evadunt. Alienissimus igitur erit ab eorum opinione, qui naturae bonitati omnia tribuentes, praecepta Rhetorica contemnunt; non temere spernendum esse ratus, quod a summis ingeniis ex animi humani natura repetitum et celeberrimis oratoribus probatum fuisse intelligit.

Curabit etiam ille, qui per longam annorum seriem muneri sacro praefectus, juvenes ad eandem provinciam olim digne administrandam instituit ac praeparat, ut verae probitatis veraeque eloquentiae vinculum indissolubile appareat. Verus enim ac perfectus Orator non id sibi proponit, ut auditores suos captationibus, blanditiis et aliis ejusmodi malis artibus fallat ac decipiat, et ad eas res vel credendas, vel intendendas vel faciendas perducat, de quibus longe aliter existimat ipse; sed in re honesta tantum omnem collocat facultatem suam, et eo, quo ipse fervet, probitatis amore, alios quoque incendere studet, nullis utens rationibus, argumentis, incitamentis, artibus, nisi quae hominem bonum et liberalem decent, nec alio consilio, nisi ut auditores vera lubenti amplexentur animo; honesta atque utilia, sibi peragenda proponant; quaeque animum reddant meliorem, ac mores san-

sanctiores; summo studio persequantur et exsequantur. Quare plurimum ille tribuit pervulgato quidem, sed paene divino QUINCTILIANI praecepto „pectus est, quod disertos facit," et prorsus inanem rem judicat omnem institutionem oratoriam, nisi dicentis animus sit proponendae veritatis amore plenus, de utilitate rei commendandae persuasus, et omnis honestatis probitatisque studio largissime imbutus. Arbitratur cum CICERONE „caput „Oratoris esse, ut iis, apud quos agat, talis videatur, qualem se ipse optet, idque fieri vitae dignitate" (de Orat. I. 19). Haud immemor est ejus, quod verissime monet HORATIUS,

Si me vis flere, dolendum est
Primum ipsi tibi, tunc tua me infortunia laedent;

ac mente reconditum tenet illud QUINCTILIANI „summa circum movendos „animos affectus in eo posita est, ut ipsi moveamur." Quodsi in omni Oratore requiritur, movente alibi FABIO, ut homo sit probus, quanto magis necessarium censeri debet, ut sacri Oratoris pectus pio quodam et sancto ardore sit inflammatum ac repletum.

Nec tamen solus ardor sufficit. Nam, nisi addit accurata librorum sacrorum cognitio, in primis autem copiosa dictorum Jesu Christi scientia, omniumque ac singulorum hominis Christiani officiorum idonea notitia, elocutio, etiam magnificentissima et summo impetu peracta, inanis videbitur et paene puerilis.

In tradendis igitur praeceptis homileticis prudens et cautus magister se non continebit universalis Rhetorices finibus ac terminis, sed quae ad sacram potissimum Rhetoricam pertinentia ipse aut longo usu observaverit ac collegerit, aut industria et labore sibi comparaverit, haec quoque et similia ille e suae experientiae veluti thesauro depromet, praeceptisque communibus addet. Indicabit itaque in describendis hominibus, ad quos Orator Christianus verba facturus est, quinam et qualis sit status religionis atque universae humanitatis apud homines nostrates, nostris praecipue temporibus, et qualem ipse longissimo usu tam in minoribus, quam in majoribus Christianorum civitatibus vel coetibus, inter varias ordinum et negotiorum humanorum fortunarumque conditiones invenerit. Scilicet numquam defuit ei hominum observandorum opportunitas, vidit eos agentes, audivit loquentes;

tes, spectavit variis implicatos negotiis, cognovit fortunae vicissitudinibus perpulsos non tantum universe, verum etiam iis temporibus, ubi mortales non alienam, sed suam agunt personam, certe alienas partes diu sustinere nequeunt.

Sed ille longo vitae usu hominum ingenia et mores didicit ac probe perspexit; qua quidem peritia vix quidquam utilius et exoptatius contingere potest Pastori Evangelico; quippe quem, si modo vir sit omnis honestatis amantissimus, civibusque suis humanissime utatur, tanto amore homines excipere solent tantaque fiducia prosequi, ut libenter ei confiteantur, quae summa cum cura ac diligentia caeterorum oculis subducant; ut de ejusmodi rebus sub fide pastorali eum consulant, quarum apud familiares, domesticos aut cognatos ne verbo quidem mentionem faciant. Hujusmodi igitur virum, rerum et hominum usu probe subactum, minime latere potest, quibus vitiis homines cujusque status, sortis aut conditionis maxime sint dediti, quibus libidinum vinculis constricti, quibus opinibus praeoccupati, et quomodo pravas suas cupiditates aut malefacta non solum dissimulare ac tegere conentur callide inventis excusationibus ac defensionibus, verum etiam decoris exornare coloribus.

Haec hominum et rerum humanarum peritia, Auditores! plurimum sane emolumenti affert, non tantum scholae magistro in eligendis ac proponendis rebus gravissimis utilissimisque occupato, sed et maxime quidem futuro concionatori, cujus augere potest et agendi prudentiam et docendi facultatem. Facile nimirum negotio tractandorum hominum gnarus perspiciet, quid quaque in re unicuique hominum generi pro singulis rerum conditionibus sit proponendum, quibus praecipue utendum argumentis et causis moventibus, quibus vitiis et quali oratione sit maxime occurrendum ac resistendum, quibus denique affectibus homines efficacissime moveantur, ut nostris obtemperent monitis.

De caeteris officii sacri partibus non est, quod sigillatim dicam. Sufficit universe indicasse, earum omnino nullam esse, quae non mirifice adjuvetur ista, longo usu acquisita, ingeniorum, consiliorum ac morum humanorum peritia.

Praeterea, Auditores! ad accuratam sacri muneris notionem etiam pertine-

nere videtur, difficultatum atque aerumnarum notitia, quam sibi aut fatali experientia, aut assidua observatione comparare potuit idem, qui multos per annos in hominum vitiis emendandis occupatus fuit. Adsunt autem re vera difficultates plurimae, quae partim ex muneris natura, partim vero et praecipue ex hominum perversitate originem ducunt. Jam, quod ad prius illud difficultatum genus attinet, quae proficiscuntur e studiorum per totam vitam nunquam remittendorum continuatione; ex indefesso labore minimis propositis praemiis; ex Ecclesiae perpetua cura, nunquam negligenda, quamquam saepius neglecta; ex frequenti concionandi necessitate; ex ignorantium ac stultorum hominum judicandi temeritate; hae quidem omnes difficultates muneris amore, diligentia, exercitatione, usu superari possunt, nec unquam deterrebunt virum officii sui diligentem. Quae vero alterius generis sunt molestiae ex hominum perversitate ortae longe difficilius tolerantur. Homines enim plerumque aliorum dictis facile offenduntur et exasperantur, etiam ubi nulla exstat contumelia; hinc morosiores et difficiliores esse solent in ferendo monitore Euangelico; fugiunt ejus sermones; perverse interpretantur ejus admonitiones; vel adeo, pravarum cupiditatum suarum conscientia tacti, in ipsum convertunt omnem oculorum aciem, studioseque inquirunt, an humani quidquam in eo deprehendatur. Simulatque hujusmodi quid invenerunt, non solum in sinu gaudent, sed etiam de novo invento palam gloriantur, et sedulo curant, ut res sermonibus ac literis divulgetur. Quo quid potest esse validius ad auctoritatem et utilitatem muneris sacri diminuendam et enervandam? Sunt horum non dissimiles alii, iique omni verae religionis sensu destituti, et ab omni sapientia plane alieni, nisi quod sibi ipsi mirifice sapere videantur. Invehuntur in Doctorem Euangelicum ut simulatorem, qui meliora sciat, sed plebis causa et lucri gratia personam sibi alienam imponat; negant ipsum ex animo religioni addictum esse, nec raro, quibus possunt, opprobriis ac maledictis afficiunt; quid? quod aliquando tentant, et amicitiae specie eo adducere ipsum conantur, ut sibi assentiatur, utque fateatur, se de nonnullis rebus ad religionem pertinentibus a vulgo dissentire! Hac ejus simplicitate, vel ut rectius dicam, imprudentia pessime isti postea abutuntur, ut Christianorum animos ab Euangelico pastore abalienent. Quid mirum, si ejusmodi agendi ratione hominum perversitas impedit, quo minus tantos fructus ferat munus sacrum, quantos sperare et pro diligentia studiisque adhibitis etiam exspecta-

ctare posse Doctor Euangelicus sibi videbatur. Quid mirum; si jam maximis curis et angoribus sollicitatur atque premitur; si intolerabilem in imo pectore dolorem sentit; si quanto officii sui fuerit studiosior, tanto jam morosior ac tristior evadit! In miserrima sane conditione versatur, qui talia expertus est! Nec videtur miseriae ejus quidquam addi posse, nisi forte angustiae domesticae, quas insuper saepenumero accedere, nemo facile infitiabitur. Quem igitur Vestrum, Auditores Honoratissimi! non mecum misereat ejusmodi viri, qui non sibi vivit, sed aliis; qui nec bonorum amplitudine nec praemiorum splendore ad negotia strenue peragenda incitatur, sed vario genere difficultatum et aerumnarum ab officio alacriter peragendo potius absterretur!

At vero timendum est, ne Vos, Praestantissimi Juvenes, qui munus Ecclesiasticum aliquando obire Vobiscum constituistis, terrore quodam perculsi, ac tot tantisque molestiis enarratis a proposito avertam. Sunt igitur, ut rem ab altera parte consideremus, plurima etiam levamenta et solamina, quibus recreari possitis, et in coeptis strenue persequendis confirmari. Petuntur illa maximam partem a sacri muneris vel auctoritate vel utilitate, vel etiam jucunditate. Et auctoritas quidem alia est hominis, alia muneris; illa variis de causis tribuitur, haec nexa est ac pendet partim ex divina ejus voluntate, qui illud instituit, partim ex fine, ad quem destinatum est, partim denique ex praestantia virorum, qui in eo administrando excelluerunt. Tot enim auctoritatis fontes ei, de quo loquimur, muneri sacro adesse, nemo facile negabit. Quem tandem, Auditores! agnoscamus auctorem religiosae institutionis, nisi Deum O. M., qui ipse primus homines instituit, monuit, objurgavit, consolatus est? Et JESUS CHRISTUS, qui ut PAULUS diserte loquitur (1 Cor. XII, 28. Eph. IV, 11.) partim Apostolos, partim Prophetas, partim Euangelistas, partim Pastores et magistros dedit: nonne doctrinam suam ad patrem coelestem refert, munerique a se instituto divinam originem asserit? De Euangelii per omnes gentes propagandi, consilio ipse mentem suam satis aperte declaravit; nimirum ut homines, animis in melius mutatis, divinam recuperarent gratiam, ex qua re omnia, quibus in hac terra indigeamus, pacis et tranquillitatis bona cum spe beatae immortalitatis ad nos permanarent. Igitur si oculos convertere velitis, Auditores! ad eos, qui hoc Euangelii docendi munus ab initio susceperunt, nul-

hum usquam virum reperietis, auctoritate cum illis comparandum. Quis enim talem se jactare potest principem hominum ducem, qualem JESUM CHRISTUM hac in terra fuisse certo scimus, quippe qui coelitus missus summi Patris sanctissima consilia et decreta nobis mortalibus aperuit, et intaminata sanctitate super omnes eminuit mortales? Quis Apostolos, non generis quidem aut gentis nobilitate, nec gestis reipublicae muneribus conspicuos illos, sed virtute, veracitate, magnanimitate et indefesso hominum juvandorum studio insignes, non lubens sibi eligat duces, quorum vestigiis insistat, ad quorum exempla se conformet? Nonne JESUS CHRISTUS humanam in his terris vitam degens, huic muneri adeo intentus fuit, ut monendo ac docendo, ut exemplum praebendo, ritusque sacros instituendo longe optimum et praestantissimum se praebuerit hominum doctorem? Quid igitur huic muneri deësse potest, quo aliquando inter primaevos homines ipse Deus Opt. Max., quo postea Prophetae, quo JESUS CHRISTUS, humani generis servator, quo Apostoli sunt functi, ad cujus administrationem se quoque divinâ providentiâ vocatum esse Doctor Christianus gratissimo fatetur animo?

Quae quum vera sint, non est, quod de utilitate ejusdem muneris dicam, ut pote quae ex hactenus monitis satis superque efficitur.

De jucunditate vero majori veritatis specie dubitari potest. Quid enim jucundi insit ejusmodi muneri, in quod incumbere toto pectore debemus, in quo nulla admittitur operae remissio, quodque tantis, quas indicavimus, difficultatibus obnoxium est, ut nec ipse JESUS CHRISTUS, nec Apostoli ejus officiis satisfacere ex omni parte potuissent, nisi tanto flagrassent miserorum hominum amore, ut etiam praematurae et cruentae morti se devovere non dubitarent?

Non desunt tamen Christiano Doctori plurimae jucunditatis causae, ex quibus tanquam fonte perenni omnis manat animi hilaritas atque summa alacritas. Vix enim cuiquam tanta de hominibus promerendi, iisque benefaciendi opportunitas data est, quanta pastori Euangelico, si modo coelestem magistrum per omnem vitam referre conetur. Quid, quaeso, praeclarius, quid luculentius, quid generoso viro dignius cogitari potest, quam relevare afflictos, confirmare in probitate bonos, revocare a vitiis pravos, retrahere ab exitio scelestos, omnibus denique modis veram hominum salutem adjuvare et augere? Num existimas, unquam majori, puriori, quin diviniori gau-

gaudio affici te posse, quam si juvenem dissolutiorem tua cura atque opera ad sanam mentem revocaveris, et in virtutis viam reduxeris? Aut si hominem, animi angoribus cruciatum, alloquiis tuis a desperatione ad melioris vitae spem firmissimam erexeris?

Sed necessarium non est, ut hac in caussa, Auditores! vos diutius demorer; Unusquisque Vestrum satis superque mecum sentit, quantum verae jucunditatis istis occupationibus contineatur.

Illud vero mihi firmiter persuasum est, in instituendis Euangelii doctoribus futuris nec difficultates muneris, quas supra exposui, occultandas esse; nec jucunditatis causas, quas cum maxime commemoravi, silentio tegi debere. Nemo enim eorum facile erit, quin magnam spem concipiat de futura muneris sui utilitate, ejusque successus sibi fingat justo majores. Munus videlicet adeptus, et in suggestu collocatus, omnium oculos animosque in se intentos videt, quodque suo munere dignum sit, a se propositum fuisse existimat; jam Orationis suae vim et efficaciam in omnium ore ac vultu expressam animadvertit; at relicto suggestu multorum animos a se alienatos, sibique infensos sentit, eorum certe, qui in se, et in suos mores, aliquid severius et acerbius declamatum autumant. Quid igitur? quoniam inani spe frustratum se videt, jam acerbatur animo, dubitare incipit de muneris auctoritate, dignitate atque utilitate; non audet aliquid ulterius tentare, sibi diffidit; de ipsius verbi divini efficacia ambigit, acerbe in cives suos invehitur, nec quidquam porro apud eos efficere valet.

Quid ergo, Auditores! magis necessarium videri potest, quam juvenibus, hoc munus ambientibus, eas molestias jam ab initio institutionis indicare, ne nimiam de futuro vitae suae statu spem concipiant, et contra simul monere, quantam fiduciam ponere possint in auxilio divinae providentiae, quae omne, quod bonum et honestum est, auget et amplificat? Sic ille juvenum animos eo diriget, ut non, nisi pietatis et officii causa, honorificum munus illud suscipiant; paratioresque reddet ad omnia, Dei gratia, constanter patienda, animoseque perferenda.

Summa igitur cura juvenes edocendos esse arbitror de muneris sui auctoritate ac divina ejus institutione, ut habeant quo erigantur et sustententur. Providentiae divinae iterum iterumque sunt admonendi, ut sibi persuadeant, DEUM nobis voluntatem suam aperire, et ad ea nos vocare, quae

sint officii nostri, licet in iis, quae nobis accidunt, nihil reperiamus, quod non conveniat constituto ordini Naturae.

Quis autem juvenum animos ad sacrum munus ambiendum efficacius et religiosius incitabit, quam qui ipse sancto quodam ardore est repletus, ipse de divina voluntate in Euangelico munere perficienda persuasus, ipse providentiae divinae auxilium crebro expertus, operisque sui inexspectato successu non semel atque iterum, sed saepissime exhilaratus? Nisi omnia me fallant, talis vir diuturno muneris sui rerumque humanarum usu, in formandis Euangelii doctoribus mirifice adjuvabitur.

Nec tamen his limitibus circumscriptum censeo, Auditores! auxilium, quod ex sua in tradendis religionis capitibus experientia capere potest vir cautus usuque peritus. Nimirum viri exercitati judicio etiam illa quaestio magnam partem dirimenda est, quid praecipue tradi et inculcari Christiano coetui debeat. Quandoquidem Christiana religio, ex aliqua Summi Numinis revelatione derivanda, et in hominum salutem a benignissimo patre, et humani generis procuratore, data est, vix dubitari licet, quin omnia, quae ex sacris literis erui possint, ad omnes homines pertineant, et neminem prorsus latere debeant. Jam vero doctrina Christiana ab ipso CHRISTO et Apostolis non scholae in morem, non ad systematis formam est tradita, sed ad plebis intelligentiam, maxime ad Judaeorum captum, est proposita. Apostoli in libris suis temporum ac locorum rationem habuerunt, linguaque sunt usi, quae ipsorum quidem aevo, et hujus cogitandi rationi erat accommodatissima; sed nunc a multis inde seculis antiquata. Quis igitur miretur, in literis sacris multa reperiri, quae, quantumvis planissima lectoribus Apostolici aevi, nobis jam multo obscuriora sint? Plurima sane in N. T. continentur placita, verbis conscripta, ex illorum temporum indole judicandis, ex sacrificiorum Judaicorum ratione depromtis, Judaicarumque opinionum vestigia referentibus, quae nostri aevi hominibus ineruditis, rerumque antiquarum ignaris, satis luculenter explicari omnino nequeunt. Delectus igitur habendus est, et quae ad omnium hominum intelligentiam pertinent, probe discerni debent ab iis, quae tantum ad paucos pertinere videantur. Nihilo minus doctrina JESU CHRISTI, etiam cum rebus historicis conjuncta, et priscarum gentium verbis expressa, purissimum et salutarem fontem continet, ex quo homines omnis aevi sapientiam vere divinam,

sin-

sinceram pietatem, ac spem laetissimam futurae felicitatis hauriant, ac percipiant.

Doctor igitur Euangelicus tam doctrinae, quam prudentiae copia instructus sit necesse est, ut non tantum ex literis sacris eruere sciat, quidquid ad religionem Christianam vere pertineat, sed etiam dijudicare possit, quid ad captum vulgi sit accommodatum, quid minus; quid ad alendam pietatem sufficiat, quid necessario requiratur. Et doctrinae quidem copiam majorem aliis compluribus facile concedet; sed illam discernendi facultatem suo sibi jure, tamquam propriam, vindicabit. De omnibus enim religionis capitibus, quae ad popularem institutionem pertinent, diu multumque cogitavit; eademque saepe, et variis modis, populo tradidit; quidque efficiant longo usu observavit. Harum igitur rerum cognitione plurimum adjuvari magistrum in formandis ad sacrum munus juvenibus, quis est, quin mecum videat atque intelligat? Et potuit profecto ejusmodi cognitionem facultatemque felicissimo successu ille sibi comparare, qui multos per annos in religione ad populi captum atque usum tradenda versatus fuit, et occupatus. Talis igitur ad instituendos juvenes, Ecclesiae futuros doctores, vocatus, quandam veluti trutinam discipulis suis praebebit, ad quam explorent, quaenam capita in imperitorum institutione assumi debeant, quaenam omitti.

His subsidiis fretus, ego, qui per multos annos munus sacrum juvante Summo Numine gessi, ad futurorum religionis doctorum institutionem accedo; et novam provinciam suscipio, quae ex voluntate Vestra, VIRI AMPLISSIMI! SEMINARII EUANGELICO-LUTHERANI CURATORES! atque ex AUGUSTISSIMI REGIS decreto, mihi est mandata. Cujus muneris cum gravitatem magnamque difficultatem hoc ipso tempore persentiam, vehementer timeo, ne virium mearum tenuitate longe multumque sit superius. Paululum tamen Vestra me erigit benevolentia, qua eam institutionis partem mihi demandastis, in qua, ut antea dixi, concionandi exercitatio et usus plurimum valent. Omnibus ergo viribus eo enitendum mihi esse intelligo, ut benignissimae Vestrae de me opinioni satisfaciam; juvenesque, curae meae commissos, aptos reddam ad concionatoris officium aliquando summa cum laude implendum. Proinde gratias, quas possum maximas, Vobis ago, VIRI AMPLISSIMI! quod tam fructuosum mihi, tamque honorificum aperuistis curriculum.

DEUS Vos diutissime salvos et incolumes servet; et Seminarium Vestris auspiciis florere ac crescere jubeat, non tantum alumnorum numero, sed maxime etiam studiorum alacritate, et omnis generis prosperitatibus.

Vos vero, SEMINARII PROFESSORES! *Viri plurimum Venerandi!* ut me collegam in honoratissimum Vestrum Ordinem assumatis, Vestraque amicitia dignemini, ex animo rogo atque obsecro. Meam quidem amicitiam, eamque sinceram, Vobis offero; Vestras ingenii dotes, Vestraque de juvenibus merita, me semper in honore habiturum polliceor; per diuturnum tempus nos conjunctissimos fore, non sine animi alacritate spero ac confido.

Vos denique, SPECTATISSIMI JUVENES! qui in Seminario nostro in studia tam salutaria, incumbitis, in quibus feliciter peragendis unumquemque Vestrum adjuvare quam maxime conabor; Vos rogatos velim, ut me magistrum ducemque recipiatis amicum, benevolum, et augendae salutis Vestrae cupidissimum, mihique ex animo confidatis, quo majores laetioresque sint admonitionum institutionumque mearum successus. Ipse DEUS OPT. MAX. tot ac tantas Vobis ingenii animique vires largiatur, ut inter multos juvenes alios, tam doctrinae copiâ, quam morum probitate emineatis, utque cum alumnis, tam hujus Illustris Athenaei, quam splendidissimae ejus Academiae, cui haec nostra schola, veluti ramus arbori, insita est, de palma contendere videamini.

D I X I.

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

1826—1827.

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

a. d. VIII *Februarii A.* MDCCCXXVI *ad d.* VIII *Februarii A.* MDCCCXXVII.

RECTORE MAGNIFICO

LUCÂ SURINGAR,

ACADEMIAE ACTUARIO

MICHAËLE JACOBO MACQUELYN.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD S. ET J. LUCHTMANS,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS,
MDCCCXXVIII.

INDEX

EORUM, QUAE DUODECIMO ANNALIUM LEIDENSIUM VOLUMINE CONTINENTUR.

(*) Quae tamen ob casum improvisum typis hoc anno exprimi nequivit.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

inde a d. VIII *Februarii* MDCCCXXVI, *ad d.* VIII *Februarii* MDCCCXXVII

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS,

LUCAS SURINGAR.

ACADEMIAE ACTUARIUS,

MICHAËL JACOBUS MACQUELYN.

THEOLOGI PROFESSORES.

L. SURINGAR.
I. VAN VOORST.
I. CLARISSE.
N. C. KIST, Historiae Ecclesiasticae et Historiae Dogmatum Professor extraordinarius.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

S. SPEYERT VAN DER EYK.
C EKAMA. Obiit die 24 Februarii MDCCCXXVI.
G. WTTEWAELL.
C. G. C. REINWARDT.
I. DE GELDER.
I. VAN DER HOEVEN, Professor extraordinarius.
P. I. UYLENBROEK, Professor extraordinarius.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM:

I. H. VAN DER PALM.

M. SIEGENBEEK.
S. I. VAN DE WYNPERSSE, propter infirmam valetudinem rude donatus.
I. BAKE.
I. NIEUWENHUIS.
H. A. HAMAKER, Legati Warneriani interpres.
P. HOFMAN PEERLKAMP.
C. I. C. REUVENS, Archaeologiae Professor extraordinarius.

MEDICI.

M. S. DU PUI, propter aetatem septuagenariam rude donatus.
G. SANDIFORT.
I. C. KRAUSS, propter infirmam valetudinem rude donatus. Obiit die 20 Martis MDCCCXXVI.
I. C. B. BERNARD, rei medico-militaris in Regno Belgico Inspector generalis.
M. I. MACQUELYN.
I. C. BROERS.
C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Medicinae Professor extraordinarius.

JURIS PROFESSORES.

N. SMALLENBURG.
E. HAGEMAN, propter aetatem septuagenariam rude donatus.
H. G. TYDEMAN.
C. I. VAN ASSEN.
H. COCK.

LECTORES.

C. F. RUPPE, Musices. Obiit die 25 Maji MDCCCXXVI.
N. G. VAN KAMPEN, literarum Germanicarum.
A. H. VAN DER BOON MESCH, Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

MAGISTRI ACADEMICI.

C. H. EYFFERT, Equitationis. Obiit die 8 Februarii MDCCCXXVI.
G. KNIPPENBERG, Artis Gladiatoriae.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

habendarum à die 19 Septembris 1826.

RECTORE MAGNIFICO

LUCÂ SURINGAR.

FACULTAS THEOLOGICA:

L. SURINGAR Theologiam Christianam Theoreticam docebit, diebus Lunae, Martis et Jovis, hora X.

Theologiam Naturalem exponet, die Mercurii, hora XII. et Veneris, hora I.

Religionis et Societatis Christianae, inde a Christo nato Historiam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Oratoriae Sacrae exercitiis praeërit die Mercurii, hora I.

J. VAN VOORST Epistolam Judae, secundam Petri, et selectas e libris Historicis Novi Testamenti pericopas Critice et Exegetice tractabit, diebus Lunae, Martis et Veneris, hora XII.

De veterum Sacrae Scripturae Interpretum, praesertim Joannis Chrysostomi, usu Hermeneutico monebit, die Jovis, hora XII.

Exercitationem examinatoriam de universa Theologia Dogmatica et Elenctica instituet, die Mercurii, hora X.

Orationibus Sacris pronuntiandis praeërit die Jovis, hora I.

J. CLARISSE Encyclopaediam et Methodologiam Theologicam tradet, diebus Martis et Jovis, hora IX.

Theologiam Dogmaticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Theologiam Moralem, diebus Lunae, Martis, Mercurii, et Jovis, hora VIII.

Theologiam, quae dicitur, Pastoralem, exponere perget diebus Veneris et Saturni, hora VIII.

Exercitia Oratoriae Sacrae moderabitur, die Lunae, hora I.

J. CLARISSE et L. SURINGAR moderari pergent exercitia de quaestionibus argumenti Theologici disputandi, die Veneris, hora IV.

N. C. KIST, Professor Extraordinarius, Ecclesiae Christianae historiam docebit in primis recentiorem, diebus Mercurii et Jovis, hora IV. et Veneris, hora XI.

Doctrinae et Dogmatum Christianorum Historiam tradet, diebus Lunae et Martis, hora IV.

Clementis Romani ad Corinthios Epistolam, aliaque Historiae Ecclesiasticae Veteris monumenta explicabit, hora auditoribus commoda.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

S. SPEYERT VAN DER EYK Mathesin Sublimiorem docebit, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Physicam, experimentis illustratam, tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

G. WTTEWAALL Oeconomiam Ruralem docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

C. G. C. REINWARDT *Chemiam* docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Rei Herbariae fundamenta tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Plantarum Historiam illustrabit verno et aestivo tempore matutino, hora VII.

Historiae Naturalis quaedam capita exponet, horis postea indicandis.

J. DE GELDER, tradet elementa Geometriae, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Arith-

Arithmeticam universalem tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris, horis deinceps indicandis.

Trigonometriam rectilineam et sphaericam, ejusque usum in Astronomiâ et Arte navigandi provectioribus discipulis explicabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

Calculum Differentialem et Integralem ter quavis hebdomade docebit iis horis, quae Auditoribus maximè sint commodae.

Mechanicam analyticam diebus Martis et Jovis, post meridiem, hora V et VI.

Theoriam probabilitatis, quam vocant, et insignem ejus usum in vita civili tradet, quarum lectionum horas in commodum Auditorum constituet.

J. VAN DER HOEVEN, Prof. Extraord., Historiam Naturalem exponet, diebus Martis et Jovis, hora I.

Primas lineas Pharmacologiae lingua vernacula tradet, eorum praesertim in gratiam, qui artem Pharmaceuticam colunt, horâ auditoribus commodâ, dein indicandâ.

P. J. UYLENBROEK, Prof. Extraord. designatus, Physices capita selecta exponet, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Astronomiae elementa tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

FACULTAS PHILOS. THEOR. ET LITERARUM HUMANIORUM.

J. H. VAN DER PALM Grammaticam Hebraeam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Antiquitates Hebraeas enarrabit, iisdem diebus, hora IX.

Praecepta Oratoriae Sacrae tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

Coranicis lectionibus vacabit, diebus Martis, hora V et VI.

Librum II Regum cursoria lectione explicabit, diebus Veneris, hora I.

M. SIEGENBEEK praecipuas Historiae Patriae epochas observationibus illustrabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Praecepta stili bene Belgici tradet, iisdem diebus, hora XII.

Eloquentiam Belgicam docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I.

Literas Belgicas tradet, diebus Jovis et Veneris, hora I.

Eloquentiae exterioris exercitia moderabitur, die Veneris, hora III.

J. BAKE Latinas Literas docebit explicandis CICERONIS *Orationibus pro Plancio, pro Sextio, pro Milone*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IX.

E literis Graecis interpretabitur cum XENOPHONTIS *Anabasin*; tum *Homericae Iliadis lib. X et XI:* diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X.

J. NIEUWENHUIS Scholas habiturus est *Metaphysicas*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora VIII.

Logicas, conjunctas cum Encyclopaediâ Philosophiae, sive introductione ad studium Philosophiae universae, die Jovis, hora XII.

die Veneris, hora X.

Historiam Philosophiae Antiquae explicabit, diebus Martis et Mercurii, hora XII.

Philosophiam Moralem tradet, horâ Auditoribus maxime commodâ.

H. A. HAMAKER Jeremiam philologice et critice interpretari perget, initio facto a Cap. XV, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Arabicae, item Syriacae linguae et Chaldaicae elementa tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

et Veneris, hora VIII.

Selecta ex Historia Halebi a Freytagio V. Cl. edita, item Zoheiri et Antarae carmina explicabit diebus Martis et Jovis, hora IV.

Bar-Hebraei Chronicon Syriacum interpretabitur privatissime, diebus Jovis, hora V et VI.

Disputationibus sive privatis, sive publicis, praeërit hora auditoribus commoda.

P. HOFMAN PEERLKAMP explicabit historiam universalem, a divisione regni Carolingici ad hanc memoriam, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

De Encyclopaediâ Historiae universalis exponet horâ ipsi et auditoribus commodâ.

J. BAKE et P. HOFMAN PEERLKAMP scholas privatas destinant futuris Philologis, et auditoribus interpretandum proponent AESCHYLI Prometheum et PLAUTI Amphitruonem.

Prae-

Praeerunt publicis Disputandi exercitationibus, die Martis, hora III.

C. J. C. REUVENS, *Antiquitatem Romanam* explicabit secundum compendium J. D. FUSSII, V. C., diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris; hora XII.

Idem scholas de *historiâ artium*, praecipue *Graecarum*, instaurabit, hora maxime commodâ.

FACULTAS MEDICA.

M. S. DU PUI Theoriam disciplinae Chirurgicae, ejusdemque Praxin in Nosocomio Academico exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

et Veneris, hora XI.

Anatomiam Chirurgicam cum operationibus, hiberno tempore, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora V.

Artem obstetriciam cum theoretice, tum practice, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Medicinam Forensem explicabit, diebus Mercurii et Veneris, horis postmodum indicandis, et a lectionibus Juridicis et Medicis vacuis.

Disputationibus publicis vacabit, horâ dein indicandâ.

G. SANDIFORT Anatomiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Physiologiam, Anatome comparata illustratam, iisdem diebus, hora IX.

Methodum Secandi Cadavera, quotidie, hiberno tempore, ab hora III ad V.

M. J. MACQUELYN Supellectilem Remediorum tum Simplicium, tum ex iis juxta Pharmacopaeam Belgicam compositorum, Chemice, pharmaceutice, et practice tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Nosologiam methodicam praxi Medicae applicatam, duce Gulielmo Culleno exponet, simul cum exercitatione in Nosocomio Academico singulis diebus, hora IX.

Diaeteticem seu Hygieinen ad Praxin Medicam applicatam docebit, die Veneris, hora IX et X.

Disputandi exercitia moderabitur horâ auditoribus commoda.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Med. Prof. extraordinarius, Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

et die Veneris, hora VIII.

Medicinam Practicam cum exercitatione in Nosocomio Academico singulis diebus, hora XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora IV.

FACULTAS JURIDICA.

N. SMALLENBURG, Pandectas, secundum WESTENBERGIUM, tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Institutiones, iisdem diebus, hora XI.

Primas Lineas Juris Civilis Belgici, à se editas, explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

E. HAGEMAN, in quantum aetas et valetudo permittent, diebus et horis dein indicandis, studiosae Juventuti prodesse conabitur.

H. G. TYDEMAN, Encyclopaediam Juris (sive Introductionem ad studium Jurisprudentiae universae et singularum illius partium) tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

Statisticam Patriae describet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Oeconomiae Politicae principia, auctore potissimum J. B. SAY, tradet, diebus Martis et Jovis, hora I.

Historiam politicam recentiorem, duce HEERENIO, enarrabit, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

et die Veneris, hora XII.

Jus Mercatorium, quo adhuc utimur, cum novo Jure jam decreto comparatum, illustrabit, die Veneris, hora X et XI.

C. J. VAN ASSEN, illustrabit Historiam Jurisprudentiae Romanae, duce J. A. BACHIO, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX.

Docebit JUSTINIANI Institutiones, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X.

Explanare perget GAJI Institutionum Commentarios, die Jovis, hora X.

In-

Interpretabitur Digestorum Libros, duce WESTENBERGIO, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Tractabit separatim locum de Delictis et Poenis, interpretando Digestorum Libros XLVII et XLVIII, et Codicis Librum IX, die Jovis, hora IX.

Tradet Elementa Juris civilis Attici, die Veneris, hora VIII.

H. COCK, Jus Naturale tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora I.

Jus Criminale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX.

Jus Publicum et Gentium, diebus Jovis et Saturni, hora IX. et die Veneris, hora IX.

N. G. VAN KAMPEN, Liter. German. Lector, Germanicae prosae orationis aliquot loca interpretabitur ex opere Cel. PISCHEN, *Handbuch der Deutschen Prosa*, die Jovis post meridiem, hora V—VII.

Scholas Grammaticas habebit, diebus et horis Auditoribus maximè opportunis.

G. KNIPPENBERG, Academicus Artis Gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

ACTA

ACTA ET GESTA IN SENATU
ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

1826. Die 25 Februarii. Graviter contristatus fuit Senatus allato nuncio de obitu Viri Clarissimi CORNELII EKAMA, in Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum Professoris ordinarii.

Die 20 Martis. Iterum tristis ad Senatum delatus est nuncius de obitu Viri Clarissimi JOANNIS CAROLI KRAUSS, in Facultate Medica Professoris Emeriti.

Die 10 Aprilis. Per litteras Illustrium Academiae Curatorum, additumque illis decretum Regium, praescribuntur variae formulae testimoniorum Candidatis et Doctoribus creandis exhibendorum.

Die 29 Aprilis. A Viro Clarissimo JANO VAN DER HOEVEN apud Illustres Academiae Curatores solenne juratum est jusjurandum, mox vero Vir Cl. demandatam sibi provinciam Professoris Extraordinarii in Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum suscepit habita Oratione, *de diligenti Veritatis studio, praecipua Naturae Interpretis dote.*

Die 12 Junii. Lectae sunt Litterae Illustrium Academiae Curatorum, quibus additur Decretum Regium quo Vir Cl. C. J. C. REUVENS, hucusque in Facultate Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Professor Extraordinarius, constituitur Professor Ordinarius in eadem Facultate.

Die 20 Septembris. Ex Litteris Illustrium Academiae Curatorum, additoque decreto Regio intellexit Senatus, Regem Augustissimum Virum Clarissimum PETRUM JOANNEM UYLENBROEK, hucusque Lectorem in Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum, constituisse Professorem Extraordinarium in eadem Facultate; nec non *F. Kaiser* eodem decreto constitutum esse Observatorem Astronomicum in hac Academia.

Eo-

1826. Eodem die. Illustres Academiae Curatores per Extractum Actorum suorum Senatum certiorem faciunt, Administratorem Instructionis publicae Artium et Scientiarum CHRISTIANO JOHANNI LECHLEITNER (in locum defuncti CHRISTIANI FRIDERICI RÜPPE, Salisundâ-Meiningensis) contulisse titulum Directoris Musices hujus Academiae.

Eodem die. Lectae sunt Litterae Illustrium Academiae Curatorum, quibus additum erat Extractum Decreti Regii, quo Vir Doctissimus ANTHONIUS HENRICUS VAN DER BOON MESCH, creatur Lector in Facultate Scientiarum Mathematicarum et Physicarum, eo quidem consilio, ut in Collegio et Schola, quibus ab Industriâ Populari nomen est, Chemiam doceat.

Eodem die. Per litteras Illustrium Academiae Curatorum ad Senatum pervenit Decretum Regium, quo Vir Clarissimus JACOBUS CORNELIUS BROERS, Medicinae, Chirurgiae et Artis Obstetriciae huc usque Doctor in pago Zeyst, constituitur in Facultate Medicâ Professor Ordinarius.

Die 23 Septembris. Vir Cl. C. J. C. REUVENS munus capessivit habitâ Oratione *de Archaeologiae cum Artibus recentioribus conjunctione.*

Die 30 Septembris. Vir Cl. P. J. UYLENBROEK demandatam sibi provinciam suscepit habita Oratione *de Hodierni Physices et Astronomiae studii praestantiâ.*

Die 25 Novembris. Ad Senatum perveniunt Litterae Illustrium Academiae Curatorum, quibus additur Decretum Regium (typis expressum) de Institutione Mathematicâ in Gymnasiis et Academiis.

Eodem die. Vir Clarissimus J. C. BROERS, praestito apud Illustres Academiae Curatores solemni jurejurando, munus suum inauguratus est habita Oratione *de Chirurgiae studio, cum Cultu et Humanitate conjungendo.*

Eodem die. Ex Litteris Illustrium Academiae Curatorum, additoque iis Decreto Regio Senatus intellexit, Regem Augustissimum Virum Cl. CORNELIUM PRUYS VAN DER HOEVEN, hactenus in Facultate Medicâ Professorem Extraordinarium, constituisse Professorem in eâdem Facultate Ordinarium.

1826. Die 16 Decembris. Vir Doctissimus A. H. VAN DER BOON MESCH, jurato apud Illustres Curatores solemni jurejurando, Lectoris munus capessivit habitâ Oratione *de Chemiae materia, ratione et usu.*

1827. Die 16 Januarii. Quatuor ex diversis Facultatibus ad normam ab Augustissimo Rege praescriptam, nominati sunt Professores, e quibus unus a Rege eligeretur ad Rectoris munus anno proximo Academico gerendum.

Nominati quoque sunt quatuor, e quibus unus secundum Legis Regiae praecepta eligendus esset Senatus Actuarius in annum sequentem. Prior Catalogus ad Regem per litteras, Latino sermone conscriptas, missus; uterque vero cum Illustribus Curatoribus communicatus fuit.

Die 27 Januarii. Vir Cl. C. PRUYS VAN DER HOEVEN munus suum capessivit Oratione habita *de perfectâ Medici Specie.*

Die 5 Februarii. Recitatum est Regis Augustissimi Decretum, quo Academiae Rector Magnificus in annum sequentem designatur Vir Clar. GERARDUS WTTEWAALL. Designato Rectori Assessores adjuncti sunt:

Viri Clarissimi P. HOFMAN PEERLKAMP,
G. SANDIFORT,
C. J. VAN ASSEN,
J. VAN VOORST.

Die 8 Februarii. Rector Magnificus ad Senatum retulit, in concessu Curatorum, Rectoris et Assessorum LUCAM SURINGAR ex quatuor antea nominatis in annum proximum Actuarium fuisse electum. Brevi post munus abiens Vir Magnificus in Auditorio Majori solennem habuit Orationem *de variis, quae rei Christianae obortae sunt, calamitatibus, in illius commodum atque salutem, divinâ moderante Providentiâ, conversis.*

Caetera ex more et Legibus Regiis hoc die praestanda feliciter peracta sunt.

SERIES

SERIES

DISSERTATIONUM INAUGURALIUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

PUBLICE DEFENSARUM,

à die VIII Februarii MDCCCXXVI. ad diem VIII Februarii MDCCCXXVII.

1826.

d. 7 Martii. *Dissertatio Inauguralis, exhibens Recensionem et Interpretationem M. Tullii Ciceronis Paradoxorum ad M. Brutum;* defensa ab Hermanno Johanne Borgers, Zwollâ Trans-isalano, pro Phil. Theor. Magisterio et Doctoratu Literarum Humaniorum.

d. 15 Martii. *Dissertatio Inauguralis, de Pignore et Antichresi ex Principiis Juris Hodierni,* defensa a Marino Petro Dominicus, e pago Yerseke Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 10 Aprilis. Disputatio Philosophico-Juridica Inauguralis de Conatu Criminis, ejusque puniendi ratione, defensa in Auditorio Majori, ab Annaeo Gerbrando Brouwer, ex Pago de Groote Lindt Hollandiae Meridionalis pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826. Promotiones CUM vel SINE *accessione Laudis*,

Ex Decreto Regio d. 14 Martii MDCCCXXVI.

d. 25 Aprilis. *Dissertatio Medica Inauguralis*, *quâ inquiritur in causam mortis Suspensorum*, Magnâ cum Laude defensâ a Johanne van den Oever, Harlemensi, pro Doctoratu Medicinae.

d. 1 Junii. *Dissertatio Medica Inauguralis*, *de Remediorum stimulantium diffusibilium indole*, *agendi ratione*, *indicatione*, *et contraïndicatione Therapeuticâ*, Magnâ cum Laude defensa a Melchiore Cornelio Johanne van den Kerckhoven van Groenendyk, Goudano, pro Doctoratu Medicinae.

d. 10 Junii. Dissertatio Historica et Literaria Inauguralis, de M. Liviis Drusis, Patre et Filio, Tribunis Plebis, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Jano Francisco van Bemmelen, Lugduno-Batavo, pro Philos. Theor. Magisterio, et Doctoratu Literarum Humaniorum.

Eodem die. Disputatio Inauguralis, de Summo Imperante, in caussis civilibus apud Judices a se constitutos litigante, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Jacobo Petro Johanne Theodoro Brantsen, Arnhemiâ-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 12 Junii. Dissertatio Philosophico-Juridica Inauguralis, de nimia in Poenis crudelitate tollenda, defensa in Auditorio Majori, ab Adolpho Petro de Vrière, Brugensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Specimen Juridicum Inaugurale, de Jure Jurando decisorio, defensum in Auditorio Majori, a Gustavo Gerber, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d.

1826.

d. 14 Junii. Dissertatio Literaria Inauguralis, de Marco Porcio Catone Censorio, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Gerardo Cornelio Brillenburg, Schiedamensi, pro Phil. Theor. Magisterio, et Doctoratu Literarum Humaniorum.

Eodem die. Dissertatio Juridica Inauguralis, de Jurisprudentia Marci Porcii Catonis Censorii, ejusque Filii, defensa in Auditorio Majori, a Gerardo Cornelio Brillenburg, Schiedamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 15 Junii. *Disputatio Juridica Inauguralis, ad Titulum Pandectarum de Statuliberis*, Summâ cum Laude defensa a Justino Jacobo Leonardo van der Brugghen, Neomagensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 16 Junii. Disputatio Geologica Inauguralis, de Incendiis Montium Igni ardentium Insulae Javae, eorumdemque Lapidibus, Summâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, ab Antonio Henrico van der Boon Mesch, Delphensi, pro Matheseos Magisterio, et Doctoratu Philosophiae Naturalis.

Eodem die. *Dissertatio Medica Inauguralis, de usu et abusu Remediorum Purgantium in Morbis Inflammatoriis*, Magnâ cum Laude defensa a Laurentio Carolo de Peval, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Medicinae.

d. 17 Junii. Dissertatio Anatomico-Pathologico-Inauguralis, de nonnullis notatu dignioribus Membranarum Mucosarum et Serosarum Morbis, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Georgio Philippo Büchner, Goudano, pro Doctoratu Medicinae.

1826.

d. 19 Junii. Dissertatio Juridico-Politica Inauguralis; de Coloniis, Summâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Gerardo Dedel, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Dissertatio Philosophico-Juridica Inauguralis; de Judicis animi sententiâ, in Criminalibus optimâ Judiciorum Moderatrice, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Gulielmo Justo Swaving, Berbicensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 20 Junii. Disputatio Anatomico-Physiologica, de organo Odoratûs per animalium vertebratorum classes, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Martino Gerardo Timmers Verhoeven, Dordraco-Batavo, pro Doctoratu Medicinae.

Eodem die. Disputatio Juridica Inauguralis, de Errore, ejusque in Conventibus effectu, Magna cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Petro Francisco Timmers Verhoeven, Dordraco-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Dissertatio Juridica Inauguralis, de Contractu Societatis secundum Codicem Juris Civilis*, defensa a Petro Jacobo Heldewier, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 21 Junii. Dissertatio Juridica Inauguralis, de Beneficio Inventarii, in personam Haeredis spectato, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Cornelio Catharino van der Schalk, Schiedamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 22 Junii. Specimen Academicum Inaugurale, de pretio, Institutionibus Divinis Lactantii statuendo, Magnâ cum

1826.

cum Laude defensum in Auditorio Majori, ab Henrico Jano Spyker, Amstelodamensi, pro Doctoratu Theologiae.

Eodem die. *Dissertatio Medica Inauguralis, de Signis ex Voce in nonnullis Morbis*, Magnâ cum Laude defensa a Carolo Frederico Jacobo Lyherr, Hagâ-Batavo, pro Doctoratu Medicinae.

Eodem die. *Dissertatio Juridica Inauguralis, de diverso Praetorum numero in variis Reipublicae Romanae temporibus*, defensa a Martino Coehoorn van Scheltinga, Heerenvenâ-Frisio, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 23 Junii. *Dissertatio Historico-Juridica Inauguralis, de Parricidio*, Magnâ cum Laude defensa a Rutgero Jano Loisel, Bouloniensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 24 Junii. *Dissertatio Medica Inauguralis, de Crisibus*, Magnâ cum Laude defensa ab Antonio Binck, Oosterhouta-Brabanto, pro Doctoratu Medicinae.

d. 26 Junii. *Dissertatio Juridica Inauguralis, de Jure Tutoris, in emendis Bonis Pupilli*, defensa a Georgio van der Mieden, Alcmariensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Dissertatio Philosophico-Juridica Inauguralis, de Probatione Delictorum*, Magnâ cum Laude defensa ab Antonio Schouten, Ex Pago Druten — Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Dissertatio Juridica Inauguralis, de Jure Creditorum, exercendi Jura et actiones suorum debitorum*, Summa cum Laude defensa a Johanne Arnoldo van der Burgh, Ultrajectino, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Dissertatio Juridica Inauguralis, de Tutelâ Maternâ, secun-*

cundum Juris Romani et Hodierni principia, defensa ab Adriano Theodoro Prins, Roterodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826.

d. 28 Junii. *Dissertatio Historico-Politica Inauguralis*, *de Jure Legatorum*, defensa a Carolo Hultman, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Specimen Juridicum Inaugurale*, *continens quaestiones aliquot ex Jure Romano et Hodierno*, defensum a Jano Jacobo Slicher, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Dissertatio Juridica Inauguralis*, *de Adoptione secundum Principia Juris Hodierni*, defensa a Michaële Cornelio van Maurik, e Pago 's Gravenmoer Brabanto, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 29 Junii. *Theses Inaugurales argumenti Medici*, defensae a Ricardo Fox, Brittanno, pro Doctoratu Medicinae.

d. 30 Junii. *Dissertatio Juridica Inauguralis*, *duas exhibens quaestiones*, defensa a Rudolpho Carolo d'Ablaing van Giessenburg, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Specimen Juridicum Inaugurale*, *continens varias quaestiones*, defensum a Francisco de Keyzer, Jun. Goesa-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 18 Julii. *Disputatio Inauguralis*, *de Fide Herodoti a Plutarcho rejectâ*, Magnâ cum Laude defensa ab Henrico Hermano van Marle, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 28 Julii. *Disquisitio Historica*, *de Constantino Magno*, defensa a Johanne Henrico Arnoldo Weytingh, Campensi, pro Magisterio Phil. Theor. et Doctoratu Literarum Humaniorum.

d.

1826.

d. 29 Sept. Disputatio Juridica Inauguralis, de Societatibus, Summâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Baudewino Donker Curtius, Guil. Baud. filio, Dordraco-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Specimen Academicum Inaugurale, quo exponuntur Methodi, quibus aëris impulsus et venti velocitas determinatur, Summâ cum Laude defensum in Auditorio Majori, a Baudewino Donker Curtius, Guil. Baud. filio, Dordraco-Batavo, pro Matheseos Magisterio et Doctoratu Philosophiae Naturalis.

d. 17 Octobris. *Disputatio Historico-Litteraria Inauguralis, de Corneliâ, matre Gracchorum*, Magnâ cum Laude defensa ab Henrico Johanne Aernout, Harlemensi, pro Philosophiae Theoreticae Magisterio et Doctoratu Literarum Humaniorum.

d. 28 Octobris. *Specimen Inaugurale Philosophico-Juridicum, de Patriâ Potestate, praesertim ex Jure Romano*, Magnâ cum Laude defensum a Constant de Quertemont, Bruxellensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 11 Novembris. Dissertatio Medica Inauguralis, de Morbo Scrophuloso, Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Gerardo Aart Rudolph, Arnhemiâ-Gelro, pro Doctoratu Medicinae.

d. 13 Decembris. *Disputatio Juridica Inauguralis, de probatione per Testes in Causis Civilibus*, Magnâ cum Laude defensa a Florentio Sophio op ten Noort, Zutphaniâ-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1826.

d. 20 Decembris. Disputatio Juridica Inauguralis, ad locum Gaji Institutionum de Sponsoribus, Fidecommissoribus et Fidejussoribus et ad Titulum Fragmentorum Vaticanorum de Excusatione, Summâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Johanne Vincentio Westrik, Berbicensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Disputatio Literaria Inauguralis; de Aeschyli Choëphoris, deque Electrâ cum Sophoclis, tum Euripidis, Summâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Johanne Vincentio Westrik, Berbicensi, pro Philosophiae Theoreticae Magisterio et Doctoratu Literarum Humaniorum.

d. 23 Decembris. Dissertatio Statistico-Juridico-Inaugurale, super Instituto Navium per Vada Ductorum, sive Pilotarum, eorumque Juribus et Officiis (*het Loodswezen*), Magnâ cum Laude defensa in Auditorio Majori, a Petro Antonio Tengbergen, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. *Dissertatio Juridica Inauguralis, de Jure Jurando Suppletorio*, defensa a Rudolpho Sandberg, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

1827.

d. 31 Januarii. *Dissertatio Medica Inauguralis; exhibens nonnulla de Morborum Haereditariorum Historia Naturali*, Magnâ cum Laude defensa a Volkhartio Epkema, Hornâ-Westfrisio, pro Doctoratu Medicinae.

JUDICIA

JUDICIA FACULTATUM DE CONSCRIPTIS HOC ANNO COMMENTATIONIBUS, AB ACTUARIO PRAELECTA DIE VIII FEBRUARII MDCCCXXVII.

I.

ORDINIS THEOLOGORUM.

Facultati Theologicae, ad solvendam propositam de loco in primâ Joannis Epistolâ, Capite V, commate 16, ejusque cum Ethices Christianae de diligendis omnibus praeceptis convenientiâ Quaestionem, quatuor oblatae sunt Scriptiones. Quarum illa quidem, cui Symbolum adscriptum erat: *On n'est jamais si heureux ou si malheureux, qu'on le s'imagine*, parum habere visa est, quo se legenti magnopere commendaret. Immaturi foetûs auctorem industria adhibita longe superabat alius, qui quadam quasi praesensione sortis, suum laborem manentis, sententiam ei adjecerat: *Mortalia facta peribunt.* Neque immerito. Tironem enim, quem se scriptor professus erat, arguit ipsa scriptio, verbosior illa, nec satis Latina, et exiguam prodens Hermeneutices Sacrae peritiam. Huic vero longe praeferenda visa est Commentatio cum symbolo: *Le Christianisme est parfait.* Hujus enim auctor haud contemnendos in Sanctioris Disciplinae studio profectûs et majorem doctrinae copiam, bonorum scriptorum usu comparatam, Facultati laudabiliter probavit: quocirca honorificam ejus mentionem publice faciendam esse decrevit. Quominus tamen erogatum praemium ipsi adjudicari posset, impediverunt, cum oratio, multis scatens gravissimisque vitiis, tum justi ordinis et perspicui neglectus, tum vero etiam ratio interpretandi Sacri Codicis minus probanda. Hac vero bene perspecta reliquis praestare visus est scriptor, amabilem modestiam ipso lemmate: *Conamur tenues grandia* prodens; et sermone usus multo puriore. Is igitur cum locum ad sanae Her-

meneutices leges optime interpretatus esse judicaretur, et alteri Quaestionis parti omnino melius satisfecisset, hunc praemio dignum censuit Facultas. Apertâ igitur schedulâ ipsum cognovit JOANNEM JACOBUM DE JONGH, Enchusanum, Theologiae in hac Academia Candidatum. Qui postea ad examen evocatus ex Lege instituendum, se revera Commentationem proprio elaborasse marte, luculenter demonstravit. Alterius autem, honorifice memoratae, Disputationis auctor, a Facultate per Ephemerides invitatus, suo indicio, apertâ schedulâ confirmato, innotuit MARTINUS LEONARDUS BEYERKERK, Theologiae in Academiâ Rheno-Trajectinâ Studiosus.

II.

ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. Ad Quaestionem *Geometricam*, quam posuit Facultas: *Datâ quatuor Sphaerarum inter se invicem dispositarum magnitudine et mutuâ positione, inveniantur, cum loca centrorum, tum radii omnium Sphaerarum, quae datas illas tangunt*; unam duntaxat accepit Commentationem, hoc TERENTII dicto distinctam: *Quidquid praeter spem eveniat, omne id reputabo esse in lucro.* Auctor ejus Commentationis problema positum tribus, iisque diversis methodis, ita solvit, ut nihil intactum reliquisse, nihil omisisse videretur, nec tamen Commentationem in longiorem disputationem protraheret. Facultas igitur judicavit hanc Commentationem dignam esse ut nummus aureus auctorem ornaret. Apertâ igitur schedulâ auctor repertus est GEORGIUS MICHIELS, Matheseos Studiosus in Universitate Leodiensi, qui, dein defensâ Commentatione contra dubia a Facultate obmota, se illius auctorem egregie et docte probavit.

II. Ad Quaestionem ex *Historiâ Naturali*: *Quaeritur historia naturalis Animalium Molluscorum, Regno Belgico indigenorum*, unam Commentationem, inscriptam hoc symbolo: *Si majora dices et magis necessaria esse, quae hominem* etc. accepit Ordo, quae cum et diligentiam et doctrinam auctoris, ejusque in excolendâ Patriae histori-

riâ naturali studia egregie Ordini probaverit, eam praemio ornandam esse censuit Facultas. Apertâ schedulâ auctor repertus est HENRICUS WILHELMUS WAARDENBURG, Medic. Stud. in Academiâ Lugd. Batavâ, qui examine instituto se auctorem probavit.

III. Ad Quaestionem *Chemicam*: *Quaeritur expositio concinna et perspicua Elementorum Stoechiometriae*, responsum est duabus Commentationibus, quae signatae sunt his verbis:

1. Πάντα (Θεὸς) μετρῷ etc.
2. *Wir müssen*, etc.

Et ita quidem responsum, ut, si alterutram tantum accepisset Facultas, huic praemium decernere non dubitavisset.

Pressius igitur institutâ comparatione, hoc Ordinis judicium est: Utrâque diligenter et docte conscriptâ Stoechiometriae elementa exponi: priorem quidem, graeco epigrammate distinctam, alteri praestare sermonis puritate, argumenti subtiliori et profundiori tractatione, exemplorum denique difficiliorum algebraicâ expositione: alteram tamen non minus commendabilem esse, cum modesto et simplici sermone et exemplorum faciliorum delectu, tum vero in primis rerum expositione clarâ, perspicuâ et ad communem intelligentiam accommodatiori: Quod cum, in tam difficili argumento, praesertim adtendendum fuerit, alteri huic Commentationi praemium statuit Ordo: prioris autem illius auctorem evocavit, ut sese declararet et laudis testimonium peteret.

Prioris ejusdem Commentationis auctor huic evocationi satisfecit: et patuit, eum esse WILHELMUM SIMONEM SWART, Math. et Phil. Natur. in Athenaeo Amstelaed. Stud. Alterius vero Commentationis, apertâ schedulâ, declaratus est auctor FRANCISCUS DOZY, Math., Phil. et Medic. Stud. in Academiâ Lugd. Batavâ, qui ex lege ad examen evocatus, se Commentationis auctorem fuisse facile demonstravit.

IV. Ad Quaestiones e *Physicâ* et ex *Astronomiâ* propositas nemo se in certamen contulit.

III.

ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Ad Quaestionem: *Quaenam fuit Veterum Scepticorum sententia de Veri judicio? Quibus argumentis eam tueri conati sunt adversus Dogmaticos, in primis Socraticos et Stoïcos? Quomodo denique Sceptica philosophandi ratio, observatâ hominis indole, natura, atque ingenii progressione, explicanda et coercenda videtur?*

Duae oblatae sunt responsiones, quarum altera hac Ciceronis voce inscripta erat:

Prima sequentem honestum est in secundis tertiisque subsistere.

altera, his Ciceronis verbis ornata:

Homini est propria veri inquisitio et investigatio.

Ejus Commentationis, quam priori loco memoravimus, Auctor, quamquam tertiam quaestionis propositae partem non ita intellexit, ut Scepticismi cursum atque coërcendi rationem ex ipso homine explicuerit, neque igitur accurata hujus partis elaboratione finem, quem Ordo spectaverat, attigit, ad priores tamen historicas quaestionis partes ex ipsis fontibus eleganti ratione atque justo ordine ita respondit, ut omnium consensu hanc responsionem praemio dignam existimaverit Ordo. Nomen auctoris repertum est JANUS HENRICUS HOLWERDA, Litt. et Theol. Stud. in Acad Lugd. Bat.

In ea Commentatione, quae secundo loco memorata est, multa desiderabantur, cum ad perspicuitatem orationis, et bonitatem, tum ad justam ac disertam argumenti explicationem. Verumtamen non sine laudibus esse visa est haec Commentatio, praesertim in tertia hujus quaestionis parte, quam auctor et recte intellexit, et satis bene explicuit. Quapropter si nomen suum profiteri non recusaret, ut cum laudis testimonio publice ederetur, omnium suffragiis decretum est. Prodiit auctor AART VEDER, in Acad. Lugd. Bat. Litt. Hum. Stud.

Ad

Ad Quaestionem ex Literis Orientalibus desumtam: *Exponantur causae, quibus factum est, ut imperium Turcarum Otsmannorum a parvis initiis ad eam magnitudinem et potentiam pervenerit, quam Solimano Magno regnante erat consecutum*: tria responsa Facultati missa sunt. Horum unum hoc lemmate insignitum erat: *Historia aliud nihil est, quam philosophia exemplis utens*: D. G. MORHOFF. E reliquis duobus alterum hanc epigraphen Plautinam habebat: *Ego si bonam famam mihi servasso, sat ero dives:* alterum illam Borgerianam: *Nullus in universo historiae campo locus est, ubi is cujus nutu et impero omnia geruntur, non vestigium posuerit, nec monumentum sui voluerit existere.*

Trium Commentationum auctores in eo sibi invicem sunt similes, quod scriptionem suam bifariam diviserunt, et brevi historiae temporum istorum Turcicae conspectu proposito, deinceps ad causas magnitudinis imperii Otsmanici accuratius explicandas accesserunt. Qua in re is, quem primo loco nominavimus, ita versatus est, ut omnem praemii consequendi spem amitteret. Etenim quae in Quaestione de Solimano Magno memorantur, eadem retulisse videtur ipse ad alium ejusdem nominis principem, longe antiquiorem, Orchani filium, Amurathi Primi fratrem, quem *magnum Graecorum Victorem* appellat. Quo factum est, ut nec in historia tradenda nec in causarum expositione, ultra captam a Mohammede II Constantinopolin procederet. Praeterea neglectâ Orientalium auctoritate in solo fere Graecorum scriptorum testimonio acquievit. Horum contra nullam plane rationem habuerunt reliqui duo scriptores, quorum tamen in universum longe major et laude dignior fuit industria. Quamvis qui scriptioni suae formulam Plautinam subjecit, in historia tradenda justo brevior fuisse deprehenditur, de qua tertiae ejusdemque praestantissimae Commentationis, BORGERI verbis insignitae, auctor paullo uberius fortasse quam necessarium erat disputavit, at cum omnem illius aetatis memoriam haud satis teneret, multis in locis a rerum gestarum fide plurimum aberravit. Quae imperfecta universae historiae in utroque scriptore scientia etiam hoc effecit, ut neuter eam Commentationis suae partem, quae in causarum expositione occupatur, satis diligenter elaboraret. Sic, ut pauca e multis afferantur, nullam hic mentionem factam esse videmus dissidiorum Ecclesiae Graecae et Latinae, quae Byzantino im-

imperio praesentissimum exitium attulerunt, nullam politices admodum perversae et corruptae Principum Europaeorum, in sua potius viscera saevientium, quam Turcarum dominationem a suis aliorumque cervicibus amolientium. Etsi fatendum est in causis investigandis tantum tertiae Commentationis auctorem adversario suo praestitisse, quantum hic eum Latinae linguae usu superet. Quod tamen non ita accipiendum est, quasi in ista Commentatione sermonis integritatem omnino probandam existimet Facultas, quae simpliciter statuit, hunc scriptorem hac in re ceteris aliquanto majorem operam posuisse. — Judicavit igitur Facultas hunc sermonis Latini, illum rerum diligentius expositarum causa, publice collaudandum esse, eosque ad nomina sua prodenda invitavit; cui Facultatis desiderio solus obtemperavit is, quem reliquis duobus praestantiorem esse censuerat, ornatissimus EDELHARDUS BERNARDUS SWALUE, Theolog. Stud. in Acad. Lugd. Batavâ.

IV.

ORDINIS MEDICORUM.

Ad propositam Quaestionem de structura Uteri unicam tantum accepit Commentationem, cui sequens lemma inscriptum erat:

Defendat, quod quisque sentit: sunt enim judicia libera. Quid sit in quaque re maxime probabile, semper inquiremus. CICERO *Tusc. Quaest. Lib. IV. Cap. IV.*

Judicavit autem Ordo auctorem propositam Quaestionem minime solvisse, atqui ergo praemium non mereri.

V.

ORDINIS JURECONSULTORUM.

Ad propositam Quaestionem: *Quid Vectigalia et Tributa, pro diverso genere modoque, faciunt ad industriam civium vel incitandam, vel frangendam, et ita divitias Nationis augendas, vel exhauriendas?* una Ordini est oblata Commentatio his inscripta verbis: » *Het doel van*

» *al-*

» *alle Finantieële instellingen, en de bron van alle belastingen, is de* » *algemeene welvaart".* G. K. VAN HOGENDORP, *Bijdragen tot de Huishouding van Staat.* Cujus scriptionis auctor industriam et laborem, laudabile consilium et OEconomiae Politicae studium Ordini probavit, nec tamen argumentum sic elaboravit, ut praemio posset ornari, cum varia tributorum et vectigalium genera recensere potius, quam, quid ad incitandam frangendamve civium industriam divitiasque Nationis augendas vel exhauriendas singula faciant, argumentis e disciplina ductis probare et rerum exemplis confirmare visus sit. Accedit oratio nec pura neque perspicua, quae, licet argumento dandum esset aliquid, limatiori tamen cura multum potuisset castigari.

❁

PROGRAMMA

CERTAMINIS LITERARII

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

D. VIII. MENSIS FEBRUARII

A. MDCCCXXVII

INDICTI.

Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae, ex Augustissimi Regis Edicto d. 2 Mensis Augusti A. MDCCCXV. N°. 14., omnes Academiarum Belgicarum Cives, et Athenaeorum alumnos in annum sequentem ad certamen Literarium invitant et evocant, et propositas a singulis Ordinibus Academicis quaestiones promulgari jubent:

ORDO DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM sequentes proponit Quaestiones:

E MATHESI.

Tuborum opticorum exponatur Theoria Mathematica.

E PHYSICA.

Explicetur breviter Theoria corporum fluido *liquido* innatantium; et speciatim illius fiat applicatio ad naves onerandas, ita quidem, ut in aquâ maximè stabilem situm vel aequilibrium servent.

Ex

Ex ASTRONOMIA.

Quum observationum Astronomicarum fundamentum in accuratâ temporis notitiâ maximè sit positum, quaeritur; ut praecipuae methodi, quibus tempus exactè definiatur, perspicuè explicentur, et aptis exemplis, in primis vero observationibus, ab ipsis commentationum auctoribus institutis, illustrentur.

E CHEMIA.

Exponatur et illustretur experimentis, quisnam sit Electricitatis in mixtione corporum mutandâ effectus, quatenusque ex eo affinitates sive attractiones et operationes chemicae possint intelligi et explicari.

E RE HERBARIA ET OECONOMIA RURALI.

Plantae alicujus, quae ad vitae usum coli solet, exponatur Historia Naturalis, ejusdemque Anatome, Physiologia, Analysis Chemica, Cultura et Usus.

Quaestiones, quas ponit ORDO PHILOSOPHIAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. Locus de *Animi Naturâ* ita explicetur, ut primum concinnè exponantur, ac dijudicentur praecipua argumenta, quibus summi veteris, et recentioris aevi Philosophi in utramque partem disputarunt, de animi naturâ corporeâ an incorporeâ: — deinde ostendatur, quare demonstratione Mathematicâ certi quid hâc in re effici nequeat, sed ex rationis auctoritate, ejusque tanquam fide nixum (vulgo *veritatem fidei* appellant) hoc tenendum sit, hominis animum esse naturam a corpore secretam, simplicem, et esse personam.

II. Describatur PLATONIS Dialogus *Gorgiae* nomine inscriptus; ejusque sermonis cum locus, tempus, personarumque res et ingenium illustrentur: tum praecipua opera conferatur, ad universum disputatio-

D 2 nis

nis consilium et argumentum explicandum; ejusque tam vicissitudines, quam sententias, et ad reliqua persequenda, quae ornandi caussâ interponuntur.

ORDO MEDICORUM hanc proponit Quaestionem:

Quaenam sanior est *Humorum Pathologia*, nostris temporibus admittenda?

ORDO JURE CONSULTORUM hanc proponit Quaestionem:

Quid Jure Criminali cum philosophico tum hodierno Belgico praecipitur de puniendis factis lege civitatis poenali vetitis, sed extra territorium ejus admissis?

ORDO THEOLOGORUM hanc proponit Quaestionem:

E JOANNIS CHRYSOSTOMI Opere *de Sacerdotio*, et AUGUSTINI, cum *de doctrina Christiana* Libro quarto, tum *de catechisandis rudibus* Libello, nec non ex AMBROSII *de officiis ministrorum Ecclesiae* Libris, conquirantur et justo ordine disponantur praecepta, quae, in sacro administrando munere, etiamnunc in usum suum convertere possint doctrinae Christianae interpretes.

Commentationes, Latina tantum oratione conficiendae, et aliâ, quam auctorum manu describendae, ante diem 1 Novembris hujus anni mittuntor ad Virum Clarissimum LUCAM SURINGAR, Academiae Actuarium, ita ut nullis ab Academiae parte faciendis expensis detur locus. Lemmate autem omnes inscribendae, iisque adjungendae sunt schedulae obsignatae, Auctorum nomina et pronomina integris literis continentes, eodemque exteriore parte lemmate insignitae.

Universa vero concertationis ineundae et dijudicandae ratio cognosci potest ex Edicto Regio, supra dicto, Art. 205—213.

LUCAE SURINGAR

ORATIO

DE

VARIIS, QUAE REI CHRISTIANAE OBORTAE SUNT CALAMITATIBUS, IN ILLIUS COMMODUM ATQUE SALUTEM, DIVINA MODERANTE PROVIDENTIA, CONVERSIS;

HABITA DIE VIII FEBRUARII ANNI MDCCCXXVII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM SOLENNI RITU DEPONERET.

PERILLUSTRES ACADEMIAE CURATORES!

QUI HAC IN URBE ET ADJACENTI AGRO JURI DICUNDO PRAEESTIS, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

QUI CIVITATIS LEIDENSIS CUM CONSULE CURAM GERITIS, VIRI AMPLISSIMI!

QUI HISCE COLLEGIIS AB ACTIS ESTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

QUARUMVIS DOCTRINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, COLLEGAE CONJUNCTISSIMI!

LECTORES ERUDITISSIMI!

ORACULORUM DIVINORUM INTERPRETES PLURIMUM VENERANDI!

DISCIPLINARUM ET ARTIUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, PERITISSIMI!

LECTISSIMA JUVENTUTIS ACADEMICAE CORONA!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS CUJUSVIS LOCI, ORDINIS AC DIGNITATIS, AUDITORES HONORATISSIMI!

Quam

Quam in celebrandis, ante biennium, conditae Academiae Lugduno-Batavae saecularibus publice venerati sumus Providentiam Divinam, eandem et hodierno die nos oportet grato animo venerari ob multiplicia, quae et altero hoc lustri quinquagesimi anno largâ manu in nos contulit, beneficia Supremum idemque benignissimum Numen.

Fateor equidem A. H. non omnia et singula, quae Academiae nostrae hoc anno contigerunt, hodieque in magistratus mei exitu sunt commemoranda, gaudii praebuisse materiam. Fateor, quem ad modum inter homines fieri solet, ita quoque postremo hoc tempore laeta tristibus, prospera adversis fuisse mixta et varias nos expertos esse rerum nostrarum vicissitudines.

At vero illud nobiscum reputantes, non possumus non laudare providam Dei Optimi Maximi curam, rebus humanis non solum universis, verum etiam singulis ita consulentem, ut laetae et prosperae longe multumque superent adversas, atque ut ex omnibus, quae ipso moderante eveniunt, etiamsi tristia admodum nobis videntur et infausta, plura saepius oriantur commoda et emolumenta.

Illud animo volventi et argumentum, quod brevi oratione hodie exponerem, circumspicienti, haec sese mihi obtulit cogitatio, eandem providam Dei omnipotentis curam, quam in postremis hujus Academiae fatis agnoscere debemus ac pie venerari, multo luculentius etiam in universâ Christianae Societatis, duodeviginti abhinc saeculis conditae, historiâ elucere,

ita quidem, ut, si atrocissimas calamitates, quae per temporis illius decursum omnem rem Christianam toties afflixerunt, si hostium vim et artes, si natos in doctrinâ ac disciplinâ errores, si mutuas Christianorum concertationes atque dissidia ad animum revocemus, non possimus non mirabundi quaerere, quâ ratione factum sit, ut Christiana Societas salva et incolumis manserit in hunc usque diem, et Religio, quam docuit generis humani Servator, ad nos pervenerit incorrupta, maximâque etiamnum praedita sit ad hominum salutem vi et efficacitate?

Ad quaestionem hanc mihi quidem videtur respondendum, fieri non potuisse, ut res Christiana, variis modis agitata, nec mediocriter interdum concussa, perduraret atque amplificaretur, nisi, quae maxime habebantur infausta atque interitum ei videbantur allatura, ita in bonam partem convertisset cunctarum rerum moderatrix Providentia divina, ut quam plurima inde nascerentur commoda et emolumenta.

Quoniam igitur hodierno die, jubentibus more antiquo et Lege Regiâ, Rectoris munus deponens; ad Vos A. H. verba facere debeo, dicam *de variis, quae rei Christianae obortae sunt, calamitatibus, in illius commodum atque salutem, divinâ moderante Providentiâ, conversis.*

Nolite existimare A. H. hoc argumentum eo me elegisse consilio, ut novi aliquid et inauditi in medium proferrem, quod sane in hac Virorum, multiplici eruditione Clarissimorum, coronâ si vellem suscipere, temeritatis et arrogantiae culpam a me amoveri non posse equidem existimarem.

Eâ vero de causâ hoc mihi potissimum placuit argumentum, quoniam ad Religionem spectat Christianam, in quâ omnium, quae a Deo O. M. in genus humanum collata sunt, beneficiorum, summum et maxime praeclarum nobis contigisse profitemur omnes, quamque adeo et amore et studio nostro censemus dignissimam. Itaque vos A. H. libenter audituros esse confido, quae ad confirmandam de hujus Religionis praestantiâ ac salubritate persuasionem, alendamque ac roborandam in providâ Dei curâ fiduciam nostram facere possint. Nec denique a ratione muneris, quo per triginta jam et quod excurrit annos, favente Deo, fungi mihi licuit, alienum videtur hoc argumentum; quod igitur dum simplici, perspicuâ et ad omnium intelligentiam compositâ oratione exponere conabor, Vos A. H. faciles mihi et attentas praebeatis aures perhumaniter rogo.

An-

Antequam ad ipsam rem veniam, verbo monendum censeo, ex ingenti numero calamitatum, quae rei Christianae evenerunt, eidemque fuerunt utilissimae, nonnullas tantum hîc posse commemorari. Omnes enim et singulae si vel leviter attingerentur, vix finis esset Orationi. Facto igitur e magnâ, quae sese nobis jam offert, rerum multitudine, delectu, in quibusdam tantum, quae prae reliquis memoratu digna videantur, perlustrandis versabimur.

Primo quidem loco hic in censum veniunt hostium injuriae et vexationes, quibus a primâ inde aetate expositi fuere Christiani.

Quod optimus Servator suis praedixerat, fore ut qui ipsius profiterentur Religionem, propterea et popularium et exterorum odia experirentur, multisque et atrocibus affligerentur malis, id eventu fuit comprobatum. Tantum vero abest, ut hâc ratione imminuta fuerit res Christiana, ut eadem contra eximium inde ceperit emolumentum, et res adversae haud parum contulerint ad Religionem Christianam quam celerrime propagandam, stabiliendam, amplificandam.

Quodsi Christianorum coetus, quem post Jesu ex hoc terrarum orbe discessum Hierosolymis constituerant ejus discipuli, diuturnâ gavisus fuisset prosperitate, sensim modo sensimque reliquis Judaeis aliquid de eorum doctrinâ innotuisset, nec nisi lento gradu inter gentem, tam fervido ad ritus Mosaicos et sacra a Majoribus tradita studio ductam progredi potuisset melior illa et perfectior Religio, quae ex consilio divino, Vatum antiquorum Oraculis jam patefacto, in locum succederet Religionis Mosaicae. Sed nostis omnes A. H. gravem calamitatem Christianos Hierosolymis degentes afflixisse, eâque fuisse effectum, ut multi eorum fugâ sibi consulerent, in alias terrae Judaicae regiones migrarent, ibique nunciandae et propagandae Religioni strenuam navarent operam, atque ita recens conditam Christianorum societatem, perpetuò licet afflictam, nova tamen in dies per omnem Judaeam Samariamque cepisse incrementa.

Non Judaeis tantum, sed omnibus hujus orbis terrarum populis destinata erat Religio Christiana. Haec vero extra angustos Palaestinae fines cognosci vix potuisset, nisi quosdam ejus doctores gravissimae, quas a Judaeis accipiebant, injuriae coëgissent e patriâ suâ in alias se conferre regiones. Quo facto per omnes Imperii Romani, quâ late patebat, provincias salutaris lux dispergi potuit. Quae res quam prospere successerit, et quanta jam Apo-

stolorum aetate hujus doctrinae quaquaversum propagatae fuerit amplitudo, abunde testantur tum eorum scripta, tum et alia veteris aevi monumenta.

An igitur communi consensu cultiores populi, Graeci et Romani, receperunt Religionem Christianam, hujusque doctores, nemine obloquente, novos ubivis coetus potuerunt colligere? Minime gentium. De sanctitate Religionis a Majoribus acceptae, legibusque stabilitae antiquissimis magnifice sentiebant, sacrisque, quibus innutriti fuerant, tenacissime adhaerebant omnes illi populi, ad quos perferebatur nova Religionis Christianae doctrina. Itaque haud mirum, initio plerosque Religionem hanc opinionibus suis ac moribus, Majorumque institutis oppositam neglexisse et contemsisse. At vero postquam insignem in modum creverat Christianorum numerus, et nova haec secta antiquis Romanorum sacris haud parum damni adferre coeperat, multos illa nacta est obtrectatores et inimicos, ex iis praesertim, qui vitiis ac sceleribus dediti metuebant, ne suae dissolute vivendi licentiae frenum injiceretur. Magni mox undique tollebantur clamores, instituta Majorum, quibus omnis reipublicae salus contineretur, esse vindicanda; qui negligerent, non esse audiendos; qui destruere vellent, severis poenis esse coërcendos. Hinc non tantum seditiosa plebs Christianos lapidibus, incendiis, caedibus invadebat, verum etiam Imperatorum Romanorum, qui in tolerandis peregrinorum sacris ceteroquin admodum erant faciles, iniqua in Christianos edicta, omni quâ poterant severitate exsequebantur Provinciarum praesides ac magistratus, atque ita quam plurimis in locis Christiani gravissimis injuriis, calumniis et vexationibus miserrime affligebantur.

At vero et hae calamitates rei Christianae haud uno nomine fuerunt utilissimae.

Ipsa quidem cruciatuum ac suppliciorum atrocitas non poterat, quin multorum hominum benevolentiam ac miserationem moveret, atque inde efficeret, ut non pauci inquirerent in causas tantae crudelitatis, quâ in homines illos, nullius ceteroquin criminis convictos, animadverteretur. Et quum Christianis in jus vocatis causam suam agere veramque doctrinae salutaris indolem ac rationem exponere saepius liceret, tam judicibus, quam magnae, quae passim aderat, spectantium turbae optima exoriebatur hanc Religionem cognoscendi opportunitas. Profecto, nisi Christianis tot evenissent mala,

la, non tanta fuisset Religionis, quam illi profitebantur, celebritas, non tanta existimatio apud omnes, qui testes erant immotae illius animi constantiae, quae efficiebat, ut neque promissis, neque minis ad mutandam sententiam permoverentur, sed laeti et hilares in rogos escenderent, bestiarum se objicerent faucibus, vehementissimosque cruciatus et vitae supplicia tolerarent gravissima. Ita palam fiebat omnibus, Religionem hanc singularem et quasi divinam hominum animis instillare virtutem, multique permovebantur ad agnoscendam ejus praestantiam. Hinc iniquos ejus adversarios sic alloqui potuit in Apologetico suo TERTULLIANUS: » Exquisitior quaeque crudelitas vestra illecebra est magis sectae. Plures efficimur quoties metimur » a vobis. Semen est sanguis Christianorum." Multi praeterea ex iis, qui sive in exilium fuerant missi, sive ob vexationum crudelitatem e patria sponte egressi, ad remotissimas etiam orbis Romani partes doctrinam salutarem afferebant, quin et barbaris gentibus erant auctores, ut falsorum Deorum cultui renunciarent. Atque ita praeter omnem Christiani nominis hostium spem evenit, ut prioribus post Christum natum saeculis longe lateque disseminata sit ejus Religio, publica tandem auctoritate per universum Imperii Romani ambitum recepta.

Neque ad ampliorem tantum doctrinae salutaris propagationem utilissimae fuere vexationes illae, sed multa quoque alia attulerunt commoda, et hoc potissimum nomine admodum fuerunt utiles, quod arctioribus omnes Jesu sectatores conjungerent vinculis, facerentque quam plurimum ad animorum concordiam alendam, ad excitandum mutuum amorem et praestanda charitatis officia, cum in exsulibus ac profugis excipiendis, tum in consolandis misere afflictis, iisque, qui in carcerem essent detrusi, visendis, juvandis ac sustentandis.

Quid denique? Effecerunt hostium calumniae et criminationes, ut severam admodum sibi praescriberent Christiani disciplinam, et quantum fieri posset, caverent, ne aliquis in societatem reciperetur, nisi moribus esset inculpatis, vel errores ac vitia deponeret, atque ad vitae se obstringeret integritatem. Contra vero e sua arcebant societate, quotquot ejusmodi patrarent flagitia, quae nomine Christiano eos redderent indignos, dum et publicum ac socialem Dei cultum sic instituebant, ut vel ipsi hostes in eo nihil, quod reprehensione dignum esset, reperirent.

Ita dirae vexationes, quibus expositi erant Christiani, multum contulerunt ad servandam morum puritatem, quae postea, cum pace externâ, Imperatorum, Regum ac Principum favore usi, prospere suas agerent res, valde fuit imminuta.

Nec primis tantum rei Christianae temporibus praeclaros hos fructus tulerunt hostium vexationes; sed idem et postea saepius evenisse docet universa saeculorum, quae secuta sunt, historia. Exempli loco sit Christianorum conditio ab eo inde tempore, quo res eorum in tuto erant collocatae, quum ipsi Imperatores, Religionem Christianam publice professi, eam legibus muniverant, et, quo majus ei decus conciliarent, sacrorum antistites honoribus et opibus ornaverant. Quem ad modum prospera hominum fortuna passim comites habet vitae mollitiem, inertiam, ignorantiam, errores, vitia, ita quoque eâ aetate inter otium rerumque abundantiamd torpescebat paulatim Religionem propagandi eamque vitâ ac moribus commendandi ardor. Novis igitur Societati Christianae opus erat aerumnis ad excitandum et alendum doctrinae salutaris amorem, adjuvandumque vitae ex ejus praeceptis instituendae studium. Et hunc sine dubio effectum habuit gravis illa calamitas, quâ afflictum fuit Imperium Romanum, quum irruerent non modo in illud multa barbarorum hominum millia, sed stabiles etiam in occidentalibus maxime provinciis sedes collocarent, novaque in rei publicae Romanae ruinis superstruerent regna. Multi quidem primo impetu tunc oppressi atque sublati sunt Christianorum coetus, in maximum tamen verae Religionis emolumentum conversa fuit haec eorum calamitas. Etenim illi, cum salutarem doctrinae, quam profitebantur, vim per ipsas res adversas mirifice auctam experirentur, eo adduci non potuerunt, ut a Religione sua deciderent, vel ad barbarorum mores et sacra se componerent. Contra vero ex ipsis gentibus illis quam plurimae, positâ sensim sensimque barbarie, ad cognoscendam Religionem Christianam animum applicuerunt, et hanc, praeëuntibus ipsis earum regibus ac ducibus, fuerunt amplexae.

Accedo ad alterum malorum genus, quod rei Christianae inferre conati sunt Philosophi, Rhetores, Legumperiti, aliique ingenii, doctrinae et elegantiae laude florentes, quorum placita toto, quod ajunt, coelo diversa erant ab iis, quae docuerant Jesus et Apostoli. Horum igitur doctrinam latius in dies

dies propagari, nec ullis artibus, ullove suppliciorum genere opprimi posse vehementer dolebant, qui et sibi videbantur, et ab aliis habebantur ac vocabantur mortalium sapientissimi, adeoque ferre non poterant, sectam, quae imperitos atque plebejos, quos dicebant, homines auctores conditoresque habuisset, non illiteratae tantum et abjectae hominum turbae, sed et philosophorum atque virorum doctrinae laude florentium assensu comprobari. Illud praesertim aegre admodum ferebant, quod, crescente Christianorum numero, avita non tantum decresceret religio, multis, ut jactabant, oraculis, auguriis, prodigiis nobilitata; verum etiam philosophiae honori multum detraheretur, suaque adeo auctoritas et existimatio in periculum adduceretur.

Quidquid igitur vel ingenio, vel eruditione, vel sermonis elegantiâ, vel acutis jocorum stimulis valerent, contulerunt illi ad novae, quam oderant, Religionis veritatem labefactandam: quod quoniam efficere non poterant argumentis, ad mendacia, calumnias et convitia se converterunt, nihilque reliquerunt intentatum, quo Christianorum instituta atque doctrinam in contemtum adducerent, eamque falsam esse atque repudiandam et sibi et aliis persuaderent. Horum autem hominum quo major erat apud omnes ethnicos auctoritas, tanto majus res Christiana captura videbatur detrimentum ab iis, qui et plebis et sacerdotum in Christianos furorem clamoribus suis augebant, et Magistratibus, Praesidibusque et Rectoribus Provinciarum auctores erant, ut novae Religionis doctores et amicos, quos ratione convincere non possent, ferro igneque compellerent ad silentium.

At vero haec ipsa eorum et disputandi et agendi ratio, Deo sapienter sic dirigente, rei Christianae profuit magis quam nocuit, eique egregios conciliavit vindices, quorum alii ad criminationes atque calumnias adversariorum respondebant, Deorumque, quos populorum venerabatur superstitio, vanitatem invictis demonstrabant argumentis, alii vero Religionis, quam profitebantur, capita et praecepta moralia explicando ejusdem praestantiam, et vim salutarem, et veritatem, et originem divinam ita tuebantur, ut quam plurimos ab errore, quo implicati essent, ad rectam viam revocarent efficerentque, ut multi sacra Christiana ultro amplecterentur.

Itaque providam Dei O. M. veneremur atque suspiciamus curam in excitandis his Religionis Christianae defensoribus, qui, licet non ab omni par-

parte probanda sit eorum, subtilius haud raro quam verius disputantium ratio, tunc temporis de re Christianâ optime sunt meriti, suisque effecerunt scriptis, ut doctrinae salutaris honos vindicaretur, eique ab ejusmodi criminationibus nihil amplius esset metuendum.

At vero longe majus rei Christianae imminuit periculum ab eo inde tempore, quo, pulsâ medii, quod dicitur, aevi barbarie, fractisque superstitionis, quae per multa saecula in orbe Christiano dominata fuerat, vinculis, novi insurrexerunt Religionis divinitus patefactae adversarii, antiquis illis longe peritiores et audaciores, qui, bonarum Literarum luce denuo exortâ et concessâ libertate turpiter abusi, sermonibus ac scriptis multa in medium protulerunt, exornarunt acriterque defenderunt dubia, tum universe contra divinam Sacri Codicis auctoritatem, tum adversus pleraque doctrinae Christianae capita, quae tamquam ad salutem obtinendam haud necessaria, immo nobilioribus ingeniis plane indigna, omninoque noxia et perniciosa, hostili animo oppugnabant, hominumque, si fieri posset, ut manibus excuterent ac mentibus, nefario molimine enitebantur.

Nostis A. H. a medio inde saeculo decimo sexto in *Italia* primum, in *Francia* deinde ac *Britannia* non paucos, in hâc nostrâ Patriâ nonnullos, et recentiori memoriâ multo plures inter *Anglos*, *Francos*, *Germanos*, aliosque populos fuisse, qui divinam Sacri Codicis auctoritatem, traditaeque in eo doctrinae praestantiam ac salubritatem omni, quo possent, modo infringere et labefactare conarentur. Et cum plerique eorum haud vulgari ingenii acumine, insigni eruditionis apparatu, atque subtiliter disputandi peritiâ essent instructi, simul vero uterentur scribendi genere ad incautos et levis animi homines alliciendos maxime accommodato; haud mirum profecto, horum conatibus multos eo fuisse adductos, ut, quae ab omni aevo communi intelligentium suffragio vera ac divina fuissent habita, vel in dubium vocarent, vel plane repudiarent; haud mirum, fuisse quam plurimos, quibus Religio Christiana, quae primâ aetate de erroribus, vitiis ac sceleribus humanis triumphos egisset adeo praeclaros, jam locum suum et pristinum decus vix ac ne vix quidem obtinere tuerique posse videretur.

Tantum vero abest, ut haec Religio, quâ nihil praestantius, nihil optabilius umquam humano generi divinitus concessum est, hinc aliquid ceperit detrimenti, ut contra multi utilissimique inde provenerint fructus. Suis enim

cavillationibus atque criminationibus nihil aliud effecerunt isti adversarii, quam ut generosum illud Religionis tuendae studium, quod inde a saeculo sexto neglectum fere jacuerat, vel inepte admodum fuerat institutum, denuo revivisceret, et ut peritiores orirentur doctrinae Christianae defensores, qui ejus praestantiam, veritatem atque originem divinam longe evidentius quam ante demonstrarent, novaque et firmissima invenirent praesidia, quibus hominum pectora in fide optimo generis humani Servatori data conservari possent et corroborari.

Praeterea recentiores illi doctrinae Christianae adversarii, qui haud mediocriter docti ingenio suo ad impugnandam S. Codicis auctoritatem abutebantur, viros eruditos et religionis amantes non tantum ad ejus causam defendendam excitarunt et inflammarunt, verum etiam commonstrarunt iis viam ac rationem certaminis hujus bene instituendi. Quemadmodum enim prudentior quisque majorem ab inimicis, quam ab amicis, percipere potest utilitatem, ad errores suos et agnoscendos et emendandos; ita quoque Religionis nostrae doctores ac vindices ab ipsis ejus adversariis impositam sibi senserunt necessitatem, in Literis Graecis, Latinis, Orientalibus, in Philosophiâ item, Historiâ, Antiquitate, aliisque disciplinis operam ponendi diligentissimam, ut hisce praesidiis muniti loca S. Codicis, quae inter se pugnare videbantur, conciliarent, aliaque, quae male intellecta largam praebuerant cavillandi materiam, rectius interpretarentur, ut oracula divina ab ingenii humani inventis discernerent, atque sic tandem ad nativam simplicitatem ac perspicuitatem revocarent, quae Jesus et Apostoli auctoritate divinâ docuerant de viâ ac ratione, quâ nobis hominibus ad summam atque perennem beatitatem pervenire liceat.

Quid dubium igitur? Accuratiori profecto Religionis expositione destituti essemus, nisi eadem peritos nacta fuisset et audaces obtrectatores. Quamobrem neminem vestrum fore confido A. H., quin grato agnoscat animo, Deum, cujus nutu et imperio cuncta geruntur, quique pro infinitâ sapientiâ suâ e tenebris lucem, ex rebus perturbatis ordinem elegantissimum ducere solet, ipsorum adversariorum vi et impetu sic usum esse, ut Religionis dignitatem ac splendorem tueretur, eique nova fulcra, novumque decus conciliaret.

Habetis A. H. mala rei Christianae ab ejus adversariis illata, quae tamen in magnum ejusdem emolumentum convertere voluit cunctarum rerum moderatrix Providentia divina.

Reliquum est, ut dicam de malis, quae ex Christianorum erroribus atque dissidiis enata longe pejora fuerunt et graviora. Quem ad modum enim in re publicâ mutua civium odia omnium maxime sunt perniciosa, et bella intestina plus nocent, quam quae cum exteris geruntur, ita quoque Christianorum, in studia contraria et partes diversas abeuntium, discordia causa fuit innumerarum, quas horret animus et refugit meminisse, calamitatum.

Ipsi quidem Religioni imputandum non esse, quod inter ejus cultores tot enata fuerint dissidia, vix opus est ut moneatur. Quaecunque enim ipse Dei Filius Jesus Christus, ejusque ad genus humanum legati et docuerunt, et praeceperunt, et instituerunt, evidentissime comprobant, hoc eorum fuisse consilium, ut omnes, qui salutari illâ luce collustrarentur, homines, aetate licet et ingenii culturâ et vivendi consuetudine diversi, in unam conjungerentur familiam, ut, sublato Judaeorum et reliquarum gentium discrimine, omnium animi arctissimis mutui amoris vinculis colligarentur, omnesque et singuli ad ejus praecepta vitam et mores componendo verae atque perennis felicitatis redderentur participes.

Itaque ab indole et argumento Religionis, quam simplici admodum et perspicuâ, atque ad popularem intelligentiam accommodatâ ratione docuerat optimus Servator, nihil magis alienum, nihilque Societati, quae ab illo appellatur, tristius accidere potuisse videtur, quam quod a simplici illâ ratione, quam Ipse praeiverat, sensim sensimque deflecterent, qui non tantum rerum divinarum notiones subtiliter definire, suoque abditissima quaevis ingenio explorare et assequi conarentur, verum etiam Philosophiae, quae aetate quâque viguit, sive Hebraeo-Alexandrinae, sive Platonicae, sive Aristotelicae, sive alîus cujusdam placitis, modisque loquendi uterentur ad Christianam doctrinam uberius explicandam, copiosius ornandam atque cultioris ingenii hominibus commendandam.

Haud mirum profecto, magnam inde ortam fuisse opinionum a verâ Christi doctrinâ discedentium varietatem, multa sanctissimae Religionis capita tene-

nebris fuisse involuta, iisque, quae praeceperat et instituerat optimus Servator, addita fuisse non pauca, quae a mente Jesu et Apostolorum essent aliena, quorumque nulla existeret in S. Literis memoria. Hinc diversae illae in Societate Christiana sectae atque haereses, quarum numerum si vellem inire, Vobis A. H. taedium crearem, me vero dies viresque deficerent. Hinc illae de rebus ad Religionem pertinentibus lites et concertationes, maximo animorum fervore, quin et furore, nonnumquam agitatae, quibus Christianae societatis miserrime turbatae facies tam foeda reddebatur ac tetra, ut omnem spem, ad meliorem statum majoremque perfectionem tendentis, generis humani fallere eventus videretur. Hinc denique mutua illa Christianorum in diversas partes abeuntium odia et bella, quae acerbissimum hunc saepius tulerunt fructum, ut miserum in modum quassata et lacerata eorum res publica barbarorum hostium ferociae nudum latus daret, et in Oriente potissimum, ubi florentissima olim fuerat eorum res, jam pridem integrae exstiterint regiones, e quibus omnis doctrinae salutaris memoria funditus sit deleta, hâc potissimum de causâ, quod ejus doctores in argutis quibusvis disquisitionibus, atque in sectae suae placitis defendendis majorem ponerent operam, quam in tuendâ ac propagandâ Religione.

Nolite tamen existimare A. H. lites illas et controversias, quae tot ac tantis Christianorum societatem afflixerunt calamitatibus, ipsi Religioni adeo nocuisse, ut statuendum sit, Conditorem ejus divinum consilio suo excidisse, reique Christianae in universum longe melius consulturum fuisse, si prohibuisset, quo minus umquam de ejus argumento dissentiendi disputandique locus fuisset. Immo vero sapienti ac benignâ Dei Providentiâ factum esse, ut utilitas ex eâdem dissensione orta calamitates illas multiplici fructu compensaret, affirmare sustineo.

Novimus, jam Apostolorum aetate istam opinionum diversitatem in coetibus recens formatis multarum contentionum atque turbarum exstitisse causam, et non paucos a rectâ, quam ingressi fuerant, viâ abduxisse. Ipsi tamen Religioni plus emolumenti, quam detrimenti, attulisse haec dissidia, nemo Vestrum negaverit A. H. qui secum reputet, doctoribus divinitus missis natam hinc esse de verâ doctrinae Christianae indole magis aperte sen-

sententiam dicendi opportunitatem, hosque adeo universum ejus argumentum ita exposuisse, ut arctissimus ejusdem cum hominum salute nexus omnium in oculos deberet incurrere.

Nec aliud insequenti accidit aetate. Errores atque dissidia saepenumero turbarunt rem Christianam, atque nativum Religionis nitorem obscurarunt; plerisque tamen eorum, quibus Religionis docendae munus esset mandatum, vel qui ejus explicandae ac defendendae susciperent provinciam, validissima fuerunt laboris ac diligentiae incitamenta, eorumque acuerunt ingenia ad veram doctrinam rectius cognoscendam atque firmiori fundamento stabiliendam. Fingite quaeso A. H.! vel miraculo effici potuisse, ut omnes, qui Religionem profiterentur Christianam, simplici S. Codicis doctrinae adhaerentes ab ulteriore ejus explicatione abstinuissent, adeoque ob diversas de eâ sententias nullae umquam exstitissent turbae; quid tum? Nonne pax illa et quies plerosque inertes reddidisset et socordes? Quid quaeso homines ex illo inertiae somno ad virium suarum experientiam et alacritatem potuisset excitare? Quid iis ingenium exercendi, acuendi, excolendi dedisset opportunitatem? Nonne in accuratâ rerum utilissimarum cognitione parum operis fuisset positum? Nonne prorsus neglecta jacuissent literarum adeoque et S. Codicis recte intelligendi studia? Vera igitur est Pauli Apostoli sententia, fieri aliter non posse, quam ut dissidia existant.

Fateor equidem, parum emolumenti in rem Christianam redundare potuisse e subtilioribus illis disputationibus, quibus haud pauci delectabantur. Fateor, multas fuisse controversias futiles, de verbis magis, quam de ipsâ re agitatas, exinde potissimum ortas, quod homines sententias suas ambigue nec satis evidenter proponerent, vel e disputandi peritiâ majorem sibi quaererent gloriam, quam ex iis, quae vera sint, simpliciter et perspicue tradendis.

At vero qualescunque tandem fuerint lites illae per se parum fructuosae, et quamvis haud raro evenerit, ut, qui ad refutandos errores se accingerent, disputandi fervore imprudentes nonnumquam et inviti in oppositos errores abriperentur, rei tamen Christianae profuerunt magis, quam nocuerunt, ejusmodi disputationes. Plerumque enim, cum utraque pars, ut fieri solet, ad extrema descenderet, facilius reperiri et majori splendore ex-

ex-

errorum nebulis refulgere potuit una et aeterna veritas, quae, dum opinionum commenta delet dies, novis continuo viribus aucta, ab hominum temeritate ac protervià inconcussa manet et inexpugnabilis.

Plura equidem, nisi jam ad alia vocarer, hic possem commemorare, quae ultro demonstrent, rem Christianam in continuis, quas experta sit, vicissitudinibus ita divinitus fuisse servatam, ut, quae vel maxime nocitura viderentur, ipsi haud exiguo fuerint emolumento. Vestrâ tamen A. H. nolo abuti patientiâ. Quae diximus abunde probant singularem plane Dei O. M. fuisse curam in tuendâ Re Christianâ atque augendâ, quin et ea ipsa excitare nos debent ad laudes Illius, cujus nutu et imperio cuncta reguntur, piâ mente celebrandas.

Veneremur ergo A. H., veneremur Deum Religionis nostrae auctorem ac vindicem, qui nobis eam in hodiernum usque diem illibatam conservavit, et hanc animis nostris foveamus et alamus spem atque fiduciam, fore ut doctrina illa salutaris, quae tam varios et acerbos casus feliciter superavit, atque ad nos pervenit integra et incolumis, in posterum quoque eâdem providâ Dei curâ servetur, et fractis tandem hostium viribus, discussisque errorum nebulis, universum aliquando terrarum orbem luce suâ collustret.

Tempus me vocat ad commemoranda quae fuere, me Rectore, hujus Academiae fata, tum tristia, tum laeta.

Itaque mihi sentio impositam necessitatem renovandi doloris, quem percepimus ex allato nobis nuncio, Cl. Collegam, CORNELIUM EKAMA, A. L. Magistrum et Philosophiae Doctorem, Matheseos et Astronomiae Professorem Ordinarium, diem obiisse supremum, nostraeque Academiae grave denuo inflictum esse vulnus, eo acerbius dolendum, quo plura in ejus decus atque emolumentum exspectare licuisset a Viro, cui prospera et constans valetudo et insigne corporis robur longam vitam polliceri videbatur: Sed, ut vere scripsit CICERO: » O fallacem hominum spem fragilemque fortunam » et inanes nostras contentiones! quae in medio spatio saepe franguntur et » corruunt, aut ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere po» tuerunt".

Ut vero, quod hujus diei postulat solemnitas, de vitâ et meritis Viri praeclari paulo uberius dicam, ab initio capiamus exordium.

CORNELIUS EKAMA d. 31 Martii, anno superioris saeculi septuagesimo tertio, natus in *Frisiae* pago maritimo *Paesens*, patrem habuit JOANNEM EKAMA, divinorum Oraculorum Interpretem Venerandum, qui septennio post uxori et binis, quos ex ea susceperat, liberis praematurâ morte fuit ereptus.

Ingens haec, quam tenerâ aetate EKAMA noster fecit, jactura quo minus educationis ejus fructum interciperet speratum, prohibuit, favente Deo, matris, HENRICAE LEONIS POSTHUMA, matronae praeclaris animi dotibus conspicuae, prudentia. Illa enim, postquam maritus e vivis abierat, cum filio filiâque commigravit *Doccumum*, ubi, qui affinitate ei junctus erat, eruditissimus JOANNES GULIELMUS DE CRANE eo tempore Rectoris munere fungebatur, dignissimus ille, cui pia mater unicum filium committeret erudiendum (1).

Hunc igitur virum praestantissimum *Doccumi* primum, dein *Enchusae*, habuit praeceptorem, et cum eodem Viro Clarissimo, ad Historiam et Literas humaniores in Academiâ Frisiacâ docendas vocato, abiit *Franequeram*, ibique anno superioris saeculi nonagesimo Civium Academicorum Catalogo adscriptus est Theologiae operam daturus. In Literis igitur humanioribus egregiâ utebatur institutione Virorum Clarissimorum VERSCHUIRII, WASSENBERGHII et, quem modo memoravi, CRANII, dum in Philosophiâ Theoreticâ, Physicâ et Astronomiâ Clarissimum CHAUDOIR, in Mathesi Clar. THOLEN habebat praeceptores.

Ardens rerum naturam diligentius intuendi, earumque causas et effectus investigandi studium, singularem quamdam in lusibus Mechanicis dexteritatem, et pro aetatis ratione haud vulgarem pingendi peritiam in eo, adhuc puero, animadverterat Clar. DE CRANE, studiorum ejus moderator prudentissimus, qui propterea ei auctor fuit, ut altero stadii Academici anno ad Mathesin, Physicam et Astronomiam animum applicaret. Huicce consilio lubens admodum obtemperavit juvenis, cui gratissima erant et jucundissima, quae puer jam in deliciis habuerat, studia. Novo igitur discendi ardore mox ad Mathesin se convertit, eamque ut et Physicam et Astronomiam tam stre-

(1) Virum hunc Clarissimum pleraque, quae de Clar. defuncto retuli, mecum communicasse, gratus profiteor.

strenue excoluit, ut praeceptoribus egregios suos profectus quam maxime probatos redderet, eorumque sibi conciliaret amorem ac familiaritatem.

Neque tamen studia Theologica, quibus inprimis destinatus erat, negligens tuae esse tradidit disciplinae Clar. VOORSTI! tuisque scholis, quas et mihi, quod laeto et grato animo recordor, frequentare licuit, modestus, attentus ac docilis adfuit auditor.

Anno deinde superioris saeculi nonagesimo sexto S. Ministerii Candidatis adscriptus, et brevi post ab *Elkerzaeënsibus*, in *Zeelandiae* Insula *Scaldia*, oraculorum divinorum interpres vocatus (2), id quidem agebat maxime, ut provinciam sibi mandatam fideliter administraret, horas tamen, quae ipsi supererant, subsecivas collocabat utiliter in rebus Naturalibus et Mathematicis, et cum bis quotannis ad salutandos consanguineos et amicos *Franequeram* se conferre soleret, tempus illud ad otium et quietem sibi concessum, non languori nec desidiae dabat, sed cum Viris Clarissimis, quos praeceptores habuerat, colloquia instituens de disciplinis, quibus tantopere delectabatur, novam eorum, quae domesticis exercitationibus tractaret, sibi comparabat copiam.

Erat eo tempore *Ziriczaeae* Collegium virorum, qui excolendis disciplinis Mathematicis et Physicis delectabantur. Hi, cognitâ Sacrorum antistitis *Elkerzaeënsis* in rebus Naturalibus et Mathematicis peritiâ, hunc assumserunt sodalem, qui de hisce disciplinis, tempore hiberno, lectiones aliquot haberet, quorum virorum voto per plures annos ita satisfecit, ut omnium, qui aderant, plausum ferret.

Postquam ille in Academiâ Frisiacâ Artium Liberalium Magister et Philosophiae Doctor, honoris causa fuerat renuciantus (3), Physicae artisque nauticae inter *Ziriczaeënses* docendae provinciam, Lectoris Honorarii titulo, obtulerunt ipsi Urbis illius Magistratus (4), quod quidem munus suscepit habitâ sermone Belgico oratione de artis navigandi scientiâ Reipublicae bene ordinatae inprimis utili (5).

No-

(2) Munus illud sacrum d. 9 Octobris 1796. auspicatus est.
(3) D. 17 Maji 1800. promotore Cl. CHAUDOIR.
(4) D. 22 Januarii 1805.
(5) D. 30 Martii 1803.

Novo hoc honore ornatus quâque hebdomade quatuor dies in urbe commorabatur, reliquas dabat coetui, cui praefectus erat, atque ita aliis inserviendo vitam agebat laboriosam, cui et hoc accedebat, quod, jubentibus Reipublicae Batavae Moderatoribus, acta curaret Collegii, quod ad agriculturam in *Zeelandiâ* promovendam fuerat constitutum et *Medioburgi* solebat convenire.

Virum hunc variis in disciplinis adeo versatum, et in negotiis curandis tam alacrem atque constantem, sibi totum vindicandum esse censuerunt *Ziriczaeënses*, eumque anno hujus saeculi quinto Matheseos, Physicae, Astronomiae, Artis Nauticae, et Anatomiae ac Physiologiae Lectorem renunciarunt (6).

Erat illi honorifica haec et lauta provincia valde accepta, hanc inprimis ob causam, quod jam disciplinarum, quibus adeo delectabatur, studia severiora persequi posset et excolere.

Posito igitur munere sacro, quo per novem fere annos functus fuerat, *Ziriczaeam* tendit, ibique provinciam sibi mandatam ita ornavit, ut magnam apud omnes, quibus notus erat, existimationem, novaque ad alios docendos sibi compararet subsidia, quorum in publica commoda adhibendorum alia mox et uberior ipsi nascebatur opportunitas.

Illustribus enim Academiae Frisiacae Curatoribus auctor erat Cl. VAN SWINDEN, idoneus ille ac prudentissimus ingeniorum judex, ut EKAMAM nostrum vocarent ad Cathedram, quam ipse olim per duodeviginti annos ornaverat SWINDENUS, et quâ jam se abdicaverat Cl. CHAUDOIR.

Itaque Logices, Metaphysices et Astronomiae docendae provinciam suscepit, habitâ *de Frisiâ, ingeniorum Mathematicorum inprimis fertili*, Oratione (7), quâ in lucem editâ adeo crevit de ejus ingenio et eruditione existimatio, ut non tantum haberetur Mathematicus peritus, artisque suae historiam ac fata bene edoctus, verum etiam dignus, qui claris Frisiae Mathematicis, quos publice laudaverat, ipse accenseretur.

Sum-

(6) D. 27 Februarii 1805.

(7) Mense Septembri anno 1807 Professor Ordinarius designatus Ziriczaeënsibus suis d. 9 Martii 1808 valedixit et Franequerae mox Scholas aperuit. Anno sequenti d. 1 Junii 1809 publice dictâ Oratione munus auspicatus est.

Summâ cum laude munere illo functus est ad annum usque hujus saeculi undecimum. Tunc enim exstinctâ Imperatoris Francici decreto Academiâ Franequeranâ, antiquâ illâ et celebri Musarum sede, loco suo et munere movebatur. Brevi tamen post in Academiam Lugduno-Batavam, tunc quasi instauratam, Matheseos et Astronomiae Professor Ordinarius vocatus fortunarum sedem in hanc urbem nostram transtulit, matris quidem carissimae paucis antea mensibus sibi ereptae mortem lugens, sed dilectissimae sororis in re domesticâ curandâ atque in educandis liberis, quos orbos reliquerat et ipsius curae commiserat Cl. JOANNES MULDERUS, fideli usus auxilio, donec et illa anno hujus saeculi decimo septimo diem obiret supremum.

Jam ille sorore, quâcum per plures annos conjunctissime vixerat, orbatus de ineundo matrimonio serio cogitavit, atque anno sequente vitae sociam sibi elegit virginem lectissimam SUSANNAM CORNELIAM LE POOLE, ex quâ tres suscepit liberos, qui tenerâ, quâ adhuc sunt aetate ingentem, quam fecere, jacturam nondum intelligunt.

Eo acerbius mortem ejus luget optima Conjux, lugent Propinqui, Amici, Collegae, Discipuli, quibus magnum ac triste sui desiderium reliquit ille, qui in omnibus probavit se virum honestissimum, candidissimum, integerrimum, ab omni invidiâ, arrogantiâ atque obtrectatione longe remotum, qui non tantum summâ alacritate in tradendis disciplinis Mathematicis et Astronomicis versabatur; verum etiam diligentissime in usum suum convertebat egregios, quos recentior aetas in hisce studiis fecit, progressus, quorum tamen fundamenta a summis in re Mathematicâ et Astronomicâ viris, partim saeculo jam XVI, maxime XVII praecipue jacta esse, ipse demonstravit Oratione hoc in loco ante quadriennium habitâ, cum abiret Magistratu Academico.

Neque aliorum tantummodo observationibus acquiescebat, sed omnia suis oculis tuendi ac perlustrandi ardore concitatus, datâ sibi in splendidâ Academiae nostrae Speculâ corporum coelestium ratos motus considerandi opportunitate tam diligenter utebatur, ut quâvis fere nocte, nisi per coelum nebulosum impediretur, occupatus esset in adhibendo apparatu illo Astronomico, quo Regis Augustissimi liberalitas instructissimum reddidit Observatorium.

Insigni praeditus corporis, in omni vitâ vix ac ne vix quidem morbo tentati, robore ac vigore, non solebat a fallaci, calidâ subinde, mox frigidâ tempestate sibi praecavere, sed ipsâ urente inclementius brumâ, saepius mediâ

nocte e lecto surgebat, Speculam aedibus suis contiguam conscendebat, ibique nec indutus vestitu solito densiori, neque capite curatius tecto, per aliquot horas commorabatur.

Ita tandem anno, qui proxime praeteritum antecessit, ad finem vergente, sibi contraxisse videtur morbum, primis quidem diebus, ingrato quodam frigoris sensu sese prodentem, mox vero, accedente verborum, quibus sententiam suam significaret aeger, inveniendorum difficultate, ita ingravescentem, mentisque et corporis vires adeo frangentem, ut ne potentissima quidem artis salutaris praesidia adversus eum quidquam valerent, omnemque tandem valetudinis recuperandae spem irritam redderet, quae d. 23 Februarii anni praecedentis eum invadebat, apoplexia cum voce omnem corporis motum ac sensum opprimens, atque ita postridie summo mane vir optimus animam placide efflavit aetatis anno tertio et quinquagesimo.

Habetis A. H. simplicem de vitâ et meritis Cl. Collegae, quem nobis ereptum lugemus, relationem. Ut plura jam in ejus laudem commemorentur, equidem haud opus esse censeo. Plerique vestrum noverunt eum, et qui noverant magni fecerunt, in his plurium Societatum eruditarum, quibus adscriptus erat, Zeelandicae, Harlemensis, Rheno-trajectinae, aliarumque, et Regii Doctrinarum et Artium Instituti sodales, et quae reliquit scripta, etsi eorum haud multa publici juris fecit, posteris tamen erunt ingenii atque eruditionis ejus monumenta.

Minus inexspectato rebus humanis ereptus est alter ex Professorum Ordine Vir Clarissimus, quippe qui postremis annis valetudine utebatur tam adversâ, ut mors tali vitae molestiarum plenae anteferenda videretur.

De JOANNE CAROLO KRAUSSIO, Medicinae Doctore ac Professore Ordinario, me loqui animadvertitis. Natus est ille die 6 Octobris anni 1759 *Oeringae*, quae sedes erat Principis Hohenloïco-Waldenburgici, cui pater ejus CHRISTOPHORUS ADAMUS KRAUSS a Consiliis fuit, matrem habuit DOROTHEAM ZOLLNER, mercatoris honestissimi in eâdem urbe filiam.

A parentibus sollicite educatus in urbis natalis Gymnasio bonas literas didicit, atque anno aetatis decimo septimo ad studia Academica dimissus est, arti salutari addiscendae operam daturus. Postquam igitur domesticâ patris, viri docti ac Medici expertissimi, institutione per aliquod tempus fuerat usus, anno superioris saeculi septuagesimo septimo migravit *Erlangam*, ibi

ibique DELIUM, ISENFLAMMIUM, WENDTIUM, aliosque Viros Cl. habuit praeceptores. Triennio post ad majorem in arte salutari peritiam sibi comparandam petiit *Argentoratum*, et scholas adiit LOBSTEINII, viri praeclari, cujus patrocinio designatus est primi ordinis Medicus in Serenissimi Principis *Badensis* cohorte, quae tunc in Belgio Foederato stipendia merebatur. Hanc igitur provinciam suscepit anno superioris saeculi octogesimo tertio, et biennio post *Hardervici* summos in Medicinâ honores consecutus est, edito specimine inaugurali *de praecipuis militum morbis eorumque causis*, atque ab eo inde tempore *Arnhemiae*, non tantum inter milites praesidiarios, verum etiam inter cives, artem factitavit.

Ibidem sanctissimo connubii vinculo sibi junxit praestantissimam virginem EVERDINAM HEY, honesto natam loco, praeclaris animi dotibus instructam. Cum optimâ hâc vitae sociâ, e quâ nullam suscepit prolem, anno superioris saeculi octogesimo-septimo *Amstelodamum* se contulit, ibique per annos fere viginti aegrotos visendo iisque, quantum ars valeret, opem ferendo, et libros aliquot, tum Medici, tum Botanici argumenti, in lucem edendo, tantam consecutus est nominis celebritatem, ut Academiae Gelro-Zutphanicae Curatores amplissimi dignum eum censerent Cathedrâ, quam Clarissimus FORSTEN ex hâc vitâ discedens vacuam reliquerat.

Itaque anno hujus saeculi septimo Medicinae Theoreticae, Practicae et Legalis docendae provinciam *Harderovici* suscepit, habitâ Oratione *de Medicinae Systematicae usu et abusu*; et, cum triennio post Magistratu Academico abiret, publice dixit *de perscrutatione mentis humanae, maximum medico faciente emolumentum.*

Quam bene autem ille, qui in universâ arte salutari versatissimus erat, et in scholis docendo et aegrotos curando, de Academiâ ac Civitate *Harderovicenâ* meritus sit, Vos testes advoco, integerrime CLARISSE et honoratissime REINWARDT, qui eum tunc habuistis collegam et amicum familiarem.

Exstinctâ NAPOLEONTIS decreto Academiâ Gelro-Zutphanicâ KRAUSSIUS huc evocatus est Medicinae Professor Ordinarius, atque hoc munere eâdem, quâ ante *Harderovici*, diligentiâ functus est, ita quidem, ut, licet adversâ admodum valetudine uteretur, gravesque subinde et acerbos pateretur dolores, in scholis tamen domesticis et in Nosocomio opus suum strenue

nue urgeret, studiisque privatis sedulam daret operam, cujus rei documenta sunt, tum Commentatio de verâ Medicaminum, quae *nervina* dicuntur, indole ac vi salutari, quam *Legati Monnikhoviani* Curatores praemio ornarunt, tum additamenta ad illam Commentationem, tum denique edita ab eo *Praxeos medicae adumbratio.*

Idem post obitum summi BRUGMANSII ad Chemiae docendae vices supplendas ab Amplissimis Curatoribus honoris causâ invitatus, lubens hanc suscepit provinciam, et quamdiu per valetudinem licebat, et hos et reliquos muneris labores sustinuit.

Quum vero Conjugis carissimae mortem lugens, ejusque auxilio et solatiis destitutus, atque continuos fere dolores expertus, in docendo pergere non posset, honestam a munere suo missionem petere debuit anno hujus saeculi vicesimo quarto, atque ita corpore misere excruciato ipsam mortis imaginem referens, mentis tamen suae, etsi casibus adversis contristatae, semper compos, reliquam vitam protraxit usque ad diem undevicesimum Martii anni praeteriti, quo sexagesimum et septimum aetatis annum agens animam exspiravit, non tantum cum SOCRATE ratus, peregrinationem esse vitam, quâ rite peractâ, bono animo esse oporteat, verum etiam, ut Christianum decet hominem, vitae melioris, quam nobis promeruit et pollicitus est optimus Servator, spe et fiduciâ exhilaratus.

Praeter ambos hos Viros Clarissimos, e Lectorum Academicorum ordine die vicesimo quinto Maji anni praeteriti, aetatis anno tertio et septuagesimo, diem obiit supremum CHRISTIANUS FREDERICUS RUPPE (8), qui postquam, ab anno inde superioris saeculi nonagesimo, Symphoniae Academiae fuerat praefectus, ante hos undecim annos Musices Lector creatus et utroque hoc munere laudabiliter functus est.

Quantopere ille pulcri et venusti sensu esset imbutus, et quam bene harmoniae fundamenta atque compositionis musicae principia calleret, scriptâ et in lucem editâ *Musices hodiernae Theoriâ* egregie demonstravit. Theoriae vero quam feliciter jungeret praxin, ipse regulas, quas aliis praescripserat, secutus abunde probavit, tum hymnos sacros, tum plura varii generis carmina ad novos modos redigendo.

De-

(8) Natus in Saxonia d. 22 Augusti 1753.

Denique et hoc est commemorandum, die nono Februarii anni praecedentis ex hâc vitâ discessisse CAROLUM HENRICUM EYFFERT, rei equestris in Hippodromo Academico Magistrum, qui artem equitandi, cujus peritissimus erat, per plures annos docuit.

Ita A. H. brevi unius anni spatio Academia duos amisit Professores, amisit Lectorem, amisit Magistrum, atque e civibus suis morte immaturâ sibi ereptos luget tres optimae spei juvenes (9), in quorum numero fuisse tuum, Clarissime NIEUWENHUIS! filium natu majorem, Adolescentem praestantissimum, vehementer tecum dolemus.

Tristibus hisce accessit denique Clarissimorum Collegarum luctus domesticus, tuus, mi CLARISSE! ob Conjugis dilectissimae, quae per tot annos fidelissima Tibi fuerat vitae ac fortunarum Socia, Prolisque vestrae Mater amantissima, mortem acerbam, Tuusque, Clarissime DU PUI! ob amissam Filiam natu majorem, quae et Marito, Viro spectatissimo, et Tibi, Tuisque omnibus triste sui reliquit desiderium. Universus Ordo doluit Vobiscum, Collegae Clarissimi! gravem, quam fecistis jacturam. Deo tamen Optimo Maximo acceptum referimus, Vos huicce dolori non succubuisse. Te, optime CLARISSE! et orbi erudito, et Ecclesiae et Academiae, et nostro Ordini quam diutissime conservet Deus incolumem!

Tibi vero Clarissime DU PUI! post longam annorum seriem feliciter et maximâ cum laude in publicum commodum transactam, otium illud, quo Tibi propter aetatem frui jam licet, gratulor. Largiatur Tibi Deus vegetam, jucundam et in longum adhuc tempus provehendam senectutem!

Atque ita accedimus A. H. ad ea, quae laeta et prospera Academiae nostrae hoc anno contigerunt, paucis commemoranda.

Maximo nobis est gaudio, Vos, Perillustres Academiae Curatores! esse salvos, sospites et incolumes. Gratia sit Vobis, Viri Amplissimi, pro curâ vestrâ et consiliis prudentissimis, quibus rei Academicae adhuc prospicere voluistis. Utinam et in posterum vestris de eâdem bene merendi conatibus faveat, qui numine suo cuncta gubernat, Deus!

Viri

(9) *Henricum Joannem Wykhuizen*, Harlemensem, d. 11 Martii; *Ludovicum Gulielmum Alting*, Campensem, d. 21 Junii; *Adaminam Jacobum Nieuwenhuis*, Rheno-Trajectinum, d. 19 Octobris, 1826.

Viri Clarissimi, Collegae honoratissimi, quos coram hic intueor! Deus immortalis Vos omnes, ut et Clarissimos Collegas, qui vel ob aetatem provectiorem, vel ob corporis infirmitatem, huc non poterant convenire, diu diuque servet incolumes!

Valde laetor, quod hic praesentem Te videre liceat Cl. VAN VOORST! restitutâ Tibi, quae ineunte cursu hoc Academico affecta fuerat, valetudine. Juvenilem illum animi vigorem, quo in provectâ hâc aetate tuâ frueris, conservet et corporis vires Tibi confirmet Deus, ut ingenti illi egregiorum doctrinae Christianae Interpretum, qui e tuâ prodierunt scholâ, numero accedant et in posterum quam plurimi, qui dignos se praestent Te praeceptore discipulos!

Tibi quoque restitutam valetudinem gratulor Cl. WTTEWAALL, quem et designatum jam Rectorem Magnificum salutare licet. Utinam in gerendo hoc Magistratu omnia Tibi ex voto cedant, Teque Rectore prosperrima esse pergat Academiae nostrae conditio!

Ecquis non laetetur, sapiente Regis consilio, Matheseos docendae provinciam Tibi jam esse delatam Cl. DE GELDER! Tu nullis parcens laboribus, ut ingenia nobiliora ad haec studia excites et instruas, per longam annorum seriem egregiâ tuâ institutione prodesse pergas Academiae! Te duce et magistro disciplina, quae reliquarum omnium Parens dicitur, cujusque usus latissime patet, majora in dies capiat incrementa. Teque praeterea publice docente, quae viam sternant ad amplificandum artium et fabricarum intellectum, augendamque in iis exercendis industriam, amplificetur et augeatur civitatis nostrae prosperitas!

Laetamur Clarissimo VAN DER EYK, ipso ob corporis infirmitatem rogante, adjutorem datum esse discipulum, qui, si quis alius, scholae ipsius laudem tueri possit et amplificare.

Tibi vero Cl. UYLENBROEK! impense gratulor munus, quod Oratione *de hodierni Physices Astronomiaeque studii praestantiâ* ita suscepisti, ut augurari liceat, Te et in scholis physicis praeclaram Juventutis Academicae commodis navaturum operam, et Astronomiam docendo damnum, quod ex obitu Cl. EKAMA cepit Academia, esse reparaturum.

Tibi quoque Cl. JANE VAN DER HOEVEN, qui in muneris tui aditu publice professus es, *diligens veritatis studium praecipuum esse naturae inter-*

terpretis dotem, gratulor, quam summâ cum laude sustines, docendae Historiae Naturalis provinciam.

Vos ambo, Duumviri Clarissimi, Academiam Lugduno-Batavam, quae meritis praemiis ac honoribus Vos ornavit alumnos, vicissim quam diutissime ornetis Doctores!

Ordinem Philosophiae Theoreticae et Literarum humaniorum dum intueor, Tibi Cl. VAN DER PALM! gratulor absolutum hoc anno cursum institutionis Academicae tricesimum. Vivas et vigeas diu diuque eodem mentis vigore, eâdem corporis alacritate, quae nulla adhuc ingravescentis aetatis incommoda experitur. Et quamdiu vitae humanae ratio permittat, esse pergas et Academiae et universae Patriae nostrae decus et ornamentum!

Laetamur in eundem hunc Ordinem Te receptum esse, Cl. REUVENS! qui hâc in Academiâ feliciter instaurasti nimis diu neglectum *Archaeologiae* studium, cujus *laudes* ante hos octo annos, cujusque *cum artibus recentioribus conjunctionem* nuper egregie exposuisti.

Tibi, Cl. BROERS! Medicorum in hâc Academiâ Ordini adscripto gratulor munus, optimis auspiciis ita susceptum, ut augurari liceat, e tuâ disciplinâ multos, qui *Chirurgiae studium cum cultu et humanitate conjungant*, esse prodituros.

Pergratum etiam accidit omnibus, quibus Academiae salus curae cordique est, ad Professoris Ordinarii provinciam Te vocatum esse Cl. PRUYS VAN DER HOEVEN! Novo hoc honore mactatus esse pergas, qui adhuc fuisti, optimus eorum dux et magister, qui rite efformentur ad *perfectam Medici speciem*, quam Tu hisce diebus in muneris tui aditu vere et eleganter delineasti.

Qui Lectoris titulo ornatus et Scholae, quae ab industriâ nomen habet, praefectus es, Doctissime VAN DER BOON MESCH! provinciam hanc quam diutissime ornes et egregios profectus, quos in Chemiâ fecit aetas posterior, ratione ad popularem intelligentiam accommodatâ tradendo ad civium Leidensium commoda quam plurimum conferas.

Ab illustri Docentium Ordine tam insigniter amplificato converto me ad Vos, Juvenes praestantissimi, in hâc Musarum sede Literarum studiis operam dantes! Laetamur numerum vestrum hoc quidem anno ita esse auctum, ut inde ab anno superioris saeculi septuagesimo quarto exemplum ta-

lis frequentiae in Annalibus nostris haud reperiatur, et, quod majus est nobis, qui Academiae gloriam non civium numero, sed eorumdem in studiis assiduitate et in moribus integritate aestimamus, ea est indoles vestra, ut ob industriam, sedulitatem, discendi ardorem et modestiam tantum non omnes summâ laude sitis dignissimi.

Macti estote hâc virtute vestrâ Juvenes Carissimi! Pergite eâdem, quâ incepistis viâ, nomen et famam e studiis petentes, morumque honestate et modestiâ vos commendantes.

Nostis omnes Regis Optimi decreto statutum esse, tum ut honores Academici, ad quos contenditis, semper apertis valvis conferantur, tum vero etiam, ut iis, quae, institutâ coram praeceptoribus atque commilitonibus disquisitione, a Vobis laudabiliter agantur, publica accedat laudis commemoratio. En singularem plane et acerrimum industriae ac virtutis stimulum. Nam, ut vere cecinit OVIDIUS:

Excitat auditor studium, laudataque virtus
Crescit, et immensum gloria calcar habet. (10)

Quid quaeso, Commilitones praestantissimi! ad ingenia studiaque vestra excitanda potentius esse possit et efficacius, quam quod animo reputetis, esse Regem ipsum, qui Vos et studia vestra observet, cui nomina vestra renuncientur? Vestram igitur industriam, vestrosque mores probetis Regi Augustissimo, qui, quemadmodum universae Patriae commodis nunquam invigilare desinit, ita pro eo, quo in literarum et virtutis cultores fertur, amore, potenti suo patrocinio certissime efficiet, ut laborum ac diligentiae vestrae fructus uberrimos percipiatis.

Vestrâ causâ, vestrosque in usus Regis Augustissimi munificentia prospicit augendis doctrinae et studiorum Academicorum adjumentis.

Bibliotheca quidem publica et hoc anno aucta est optimis in quovis Literarum genere Libris, ex quibus inprimis memorari oportet Librorum Arabicorum, Persicorum et Turcicorum, a typographis *Constantinopolitanis* et

(10) OVIDIUS ex Ponto IV. 2. 35. Conf. CLEM. AL. Paedag. I. 131. Sylb. Ἀρετὰ γὰρ ἐπαινεομένα, δένδρεον ὡς ἀύξεται.

et *Scutariensibus*, et nostro et superiori saeculo, in lucem editorum, volumina fere quinquaginta, quae quidem, Te rogante Cl. HAMAKER! tuoque voto annuentibus Curatoribus amplissimis, Tuâque inprimis, Nobilissime LYNDENE! apud perillustrem Regis Augustissimi ad Imperatoris Turcici Aulam Legatum intercessione; in ipso Imperii Otsmannici Capite sunt coëmta. Praeterea et nuper spes facta est, in Academiae nostrae usum propediem *Berolino* transmissum iri novos ac praestantissimos literarum Arabicarum et Sanscriticarum typos, Regis *Borussiae* jussu, aliquot abhinc annis, paratos.

Quod ad hortum attinet Botanicum, in quo, tuâ Cl. REINWARDT! curâ, cernitur jam nova plantarum distributio ad disciplinae rationem magis accommodata; insigni ille auctus est plantarum copiâ, culturâ, commercio literario, fautorum beneficiis, Hortulani denique filii itinere in Britanniam, Illustrium Curatorum benevolentiâ, suscepto. Praeterea exstructum est Caldarium novum, amplum, quo pluribus regionum Tropicarum plantis in horto colendis aptus jam conceditur locus. Denique a FRANCISCO GULIELMO SIEBER, Botanico peritissimo, eodemque multis itineribus claro, coëmtus est egregius plantarum exoticarum et rarissimarum, quae arefactae inter chartas servantur, Thesaurus.

In Theatro Physico melior et amplior concessus est locus instrumentis justo ordine jam dispositis, eorumque apparatui accesserunt quae pro hodiernâ hujus disciplinae ratione maxime sunt necessaria.

Haec vero, aeque ac Instrumenta Astronomica, quo melius serventur, poliantur, ornentur, ex Regis voluntate eorum cura mandata est RIENKSIO, artifici Frisio, ob confectum elegans illud, quod Observatorium ornat, Telescopium claro.

Praeterea et huc evocatus est peritus Vir juvenis FR. KAISER, qui siderum motus in Speculâ observet, deque iis referat ad Clarissimum Astronomiae Professorem.

Museum Archaeologicum multis et praeclaris hoc anno ornatum est veteris aevi monumentis Aegyptiacis, Punicis, Graecis, Romanis, Germanicis, Septentrionalibus et novâ, quae in terris Cisalpinis rarissime occurrit, Etruscorum Classe, quorum notitiam Annalibus Academicis inserendam Tuae, Cl. REUVENS! debeo diligentiae. Haec vero magis distincte jam commemorari, temporis non sinunt angustiae.

Propterea quoque de Supellectile Anatomicâ, in quâ ornandâ et amplificandâ Tua Cl. SANDIFORT! immortalia sunt merita, de apparatu Chirurgico, cui accessit jam *lectulus*, qui dicitur, *Orthopaedicus*, de instrumentorum ad Agriculturam pertinentium horrec, reliquisque disciplinarum subsidiis dixisse suffecerit, ea et hoc anno ita fuisse locupletata, ut et Doctoribus et discentibus optimam praebeant studia sua severâ lege excolendi opportunitatem.

Denique quod attinet ad ipsum, in quod convenimus, aedificium, ab Illustribus Curatoribus nobis facta est spes, fore ut Auditorium hocce propediem instructius reddatur et ad Academiae Lugduno-Batavae dignitatem accommodatius, ut emendetur et ornetur Senaculum, et ut aedificentur curiae, in quibus et Curatores et singuli Professorum Ordines conveniant, quâ ratione haud exigua profecto ad Academiae splendorem fiet accessio.

Jam unum restat solenni hoc die peragendum, idque mihi quidem omnium jucundissimum, quod est in distribuendis doctrinae praemiis, quibus ornandi sunt juvenes praestantissimi in certamine hujus anni literario victores.

Itaque Te, Vir Clarissime, qui Senatui hoc anno Ab-actis fuisti, rogo, ut singulorum Ordinum de perlatis ad ipsos Commentationibus praelegas judicia; Vos vero juvenes praestantissimi, quibus praemia sunt adjudicata, ut, recitato nomine vestro, singuli ad hanc Cathedram accedatis.

Pergratum mihi accidit, quod Te, praestantsisime DE JONGH (1)! virtutis atque doctrinae praemio possim condecorare. Te ob industriam tuam et egregiam animi indolem jam dudum magni fecerunt atque amaverunt Praeceptores et Commilitones. Nunc vero gaudent iidem, Te in difficili certamine aemulis palmam praeripuisse. Ex animo Tibi gratulor hunc honorem, Tibique trado splendidae, quam reportasti, Victoriae splendidum hoc documentum.

No-

(1) JANUS JACOBUS DE JONGH, Theologiae in Academiâ Lugd. Bat. Candidatus, respondit ad Quaestionem ab Ordine Theologico propositam: *Quis sensus sit moniti Joannei I. Epist. V: 16b.* Ἐστιν ἁμαρτία πρὸς θανατὸν, οὐ περὶ ἐκεινης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ: *et quomodo cum aliis de diligendis omnibus hominibus, Doctrinae Christianae praeceptis in concordiam redigi possit.*

Nobilissime MICHIELS! (2) Tu ardorem, quo praeclaram Matheseos disciplinam colis, et egregios, quos in eâ fecisti, progressus ad quaestionem Geometricam respondendo ita demonstrasti, ut praemio, quod lubens Tibi trado, reddideris te dignissimum. Perge hâc viâ Academiae Leodiensi, ad quam victor ex hoc certamine redis, esse decus et ornamentum, atque industriae tuae fructus aliquando capias uberrimos!

Non sine insigni animi laetitiâ Te huc accedentem video, optime WAARDENBURG! (3) et felicem me praedico, quod mihi contingat Collegae olim aestumatissimi atque amici integerrimi filio aureum hunc tradere nummum, justam laboris et industriae mercedem.

Tu vero, amicissime, splendido hoc praemio ornatus perge matris praestantissimae, quae de tali filio jure gloriatur, gaudia cumulare et paterni nominis gloriam tueri!

Praestantissime DOZY! (4) Stoechiometriae, cujus in Chemia recentiore late patet usus, Elementa a Te in hâc aetate tuâ juvenili ita sunt exposita, ut ab egregiis hujusmodi initiis praeclaros in posterum successus augurari nobis liceat.

En aureum, quem Tibi trado, nummum, novum industriae stimulum. Optimo parenti tuo, cui talem filium ex animo gratulor, gentique tuae spectatissimae esse pergas gaudio et ornamento!

Or-

(2) GEORGIUS MICHIELS, Matheseos Studiosus in Academiâ Leodiensi, respondit ad Quaestionem Geometricam, quam posuit Ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum: *Datâ quatuor Sphaerarum inter se invicem dispositarum magnitudine et mutuâ positione, inveniantur, cum loca centrorum, tum radii omnium Sphaerarum, quae datas illas tangunt.*

(3) HENRICUS GUILIELMUS WAARDENBURG, Medicinae Studiosus in Academiâ Lugduno-Batavâ, exposuit, eodem Ordine quaerente, *Historiam Naturalem Animalium Molluscorum Regni Belgii indigenorum.*

(4) FRANCISCUS DOZY, Matheseos, Philosophiae et Medicinae Studiosus in Academiâ Lugduno-Batavâ, respondit ad Quaestionem Chemicam: *Quaeritur expositio concinna et perspicua elementorum Stoechiometriae.*

Ornatissime SWART! (5) Aureum nummum, qui ad singulas quaestiones unus tantummodo dari solet, Tibi porrigere nequeo. En vero diligentiae atque eruditionis testimonium, quo Te ornandum censent aequissimi Certaminis Judices. Tu insigni hoc honore mactatus ad majora contendas industriae atque virtutis praemia!

Ornatissime HOLWERDA! (6) Lubens equidem Tibi trado praeclarum hoc victoriae, quam reportasti, praemium. Fac ut eandem industriam, quâ Philosophiae Theoreticae et Literis Humanioribus operam dedisti, ad Literas Sacras et doctrinarum principem Theologiam transferas.

Omnia Tibi porro ex voto cedant fructusque e studiis tuis capias laetissimos, cum ad laudem, tum inprimis ad virtutem et veram vitae felicitatem!

Praestantissime VEDER! (7) En laudis testimonium, quod Nobilissimus Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Ordo Tibi decrevit, in signum honoris, quem habet industriae tuae in solvendâ quaestione difficili collocatae. Publice laudo hanc diligentiam tuam, augurorque fore, ut in excolendis praeclaris ingenii animique tui dotibus strenue pergas et, si quando in arenam iterum descendas, primos sine dubio feras honores!

Ornatissime SWALUE! (8) Eodem honore, quem superiori anno meruisti,

(5) WILHELMUS SIMON SWART, Matheseos et Philosophiae Naturalis in Athenaeo Amstelodamensi Studiosus, respondit ad eandem Quaestionem Chemicam.

(6) JANUS HENRICUS HOLWERDA, Literarum et Theologiae Studiosus in Academiâ Lugduno-Batavâ. Argumentum Commentationis praemio ornatae est: *Quaenam fuit veterum Scepticorum sententia de veri judicio? Quibus argumentis eam tueri conati sunt adversus Dogmaticos, imprimis Socraticos et Stoicos? Quomodo denique Sceptica philosophandi ratio, observatâ hominis indole, naturâ, atque ingenii progressione, explicanda et coërcenda videtur?*

(7) AART VEDER, in Academiâ Lugduno-Batavâ Literarum Humaniorum Studiosus ad eandem e Philosophiâ Theoreticâ Quaestionem respondit.

(8) EDELHARDUS BERNARDUS SWALUE, Theologiae Studiosus in Academiâ Lugduno-Batavâ, exposuit *causas, quibus factum est, ut Imperium* Turcarum Otsmanorum *a parvis initiis ad eam magnitudinem et potentiam pervenerit, quam*, Solimano Magno *regnante, erat consecutum.*

ti, iterum te ornat Nobilissimus Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Ordo. — En alterum laudis Testimonium, quod novo Tibi sit incitamento, ut ad studia Theologica severâ lege excolenda animum applices et rite praepareris ad munus sacrum rite aliquando obeundum!

Quoniam igitur scriptiones, Nobilissimis Medicorum et Jureconsultorum Ordinibus traditae, non ita fuerunt elaboratae, ut praemio ornari possint earum auctores; hoc unum mihi superest commemorandum, juvenem ornatissimum MARTINUM LEONARDUM BEYERKERK, Academiae Rheno-Trajectinae civem, propter operam in solvendâ Quaestione Theologicâ collocatam, dignum judicatum esse, cujus nomen publice laudetur, pari modo, quo Academiae nostrae alumno, praestantissimo ELINK STERK, idem nuper in Academiae Gandavensi contigit honos.

Jam rite peractis, quae hodierni muneris ratio a me postulabat, Deo O. M. pro auxilio mihi praestito gratias, quas habeo maximas, ago et optima quaeque et faustissima Academiae ac Civitati Leidensi, Patriae universae, Regi Augustissimo, totique Stirpi Regiae sincerâ mente apprecor.

D I X I.

SCRIPTA *CORNELII EKAMA*, VIRI CLARISSIMI.

Nieuwe Antwoorden op de Rekenkundige Vragen van H. AENEAE; *voorkomende in deszelfs Rekenboek voor de Nederlandsche Jeugd.* Uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen 1804.

Waarnemingen omtrent den duim en langen vinger aan de hand der Vogelen. Alg. Konst- en Letterbode, 1803. D. II. bl. 4.

Oratio de Frisia Ingeniorum Mathematicorum inprimis fertili. Leov. 1809. 4to.

Oratio de insignium, qui in scientiâ Astronomicâ facti sunt, progressuum fundamentis, a summis in re Mathematicâ et Astronomicâ viris, partim decimo sexto, maxime decimo septimo seculo, jam praecipue jactis. In Annalibus Academiae Lugduno-Batavae, 1822—1823.

Berigt omtrent het Observatorium. Alg. Konst- en Letterbode, 1824. D. I. bl. 7.

Verhandeling over GEMMA FRISIUS, *den eersten grondlegger tot het bepalen van de lengte op zee.* In de werken der eerste klasse van het Nederlandsche Instituut, D. VII. bl. 215 volgg.

Verhandeling over de Aantrekkingskracht, als den band van 't Heelal. Verslag van de eerste klasse van het Instituut, in de Algemeene Vergadering 1825.

J. H. VAN SWINDEN, *Verhandeling over het bepalen der lengte op zee, door de afstanden van de maan tot de zon of vaste sterren.* Nieuwe uitgave, met eene Voorrede van C. EKAMA.

J. H.

J. H. VAN SWINDEN, *Verzameling van Tafels ten dienste der Zeelieden*, door C. EKAMA, Amst. 1824.

SCRIPTA EDITA A *J. C. KRAUSS*, VIRO CLARISSIMO.

Specimen Medicum inaugurale, de praecipuis Militum morbis, eorumque causis. Harderovici 1785. 4to.

Verhandeling over den Daauwworm der Kinderen, en zijne veiligste geneeswijze, door een specificq geneesmiddel, gevolgd naar den Hoogl. STARCK, *met aanmerkingen en waarnemingen* door J. C. KRAUSS, Amst. 1791. 8vo.

Afbeeldingen der Artsenij-gewassen, vierde Deels eerste Stuk enz. Amsterdam 1798 en vervolgens.

BARTHOL. EUSTACHIUS, *Anatomische Kupfertafeln, nebst derselben Erklärung, verfertigt unter der Aufsicht von* ANDREAS BONN, *aus dem Holländ. von* J. C. KRAUSS, Amst. und Wesel 1800. fol.

ANDR. BONN, *Beobachtungen einer unterwärts gehenden Verrenkung des linken Schenkelbeins, nebst einer neuen gemächlichen Einrichtungsweise, aus dem Holländ. von* J. C. KRAUSS, Amst. und Wesel 1800. gr. 8vo, mit 6 Kupfertafeln.

Afbeeldingen der fraaiste uitheemsche boomen en heesters, met eene beschrijving van derzelver kenmerken, voortkweeking, nuttigheden, enz. XXI Afleveringen 1802—1808. 4to.

Oratio de Medicinae Systematicae usu et abusu, Harderovici 1808. 4to.

Eerste beginselen der Kruidkunde, tot onderrigting en vermaak voor het schoone geslacht, als ook voor die genen, die de eerste beginselen der Kruidkunde beoefenen, Amst. 1810. 3 Deelen 12mo.

Over den aard en de geneeswijze eener Veeziekte, even als zoodanige in de maanden Januarij en Februarij van het jaar 1814, in de streeken van Utrecht gewoed heeft, Leyd. 1814. 8vo.

De natura et curatione Luis Bovillae, Lugd. Bat. 181. 8vo.

Verhandeling over den aard en de werking der zoogenaamde Zenuwmiddelen, bekroond bij het Legaat van Wijlen J. MONNIKHOFF, Amst. 1818. 8vo.

Nadere overweging van den aard en de werking der Geneesmiddelen enz. Amst. 1819.

Adumbratio Praxeos Medicae, P. I. Lugd. Bat. 1820. 8vo.

NOTITIA INCREMENTORUM MUSEI ANTIQUARII V. CEL. *SURINGARO* RECTORE.

Quae hoc anno Museo accesserunt, ea, sicuti superiore anno, pleraque *auctoritate publicâ* sunt illata.

In quibus sunt, quae misit ex Archipelago Graeco Vir nobilissimus ROTTIERSIUS, partim Regis jussu in insulâ *Melo* effossa.

Item quae misit vir nobilissimus HUMBERTIUS, in Italiâ emta;

Alia, Regis jussu emta in auctione Musei LESCLUZIANI Antverpiae;

Alia ab homine, Tunete advenâ comparata;

Alia tandem lege permutationis e Regio *Museo Ethnographico* Hagano accepta, quae casu illuc ex *Amstelodamensi* migraverant (1) adeoque nunc iterum conjuncta sunt cum illis monumentis, quae anno superiore ex Amstelodamensi museo ad nos erant delata.

Dona quaedam item accesserunt a viris nobilissimis VAN EWYCK, institutioni publicae Praefecto, et STRATENO Regis Consiliario, humaniter oblata;

(1) Quae adeo deinceps potius *Amstelodamensium* nomine notabo.

ta; quorum haec vascula sunt, casu e Graeciae oris, illa Aegyptiaca quaedam, et alia minutiora Tunete advecta.

Emtionis (2) lege *Aegyptiaca* quaedam, ex auctione Amstelaedamensi comparavi.

QUAE ORDINE SIC DESCRIBENDA VIDENTUR.

Aegyptiaca primum maximam hoc anno accessionem experta sunt; ita ut nunc cum exteris Museis, certe secundi ordinis, nostrum comparari mereatur. In his praestantiora sunt:

Sarcophagus praegrandis, e lapide duro et albicante, cum suo operculo;

Mumiae *quatuor* ornatiores, et satis integrae, vividisque coloribus pictae; e quibus una magnificentissima tribus loculis instructa;

Mumia piscis, et felis;

Vasa canopica ex alabastro *undecim*;

Stelae sepulcrales *quinque*, partim Deorum, partim Manium adorationes, habentes;

Stelae ligneae pictae *duae*;

Lapides sacris faciendis, ut videtur, *duo*.

Cistulae ligneae pictae *duae*;

Chartae papyraceae *tres*, quarum una ad 14 pedes longitudine, funebris, hieroglyphica; alterius similis pars dimidiata; et tertia hiereticae scripturae, sine figuris.

(Superiora illa sunt LESCLUZIANA, praeter Mumiam trium loculorum, quae missa est a ROTTIERSIO)

Signuncula, lapidea, aenea, phylacteria e lapide duro majora, et minuta fictilia quamplurima (tam LESCLUZIANA, quam ab HUMBERTIO missa, et *ex auctione Amstelodamensi* comparata). In LESCLUZIANIS eminet vultus hominis Aegyptiaci, e lapide nigricante sculptus, et quamquam minutus, gentis lineamenta eximio opere et diligentissime referens.

Quae hodie per CHAMPOLLIONI labores inter hieroglyphica praecipuum usum ha-

(2) Scilicet e modicis Musei subsidiis pecuniariis annuis.

habent, nomina Regum inclusa tanquam laqueis ovatis; eorum aliquot in monumentis nostris comparent. Praecipue intellectu facile est in canopico quodam vase illius nomen, quem CHAMPOLLIONUS *Thoutmosin II* (3) eundemque *Moerin* esse interpretatur, Regem adeo quintum Dynastiae duodevigesimae, et *Sesostri* antiquiorem.

Ad classem *Punicam* referendi sunt duo lapides sepulcrales Punico-Romani, Tunete advecti lucri caussa, sed inventi in loco *Medita*, regni Tunetani, prope confinia ditionis *Cirtanae*, sive *Constantinensis*, quae est *Algirinorum*.

Graeca et Romana signa marmorea pauca tantum ad nos delata sunt. In his memorabile foret caput colossum ex insula *Therâ*, operis archaici, nisi temporum injuriâ mutilum foret. Est praeterea caput *Maximini* Imperatoris, ex insulâ *Melo*, in ruderibus antiquae metropolis, prope locum *Castro*, inventum (Utrumque a ROTTIERSIO missum).

Item minutiora quaedam, in quibus *Serapidis* caput marmoreum (e *Museo Amstelodamensi*) et caput, quod Aethiopissae videtur, aeneum (donum EWYCKII).

Ad *monumenta Sepulcralia Graeca* accesserunt urnae quaedam marmoreae parvae, et cavae, ex insulâ *Delo*, alia una solida, et cippus cum inscriptione mulieris e ditione *Atheniensi*. (ROTTIERSIANA).

Ad *vasa Graeca picta* quaedam pulcriora (ex *Amstelodamensi Museo*) quaedam minora (e dono STRATENI) item quaedam minoris momenti, nec tamen vulgata, et grandia adeo, ex insulâ *Melo* (ROTTIERSIANA) et tandem pulcriora et rariora quaedam, partim cum anaglyphis fictilibus, *Volaterris* Etruriae effossa, (ab HUMBERTIO missa).

Ad *instrumenta* et *supellectilem* in primis commemoranda est *ara grandis* marmorea rotunda, ex insulâ *Melo*, bubulis capitibus et encarpis ornata, inter rudera eadem quae diximus effossa; *solarium* parvum, marmoreum *Atheniense*, et lamella aenea cum inscriptione defuncti, item *Athenis* (4) (ROTTIERSIANA). Praeterea vascula, caet., Romana (e *Museo Amstelodamensi* et aliunde). *In-*

(3) Postea III^um. dixit, invento alio Rege *Thoutmoseos* nomine, aut cognomine.

(4) Cujusmodi aliquot exhibet DODWELL *Travels* II. p. 433, 437.

Inscriptiones quaedam Graecae sed mutilae ex Archipelago missae a ROTTIERSIO. In his una integra sed brevior ex urbe *Rhodo*, *Xenonis* NAÏMI F., Aradii, Jovi Σωτῆρι posita (5).

Monumenta Germanica et *Septentrionalia* aucta sunt quibusdam discis fictilibus cuneisque, sive malleis lapideis Drenthanis, (ex *Amstelodamensi Museo*. Conf. *Notitia* anni superioris.

Inter *Architecturae* ornamenta referre solemus opera *Musiva*, cujus generis haud contemnendum exemplum, a ROTTIERSIO in insulâ *Melo* in ruderibus iisdem, ubi caput *Maximini* et ara Graeca, inventum, accepimus. Caput Bacchi adversum justae magnitudinis, circumdatum, distinctis locis, capitibus Moenadum, pantherâ, piscibus et limbis ornatioribus variis, ad 12 pedum fere longitudinem et latitudinem, Musivum hocce complebat. Quarum picturarum maxima pars, sed singulatim, ad nos delata est: reliqua perierunt, certe huc non pervenerunt. Opus bonae est aetatis, sed coloris multum adtriti.

Praeterea Musivi praestantissimi fragmentum (e *Museo Amstelodamensi*).

Quorsum etiam referimus (*ex eodem Museo*) parvam picturam parietariam, Herculanensibus similem xenia et hortulos referentem, sed item valde detritam. Quo genere monumentorum, quod cis Alpes rarissimum est, adhuc carebamus.

Sed insignius ornamentum, *nova classis* monumentorum accessit, quae itidem cis Alpes vix occurrit, *Etrusca*. Urnas scilicet sex, quadratas, oblongas, anaglyphis ornatas, e lapide partim tophico, partim alabastrate, cum suis operculis, in quibus recumbunt defuncti, Etrusci operis, ad nos ex Italiâ misit HUMBERTIUS. Quarum una nomen defuncti habet, litteris Etruscis inscriptum, editumque a LANZIO (*Saggi de Lingua Etrusca* T. II. p. 277. n. 24. edit. secundae). Cujus classis haec initia magnificentiore Museo nuperrime emto anno Academico proximo augebuntur.

C. J. C. REUVENS.

(5) Haec a superioribus peregrinatoribus, viris celebribus, CLARKIO (Travels III. p. 285. ed. 8vo.) et J. HAMMERO, (*Topogr. Ansichten der Levante p. 163. n. 14.* Cf. *Tabula quarta*) non intellecta fuit, cum lapis inversus jaceret, et neuter nomina peregrina suspicaretur.

HENRICI COCK

ORATIO

DE

JURIS PUBLICI UNIVERSALIS STUDIO, AD CIVITATIS PACEM OTIUMQUE FRUCTUOSISSIMO,

HABITA DIE VIII FEBRUARII MDCCCXXVI,

QUUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA ORDINARIAM JURIS PROFESSIONEM SUSCIPERET.

PERILLUSTRES HUJUS ACADEMIAE CURATORES!

RECTOR MAGNIFICE!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES CLARISSIMI!

QUI IN REGIONE LEIDENSI JURIDICUNDO PRAEESTIS, VIRI INTEGERRIMI!

HUJUS URBIS MAGISTRATUS AMPLISSIMI!

RELIGIONIS INTERPRETES, VIRI SANCTISSIMI!

LECTORES PERITISSIMI!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM DOCTORES ERUDITISSIMI!

BONARUM ARTIUM STUDIOSI, JUVENES LECTISSIMI!

CETERI LIBERALIS DOCTRINAE CULTORES ET FAUTORES, OMNIS ORDINIS AC LOCI, QUOTQUOT ADESTIS, EXOPTATISSIMI!

Vetus

Vetus opinio est, quae multorum sermone jam olim percrebuit, sed ea denuo recentissimis his multum decantata temporibus, civitatibus periculosam esse Juris Publici doctrinam. Hinc scilicet temeraria gigni feruntur vulgi judicia de Republica constituenda, quibus, velut contagione quadam, per omnes hominum ordines subinde propagatis civitatis pax et otium perturbantur, imperii fundamenta labefactantur ac societatis communis vincula convelluntur. Hinc adeo quibusdam ortae videntur mirabiles regnorum eversiones et innumerae, quas aetas nostra vidit, rerum perturbationes et tumultus. Hinc omnes denique manasse dicuntur dissensiones, quibus adhuc Europa agitata est.

Itaque videmus quosdam vel ad nomen hujus disciplinae exhorrescere neque levius quoddam malum eam arbitrari, quam disputatricem perniciosam et audacem, cujus fuga et expulsio communi populorum decreto sancienda sit. Neque est quod eam praecipitis judicii miremur iniquitatem. Cum enim, sub finem saeculi superioris, incredibilis illa parari coepisset Francici Regni conversio, quae cum sua magnitudine et novitate remotissimos etiam populos advertebat, tum et alios in ejusdem vicissitudinis societatem tractura videbatur, oculi omnium animique in Juris Publici disciplinam conversi sunt, tanquam certissimam Reipublicae cum constituendae tum regendae firmandaeque magistram. Sic autem alii quidem sincero publicis malis medendi studio ducti, alii vero inconsulta quadam animi temeritate et attonitis

 men-

mentibus in nova quaevis ruentes, alii denique nefariam speculantes opportunitatem, dolis et fraudibus omnia miscendi, in nobilissimam hanc Jurisprudentiae partem, velut in vacuam possessionem, involarunt.

Cum autem moderata prudentiorum vox et consilia vesanis adversariorum clamoribus et insidiosa calliditate partim retusa essent partim elusa, incidit haec disciplina in ingenia furiosa, quae nullo rationis tanquam freno coercerentur, incidit in turbulentos homines, qui Reipublicae nomen utilitatibus suis obtenderent atque, ad evertendam societatem et humanitatis conjunctionem, juris et aequitatis uterentur jactatione. Qui cum sibi Juris Publici peritiam arrogassent et facili plebe literariâ tenuissent, hominum vitia, ut fieri solet, ad ipsam artem traducta sunt eaque temeritatis et audaciae mater, dissensionum et turbarum opifex dici haberique coepit.

Cujus opinionis temeritas, condonanda illa quidem animis repentina malorum mole perterritis, ut tamen nec minus liberiori aliorum indignationi ignoscendum sit, cum etiam nunc multorum animis insideat, adeoque verendum sit, ne meliora quoque in eundem errorem inducat ingenia; huic quidem occurrendum ac praestantissimum hoc Juris Publici Universalis studium invidia liberandum est Etenim ab hujus doctrina neque profecta sunt neque proficisci potuere, quibus aetas nostra laboravit, dissensiones ac tumultus, nisi forte quatenus aut non satis multum aut, aliis hominum rerumque vitiis, non recte fuit exculta, quo scilicet modo vel per ipsam religionem dissidia bellaque sata sunt, ut tamen ea doctrinae Christianae vitio non sint vertenda nec sanior quisquam omnes ideo religiones ex hominum genere tollendas esse censeat.

Immo vero magis etiam erga eam hac utamur aequitate quo minus ipsa in hominum perniciem converti potest. Etenim, haud scio, an nulla facile sit ars aut disciplina, qua publicae civitatum tranquillitati melius certiusque consulatur undeque utilitatis fructus in eam redundet uberior, quam ex ea doctrina, quae mutua Principum civiumque et jura et officia, justis quaeque descripta finibus, rationum praesidio munit firmissimo neque ea ex temeraria opinionum levitate aestimat, sed ex certi judicii diligentia et veritate.

Equidem ita semper existimavi eaque, de orationis argumento cogitanti, idonea mihi visa est materia, quam in hoc illustrissimorum hominum conventu explicarem uberius, praesertim cum illa examinanda, quam ipse viam

et

et rationem docendi tenendam putem, simul significare ac declarare possim. Dicam igitur *de Juris Publici Universalis studio, ad Civitatis pacem otiumque fructuosissimo.*

Argumentum orationis de medio petitum in communi ac populari intellectu positum atque a doctrinae subtilitate est remotum, attamen neque ab hoc loco, neque a temporum conditione, neque a munere, quod auspicor, alienum esse, censeo. In eo autem explicando, sine ira et studio ita versari conabimur, ut nec a veritate, neque ab obsequio et modestia recedamus, neque increpando, irridendo, lacescendo aliorum mentes exulceremus, sed, quid veri falsive hominum judiciis insit, candide et moderate doceamus.

Vos autem, Honoratissimi Auditores! ea, qua summa valetis, indulgentia et humanitate memet audiatis nec tenuem novi oratoris mediocritatem ad exquisitam decessoris ubertatem, meos dicendi rivulos ad illius flumen orationis exigatis.

Quod a veteribus traditum est philosophis, nihil esse seu publice seu privatim utile, nec quidquam firmum ac stabile, nisi quod sit cum justitia conjunctum, id quam sit veritati consentaneum, cum alias saepe licet animadvertere, tum vero in Rerumpublicarum administratione luculenter cernitur. Etenim, quae variae sunt malorum publicorum caussae, varia, quibus civitates labefactantur, hominum rerumque vitia, si accuratius ea exquiramus, a justitiae neglectu et ignoratione, tanquam a communi quodam fonte, manare videntur omnia. Uti autem ab eadem proficiscuntur caussa, ita et unum eorum est commune remedium, in accuratiori jurium et officiorum, quibus civitates devinctae sunt, cognitione positum.

Hoc autem cum universe verissimum est tum vero de turbis valet discordiisque civilibus. Quodsi enim primam earum originem et caussam reputes, utut diversissimis saepe natae sunt opportunitatibus, aut ab ingeniorum errore et juris ignorantia aut ab improborum hominum malevolentia omnes profectae sunt. Qui autem ab ingeniorum errore tumultus oriuntur motusque civitatum, seu Principum imperitia seu inscitia subditorum iis ansam praebuerit, ipsi meliorem ingeniorum eruditionem tanquam certissimam sibi medelam postulant. Qui vero nefariis malorum hominum conatibus adeoque vel factiosorum civium cupidita-

ta-

tate vel imperantium libidine et impotenti dominatione impetus excitantur et furores, ita tutissime retundi videntur ac refrenari, si de officiis juribusque socialibus inter varios civium ordines vulgata sint recta judicia. Haec autem unde nasci et propagari debeant, non video equidem, nisi ex hoc ipso Juris Publici Naturalis studio, quo subtiliores illae notiones sanaque praecepta de civitatum juribus et summa rerum legibus institutisque regenda, non ad opinionis temeritatem aut opinatam utilitatem, sed ad summam illam aeternamque juris normam dijudicantur. Itaque primum quidem idque certissimum adversus turbarum civilium fluctus atque procellas censemus praesidium, si, civitatibus qui praesunt, Principes aut magistratus ceterique majorum rerum administri nobilissimam hanc Juris Publici disciplinam cognitam animis et perspectam habeant. Qui scilicet ex eorum inscitia et erroribus ferax turbarum, conversionum omniumque malorum civilium proventus nascitur, sic intercipitur et vero tutae permansuraeque potentiae semina sparguntur laetissima.

Quodsi enim universe omnibus infinitae errandi caussae sunt et opportunitates, quae lubrica magis est, quam imperantium sors et conditio, quorum levitatem, inscitiam lapsusque et vitia continuo speculari, captare et in usus suos convertere solet grex adulatorum. Profecto, nisi firmis rationum principiis tanquam praesidio muniti sint, vix est ut insidias evadant, quibus cum a naturae debilitate tum ab hominum malitia sepiuntur undique. In maximo autem eo rerum discrimine firmius, cui adnitantur, nullum est adminiculum praeter accuratae doctrinae constantiam et severitatem. Est enim propria haec cum omnis doctrinae, quae certis rationum principiis nititur, tum vero hujusce nostrae disciplinae vis et efficacitas, ut, qui eam accuratius perceptam habeat, vix, nisi per summam animi levitatem et inconstantiam aut insignem malitiam, ab ejus praeceptis deflectat.

Hoc vero praesidium si deficiat, si Reges ac Principes quique loco, genere et auctoritate alios antecellunt summisque Reipublicae muneribus admoventur; nec, quomodo rebus recte utantur, bona institutione didicerint, nec, quid sit, quod dignitatem, honorem ac principatum contineat, perceperint; partim gravissimas Reipublicae administrandae curas inscite et infauste sustinent, partim bonos intelligentesque viros ab ejus administratione arcent ac removent. Ita vero, quae summam rationis et judicii requirunt industriam ac

ac fidem, arbitrio et libidini aut inconsultae permittuntur temeritati.

Uti autem accurata Juris Publici cognitio gravissimum ad civitatis tranquillitatem Principibus adfert praesidium, ita et egregium hinc iis accedit auctoritatis incrementum. Etenim quae vera est, non opinata quaedam et inanis eorum auctoritas, ea non a vi et potestate, sed a verecundia potius legumque reverentia proficiscitur, quibus semel exstinctis nullum satis firmum imperii frenum est. Hujus autem reverentiae et parandae et confirmandae tuendaeque nullum efficacius est momentum, quam industria et fides rerumque agendarum peritia. Est enim ea, cum omnis excellentis doctrinae, tum vero interioris prudentiae civilis vis in animos, ut, in quibus ea cernatur, quamvis nec suspiciamus ceteroquin nec amemus eos, verecundia tamen et obsequio prosequamur. Quodsi vero in iis, qui civitati praesunt, principibus aut magistratibus justi injustique scientia et legum observantia, quaeque cum iis conjuncta est, recti decorique cura deprehenditur, vix est quin eos, de Republica bene merentes, parentum instar et colant omnes et diligant atque aequi justique studio, obsequio et fide cum eorum religione ac pietate certent. Ita vero Principes bene constitutam ac florentem habebunt Rempublicam rerumque statum, cui satis fidere possint, firmum ac stabilem. Ea si negligantur, nulla neque imperii fides est neque constantia.

Ex hoc quidem Juris Publici neglectu et ignoratione quot quantaque in civitatem redundent mala, quodnam illustrius afferri possit exemplum, quam superiorum in Francia temporum documenta? Omnibus nimirum et Regum et principum virorum curis ad ludicra quaevis aut muliebria studia conversis pravisque aulicarum artium ineptiis ad gravissima Regni negotia translatis, neglecta jacebant societatis civilis jura rectumque de iis judicium erat obliteratum. Quae vero diu caecis meatibus cuniculos egerant, cum in apertum erupissent vitia, qui salutaris manus medelam afferre posset, nemo repertus est. Neque enim potuisset florentissimum opibus copiisque Regnum ad exitium praeceps ruere, si homines, qui nullam nisi sanguinis jactabant nobilitatem, bonis literis imbuti de Republica bene mereri et meritis peritiaeque documentis aditum ad honores quaerere maluissent, quam, in summa bonorum studiorum ignorantia, industriae et virtutis praemia stirpis suae vindicare nobilitati. Ipse Rex, omni aulicorum grege melior et honestior,

non potuisset scelestissimorum hominum fraudibus circumventus regno exui, nisi ejus studio et voluntati non modo defuissent provida nobilium consilia, sed et hominum rerumque usus et fructuosissima ad civitatis tranquillitatem juris publici cognitio.

Quodsi vero maxima sunt, quae principum error et imperitia tranquillitati publicae minantur incommoda, haud minora profecto a civium inscitia et Juris Publici ignorantia civitatibus imminent pericula. Uti autem ab eodem utraque fonte manant discrimina, sic et eandem utraque medelam flagitant, nempe juris illius, quo societatis civilis continetur conjunctio, accuratam cognitionem. Ea Principes prudentia validos auctoritate reddit graves, ac subditos ad obsequium efficit paratos, ad indulgentiam faciles.

Quemadmodum enim universe modestiam et obtemperationem parit prudentia, ut adeo periti multoque rerum usu exercitati homines, in quibuscumque vitae muneribus sint collocati, facile obsequantur, cum ignari rudesque in arte tirones aegre contineantur imperio, quod in militia, in navigatione similibusque cernitur, sic etiam in societate civili, quo melius conjunctionis illius officia juraque perspecta habeant, eo magis obsequio faciles dictoque sunt obedientes. Neque vero est, quod eam hominum indolem animique rationem et habitum miremur. Omnes enim mortales insito quodam libertatis studio ducimur, quo, nisi ratio et consilium vetet aut vis prohibeat, aliorum imperiis obsistere, principatum detrectare nitimur. Insitum hoc a natura studium si non meliorem doctrinam velut magistram comitemque adjectam habeat, qua temperetur, ducatur, moderetur; vix potest, quin imperiis obnitantur homines iisque reluctentur vel in eam saltem adducantur opinionem, ut nullam, cur alius imperet, alius obediat, idoneam subesse caussam existiment praeter vim et injuriam seu jus, quod dicitur, fortioris. Ea qui semel imbutus sit opinione, nec facile, nisi coactus, alteri obtemperet, nec ulla in re principatum ei tribuat. Sic autem naturalis quaedam adversus imperium oritur repugnatio ac turbarum, dissidiorum, tumultuum perpetua comparatur materia, atque, ubi primum oblata fuit occasio, molestum imperii frenum excutitur. Ita sapientissimo consilio nobis inditum ac velut divino beneficio nobis impertitum libertatis studium, quod ratione et doctrina moderatum omnis salutis ac felicitatis fru-

fructum tulisset uberrimum, in pessimam vertitur licentiam rerumque perturbationem.

At ex eodem hoc imperiis infesto naturae stimulo, si Juris Publici prudentia temperetur, egregium et auctoritatis praesidium imperantibus et obsequii momentum accedit parentibus. Etenim si omnes noverint, non vi et injuria niti neque arbitrio et libidine contineri Principum auctoritatem, sed potius libertatis et aequabilitatis gratia constitutam totamque in illis tuendis esse positam; vix est ut ei invideant aut refragentur. Quid, si nullam neque integram et sanam esse, neque stabilem et firmam felicitatem, nisi in societatis conjunctione, perspexerint, sed eam neque consistere, nec fructum ejus ullum esse, didicerint, nisi libertate sapienter temperata, ut angustis sui quisque commodi laqueis extricatus in commune consulat, publicam utilitatem privatae praeferat, quid, si leges ideo juraque condita, imperium constitutum eique formam datam esse, viderint; quod quidem totum hujus rei vinculum omnemque necessitudinem fidemque continet, imperium civile respuant sibique infestum censeant? Immo vero Juris Publici cognitione nec gravius est obedientiae momentum nec firmius potestatis praesidium.

Ne quis autem ita censeat accuratum Juris Publici studium ab omnibus requiri cujuscumque sortis hominibus. Etenim si vel soli illi, quibus res publica privataque civium tractanda sit, interius illud perceperint, ceteri vero, quotquot honestiori loco nati liberaliter sint educati, degustaverint, manant inde serpuntque ad omnes hominum ordines recta judicia justisque principiis informata nascitur omnium vox et opinio publica. Nec magis est quod ita debitam iis, qui civitati praesunt, reverentiam minui eosve continuis subditorum calumniis et reprehensionibus objici putemus, quod Reipublicae constituendae regendaeque scientiam unusquisque sibi arroget deque Principum actionibus judicium sibi sumat. Ipsum potius contrarium evenire dicendum est. Ut enim inscitia rerumque ignorantia impudentiam et temeritatem parit, sic interius percepta cognitio et doctrina facilitatem gignit, indulgentiam judicandique modestiam. Quid autem sapientibus bonisque Regibus aliisque summae rei moderatoribus accidere possit optatius, quam ut actionum suarum doctos prudentesque nanciscantur existimatores, qui non ex opinionum temere susceptarum levitate vituperent laudentve, sed ex certi judicii diligentia et veritate justo quaevis modo et pondere metiantur, nec in-

epta

epta stolidaque principatûs invidia vel amore, sed certis et exploratis disciplinae principiis ducantur? Omnino, si qua salus Rebuspublicis, si earum emendatio, si legum morumque, sine quibus legum nec vis nec fructus ullus est, a corruptelis liberatio, si de rebus, quibus imperiorum opes, populorum felicitas et splendor continetur, veriores notiones inter omnium ordinum homines sunt exspectandae, a Juris Publici scientia salubribusque sapientiae civilis praeceptis sperandae sunt. Contra vero a subditorum inscitia et stupore ignoratisque vitae socialis juribus nil nisi tumultus, dissidia turbaeque manant, omniumque omnino calamitatum seges succrescit teterrima.

Docet hoc omnium temporum historia, docuit recenti memoria datum in Francia documentum, ubi melioris doctrinae rudis et ignara multitudo falsâ, quam sectabatur, libertatis imagine decepta in perditissimam popularis imperii licentiam prorupit. Quae scilicet justa libertas omnium plenissima securitate et a metu vacuitate ac firmo, cum ad civium injuriam tum ad vim extraneam, continetur praesidio, nec uni cuidam imperii formulae adstricta est, sed a legum majestate, jurium aequabilitate et sapienter administrata, nec in unius vel paucorum utilitatem, sed in omnium salutem, constituta, proficiscitur Republica, ex quocumque tandem genere, sive regali, sive optimo., sive populari, sive e tribus hisce generibus modice confusis ea sit comparata, illam in solo collocantes populari imperio, id unice cogitabant, id appetebant omnesque attonitis mentibus ad nova rerum exordia ruebant. Incepto quidem isto nihil aut dici aut cogitari poterat stolidius. Etenim qua tandem ratione in magno populo, diuturnae servituti assuefacto nec ullis virtutibus civilibus imbuto, popularem libertatem asseras, aut, si asserueris, qui non eam, ab ipso statim ortu, praecipiti lapsu in dominationem omnium teterrimam verti necesse sit? Ea quo tandem essent ductura, prudentiores facile praevidebant. Sed *quem tum vates Cassandra moveret?* Vanis opinionum praestigiis obstupefacta multitudo fallacibus rerum nominibus, quas nec intelligebat nec intelligere valebat, misere sibi illudebat. Quodsi meliora de civitatis indole et ratione deque forma ejus et descriptione vulgata fuissent inter Francos judicia, haud scio, an nunquam funditus facta fuisset regni conversio ac tot tantisque fortunae casibus jactati fuissent Europae populi.

Videtis, Auditores! quantum sit quamque tutum Juris Publici praesidium

ad-

adversus eas, quas error et inscitia civitatibus minantur, dissensiones ac tumultus. Quodsi par ejus contra libidinem et ambitionem est vis et efficacitas, vix est, quod gravius ullum ad civitatis tranquillitatem momentum habeatur.

In ea autem examinandâ quaestione altera pars argumenti nostri versabitur.

Quibus scilicet dissidiorum, ab hominum malitia natorum, sementis fructusque continetur praecipuus, vel imperantium vis et cupiditas, vel factiosorum hominum fraus et insidiae, nulla re magis inhibentur, quam justis civium de Republica notionibus rectoque judicio. Vetus effatum est idque ita pervulgatum, ut jam proverbii locum obtineat, proprium quemdam et naturalem cuivis potestati inesse nisum, quo semet exserere finesque latius proferre studeat. Est ea velut insita quaedam naturae vis, quam vel in minimis rebus experimur quotidie inque civitatis administratione et summis Reipublicae negotiis maxime cernimus. Neque ea peculiari cuidam certaeque regiminis adhaeret formae, sed eadem in populari Republica pariter ac in regno deprehenditur aut optimatum imperio. Hinc vel apud ipsos Romanos, gentem libertatis amore nobilissimam, perpetua illa Patres inter Plebemque dissidia. Hinc apud recentiores Europae populos eadem haec imperii proclivis ad amplificationem vis et propensio. Hinc velut continua regnantes inter et parentes contentio, illis quidem imperii nervos intendere nitentibus, his vero assidue reluctantibus.

Quo magis autem isti proprio cuivis potestati studio semet explicandi indulgeatur, quoque majora capiat auctoritatis incrementa, ita non expletur, sed alitur potius, crescitque et augetur, ut adeo, nisi rationis temperamento mitigetur, in effrenem facile dominationis abeat libidinem.

Sed ad continendos motus affectuum, cupiditatis vim et impetum, nec solum satis firmum rationis frenum est, neque ea gentis ullius felicitas, ea fortuna est, qua Principes omnes aut magistratus, omnes eorum administri ita perpetua ducantur modestia et aequitate, ut a recto tramite nunquam deflectant, nec justos imperii fines unquam egrediantur. Quae cum ita sese habeant, validum adversus imperantium libidinem munimentum opus est, quo, velut mole quadam opposita, tumentes imperii fluctus compescantur, ne latius evagentur.

 Quod

Quod cum facile perspexissent populi, mature jam varia imperii intra limites continendi momenta requirere coeperunt atque alii quidem alia sibi adsciverunt, prudentiores in eo maxime collocarunt, ut varia summae potestatis membra, varias partes sic distribuerent, ut altera alteri velut opposita eam compesceret, nulla praeponderaret, ex mutua vero singularum inter se repugnantia efficacissimus ad civitatis tranquillitatem nasceretur omnium concentus et amica conspiratio. Hinc apud Spartanos Ephori, apud Romanos Tribuni Plebis nati sunt. Hinc apud Anglos Parliamenti tanta vis et auctoritas. Hinc regno jura finita, imperiis formulae scriptae sunt. Hinc denique, nostra aetate, monarchiae legibus institutisque temperatae tantum exstitit per totam Europam desiderium.

Verum etsi egregia quidem ista per se sint instituta eaque ad Reipublicae quietem fructuosissima, attamen, nisi altius, quo nitantur, fundamentum subjectum habeant, lubrica sunt et ambigua ac, pro cujusque cupiditate, in omnes conatus facile convertenda. At solidissimum stabilissimumque fundamentum praebet publica civium vox et opinio, qua si fulta sint instituta civilia, vi nulla convelluntur. Sed ea, nisi a certis doctrinae principiis et explorata jurium officiorumque socialium cognitione proficiscatur, nec bonum a malo, nec inanem rerum speciem a naturae veritate valet discernere, proque cauto judicii delectu, inconsultam arbitrii levitatem exhibet. Haec autem doctrinae praecepta, hanc rerum socialium notitiam nulla uberius quam Juris Publici disciplina suppeditat, qua si omnes imbuti sint, nec facile quidquam, quo justitia violetur ac civitatis pax et otium periclitetur, seu vi seu dolo moliantur, qui forte Reipublicae praesint, mali maleve consulti Principes aut magistratus aut Principum administri nec, si quid forte moliti sint, communis opinionis adversante suffragio, perferre valeant. Quid multa? Per civitatem longe lateque diffusa Juris Publici notitia eaque subnixa civium vox et voluntas et opinio publica, cum ad imperantium moderationem et aequitatem gravissimum, tum ad arcendas turbas a dominationis libidine profectas efficacissimum habent momentum.

Quod si exemplis declarandum esset, luculentum nobis Anglia referret documentum, ubi Juris Publici, non universalis quidem illius, sed proprii tamen Anglici per omnes hominum sortes sic est vulgata multoque annorum decursu roborata velut ac radicata scientia, indeque prognata populi de Re-

pu-

publica mens et opinio, ut apud omnes adeo sententia valeat: nec quidquam nisi bene facere posse Regem nec mali multum ab ejus administris esse metuendum, quippe qui unanimi civium voci ex accurata jurium officiorumque notitia natae sese obsistere non posse, noverint, idque si conentur, paratam sibi ruinam videant. Ista vero quae sit beatior Regis conditio, quae gratior ulla civium securitas?

Sed restat, quam in ultimum orationis locum servavimus, uberrima dissensionum et turbarum, ab hominum malevolentia profectarum, materia, factiosiorum hominum cupiditas pravaque ambitio. Quam si intelligenti Juris Publici cognitione diligentique studio vel tolli plane vel contineri certe docuerimus, non est, quod amplius de summa hujus praestantia egregiaque ejus efficacitate ad pacatam Reipublicae incolumitatem possit ambigi.

Est ea communis fere civitatis cujusque ratio, ut raro desint, qui, praesenti rerum statu parum contenti, res novas, si non expetant, certe non admodum extimescant. Nec mirum. Quodsi enim plerique vel privatae sortis iniquitatem conqueruntur, cujus tamen sibi ipsi quisque praecipuus est opifex, qui tandem publica civitatis conditio placeat omnibus, quam saepius insciis plerisque vel et improbantibus quandoque alienum parat arbitrium, ut adeo nec auctor appareat, nec caussa perspiciatur. Quia etsi vel maxima rerum prudentia summoque consilio regantur omnia, vix ea tamen ulli civitati continget felicitas, ut ad votum aeque satisfactum sit omnibus. Obstant enim hominum cum alia multa vitia, tum vero mentis inscitia et ambitionis cupiditas, quae quidem sunt offensionis caussae potissimae. Ut enim in administranda Republica infinita peraguntur negotia, quorum consilia vulgus latent quorumque, prae mentis angustiis, exitum omnes assequi nequeunt, multa quoque in communem utilitatem cum aliquo, seu vero seu opinato, quorumdam incommodo salubriter constituantur, ita non potest, quin facile in transversum rapiatur inconsultae multitudinis judicium. Accedit fastidiosa cavillatorum ineptia politica garrientium et gravissimas Reipublicae curas inepto modulo suo metientium. Ita latius in dies serpit opinionum temeritas. Est enim ea communis hominum ratio, ut, quo magis ad se quaeque pertinere credant, eo plus in iis sapere sibi videantur. Ita vero facilis igni concipiendo materia confertur, quae, si fomite subjecto concitetur, mox in apertum erumpit incendium. Sed caussa parata non est quod deficiat opportu-

tunitas, quam infinitam misera praebet ambitio, opum honorumque prava cupiditas et factiosorum hominum impudentia, dolus, nequitia. Neque enim in ulla unquam civitate desunt, quibus mala abunde omnia sunt, sed neque res neque spes bona ulla.

Horum autem quae mirum in modum stimulet audaciam, tristis est rerum experientia, in populari turba, nefariis quibusvis artibus partam a perditissimo quovis fortunam, sedata tempestate, resipiscente populo, multo facilius obtineri, quam pacata rerum conditione primum parari. Tales itaque dicto scriptoque sophistarum artibus et laqueis hominum animos irretire, suspiciones, metum, invidiam serere, imperantibus irasci, insidiari, propria in eos flagitia transferre, famam eorum ac dignitatem arrodere. Ita odio in primores concitato, indigentissimis ac deterrimis e plebe in partes allectis, multitudini palpare, blandiri, magnifica quaevis promittere populumque escae turpiter hamoque inhiantem deludere, tandemque, bonis omnibus fugatis, factione, scelere, furore cuncta miscere. Quo si deventum sit, jam actum est de Republica.

Sed impios horum conatus qua tandem ratione cohibeas? Eosne legum minis aut imperii vi refrenari posse censeas, quas ipsas evertere nituntur, quarumque velut repagulis perfractis non impunitas solum sceleris sed praemia iis expugnanda sunt.

Immo vero, neque his opus est nec aliis ullis auxiliis, si a Jure Publico cives instructi sint, nec in officii parte gravissima, quae prima populo cuivis civique deberet esse cognita, e factiosorum hominum astutia et improbitate pendeant, sed accuratam doctrinam ducem vitaeque magistram habeant. Ita seditionum ipsa materia subducitur, cupiditatis telum obtunditur. Quid enim vel seditiosissimus quisque moveat, cui socios nullos sperare liceat? Hos autem unde arcessat, si, quid cogitet, quid paret, quoque omnes ejus conatus exituri sint, cuncti perspiciant; aut, si tamen moliri non desinat, quid solus quaeso perficiat?

Omnino, ex intelligenti jurium officiorumque socialium cognitione omnis apta nexaque est civitatis pax et tranquillitas, eaque deficiente vacillat omnis, claudicat et *incedit* quasi *per ignes suppositos cineri doloso.*

Profecto si libera plenaque, sed eadem casta prudensque, inter Francos vul-

vulgata fuisset Juris Publici doctrina, aut nulla contigisset unquam regni conversio, aut certe non eo processisset insaniae.

Quis enim peritior unquam fidem adhibuisset libertatis praeconibus oris libertatem ferro vindicantibus, ut ne hiscere quidem liceret ad deplorandam Patriae servitutem? Quid, quod, non linguae modo, verum et animorum judiciis frenum injicere volebant tacitosque sensus suppliciis afficiebant. Quis quaeso, qui saniora doctrinae praecepta vel summis degustasset labiis, ea sibi illudi passus fuisset aequalitate, qua, non solum natalium, fortunarum morumque honestas omnis, sed vel ipsa cultus humanitatisque umbra levissima, in atrocissimis flagitiis numerata, suppliciis vindicaretur, summum locum tenentibus, qui, ex infimis progressi vitae fortunaeque sordibus, nulla rerum scientia usuque instructi, sed audacia, temeritate, scelere alios essent antegressi, lingua promti, criminosi, vociferatores? His qui tandem ingenuus generosusque sensus ullus inesse poterat? Sed justis doctrinae principiis obliteratis, vesana regnabat amentia.

In iis autem civitatum tenebris, in tanta rerum caligine, quo tandem confugias, nisi ad illius lumen disciplinae, quae turbis civilibus, sive ab ingeniorum errore sive ab hominum malitia concitatis, unum omnium saluberrimum adfert remedium, quae firmum addit robur Principibus, quae subditis tutelam praebet certissimam rebusque trepidis et afflictis est sacra velut ancora legitimae potestatis?

Felix itaque Patria, unde tanta tamque praeclara disciplina, una vitae civilis dux et magistra fidissima, non solum non exulat, sed quae peregrina tyrannide fugatam ipsa sibi reddita confestim revocavit amplissimoque honoris et dignitatis gradu collocavit! Felix Belgium, cui inconcussum tutae tranquillaeque pacis columen spondet paternus Augusti Regis in cives animus, horumque in Regem intemerata pietas!

Felix, Optime Rex, Patriae Pater, qui Nassavicae Domus hereditaria de Belgis merita sic propriis cumulasti virtutibus!

Verum alia restant, quae hujus diei solemnitas, quae pietas, religio fidesque postulant. Sanctissimum restat officium, ut publice gratias Vobis

 agam,

agam, Illustres Musarum nostrarum Praesides! quod Vestra auctoritate Vestraque apud Augustum Regem commendatione eam mihi parastis provinciam, qua nulla nec ad ingenium meum suavior nec ad studiorum opportunitatem contingere potuisset uberior. Sed hoc ipsum dum facere aggredior, subeunt animum curae cogitationesque contrariae, quibus; ut novi honoris accessione non mediocriter laetatur, ita suscepti muneris gravitate sollicitatur. Nam in qua tandem Academia collocatus, aut cui suffectus sum? Nempe in ea universitate literaria, quae omnes alias splendore et celebritate aut superat aut aequat, quae eam ipsam celebritatem; cum aliis caussis aliisque summis viris, tum etiam KEMPERI famae doctrinaeque debet ejusque egregiis in Jurisprudentiam et in Patriam universam meritis. In ea autem Academia tali tantoque succedens viro, quis est qui non trepidet et confundatur? Quid, quod ex amicorum sinu atque ex ea urbe migrandum fuit, ubi altus, doctus sum et institutus, ubi gens, ubi domus adest honesteque mea delitescebat mediocritas? Haec eadem in prima deliberatione statim occurrebant, sed, ut in eas, quas secutus sum, partes discederem, cum alia movebant multa, inter quae et urbis opportunitas et Academiae fama, tum vero maxime honorifici Vestri de me judicii vis et auctoritas. Equidem, quam sapientia Vestra fretus stationem suscipio, eam pro modulo meo tueri non desinam, quoque minus ingenio possum, subsidio diligentiam mihi comparabo.

Vos autem cum intueor, divinae humanaeque sapientiae Professores Clarissimi! majorine voluptate perfundar an verecundia, nescio. Voluptate quidem, qui jucundissima collegii necessitudine cum praestantissimis conjungor viris, quorum cumulata laude nomina summâ dudum admiratione prosecutus sum. Verecundia vero, si reputo, quantum tenuitati meae ad Vestram desit cum doctrinae copiam tum ingenii ubertatem.

Morte Vobis ereptus est KEMPERUS, vir doctrinae magnitudine et immortalibus in Rempublicam beneficiis meritissimus, sed idem ab animi benevolentia et candore pari cum humanitate conjuncto Vobis commendatissimus. Cujus reliquas virtutes si minus Vobis praestare possum, certe humanitatem et candorem praestabo. Scio, quid meritis Vestris, quid aetati debeam, nec ullum officii genus, quo Vos mihi devincire possim, temere praetermittam.

Vos denique, bonarum artium Studiosi! Juvenes Lectissimi, non multis ver-

verbis rogandi estis, qui me, paullo diutius in his studiis versatum, libenti animo commilitonem accipiatis. Etenim et aetatis ratio et studiorum communio naturalem quandam Vobiscum mihi conciliare videntur societatem; non eam ad professoriam gravitatem sed ad mutuum amicitiae et familiaritatis usum compositam. A morosa quippe magistri severitate aetas mea pariter et ingenium abhorrent et, ipse liberali usus institutione, experiundo cognovi, quantum ad studiorum fructum docentis cum discentibus familiaris et amica consuetudo valeat.

Vos praesertim, quibuscum arctius me conjungit delata provincia, Jurisprudentiae Studiosi! vidistis, quantum intelligens Juris Publici studium ad Reipublicae tranquillitatem, salutem, felicitatem sit fructuosum. Omni cura, omni cogitatione in illud incumbamus idque studeamus, ut recti, justi decorique sensu molliore nostro aspera mitigemus aliorum ingenia, iras et odia placemus judiciorumque nostrorum aequitate alios, non nisi exilia, caedes et incendia crepantes, ad aequitatem et clementiam revocemus. Ita cum studiis nostris, cum Academia, cum universis adeo Patriae fortunis actum praeclare fuerit.

DIXI.

JANI VAN DER HOEVEN

ORATIO

DE

DILIGENTI VERITATIS STUDIO PRAECIPUA NATURAE INTERPRETIS DOTE.

QUAM PUBLICE HABUIT DIE XXIX. APRILIS MDCCCXXVI,

CUM PROFESSIONEM SCIENTIARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM EXTRAORDINARIAM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SOLENNI RITU AUSPICARETUR.

PERILLUSTRES HUJUS ACADEMIAE CURATORES!

RECTOR MAGNIFICE!

QUI JURI DICUNDO PRAEESTIS, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

CIVITATIS CONSUL ET SENATORES, QUIQUE HIS AB ACTIS ESTIS, VIRI AMPLISSIMI, SPECTATISSIMI!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES CLARISSIMI!

ARTIUM ET LINGUARUM LECTORES PERITISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET SCIENTIARUM DOCTORES CONSULTISSIMI, ERUDITISSIMI!

HUJUS ACADEMIAE CIVES, COMMILITONES ORNATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CUJUSCUMQUE LOCI, ORDINIS ET DIGNITATIS, AUDITORES HUMANISSIMI, EXOPTATISSIMI!

Tan-

Tantum esse, Cicero ait, innatum in nobis cognitionis amorem et scientiae, ut nemo dubitare possit quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Quod quam recte Tullius dixerit videmus profecto cum in puerorum vitas tamquam in speculum inspicimus. Hos enim ita delectari animadvertimus rerum gestarum narratione ac naturae contemplatione ut cum incredibili quadam scientiae siti natum esse hominem diceres! Neque, cum ad ejusmodi investigationem animum adjungunt, utilitatis cujusdam cogitatione alliciuntur, sed ipso cognoscendi impelluntur desiderio. Si enim non nisi perspecto ac veluti oblato disciplinae usu ad scientias addiscendas impelli aut possunt aut debent, verendum profecto est ne nihil discant. Quis ignorat pueri, qui aliqua judicii facilitate gaudent, ubi matheseos aptum ducem nacti sunt, quam mirifice delectari soleant figurarum proprietatibus et propositionum demonstrationibus? Quantopere eorum agitetur animus, quanto gaudio perfundatur ubi quid sit verum subtili hac arte invenerint? Est tamen illarum rerum usus ut uberrimus, ita ab illo demum percipiendus, qui omnium disciplinae partium nexum et multiplicis artis formam veluti animo complexus sit. Ad hanc vero scientiae praestantiam pauci sunt, qui perveniant; et tamen didicisse vel primas lineas prodest. Quod cum ita sit in ea scientia, quae plerisque jure an injuria (id enim nunc non quaerimus) minimum oblectationis habere videtur, quid de reliquis censendum est, quae vulgo et faciliores et amoeniores habentur? Dubitari igitur non potest quin cognitionis sit insitus

no-

nobis amor, quem in quibusdam hominibus iisdemque generis humani ornamentis maximis tantum deprehendimus ut nullo impedimento deterreantur et cum summis curis et laboribus compensent, quam ex discendo capiunt voluptatem.

Hunc vero scientiae amorem quemadmodum multa sunt quae alere et acuere possunt sic etiam prava jubentium praecepta reprimere et tandem extinguere posse praesertim in teneris aetatulis non est quod moneam. Est genus hominum, qui semper de artium scientiarumque utilitate, deque pretio quod iis statuendum sit mercatorum more disputant. Hi quidem medicinam et juris scientiam utiles esse arbitrantur, dignasque quibus addiscendis studium operamque impendant, de physicis vero disciplinis deque litteris, quae ab humanitate nomen habent, iniquius sentiunt. Fatentur tamen in physicis disciplinis (nam de litteris dicere mearum non est partium) loca quaedam neque omni carere utilitate neque prorsus spernenda esse; est enim in arte nautica, in mechanica, in hydraulica, est in chemia, quae applicata dicitur, quo in vita communi utantur homines; neque omnem rerum naturalium investigationem contemnunt: multis enim plantis culina, pluribus etiam pharmacopaea eget, et utimur equorum viribus, vaccarum lacte, ovium velleribus. Botanicam igitur quamdam coquorum et pharmacopolarum, paucorum quorumdam, quae ad macellum deferuntur, animalium domesticorum scientiam laudant; reliquas vero amplissimae naturae partes ne teruncii quidem faciunt, et mirari non desinunt esse homines tam stultos atque ineptos, qui hisce studiis rerum naturalium sese addicant, iisque inhaerescant. Horum sermonibus cum fieri nequeat quin saepe intersint pueri, tandem et recte sentire illos vituperatores opinari incipiunt et studia illa, quorum utilitatem nullam vident, derelinquere.

Nolite putare A. A. me hac hora historiae naturalis patrocinium suscepturum esse, aut de ejus praestantia verba facturum. Quo enim haec studia mihi laude digniora videntur, eo magis me ab iis laudandis deterret meae me tenuitatis conscientia. Verum hoc dico, si vera est horum, quorum vocem audivimus, vituperatorum sententia veluti mercium pretium auro sic scientiarum praestantiam utilitate dijudicari, hunc esse studiorum finem ut commodis nostris inserviamus, vitam jucundiorem efficiamus, divitias ex illis exigamus; haec igitur si ita sunt, non de litteris tantum aut physicis disciplinis sed de omnibus scien-

scientiis, de liberalibus artibus, deque ipsa humanitate desperandum esse. Non negamus magnas e scientiis artibusque hominibus natas esse et quotidie etiam nunc nasci utilitates; his vero dirigendas, ex his dijudicandas esse scientias hoc est quod negamus. Videant igitur quorsum tendat oratio! Positis omnium disciplinarum in utilitate fundamentis, non possumus ullam aut tueri aut retinere scientiam; omnia vacillent labentque necesse est. Nam uti pulchri bonique sensus ita studium veri generi humano a Deo tributum est, et quem ad modum poëtae, sculptores, pictores, musici, nulla utilitate oblata, pulchrum sequuntur; ut ii, qui morum emendatione et virtutem cultu vitam humanam dirigunt, omnia ad summum bonum referunt, ita etiam scientiarum cultores veri amore ducuntur, neque alium scientiae fructum praeter scientiam quaerunt. Is enim optimus est et plurimum laudari solet scientiarum cultor, qui veri amorem excultum habet maxime inque vero inveniendo maxima utitur industria, constantia, fortitudine!

Uti autem quaevis scientia magnum requirit in cultore suo veritatis amorem, sic historia naturalis mihi videtur eumdem postulare maximum. Cum enim scientia naturae ejusmodi sit ut ampliorem vix inveneris investigationi campum, postulat ab eo qui ei nomen dedit maximam constantiam, ne tanta rerum copia et ubertate mentis acies defatigetur ac veluti hebescat; cum vero nullis emolumentis aut praemiis, quae vulgo in pretio habentur, ad se invitare cultores suos natura soleat, quodnam veritatis studium in iis inesse censetis, qui haec nullo moti invitamento praeter ipsum studii ardorem expetenda esse arbitrantur?

Non alienum igitur ab hoc quod auspicor honorifico munere neque ab hac dicendi opportunitate mihi visum est paucis disputare de *diligenti veritatis studio praecipua naturae interpretis dote*. Tritum fateor et tralatitium argumentum; neque nos ii sumus a quibus in hac doctrinae inopia, in hac ingenii mediocritate inauditi aut etiam exquisiti quid possit exspectari. Eo tamen consilio argumentum elegimus, ut paucis ostendamus quantopere in tractanda historia naturali conducat, quamque aptum reddat hujus cultorem ad omnes sui officii partes exsequendas et adimplendas, cogitatio studia sua nulla alia re nisi veritatis amore esse dirigenda atque hoc uno fundamento niti debere! Me vero juvenem dicendi imperitum, commotum hac hora spe, metu, gau-

gaudio; conturbatum hujus loci amplitudine, horum clarissimorum, et doctissimorum hominum dignitate, benigne et attente A. A, uti instituistis, audiatis.

Duplicem esse evidentiam aliam mathematicam, moralem aliam docent dialectici; hujus vero generis est illa ad quam in rerum naturalium interpretatione pervenire possumus. Cujus tres veluti fontes sunt, sensus corporis, fides, conjectura. Atque sensibus quidem, ut de his primo loco dicamus, interna animi persuasione eam auctoritatem adscribimus, ut notiones, quas eorum ope de rebus extra nos positis accepimus, veras habeamus, id est cum rebus ipsis consentientes. De hac sensuum veritate diu multumque disputatum est, qualesque res ipsae sint, quarum nos sensuum ope non nisi imagines quasdam accipimus, quaesitum, ita ut multi sintne omnino res externae dubitaverint. Hanc vero dubitandi artem et disputandi subtilitatem otiosorum quidem hominum esse putaverim, sed ab historiae naturalis cultore remotissimam. Hic enim ubi ejusmodi notiones nactus est, quas probet reliquorum hominum sensibus et sanis et diligenter utentium consensus nihil ultra requirit. Tanta cum sit notionum, quas hac ratione comparare possit copia, ubertas, varietas, nolite putare A. A. ei in summa hac vitae brevitate satis ad istas disputationes otii superesse! Iis vero ipsis, qui vel maxime in disserendo et dubitando de sensuum fide occupati fuerint, fatendum tamen est sese ad veritatem non transversum, ut ajunt, digitum accessisse. Hos igitur scepticos ut desperatos quosdam relinquamus. Nam neque veritatem quaesituros, nisi quibus persuasum sit quod ea reperiri queat ullos putaverim, neque posse, sensuum testimonio sublato, naturae vel cogitari interpretem.

Cum observationes tum experimenta hoc de quo diximus sensuum testimonio nituntur. Et quamquam in aliis physicis disciplinis major sit quam in historia naturali experimentorum et crebrior usus, errant tamen qui solis observationibus contineri hanc scientiam arbitrantur. Cum enim non descriptio tantum verum etiam cognitio rerum naturalium ad perfectam earum historiam requiratur, quis est quin videat neque chemia carere mineralium perscrutatorem,

rem, neque physiologia botanicum aut zoologum posse? In physiologia autem saepius experimentis opus est, ne de chemia nunc loquar, quam totam experimentis contineri jure dixit Cuvierius. Quamnam igitur ad disciplinam ea referenda sunt, quae de foliis plantarum Bonnetus, de modo quo vegetabilia et crescunt et nutriuntur Saussurius, de eorum vita et illa, qua afficiuntur a stimulis et irritantur facultate, noster quondam Brugmansius, illustris Humboldtius aliique experimentis et investigarunt et aperuerunt? Quae omnia nisi ad historiam naturalem pertinere putas, vereor ne nobis scientiae loco steriles quosdam rerum naturalium indices relinquas!

In observationibus autem, ut de his potissimum dicamus, multa sunt quae a diligenti veritatis studio proficiscuntur officia. Non enim sufficit, quod naturae est, sensus nostros sanos esse et valentes, oportet etiam, quod artis est, ut excercitati sint et multo atque assiduo observandi labore veluti edocti. Nullis etiam careat naturae observator vel auxiliis vel adminiculis, quae ad sensus adjuvandos callida ars excogitavit. Dein magna sit in omni observatore et animi patientia et excercitationis assiduitas. Praeclare enim Seneca, quidquid voles, inquit, quale sit, scire, tempori trade; nihil diligenter in fluctu cernitur. Qua in re exemplo nobis sit is, quem modo dixi, Bonnetus, qui per duodecim annos indagationi suae de foliis sese tradidit totum. Miramur insectorum subtilem fabricam, nervorum in iis divisionem multiplicem, musculorum incredibilem parvitatem, ingentem numerum! Justa sane haec admiratio est! Verum quidni etiam miremur Swammerdammii, Lyonneti aliorumque in his perscrutandis patientiam et improbum paene dixerim laborem? Atque Swammerdammium cum dico, recordari juvat, quae de illo annotavit Boerhaavius, magnus profecto magni viri laudator. Hic vero Swammerdammium operi de apibus sic incubuisse scribit, ut penitus inde esset defectus viribus, neque illum postea vigoris pristini vel vestigia unquam habuisse. » Indagandi labor supra humanus. Observandi cura interdiu sine ulla remissione. Noctu opus erat describere et delineare visa interdiu. A sexta matutina tempore aestivo incipiebat sat lucis a sole accipere ut posset oculis subtilitates rerum assequi. Occupabatur ad meridiem in pleno die, capite nudo ne lucem impediret, in ipso solis aperto lumine, ut caput perpetuo profusissimis sudoribus prae aestu difflueret. Oculi autem, tanta utentes luce et microscopiis praeterea adjuti, ita hebescebant,

bant, ut, decedente post medium diem sole, non posset acute cernere corpuscula examinanda, quamvis jam lucem haberet aeque splendentem quam antemeridiano tempore." En praeclarum indefessi et strenui naturae cultoris exemplum! Hunc diu vixisse arbitramur, quamvis eum in ipso aetatis flore, tertium et quadragesimum annum agentem, mors oppresserit. Horae quidem cedunt et dies et menses et anni; sed manent, quae labore, studio et recte factis consecutus sis!

Iis vero, quae huc usque disputavimus, satis declaratum esse putamus, quanta assiduitas in observanda natura requiratur. Sed et alia sunt, quae a strenuo naturae observatore eodemque veritatis amatore diligenti exposcimus. Sit enim ab omni praejudicata opinione remotus, et rationem sequatur, neque phantasia duci sese patiatur. Sunt enim, qui in natura praeternaturalia praesertim quaerant, quibusque nihil, nisi quod mirum sit, attentione magnopere dignum esse videatur. Quae insania quanta pepererit monstra noverunt omnes, qui in historia anatomiae, physiologiae aliarumque disciplinarum physicarum non prorsus hospites sunt!

Multa sunt praejudicatarum opinionum genera et omnia persequi longum est. Unam autem sententiam, cum sit pervulgata, paucis memorandam esse arbitramur. Quibusdam scilicet nonnulla in rerum natura tam parva tamque vilia esse videntur, ut nugatorii quid istorum indagationem atque inanis habere censeant. Qua opinione quid magis aut temerarium potest aut superbum excogitari? Neque tantum superbius potest, sed etiam falsius nihil proferri. Ita enim est constituta natura, ut nusquam magis quam in minimis tota esse videatur. In iis enim insectis, quorum perscrutationi totum fere sese tradidit Swammerdammius, in his igitur tam parvis atque tam nullis animalculis, quanta vis, quam inextricabilis perfectio, ita ut verum sit, quod a Boyleo scriptum legimus, oculum muscae ipsius solis corpore majus esse magisque mirandum summae Sapientiae opus!

In omnibus autem observationibus et experimentis finem quemdam sibi proponat naturae interpres ne sine consilio et ratione agere videatur. Si enim prorsus quid videndum sit nescis, peregrinatori similis es, qui omni regionis, in qua iter facit cognitione destitutus per devias incultasque plagas multo cum periculo vagatur. Haec autem videndi ars nulla re tam facile comparatur quam

quam lectione eorum, quae a magnis et candidis observatoribus conscripta sunt. Cum enim humano ingenio vitaeque curriculo arctiores posuerit fines summus naturae Auctor, quam ut sola experientia ad aliquam doctrinae praestantiam pervenire possimus, quisque, quo magis prudenti ac modesto ingenio praeditus est, tanto majus in lectione studium ponet, eoque majorem huic, quae experientiae vicaria haberi debet, tribuet auctoritatem.

Sic igitur pervenimus ad fidem, quem alterum veritatis fontem diximus, estque assensio, quam alicujus testimonio tribuimus. Aliorum vero testimonio carere naturae interpres profecto non potest; sed magnus cum sit vel ingens potius eorum, qui de historia naturali scripserunt, numerus, dubius haeret quosnam potissimum eligat, sibique sequendos studiorum veluti duces proponat. Qua in re magna sane opus est prudentia; neque omnes cautiones persequi nunc possumus. Haec vero veritatem quaerenti optio facienda est ut eos praesertim legat auctores, qui suis ipsi inventis rerum naturalium scientiam amplificarunt. Atqui horum inventa non ex aliorum quorumdam compendiis haurienda verum ab ipsis, si fieri potest, inventoribus discenda sunt. Studiose igitur exquiramus quae docti viri aut experimentis invenerunt, aut observationibus aperuerunt, quaeque peregrinatores non sine multo labore et sudore explorarunt. Hos fontes qui consequitur non rivulorum desiderabit varietatem.

Nihil vero tam dedecet veritatis cultorem, quam superbia, quae magnifice de scientia opinatur sua, et praejudicatarum opinionum, errorum quorumvis et ignorationis fertilissima mater est. Nec desunt tamen qui non tam quid verum sit quam quid conveniat sententiae suae quaerere videntur; quibusque persuasum est ad scientiam suam non multum aut nihil etiam accedere posse. Quantopere vero a naturae cultore tam insolens absit aliorum fastidium Daubentonus declarat, quem accepimus quartum et octogesimum vitae annum agentem Havyi, discipuli quondam sui, inventa didicisse, atque ad ea pernoscenda omne quod ei supererat virium atque nervorum contulisse, ut adolescentibus, quos mineralogiam docebat, tradere dein illa et recte exponere posset.

Verum dici vix potest quantum momenti cum in omni studiorum genere, tum praesertim in historia naturali ad verum inveniendum afferat, si viam tibi certam describas, quam presse accurateque sequaris. Hanc viam historicam esse debere et temporum ratione deinceps evolvi oportere auctores, vix

est quod moneam. Ita enim suum cuique tribuemus quam facillime, quo quid potest verum quaerenti esse dulcius? Quod autem in natura videmus ut cursus certus sit et via quaedam, qua aliud ex alio nascitur et gignitur, id etiam in historia generis humani obtinet, ita ut mentem humanam uno reperto ad aliud deduci omnesque omnium seculorum homines una eademque scientiae copula conjunctos esse fatearis! Haec igitur et amoena et compendiaria via est; accedemus enim ad sequentes auctores non recentes, verum aliquam eorum notitiam e superioribus haustam adferentes, paratiores jam ad illos veniemus, et, ut aequos veritatis cultores decet, eorum pumilionum jactantiam et vanitatem reprimemus, qui, quod gigantis cujusdam humeris insideant atque eo longius videant, etiam acrius se illo videre gloriantur! Veritatis igitur qui ducitur studio hanc historicam rationem sequatur, sibique illam tamquam viam quamdam describat, quod quale sit et quam multas ad res perutile vereor ut illi satis intelligant, qui, decurso scientiae campo, ex aliquo compendio historiam scientiae addiscunt, quo studiis suis quasi cumulum addere se putant.

Sed venimus jam ad aliorum fidem explorandam, quae res quantas habeat difficultates nemo est quin intelligat. Ut enim in nimia credulitate imprudentia cernitur, sic desideratur in nimia incredulitate modestia. Quid *Ornithorhyncho*, quem apte *paradoxum* dixit Blumenbachius, magis mirum? Lutrae corpus vides, pedes castoris, rostrum anatis, ita ut inconstanter egisse naturam, omnia permiscuisse, et tumultuarium quoddam opus architectatam fuisse diceres. Accidit quod ubi primum descriptum fuerit animal multi an esset nec ne dubitaverint; cum enim nulla in classe aptum sibi locum invenire posse videretur, ejusmodi animal ne esse quidem arbitrabantur; et, quos sibi in systemate praescripserant limites, naturae ipsi praescribere non dubitabant. Qua temeritate quid est turpius? Praestat assensionem cohibere, rem tempori tradere.

Quod vero ad aliorum experimenta attinet, majori etiam in his dijudicandis prudentia opus est, longo demum usu comparanda. Quis enim crederet esse homines tanta temeritate dicam an protervitate praeditos, ut experimenta, numquam a se ipsis instituta, fingere et scriptis suis cum orbe litterato communicare non erubescant? Sed ubi rerum testimonia adsunt quid opus est verbis? Scimus enim auctores quosdam, physicorum nomine indignos (nam ut hi veritatis, sic illi mendacii amore ducuntur), aliquam ex lutulento hoc fonte glorio-

riolam consecutos fuisse. Delevit tamen haec commenta tempus et prudentiorum hominum diligentia. Sunt enim nonnullae veluti notae fraudem fuisse commissam declarantes. Est A. A. nativa quaedam, quam nulla ars unquam poterit imitari, in candido homine simplicitas. Haec in ipsa experimentorum narratione elucescit. Hac qui praeditus est exponit omnia scitu digna, quae in experimentis ipse tenuerit vel vitaverit; opposita experimentia institui jubet, ut videas oppositos inde fluere eventus; omnia denique apto ordine tradit, nec ratiocinia experimentis ubivis immiscet. Qui animi candor cum exemplis potius quam verbis demonstrari posse mihi videatur, ne aegre feratis A. A.! si unum e multis excitem Theodorum Saussurium, cujus chemica de vegetabilibus experimenta melius prudentem et sincerum naturae interpretem adumbrant, quam ego longiori etiam oratione posse mihi videor.

Ex comparatione autem observationum et experimentorum, ex inductione et analogia conflatur et efficitur conjectura, quem tertium evidentiae moralis fontem esse diximus. Hujus generis vis latissime in historia naturali dominatur. Eo autem firmiora inductionis judicia erunt, quo major sit, e quibus illa deduxeris, observationum numerus. Cum vero omnia in rerum natura mirabili quodam nexu cohaereant, respondeantque extrema mediis, media utrisque, omnia omnibus, videmus profecto perinfirmam esse eorum rationem, qui unam alteramve regni animalis classem, paucas quasdam plantarum familias, ignoratis et veluti neglectis reliquis omnibus, rite percipi et intelligi posse arbitrantur. Qui ita faciunt saepe laudabiliter in describendis et notandis rerum naturalium characteribus versantur; cum autem systemata conficere et ex istis angustiis exire gestiunt, dici vix potest quantopere fallantur. Aliud scilicet est rerum differentias notare, aliud invenire similitudines. Utrumque excercitationis opus est; utrumque in naturae interprete requirimus; et, quamquam ob magnam rerum ubertatem vitaeque brevitatem seligenda est classis quaedam, quam prae ceteris perdiscas, nemo tamen, qui ceteras plane ignorat, aut zoologus poterit aut botanicus dici. Diceretur sane si in rerum natura sejunctam ullam classem videremus; sed quae natura ipsa contexuit, ea ne laceret et frangat homo!

Eorum igitur laudamus analogicam rationem, qui totius naturae harmoniam rerumque nexum mentis acie complecti conantur. Sed in conjecturis duo sunt, quae praecipue vitanda videntur. Est genus hominum, qui, ut

cum Terentiano illo Gnathone loquar, se primos esse omnium rerum volunt, nec sunt. His via experimentorum et observationum longa nimis et aspera videtur, quasi vero, quae recta sit, ea via esse possit haud brevis! Hanc igitur rectam relinquunt, spretaque rerum inquisitione et investigatione ad veritatem compendiaria, ut putant, via gestiunt pervenire. Hi omnia ratiocinio contineri dictitant; hi aliquam sibi naturam, quae quidvis potius aliud, quam natura est, sibi fingunt; de philosophia naturali scribunt, sed sic, ut si quis et naturam ignorare et desipere concupierit, nihil aliud legere debeat; hi denique e tenui quadam theoria de expansione, contractione, polaritate et nescio quibusnam aliis humanis figmentis mirabilem universi mundi magnitudinem, ordinem, pulchritudinem explanare et interpretari conantur. Quorum oracula quo majori auctoritate fuerant edita, eo citius fere falsa reperiri et ab omnibus explodi solent! Hujus temeritatis turpitudine factum est ut multi in eam deducti sint opinionem conjecturis prorsus abstinendum esse, utque omnem analogiae in historia naturali usum negaverint.

Verum ab horum etiam errore cavendum est. Divinitus enim generi humano data est ratio, quam qui spernunt ii sane, quae sit hominis natura atque praestantia, intelligere mihi non videntur. Nimirum inexhausta illa omnium rerum, in quarum tamquam theatro collocatum hominem vides, multitudo non rudis est atque indigesta moles, sed miro quodam ordine connexa sunt omnia, ita ut unum templum diceres, in quo Deus est, qui viget, qui sentit, qui moderatur et movet. Ut vero qui oculorum usu carent in luce nihilo melius videre quam in tenebris possunt, sic etiam qui rationis usum tollunt rationem summam atque sapientiam in natura numquam invenient. Saepe etiam quae observationibus nondum comprobata erant ita feliciter invenit naturae interpretum et explanavit ingenium, ut illud quamdam naturae veluti divinationem diceres. Ita Lavoisierius terras forsan metallorum oxyda esse jam viginti annos ante scripsit quam Davyus aliique experimentis rei veritatem probaverant. Nonnumquam vero ut telum praeter scopum, sic nimio quodam impetu praeter veritatem fertur ingenium, et recte dictum est apud Baconum Verulamium hominum intellectui non alas addendas esse sed plumbum potius, ut cohibeant omnem saltum et volatum. Est tamen praesertim in causarum communium investigatione, in perscrutanda totius universi harmonia, in majoribus illis histo-

toriae naturalis quaestionibus, ubi plane cohibere ingenium et abstinere conjecturis durum sit et nimis inhumanum. Iis quidem polarium regionum incolis, quibus adspectum solis per plures menses istorum locorum situs adimit, in ipsa illa tam diuturna nocte aurora tamen borealis adest, cujus coruscante lumine uti iis licet, dum solis reditum cogitant et longum, quem exspectant, diem. Ita nobis has verisimilitudinis veluti scintillas vindicabimus, donec omnem caliginem discutiat, et occultissima quaeque aperiat inque lucem proferat aeternitas. Aeternitatem dico? Ita sane est. Ad hanc enim ut optimus quisque proficisci cupit, sic maxime eam cogitat qui in contemplanda rerum natura animum exercitavit, et in veritatis inquisitionem omne studium omnemque operam contulit. Praeclare enim Cicero » est, inquit, animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum consideratio contemplatioque naturae; erigimur; elatiores fieri videmur; humana despicimus, cogitantesque supera atque coelestia, haec nostra ut exigua et minima contemnimus.

Ego vero A. A., quamquam minime confectus orationis campus est, tamen pro temporis ratione satis dictum esse arbitror, ut quodam modo intelligatis quibusnam in officiis cernatur illa, quam in naturae interprete requirimus, veritatis inveniendae diligentia. Verum non investigatione tantum sed etiam professione veritatis continetur diligens ipsius studium. De hoc autem officii genere separatim dicere non videtur necesse. Quibus enim veritas ita cara est, ut in ejus investigatione omne studium omnemque operam ponant, hosce putemus parum curaturos quid alii de hac ipsa sentiant? Imo e nulla unquam re majorem delectationem capiunt quam cum errorem ex hominum animis evellere aut veritatis vim in illos transfundere possunt. Ipsa autem naturae contemplatione et investigatione ita excolitur atque acuitur veritatis sensus, ut dein in totius vitae cursu, in omnibus et dictis et factis miro modo elucescat. Ita profecto est A. A., praeclara quaevis et pulchra exercitationis assiduitate comparantur! Quid autem pulchrius excogitari potest quam illud *vitam impendere vero*, aut quae tandem laus magis expetenda illa videtur, quam tribuit Attico Nepos: *mendacium neque dicebat, neque pati poterat?* In omnibus enim vitae humanae officiis nullum reperies quin veritatis amore nitatur, sine quo virtus non virtus sed turpis potius atque odio dignissima virtutis simulatio est. Nulla enim virtus sine justitia esse potest; est vero justitia in fide posita; haec ipsa nititur veritate.

Me-

Medebor vero Auditorum satietati, et jam ad ea accedam; quae officium et hujus diei solennitas a me postulant. Nihil autem prius aut antiquius habeo quam ut vos compellem, perillustres hujus Academiae Curatores! quorum insigni benevolentiae omnes hos, quibus me exornatum video honores acceptos refero. Sed de honoribus non dicam; longe enim palmarium est quod iis me studiis reddidistis, quibus ego magnam semper felicitatis meae partem contineri putavi. A qua disciplina praxis medica me abducere paululum coepit ad eam me revocastis viri amplissimi! et ita revocastis, ut quibus antea non nisi vitae partem, amoenissimam quidem illam sed tamen partem, impendere potui, in his studiis nunc totus esse atque in naturae contemplatione omnem operam possim collocare. Pro tam praeclaro beneficio quam sim gratus nolite quaerere; tanta enim est illius magnitudo, ut mihi, quibus verbis illam coaequare possim, desperandum sit. Id vero vobis sancte promitto et obtestor me, si quid ego valeo, quod pro vestra exspectatione exiguum esse non ignoro, sed si quid valeo, id omne in haec naturae studia ita collaturum esse, ut optimus Rex, qui me vobis dedit, vosque ipsi intelligatis non ingrato neque immemori tantum benevolentiae testimonium esse tributum!

Vos Professores clarissimi! me juvenem benigne quaeso in vestrum ordinem recipiatis meque vestro auxilio, consilio, doctrina adjuvare ne dedignemini! Ego vero, quo longius absim a vestrae eruditionis praestantia, eo magis enitar, ut vos observantia et obsequio prosequar. Quod vobis inprimis dictum putetis Viri clarissimi DU PUI, SANDIFORTE, EYKI et GELDERE, quibus magistris uti mihi contigit. Discipulum rediisse scitote!

Quonam vero animo me esse putas celeberrime REINWARDTI cum tu mihi compellandus sis? Te nempe harum fortunarum mearum inventorem, inceptorem, perfectorem agnosco! Tua adhortatione factum est ut tibi adjutor datus sim, qua in re non tam id spectasse mihi videris ut pars tibi laboris aliqua demeretur, quam ut mihi meisque studiis consuleretur, utque indulgere possim ardori illi, quem in me spectasti, et tua institutione, exemplo, familiari usu auxisti! Superioribus tuis in me beneficiis jam cumulum addidisti, me

la-

laboris socium esse voluisti! Quodsi nunc impensius me tibi commendarem foret sane quod de humanitate, qua me prosecutus es, detrahere aut diffidere viderer. Hac enim spe erigitur animus fore ut tuis consiliis numquam non frui mihi liceat; una hac spe nitor, hac ducor cum munus meum auspicor! Diu te incolumem et vigentem servet Deus, in gloriam academiae et patriae!

Neque vos mihi praetereundi estis celeberrimi viri, VOORSTI, CLARISSE, PALMI, SIEGENBEEKI, quorum omnium tanta in me exstant benevoli animi testimonia, ut mihi hic in vestro ordine non defuturos esse fautores intelligam! Utinam etiam KEMPERUM, virum non sine lacrimis nominandum, alloqui hac hora possem. Sed reprimam me, neque sinam, ut mei privati doloris commemoratione gravissimum vestrum omnium vulnus recrudescat!

Te vero UYLENBROEKI, quocum junctus sum longo usu, iisdem studiis, morum similitudine, te inquam alloqui mihi dulce est! Quam coluimus in hac academia commilitones amicitiam, eamdem colamus et alamus in eodem ordine eademque scientiarum facultate collegae!

O Faustum et felicem hunc diem, qui te mihi reddit Frater conjunctissime, amice integerrime, collega exoptatissime! Reliqua scilicet omnia cum mihi in oblato munere accepta et grata sint, studiorum genus, vitae institutum, ipsa haec amplissima musarum sedes, hoc unum ingratum mihi et durum videtur, patrem senem relinquere et deserere, qui in me praxeos suae adjutorem jam sibi paratum esse speraverat; matrem quoque carissimam, cujus in nos amore nil potest excogitari majus aut eximium magis; fratrem porro vere pium, mecum et amicitia et omni voluntate sententiaque conjunctum, ceteros denique nostros tam multos atque tam caros! Compensatur vero cum hoc dolore non nisi gaudium quod percipio cum te mihi redditum videam, a quo aegre abesse me passus sum! Quodsi igitur tibi (neque aliter sentio) tantum sit quantum mihi horum carissimorum capitum desiderium, id agamus quaeso ut nobis invicem commune hoc nostrum desiderium leniamus, et vitam efficiamus quam suavissimam, humanitatis, amoris, officii plenam; ita intelligent hi nostri non minus se a nobis et coli et diligi etiamsi absint a nostris oculis, nosque urbem tantum mutasse non animum perspicient!

Tandem ad vos me converto, ornatissimi hujus academiae cives, commilitones exoptatissimi! Nonnullos in vestro ordine superesse video, quorum an-

tea et sodalis et amicus fui. Horum animum muneris, quod mihi oblatum est, quodque hoc solenni die auspicor, a me alienasse non spero; meum certe ab iis animum haud alienasse sciant! Vobis omnibus, quibus et ante notus fui, et quos nunc primum video et alloquor studiorum et honestissimi laboris me socium offero, quo doctiores et praestantiores facile multos reperietis, qui vero magis vestris commodis inservire, vobisque prodesse velit neminem. Studiorum autem genus quod mihi expetivi, quamquam non is ego sum qui omnibus aliis anteponam, elegi enim non quod optimum sed quod mihi accomodatissimum visum est, id tamen dicere non dubito, quod magna testium copia et dignitate, ubi opus esset, comprobare possem, perscrutatione naturae tum incredibili modo delectari animum, tum etiam ad Dei cultum, ad vitae constantiam, ad humanitatem, ad omnes denique virtutes conformari et aptiorem reddi. Ita naturae contemplatio mystagogi cujusdam munere fungitur, quo spretis humilibus atque abjectis omnibus, ad divina quaevis et praeclara mens humana ducitur. Quid statis igitur commilitones optimi, qui eadem haec studia diligitis, quibus ego delector? Jungat nos idem studii genus, idem naturae investigandae ardor, eademque cogitatio non nobis nos solis esse natos sed academiae, sed patriae, sed universo generi humano. Ita annuat precor coeptis nostris faveatque Deus Optimus Maximus!

D I X I.

E R R A T U M.

Pag. 7. *lin.* 9. virtutem *leg.* virtutum

CASPARI JACOBI CHRISTIANI REUVENS

O R A T I O

DE ARCHAEOLOGIAE CUM ARTIBUS RECENTIORIBUS CONJUNCTIONE,

HABITA A. D. 25 SEPTEMBRIS ANNI CIↃIↃCCCXXVI,

CUM IN ACADEMIA LUGDUNO—BATAVA
PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM,
INPRIMIS *ARCHAEOLOGIAE*,
ORDINARIAM PROFESSIONEM PUBLICE AUSPICARETUR.

PRAEFATIO.

Architecturae patriae *historiam cum scribere mihi proposuissem, materiem jam inde ab initio munere Professoris Extraordinarii conquisiveram, quam sperabam fore, ut olim, et doctrinâ et usu provectior, ad ipsa monumenta denuo exigerem, perpolirem, et digererem. Verum et me dubitatio, an unquam studiorum vitaeque tenor ejusmodi reditum sit concessurus, et opportunitas temporum, quibus non unum aedificium, inprimis in urbe Lugduno nostrâ vel exstruitur vel reparatur, permoverunt, ut vela contraherem, argumentumque ex illis collectaneis excerperem alterius orationis inauguralis, quae ex Archaeologicâ cathedrâ, cum artibus recentioribus adeo arcte conjuncta, habenda mihi erat. Est igitur, quod damus, periculum. Et proposuit quidem* Societas litteraria Rheno-Trajectina *eodem anno publice quaestionem (quae post habitam demum orationem mihi innotuit)* ut in architecturam Gothicam per Belgii regnum universum inquiratur. *Sic ergo periculum hocce nostrum vel doctiores excitabit, ut idem quod ipsi ceperamus, consilium integrum, aut ejus*

 par-

partem exsequantur; vel ad quaestionem illam publicam, sed arctius circumscriptam, aliquod respondendi subsidium, etiamsi fortasse vix idoneum, suppeditabit: quorum ut certe alterutrum contingat, ex animo optamus.

Enimvero credibile est, inter scriptores nostrates de aliquâ architecturae parte, aut de aedificio aliquo peculiari, reperiri, qui item hanc illamve patriae architecturae aetatem descripserint: mihi modo, qui artes hodiernas nonnisi ὡς πάρεργον *tractare possim, ignoti, nec derepente inventu faciles. Hoc tamen credo, antiquissimam aetatem, artis* Byzantinae, *cujus in diario* Antiquiteiten (*T. II. P.* 1. *p.* 122), *memoriam renovare conatus sum, aut parcius, aut omnino non esse illustratam. Idem puto arti, quae vulgo* Gothica *dicitur, quanquam alioqui nobiliori, accidisse, certe quod ad fatorum ejus expositionem pertinet* (1). *Sed haud dudum, fateor, inde modo a saeculi superioris exitu, in Britanniâ, paullo recentius etiam in Germaniâ Galliâque, exemplorum multo feracioribus, quam Batavicum solum est, utrumque genus doctorum studiis excoli coepit.*

Sunt tamen inter exteros, qui nostrae architecturae historiam condere tentaverint: quorum alter est FIORILLO, in Historiâ artium graphicarum per Germaniam Belgiumque foederatum (2), *alter* WIEBEKINGIUS *in* Civili, *quam regi nostro inscripsit,* Architecturâ (3). *Quorum cum uter-*

(1) Vere forte WIEBEKINGIUS: Batavis deesse librum, qui architecturam civilem erudite complectatur; suppetere tantum singularium aedificiorum descriptiones. (*T. III. p.* 195).
(2) *T. III.* in *Introductione.*
(3) Variis locis, pro argumentorum et temporum ordine.

uterque in antiquissimâ aetate deficere mihi videatur, alter tamen et novissimam aetatem suo judicio illustravit et multas effigies publicavit, quibus grato sum usus animo. Quodsi quid eorum, quae utrique desunt, plenius fortasse tractare mihi contigit, non laus est haec, sed spontanea civis prae hospite felicitas.

Multum, puto, subsidii in urbium descriptionibus vernaculis repositum est; quales Haga, Amstelodamum, Lugdunum, *multaeque aliae, a suo* DE RIEMER; WAGENAAR *et* MIERIS *cum* VAN ALPHEN *acceperunt. Effigies quidem ejusmodi, quales* L. SMIDSII Thesaurus antiquitatum Belgicarum, (VAN HEUSSEN *et* VAN RYN) Batavia sacra s. Antiquitates ecclesiasticae, RADEMAKERI Museum antiquitatum Belgicarum et Cliviensium, *imo et* Omnium gentium conditio hodierna (4) *obferunt, in partibus minutioribus sunt et nimium exiguae et vero etiam haud satis certae fidei. Illud tamen tenendum, vel in optimis urbium descriptionibus peculiaribus, quae de aedificiis dicuntur, ea ad artem haud perite esse dicta: majoris plerumque momenti esse relationes de eorundem primis initiis, quamquam et ipsas cum judicio legendas; de posteriore tandem aetate, quae a conditâ inde republicâ incipit, subsisti plerumque in magistratuum laudibus, qui hanc illamve partem reparaverint,* aut

(4) L. SMIDS, *Schatkamer van Nederlandsche Oudheden*; (v. H. en v. R.) *Kerkelijke Oudheden*; RADEMAKER, *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden*; *Tegenwoordige Staat van alle Volkeren* (*Nederlanden*): cum syllogis tabularum, quae huic operi illustrando, appendicum loco, ab aliis additae fuerunt: *Het verheerlijkt Nederland.* (*Amst.* ap. TIRION, 1745—1774. 10 *fasc.* 4to), quae iterata est ad 1792, novo titulo: *Nederlandsche Tafereelen* (ib. ap. DE GROOT c. s. 8vo et 4to); et BULTHUIS en BENDORP, *Vaderlandsche Gezichten* (*Amst.* ap. CARTMAN c. s. anno, pulo, 1792. 3o *fascic.* 8vo et 4to).

aut ex aetatis more ornaverint. Itineraria Pictoria, *qualia nuper Bruxellis et Tornaci ars protulit lithographica* (5), *utilissima futura erant; nisi Bruxellense et ipsum nimis foret exiguum, et utrumque regni provincias septentrionales nimium neglexisset. Quae tamen cuncta opera in aedificiorum formâ universâ vel cognoscendâ vel indicandâ mihi profuerunt. Caetera notae subitaneae, variis mihi itineribus per patriam compositae suppeditavere. Nec tamen dubito, quin et multa me fugerint, et quaedam perperam animo sint concepta. Cui malo quamlibet facile quis opinetur remedium itinerum repetitionem, modicis locorum in hoc regno intervallis, otium tamen haud inveni. Quorum adeo omnium, vel peccatorum, vel omissorum, veniam rogo: maxime si in rerum summâ me errasse, peritorum sententia judicum ostenderit.*

Caeterum quod Notitiam auctorum de architecturâ medii aevi *subjunxi, haud ambitiose, spero, feci; sed quod ad ornandam versionem Belgicam, quam instituit juvenis amicissimus* P. O. VAN DER CHYS, *nostrae academiae alumnus, et Archaeologiae inprimis se tradens, paraveram, idem huic Latinae deesse nolui.*

(5) De Cloet, *Voyage Pittoresque dans les Pays-Bas. Bruxelles* (chez Jobard), 1825. *Tom.* I—III; et *Collection historique des principales Vues des Pays-Bas. Tourn.* chez Dewasme, (s. a. sed circa eundem annum) *fol.*

PER-

PERILLUSTRES VIRI, ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES;

RECTOR MAGNIFICE;

CIVITATIS ET AGRI LUGDUNENSIS JUDICES, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI;

AMPLISSIME CIVITATIS CONSUL, ET RELIQUI MAGISTRATUS, QUIQUE UTRIQUE ORDINI AB ACTIS ESTIS, VIRI SPLENDIDISSIMI;

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES CELEBERRIMI;

ARTIUM ET LINGUARUM LECTORES DOCTISSIMI;

ORACULORUM DIVINORUM INTERPRETES, PLURIMUM VENERANDI;

AR-

ARTIUM ET LINGUARUM DOCTORES PERITISSIMI;

ADOLESCENTES PRAESTANTISSIMI, ADSIDUITATE ET MODESTIA JAM NOBIS COGNITI, NOSTRA CURA;

AUDITORES OMNIS LOCI ET ORDINIS, CIVES, HOSPITES, ORNATISSIMI, NOBILISSIMI,

V:-

Vicina est patriae nostrae regio, ubi surgunt in altum aedificia splendida; ubi moles ipsae vastae et firmiter stantes, spectatorum animos persuasione stabilitatis securos efficiunt, justa partium suarum proportione delectant. Illic nec fenestrae exiles et praealtae, nec turrium crassa et incondita amplitudo et obscuritas, nec flosculorum in lapide male quaesita elegantia et tenuitas et copia oculos judiciumque aut laedit aut obfuscat. Simplex maximarum molium dispositio, non temerata directarum linearum continuitas, ornamentorum paucorum in columnis, in epistyliis, in fastigiis sobrietas et gravitas, aut venustas delectant, capiunt spectatores et ad quemvis praeclarum decoris sensum animos componunt et extollunt.

Talem conspicimus, talem meminimus, auditores humanissimi, *Galliam*: Talem aut peregrinantes saepius oculis vidimus et mirati sumus, talem esse novimus, quicunque litteris vel artibus studentes externarum regionum nobis e tabulis pictis vel sculptis imaginem animo obformamus. Tam pulchram, tam ad oculorum jucunditatem compositam *Galliam* nostra quidem maxime aetas effecit, sed innixa illa novissimorum saeculorum vestigiis. Revocemus illa saecula: tria enim modo sunt: revertamur in saeculi XV et XVI, principio, conditionem. Quid adparet? Video: jam redit in animos vestros cogitatio ingentium illorum templorum, quae *Gothicâ* manu facta esse vulgo dicuntur, magnificentiae et sublimitatis: nec spernenda dicitis, et merito laudatis opera, quorum audacia mentem percellat, immensitas hominem propiorem coelo efficere videatur. Laudatis: et laudo ipse. Sed an meministis *item*

 ex-

exteriorem eorum templorum faciem *anteridibus*, hoc est, fulcris lapideis, et apicibus turriculisque innumerabilibus horridam? meministisne ornamenta, monachorum calligraphorum MStis similia, tam rigidi artificii, et nihilominus tam elaborati, ut in indignâ re egregiae patientiae monumenta perdita esse misereamini? Ecquid occurrunt potentium, non civium, sed latronum praetoria, munimenta contra vicinorum incursiones, receptacula post praedationem agrorum adjacentium, tristia, inaccessa, indigesta, angulis exstantibus, intrantibus dedecorata? Ecquid praesto sunt memoriae vestrae domus angustae, sine luce, fenestris praealtis, superioribus tabulatis, quasi Maenianis quibusdam, in plateas procurrentibus, ita ut praetereuntium capitibus immineant, et jamjam vos oppressura videantur? Haec erant vitia domibus, tam regiis quam privatis, haec curiis, haec mercatorum basilicis, et urbium portis et moenibus communia, hic urbium universarum adspectus, ita deformatus, ut omne hilare, omne venustum a saeculo XV et praecedentibus abfuisse videatur. Quae igitur repens mutatio XVI saeculum et sequentia tantopere praestantiora reddidit et ad saniores venustatis leges revocavit? Una est, auditores, causa: artificum Italicorum permultorum, qui domi antiquitatis monumenta admirari, in animo habere, imitari didicerant, invitatio et translatio in Galliam, ab uno rege magnanimo FRANCISCO I, ingenti sumtu, taedioso conamine (1), sed egregio successu facta.

Sunt vestrum, auditores, nonnulli, et praecipuè collegarum meorum complures, qui me, biennio abhinc, de initio disciplinae Archaeologicae publicâ lectione quaedam exponentem benigne audiverunt. E quibus dictis vix necesse sit revocare, quod vel memoriae ipsius vestrae officio plenius et dilucidius ad hunc locum occurrat (2): Italicas urbes, post tenebricosa media saecula opibus et libertate auctas, quasi ingenii sui vigore generasse antiquitatis, venus-

(1) Nam ex iis, quos in Galliam traducere coepit, artificibus, unus et alter post breve tempus diem obiit, aut patriae desiderio Regem destituit: ANDREAS vero SARTIUS pecuniam, ad emenda artis opera sibi adtributam, in proprios usus convertit.

(2) De renato veterum monumentorum studio legi merentur FIORILLO *Gesch. d. Zeichn. Künste in Italien.* II *B. s.* 47, 789; ROSCOE, in vitâ tam LAURENTII MEDICEI, quam Pontificis LEONIS X; GIO. ANDRES *Origine etc. d'ogni Litteratura* (*Parm.* 1783. *Vol.* III. *p.* 540). Pauca apud HEEREN, *Gesch. der Class. Litteratur.* (II *B. s.* 59.)

nustatisque quoddam studium: hinc genitos saeculo XIII *Cimabuum*, qui picturam naturae propiorem effinxerit, *Brunelleschium*, qui, saeculo sequenti, ad vetera Romanorum monumenta architecturam primus emendaverit, atque ita deinceps, crescente antiquitatis amore et fervore, eodem fere tempore, saeculi XV fine et XVI initio et praestantissima *Apollinis*, *Laocoontis*, atque alia simulacra esse inventa, et excellentissimos tam architectos, quam pictores, *Michaëlem Angelum* et *Raphaëlem* et multos alios prodiisse. Quae quidem satis indicant, quam sanis, quam robustis radicibus nixa artium Italiae recentiorum castigatio generoso conatu trans Alpes in Galliam transvehi potuerit. Sit hoc *Galliae* et FRANCISCI I exemplum documento, quam laete, etiam extra Italiam, e veterum monumentorum notitiâ et studio efflorescere possit artium patriarum emendatio et perfectio. Sit adeo argumentum nostrae hujus orationis, vestro favòre precor, auditores, non indignum, ut a dicentis personâ non alienum videtur, *Archaeologiae cum artibus recentioribus coniunctio*.

Celebratur adeo nobis FRANCISCUS I, Galliae Rex, artium in Galliâ restitutor, cuius praeclarum exemplum si ad patriam nostram velimus componere, et regis res gestae et nostrae regionis conditio plenius percenseantur, oportet.

Architecturae facies, quam descripsimus, tristis, eademque, pariter ac mores illorum temporum, inamabilis picturae et artibus omnino plasticis ante FRANCISCUM aequalis erat. Quarum artium si quis specimina requirat, adeat librorum pergamenorum medii aevi paginas pictas, adeat aedium sacrarum simulacra lapidea, seu januarum, seu columnarum ornamenta, adeat in iisdem aedibus regum principumque sepulcra. Quarum imaginum cum habitum unusquisque paullo peritior memoriâ satis teneat, supervacuum est descripsisse: et monere sufficit, etiamsi proxima ante FRANCISCUM opera justâ corporum symmetriâ et lineamentis minus peccant, rigidam tamen et sine spiritu fuisse artem. Neque tamen omnino id significamus, prorsus ad veterum sanitatem restitutas fuisse a FRANCISCO artes plasticas: pluribus enim conatibus opus fuit per insecuta saecula, ut Gallici pictores et sculptores ad Graecorum sobriam elegantiam proxime adducerentur. Neque etiam illud volumus, nullos antiquiores Gallicae artis progressus, neque ullam ante FRANCISCUM Gallos inter et Italicos artifices consuetudinem fuisse; utrumque enim

constat. Verum ajimus, praeparationes has tantum quasdam fuisse culturae a FRANCISCO inductae, et vero artificum illorum multitudinem, qui Galliam ipsius auspiciis Italicis operibus repleverunt, ROSSIUM, PRIMATICCIUM, SERLIUM, VIGNOLAM, BENVENUTUM CELLINIUM et multos alios, tam late, tam vulgo et apud omnes cives, sensum melioris venustatis et decoris disseminasse et propagasse, ut Gothica illa, quae dicitur, rigiditas passim sit exstirpata, bonaeque artes et maxime architectura, ab illo demum tempore renatae, incredibili deinceps vigore ad perfectionem effloruerint (3).

Jam pàtriae nostrae conditio recens, si artes spectaverimus, varia est in variis artium generibus. Sculptura cum picturâ historicâ fère nulla: alterius generis pictura, nempe topiaria, ruris et animalium et florum imitatrix, quamquam in ignobili argumento, praestans et celebris. Haec sunt nota: et caussae quales sint, quamquam non cuivis perspectum, facile tamen inventu. Architectura vero qualis? Rogatis forsan? — Equidem, auditores humanissimi, nullum proprie aedificium incusabo. Habent omnes nationes, omnia saecula sua vitia, suas virtutes, quorum utraque saepe ab extraneis et remotis causis pendent, et reguntur: et inhumanum sit, singulis objicere, quae sint peccata vel saeculi vel gentis. Sed causas illas extraneas peccatorum, siquidem fieri possit, indicare, meliorem viam modeste ostendere, licuit semper, neque unquam ab humanitate alienum censebitur. Quo quidem in loco cum longius rem repetere necesse sit, cumque et vestrum forsan aliquis, ut ego soleo, architecturae patriae historiam desideret, licebitne item, vobis comitantibus, paullulum in hunc campum, siquidem non omnino invius est, exspatiari?

Jam primum ingratum fecero, sed necessarium, si planius dixero, nullo tempore, adeoque ne ante FRANCISCI quidem aetatem, architecturam apud nostros majores videri eximie floruisse: ignoscite, precor, dicenti; de causis, an veras indicavero, ipsi judicabitis.

Prima nempe caussa est lapidis nativi penuria;

Al-

(3) Cf. FIORILLO *Gesch. d. Zeichn. Künste.* III. *B. Frankr. s.* 102. sqq. Caeterum ex his verbis aliquis architecturae Gothicae, seu potius Germanicae amator, me fortasse suspicetur ejusdem esse contemtorem. Ego vero lubens concedo, in aedium sacrarum ornamentis, et in turribus miraculorum instar esse illius artis opera; idem vero in caeteris rebus haud ultra mediocritatem adsurgere medii aevi elegantiam censeo.

Altera bellorum, tam civilium, quam contra Hispanos, diuturnitas; et *Tertia*, conjuncta cum his, sacrorum emendatio.

Ex architecturâ Romanâ, passim in toto orbe vigente, nata est, maxime post sedem imperii Constantinopolin translatam, nova architectura, a loco (4), medio aevo, *Graeca* dicta, sed quae, ne cum antiquiore et meliore aetate confundatur, hodie proprie *Byzantina* nominatur. Ut vero omnis ars aedificandi soliditatem et perpetuitatem inprimis quaerit, sic lapidum usum frequentare, *materiem*, hoc est ligneas trabes et ligneos asseres vitare, bonae est artis. Hinc natum est, cum trabes lapideae non satis longae inveniantur, ut fornicibus et arcubus omnia tecta construerentur: inde porro, ut *columnis* quoque arcus, loco epistyliorum cum suis zophoris et coronis, hoc est, loco trabium planarum, imponerentur: qui arcus, columnis impositi, quando ipsi sunt legitimae formae, nempe semicirculati, indicium sunt, quo agnoscitur architectura *Byzantina*. Et haec quidem, longe lateque diffusa, ut jam de Occidente solo dicamus, viguit in *Italiâ*, *Hispaniâ*, *Galliâ*, *Germaniâ Meridionali*, ad *Rhenum*que maxime, et in *Britanniâ*. Haec reliquit ad hunc usque diem aedes sacras, easque aut majores, basilicarum veterum figurâ quadratâ, oblongâ, aut minores rotundas, aut etiam in formam crucis excurrentes; haec arces sive castella nobilium; haec (sed rarius) palatia regum: privatorum vero domus vix ad nostra tempora servasse videtur.

Jam vero cum haec architectura fere ad XIII saeculum in usu fuerit, et in aliis quidem regionibus maturius, sed in aliis serius loco suo sit pulsa, ut mox dicetur, — cum omnes vicinae nobis regiones egregia ejus exempla hodieque servent, *Rheni* ripae, verbi caussâ, plurimas aedes sacras integras, *Gallia*, maximeque *Normannia*, sacrarum aedium majorum partes antiquiores, totidem *Britannia*, et insuper sacella rotunda, arcesque nobilium permultas, cum vel regni nostri meridionales regiones, *Mosae* et *Scaldi* fluviis contiguae, specimina haud rara ostendant, sacras aedes, verbi caussâ, complures *Trajecti ad Mosam* (5) et *Leodii* (6), sacellum quod hodie *aedes sacelli* voca-

ca-

(4) Et ab operariis Graecis peregrinantibus; vid. FIORILLO *Gesch. der Zeichn. Künste in Deutschl.* I. *s.* 19; HUNDESHAGEN, *Pallast zu Gelnhausen. s:* 78; STIEGLITZ, *Alt-Deutsche Baukunst. s.* 51, 91.

(5) Aedem *D. Servatii.* Vid. *tabula* 89. *Itiner. Pictorii*, *Bruxellis* ap. *Jobard.*

(6) Aedem tam *D. Jacobi*, quam *D. Bartholomaei.* D'AGINCOURT *Hist. de l'art. T.* IV. *Tab.* 45. n. 22, 23.

catur, *Bruxellis* (7) et alia (8); — vix unicum ejus generis exemplum in septentrionalibus regni nostri provinciis reperitur. *Daventriae* nempe solum est, quod nobis innotuerit: aedes *D. Nicolai*, *in colle* sita, et hodie a colle nomen habens (9), *Byzantino* generi partim adhuc affinis; caetera, de quibus idem constare videtur, aut funditus eversa sunt, neque adparent, aut humi jacent; neque a quoquam tamquam *Byzantinae* architecturae rudera agnoscuntur. Sunt autem haec: sacella duo *Neomagi*, quae perperam pro Romano et pro ethnico templo venditantur (10), abbatia *Egmundana*, aedes antiquior *Rhenoburgana*, praeterea, inter arces, *Lugdunensis* nostra, et turris quadrata arcis *Dorestatensis* (11). — *Egmundani* et *Rhenoburgensis* aedificii natales probabiliter medio saeculo XII adscribuntur; et illius quidem inscriptio partim Graeca, licet architectus fuerit monachus quidam Gandavensis, *Byzantinae* artis imitationem satis manifesto confirmat (12).

Ut igitur abundant ejusmodi monumentis *Rhenanae* regiones et *Britannia*, sic admodum egena nostra est patria, — ut porro ornatissima vel sculpturae vel architecturae blandimentis aedificia *Byzantini* generis in eâdem *Britanniâ Germaniâque*, sic insigniter plana et inculta, quantum e reliquiis, quantum ex ipsa paucitate intelligere possumus, nostra fuisse videntur. Undenam ergo discrimen? E lapidum, ut praedictum est, nativorum egestate. Circumspectate mecum, auditores, et ex aetatis, quae insecuta est, monumentis de praecedentium saeculorum conditione judicium facite. Cum aetas recentior, adeoque ditior et potentior, lapidi idoneo peregre arcessendo impar fuerit, eo minus praecedentia saecula potuisse, intelligetis. Ornamenta scilicet quaevis

(7) Aedis hujus Chorus pars est antiquior, quam solam intelligo. Cujus sine dubio, ut aliarum aedium huc facientium, effigies in urbium descriptionibus majoribus invenitur.

(8) Sic, puto, *arx vetus* Gandavi. Vid. *Itiner. Pictorii Tab.* 177.

(9) *Bergkerk*. Vid. effigiem praecipue apud DUMBAR *Kerk. en Wereldl. Deventer* I *D. blz.* 451.

(10) Ut monui in diario *Antiquiteiten* II. P. 1. *p.* 122. Imagines, a WIERTZIO, pictore Neomagensi pictas, propediem editurum me spero.

(11) Inter arces credibile est, plura etiam monumenta hujus generis superesse, quae me fugerint, quam inter aedes sacras. Sic de *Merwedensi* prope *Dordracum* idem suspicor ex effigie ap. J. SMITS *aloude Staat van Zuid-Holl. en opkomst van Dordrecht.* (*Dordr.* 1824. 8vo.)

(12) De utraque pluribus id docere conabor, cum imaginem *Egmundanae* arcis et monasterii, in diario adlegato (*T.* II. *P.* 2. *p.* 328.) promissam, in lucem edam, item propediem. — Sacella duo, in pagis *Heilo* et *Velsen* prope *Alcmariam*, quae item arcus ad semicirculum factos ostendunt, consulto praeterii, ut auditorum animadversione minus digna. Quae tamen lectores memoriâ teneant.

vis architecturae sculpi debeat in lapide caeso, maxime calcareo. Rarissimi enim est exempli et difficillimi, ut lateres coctiles figuris distinguantur, quod in Marchionatu *Brandeburgensi* subinde factum (13). At vero lapidem, qui sculpi possit, nostra patria non gignit, *Babyloniae* et *Assyriae* instar, argillâ et lateribus contenta. Qui proxime nostris finibus nascitur, lapis tophicus, ad oppidum *Antunnacum*, *Rheno* impositum, Vulcaniae, ut creditur, originis, unus advectu facillimus propter fluminis opportunitatem, sculpturam nullam naturâ suâ recipit. *Benthemensis* contra, vel *Belgicus* quivis lapis, caelaturae patiens, non nisi magnis sumtibus advehitur (14). Jam pleraeque sacrae aedes, etiam paullo recentiores, *Rheno* nostro vel *Vechtae* vicinae, v. c. in oppidis *Neomago*, *Arnhemiâ*, *Doesburgo*, *Doticomiâ* et proximis in pagis (15), tum in urbibus *Rhenâ*, *Trajecto ad Rhenum*, *Dordraco*, *Lugduno Batavorum*, *Harlemo*, *Amstelodamo*, *Alcmariâ* e lapide tophico sunt exstructae, et ut obiter dicam, quidquid in iis aedibus sculptum adparet, factum est e lapide Benthemensi, aliove idoneo. Transite *Rhenum*, et recedite paullo longius ab emporiis: non occurret fere nisi lapis coctilis, magnus equidem, sed tamen non nativus: luculento exemplo est *Frisia*. Contra recedamus in *Brabantiam*, et *Belgium* veterum, imo in *Zelandiam*: vix lapidis tophici nomen aut natura apud vulgus nota sunt, et praecipua aedificia e lapide arenaceo aut calcario, quem gignit *Belgium*, constantia reperiuntur. Sic igitur credibile est, nullas aedes, etiam ante saecu-

(13) Vid. BÜSCHING, *Reise durch einige Münster p.* 16, 28. Exempla exstant quidem et apud nos: *Hagae Comitum* in aede *D. Jacobi* (hodie aede Majori); *Lugduni Batavorum* in Nosocomio *D. Jacobi*, quod postea *Saaihal* dictum, nunc aedes est Catholicorum; sed illa non magni sunt momenti. Idem dicendum de aliis exemplis in fenestris aedium privatarum e saeculo XVI[o] et XVII[i] principio, *Dordraci* et *Gorinchemiae*.

(14) Orationis editionem paranti mihi in manum venit *Descriptio Architecturae* in *Descriptione Opificiorum* vernaculâ (*Beschryving van alle Konsten, Ambachten enz.* 23*ste stuk.* — *Bouwkunstenaar*. Dordr. 1806. 8vo.) ubi, *p.* 170, legitur, olim Benthemensem lapidem viliorem fuisse, adeo ut integrae turres eo extrinsecus sint aedificatae; eum postea tum cariorem factum, tum per alias caussas in desuetudinem venisse. Ad quem locum illud iterum monere cogor, quod ad hanc orationem sum praefatus, me hodie tantum dare, quae hactenus observaverim, quippe incertâ spe retractationis. Nihilominus, si verba illa spectant ad aetatem architecturae *Gothicae* aut *Byzantinae*, ea, quae de viliori pretio Benthemensis lapidis docentur, conjecturâ niti videntur; ita ut hactenus ipse acquiescam in eâ, quam proposui, operum et locorum distinctione.

(15) V. g. *Zelhem* et *Winterswijk*. De urbibus *Tilâ*, *Bommeliâ*, *Woerdâ* non novi: suspicor tamen.

culum XIII, multoque minus arces et castella, in nostrâ viciniâ fuisse e lapide calcareo, sed aut e lateribus, aut, summum, e topho constructa. Sic illa probabilis caussa est, cur minus ornata fuerint aedificia artis Byzantinae hic quam alibi; quod nec tophicus lapis, nec later coctilis sculpturam, ne in ornamentis quidem architectonicis recipit. Et vero etiam, inverso argumento, cum tam pauca illius artis exempla aetatem tulerint, conjicere licet, pleraque fuisse lateritia. Coctilis enim murus, aëris et imbrium quidem aeque patiens atque saxeus, multo tamen facilius, quippe levioribus particulis constans, dejicitur (16) et aptius ad privatos usus transfertur; quod in magnâ civium frequentiâ, adeoque soli caritate, vetustissimorum aedificiorum exitium necessario maturavit. Sic igitur, qua aetate *Byzantinum* architecturae genus finem habuit, nulla vulgo et passim superfuisse videntur excellentia pulchritudinis et elegantiae, ut pro illa aetate, exempla, nullusque adeo vetus et insitus harum venustatum amor ad novum architecturae genus, quod jam subolescebat, diligentissime excolendum animos praeparasse videtur.

Novum scilicet genus cum irrepsisse ajimus, intelligitur illud, quod incertâ appellatione, *Gothicum* hodie nominatur; quamquam *Gothicae* artis nomen, vetustioris, quam vulgo creditur originis (17), etiam antecedentem aetatem complecti videtur. Sed nos Batavi *Gothicum* genus hocce adpellare consuevimus, quod e vetustis unice ante oculos habemus et novimus: arcubus acutis constans, loco semicirculatorum, incredibiliter leve et tenue in fornicibus, firmissimum propter arcuum formam, exinde altissimum, et sublime, sed anteridibus, hoc est fulcris externis dedecoratum, nempe ut muri te-

(16) Adparet hujus argumenti priorem partem infirmam esse, si de illa agatur aetate, qua lateres coctiles ejusdem magnitudinis in usu erant, atque tophici murorum lapides. Quo autem tempore lateres minores fieri coeperint, investigare deficiente otio non potui: quod architecti fortasse conficient.

(17) Reperitur de aedificio, a CHLOTARIO I, Francorum rege, constructo. Vid. FIORILLO *Gesch. d. Zeichn. Künste* III *B. Frankr. p.* 7. Architectura nempe cum una eademque fuisse videatur in imperio Occidentali atque Orientali, nomen ei inditum est a *Gothis*, Italiam aliquamdiu obtinentibus; sicut et *Romanae* et *Italicae* appellatione eadem ars celebrabatur, quippe quae exerceretur modo a Graecis, modo ab Italicis artificibus. Vid. POWNAL, *on Gothick Archit.* (*Archaeol. Brit.* IX. *p.* 14); FIORILLO *Gesch. der Zeichn. Künste in Deutschl.* I. *p.* 19; STIEGLITZ *Alt-Deutsche Bauk. p.* 61, 94.

tectorum fornicatorum ponderi sustinendo pares esse possint. Novimus hoc genus, auditores, nec exempla, quae quotidie cernimus, adferre necesse est. Hoc est illud, cujus deformitates initio sermonis nostri in mentem vobis revocando, dissimulare tamen laudes nequaquam voluimus; et quaevis saecula suis laudibus censentur; et quae nunc male sedula adfectatio, qui aberrantis phantasiae pravi foetus judicantur, eae tunc erant venustates, ii certe in multis aedificiorum generibus artis progressus, si ad aetatem superiorem conferantur, ea omnino ingenii ad pulcritudinis, quamvis misellae, sed tamen pulcritudinis et elegantiae studium se informantis documenta. Et originem quidem nova architectura *Gothica* in *Germaniâ* habuisse, eademque, quamvis antea jam nota, circa saeculum modo XIII vulgata (18) et ad alias regiones translata fuisse videtur.

Sed ipsa haec aetas architecturae Gothicae, sic rogare videmini, ipsa haec nonne certe pares apud nostros majores architecturae progressus habuit, nonne paria monumenta hic terrarum reliquit atque peregre? Nonne sic idem ante FRANCISCUM I artis praestantissimae vigor apud nos reperitur, qui alibi, qui vigor modo quasi praecisus aut extenuatus sit per saeculi XVI bella Hispanica? Audio: et fateor nobilia multa aedificia esse condita: aedem *D. Martini* episcopalem (19) et alias plures *Trajecti ad Rhenum*, saeculo XIII ineunte; aedem *D. Georgii*, *Amisfurtensem;* paullo post aedem *veterem Amstelodamensem*, *D. Johannis Baptistae* et *Nicolai;* aedem *D. Mariae*, *Dordracenam*, utramque saeculi XIV; aedem *D. Livini*, *Zirizeensem*, quae sive ipsa, sive cuius in locum haec successit, cum esset celebris Cyriace (Κυριακή), ipsi urbi nomen dedit (20), saeculo XV (quae quidem aedes vulgo majores sunt, quam peregre in urbibus non primariis esse solent); praeterea aulam regiam *Haganam*, jam saeculo XIII a comite GUILIELMO II, rege Romano-

(18) Media est haec quodammodo sententia inter plures diversissimas.

(19) Effigies apud WIEBEKING, *Bürg. Bauk. Tab.* 120; ichnographia ib. *Tab.* 118.

(20) BOXHORN. in *Nehalenniâ* (ad calcem ABITZII *Belgae Graecissantis*) *p.* 581. Caeterum aedis hujus et turris talis, qualem perficere propositum fuit (est enim, sicut Coloniensis, imperfecta) effigies excusa est duabus tabulis aeneis majoribus, vulgo minus notis, cum annorum notis singulatim 1619, et 1657.

norum aedificatam (21), ne de plurimis aliis dicamus, quae ubique nobis se obferunt, cujusque generis unusquisque nostrum e patriâ urbe unum vel plura exempla sine dubio recordatur. Sed num idem omnino splendor adparet, qui peregre? Nempe, ut hoc utar, pleraeque aedes episcopales apud exteros, aut etiam aedes aliae ditiores artis Gothicae geminas turres ostendunt: in *Germaniâ*: *Coloniensis*, *Magdeburgensis*, *Argentoratensis*, *Ratisbonensis*; in *Belgio*, nobiscum conjuncto: *Antverpina*, *Bruxellensis* (22); in *Galliâ*: *Remensis*, *Suessionensis*, *Parisina*, *Rothomagensis*, *Ambianensis*; in *Britannia* itidem: *Westmonasteriensis*, *Cantuariensis*, *Eboracensis*, et omnino aliae permultae. Unicam turrem vero habet episcopalis aedes *Trajectina*, et paucae illae domus sacrae, quae binis ornatae aut adhuc sunt, aut fuerunt, *Daventriae* (23), *Arnhemiae* (24), *Trajecti ad Rhenum* (25) et prope nos Abbatia *Egmundana*, eae sunt antiquiores, artis *Byzantinae*, adeoque minus grandes, aut etiamsi fortasse e genere *Gothico*, tamen omnino minoris amplitudinis et praestantiae, quam qua alioquin saeculi XIII et sequentium aedificia sunt exstructa. Sed praeterea, si paullo accuratius circumspiciamus, aut diligentius recordemur, num in aliis quoque rebus, tantum curae aedificiis his aut ornandis, aut perficiendis, adhibitum dicamus, quantum peregre? Nullius fere aedis turris, praeter *Trajectum* (26) et proximas aliquot urbes, integra exstat: omnes fere aut truncatae adparent, aut ligneos apices recentioris et horridae fabricae gestant; nulli fere tectum suum fornicatum interius impositum est (27); a tectis exterioribus omnes ornatus, omnes flosculi, quibus *Gothica* architectura rigorem suum temperare alioqui consuevit (28), procul absunt: insignis est intra aedes columnarum et parie-

(21) Cf. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* l. VIII. extr. Effigies haud mala in *descriptione hodiernae Hollandiae* (*Tegenw. Staat*) et in *Itiner. Pictorio* ap. JOBARD.

(22) Utriusque imaginem vid. ap. WIEBEKING, prioris *Tab.* 85, 117, 120; posterioris *Tab.* 86. et in fronte *T.* III. Non quod eaedem non et in urbis utriusque descriptionibus, et seorsim in tabulis singularibus inveniantur; sed res ejusmodi difficilius peregre innotescunt.

(23) Aedes *D. Nicolai in colle*, de qua supra.

(24) Aedes *D. Walburgi*, hodie Catholicorum sacris adtributa, et *D. Johannis*, de qua in *Addendis* dicetur.

(25) Aedes *Monasteriensis vetus* et aedes *D. Nicolai*.

(26) Nec *Trajecti* integerrima; sed ruinâ partis superioris.

(27) Velut *Dordraci* et *Harderovici*, si bene memini.

(28) Exceptis paucis aedibus, velut *Amstelodamensi* aede novâ (*D. Mariae*), et *Trajectinâ* aede episcopali.

rietum nuditas et simplicitas: quae dotes in *Gothico* genere tantum abest ut laudi sint, ut potius barycephala (*) et tristia et incomta omnia efficiant. In qua reprehensione generali si quaedam meliora exempla, quae nos non fugiunt; omittimus, facile id brevitatis nostro instituto condonabitis.

Si igitur diximus, tres praecipue caussas conspirasse ad architecturae lumen in hisce terris exstinguendum: lapidum penuriam, bellorum civilium Hispanicorumque diuturnitatem, et sacrorum mutationem; — si primam harum caussarum in antiquiorum artis *Byzantinae* monumentorum exitium valuisse jam quodammodo ostendimus; jam eandem hanc quoque in aedificia *Gothicae*, sive *Germanicae* artis similem vim habuisse, fortasse mecum vobis persuadebitur: et reliquas duas adnumerandas esse mox patebit, et alias minoris potentiae caussas quasdam intervenisse credibile fiet. Quod enim de penuriâ lapidum, sculpturam recipientium, diximus, inde facile explicatur nuditas illa murorum, et columnularum tenuissimarum, in unam quasi fasciam collectarum, defectus. Tectorum vero nimia sobrietas in ornamentis, turrium truncatio, aut deformis reparatio, utrum a lapidis idonei egestate pendeat, si quis roget, animadvertat, velim, plumbi et lapidis schisti in illis tectis turribusque abusum, et deinde judicet an fallamur. Vultis alia argumenta? En, curiae municipales illae ornatiores, quales ostendunt Belgicae urbes *Gandavum*, *Bruxellae*, *Lovanium*, in totâ *Hollandiâ*, quod sciam, et reliquâ parte regni septentrionali nusquam exstant. In solius *Zelandiae* oppidis *Medioburgo* (29) et *Verâ* reperiuntur. Nempe *Zelandia*, ut praedictum est, lapide *Belgico*, qui sculpi possit, sola utitur. Idem fecisset *Hollandia*, si habuisset, unde faceret.

Haec igitur prima et naturalis causa nobis esse videtur, cur etiam quae monumenta architecturae *Germanicae* sive *Gothicae* apud nos adparent, ea minoris dignitatis, quam quae in aliis sunt regionibus, videantur. Enimvero ejusmodi defectus naturae neque ingeniorum humanorum solertiâ, neque ardore et studio artis redimuntur: ii omnia hominum incepta a primo limine et introitu arcent atque repellunt: ii nihil generosi, nihil praestans in civium mente nasci et habitare patiuntur. Frustra, ô Babylon, Aegyptiaci templi-

ae-

(*) Vocabulum hoc VITRUVIANUM in SCHELLERIANI Lexici versione Belgicâ minus bene redditum esse videtur. Opponitur *eleganti proceritati*.

(29) Hujus est, quanquam parva, tamen satis bona effigies in *Tegenw. Staat van Zeeland.*

aeternitatem, Attici simulacri veritatem adsecuturam te speraveris. Illam praestat granites, lapis Niloticus, hanc Penthelicae fodinae Pariaeve; non tua argilla, et gypsum, et bitumen (30).

Caeterum accesserunt fortasse et aliae caussae minoris momenti. Omnes enim provinciae, quae nunc septentrionales vocantur, unico tantum episcopo erant subjectae. Non quod monasteria et monachorum ordines non totidem, ac plures fortasse apud nos, quam alibi fuerint (31); sed magnam aemulationem inter inferiores quoque parit aemulatio principum. Nisi episcoporum novorum institutio saec. XVI a Pontifice tentata per sacrorum publicam mutationem irrita, et omnino publica Europae, et vero artium conditio mutata fuisset, longe magnificentiores fortasse aedes sacrae vulgo, tam episcopales, quam monachorum conspectae fuissent, certantibus inter se principibus. Nunc, ut aedes sacrae manserunt imperfectae, sic monasteria fuerunt pleraque lateritia et inornata, quod hodieque cernimus, cum eorum pars maxima piis usibus, verbi caussa, nosocomiis, scholis aut etiam usibus Academicis, quale hoc est aedificium, sint adtributa.

Cum vero cogito, in *Britanniâ*, in *Galliâ*, in *Germaniâ*, non tantum monachos fuisse ipsos architectos aedium suarum, sed et fabros et operas, cum cogito, id muneris praecipue in Benedictinos incubuisse, et vero Egmundanos monachos ex hoc ordine fuisse; cum cogito, in iisdem illis regionibus collegia fuisse quaedam arcana, hodie virorum doctorum Britannorum Germanorumque opera ad publicam notitiam celebrata (32), *fabrorum liberorum*, penes quos initio, certe a saec. X servata, exculta, et occulta ars ar-

(30) *Gypsum* Babyloniae adtribui, auctore RAIMONDIO, qui sic corrigit RICHII narrationem de *calce*. (RICHE, *Voyage aux ruines de Babyl.*, *trad. par* RAIMOND, *Paris* 1818. 8vo. *p.* 62, 153, 162.) Omnino magna est Babyloniae et Bataviae similitudo, tam in penuriâ lapidis, usuque laterum coctilium, quam in operibus aquariis.

(31) Cf. PARS, *Katw. Oudh.* p. 328. De *Belgio* vid. FIOR. *Gesch. d. Zeichn. Künste in Deutschl.* III. p. LIX sq.

(32) POWNAL *Origine and Progress of Gothic Archit.* (*Archaeol. Brit. IX. p.* 110. praec. *p.* 118.) In primis KRAUSE, *die drei älteste Urkunden der Freymaurer-Brüderschaft.* 1810. 8vo. 2 Bd. et HELDMANN, *die drei älteste geschichtlichen Denkmäler der Deutschen Freymaurer Brüderschaft* (uterque mihi tantum alienâ auctoritate notus); STIEGLITZ, *Alt-Deutsche Baukunst.* p. 126, 177—192, et in *Appendd.*; LINDNER, *Mac-Benac of het stellige der Vrijmetselarij*, vert.: *Leyden* 1820, princ.; WIEBEKING, praecip. *T.* III. *praef.*

architecturae, non nisi postea aliis mysteriis loco cesserit; subit saepe rogare, utrum inter monachos nostrates defuerint architecti, et collegia illa *liberorum architectorum* hic loci olim ignota manserint, et utrum haec tacita caussa reliquis accesserit, cur turres absolvi, cur fornicata tecta aedibus sacris imponi non potuerint? Quam dubitationem cum publice hic proferendam censeo, cum fateor defuisse mihi et otium et facultatem in eam rem, quae in tantâ vetustate jam minime arcana esse debet, inquirendi; nequaquam, quasi ipse mihi in reliquis sufficiens, hoc in defectu veniam datum iri confido: et probe scio, reverentiam, audientium coronae debitam, non melius ostendi, quam diligentissimâ oratoris praeparatione. Verum quandoquidem ejusmodi investigatio a meâ provinciâ est aliena, id profiteor me exoptare, ut, quibus contingunt et opportunitas et otium, hi ad manus operi admovendas, litterarum caussâ, etiam atque etiam accendantur.

Habetis jam partem caussarum, propter quas dixi, ne architecturam quidem *Gothicam* in nostris provinciis septentrionalibus praeclara suae dignitatis monumenta reliquisse. Reliquas causas vix opus esse censeo in mentem auditorum revocare. An vero quis ignoret, in mutatione sacrorum, quae seculo XVI accidit, omnibus in urbibus non tantum simulacra sanctorum per iconoclastas furiose confracta, sed et ingens quibusvis ornamentis damnum esse illatum? Ecquis non intelligit, illam violentiam, si quid adhuc in aedibus sacris pulcri aut culti supererat, minora simulacra cum basibus et parvulis fastigiis, a columnis, a januarum postibus, aliisque aedium partibus, ultimo conatu abstulisse et eripuisse: ita ut quae aedificia neque olim valde praestantia fuissent, hodie tanquam nuda et rasa, sed dealbata ossa gigantis adpareant? Ecquem praeteriit recordatio bellorum civilium, quae inde a medio saeculo XIV usque ad finem XV gesta inter *Heekeranos* et *Bronckhorstios*, inter *Cabelliavios* et *Hoeksianos*, magnae parti arcium et praetoriorum nobilium ultimum exitium paraverunt (33), ita ut hae arces, vel propter mutatam bellorum rationem, invento magisque frequentato pulvere pyrio (34), vel propter insecutas turbas bellaque Hispanica, vel propter multorum nobilium Hispanissantium exilium, propterque nobili-

33) Cf. PARS *Katw. Oudh.* p. 122 sqq.; 359; 453.

(34.) Non ante medium sec. XIV. ut videtur. Cf. BECK, *Weltgesch.* IV. p. 848.

litatis liberâ republicâ imminutum splendorem et divitias; instaurari aut nunquam, aut non nisi recentiori tempore et plane diversâ formâ potuerint?

Haec igitur, auditores, erat architecturae patriae conditio saeculo XVI; quo potens rex FRANCISCUS I in florente regno *Galliae* arti praestanti splendorem novum et incognitum conciliare potuit. Sic cum Italici artifices, in *Galliam* translati, in regem incidissent, artium et elegantiae et magnificentiae miro amore captum, in potentes per feodalem successionis rationem vasallos, hoc est principes et primores regni, eosque naturâ suâ regii exempli imitatores, in sacra illa Romano-catholica aut inconcussa, aut certe permanentia, quae grandes aedes, multiplicia monasteria, ornamentorum profusionem requirebant; cum adeo publicum artium amorem, et earum exercendarum locum materiemque invenirent, quibus artibus tantummodo novum campum monstrare, in quem sponte excurrerent, opus erat; in nostris terris septentrionalibus eorumdem artificum schola, cum, ut fit, huc se propagaret, invenit animos, nullo praecipue architecturae amore captos; exempla, quae superessent, antiqui generis, speciosiora paucissima, privatos exhaustos, principes civitatis divitiis immensis nullos, nova sacra, quae in simplicissimo adparatu arcem et praesidium suum posita esse opinarentur, rempublicam nascentem, vix confirmatam, nec nisi in parcimoniâ et frugalitate vires suas collocantem. Quae, Di boni, artis emendatio, ita comparatis rebus externis, cogitari poterat? Sopitae sunt hodie, auditores, in hoc artium genere nostratum ingeniorum vires et facultates; non exstinctae. Et memini tempus, me puero, quo frequentissima in societatibus litterariis quaestio proponi solebat: *quae caussae fuerint, cur vigente picturâ, patria nostra neque architecturam neque sculpturam habeat?* Ad quam quaestionem utrum responsio sit data, neque recordamur, neque id nunc agimus; id tenemus, vulgo homines, architecturam nullam esse, confiteri (35). Et

(35) Probat hoc etiam recens D'ESCURY, v. nob., academiae nostrae curatoris, liber *Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen*, qui dum, domestica laudando, patriam cariorem efficere laudabiliter studet, nihilominus nullam ab architecturâ civili nostratibus commendationem petere aggressus est (*T.* I. *p.* 28). Quam porro ad artem proferendam cum ab aliquo inde tempore *Societas* Amstelodami constituta sit *Architecturae Promotrix*, haec propositâ quaestione *de compendii Architecturae in usum fabrorum optimâ formâ*, dissertationem architecti DE PUYDT Caroloregiensis praemio ornavit, quae (*p.* 38. vers. Gall.) haec verba memorabilia habet: « L'architecture n'est malheureusement que « trop

Et revera, cum expulsa sit ars illa *Gothica*, quae ad saeculum usque XVI aut floruerat aut perstiterat, nulla tamen in hujus locum successit, cum nulla fere aedificia publica alicujus momenti sint facta: quod quidem ornamentorum hic illic locum invenit, *Italici* quidem generis, post FRANCISCUM I in Europam inducti, imitatio est, sed exilis et misella. Et adeo quidem laudem grandibus inceptis quaerere, adeo animum ad generosiores admirationis et voluptatis purioris affectus expandere et explicare dedidicimus, ut vulgo *pulcrum* aliquid vocare, sermone Batavo quotidiano, quasi erubescamus, et scholastice nos loqui putaverimus, nisi, pro *pulcro*, vel *modice*, vel *amoene*, vel *nitide* factum frigide dixerimus.

Quam igitur vellem, quam beatum me putarem, si possem id efficere, quod a regis optimi consiliis non alienissimum esse, persuadere mihi soleo, ut Archaeologicae scholae juventutis animos teneriori quodam artium et antiquarum venustatum amore imbuerent, ut juventus illa nostra, quae non modo eas antiquitatis partes acceptura est, quibus artifices erudiri soleant, sed quae simul ex ipsis fontibus disciplinas litterarum severiores haurire perget, quaeque, decurso spatio Academico, vel rempublicam tractatura vel omnino rebus agendis praefutura est, Graecorum Romanorumque exemplorum pulcritudine jam a primis initiis caperetur! Non est augustior inter artes humaniores, quam architectura, quae hominem circumquaque cingens, seque supra extollens, et reconditam quandam in eo imbecillitatis suae conscientiam excitat, et animum percellit; nulla est, quae magis universe humanitatis culturam pro-

« trop negligée dans quelques unes de nos provinces; il y a trop peu d'hommes qui puissent exercer cette profession, et parmi ceux qui passent pour architectes, il en est encore bien peu qui le soient reëllement. Il suit dela, que les constructions se font en général sans projets fixes et sans estimation préalable; l'exécution est confiée aveuglement à des hommes sans théorie et sans expérience, ou à des ouvriers ignorants et entêtés. Les propriétaires eux-mèmes, accoutumés à ne voir, à n'entendre que des prétendus artistes sans connaïssances vouloir concevoir et diriger des travaux, finissent par se croire plus architectes qu'eux, et font enfin construire sous leurs yeux et d'après leurs propres lumières. Aucune solidité ni commodité dans les maisons particulières, point d'élégance ni de style, aucun caractère dans les édifices publics, les convenances les plus essentielles blessées ou omises, sans qu'on semble s'appercevoir des consequences facheuses qui en resultent." — Vid. *Verhandelingen uitgegeven door de Maatschappy tot aanmoediging der Bouwkunde.* 1ste *Stuk,* (*Amst.* 1822. 8vo.) Quo loco regni nostri provinciae Meridionales spectari haud videntur.

promoveat, quippe ipsa nullis museis concluditur et ab oculis removetur; nulla est, quae certius agat, quippe quae praetereuntes, quovis tempore, quavis horâ, quavis animi vel remissione vel intensione, advertit et afficit. — At quantos sumtus, quam prodigam venturam aetatem nobis hoc votum portendit! quam cito laborantes jam publici reditus, funditus exhausti, alteram in posteros nostros aerarii ruinam impingent! Sic video, sic scio, vestrum seniores et prudentiores, etiam qui caetera benigne acceperint, tacite arguere. At cum objectionem praeviderim, cum gentis nostrae indolem, et vitia et virtutes perpendere fortasse non neglexerim, vos, quaeso, et bonâ cum veniâ, credite, me non omnino incogitanter locum, paucis tactum, adtingere ausum, et non sine aliquo consilio architecturae patriae historiam enucleare conatum; quae ars potius naturâ soli, et fortuitis eventibus jacuerit et languerit, quam gentis Batavae primaevâ indole et ingenio. Non est patrium, non est Batavorum, auditores, in sordibus lutescere; non est nostrum, sed Turcarum est, quidquid subtiliores animi motus excitat, tanquam ineptias nugantis populi adspernari. Patria illa frugalitas et parcimonia tenacior, omnium sumtuum, unde nihil foenoris speraretur, vitatrix, non in antiquâ Hollandorum, Trajectinorum aut Gelrorum indole sita est, sed e bellorum Hispanicorum necessitate emersit (36); neque naturâ suâ et necessario architecturae meliori omnes aditus praeclusit, sed casu tantum ita directa est, ut architectura excluderetur. Neque enim ista frugalitas semper aeque necessaria fuit, neque semper servata; sed ingentes divitiae, a privatis collectae, sopito architecturae amore, alios exitus, alios luxuriae et vitae amoenitatibus canales quaesiverunt et invenerunt. An vero cui ignotae sunt villarum, quas mercatores nostri pecuniosi aedificarunt, impensae, quae, tantum abest, ut frugalitatis sint documenta, ut potius pleraeque villae haud exiguam redituum partem absorbeant? An cui e memoriâ excidit, quo tempore Batavi navali lucro immenso ditari coeperant, paucis annis post finitas *Inducias duodecennales*, insania luxuriantis pecuniae, in floribus, maximeque tulipis emendis (37)? Mirari solent peregrini homines, cum nostras terras adeunt, pretium cancellorum, vel aeneorum, qui in basilicis chorum ab aede-

(36) VAN WYN *Historische Avondstonden* II. *blz.* 71.

(37) Circa annum 1637: WAGENAAR l. XLIII. §. 9.

de separant, vel ferreorum, qui in villis nostratibus portarum officio funguntur; mirari solent marmora pretiosa ex archipelago Graeco, quae vestibulorum, quae scalarum, quae etiam culinarum nostrarum parietes tegunt (38). Scilicet haec omnia post Hispanica bella, florente republicâ inducta, ostendunt vel profusionem; sed quae, deficiente aliâ sumtuum ad vitae ornamentum faciendorum viâ, hosce ignobiliores exitus invenit. Et revera excitatae quoque sunt apud quosdam cives ingenii facultates, aliquamdiu latentes, et villarum quarumdam architectura aut inculpata est, aut etiam valde laudabilis. Sed quid rei est? Publica monumenta, quae multo potius, quam privata, populi plebisque animos decoris sensu imbuunt, — cum respublica inter multos dominos divisa esset, nulla facta sunt. Scilicet aliter apud majores nostros comparatum erat, aliter apud Romanos:

COMMUNIS *illis census erat brevis;*
PRIVATUS *ingens* (39).

Et si qui summi magistratus publicis reditibus largioribus praefecti essent, hos quoque generosius sensisse, et felicius perfecisse abunde ostendunt celebrata illa curia Amstelodamensis et curia Groningana, Roterodami vero tam Basilica mercatoria, quam porta Delphena. — Et vero etiam architectura castigatior non adeo exsuperat impensas aedificiorum male structorum; forma pulcritudinem facit, non moles; lapidis ad sculpturam idonei defectui hodie facile medemur; conjunctum cum Batavis Belgium, egregiorum exemplorum ferax, aemulationem sine dubio excitabit; et tandem, si quid fortasse paullulum sumtuum, ultra quam solebat, impendi debeat, aut in solum, aut in ornatum, aut in architecti periti mercedem, id omne facile compensabunt humanitatis progressus, populique ad ingenuas artes, ad facultates ingenii explicandas, ad vitam illam cultiorem, quae artes et opificia alit et sustentat, praeparati et emolliti animi; id compensabit procerum rei publicae gloria, et regni, et aetatis, qua vivimus, celebritas.

Ars

(38) Ne dicam de selecto politoque lapide coctili a Vechtl fluvio, frontibus aedium inserviente, ne de vitro speculari fenestrarum, caet.

(39) Horat. Od. II. 15. v. 13. PRIVATUS *illis census erat brevis.*
COMMUNE *magnum.*

Archaeologiae cum artibus recentioribus conjunctionem me tractaturum professus sum, et vos, auditores, a me, ut de sculpturâ quoque, de picturâ, de caelaturâ dicerem, merito exspectastis. Ego autem *architecturae*, quasi reliquarum incuriosus, omne tempus, omnes laterum vires impendi, et videor sic *magni promissor hiatûs*. At tueor me summorum imperatorum nostrae aetatis exemplo, qui velitationibus et castellorum secundariorum oppugnationibus neglectis, ipsam arcem et caput regni, ipsam metropolin rectâ petiverunt. Multo enim facilius, si quid ad reliquas artes lucri ex Archaeologiae disciplinâ sperari possit, id aut instituti alicujus veteris emendatione, aut novo, si opus sit, commento aliquo conficietur, quam elegantiori alicui aedificio struendo solum praeparabitur. Pictura historica et sculptura, quae, a mutatis inde a saec. XVI sacrorum ritibus, alimentum in aedibus sacris ornandis non amplius inveniebant, quaeque exinde elanguerant et emortuae erant (40), regis magnanimi auxiliis jam reviviscunt, et quod in basilicis amiserant, in exornandis principum palatiis auxilium inveniunt. Quid requiritur, ut eaedem iterum in privatorum musea, in publica aedificia, quasi postliminio, recipiantur, sive ad rerum egregie gestarum memoriam, sive ad virorum magnorum honores celebrandos, nisi tempus et usus? Quod si nostra disciplina futurorum emtorum, haud secus atque artificum juniorum, animos elegantiâ et harmoniâ lineamentorum, quae in statuis antiquis cernuntur, rectâ rituum, vestitûs, supellectilis veteris cognitione praeparare et instituere cupiat; quam proclive est, confidere tempori et augescenti in dies studiorum amori! quam non ineptum est credere, vocem illam meam, ut Academia Picturae privata, olim a republicâ sustentata, nunc derelicta, aliquando arctius cum museo antiquario conjungatur, utque eadem plasticen una cum picturâ tradere velit, non perpetuo surdis auribus jactatum iri! Quod si quid artes et publicus venustatis sensus damni ceperunt, tunc cum monetae publicae novae invenusta regni insignia, aut litterula singularis insculpta sunt, id sarcivit et reparavit novissimum regis decretum, ut singuli quotannis nummi, in memoriam rei alicujus praeclarae, publice cuderentur.

Si quid igitur lucri ejusmodi ex Archaeologiae frequentiore disciplinâ, ad ar-

(40) Fiorillo *Zeichn. Künste in Deutschl. II. p.* 277; *III.* p. xci et 115; roscoe *in vita* leon. X. T. IV. p. 103. (ed. Belg.)

architecturam, picturam, sculpturam sperare et indicare ausi simus; exemplo nitimur *Italiae Galliae*que. Et vestrûm fortasse alicui, auditores, in mentem veniat, nunquam fere eandem rem bis eodem modo et eodem cum effectu peragi posse, et saepissime, contra, eosdem effectus e diversissimis conatibus esse editos. Et nos meminimus vetus illud:

— peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit;

et nos, cum animadvertimus exempla et opera vicinorum Belgarum, quibuscum in unum regnum coaluimus, — cum gratâ mente recordamur, quot quamque egregiis nova haec docendi provincia ab octo inde annis doctrinae instrumentis a rege liberalissimo sit ornata, speramus, auditores, confidimus, tenues et lentos hosce conatus, et publice, quod precamur, perpetuo sustentatos, non omnino sine successu fore. Ita regis voluntate, qui me arctiori cum academiâ vinculo connectere non dedignatus est, — ita vestro, curatores illustrissimi, favore, quibus non prorsus displicuisse meum, quidquid fuit, opellulae, jam a pluribus inde annis grato animo animadverti, ita, collegae conjunctissimi, vestrâ amicitiâ et auxilio, ita vestrâ, juvenes ornatissimi, modestiâ eveniat. Ita velit D. O. M., ita faxit!

ADDENDA.

P. 5. not. 5). Aedes *Mosa-Trajectina*, *D. Servatii*, exhibetur item in *Verheerl. Nederl. II. n. 125 sqq.*

P. 6 et 10). *Byzantini* generis aedibus sacris, (adhuc exstantibus, an destructis, non dixerim) iisque geminis turribus ornatis, adnumeranda omnino est *D. Johannis*, *Arnhemensis*, cui postea chorus generis *Gothici* additus fuit.

Effigies, quae sero mihi innotuit, conspicitur in sylloge laud. *l. n. 83, 85.*

P. 10. Aedes *D. Walburgi; ibid. n. 87, 88.*

NOTITIA LIBRORUM TABULARUMQUE, ARCHITECTURAM MEDII AEVI ILLUSTRANTIUM (1).

Qui medii aevi architecturam prae aliis scripto illustraverunt, Britanni adhuc sunt et Germani.

— Et *Brittanniam* quidem si spectes, architecturae illius cognitio hauritur vel e majoribus collectionibus, vel e modicis libellis, plerumque dissidia doctorum continentibus, vel e descriptionibus singularibus aedium tam sacrarum, quam nobilitatis fe alis.

Primo loco recensendus est:

* Bentham, *History of Ely Cathedral* (2), qui, quamquam e tertio genere, primus tamen deditâ operâ (3) argumentum nostrum critice illustrare instituit.

Sequuntur collectiones:

* Grose, *Antiquities of England and Wales* (4).
* King, *Munimenta Antiqua* (5).
* Britton, *Architectural Antiquities of England* (6).
* Ejusdem, *Cathedral Antiquities of England* (7).

Plures dissertationes in *Archaeologiâ Britannicâ* (8).

Plu-

(1) Asteriscus, quibusdam titulis praefixus, significat me libro non usum esse, neque adeo fortasse ejusdem inscriptionem accuratissime enotasse. Caeterum urbium nomina hodierni usus servare satius duxi, quam Latine reddere.

(2) *Cambridge* 1771. 4to.

(3) *Deditâ*, inquam, *operâ*: nam alioqui temporis ordine praecedit nota Wartoni ad Spenser's *Fairy Queen*. — vid. infra *Essays on Gothic Architecture*.

(4) *Lond.* 1773. *III vol. forma 4ta.* sive *XII vol., forma 8va.*

(5) *Lond.* 1799—1805. *IV vol. folio.*

(6) *Lond.* 1807. *IV vol. 4to.* — *vol. V.* modo prodiisse nunciatur.

(7) Prodierunt jam aedes episcopales urbium *Exeter*, *Peterborough*, *Wells*, *Canterbury*, *Oxford*, *Lichfield*, *York*, *Winchester*, *Norwich* et *Salisbury*. 4to.

(8) *Lond.* 1770 *seqq.* *XX aut plur. vol,* quorum partem tantum novi.

Plures item in libro qui inscribitur: * *Vetusta Monumenta: published by the Society of Antiquaries* (9).

Aliae vero collectiones, v. c.:

* DUGDALE, *Monasticon Anglicanum* (10), et
* *Bibliotheca Topographica Britannica* (11), architecturam, quod sciam, non praecipue adtingunt.

Minus etiam mihi nota sunt:

* LYSON, *Magna Britannia* (12).
* LYSON, *Ecclesiastical Topography* (13).
* GOUGH, *British Topography* (14).

Disputationes breviores et compendia fere sunt haec:

Essays on Gothic Architecture: utilis sylloge locorum e libris WARTONI, BENTHAMI, GROSII et MILNERI congestorum. 1808. (15).
WHITTINGTON, *Ecclesiastical Architecture of France*, 1811.
MILNER, *Ecclesiastical Architecture of England*, 1811.
HAGGITT, *Two letters on Gothic Architecture*, 1813 (16).
HAWKINS, *History of Gothic Architecture*, 1813.
HALL, *Origin of Gothic Architecture*, 1813 (17).
RICKMAN, *Attempt to discriminate the styles of English Architecture*, 1819.
GUNN, *Inquiry into Gothic Architecture*, 1819 (18).

Denique peculiares aedificiorum descriptiones editae sunt

a* MILNERO (*Winchester*).
a* BRITTONO (*Bath*, et *Bristol*) (19).

(9) *Lond.* 1747—1816. *IV vol. folio.*
(10) Novissima editio facta a CALEY, caet. *Lond.* (LACKINGTON).
(11) *Lond.* 1790. *VIII vol. 4to.*
(12) *Lond.* 1806. *plur. volumin. 4to.*
(13) *Lond.* 1811. *4to.*
(14) *Lond.* 1780, *II vol. 4to.*
(15) Plerique horum libellorum prodierunt *Londini* apud TAYLOR, in bibliopolio architectonico: utilissimo instituto, cui plurimi libri in architectura principes debentur.
(16) Typis vulgatum *Cantabrigiae.*
(17) *Londini 4to.*
(18) Caeterum ejusdem fere argumenti videtur esse libellus hic: * J. DALLAWAY *Observations on English architecture.*
(19) *Lond.* 8vo.

a Societate *Antiquariâ* (*Society of Antiquaries*) (*St. Stephen-Westminster; Exeter, Bath, Durham, Gloucester*).

a MILLERO (*Ely*) (20).

— In *Germaniâ* architectura medii aevi recentius, quam in Britanniâ, aliquod praecipuum studium invenit. Praeiverat quidem suis jam anno 1773 GÖTHIUS (21), sed ita ut per insecuta bellorum tempora paucos, qui sequerentur, haberet (22). Pacis demum universae opportunitas ardorem in hoc studium excitavit.

Inter scriptores generaliores FIORILLO est, *Geschichte der Zeichnenden Künste*, qui per plures tomos, cum occurrit, de architecturâ agit, cuique multae magni pretii notitiae litterariae debentur (23);

et WIEBEKING, *Bürgerliche Baukunde* (24): qui liber locupletissimum adhuc thesaurum continere videtur omnis aetatis et regionis aedificiorum.

Sequuntur: STIEGLITZ, *Alt-Deutsche Bauart* (25).

MÖLLER, *Monumens de l'Architecture Allemande* (26).

BÜSCHING, *Einleitung in die Geschichte der Alt-Deutschen Bauart* (27).

DOM. QUAGLIO, *Sammlung denkwürdiger Gebäude des Mittelalters in Deutschland;* alio titulo: *Merkwürdige Gebäude des Teutschen Mittelalters* (28).

BÜSCHING, *Reisen durch einige Münster* (29).

Denk-

(20) *Lond.* 1808. 8*vo.*

(21) Cujus de aede Argentoratensi scriptio iterata est in ejusdem *Kunst und Alterthum* (*T. IV. P.* 3. *p.* 12). Sed memorabilis est exempli, et omnino comparanda GÖTHII ipsius nova de eodem argumento dissertatiuncula, *quinquaginta* post annis composita. (ibid *P. II. p.* 139.)

(22) Cf. SULZER, *Theorie der Schönen Künste* in v. *Bauart. T. I. p.* 307.

(23) *Gött.* 1798—1808. V *vol. Italien, Frankreich, Spanien, Gross-Britannien.* Seorsim prodiit ejusdem *Geschichte der Zeichn. Künste in Deutschland und den Niederlanden. Hannov.* 1815—1820. IV *Vol.* 8*vo.*

(24) *München* 1821. IV *Vol.* 4*to.* cum tabulis in plano et in *fol.* Ejusdem *Mémoire sur l'état de l'architecture civile dans le moyen age* (*Munich* 1824. 4*to.*) et *Cathédrales de Reims et de York* (*Munich* 1825. *fol.*) excerpta sunt e majoris operis *Tom. III.*

(25) *Leipz.* 1820. 4*to.* cum tab. *fol.*

(26) Item Germanice. — *Darmst.* 1819. *fol. Vol. I.* cum *Vol. III.* pluribus fasciculis.

(27) *Breslau* 1821. 8*vo.*

(28) Primum *München* (apud ZELLER); postea *Carlsruhe* (apud VELTEN) *II Vol. fol. maj.* (I. V. s. a. sed circa a. 1821; *II V.* 1823)

(29) *Leipz.* 1819. 8*vo.*

Denkmale Deutscher Baukunst am Ober-Rhein (30).

Mittheilungen aus dem Gebiet Histor-Antiquar. Forschungen, *herausgegeben vom Thüringisch-Sächsischen Verein* (31).

* *Die Bergvesten und Ritterschlösser der Oesterreichischen Monarchie* (32).

COSTENOBLE, *Ueber Alt-Deutsche Architectur* (33), quamquam titulo generaliori, refertur, puto, praecipue ad aedem episcopalem *Magdeburgensem*.

Alia de peculiaribus aedificiis opera sunt haec:

MÖLLER, *Ueber die Original-Zeichnung des Doms zu Kölln* (34).
* BOISSERÉE, *Der Dom von Kölln* (35).
HUNDESHAGEN, *die Gothische Kapelle zu Frankenberg* (36).
SCHWECHTEN, *der Dom zu Meissen* (37).
F. H. MÜLLER, *die St. Katharinen Kirche zu Oppenheim* (38).
H. SCHREIBER, *das Münster zu Freiburg im Breisgau* (39).
HUNDESHAGEN, *der Pallast zu Gelnhausen* (40).
BÜSCHING, *das Schloss zu Marienburg* (41).

— *Gallicos* libros complures nobiliores vixdum mihi quodammodo innotuisse doleo, ita ut, quantum inde subsidii ad studium architecturae medii aevi peti possit, dicere non habeam. Quem defectum caeterum quivis doctior facile supplebit. Sunt autem:

* MONTFAUCON, *Monumens de la Monarchie Française*;
* MILLIN, *Antiquités Nationales* (42).
* WILLEMIN, *Monumens Français inédits* (43).
* DE LA BORDE, *Monumens de la France*, *classés chronologiquement* (44).

* LE

(30) *Freiburg* 1825. *fol.* cum descriptione *forma 8va.*
(31) *Naumburg* 1822. *4to.* Fasc. 1—4.
(32) *VII voluminibus.*
(33) *Halle* 1812. *fol.*
(34) *Darmst.* 1818. *4to.* cum tab. *fol.*
(35) *Stutg.* et *Paris* 1821. *fol. maj.*
(36) *Francf. a. M.* 1808. *fol.*
(37) *Berlin* 1823. *folio.*
(38) *Darmst.* 1823. *fol.*
(39) *Freiburg im Breisg.* 1820. *8vo.*
(40) *Mainz* 1819. *fol.* ed. 2; sed prostat apud auctorem.
(41) *Berlin* 1823. 4to. cum tab. *folio.*
(42) *Paris* 1790. *V Vol. 4to.*
(43) *Paris* 1806. *II Vol. fol.*
(44) *Paris* 1815. *V Vol. folio.*

* Le noir, *Musée des Monumens Français* (45).
Chapui, *Cathédrales Françaises* (46).
* Prout, *Picturesque buildings of Normandy* (47).
* Cotman, *Architectural antiquities of Normandy* (48).
* Pugin *and* le keux, *Architectural antiquities of Normandy* (49).
* Dawson turner, *Tour in Normandy* (50).
* De golbéry *et* schweighaeuser, *Antiquités de l'Alsace* (51).
* Nodier, taylor et de cailleux, *Voyage Pittoresque dans l'ancienne France* (52).

Singularia aedificia paucos adhuc descriptores artis peritos invenerunt. Sunt tamen :

Sauvan *et* schmit, *Palais de Justice, conciergerie et sainte Chapelle de Paris* (53).
Gilbert, *Basilique Métropolitaine de Paris* (54).
Gilbert, *Eglise Métropolitaine de N. D. de Rouen* (55).

Plures tamen minoris momenti syllogae, tam ex aere quam e lapide (56) descriptae prodierunt; nomine fere *Itinerariorum Pictoriorum*.

— *Italiae* aedificia, quae *Gothica* dicuntur, in omnibus descriptionibus majoribus, tabulis ornatis, reperies; inprimis in : *Stedeboek van Italie*, et in graevii, burmannique *Thesauro Italico.* Sed magis deditâ operâ in :

Seroux d'agincourt, *Histoire de l'Art par les monumens* (57), qui pleraque exempla sua ex Italiâ desumsit, ubi degebat.

Addatur :

Gutensohn *und* knapp, *Denkmale der Christlichen Religion oder Basiliken Roms* (58).

Ruhl.

(45) *Paris* 1801. *VI Vol.* 8*vo*.
(46) *Paris* 1823—1826. *fol. Fasc.* 1—6.
(47) *Lond.* 1821.
(48) *Lond.* (fere circa eundem annum) 4. part.
(49) *Lond.* 1826. 3. *part.*
(50) *Lond.* 1820. *II Vol.* 8*vo*.
(51) *Paris* 1825—26. 20 *livrais. fol.*
(52) *Paris* 1820. *folio.*
(53) *Paris*, (*s. a.*) 1826. *Fasc.* 1, 2. *fol.*
(54) *Paris* 1821. 8*vo*.
(55) *Rouen* 1816. 8*vo*.
(56) Praecipue apud delpech.
(57) *Paris* 1823. *VI Vol. fol.*
(58) *Rom* 1822. *fol. Fasc.* 1—3.

RUHL, *Kirchen, Palaeste und Kloster in Italien, oder Denkmale der Baukunst in Italien* (59).

Et, de peculiaribus quibusdam aedificiis:

La metropolitana Fiorentina illustrata (60).
DEL ROSSO, *Tempio di S. Giovanni di Firenze* (61).
FRANCHETTI, *Storia e descrizione del Duomo di Milano* (62).
Nuova descrizione del Duomo di Milano (63).

— Simile architecturae genus, quod in *Hispaniâ*, maxime per Arabes, viguit, cognoscitur ex his libris:

* *Antiguedades Arabes de España (de Granada y Cordoba)*, (editis ab Academiâ Architecturae Matritensi) (64).
* MURPHY, *Arabian Antiquities of Spain* (65).
DE LA BORDE, *Voyage Pittoresque de l'Espagne* (66).

— De *Lusitaniâ* nihil ad meam pervenit notitiam, nisi:

* MURPHY, *Monastery of Batalha* (67).

—Tandem extra Europam quae sunt medii aevi aedificia, sive quis peculiare Arabicum architecturae genus distinguat, sive minus, inveniuntur in Itinerariis majoribus, minoribusque et *Itinerariis Pictoriis*. Sic *Aegyptus* quaeratur in *Description de l'Egypte (Etat Moderne)*; *Syria* et *Asia Minor* in MEYER, *Views in the Ottoman Dominions*; reliquae Turcici imperii regiones in RACSZYNSKI, *Malerische Reise*; eaedem, et *Persia*, apud DE BRUYN et CHARDIN; regnum *Maroccanum* et *Arabia* (item *Syria* et *Palaestina*) in ALI BEY EL ABASSI, *Travels*; *India*, in DANIELL, *Oriental Scenery*.

(59) *Darmstadt* (s. a. sed circa a. 1822.) *Fasc.* 1—5.
(60) *Firenze* 1820. 4*to.*
(61) *Firenze* 1820. 8*vo.*
(62) *Milano* 1821. 4*to.*
(63) *Milano* 1820. 8*vo.*
(64) (*Matriti*) 1804. *fol. maj.*
(65) *Lond.* 1816. *fol.*
(66) *Paris* 1807. *IV Vol. fol.*
(67) *Lond.* 1795. *fol.*

ERRORES TYPOGRAPHICI.

P. 20	v. 8		f dalis	*leg.*	feodalis
— 22	not.	(21)	scriptio	—	scriptio anni 1773
— —	—	(26)	*Vol. III.*	—	*Vol. IV.*
— 23	—	(44)	*V Vol.*	—	*III Vol.*
— 24	—	(53)	(s. a.) 1826.	—	1825.

PETRI JOANNIS UYLENBROEK

ORATIO

DE

HODIERNI PHYSICES ASTRONOMIAEQUE STUDII PRAESTANTIA,

HABITA A. D. XXX SEPTEMBRIS ANNI MDCCCXXVI,

QUUM EXTRAORDINARIAM PHYSICES ET ASTRONOMIAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SUSCIPERET.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, VIRI PERILLUSTRES!

RECTOR MAGNIFICE!

CIVITATIS ET AGRI LUGDUNENSIS JUDICES, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

AMPLISSIME CIVITATIS CONSUL ET RELIQUI MAGISTRATUS, QUIQUE UTRIQUE ORDINI AB ACTIS ESTIS, VIRI SPLENDIDISSIMI!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES CLARISSIMI!

ARTIUM ET LINGUARUM LECTORES DOCTISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES PERITISSIMI!

LECTISSIMA JUVENTUS, SPES PARENTUM, PATRIAE, HUMANITATIS!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVES, HOSPITES, CUJUSCUNQUE ORDINIS, LOCI, DIGNITATIS, AUDITORES NOBILISSIMI, EXOPTATISSIMI!

❁

Quum

Quum anno superioris seculi octogesimo septimo Petrus Nieuwlandus in Academia Ultrajectina Astronomiae Professor esset renunciatus, muneris sui auspicandi gratia orationem scripsit, in qua Astronomiae tum temporis conditionem tamquam felicissimam delineavit, futuramque feliciorem adhuc vaticinatus est. Hanc autem orationem, quae, teste Swindeno, et elegantissima erat et ingenii doctrinaeque documentis plena, quominus pronuntiaret impedivit temporum istorum iniquitas. Republica enim continuis turbis quassata, et conversione in urbe Trajectina facta, Magistratus, qui tum praevalebat, Nieuwlandum, pridie antequam orationem esset habiturus, per litteras reddidit certiorem, ejus vocationem esse injustam, adeoque haberi nullam. Hunc inopinatum fortunae casum aequo tulit animo Nieuwlandus, nos autem jure dolemus, quippe qui virum praestantissimum per duos annos ab erudienda juventute prohibuit, et nos ejus oratione privavit, quae dignum certe inter reliqua ejus scripta locum occupasset.

Quae vero causae Nieuwlandum impulerunt ut Astronomiae suo tempore studium laudibus efferret, eaedem nobis hodieque supersunt, AA.; eaedem nos cogunt alias quoque disciplinas naturales, Physicam imprimis, felices praedicare. Qui enim Astronomiam vel Physicam vel utramque disciplinam colant, ubivis adsunt numero probabili. Nulla fere est orbis terrarum regio, non omnis humanitatis expers, quae non subinde observationes et experimenta instituta videat. Ita non Europae tantum partes cultissimae sed et Asia, et Africa meridionalis, septentrionalis America,

 quin

quin et Australia, quaeque suos, habent astronomos, physicos, et quae his usu veniunt adminicula. Imprimis vero haec nostra Europa astronomis subsidiisque, quibus indigent, dives est; abundat physicis, qui vel seorsim vel conjuncta opera disciplinam, quam diligunt, novis inventis ornare et amplificare student. Cujus veritatis alia testimonia afferre non opus est, quam doctarum societatum scripta, aliasque privatorum hominum cura editas ephemerides, quarum numerus quamvis ingens, nihilominus quotidie crescit, et quae tot observationibus, experimentis et theoriis sunt refertae, quibus omnibus rite aestimandis, repetendis, examinandis vix tempus sufficiat.

Ita quidem dictas disciplinas hodieque maxime florere diceremus, si vel ex eorum numero qui iis incumbunt, vel e rerum inventarum ubertate esset judicandum. At, quae diximus, ea externam tantum disciplinarum conditionem spectant, quae si numquam non verax esset internae simulacrum; nullum profecto in nostra patria tempus Physicae promovendae magis favisse dicendum foret, quam quod ab exeunte superiori seculo initium duxit; et per paucos annos hujus, quod vivimus, aevi perduravit. Ecquis enim tum erat, liberaliori institutione educatus, qui non sacro quodam naturam investigandi et explicandi ardore flagrare videretur? Quae civitas, in qua non societates ortae, non musea condita et instrumentis instructa sint? Quae societas, in qua non sedulo orationes habitae, experimenta instituta, observationes relatae sint, ut sic junctis viribus naturae arcana detegerentur? Quot vero et quales fuere hujus, caeci fere dixerim, amoris fructus? Nec multi, AA. nec dulces; atque de pristina 's Gravezandii et Musschenbroekii in physicis disciplinis excolendis laude, quam tueri isti sibi videbantur, procul dubio fuisset actum, nisi eam virorum quorundam egregius labor in hunc usque diem intactam vindicasset. Tanti igitur interest ne specie nos decipi sinamus!

At, o felicem nostram aetatem, quae inter plurimos naturae cultores multos numerat, qui regiam viam secuti, coelorum tellurisque nostrae subtilissima phaenomena assidue observant et sana usi ratione explicant. O felicem nostram aetatem! quae ex accurata naturae contemplatione hominum commodis prospicere et humanitati consulere imprimis conatur.

Hanc

Hanc disciplinarum, quae nobis curae cordique sunt, sortem non immerito laudari, pace vestra AA. OO. paucis velim ostendere documentis. Dicere enim constitui *de hodierni Physices Astronomiaeque studii praestantia.* — In hac autem materia explicanda, si quod Nieuwlandus quondam agitabat consilium, ego hoc tempore exsequi velle vobis videor, AA., nolite tamen a me orationem vel exigere vel exspectare aut ipsa re aut tanto viro dignam; sed quam dudum experientia cognovistis, in animum revocetis meam in dicendo mediocritatem. Ego certe quamvis onus susceperim viribus meis impar (et quodnam aliud mihi non gravius incumberet?) vestra tamen mihi probata indulgentia fretus, illamque denuo implorans, viam, quam nimis forte audax ingredior, pro virili percurrere conabor.

Ea naturam investigandi ratio, quae dulcis utilisque laboris uberrimos promittit fructus, duobus insignis est characteribus, quorum alter est peculiaris quaedam in observando cura et diligentia; alter, arctissimum vinculum theorias inter et universam virium doctrinam. Duobus autem his criteriis hodiernum Physices Astronomiaeque studium imprimis excellit.

Observandi curam et assiduitatem praecipuas voco naturae interpretis dotes; quibus qui careat, is, quamvis ingenti naturae amore perculsus, ab ea interroganda rectius abstinebit. Potest autem observandi ars bifariam spectari; vel enim animi quandam constantiam corporisque dexteritatem et aptitudinem requirit, ut observationum subtilissimarum longam nobis comparemus seriem; vel ingenii vim postulat, quae in observationibus experimentisve instituendis delectum faciat idoneum. Illam studio et labore unus fere quisque sibi propriam reddere potest; haec, quippe quae divinitus conceditur, ullo exercitio, ne maxime quidem intenso, comparari nequit. Quantum vero utriusque in promovendos scientiarum naturalium fines sit momentum, quantopere hae disciplinae vigeant floreantque necesse sit, si arcto vinculo altera alteri sit juncta, paucis videtur esse exponendum.

Omnis de naturae phaenomenis eorumque causis disquisitio ab observatione ordiatur. Naturam si intelligere volumus, ipsa nobis est interroganda, ejusque responsa sedulo sunt colligenda et perpendenda. Sunt enim haec fundamenta, quibus omne quod de naturae viribus judicium feramus, nitatur. Fundamentis autem vacillantibus, quis firmi solidique aedificii spem

va-

vanam esse neget? Haud vero multas fecisse observationes opus est; ut intelligamus omnes, nisi singulari in his instituendis utamur cura, nullam ab iis salutem esse exspectandam. Ad varia enim phaenomena provocanda plurimae conspirant causae, quarum omnium ac singularum ratio est habenda, quarum unicuique suum est constituendum pretium. Atque in eo quidem praecipuum positum est artis momentum et simul praecipua difficultas; quia tantum abest, ut omnes, quae deteguntur, causae vim exserant eandem et facile definiendam, ut major earum pars, quippe levissimi ponderis, non nisi temporis diuturnitate aliquem praestare effectum inveniatur. Quod cum ignorarent Veteres, mirum non est antiquitus disciplinas naturales progressus fecisse adeo lentos, ac recentiori tempore, cum hujus tarditatis causa innotuisset, mox disciplinarum conditionem fuisse mutatam et multo evasisse feliciorem. Scilicet cum jam de eo constet, minime sufficere varias enumerare naturae vires, quae phaenomenorum ortum et progressum determinant, sedulo curandum est, ut singulae istae vires earumque agendi rationes seorsim explorentur; ut certo modo quid cuique tribuendum sit, possit definiri. Subsidia igitur creentur, alia, quibus sensuum fallacia vitetur et acies corroboretur; alia, quae apta sint ad minimas in natura obvias mutationes veluti mensuris ponderibusque inter se comparandas; alia denique, quae observationum nexum concinne, perspicue, fideliterque animo repraesentent. Quae omnia, quamvis ad observationes summa cura instituendas faciant multum, cum nondum faciant satis, tandem salutaris iis adhibeatur multiplicandi methodus, qua illud lucramur, ut quam proxime ad veritatem accedere possimus.

Hic observandi modus, qui subtilissima quaeque persequitur, si vobis, AA. HH. valere in scientiarum augmentum videtur, quanto magis eum aestimandum esse censebitis, si physicus aut astronomus ingenii vi ductus eodem in illis rebus examinandis utatur, quibus vel novae naturae leges, vel mirae corporum proprietates deteguntur, vel variae diciplinarum partes arctiori vinculo inter se conjunguntur. Alii quidem in aliis experimentis vel observationibus omnem collocant operam, (nec eorum diligentia reprehensione, quin imo laude digna est) non vero omnibus conceditur studii sui eos, quos dixi, dulces colligere fructus. Quot non, ut unum tantum afferam exemplum, a duobus inde seculis in meteora factae sunt inquisitiones? quanto

to non ardore istae his quoque diebus continuo repetuntur? neque tamen ab hac parte multum profecimus. Veniet autem tempus, quo, si pergamus uti coeptum est, haec aliaque, quae nunc nos latent, clarissima luce collustrata conspicientur. Ita sane augurari licet, si, quem ratio postulat agendi modum, eum comprobet experientia. Retro igitur vertamus oculos AA. in annos nuperrime actos, et paucis videamus quae tum fuerit naturam explorandi ratio, quae eam insecuta sit disciplinarum naturalium conditio.

Quam vobis, AA. OO. describere conatus sum optimam observandi methodum, ea huic aetati maxime est propria; siquidem jam in eo omnes omnium naturae cultorum conatus conveniunt ut industria et assiduitate singularibusque adhibitis cautelis omnes phaenomenorum causas indagent, et quid quaeque in variis casibus valeat explorent. Hinc aliae disciplinarum partes majori, quam antea factum erat, studio elaboratae; aliae veluti recens creatae; in omnibus denique nova ratio praestantissimorum instrumentorum auxilio instituta. Nec sane quos inde Physica fecerit progressus sollicite est circumspiciendum. Nullum enim hujus disciplinae caput est, quin a majori in observando cura insignia ceperit incrementa. Mirum videbitur, et vix fidem inveniam, si dixero hac demum aetate methodum inventam esse omni dubio liberam, qua corporis pondus definiatur; hac demum aetate thermometrum, barometrumque, instrumenta, quibus per duo secula continua usi sunt physici, chymici, astronomi, itineratores, talia construi, in quibus nullus amplius metuendus sit error; hac demum aetate calorici, electricitatis, magnetismi, et luminis proprietates esse repertas, quae cum ad usum sunt fructuosissimae, tum amplum, in quo progrediamur, campum aperiunt. Ita tamen est, AA. Quum, superiori seculo versus finem vergente, immutabilis mensura ab ipsa petebatur natura, satis quidem noti erant siderum cursus, sed quae esset via sequenda ut cujusvis corporis pondus examinaretur, plane erat ignotum. Noverant physici calorici vim quae omnia corpora expandit; dilatationis vero quantitatem et legem primi determinarunt Lavoisierius et Laplacius. Noverant calorici proprietatem, quae solida in liquida, haec vero in elastica fluida convertit, sed, qua ratione istae mutationes procedant, et quanti sint in re domestica usus, his inprimis diebus docuit Gallorum Anglorumque conjuncta opera. Noverant

 phy-

physici et a multis inde annis noverant, electricitatis et magnetismi primarium phaenomenon, attractionis et repulsionis nomine appellatum, sed cui illud legi obtemperet, nunc demum subtilissimo instructus apparatu inquisivit Coulombus, ostenditque eandem in eo vigere legem, qua planetae perpetuo solem versus agitantur. Noverant physici variis modis electricitatem protrahi, variisque de causis eam rursus dissipari; magnetismi non in omnibus magnetis punctis quantitatem esse eandem; sed qua ratione haec fluida (si fluida ea vocare licet) in corporum superficiebus se collocent, quam imminutionis legem sequatur electricitas, ejusdem instrumenti auxilio Coulombus egregie demonstravit. Suspicati jam dudum erant physici esse quandam inter fluida ita dicta imponderabilia, analogiam; hanc autem suspicionem probabilem reddidere novissima Oerstedi Matronaeque de Sommerville experimenta, quorum alia quidem magnetismum electricitatis ope, alia vero eundem luminis auxilio gignunt. Quid vero de phaenomenis thermo-electricis, de necessitudine inter caloricum et lumen, quid de ipsius luminis miris proprietatibus certatim a Gallis, Anglis, Germanisque nuperrime detectis, dicam? Profecto si singula quae hic commemoranda sunt, digno vellem exponere modo, finem non inveniret oratio. Praecipua igitur tamquam digito commonstrasse suffecerit, ut de eo constet quod dixi, felicissimam esse nostro tempore Physicam, eamque studio inprimis et labore illud quo pervenit, attigisse fastigium.

De Astronomia autem haud aliter velim censeatis AA. Ab antiquissimo inde tempore homines, vel necessitate coacti, vel voluptate ducti, ad siderum cursus notandos, mox senserunt quantum ipsis in solertiori observatione foret praesidii. Hine instrumentorum origo, quae subsequentibus seculis magis magisque proposito fini consequendo accommodata, hac nostra aetate perfectionis fere limites invenisse videntur. Haec vero subsidia tam egregia, quibus indigemus ut oculorum imbecillitati succurramus, non, ut ante fieri solebat, in altis turribus numquam non tremulis et vacillantibus collocantur, sed in ipso solo in saxis maxime rupibusve immota figuntur; quo quantopere observationibus rite faciundis consulatur, omnes, vel me non monente, intelligitis AA. Addite tandem indefessam astronomorum diligentiam in instrumentis suis cognoscendis, quae, quamvis absolutissime elaborata, non ab omni tamen vitio semper manent immunia; mirabilem plane constantiam,

e veritatis studio profectam, qua observationes suas sexcenties repetunt; singularem denique industriam, qua ipsi (testes sunt Herschelius, Schroeterus, Fraunhoferus) Opticam excolunt, nec mihi fidem denegabitis AA. affirmanti astronomos hac aetate nequaquam physicis in observando curae et assiduitatis palmam cedere. — Tantumne vero laborem irritum fuisse et infructuosum censeremus AA? minime vero: et rerum inventarum numero crevit Astronomia, et maxime fundamentorum firmitate. Planetarium nostrum systema quatuor hoc aevo lucratum est planetas, quorum orbitae, revolutionum tempora, magnitudines, aliaque huc pertinentia brevi quam proxime sunt definita. Eadem de reliquis planetis tam primariis quam secundariis nisi omnibus at plerisque tamen majori certitudine innotuere. Nullum fere cometam hodie repertum indicant astronomi (et quot non subinde observantur?) quin simul viam quam sequetur, praenuntient. Quae omnia minus prospere cederent, nisi artis suae fundamentis stabiliendis, stellarum scilicet fixarum positionibus bene cognoscendis tantopere incumberent astronomi. Haec autem haud minima hujus aetatis laus est, quod totum coelum perlustrandi laborem alacriter suscipiant, et ita quidem ut minutissima simul phaenomena in duplicium stellarum motibus, ab illustri Herschelio primum animadversis, conspicua, ingenti cura prosequantur. Utique si alteri Herschelio, patre digno filio, si Southio, Besselio, Struvio, laborem, quem inceperunt continuare concedatur, multosque invenire exempli sui imitatores, dubium nullum est, quin nova oriatur Astronomiae aetas, quae inventorum celebritate reliquis omnibus longe antecellat.

Vidimus AA. HH. observandi diligentiam in disciplinis physicis uberrimum esse utilissimarum rerum fontem. Altero jam loco videamus quo pretio habenda sit phaenomenorum explicatio in virium doctrina fundata.

Astronomiam et Physicam vulgo ajunt explicare naturae miracula. Recte quidem; sed quid est illud explicare? Est, dicunt, phaenomenorum causas probabiles indicare. Igitur, si de lunae solisque defectibus agatur, dicemusne cum Anaximandro lunam et solem tamquam per fistulae foramina lucere, quibus forte obturatis, eclipses oriantur? an Thaleti assentiemur, hos defectus e solis, lunae, tellurisque diverso positu explicanti? Lignum sibi permissum cadere, fumum vero vaporesque sursum ferri videmus; dicemusne igitur cum Aristotele lignum esse grave, fumum et vapores esse leves? an inde cau-

 sam

sam petemus, quod, eodem posito ligni, aëris et vaporis volumine, in ligno plures, in vapore pauciores adsunt materiae particulae, quam in aëre? Aqua in antlia vulgari non ad majorem triginta duorum pedum altitudinem adscendit; num hujus rei causam quaeremus cum scholasticis in mirabili quodam naturae horrore, qui nullum spatium, si modo triginta duobus pedibus non majus sit, vacuum esse sinat? an cum Torricellio causam statuemus in aequilibrio inter aquae aërisque illam prementis columnas? Profecto quas altero loco dictorum phaenomenorum proposuimus explicationes admittemus AA., sed quo nixi fundamento? eo, inquietis fortasse, fundamento, quod priores illae sophistarum nugae sunt, ne flocci quidem pendendae. Sit ita; sed quis affirmet, quas nos praetulimus causas, eas non aliquando posteritatem inter hujus temporis nugas esse relaturam? Sentimus igitur aliquid esse debere, quod in phaenomenorum causis indagandis nos ducat, ne semper haereamus dubii incertique. Quod vero et quale id sit cum declarandum est, facili potius utamur exemplo, quam subtili argumentatione.

Exemplum nobis sit quaestio de telluris nostrae in hoc universo vel motu annuo vel quiete. Solne igitur moveatur an terra quaeritur. Facilis videtur responsio, a prima inde infantia a parentibus magistrisque nobis inculcata: sol corpus est adeo ingens, millenis aliquot vicibus terram magnitudine superans: circa solem vertuntur (id enim ex observationibus constat) alii planetae, ad minimum duo; mirabilis quidam cernitur ordo si cum reliquis terram suo in loco moveri statuamus; haec igitur, aliaque similia docent certo non solem esse qui moveatur. Fallimur AA., haec argumenta id non certo docent; probabilem quidem eam sententiam efficiunt, quae soli quietem tribuat, nihil vero habent, quo rem ita esse nobis persuadeant. Quidni enim sol, quamvis toties tellure major, circa hanc cursum suum absolvere posset? Cur, si phaenomena, quamvis paulo difficilius, explicentur, telluri quietem suam invideamus? Ordinem denique quod attinet, an eum in reliquis systematis nostri planetarii talem invenimus, qualem nos homunciones desideraremus? Repeto itaque allata argumenta quaestionem non penitus solvere. Quid igitur? Alia quaerenda sunt subsidia, quibus expediatur haec difficultas. Observatur autem in stellis fixis phaenomenon aliquod mirum, periodicum, seculo fere abhinc fortuito detectum, quod primum quidem cum quaestione de qua agimus nullam, ne remotam quidem, necessitudinem habere videtur, sed

quod

quod tamen bene perspectum eam quam quaerimus demonstrationem nobis offert. Phaenomenon quod volo vocant stellarum aberrationem, ita dictam, quia revera omnia corpora coelestia, imprimis vero stellae fixae a locis, quae occupare deberent, aliquantum deviare videntur. Hujus quidem aberrationis, pro diversis anni tempestatibus diversae, quovis tamen vertente anno eadem summa reperitur, quo sponte inducimur ut aliquem inter hoc phaenomenon et annuum solis tellurisve motum nexum suspicemur. Et sane haec aberratio intra anni spatium ejusmodi patitur variationes, quae aliunde explicari non possunt, nisi ex annuo, non solis sed telluris nostrae motu, cum luminis, a stellis fixis emissi et coelorum vastum spatium tempore quodam percurrentis, motu conjuncto. Tale praeterea motuum, secundum leges Mechanicae, connubium omnia aberrationis phaenomena non tantum e voto explicat, sed eadem illa quoque accurate praenuntiat; adeo ut maxime sit mirandum, quod cum luminis motus a Römero esset demonstratus, tellurem vero moveri inter verisimillima censeretur, nemo aberrationem probabiliter existere praeviderit, nec de ea indaganda cogitaverit. Quod si obtinuisset, telluris nostrae motus annuus semi seculo fere ante inter veritates demonstratione ornatas relata fuisset.

Propositum exemplum satis, nisi omnia me fallant, ostendit tum demum disciplinas physicas florere, si, quas hae continent quaestiones, eae ita solvantur, ut in posterum nullus amplius de iis sit disputandi locus; id autem fieri non posse, nisi phaenomenorum causas probabiliter ex observationum indicationibus assumtas ratione mechanica et mathematica componamus, et quae inde sequuntur corollaria cum ipsis phaenomenis rursus comparemus. Scilicet quaecunque corpora existunt, a summo naturae Opifice variis instructa viribus, his ipsis in se invicem agunt, et omnia, quae observantur, phaenomena veluti regunt et gubernant. Istae vero vires, quamvis in aliis corporibus aliae, in eo tamen conveniunt, quod aequilibrii motusque legibus generalibus omnes obtemperant; quae leges ratione nostra ex ipsis, quas Deus nobis de viribus indidit, notionibus haustae, ita sunt immutabiles, ut non nisi cum hoc ipso, quod sustentant, universo cadere possint. In explicandis ergo naturae phaenomenis illud inprimis agendum est, ut tales corporibus tribuamus vires, quae istis phaenomenis, quocunque se habeant modo, producendis aptae sint et in Statices Dynamicesque regulis

 fun-

fundatae. Hac ratione si procedamus, fieri nequit, quin brevi ad interiorem rerum cognitionem simus perventuri, eamque non a futuris seculis profligandam, sed magis magisque confirmandam. Ita quas Galileus, Hugenius, Newtonus multorum phaenomenorum dedere explicationes e Mechanica petitas, iis in hunc usque diem honos laudesque suae manserunt et in posterum procul dubio manebunt.

Aetatis quam consideramus AA. alter character est ea ipsa, de qua disputavimus, disciplinas naturales inter et Mechanicam arctior necessitudo. Haec in Astronomiae studio viget, nec minus in illis Physices partibus, quae tandem aliquando majori solertia tractari coeptae sunt. Affirmare equidem nolo nunc demum a Mechanica lucem petiisse et impetrasse Astronomiam et Physicam; quis enim ignorat a nascente inde saniore naturae studio, in theoriis concinnandis subinde Mechanices rationem fuisse habitam? sed illud volo, hoc tempore Mechanicam universe haberi pro instrumento, quo theoriae jamjam probatae poliantur et perficiantur, vel pro lapide lydio, quo novae caute admodum explorentur. Novistis AA. quantam Newtonus, d'Alembertus, Eulerus, Lagrangius, alii, operam adhibuerint ut systematis nostri planetarii phaenomena ex attractionis vi generali exponerent; novistis egregium hunc praeclarorum virorum laborem non caruisse successu; novistis multa ab iis e theoria fuisse indicata quae cum observationibus convenirent, nonnulla quoque fuisse praevisa, quae deinceps experientia comprobavit; novistis tandem, multum etsi ab iis factum esset, multum tamen eos faciendum reliquisse. Quod autem isti ulterius limandum posteritati commendaverant opus, id nostra aetate absolutum consideramus AA. et laeti admiramur. Quidni enim miremur laborem ingentem, innumerisque difficultatibus implicatum tam feliciter tam brevi tempore ad finem perductum. Cogitetis AA. viginti octo systematis nostri planetarii corpora, variis massis, molibusque constantia, variis formis insignia, varia ratione disposita, omnia vero una eademque vi circa solem acta et in se invicem agentia motusque suos perturbantia: cogitetis vero simul theoriam e Mechanica haustam, et observationibus singulari cura institutis fultam, id effecisse, ut, si hodie tubus opticus versus aliquam coeli plagam dirigatur, multis annis ante non dies tantum et hora et minutum pri-

primum sed etiam secundum praenuntiari possit, quo corporum horum quodlibet, in tubi centro sit appariturum; haec si cogitetis, inquam, De Lambrio mecum suffragari haud dubitabitis, Astronomiam hoc quidem nomine disciplinam perfectam absolutamque esse affirmanti.

Hodierna Physices conditio etsi testimonio tam splendido nondum possit exornari, multis tamen exemplis dives est, e quibus appareat et salutarem esse hujus disciplinae cum Mechanica conjunctionem, et eam naturae interpretes incredibili obsequio et veneratione complecti; quod uno alterove documento multorum instar confirmare juvat. Vidimus supra, cum de Physices incrementis, ex accuratissima observandi methodo hoc tempore captis, sermo esset, Coulombum observatorem indefessum et ingeniosum, varias invenisse electricitatis proprietates, quae inprimis singularem ejus in corporibus distributionem spectant. Jam vero horum phaenomenorum causa quaeritur: observatio enim docet quid fiat; theoria rationem reddat necesse est, cur phaenomena talia sint, qualia observantur, nec alia esse possint. Quaestio cum intima corporum quae consideramus natura eorumque viribus cohaeret. Corporum naturam proprietatesque ignoramus; sed ea ipsa quae observamus et explicare tentamus phaenomena, nos veluti cogunt aliquam de iis facere conjecturam. Itaque ex hypothesi assumta, Mechanices lucem secuti et numquam non intuentes, ratiocinamur et varia quae in diversis casibus observari possunt phaenomena, mero calculo definimus. Quod si accidat ut theoria nostra cum observationibus non conveniat, in hypothesi fingenda nos lapsos esse sequetur, aliamque tentandam esse viam. Si vero illa his plane respondeat, nonne vobis AA. videretur hypothesis maxime fieri probabilis; certa enim tum demum diceretur, si ex eadem illa omnia omnino quae observantur phaenomena facili et concinna ratione possent evolvi. — In explicandis igitur, ut ad positam quaestionem revertar, electricitatis quibusdam phaenominis, eam quam monstravi viam ingressus est illustris Poissonus, Mechanicae analyticae admodum peritus, qui in his perquisitionibus successu usus est adeo felici, ut omnes Coulombii observationes e theoria protraxerit, aliasque praedixerit dein experientia confirmatas, hoc unico principio nixus: electricitatem duobus constare elementis fluidis, quorum particulae admodum mobi-

bi-

biles ejusdem elementi sese repellant, alterius autem attrahant viribus distantiarum quadratis inverse proportionalibus.

Eandem agendi normam his ipsis annis secutus est Fresnelus et ingenii sagacitate et observandi industria excellens, ut miranda luminis phaenomena ex hujus indole explicaret. Ab omni aevo physici de luminis natura in varias abiere sententias. Alii enim (ut antiquissimos nihil sani dicentes taceam) Hugenio nostrati adstipulantes, ut sonus ex aëris, ita lumen ex medii cujusdam aetherei vibrationibus oriri statuunt. Alii cum Newtono faciunt, lumenque ipsum materiam esse volunt, quae a corporibus lucidis emittatur. Afferunt utrique phaenomena quibus vel suam defendant opinionem vel adversarios oppugnent. At phaenomena scorsim posita haud magnam habere vim videntur; sed omnium complexus ex alterutra hypothesi rationibus mechanicis ita explicandus est ut inde simul manifestum sit alteram subsistere non posse. Illud itaque tentavit Fresnelus, Youngii inprimis exemplo experimentisque commotus, et cum Poissono eandem rem explorante amice disputans. Hugenii hypothesin, quod ad summum attinet, suam fecit; posuit esse quoddam medium aethereum, valde elasticum, finxit vibrationes in eo excitari, atque jam legum Mechanices adjumento, quaesivit quae et qualia phaenomena ex ejusmodi vibrationibus oriri debeant. Eventus spem fere superavit; sed cum nondum eo perventum sit ut omnia luminis phaenomena eadem ratione mechanica explicentur, assensum cohibere nos decet, votaque facere ardentissima ut quam in disciplinarum physicarum augmentum viam aperuerunt hodierni naturae interpretes, difficilem quidem illam, at securam, et fallere nesciam, eandem alacriter currant, brevique metam attingant.

Plura quamvis iis quae retuli, addi possent AA.; malo tamen hic subsistere quam vestra abuti patientia. Satis quoque dixisse mihi videor ut vobis manifestum sit, haud temere me statuisse tum felicissimam esse hac aetate disciplinarum naturalium conditionem, tum felicitatem eam maxime esse explicandam e ratione qua istis disciplinis incumbunt hodierni physici et astronomi. Mirumne autem vobis videatur si naturae studium tam accuratum tamque solidum, fructus tulerit, alios, quibus non docti tantum, sed indocti etiam utantur homines; alios vero ab iis tantum percipiendos, qui ad haec studia animum suum applicant? Non facile cre-

dam

dam AA. nec vos, si vere conjicio, falli affirmo. Quocunque enim oculos vertamus, ubivis in vita sociali naturae studii magis exculti salutares animadvertimus effectus. Quot quantaque commoda attulit diligentior in calorici proprietates inquisitio, quae tantum ad vapores formandos conferunt! Haec dum commemoro, sponte subit cogitatio machinarum vaporum impulsu motarum, quae, quamvis superiori seculo inventae, his tamen postremis annis ita sunt perfectae et in plurimos usus conversae, ut ad hanc potius aetatem pertinere videantur. Quantopere navigationem artes physicae juverunt! Subtilior magnetismi theoria a Coulombo condita id effecit, ut acui magneticae tum forma melior tum vis efficacior et stabilior tribuatur. Nihilominus illa acus index est numquam non fallax, quippe actioni exposita massarum ferrearum in navi existentium. Hanc autem actionem oppugnavit feliciterque vicit Barlovius; neque id consecutus est rudioribus institutis experimentis, sed minutis illis et subtilibus, a theoria indicatis. Quod Barlovii inventum quanto sit habendum pretio, illi optime norunt qui regiones polis vicinas visitarunt. His si addimus, Astronomiae theoriam magis esse perfectam, et in motu aequabili horologiis conciliando ingentem impendi operam, nec mirabimur dimidio temporis spatio, quo antea opus erat, itinera maritima hodie absolvi; nec poterimus negare insignia esse commoda, quae ex hodierno naturae studio in genus humanum universum redundarunt. Mitto jam explorare fructus quos aliae disciplinae e Physica magis aucta et amplificata collegerint; quos e calorico v. g. electricitate et magnetismo Chymia et Physiologia; quos ex Optica Mineralogia et ex hac illa perceperit. Ita quo magis in bonis artibus excolendis progredimur, eo magis omnia, vel remotissima quaeque arcto inter se vinculo nexa esse et conjuncta videmus; at magis etiam intelligimus, multa etsi cognoscamus, plura tamen esse quae nos lateant; et quamquam naturae vires in usus nostros et commoda convertere possimus, superesse tamen, quas nondum possimus, quasque posteritas poterit. Illud autem summopere agendum est ut propter quam causam hodiernum Physices Astronomiaeque studium felix praedicamus, eandem aliasque habeat aetas huic nostrae successura. Id nos inprimis decet, qui patriam incolimus, cujus utramque florere disciplinam tantopere interest; ita nos decet, qui, quo tempore alii Astronomiam et Physicam summa cura prosecuti sunt, eas sordere

et languescere sivimus; ita nos decet, qui Hugenium, 's Gravesandium, Musschenbroekium, Lulofsium, Nieuwlandum, Swindenum nostrates esse gloriamur. Aliorum vero rebus gestis efferendis nobis non gloriam comparamus, sed strenue manus operi admovendo animique vires exercendo. Hoc igitur nostrum sit consilium, Juvenes egregii, Academiae nostrae cives, qui ejusdem, quo ego feror, studii amore ducti, in natura perscrutanda vitae tabernacula ponere decrevistis. Nostrum sit consilium, junctis manibus eam ingredi viam, quam praestantissimi quique in hoc studiorum genere viri numquam non secuti sunt, quamque, vestra inprimis causa, hac oratione exposui et commendavi. Arduus est labor, quem vobis propono, sed nil volentibus arduum esse, ipsi novistis experientia edocti. Vos autem velle ego spondeo, qui dudum vestram diligentiam, vestrumque discendi ardorem habeo perspectum. Pergite igitur, ut coepistis, Juvenes optimi! disciplinis incumbite mathematicis, viam ad Mechanicam sternentibus, ut in hanc quoque doctrinam aliquando addiscendam omnes possitis intendere nervos. Astronomiam interea et Physicam colite et in his dulcem quaerite a severiori studio requiem. Frequentate, quae vobis patent, museum physicum, speculam astronomicam, non contemplandis instrumentis, sed utendi causa, utque in observandi arte vos exerceatis. Ego vobis me adjungam, et si quam, paucis annis, nactus sim experientiam, eam in vestras utilitates convertam omnem.

Quod consilium ineundum esse putavi cum disciplinarum naturalium studiosis, hoc, quippe in illorum salutem, in Academiae nostrae honorem et scientiarum augmentum captum, nec omni, nisi fallor, fundamento destitutum, Vobis, Curatores, Viri Perillustres, probatum iri spero et confido. Utinam vero nobis concedatur propositum nostrum consequi! Qua in re sentio quid et quo jure a persona, quam jam sustineo, exspectetur; vereor autem ut exspectationi isti mediocritas mea satisfacere possit. Nolo tamen quod in me conferre voluistis, Viri Illustrissimi! munus, licet gravissimum, detractare; immo quantum potero sustinebo, studioque et labore talem fieri conabor, qualem me esse vultis, qualemque me nunc esse decet, dignum, qui magistrorum meorum, summa semper veneratione prosequendorum, alteri succedam, alteri in communem laboris societatem adjungar; dignum, cui inter alios digniores, Juventus nostra erudienda, scientiarum ambitus pro-

proferendus; Academiae denique Lugduno-Batavae antiqua gloria sustentanda committatur.

Vos dum alloquor, Professores Clarissimi, ita facio ut vobis significem quantopere mihi laetandum existimem, quod non novus homo ad vos accedam. Dudum me cognitum habetis; novistis adeo quot et quantae mihi desint ad munus meum rite obeundum virtutes; ego vero vestram novi et doctrinam et sapientiam et insignem erga me benignitatem. Quidni igitur spes mihi arrideat e vestra abundantia eruditionis subinde aliquid, quo meam penuriam sublevem, redundaturum. Quod ut mihi concedatis, vos inprimis rogatos velim, Viri Clarissimi, quos magistros quondam habere mihi contigit egregios, (quorum utinam nullum hic desiderarem!); vos quoque, quibuscum studiorum similitudine arctior jam mihi intercedit necessitudo; vos denique, qui vel aetate majores, vel mihi aequales, singularis amicitiae documentis me ornare voluistis. Ita, qualis propriis viribus vix evadere possem, talis vobis adjuvantibus fieri potero, tum vestro ordine dignus, tum patriae utilis juventuti.

Vobis quoque me datum esse gaudeo, Ornatissimi Juvenes, qui vel Theologiae vel Arti salutiferae, vel Litteris vel aliis denique artibus disciplinisve incumbitis. Scio equidem haud facillimam esse muneris mei partem, ea e nostris disciplinis depromere, quae singuli expetenda maximopere censetis; quaeque in hac scientiarum conditione aliquanto intellectu difficiliora sunt, haec ita exponere, vestrae ut litterae aliquid inde utilitatis hauriant. Ego quidem quidquid virium mihi concessum est lubens eo conferam; in vestris autem animi ingeniique dotibus maximum praesidium positum arbitror; de quibus ita sentio, ut de consociatis nostris studiis optima quaevis sperare nullus dubitem.

JACOBI CORNELII BROERS

ORATIO

DE

CHIRURGIAE STUDIO, CUM CULTU ET HUMANITATE CONJUNGENDO.

HABITA A. D. II DECEMBRIS ANNI MDCCCXXVI,

QUUM ORDINARIAM MEDICINAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SOLENNITER AUSPICARETUR.

JACOBI CORNELII BROERS

ORATIO

DE

CHIRURGIAE STUDIO, CUM CULTU ET HUMANITATE CONJUNGENDO.

HABITA A. D. II DECEMBRIS ANNI MDCCCXXVI.

QUUM ORDINARIAM MEDICINAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SOLENNITER AUSPICARETUR.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES! VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

QUI HIS AB ACTIS ET SECRETIS ES, VIR CONSULTISSIME!

RECTOR MAGNIFICE!

QUI JURI DICUNDO PRAEESTIS, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

CIVITATIS CONSUL ET SENATORES, QUIQUE HIS AB ACTIS ESTIS, VIRI AMPLISSIMI, SPECTATISSIMI!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

ARTIUM ET LINGUARUM LECTORES ERUDITISSIMI!

SACRARUM LITERARUM INTERPRETES, ERUDITISSIMI, PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET SCIENTIARUM DOCTORES CONSULTISSIMI, EXPERIENTISSIMI, ACUTISSIMI!

LECTISSIMA JUVENUM CORONA, SPES PARENTUM, PATRIAE, HUMANITATIS, HUJUS ACADEMIAE ORNAMENTUM, COMMILITONES SUAVISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVES, HOSPITES CUJUSCUMQUE LOCI ORDINIS AC DIGNITATIS, AUDITORES HUMANISSIMI EXOPTATISSIMI!

Quam

In artibus et disciplinis, quae plurimum habent commendationis, insignem obtinent locum Medicina et Chirurgia. Nam si res spectantur in quibus versantur, totae valent ad morbos curandos, quo sane proposito nullum esse majus, nullum utilius potest. Si artem commendat antiquitas, has artes primas invenit necessitas. Si quid auctoritatis addat honos, non aliae tam passim ac tam diu divinos honores meruerunt. Ambae autem hae artes ut arcto inter se vinculo conjunctae sunt, ita Chirurgia in multis curandis gravissimisque morbis prorsus necessaria est, ubi victus et medicamina ad plenam curationem non sufficiunt. Tum vero patet hujus vis et necessitas ad vitam et sanitatem conservandam, in bello, praeliis urbiumque obsidionibus, ubi quam plurimis saepe pro patriâ pugnantibus pereundum, aut misere moriendum esset, nisi praestantissimae hujus artis auxiliis ab imminenti periculo liberarentur, imo ex hiantibus mortis faucibus feliciter eriperentur.

Quamvis autem magna sit utriusque artis praestantia, tamen, quod doctrinis omnibus accidit, ut suos quaevis ab aevo nactae sint variae indolis oblocutores, id arti medicae inprimis evenit, utpote cujus momentum atque utilitas a philosophis quoque agitata multisque modis in controversiam vocata fuerit. Hoc enim cum omnibus doctrinis, quae applicatae dicuntur, commune habet Medicina, ut, cum certissima invenire non semper possimus, secundum maximam probabilitatem agere debeamus. Objiciunt autem artis obtrectatores eam incertam esse et conjecturis plenissimam. Qua

in re haud animadvertere videntur, distinguendum revera esse inter observata et conclusiones ex his deductas. Natura enim humana semper sibi constat. HIPPOCRATIS et BOERHAVII tempore eaedem fuere sanguinis per corpus diffluentis leges, eadem in morbis observata sunt phaenomena. Quocirca quae veteres observarunt, hodie vera adhuc deprehenduntur. At quia non omnes aegroti convalescunt, monente Cicerone, idcirco artem nullam esse medicinam censendum, cum extra potestatem artis sit, aut non, aut male adeo agentibus viribus medicatricibus, vincenteque artem naturâ, servare aegrotum? Neque minus ex eo, quod medici non omnes aeque periti sint naturae ministri, nullam esse medicinam vel nullius pretii, imo vero Reipublicae nocivam esse, quis contenderit? Omnes autem hae vanae disputationes debentur subtiliori cuidam philosophiae perverse ad medicinam applicatae, ex quo item fonte inutiles manarunt his temporibus disputationes, e quibus nihil profecit Medicina. Interim vero Medicinam revera esse et efficacem illam, saeculorum experientia, non cavillantium disputationes, evincunt.

Reputanti autem hanc Medicinae et inprimis Chirurgiae praestantiam et dignitatem, visum est mihi, nec a persona mea, nec ab hoc tempore et loco alienum futurum, si de Chirurgiâ verba fecero, ejusque rite exercendae ratione. *Dicam* igitur *de Chirurgiae studio cum cultu et humanitate conjungendo.*

Vos autem me, A. A., quippe dicendi imperitum et meae probe conscium tenuitatis, ut favore sustentetis vestro et benivolentia, enixe rogo.

Uti commune est quoddam Medicinae et Chirurgiae vinculum, et hae quasi cognatione quadam inter se continentur, ut statim cuique apertissimum fiat, eas propriâ naturâ inter se connecti; ita reperiemus, haud alienos fuisse a Chirurgiae studio optimos antiquitatis medicos. Hippocratis, Galeni, Celsi aliorumque opera sunt quoque Chirurgici argumenti, et Medicinae divisio in Herophili atque Erasistrati tempora incidit. Ita enim separata fuit Medicina, ut una esset, quae victu, altera, quae medicamentis, ac tertia, quae manu mederetur. Singulae illae Medicinae partes, quae ad illa usque tempora, ab uno fuerant homine tractatae, nunc a pluribus fuerunt administratae, et medici, qui dicebantur diaetetici, reliquis longe fuer-

fuerunt nobiliores. Caeterum hujus Medicinae partitionis meminit Cicero » Non in hac re ait, sed in aliis etiam compluribus distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius etiam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?"

Etsi vero laudanda est illorum industria, qui medicinam, quam dicunt, externam, datâ operâ, adeo illustrarunt atque auxerunt, ut dignitate Medicinâ internâ inferior habenda esse nequaquam videretur, quis tamen inanem non dixerit ambitionem, multisque modis nocivam, qua illam veram Medicinae partem, ab hac male divulsam cupiunt, cum valetudo diversis casibus modisque laborans pro re nata adjuvanda variaque ratione reparanda sit? Neque vero haec aliunde separatio exstitit, quam ex ipsa hominum imbecillitate, cum apposite utraque adjutrices sibi mutuo manus porrigat.

Si finem utriusque disciplinae medicae et chirurgicae attendimus, eundem illum esse videbimus vitam nimirum et sanitatem. Quae quidem in illis rebus censendae sunt, quae nobis sunt carissimae, quaeque reliqua omnia longissimo post se relinquunt intervallo.

Est enim haec et fuit ab omni aevo una et consentiens intelligentium vox, nullum esse studium antiquius, naturaeque magis conveniens, quam se conservandi et quae conservantia sunt ejus status diligendi. Insito nimirum instinctu ducitur homo ad sui conservationem suique tutelam: sanctum ergo est vivendi praeceptum » vitam quam diutissime serva". Quanto enim feratur homo vivendi studio, non tantum videmus in infante, vel puero, sed et in ipso sene senectutem deprecante, de quo scite Seneca » vide, quam cupiunt diu vivere decrepiti senes; paucorum annorum accessionem votis mendicant, minores natu se ipsos esse fingunt, mendacio sibi blandiuntur, et tam libenter fallunt, quam si fata una decipiant". Rationis inprimis et virtutis caussa ingens merito censendum est vitae pretium, ingens quoque ipsius dulcedo, ut alienetur homo ab iis rebus, quae interitum videantur adferre; praesertim si vitam consideramus tanquam fontem summae felicitatis moralis, qua animus boni, honesti pulcrique studio munitur, ut homo felicitatis studiosus tacito ad se ipsum respiciat, in se

re-

redeat, se ipse noscat, destinationem perspiciat, divinitus constitutam, ut se denique suasque facultates rationales et morales perficiat, eâque polleat sensus et rationis animique harmoniâ, qua veritas et virtus, sapientia et felicitas continetur: omnium vero maxime si hanc consideramus vitam, ut ad alteram transitum, purioris perfectionis, stabiliorisque felicitatis feracem, qua stimulamur et incendimur omnes ad recta imitanda, prava fugienda.

Hominum igitur humanaeque naturae praestantiam si respicimus, errare illos intelligemus, qui multis sibi modis vitam destruunt, quod vitae humanae contemplatio quovis comprobat die, e quibus innumerabilis manat affectionum multitudo et varietas; de quibus magnus est campus dicendi, major etiam quam pro nostro instituto.

Eadem fere Chirurgiae, quae omnis Medicinae fuit origo, iidem progressus, eadem fata, ut illud, de quo proxime egimus, vinculum abunde docet. Chirurgia nimirum inter omnes Medicinae partes fuit vetustissima, humanoque generi prope aequalis.

Primi nimirum homines victu simplici contenti, nec lautas mensas, neque opipara convivia cognoscentes, praeter vulnera, ab injuria externa allata alios patiebantur morbos, ita ut prima Medicina mere tantum diaetetica et chirurgica fuerit. Quis enim a vulneribus, aliisque injuriis salvos semper illos atque incolumes praestare potuit? Plerique etiam, qui primis temporibus artem medicam exercuerunt, uti Chiron centaurus, Machaon, Podalirius, alii, ob chirurgicam operam, quam in sanandis vulneribus, praestiterunt, summas laudes meriti sunt. Audiamus Celsum A. A. dicentem »Haec autem pars cum sit vetustissima magis tamen ab illo parente omnis »Medicinae Hippocrate, quam a prioribus exculta est". Contenta nimirum erat antiquitas, si modo remedium posset haberi sanguinem a vulnere manantem sistens idque sanans, et hinc testante Seneca »Medicina quondam »paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulne»ra coirent paulatim. Nec est mirum tunc illam minus negotii habuisse, »firmis adhuc solidisque corporibus et facili cibo, nec per artem volupta»temque corrupto."

Vivit autem homo non suis tantum aut naturae legibus adstrictus, vivit in societate; in quam ut vim habet et efficaciam, ita ab ipsa pariter informatur; hinc rebus externis aliter afficitur; alia prorsus ratione in stimulo-

num

rum extrinsecus agentium potentiam reagit; ab animi affectibus in societate adeo multiplicibus et noxiis diversimode afficitur, ab alimentorum indole et utendi modo afficitur aliter et mutatur; ex luxu in civitate et introducto et proficuo aeque ac nocivo ita formatur homo, ut deleatur, qui aderat naturalis habitus, et cum eo habitu oriatur nova ad novos morbos dispositio; hinc pereunte naturali quoque ad superandos morbos facilitate, succumberet eorum certe vehementiae, nisi succurreretur ipsi ab homine prudenti in societate vivente: Et sic omnino artem hanc magis necessariam fecerunt homines ipsi, vitae quippe suae, ut ita dicam, non naturalis sed artificialis auctores.

At munus nostrum Chirurgicum propter antiquitatem honorificum, praestantissimum propter finem, gravissimum est, nec nisi diligenti studio perficiendum. Quae enim ad rite illud explendum requiruntur et numero sunt multa et genere varia.

Nolim autem hic singula enumerare, quibus neglectis nemo quisquam Chirurgiae rite operam navare potest: in quibus sunt maxime Anatome corporis humani et Physiologia. At vero jungendae hisce sunt Physica, Chemia, Historia naturalis: imo praecedere his omnibus debet disciplinarum omnium mater, Mathesis, de quibus ne singulatim dicam, vetat praesentis aetatis ratio, ut audiendus non videatur quicunque a naturalis philosophiae doctrinis sejungendam putet Medicinam et Chirurgiam.

Et sane quicunque olim principes floruerunt et Medici et Chirurgi, haec studia pariter universa voluerunt, ut nullum negligerent. E quibus unum sufficiat memorasse BOERHAVIUM.

His igitur praesidiis necessariis munitus chirurgus, quum animum suum illis excoluit atque locupletavit doctrinis, novisse illum omnino oportet, quae sit illa conditio corporis humani vivi praeter naturam, quam morbi nomine appellare consueverunt medici, et tenuisse optime illa instrumenta, quorum ope mutatio morbi in sanitatem perficitur: in quibus primum est et praecipuum quod Pathologia docet. Ita Therapiae universalis opera mutationes tales perficiuntur universales, quae intimam conditionem, qua praesente dicitur homo aegrotare, mutando, relationes etiam ejus ad res externas mutant, id quidem, facta applicatione earum extrinsecus agentium

virium, quarum est maxima vis ad expeditam mutationem illam, quam significamus, producendam.

Res autem illae, quarum vi exoptata illa perficitur mutatio, dicuntur remedia, insrumenta medica; horum naturam, vim, utendi denique modum aliaque huc pertinentia explicat materiae ita dictae medicae doctrina. Neque tamen corporea omnino et semper est natura instrumentorum illorum universalium, quorum ope agit artifex, sed mentis etiam regimine medico medicus habet opus ad exspectatas mutationes producendas, siquidem philosophi medici nominis honorem expetit. Ad has vero mutationes prudenti facultatum sensuumque animi humani directione erit opus, quibus feliciter adhibere scienti medico eveniunt aliquando constituunturque sanationes, quarum ne ullo quidem modo praesagiri potuissent ante hac eventus successusque, ut irritis omnibus aliis conaminibus, sola illa mentis medicina inopinatos at humanae tamen intelligentiae honorificos valde eventus habuerit.

In tam difficili, quale est sanationis negotium, multum quoque interest scire, illa remedia non agere in brutam hominis machinam, sed in viventem omnino, id est, in talem, quae ad stimulos et percipiendos et a perceptis stimulis reagendi potestate praedita suam quoque ad curationem morborum conferre symbolam.

Ab ipsa illa corporis humani vivi conditione, activae medicinae ratio apparet et abusus. Nam et novisse quando et quomodo sit agendum, siquidem summa scientia censeri debeat, haud minori quoque tamen scientia prudentiaque opus est, novisse, quando ab agendo abstinere conveniat.

Videtis A. A. quid requiratur, ut Germanus quis Chirurgus dici possit. Qui enim omnium horum habet scientiam, omni quoque modo dexteritatem in operationibus instituendis acquirere conabitur. Per anatomen practicam in cadaveribus sedulo institutam manus jam exercuit, et hac ratione jam quodammodo ad munus suum est praeparatus. Non tamen in hac dexteritate subsistet, sed quotidie frequenter ipse se in cadavere exercebit, omnes in eo variasque efficiet operationes, optimas quascunque methodos seliget, selectasque prae aliis exercebit, probe conscius hac unica via optimos in corpore humano vivo instituendarum operationum redundare successus.

VI-

Videtis itaque A. A. artis nostrae latissimum esse campum, neque illum semper germani chirurgi nomine dignum existimari posse, qui in gravissimis instituendis operationibus felicissime versatur, qui manibus tantum oculisque uti possit, sed qui in corpore sano sanam sibi mentem exoptare studuerit, qui bene observando, acute judicando, inter bonum et melius dirimendo, ex iis, quae viderit, audiverit, aut legerit, optimos quosque fructus carpendo, et cruentas operationes quantum potest evitando, artem suam amplificare, quidquid antiqui de chirurgicâ disciplinâ non recte excogitaverint, si fieri possit, corrigere, novisque auxiliis miseris mortalibus succurrere queat.

Caeterum ex his evidentissime patet, non adeo levem aut facilem sed gravem potius atque arduam inprimis artem esse chirurgicam; quo vero plures futurae sunt viae difficultates, majores mox erunt itineris suavitates, quum nihil est, quod ex veteri proverbio, labor improbus vincere nequeat ac superare.

Qui tali ratione eruditus omnibus hisce disciplinis animum suum ditavit chirurgus, quantum humano generi utilitatis attulit! quot quantosque honores meritus est!

Quaeritis exempla? possim adferre plurima. Satis est nominasse PETRUM CAMPERUM, Anatomicum summum, Chirurgum et Obstetricatorem dexterrimum, qui per universam fere Europam summa laude celebratus maximum eruditionis et dignitatis fastigium attigit, omni disciplinarum artiumque genere praeclarus, in variis itineribus, magna summos viros, praesertim Medicos, Chirurgos, Obstetricatores, peritissimosque artifices amicitia et familiaritate complexus est, et hac quoque sibi ratione ingentem doctrinae copiam comparavit.

Ne quis autem magnopere miretur, nullam medicinae partem certam magis esse atque evidentem Chirurgia. »Est enim, ut Celsus ait, effectus ejusdem inter omnes medicinae partes evidentissimus, siquidem in morbis quum multum fortuna conferat, eademque saepe salutaria saepe vana sint; potest dubitari secunda valetudo Medicinae an corporis beneficio contigerit. At in ea parte, quae manu curat, evidens est, omnem profectum hinc plurimum trahere".

Non autem negamus, ea quae manu saepe in hac arte praestemus, quae-

que non semper in gravissimis ponenda sunt, evidentiora saepe esse medicamentorum in C. H. actione. At rerum periti facile mihi assentientur, quam difficilis saepe sit in morbis externis diagnosis quantaque in hac rite instituenda saepe requiratur prudentia et judicii subtilitas, qua morbi specie sibi similes at causis et effectibus valde diversi a se invicem rite distinguantur; quam, inquam, difficile saepe sit, morbos articulorum, oculorum, ossium aliosque rite cognoscere. Imo quem fugit? in casibus rarioribus vel minus consuetis, quibus manu solum curatur, aquam saepissime haerere. Apparet itaque ex omnibus his erroribus, accuratissimam quoque horum morborum cognitionem, utut minus difficilem, summam tamen prudentiam requirere.

Novam Chirurgo hic oriri videmus difficultatem, ubi ex improviso in gravissimis caussis judicium ferre debeat.

Eos nimirum casus hic significo, quos peritissimus quisque et experientia maxime confirmatus nullo modo praevidere potuerit. Ita fieri potest, ut morbi intercipienda sit sive interrumpenda therapia, ut ex officio quidem diligens artifex, propositam quasi viam relinquere cogatur, quum ex improviso tali ratione morbus indolem suam mutet, ut, nisi promtissime alia auxilia adhibeat, pereat aegrotus. Sunt etenim multae operationes, in quibus gravissima ac inexspectata quidem illa symptomata offendere chirurgus potest.

Neque solum in operando et in iis, quae sanari possunt, at in morbis per se insanabilibus maxima Germani chirurgi elucescit praestantia, ut nimirum symptomaticam curam bene instituere valeat, egregii aliquando usus in protrahenda nonnunquam aegrotantis vita, etiam minimis sub molestiis, quas caeterum morbus adfert. Liquet illud inprimis in istius morbi tractatione ad externos quidem relati, sed internis tamen, quod causam attinet, adscribendi; carcinomatis volo insanabilis et diri illius vitii, in quo tempestive adhibita medela symptomatica imo medicatione fere nulla tantum proficitur, ut non irritato, sed sopito, qui intus haerebat, hoste, per sat longum tempus imo per totam saepe vitam lateat, neque erumpat morbus, et aegrotanti vix ullas creare molestias soleat.

Sed,

Sed, ne his ulterius persequendis latius excurram, quam tempus hoc et locus sinere videntur, monuisse haec sufficiat de studio Chirurgiae. Cultum jam porro attendamus et humanitatem, quibus non minus se commendare Chirurgum decet, quam artis cum scientia tum peritia.

Et primum quidem cultior quaedam requiritur institutio, ut cum honestissimo quoque hominum genere facillime vivat. Haud enim patitur artis hujus dignitas et praestantia, laudari chirurgum propter curandi dexteritatem, abhorreri vero propter rusticitatem morum. Cultus et humanitas vim habet maximam ad curandos aegrotos. Est enim, quod memoravimus, quodque immortalis ille GAUBIUS, hujus quondam Academiae decus et ornamentum tam diserte vereque exposuit — est, inquam, regimen quoddam mentis, quod medicorum est. Mentem autem hominum regere, quis tandem sive medicus sive chirurgus potest, qui asper est moribus ac molestus, magisque reformidatur ab aegrotis, quam diligitur? Is autem hoc potest unice, qui in hominum se animos apte solet insinuare, eorum benivolentiam ac fiduciam facile sibi conciliat, aegrotos eodem tempore et duris operationibus torquet et suavissimis sermonibus delinit ac consolatur. Qua humanitate non simulatam illam intelligimus voluntatem, quam ostentare rudes etiam agrestesque solent homines, quo magis vulgo laudentur ac celebrentur, sermone illi et vultu blandientes, intus vero, rupis instar, duri et asperi. Illam significamus humanitatem, quae ex optima oritur animi indole atque institutione hominumque cultissimorum usu rite est temperata: qua, ut Tullius ait, »vir bonus beneficiendi studio sincero atque amore »non fucato complectitur homines omnes etiam rudes, imo alienissimos at»que inimicissimos tanquam communi quodam vinculo quasi conjunctos". Saepe enim vitam et salutem ultro credunt miseri illi chirurgo, qui prae se fert urbanitatem et officiosam quandam comitatem ab omni austeritate alienam, qui litterarum inprimis studio artiumque ingenuarum rite, ut decet, educatus omnes amicitia et humanitate prosequitur. Non enim vivimus illa tempora, quibus chirurgum ut opificem aut operarium quemdam salutamus,

at hominem non solum suae ipsius artis peritia insignem, sed adjutricibus quoque permultis ex omni disciplinarum genere artibus politum, quibus ad verum cultum ad veram humanitatem via sternitur.

Sed chirurgo haud desit etiam oportet animi firmitas, audacia quaedam, audentes enim fortuna juvat, at rationi consentanea, cujus comites sint sapientia, prudentia atque rerum peritia. Haec enim audacia vere nobilis, praestantissimum est apti exercitatique chirurgi ornamentum, quae studiis, exercitatione et cultu acquiritur; ne in temeritatem degeneret, unde ars nihil lucratur, cui plurimi saepe homines amissam debent sanitatem vitamque. Haec est illa audacia, quam Philosophia acquirimus. Et solus medicus philosophus hac pollet audacia, qua medias inter hominum miserias animos aegrotantium afflictos recreare et erigere studet, quaque a tramite sibi cum ratione proposito nullo modo abduci se patiatur. Talis apud Gallo-Francos conditionis erat Ambrosius Paréus, tali pollebat vi ad persuadendum, talis ei erat vera audacia, cum summa prudentia, sapientia, artisque peritia conjuncta, ut medias inter strages versaretur humanitate et officio ductus, et felices se praedicarent tali medico milites, animosque erigerent ac summo cum ardore ad pugnam incitari se paterentur, si modo Paréus adesset.

Quod autem literas attinet, quarum haud ignarum esse decet Germanum chirurgum, linguas arte et antiquas et recentiores teneat necesse est, ut optimos quosque de arte sua scriptores recte intelligat, ex eorumque inventis et observationibus proficiat. E versionibus enim sapere is nolet, qui non videri cultus eruditusque, sed esse cupit. Veruntamen sunt alii praeterea fructus ex optimorum scriptorum lectione percipiendi. Plena sunt Poëtarum, Oratorum, Philosophorum opera prudentiae ac sapientiae, illius maxime, quae ad vitam recte instituendam, ad animum confirmandum et quasi corroborandum unice valet. Nec medicos quis facile antiquos legerit, inprimis medicorum Ciceronem, Celsum, quin fateatur, ex hac se lectione prodiisse non tantum solertiorem medicum, sed virum etiam meliorem et humaniorem.

Sic igitur excultus quis et ad veram humanitatem conformatus ornamentum esse et humanae societatis et vero chirurgiae poterit: efficietque,

 ut

ut gravissimae huic utilissimaeque arti sua magis magisque habeatur et dignitas et existimatio.

Quo magis celebranda est nobis gratoque animo colenda Regis nostri serenissimi in artem hancce munificentia, cujus ex decreto qui summi semper medicis tribui solebant honores, iidem jam Chirurgis tribuuntur. Sic agere decebat Principem, qui quicquid est bonum, utile, patriaeque conducit, id favendo honorandoque mirabiliter provehit et amplificat.

Perorata causa est, sicque finem facere possem, nisi et alia a me peragi exigeret hujus diei solemnitas et officii mei ratio.

Et vos quidem primum compello, viri gravissimi hujus Academiae Curatores Amplissimi! Haud parum sane me commoveri fateor, muneris, quod hac jam aetate mihi impositum video, consideratione. Est illud ut perquam honorificum mihique gratissimum, ita difficultatis, si quod aliud, plenissimum.

Sancte autem promitto, id maxime omni studio, industria et voluntate me acturum esse, ne aut Regem munificentissimum aut vos honoris, quo me ornastis, poenitere possit, nec hujus Academiae celebritas per me quid detrimenti capiat.

Faxit Deus, ut sic vestris auspiciis Illustrissimi Viri! magis magisque floreat Academia Lugduno-Batava, inque vestra, Patriae et Academiae commoda diu vos servemini sospites et incolumes.

Quodsi autem in me aliquid est facultatis, quo gravissimo meo muneri non plane sim defuturus, id omne, publice fateor, me debere eximiis optimisque in Academia Rheno-Trajectina Praeceptoribus, qui non solum institutione sua me informarunt, sed praeceptis, monitis, consiliis mihi semper adfuerunt. Quibus quot quantaque debeam beneficia gratissimo semper animo rependere conabor.

Vos autem cum intueor Viri Clarissimi, vehementer vestra me movet praesentia; movet me imo perturbat cogitatio, in tantorum virorum ordinem me esse receptum. Benigno autem animo excipiatis me quaeso, vobis fere

fere omnibus ignotum, et eruditione longe inferiorem. Ne recusetis rogo prudenti vestro consilio me in obeundo gravi munere regere et sublevare. Quod quidem a vobis inprimis peto Clarissimi Medicinae Professores, a Te autem omnium maxime celeberrime DU RUI, quocum arctissime me communis disciplinae jungit vinculum. Utinam liceat te quoque saepe adire tuaque amicitia uti. Equidem te semper juvenis senem venerabor: tu autem me, tua experientia doctiorem factum, habebis tui observantissimum. Quidquid deest aetati meae sive eruditionis, sive experientiae, hoc Vos, Viri eruditissimi monendo, communicando, docendo suppleatis. Ita omnes vivamus concordes, unanimes, ut medicae disciplinae dignitatem pro viribus et sustineamus et augeamus.

Vos denique ornatissimi suavissimique Juvenes et Commilitones, non gravi quadam oratione alloquar, futurae nostrae familiaritati minime consentanea: audivistis, quam arctissimo inter se vinculo cohaereat Medicinae et Chirurgiae studium, quam ad cognitionem Chirurgicam fructuosa sit utriusque conjunctio. Audivistis, quam amplus sit campus, qui vobis percurrendus est, ut ad intima Chirurgiae penetralia perveniatis. Audivistis, quamnam illi viam ingressi sint, qui in praeclara nostra arte chirurgica excelluerint, quamque praeclara inde repertarint praemia. Vestrorum studiorum cursum ita dirigite, ut veris tandem fruamini illis voluptatibus, quae ex hoc fonte promanant. Via saepe aspera est multisque impedimentis obsessa: ne autem deterreamini. Qualescunque sint viae difficultates, magnae erunt itineris suavitates. Asperae hujus viae me accipiatis ducem, comitem, amicum sincerum, aliquanto diutius in his studiis versatum.

Fidem vobis do, optimi Commilitones! nullum esse tantum laborem, quem non vestrae utilitatis, Academiae gloriae et humani generis salutis causa, lubenter suscipiam.

Sic ex hac illustrissima Musarum sede germani prodeant Chirurgi, veri artis vindices, Faxit Deus optimus Maximus!!

D I X I.

ANTONII HENRICI VAN DER BOON MESCH

ORATIO

DE

CHYMIAE MATERIA, RATIONE ET USU,

HABITA DIE XVI. DECEMBRIS ANNI MDCCCXXVI,

CUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA LECTORIS CHYMIAE ARTIBUS CONJUNCTAE MUNUS SOLENNITER AUSPICARETUR.

PERILLUSTRES ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, VIRI GRAVISSIMI, AMPLISSIMI!

MAGNIFICE RECTOR!

NOBILISSIMI CIVITATIS CONSULES ET JUDICES, QUIQUE IIS A CONSILIIS ESTIS VEL AB ACTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

QUARUMVIS DOCTRINARUM PROFESSORES CLARISSIMI!

ARTIUM ET LINGUARUM LECTORES PERITISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES FACUNDISSIMI, VIRI QUAM PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET SCIENTIARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI!

HUJUS ACADEMIAE CIVES NOBILISSIMI, COMMILITONES OPTIMI!

CIVES, HOSPITES, CUJUSCUMQUE ORDINIS, LOCI AC DIGNITATIS, HONESTISSIMI, AUDITORES HUMANISSIMI!

✵

Cum

Cum ab omni aevo res maxime ardua existimata sit in principum doctrina virorum conventu verba facere, atque ab omnibus iis, qui in hunc editum et amplissimum locum dicendi caussa procedunt, oratio exspectetur ea, cui neque rerum gravitas neque verborum suavitas desit, non est cur dissimulem, magna sollicitudine mentem meam affici suspensamque teneri. Si porro cogito me auspicii caussa dicere et auspicari amplissimi et vero recens instituti studii professionem, quantopere animo conturber, magis equidem sentio, quam aut alii existimare possint, aut ipse oratione demonstrare queam. Quare A. A. H. H. in vestra benivolentia atque humanitate omnem meam spem positam esse arbitror, omneque meum praesidium quaerendum; et vos maxime rogatos esse velim, ut non tam ingenii mei mediocritatem, quam voluntatem spectetis et ardorem; quo incensus sum earum, quas profiteor, disciplinarum.

Nolite tamen putare A. A. H. H. me ejusmodi immodesto ac vano amore mearum rerum duci, ut illas omnibus ceteris scientiis atque artibus et suavitate et utilitate praestare putem; hoc enim si contenderem, plerisque vestrum alia studia amplectentibus injuriam facerem. Et revera, ut non nisi de utilitate dicam, quam vagum et saepe indefinitum non est hoc ipsum utilitatis nomen? quam incertum saepius omne judicium, quo singulis disciplinis et justus locus et justum pretium statuatur? quam denique difficilis res de cujusque disciplinae prae ceteris praestantia suffragium ferre? Ad ejusmodi enim suffragium aeque ferendum omnes omnino artes penitus cognoscendae sunt, earumque peculiares laudes intelligendae et dijudicandae; et jam satis habet, nisi fallor,

 et

et laudis et difficultatis in uno quodam ac certo doctrinae genere vel mediocriter versari. Exemplum itaque potius veterum et aequorum judicum nostrae aetatis sequendum puto, qui alteram disciplinam alterius auxilio indigere existiment, omnibus suum pretium, suum honorem, suam dignitatem esse statuentes.

Quo magis igitur, A. A. H. H. mihi cavendum esse putavi, ne dicendo de iis scientiis, quarum docendarum munus Gravissimorum virorum auctoritate auspicor, de aliarum propriis meritisque honoribus detrahere vel eas deprimere viderer; eo magis etiam mihi abstinendum esse duxi ab illis extollendis ac supra rem veritatemque et praeter modum laudandis et commendandis. Ac profecto hoc loco non caussa agenda est earum disciplinarum, quae Philosophiae Naturalis nomine comprehenduntur; nam illarum studium et utile et jucundum, et vero viri docti persona dignum esse, apud vos A. A. H. H. qui de omnibus artibus aeque judicatis et censetis, nulla probatione indiget. Verum perpendenti quam potissimum ob caussam in hanc tantam clarorum virorum lucem prodeam, nihil mihi aptius meaeque infantiae magis consentaneum visum est, quam quae sit nostrae scientiae materia et ratio paucis declarare. Dicam igitur *de Chymiae materia, ratione et usu.* Quod orationis argumentum simpliciter exponam, et exemplis non illis ex interiori disciplina quaesitis, sed de medio petitis, illustrabo; quod orationis formae et fini, certe meae tenuitati magis congruum est. Sin vero minus apte et bene dixero, quam hujus loci amplitudo et vestra praesentia postulant, id quaeso A. A. H. H. meae dicendi insolentiae condonetis et pudori, alieno fortasse ab hoc loco, non immodico tamen et intempestivo.

Naturae contemplandae ac cognoscendae studium ab antiquissimis temporibus esse repetendum, non facile quis negabit. Nam homines cum ad aliquem cultum et humanitatem progressi erant, ad rerum naturalium speciem, ubertatem ac varietatem adtendebant; videbant naturae phaenomena, quibus vel delectabantur, vel terrebantur; atque natura ducti multarum rerum, quas admirabantur, caussas scire cupiebant adeoque in eas inquirebant; quod opus cum inchoassent, naturae contemplatio facta est sapientum animorum naturale quasi pabulum, atque occultissimarum rerum indagatio maxima voluptas. Unde paullatim exoriebantur rerum naturalium notiones quaedam et ideae, quas singulas deinceps explicare, illustrare omnesque ratione conjungere coepe-

pe-

periunt. Quae prima fuisse naturae scientiae et Physices incunabula constat.

Verum illud naturae studium postea neque apud omnes populos eodem modo cultum est, neque eosdem fecit progressus; cujus rei caussas si quaerimus, has inveniemus in diversa terrarum, quas incolebant, natura, vel in rerum publicarum variis conditionibus, vel denique in varia gentium indole, quarum aliae in disciplinis, quae sola ingenii solertia perficiuntur, maxime excelluerunt, aliae in artibus, quae naturae penetralibus pervestigandis addiscuntur. Atque in harum numero primi nobis nominandi sunt Aegyptii; apud quos jam inde ab antiquissimis temporibus naturae studium cum amoris quodam ardore cultum fuisse, historia testis est. Nam in Aegypto, ubi natura magna sua opera ostentabat, atque his adjiciebat miracula, quae cum hominum salute vitaeque commodis proxime conjuncta erant; ubi reges et principes in civitate viri illorum spectaculorum considerationem et intelligentiam adjuvabant et promovebant, non poterat, quin rerum naturalium studium apud populum excitaretur et cresceret. Altiorem vero occultarum absconditarumque rerum scientiam, a qua vulgus tamquam profanum longe remotum tenebatur, veluti sanctissimam dotem possidebant atque integram servabant sacerdotes, qui hanc ipsam sacro sermone suo Chymiam dicebant. Itaque Chymia, quamquam a primis ejus initiis omnem naturae operum scientiam comprehendebat, maxime tamen cognitio fuit rerum naturalium ab ipsa natura aliquomodo involutarum.

Bellis vero aliisque caussis, quas enumerare longum sit, factum est, ut Chymia transferretur ex Aegypto in Arabiam, atque cum postea ad Graecos ac Romanos pervenisset, tandem post multos annos et casus ad reliquam pervagata sit Europam.

Versabatur autem Chymia antiquis illis temporibus maxime in arte metalla effodiendi, excoquendi, temperandi; caelandi aurum et argentum, atque ex his et aere, et ferro, adde ex plumbo et stanno, quae omnium utilissima solers antiquitas novit, fundendi arma et nummos, quaeque ad victum et vitam necessaria, aut ad commoditatem et ornatum habentur optima instrumenta. Et erat haec ars, in Aegypto acerrime exercitata, non modo abditarum rerum scientia, cum res fossiles lateant in terrae visceribus, verum etiam, cum rerum naturalium pars magna metallis describatur, amplissima et utilissima. Nam metallis expletae venae inveniendae erant, experiundae, effodiendae; quod

quod sine multis et artificiosissimis machinis fieri non poterat; deinde urendae, tundendae, lavandae, excoquendae; quod omne magnum manuum adjumentorum usum desiderat, ne dicam de artificiis discernendi aurum ab argento, argentum ab aere, plumbum ab auro et argento; quotque salium vel humorum natura aut ignium vis penitus cognoscenda esset. Cujus artis utilitas quo latius pateret inque totum populum ex ea plus lucri redundaret, eo diligentius studuerunt forte eam aliis celare, neque dividere propria bona cum multis. Atque utinam antiquitatis exemplo tam prudenter arte semper usa fuisset posteritas! Sed sive fortuna artifex vim auri in rebus fossilibus invenerit, in quibus id latere ignoraret, atque creduli et boni homines spe lucri ducti ex carbonibus nobile metallum fieri posse sibi persuaserint, sive nescio quo fato hominum mentem auri sacra fames occupare coeperit, Chymiam constat diu postea artem significasse, qua ex metallis quibuscumque aurum conflaretur, hanc multum exercitasse Arabes, atque Alchymiam dixisse, et post seculum septimum, quamquam longe antea usurpata fuit, de hac arte multos, etiam Graece, scripsisse. Sed sicuti hae cupiditates inhonestae erant atque insana ars et ridicula, ita ex hac tamquam e fonte enatus latissime proserpsit hic gravis error, ut quo thesauros congerere volebant, eodem instrumento morbos tollere, sanitatem redintegrare perpetuoque salvam aetatem ac veluti floridam servare inepte studerent.

Ne putetis tamen, A. A. H. H. sola Chymia abusos fuisse istis temporibus et doctos et indoctos, vel hujus contemtûs caussas in ipsam artem cadere. Nam ipsi, qui eam profitebantur, hanc ei adsperserunt labem, qui cum in ea tractanda perversam sequerentur rationem, factum est, ut hominum errores ad ipsam disciplinam traducti sint. Et licet Chymia istis temporibus, quibus omne doctrinarum lumen exstingui videbatur, communem habuerit cum ceteris scientiis sortem, tamen ex ipsis illis tenebris ejus praestantiam elucescentem videmus. Nam cum Physicae disciplinae maxime faciendis experimentis promoveantur, etsi frustra lapidem philosophorum quaerebant, suo explorandi negotio ad notitiam multarum rerum pervenerunt Chymici, ad quam sine experiundo nunquam pervenissent, quamque et nos ignoraremus, si illud laborum taedium devorare recusaremus. Et vero iis ipsis temporibus et operis remediorum inventio debetur, quibus graves et pervicaces morbi et tum feliciter depellebantur et semper depelli poterunt, si tempestive admini-

stren-

tur. Nec profecto singuli tunc temporis Chymici contemnendi sunt, sed contra, utor testimonio aequi harum rerum judicis, alchemistae laudandi, quippe qui corporum naturam tam profunde eruerint, quam diserte descripserint.

Sed cum antea homines, sive necessitate aut natura ducti, sive rei utilitatem perspicientes, rerum indolem inquisivissent, ferme inde a seculo decimo septimo Chymia tamquam disciplina coli coepta, atque veri indagatrix et inventrix dicta et habita est. Multi fuerunt, qui dispari tempore et modo tantam laudem arti compararent; quorum nomina cum silentio praeteream, non possum tamen quin instar omnium laudem unum et principem virum HERMANNUM BOERHAAVIUM. Nam cum hactenus per casus fortuitos potius discerent, quam ex lege disciplinarum agerent; sine proposito consilio facta ac sine ordine dispersa primus collegit experimenta, compluribus suis illustravit inque formam scientiae redegit; neque, considerate A. A. H. H. viri magnitudinem, Chymicam disciplinam agnovit nisi innixam universalibus notionibus, quae ipsae prius seligendae erant ex communibus, multis et firmis observationibus Chymicis, semper et ubivis eodem modo factis. BOERHAAVIUS igitur qua erat ingenii magnitudine, totam disciplinam edoctus, non modo ejus fines protulit, sed et cum omnium consensu in ea regnaret, sua auctoritate, qua maxime valebat, ab humiliori artis existimatione alios, aliosque ab inepta exercitatione, utrosque ad rectum studium compulit.

Interim adhuc admittebatur Aristotelis doctrina de elementis, solaque, reliquarum sectarum opinionibus paullatim oblivioni traditis, universe vigebat, quam tandem triginta ultimis proxime lapsi seculi annis labefactavit in Anglia duorum nobilium Physicorum industria, PRIESTLEI nimirum et CAVENDISCHII; illo aëris, hoc aquae compositam naturam ad oculos monstrante.

Eodem tempore autem in Francia, sempiterna Brittannicae gloriae aemula, exstitit LAVOISIERIUS, vir perspicacis ingenii, veri amore ductus, nec magis versatus in subtiliter experiundo, quam in diserte scribendo. Hic igitur sua opera firmatis aliorum quoad aërum genera inventis, et vero his multis propriis de aëre et aqua, de igne, de acidis et terris similibusque additis, novam eamque pulcherrimam disciplinae formam conciliavit. Huic Chymia debet, quod nunc sit; et vero hujus incomparabilis viri res gestas nulla unquam aetas satis admirari, nemo mortalium laudando aequare potest; atque uti indignatio de ejus crudeli morte iisdem, quibus ipsa humanitas, finibus

bus terminabitur, sic ejus laudes, immortalibus ingenii monumentis proditae, florescent et seculis innumerabilibus et regionibus disjunctissimis.

Hujus autem doctrinae praestantiam et excellentiam, cum alii eam cavillationibus peterent, mature perspexit patria, et cum ea, brevi composita controversia, Europa omnis illam amplexa est, promovit et propagavit. Cujus junctis viribus praestita opera et labores tempus non permittit A. A. H. H. ut vel leviter attingam. Certe nulla pars disciplinae est, quin continuo clarius illustrata atque magis amplificata sit; atque Chymicorum ardore, felici ingenio et assiduitate in observando et experiundo factum est, ut Chymia non tam novis inventis ditata sit, quam nova fere condita. Nam ut praetermittam experimenta, quibus natura ignis, lucis, electricitatis et magnetismi melius ostensa est et definita, ut tantum dicam de iis inventis, quibus ipsius scientiae facies mutata est; alcalia et terrae, quae antea simplicibus adnumerabantur corporibus, in varias partes dissolutae sunt; et leges et modi, quibus corporum copulationes fiunt, sunt detecti; denique Chymia cum universa disciplina Physica hodie arctius juncta est, felici et apto doctrinae, quam proportionum vocant, usu firmiori fundamento nititur et fere mathematicam assecuta est evidentiam; elementorum numerus insigniter adauctus est; atque omnium omnino corporum explorationes meliores et accuratiores sunt factae. — Si igitur Chymia ea qua oportet ratione colitur, omnium omnino corporum proprietates et vires non solum docet, sed eorum partes, quae certa lege mistae et rursus saepe e diversissimis elementis conflatae sunt, detegit et omnes ostendit. Solvit enim Chymicus intima, quibus corpora juncta continentur, vincula; dissolvit, quae aëris, aquarum et tempestatum vires per magnam seculorum seriem dissolvere non potuerunt; docet quomodo omnia gignantur, quomodo intereant; et naturam secutus et imitatus e solutis materiis alia ratione jungendis ac conglutinandis, novas res creat ad usum communem aptiores.

Intelligitis jam A. A. H. H. quam late pateat Chymiae campus, cum ejus finis sit ostendere materiem, e qua efficiuntur, tam quae e terrae visceribus effodiuntur, quam quae aura vitali animata gignuntur e terra, seu plantae, et quae his adhuc sunt perfectiora, seu animalia. Atque ut primum de rebus fossilibus dicamus, quam infinita est vis saxorum, lapidum, gemmarum, metallorum et sulphurum! Horum singulorum formae non tantum metiendae

et

et describendae sunt; verum eorum natura, id est, principiorum mistio et copulatio totaque eorum compositio sunt indagandae et inveniendae. Nam veluti nullius corporis natura bene tenetur, nisi cognoscatur materies, e qua efficitur, sic etiam res fossiles non bene definiri neque in bene constitutos ordines referri et disponi possunt, nisi eorum compositionis habeatur ratio; et licet Mineralogia merito pars Historiae Naturalis habeatur et dicatur, tamen non eodem, ac reliquae illius disciplinae partes, nititur fundamento; id est, res fossiles non aeque ac plantae et animalia ex forma et structura solâ apte dividi et discerni possunt. Atque ut sic judicemus, suadent principum virorum CRONSTEDTII, HAUYI et BERZELII opera, qui Chymiae rationem in mineralogicis secuti res fossiles distinxerunt ab aliis conjunctas et confusas, alias conjunxerunt, quas alii distinxerant et separaverant. Chymiae in mineralogicis usum suadent porro recens facta experimenta, quibus ostensum est, corpora indole diversissima in similes crystalli formas concrescere; suadet denique ipsa doctrinae de rebus fossilibus historia, cum nullus fuerit Mineralogus pariter Chymicus, quin dispertiendi corpora e Chymicis notis rationem adhibuerit; quare a rerum fossilium studio ne sejungatur Chymia cavendum est, et omni ope enitendum, ut altera alteram adjuvet.

Verum explorationes Chymicae non tantum pertinent ad singulos lapides, quod jam satis magnum et arduum opus uti ipsi disciplinae necessarium est, sic in communem redundat utilitatem; sed eaedem pertinent item ad saxa, quae e diversis lapidibus facta terrarum rupes et montes construunt; atque Chymicus, cum singulorum saxorum et lapidum multitudinem, varietatem, naturam, materiem et ortum docent, tradit simul fundamenta telluris scientiae. Cum autem Naturae exploratori pateat universus terrarum orbis, ex officinae suae umbra egressus eum pervagatur et in eo peregrinatur, atque suae artis amplificandae summo ardore flagrans et confragosas rupes et inaccessa adscendit montium cacumina. Testor BUCHIUM, BEUDANTIUM, HUMBOLDTIUM et alios peregrinatores ejusdem laudis socios. Testor meum praeceptorem REINWARDTUM, qui Indiam Orientalem adiit, qui quaevis incommoda et pericula alto animo contemnens ea loca non reliquit, nisi omnibus lustratis et cognitis, qui denique rerum naturalium ad nos apportavit thesauros pretiosissimos.

Ne existimetis tamen A. A. H. H. Chymiam in solis saxis lapidibusque in-

 da-

dagandis versari; longe latius patet, pertinetque ad varia plantarum et animantium genera, quorum naturam exquirat. Et si illorum numerus magnus et prorsus infinitus sit, atque adhuc in hoc disciplinae flore quovis die ferme novis repertis adaugeatur, tamen neque horum numerus neque varietas cum iis et plantarum et animalium, in quibus Naturae vis et magnitudo maxime cernitur, vel comparari potest. Plantarum autem formae et species sicuti diversissimae sunt, sic etiam humores et materies, e quibus sunt factae, vario modo mistae et confectae deprehenduntur; quarum vero indoles non tam multiplex atque recondita latere possit, quin eam Chymicus sua arte perscrutetur ac cognoscat. In quo subtili opere dici vix potest, quam feliciter nunc progrediatur. Nam cum antea tenera plantarum textura ferme solis ignibus ureretur, quasque intus alerent partim corruptae res prodirent, partim ex iis novae prorsus enatae, fine praecedentis seculi, et vero maxime hoc quod vivimus seculo, perscrutandi artes et rationes excogitatae sunt longe praestantiores, eae quibus ad intimas rerum copulas solvendas pervenitur, in solvendo vero pleraeque res integrae incorruptaeque prodeunt, salva quasi delitescerent in plantis singularum natura. — His demum laboribus, nam praestat rem exemplo illustrare, repertum et ostensum est, quamquam multae herbae et arbores acore distinguantur, in multis aliis non modo acorem temperari, at vero cum acoris principio aliud singulare commistum teneri et hinc novum salium genus fieri. Cujus principii non modo rursus varietas est, sed et vis et efficacitas magna. Cogitate modo A. A. H. H. illum in cortice Peruviano recens inventum pulverem, qui a China vel Cinchona nomen habet, cujusque paucis granis exitiales febrium intermittentium motus subito comprimuntur. Atque hoc unum esse ex optimis et tutis morborum remediis, quae nostris temporibus Chymiae medicina unice debet, cum jam per Europam omnem constaret, clare quoque apparuit in curandis morbis, qui in florentissimas carae patriae urbes et pagos hac aestate et autumno inciderunt.

Sed illae accuratiores explorationes non tantum diversarum plantarum diversam naturam ostenderunt, et scientiam earum rerum patefecerunt, quibus divinae sapientiae cura salubritatem et medicinam ingeneravit, sed effecerunt quoque ut plantarum vivendi genus ac modus crescendi rectius intelligerentur. Nam quod attinet agrorum fertilitatem, ejus caussam principem docuit Chymia, reperiundo in iis pabulum, quo sicuti aeris aura aquarumque liquore

tam-

tamquam magis confecto nutrimento plantae aluntur. Quod pabulum ecquod aliud est quam humus, quae ipsa ex emortuis et putredine dissolutis herbis et animalculis orta cum recipiatur a radicibus, ac per fistulas, succi nutritii ministras, attollatur, in utriculis cocta toti plantae nutrimentum fit et incrementi primum adjumentum. Atque humi praestantiam haud scio an hoc exemplo clarius monstrare queam, quod desumam e montibus Granitae. Nimirum hi ipsi duri sunt, aridi totique nudi; sed aquae, quarum vis tam late patet, quam frequens et magnus proventus est, diffusae sorbentur commissuris et rimis, rupiumque venulis conceptae dum frigore congelantur atque explicantur, primum disrumpunt saxa; quae jam junctis aquarum aërisque viribus exedi incipiunt ac dissolvi. Fiunt apta quae ferant humile plantarum genus, lichenes; quo opere semel incepto tamquam sparsis seminibus e saxo gignuntur plantae; emollitur saxum, serpit lichen continuo ulterius; hic emortuus relinquit, quo alatur alia itidem humilis plantula, cui accedit alia; asperum saxum humo obtegi coepit, quam quaerunt herbae, postque annorum intervallum et stirpes alit et arbores, inque his palmas; atque horrida et inaccessa loca evadunt fertiles campi, in quos pastores greges pastu conducant.

Haec vero ita fieri non miratur Chymicus; nam novit materies, e quibus hi montes facti sunt; novit eas avidas esse commercii et copulae cum aliis corporibus; et cum videat materierum mutationes plerasque fieri paullatim, et aliae inde exorirentur, perspicit caussas, quare, etiamsi plantae et animalia lege naturae intereant, tamen perpetuus telluris sit ornatus et semper sint et animantium et plantarum genera. Denique cum et in sua officina et in ipsa natura didicerit, ex uno ac tenui principio res quam maximas et diversas fieri, e ligno et fomitem facit et fucum et acetum acidissimum; quod optimae notae acidum jam in communi usu est; et ostendit omnia plantarum venena ex iisdem elementis, sed alia ratione junctis, esse facta, ac suavissimos fructus, qui et olfactui et gustui placent.

Simili modo emendata rerum animantium indagandi ratione, illarum indoles melius intellecta est. Nec tantum naturam humorum omnium, partiumque solidarum tum animantium tum corporis humani docet Chymia, sed illustrat quoque illorum usum, harum actiones, maxime quae spiritu in pulmones anima ducatur, quae reddatur respirando, et quomodo calescat cor-

 pus

pus calorque per omne corpus fiat. Neque reticendum esse arbitror quantum praesidii in hac arte hominum vitae sit. Nam ad cavendum nos instruit, ne incauti suspectis dapibus vescamur, et in diros immo lethales morbos incidamus. Chymia effecit ne nautae, dum longa itinera mari patriae caussa continuant, putredine corrupta carne utantur, et tabe consumantur, aut in mediis aquis siti pereant, impuram et foetentem aquam sordibus aut salsam sale purgare nescientes. Eadem e domibus et urbibus pellit pestiferas nubes, quae ad quem adspirent, inficiunt et late diffusae urbes et agros urunt. Adhuc in memoria est, quantum hominum stragem fecerit allatum toti Germaniae a fugato post Berisinensem Napoleontis cladem Francorum exercitu pestilentiae contagium. Quae calamitas cum gloriosi pro libertate belli et curis et magnitudine longius saevierit, eo magis praedicanda est divinitus edita post pulcherrimam in Waterloënsi pugna de Napoleonte reportatam victoriam BRUGMANSII opera, qui caesis multis millibus hominum, pluribusque vulneratis, in media aestate suae artis usu a patria et Europa pestem avertit. Eadem armat medicum validis contra morborum agmen armis. Nam etsi verissimum est, quod medicinae pater Hippocrates dixit, naturam esse morborum medicatricem, qua deficiente irrita artis molimina sint, negari non potest, saepius torpidae naturae stimulo opus esse, et concitatae freno, et aberranti ut in viam reducatur; atque hoc medendi propositum prudenter administratis remediis attingi, quorum notitia magnam partem e Chymica arte petenda est.

Itaque cum Chymia in eo versetur, ut, quicquid rerum fossilium in imis terrae visceribus excoquatur, aut quicquid plantarum e foecundo sinu suo gignat et proferat tellus, aut quicquid denique animantium foveat et alat natura, ut horum omnium intimam et absconditam indolem, misturam, partiumque mutuas actiones, earumque caussas exploret et doceat; nemini vestrum A. A. H. H. mirum videbitur si dicam, hanc disciplinam adeo vastam et amplam esse, ut vitae humanae spatium ad omnes hujus disciplinae partes rite tractandas et observationibus experimentisque amplificandas vix sufficere videatur. Et haec quidem hujus disciplinae amplitudo insigniter augetur vinculo, quo tenentur omnes scientiae, quae Philosophiae Naturalis nomine comprehenduntur, et in quibus Chymia non ultimum certe locum obtinet. Nam licet omnes

nes hae partes, ut historia animalium, plantarum et rerum fossilium, optimo jure a Chymia distinguantur, atque seorsum exponi et tradi soleant, tamen et haec illarum auxilio carere non potest, et illas Chymiae luce illustrari oportet. Et quis praeterea Chymiam a Physica esse segregandam existimet, quae ambae in observando et experiundo consistunt? Quis neget, pulvere docto indigere Chymiam, cum mathesi tamquam instrumento utantur reliquae disciplinae, et ea sit illius indoles, ut suis opibus polleat, atque e simplicissimis et in aperto positis principiis abstrusa quaeque et difficillima deinceps deducat? Ne sejungantur igitur disciplinae, quae ad studium nuturae pertinent, vel potius id faciunt, sed sibi adjungantur, ut altera alteri lucem afferat et alteram adjuvet; qua in re tamen ob amplitudinem et Chymiae et ceterarum disciplinarum physicarum, prudenter rationem habendam esse illius disciplinae, in qua aliquid proficere, habitare et excellere volumus, vel me tacente, facile intelligitur.

Ecquis jam A.A. H.H. qui hoc modo Chymiam consideraverit, caussam longe petendam censeat, cur hujus disciplinae usus magnus sit, et cur ea cum hominum salute vitaeque commodis proxime conjuncta existimetur? Atque ut primum de gravissima arte salutari dicam; quam pulchre medicinam, vitae illam conservatricem, adjuvat et exornat ars Chymia? Adjuvat illam non solum, quod remediorum indolem et virtutes docet, ea praeparandi et miscendi optimam viam monstrat, et quod cavet ne contraria contrariis misceantur; verum etiam et vel praecipue, quod cum ipsius fundamentum in observatione positum sit, ipsum medicum mature ad observandi artem informat, quae a veteribus exculta et a BACONE VERULAMIO tam egregie descripta et commendata fuit. Et revera, quam egregie et feliciter utraque studia conjungi possint, probarunt magni Medici, BOERHAAVIUS, GAUBIUS, HAHNIUS et VOLTELENUS, qui singuli non tantum Chymiae rudes non fuerunt, sed eam summa cum laude et utriusque artis emolumento in hac Academia professi sunt.

Sed Chymia, cum et longius quam ipsa natura procedat, et novas res arte procreet, specie et utilitate insignes, pertinet ad artes omnes, quarum fructus in societatis humanae salutem redundant. Aut an quisquam jure negare possit, illam disciplinam, quae et interpretatur et imitatur naturam, atque hu-

hujus vires moderatur, inque suos usus convertit, lucem affundere omnibus artibus, quae ad vitam communem pertineant? Et revera a Chymia in plurium artium cultum multum boni ac lucri et redundasse olim et etiam nunc redundare, nonne illud testatur ipsarum artium et vero ipsius humanitatis historia? Unum instar omnium exemplum proferamus Franciam. Assidua fuit inde a multis annis Chymiae cultrix, et quae terra alia artium cultu et flore et perfectione excellentior est? Certat cum ea Anglia, haud una arte jam felicior; at et Anglia suis nunc superba est Chymicis, DAVYO, WOLLASTONO, MURRAYO. DAVYO, inquam, qui sua arte effecit, ut veterum scripta, in Herculaneo et Pompejis inventa, sed eodem cinere obducta, quo, flagrante Vesuvio, ipsae urbes sepultae fuerunt, ab iis sordibus purgari et literae tamen servari possent; qui adeo nobis servavit antiquitatis monumenta, quae perdita credebamus; idem ille DAVYUS observationum in officina sua factarum memor, facillimam invenit rationem, qua aes, quo carinae navium obtegi solent, integrum servari possit, cum antea aquis salsis corrosum solvebatur, adeoque brevi post facta mari itinera non sine magnis sumptibus debebat refici.

Sed quid diutius hic moror? nam nonne Chymiae usus ita in aperto est, A. A.H.H. ut ego, si de eo longius dicam, argumenta in re minime dubia quaerere vobis videar? Illud tamen addere liceat, caussas, quare multae artes in aliis regionibus floreant, in aliis ad interitum progredi videantur, non semper quaerendas esse in mutatis rerum publicarum vel privatarum conditionibus, sed saepenumero in perversa ratione, qua multi ducuntur, qui artes et opificia tractant, qui inconsideratius res agunt, atque immemores sunt Poëtae, recte felicem laudantis, qui rerum caussas cognoscere potuit. Nam licet in artibus inprimis consuetudini et majorum praceptis et experientiae, qua fere sola nituntur, multum tribuendum sit, neque omnes observationes, in officina Chymica factae, temere et pueriliter ad artes referendae sint, qua in re sunt, qui sibi mire sapere videantur, tamen scientia et inventio minime negligenda est. Has autem negligendas non esse, nullo luculentiori exemplo quam ex ipsa patria deducto probare possum, in qua si aliae minus floreant, aliae tamen artes, ut conficiendi cerussam, acetum et salem, purgandi boracem et caphuram et ars tingendi ita florent, ut earum tractandi ratio aliis populis jam

jam dudum exemplo fuerit. Neque profecto illi graves in artibus errores, quorum fons est aut neglectus aut male adhibitus usus scientiarum physicarum, semper repetendi sunt ab ipsorum opificum ignavia et torpore, sed item ab eo, quod saepissime ipsi destituti sunt ab audiendis et legendis iis, quae ad ipsorum artem pertineant, et a tractatione illarum disciplinarum, e quibus caussae suarum artium et intelligi et explicari queant. Et revera quanto ardore, quantum in emolumentum artium in Francia et Anglia plus sexcentum hominum omnis ordinis et professionis frequentant scholas de artibus publicas, quibus favent viri, generis splendore et doctrinae varietate illustres. Denique quantum industria valeat, ad quorumvis hominum ingenium acuendum, suo exemplo probavit FRANCLINUS, qui geometriae et mechanices in artibus usum cum operarius addidicisset, deinceps suae patriae defensor et magnus Physicus factus est; probavit item WATTIUS, qui ex eodem ordine quam FRANCLINUS natus, mechanicen ita coluit ejusque fines tam feliciter protulit, ut Rex Angliae illi statuam posuerit prope eas Regum et excellentium virorum. Quae omnia cum reputamus. A.A. H.H. cujus boni civis animus non gaudio, voluptate et gratia perfunditur, nostrae beatae patriae Beatum et Celsissimum Regem, cujus sub auspiciis et literae omnes ac disciplinae florent, statuisse et simul pro sua Regia munificentia largam praebuisse occasionem, ut artium cultores et opifices omnes eas disciplinas addiscere possint, quibus in sua arte illis utendum sit, et quibus suam et communem civium adeoque patriae salutem adaugere queant. Cui benevolo et salutifero instituto egregios speratosque fructus non defuturos esse certo confidere possumus, si ei secundum Regis consilium et voluntatem, id est, prudenter et ratione habita cum disciplinarum, tum ipsarum artium, satisfiat; quo denique instituto et Physicis disciplinis suum constabit decus, et patriae commodis prospicietur.

Nunc autem transeamus ad ea, quae officium et diei solemnitas postulant.— Hunc mihi diem, vitae meae laetissimum, illuxisse, Vobis, Perillustres hujus Academiae Curatores, debetur. Vestro enim et Regis Optimi favore atque ho-

 no-

norifica erga me voluntate hoc honore me ornatum video. Hoc Vestrum vero, Viri Amplissimi, beneficium, cujus magnitudinem sentio me nec oratione aequare nec gratiis compensare posse, benignissimo potius Vestro de me meisque studiis judicio, quam tenuibus ingenii mei facultatibus tribuo. Illud enim neque reticere neque dissimulare possum, meam mentem toties sollicitudine affici, quoties muneris gravitatem cum mea confero circumscripta doctrina et juvenili aetate; nec habeo, quo animum confirmem, nisi Vestram singularem in judicando lenitatem, et spem certamque voluntatem, observantiae, diligentiae gratique animi Vobis probandi; et dum in posterum Vestrum, Viri Amplissimi, favorem enixe peto, nunc preces effundo perpetuoque effundam pro Vestra salute, id est, pro Academiae et Patriae bono.

Singulari pudore afficior, cum me ad Vos converto, quarumvis disciplinarum Professores, Viri Clarissimi! Ea mihi est felicitas, ut omnes Vestri ordinis, quorum scholas cum de literis humanioribus et philosophia, tum de medicina, frequentare mihi licuit, et superesse et prolixa erga me benevolentia hic adesse videam. Utinam et eruditissimus et integerrimus Vir, Cl. EKAMA adesset; sed hunc meorum studiorum fautorem, cujus humanitatem et officia semper palam pia mente agnoscam, in Vestro concessu tristis desidero. Quem cum nomino, sponte redeo in memoriam amici ejus, consanguinei mei carissimi, Cl. GEORGII JOANNIS VAN DER BOON MESCH; quem doctorem egregium, cum Patris doctissimi exemplo in medicina, et BRUGMANSII praeceptis suaque industria in philosophia naturali clarum obtinuerat locum ac nomen, et qui ne a gravissimis quidem molestiis in discendo et docendo sese impediri sinebat, huic Academiae ereptum esse, omnes boni lugent. Sed me reprimam .... Vos, praeceptores dilectissimi, detis mihi hanc veniam, ut publice profitear, Vobis Vestraeque interiori institutioni me omnia, si quid profecerim, unice debere; pergatis gratia ac favore me complecti, ego Vos semper amore et reverentia prosequar. Atque Vobis omnibus, Viri Clarissimi, debita reverentiae et obsequii officia praestabo, eaque observantia erga Vos utar, quam debeo viris aetate et doctrina me longe superioribus. Quem ante sex menses Doctorem dimisistis, eumdem Vestro favore nunc prosequi ne dedignemini, atque ut me Vestris juvare velitis consiliis, enixe rogo.

Te

ORATIO.

Te vero, Cl. REINWARDTE, ut nomine compellem, jubet sanctissimum pietatis officium et studiorum ratio. Mea studia, consiliis fratris mei optimi inchoata, adjuvisti et promovisti; et quam comiter et humaniter me, cum fratrem, meum meorumque condiscipulorum fautorem, praesentem non haberem, Tuae domi, scientiis et humanitati consecratae, excepisti, dici non potest. Quicquid laudis mihi et honoris contingat, id magnam partem et Tuum est. Itaque accipe, Vir Clarissime, sereno vultu, quem Tibi devoveo, animum intimo gratitudinis, venerationis, amoris sensu perfusum; at novisti animi mei sensus et motus; scis Tibi me totum devinctum esse.

Nos autem, hujus Academiae Cives ornatissimi, Commilitones optimi, jungit literarum et scientiarum amor et studium et amicitiae vinculum. Vobis si quid in me est virium et officii, id omne dico. Vestri amorem meum vos non desideraturos esse, vobis sancte spondeo et promitto. Ineamus igitur denuo amicitiae foedus, atque junctis viribus Academiae Lugduno-Batavae celebritatem, quantum possimus, nostris etiam laboribus tueamur.

DIXI.

CORNELII PRUYS VAN DER HOEVEN,

ORATIO

DE

PERFECTA MEDICI SPECIE,

HABITA DIE XXVII IANUARII ANNI MDCCCXXVII,

QUUM ORDINARIAM MEDICINAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SUSCIPERET.

PERILLUSTRES ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES!

MAGNIFICE RECTOR!

QUI IURI DICUNDO PRAEESTIS, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

HUIUS CIVITATIS CONSUL ET SENATORES QUIQUE HISCE AB ACTIS ESTIS, VIRI AMPLISSIMI, SPECTATISSIMI!

QUARUMCUNQUE DOCTRINARUM PROFESSORES CELEBERRIMI!

ARTIUM ET LINGUARUM LECTORES PERITISSIMI, ERUDITISSIMI!

ORACULORUM DIVINORUM INTERPRETES, PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, EXPERIENTISSIMI!

ORNATISSIMI ADOLESCENTES, SPES ACADEMIAE, PATRIAE, HUMANITATIS!

VOS DENIQUE, QUOTQUOT ADESTIS, CIVES, HOSPITES, CUIUSCUNQUE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS, AUDITORES HONORATISSIMI!

❁

II-

Illud in hâc terrâ versantibus nobis a Deo tributum est munus, ut cum in rebus humanis omnia manca esse imperfectaque videamus, animum a terrestribus istis avocare et perfecta quaedam rerum summaque exemplaria mente possimus et cogitatione complecti. Quo quidem munere an ullum aut maius aut melius miseris mortalibus datum sit, equidem dubitaverim. Hoc enim, dum spe melioris vitae sustentatur animus, humana contemnimus, caelestia spectamus, erigimur, a pravis abducimur, ad optima quaevis concitamur.

Neque tantum praeclara haec rerum perfectissimarum contemplatio optimam docet vitae recte beneque degendae rationem, verum etiam haec ipsa artium scientiarumque studia, quibus adeo delectamur, quo sint pacto ab homine immortali colenda, una indicat. Nam cum alii corpori servientes, ex iis quaestum sibi quaerere sordidum cupiunt atque lucri tantum causâ scientias diligunt, alii inanem quandam nominis celebritatem sibi expetunt, quae et obruitur hominum interitu et oblivione posteritatis exstinguitur, is cui perfecta obversatur scientiae species, non corporis, sed animi causâ ipsam diligit, nec mortalem sibi quaerit nominis famam, sed veram, neque hâc parvâ terrâ, neque hoc exiguo temporis spatio circumscriptam immortalitatem.

Quae quoties reputo A. A. totics magnopere commoveri me sentio. Itaque hoc primum, hoc ultimum in hisce studiis spectandum est, ut verae tandem fiamus immortalitatis participes. O praeclaram hominum sortem, quâ, quam omnibus fere rebus anteponimus scientiam, eâ aliquando potiamur perfectâ

 at-

atque ut aëre, ita hâc verâ sapientiâ, tanquam animorum immortalium vescamur pabulo!

Ad tantam autem felicitatem conquirendam ut et memet ipse, et Vos Commilitones Optimi! incitem, videamus, quale in hâc nostrâ arte sit illud, cui nihil addi possit quodque summum et perfectissimum dicamus. Quod quidem aggredior non tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate. In quo si male vobis famae meae consuluisse videar A. A! sic teneatis velim, me non illud spectasse, ut vobis ingenium probem, quod exiguum esse sentio, aut doctrinam, quam scio esse tenuem, sed, ut quot quantaque mihi desint reputans, ne sinam studia mea languescere.

Dicam igitur: *de perfectâ medici specie*, et dicam ut potero. Vos autem me praeclara cupientem vestrâ sustentetis benevolentiâ atque humanitate, rogo, obsecro.

Ea est communis maxime medicorum fortuna, ut eorum praestantia non ex reï veritate, sed ex vulgi diiudicetur opinionibus. Quae quidem fortuna multis forsitan, vulgare illud: *vox populi vox Dei* probantibus, praedicanda magis, quam deploranda videbitur. A quibus, quamvis non ita dissentio, ut populi vocem esse vocem diaboli censeam, quae quidem iniqui esset et parum considerate loquentis oratio; dissentio tamen. Mihi enim populi ista auctoritas ab auctoritate divinâ tantopere distare videtur, quantopere sapientia vulgi a Summi Numinis sapientiâ distat.

Est autem quaedam opinio, vulgi auctoritate sancita, quâ medicus solo usu fieri et exercitatione creditur. In quâ quidem opinione sanciendâ vereor, ne quid erroris admiserit summum illud vulgi numen. Nam si in medico nihil praeter usum quaeritur, anicularum extollenda est et praedicanda medendi scientia, quae vulgo etiam maior, quam summorum medicorum haberi solet. Quae quidem usum laudantium quorsum tendat oratio videte A. A! Nempe operarium quemdam isti nobis medicum faciunt et quoddam sibi fingunt formularum medicinalium opificium, quorum si vera esset opinio, medicinam non ut artem salutiferam suscipiendam, sed ut pestem e civitate pellendam esse arbitraremur. Haec enim ars nostra si usu tantummodo addiscitur, quem soli seniores medici sibi iure quodam suo vindicare poterunt, quis senex usu doctus compensabit tandem, quae iuvenis sine usu perpetraverit homicidia.

Multa immo plurima experientiae tribui, me iudice, debent, nec tamen aut

aut omnia aut summa, utque imperator ad bellum, orator ad forum non imparatus accedat oportet, sic nec medicus ad artem, nisi optimâ praeditus naturâ multiplicique doctrinarum genere instructus.

Sic autem sentio, naturam primum atque ingenium ad hanc medendi artem vim afferre maximam. Illam mentis celeritatem, iudicandi subtilitatem, sollertiam, ingenii felicitatem, quae in optimo quoque eminent maximae, si quis putet arte accipi posse, aut inseri usu, errat graviter. Haec enim sunt dona naturae, quae arte quidem limari, accendi, commoveri possunt, inseri vero et donari non possunt.

Sunt vero quidam, ita hisce naturae instructi muneribus, ut non nati, sed ab aliquo Deo ficti esse videantur. Talis exstitit quondam SYDENHAMUS, in quo tam incredibilis fuit ingenii vis et magnitudo, ut doctrinam non magnopere desideraret indoctusque fere cum esset, iure tamen alter dictus sit Hippocrates.

Quo quidem tanti viri exemplo quorumdam firmari videtur sententia, id quod de poëta dicitur, eum videlicit non fieri sed nasci, idem quoque de medico esse dicendum. Quâ sententiâ, si id significetur, medicum iis oportere a naturâ donatum esse muneribus, quibus ad artem aptus natusque haberi possit, iis vehementer assentior. Sin vero illa dona naturae nullâ putent doctrinâ, studio, arte excolenda esse; turpe labuntur. Neque enim omnes esse possunt Sydenhami, ut morborum Epidemicorum vicissitudines multasque formas et mores dispares propriâ observatione discant; ipseque Sydenhamus meo iudicio maior fuisset, si hanc quoque doctrinam sibi studuisset comparare. Aut quid causae esse censeatis, cur ipsum audiamus querentem de febrium popularium indole tam variâ tamque mutabili deque curatione illarum ancipiti adeo, ut non nisi quorumdam periculo haec indoles cognosci, et inveniri posset curandi methodus, quid, inquam, huius reï causam esse censeatis, nisi ipsam hanc doctrinae inopiam; quo magis nos debemus illam nobis optare doctrinam, quâ nequidem magnum illud atque immortale Sydenhami ingenium impune caruisse videtur.

Quapropter illud contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae, tum illud, nescio quid, praeclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem maiores nostri viderunt, divinum hominem BOERHAAVIUM; qui scientiam me-

memoriamque omnium temporum unus dicitur collegisse. Ex hoc GEORGIUM BAGLIVIUM, veteris doctrinae custodem et vindicem, quem in ipso aetatis flore exstinctum, si non annorum numero, sed scientiae pondere iudicetur senectus, non iuvenem sed senem exstinctum esse arbitramur.

Est itaque medico scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine quâ ille, quem laudeat usus callidum quendam artificem nobis fortasse efficere poterit, magnum vero, quem animo metimur, medicum non poterit. Aut quid dicam de Mathesi, communi illâ disciplinarum parente, quid de Physicâ, quid de Chemiâ, Botanice, Historiâ naturali, quarum aliae ad artem pertinent, aliae ipsam adiuvant, excitando artificis ingenium. Nempe ista quoque Naturae contemplatio, quamvis non faciat medicum, aptiorem tamen medicinae reddit.

Verum ut hasce scientias comites esse atque ministras medici volo, sic litterarum etiam humaniorum studium cum studio medicinae cupio coniunctum. Ad quod eo magis adhortandi sunt nostri homines, quo magis abhorrere videtur a nostrorum temporum ratione, quibus, ut maiori studio scientiarum disciplina agitari coepit, ita a medicis negligi prorsus et contemni coeperunt litterae Graecae Latinaeque.

Quodsi mathematicis illis disciplinis veri quoddam organon in homine suscitari creditur, litteris hisce suscitatur organon pulcri, quod qui excultum habuerit, is in arte omnique vitâ quid deceat, quantaque vis sit et loci et temporis omnium optime videbit, eumque adhibebit actionum ordinem, ut omnia sint apta inter se et convenientia. Quare illud decorum omni curâ est medico servandum, quod, quemadmodum bene viderunt Veteres, sic exstat de hoc officio liber singularis inter ea, quae Hippocratis nomine feruntur, scripta.

Haec qui attigerit sensuque gustaverit litterarum studia, quam eum offendet quam vix ferenda videbitur ista scriptorum medicorum barbaria, quae non tantum ab omni sermonis elegantiâ ac venustate abhorret prorsus, verum etiam ipsi perspicuitati tantopere obest, ut quisnam oraculis istis tribuendus sit sensus, nisi hisce barbariis initiatus intelligat nemo. Qui quidem scriptores, si veterum libros studiosius legerent, sentirent, ut Antonius ille, orationem suam illorum tactu quasi colorari. Nunc autem eorum par est barbariae adrogantia, ita ut antiquos illos, quos ne norunt quidem, tanquam bar-

barbaros spernant, et suas semper suorumque temporum laudes celebrantes, cum irrisione legentium militem imitentur gloriosum.

Sed ea potissimum summaque harum litterarum praedicanda laus est, quod ad integros illos et purissimos ducant scientiae medicinalis fontes, quos non videre et rivulos consectari tardi profecto est ingenii. Quod veterum studium nemini parvo habebitur pretio, qui cogitaverit, quanta in ipsis fuerit animi vis et magnitudo, quam ingeniosa naturae observatio imitatio; qui suas nobis imagines non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum in scriptis expressas reliquerunt, quas qui sibi in arte faciendâ proponat, animum et mentem suam ipsâ cogitatione hominum excellentium conformabit.

Quae reputanti hanc mihi visus sum causam praecipuam invenisse, cur in omni fere doctrinarum genere principes exstiterint veteres, qui cum perfectam quandam sibi animo informarent doctrinae speciem, ad eam, quam sibi finxerant, proxime accessisse videntur. Postquam vero distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutae, dici non potest, quantopere studiorum etiam diminuta sit magnitudo. Nam cum doctrinas quasvis anatomicorum more in partes inciderent homines, factum est, ut plerique sibi singulam partem eamque non nimiam sumerent elaborandam, utque, cum in singulis toti essent, omnium bonarum artium denique virtutum ipsarum societatem cognationemque negligerent.

Haec, quae optamus, si cui nimia videantur neque medico in tantâ scientiae varietate et copiâ consequenda, eos cogitet viros; qui pari laude in utroque studiorum genere versati sunt. Qualem IODOCUM LOMMIUM fuisse novimus, virum et arte et facundiâ insignem; quales FREINDIUM et MEADIUM, et amicitiâ et medicinae studio et communi litterarum amore conjunctos; qualem IOANNEM BAPTISTAM MORGAGNIUM, virum immortalem, in quo summa erat anatomes et medicinae scientia et huic par litterarum peritia; quem si legas, quid magis mireris dubites, utrum ingentem doctrinae atque eruditionis medicae copiam, an orationis priscam illam venustatem et elegantiam.

Veterum illud studium cum negligi coepit, accidit, ut vera simul periret eruditio medica nullamque haberent medici librorum notitiam, nisi eorum, qui suâ aetate prodierant, ab iisque, qui de arte scribant auctoribus, aequales fere commemorari soleant, antiquioribus aut silentio praetermissis, aut verbo tantummodo indicatis, ita ut horum si pervolvas libros,

crederes, hoc demum seculo natam esse medendi scientiam. Nos vero esse perfecti medici putamus, non suae solum aetatis, sed omnium memoriam temporum tenere. Nam nescire quid antea, quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum aetate contexitur. Quâ quidem praeclarâ Tullii voce aptius, quam longâ oratione et litterarum et adjunctum hisce historiae studium commendari existimem. Ut enim hominum est indoctorum sua tantum tempora laudare, sic vere eruditorum est, omnem omnium temporum historiam complecti, quae recte testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis dicitur, eamque non a rivulis quibusdam, ut fieri solet, sed ad ipsis fontibus petere. Quod qui faciat, is non tantum, quâ origine, quibusque auctoribus nata, quae incrementa ceperit ars nostra, omnium optime videbit, sed quâ ratione culta, aucta, amplificata sit, cum perspexerit, aliaque ex aliis inventa quo pacto sint orta, simul augendae amplificandaeque artis tenebit rationem, et ipse aliquando inventor futurus.

Vastum est et magnificum, quod historia praebet hominum rerumque humanarum spectaculum, quo explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia videmus. Hoc autem spectaculum, quam vastum sit, quam magnificum, is demum noverit, qui causarum non neglexerit notitiam, scientiasque, non veluti res quasdam extra hominem positas spectaverit, sed in ipso homine ipsâque naturâ humanâ scientiarum origines quaesiverit et fontes. Ille ubivis *hominem* cernet, suis praeditum ingenii animique viribus; illi rationem, quâ gentes singulae scientias coluerint, explicabunt cognita gentium natura et indoles, singulasque et gentes et aetates suo existimans pretio, ac suum cuique tribuens, a singulis proficiet, historiamque adhibebit non vitae tantum, sed artis quoque magistram.

Neque arctior est historiae et litterarum, quam philosophiae cum medicinâ naturae societas atque cognatio, quam utriusque coniunctionem tanti fecerunt veteres, ut medicum philosophum Deo similem dixerint; quo quidem illud potissimum significasse videntur, neminem, sine philosophiâ, effici posse, quem quaerimus, summum. Quem enim fugit artium omnium procreatricem quandam et quasi parentem, quam philosophiam Graeci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari? Quamobrem mirum videri potest, quod Celso auctore discimus, Hippocratem illum Coum a studio sapientiae disciplinam hanc separasse. Quod, ut

ut intelligatur, monendum est, quam separavit ille aque disciplinâ suâ seiunxit, sophistarum fuisse, quaevis ex opinionum commentis interpretantium, temeritatem, quae, uti tunc temporis, ita semper medicinae obfuit plurimum. Nos vero germanam volumus philosophiam, germanae studium sapientiae, quâ quid optabilius, quid praestantius, quid homini melius, quid homine dignius! Quae, ut cuivis optanda, sic maxime expetenda est medico, cuius ars potissimum circa causas naturasque morborum versatur indagandas. Aut quid maius est philosophiae munus, quam rerum investigare naturam et causas, quo omnis fere continetur illius, quam philosophiam veri dixerunt veteres officium. Morborum enim formae observatione sensibusque cognoscuntur, naturae vero plerumque intus latent, a sensibus remotae. Quodsi a sensibus non omnis absit fallaciae culpa, quantâ opus erit prudentiâ, ubi tam longum sit ad verum quaerendum iter. Quod, quo magis arduum, eo maiori studio, labore, operâ animique contentione perficiendum. Quae oculis cernuntur et in sensus cadunt phaenomena non tantum observanda, verum inter se conferenda, computanda, diiudicanda; propria ab impropriis, vera a falsis, perpetua, constantia a temporaniis, mutabilibus secernenda, quid singula, quid cuncta valeant ponderandum, ad suas quaeque causas revocanda; deque omnibus iudicium ferendum, idque saepe exiguo admodum brevique tempore, sed simul religione summâ (agitur enim de vitâ hominis). Quae quidem quanta sint quamque gravia, Vos optime nostis, Peritissimi Medicinae Doctores! Nititur haec ars nostra calculo probabilitatis, omnium difficillimo, quae cum mathematicam recuset evidentiam, in alterâ illâ morali acquiescendum est, cuius veritas non tam argumentorum pondere, quam rerum probabilium numero diiudicatur. Quare omnium laudem meruerunt, qui hanc rationem viamque praesertim explanarunt, illamque disciplinae nostrae partem, quae in causis naturisque morborum versatur, sibi sumserunt excolendam. In quâ quidem re omnes, me iudice, superavit HIERONIMUS DAVID GAUBIUS, magnus magni Boerhaavii discipulus, cuius de pathologiâ medicinali liber, immortale est ingenii Gaubiani monumentum. Utque huic primas, sic secundas tribuo IOANNI GEORGIO ZIMMERMANNO, medico vere philosopho, qui cum professoris munus, ei oblatum, recusare debuisset, noluit tamen iuvenes, qui eo magistro fuissent usi, suâ prorsus destitui institutione, opusque edidit de *Experientiâ*, quo ut ille suis tantummodo

prodesse voluisse videtur, sic nobis visus est, omni omnium temporum profuisse iuventuti.

Est vero quidam philosophiae locus, hâc nostrâ aetate a medicis pessime neglectus, qui in veris discernendis aque falsis segregandis consistit, quamque *Criticen* vocabimus. Cuius Critices ea summa vis est, quae in aliorum observationibus, coniecturis, doctrinis, scriptis ponitur diiudicandis. Haec ad omnem adhibenda est medendi disciplinam, ne falsa pro veris habeamus iisque temere adsentiamur. Ad huius leges exigenda est scriptorum tum veterum, tum recentiorum peritia, fides, auctoritas, statuendumque inventorum, observationum, experimentorum pretium. Quod quoniam medicinae cultoribus aut parvi habetur, aut nimis arduum, tanta est scriptorum medicorum temeritas, quanta credulitas lectorum, ut pene res magica facta videatur medicina, eo maiorum habitura fidem, quo longius a communi sensu recesserit. Quid opus est A. A.! huius reï exempla quaerere. Quis unquam audax promissor medicus aut iactator impudens spe prorsus destitutus est. Quaenam arcana, specifica, panchresta, panaceae suarum non invenere virtutum praecones! Sed reprimam me, neque committam, ut iniquus Vobis videar nimisque severus humanae imbecillitatis iudex. De hâc autem Critice eiusque praestantiâ cogitans, in memoriam redeo sagacissimi illius et acerrimi eiusdem cultoris, vestri quondam PARADISII, in quo tam praeclare huius ingenii critici dotes eminebant, ut si litterarum studiis incubuisset, nullus dubitem, quin alter factus fuisset Wyttenbachius. Quo magis gaudeo, in tantâ medicorum criticorum paucitate, medicinae non litterarum scientiam et coluisse praecipue, et docuisse Paradisium.

Retulimus nos igitur A. A.! ad eum, quem volumus, inchoandum, qui si sic instructus veniat ad artem, is erit quem caeteris omnibus anteponimus, in quem intuemur, quem ut quisque optimus fuerit, ita magis imitando exprimere conabitur. Aut qualem censeatis hunc futurum, qui nullis aut naturae donis, aut doctrinae copiis, subsidiis, ornamentis destitutus ad ipsam artem natus, optimam indolem diligenti excoluit rerum pulcerrimarum, summarum, optimarum studio.

Quoniam vero tria tenenda sunt medico artem facienti, morborum videlicet cognitio, morborum praesensio et morborum curatio: prior *diagnostice*, altera *prognostice*, tertia *therapeutice* vocatur, dicendum omnino, quid sit

sit optimum in singulis, quorum cuncta tum necessaria sunt, tum insignia ad maximam laudem.

Et in morbis quidem detegendis omnem adhibebit noster observandi diligentiam. Aegrotantis vultum, oculos, habitum, decubitum, vocem, quaeque reliqua sunt morbi intus latentis indicia sensibus percipiet, rerum interpretibus et nuntiis; in quâ quidem signorum perceptione et observatione non corporis tantum, sed animi praesertim contentione tantâ utetur, ut non corporeis istis sensibus, sed interno animi sensu aegrotantis imaginem complecti videatur atque veteri illi philosopho, non oculos istos, aut aures, sed mentem esse, quae videat et audiat affirmanti, faciles lubentesque assentiamur. Nec temere. Nam mens est, quae cunctas a sensu acceptas rerum notas percipit, coniungit, atque ex distractis iis disiunctisque veram efficit morbi effigiem.

Neque ad ea quae praesentia sunt animadvertet tantum, sed in omnem praeteritam inquiret aegrotantis vitam, animi mores, corporis habitum, morbos, parentum, cognatorum valetudinem, brevi absolutam sibi optabit illius historiam medicam. Quam, si fieri possit, sibi ab ipso aegro narrari cupiet, qui, nisi aut male sapere, aut, quae sentiat, verbis augere velit, optimus intelligenti erit suae ipsius valetudinis interpres.

Ex hâc observandi diligentiâ quantum proficiet! Truci vultu, oculis rubris, micantibus facie coloratâ, responso feroci, breviloquentiâ phreniticum discernet, acuto capitis morbo laborantem; querelis, loquacitate, hypochondriacum, ex longâ languentem nervorum aegritudine. Summâ corporis gracilitate, procero et tenui collo, genarum circumscripto rubore, mente hilari, spe vitae, ne in ipso quidem mortis adspectu depositâ, phthisicum agnoscet. Facies flava, oculi cavi, vultus circumspectus, despondens, morosus, tristem ei indicabunt melancholicum.

Sed simul et sagax naturae observator, et medicus eruditus, aliorum quoque cum teneat observationes, mentique impressas habeat optimas ab optimis scriptoribus medicis depictas morborum effigies, cum iis, quae videt, ea quae, legerit coniungens, ex aliorum historiis suorum aegrotantium valetudines perspiciet atque intelliget. Quare animum adferat oportet, a summis quibusque artis magistris doctum et eruditum, ab iisque praesertim qui in hoc genere excelluerunt. Quorum ex antiquis princeps nobis habetur ARETAEUS ille CAPPADOX, qui incomparabili artificio multas morborum species, ipsis na-

naturae coloribus, pictorum arte, expressit; ex recentioribus vero IOANNES ERNESTUS WICHMANNUS, cuius in morbis formâ similibus at dispari indole inter se conferendis collocata opera omnem promeruit omnis posteritatis laudem.

Altera illa medendi pars, quae appellatur *Prognostice* morborumque eventum praesagire docet, ut plurimum habet difficultatis, sic a plurimis pessime negligitur. Utrum vero alia sit magis ad medici sive existimationem, sive auctoritatem, seu fidem adcommodata, iure merito dubitari posset. Est autem eius vis maxima in signorum posita interpretatione, quâ ex iis, quae adsunt, ea, quae futura sunt, e longinquo praevidere docemur. Praeclaram hanc divinandi artem veteres praesertim coluere. Nemo tamen maiori studio, quam HIPPOCRATES ille COUS, qui, si in reliquis laudibus nonnullos habuisse pares censeatur, in hâc omnibus superior exstitit. Is enim in eâ, quam πρόνοιαν dixit, comparandâ praeprimis medici operam et studium collocandum esse existimans, ipsius rationem non tantum omnium optime perspexit, verum etiam summum quoddam posuit principium, quo, tanquam fundamento, omnis haec prognostice nititur. Hoc autem principium a valetudinis secundae cum adversâ valetudine duxit comparatione, ita ut, quo aegrorum facies, decubitus, somnus, mores illis sanorum fuerint dissimiliores, eo gravioris fore morbi periculum praeceperit. Quae, ut legitime fieri posset comparatio, actionum naturalium, mirâ arte, expressit imagines, quibus, tanquam vitae perfectae exemplaribus positis, quo sint pacto signa futurorum intelligenda, et bonorum malorumque ineunda ratio, appareret. Simul vero et communia et propria intueri iussit, neque a signis valetudinis optimae universalibus tantum praesagia petere, verum ab iis quoque, quae ad propriam cuivis pertineant valetudinem. Ab hac veterum *prognostice* recentiorum nata est *semeiotice*, in quâ signa non coniuncta ponuntur, tanquam in tabulâ, sed distracta divulsaque, ut in catalogo. Quae quidem recentiorum *semeiotice* tanto minorem habet et dignitatem et auctoritatem, quo minor fides habenda est singulis, quam universis. Ea nimirum est veterum praestantia Graecorum, ut quamcunque artem tractarent, summam illam exprimerent pulcritudinem, cuius in mentibus infixam speciem tenebant.

Hoc igitur pulcri sensu imbutus sit oportet optimus ille, quem mente complectimur, aque Coo illo petat divinam hanc praesagiendi artem. Quam si per-

perspectam habuerit, non tantum sibi fidem aegrotantium conciliabit bonusque habebitur medicus, sed, quod maius est, quae metuenda sint, avertere et ad futura quoque artem dirigere et accommodare noverit.

Quoniam vero duplex est medici artificis officium, alterum sanitatem tuendi, morbos sanandi alterum, hanc πρόνοιαν futurique praesensionem cum ad sanitatis conservationem, tum ad curationem morborum adhibebit. Ac prius illud, quod ad prospere valentes spectat, quodque *Prophylacticam* vocant, tanti fecit LENTINUS, medicorum Germanorum decus, ut omnis ab eo cum absit ostentationis suspicio, iucundissimam habere censuerit bene factorum recordationem. Et profecto ita est, A. A.! In hâc enim medicinâ prophylacticâ vera cernitur artis salutiferae ratio: cuius benignitas, quemadmodum ex virtute depromitur, sic nullam sibi expetit aut gratiam aut gloriam, tumque maxime est benefica, ubi minime esse videtur.

Verum ut haec prophylactica medicina a paucis expetitur, cum sani bona sua negligere solent, sic in alterâ illâ, therapeutice, plurima versatur medicorum opera. Quod quidem morbis medendi officium, ut omnium maximum, sic quoque omnium est difficillimum reputandum. Nam caeterae, quas memoravimus disciplinae, quasi itineris duces sunt, haec vero curandi ars ultimus est et summus, quorsum tendat via, finis; sique in reliquis officiis rite exsequendis magnum appareat artificis ingenium, in hoc spectatur maximum. Etenim, quod in oratore actio est, idem est in medico curatio morborum.

Nolite tamen putare A. A.! hanc artis peritiam solo eventu diiudicari. Quasi vero omnes fortunati sapientes, omnes miseri stulti; aut usu tantummodo comparari, quem sine ratione aut prudentiâ nullum censeo. Etenim in hâc curandi arte, ut usus sibi multum vindicat, ita consilium, ratio, ingenium plurimum. Neque Hippocrates, Baglivius, summique medici senes demum, sed iuvenes maximam assecuti sunt artis laudem. Haec autem, quae morborum curatio desiderat, tot sunt et tanta, tamque sibi, ut videntur, disparia, ut verear, ne iisdem enumerandis tardem studia et aliorum et mea. Nam quot sunt morborum, quot hominum genera, tot genera sunt medendi, ita ut alia audacem postulent medicum, fortem, intrepidum, alia cunctantem, cautum, providum; alia callidum, sagacem, exercitatum; alia sapientem, doctum, eruditum, aliarumque curationum maximam sibi partem usus vindi-

dicet, aliarum consilium, aliarum denique doctrina. Magni igitur iudicii, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille et quasi temperator huius multiplicis varietatis. Nam et iudicabit, quid cuique opus sit, et poterit, quocumque modo postulabit morbus, mederi. Non enim omnis valetudo, non omnis aetas, non omnis natura, non omnis sexus, nec vero vitae genus, aut morbi tempus, aut aeger omnis, eodem aut medendi genere tractandus est, aut remediorum. Nam medico diligenti priusquam conetur aegro adhibere medicinam, non solum morbus eius, cui mederi velit, sed etiam consuetudo valentis et natura corporis cognoscenda est. Tenenda est etiam, quae cuique morbo apta est medendi ratio, quae quidem non experiundo tantum quaerenda, aut tentanda usu, sed ab optimis summisque petenda est Artis Magistris, quorum scripta omni sunt posteritati consecrata.

Ille igitur, quem volumus, horum abundans praeceptis, horum exemplis ductus, hosce secutus duces, ad summorum ingeniorum similitudinem conformabitur. Quare si quaerimus, quid unum excellat ex omnibus, docto medico palma danda est. Nam, ut duo maxime disparia sunt morborum genera, quorum alterum acutos, breves continet, longos, chronicos, alterum, in acutis magnâ opus est iudicandi celeritate eâque naturae praestantiâ, quam interdum etiam absque doctrinâ valuisse accepimus. In longis vero summa adhibenda est animi contentio, ingeniumque afferre oportet omnibus doctrinae atque eruditionis medicae copiis instructum; et quemadmodum alia est imperatoris virtus in praelio committendo, alia in expugnandis arcibus, sic in acutis morbis medicum optamus sagacem, peritum, callidum occasionis venatorem, in chronicis vero constantem, indefessum, eruditum, cunctatorem prudentem.

Minime igitur illi audiendi sunt, qui verentes, ne hisce studiis abstrahantur animi ab exercitatione et artis usu, nihil quicquam amplius sibi afferendum esse opinantur, quam quod curationum maxime communium necessitas postulet, et parcâ istâ contenti eruditionis scholasticae supellectili, exiguo hoc vitae Academicae spatio, omnem medici doctrinam circumscribunt. Hi enim medicorum studia non ipsius scientiae magnitudine, sed suâ metiuntur ignaviâ.

Nec tamen sine consilio res tanta, quanta morborum curatio est, recte aut suscipi, aut perfici potest. Nam est medicinae, sicut reliquarum rerum, fun-

fundamentum sapientia. Consilio, quae valetudini, tempori, aegro conveniat curatio invenienda est. Consilio aptissima seligenda sunt remedia. Consilio, quâ optimâ adhibenda sint ratione, videndum; quod, qui ita perficiat, ut nihil desit, abundet nihil, cunctaque inter se conveniant sibique respondeant, et ad singularum rerum rationem universa esse composita videantur, qualem eum quantumque esse censebitis artificem. Ad hanc laudem, hisce nostris temporibus, nemo propius accessisse videtur, quam IOANNES PETRUS FRANKIUS, acri vir ingenio, cuius in scriptis magnum cernimus medicum, summo semper consilio summâque prudentiâ, rem peragentem, omnium difficillimam.

Est igitur, quoniam tot tantaque in consilio sunt posita, medico artifici ratio potissimum excolenda, quae cum adolevit atque perfecta est, nominatur rite sapientia. Verum ea, de quibus hactenus exposuimus, tanquam huic nostro, quem deformamus, necessaria, quamvis summa Vobis videri possint, magnum ea quidem nobis efficient medicum, nec tamen perfectum, aut summum. Medicus enim vir bonus sit, medendi peritus. Virtus est, virtus, inquam, quae summis hisce laudibus cumulum addat. Hanc ille sibi videt principem et ad suscipiendam et ad ingrediendam horum studiorum rationem exstitisse. Quodsi huius hortatu praeceptisque conformatus plurimis, hâc arte suâ, saluti fuit, id huic acceptum refert. Ut enim mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur, sic summa quoque est verae eruditionis, sapientiae atque virtutis cognatio. Aut quae tandem, sine virtute, homine immortali digna est sapientia, quae sine hâc magnopere expetenda videtur doctrina? Quis verum assequi, nisi veritatis cultor, quis scientiam sibi comparare, nisi diligens, quis de rebus, scriptoribus, libris recte iudicare, nisi aequus, liberalis, bonus, poterit. Qui invidiâ, odio, superbiâ, adrogantiâ aliisque animi reguntur perturbationibus, quos tandem eos et quales fore putabimus rerum humanarum, magnorum virorum, aliarum laudum, meritorum aestumatores? Quodsi tam arcta sit omnis germanae scientiae et virtutis cognatio, in hâc nostrâ, quam profitemur disciplinâ, omnium est arctissima.

Baglivius ille, cum corporis naturam atque temperiem quamplurimorum esse errorum fontem recte viderit, ab hâc naturarum differentiâ diversam re-

petivit medicorum et doctrinam et artem. Hinc frigidos, phlegmaticos, torpidos cunctando semper rem agere, cholericos, calidos magno impetu et quam validissimis armis contra morbos pugnare; quapropter propriam hanc corporis temperiem cuivis investigandam esse ac ratione regundam, recte praecepit.

Quae cum ita sint, nemo perfectus medicus esse, nisi moderatus, continens, temperans poterit. Nempe animum habeat sedatum oportet, omnique perturbatione liberum, ut recte naturam observare, fortem, intrepidum, ut recta semper videre, sequi, et constanter tenere possit.

Est enim sacrosanctum hoc vitae tuendae munus, quod qui suscipiunt, ut religiose perficiant, iureiurando obstringuntur. Quâ in re maiorum miramur sapientiam, qui veterum illud institutum non abrogandum esse, sed pie servandum arbitrati sunt, ipsoque hoc iureiurando, quo omnem vitam omnemque artem sancte esse casteque instituendam sanciverunt, satis declarasse videntur, quam arcte medicinae professionem cum ipsius professione virtutis habuerint coniunctam.

Neque aliter optimis quibusque visum est medicis, in quibus par fuit medendi scientia pari virtute comitata. Aut quid HIPPOCRATEM commemorem, in quo et summo medico optimoque viro, dum artis miramur peritiam vitaeque integritatem, Deum quemdam nobis aspicere videmur. Quid SYDENHAMUM, quem in egregio illo opere, in quo ipsam veritatem animique candorem habitare dixeris, hisce verbis observationum suarum fidem contra obtrectatores et invidos audimus defendentem: « Res ipsa brevi lo-
» quetur, an fideliter et sincero animo hic egerim, an e contra, ad instar
» sceleratissimi hominis morumque profligatissimorum, homicidam me prae-
» stiterim, vel in terrâ defossus. " Quid BOERHAAVIUM, cuius tanta fuit in arte faciundâ religio, ut Swietenius, eius discipulus, numquam consulendi causa praeceptorem adire ausus sit, nisi accurate perscriptam afferret morbi historiam. Qui enim diligenti, at sibi diffidenti, toties opem tulerat, negligenter et temere rem tantam tamque seriam agentem severo vultu excepisset.

Ego, quoties hosce viros cogito, (cogito autem saepius) ac piâ delector tantarum virtutum recordatione, in praeclaro hoc virtutum choro unam video reliquarum principem ac ducem existentem. Hanc sive caritatem di-

dixeris; sive benevolentiam, benignitatem, humanitatem, seu quibuscunque aliis nominibus appellaveris, nam tanta eius est amplitudo, quae uno nomine comprehendi non possit, nihil ea humani a se alienum putans, omnesque homines coniungens, uno universos amplectitur amore. Est namque hic mundus magna quaedam hominum civitas, et una domus fratrum. Atque haec quidem animi affectio in optimo quoque medicinae cultore fuisse videtur maxima. Ab hac enim omnis ars nostra ducta est, neque ulla alia est, in quâ magis exerceri, coli, perfici divina illa virtus possit, quam ea, quae vere appellatur salutifera. Hâc tanquam genio quodam, aut Dei cuiusdam voce ad haec studia impellitur medicus; hâc illud sibi vitae degendae genus constituit; haec ipsi in studiis, arte, omnique vitâ itineris dux est et socia, hâc rectam semper optimamque sequitur viam. Huic ut obsequatur, omnes labores, curas, vigilias, omniaque vitae pericula parvi esse ducenda putat; haec dies noctesque concitat atque admonet, non nobis solis, sed aliis vivendum esse, nullâque re homines propius ad Deos accedere, quam salutem hominibus dando. Ea vita, via est in coelum et in coetum eorum, qui praeclarum hoc homines diligendi munus optime exsecuti sunt. Caetera, quae ab hominibus expetuntur, opes, divitiae, honores, gloria, humana sunt, caduca, mortalia, ipsaque haec scientia nostra partim ad hanc vitam tantummodo pertinet, partim puerorum quidam censendus est lusus, si cum eâ comparetur scientiâ, quâ animus potitur, huius corporis vinculis liberatus; haec vero hominum caritas perennis, sempiterna, animo immortali, divino digna.

O Artem vere bonam, humanam, salutarem! Te qui colit, diligit, amat, ipsam colit, diligit, amat virtutem. Tu miseros mortales miseriis levas. Tu immortalibus tui cultoribus viam indicas ad vitam vere vitalem, sempiternam. Tibi igitur nos penitus totosque tradimus. In te omnem laborem, studium, operam nostram ponimus. In te unâ quasi tabernaculum vitae nostrae collocamus.

Quod quidem Vobis praesertim spondeo Illustrissimi huius Academiae Cura-

ratores! quorum in studiis tanta declarata est voluntas, ut, quam antea in me detulistis dignitatem, eandem nunc etiam auctam voluistis. Quo quidem tanto beneficio illud mihi potissimum spectasse videmini, ut ab omni reï domesticae curâ liber et vacuus, totus esse in hisce studiis possem. Vos itaque, Viri Amplissimi! sic habetote, mihi nihil potius, nihil antiquius fore, quam ut, quantum equidem possim, huic Academiae vestrae, iuventuti, patriae prosim Vobisque et Regi Optimo et grati animi sensum et voluntatem et vero industriam meam probem.

Vobis autem Viri Clarissimi, quarumvis disciplinarum Professores! quid multis verbis me commendem, quorum benivolentiam et per biennium hocce, et tum praeprimis cognovi, quum amplissimum hunc dignitatis gradum, Vobis omnibus gratulantibus, sum consecutus. Quodsi negligere, quid de se quisque sentiat, aut arrogantis esse, aut etiam omnino dissoluti recte putatur, quid magis expetendum, quam eorum quibuscum vivimus, adprobatio, et bona optimorum virorum de nobis opinio. Me Vobis ut commendatum video ac gaudeo, ita in posterum cupio commendatissimum. Ego quo maiorem hanc Vestram expertus sum benevolentiam, eo plus etiam Vobis tribuendum esse arbitror.

Nos vero Collegae aestumatissimi! eiusdem disciplinae Professores! salutaris ista professio, et communia studia, et communis disciplinae, Academiae, patriae amor jungant, ut eo quisque nostrum nobis sit carior, quo magis scientiae, Academiae, patriae utilitatibus inservierit.

Vos Professores Extraordinarii! scitote me locum, non animum mutasse meque habetote, quem fui antea, collegam, amicum, sodalem.

Te Frater carissime! hic cum aspicio, non possum non nostras fortunas laudare, quod Tu mihi, ego Tibi sim redditus, nobisque tam felicibus esse contingat, ut, quibus uterque nostrum maxime delectatur studiis, iis totos nos tradere omnemque vitam possimus impendere. Quare nos o Optime! quemadmodum Deo debemus cuncta, sic ad Deum cuncta referamus, cui eum maxime gratum esse et acceptum novimus, qui hoc, quod cuique adsignavit, humano munere, maximâ fide, curâ, religione perfungitur. Quod facientes, huius nobis fratris, quem colimus pariter atque amamus, leniemus desiderium, quo enim virtute erimus cognati magis, eo maior nos spes tenebit, fore nos in aeternum fraternâ conjunctos caritate.

De-

Denique ad Vos se convertit oratio mea, optimi Adolescentes, Commilitones amicissimi! Mihimet Vobisque proposui, qualis videatur ille, quem summum, quem perfectissimum medicum iudicem. Nos igitur hanc optimam speciem imitando exprimere conemur, quod etiamsi assequi posse diffidamus, experiri tamen velle debemus, eum tenentes cursum, quem poterimus. Prima enim sequentem, honestum est in secundis et tertiis consistere. Quare non est, cur spes vestra infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud, quod est optimum, desperandum est, et in praestantibus rebus magna sunt ea, quae optimis proxima.

Vos autem generosi Iuvenes! virtutem imprimis colite et aeternam domum contuemini, nec in praemiis humanis spem ponite rerum vestrarum, sed coelestia petite; estis enim immortales!

DIXI.

JANI JACOBI DE JONGH,

ENCHUSANI,

THEOLOGIAE IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA CANDIDATI,

COMMENTATIO

DE

QUAESTIONE AB ORDINE THEOLOGORUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA, A. MDCCCXXVI PROPOSITA:

„ *Quis sensus sit moniti Joannei*, 1 *Epist.* V, 16*b*. Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. *Et quomodo cum aliis, de diligendis omnibus hominibus, doctrinae Christianae praeceptis, in concordiam redigi possit?*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVII.

COMMENTATIO

DE

QUAESTIONE THEOLOGICA.

INTRODUCTIO.

Interpretationem, librorum Novi Testamenti, variis de causis, multo magis, quam aliorum scriptorum, difficilem esse, inter omnes constat, qui in hoc studio elaborarunt. Nimirum scriptores illorum homines erant, exceptis tantum perpaucis, indocti, neque scribendi artis satis periti, qui res tractabant, sibi antea incognitas, vulgaremque intellectum, pro magna parte, prorsus excedentes; lingua utebantur, sibi haud vernacula, Graecorum dicendi rationem, ad Hebraicas formulas conformantes. Neque diffitendum est, Ecclesiae veteris doctores, qui libris sacris interpretandis operam dederunt, plurimas falsas, locorum omnis generis, explicationes introduxisse. Nimirum plerumque hospites erant linguae Hebraicae, et non pauci Graecam quoque non satis callebant, et ad suae aetatis opiniones dogmaticas, non raro interpretationem imprudenter accommodarunt. Per longum tempus plurimi haec vestigia legerunt. Et sic quidem rei difficultas sensim magis magisque aucta est, per praejudicatas cujusvis generis opiniones interpretum, qui seriori aevo sacros libros tractarunt (1). Rectiorem viam monstrarunt, qui renatis literis, ad normam Philologorum, qui de scriptis humanis praeclare meruerunt, manum operi admoverunt. In his Grotium excelluisse constat, cujus interpretandi modo, multa remota sunt obstacula, quae impedirent, quominus rite Sacra Scriptura intelligeretur. Recentiori memoria accessit Ernestius, cujus tempore simplicior invalescere coepit interpretandi ratio, regulaeque sunt constitutae, ad quarum normam interpretatio commode et accurate dirigi possit.

At

(1) Cff. hac de re Ernesti Institutio interpret. N. T. Proleg. §. 4. imprimis nota subjecta. S. F. N. Morus, Acroases, super Hermen. N. T. Proleg. Parte 1, §. 2.

At vel sic tamen remanserunt loca intellectu difficilia, ea etiam, de quibus desperandum videatur, interpretes, vel optimis hermeneuticis ac criticis subsidiis instructos, eos expositiuros, aut ultra veri speciem, aliquid prodituros esse (1).

Est liber auctore Apostolo Joanne, qui inscribitur *Apocalypsis*, qui ut recte exponatur, nova adhuc revelatione opus esse videtur. Occurrunt in scriptis Paulinis δυσνόητά τινα, quae non tam Paulinae obscurius scribendi rationi, verum ipsi argumentorum indoli sunt adscribenda, cum altioris sint indaginis, et pro parte vulgarem intellectum longe excedant (2); vel ad cogitandi et loquendi usum ejus temporis, non omni parte nobis cognitum, et omnino ad res, a nostro aevo longe remotas, spectent. Quid sibi velit Paulus, monito illo, Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους. 1 Cor. XI, 10. Quorsum spectent illa: Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; ibid. XV: 29. Quo sensu dixerit ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, 2 Cor. XII, 7. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ θεὸς, εἷς ἐστιν. Gal. III, 20. Tota pericopa, quae 2 Thess. cap. II, 1—12. occurrit, quomodo intelligenda sit. De his aliisque in Epp. Pauli locis, multiplex Interpretum dissensus, et adhuc sub judice lis est. Similis est ratio locorum Jacobi III, 6. Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας· οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης, IV, 5, 6. Ἢ δοκεῖτε. ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει; πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν; Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν· διὸ λέγει· ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. 1 Petri Ep. III, 19, 20. Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε. Ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε. κατασκευαζομένης κιβωτοῦ; εἰς ἣν ὀλίγαι τοῦτ' ἔστιν ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος· Quot et quanti interpretes naufragium fecerunt, qui pericopas Matthaei cap. IV, 1 seqq. Marc. I, 12, 13. Luc. IV. 1 seqq. de Jesu a diabolo tentato, vel admonitionem divini Doctoris, parabolae de injusto, oeconomo subjectam, Luc. XVI, 9. Κἀγὼ ὑμῖν λέγω· ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνὰς, illustrare, aut horam ἕκτην Joann. XIX, 14. cum τρίτῃ Marci XV, 25. conciliare conati sunt?

Scripta quidem Joannea, praeter Apocalypsin, modo memoratam, licet in universum valde simpliciter, ac verbis et phrasibus usitatissimis adhibitis videantur esse conscripta, tantas peritis interpretibus crearunt molestias, ut nonnullis judicibus, nemo nisi in Apostoli animum intime penetraverit, sensum profundum ac sublimem unquam

(1) Cff. C. A. T. Keilii Elem. Herm. N. T. §. 113.
(2) Cff. D. J. Pottii, Annot. ad 2 Ep. Petri III, 16.

quam se capturum esse sperare possit (1). Multae ex hoc genere sententiae reperiuntur in ipsius Euangelio, ex ore Jesu descriptae, vel a Joanne ipso de sensu et consilio dictorum et actorum optimi magistri prolatae, quas nunc silentio praetermitto, cum prima ejus Epistola, in qua locus, nobis ad interpretandum propositus invenitur, copiosam ad confirmanda dicta, materiem allatura sit. In ea certe plura occurrunt dicta, quae eo modo atque ea forma proposuit Joannes, ut jure merito dubitandum sit, an ingenium humanum unquam eo sit perventurum, ut sibi contingat auctoris mentem facile perspicere, ejusque verborum vim accurate definire.

Scilicet ipsius animus, ut amore erga Deum Patrem ac Filium Dei flagrabat, numquam non repletus erat rebus illis gravissimis, quas ejusdem professionis sociis tradere atque inculcare vellet. Nil agebat, cogitabat, vel literis mandabat Joannes, nisi quod spectaret ad gloriam supremi ecclesiae Domini concelebrandam; quin conjici posse videtur, eum, qui tanto amore Christum prosequeretur, etiam omnes alios, qui in illius professione secum consentirent, eodem amore erga I. Christum incensos, existimavisse, adeo ut opus non duceret, multis uti verbis, ad ea latius explicanda, quae, si vel ultimis etiam digitis attigisset, satis superque jam a lectoribus intelligerentur. Hinc fortasse repetendus est stylus ille abruptus ac concisus, ubivis regnans in scriptis Joanneis, hinc illa verborum significationis confusio, quae subinde in Apostoli verborum sensu reperiendo tantas creavit molestias. Sic v. c. in prima Ep. III, 17. verba πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; vel ita accipi possunt, ut talis notetur, qui Deum nullo amore prosequeretur, vel ita, ut ad eum spectent, qui ab amore Dei exclusus esset. Cap. II, 6. verosimile est, sermonem esse de Jesu Christo, quamquam comm. 5. de Deo locutus esset. C. IV, 17. dubitari potest, utrum Jo. ante oculos habeat amorem erga proximos, an erga Deum. C. IV, 21. incertum est, num praeceptum illud Deo auctori an Jesu Christ. sit tribuendum, et quae hujus generis sunt plura (2). Nimirum ut inter scribendum singulorum verborum idem sonantium propriam vim ac significationem distincte ipse sentiret, ita etiam varias illas significationes, verbis apte convenientes, a lectoribus statim intellectum iri, sine dubio exspectasse Apostolus, neque suspicatus esse videtur, se sic scribendo, ambiguum vel obscurum fieri (3).

Ex eodem fonte profluxisse videtur illa styli negligentia, quod saepe tempora permutentur, ac praeteritum adhibeatur, ubi sermo est de iis, quae in praesenti agantur, C. II, 4. vel ratione inversa C. V, 20. Inde etiam repetendum videtur, quod

pas,

(1) Cff. Niemeyer, Karakterkunde van den Bijbel, Vol. V. fasc. 2. pag. 473. Alb. Brink, Over den Eersten Brief van Johannes. pag. 55, 58.

(2) Cf. Cl. van Voorst, in Annot. Specimine primo ad 1 Joann. III, 2. pag. 10. ubi alia similia exempla attulit.

(3) Cf. A. Brink, l. c. pag. 46 seqq. ubi argumentum illud copiose pertractavit.

passim formulis utatur Apostolus quae vel raro occurrant, vel rarissime illa, quam spectaret, adhibeantur significatione (1). v. c. παράκλητος. C. II, 1. χρίσμα. II, 20. οὐκ ἔχειν τὸν πατέρα. II, 23. ἔχειν τὸν υἱόν. V, 12. μένειν ἐν αὐτῷ. II, 6, 24, 27, 28. III, 6, 24. IV, 16, 13. cf. et Euang. VI, 56. XV, 4—7.

Nullus autem ex prima Joannis Epistola locus, majores interpretibus peperit difficultates, quam qui reperitur. C. V, 16. cujus explicationem, celeberrimus Ordo Theologicus hoc anno in certamine literario elaborandam proposuit.

Eo enim in loco subjectum, de quo sermo est (ἁμαρτίαν) non solum non definivit, sed etiam verbis usus est Apostolus (ζωὴ et θανατὸς), quae proprie ac metonymice a sacris scriptoribus usurpari solent, neque indicavit, quo sensu ea h. l. sint intelligenda. Et omnino dubium est, quodnam peccati genus ante oculos habuerit. A veri similitudine non abhorret, ad istorum temporum mores ac ritus eum spectasse. Nova vero inde oritur difficultas, quod monumentorum hujus aevi paucitas, non nisi umbram afferat cognitionis rerum illius aevi. Accedit ἐναντιοφανείας species. Pugnare nimirum videtur monitum Joanneum cum aliis, quae de omnibus diligendis hominibus, a Jesu et Apostolis tradita sunt praeceptis.

Nolim in eam partem dicta accipi, me hasce omnes difficultates, quibus alia fortasse sensus reperiendi impedimenta adjungi possent, eo consilio enumerasse, ut ostenderem, quanti existimandus esset juvenis, qui ad talem quaestionem solvendam vires tentare auserit, qui opus tam ingens perficiendum, nullo adhortante, sibi sumserit, ita ut praemium, si reportare ei non contingeret, tamen is censendus esset, de quo dici posset:

« Ipse tulit pretium, jam nunc certaminis hujus,
« Qui cum victus erit — (tamen) certasse feretur.

Equidem potius hoc egisse mihi conscius sum, ut benevolus lector, quid in tanta causa a juvene sit exspectandum, clare perspiciat, ac judex sit mitis, atque indulgens, in omnibus, quae minus bene atque eleganter proposita, neque ex ipsius rei gravitate pertractata sint.

Quaestio autem sic sese habet:

« Quis sensus sit moniti Joannei. 1 Epist. V, 16b. Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ
« περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ; et quomodo illud, cum aliis de diligendis omnibus
« hominibus doctrinae Christianae praeceptis, in concordiam redigi possit"?

Hanc eo ordine pertractandam mihi proposui ut

I. Nonnullis de Joannis epistola in medium allatis,

II. Ad verborum sensum investigandum transiturus sim.

III. Ostensurus, quomodo Apostoli doctrina cum praeceptis de diligendis omnibus hominibus in concordiam redigi possit.

S E C-

(1) Cf. A. Brink l. c. pag. 56.

SECTIO PRIMA.

DE PRIMA JOANNIS EPISTOLA.

§. 1. *Epistolae Consilium.*

Joannem Apostolum, Zebedaei ac Salomes filium, Jacobi natu minoris fratrem (1), Jesu Christi autem dilectissimum discipulum, hujus scripti vel epistolae, vel quomodo id dicere velis, esse auctorem, ab aevo omnis consentiebat Ecclesia; unde jam Eusebius scriptis, quae vulgo dicuntur ὁμολογούμενα, eam annumerare non dubitavit (2).

De consilio autem, quo epistolam conscripserit Joannes, non idem est virorum doctorum consensus. Multi enim putant, Apostolum contra eos, qui a doctrina tunc temporis jam recepta, dissentirent, demonstrationem suscepisse: *Christum eundem esse ac filium Dei.* Ita ex Patribus statuerunt Irenaeus (3), qui opinabatur, Joannem id spectasse, ut errores refutaret, quorum Cerinthus ac Nicolaitae imprimis erant auctores. Eandem fere sententiam professi sunt Hieronymus atque Epiphanius, uti ex recentioribus nonnulli v. c. Grotius (4), Wolfius (5), Schutte (6) aliique. Michaëlis non nisi doctores falsos, nimirum Gnosticos, aut Cerinthianos, in hac epistola refutari, data opera, ostendere conatus est (7). Hugius quidem negavit, Cerinthianos vel Gnosticos *eximie ita dictos* a Joanne depingi aut refutari, eam ob causam, quod non diserte memorentur, verum tamen contendit, Apostolo ante oculos versatos esse, qui contenderent, Jesum non esse Christum Deique filium; cujus generis errores sub variis formis inter illorum temporum Christianos sparsim propagati fuisse videantur, cum ex patrum testimoniis non tantum, verum etiam ex rationibus Chronologicis se colligere posse existimat, una cum Apostolo Joanne vixisse Cerinthum ac Nicolaitas, qui

(1) Cff. Matth. IV, 21. X, 2. Marc. I. 19. III, 17. Luc. V, 10. Matth. XXVII, 56. collato Marc. XV, 40.
(2) Vid. Euseb. Hist. Eccles. Lib. III, cap. 25.
(3) Adversus Haereses. Lib. III. cap. 9.
(4) Cf. Ejus Anteloquium in Euang. Joannis.
(5) In Curis Criticis ac Philologicis.
(6) Heilige Jaarboeken Parte III, p. 167.
(7) Inleiding in de goddelijke Schriften des N. V. Vol. II. Parte II. §. 122.

qui Christianorum fidei multum afferrent detrimenti (1). Semlerus, hic illic Montanistas et Nepotistas describi, censuit (2). Carpzovius (3) denique, atque imprimis Storrius (4) de Cerinthianis non tantum, sed etiam de Joannis Baptistae discipulis cogitandum esse, monuerunt. Quippe quorum placita mirifice omnibus responderent sententiis, quas refutandas sibi sumsisse videtur Apostolus. Ab altera vero parte nonnulli diserte negarunt, in Joannis Epistola, quin in universo novo Foedere, ulla Gnosticorum reperiri vestigia (5).

Ex his autem sententiis, quaenam vera sit, vel ad veritatem proxime accedat, ut pronunciem, equidem non is sum, qui mihi sumam, quemque suo gaudere judicio facile patiens. Fortasse neque horum, neque illorum negligenda est virorum opinio, et veritas, uti saepe, in medio est quaerenda.

Nobis igitur pauca haec observasse sufficiat:

1) Inter eas, quibus stylus Joanneus gaudet, dotes imprimis elucet nativa illa simplicitas, quae statim lectoris animum capiat, mirificumque in modum mulceat ac delectet. Inspiciantur tantum narrationes eorum, quae in nuptiis illis, Canaäni celebratis, acciderunt; nec non, quae cum Nicodemo, vel cum muliere Samaritana locutus est Servator. Conferatur etiam narratio de Lazaro reviviscente, aliaque. Neque dos illa, tantum celebranda est in iis, quae sunt ex genere historico, verum etiam in docendo, monendo et praecipiendo eadem praedicanda est ratio dicendi simplicissima. « Ita ut mirandum sit, quomodo tantae res tam divinae et abstrusae verita- « tis tamque coelestis et alti sensus, tanta potuerint simplicitate, tantaque perspicuitate « enuntiari" (6).

Jam si ex scriptoris alicujus stylo, ad ejus indolem concludere liceat, in Joanne observanda est tenera animi simplicitas, quae, sicuti cujusvis scriptoris indoles, in ipsius scriptis explicandis animadvertenda est, ita et in Joanne notari meretur (7). Tantum igitur abesse censemus, ut Apostolus Philonis vel Gnosticorum, si exstiterint

(1) Hugius, Einleitung etc. Parte II. §. 49. pag. 136.

(2) J. S. Semlerus, Paraphrasis in 1 Joann. Epist. ad cap. IV, 1. pag. 248.

(3) J. B. Carpzovius, Epist. Cath. Septenarius, ad 1 Joann. II, 18. pag. 140.

(4) G. C. Storrius, über den Zweck der Evang. Geschichte und der Briefe Joann. pag. 16, 20, 21 passim; qui autem satis temere, ut videtur, hypothesin protulit, neque historiae antiquiori, neque recentiori fundatam, testimoniis: Primo aevo nempe Sabaeos, qui dicuntur, Joannem magistrum Christi nomine haud ornasse; procedente autem tempore, eum etiam ad tantum honoris gradum evexisse §. 10. pag. 27, 28.

(5) Tittmannus, de vestigiis Gnosticorum in N. F. frustra quaesitis. J. T. C. Loefferus, in Diss. Joannis Epistola prima, Gnosticos imprimis impugnari negans, recepta in Comment. Theol. editis a Velthuseno Ruperto, et Kuinoelio pag. 138 seqq.

(6) Verba sunt W. Stronckii in Spec. Herm. Theol. De doctrina et dictione Joannis Apostoli, ac Jesu Magistri doctrinam et dictionem exacte composita. Traj. ad Rhen. 1799. Sect. III. §. 1. pag. 206.

(7) Cf. Ern. l. c. §. 2. pag. 7. num. 8.

rint scripta mystica, quae erant, justoque subtiliora perlegerit ac refutaverit, ut multo magis ab hisce studiis tam aridis et parum fructuosis valde abhorruerit, atque in religionis veritatibus exponendis, maximam sibi proposuerit simplicitatem, ab omni disputandi studio longe remotum.

2) Ex loco c. II, 19. concludi posse videtur, tales homines ante oculos habuisse Joannem, qui a vera Euangelii doctrina deflexissent, aliaque secuti fuissent castra. Si autem quaeritur, num infideles, an Christiani fuerint, ab eorum stare partibus liceat, qui censent eos homines fuisse, qui Christianorum adhuc quidem nomen gererent, revera autem factis non minus, quam verbis (c. IV, 1, 5.) ostenderent, quantopere a Christi religionis indole abessent, omninoque Christianis vehementer nocerent.

3) Errores, quibus falsi isti magistri erant obnoxii aliquatenus convenisse videntur cum Gnosticorum, quae postea in systema sunt redacta, commentis, et suspicari licet, jam tunc temporis semina sparsa fuisse harum sectarum, quae saec. 2 et 3 seqq. ecclesias misere perturbarunt ac dilacerarunt. Huc pertinet locus c. II, 22, ubi de iis sermo est, qui negarent Jesum esse Christum; nec non, c. V: 6—8. ubi spectare videtur auctor istam opinionem, quae aevo Apostolico suos jam habuisse videtur defensores, nempe summam gloriam in Jesum tantummodo, dum baptismo initiaretur, sub aeonis forma descendisse, proximum autem ad mortem eum solum reliquisse (1).

Quibus omnibus accurate perpensis, eorum nobis arridet sententia, Joannem non eo consilio scripsisse, ut Gnosticos vel Docetas aliosve data opera refelleret, sed ut puram traderet doctrinam, atque ostenderet, quo loco collocandi essent isti doctores, qui a Christianismo tam longe remota docerent, quorum errores, vivente jam Apostolo, orti, multa habebant communia cum iis, qui dein Gnosticorum nomine longe lateque propagati sunt.

4) Disputandi autem iste animus, quem Christianis illis, quos ante oculos habuit scriptor, praesertim adhaesisse verosimile est, veraeque doctrinae depravatio, eum habuisse videtur effectum, ut amor Christi, caritasque fraterna valde frigesceret, ac fides Christiana dilaberetur. Hinc fortasse causa est repetenda, cur per totam fere Epistolam ad fidem ac caritatem lectores impellat. Nam, inquit Joannes, dum nos invicem amore prosequamur, manet in nobis Deus, sumusque ejus perfecta caritate praediti, c. IV, 12. Cff. II, 10. III, 11, 14, 17. IV, 7, 11, 16. *Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἔδωκεν ἐντολὴν ἡμῖν.* c. III, 23. IV, 15. V, 1..

§. 2.

(1) Cf. Brink, l. c. pag. 5, 32.

§. 2. *Quibusnam sit destinata Epistola.*

Velut de epistolae consilio, sic et de hominibus, quos ante oculos habuerit Apostolus, tacente ipso auctore, neque antiquioribus ecclesiasticae historiae scriptoribus certi quid hac de re referentibus, adhuc in dubio haeremus: nihilque nobis superest, praeter conjecturas, quae mirum est, quantopere inter se discrepent.

Lampio si credendum est, quibusvis illius aevi Christianis epistolam destinavisset, quia nulla restrictionis occurrit mentio (1). Verum observarunt viri docti, omnem vulgo epistolam vel librum, certis hominibus, tempore locoque conjunctis, destinatum esse solere (2). Quod si in his libris non teneamus, sane difficile est judicium, de sensu historico, et de iis, quae non universe sunt intelligenda, sed ad quosdam tantum homines spectant, minime illa ad omnes omnium locorum temporumque homines referenda. Quo facto gravissimum in interpretando Novo Test. committitur vitium (3), et in hujus quoque epistolae interpretatione nobis occurrunt difficultates non facile superandae. Nequaquam ego assumere ausim, quod cum illa opinione arcte conjunctum est, septem illis Epistolis, quae *Catholicae* dictae sunt, nomen illud adhaesisse, quod argumenti *universalis* essent, videlicet non in gratiam unius hominis, aut coetus, aut urbis, aut regionis conscriptae, sed omnibus per orbem terrarum dispersorum Christianorum coetibus destinatae (4). Ea certe sententia, gravi hacce premitur difficultate, quod secunda quoque et tertia Epistola, inter Catholicas enumerantur, quae tamen, sicuti ex inscriptione patet, utraque in gratiam unius hominis sunt conscriptae. Neque probanda videtur Wetstenii conjectura, nempe ab iis, qui hac denominatione primum uti coeperunt, non genuinas habitas fuisse secundam ac tertiam Joannis Epistolam, postea vero, cum in Canonem ecclesiae receptae essent, his quoque Epistolarum Catholicarum nomen tributum fuisse; Patres enim antiquiores Origenes ac Dionysius Alexandrinus, qui binas illas Epistolas in scripta ὁμολογούμενα referre non dubitarunt, hanc etiam formulam, sed longe diverso sensu adhibuerunt, scilicet, de Epistolis legitimis, atque omnium consensu probatis, quae illis omnibus auctoribus tribuendae essent, quorum nomina in fronte gererent, adeoque

(1) Prolegg. ad Euang. Joann. Lib. I. cap. 7. pag. 105. cf. et Loefflerus l. c. pag. 153. Huic etiam opinioni favet Moldenhauerus, in Introd. pag. 256.

(2) Cf. A. F. Keil, l. c. §. 89.

(3) Cf. C. G. Storrii, Diss. de sensu historico, in Opusculis ejus Academicis Vol. I. pag. 1.

(4) Theodoretus imprimis hanc sententiam tuitus esse videtur, in *Praefat.* huic Epist. praemissa, cujus tamen authentia in dubium vocatur. Oecumenius ea, quae huc pertinere judicantur, e Theodoreti deperdito libro excerpsisse videtur. Ex recentioribus huic opinioni nomen subscripserunt Beza, Grotius, Wolfius, Wetstenius, Michaëlis, Zacharias, Morus, Pottius.

que ab iis scriptis secernendae, quae vanus et incertus rumor ab iis esse conscripta perhiberet. Quae vocis interpretatio eo magis praeferenda videtur, cum horum scriptorum argumentis apprime conveniat; quippe quae haudquaquam universalia, vel ad omnes Christianos, verum ad certi generis Christianos pertinentia, continere videntur.

Huc accedit, quod nonnulli etiam hodie exstent Codd. qui non nisi fasciculum harum epistolarum complectuntur, quemadmodum alii Pauli tantum scripta continent (1).

In Codd. Latinis legitur inscriptio *Epistolae ad Parthos*, cui ex veteribus applauserunt Augustinus, et Cassiodorus (saec. 6.); ex recentioribus Grotius, nullo argumento usus, nisi hoc: *vocata olim Epistola ad Parthos, ut Augustinus testatur.* Incerta est hujus opinionis origo, haud tamen a verosimilitudine abhorret, crebrum formularum φῶς ac σκοτία usum suspicionem movisse, Epistolam, Christianis inter Parthos viventibus conscriptam fuisse. Non opus duco ea repetere, quae observavit Michaëlis ad istius opinionis falsitatem demonstrandam. Nimirum Joannem, si ad Parthos scribere in animo habuisset, linguam Parthicam, certe Syriacam linguae Graecae praelaturum fuisse, quippe quae primis temporibus lingua erat Christianis, in regno Parthico degentibus (2).

Alii de peculiaribus coetibus cogitarunt, quos spectasset Joannes, v. c. de coetu Ephesino, ubi idololatriae fautores haud pauci degebant, sicuti patet ex Act. XIX, 24—29 (3).

Alii denique existimarunt, in Epistola quidem nulla occurrere indicia, quae de hoc illove peculiari coetu nos cogitare jubeant, nihilominus tamen ex scripti argumento colligi posse, Apostolum, cum has literas scriberet, Christianos haud sibi ignotos ante oculos habuisse, eos scilicet, quos antea edocuerat, et quibuscum aliquam familiaritatem contraxerat, sententias vero et opiniones, quibus sese opposuit Apostolus, si recte examines, ejusmodi fuisse, ut non ad omnes terrae partes, verum ad hanc illamve regionem pertinerent. Putant ergo, Christianos Asiaticos (4) fuisse, quibus epistolam hanc dederit Apostolus, ex Judaeis non minus, quam ex gentilibus, qui ad societatem Christianorum transierint.

E loco certe C. V, 20. consequi videtur, non unice ad Judaeos ipsum scripsisse. Ad il-

(1) Eusebius, qui hanc vocis καθολικὴ interpretationem assumsisse videtur Hist. Eccl. Lib. II. cap. 23. in fine, septem illas Epistolas *Catholicas* quidem dixit, singularum authentia nondum universe probata; nihil tamen exinde sequeretur, quam quod ipse Eusebius, in verbi usu minus fuit constans.

(2) Michaëlis, l. c. vol. II. P. 2. pag. 84.

(3) Conf. W. C. L. Ziegler, Der Erste Brief des Joan. Ein Sendschreiben an eine bestimmte Gemeine etc. Zachariae et Hug l. l. c. c.

(4) Si enim Eusebii testimonio fidem tribuere fas est, Joannes in Asiam profectus est, ad Euangelium praedicandum, unde Ephesum se contulerit, ubi diem obiit supremum. H. E. Lib. III. cap. 1. S. Vid. et C. A. Wahl. Hist. Pract. Einleitung, in die Bibl. Schriften P. II. pag. 287. Lips. 1820.

illos, quomodo pertinuerit monitum: Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων; Judaeos, qui Christianis sacris initiati essent, his aeque ac pristinis relictis, ad Idololatriam deflexuros esse, an metuendum erat (1)? Idem vero scriptor, alibi facta mentione Caïni, et τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου historiam Judaicam ante oculos habuit. Et omnino animadvertendum est, praecepta Joannea dignissima fuisse, quae ab omnibus Christianis, sive origine Judaei essent, sive gentiles, tenerentur; neque Apostolum aliis usum esse incitamentis, nisi quae ex intima Christi religione essent petita.

Ex hisce quidem sententiis, quaenam veritate maxime sit consentanea ut statui possit, sollicitus fui; re autem diligentius expensa, intellexi, rationes mihi deesse, quibus eam refutem, quam ultimo loco recensui; multas vero, quae mihi persuadeant, ut eam amplectar; huic igitur sententiae nomen subscribere liceat.

§. 3. *De tempore locoque, quo conscripta sit Epistola.*

Quando, et unde Joannes Epistolas suas conscripserit, tantopere dissentiunt viri docti, ut hac de re nil statui certi posse videatur.

Si verum sit, quod multi opinantur interpretes (2), Epistolas cum Euangelio, etiam quod ad tempus, quo consignatae sint, arctissime cohaerere, adeo quidem, ut Euangelii *appendices* dici possint, haud exigua superest difficultas; quonam enim tempore Euangelium confectum sit, lis adhuc est sub judice. Nonnulli (3) statuunt, Joannem *ante*, alii vero *post* Hierosolymas devastatas et Euangelium et Epistolas conscripsisse (4). Rationes autem ab utraque parte allatae, nobis quidem tam infirmae esse videntur, ut nos incertos dimittant, ac nescios, cujusnam castra nobis sint sequenda (5).

Eo-

(1) D. G. Bensonus, In Paraphrastiche Erklärung, und Anmerkungen, über einige Bücher des N. T. Vol. IV. pag. 80, quidem provocat ad locum 1 Jo. II, 2. unde patere contendit, Joannem h. l. imprimis Christianos ex Judaeis alloqui, qui tanto beneficio fruerentur, de quo sermo est in textu; verum in universum tantum Jesu Christi meritorum vim, latissime patentem, laudibus extollere Apostolus mihi videtur, quae nempe eiusmodi esset, ut non modo nostra, (i. e. omnium eorum, qui jam sacra Christiana amplexi erant), peccata expiaret, sed etiam totius mundi i. e. omnium hominum, etiam eorum, qui nondum benigna Euangelii luce essent collustrati. cff. ad h. e. Wolf. cl. Palmius ad 1 Jo. II, 7.

(2) Cff. Hug. Einleitung. P. II. pag. 174. Cl. v. d. Palm in Introd. in 1 Epist. Joann.

(3) Cff. Quos citavit Kuinoelius, in Proleg. ad Euang. Joan. P. III. p. 61. Loeffler. l. c. Grotius, Hammondus, Wolfius in Curis Proleg. in 1 Joann. Epist.

(4) Sic Hug. l. c. pag. 177. Multi in ultima senectute post reditum e Patmo, Euangelium ab Apostolo Joanne conscriptum esse, tradunt, Ambrosius, Basnagius aliique. cf. Wolfius, l. c.

(5) Loefflerus animadvertit, nullam urbis excidii mentionem reperiri, quod tamen Epistolae consilio, nimirum eo spectanti, ut auctoritatem Jesu firmiter stabiliret, convenientissimum fuisse videatur. pag. 140. Hugius contra.

pro-

Eodem fere modo res sese habet, in loco definiendo, ubi Euangelium atque Epistolas conscripserit Joannes.

Alii enim in insula Patmo (1), alii, Ephesi (2) haecce scripta confecta esse, contendunt.

De rebus tam incertis, nemo aegre ferat, me judicium meum suspendere, cum et parum referre videatur, ad locum nostrum rectius intelligendum, utrum Epistola haec *ante*, an vero *post* Hierosolymam destructam, et utrum Ephesi, an alibi sit consignata. Si tamen aliquam sententiam proferre opus est, iis me adjungere liceat,

1. Qui ex eo, quod in Epistola nulla persecutionis, aut calamitatum mentio occurrat, suspicati sunt, benigno quodam regnante Imperatore, veluti Vespasiano aliove, epistolam in lucem esse emissam.

2. Qui ex epistolae tenore (3) colligi posse censent, Apostolum, cum hancce confecerat scriptionem, hominem fuisse aetate quidem provectiore, multa jam expertum, nec tamen senem decrepitum, cui vires deerant, iter faciendi, quod in animo haberet. cff. loca 2 Joann. comm. 22. 3 Joann. comm. 14 (4).

pro sua sententia argumenta interna attulit, provocans quidem ad nonnulla ex Euang. loca, veluti ad c. XIX, 41. ubi de Gethsemane non dicitur ἔστι κῆπος. Sed ἦν κῆπος, aliaque l. c. pag. 177, 178.

(1) Veluti Theophylactus, aliique cf. Kuinoel. l. c. pag. 64. Hugio l. c. p. 167 verosimilis videtur traditio, auctoris incerti *Synopseos*, quae dicitur, (inter Athanasii opera receptae), narrantis Joannem in insula Patmo Euangelium scripsisse. Huic igitur fundamento eam sententiam superstruxit, Epistolas ibi etiam conscriptas, Ephesi autem, curante Gajo, in lucem emissas esse. cf. pag. 174, quam tamen sententiam, tanquam minus probabilem, plurimi reprobarunt interpretes.

(2) Sicuti patet ex iis, quae Versioni Syriacae et Arabicae Erpenii subscripta reperiuntur. cf. Hugius l. c. p. 177. Antiquissimi Ecclesiae doctores tradunt, Joannem, post Domitiani obitum, ex insula Patmo rediisse Ephesum, ibique commentarios suos fecisse, ac tandem anno 100. P. C. N. sub illa urbe supremum diem obiisse. Vid. inprimis Euseb. l. c. Lib. III. cap. 31. apud Kuinoel, Proleg. p. 64.

(3) Cf. Brink, l. c. pag. 44.

(4) Cf. Schutte, Heilige Jaarboeken, P. III. pag. 169, 170. „Omnino, inquit, Cl. van Voorst, in scriptis „Joannis valde differt scribendi ratio, quae in Euangelio florentem, in Epistola vero, valde provectam aetatem „prodit". cf. Specimen Annott. III. in locum 1 Joann. I. comm. 1—3. pag. 91.

SECTIO SECUNDA

QUA SENSUS INDAGATUR MONITI JOANNEI, CAP. V, 16b: Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ.

Hisce itaque praemissis, ad ipsius loci interpretationem transgrediendum est: qua

I. Paucis exponamus summum Epistolae argumentum, atque indagemus nexum, quo, in loco ad explicandum proposito, a Joanne dicta, cum praecedentibus videantur cohaerere.

II. Grammatica succedat eorum interpretatio.

III. Addatur brevis recensio diversarum interpretationum, cum nostra qualicunque epicrisi.

IV. Nostram denique de monito Joannis sententiam confirmare conemur.

§. 1. *Argumenti summa, et loci explicandi nexus cum superioribus.*

Primum igitur nexum inquiramus, quo singula inter se cohaereant, quod quanti sit momenti in sensu reperiendo, egregie, ut solet, commonstravit vir summus Ernestus, monens, iis praesertim in locis, ubi verborum et formarum dicendi ambiguitas, rerum obsecuritas, aut novitas, magnas interpreti difficultates pariat, orationis contextum saepe multipliciter facere, ad genuinum verborum sensum citius capiendum (1). Summum igitur epistolae argumentum breviter exponere liceat, ut si forte, nexu, quo dicta Apostoli inter se jungantur, magis bene intellecto, neque adeo consilio dictorum latente, aliquid detegamus, quod ad rem facere videatur, et hoc tanquam fundamento interpretationem superstruamus.

Cap. I. Hac scribenda Epistola, id sibi proposuisse Joannes declarat, ut Christiani cum Deo et Jesu Christo arctissime conjuncti viverent. 1—4. Quod si quis optet, ei necesse esse, ut ad probitatem ac sanctitatem animum applicet 5, 6. Quo facto, spem certam ali posse, peccatorum nobis remittendorum, quorum nemo non reus sit 7—10.

Princeps igitur ejus consilium fuisse videtur, tum ut Christianos a peccandi consue-

(1) Cf. Instit. interpr. P. I. Sect. II. c. II. §. 2. pag. 69.

suetudine avocaret, tum, ut viam monstraret, quam qui ingrederentur, peccatorum veniam consecuturi essent.

Cap. II. Quae commissa sunt peccata, a Jesu Christo expiata sunt, unde sequitur, quicquid ille praecepit, diligenter esse tenendum 1 — 6. Praecipuum autem illius mandatum est, ut omnes ejus beneficiorum participes sincero se invicem amore prosequantur 7 — 11. Igitur vi meritorum Jesu Christi, peccata condonata sunt omnium omnino hominum, sine discrimine ordinis, vel aetatis; in cujus tamen tanti beneficii societatem, illi solum veniunt, qui a cultu *Dei* et filii Dei non alieni sunt, neque mundanis illecebris se a recta via abstrahi patiuntur 13 — 17. Multi autem circumeunt falsi doctores, qui negent, Jesum esse Christum, quibus Christianos aures praebere, non decet; quippe qui id tantum spectant, ut vere Christianos a via recta seducant 18 - 23. Quare necesse sit, ut probi Christi asseclae ea teneant, quae divina auctoritate ipsis tradita sint, ut conspectum ferre possent Jesu Christi, aliquando sollenniter redituri 24 - 29.

Eo igitur admonitionem omnem Apostoli spectavisse apparet, ut universam doctrinam, quam disciplina ipsius acceperant, puram, atque integram servarent, neque curarent falsos istos doctores, qui his oppositas et omnino perversas praedicarent doctrinas.

Cap. III. Tantum erga nos amorem Deus demonstravit, ut nos liberos Dei appellari voluerit, et postea gloriae Jesu nos participes fore promisit, 1 - 3. Pure igitur nosmet ipsos servare et peccatum omne fugere oportet. Quicunque enim peccati amans est, Diaboli castra sequitur; qui autem cum Deo habet commercium, nequaquam peccati illecebris se capi sinit, sed fraterno amore, omnes ejusdem naturae socios prosequitur 4 - 18. Caritas autem fraterna non verbis tantum, sed factis etiam probanda et demonstranda est. Hac solum via animi tranquillitatem consequi, et confidere possumus, fore ut preces nostrae benigne a Deo exaudiantur. Unicuique, Dei praecepta diligenter observanti, hujus rei facta est promissio 19 - 24.

Omnia huc redeunt monita de peccatis vitandis, et probitatis et amoris mutui inter Christianos alendis et summa animi contentione sectandis studiis, ut favoris divini, ac beneficiorum Christi participes evadant.

Cap. IV. Nulla ratione audiendi sunt, qui principem doctrinam, de J. Christo, ex consilio Dei, humana natura induto, rejiciunt, et nequaquam Deo, sed hominibus tantum placere student 1 - 6. Gravissimum est officium, quo se invicem omnes prosequi oportet. Exemplum Dei Christianis ob oculos sit, necesse est. Hoc qui recuset, nequaquam Deum dici potest cognoscere, certe non intelligit is, qualem se Deus erga nos praebuerit, et quantum sit amoris Dei erga nos documentum, quod Filio suo, hominum Servatore, in mundum mittendo, ediderit 7 - 14. Jesu Christo ergo,

go, omnino fides est tribuenda, caritasque fraterna erga omnes exercenda: quo facto, non aliter fieri potest, quin omnis metus, ultimi et solennis illius judicii plane evanescat. Metum enim expellit amor 15 - 18. Hoc vero ante omnia tenendum est, Dei amorem cum odio erga fratres, pari passu procedere non posse.

Ad falsos doctores, et perniciosam eorum doctrinam, omnia haec spectant, et ad Christianos, de necessitate constantiae mutui amoris, de novo admonendos.

Cap. V. In eo veritas et sinceritas amoris mutui cernitur, quod ex amore erga Deum, et praeceptis divinis diligenter obtemperandi studio promanet, et ea quidem, Deum amanti, servatu haud difficilia sunt; fides enim Jesu Dei filio habita, mundum pravasque cupiditates facile superet 1 - 6. Ea vero fides certissimo nititur testimonio, quod per baptismum Jesu, mortemque ejus cruentam non minus, quam vi Spiritus Sancti efficaciter a Deo proditum, omni humano testimonio longe praecellit, cui igitur fidem denegare nefas est 6 - 10. Testimonium autem illud, spectat ad vitam aeternam, quam omnes, Jesu Christo fidem habentes, consecuturi sunt. Cuicunque igitur hac de re firmiter persuasum est, firma in Deo collocata fiducia, preces fundere possit. Neque enim dubium est, Deum ejusmodi precibus aurem praebiturum, et pia vota, ad voluntatis ipsius normam ei oblata, benigne accepturum esse 11 - 15. Si quis igitur fratrem viderit peccantem non ad mortem, in ejus gratiam precandum est; quo facto ipsi dabit vitam; quod tantummodo spectat eum, qui peccatum commisit, haud morte luendum; ἔστιν δὲ ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. c. 16. Consilium igitur hoc capite Apostoli fuisse videtur, ut Christianos ad fidem in Jesum Christum impelleret, quippe qua mundum vincerent; Felicitate aeterna eos sic fruituros esse, et omnino confidere posse, Deum ipsorum precibus, in praesenti quoque vita, benevolas aures praebiturum esse. Ne autem doctrinam c. 14, 15. de precibus exaudiendis, justo longius extenderet, comma illud 16 addidisse videtur, quo utcunque restringerentur ea, quae fortasse minus accurate, ac prudenter dicta viderentur.

Ita singulorum capitum argumenta satis apte inter se cohaerere videntur. Neque tamen diffiteor, universus singulorum, hac Epistola, scriptorum nexus, quomodo scriptoris animo obversatus sit, inventu admodum difficile esse; verum a stylo conciso et abrupto, Joanni magis, quam aliis proprio, Logicus certe ordo dictorum valde est alienus. Sive ergo pericopa c. 14 - 21, quae cum antecedentibus minus bene videtur cohaerere, cum iis, quae praecedunt, sit connectenda, sive tanquam ante scriptis, postea subjuncta consideranda sit, hoc tamen nobis videtur statui posse, eam revera e Joannis mente caeteris adjectam, neque ab alio scriptore serioris temporis interpolatam esse, verum eum ipsum habere auctorem. Omnia enim, quod ad loquendi rationem, et cum antecedentibus, et cum stylo Euangelii tantopere conveniunt (cff. comm. 18. cum Euang. Jo. III, 9. c. 20. cum Jo. VII, 3.), ut mirandum

dum sit, hujus pericopae autenthiam in dubium vocatam esse: quod nuper conatus est J. C. W. Augusti (1).

Provocat ad c. 21, quod scribendi rationi Joannis minime conveniat. Quam ob causam, equidem non intelligo, nisi assumatur, Joannem solummodo ad Christianos ex Judaeis scripsisse. Dein eum offendit quoque locus noster, ubi distributionem illam peccatorum πρὸς θάνατον, et οὐ πρὸς θάνατον, Joannis ingenio repugnare, ipsi visum est. Hujus vero repugnantiae rationem non addidit. Nobis quidem in eo nihil occurrere videtur, quod ab Apostolo alienum sit. Verum ad ipsum illud argumentum infra revertendum erit, cum ostendere conabimur, integram dicendi formulam non nisi ex ipsius Joannis verbis explicandam esse, ejusque doctrinam adeo scribentis consilio respondere, ut scriptori vitio esset vertendum, si comma illud non addidisset.

§. 2. *Grammatica loci Interpretatio.*

Nemo est, quin videat, in loco ad explicandum proposito, notiones occurrere repugnantes, sibique invicem oppositas, quas exhibent phrases ἁμαρτία μὴ πρὸς θάνατον et ἁμαρτία πρὸς θάνατον. Est autem haec in interpretando latissime patentis usus regula, in notionibus repugnantibus, altera cognita, et alteram intelligi; certe opposita juxta se collocata, magis illucescere (2). Mihi quidem non abs re esse videtur, comma 16. integrum explicandum mihi sumere, qua fortasse ratione, verborum interpretatio facilius accuratiusque procedet. Ita etiam rem egisse video J. Marckium, cujus exstat de monito Joanneo Specimen in Exercit. Bibl. Exerc. 50. pag. 1082.

Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον.

Ἐάν, h. l. vim habere putem conjunctionis conditionalis, *si*. Marckii ergo sententia non videtur probanda, existimantis, ἐὰν pro temporali conjunctione haberi posse, itaque non minus recte verti *quum*, *quando* vel *postquam*, quam *si*.

Non enim agitur de *tempore*, *quo* quis fratrem videret, sed de eo, quidnam agendum esset, *si* quis fratrem peccantem animadverteret. In versione Syriaca prorsus omissa est conjunctio, et tantum legitur, *qui scit*. Minus accurate ut puto, et sine aliorum testium consensu.

Τὶς i. e. Christianus cujuscunque generis. Recte Beza monet in Annotatione: « cujusvis esse officium istud, ut quivis a quovis se moneri ferat.” Intelligitur unusquisque Christianorum, quibuscum Joanni res erat.

Ἴδῃ.

(1) In libro, cui titulus est: Die Katholische Briefe neu übersetzt und erklärt, Lemgo 1808. pag. 301.
(2) Cf. Ern. l. c. P. 1. Sect. 1. cap. 11. §. 22.

Ἴδῃ. *Si quis viderit.* Patres nonnulli verterunt, si quis *scit* vel *sciat.* Praeiverat Vulgatus Interpres; recentiori memoria secutus est Erasmus. Hanc notionem interpretes illi fortasse hoc loco assumserunt, quoniam judicarent, multa hominum peccata oculis non *videri*, et omnino occulte fieri posse, ut tecta maneant. Aor. 2. ἰδεῖν frequentiori usu *videndi* habet significationem. Non raro autem ponitur pro *cognoscere*, *intelligere*, et non tantum ad conspectum oculorum, sed ad cujuscunque generis perceptionem refertur, sive ea oculis fiat, sive auribus, sive ratione et animi sensibus (1).

Ἀδελφὸν αὐτοῦ. Quaeri potest, utrum h. l. intelligatur *Judaeus infidelis*, an *Christianus.* Negari quidem nequit, variis locis N. T. vocem ἀδελφὸν occurrere, ubi de Judaeis sermonem esse orationis contextus suadere videtur: cff. Act. II, 29. III, 17, 22. XIII, 26. Rom. IX, 23. Is vero vocis usus cum a loquendi consuetudine Joannea prorsus alienus esse videatur, non possumus non eorum potius amplecti sententiam, qui censeant h. l. intelligi fratrem religionis vinculis junctum, Christianum ergo, cui fratres propter sacrorum communionem, cum maxime succurrere oportebat, Conf. Grotius. Brinkius, addito pron. αὐτοῦ, eam interpretationem magis etiam confirmari putat.

Ἁμαρτάνοντα τὴν ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον. Phrasin illam, Hebraismis a Vorstio annumeratam, ex usu Hebraico explicare noluit Wolfius, qui contendit, eam potius emphasin quamdam secum ferre, ac scriptorum Graecorum, et optimorum quidem, auctoritate, sententiam suam defendi posse (2); alii contra copiose demonstrare conati sunt, Joannem scribentem sermone Syriaco usum fuisse, neque tamen puro vel genuino, sed dialecto ista adulterina, quae multa admiserat aliunde derivata (3).

Quidquid hujus rei sit, (nam litem illam dirimere, neque vires meae sinunt, neque instituti ratio postulare videtur), formula illa mirifice cum Hebraeorum loquendi ratione convenire videtur. Pertinet enim verbum חָטָא ad verba intransitiva, quae quidem usu proprio accusativum non regunt, saepe tamen eum recipiunt, quando

(1) Schoetgenius, Schleusnerus et Brettschneiderus in Lexicis multa exempla attulerunt.

(2) Quamvis enim haecce constructio, in qua praecedenti verbo ejusdem formae substantivum adjungitur, optimorum auctorum exemplo probari possit, (v. c. δουλείας δουλεύειν, apud Platonem, in Conv. Oper. P. II. §. 20. p. 389. ex edit. J. Beckeri. λυμαντῆρας λυμῆναι apud Herod. Halic. Hist. Lib. VI. §. 12. et ζῆν βίον apud Lucianum in Timone c. 33. aliaque. Cf. etiam Catulli ad Sodales, carmen. XXXVII. vs. 13.

Pro qua mihi sunt magna bella pugnata.

attamen ob sequentem phrasin πρὸς θάνατον, a Graecorum construendi ratione alienam, haud verosimile est, Joannem in caeteris Graecorum morem secutum est.

(3) Cff. Grotius, in Introd. in Euang. Joannis, Stronck. in spec. laud. Kuinoel. in Prolegg. ad Euang. Joannis pag. 85, seqq.

v. c. in accusativo regunt nomen cognatum, quod vel ipsam actionem vel actionis objectum aut effectum designet. Conf. Schroed. Synt. reg. 69. N°. 4. pag. 373; quam sententiam eo magis amplector, quod phrasis ἁμαρτία πρὸς θάνατον plane est Hebraistica, ut dein ostendere conabor; cf. interim Schoetg. Horae Hebr. et Talmudicae p. 1076. ubi ad Levit. XVI, 3. annotatum vidimus: « datur peccatum, quod « patratorem suum excommunicat, et aliud, quod patratori suo mortem adfert."

Αἰτήσει, *petet*, *precabitur*. Nonnulli legunt αἰτησῃ, ex eo fortasse, quod Imperativum, Futuro praeferrent; αἰτήσει vero anteponendum videtur, tum propter lectionis auctoritatem, tum propter convenientiam cum stylo Joanneo, qui saepe Futuro utitur pro Imperativo. Cf. Grotius ad l. c. Porro animadvertendum videtur, monitum hoc Joannis nullum complecti *praeceptum*, vel *jussum* proprie ita dictum, magis vero *admonitionem* sive *consilium*, quomodo agendum sit in fratrem, qui ejusmodi scelus patraverit. Denique *Deum* proponi, tanquam precum objectum, *fratrem* vero *peccantem*, tanquam subjectum, haud dubitandum videtur (1).

Καὶ δώσει αὐτῷ· καὶ nullum h. l. indicare videtur *rei finem*, uti saepe secundum Hebraeorum loquendi rationem obtinere constat (2). Non enim eo consilio, *ut vitam alteri det*, fatris est precari, verum ut *veniam illius peccati a Deo deprecetur*, quocunque modo eam consequatur. Apostolus igitur eos certiores tantum facit, precibus fusis, quid futurum sit, nimirum καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν. Alii legisse videntur δωθήσεται; etenim in versione Coptica, Sahid. Syr. Vulg. uti et apud nonnullos Ecclesiae Patres legimus *et dabitur*, ut pro Activo cum Accusativo sumatur Passivum, non designata persona agente. Recte tamen, ut mihi videtur, eam versionem reprobavit Grotius; series enim orationis non minus, quam styli simplicitas postulare videntur, ut subintelligamus vel subjectum vel objectum, de quo antea sermo erat, aut illum, cujus erat precari, aut illum, ad quem preces erant fundendae; si autem quaeritur, de quo verbum δώσει hic adhiberi judicandum sit, negare non possumus, multorum magnaeque famae interpretum opinionem probabilem videri, qua ad Deum hoc referatur luminum patrem, a quo quaevis bona proficiscuntur, qui vitam dat et aufert (3). Nec tamen a verisimilitudine abhorret, eum intelligi, qui suis precibus pro fratribus ad Deum fusis, gratiam et veniam impetrat, et sic revera iis salutem affert, quo quasi

(1) Sunt qui αἰτήσει ad judices humanos referri velint, et id monere Joannem, Christianum quemque operam navare oportere, ut precibus judicis animum flecterent, fratrum gratia. Verum in praecedentibus diserte de precibus, ad Deum fundendis sermo est, neque igitur h. l. de judice humano cogitandum esse videtur. Cf. Brink, l. c. pag. 437.

(2) Cf. Schroederi Syntaxis, Reg. 109. pag. 431.

(3) Sic Augustinus Tom. III. Lib. II. pag. 117. de Sermone Domini in monte. Beza, Grotius, Castalio in versione, Harduinus in Comment. in N. T. Bengelius in Gnomone N. T. ad h. l. van Vloten, Glassius Phil. Sacra p. 666. cl. v. d. Palm.

si instrumento utatur D. O. M, ut sua consilia exsequatur: « Qui impetrat, inquit « Erasmus, alteri quodammodo dat." Conferri meretur locus ex Epist. Jacobi. cap. V, 15, ubi quidem dicitur, *καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος*, sed praecedunt haec, *καὶ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα.* Inspiciatur etiam locus 1 Tim. IV, 16 (1).

Τὴν ζωὴν, vitam conditionem felicem, aut in *hac* aut in *futura* vitae. Animadvertendum est vocem *τὴν ζωὴν* apud Joannem proprio sensu ac tropice sumi cff. 1 Jo. III. 16. 1 Jo. I, 2, 25. III, 15. V, 11, 15, 20; ubi autem tropice accipitur, fere semper additum esse adjectivum *αἰώνιον*, ubi autem omissum est istud additamentum, ibi ex orationis contextu ac tenore satis patere, vocem *ζωὴν* emphatice esse accipiendam, cff. 1 Jo. V, 12. coll. c. 11. III, 14. coll. 15. IV, 9. Quomodo autem h. l. sit accipienda, postea videbimus.

Αὐτῷ לו, scil. *fratri peccanti.* Mirum videri potest, post pronomen illud numero singulari expressum, in eadem contexta oratione ab auctore subjici:

Τοῖς ἁμαρτανοῦσι μὴ πρὸς θάνατον. Nemo non intelligit, hic subaudiri verbum *λέγω*, quasi auctor dicere voluisset: *loquor tantum de peccantibus non ad mortem.* Beda verti maluit, *peccanti non ad mortem;* sicuti etiam in plurimis Codd. reperitur Participium singulare (2).

Neminem vero offendat styli ista negligentia, quae a stylo Graecorum veterum Romanorumque haud plane aliena est (3). Videtur igitur *fratris* nomen collective esse sumendum, sicuti annotavit Beza; idem fere Erasmus.

Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, est peccatum ad mortem. Hammondus legi maluit *εἰς θάνατον*, sed a Clerico redargutus; *πρὸς* h. l. videtur ostendere *finem* sive *effectum*, sicuti Joann. XI, 4. *αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον*, hicce morbus non est ejus generis, *ut mors eum sequatur* non est *letalis;* ita et h. l. *ἁμαρτια πρὸς θάνατον* vertendum videtur *peccatum ad mortem*, *peccatum mortem afferens.* Graece dicendum erat: *οὐ πρὸς θάνατον ἄγουσα, Φέρουσα.* Πρὸς igitur respondet Hebraeorum ל affixae,

(1) *Ἔπεχε σεαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ· ἐπίμενε αὐτοῖς· τοῦτο γὰρ ποιῶν, καὶ σεαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.* Praeter Erasmum sic statuunt Werenfels, Marckius Cl. van Nuys Klinkenberg in Diss. de peccato in Sp. S. parte post. p. 104. viro Cl. praeside defensa Amst. 1815. G. F. Zachariae Kurse Erklärung der Kathol. Briefe p. 208. Brink l. c. p. 339.

(2) Uti et apud Augustinum. cf. Marck, l. c. p. 1093.

(3) Sic apud Terent. legimus:

> Aperite aliquis actutum ostium.
>
> Adelphi. IV, 4. vs. 25.

Apud Ovid. autem, Polyphemum ita dicentem audimus,

> Hoc pecus omne meum est, multae quoque vallibus errant,
> Multas sylva tegit, multae stabulantur in antris.
>
> Metam. XIII. Vs. 822, 823.

-xac, quemadmodum totam phrasin ad Hebr. dicendi rationem compositam esse animadvertimus (1).

Nimirum eadem formula occurrit Num. XVIII, 22. חֵטְא לָמוּת, quam Interpp. Alexandrini verterunt ἁμαρτία θανατηφόρος, crimen quippe, cui mortis supplicium a Deo constitutum erat, si nempe praeter Levitas, alii etiam ex Israëlitis sacra attingere auderent. Inspiciatur etiam locus Jes. XXXVIII, 1. coll. 2 Reg. XX, 1, ubi de Hiskia dicitur חָלָה לָמוּת quod verterunt Dathius et Doederleinius *lethali morbo correptus est.* Interpp. vero Alexandrini ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου; Symmachus et Theodotio apud L. Bosium εἰς θάνατον; Aquila habet τοῦ ἀποθανεῖν, quod judicavit Stronckius istius formulae vim clarius aliquantum exprimere, scil. necessitatem moriendi. Graeci, quamquam raro, similem tamen interdum dicendi rationem adhibuerunt de morbis εἰς θάνατον, ἐπὶ θανάτῳ. Aelianus V. H. Lib. VIII. cap. 14, de Diogene dixit ἐνόσει ἐπὶ θανάτῳ.

Ἁμαρτία πρὸς θάνατον, mea quidem sententia hic significat peccatum, cujus consequens, ex Dei voluntate, sit mors, quam adeo deprecari nemo possit. Ex iis, quae sequuntur, id manifestum videtur. Num autem voces ζωὴ et θάνατος hic proprie an tropice sint accipiendae, de eo disputant viri docti. Marckius, Brinkius aliique bene multi contendunt, eas tropice esse sumendas, quippe quae fere semper tropice ab Apostolo hac in epistola adhibeantur. In memoriam revocare liceat, quod supra jam animadvertimus, vocem ζωὴ, fere nunquam eo sensu usurpari, nisi addito epitheto αἰώνιος cff. loca supra allata; ubi autem hocce epitheton omisit Joannes, ibi contexta oratio vix dubitare sinit, proprie an tropice notio ζωῆς sit intelligenda. Quis non hanc vocem, in locis 1 Jo. I, 2a. IV, 9. V, 12. improprio sensu accipiat, in loco vero III, 16. proprio? Atqui nostro in loco neque aliquid additur, quod tropice hanc notionem interpretari jubeat, neque contextus ratio id nobis persuadet. Quod attinet ad vocabulum θάνατος, licet bis tantum in hac Epistola occurrat, in altero loco quidem tropico sensu, ut videtur, Cap. III, 14; ad nostrum vero, regulam supra propositam apprime adhiberi posse existimamus; nimirum in notionibus repugnantibus, altera cognita, etiam intelligi alteram.

Usus igitur loquendi scriptorum sacrorum in universum, et Joanneae quoque consuetudinis ratio nos incitat, ut hasce loquendi formulas *proprie* sumamus. In Vet. Test. formula לָמוּת *mortem naturalem* indicari, antea vidimus; Joannes iisdem verbis eodem sensu usus est (2).

Οὐ

(1) Cf. Ernesti Inst. Interp. P. I. Sect. II. cap. 3. §. 25, ubi in nota subscripta legimus: „locum 1 Jo. V, 16. non nisi ex divisione Hebraica peccatorum, explicandum esse."

(2) Accedit, quod regulae de dictione tropica judicanda, atque interpretanda ab Ernestio l. c. P. I. Sect. I. c. IV. propositae in locum nostrum minime quadrare videantur; neque enim subjecta et praedicata sunt heterogenea cf. §. 8. neque est contextus allegoricus. v. ibid. §. 14.

Οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. *Pro eo non dico ut roget quis;* (3) ἐκείνης referendum esse ad ἁμαρτιαν, plurimi censent interpretes.

Conjunctionem vero οὐ nonnulli perverse, ut puto, ad verbum ἐρωτᾷν referendum esse voluerunt. Haec enim interpretatio si procedat, ea exinde nasceretur constructio: περὶ ἐκείνης ἁμαρτίας λέγω ἵνα οὐκ ἐρωτήσῃ, adeo ut severissimum esset Apostoli interdictum. Secundum aliorum sententiam ita verba sunt construenda, περὶ ἐκείνης ἁμαρτίας οὐ λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ, ut sensus sit: « de illo peccato non loquor, non auctor « sum, ut pro eo preces quis fundat" Animadvertit Cl. van Nuys Klinkenberg in diss. laudata Parte post. pag. 111. λέγειν saepius sensu *jubendi* adhiberi (2), atque verba igitur οὐ λέγειν commode significare potuisse *interdicere*, quod etiam annotavit Schleusnerus, afferens loca nonnulla, quae pro hac sententia pugnare viderentur, ubi tamen particula οὐ aut μὴ non adjecto verbo λέγω, sed alii verbo praecedit, cff. Matth. V, 34. Rom. XII, 3. neque phrasis Joann. VII, 20. ubi οὐδὲν λέγειν significat *prohibere*, h. l. in sensum venire potest, quippe qui longe alius sit generis (3).

Propria igitur verbi λέγω significatio tenenda mihi videtur, ut hic exeat sensus: « Est peccatum ad mortem, cui divinitus mors constituta est, *quod attinet ad* illud « peccatum, *de* illo peccato, *pro* illo peccato, (ita enim περὶ saepe accipi, neminem « latet) (4), non loquor, vobis non dico, ut preces fundatis, quippe cujus poenam « a Deo supremo judice constitutam, precibus nostris nunquam ablatum iri constat." Eodem fere sensu eadem occurrit phrasis Joan. XVI, 26, ubi inquit J. C. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματι μου αἰτήσεσθε· καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν. i. e. non opus duco, ut vobis hac de re persuadeam; nam sine mea persuasione certi esse potestis, preces vestras exauditum iri, αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς. κ. τ. λ.

Ἵνα ἐρωτήσῃ, *ut oret* (quis). Bengelius (5) differentiam aliquam reperiisse sibi visus est, quod ad significationem verborum αἰτεῖν et ἐρωτᾷν, ita quidem, ut αἰτεῖν esset durius, propiusque accedens ad *poscendum*, *postulandum*, *exigendum*, quam ad *submis-*

(1) Erasmus ἐρωτήσῃ accipit pro 2 pers. in Aor. Med. vertens *rogas*. Rectius tamen, ut videtur, ex praecedentibus intelligitur *pronomen* τὶς scil. idem ille, de quo in initio dictum erat, εἰ τὶς κ. τ. λ.

(2) Unum affert locum Matth. VIII. 9. ubi verba referuntur alicujus centurionis Jesum rogantis, ut famulum suum sanaret jubendo. Dubito an recte conferantur cum verbis Joannis, Christianos benevole monentis.

(3) Verosimile insuper est, Joannem, si in mente habuisset Christianis interdicere, ne pro tali peccato precarentur, in priore etiam commatis parte verbum λέγω adhibiturum fuisse, eo consilio, ut eos juberet, pro fratre, qui nondum ad mortem peccasset, preces fundere.

(4) Conf. F. Vigeri. de Graecae dictionis Idiotismis pag. 588. collatis animadversionibus J. C. Zeunii, ad examen vocatis ab H. Hogevenio pag. 174. cf. et Schleusn. in voce.

(5) Cf. ejus Gnomon in N. T. ad h. l.

misse aliquid expetendum, qualis esse videatur vis verbi ἐρωτᾷν. Sensus igitur prodiret: « est peccatum ad mortem, quod ad illud attinet, non dico, ut roget quis; « quin supplex, neque submisse preces fundat." Verum quovis casu, preces animo submisso fundendas Christianis convenire, ipsa nos admonet religionis Christianae indoles. Praeterea non credibile est, Joannem diversam hanc subinde verborum vim, siquidem tenuit, dum haec scriberet, tam subtiliter distinxisse; magis verosimile est, eum, ne bis idem scriberet, prius verbum αἰτεῖν, dein autem ἐρωτᾷν adhibuisse.

Verbis ita explicatis, totus locus sic mihi vertendo videtur transferendus: « Si quis « viderit fratrem suum, qui peccatum committat, quod non est ad mortem, pro eo « precabitur, quo facto dabit ei vitam, (nimirum intelligo) eos, qui peccatum com- « miserunt non ad mortem; est vero etiam peccatum ad mortem; de illo non in- « quam, ut quis preces fundat."

Ex hac quidem verborum interpretatione sequi mihi videtur: 1°. quod supra jam observavimus, Joannem nempe h. l. arctiori sensu accipere ea, quae c. 14, 15. in universum de precibus exaudiendis dixerat; videlicet, ne Christiani existimarent, suis se precibus omnis generis peccatorum veniam consecuturos esse. 2°. Joannem peccato illo πρὸς θάνατον peculiare peccati genus intelligere, de quo antea nondum mentionem fecerat. Neque adeo amplectimur sententiam eorum, qui ex oratione contexta locum explicari posse et debere existimant (1).

Istud vero peccatum πρὸς θάνατον, cujus sit generis, et quae intelligatur *mors*, qualis *vita*, definire, hoc sane opus est, hic labor. Nec mirum, ingentem scriptorum numerum, sive ex genere Dogmaticorum, sive Exegeticorum, hac de re sententias in medium attulisse.

Recte enim observatum est, nullam esse obscuritate diversarum interpretationum matrem foecundiorem.

Ne autem justo longior et difficilior fiat disputatio, non ab re duxi, praecipuas de loco nostro sententias, ad certas classes redigere: quaeque minus placeant, paucis recensere, ac denique quid ipse sentiam, breviter exponere; ut adeo negando, demonstrando ac laudando, rem nostram absolvamus.

§. 5. *Diversae Interpretum, de ἁμαρτία πρὸς θάνατον, sententiae expenduntur.*

1°. Primum igitur in censum veniunt, qui verbis *ἁμαρτία πρὸς θάνατον*, peccatum, quod

(1) Cf. Wolfgangi Franzii tractatus Theol. de Interpretatione Sacrae Scripturae, Witeb. 1634. p. 127. Oecumenius in Comment. in 1 Epist. Jo. Operum Tom. II. p. 601: „Illud tantum, inquit, peccatum ad mortem esse, quod ad poenitentiam non respicit." Sic vero quaevis legis transgressio a nobis commissa, nulla poenitentia sequente, peccatum ad mortem dici posse videtur. Cf. et Theod. Balzamo Canones Apost. Concil. Niceni, Tom. II. pag. 503. qui illud peccatum dixit *ἀδιόρθωτον καὶ ἀμετανόητον*, cujus nulla agitur poenitentia.

quod dicitur in Spiritum Sanctum, intelligi putant, uti Marckius in Exercit. Bibl., Suicerus in Thes. Vol. I. ad vocem ἁμαρτία, Wolfius in Curis, Castalio in Versione Latina cum Anott. J. Arminius in Praestantium et Eruditorum virorum Epist. Eccles. et Theol. Ed. 3, a Philippo Limborgio curata a. 1704. Epist. 45. Franc. Gomarus ad Matth. XII, 31, 32. in ejus Opusculis Theol. p. 83. C. Vitringa in Doctrina Christianae Religionis Franeq. 1714. pag. 174. In Belgica publice recepta Versione eandem huic loco explicationem subscripserunt Interpretes.

Argumenta, quibus nititur haec interpretatio, petitae sunt ex ipsius Servatoris dictis: ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι (1).

Neque lubet, neque hujus loci esse duco, varias de peccato in Spir. Sanctum, colligere Interpretum sententias, de quo argumento, et alii multi egerunt; et duae exstant dissertationes, ante paucos annos editae a Cl. J. van Nuys Klinkenberg, ipso viro Cl. Praeside defensae, Amst. 1814, 1815.

Monuisse sufficiat, nos peccatum illud gravissimum ab iis tantum commissum esse censere, qui Spiritum Sanctum, divinum illum coadjutorem, per Apostolos loquentem et agentem, conviciis insectarentur, ipsiusque donis atque operationibus, et doctrinae adeo Christianae, miraculis confirmatae, divinam originem tribuendam esse negarent, et miracula, a Jesu edita, malis artibus adscribere non erubescerent (2).

Ex hoc genere fuerunt Judaei, in festo Pentecostes, Spiritus divini effectus ebrietati adscribentes. Act. II. Summus Pontifex cum suis asseclis, aliique, quos indicavit Vir. cl. pag. 31. seqq.

Recte igitur, ut mihi videtur, annotavit Lightfootus, peccati in Spir. Sanctum neminem fuisse reum, nisi, qui religionis Christianae originem divinam negaret (3).

Haec animadversio si procedat, sequi videtur, peccatum illud in loco Joanneo nequaquam in censum venire posse. Joannem enim constat scripsisse ad eos, qui Christo nomen dederant (4).

Huc accedit, quod Servator affirmavit peccatum in Spiritum Sanctum οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μελλοντι remissum iri.

Scio equidem, magnum numerum exstare virorum doctorum, qui judicant, formulam illam, ex usitata tum temporis Judaeis distinctione interpretandam, et verba οὔ-

τε:

(1) Cff. Matth. XII. 32. et loca parallela Marc. III. 28. 30. Luc. XII. 10.

(2) Cff. van Nuys Klinkenb. l. c. P. II. pag. 30. F. V. Reinhard Christelijke Zedeleer. P. II. §. 171. pag. 483. in nota No. 27.

(3) Lightfooti Opera. Tom. II. ad Lucam XII. 9. Idem statuere videtur A. laud. diss. P. II. p. 3°; ubi peccatum in Spir. Sanctum crimen esse dicit Judaeorum ἀπίστων. cf. pag. 48.

(4) Cff. supra dicta Sectione I. §. 2.

τε ἐν τούτῳ αἰῶνι, ad tempus Vet. Test.; sequentia vero οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, ad tempus Messiae referenda esse, ita ut sensus esset: « blasphemia in Spiritum Sanctum, neque « durante oeconomia Mosaica, neque sub Novo Foederere remittetur." Verum ista interpretatio, ex Rabbinorum scriptis desumta, non magni pretii videtur esse habenda (1). Malo igitur ab eorum stare partibus, qui verba οὔτε usque ad μέλλοντι ad futuram hominum, post resurrectionem, conditionem pertinere censent. In quibus sunt Glassius in Philol. Sacra ex Edit. Dathii T. I. p. 231. J. D. Michaëlis, in nova Vers. N. T. Nostro vero loco sermonem esse de vita ac morte naturali, supra demonstrare conatus fui, unde sequi videtur, de peccato in Spiritum Sanctum h. l. minime cogitandum esse.

2°. Aliam interpretandi viam ingressi sunt J. S. Semlerus, Paraphr. in 1 Jo. Epist. J. C. Doederleinius Instit. Theol. Christ. Vol. II. §. 200. p. 121. Edit. 6. Vlotenius in versione Bibliorum Belg. et Paraphrasi addita, Stronckius in Specimine plus semel laudato, p. 201 seqq. Nimirum h. l. sermonem esse putant de iis, qui publice tam atrocis et capitalis peccati rei facti erant, ut civitatis Christianae jure essent privandi, atque ita e societate Christiana ejecti, mortem civilem quasi subierant.

Verbum θάνατος nunquam eo sensu occurrere, Stronckius contendit. Doederleinius quidem provocavit ad 1 Jo. III. 14; eo autem loco sermonem esse de morte ac vita aeterna Brinkius l. c. pag. 83 demonstrare conatus est, et rem ad tantum probabilitatis gradum adduxit, ut non possimus non hujus viri sententiam amplecti, inprimis etiam collato loco in Euang. Joan. V. 24. ubi primum negando: εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, dein affirmando: ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, similis exprimitur sententia, quam continet modo citatus Epistolae locus 1 Jo. III. 14. illos nempe, qui effatis Jesu Christi fidem habent, e statu mortis atque infelicitatis, in quo antea versabantur, ad societatem vitae aeternae transiisse (1). Neque monitum Joannis οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ, si ejus verba hoc modo intelligenda essent, ipsius indoli et animi sensibus, quos in hortando et monendo passim testatus est, satis convenire videtur. Putabimusne humanissimo doctori persuasum fuisse, omnem omnino deprecationem pro iis, qui gravius peccassent, supervacaneam fore, neque fieri posse, ut Deus καρδιογνώστης eorum animos ita flecteret, ut in rectam viam redirent, atque ita denuo in Ecclesiae gremium fraterno affectu benigne reciperentur? Quae quidem sunt ejusmodi, ut nos impediant, quominus huic interpretationi nomen subscribamus.

3°. Ad tertium genus interpretum illos refero, qui hac sententia, ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, *defectionem a religione Christiana* designari contendant. Praeivit Origines de

(1) Si enim in loco Euangelii V. 24 sermo esset de *vita morali*, sive *morum probitate*, tamquam *fidei Jesu Christo datae sequela*, perperam dixisset Servator, ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, ἔχει τὴν ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. Dicturus tum fuisse videtur, μεταβέβηκε γὰρ κ. τ. λ.

de Oratione. T. I. pag. 256. (ex edit. de la Rue). Ex recentioribus sic verba explicuerunt Grotius, Harduinus in Commentario in N. T. Schoetgenius in Lex. Rosenmullerus in Scholiis, Carpzovius ad locum Epistolae, nec non Keilius l. c. §. 100. ubi conjunctim vult conferri loca Pauli 1 Cor. VI. 9, 10. Gal. V: 9—21. et hunc Joannis locum, in quibus de Idololatriae peccato sermo sit. Assentiunt quoque van Nuys Klinkenberg l. c. p. 111. Brinkius l. c. Cl. van der Palm aliique.

Hujus sententiae fautores tam claram nominis famam sunt consecuti, atque in arte interpretandi tanta valent auctoritate, ut ego juvenis non sine metu ac sollicitudine eorum partes relinquam. Cum autem non ab auctoritate tantum, sed etiam a rationibus pendeant animi judicia, nequaquam, ut spero, mihi vitio vertetur, si omni, qua par est, modestia, hanc veniam rogem, ut argumenta nonnulla in medium proferam, quibus ductus, etiam ab interpretatione virorum tam celebrium discedere ausim.

Fatendum est, idololatriae crimen omni tempore Deo tam vehementer displicuisse, ut ipsum mortis supplicium falsorum Deorum cultoribus constitueret, (Deut. XIII. 13—17. Jerem. XV). Plurimis vero Interpretibus probabile visum est, Epistolam hanc Joannis Ephesi conscriptam esse, in ea ergo urbe, ubi idolorum cultus maxime vigebat, ac splendidum illud Dianae templum esset exstructum, (cf. Act. XIX. 24 seqq.) Nequaquam ergo a verosimilitudine abhorret, Joannem Christianos contra crimen illud scelestissimum hortari voluisse. Supra vero demonstrare conatus fui, epistolam scriptam esse Christianis e Judaeis non minus, quam ex Gentilibus oriundis; illo inprimis usus argumento, quod plurima in hac Epistola obvia praecepta non Judaeos tantum, sed etiam Gentiles spectare videantur. Nostrum etiam locum inter ejusmodi praecepta universalia referendum esse, ex orationis tenore colligi posse, mihi visum est.

Nulla enim adest nota discriminis, et in hac ipsa dicendi formula, *ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον* et *ἁμαρτία πρὸς θάνατον*, licet aliqua ex parte definita sit, desideratur definitivus articulus. Sermo est in universum de fratre quocunque, de *precando*, vel *non precando*. Refertur ergo ad omnes ita precantes Christianos, et sic exprimitur, ut ab omnibus Christianis, quaecunque eorum esset origo, intelligi posset. Haec vero si quid valeat animadversio, consequi videtur, monitum Joannis minus bene ad idololatriae peccatum referri. Tunc enim non universale esset, sed indicium aliquod requireretur, unde concludi posset, speciatim Christianos spectari e Gentilibus oriundos. Judaeis certe non opus erat tali admonitione. Constat Judaeos, post exilium Babylonicum tantopere ab idolorum cultu alienos fuisse, ut ne durissimis quidem cruciatibus ad eum reduci potuerint. Calamitates enim, quas durante illo exilio subierunt, nec minus recordatio praedictionum Mosis Prophetarumque, quas eo tempore suis oculis eventu pro-

probatas viderent, tum in misera suae gentis conditione, tum in aliarum gentium historia (1), ludibria insuper multiplicia, quibus essent expositi (cf. Ps. 137), et ardentissimum desiderium, recuperandi prohibiti tunc temporis avitae religionis usus, divina oracula denique in memoria vocata, de regno Babylonico a Cyro devastando (2); haec igitur omnia tantam vim in Hebraeorum animos exercuerunt, ut ne durissimae quidem comminationes et vexationes Antiochi Epiphanis eos, in patriam reversos, compellere potuerint ad Dei unius cultum deserendum. Quid? quod eorum in idololatriam odium adeo exarserit, ut religionem veterem, omni parte ad superstitionem usque servare, quam ad gentium mores et instituta compositam cogitandi rationem sequi, maluerint (3). Cap. V. 21. monentur Christiani, ut ab Idolis sese abstinerent, ibi vero diserte Christianos ex Gentilibus ante oculos habet, nostri vero loci monitum ad utrosque pertinere mihi videtur.

Quid vero de eorum sententia statuendum putemus, qui de Christianorum ἀποστασίᾳ in universum agi putant, Hebraeorum nempe reditum ad Judaïsmum, Gentilium vero ad Idololatriam?

Multis ita visum est (4). Saurinius inprimis sententiam illam exornavit. Duplex ἀποστασίας genus distinguit, alterum nempe eorum, qui minus calido religionis sensu imbuti essent, et sive perterriti metu cruciatuum, quibus multi affligebantur, sive muneribus oblatis occoecati, ad avitam religionem facile transirent; alterum eorum, quibus de religionis Christianae veritate intime persuasum fuerat, et, ut Scriptor ad Hebr. loquitur cap. VI. μετοχοὶ γενηθέντες πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσάμενοι θεοῦ ῥῆμα, tamen ex indolis pravitate atque odio veritatis, sincerae Christi doctrinae sese opponerent, eam abjurarent, Jesumque conuiciis insectarentur. Hi ergo, cum crimen *ad mortem* patrasse existimandi essent, hinc consequi videatur, quamquam id disertis verbis non declaretur, alterius criminis reos commisisse peccatum, non ad mortem.

Multum revera habet, quo sese commendet haecce interpretatio. Scriptor enim ad

(1) Moabitarum v. c. Edomaeorum, Ammonitarum aliorumque. quos vana in idolis spes ac fiducia ab interitu vindicare non potuerunt. Jer. XXXXVIII. coll. Ezech. XXV. 8—11. Ies. XXXIV. 6—15. Ezech. XXV. 2—8. coll. Jerem. XXXXIX. 1—6. cff. porro Jes. XXXIII. Ezech. XXVI—XXVIII. Ezech. XXIV — XXXII. Jes. XLVI.

(2) Cff. Jerem. XXV. 12 et cap. LI.

(3) Cf. doct. J. Gerritsen, Comment. praemio ornata, De quaest. liter. cur Hebraei ante exil. Babyl. se ad idolorum pluriumque Deorum cultum valde propensos, postea, universe ab eo vehementer alienos ostenderent? in Acad. Rhen. Traj. 1822—1823.

(4) Cff. Lightfootus. l. c. p. 117, 118. Bengelius l. c. Saurinius in Orat. Sacris, in Sermone, cui titulus est. *Sur la nature du péche irrémissible.* cf. et Phil. Limborchius. Theol. Christ. lib. V. cap. 4. pag. 393, 394. edit. 5. Amst. 1730.

ad Hebraeos l. c. Hebr. VI. 3. 6 manifesto docet, fieri non posse, ut, qui semel Spiritus Sancti luce collustrati fuerant, donaque coelestia gustaverant, atque ita Spiritus Sancti participes facti erant, siquidem postea defecerant, denuo ad meliorem frugem revocentur. cf. cap. X. 26 seqq.

Fundamento autem, cui innititur haecce interpretatio, paulo accuratius inspecto, nonnullae occurrere videntur difficultates, quae prohibeant, quo minus illud peccatum revera Joanni ante oculos versatum fuisse censeamus.

Scriptor ad Hebraeos quidem profitetur, *ἀδύνατον εἶναι*, ut qui semel Spir. Sancti vi divina illuminati fuerant, sed vel sic tamen defecerant, denuo in melius converterentur, verum de ea tantum conversione cogitasse videtur, quae ab iis ipsis ad effectum perduci possit. Negare igitur Scriptor videtur, se suosque in ministerio Sacro collegas, eos, quibus tot tantaque dona Spiritualia obtigerant, at vel sic tamen ad Judaismum deficerent, iterata doctrinae divinae institutione, ad religionis Christianae professionem reducere posse. Quippe si argumenta, veritatem religionis Christianae confirmantia, quorum vim et efficaciam salutarem aliquando perceperant et agnoverant, eos nequaquam tam firmos reddiderant in fide Christiana, quominus eam dein desererent ac repudiarent, nequaquam sperari poterat, ut majore adhibita vi, permoverentur ad repudiatam et abnegatam religionem denuo amplectendam, et ex animo profitendam (1).

Id insuper animadvertendum est, quidquid in loco allato de ejusmodi transfuga affirmatur, ad eos solum spectare, qui religionem *professi essent*, nequaquam vero ad eos, qui illam *sincera fide amplexi essent.* « Primarii enim Christiani, uti recte « observavit Abreschius (2), etsi vera fide destituti essent, tamen miraculorum divi- « norum vi et efficacia non minus, quam Spir. Sancti donis et muneribus, quorum « participes facti erant, multo majorem in universum habuerunt doctrinae Euangeli- « cae veritatis praestantiaeque sensum, quam nostri temporis homines.” Unde mihi consequi videtur, peccatum, quod in Ep. ad Hebr. c. VI. et X. describitur non adeo grave fuisse, ut qui illud commisisset, de hujus prorsus salute esset desperandum, neque adeo dici potuisse *ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον*, quae denominatio inferre videtur, nullam sanationem vel restitutionem in melius exspectari potuisse.

Auctor quidem fatetur, *se suosque collegas*, ejusmodi transfugam, ad Christum reducere non posse, an vero inde sequitur, talis hominis conversionem prorsus desperandam esse? Quid? nonne τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις, δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ; Certe historia docet multos Christianos, qui a religione defecerant, postea in ecle-

(1) Conf. van Nuys Klinkenb. l. c. pag. 69.

(2) Paraphr. et Annot. in Epist. ad Hebr. Spec. III. Lugd. Bat. 1790. pag. 176, 177.

clesiam denuo receptos fuisse; neque in Sacra Scriptura ullam mentionem invenimus Christianorum, qui, postquam a vera religione Christiana defecerant, subitae mortis poenam subierint, vel poenam ejusmodi, tali peccato constitutam esse. Contra aliunde constat, nonnullos tres, imo viginti pluresque annos vixisse, postquam Trajani imaginem Deorumque simulacra jam essent venerati, Christoque maledixissent (1).

Multae aliae exstant loci Joannei interpretationes, quas omnes enumerare ac recensere longum sit ac parum utile, cum longius etiam a veritate decedere videantur.

Romano-Catholici ad locum Joannis provocarunt, quo discrimen peccatorum *mortalium* ac *venialium* defendere conati sunt. Quid vero opus erat deprecatione, si peccatum per se esse veniale, certo certius constaret? Certe universum illud dogma repugnat doctrinae de vi meritorum Jesu Christi, quae tanta esse dicitur, ut omnium omnino peccatorum venia ab iis, qui in rectam redeunt viam, exspectari atque accipi possit. 1 Joan. I, 7, 9. II, 2.

Novatiani olim locum de peccato post baptismum intellexerunt, quo quis a poenitentia penitus excludatur (2). Hanc vero sententiam indoli doctrinae Christianae repugnare, demonstrari facile poterat, si id nunc ageremus.

Recentioribus nonnullis Interpretibus probabile visum est, atrociora intelligi crimina, quibus patratis, Christiani a magistratibus ad mortem condemnandi essent (3). Noluisse putant Apostolum, ut quis pro illis apud magistratus intercederet, ne Christiani in suspicionem adducerentur, talia crimina a Christianis parvi fieri. Nihil vero in contexta oratione reperitur, quod huic sententiae faveat, et videtur potius ejusmodi monitum ab Apostoli consilio abhorrere. Potius nihil non agere voluisse censendus est, ut officia caritatis, quoad ejus fieri posset, impleret, atque omnibus omni modo prodesset, ad ipsorum salutem, tam in praesenti, quam in futura vita promovendam. Mittimus opinionem eorum, qui ἀδελφὸν intelligunt infidelem, jam supra, ut spero satis superque refutatam.

§. 4. *Nostra sententia de sensu moniti Joannei.*

Recensita opinionum varietate, eo progressa est disputatio, ut nobis de vexatissimo-

(1) Cf. C. Plinius Caecil. II. in Epist. ad Trajanum. Epistol. Lib. X.

(2) cf. Augustinus in Libro: De vera et falsa poenitentia, Opp. Tom. VI. p. 713, 714. Antw. 1701.

(3) Conff. Rosenmuller in scholiis. G. S. Jaspis, in Annotatione ad Versionem Latinam Epistolarum N. T. Ed. secundae in h. l.

mo loco, quid videatur, libere et modeste exponamus. Verbis igitur Joannis, quantumpote circumspectis consideratisque, cum Epistolae consilio, tum contextus ratione, cogitandum esse videtur: de morbis illis extraordinariis, qui a Deo propter ingentia crimina Christianis primaevis immitterentur, ac pro facinoris gravitate vel μὴ πρὸς θάνατον vel πρὸς θάνατον essent.

Multi magnique viri docti hac in re facem mihi praetulerunt. In his Werenfelsius, Zachariae, Storr, Hamelsveld, Celeb. Clarisse, aliique (1). Saurinius quoque hanc interpretationem recensuit, cui tamen visum est, rationibus satis certis eam haud inniti. (l. c. p. 297). An id recte dicatur, inquirendum putamus.

Nimirum a Theocratia, quae dicitur, id haud alienum fuit, ut propter grave aliquod crimen, omne genus malorum infligeretur, et ipsa subinde mors subeunda esset. Gentis Israëliticae historia plena est exemplis eorum, qui ejusmodi poenas luerunt, conviciorum in Deum, ipsiusque obstinato animo contemtorum mandatorum, veluti Pharaōnis, Nadabi, Abihui, Corachi, Dathanis, Abiramis et sociorum, nec non Achabi, Sanheribi, Nebucadnezaris, Beltzazaris, ne de orbe diluvio antiquitus deleto, de incolis Sodomae et Gomorrhae, et Canaanitis jussu Dei exstirpatis dicamus (2).

Praeceptorum Mosaicorum; quae ad leprosos pertinent, ea est ratio, ac si leproso necesse esset, ut sacrificio piaculari cum Jehovah reconciliaretur, Lev. XIII, 18, 29. coll. 54—56. XVIII, 24, 25. Davides mala et infortunia, quae ipsi obtigerunt, sequelas esse judicavit peccatorum antea commissorum. cff. Ps. XXXII, 3—5. XXXVIII. XXXIX. Prophetae quoque seriores, morbos pestem aliave tristia fata, quae Israëlitis evenerunt, passim depingunt tamquam signa manifesta irae Jehovae Jes. I: 6. Jer. VIII, 17. XIII, 26. Hos. V, 12. Joël I. II. Amos. I, 13, 14, 15 (3).

Ne quis nobis objiciat, in stylo Orientalium permulta occurrere, in quibus singula verba et singulas phrases non premendae sint: ingenio enim poëtico in talibus multum tribuendum, et nequaquam ex imaginibus poëticis doctrinas definiendas es-

(1) S. Werenfelsii Opusc. T. I. p. 305. G. F. Zachariae, Kurze Erklärung der Briefe Jacobi, Petri, Judae et Joannis p. 208, 209. G. C. Storrii Opusc. Acad. Vol. I. p. 10. über den Zwek der Evang. Geschichte, und der Briefe Ioannis p. 174. Hamelv. de Bybel verklaard, parte ultima in h. l. Benzonus Paraphrastische Erklärung etc. Lips. 1761. fasc. IV. p. 225, 243. Cel. J. Clarisse, de brief van Jacobus, cet. p. 323. in nota ultima; add. diss. de Doctrina Iooannis Theoretica et morali, auctoribus O. van Tricht p. 117. et S. de Keyzer p. 18, quae exstant inter opera Societatis Haganae anno 1824.

(2) Vid. Exod. X. Levit. X. Num. XVI. 1 Reg. XXII. Jes. XXVII. Dan. IV. XV. Num. XV. Genes. VII. VIII. XIX. Et narrationes Gen. XXXIX, 7, 18. Num. XIV, 37. XII, 1. XXV. 3—9. 2 Sam. XXIV, 15, 25. 2 Reg. XXIV, 1—3. Jerem. XXX, 14. Dan. IX, 5—14.

(3) Cf. G. F. Seiler, Uber den Versönungstod Christi, Erster Theil. pag. 103, 104.

esse; rerum naturalium imperitia factum esse, quominus prisci aevi homines nexus causarum et effectuum rationes clare perspicerent. Unde repetendum sit, ut quaevis, a vulgaribus rerum cursu utcunque discedentia, causis supernaturalibus adscriberent (1).

Historiae vero supra commemoratae, tantum abfuit, ut poëtico colore exornarentur, ut multo magis stylo populari, sine ullis luminibus oratoriis vel poëticis simplicissime referrentur.

Neque etiam ea, sicuti multi contendunt, Deo indigna dicenda est doctrina, peccatum ei valde displicere, legumque suarum auctoritatem Deum poenis inflictis vindicare velle, et saepissime vindicavisse.

Quidquid hujus rei sit, nobis haud licet scriptorum Sacrorum dicta contorquendo pervertere, quoniam nobis cum divina majestate ac bonitate non conciliari posse videntur. Nolo autem contendere, semper, ubi sermo est de malis a Jehovah immissis, causas secundarias omnino excludendas esse. Ille enim, qui omnes causas aeque atque effectus praevidit, naturae vires legesque ita dirigere potuit, ut iis quasi instrumentis utatur in hominibus puniendis.

Hoc certe constare putamus, Deum subinde propter perpetrata peccata, diversi generis mala immisisse, etiam morte ea punivisse. Haud verosimile est, primaevorum hominum ingenium ad ejusmodi sublimes de Dei justitia et sanctitate notiones, quae apud Mosem jam occurrunt, ex semet ipso perventurum fuisse, nisi coelesti revelatione divinisque institutis adjuti fuissent; imo statuendum videtur, ne sagacissimos quidem philosophos ingenii sui vi tam perfectam Dei cognitionem consecuturos fuisse, quam in Davidis carminibus jam elucere, nemo non videt (2).

Etiam N. T. scriptores a notione irae divinae θεοπρεπῶς explicanda haud alienos fuisse, manifeste docent loca Rom. II, 5. III, 5. Hebr. III, 11. Rom. I, 18. 2 Petr. II, 5. Jud. 4—9, 14, 15. 2 Petr. II, 6—9. Matth. XI, 23. XXIV, 37, 39. Luc. XXVII, 26—32.

Arcte cum eadem cohaeret Jesu Apostolumque doctrina, de beneficio accipiendae a Deo peccatorum remissionis, quae sine agnitione justitiae et sanctitatis et peccando meritarum poenarum, cogitari haud posse, nemo est, qui non intelligat (3).

Fatendum est, Judaeos, aetate Jesu minus bene V. T. doctrinam de Justitia Dei pu-

(1) Cf. liber, cui titulus est: Apologie des Vernunft, cujus auctor habetur Bahrdtius p. 36, 51, 53.

(2) Cf. Jerusalem, Voorn. Waarheden, etc. P. III. Diss. 2. p. 171, 172, 182. Quod tamen non ita accipiendum est, ac si apud Graecos veteres prorsus insolita fuisset opinio, Deos immortales propter flagitium commissum etiam hac in vita subinde hominibus mala immittere. Inspiciantur loca a Cl. Van Voorst allata in diss., quam supra laudavimus, p. 46.

(3) Cf. egregia ejusdem disp. Over de Goddelijke Straffen pag. 56, 63, 105, 118. Ikenii diss. Phil. Theol. diss. 15. de unctione aegrotorum etc. Vol. II. §. 26. p. 641.

puniente interpretatos esse, et ipsos Apostolos, dum inter eos versabantur, ab opinione illa falsa non fuisse liberos, qua statueretur, quidquid hominibus mali contingeret, ex culpa peccando contracta originem trahere. Conf. Luc. XIII, 1 seqq. Joann. IX, 1, 2. Jesus Christus vero tantum aberat, ut sese ad populares istas opiniones accommodaret, ut iis multo magis strenue sese opponeret. Cf. contextus locorum modo citatorum. Profecto nobis cavendum est ab ea temeritate, ut quodcunque infortunium, quod aliis evenit, pristinorum malefactorum effectum esse judicemus; quae fuit judicii perversitas in sodalibus Jobi, a Deo ipso graviter reprehensa. Sane haud raro impios hac in vita videmus calamitatibus liberos, quibus pii saepe acerbissime affliguntur.

Haud minus certum est, singularem et prorsus extraordinariam variis modis ecclesiae Apostolicae et primitivae Dei fuisse procurationem, et saepe numero eum poenas positivas, quae dicuntur, hominibus flagitiosis inflixisse, propter ejusmodi nempe crimina, quae rei Christianae valde noxia et perniciosa judicaret, quo ipso stabilire et firmiora reddere voluit fundamenta, quibus societas Christiana superstrueretur. Manifesta subinde ipsi statuere placuit exempla, quibus palam innotesceret, quanti facinoris rei essent, qui divino illi consilio sese opponere auderent (1). In memoriam revocetur exitus Judae proditoris Act. I, 18. coll. sententia a Jesu antea dicta Matth. XXVI, 24. Herodis Agrippae Act. XII, Ananiae et Sapphirae Act. V, 5—9. Elimae Act. XIII, 10, 11.

In hanc partem quoque animadvertendum est, primos Christianos vixisse sub magistratibus Ethnicis, apud quos multa magnaque peccata ac scelera non modo non puniebantur, sed ne peccatorum quidem numero accensebantur. Nihil eos intererat, num Christiani Sacram coenam celebrarent ad Jesu Christi memoriam concelebrandam, dummodo Respublica haud turbaretur. Itaque ne Christianorum nonnullorum improbitas majora incrementa caperet, et rei Christianae summam noxam imo interitum afferret, neque legibus et statutis ecclesiasticis ordinariis reprimi posset, ipse subinde Deus magistratus provinciam suscepisse, judicisque partes egisse, et peccata modo extraordinario in oculos incurrente, punivisse videtur (2). Cujus rei exemplum habemus in coetu Corinthiaco, ubi multi, sacro epulo indigne et impie administrato, morbis repentinis et omnino extraordinariis infligebantur, quin mortem praematuram subierant. cf. 1 Cor. XI, 30.

Haec in universum de poenis propter commissa crimina graviora, singulari Dei judicio inflictis, forte justo fusius altiusque repetita, sed non sine causa tamen, ut opinor

(1) Cf. Cl. J. van. Voorst, l. c. p. 117.
(2) Cf. Werenf. l. c. p. 405.

nor disputavi, quo luculentius appareret, sensum historicum loci Joannei nequaquam a doctrina Apostolica, et recepto ea aetate loquendi usu abhorrere, si propositam interpretandi rationem sequamur, idque eo magis, quod, uti supra demonstrare conati sumus, voces ζωὴ et θάνατος proprie sumendae esse videantur.

Ἁμαρτία igitur μὴ πρὸς θάνατον ejusmodi erat peccatum, quo quis gravem aliquem morbum, nec tamen insanabilem sibi contraxerat, adeo ut de sanatione haud prorsus esset desperandum. Si quis autem, inquit Joannes, fratrem suum viderit, qui ejusmodi peccatum non ad mortem commiserit, αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ τὴν ζωὴν i. e. in hujus gratiam preces fundat, precibusque suis a Deo impetrabit, ut veniam illi concedat, et valetudinem restituat.

Nimirum Deo, qui in primitiva ecclesia crimina a Christianis commissa, etiam hac in vita, poenis subinde extraordinariis infligendis, coërcere solebat, omnino probabantur preces ἐνεργουμέναι ad impetrandam gratiam divinam, cum ad meritas poenas a peccantibus avertendas, tum mitigandas, vel et auferendas. Conf. 1 Cor. XII. 9, 28, 30.

Huc referendum puto, locum Jacobi Cap. V, 14—16 (1), ubi Christiani monentur: « Si quis inter vos aegrotat, ad se arcessat Presbyteros (2), qui oleo eum ungant, et « pro ejus salute preces fundant (3); quorum preces eam habiturae sint efficaciam, « ut aegrotantem morbo liberent: Dominus enim ad eorum vota, ipsi sanitatem re« stituturus est; quin etiam, si graviter peccaverit, et sic quidem, sibi morbum gra« vem sua ipsius culpa contraxerit, Dominus etiam talium peccatorum concedet ve« niam" (4).

Sic

(1) Locum illum nequaquam de extrema unctione ac confessione auriculari explicandum esse, demonstravit Ikenius. l. c.

(2) Τοὺς πρεσβυτέρους pro τὸν πρεσβύτερον, aliquem in coetu, cujus socius esset, presbyterum. Ut saepe plurale genus usurpatur pro singulari.

(3) Qualis mos etiam inter Judaeos obtinuit, quorum antistites ac Doctores non solum in Synagoga hoc officio fungebantur, verum etiam eandem ob causam aegrotos invisere solebant, uti late docet Buxtorfius, in Synag. Judaeorum cap. IL. cit. ab Ikenio l. c. pag. 634.

(4) Ita enim verba illa Jacobaea accipienda videntur: neque igitur iis assentior, qui toto hocce loco de morbis ob certa peccata a Deo modo extraordinario immissis cogitandum esse censent, veluti Werenfelsius, Bensonius, Wolfius aliique. Ἀσθενεῖν enim omnem imbecillitatem aut infirmitatem tam *mentis*, quam *corporis* denotat. Porro conjunctio κἂν h. l. conditionate videtur esse accipienda; ubi enim duae res, (est observatio Ikenii), in eadem orationis serie conjunguntur, quarum prior *nude* affirmatur, posterior vero *intercedente hacce particula*, ipsum orationis filum suadere videtur, ut res posterior conditionate accipiatur. cf. Marc. XVI, 17, 18. Denique additamentum κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκὼς κ. τ. λ. aliquid insoliti denotare videtur, de quo antea nondum sermo fuerat; ceteroquin enim frigida est ac supervacanea repetitio a Jacobo prorsus aliena. Tandem accedit, quod ex horum virorum interpretatione sequeretur, Apostoli consilium fuisse, nullis aegrotis, nisi extraordinario morbo ob graviora crimina im-

 mis-

Sic et in loco Joannis, ille, qui preces κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ i. e. modeste ac reverenter et fiducia in Deo posita, in gratiam fratris fundit, ille vitam ei redditurus, sive vitae ipsi restitutae auctor esse dicitur.

Ne autem quis in ea opinione versaretur, cujuscunque generis peccati tristes effectus deprecando tolli posse, sibique adeo persuaderet, Deum quasvis aliorum pro aliis preces benigne exaudire velle, diserte monet Apostolus, se tantummodo loqui de ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. Exsistit enim, inquit, *peccatum ad mortem* i. e. peccatum exitiale, quod Deus nolit, etiam in hac vita, impunitum manere, quod adeo poena exemplari sit coërcendum ad causam Dei, et Jesu Christi, et Ecclesiae Christianae tutandam et vindicandam.

Περὶ ἐκείνης οὐ λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. Dicere voluit Epistolae scriptor: « Intelligitis mo« nita precedentia ad hoc peccatorum genus minime pertinere. Quod enim constituit « Deus, παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, nullis id hominum precibus ir« ritum reddi potest. Omnes igitur pro ejusmodi hominis salute, sive pro ejus sa« natione fusae preces, Deo minime probatae, atque adeo frustraneae sunt." Cujusmodi autem generis fuerint ista peccata πρὸς θάνατον, certo haud definiri potest, propter tenebras, quibus primorum Christianorum coetuum historia involuta est. Haud a verosimilitudine abhorret, ejusmodi fuisse delicta, quae religioni et societati Christianae valde noxia essent, et vel ipsa rei natura, vel supernaturali Dei accedente vindicta, morbos post se traherent insanabiles ac letiferos; ex quo genere fuisse morbos, quos respexit Paulus 1 Cor. XI, 30. coll. c. 21, 22, 31, 32, plerisque Interpretibus visum est (1). Scilicet admodum turpis et impia intemperantia et animi perversitas, qua nonnulli ad Sacram Coenam accederent, omnino tendebat ad improbum sanctissimi ritus, et universae rei Christianae, atque adeo ipsius Dei et Jesu Christi contemtum, quem Deus, ad hanc causam vindicandam, palam et graviter punire voluit.

Superest quaestio: quomodo istiusmodi morbos ab aliis, qui non essent πρὸς θάνατον, distinguere possent Christiani, quae ut solvatur, sequentia animadvertere liceat.

1o

misso laborantibus, hac ratione succurrendum esse. cff. quae ad h. l. animadvertit Cl. van Nuys Klinkenberg. l. c. p. 108.

De oleo quaesitum est, quorsum spectaverit: sunt, qui sanitatis restituendae adminiculum fuisse putent. Alii unctionem, actionem Symbolicam fuisse statuunt. Quaestiones illae nunc ad nos non pertinent. Monuisse sufficiat, unctionis usum tanquam aptum remedium ad recuperandam, Deo volente, sanitatem, nobis haud prorsus excludendum videri; sed accedere debuit precatio, quae adjunctam haberet fiduciam in Deo, cui convalescentes salutem deberent; cff. Iken. l. c. p. 636. F. V. Reinhard. Christ. Zedeleer. Parte IV. §. 261. pag. 134. in nota. No. 116. Ed. Belg. anno 1809.

(1) Cff. J. S. Semlerus ad h. l. et supra nott.

1. Apostolis, aliisque Doctoribus extraordinariis, contigit ἡ διάκρισις πνευμάτων. 1 Cor. XII, 10. cujus χαρίσματος ope, multo magis, quam homines vulgares, eorum, qui Christianam religionem profitebantur, indolem et animi studia perspiciebant, et, qui rem serio agerent, ab hypocritis dignoscebant. cf. historia Ananiae et Sapphirae Act. V. nec non Hymenaei et Alexandri notatio 1 Tim. I, 20. Conf. etiam locus 1 Cor. V, 5. et gravis Pauli reprehensio multorum, qui in coetu Corinthiaco simulate res sacras tractabant, quorum pravitatem probe perspexit. l. c. Qui igitur hac divinitus collata dote praediti essent, iis dubium non esse potuit, num morbus ex genere esset eorum, qui consequebantur ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον, nec ne.

2°. Quicunque graviter aegrotabat, nisi conscientiae vis prorsus ei esset exstincta, optime scire poterat, num aegrotando poenam lueret, et quidem ad mortem, nec ne. Nam licet temerarium sit, atque injustum, res quasque adversarias, quibus alii premantur, poenas dicere divinitus immissas, et inique de actionum quarumcunque, consiliis et sequelis judicare, ita tamen sumus homines, ut ipsi calamitatibus obruti, conscientiam malefactorum suffocare non facile possimus. Nemo non ad se attendens, in rebus adversis animadvertit, num quid commiserit, sit vitio vertendum et poena dignum (1).

In iis subsistendum putamus, atque adeo acquiescendum in conatu, tradendae verborum difficilium interpretationi, quae propter simplicitatem, nec minus propter convenientiam cum illorum temporum historia, habere videtur, quo se commendet (2).

Neque desperandum existimamus de ejus nexu cum analogia doctrinae, de diligengendis omnibus hominibus, quae, verbis hoc modo intellectis, nullam nobis jacturam facere videtur: quod in altera hujus Commentationis parte nobis demonstrandum restat.

(1) Cf. H. Blair Leerrèdenen. P. I. p. 150. Aliam quaestionis solutionem proposuit Werenf. l. c. quae tamen minus probanda videtur: quidquid hujus rei sit, in eo autem omnes consentiunt, aegrotantes sive non ad mortem, sive ad mortem, a Christianis dignosci potuisse.

(2) Summo etiam Ernestio, ea interpretatio propter simplicitatem ac facilitatem valde placuit. Vid. ejus Theol. Bibliothek. T. III. p. 53.

SECTIO TERTIA.

DISQUISITIO, QUOMODO MONITUM JOANNEUM CUM PRAECEPTIS, DE DILIGENDIS OMNIBUS HOMINIBUS, IN CONCORDIAM REDIGI POSSIT.

Etiam hanc quaestionis propositae partem Viri Clarissimi dignam censuerunt, quae accuratius tractaretur, quomodo nempe monitum illud Joanneum cum aliis, de diligendis omnibus hominibus, praeceptis, in concordiam redigi possit.

Breviter tamen id absolvere liceat. Pertinet enim hoc monitum ad primitivos tantum Christianos, neque adeo comparandum est cum officiis, omnium hominum omniumque aetatum, universalibus; praeceptum vero complectitur temporale. Sed vel sic tamen inquiri meretur, num ex ea loci interpretatione, quam assumsimus, consequatur aliqua moniti Joannei repugnantia, cum apertis Jesu Apostolorumque monitis, alibi obviis.

Profecto omnium, quae in religione Christiana nobis praescribuntur mandatorum, summum et primarium est illud, quo officium caritatis inculcatur. Nullum est officium, quod saepius commendatur, nullum cujus obsequium magis aperte et expresse requiritur. Ipse Jesus Christus discipulis suis caritatem fraternam ita praescribit, ut cuique in oculos incurrat, eum hoc officium spectasse, tanquam omnium summum et quasi fundamentum, quo neglecto, nemo in discipulorum suorum consortium recipi possit. Conf. ex multis locis in Euang. Joan. Capp. XIII, 14, 15, 35. XV, 12, 17. Neque id haberi voluit pro novo anteaque inaudito praecepto, sed dilucidius proposuit, tanquam latissime patens, et nullis limitibus circumscribendum.

Sui temporis Judaei huc pertinentia praecepta Mosaica justo arctius constringebant, et sic explicabant. « Proximum tuum, tui ipsius instar, amore prosequaris, « inimicum vero tuum, odio afficere licitum est." Vid. Matth. V, 43. coll. Lev. XIX, 17. Jesus Christus vero monuit, omnes homines, etiam inimicos, nos oportere non modo ferre, sed etiam amore prosequi. Matth. V, 44. Luc. VI, 27, 28, 29. Luc. X, 30 seqq. Matth. XVIII, 21 — 35. Luc. XVII, 3, 4. coll. 1 Jo. II, 7, 8. 2 Jo. 5.

Apo-

Apostoli quoque, ut divini magistri vestigia passim presserunt, ita et quavis fere pagina, ad caritatem fraternam Christianos cohortati sunt. Vidd. Rom. XII, 10. XIII, 8, 9, 10. 1 Cor. XIV, 1. Ephes. IV, 2, 15. V, 2. Hebr. XIII, 1. 1 Tim. VI, 11. 1 Petr. II, 17, 21. III, 8. 1 Jo. III, 16, 17, 18. IV, 7, 8, 11, 21. Cum fide Christiana caritatem indissolubili nexu conjunctam spectandam esse, diserte praecipiunt, et obtestantur. Conf. Gall. V, 6. 2 Petr. I, 5—7. 1 Jo. IV, 15—21. Amorem sincerum, quo alii alios amplectantur, et alii aliis prodesse studeant, primum ac primarium dicebant esse documentum, quo vere Christiani, ab aliis dignoscantur; nimirum germanos fructus, et effectus fidei veri nominis, in eo praecipue cerni, quod, qui Christiani dici velint, omnes, sine discrimine homines, amore prosequantur. 1 Petr. I, 22. Cff. Jo. XIII, 35. Eph. V, 1. praecipue quidem in eos ita affectos illos esse oportere, qui sint οἰκεῖοι τῆς πίστεως Gal. V, 10. Similem vero affectum, et similia studia eos decere, erga cujusvis generis familiaeve homines, conf. 2 Petr. I, 76. et doctrina Servatoris in parabola Luc. X, 30 seqq.

Inter omnia ergo officia, quae religio Christiana inculcat, eminet officium amoris, tanquam vinculum omnium. « Si quidem, inquit, Jacobus, legi paretis regiae, « quae sic literis est prodita: *alterum ut te ipsum diligito*, recte facitis." II, 8. coll. I, 27.

Paulus σύνδεσμον dixit τῆς τελειότητος. Coloss. III, 14: alibi: « qui fratris amans « est, inquit, omnibus legis praeceptis obsecutus esse consetur, Rom. XIII, 8, 9, 10. Deus enim, qui ipse amor est, de hominum mutuo amore gaudio afficitur, Hebr. VI, 10. Praeterea caritas fraterna multa deteget peccata 1 Petr. IV, 8. Jac. V, 20. Paulus saepe indicat, se judice, hanc, quasi votorum pro Christianis summam esse habendam, ut mutuo se invicem amore prosequantur, veluti Eph. IV, 2. Phil. I, 9. II, 2. Coloss. I, 4. 1 Thess. III, 12. et de incrementis caritatis Christianorum ad se perlatis, valde delectari. Eph. I, 15. 1 Thes. I, 3. II, 6. 2 Thess. I, 3. Philem. 4 et 5.

Variis autem modis caritatis officium expleri potest, sive ipso actu, ubi opus est, omnibus succurrendo, praesertim in rebus adversis, sive alia quacunque ratione, eorum votis et commodis inserviendo, eos docendo, monendo, hortando, consolando et omnino in studiis verae religionis ad omnem vitae usum confirmando. Cerni inprimis debet in precibus, pro omnium et singulorum salute passim ad Deum fusis.

Ubivis in Sacris literis occurrunt precum pro aliorum salute pie et Deo probante fusarum exempla, tum in Vet. tum in N. T. Conf. Gen. XX, 7. Exod. VIII, 12. X, 18. 1 Sam. VII, 9. Jerem. XXIX, 7. Luc. XIII, 34. Act. X, 1. Eph. III, 14—19. Rom. X, 1.

Ejusmodi preces, ut ab ipso Servatore, ita etiam ab ejus Apostolis pro fratribus deprecationes commendantur. Matth. V, 44. coll. Luc. XX, 34. 1 Tim. II, 1. Rom. XII, 14. Eph. VI, 18—20.

His vero monitis et mandatis locus Joanneus videri possit repugnare. Tam graviter peccari posse indicat, ut nolit pro iis, qui talia flagitia commiserint, preces fundi. An igitur homo infelix, talium criminum reus, sibimet ipsi erat relinquendus? An nemini licitum erat, ei prodesse, ejusque animi salutem curare? Quomodo quaeso hoc monitum Joanneum, cum praeceptus Paulinis, et ipsius Jesu mandatis concilietur?

Nobis quidem ad quaestionem hanc, paulo difficiliorem, expediendam, animadvertenda videtur necessitas cautionis in judicio de precum usu adhibendae.

Negari nequit, Sacram Scripturam nos diserte monere, περὶ πάντων (1) preces esse fundendas, sed cave credas, monita illa, ita accipienda esse, ac si perinde esset, qualis sit illius animi conditio, in cujus gratiam preces fiant.

Quae in Vet. T. occurrunt exempla eorum, qui pro aliis intercederent, ut veniam obtinerent malefactorum, vulgo continent quoque mentionem sincerae poenitentiae animique ad meliorem frugem redire cupientis. Cff. loca, Gen. XX, 7, 14, 17. Exod. XXXIII, 4—10. XXXIV, 6—9 seqq. 1 Sam. VII: 5—9. 1 Reg. XIX. 39—42. Ubi autem nulla adessent resipiscentiae documenta, ibi deprecationi non concedebatur locus.

Prophetae subinde ab ipso Deo prohibiti sunt, quominus precibus intercederent pro gente Israëlitica in peccando obdurata, idolorumque cultui prorsus dedita: cf. Jer. VII, 16. XI, 14, seqq. XIV, 11. XV, 1. Ezech. XIV, 13—21.

Similis fuit ratio precum, quas pii homines seriore aetate, veluti Apostoli, pro aliorum salute adhibuisse leguntur. Non sane perinde esse existimarunt, quomodo illi animati essent, in quorum gratiam preces funderent. Non utique tam officiosi erant pii Jesu asseclae erga eos, qui se a Deo Jesuque Christo alienos ostenderent. In gratiam vero credentium Joannes et Petrus optato successu precati esse leguntur, Act. VIII: 13—17, non item pro Simone Mago, qui non ex animo fidem profiteretur, et improbo consilio Apostolorum opem et intercessionem apud Deum impetrare cuperet, vid. ibid. c. 18—24. Paulus ipse, qui saepe Christianorum invocat deprecationes, (Rom. XV, 30. Eph. VI, 19. Coloss. IV, 3. 2 Thess. III, 1.) ad recti conscientiam, atque ardorem provocat, quo erat incensus, et quo adeo se honeste ipsis commenda-

(1) Πάντων, tamen notio non premenda est. 1 Tim. II, 6. Nam πάντες saepe, sicuti Col. I, 23 non *omnes omnino*, sive *omnes* et *singulos*, sed *omnis generis homines* denotat. Ita et loco allato 1 Tim. II, 6, accipi, contextus docet. Conf. comm. 7, seqq.

daret. Conf. Act. XV, 26, 33—35. XXIII, 1. Col. III, 10, 12. Idem graviter obtestatur Scriptor ad Hebraeos Hebr. XIII, 18.

Hinc fortasse repetendum est, quod pro coetibus Ephesiorum, Philippensium, Colossensium, Thessalonicensium tam saepe preces fundere et gratias Deo agere soleret Paulus, quod rarius fecit pro Corinthiis, ne semel quidem pro Galatiis (1). Nequaquam vero hinc concludendum est, haudquaquam licitas esse preces pro indignis, et vero religionis sensu haud imbutis. Ipse Jesus non tantum hoc permisit, ut etiam salutem indignorum et adversariorum optemus, diserte monuit inimicis quoque benefaciendum, et pro iis precandum esse, et suo exemplo nobis praeivit, Luc. XIX, 41, 42. XXIII, 34.

Paulus quoque declarat, se nunquam non ardenter preces fundere pro gente Israëlitica, rei Christianae et Christianis quam maxime inimica, Rom. X, 1. Et universale exstat ejusdem hac de re monitum, ibid. XII, 19—21. Servator vero, etsi benevolentiae nostrae erga inimicos documentum esse voluit propensionem ad condonandum, Matth. VI, 14, 15, requisivit tamen eorumdem erga nos, in melius conversa studia Luc. XVII, 3, 4. Et quo erga eos, qui male agendo perseverarent, esset animo, demonstravit exemplo posito Judae proditoris Matth. XXVI, 24. Et hic denuo usu venit comparatio eorum, quae Ananiae et Sapphirae evenerunt Act. V, 1—10. Profecto preces, quas pro aliis fundimus, nullum omnino effectum ipsis habere possunt salutarem, nisi ipsi ardore flagrent, ea consequendi, quae a Deo petantur (2).

Jam igitur, si quis Christianis se adjunxerit, at vel sic tamen Christiana professione prorsus indigna peccata commiserit, ut mortem, quam Deus comminatus sit, effugere nequeat, et divinas omnes admonitiones, quibus ad Deum et Christum revocatur, spernat, et irrideat, neque divina effata, de sorte futura eorum, qui ipsum deserant, plane non curet, atque ita ad interitum ruat aeternum, facile est intellectu omnes pro istiusmodi homine preces prorsus esse frustraneas, quippe qui ob scelera patrata, nullum persentiat dolorem, neque ad resipiscentiam perduci posse videatur. Quae cum ita sint, praeceptis de omnibus diligendis hominibus minime repugnare nobis videntur Joannis Apostoli dicta, περὶ ἐκείνης οὐ λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. Medico utique nequaquam vitio verti potest, quod aegrotantem praeteriit intactumque relinquit, qui illo uti recusat medicamine, quo facilius citiusque sanitatem amissam recuperare posset.

Fateor quidem, me in praecedentibus hypothesin sumsisse, quae haud satis firmis niti videri possit fundamentis, videlicet fratrem intelligi, qui non solum peccatum ad mortem perpetraverit, verum etiam morte impendente et jam jam superve-

(1) Cff. loca Eph. I, 16, 17, 18 seqq. III, 14, 20. Phil. I, 3, 4, 9. Col. I, 3, 9. coll. II, 5. 1 Thes. 1, 2, 3. II, 13. 2 Thess. I, 3, 11, 13. cum 1 Cor. I, 4. 2 Cor. XIII, 7, 9.

(2) Cf. J. Hinlopen, Vervolg van overdenkingen p. 102, 130.

ventura, nondum ad resipiscentiam commoveri potuerit. Eodem verò jure, assumi posse censeo fratrem, terrore perculsum, fractum animo, vivido dolore affectum, animique angore dilaceratum de judicio futuro, quod super eo habiturus est summus ac sanctus Deus: illo igitur posito casu, moniti Joannei cum praeceptis alibi obviis, de omnibus diligendis hominibus reconciliandi, superesse videtur difficultas. Verum animadvertere liceat:

1°. Apostolum non praecipere, ut talem hominem odio prosequerentur Christiani, cui Deus, sive ad auctoritatem legum statutarum tuendam, sive ad religionis divinitus patefactae servandam dignitatem, tales, ac tantas poenas comminatus sit. Ejusmodi enim contemtus valde injustus esset, atque inhumanus; in multis omnes, quotquot Christiani dicuntur, a recta saepe via aberrant, et quicunque stat, videat, ne cadat. Tristia istorum fata alios absterreant, cum eadem vel similia immineant a recto tramite digressis Conff. Act. V, 15. 1 Cor. V, 32. Gal. VI, 1.

2°. Caritatis officiis satisfacere, nequaquam dici quis potest, qui eo sit animo inconstanti et imbecilli, ut aures praebeat quibusvis desideriis, quae nefaria sunt existimanda: sicuti enim in amicitia primaria lex est sancienda, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati (1), sic etiam in caritatis officiis exsequendis, id inprimis tenendum est, ut a fratribus honesta petamus fratrumque causa honesta faciamus. Suos ergo habet limites mandatum de intercessione, neque manat ea circumscriptio ex mentis humanae affectu, sed ex Dei, ut videtur consilio, et ipsa praecepti ratione. Divinis igitur ac sapientissimis consiliis resistere vel ea contemnere videtur, si nihilominus, quis Deum precetur, ut eo modo peccantibus veniam det, et effectus avertat, quos ex ipsa rei natura ejusmodi peccata post se trahant. cf. Marck. l. c.

Denique animadvertendum est, Joannem quidem monere, περὶ ἐκείνης οὐ λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. « Pro isto peccato, non dico, ut quis intercedat, non opus censeo monere, « Deum precibus non adeundum esse, ut Deus ea mala, quae ex lege divinitus statuta « istud peccatorum genus necessario consequantur, atque adeo mortem avertat." Indicat ergo, ejus, qui hoc modo peccet, *salutem vitamque terrestrem* prorsus esse deperditam. Nequaquam inde concludi poterat, etiam *de salute aeterna* plane actum esse. Morbo laborat exitiali, acerbissimis corporis doloribus non minus, quam conscientiae angoribus vexatur, neque ignorat se propter turpissima flagitia mortis reum esse, gloriam Dei et Jesu Christi et sanctissimam Religionis causam supplicium illud postulare, nullam omnino superesse spem, fore, ut sanitas ei restituatur. Similis ejus conditio cogitari potest, ac malefici in carcere inclusi; judicio jam pronuntiata sententia, mors certissima exspectanda est. Quis vero tam parum sit humanus, imo ab omni humanitatis sensu destitutus, qui homini infelici, denegare ausit pii monitoris et consolatoris alloquium, qui de rebus actis et instanti jam morte cum eo disse-

(1) Cic. de Amic. cap. 12.

serat, qui gravitatem quidem delicti haud imminuat, sed ea tamen interponat, quae ad animum tranquillandum conducere possint, qui justitiae quidem divinae ac sanctitatis rationes animadverti velit, simul tamen animum contristatum sublevare studeat, eique solatio, ex divinae gratiae magnitudine, et vi meritorum Christi petita afferre conetur eo consilio, ut ad poenitentiam et resipiscentiam commotus, animo non sereno quidem, neque tamen omni spe melioris postea consequendae sortis destituto, poenam statutam subeat. Ita etiam ei, qui commiserat *ἁμαρτίαν εἰς θάνατον*, quamquam intelligeret, poenam meritam haudquaquam averti posse, tamen roganti, hoc beneficium concedi poterat, ut quis eum adiret ex senioribus, qui ad bene et tranquille moriendum exhortaretur, et viam sic moriendi commonstraret; quam certe nemo Religionis doctor vere Christianus cuiquam serio poenitenti atque ad immensam Dei gratiam pie confugienti, praecluserit.

Lucem afferre possit collatio loci Paulini 1 Cor. V: 3—5. *Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν, τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον. Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, (συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος), σὺν τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ παραδοῦναι τὸν τοιοῦντον τῷ σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ*; ubi formula *παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*, multis judicibus interpretibus significari videntur morbi extraordinarii, quibus Christiani scelerum graviorum rei, singulari subinde Dei judicio, affligebantur, et eo ipso, e coetu Christianorum removebantur (1). Id certe ex opposita mentione *σαρκὸς* et *πνεύματος* liquet, ejusmodi sequelas, criminum perpetratorum, atrocissimas intelligi, quibus corpus quidem graviter excruciabatur, sed animus tamen salutem nancisci poterat *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ*. cff. 2 Cor. X, 6. XIII, 2.

Quidquid hujus sit, monitum Joannis, nihil complecti, quod cum aliis praeceptis, de omnibus diligendis hominibus pugnet, et omnino haec in concordiam redigi posse, pro viribus ostendere conatus sum.

Qui autem hac in re, nobiscum minus consentiat, neque intelligi posse putet, quomodo haec cohaereant, caveat, ne Apostolum Joannem accuset, ut qui monitum daret cum caritatis praeceptis, minus bene conveniens; ille qui per totam vitam, nil nisi amorem Christi, et Christianorum erga se invicem, spirabat, qui morti proximus dixit: «*filioli, vos invicem diligatis*:" Penes me potius hujus animadversi defectus culpam esse statuerim, qui nondum eo sim profectus, ut in Joannis sensum animumque intime penetrare didicerim.

Conamur tenues grandia.
HORAT.

(1) Conff. Grotius, Ch. v. d. Palm, Vlotenius et Pottius.

T A N T U M.

HENRICI GULIELMI WAARDENBURG,

LINGENSIS,

MEDICINAE IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA STUDIOSI.

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM AB ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM, ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE, EX HISTORIA NATURALI A. MDCCCXXVI PROPOSITAM:

Quaeritur Historia Naturalis animalium Molluscorum regno Belgico indigenorum.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVII.

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM ZOOLOGICAM.

INTRODUCTIO.

Rerum naturae contemplatio non immerito laudari solet, cum ad delectandum animum cumque puriori voluptate perfundendum aptissima sit, et utilium quarumvis observationum fontem praebeat inexhaustum. Ducimur etiam hoc studio ad quarumvis virtutum cultum ad bene beateque vivendum. Equidem hanc contemplationem et investigationem naturae unicam esse in his terris beatitudinem arbitror, summo bono veterum aequiparandam; mihique semper gratissima erit horarum, quas huic studio impendi, recordatio, dolore tamen, quod praeterlapsae sint, mixta quodammodo ac temperata.

Cum aliquot dies ante ferias quaestionem ex Historia Naturali studiosis propositam legerem, consilium cepi in conscribenda haece commentatione vires meas periclitandi; quo simul capto mihi orta est opportunitas, dilectissimis naturae studiis indulgendi iisque incumbendi toto animo. Proposita vero quaestio haec est:

« Quaeritur historia naturalis animalium Molluscorum regno Belgico indigenorum."

Cui quonam modo, quonam ordine responderem diu incertus fui; tandem vero postquam varios historiae naturalis partis illius auctores pervolveram et post multam de rebus, quas legeram, cogitationem, mihi alienum non visum est, de Molluscis, quo melius indigenorum hujus classis animalium naturam habeamus perspectam, primo loco in genere dicere; dein de Molluscorum speciebus indigenis.

Primum igitur brevem dedi conspectum Anatomiae, Physiologiae, et vivendi rationis animalium Molluscorum, qui conspectus primum constituit caput. Brevissime quidem hoc caput est elaboratum; ad hanc vero brevitatem coactus sum ob parvum

 tem-

temporis mihi concessi spatium, cum nullum nisi feriarum tempus huic opusculo impendere potui. Quod ad Anatomiam pertinet et Physiologiam praecipue quidem Cuvierii usus fui operibus, ob hujus viri in hac re magnam praestantiam, cujus etiam Molluscorum divisiones majores in secundo capite secutus sum, quia Anatomia fundamento nituntur. Ad finem Capitis Primi tabulam addidi Terminorum, quibus usus sum. In secundo dein capite, quae hujus classis animalium inveni indigena enumeravi, determinavi, additis locis, ubi inveniuntur: hoc in capite, quod ad sub divisiones pertinet, genera et species, primus mihi dux fuit Lamarckius, utpote qui plurimas annotavit species, easque secundum formam testae praecipue, neque minus accurate determinavit, Pfeifferus porro, alii. Omnes autem, quas enumeravi species, exceptis paucis mihi ab amicis allatis, ipse inveni et asterisco notavi, quas ut invenire possem varia itinera instituere debui, quae multum mihi temporis demerunt, quaeque si modo diutius continuare potuissem, frequentiora sane illa fuissent.

Hisce jam praemissis ad primam partem aggrediamur.

PARS

PARS PRIMA.

GENERALIS HISTORIA NATURALIS ANIMALIUM MOLLUSCORUM.

§. 1.

Definitio animalium Molluscorum.

Sceleton nullum: corpus molle, valde contractile, non articulatum, pallio ut plurimum cinctum, dein aut testa tectum aut nudum. Medulla nervosa dispersa vel simplex vel nodosa. Respiratio per branchias sive externas sive internas aut per saccum pulmonalem. Os masticationi vel deglutitioni tantum inservit.

§. 2.

Molluscorum divisio.

Mollusca secundum Cuvierium dividuntur in sex classes, quae sunt:

I. *Cirripedes.*

Pallium corpus, branchias et viscera continens. Brachia plurima cornea, articulata. Systema nervosum articulatorum systemati analogum.

II. *Acephala.*

Os in fundo pallii, branchias et viscera continentis, reconditum. Pallium vel per totam longitudinem apertum est, vel ad utramque extremitatem vel ad unicam tantum.

III. *Gasterpoda.*

Reptant supra discum carnosum eorum ventris, nonnumquam, sed raro compressum, ut formam referat pinnae. Caput distinctum.

IV. *Brachipedes.*

Corpus pallio involutum. Os extus prodiens, duobus brachiis longis, carnosis, ciliatis, retractilibus cinctum.

V. *Pteropoda.*

Corpus non apertum. Brachia caput circumcingentia nulla, vel si adsunt, minima. Alae duae sive pinnae membranosae, ad latera colli sitae, supra quas saepe rete branchiale situm est.

VI. *Cephalopoda.*

Corpus in Cephalopodibus formae est sacci ab anteriore aperti, branchias continentis, unde caput prodit, satis evolutum, brachiis carnosis, fortibus, atque elongatis coronatum, ope horum brachiorum reptant, praedasque apprehendunt.

§. 3.

Motus.

Motus in Molluscis certe non celeres esse possunt, quum vectibus carent articulatis solidisque, constant solummodo ex contractionibus in diversa directione et relaxationibus partium motui inservientium.

Sunt quae nullum fere motum exserunt et huc pertinent Cirripedes et Acephala nuda quae corporibus marinis adfixa vivunt; neque etiam Acephala nonnulla testacea alium exercent motum, nisi quod aperiunt et claudunt testae valvas; et hunc in finem musculos possident, utriusque valvae superficiei internae adfixos, dum si relaxantur hi musculi valvae elasticitate substantiae cartilagineae ad cardinem sitae, cujusque ope valvae sunt junctae, aperiuntur. Cetera Acephala ope pedis corpus suum cum testa protrudunt; qui motus saltui similis est (1). Pede illo intelligitur corpus musculosum, compressum, inter quatuor branchias situm fundoque valvularum testae adfixum. A Mollusco extendi et retrahi potest hic pes.

In Gasteropodibus tota superficies inferior sive gastrica, quae carnosa est, pes vocatur, cujus quippe contractionibus et extensionibus haec animalia repunt (2). Illa autem Gasteropoda quae testam habent praeterea possident musculum, qui superiori anfractui insertus, inde corpus Molluscі intrat et sub cute in duas finditur par-

(1) Vid. Pfeiffer Land- und Süsswasser Mollusken pag. 19. §. 6. in 4to. Cassel 1825.

(2) Fiunt hae contractiones atque extensiones modo undulatorio.

partes, quarum altera pars caput, altera caudam petit. Ex situ hujus musculi facile intelligitur, quod ipsius contractione animal in testam retrahitur.

In Pteropodis membranae sunt alaeformes ad latera oris, quae fluitando magis quam quidem natando inservire videntur (3).

Ejusdem usus sunt brachia Cephalopodum, quibus etiam prorepunt et tunc caput inferiora versus, ceterum corpus versus superiora flectunt, quo in aequilibrio manent.

§. 4.

Systema nervosum.

Systema nervosum in Cirripedibus ex medulla constat nodosa; in ceteris autem Molluscis fibrae adsunt simplices et aesophagus, ut fere in omnibus invertebratis, annulo nerveo circumdatur, ab anteriore parte ex uno pluribusve gangliis (quae ganglia cerebri locum tenent) ortum ducens. A posteriore parte annuli una vel duae proveniunt fibrae, quae cum alterius extremitatis gangliis junctae sunt. Nonnumquam aliae adhuc fibrae e lateribus gangliorum annuli oriuntur pro habitu corporis diverso.

In acephalis cerebrum supra os situm est; praeterea unum duove alia adsunt ganglia.

Gasteropoda aliud ganglion supra, aliud infra aesophagum habent, quae ambo fibris inter se juncta annulum circa aesophagum componunt. Ex inferiore ganglio quod superiore multo majus est, duo oriuntur rami primarii, et ad alteram corporis extremitatem procurrunt. Hae fibrae analogae sunt medullae ventris ceterorum invertebratorum. Habent Pteropoda cerebrum bilobatum supra originem aesophagi situm. Habent dein annulum, qui ex duobus constat gangliis fibris junctis, circa aesophagum, et fibras nonnullas juxta corporis longitudinem decurrentes.

Cephalopodum systema nervosum valde evolutum est. Posterior annuli pars cerebrum dicitur. Constat hoc cerebrum ex anteriore parte albida quadrangulari, cerebro, et ex posteriore parte grisea, rotunda, cerebello vertebratorum analoga. Ex hac massa nervosa fibrae ortum trahunt quae aesophagum ambiunt, dein nervos tribuunt omnibus corporis partibus.

§. 5.

(3) Vid. Lamarkium Histoire Naturelle des Animaux sans vertèbres. Tom. VII. p. 670, in 8vo. Paris 1818.

§. 5.

Sensus.

A. Tactus.

Multa inter Mollusca sunt quae nullo alio nisi tactus sensu gaudent. Inservit tactui vel tota superficies vel propria organa, quae in aliis alia sunt. Acephalorum testaceorum pallium ad marginem processuum rudimentis obsessum est, quae hisce animalibus fortasse uti tentacula sunt. Tactui etiam illorum pedem inservire, sunt, qui volunt.

Plurimis Gasteropodibus organa propria tactus sunt tentacula ad caput sita, numero varia. Nonnulla sunt quae praeter tentacula ad caput alia habent ad latera corporis.

Quae Cephalopoda habent brachia tum assumptioni alimentorum tum tactui inserviunt.

B. Gustus.

Sunt Mollusca quae masticant alimenta, sunt etiam quae alimenta tantum degluttiunt; haec quod gustare non possint, nemo est qui dubitat; illis autem gustus adscribi potest tum propter totum habitum organorum masticationis, tum ob alias causas, quae jam sequentur.

Et quamquam lingua Molluscorum huic sensui non inservire potest, eo non probatur, Mollusca hoc sensu omnino carere, uti adfirmat Rudolphi (4). Nam Rudolphii contra multa multorum experimenta positiva unum, quod ipse instituit negativum adfert, quod nempe palatum neque ulla alia pars corporis gustui inserviat praeter linguam; res igitur ulteriori examine eget.

Praeterea partes nonnullae vicariam functionem in animalibus exserere possunt, quam in homine non exercent; ita etiam hac de re judicat Treviranus, qui recte animadvertit: « Soviel ist aber wohl richtig, dass schon bey den Insecten der Geschmack und das Getast weit weniger verschiedene Sinne als bey höheren Thieren sind und bey den Mollusken und Würmern einander noch gleichartiger werden bis sie bey den Zoophyten zu einem einzigen allgemeinen Sinn sich vereinigen (5).”

C. Olfactus.

Verosimile est hoc sensu carere Mollusca, quia nullum organon huic sensui destinatum in iis reperitur. Observarunt tamen helicem in testam suam retractam ex ea prodire, quando alimenta in ejus viciniis deponuntur; saepius idem experimentum in-

(4) Vide Rudolphi Grundriss der Phys. B. II. §. 283, 248, in 8vo. Berolini 1823.

(5) Biologie VI Band. Seite 250.

institui sine ullo effectu. Fortasse cutis mucosa in Molluscis membranae Schneiderianae locum tenet, ut acutissimus Cuvierius voluit.

D. Auditus.

Inter omnia invertebrata non articulata sola Cephalopoda auditus organo instructa sunt, piscium auri analogo, simpliciore tamen.

Constat eorum auris ex cavitate prope cerebrum, sine meatu externo. Est in hac cavitate vesicula fluido quodam repleta, quae a tenuissimis dependet fibris; in hac vesicula invenitur discus substantiae calcareae et supra illam nervus dispergitur auditorius (6).

E. Visus.

Cirripedes, Acephala, Pteropoda et nonnulla Gasteropodum genera hoc sensu sunt destituta, dum in ceteris Gasteropodibus oculorum rudimenta inveniuntur, quae vel immediate capiti insident vel brevibus pedunculis ad tentaculorum basin vel denique ipsi tentaculo, nunc in apice, nunc ad latera sita.

Fabrica oculi Gasteropodum fere ad ocellorum fabricam in Insectis accedit. Oculus in his Molluscis praesertim constat e lente gelatinosa, antice tecta a cornea, postice vero circumdata ab expansione nervi optici et lateraliter cincta pigmento coloris obscuri (7). Haec fabrica repugnat omnino Rudolphi experimentis, secundum quae sensum visus hisce Molluscis negares (8).

Cephalopoda oculis praedita sunt valde conspicuis, ad latera corporis positis. Non multum distant horum oculi ab iis animalium vertebratorum; in omnibus fere conveniunt; quod carent pellucida cornea, camera anteriore, et humore aquoso, ex eo explicari potest, quod inutiles sunt hae partes animalibus aquatilibus: mirandum vero quod veram choroïdeam non habeant (9).

§. 6.

Digestio et nutritio.

a. Assumtio alimentorum.

Plurima Mollusca alimenta ore assumunt; nonnulla Acephala Testacea per tubum; Cephalopoda tandem in finem hunc brachiis suis utuntur, quae praeterea aliis etiam usibus ipsis inserviunt, ut vidimus §. 5. ad finem et §. 5. 1. A. ad finem.

b.

(6) Vid. Scarpa Anat. Disq. de Auditu et Olfactu p. 6. Mediolae 1795. in fol.
(7) Vid. Stiebel in Meckel's Arch. für die Phys. V Band. Seite 296.
(8) Vid. Rudolphi Phys. IIter B. S. 156 seq.
(9) Vid. Cuvierii Mémoire sur les Céphalopodes p. 41. Paris 1817. in 4to.

B.

b. Os et tubus intestinalis.

Oris situs ejusque structura in aliis alia est. Cirripedes in testa sua ita sunt locati ut caput ad inferiora et os ad fundum sita sint. Hi maxillas habent transversales, dentatas.

In Acephalis os simplex est et membranaceum in fundo aut etiam inter plicas pallii latens.

Pteropodum os carnosum magis est et inter tubercula duo, quae in capite sunt, situm est. Forma ejus est triangularis.

Pauca sunt inter Gasteropoda quae os habent simplex; plurima enim vel rostro gaudent vel ore trilabiato ad triturationem comparato.

Observatur in Cephalopodibus os formae singularis, rostro Psittaci simile et quidem inversa ratione ita ut maxilla, quae in Psittaco est superior alteramque involvit, in hisce sit inferior. Substantia, ex qua constat, est cornea. Quod ad linguam Molluscorum, quae in genere omnibus competit Gasteropodibus Cephalopodibusque cum ex substantia constat cartilaginea, haec deglutitioni tantum et triturationi inservire potest.

In Cirripedibus aesophagus satis longus est, abit in ventriculum et inde productus canalis intestinalis brevis ano terminatur, sub branchia sinistra extus hiante.

In Acephalis os cito in ventriculum abit, qui aliquando duplex est; longitudo tubi intestinalis in diversis generibus differt. Anus ad partem corporis ori adversam est situs.

Gasteropoda omnia aesophagum habent, unum pluresve ventriculos et intestina ejusdem vel diversae dimensionis saepe multis gyris contorta. Anus semper prope organa respirationis ad latus dextrum ad marginem pallii hiat.

Pteropodum aesophagus in nonnullis habet dilatationem, in aliis non habet. Ventriculus atque intestina simplicia sunt. Anus uti in Cirripedibus sub branchia sinistra situs est ibique extus hiat.

In Cephalopodibus tres sunt ventriculi, quorum primus, in quem abit, aesophagus, et cujus potius dilatatio dicendus est, comparari potest cum ingluvie avium; secundus ventriculus multum convenit cum structura ventriculi avium; Tertius dein ventriculus in spiram contortus, se habet ut intestina in Squalis, interna scilicet ejus superficies lamella prominula obducta est. Cetera intestina simplicia sunt neque longa; terminantur infundibulo, in quo item organa generationis, respirationis et vesica atramentum continens terminantur. Infundibulum illud infra brachia ad collum situm est.

c. Glandulae salivales. Hepar.

De hisce organis seorsum tractari potest, quia in omnibus fere Molluscis prae ceteris organis evoluta sunt.

Glan-

Glandulae salivales in omnibus inveniantur Molluscis, acephalis exceptis et cirripedibus. Situs earum est vel in ore vel etiam ad ventriculum. Hi aut in genere tubo communi in ore.

In Pteropodibus, Gasteropodibus duae sunt, in Cephalopodibus quatuor, quarum duae superiores utraeque canali excretorio in aesophago hiant.

Hepar in omnibus Molluscis magni est voluminis et in pluribus majorem partem tubi intestinalis involvit.

In Cirripedibus substantia glandulosa ventriculum ambiens hepar constituit.

Acephala magnum possident hepar et per poros bilis in ventriculum immittitur.

Gasteropodum hepar magnum est, in multos locos divisum, interdum in plures massas distinctum, canalem excretorium quamque suum habentes. Hi lobi cum intestinorum convolutionibus juncti sunt, eos involventibus quibusque ope telae cellulosae communis adhaerescant.

Pteropoda item magnam habent hepar ventriculum et intestina involvens.

Cephalopodum hepar cum aesophago, glandulis salivalibus inferioribus tunica continetur membranacea. Horum hepar duos habet canales excretorios in ventriculo tertio hiantes.

Notatu dignum, quod Molluscorum hepar sanguinem accipit non venosum ex venis viscerum abdominalium, sed arteriosum ex aorta.

Liene carent uti omnia invertebrata.

Non sine jure quaeri potest, num Mollusca etiam renes habeant, quorum praesentiam experimenta Jacobsonii probare videntur, qui in fluido secreto ab organo quodam secundum aliorum anat. et Phys. sententiam calcem secernente acidum unicum. Huic sententiae prodest quod ad finem tubi intestinalis hoc organon situm est: dein quod animal illus fluidum secernit sine eo, ut aliquid de eo retineat.

Idem est organon, quod in Gasteropodibus purpuram secernit, in Cephalopodibus atramentum.

Quamquam etiam hoc organon ren proprie dici nequeat, tamen organon est huic analogum.

d. Assimulatio.

Hucusque vasa lymphatica in Molluscis non invenire potuerunt Anatomici, videntur assimulatio ergo perfici sine illis, chylusque a vasibus absorberi post transsudationem ex parietibus intestinorum.

§. 7.

Circulatio.

In Cirripedibus cor nondum observaverunt. Cetera Mollusca omnia cor habent, ad

ad minimum ex uno ventriculo, ventriculo sinistro vertebratorum analogo et ex auricula constans. Accipit illud cor non nisi sanguinem arteriorum quem per arterias ad omnes partes corporis ducit, unde per venas statim ad branchias revehitur. Mutatus ibi aëre athmospherico si in hoc medio vivunt, aut si in aqua degunt eo immixtus, per venas branchiales ad cor reducitur.

Acephalorum testaceorum cor in dorso situm in genere unicum est, quod sanguinem arteriosum accipit ex organis respirationis. Quatuor juxta basin branchiarum decurrentes ex corde oriuntur arteriae et quatuor venae sanguinem venosum reducunt ad organa respirationis (10).

In Gasteropodibus cor eodem modo sese habet ac in Acephalis; situm est in fundo cavitatis pulmonalis. — Aorta vero differt, et in genere triplex est.

Venae omnes terminantur duabus venis cavis, inde sanguis ad organa respirationis ducitur. Eadem est circulatio in Pteropodibus.

Cephalopoda tria possident corda separata sine auriculis, duo lateralia venosa, unum intermedium aorticum, ex quo oritur aorta duaeque arteriolae.

Venae omnes concurrunt, ut duas venas cavas constituant, quae cordibus lateralibus terminantur, hinc sanguis ad branchias vehitur, a quibus ad cor arteriosum ducitur.

Pericardium in plerisque Molluscis observatum est.

Cor semper ibi invenitur ubi organa respirationis sunt sita; dextrorsum si in dextro latere hujus functionis officina est, sinistrorsum vero, si in sinistro.

Sanguinis color est albus, excepto genere Teredinum, in quo rubellum esse notavit Home, qua in re Teredines ad annulata accedunt.

§. 8.

Respiratio.

Quod ad organa respirationis attinet, magna est differentia in diversis Molluscis. Sunt alia sacco pulmonali, alia branchiis externis, alia denique internis praedita. Mollusca terrestria saccum pulmonalem habent et aërem respirant athmosp.; multa etiam aquatilia, quae hanc ob causam ad superficiem aquae aërem athmosp. respirant. Cetera aquatilia branchias habent, quarum situs in aliis alius est.

Cirripedes branchias habent extra abdomen sub pallio adfixas. Respiratio in his, ut in omnibus branchiis praeditis, perficitur adfluxu aquae.

In-

(10) Est haec descriptio a Cuvierio desumta; postea vero, ubi sermo erit de respiratione ob nexum hujus functionis et circulationis, pauca monebimus de observationibus et sensentia Bojani, qui in hisce a Cuvierio valde differt.

Inveniuntur in Acephalis testaceis quatuor lamellae inter laminas pallii; ad utrumque latus inter pedem et pallii laminam duae tales lamellae sunt sitae; has, lamellas Cuvier branchias dixit. Bojanus vero qui huic Anatomiae comparatae parti magnam operam dedit, aliud invenit organon, quod respirationis esse credit suamque sententiam exponit sequenti modo; « Est, inquit, inter branchias internas et pedem ab utraque latere foraminulum, quod in cavitatem ducit;" atque a Bojano cella respirationis vocatur; propius ad pedem aliud est foraminulum, ad oviductum ducens; dein inter dorsum branchiarum et cor ductus situs est venosus, in quem multae venae sanguinem immittunt. In cella illa, de qua supra monui, corpus invenitur vasculare, quod Bojanus proprium organon habet respirationis. Transit per hoc corpus ductus venosus, et sic sanguis, quod in ductu venoso est, ad corpus illud vasculare facile pervenit. Major pars autem sanguinis venosi ad branchias atque inde ad cor vehitur,

Accipit ductus venosus duos ramos primarios. Ex hoc ductu venoso corpora vascularia multa accipiunt vascula, praeterea rami ex pallio ad ipse decurrunt.

Ex hisce liquet, quod plurimae venae partim immediate, partim mediate ad corpora illa perveniunt vascularia, ex quibus tria vasa immediate sanguinem ad cor ducunt, quod unicum atqui ergo arteriosum est; quod corpora illa vascularia, quoad structuram, optime pulmonum functioni inservire possunt; structura enim est vascularis, dein facile corpora illa aqua circumflui possunt, quae per foramen extus inter pedem et lamellas internas hians intrare potest (11).

Habent branchiae illae sive lamellae quatuor, praeterquam quod respirationi inserviunt, aliam adhuc functionem: ova scilicet in altero horum evolutionis stadio in illis reconduntur. Quem in finem multa loculamenta adsunt: duplex illa functio ejusdem organi in nullo Mollusco huc usque quidem observata est.

Tempus ergo doceat num illa organa, quae Bojanus detexit, vera sint organa respirationis.

Gasteropoda multa sacco gaudent pulmonali, qui extus foramine contractili hiat. Saccus ille pulmonalis est cavitas quaedam; ab interiore ad lateras reti vasculari est obsessa. Alia Gasteropoda branchias habent, quae in diversis generibus forma differunt: in plurimis tamen duas formant series, laminarum transversalium.

Possident Pteropoda duas alas, quae inter caput et ceterum corpus animalis corpori nectuntur. Hae alae ipsis fluitando inserviunt, uti vidimus §. 3, et praeterea branchiarum locum tenere videntur, quum primo microscopii ope rete referat vascu-la-

(11) Bojanus Sendschreiben an Cuvier etc. 1818 mit abbildungen.

lare, subtile, et valde regulare, deinde nexus adest inter has alas, vasa interiora et cor.

In Cephalopodibus utraque branchia e duabus componitur phalangibus paginarum branchialium, quae a parte superiore pedunculorum ope ligamento carnoso suspensae haerent; inter ligamentum illud et pedunculos decurrunt, arteria branchialis, arteria branchica, vena branchica, nervus branchialis: inter extremos omnium paginarum decurrit vena branchialis. Ad utriusque branchiae basin cor situm est venosum sine laterale.

Saccus in quo branchiae continentur aperitur in infundibilo, de quo infundibilo jam locuti sumus §. 6. l. *b.* ad finem.

Videtur aqua etiam agere posse in sanguinem venis majoribus contentum, quippe quae materie circumdantur glandulosa: haec materies enim sacco involvitur cujus apertura hiat prope branchias.

Mollusca in genere in aëre vivere possunt valde impuro. Multa eorum partem anni in torpore degunt; phoenomenon quod cum somno hyemali quorumdam aliorum animalium comparandum.

§. 9.

Organa secretoria.

Inveniuntur praeter glandulas salivales et hepar, praeter organon illud, quod Jacobson et Blainville cum rene comparaverunt, dein praeter glandulas quae ad generationem suum conferunt, alia adhuc organa varias materias secernentia.

Huc primo loco quidem pertinent, quae in Gasteropodibus terrestribus juxta cor sita est glandula, quae mucilaginem secernit. Prodit haec mucilago ex cavitate respirationis.

Dein in multis aliis Gasteropodibus et praecipue quidem in Muricibus atque Aplysiis sub pallii margine glandulae quaedam sunt positae materiem, quae purpura dicitur, secernentes.

Tertio Reaumur, Swammerdam, et Spalanzani in multis Molluscis grana invenerunt calcarea, quae verosimile glandulis secernuntur. Hoc fortasse periodicum quid est, quum secerni creduntur illa grana, antequam cochlea magnitudine augetur, et tunc analoge haec secretio est periodicae lapidum calcareorum secretioni in cancro, quae lapides post excoriationem resorbentur. Hoc phaenomenon tamen quoque morbosum esse potest semper, ita ut praecipitatio calcis post secretionem succi, ex quo conchyliae formantur, ut dein videbimus, ad superficiam corporis locum habeat.

Quarto denique huc etiam referri potest bursa Cephalopodum in qua atramentum se-

secernitur. Sita est haec bursa prope testiculos in sexu masculino, in foeminino prope ovaria. De hoc atramento dein.

§. 10.

Generatio.

Haec functio quantopere in diversis Molluscis differat ex tabula sequenti liquet:

I. Hermaphroditismus absque copulatione. Individua se ipsa foecundunt:
Cirripedes, Acephala, Scytibranchiata,
Cyclobranchiata.
* Sola propagatio per germina in Ascidiis compositis.
II. Hermaphroditismus cum copulatione:
α. Copulatio duorum individuorum:
Plurima Pulmonatia, Nudibranchiata,
Inferobranchiata, Tectibranchiata.
* Quodvis individuum se ipsum foecundat, durante, copulatione, ut:
Aplysia, Dolabella, Bulla aperta, Onchydium, Pteropoda.
β. Copulatio trium pluriumve individuorum:
Lymnaea.
III. Sexus diversus et copulatio:
Pectinibranchiata.
* Apta ad parturiendum etiam absque copulatione praecessa? ut:
Paludina, Vivipara.
IV. Sexus diversus absque copulatione. Foecundatio ovorum in aqua depositorum, consperso semine:
Cephalopoda.

Hac etiam in re perfectissima Mollusca ad pisces accedant, quibus idem est generationis modus.

Cirripedes duplex habent ovarium et duplicem oviductum, quorum parietes liquorem secernunt. Oviductus in tubo intestinali prope anum hiat.

Nullum invenitur organorum masculinorum vestigium in Acephalis, nudis hinc eorum ova, quae inter saccum branchias continentem et tunicam branchiis propriam sunt observata, germina sunt habenda. Parietes autem intestini substantia obducuntur glandulosa, quae verosimiliter liquorem quemdam secernit. Animadvertit Cuvierius, illum liquorem fortasse inservire ovis ejusdem individui foecundandis.

Acé-

Acephalorum testaceorum organa generationis sunt: ovarium, oviductus et branchiae.

Ovarium, quod inferiorem implet abdominis partem, ovorum continet germina, quae in secundo evolutionis stadio per oviductum in branchiae transeunt. Hae branchiae ab interiore duos habent parietes in multa loculamenta, in quibus ova reconduntur, divisos. Ova evoluta per eundem oviductum qui ad anum ducit, deponuntur (12).

Gasteropoda vel diversi sunt sexus, vel Hermaphrodita sunt; haec aut ad coitum apta aut non apta sunt. In omnibus invenitur vesica cujus tubus excretorius in ovario hiat, et materiem continet, quae verosimiliter incrustationi inservit ovorum.

Cyclobranchiata et Scutibranchiata organa masculina non habent. In Cyclobranchiatis ovarium sub hepate situm est et ab ovario oriens oviductus prope anum extus hiat; in scutibranchiatis pro parte in hepatis substantia reconditum est; cetera sese habent uti in Cyclobranchiatis.

Eodem modo organa foeminina in pectinibranchiatis, quae diversi sunt sexus, se habent; mares ex hocce ordine testiculum habent eo in loco situm, ubi ovarium situm est in sexu foeminino. Dein vas deferens a testiculo ad penem decurrit, qui uti in omnibus Gasteropodibus prope anum collocatus est. In Paludina vero penis foramen tentaculi dextri penetrat: et apertura uteri inferiora versus hiat.

Tectibranchiata hermaphrodita sunt, et habent omnia uterum in hepati reconditum. Ab utero proveniens oviductus bursa communi terminatur. Haec bursa prope anum sita facile prolabi potest, quod fit, quando haec Mollusca coitum ineunt, ita ut penis extus prodeat. Testiculus vulgo ovario ope telae cellosae adhaeret, et vas deferens oviductui: vas deferens penem intrat, qui in bursa est situs.

Eodem modo organa generationis constituta sunt in Inferobranchiatis et Nudibranchiatis.

In Gasteropodibus hermaphroditis coitum ineuntibus penes se invicem decussare debent, quia penis magis infra, vagina magis supra est collocata (13).

Observatum est praeter organa supra memorata aliud insuper organon in Gasteropodibus terrestribus, scilicet corpus quoddam formam hastae exhibens, substantiae corneae ad basin, spongiosae adversus apicem; cum pene vaginam intrat et post coitum dilabitur, deinceps regeneratur. Videtur itaque generationi illud organon esse necessarium.

Jam paucis absolvamus, quae de generationis organis Pteropodum animadvertenda sunt, quae in hisce cum Gasteropodibus plurimis multum conveniunt. Sunt Hermaphro-

(12) Vid. de hac re egregia observata C. Pfeifferi Land- und Süsswasser Mollusken 4to p. 8; et Tab. I. Iconum.
(13) Vid. Swammerdami Bibliam Naturae Vol. II. Tab. 8, Figura 6. in fol. Leidae 1737.

phrodita, eorumque ovarium et testiculus vasis obvolvuntur, et tela cellulosa; oviductus ab ovario ad testiculum decurrit, inde ortum vas deferens in bursa parva terminatur, quae ad collum hiat. Ad finem vasis deferentis Cuvierius penem invenisse se credit. Prope bursam illam alia invenitur, vesicae Gasteropodum plurimorum analoga.

Jam autem ad Cephalopoda pervenimus, quorum propagandi modus a ceterorum Molluscorum quam maxime differt; atque hac in re ad pisces accedunt.

Sunt enim diversi sexus atque ova ab individuis femininis in aqua deposita a masculinis individuis adsperso semine foecundantur. In utroque organa generationis intra peritoneum sita eadem loca occupant.

In sexu masculino invenitur testiculus cum vase deferente, quod in vesiculam abit seminali analogam; inde glandulam prostratae analogam penetrat et tandem in penem abit. Situs est penis ad latus sinistrum ani ibique vesica quoque hiat. In sexu feminino ovarium est, in duos abiens oviductus, qui, quo tempore ova deponunt haec Mollusca, turgescunt materiemque secernunt, qua sine dubio ova incrustantur.

Sunt plurima Mollusca ovipara, nonnulla tantum vivipara, ut Paludina vivipara, in cujus utero multi Mollusca juniora invenerunt.

Ova illorum semper substantia quaedam sunt obducta; sic ova Molluscorum Aquatilium in genere mucilagine involvuntur, cujus ope ingens copia eorum cohaeret formâque diversa prodit. Terrestrium Molluscorum ova crusta obducta sunt calcarea, neque alia quadam substantia cohaerent.

Haec quidem suffecerint de Molluscorum generatione in genere; non tamen possum, quin paucis moneam, quae tam accurate observavit C. G. Carus de evolutione Lymneae stagnalis. Quae cum ad generalia non pertineant, seorsum sequenti paragrapho exponam. Huc fere ejus observationes redeunt.

§. 11.

Cari observationes de evolutione Lymneae stagnalis.

Ovulum ex crusta constat, albumine et vitello, quod e granulis componitur. Vitellum quarto et quinto die jam in duas separatur partes, quarum altera cujus grana propius ad se invicem sunt compacta, deinde fit caput. Die nono cor jam animadvertitur.

Primis diebus globulus vitelli in albumine quiescit; quarto autem die lentum et irregularem motum incipit rotatorium, cumque eodem tempore caput in globulo discerni possit, motus ille sequenti modo describi potest.

Fingatur axis hujus globuli, qui in directione inter caput et hepar globulum secat,

 cir-

circum illum axin jam volvitur globulus; ita quidem ut pars, quae hepar continet, in directione versus caput volvatur.

Vocavit Carus hunc motum cosmicum, quia dependet a conditionibus cosmicis, quae sunt lux, anni tempestas, caloricum, electricitas et magnetismus.

Habet globulus ille etiam motum procedentem atque ellipsin describit aut circulum.

Duodecimo vel decimo et tertio die rotatio ad caput desinit, dum rotatio ad hepar pergit; et hinc anfractus oriuntur, qui dextri sunt, quia hepar dextrum est. Organa enim assimilationis sinistrorsum posita sunt, secretionis dextrorsum.

Sunt etiam conchylia quorum anfractus sinistri sunt, inversi igitur. quod ab inversa dependet rotatione. Item in homine aliquando organa interna inversa sunt, ut cor ad dextrum latus, etc.

Cordis pulsatio die octavo observatur. Respiratio nulla est, quamdiu animal in ovo est, et mucilago illud ambit.

Die vicesimo sexto ad octavum, quippe quo tempore animal libere in aqua fluctuet, bulla aërea per testem pellucidam observatur; tum quoque excrementa excerni incipiunt; uti etiam in foetu humano feces et urina excernuntur, postquam ille aërem respirare incepit.

Motus animalis ratione inversa efficitur ad motum Cosmicum: hic enim quando minui incipit sensimque desinit, ille incipit, idque die duodecimo. Simili modo plantas motus cosmicos habentes a luce, calorico, humiditate ortos, cum vero animalium voluntario motu prorsus careant.

§. 12.

Reproductio.

Uti in aliis multis animalibus, sic etiam in Molluscis vis reproductiva magna est; tentacula, v. g. abscissa facile reproducuntur. Hanc autem tantam esse existimavit Spallanzani, ut vel eorum capita abscissa reproduci contenderet. Nuper vero cum multi de hac Spallanzanii sententia dubitabant, praeparata Spallanzanii in spiritu vini conservata examinaverunt, quo examine reperierunt, incisionem, qua Spallanzanius se caput abscidisse putabat, cerebrum aut primum nervorum glanglium non laedisse; erat enim intra caput, et os cicatrix adhuc conspicua, itaque non caput abscissum, sed os tantum reproductum erat.

§. 13.

§. 13.

Vitae genus.

Vivunt plurima Mollusca in aquis, nonnulla in terra, atque in universum omnia diu sine alimentis degere possunt.

Cirripedes omnes in mari, fluviis, ceterisque aquis non stagnantibus, saxis, conchis, lignis, lapidibusque adfixi vivunt; insecta et aqua sine dubio iis sunt alimentis; eodem loco quo nascuntur, etiam moriuntur.

Acephala in aquis omnis generis reperiuntur. Acephala nuda in quadam societate quidem vivunt, ita ut in uno eodemque loco magna saepe eorum inveniatur copia; aliis corporibus fere semper adfixa sunt.

Testacea Acephala quando quiescunt partem testae, quae anum continet, terrae impressam habent, dum reliqua major pars aqua circumdatur. Vidimus jam §. 3. quomodo se moveant. Sunt vero alia, quae filorum ope aliis adhaerent corporibus; alia denique quae in lapidibus cavitates terebrant, in quibus vivant. Ad Acephalorum alimenta pertinent aqua et quae ipsi insunt substantiae animales. Continuo aquam insugunt (quae in testaceis acephalis aperta testa sponte intrat) iterumque expellunt. Hujus aquae affluxu branchiae et pallium alluuntur. Durante tempestate frigida sub arena vel limo recondita sunt, sine eo ut in torpore degant quemadmodum Gasteropoda. Haec animalia aliis etiam cibo sunt; Aquila haliaëtus cum vi testas eorum, dulcibus in aquis viventium, frangit, eoque quidem loco, quo situs est musculus a Pfeiffero humeralis dictus, qua ex re omnes Mollusco adimuntur vires.

Gasteropoda et in aquis et in terra reperiuntur. Magnus eorum est numerus. Quae in aquis vivunt ad fundum vel ad plantas reptant: Nonnulla facultatem possident fluitandi, idque ea quae sacco instructa sunt pulmonali; haec enim ad superficiem aquae aërem athmosphaericum respirare debent, quo fluitando perveniunt. Gasteropoda terrestria loca inhabitant umbrosa, nemora, ruinas, et cetera; inveniuntur etiam ad ripas aquarum, in viis, arboribusque; sed hoc vespertino, nocturno et matutino tantum tempore, quo e latibulis suis prodeunt: sunt enim nocturna haec Mollusca, quae vespere vel etiam interdiu si pluviae ceciderint, alimentorum quaerendorum causa latibula sua reliquunt et mane redeunt.

Tempore hiemali plurima eorum torpent, qui torpor incipit autumno mensibus Septembris et Octobris, tumque minores terrae cavitates petunt, sub lichenibus, frondibus, vel ad radices arborum, ibique in testas retracta, postquam hujus aperturam operculo calcareo quodam clauserunt, quo a frigore, nimia humiditate atque hostibus se tuta reddant, remanent donec, certo calores gradu redeunte, torpor desinat, vere nempe mensibus Aprilis et Maji. Caloris enim diversi gradus multum conferunt ad sta-

statum illum torpidum magis minusve diuturnum reddendum. Operculum de quo supra monuimus, primum fluidum est a pallio secretum, quod deinde aëre durescit.

Gasteropoda Aquatilia nutriuntur partim substantiis vegetabilibus, partim animalibus, cui observationi Lamarckius suam superstruxit divisionem Trachelipodum in Phytiphaga et Zoöphaga.

Gasteropoda terrestria delectantur solis vegetabilibus et preasertim lichenibus et fructibus, ut referunt auctores; saepius tamen observavi, limaces mortua Molluscorum corpora valde ligurire, quam ob rem substantiae animales quoque inter horum alimenta numerari posse videntur.

Pteropoda, Mollusca parva, exiguo numero nota sunt. Vivunt in mari, in quo, ope lamellarum alaeformium, quae ad latera oris sunt sitae vel in aliis sub pallio adfixae, singulari modo fluitant. Non autem hae lamellae sufficiunt, quibus prorepere possint, uti hoc locum habet in Cephalopodibus: verosimiliter aqua et insecta iis sunt alimentis.

Cephalopoda omnia in mari vivunt; ope brachiorum, quae ad collum sunt sita prorepunt, atque eo quidem modo, ut caput inferiora versus et cetera corporis pars, brachiis posterior, superiora versus vertatur: saepe ad sicca loca veniunt, praeterea etiam aliquomodo natare possunt; sunt autem inter illa alia, quae ob brevitatem brachiorum semper fere ad fundum maris et in saxorum sinubus remanent: sunt partim nuda, partim testacea. Peculiare quoddam notandum est in Cephalopodibus; atramentum intelligo, quod secernitur in bursa quadam hepate cincta, atque reni (14) aliorum Molluscorum analoga dicta; canalis excretorius hujus bursae in infundibulo hiat. Hoc atramento ambientem aquam obscurant, ne ab hostibus ipsos persequentibus conspiciantur. Praeparatur ex illo atramento exsiccato pigmentum nigrum, atramentum Sinense dictum. Inter ea sunt, quae magnas habent vires praesertim in brachiis; hinc natatores saepe in periculo versantur, quia Sepia loligo eorum pedem amplectitur, quo motum iis aufert. Solum regnum animale alimenta iis praebet; praecipue nutriuntur cancris, araneis, aliis; praedas branchiis compressas tenent et sic iis potiuntur, dum rostris suis durissimas diffringunt testas. — Ceterum alia Mollusca in quovis climate vivere possunt, alia vero arctioribus circumscripta limitibus, ut v. g. Acephala nuda.

§. 14.

(14) Vid. observata Jacobsonii et Blainvillii in Meckel's Archiv für die Phys. etc.

§. 14.

De Molluscorum testis, eorum formatione diversoque colore.

Plurima quidem Mollusca testa teguntur, quae majori ex parte constat ex carbonate calcis. Minime igitur testae Molluscorum cum ossibus sunt comparandae; praeterea ossa formantur depositione phosphatis calcis in cartilagine, dum formatio testarum fit condensatione secreti cujusdam liquoris. Sunt enim Mollusca quorum testa constat ex lamella sub pallio sita; haec quocunque examinetur numquam nexum aliquem monstrat cum partibus mollioribus, ex quo patet, illam non intus susceptione, verum condensatione effusi cujusdam liquoris formari. Dein sunt, quae testa praedita sunt externa; neque de hac dubitare possumus, quin eodem modo formetur, si attendimus ad sequens experimentum a Reaumuro institutum: testam Molusci foramine perforavit; jam si ejus formatio eodem modo quo ossa locum haberet, nova substantia primum ad foraminis margines proditura fuisset, quod autem non accidit. Sed foramen ab omni parte simul clausum est. Dein in alia nexum inter superficiem animalis et foramen corio subtili interposito sustulit; cujus effectus fuit, ut foramen non clauderetur, sed lamella calcarea ad internam corii superficiem produceretur. Ex quo liquet, formationem illam exsudatione liquoris cujusdam fieri, neque intus-susceptione (15). Praeterea si juniorem cum adultiore comparemus testam, anfractus superiores sive primos in utraque ejusdem esse magnitudinis et formae, observamus. Dein semper novus margo antiquo margini additur, et structura testae lamellaris est; quae omnia rem satis probant; sunt tamen qui hanc sententiam infringere conati sunt, atque eo quidem fundamento, quod musculi, quibus acephala testacea testas suas claudunt, in adultioribus a cardine magis distant, quam in junioribus, atque ita testae intus-susceptione crescere debent. Quae autem oppositio facile refelli potest, si observationem Reaumurii in mentem revocemus (16), scilicet dicentis, musculi crescente Mollusco anteriorem partem continuo anfractibus recentioribus accrescere, moriente parte posteriore.

Haec de formatione ex nostro quidem proposito suffecerint, pauca tantum de diversis testarum coloribus eorumque causis monenda videntur. Sunt praecipue glandulae, sub margine pallii sitae, quae pigmentum secernunt, cumque primum semper formetur lamella externa testarum, deinde interna glandulaeque illae, crescente Mol-

(15) Plura experimenta hujus generis annotavit A. F. Schweigger Handbuch der Naturgeschichte der Scelettlosen ungegliederten Thiere, §. 255—257. pag. 672—684. Leipzig 1820. in 8vo.

(16) Vide ejus opus Eclaircissements de quelques difficultés sur la formation et l'accroissement des coquilles, in Mém. de l'Acad. pour l'année 1716.

Mollusco, ab antiquioribus semper removeantur anfractibus fit, ut externa tantum lamella coloretur, dum interna albida manet. Dein diversi colores a diverso, quem glandulae in quaque specie induunt, charactere, atque a diversa earundem positione pendent. Multum porro huc conferunt lux et calor, ita ut quae in locis umbrosis vivunt Mollusca, vel ad fundum maris, testcs habeant minus distincte pictas. Simile quid obtinet in conchyliis regionum frigidiorum, neque aliter sese res habet in ceteris animalibus; colores varios et vividos praesertim in iis observamus, quae in zona torrida reperiuntur.

§. 15.

Expositio terminorum quorumdam in hocce opusculo adhibendorum.

Conchylia sive testas vocamus corpora formae diversissimae, cretacea, plus minusve tenuia, dura, nitide fragilia, facile conservanda, quaeque continuo cuti animalis cujusdam adhaerent.

Sunt conchylia vel univalva quorum testa ex una constat parte et nonnumquam cum parte accessoria; vel bivalva, quorum testa ex duabus constat partibus et praeterea saepe adest pars quaedam accessoria; vel multivalva; haec ex pluribus constant partibus.

Testae in genere sunt vel terrestres, vel fluviatiles; vel marinae, ex diversis, quibus degunt locis.

Quod ad mobilitatem pertinet et immobilitatem testa dicitur:

Libera cum aliis corporibus non adfixa est, neque ullum fert adhaesionis indicium.

Adfixa quando ope substantiae ipsius sui corporis vel testae aliis corporibus adhaeret.

Adhaerens, cum ope intermedii cujusdam aliis adhaeret corporibus.

Quod ad structuram pertinet testa dicitur:

Solida cum tota testa ictui satis valido resistit.

Fragilis.

Crassa, si non tota testa, sed valvae ictui satis valido resistunt.

Compacta.

Tenuis.

Papyracea, si majorem etiam tenuitatis gradum testa habet.

Hyalina ab ὑαλινὸς, vitreus, pellucidus.

Diaphana, idem sed minori gradu, a διαφαίνω.

Foliacea, quando laminae quae testam componunt, minime sunt compactae.

Quod

Quod ad compositionem chemicam adtinet, testa dicitur:

Membranacea, quando testa maximam partem ex substantia constat mucosa.

Quod ad colorem pertinet:

Alba, *fulva* etc.

Quod ad dispositionem colorum attinet, dicitur:

Fasciata, quando fasciae alius coloris, quam est fundi color, superficiem testae ornant.

Radiata, idem, nempe quando locum habet in bivalvis, ut praecedens in univalvis.

Uavalva.

Horum testa, quod ad formam generalem attinet, dicitur:

Discoïdea, quae disci habet formam.

Fusiformis, quae in medio tumescit et versus ambas extremitates cuspidata est.

Spirivalvis, quae formatur sui ipsius involutione.

Dextrorsa, cujus anfractus respectu apicis, versus observatorem directi, dextrorsum decurrunt.

Sinistrorsa, cujus anfractus sinistrorsum volvuntur.

Cetera, quippe quae notiora sunt, ut *carinata*, *convoluta*, *elongata*, *orbicularis*, *oblonga* cet. non memoro.

Apex est illa pars testae, ubi incipit formatio; est testae initium.

Basis est pars apici opposita, quae plus minusve oblique dorso Mollusci incumbit.

Spira, est tota illa pars, quae formatur circumvolutione coni spiralis, quae dicitur:

Depressa, quando anfractus conjuncti superficiem planam formant.

Exserta, quae valde longa neque ampla est, et cetera. —

Anfractus, vocantur spirae circumvolutiones, qui sunt:

Lamellati, qui tenuibus lamellis transversis circumdantur.

Contrarii, sive sinistri qui sinistrorsum volvuntur, etc. —

Sutura, quando anfractus plus minusve convexi profunditate quadam sunt distincti, haec profunditas sutura dicitur.

Striae, sunt parvae lineae profundiusculae, quae dicuntur:

Longitudinales, quando ab apice ad labrum decurrunt.

Transversae, quando respectu totius testae transverse decurrunt, etc.

Sulci, sunt parvae lineae profundae, dicuntur:

Obsoleti, quando fere disparuerunt, etc.

Radii, sunt parvae lineae prominulae.

Costae, sunt lineae crassae, prominulae respectu totius testae transversales.

Va-

Varices, sunt lineae prominulae, transversae, respectu anfractuum, productae a marginibus crassis antiquae aperturae inque anfractibus spirae conservatis.

Tubercula, sunt eminentiae plus minusve elevatae.

Columellae, anfractus spirae aut transversaliter et verticaliter sese tangentes aut non tangentes, in medio testae conum quemdam formant, cujus apex in apice testae est; hicce conus columella vocatur.

Umbilicus, quando anfractus spirae sese non tangunt, intra columellam cavitas quaedam relinquitur, umbilicus dicta.

Apertura, est testae introitus.

Cauda, est productio plus minusve longa columellae cum labro laterali.

Brevis, cujus longitudo ultimo anfractui non aequat.

Labrum est margo aperturae vel ultimi anfractus et formatur conjunctione superficiei externae testae cum interna.

Columellare seu *internum*, quod ad columellam situm est.

Laterale seu *externum*, columellari labro oppositum.

Acutum, quod tenue est neque aetate crassius fit; etc.

Faux est omne id, quod per aperturam intra testam conspici potest, ultimi nempe semi-anfractus interna superficies.

Operculum est illa pars vel calcarea vel cornea, quâ Molluscum suae testae aperturam claudit.

Bivalva.

Partes ex quibus testa bivalva constat valvae seu conchae vocantur.

Valva dextra dicitur quae ad dextram est Mollusci.

Valva sinistra, quae ad sinistram est Mollusci.

Margo valvarum, quae ad dorsum Mollusci sita est, *dorsalis* est, quae ad ventrem *ventralis*.

Testa bivalvorum dicitur:

Aequivalvis, quando valvae perfecte aequales sunt.

Inaequivalvis, quando valvae inaequales sunt.

Aequilatera, si anterior pars cujusque valvae aequalis est parti posteriori; *inaequilatera*, si inaequalis.

Apex, est in bivalvis idem ac in univalvis, ea nempe pars, ubi incipit testae formatio (crochet apud Lamarckium).

Tissura, adest ab anteriore apicis parte, depressio quaedam satis longa, fissura dicta (vulva apud Linnaeum).

Nates, dicuntur illae partes, quae prope apicem sitae, connexae sunt et maxime prominent, qui sunt:

De-

Decorticati, quum epidermis detrita est.

Labia, sunt partes testae ad marginem ventralem.

Nymphae, formantur lamina paullum prominula, elongata, cui adnectum est ligamentum; dicuntur:

Prominulae, si lamina illa extus prominet.

Pubes, quando fissura cum omnibus suis partibus ovali spatio comprehenditur: illud spatium versus anteriora situm atque utrisque valvis formatum pubes vocatur. Est:

Carinata, quando formatur carina prominula.

Umbo, dicitur ceterae superficiei utriusque valvae pars maxime convexa.

Impressio muscularis, dicitur illa pars in interna valvae superficie, quae fere semper magis plana est, et in quibus striae observantur concentricae, lucidae. Sunt hae partes vestigia, ubi annecti fuerint musculi, adductores dicti (17).

Ligamentum, est illa pars cornea, elastica, quae utramque valvam ad marginem dorsalem conjungit)hymen Linnaei), quod dicitur:

Externum, quod extus conspicitur.

Internum, quod intra valvas situm est.

Posticum, quod post apicem situm est.

Cardo, est dispositio peculiaris, eminentiarum et cavitatum, in utraque valva sese invicem includentium.

Lamina cardinalis, vocatur illa pars cardinis, quae dentes sive eminentias fert.

Dentes; hoc nomine insigniuntur eminentiae cardinis.

Dens cardinalis, est qui immediate sub apice situs et primarius est.

Dens lateralis, est qui magis ab apice versus latus distans minoris quam cardinalis est momenti.

Fovea et *sinus* sunt cardinis cavitates, quae dentes recondunt; dicitur:

Cardinalis, quae dentem cardinalem recondit.

Periphaerea est summae omnium marginum.

Multivalva (Cirripedes).

Horum testa dicitur:

Adfixa, quae aliis corporibus est adfixa.

Gregalis, quando species quaedam testarum hujus generis magno semper numero in eodem loco aggregatur; quaevis earum testa gregalis dicitur.

Aper-

(17) Secundum numerum harum impressionum Lamarckius suas conchiferas divisit in *monomyaria*, quae in utraque valva unam habent impressionem muscularem, et in *dimyaria*, quae duas habent.

Apertura, vid. pag. 24.

Operculi valvae, constant in multis Cirripedibus operculum ex pluribus partibus, valvae dictis.

Sulci, vid. pag. 23.

Radii, vid. eandem pag.

Brachia, sunt partes corporis Cirripedis, ad caput sitae, cirrisque obsessae, quas saepe inter valvas operculi extendit.

Cephalopoda.

Brachia, sunt partes carnosae, longae, quae caput Cephalopodum circumdant, quibusque ut pedibus et brachiis utuntur.

Cotyledones sunt parvi globuli excavati, carnosi, quae vox a κοτυλήδων derivanda; quibus Cephalopodum brachia magna copia obsessa sunt.

Alae, dicuntur lamellae membranosae ad latera vaginae, quae Cephalopodum corpus continet.

PARS SECUNDA.

I. *Cirripedes.*

1. *Sessiles.*

Balanus, corpus sessile, testâ operculata inclusum, brachia numerosa, biordinata, inaequalia, articulata, ciliata, cirris gemellis pedunculo impositis composita, extra operculum exsertilia, os non prominulum: maxillis quatuor transversis dentatus; praeterea appendicibus quatuor hirsutis palpos simulantibus.

Testa sessilis, adfixa, univalvis, conica, apice truncata: fundo lamellâ testaceâ adhaerente clauso. Apertura subtrigona aut elliptica. Operculum internum, quadrivalve; valvis mobilibus, prope basin internam testae insertis.

* *Balanus sulcatus.* Testa gregalis, albida, incurvata, longitudinaliter sulcata tranverse striata; Sulci irregulares. Pars dorsalis gibbosa.

Zeepuist. Baster Natuurkundige Uitspanningen Tab. XII. Fig. 7—10.

Le-

Lepas Balanus. Linnaeus Systema Naturae pag. 1107. — Chemnitz Conchylien Tom. VIII. p. 301. Tab. 97. Fig. 820.

Balanus sulcatus. Lamarckius Species II. Tom. V. p. 390.

Habitat mare.

Plaats. Aan het strand, op steenen, palen en schelpdieren, bij den hoek van Holland, en aan de Helder.

* *Balanus ovularis.* Testa gregalis, conica, ventricosa, truncata, alba, vel subrubra, laevis; radii laevissimi; operculi valvae subacutae tenues.

Lepas Balanoïdes. Linnaeus Syst. Nat. pag. 1108. — Chemnitz Conchyl. Tom. VIII. Tab. 97. fig. 824.

Balanus ovularis. Lamarckius Spec. VIII. Tom. V. p. 392.

Habitat aquas marinas et dulces.

Pl. Aan de kusten, op schelpdieren, in de rivieren, op steenen en hout, aan den hoek van Holland en in den Rhijn bij Leyden.

Balanus Miser. Testa gregalis, brevis, truncata; sulcata. Sulci plurimi ad basin praesertim. — Margines valvarum operculi dorsalium et ovalium, ubi hi sese recipiunt, dentati.

Chemnitz Conchyl. Tom. VIII. Tab. 97. fig. 821. — Encyclopédie Pl. 164. fig. 4.

Balanus Miser. Lam. Spec. IX. Tom. V. p. 392.

Habitat mare.

Pl. Op de steenen der zeeweringen aan de Helder in Noordholland, en bij Huisduinen op palen in de zee staande.

2. *Pedunculati.*

Anatifa. Corpus testa obtectum, pedunculo tubuloso, tendineoque impositum. Brachia tentacularia, numerosa, longa, inaequalia, articulata, ciliata, sub corporis apice hinc exsertilia.

Testa lateralibus compressa, quinquevalvis: valvae contiguae, inaequales; laterum inferiores majores.

* *Anatifa laevis.* Testa compressa, sublaevis, radiis obsoletissimis, sulcis laevibus cum margine paralellis. Tubus elongatus, pedunculatus.

Lepas Anatifera. Linn. Syst. Nat. p. 1109. — Chemnitz Conchyl. Tom. VIII. Tab. 100. fig. 853. — Encyclopedie Pl. 166. fig. 1.

Anatifa laevis. Lamarck. Tom. V. p. 404. Sp. I.

Habitat mare.

Plaats: aan de Helder, aan de bodems der schepen uit de Oostindiën komende.

II. *Acephala.*

1. *Nuda.*

Ascidia. Corpus bitunicatum, corporibus marinis basi adfixum; tunica exterior subcoriacia, sacculum irregularem, ovatum, vel cylindraceum, superne foraminibus duobus inaequalibus, apertum, efformans: foramine altero humiliore.

Tunica interior vel propria, corporis recondens partes, cavitatem integram, sacculi non implens; ad margines foraminum sacculi extremitatibus duabus.

Ascidia ampulla. Corpus ovatum, tomentosum; orificia tubulosa, margine punctata.

Ascidium. Baster Natuurk. Uitsp. p. 84. Tab. 10. fig. 5, a. b. c. d.

Ascidia ampulla. Lam. Tom. V. pag. 124.

Habitat mare.

Pl. Aan de sluizen in vele streken van Zeeland.

2. *Testacea.*

Ordo Primus. *Dimyaria.*

Duo ad minimum musculi quorum ope testa clauditur, horum musculorum impressiones observantur prope extremitates utriusque valvae.

Sectio I. *Crassipedes.*

Pallium antrorsum perfecte aut pro parte clausum; pes crassus posticus; testa clausa, versus latera hians.

1. *Tubicolla.*

Testa aut tubulo testaceo a valvis distincto contenta aut incrustata sive partim in tubuli pariete, aut extus prominens.

Teredo. Animal praelongum, vermiforme, tubo testaceo vestitum, lignum terebrans; antice tubulos duos breves exserens, corporaque duo operculifera lateribus tubulorum adhaerentia; postice musculum brevem testa bivalvi receptum et adfixum immittens.

Tubus testaceus, cylindricus, flexuosus, utraque extremitate pervius, a testa alienus, animal vestiens. Testa bivalvis, postica, extra tubum disposita.

Te-

Teredo Navalis. Antice palmulae duae, breves, simplices, callo operculiformi terminatae.

Teredo Navalis. Linn. Syst. Nat. p. 1267. — Encyclopédie Pl. 167. fig. 1-5. — Houttuin, 16de Deel bladz. 592.

—————— Lamarck. pag. 440. Sp. I. Tom. V.

Habitat mare.

Pl. In de bodems der schepen aan de Helder.

2. *Pholadaria.*

Testa absque vagina tubulosa, sive partibus munita accessoriis, distinctis a valvis, sive ab anteriore quam maxime hians.

Pholas. Animal testam bivalvem inhabitans, vagina tubulosa destitutum, tubulos duos coalitos, tegumento communi saepe vestitos, antica exserens, postice pedem vel musculum brevem crassimum apice retusum emittens.

Testa bivalvis, aequivalvis, transversa, utroque latere hians; accessoribus partibus testaceis, variis supra vel infra cardinem adjunctis. Margo inferior aut posterior valvarum superne reflexus.

Pholas dactylus. Testa elongata antice angusto-rostrata, costis anticis dentato-muricatis. Latus posticum, apice rotundatum, porrectum.

Pholas dactylus. Linn. Syst. Nat. p. 1110. — Chemnitz Conchyl. Tom. VIII. Tab. 101. fig. 859. — Encyclopédie Tab. 168. fig. 2-4.

—————— Lam. pag. 444. Sp. I. Tom. V.

Habitat mare et rupes ad mare sitas.

Pl. Aan het strand bij Huisduinen en Zandvoort in Noordholland.

* *Pholas crispata.* Testa ovalis parte posteriori rotundiusculo-truncata, hiantissima, crispato-striata. Sulcus a vertice decurrens unicus, submedianus.

Pholas crispata. Linn. Syst. Nat. p. 1111. — Chemnitz. Tom. VIII. Tab. 102. fig. 872-874. — Encyclopédie Tab. 169. fig. 5-7.

—————— Lamarck. p. 445. Sp. VII. Tom. V.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Katwijk en Scheveningen.

3. *Solanacea.*

Testa transversim elongata absque partibus accessoriis ad extremitates tantum hians. Ligamentum externum.

Solen. Testa bivalvis, aequivalvis, transversim elongata, utroque latere hians; natibus minimis, saepe vix perspicuis.

Dentes cardinales parvi, numero variabiles, interdum nulli, raro divaricati, in foveas rarius intrantes. Ligamentum externum.

Solen vagina. Testa linearis, recta; extremitas altera marginata; cardines unidentati.

Solen vagina. Linn. Syst. Nat. p. 1113. — Lamarckius Hist. des animaux vertèbrés, Tom. V. pag. 451. Sp. I.

Habitat mare.

Plaats: Aan de Noordhollandsche kust.

* *Solen siliqua.* Testa linearis, subrecta; cardo alter bidentatus.

Solen siliqua. Linn. Syst. Nat. p. 1113.

——— Lamarck. Hist. Nat. Tom. V. p. 451. Spec. IV.

Habitat mare.

Pl. Aan de Noordhollandsche kust bij Zandvoort.

* *Solen ensis.* Testa subensiformis tenuis, subarcuata; cardo alter bidentatus.

Solen ensis minor et angustior. Varietas B. apud Lamarck. Hist. Nat. Tom. V. p. 425. Sp. V.

Solen ensis. Encyclopédie méthodique, Tab. 223. fig. 1, 2.

Habitat mare.

Pl. Aan de Noordhollandsche kust.

4. *Myaria.*

Ligamentum internum. Dens unicus, latior et cochleariformis, sive in quaque valva, sive in una tantum, cui inseritur ligamentum. Testa hians ad ambas extremitates laterales, vel ad unam tantum.

Mya. Testa bivalvis, transversa, utrinque hians. Dens cardinalis unicus, magnus, dilatato-compressus, rotundatus, verticaliter prominens ad valvam sinistram. Fovea cardinalis in altera valva, ligamentum internum, denti prominulo foveaeque alterius valvae insertum.

* *Mya truncata.* Testa ovata, ventricosa, postice truncata; cardinis dens retrorsum spectans rotundatus integerrimus.

Mya truncata. Linn. Syst, Nat. p. 1112. — Chemnitz Conchyl. Tom. VI. Tab. 1. fig. 1, 2. — Encyclopédie, Tab. 229. fig. 2, a, b.

——— Lamarck. Hist. Nat. Tom. V. p. 461. Sp. I.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Scheveningen, aan de Helder en op Tessel.

* *Mya arenaria.* Testa ovata, anterius rotundata; cardinis dente magno, cochleariformi denticulo laterali aucto.

Bas-

Baster Natuurk. Uitsp. Pl. VII. fig. 1, 2, 3.

Mya arenaria. Linn. Syst. Nat. p. 1112. — Chemnitz Conchyl. Tom. VI. Tab. 1. fig. 3, 4. — Encycl. Méth. Tab. 229. fig. 1, a, b.

———————— Lamarck. Tom. V. p. 461. Sp. II.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Scheveningen, Katwijk, de Helder en op Tessel.

Sectio II. *Tenuipedes.*

Pallii lamellae non aut fere non conjunctae sunt ab anteriore. Pes parvus, compressus. Latera saepius non multum patent.

1. *Mactratia.*

Pes parvus, sed compressus, atque ad locomotionem aptus. Testa aequivalvis, saepius hians, ad extremitates laterales. Ligamentum internum, cum vel absque complicatione ligamenti externi.

LUTRARIA. Testa inaequilatera, transversim oblonga, vel rotundata, ad extremitates laterales hians. Cardo dente unico subcomplicato vel dentibus duobus: altero simplici cum fovea adjecta, deltoidea, obliqua, intus prominente. Dentes laterales nulli. Ligamentum internum, foveis adfixum.

* *Lutraria compressa.* Testa planiscula, compressa, rotundato-trigona, squalida, transversim striata.

Encycl. Tab. 257. fig. 4.

Lutraria compressa. Lamarck. Tom. V. p. 469. Sp. IV.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij ter Heide in Zuidholland, en bij Huisduinen in Noordholland.

MACTRA. Testa transversa, inaequilatera, subtrigona, ad latera paullisper hians; natibus prominentibus. Dens cardinalis in utraque valva compressus, plicato-canaliculatus, cum adjecta foveola intus prominula. Dentes laterales duo compressi, utrinque prope cardinem admoti, inserti. Ligamentum internum, foveolae cardinali insertum.

Mactra stultorum. Testa ovato-trigona, laevis, subdiaphana, pallide fulva; radii albidi obsoleti; facies interna albido purpurascens.

Mactra stultorum. Linn. Syst. N. p. 1126. — Chemnitz Conchyl. Tom. VI. Tab. 23. fig. 224, 225. — Encycl. Tab. 256. fig. 2, a, b.

———————— Lamarck. Tom. V. p. 474. Sp. VII.

Habitat mare.

Pl.

Pl. Aan het strand bij Katwijk en Scheveningen.

Mactra solida. Testa trigona, opaca, laeviuscula, subantiquata.

Mactra solida. Var. a Lamarckii.

——————— Var. b Lamarckii.

Testa cingulis, olivaceis, fuscis, aut coeruleis picta.

Chemnitz Conch. Tom. VI. Tab. 23. fig. 229.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Zandvoort en ter Heide.

4. *Nymphacea.*

Dentes duo cardinales, ad plurimum in eadem valva. Testa saepius subhians ad extremitates laterales; ligamentum externum. Nymphae in genere extus prominulae.

Tellina. Testa transversa vel orbicularis, ut plurimum planulata; latus anticum, angulatum, margine inflexum, aut plicatura irregulari, flexuosa insignitum. Dens cardinalis unicus vel dentes cardinales duo in eadem valva. Dentes laterales duo, saepe remoti.

Tellina tenuis. Testa ovato-trigona, tenuis, planiuscula, tenuissime striata, rubella vel alba: superne fasciae angustae, albicantes.

Tellina tenuis. Lamarck. Tom. V. p. 526. Sp. XXV.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand van de Provincie Holland.

Tellina solidula. Testa orbiculato-trigona, connexa, postice subangulata, rubella, aut flavescens; fasciae concentricae, albidae, rubrae aut flavae.

Tellina solidula. Lamarck. Tom. V. p. 543. Sp. LI.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Zandvoort.

Donax. Testa transversa, aequivalvis, inaequilatera; latus anticum, brevissimum, obtusissimum. Dentes cardinales duo, vel in utraque valva, vel in altera: laterales unus sive duo, subremoti. Ligamentum externum, breve, posticum, ani loco insertum.

* *Donax trunculus.* Testa ovato-trigona, anterius subrotundata, radiis longitudinalibus, margine ventrali subtilissime dentato; extus ochracei coloris, intus albo purpurascens.

Donax trunculus. Linn. Syst. Nat. p. 1127. — Chemnitz Conchyl. Tom. VI. Tab. 26. fig. 253, 254.

——————— Lamarck. Tom. V. p. 561. Sp. XXIV.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Zandvoort.

Sec-

Sectio III. *Lamellipedes.*

Pes complanatus, lamelliformis, non posterior.

1. *Conca.*

Ad minimum tres dentes cardinales in una valva, in altera dentium cardinalium idem vel minor numerus.

Conca fluviatilia.

Testa epidermide spuria tecta. Dentes laterales.

CYCLAS. Testa ovato-globosa, transversa, aequivalvis; natum umbonibus tumidis; cardo dentibus minimis, inter subnullis: modo duobus in utraque valva; uno complicato; modo dente unico subcomplicato, vel lobato in unica valva, et duobus in altera. Dentes laterales transversim elongati, compressi, lamelliformis. Ligamentum externum.

* *Cyclas cornea.* Testa subglobosa, ventricosa, tenuis, tenerrime striata. Zona marginalis lutescens. Umbones obtusi.

Tellina cornea. Linn. Syst. Nat. p. 1120. — Chemnitz Conchyl. Tom. VI. Tab. 13. fig. 133, a, b.

Cyclas rivalis. Draparnaud Histoire des Mollusces de la France, p. 129. Pl. 10. fig. 4, 5.

Cyclas cornea. Lamarck. Tom. V. p. 559. Sp. II.

——————— Pfeiffer Land- und Wasser-Schnecken, pag. 120. Tab. 5. fig. 1, 2.

Habitat aquas dulces.

Pl. In de slooten bij Leyden, den Haag, enz. In de Provincie Groningen. (Initia Faunae Groninganae, p. 12, nº. 47).

* *Cyclas lacustris.* Testa subrhombea, planiuscula, tenuis, substriata, subinaequilatera; umbones obtusiusculi;

Chemnitz Conch. Tom. VI. Tab. 13. fig. 135.

Cyclas lacustris. Drap. Hist. des Moll. p. 130. Tab. 10. fig. 6, 7.

——————— Lamarck. Tom. V. p. 559. Sp. III.

——————— Pfeiffer Land- und Wasser-Sc. pag. 122. Tab. 5. fig. 6, 7.

Habitat aquas dulces.

Pl. Bij Leyden, den Haag en Loosduinen in Zuidholland.

* *Cyclas calyculata.* Testa orbiculo-rhombea, subdepressa, tenuis, diaphana, albo-lutescens; nates protuberantes.

Cyclas calyculata. Drap. Hist. etc. p. 130. Tab. 10. fig. 14 et 15.
—————— Lamarck. Tom. 5. p. 559. Sp. V.
—————— Pfeiffer Land etc. p. 122. Tab. 5. fig. 17-18.

Habitat aquas dulces.

Pl. In slooten bij den Haag en Losduinen.

* *Cyclas Nucleus.* Testa glabra, ventricosa, tenuis, tenerrime striata, formam exhibens nuclei cerasi, cornea; zona marginalis lutescens. Umbones obtusi.

Habitat aquas dulces.

Pl. In slooten om Leyden en Haarlem.

Conca marina.

Dentes laterales nulli in plurimis; raro testa Epidermide tecta est.

Cytherea. Testa aequivalvis, inaequilatera, suborbicularis, trigona, vel transversa, cardo valvae dextrae dentibus quatuor, quorum tribus basi convergentibus et approximatis: unico-solitario, remotiusculo, sub avo. Cardo alterius valvae dentibus tribus divaricatis, basi approximatis cum fovea remotiuscula, margini parallela. Dentes laterales nulli.

Cytherea Chione. Testa ovato-cordata, laevis, fulva, subradiata; sulci transversi, obsoleti, anum versus sublanceolata.

Venus Chione. Linn. Lamarck. S. N. p. 1131. — Chemnitz Conch. Tom. VI. Tab. 32. fig. 343. — Encyc. Tab. 266. fig. 1. a, b.

Cytherea Chione. Tom. V. p. 566. Sp. XXII.

Habitat mare.

Pl. Aan de Kusten van Holland.

Venus. Testa aequivalvis, inaequilatera, transversa vel suborbicularis, cardo dentibus tribus, omnibus approximatis in utraque valva; lateralibus apice divergentibus. Ligamentum externum nymphas labiaqua obtegens.

* *Venus cingulatum.* Testa cordata, valde convexa, annulis transversis, arenulatis, cincta; striis intermediis, tenuissimis; maculis fuscis, subradiatis.

An Chemnitz Conch. Tom. VI. Tab. 36. fig. 386?

Venus cingulatum. Lamarck. Tom. V. p. 590. Sp. XVII.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand tusschen Katwijk en Wijk aan Zee.

2. *Cardiacea.*

Dentes cardinales irregulares sive quod formam pertinet, sive ad situm, atque in genere uno aut duobus dentibus lateralibus comitati.

Car-

CARDIUM. Testa aequivalvis subcordata; nates prominuli; valvae margine interno dentatae vel plicatae. Cardo in utraque valva dentibus quatuor: duobus cardinalibus approximatis, obliquis, mutua insertione sese cruciatim excipientibus; duobus lateralibus remotis, insertio.

* *Cardium echinatum.* Testa cordata, tumida, subaequilatera, Costae convexae, linea papillifera exaratae, Papillae subtubulosae, cochleariformes aut spatulatae.

Cardium echinatum. Linn. S. N. p. 1122.

——————— Lamarck. Tom. VI. Pars I. p. 7. Sp. XII.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Zandvoort; bij Blankenberg in Zeeland.

* *Cardium Serratum.* Testa obovata, inaequilatera, laeviuscula; sulci longitudinales, obsoleti, ad latus anticum nulli. Margo interior serratus.

Cardium Serratum. Linn. S. N. p. 1125. — Encycl. Tab. 299. fig. 2.

——————— Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 7. Sp. XIII.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Zandvoort.

* *Cardium rusticum.* Testa subcordata, ventricosa, transversa, albida aut cinerea, superne antiquata. Costae viginti tres, transversim sulcatae. Latus anticum, subhians, intus livido fuscescens.

Cardium rusticum. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 12. Sp. 30.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Katwijk.

* *Cardium edule.* Testa rotundata, cordata, obliqua, subantiquata, sulci 26 transversim striati, superne posticeque crenati, subimbricati.

Chemnitz Conch. Tom. VI. Tab. 19. fig. 194. — Encycl. meth. Tab. 312, fig. 2.

Cardium edule. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 12. Sp. XXXI.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand aan de Helder en bij Huisduinen.

5. *Najades.*

Conchylia fluviatilia. Cardo nunc uno dente cardinali irregulari instructus. Simplici vel diviso, unoque dente laterali, sub cardinem producto; nunc dente destitutus vel juxta ejus longitudinem tuberculis irregularibus, granulosis obsessus. Impressio muscularis postica, composita; umbones decorticati saepius erosi.

UNIO. Testa transversa, aequivalvis, inaequilatera, non adfixa. Nates decorticati, suberosi; impressio muscularis postica, composita. Cardo dentibus duobus in utraque valva, dens cardinalis unicus, brevis, irregularis, simplex, aut bipartitus, sub-

substriatus, alter elongatus, compressus, lateralis, infra pubem productus. Ligamentum externum.

α. Dens cardinalis, brevis, crassus, non cretaceus et substriatus.

* *Unio Margaritifera.* Testa elliptica, crassa, nigricans; nates subdepressi, decorticati; dente cardinali minuto, subconico, laterali nullo.

Mya margaritifera. Linn. S. N. p. 1112.

Unio margaritifera, junior. Draparnaud Hist. des Moll. Tab. 11. fig. 5.

Unio elongata. Lamarck. Tom. VI. p. 70. Sp. II?

Unio margaritifera. Land und Süsswasser Schnecken Pfeifferi p. 160. Tab. V. fig. 11.

Habitat aquas fluviatiles.

Pl. In den Rhijn bij Utrecht, in de Brouwerskolk bij Haarlem.

β. Dens cardinalis brevis, compressus, relevatus, et saepius cretaceus.

* *Unio rostrata.* Testa transversim elongata, postice attenuato-rostrata. Extremitas anterior subtruncata, nates rugosi, coinduti.

Unio rostrata. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 77. Sp. XXXI.

Unio tumida. Pfeiffer Land- und Süss-wasser Mollusken Tab. VIII. fig. 1, 2.

Habitat fluviatiles aquas.

Pl. In den Rhijn en in de Lee bij Leyden.

* *Unio pictorum.* Testa ovato-oblonga, posterius linguaeformis anterius rotundiuscula. Nates subverrocosi.

Mya pictorum. Linn. S. N. p. 1112. — Encycl. Tab. 248. fig. 4. — Sturm. Fauna Abth. VI. Heft. 2. Tab. a, b, c.

Unio Pictorum. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 77. Sp. XXXII.

———— Pfeiffer Land- und Süss-wasser Moll. Tab. 5. fig. 9, 10.

Habitat aquas fluviatiles.

Pl. In den Rhijn en in de Lee bij Leyden. In de beeken bij Monster in Zuidholland. In de Prov. Groningen. (Init. Faunae Gron. p. 12, n. 46.)

* *Unio Batava.* Testa ovata, tumida, e viridi lutescens, radiata. Latus anticum, brevissimum, posticum oblique curvum, extremitate rotundatum.

Encycl. Tab. 248. fig. 5.

Unio Pictorum Var. β Drap. Hist. des Moll. p. 131. Planche XI. fig. 5.

Unio Batava. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 78. Sp. XXXIII.

———— Pfeiff. L. u. Wasser Schn. Tab. 5. fig. 14.

Habitat aquas fluviatiles.

Pl. In den Rhijn bij Leyden en in de Lek.

Anodonta. Testa aequivalvis, inaequilatera, transversa. Cardo linearis, edentulus, Lamina cardinalis glabra, adnata, antice truncata aut sinu desinens, testae

bas-

basin terminet. Impressiones musculares duae, remotae, laterales, subgemellae. Ligamentum lineare, externum, extremitate antica in sinu laminae cardinalis demissum.

* *Anodonta cygnea.* Testa ovata, fragilis, antice dilatata, rotundata, sulci, transversi, inaequales. Nates retusi.

Anodonta cygnea. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 84. Sp. I.

——————— Pfeiffer L. u. W. Schnecken p. 111. Tab. 6. fig. 4.

Habitat aquas dulces.

Pl. In de brouwerskolk bij Haarlem. In de Provincie Groningen. (Init. Faunae Gron. p. 12. n. 44).

* *Anodonta intermedia.* Testa rhombeo-ovata, tenuis, subradiata, antice brevis, rotundata, pubis elevata, compresso-carinata, nates retusi.

Chemnitz Conch. Tom. VIII. Tab. 86. fig. 763. — Encycl. Tab. 201. fig. 2.

Anodonta intermedia. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 86.

——————— Pfeiffer L. u. W. Schnecken. pag. 110. Tab. VI. fig. 3.

Habitat aquas dulces.

Pl. In den Rhijn en de Lee bij Leyden. In de Brouwerskolk bij Haarlem.

* *Anodonta anatina.* Testa ovato-oblonga, fragilis, antice rotundata, postice subangulata, transversim inaequaliter sulcata, striata. Nates retusi.

Anodonta anatina. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 85. Sp. II.

Habitat aquas dulces.

Pl. In de Provincie Groningen. (Init. Faunae Gron. p. 12. n. 45.

* *Anodonta ponderosa.* Testa elliptico-ovalis, ventricosa, crassa; anterius et posterius rotundata, superne compressa, nates retusi. Laminae cardinalis sinus ampliatus.

Chemnitz Conch. Tom. VIII. Tab. 86. fig. 762.

Anodonta ponderosa. Pf. L. u. Sw. Moll. p. 51, Tab. 4. fig. 1—6.

Habitat aquas fluviatiles.

Pl. In den Rhijn en in de Lee bij Leyden.

* *Anodonta Zellensis.* Testa elliptico-ovata, fragilis, ventricosa, transversim sulcata, anterius rotundata, inferius subemarginata, posterius linguaeformi producta, biangulato-subrhombea. Nates retusi.

Encycl. Tab. 202. fig. 1. a, b.

Anodonta Sulcata. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 85. Sp. III.

Anodonta Zellensis. Pfeiffer L. u. W. Schneck. p. 110. Tab. 6. fig. 1.

Habitat aquas dulces.

Pl. In den Rhijn en in de Lee bij Leyden. In de Brouwerskolk bij Haarlem.

Anodonta ventricosa.

Ordo Secundus. *Monomyaria.*

Unus tantum musculus qui corpus perforare videtur.

3. *Mytilacea.*

Cardinis ligamentum subexternum, marginale, lineare, quam maxime integrum, magnam marginis anterioris partem occupans. Testa raro squammifera.

Mytilus. Testa longitudinalis, aequivalvis, basi acuta, bysso saepius adfixa. Nates acuti, subrecti, terminales. Cardo lateralis, in plurimis edentulus. Ligamentum marginale, subinternum. Impressio muscularis elongata, clavata, sublateralis.

* *Mytilus edulis.* Testa oblonga; posterius curva, compresso-angulata; anterius retusa, versus basin tumidula; dentes subquaterni.

Mossel. Baster Nat. Uitsp. Tab. 11. fig. 9.

Mytilus edulis. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 126.

Habitat mare.

Pl. Tusschen de steenen der zeeweringen aan de Helder, Tessel, en aan de sluizen bij Katwijk.

* *Mytilus incurvatus.* Testa incurvata, superne dilatata, oblique rotundata, depressa; nates acuti.

Mytilus incurvatus. Maton Transact. of the Linnean Society. Tom. VIII. p. 107. Tab. 3. fig. 7.

——————— Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 127.

Habitat mare.

Pl. Tusschen de steenen der zeeweringen aan de Helder, en aan het strand bij Huisduinen.

* *Mytilus lineatus.* Testa oblongo-trigona, extrorsum, dilatata; lineolis impressis, variis et obliquis, strias transversas decussantibus, intus argentea.

Chemnitz Conch. Tom. VIII. Tab. 84. fig. 753. n. 1, 2. — Encycl. Méth. Tab. 218. fig. 4.

Mytilus lineatus. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 128. Sp. XXXIV.

Habitat aquas fluviatiles.

Pl. In het Haarlemmer-meer, in den Rhijn en in de Lee bij Leyden, op steenen en schelpdieren.

4. *Pectinides.*

Ligamentum internum, aut semiexternum. Testa in genere regularis, compacta, non foliacea quod ad densitatem.

Pecten. Testa libera, regularis inaequivalvis, auriculata; margo inferus, transver-

versus, rectus. Nates contigui. Cardo edentulus, foveola cardinalis penitus interna, trigona, ligamentum recipiens.

* *Pecten Maximus.* Testa inaequivalvis, superne planulata; radiis rotundatis longitudinaliter striatis.

Ostrae maxima. Linn. Syst. Nat. p. 1144. — Chemnitz Conch. Tom. VII. Tab. 60. fig. 585. — Encycl. Tab. 209. fig. 1, a, b.

Pecten maximus. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 163. Sp. I.

Hl. Aan het strand bij Noordwijk aan Zee.

5. *Ostreacea.*

Ligamentum internum, aut semi-internum; testa irregularis, foliaceo-imbricata, nonnumquam papyracea.

OSTREA. Testa adhaerens, inaequivalvis, irregularis, nates extus disjuncti, subdivaricati, aetate inaequalissimi. Valva superior minor, sensim durante animalis vita ad anteriorem partem progrediens. Cardo edentulus. Ligamentum semi-internum, in valvarum fossula cardinali adfixum. Fossula valvae inferioris aetate crescens, interdumque cum nate longitudinem maximam obtinens.

* *Ostrea edulis.* Testa ovato-rotundata, basi subattenuata; membranae imbricatae, undulatae; valva superior plana.

Oester. Baster. Tab. VIII. fig. 1 — 9.

Ostrea edulis. Linn. Syst. Nat. p. 1184. — Chemnitz Conch. Tom. VIII. Tab. 74. fig. 682. — Encycl. Tab. 184. fig. 7, 8.

——————— Lamarck. Tom. VI. p. 203. P. I. Sp. I.

Habitat mare.

Pl. Op de zeeweringen aan de Helder en op Tessel.

* *Ostrea hippopus.* Testa rotundata, magna, crassa; valva superior plana, lamellis transversis, creberrimis appressis.

Ostrea hippopus. Tom. VI. P. I. p. 203. Sp. II.

Habitat mare.

Pl. Aan de kusten van Noordholland en Tessel.

III. *Gasteropoda.*

1. *Tritonea.*

Branchiae externae supra pallium positae, sive ad dorsum sive ad ipsius latera. Respirant aquam.

Eo-

Eolis. Corpus oblongum, repens, postice attenuato-acutum, supra convexiusculum, subtus planum, vel canaliculatum; velo nullo. Caput breve, tentaculis quatuor sive sex instinctum. Branchiae exsertae, per laminas squamiformes, papillas aut cirros, in dorso seriatim dispositae. Orificia generationis et ani ad latus dextrum.

Eolis Cuvierii. Corpus subovatum; supra lamellis serialibus deorsum incumbentibus; tentaculis sex.

Doris. Baster Nat. Uitsp. P. I. p. 81. Tab. 11. fig. 1.

Limax papillosus. Linn. Syst. Nat. p. 1082. — Encycl. Tab. 82. fig. 12.

Eolis Cuvierii. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 302. Sp. I.

Habitat mare.

Pl. Aan het zeewier op de kusten van Walcheren in Zeeland.

Tritonia. Corpus ovato-oblongum, dorso convexum, repens; caput brevissimum, latum, sessile; tentaculis duobus retractilibus, simplicibus aut divisis. Branchiae dorsales, fasciculato-ramosae, dendroides, biordinatae; seriebus longitudinalibus. Orificia generationis et ani in latere dextro.

* *Tritonia arborescens.* Corpus oblongum, tumidum, branchiae ramosae, distinctae utrinque quinae; posterioribus sensim minoribus; os quadrilamellosum.

Hartshoorn gelijk getakt zeeslakje. Bommen, Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen P. III. p. 318. fig. 1.

Tritonia arborescens. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 304. Sp. III.

Habitat mare.

Pl. Op het zeewier aan de kusten van Walcheren in Zeeland.

* *Tritonia coronata.* Corpus lacteum, subtus hyalinum; papillis dorsi rubropunctatis, pyramidalibus, utrinque sex apice rubris.

Het gekuifde of gekroonde zeeslakje. Bomme Verh. enz. P. I. p. 394. fig. 1, 2, 3.

Tritonia coronata. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 308. Sp. IV.

Habitat mare.

Pl. In het zeewier op de kusten van Walcheren.

Doris. Corpus repens, interdum natans, oblongum, modo planulatum, modo convexum aut subprismaticum, undique membrana cinctum; os anterius et subtus proboscidiforme. Tentacula quatuor duo supra corpus, antrorsum intra foramina aut tribus retractilia; alia duo ad os. Anus posterius in dorso; branchiae exsertae, lacumiato-fimbriatae stellatim anum cingentes; apertura generationis ad latus dextrum.

Doris stellata. Corpus ovale, convexiusculum, fuscescens; supra tuberculis parvis rotundatis.

Het

Het egelslakje met eene ster op de stuit. Bomme Verh. P. III. p. 318. fig. 4.
Doris stellata. Lamarck. Tom. VI. P. I. p. 311.

Habitat mare.

Pl. Aan het zeewier aan de kusten van Walcheren.

4. *Calyptracea.*

Branchiae in peculiari cavitate supra dorsum sitae prope collum et prominulae sive in cavitate illa tantum sive extus. Respirant aquam. Testa semper externa, obtegens.

Ancylus. Corpus repens, testa penitus tectum; tentacula duo compressa, subtruncata, oculi ad basin internam. Pes brevis. ellipticus, corpore angustior.

Testa tenuis, oblique conica, apex acutus, posterius inflexus; apertura ovalis, margines simplicissimi.

* *Ancylus lacustris.* Testa semi-ovata, membranacea; vertex subcentralis, apertura ovato-suboblonga.

Patella lacustris. Linn. Syst. Nat. p. 1260.
Ancylus lacustris. Drap. Tab. II. fig. 25-27.
—————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 27. Sp. I.
—————— Sturm. Fauna Abth. VI. Heft. IV. Tab. 8.
—————— Pfeiffer L. u. W. Schnecken, p. 109. Tab. 4. fig. 46.

Habitat aquas dulces.

Pl. Op de Nymphaea in de slooten bij Noordwijk binnen, Overveen, en Haarlem.

7. *Limacoïdea.*

Branchiae scandentes, sub forma retis fascularis supra parietem cavitatis particularis, cujus apertura foramen est quod animal ex arbitrio contrahit vel dilatat. Respirant aërem atmosphericum.

Limax. Corpus oblongum, nudum, repens, dorso convexum, anterius Clypeo coriaceo, subrugoso, instructum, subtus disco longitudinali plano. Tentacula quatuor retractilia; duobus posticis majoribus apice oculiferis. Cavitas branchialis, infra clypeum, orificio latere dextro ano communi. Generationis orificium prope tentacula dextra.

Limax rufus. Corpus longitudinaliter sulcatum, supra rufum, subtus album.

Limax rufus. Linn. Syst. Nat. p. 1081. — Encycl. Tab. 84. fig. 3.
———— Drap. Tab. 9. fig. 6.
———— Lamarck. Tom. VI. P. II. Sp. I.
———— Sturm. Fauna Abth. VI. H. I.

 Ha-

Habitat loca nemorosa.

Pl. Voornamelijk op vuilnis en mesthopen en in boschaadjen, bij Leyden, en in den Hortus aldaar.

* *Limax agrestis.* Corpus albidum. Tentacula nigra. Pallium posteriore versus tumidum.

Limax agrestis. Linn. Syst. Nat. p. 1082.
———— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 50.
———— Sturm. Abth. VI. H. I.

Habitat hortos et agros.

Pl. In den hortus te Leyden, en bij Alkmaar.

* *Limax ater.* Caput nigrum, rugosum. Pallium granulosum; margo pedis coloris aurei cum striis nigris.

Cochlea agrestis vel viarum. Swammerdam Tom. II. Bibliae Naturae. Tab. 9. fig. 1.
Limax ater. Linn. Syst. Nat. p. 1081.
———— Sturm. Fauna Abth. VI. H. I.
———— Drap. Tab. 9. fig. 4.

Habitat loca umbrosa.

Pl. Bijna overal; overvloedig rondom Leyden. In de Provincie Groningen. (Init. Faunae Iste vervolg, pag. 1.)

* *Limax cinereus.* Corpus cinereum, pallium maculatum, supra collum liberum. Corpus striis nigris cinereisque pictum (1).

Limax maximus. Linn. Syst. Nat. p. 1081.
Cochlea nuda. Swammerdam B. N. Tom. II. Tab. 8. fig. 4.
Limax cinerens. Drap. Tab. 9. fig. 10.
———— Sturm. Fauna Abth. VI. H. 2.

Habitat silvas et arbores excavatas.

Pl. Bij Leyden in holle willigen, in de boschaadjen bij de ruine van Brederode bij Haarlem. In de Provincie Gron. (Init. Faunae Gron. Iste verv. p. 1.)

* *Limax albus.* Corpus album, rugosum. Tentacula interdum colorata. Margo saepe luteus.

Limax albus. Linn. Syst. Nat. p. 1081.
———— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 50.

Habitat nemora, sub foliis delapsis.

Pl.

(1) Huic Limaci cinereo neque ceteris limacibus peculiare est, quod sub ejus pallio lamina sita sit calcarea, quae in initio ex duabus constat partibus, dein concrescentibus.

Pl. Onder het afgevallen loof aan de wortels der Beuken, in het Haagsche bosch en bij Heemskerk in Noordholland.

Vitrina. Corpus repens elongatum, limaciforme, majori parte rectum; parte postica, a pede separata in spiram contorta testa obvolvente: veli appendices plures posticae, usque ad testam se explicantes, eamque partim obtegentes, Tentacula quatuor ruticis duobus brevissimis.

Testa parva, tenuissima, depressa, spira brevi superne terminata; ultimo anfractu maximo. Apertura magna, rotundato-ovata; margine sinistro arcuato, intus leviter inflexo.

Vitrina beryllina. Testa subdepressa, tenuissima, hyalina, nitida; anfractibus tribus, apertura subrotundo-ovata.

Swammerdam pag. 67. Tab. 8. fig. 3, a.

Vitrina pellucida. Drap. pag. 119. Tab. 8. fig. 34 — 37.

Helico-limax. Daudebard de Ferussac p. 43.

Vitrina beryllina. Pfeiffer L. u. W. Schnecken p. 47. Tab. 3. fig. 1.

Habitat sub foliis delapsis in silvis.

Pl. Bij Overveen en Bloemendaal op mos en afgevallen loof.

8. *Helicoïdea.*

Tentacula cylindracea.

Testa spirivalvis; nullae partes prominulae, nisi striae et costulae incrementi. Margo labri externi, extus reflexus. Saepe operculum, respirant aërem atmosphericum.

Helix. Testa orbicularis, superne convexa vel conoïdea, interdum globosa, spira parum exserta; apertura integra, transversa, perobliqua, axi contigua. Penultimus anfractus prominens, marginibus disjunctis.

* *Helix Pomatia.* Testa globosa, ventricosa, subperforata, pallida vel lutea, zonis tribus rufescentibus cincta. Anfractus verticaliter striati, labrum margine interiore pallide rubro reflexum. Umbilicus obtectus.

Cochlea opercularis seu vinearum. Swammerdam Tom. II. Tab. 4. fig. 2.

Helix Pomatia. Linn. S. N. p. 1244. — Chemnitz Tom. IX. Tab. 128. fig. 1138.

——————— Drap. p. 87. Tab. 3. fig. 20 — 25.

——————— Sturm Fauna Abth. VI. H. 1.

——————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 67.

——————— Pfeiffer L. u. W. Schneck. p. 25. Tab. 2. fig. 9.

Habitat montes et colles, silvas; etiam hortos. Plerumque tamen adlata est.

Pl.

Pl. Wildlust bij Lisse, waar dezelve niet is aangebragt; in de boschaadjen bij Bloemendaal; op de bergen van Luxemburg.

* *Helix adspersa.* Testa globosa, imperforata, rugosiuscula, griseo-lutescens, flammulis caeruleo-fuscis, in zonas dispositis. Labrum margine anteriore albo reflexum.

Chemnitz Tom. IX. Tab. 130. fig. 1156—1158.

Helix adspersa. Drap. Tab. 5. fig. 23.

Habitat hortos.

Pl. In den Hortus te Leyden in groote menigte.

* *Helix arbustorum.* Testa subglobosa, subperforata solida, maculis brunneis luteisque adspersa, ultimus anfractus fascia fusca cincta, spira conoïdea, Labrum margine reflexum albo.

Helix arbustorum. Linn. S. N. p. 1245.
——— Chemn. T. IX. Tab. 133. fig. 1202.
——— Drap. Tab. 5. fig. 18.
——— Sturm Fauna Abth. VI. H. 1.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 18.
——— Pfeif. Schnecken p. 24. Tab. 4. fig. 7, 8.

Habitat loca nemorosa.

Pl. Bijna overal, zeer menigvuldig bij Katwijk binnen en buiten. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 11.)

* *Helix nemoralis.* Testa subglobosa, imperforata, tenuiter striata; color varius, nunc unicolor, nunc diversissime fasciata. Labrum margine interno fuscum aut violaceum.

Helix nemoralis. Linn. S. N. p. 1247.
——— Chemn. Tom. IX. Tab. 133. fig. 1196—1198.
——— Drap. Tab. 6. fig. 3—5.
——— Lamarck. Tom. VI. P. 2. p. 81.
——— Sturm Eauna Abth. VI. H. 2.

Habitat loca nemorosa.

Pl. Zeer algemeen op wegen, in bosschen en tuinen, (Init. F. Gron. p. 11.

Helix hortensis. Testa subglobosa, imperforata, glabra, color varius; nunc unicolor, nunc diversissime fasciata. Labrum margine interiore album.

Swammerd. Tom. II. p. 8 fig. 6.

Helix hortensis. Chemn. Conch. Tom. IX. Tab. 133. fig. 1199—1201.
——— Drap. Tab. 6. fig. 6.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 81.
——— Sturm Faunae Abth. VI. H. 2.

Ha-

Habitat loca nemorosa.

In de Provincie Groningen. (Init. F. Gron. p. 11.)

* *Helix Ericetorum.* Testa orbiculato-depressa, late umbilicata, leviter striata, albida, rufa, aut fusca, fascia unica pluribusve cincta. Labrum simplex.

Chem. Conch. Tom. IX. Tab. 132. fig. 1193—1195.
Helix Ericetorum. Drap. Tab. VI. fig. 16, 17.
——— Lamarck. Tab. VI. P. II. p. 84.
——— Sturm Abth. VI. H. 2,
——— Pfeif. Schn. p. 38. Tab. 2. fig. 23.

Habitat loca nemorosa.

Pl. In boschaadjen langs de duinen bij Bloemendaal en Overveen.

* *Helix cellaria.* Testa orbiculata, depressa, umbilicata, cornea, tenuis, pellucida. Labrum simplex, acutum.

Helix cellaria. Chemn. Tom. IX. Tab. 127. fig. 1129, (1 et 2.)
—— *nitida.* Drap. Tab. 8. fig. 23—25.
—— —— Sturm Fauna Abth. VI. H. 3.
—— *cellaria.* Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 91.
—— —— Pfeiffer Schn. p. 42. Tab. 2. fig. 29, 30.

Habitat loca paludosa.

Pl. Langs sloten in landerijen bij Alkmaar.

* *Helix nitida.* Testa orbiculata, depressa, umbilicata, tenuis, pellucida, cornea, fusca. Labrum simplex, acutum.

Helix lucida. Drap. Tab. 8. fig. 11, 12.
—— *nitida.* Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 91.
—— *lucida.* Pf. Schneck. p. 35. Tab. 2. fig. 19.

Habitat loca humida et umbrosa.

Pl. Onder afgevallen loof bij Leyden. In de Prov. Gron. (Init, F. Gron. 1ste Vervolg. p. 1.)

* *Helix hispida.* Testa orbiculata, convexa, subdepressa, umbilicata, pellucida, corneo-fuscescens, hispida. Apertura semi-lunaris, labrum tenue, subreflexum.

Helix hispida. Linn. S. N. p. 1244.
Trochulus hispidus. Chemn. Tom. IX. Tab. 122. fig. 1057—58.
Helix hispida. Drap. Tab. 8. fig. 20—22.
—— —— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 92.
—— —— Pf. Schn. p. 36. Tab. 2. fig. 20.

Habitat nemora.

Pl. In boschaadjen langs de duinen tusschen Leyden en Haarlem. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 11.)

* *Helix rotundata.* Testa orbiculato-depressa, connexiuscula, late umbilicata; striata, pellucida, carinata. Spira obtusissima. Labrum simplex.

Helix rotundata. Drap. Tab. 8. fig. 4—7.
——————— Sturm. Abth. VI. Heft. 3.
——————— Lamarck. Tom. VI. P. 2. p. 92.
——————— Pf. Schneck. p. 44. Tab. 2. fig. 33, 34.

Habitat loca humida, umbrosa.

Pl. In het mos aan afgehouwene boomen en aan rasterwerk bij Leyden, ruïne van Brederode, den Haag en tusschen Maassluis en Vlaardingen. In de prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 11.)

* *Helix striata.* Testa globoso-depressa, conoïdea, vel planulata, subtus convexa, umbilicata, argute striata, albida, ad periphaeriam subangulatam rufo-fasciata. Labrum simplex.

Helix striata. Drap. Tab. 6. fig. 18—21.
——————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 93.

Habitat fossas.

Pl. In slooten bij Leyden.

Helix Glabella. Testa subdepressa, perforata, laevis, cornea; carina alba. Apertura semilunaris, labrum emarginatum.

Helix Glabella. Drap. p. 102. Tab. 7. fig. 6.
——————— Pfeiffer Schn. p. 34. Tab. 2. fig. 16.

Habitat loca humida.

Pl. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 11.)

* *Helix Crystallina.* Testa depressa, umbilicata, convexiuscula, tenuissima, hyalina, nitida. Apertura semilunaris, subdepressa. Labrum simplex.

Helix Crystallina. Drap. p. 118. Tab. 8. fig. 13—20.
——————— Pf. Schn. p. 46. Tab. 2. fig. 36.

Habitat loca humida.

Pl. Bij Leyden en Haarlem op het mos aan de wortels der beukenboomen.

* *Helix pulchella.* Testa minutissima, orbiculato-depressa, umbilicata, alba, labrum margine crasso albo reflexum.

Helix pulchella Var β. Drap. p. 112. Tab. 7. fig. 33, 34.
——————— Pfeif. Schneck. pag. 43. Tab. 2. fig. 32.

Habitat loca humida.

Pl. Bij Leyden en Overveen onder steenen in het gras en in het mos; in de Prov. Gron.)Init. F. Gron. p. 11.)

Carocolla. Testa orbicularis, superne plus minusve convexa vel conoïdea, ad pe-

periphaeriam angulato-acuta. Apertura transversa, axi contigua; labro subangulato, plicis infra limbum saepe dentato.

Carocolla lapicida. Testa orbicularis, superne depressa, subtus convexior, late umbilicata, transversim striata, griseo-cornea, maculis rubentibus; labiis margine continuis, reflexis albis.

Helix lapicida. Chemn. Tom. IX. Tab. 126. fig. 1107.
——————— Drap. Tab. 7. fig. 35—37.
——————— Daudebard N°. 150.
Carocolla lapicida. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 99.

Habitat montes.

Pl. Op de bergen om Namen.

PUPA. Testa cylindracea, saepissime crassa, apertura irregularis, semi-ovata, inferne rotundata, subangulosa. Margines subaequales, extus reflexi, superne disjuncti, lamina columellaris, penitus intra eos adfixa.

* *Pupa fragilis.* Testa sinistrorsa, elongata, attenuata, conica, pellucida, luteo-fuscescens. Columella subuniplicata.

Turbo perversus. Chemn. Tom. IX. p. 112. fig. 459.
Pupa fragilis. Drap. p. 68. Tab. 4. fig. 4.
——————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 40.
——————— Pfeiffer Schn. p. 56. Tab. 3. p. 16.

Habitat arbores et muros antiquos.

Pl. Buiten Leyden op de wilgen in de ruïne van Brederode.

* *Pupa muscorum.* Testa minima dextrorsa, cylindrica, elliptica, obtusa; apertura subunidentata.

Turbo muscorum. Linn. S. N. p. 1240.
——————— Chemn. Tom. IX. Tab. 9. fig. 3.
Pupa muscorum. Drap. p. 59. Tab. 2. Var. β.
——————— Pfeif. Schn. p. 57. Tom. 3. fig. 17, 18.

Habitat muros antiquos, et sub foliis delapsis.

Pl. In de ruïne van Brederode, onder afgevallen bladeren bij rasterwerk, bij Haarlem, Overveen en Bloemendaal.

* *Pupa unidentata.* Testa minima dextrorsa cylindrico-elliptica, obtusa; apertura unidentata.

Pupa unidentata. Pf. Schn. p. 58. Tab. 3. fig. 19, 20.

Habitat muros antiquos et sub foliis delapsis.

Pl In de ruïne van Brederode, en onder afgevallen bladen, bij Overveen.

Pupa pygmaea. Testa minima, ovata; apertura quadridentata; labii margo lateralis subangulatus.

Pu-

Pupa pygmaea. Drap. p. 60. Tab. 3. fig. 80, 31.

Vertigo pygmaea. Pf. Schneck. p. 72. Tab. 3. fig. 47, 48.

Habitat ad cespites inter folia delapsa.

Pl. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 12.)

CLAUSILIA. Testa saepissime fusiformis, gracilis, apice obtusiuscula, apertura irregularis, rotundo-ovata; margines undique connati, liberi, extus reflexi.

* *Clausilia rugosa.* Testa sinistrorsa, fusiformis, brunnea, striata; columella biplicata, margo lateralis fauces coarctans.

Clausilia rugosa. Drap. p. 73. Tab. 4. fig. 19, 20.

——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 115.

——— Pf. Schn. p. 63. Tab. 3. fig. 30.

Habitat arbores et muros muscosos, ad cespites inter folia delapsa.

Pl. In de ruïne van Brederode; onder het rasterwerk om Elzewoud bij Overveen; op de wilgen in het Bloemendaler bosch.

BULINUS. Testa ovata, oblonga vel turrita; apertura integra, longitudinalis; margines inaequalissimi, superne disjuncti. Columella recta, laevis, basi integra, non effusa.

* *Bulimus lubricus.* Testa parva, ovato-oblonga (imperforata) laevis, cornea, nitidissima. Apertura ovata; labrum simplex.

Bulimus lubricus. Drap. p. 75. Tab. 4. fig. 24.

——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 126.

——— Pf. Schn. p. 95. Tab. 3. fig. 7.

Habitat loca umbrosa ad cespites inter folia delapsa.

Pl. In de ruïne van Brederode, onder rasterwerk om Elzewoud bij. Overveen; in de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 12.)

* *Bulimus acicula.* Testa exigua, fusiformi-oblonga, gracilis, imperforata, alba, laevis, nitida. Operculum simplex.

Bulimus acicula. Encyc. p. 311. fig. 22.

——— Drap. p. 75. Tab. 4. fig. 25, 26.

——— Pf. Schn. p. 51. Tab. 3. fig. 8, 9.

Habitat loca umbrosa, ad cespites inter folia delapsa.

Pl. Onder rasterwerk in den omtrek van Bloemendaal.

SUCCINEA. Testa ovata, vel ovato-conica. Apertura ampla, integra, longitudinalis, labrum acutum, non reflexum, cum columella laevi, attenuato-acuta; operculum nullum.

* *Succinea amphibia.* Testa ovato-oblonga, tenuissima, pellucida. Spira brevis; apertura ovata, ampla.

He-

Helix putris. Linn. S. N. p. 1249.
—— *Succinea.* Chemn. Tom. IX. Tab. 135. fig. 1248.
Succinea amphibia. Drap. p. 58. Tab. 3. fig. 22.
Helix putris. Sturm Fauna Abth. VI. H. 1.
Succinia amphibia. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 135.
———— Pf. Schn. p. 67. Tab. 3. fig. 36-38.
Variet. I. *Succinia amphibia elongata.* Drap. l. c. fig. 23.
Habitant loca humida, ad ripas aquarum dulcium, ad plantas aquaticas.
Bl. Bijna overal in menigte.

9. *Lymneacea.*

Gasteropoda amphibia, in genere operculo destituta. Tentacula plana; vivunt in aquis dulcibus aëremque atmosphericum ad superficiem aquae respirant. — Testa spirivalvis saepius superficia nitida. Aperturae margo lateralis semper acutus nec reflexus.

Planorbis. Testa discoïdea, spira depresssa, vix prominula, anfractus omnes utrinque conspicui; apertura oblonga, lunata, ab axi remotissima. Margo numquam reflexus, operculum nullum.

* *Planorbis corneus.* Testa opaca, superne plano-depressa, subtus late umbilicata, cornea aut castaneo-fusca. Anfractus transversim striati.
Swammerd. B. N. Tom. II. p. 8. Tab. 10. fig. 5.
Helix cornea. Linn. S. N. p. 1243.
———— Chem. Tom. IX. Tab. 127. fig. 1113-20.
Planorbis corneus. Drap. p. 43. Tab. 1. fig. 42-44.
———— Encycl. Tab. 460. fig. 1, a, b.
———— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 152.
———— Sturm Fauna Abth. VI. H. 4.
———— Pf. Schneck. p. 77. Tab. 4. fig. 3, 4.
Habitat aquas stagnantes, paludes.
Bl. In de slooten om Leyden, Haarlem, enz.

* *Planorbis carinatus.* Testa discoïdea, superne plano-depressa, ad peripheriam carinata, subtus magis concava, pellucida, (corneo-alba.) Anfractus infra angulum rotundati.
Helix planorbis. Linn. S. N. p. 1242.
———— Chemn. Conch. Tom. IX. Tab. 126. fig. 1102.
Planorbis carinatus. Encycl. Tab. 460. fig. 2, a, b.
———— Drap. p. 46. Tab. 2. fig. 13, 14.

Planorbis carinatus. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 155.
——————— Sturm Fauna Abth. VI. H. 3.
——————— Pfeiffer Schn. p. 76. Tab. 4. fig. 5, 6.

Habitat aquas stagnantes, paludes.

Pl. In slooten om Delft, in de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 12. n. 31.)

* *Planorbis spirorbis.* Testa discoïdea utrimque plano-depressa, cornea. Anfractus subcontrarii; ultimo obsolete angulato.

Helix spirorbis. Linn. S. N. p. 1144.
Planorbis vortex Var. β. Drap. p. 44. Tab. 2. fig. 67.
——— *spirorbis.* Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 153.
——— ——— Sturm Fauna Abth. VI. H. 4.
——— ——— Pf. Schn. p. 79. Tab. 4. fig. 8.

Habitat aquas stagnantes, paludes.

Pl. In slooten tusschen Leyden en Haarlem.

* *Planorbis vortex.* Testa discoïdea, subtus plana, superne concaviuscula, tenuis, cornea. Anfractus subseni; ultimo marginato.

Helix vortex. Linn. S. N. p. 1243.
——— Chemn. Tom. IX. Tab. 127. fig. 1127, α, β.
Planorbis vortex Var. α. Drap. p. 44. Tab. 2. fig. 4, 5.
——————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 154.
——————— Sturm Fauna Abth. VI. H. 4.
——————— Pfeiff. Schneck. p. 79. Tab. 4. fig. 7.

Habitat aquas stagnantes, paludes.

Pl. In slooten om Leyden, den Haag, in de vaart tusschen Maarsluis en Vlaardingen, in de Provincie Gron. (Init. F. Gron. p. 12. n. 32.)

* *Planorbis contortus.* Testa discoïdea (cornea) superne centro-excavata, subtus umbilicata; anfractus seni, aut ultra, rotundati.

Helix contorta. Linn. S. N. p. 1244.
——————— Chemn. Tom. IX. Tab. 127. fig. 1126.
Planorbis contortus. Drap. p. 42. Tab. 1. fig. 39-41.
——————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 154.
——————— Sturm Abth. VI. H. 3.
——————— Pfeiffer Schn. p. 81. Tab. 4. fig. 11.

Habitat paludes.

Pl. In slooten buiten Leyden, in Noordholland in de slooten langs de velden tusschen Beverwijk en Castricum.

* *Planorbis maginatus.* Testa discoïdea, cornea, superne subtusque concava, ad periphaeriam marginata.

He-

Helix complanata. Linn. S. N. p. 1242.
——— Chemn. Tom. IX. Tab. 127. fig. 1121–25.
Planorbis marginatus. Drap. p. 42. Tab. 2. fig. 11, 12.
——— Pf. Schn. p. 75. Tab. 4. fig. 1, 2.

Habitat paludes.

Pl. In slooten om Leyden, den Haag, Haarlem; in Noordholland bijna overal.

* *Planorbis nitidus.* Testa orbicularis, nitida, diaphana, convexa, subtus planulata, umbilicata; ad periphaeriam marginata. Anfractus quaterni.

Helix complanata. Linn. S. N. p. 4242.
Planorbis nitidus. Drap. p. 46. Tab. 2. fig. 17–19.
——— Pfeiffer Schn. p. 82. Tab. 4. fig. 12, 13.

Habitat paludes.

Pl. In slooten buiten Leyden.

Planorbis imbricatus. Testa discoïdea, superne plana, subtus concava, tenuis, pellucida, pallide cornea; anfractus subalterni, transversim lamellosi. Lamellae ad marginem prominentiores, imbricati.

Planorbis imbricatus. Drap. p. 44. Tab. 1. fig. 49–51.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 155.
——— Pfeiffer Schneck. p. 84. Tab. 4. fig. 15.

Habitat fluvios ad plantas aquaticas.

Pl. In den Rhijn bij Utrecht.

PHYSA. Testa convoluta, ovalis, vel oblonga, spira prominente. Columella tortuosa; labrum tenuissimum, acutum, subfornicatum; aperturam partim obtegens. Operculum nullum.

* *Physa fontinalis.* Testa sinistrorsa, ovalis, diaphana, laevis, luteo-cornea. Spira brevissima, acutiuscula.

Bulla fontinalis. Linn. S. N. p. 1185.
——— Chemn. Conch. Tom. IX. Tab. 103. fig. 877, 878.
Physa fontinalis. Drap. p. 54. Tab. 3. fig. 8, 9.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 156.
——— Sturm Fauna Abth. VI. H. 4.
——— Pfeif. Schn. p. 94. Tab. 4. fig. 28.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In slooten buiten Leyden, bij Beverwijk en de Zandpoort.

Physa hypnorum. Testa sinistrorsa, ovato-oblonga, laevis, diaphana, nitida, lutescens. Spira exserta, peracuta, nigro-maculata.

Bulla hypnorum. Linn. S. N. p. 1185.
——— Chem. Tom. IX. Tab. 103. fig. 882, 883, a, b, c.

Physa hypnorum. Drap. p. 55. Tab. 3. fig. 12, 13.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 157.
——— Sturm Fauna Abth. VI. H. 4.
——— Pfeiffer Schn. p. 97. Tab. 4. fig. 29.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In slooten bij Haarlem en Utrecht.

LYMNAEUS, Testa oblonga, interdum turrita; spira exserta. Apertura integra, longitudinalis: labrum acutum, inferne ad sinistrum revertens et adscendens; in columellam versus aperturam decurrit plicamque obliquam mentitur. Operculum nullum.

* *Lymnaeus stagnalis.* Testa ovato-acuta, ventricosa, tenuis, pellucida; longitudinaliter substriata, griseo-rufescens, ultimus anfractus superne subangulatus, spira conico-subulata. Apertura magna; labrum repandum.

Helix stagnalis. Linn. S. N. p. 1249.
——— Chemn. Tom. IX. Tab. 135. fig. 1237, 1238.
Lymnaeus stagnalis. Drap. p. 51. Tab. 2. fig. 38, 39.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 159.
Buccinum stagnale. Sturm Fauna Abth. VI. H. 1.
Lymnaeus stagnalis. Pf. Schneck. p. 86. Tab. 4. fig. 19.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In slooten om Leyden en Haarlem, Katwijk binnen en Oestgeest. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 12.)

* *Lymnaeus palustris.* Testa ovato-oblonga, longitudinaliter et tenuissime striata. Striis remotiusculis cincta, fuscescens, interdum albido coerulescens. Spira conico-acuta. Apertura ovata.

Helix stagnalis Var. I. Chemn. Tom. IX. Tab. 135. fig. 1239, 1240.
Lymnaeus palustris. Drap. p. 52. Tab. 2. fig. 40, 41.
——— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 160.
——— Pf. Schneck. p. 83. Tab. 4. fig. 20.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In de slooten langs landerijen tusschen Beverwijk en Castricum. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 12.)

* *Lymnaeus auricularius.* Testa ampullacea, ventricosa, ovata, tenuis, diaphana, pallide fulva; striis longitudinalibus, tenuissimis, confertis; spira brevissima, acuminata.

Helix auricularia. Linn. S. N. p. 1250.
——— Chemn. Tom. IX. Tab. 135. fig. 1241, 1242.
Lymnaeus auricularius. Drap. p. 49. Tab. 2. fig. 28, 29.

Lymnaeus auricularius. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 161.
——————— Pf. Schneck. p. 85. Tab. 4. fig. 17, 18.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In de slooten buiten Leyden. In de Brouwerskolk bij Haarlem.

* *Lymnaeus ovatus.* Testa subampulacea, ovalis, longitudinaliter striata, cornea. Anfractus quini, spira brevis, acuta; apertura ovato-oblonga.

Lymnaeus ovatus. Drap. p. 50. Tab. 2. fig. 30, 31.
——————— Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 161.
——————— Pfeif. Schn. p. 89. Tab. 4. fig. 21.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In de slooten bij Castricum en buiten Leyden. In de Prov. Gron. (Initia F. Gron. p. 12.) In de Brouwerskolk bij Haarlem.

* *Lymnaeus vulgaris.* Testa ovata, cornea, subimperforata, striata, striis albidis. Spira brevis, acuta; apertura ornata.

Lymnaeus ovatus Var. β. Drap. p. 50. Tab. 2. fig. 33.
——— *vulgaris.* Pfeif. Schn. p. 89. Tab. 4. fig. 22.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In de slooten buiten Leyden, en bij Beverwijk.

* *Lymnaeus fuscus.* Testa elliptico-oblonga, fusca, imperforata; spira mediocris, acuta. Apertura ovato-elliptica.

Lymnaeus palustris Var. β. Drap. p. 52. Tab. 3. fig. 2.
——— *fuscus.* Pf. Schn. p. 92. Tab. 4. fig. 25.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In slooten buiten Leyden, bij Oestgeest, bij den Haag en Delft.

* *Lymnaeus minutus.* Testa ovato-oblonga, acuta pellucida, (cinereo-fucescens), perforata; spira mediocris, acuta. Apertura ovata.

Helix limosa. Linn. S. N. p. 1249.
Lymnaeus minutus. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 162.
——————— Drap. p. 53. Tab. 3. fig. 5-7.
——————— Pf. Schn. p. 93. Tab. 4. fig. 27.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In slooten tusschen de Beverwijk en Alkmaar.

10. *Peristomiata.*

Gasteropoda fluviatilia, operculata, aquam respirantia. Testa operculata conoïdea vel subdiscoïdea; margines aperturae juncti.

VALVATA. Testa discoïdea vel conoïdea. Anfractus cylindracei, cavitatem spiralem non deformantes. Apertura rotundata, marginibus connexis acutis. Operculum orbiculare.

* *Valvata obtusa.* Testa turbinata, umbilicata, luteo-cornea. Spira convexa, obtusa. Anfractus quatuor, ultimo ventricoso. Apertura circinata.

Cyclostoma obtusum. Drap. p. 33. Tab. 1. fig. 14.

Valvata piscinalis. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 172.

Cyclostoma obtusum. Sturm Abth. VI. H. 4.

Valvata obtusa. Pf. Schneck. p. 98. Tab. 4. fig. 32.

Habitat aquas fluviales et stagnantes.

Pl. In den Rhijn en in slooten bij Leyden. In slooten tusschen den Haag en Losduinen.

PALUDINA. Testa conoïdea; anfractus rotundati vel convexi, cavitatem spiralem deformantes. Apertura subrotundo-ovata, oblongiuscula, superne angulata, marginibus connexis, acutis, rectis. Operculum orbiculare, corneum.

* *Paludina vivipara.* Testa ventricoso-conoïdea, tenuis, diaphana, longitudinaliter tenuissime striata, viridi-fuscescens, vel albido-virescens; fasciis transversis fusco rubris obsoletis. Anfractus quini, rotundato-turgidi; suturis valde impressis.

Helix vivipara. Linn. S. N. p. 1247.

——————— Chemn. T. IX. Tab. 132. fig. 1182-85.

Cyclostoma viviparum. Drap. p. 34. Tab. 1. fig. 16.

Paludina vivipara. Lamarck. T. VI. P. II. p. 173.

Nerita vivipara. Sturm Fauna Abth. VI. H. 2.

Paludina vivipara. Pf. Schn. p. 103. Tab. 4. fig. 42, 43.

Habitat aquas fluviatiles et stagnantes.

Pl. In den Rhijn en in de Lee bij Leyden, in slooten tusschen Leyden en Haarlem, en bij den Haag. In de Prov. Gron. (Init. F. Gron. p. 12. *Turbo viviparum.*)

* *Paludina Achatina.* Testa ovato-conica, tenuis, albido-virens, fasciis rubrofuscis cincta; striis longitudinalibus, tenuissimis, obliquis. Anfractus seni, rotundati (2).

Paludina Achatina. Encycl. Tab. 458. fig. 1, a, b.

Cyclostoma Achatina. Drap. Tab. 1. fig. 18.

Paludina Achatina. Lamarck. Tom. VI. p. 174.

Habitat aquas fluviatiles et stagnantes.

Pl. In den Rhijn en in de Lee bij Leyden.

* Pa-

(2) Suturae minus impressae, quam vivipara; vertex spira obtusiuscula; tota testa magis elongata; anfractus $5\frac{1}{2}$ ad 6.

* *Paludina impura.* Testa ovato-conoïdea, laevis, pellucida, corneo-lutescens; anfractus quini, ultimo ventricoso. Spira acuta.

Helix tentaculata. Linn. S. N. p. 1249.
——— Chemn. Tom. IX. Tab. 135. fig. 1245.
Cyclostoma impurum. Drap. p. 36. Tab. 1. fig. 19, 20.
Paludina impura. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 165.
Cyclostoma impurum. Abth. VI. H. 3.
Paludina impura. Pf. Sch. p. 104. Tab. 4. fig. 40, 41.

Habitat paludes.

Pl. In slooten om Leyden en tusschen den Haag en Delft.

* *Paludina similis.* Testa ovato-conoïdea, laevis, pellucida, corneo-lutescens, anfractus quini ventricosi, suturis valde impressis. Spira acuta.

Habitat aquas stagnantes.

Pl. In slooten om Leyden, Haarlem en Utrecht.

11. *Neritacea.*

Gasteropoda operculata, vel fluviatilia, vel marina; testa fluviatilis vel marina, semi-globosa, aut ovato-plana, absque columella. Margo columellae, semi-operculo similis.

Neritina. Testa tenuis, semiglobosa, vel ovalis, subtus planulata, non umbilicata, apertura semi-rotunda, labio planulato, acuto; labro intus nec dentato nec crenulato. Operculum dente laterali instructum.

* *Neritina fluviatilis.* Testa parvula, ovalis, dorso convexa, glabra, lineolis, maculisque diversissime picta. Spira inclinata, lateralis. Labrum denticulatum.

Swammerd. Bib. N. Tom. II. p. 80. Tab. 10. fig. 2.
Nerita fluviatilis. Linn. S. N. p. 1253.
——— Drap. p. 31. Tab. 1. fig. 1—4.
Neritina fluviatilis. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 188.
——— Pf. Schn. p. 106. Tab. 4. fig. 37-39.

Habitat aquas fluviatiles.

Pl. In den Rhijn bij Leyden, en in het Haarlemmer-meer op steenen.

Natica. Testa subglobosa, umbilicata. Apertura integra, semirotunda. Labrum obliquum, edentulum, callosum; callo umbilicum coarctante, et interdum obtegente. Labrum acutum, intus laevigatum; operculum.

* *Natica Britannica.* Testa subglobosa, ventricosa, pallide ochracea, circum umbilicum alba. Spira brevis retusiuscula. Labium laterale acutum; columellare cal-

callosum, fasciis undulosis rufis. Umbilicus callo coarctatus. Apertura semirotunda integra. Operculum corneum, pellucidum; subspirale.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand tusschen Wijk aan zee en Scheveningen.

12. *Schalariacea.*

Plica ad columellam nulla; margines aperturae in circulum juncti.

SCALARIA. Testa subturrita. Costae longitudinales elevatae, subacutae, interruptae. Apertura rotundata; marginibus connexis, marginatis, reflexis.

* *Scalaria communis.* Testa turrita, imperforata, alba aut pallide fulva; costae crassiusculae, laeves, subobliquae.

Scalaria communis. Lamarck. Tom. VI. P. II. p. 228.

Var. β. Testa longior, roseo-violacea costae purpureo maculatae. Encycl. Tab. 531. fig. 3, a, b.

Habitat mare.

Pl. Aan de kusten van Noordholland, bij Zandvoort, en in Zuidholland bij Katwijk en Scheveningen.

13. *Turbinacea.*

Testa turrita vel conoïdea. Operculum rotundulum vel ovale, non diductum; marginibus disjunctis.

TURBO. Testa conoïdea, vel subturrita. Peripheria numquam compressa. Apertura integra, rotundata, penultimo anfractu non deformato. marginibus superne disjunctis. Columella arenata, planulata, basi non truncata. Operculum.

* *Turbo littoreus.* Testa ovata, apice acuta, imperforata, longitudinaliter striata, cinerea, lineis fascis, subfasciculatis, cincta. Ultimus anfractus ventricosus, columella alba. Faux fusca.

Cochlea marina. Swammerd. Tab. 9. fig. 14.

Alijkruik. Baster Tab. 14. fig. 1.

Turbo littoreus. Linn. S. N. p. 1132.

——— Chemn. Conch. Tom. V. Tab. 185. fig. 1852. nº. 1-8.

——— Lamarck. Tom. VII. p. 47.

Habitat mare.

Pl. Op de steenen der sluizen bij Katwijk aan zee; op de zeeweringen aan de Helder en Tessel.

Turbo rudis. Testa ovata, subglobosa, coloris diversi, transversim et longitudinar-

naliter striata, imperforata, intus fusca; spira elongatula; labia alba; anfractus ultimus ventricosus.

Habitat mare.

Pl. Op de steenen der zeeweringen aan de Helder.

Turbo retusus. Testa ventricoso-subglobosa, imperforata, transversim striata, olivaceo-flavescens. Spira retusissima; apertura lateraliter dilatata. Labrum tenue, limbo interiore albo.

Nerito littoralis. Trans of the Linnean Society, Vol. VIII. Tab. 5. fig. 15.

Turbo retusus. Lamarck. Tom. VII. p. 48.

Habitat mare.

Pl. In het zeewier op de zeeweringen aan de Helder.

TUSUS. Testa fusiformis aut subfusiformis, basi canaliculata, medio vel inferne ventricosa; varicibus nullis. Spira elongata. Labrum non fissum. Columella laevis. Operculum corneum.

* *Tusus antiquus.* Testa ovato-fusiformis, ventricosa, mutica, transversim tenuissime striata, (albido-flava), in junioribus rufescens. Anfractus valde convexi. Cauda brevis. Apertura patula; labro intus laevigato.

Tusus antiquus. Encycl. Tab. 426. fig. 5.

——————— Lamarck. Tom. VII. p. 125.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand tusschen Scheveningen en Katwijk; doch zeldzaam.

14. *Purpurifera.*

Testa canali brevi instructa, posterius adscendente vel excisione obliqua semi-canaliformi ad basin aperturae in dorsum directa.

BUCCINUM. Testa ovata vel ovato-conica. Apertura longitudinalis, basi emarginata. Canalis nullus. Columella non depressa, superne turgida, undato-curva.

* *Buccinum undatum.* Testa ovato-conica ventricosa, transversim sulcata et striata, striis longitudinalibus, tenuissimis decussata, longitudinaliter plicata, albida vel griseo-lutescens. Plicae crassae, obliquae, undatae. Anfractus convexi. Apertura alba aut flava.

Buccinum undatum. Linn. S. N. p. 1204.

——————— Encycl. Tab. 399. fig. 1, a, b.

——————— Lamarck. Tom. VII.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand tusschen Zandvoort en Scheveningen.

* *Buccinum reticulatum.* Testa ovato-conica, longitudinaliter plicata, striis trans-

 ver-

versis decussata, subgranulosa, varie colorata; anfractus convexo-plani; apertura rugosa et dentata.

Buccinum reticulatum. Lamarck. Tom. VII. p. 267. Sp. XIV.

Habitat mare.

Pl. Op aangespoeld land bij de Helder.

* *Buccinum coccinella.* Testa parvula, ovato-conica; crassiuscula, longitudinaliter et oblique plicata, transversim tenuissimeque striata, colore vario; anfractus convexi; labrum margine inflexum, crassum, intus dentatum.

Buccinum coccinella. Lamarck. Tom. VII. p. 275. Sp. XLV.

Habitat mare.

Pl. In zeewier op aangespoeld land bij de Helder.

IV. *Brachipedes.*

V. *Pteropoda.*

VI. *Cephalopoda.*

3. *Sepiaria.*

Testa nulla, sive interna sive externa. Corpus solidum, liberum, cretaceum, vel corneum in plurimis intus est.

Loligo. Corpus carnosum, vagina elongata, cylindracea, basi acuta, et inferna alata, exceptum. Lamina elongata, tenuis, cornea, pellucida, in dorso inclusa. Os terminale, brachiis decem cotyledonibus instructis, circumvallatum; brachiis duobus longioribus pedunculatis.

* *Loligo vulgaris.* Alae semirhombeae, extremitati caudae distinctae. Limbus vaginae trilobus. Lamina dorsalis, antice angustata.

Sepia loligo. Linn. S. N. p. 1096.

Loligo vulgaris. Lamarck. Tom. VII. p. 662.

Habitat mare.

Pl. Deszelfs ruggeplaat aan de kusten van Holland, bij de Helder en Huisduinen.

Loligo sepiola. Saccus brevis, obtusus; alae parvae et circulares, longitudinem trium pollicum non excedentes. Lamina dorsalis tenuis et acuta.

Se-

Sepia sepiola. Linn. S. N. p. 1096.
Loligo sepiola. Lamarck. Tom. VII.

Habitat mare.

Pl. Aan de kusten van Noord- en Zuidholland, en van Braband.

SEPIA. Corpus carnosum, depressum, vagina postice obtusa per totam longitudinem ala angusta, marginata exceptum. Os liberum, cretaceum, spongiosum, opacum, dorso inclusum. Os terminale brachiis decem, cotyledonibus instructis, circumvallatum; brachiis duobus longioribus pedunculatis.

* *Sepia officinalis.* Corpus utrumque laeve; brachia pedunculata, praelonga. Os dorsale praelongum.

Sepia officinalis. Linn. S. N. p. 1095.
——— Encycl. Tab. 76. fig. 5, 6, 7.
——— Lamarck. Tom. VII. p. 668.

Habitat mare.

Pl. Deszelfs ruggebeen aan de kusten van bijna geheel Holland.

SYMBOLUM.

Si majora dices, et magis necessaria studia esse, quae hominem, uti hodie vivitur, totum requirunt; scias, me tantum hisce studiis et inquisitionibus me recreare, et oblectare, quod alii venationibus, confabulationibus, tesseris, chartis, lusibus, compatationibus insumunt, illud ego animalculis indagandis, colendis, contemplandis, impendo.

LINNAEUS.

ADDENDA.

Pagina 31.

* *Lutraria elliptica.* Testa ovali-oblonga, laeviuscula; striis transversis exiguis; lateralibus rotundatis: antico longiore.

Chemnitz Conch. VI. Tab. 24. fig. 240 et 241.

Lutraria elliptica. Lamarck. Tom. V. pag. 468.

Habitat mare.

Pl. Aan het strand bij Katwijk.

Pagina 33.

* *Cyclas rivicola.* Testa subglobosa, solidula, eleganter striata, corneo-virescens, intus coerulescens; sulcis 2 vel 3 transversis, subcoloratis.

Cyclas cornea. Draparnaud h. des Moll. P. 128. pl. 10. fig. 1—3.

Encycl. Meth. pl. 302. fig. 5. a. b. c.

Cyclas rivicola. Lamarck. Tom. V. pag. 558.

———————— Pfeiffer L. u. W. Schn. P. 121. Tab. 5. fig. 3, 4, 5.

Habitat aquas dulces.

Pl. In de Lee bij Leyden.

Pagina 37.

* *Anodonta ventricosa.* Testa ovato-oblonga, crassiuscula, ventricosa; anterius elevata, compresso-alata; umbonibus tumidis; natibus prominulis; laminae cardinalis sinu amplissimo.

Anodonta ventricosa. Pfeiffer L. u. Süssw. Moll. P. 30. Tab. 5. fig. 1-6.

Habitat aquas dulces.

Pl. Brouwers kolk bij Haarlem.

Pagina 48.

* *Clausilia ventricosa.* Testa ventricosa, distincte striata; columella bilamellata; lamella superiore provectiore, altera demissa; labium reflexum. Anfractus 12.

Clausilia ventricosa. Drap. h. d. Moll. p. 71. Pl. IV. fig. 14.

———————— Pfeiffer L. u. W. Schn. pag. 63. Tab. 3. fig. 29.

Habitat arbores.

Pl. Op Salix alba in de ommestreken van Leyden.

E R R A T A.

Pag.	5	*lin.* 16	Gasterpoda	*lege*	Gasteropoda
—	7	— 12	ducens	—	ducente
—	8	— 20	Rudolphii	—	Rudolphi
—	9	— 28	Cephalopoda tandem in finem hunc	*lege*	Cephalopoda in hunc finem
—	11	— 2	Hi aut	—	Hiant
—	—	— 10	locos	—	lobos
—	—	— 11	quamque	—	privum
—	—	— 13	adhaerescant	—	adhaerescunt
—	—	— 21	quacri	—	quaeri
—	—	— 23	unicum	—	uricum invenit
—	—	— 25	illus	—	illud
—	—	— 30	videntur	—	videtur
—	—	— 31	assimulatio	—	assimilatio
—	12	— 2	arteriorum	—	arteriosum
—	13	— 15	ipse	—	ipsa
—	—	— 26	ora	—	ova
—	14	— 4	ligamento carnoso	—	ligamenti carnosi
—	—	— 30	analoge	—	analoga
—	16	— 4	branchiae	—	branchias
—	—	— 18	collocatus	—	collocatum
—	—	— 20	Hemaphrodita	—	Hermaphrodita
—	—	— 32	geverationi	—	generationi
—	17	— 12	prostratae	—	prostatae
—	—	— 19	quaedam	—	quadam
—	18	— 21	plantas motus	—	plantas novimus motus
—	20	— 28	branchiis	—	brachiis
—	21	— 7	intus susceptione	—	intus-susceptione
—	22	— 5	testes	—	testas

FRANCISCI DOZY,

LUGDUNO-BATAVI,

PHILOSOPHIAE NATURALIS ET MEDICINAE IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA STUDIOSI,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM CHEMICAM, A NOBILISSIMA FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM, IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA, A. MDCCCXXVI PROPOSITAM:

„ *Quaeritur expositio concinna et perspicua Elementorum Staechio-*
„ *metriae?*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVII.

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM CHEMICAM.

PRAEFATIO.

Quum triplex sit Historiae Naturalis studium, quorum alterum in spectandis fossilium proprietatibus versatur, atque Minerarum descriptio, sive Graeco verbo *Oryctologia* audit; alterum plantarum consideratione contineatur, atque Herbarum descriptio sive *Botania*, vel *Phytologia* vocatur; tertium denique Animalia, id est *Zöologiam* spectet; omnes quidem has partes singulas seorsum tractare possumus, nulla aliarum habita ratione, non eodem tamen modo in Chemicis res est comparata. Minerarum enim imperitissimus quisque, non sine aliquo bono eventu animalium contemplationem aggrediatur, et inversa quoque ratione; Chemiae autem hanc illamve partem frustro quis inspiciat, quin totius doctrinae amplexum intellexerit, atque universis hujus doctrinae partibus aliquam operam dederit. Non enim soli huic parti, qua continetur *Chemia officinalis*, (*Fabriekmatige Scheikunde*) studere possumus, nisi totum Chemiae ambitum cognoverimus.

Vere igitur praeclarae illius doctrinae si sectari velimus studia aliquam certe et magnam quidem operam huic parti impendere debemus, qua continetur *Stoechiometria*. Hanc rem igitur meditatus, mihi consilium fuit, huic quoque nonnulla tribuere. Ad hanc tamen tantam rem aggrediendam, saepius idonea mihi defuit occasio. Huic igitur cupiditati satisfecisse, hanc discendi occasionem egregie praebuisse Philosophiae studiosis in nostra Patria, mihi visa est Nobilissima Facultas Disciplinarum Physicarum et Mathematicarum in Academia Lugduno-Batava, proposita in certamine Literario hujus anni quaestione:

« *Quaeritur expositio concinna et perspicua Elementorum Staechiometriae?*"

Qua ad illud sum deductus, ut Stoechiometriae magnam studiorum meorum partem

tribuerem, omnesque intenderem vires, ut huic quaestioni tenuiter quantumvis et inepte responderem; cujus quidem responsionis sequentia specimini inserviant.

Non magna tamen mihi fuit difficultas et selectus operis alicujus, quod mihi hujus commentationis fundamenta praeberet. Berzelium enim in primis sum secutus, cujus opus *De Proportionibus Chemicis* (*Versuch über die Theorie der Chemische Proportionen*) multorum celeberrimorum nostri seculi Chemicorum laude est ornatum.

Tam multae adsunt Stoechiometriae theoriae; tot variis modis proportiones corporum Chemicas sunt contemplati, tot diversissima de iis conjecerunt; ex virorum Clarorum tamen sententia, nullus Chemicus ad illud consilium, Illo melius ac proprius accessit, ut non solum certa statuerit praecepta in rationibus Chemicis adhibenda; sed etiam omnia illa quae antea obscuritatis velamine quasi essent obducta, luce clarius exposuerit. Si igitur tempore procedente quaedam experientiae contraria reperiantur, ne illi, verum potius notitiae nostrae compositionis quorumdam corporum imperfectiori, artisque progressui tardiori tribuantur.

Illum igitur solum potius sequi, ratus sum praestare, quam quidem traditis variis consiliis, quibus rem inspexerint alii, atque enumeratis diversissimis multorum opinionibus, argumentum obscurius redderem neminique intelligendum. Pro viribus ideo, quam luculentissime rem exponere, atque quam aptissime expromere conatus sum.

Magna tamen saepius Romanorum lingua imperitioribus nobis obvia fuit difficultas, Latinis enim vertere res, iis aut usitatas minus, aut saepius etiam incognitas. Jam statim quodammodo offendebar nostrae linguae vernaculae vocibus. *Veelvoud in volle getalen*, quos *multiplum sine fractionibus vertimus*; fateamur licet magis quidem has voces rem intelligendam exprimere, quam illa verba; tamen illis uti sum coactus ne longissima periphrasi rem torquerem quasi, intellectuive capacem minus redderem. Ut nostra *Evenredige getallen*, Franco-Gallorum *Nombres Proportionels* significarem, ea *Numeros Proportionales* sum interpretatus: et saepe etiam pro vocibus *Numeri proportionales* usus sum verbis *Pondus relativum Atomorum*, quippe idem significantibus.

Denique hanc commentationem divisimus in sex capita, quorum

I. Agit, de *Stoechiometria universe.*
II. *De doctrina Atomorum.*
III. *De Atomis corporum Anorganicorum.*
IV. *De Atomis corporum Organicorum.*
V. *De Theoria Voluminum.*
VI. *De methodo numerum relativum Atomorum in connubio aliquo inveniendi. De Pondere relativo Atomorum.*

Haec divisio idonea mihi visa est, qua argumentum illud tractarem. Caussa cur argumentum quarti capitis, illud quinti praecedit, in eo sita est, quod nempe Stoechio-

chiometriam corporibus Organicis semper accommodari posse longissime abest, cum contra, fere plane corporibus Anorganicis applicari possit.

Nonnulla quoque brevius nec copiose satis exposita apparebunt. Caussa est ea. Malui sequi illa, quae jam alii de hoc argumento dixerunt, quam rem tantam, praeterea difficillimam jam, depravare traditis iis, quae ipse sentirem, judex minime audiendus, atque in arte Chemica tiro.

Quod autem attinet ad regulas traditas capite tertio et quarto in his quatenus potui Berzelii fere verba, verbis sum interpretatus, ne illas redderem intellectu difficiliores. Fortasse et quoque Berzelius argumento, ut ita dicam, correptus, nonnullis in rebus temerata quodammodo proferre, atque nimis universa statuere potuit. Ad hunc tamen tantum tam praeclarumque virum dijudicandum, nec judicem satis doctum, nec arbitrum satis aequum ipse me existimavi.

In tabulis operi suo postpositis, Berzelius ab aliorum Chemicorum sententia aliquando distat, Acidum Muriaticum consideravit, ut constitutum oxygenio, et basi quadam incognita, uti et acidum Fluoricum, quamvis alii ea composita statuant alterum ex Chlorico et Hydrogenio, ex Fluore et Hydrogenio alterum; harum igitur tabularum Formulae huic sententiae innituntur.

Tam longe autem a perfectione abest Stoechiometria, ut potius eam valde imperfectam adhuc esse sit fatendum, quod inde apparet, quod non solum omnium illorum consensu sit firmatum, qui omnem laborem et studia totius fere vitae Chemiae impenderint; sed vel eorum quoque qui minimos progressus in ea fecerint; ut igitur merito adsentiamur Berzelio, dicenti:

« *Wir müssen gleich bei unserm ersten Eintritte in das Gebiet der Naturkun-*
« *de, uns in der Ueberzeugung befestigen, dass wir nicht alles erklären können,*
« *und dass unsere Bemühungen desshalb oft fruchtlos sein werden.*"

Berzelius Lehrbuch der Chemie T. I. p. 22.

CAPUT PRIMUM,

DE STOECHIOMETRIA UNIVERSE.

Verbum *Stoechiometria* Graecae est originis. Στοιχιομετρία enim componitur substantivo Στοῖχειον elementum, quod a Στείχω, *scando* et μετρία, quod a μετρέω *metior*, eoque usi sunt Chemici (quorum princeps Richter qui hoc nomen illi Chemiae parti tribuit) quo significarent Doctrinam Rationum, (Proportionum), Chemicarum; est ea Chemiae pars quam etiam Chemiam Mathematicam dixerunt, vel justam cognitionem quo ordine, quibusque legibus et praeceptis, tot infinita corpora inter se mutuo conjungantur.

Statui quidem posset jam inde a Graecorum Romanorumque temporibus, Philosophos omnes vires intendisse, ut cuncta considerarent, quasi certo ordine certisque legibus essent subjecta; plurimum tamen eo consilio disciplinis Mathematicis studuerunt, ut externas corporum formas regulariter definirent; internas autem corporum proprietates nondum cognoscebant. Stricto quidem sensu Chemia nondum erat, certe hoc nomine digna vix esse videbatur. Licet scirent fundere et depurare nonnulla metalla, et quamvis nonnullis salibus uterentur, quamdiu valeret sententia Aristotelis, omnia constare ex igne, aere, terra et aqua, merito conficere licet veram Chemiam nondum exstitisse (1). Primum tempore Chemici Clarissimi *Stahl* et eorum qui post eum secuti sunt, initium Chemiae ponendum est, quae tunc demum ut scientia exerceri coepit, cum antea nonnullis tantum Chemicis praeparationibus uterentur, ut alia metalla in aurum vel argentum convertere conarentur. Celeberrimus vero Stahl novum producebat Systema *Phlogisticum*, appellatum. Tunc demum Chemia ita progrediebatur, ita increscebat, ut locum occuparet primarium in reliquarum artium numero. Ope Analyseos et Syntheseos Chemicae, innumera connubia detegebantur, quorum compositionem antea vix suspicati fuerant. Procul tamen aberat, ut rationes cognoscerent, quibus corpora conjungerentur. Deinde quidem calculo definire incipiebant, quot partibus sal hic aliusve componeretur; attamen hae defini-

(1) Hoc dictum forte temerum videatur mihi tamen liceat animadvertere scientiae nomen alicui parti tunc tantum posse tribui si et facta continet et si phaenomenorum naturam Critice dijudicare possimus, sive quando Theoriae innitatur Praxis.

mitiones minime veritati conveniebant. Facile tamen multis Chemiae studiosis subire debebat, duos sales neutros, quando se mutuo disjungerent, duos alios sales quoque neutros oriri; solutionem tamen hujus rei dare poterat nullus, donec anno 1774, Wenzel, Chemicus Saxonicus, in opere inscripto, *Lehre von der Verwantschaft der Körper*, ejus caussam ostendere conaretur; quod nempe, proportiones relativae inter certas quantitates Alcalium et terrarum, quae datam quantitatem unius alius-ve acidi saturarent, semper eadem ratione teneantur, qua ad alia acida. En primum gressum factum ad doctrinam proportionum Chemicarum.

Celeberrimus quoque Bergman in opere, De Diversa Phlogisti quantitate in metallis, in publicum edito Upsalii, anno 1782, ostendere conabatur, rationem Phlogisti in metallis, (Phlogiston autem hoc loco idem fere significat ac Oxygenium), interpretari quoque conabatur Phaenomenon supra dictum, duorum salium neutrorum, qui post mutuam analysin neutralitatem (ut ita dicam) retineant; attamen ejus explicatio et calculi longe aberant, ut cum iis Wenzelii compararentur.

Anno 1789. Chemicus Hibernicus *Higgens*, edidit librum inscriptum, *A comparative view of the Phlogistic and Antiphlogistic Theories*; in quo statuit, corpora composita esse ex *Atomis*, vel particulis minimis; singulis autem oxydationis gradibus adjungit particulam unicam oxygenii: e. g. Gaz oxydum Azoti statuit esse compositum, ex una particula Azoti, et duabus partibus oxygenii, Acidum Nitrosum ex tribus particulis, Acidum Nitricum ex quatuor. Hanc tamen theoriam nullis experimentis probavit, ita ut ejus opus mox oblivioni traditum sit.

Chemicus Berolinensis *Richter* fuit primus, qui definite scriberet de Chemicis proportionibus, in opere quod inscribitur, *Anfangsgründe der Staechiometrie oder Messkunst chemischer Elemente*, *Breslau* 1792; postquam in Dissertatione inaugurali *de usu Matheseos in Chymia* (1789) primas hac de re opiniones protulisset in quo opere Chemiae formam Mathematicam dare conatur. Hic quoque primum observavit si duo corpora pluribus duobus proportionibus conjungi possunt, tunc has proportiones justa quadam ratione inter se invicem contineri, ita ut una proportio alterius sit multiplicatio; estque haec una ex iis legibus, quae ut postea videbimus, primaria Stoechiometriae fundamenta constituunt. Richterus igitur verissime dici potest primum Stoechiometriae fundamentum jecisse. Illud tamen opus nondum Chemicorum animum advertebat ad doctrinam Stoechiometriae. Omnium studia attrahebantur certamine systematis Phlogistici et Antiphlogistici, quo facto; tantus campus patebat prudentiae et ingenio Chemicorum, ut doctrina proportionum aliquamdiu cedere deberet mutationibus et repertis innumeris, quae Chemiae initia tantopere firmaverunt, eique dederunt formam doctrinae maxime idoneae, quae omnibus reliquis artibus accommodaretur.

Mox tamen ubi Phlogisti aliarumque rerum vanae opiniones ad nihilum evasissent, et

et Chemia Antiphlogistica firmissima jecisset fundamenta, Cl. Berthollet in opere *Essai de Statique Chimique.* Paris 1802, doctrinam affinitatum phaenomenorumque ab iis pendentium exposuit; in quo opere, philosophi prudentiâ, fundamenta illustravit doctrinae Stoechiometricae, cum in illam converteret animum Chemicorum.

Non multo post, Celeberrimus *Proust* probavit, eodem modo, quo metallum proportionibus pluribus unâ oxygenio jungi posset, etiam eodem modo in sulphure obtinere.

Post aliquot tempus praeterlapsum, disciplina Stoechiometrica meliorem quodammodo formam accipiebat, quum Chemicus Anglicus *Dalton* in opere *New System of Chemical Philosophy* 1808, Stoechiometriam novis hypothesibus ornaret, quarum probabilitas, quam pluribus experimentis inquisita, dein firmata et ad veritatem redacta est.

Interea Clarissimi Viri *Humboldt* et *Gay-Lussac*, institutis experimentis in corpora gazformia, invenerunt, quemadmodum corpora solida et liquida, certa quadam Atomorum quantitate inter se conjungantur, ita quoque corpora gazosa certis voluminibus vel mensuris conjungi. Neque illi Cl. Chemici sunt omittendi, ut *Davy*, *Wollaston*, *Thomson*, *Dobereiner*, *Meinecke*, *Bischof*, et alii, qui Stoechiometriam inquisitionibus suis auxerunt, atque magno illi consilio non pauca attulerunt, ut nempe huic Chemiae parti, formam quamdam disciplinae darent.

Rationum Chemicarum disciplina magis magisque dein firmabatur, variis experimentis probabatur, et unicuique ejus utilitas patebat; quamquam multae superessent res, quae hac doctrina adhuc inextricabiles essent, donec Berzelius Chemicus Suecus, seculi nostri immortale decus, Celeberrimus et meritissimus Vir, eam multis experimentis ornaverit et exposuerit. Si quae adhuc sint in Chemia, eâ nondum explicata, haec certe sunt tribuenda, cognitioni quorumdam corporum admodum imperfectae, num quidem sint corpora composita, nec ne; quo fit, ut omnia connubia illa ex illis corporibus formata non accurate conveniant legibus Stoechiometriae.

Breve temporis spatium quo pars Chemiae mathematica originem duxit, etiam caussa praecipua est, cur nonnulla corpora proportionibus Chemicis nondum convenire videntur; nam tam brevi temporis spatio nulla doctrina ad perfectionem deduci potest. Et licet seculorum series praeterlabatur, semper quaedam imperfectiora supererunt, donec, ingenium humanum ad illud perfectionis pervenerit quo nihil ultra.

CAPUT SECUNDUM.

DE ATOMORUM DOCTRINA.

Jam ab antiquissimis inde temporibus, nonnulli Philosophi, ut *Leucippus*, *Democritus* et *Epicurus* statuerunt, materiem constitui particulis minutissimis, quas Atomorum nomine significabant, quorum opiniones celebravit *Lucretius* in carmine, *De natura rerum.* Nonnulli posteriore aevo quorum princeps philosophus *Kantius* statuebant, corpora in infinitum usque posse dividi; alii tamen aliquando certum esse punctum, quo particulae corporum desinerent esse divisibiles.

Huic autem rei innititur doctrina *Proportionum Chemicarum* vel *Stoechiometriae*. Hujus loci non est, recensere opiniones omnium horum philosophorum; tantummodo illud dicam, corpora si in infinitum sint divisibilia, nullas certas posse esse proportiones quibus conjungantur, vel confugere deberemus ad hypotheses minime probabiles. Omnia enim phaenomena optime possunt explicari theoria *Atomorum*, sive theoria *corpusculari* (a Germanis vocatà *Corpusculär Theorie*): et quamvis utraque theoria fundata sit *Hypothesibus*; semper praestat tamen eam assumere, quae modo maxime probabili phaenomena explicet, eaque quam luculentissime exponat. Probabilitati multo magis conveniens et congruum est, aliquando exstare punctum, quo nulla amplius divisio mechanica, si illam perficere valeremus, institui possit.

Hae particulae quae non amplius sunt dividendae vocantur *Atomi* sive *Moleculae*. Distincte enim concipimus opinionem, certum numerum talium Atomorum posse conjungi cum certa quantitate Atomorum alius corporis, Atomoque uno plus vel minus addito, statui corpus a priore plane diversum.

Hos Atomos oculo nostro non posse cerni, neque a nobis posse ponderari, sine dubio originem trahit ex sensuum nostrorum minori perfectione, et instrumentorum quibus oculos muniamus defectu, habita ratione subtilitatis talis Atomi. Facile quidem cogitare possumus, hos Atomos formam Sphaericam affectare, quoniam talis forma plurimum convenit cum figura, quam materies potissimum assumat, quin exposita sit actioni virium alienarum. Nonnulli naturalium rerum Perscrutatores, ab experimentis institutis a Cl. *Hauy*, de formis primariis Crystallorum, in eam opinionem sunt inducti, ut crederent, formam primariam Atomorum corporum crystallisabilium, eandem quoque formam affectare. Certe constare videtur crystallorum formam corporis compositi pendere a ratione, qua Atomi in ea sint conjuncti; nam Cel.

Mitscherlich reperit, corpora ex variis principiis composita, sed ex aequali Atomorum numero, qui eadem ratione sint conjuncti, eandem crystallorum formam habere (1). Pondus relativum Atomorum profecto debet esse varium si attendamus ipsa corpora pondere differre. Secundum experimenta Dulongii et Petiti, Atomi corporum simplicium eundem habere calorem specificum. Utrum autem Atomi eadem praediti sint magnitudine, de ea re multa disputari possunt in utramque partem; ita ut praestet nos abstinere ab ea re dijudicanda; donec tempore procedente, ex theoria formarum primitivarum crystallorum, sequelas firmas conficere possumus. Berzelius tamen huic opinioni favere videtur, qua statuitur, hos Atomos magnitudinis quoque esse diversae.

Restat adhuc ut inquiramus, quomodo hi Atomi se gerant, quod ad collocationem, et quando duo corpora naturae diversae conjungantur. Ex hac re multae disputationes absurdae temporibus praeterlapsis sunt ortae. Credebant, moleculas unius corporis v. c. *acidi* habere formam acuum; moleculas alius v. c. *Alcali* cujusdam esse corpuscula spongiosa et porosa; ita ut acus unius intrarent poros corpusculi illius spongiosi, et ita conjungerentur. Opinio autem philosophorum qui negant esse Atomos, materiae penetrabilitatem assumit, qua statuunt, corporum partes dissimilares eodem modo se penetrare invicem, quo in mathematicis (ut ita dicam).

Attamen sententia maxime probabilis, eaque a pluribus Physicis assumta, videtur ea, hos Atomos juxta se invicem esse positos, atque contineri vi quadam, quae inter partes similares vocatur *Cohaesio*, inter dissimilares *Affinitas Chemica*.

De corporum Divisione, habita ratione proportionis eorum compositionis.

Quum jam in praecedentibus vidimus quid sint Atomi, assumentes hanc theoriam *Atomisticam*, pergemus exponere Elementa *Stoechiometriae* huic theoriae innitentia. Omnia igitur corpora simplicia statuamus composita ex Atomis; et connubia quae haec simplicia ineunt, etiam Atomis constituuntur: hos autem Atomos variis nominibus indicare, quo melius discernantur, omnino opus est. Atomos corporum simplicium igitur simplices vocamus; connubia horum corporum simplicium, quo magis fiant composita, dividuntur in Atomos primi, secundi, tertii et quarti ordinis.

a) *Atomum primi ordinis* vocamus moleculam connubii corporum simplicium: v. c. Metalli cujusdam cum Oxygenio.

b) *Atomus secundi ordinis* est molecula, constans ex connubio Atomorum primi or-

(1) Vid. Annales de Chimie et de Physique par M. M. *Gay-Lussac* et *Arago*, Tom. XXXI. Janvier 1826. p. 6.

ordinis v. g. ex conjunctione oxydi cum acido, utriaque formatis ex duobus corporibus simplicibus.

c) *Atomus tertii ordinis* constat, ex conjunctione Atomorum secundi ordinis, v. g. duorum salium. Exemplo sit *Sulphas Aluminico-Kalicus.*

d) *Atomi quarti ordinis* oriuntur, ex conjunctis Atomis tertii ordinis. Exemplo sit Sulphas Aluminico-Kalicus crystallisatus.

Quemadmodum autem corpora, in quorum comtemplatione Chemia versatur, in duas Classes dividi possunt, in *organica* nempe, et *anorganica;* in Stoechiometriae disciplina, eodem modo dividi possunt. Hanc divisionem ob sequentes rationes facere debemus. Regulae Stoechiometricae, quamquam omnibus corporibus et connubiis accommodari posse deberent; tamen invenimus, non in omnibus illud obtinere. In pluribus corporibus organicis, hae regulae non valere possunt; et vel statuere liceret, Stoechiometriam corporibus organicis non accommodari posse, nisi exspectaremus has difficultates tempore solutum iri.

Primum igitur agemus *de Atomis corporum anorganicorum*, dein de iis *organicorum corporum*, eosque dividemus in *Atomos Anorganicos* et in *Atomos organicos.*

Corpora organica numquam pluribus, quam quatuor simplicibus corporibus constituuntur, neque fere unquam minoribus, quam tribus (1). Nempe partes contuentes corporum vegetabilium semper sunt *Carbonium*, *Hydrogenium* et *Oxygenium*, quibus in connubiis animalibus *Azotum* accedit.

Contra numerus partium constituentium in Anorganicis non tam arctus est. Inveniuntur connubia, quae pluribus simplicibus, quam quatuor constituantur: sunt quoque, quae modo duobus corporibus constent. Corpora organica igitur semper sunt connubia ternaria vel quaternaria. Anorganica connubia semper sunt *binaria;* nam quamvis plura simplicia duobus saepe contineant, conjunguntur tamen bina binis. v. c. *Sulphatem* Calicum non oriri ponimus ex connubio Sulphuris, Oxygenii et Kalii; sed ex conjunctis connubiis binariis, Acido Sulphurico et Kali. Sulphatem Aluminico-Kalicum Crystallisatum, in vita communi *Alumen* vocatum, non constitui dicunt ex conjunctis ejus partibus remotis, Sulphure, Oxygenio, Aluminio, Kalio et Hydrogenio; sed constat ex conjunctis connubiis binariis, acido Sulphurico, Alumina, Kali et Aqua; vel potius, Sulphate Aluminico et Sulphate-Kalico.

Affinitas autem inter Atomos primi ordinis est major, affinitate inter Atomos secundi,

(1) Secundum experimenta Cl. *de Saussure*, *Naphtha montana*, *Petroleum* (*Bergolie*, *Steenolie*) componeretur tantummodo, duabus simplicibus, *Hydrogenio* et *Carbonio*. (Théodore de Saussure, Bibliothèque Universelle. Vol. IV. p. 116).

di; affinitas secundi major, affinitate tertii, et sic in ceteris. Est igitur affinitas Atomorum in ratione inversa eorum compositionis.

Hoc facillime patet, si cogitemus, quo sit connubium magis compositum, eo magis etiam affinitatem debere imminui, vel eo facilius posse disrumpi, habita ratione, vis major affinitatis, qua tot partes dissimilares inter se contineri debeant. Indeque hanc sequelam facere possemus in commodum systematis juxtapositionis Atomorum; si enim penetrabilitas Chemica corporum locum haberet, praecedentem observationem non tam facile declarare possemus.

Primum videbimus quaenam locum habeant in Atomis anorganicis, dein de Organicis agemus.

CAPUT TERTIUM.

DE ATOMIS CORPORUM ANORGANICORUM.

Si cogitamus, quot innumera corpora in Regno anorganico inveniantur, quae omnia composita sunt ex corporibus simplicibus quinquaginta et uno vel ex quinquaginta duobus, si iis adjungamus Bromium nuperrime inventum a Doct. Balard, atque tot esse connubia, quae iisdem simplicibus constituantur, facile intelligimus, in horum simplicium conjunctione certas debere esse proportiones, easque certo quodam ordine debere procedere. Haec enim conveniunt quam maxime illi sapientiae, quam ubique in hoc Universo cernimus, et qua omnia tam prudenter sunt disposita.

Has proportiones principiorum constituentium connubii alicujus exsistere, nemo negabit, qui vel quodammodo Chemiae sit peritus. Sumatur v. g. sal, ut *Sulphas Kalicus*. Hic componitur 100 partibus acidi Sulphurici et fere 118 partibus Kali. Qualicumque autem modo acidum Sulphuricum cum Kali conjungatur, licet sumantur 118 partes Kali et 600 partes acidi Sulphurici, vel 200 partes Kali et 100 partes acidi Sulphurici; tamen constanter accipiemus connubium acidi Sulphurici et Kali ratione supra memorata, et residuum Acidi vel Kali in liquore mechanica mixtione remanebit.

Itaque videmus in natura, corpora omnia certis quibusdam legibus esse subjecta; etiam has proportiones, secundum quas corpora inter se conjungantur, quoque legibus debere esse subjectas. Quamvis autem hae leges sola experientia inniti debeant; tamen in doctrina proportionum Chemicarum, non semper experientiae accommodari,

ri, eaque probari possunt. Attamen persaepe utendum est conjecturis, quarum probabilitas, idem valere debet, ac veritas; donec experientia nos docuerit, eas veritati omnino contrarias esse.

Illi autem qui arti Chemicae operam dederunt, in multas rationes inquisiverunt, quibus ad veram proportionum Chemicarum notitiam pervenirent. Luculentissima tamen et maxime probabilis est ratio Berzelii, ex sententia plurimorum Chemicorum celeberrimorum: Qui leges proportionum Chemiearum ita exposuit, ut cuivis facile patere debeant. Berzelium itaque sequemur, et transibimus ad regulas et leges, secundum quas Atomi corporum dissimilarium inter se conjungantur. Primum igitur loquemur,

De Atomis primi ordinis.

Atomi hujus ordinis componuntur ex conjunctis corporibus simplicibus. Connubia Anorganica hujus ordinis semper sunt connubia *binaria*. Contra, connubia organica hujus ordinis semper sunt ternaria vel quaternaria, numquam binaria. Talia autem connubia binaria Anorganica formantur certa quadam proportione. Pro unitate sumatur unum Simplicium constituentium, et statuatur, unicum Atomum unius Elementi conjungi uni, duobus, tribus vel pluribus Atomis alius Elementi: hoc plerumque locum habet. Quantus possit esse ille numerus Atomorum cujusdam corporis simplicis, qui conjungitur cum Atomo alius corporis simplicis, non cognitum est. Crederemus, inquit Berzelius, hunc numerum non posse excedere numerum duodecim Atomorum; quoniam non plures, quam duodecim sphaerae globum ejusdem magnitudinis, in medio jacentem, possunt contingere. Haec tamen opinio contraria est experientiae; nam corpora, ex duobus simplicibus composita, inveniuntur, quorum numerus Atomorum alterius partis constituentis, longe superat numerum Atomorum duodecim. v. g. Percarburetum ferri, *Graphites* in Mineralogicis dictum, et sic etiam in aliis Carburetis.

Non omnibus connubiis haec lex accommodari potest; unum Atomum partis constituentis conjungi uni, duobus, tribus vel pluribus Atomis: sunt connubia, sed non magno numero, quorum partium componentium ratio est uti 2 : 3, id est, duos Atomos unius corporis constituentis jungi tribus Atomis alius; et diversa connubia inter eos hoc modo formari. Hoc semper fit, si duo corpora maximam habeant affinitatem inter se; ita ut haec connubia teneantur inter se uti 1 : $1\frac{1}{2}$. Si igitur suboxydum vel aliud connubium componitur uno Atomo corporis unius, et uno alterius, sequens connubium debet constare ex duobus Atomis unius, et tribus Atomis alterius partis constituentis. Sed uti jam dixi, haec regulae communi excepta paucissima tantum sunt, et quamvis conati sint, facere hypotheses secundum quas haec connubia regulae communi subji-

cerentur; tamen simplicissimum tenere praestat, nempe eorum proportionem esse uti 2 : 3.

In quibusdam locum habet, v. c. in corpore quodam minerali, Atomos hujus sese habere = 3 : 4, id est, tres Atomos baseos jungi quatuor Atomis alius partis constituentis; sed haec exceptio rarius occurrit. Sequentes igitur regulas pro Atomis hic certas assumimus:

1.) Atomum unius corporis simplicis jungi uni, duobus, tribus, quatuor, pluribus Atomis alius corporis constituentis.

2.) In quibusdam connubiis sequentem proportionem observari, duos Atomos Elementi cujusdam, jungi tribus alterius.

3.) In paucissimiis connubiis observari, 3 Atomos unius, jungi 4 Atomis alterius.

De Atomis secundi ordinis.

Hi, uti jam supra est memoratum componuntur, ex Atomis conflatis primi ordinis, vel aliis verbis, ex duobus connubiis binariis conjunctis; v. g. Acidum Sulphuricum et Kali sunt Atomi primi ordinis; hi autem, si mutuo conjungantur, fit Atomus secundi ordinis. Pro his Atomis Berzelius observavit leges, quibus arctius etiam teneantur, quam locum habet in Atomis primi ordinis. Observavit nempe in connubiis duorum corporum oxydorum, Oxygenium unius Oxydi, semper esse multiplum sine fractionibus, Oxygenii alius corporis; vel aliis verbis ut utamur, numerum Atomorum unius Oxydi perfecte dividi posse, numero Atomorum alterius Oxydi; ita ut nulli numeri fracti supersint.

Hoc quoque obtinet in connubio duorum Sulphuretorum: tunc quoque sulphur unius Sulphureti, est multiplum sine fractionibus alterius Sulphureti. Hinc Berzelius confecit eam regulam: duos Atomos primi ordinis, qui idem habent Elementum Electro-negativum, si copulantur, numerum Atomorum elementi Electro-negativi unius, esse multiplum sine fractionibus numeri Atomorum elementi Electro-negativi alius. Hoc exemplo aliquo illustretur: Acidum sulphuricum in Sulphate aliquo, continet tres Atomos Oxygenii, et continet quoque triplum Oxygenii baseos oxydi, quocum conjunctum est. Acidum sulphurosum et Acidum carbonicum continent duos Atomos Oxygenii, et quoque duplum quantitatis Oxygenii Baseos in connubio, quod formant cum Oxydo aliquo.

Attamen nonnulla acida excipiuntur, in quibus acidum imperfectum ad acidum perfectum tenetur, ea ratione, uti 3 : 5. Haec acida sunt, *Phosphoricum*, *Arsenicicum* et *Nitricum*.

Pro connubiis quae haec acida ineant, tamen quoque regulae certae inveniuntur, nempe numerum Atomorum Oxygenii in Oxydo, unam vel plures partes quintas, aliquan-

quando decimas, numeri Atomorum Oxygenii in acido perfecto, et unam vel plures partes tertias Atomorum Oxygenii, in acido imperfecto, efficere.

Singulare tamen est si assumimus, etiam posse esse connubium incognitum, in quo basis horum acidorum continet partem quintam quantitatis illius Oxygenii, qua opus est, ut acidum perfectum formetur, haec acida iisdem legibus esse subjecta.

Modo locuti sumus de oxydis Electro-Positivis et Electro-Negativis, forte haud ab re erit, hoc loco explicare, quid his denominationibus intelligamus. Omnia corpora, considerata secundum Electricitatem, dividuntur in Electro-Positiva et Electro-Negativa; quamquam multis in casibus corpora quae pertinent ad seriem Electro-Negativorum, locum Electro-Positivorum possunt implere, et ratione quoque inversa. Fluidum Electricum autem consideratur ut compositum, ex duobus fluidis, quae vocantur fluidum *Positivum* et fluidum *Negativum*, vel Vitrosum et Resinosum. Hae Electricitates *Resinosa* et *Vitrosa* semper magnopere tendunt, se invicem copulare; contra si duo corpora, ambo Electricitate eadem, *Resinosa* vel *Vitrosa* sint donata, se mutuo repellant.

Ut autem redeamus ad explicanda ea, quae intelligantur oxydis Electro-Positivis et Electro-Negativis, haec mihi animadvertenda sunt; nempe, si connubium aliquod Chemicum apparatu Galvanico disjungitur, tunc unam partem constituentem, in qua fluidum Positivum est aggregatum, se conferre ad Polum negativum, et aliam in qua fluidum negativum est aggregatum, se conferre ad Polum positivum. Haec autem corpora, quae semper tendunt ad Polum negativum, vocantur corpora Electro-Positiva; quae vero ad positivum Polum se conferunt, vocantur Electro-Negativa. Ad priorem casum pertinent inter alia omnia oxyda, ad alterum omnia acida; sed aliquando quoque, si Oxyda quaedam debiliora sint, Oxyda fortiora erga illa quoque locum implere possunt corporum Electro-Negativorum, id est acidorum. Plura autem dicere hoc loco de actione fluidi Electrici in connubia Chemica, ad nostrum institutum nunc non pertinet, quapropter ad sequentem ordinem transeamus.

De Atomis tertii ordinis.

Huc usque pauca cognita sunt connubia, quae pertineant ad Atomos tertii ordinis. In his tamen valere possunt eae regulae:

1. Si in connubio aliquo duorum Atomorum secundi ordinis, pars constituens Electro-Negativa est eadem, (ut in duobus salibus formatis ex eodem acido, sed basi salifiabili diversa,) tunc numerus Atomorum Oxygenii partis constituentis Electro-Positivae, vel aliis verbis Baseos salifiabilis, est multiplum sine fractionibus numeri Atomorum Oxygenii alius partis constituentis Electro-Positivae; atque adeo acidum unius salis est multiplum sine fractionibus acidi alterius salis. Exemplo sit *Sulphas*

Alu-

Aluminico-Kalicus. In hoc Alumina continet Oxygenii quantitatem triplo majorem, quam Kali; inde sequitur quantitatem acidi Sulphurici in sale Aluminico esse triplum illius, quae in sale Kalico est. In Tartrate Natrico-Kalico, utrumque alcali habet aequalem quantitatem Oxygenii; itaque utrumque conjunctum est cum aequali numero Atomorum Acidi Tartarici.

2. Etiam connubia sunt duorum salium, qui ex eodem basi, sed ex acidis diversis compositi sunt. In his autem numerus Atomorum unius salis, est multiplum sine fractionibus numeri Atomorum alterius, vel aliis verbis, numerus Atomorum Oxygenii acidi et oxydi conjunctorum in uno sale, est multiplum sine fractionibus numeri Atomorum Oxygenii alius baseos et acidi conjunctorum.

Haec connubia unice fere locum habent in quibusdam fossilibus, v. g. in *Datholithide*, connubio nempe Boratis et Silicatis Calcici; et in connubio, Fluato-Silicate Aluminico, in quo quantitas Oxygenii Silicae et Aluminae conjunctorum dimidio major est, Oxygenio Aluminae et Acidi fluorici. Silica quamvis oxydum sit, hoc loco acidi munere fungitur, quemadmodum illud aliquando et in aliis oxydis locum habet.

De Atomis quarti ordinis.

Hi paucissimi sunt numero, et uti jam supra diximus, hoc connubium admodum laxum est; ita ut facillime destruatur. Invenerunt tamen semper fieri, Oxygenium unius oxydi, esse submultiplum sine fractionibus, Oxygenii singulorum reliquorum oxydorum; ita ut, si numerum Atomorum Oxygenii unius oxydi dividimus singulis numeris Atomorum reliquorum oxydorum, nihil supersit.

CAPUT QUARTUM,

DE ATOMIS CORPORUM ORGANICORUM.

Omnia corpora organica sunt, uti jam diximus, connubia ternaria vel quaternaria; et haec connubia semper ex iisdem tribus vel quatuor simplicibus formantur: sunt quoque tanta numero, et hic continuo magis magisque increscit; ita ut Chemiae studioso difficillimum fiat, proprietates omnium harum materierum vegetabilium vel animalium cognoscere.

Omnia haec connubia manifesto debent differre, ratione principiorum constituentium;

tium; attamen haec differentia est tamen parva, ut quaedam corpora, habita ratione minimae hujus differentiae, ut eadem considerari possent, nisi proprietatibus Physicis ac Chemicis differrent.

Haec corpora organica dividere in Atomos primi, secundi, tertii et quarti ordinis non possumus; nam omnia connubia organica sunt Atomi primi ordinis, ex Atomis simplicibus constantes, raro invenimus atomos secundi ordinis: connubia Acidorum vegetabium et Alcaloideorum, v. c. Acetas Morphinicus, Quininicus, Strychninicus apte huic adnumerari possunt; attamen pro iis nondum regulas invenerunt. Neque in connubiis organicis simplex constituens ut unitatem assumere possumus, certe huc usque frustra illud sunt conati.

Ad haec omnia si animadvertamus, facile intelligamus quanto major sit difficultas inveniendi regulas pro his corporibus, quam in Anorganicis connubiis. Invenit tamen Berzelius certas quasdam regulas et observationes, pro proportionibus Chemicis corporum organicorum. Quaedam corpora anorganica, ut Sulphur, Kali, Soda, Phosphorus, Ferrum cetera, in quibusdam corporibus organicis adsunt; sed tam parva quantitate, ut ad haec in iis non animadvertendum sit, cum proportiones Chemicas horum corporum organicorum spectamus.

His igitur observatis, nunc transire possumus ad divisionem horum Atomorum in duas classes.

In prima sunt ea corpora, quae constant numero Atomorum minimo, et quae si unum pluresve Atomos simplicium constituentium praesentes vel absentes cogitamus, alia fiunt corpora aliis proprietatibus praedita. Talia sunt acida vegetabilia. Uno Atomo Oxygenii distinguimus acidum Citricum ab acido Succinico; acidum Aceticum ab acido Succinico differt duobus Atomis Carbonii; et acidum Aceticum ab acido Gallico differt duobus Atomis Hydrogenii.

In secunda sunt ea corpora, quae composita sunt numero maximo Atomorum simplicium, et in quibus, additis vel ablatis Atomis quibusdam, non magnum discrimen oritur, v. c. sunt multa genera Sacchari et Oleorum, in quibus ratio principiorum constituentium non est eadem; attamen omnia possumus considerare ut Saccharum et Oleum. Etiam Gummi a Saccharo paucissimum differt, ratione partium constituentium: si igitur tali modo consideraremus haec corpora, facile in illud induceremur, ut illa eadem haberemus.

Pro Atomis hujus classis regulae difficillime sunt inveniendae, quia continent magnum numerum Atomorum (1). Ob eandem rationem horum saturandi capacitas est mi-

(1) Sic Saccharum certe continet 43 Atomos simplices; contra acidum Tartaricum modo 14 Atomos, et Acidum Formicicum 7 tantummodo Atomos continet.

minor, illa corporum organicorum praecedentis classis.

Quando Atomi organici primi ordinis conjungantur cum Atomis anorganicis primi ordinis, illud fit secundum easdem leges, secundum quas Atomi Anorganici primi ordinis inter se junguntur; quod significat, quantitatem Oxygenii in Atomis organicis esse multiplum sine fractionibus quantitatis Oxygenii in Atomis anorganicis; e. g. Acidum Aceticum in Acetate ferrico, continet tres Atomos oxygenii; oxydum ferricum quocum conjungitur quoque continet tres Atomos Oxygenii; igitur in hoc connubio continetur quantitas acidi Acetici triplo major numero Atomorum Oxygenii in oxydo anorganico contento.

Nonnulli Chemici conati quidem sunt, facilius constituere rationes Atomorum compositorum organicorum vegetabilium, statuentes, connubium organicum componi ex connubiis binariis, uti corpora anorganica. Nempe adjungunt partem Hydrogenii Oxygenio, eadem ratione qua aqua; et aliam partem Hydrogenii Carbonio, in ratione, qua Hydrogenium percarbonatum, ab aliis percarburetum hydrogenii dictum; ita ut corpus organicum non considerent formatum et Hydrogenio, Carbonio et Oxygenio; sed ex connubiis binariis Aqua et percarbureto Hydrogenii.

Ita Alcoholem considerant, ut compositum ex uno volumine Hydrogenii percarbonati et uno volumine vaporis aquaei: aetherem autem, uno volumine vaporis aquae et duobus voluminibus Hydrogenii percarbonati: Saccharum, uno volumine Carbonii forma gazosa. Attamen illa theoria, quamvis ingeniosissima non omnibus corporibus organicis; sed paucis tantummodo accommodari potest. Igitur videmus, magnopere abesse, ut corpora organica tam simplicissimo modo, uti anorganica corpora in classes redigi possint, quod adtinet ad compositionis rationem; et magnam difficultatem superesse, quum nondum compositionem omnium corporum, secundum regulas Stoechiometriae cognoscimus.

CAPUT QUINTUM.

THEORIA VOLUMINUM (*Volumen Theorie*).

Haec theoria primum a Cll. Chemicis Gay-Lussac et Humboldt in lucem edita, et experimentis probata, solummodo refertur ad ea corpora, quibus et forma gazosa, vel eorum, quae in illum statum duci possunt.

Ho-

Horum corporum proportiones definiuntur secundum volumina; ita ut, si aliter dicendum foret, tot Atomi hujus corporis junguntur tot Atomis illius; nunc dicamus; tot volumina se jungunt tot voluminibus. Volumen autem corporis gazosi est quantitas definita corporis gazosi, certo spatio inclusa, quod spatium certis quibusdam mensuris definire solemus, v. c. pede vel pollice cubico.

Proprie quidem haec theoria ab Atomorum doctrina non diversa est; nam si volumen spectamus ut Atomum, ad idem redit, quod ad proportionem. Corpus gazosum enim debet considerari, ut compositum ex Atomis solidis, qui caussa quadam tam late a se invicem sint dispositi; ut totum corpus visu non percipi queat. Caloricum vulgo habetur causa hujus rei, nempe caloricum latens; eo magis hanc sententiam assumunt, quoniam major affluxus calorici, corpus gazosum magis magisque extendit; igitur in omnibus corporibus statuere possumus existere duas vires, vim attractionis et vim repulsivam. In corpore solido autem vis attractionis praevalet, et in corpore gazoso vis repulsiva; in liquido autem videntur hae vires aequali vi agere. Aqua quidem videtur facere objectionem, contra convenientiam hanc theoriae corpuscularis cum theoria voluminum; quia pondere constat, una parte Hydrogenii et una parte Oxygenii; volumine tamen, duabus mensuris Hydrogenii et una mensura Oxygenii: attamen si aquam consideramus ut constitutam, uno Atomo Oxygenii et duobus Hydrogenii, haec objectio disparet et hoc facile supponere possumus.

Facile patet, leges pro connubiis corporum gazformium, habita ratione voluminum, esse easdem, quas habemus in Theoria Atomorum. Volumen aliquod datum corporis cujusdam gazosi jungitur uni, duobus, tribus vel pluribus voluminibus alius: connubia Azoti in hac re quidem exceptionem faciunt, ita quidem ut in iis numeri fracti occurrant. Si autem assumamus et demonstretur, Azotum esse corpus compositum et dimidium ejus voluminis continere Oxygenium, tunc haec exceptio non amplius locum habet.

Singularem autem observamus proprietatem in conjunctione corporum gazosorum, voluminis nempe decrementum. v. g. Si duo volumina corporis cujusdam gazosi adjungamus volumini unico alius, quod aliquam affinitatem pro illo corpore habet, inveniemus post conjunctionem, imminuta volumina remansura; sed si aequalia volumina corporum gazosorum conjungimus, nullum decrementum voluminis locum habere videtur. Causa quare hoc voluminis decrementum locum habet verosimiliter nititur eo, quod nempe Atomi unius elementi vim repulsivam Atomorum alius quodammodo deleant. Non tantum hoc voluminis decrementum locum habet in corporibus gazosis; sed saepius etiam luculenter illud observamus in duobus liquidis, vel in solutione corporis solidi in liquido. Ad priorem casum pertinet conjunctio Acidi Sulphurici cum aqua, ad alterum solutio salis cujusdam, v. c. Muriatis Natrici in aqua.

 Ad-

Adferamus etiam quasdam observationes de corporibus gazosis, habita ratione voluminis: nempe numerum Atomorum compositorum in connubio gazoso, ex duobus Simplicibus constante, et in quorum conjunetione nullum decrementum voluminis locum habuit, manifesto debere esse dimidio minorem numero Atomorum simplicium ante conjunctionem.

Distantiam inter Atomos corporum gazosorum compositorum, manifesto majorem esse debere, illa gazosorum corporum simplicium. Immo quidem Berzelius dicit, suspicandum esse vim repulsivam eadem ratione debere augeri, qua magnitudo augeatur Atomorum compositorum.

Longe abest ut Theoria voluminum omnibus corporibus accommodari possit, certe fere nulli connubio organico; quia haec numquam forma gazosa exsistunt, et numquam in hunc statum duci possunt. Ob hanc caussam Theoriam voluminum tantummodo accommodare possumus connubiis corporum Anorganicorum gazformium, id est Atomis primi ordinis.

CAPUT SEXTUM.

DE METHODO, NUMERUM RELATIVUM ATOMORUM IN CONNUBIO ALIQUO INVENIENDI.

In praecedentibus jam traditis regulis Stoechiometriae, et expositis methodis simplicibus, secundum quas corpora conjungantur, nunc sequuntur rationes quibus calculi facillimi ope, accurate inveniatur numerus relativus Atomorum connubii Chemici, et pondus relativum Atomorum. Primo loco dicamus de numero relativo Atomorum. In hac quoque re confugiendum est ad hypotheses, quae tantum probabilitatis gradum possident, ut probabiliores conjicere opiniones vix possemus. Primum statuebant, in corporum conjunctione singulos Atomos conjungi singulis Atomis; sed invenimus multa oxyda, quae manifesto plures duobus Atomis continere debeant; etiam in salibus videmus, acidum debere continere plures Atomos quam Oxydum.

Omnia corpora, quae magnam affinitatem inter se non habent, veluti partes constituentes quorumdam protoxydorum, v. g. protoxydi Auri, Argenti, multorum corporum gazosorum, statuere possumus esse composita ex duobus Atomis. Deutoxyda,

vel

vel illa Oxyda, quibus major quantitas Oxygenii est quam protoxydo, possumus statuere, continere in singulo Atomo baseos, duos Atomos Oxygenii. Tritoxyda id est quibus plus Oxygenii est quam Deutoxydis, debemus considerare ut continentia in singulo baseos Atomo, tres Oxygenii Atomos. Jam haec Oxyda tertii ordinis si jungantur protoxydis, Acidi munere fungi possunt et connubia salina quodammodo formare. v. c. Silica cum Kali facit connubium, quod vitrum vocamus; pertinent huc quoque quaedam Oxyda metallica, Manganii, Antimonii, et sic porro.

Acida considerare possumus, ut continentia ad minimum, tres Atomos Oxygenii in uno Atomo baseos.

Sunt quaedam regulae quibus certius definire possumus numerum relativum Atomorum connubii alicujus. Prima deducta est ex comparatione graduum oxydationis corporum. Secunda ex convenientia graduum Sulphuretorum cum gradibus oxydationis, et Tertia est quasi sequela proportionis Oxygenii Oxydorum Electro-Negativorum, cum ea Oxydorum Electro-Positivorum in connubio Chemico. Hae regulae sunt sequentes.

1.) Inquiratur. in quot proportiones Basis cum Oxygenio jungi possit; comparentur inter se, et reducantur ad numerum Atomorum quantum fieri possit simplicissimum v. c. Antimonium habet tria oxyda, quae inter se hac ratione sese habent = 3, 4, 5; nam protoxydum Antimonii componitur ex 100 partibus metalli, et 18, 6 partibus Oxygenii. Deutoxydum ex 100 metalli, et 24,8 Oxygenii partibus: Tritoxydum ex 100 metalli, et 30,993 Oxygenii partibus.

Si nunc hos numeros, nempe 118,6. 124,8. 130,993 reducere velimus ad numeros simpliciores, eos dividamus per numerum 106, et habebimus fere 3, 4, 5; nam

118, 124, 130, = 3 , 4 , 5.

Exinde conficere possumus in his oxydis, unum Atomum baseos continere tres, quatuor, quinque Atomos Oxygenii. Hoc modo semper debemus agere in numero relativo Atomorum inveniendo.

2.) Comparentur connubia Sulphuris alicujus corporis cum gradibus oxydationis; v. g. Arsenicum cum Oxygenio jungitur in ratione unius Atomi baseos cum tribus et quinque Atomis Oxygenii; Sulphur autem cum Arsenico jungitur duabus proportionibus, in prima unus Arsenici jungitur duobus Atomis Sulphuris; in altera unus Atomus Arsenici jungitur tribus Atomis Sulphuris: Sulphur autem in Sulphuretis in eadem ratione est uti Oxygenium in oxydis. Exinde conficere possumus, gradum oxydationis Arsenici minorem etiam debere existere, in quo Oxygenium sese habet cum Arsenico = 1 : 2, et igitur oxydationis gradus Arsenici esse = 2, 3, 5.

3. Quando Oxyda Electro-Negativa conjunguntur Electro-Positivis, tunc quantitas Oxy-

Oxygenii unius est multiplum sine fractionibus Oxygenii alterius. v. g. Acidum Sulphuricum continet tres Atomos Oxygenii et quoque triplicem quantitatem Oxygenii baseos Oxydi, quocum conjungitur et salem neutrum format. Acidum Sulphurosum et Carbonicum continent duos Atomos Oxygenii, et quoque duplicem quantitatem Oxygenii baseos in connubio. Hac enim regula, quadam securitate veram rationem Atomorum statuere possumus. Acidum aceticum in sale acetico neutro continet quantitatem Oxygenii triplicem Oxygenii baseos; ita ut statuere liceat, Acidum aceticum tres Atomos Oxygenii continere.

Si denique basis quaedam habeat duos gradus Oxydationis, quae se habent ea ratione, ut in prima tres, et in secunda quinque Atomi Oxygenii contineantur, quoque conficere possumus, haec Oxyda in duobus Atomis baseos, continere tres et quinque Atomos Oxygenii; et ita illud ex regula communi exciperetur. Non multa tamen Oxyda in hoc casu sunt, Acida Azoti iis annumerantur (1), quum autem sit probatum Azotum, huc usque habitum corpus simplex, esse Oxydum, compositio Acidorum memoratorum esset in eadem ratione, qua compositio aliorum.

Definito igitur hunc in modum numero Atomorum relativo in connubio, Berzelius et alii, quo faciliorem redderent usum Stoechiometriae, illum tabulis expressum ediderunt, ex quibus videre licet, quot Atomi connubio quodam contineantur; quas tabulas ut intelligamus, prius communicanda sunt signa quibus utantur, ut singula connubia significent.

Semper igitur in iis signis utendum est lingua Latina, ut omnibus Chemicis intelligantur. *Metallum*, vel aliud corpus simplex, Berzelius significat litera initiali: B. *Boron* vel *Borium*. C. *Carbonium*. K. *Kalium*. L. *Lithium*. Si duo corpora ab eadem litera incipiant, aliam addit. A u. *Aurum*. A g. *Argentum*. A s. *Arsenicum*. S. *Sulphur*. S i. *Silicium*.

Ut significet quantitatem Atomorum Oxygenii connubii cujusdam, literae priori baseos imponit tot puncta, quot Atomi Oxygenii ei juncta sint. $\dot{B}a$. *Oxydum Baryticum*. $\dddot{S}$. *Acidum Sulphuricum*. $\ddot{S}$. *Acidum Sulphurosum*. $\dot{C}$. *Oxydum Carbonicum*. $\ddot{C}$. *Acidum Carbonicum*.

Corpora magis composita ita significantur. *Sulphas Cupricus* his signis indicatur $\ddot{C}u\,\dddot{S}^2$. Hoc significat, duos Atomos Oxygenii Cupro esse conjunctos, Sulphur tribus Oxygenii Atomis, et per numerum 2 (quem in Arithmetica vocamus *Exponent*) indica-

(1) Repertum novissimum in Anglia Ammoniam nasci, si certo quodam caloris gradu cum potassa committatur flaxns Hydrogenii, satis est admirandum; nam phaenomenon locum habebat, adhibita quidem potassa depuratissima. Si hoc verum est et novis experimentis aliorum Chemicorum probatur, conficere possumus Azotum in quodam statu, fortasse ut Oxydum, cum Potassa intime esse esse conjunctum.

catur unum Atomum Oxydi cuprici, conjunctum esse duobus Atomis Acidi Sulphurici.

Signum $\dot{K}\,\ddot{B}^2$ indicat *Boratem Kalicum* et $\ddot{A}u\,\ddot{C}^3$ *Carbonatum auricum* et sic porro.

Atomos tertii ordinis indicamus hoc modo; exemplo sit. *Sulphas Aluminico-Kalicus* $\dot{K}\dddot{S}^2 + 2\,\ddot{A}l\,\dddot{S}^3$. Numerus 2 (in Arithmetica *Coëfficient* vocatus), indicat Sulphatis Aluminici duos Atomos, uni Atomo Sulphatis Kalici esse conjunctos.

Ut significetur Atomus quarti ordinis ita procedimus, ex. gr. in *Sulphate Aluminico-Kalico crystallisato* signis indicando, ita agendum est $\dot{K}\dddot{S}^2 + 2\,\ddot{A}l\,\dddot{S}^3 + 48\,H^2O$, vel pro posteriore signo $+\ 48\ Aq$ ponere possumus.

Ut corpora organica significet, Berzelius lineolam imponit primae literae connubii; v. g. *Acidum Aceticum* hoc modo significat. $H^6\,C^4\,O^3 = \bar{A}$. *Acidum Citricum* $H^4\,C^4\,O^4 = \bar{C}$. *Acidum Formicicum* hoc modo: $H^2.\ C^2.\ O^3. = \bar{F}$. In iis connubiis, in quibus duo Atomi corporis cujusdam simplicis junguntur uni Atomo Oxygenii, Berzelius utitur litera O, pro puncto; v. g. *Acidum Nitricum*, $N\,O^6$, literam N pro Nitrogenio vel Azoto sumens; et quum in connubio Aqua pars constituens est, hoc signo Aq. utitur.

Sunt quidem Chemici qui alia signa proposuerunt; sed haec signa quae modo explicavimus, et quibus Berzelius atque multi celeberrimi Chemici utuntur, perspicuo modo, aliquod connubium significare possunt; et etiam faciliora signa haec intellectu sunt aliis magis complicatis ex. gr. iis ex opere de Stoechiometria edito a Chemico *Meinecke*.

Si igitur quodammodo his signis assueverimus, facile patebit, ea magnam facilitatem praebere in significandis proportionibus Chemicis. Hae tabulae autem non eam solam habent utilitatem, ut ex iis videre possimus, quanam proportione in connubio aliquo, unius corporis constituentis Atomi ad alterum teneantur; sed etiam ut ex iis pateat, quanam proportione corpora jungantur quod ad pondus. Quamobrem nunc transeamus ad alteram hujus Capitis partem, quae agit.

De pondere relativo Atomorum.

Hoc pondus certis quibusdam numeris indicatur, quos etiam vocamus numeros proportionales, *Nombres Proportionels*, et horum ope, Stoechiometria immensam utilitatem Chemiae praebet; quoniam compositionem connubii quod ad pondus, satis accurate cognoscere possumus, solas tabulas memoratas inspicientes. Conjunctis duobus numeris proportionalibus corporum simplicium vel compositorum, habebimus numeros proportionales illius connubii; vel aliis verbis, pondus re-

la-

lativum unius Atomi corporis compositi; v. g. Numeri proportionales, vel potius pondus unius Atomi aquae indicatur numeris 112,4354. Hunc numerum habebimus, si conjungimus pondus relativum unius Atomi Oxygenii cum pondere relativo duorum Atomorum Hydrogenii; quia aqua componitur ex uno Atomo Oxygenii et duobus Atomis Hydrogenii, ita:

Atomus Oxygenii	=	100
Duo Atomi Hydrogenii	=	12,4354
Pondus relativum Atomi Aquae		112,4354.

Sic quoque pondus relativum Atomi Sulphatis Kalici inveniemus, si pondus unius Atomi Potassae jungitur duobus Atomis Acidi Sulphurici; nam hic sal formatus est ex uno Atomo Potassae et duobus Atomis Acidi Sulphurici, ita:

Atomus Potassae	=	1179,83
Duo Atomi Acidi Sulphurici	=	1002,32
Pondus relativum Atomi Salis		2182,15

Hoc Pondus autem relativum Atomorum simplicium corporum, facillime inveniri potest, uti vidimus supra; ea compositorum invenimus, conjunctis ponderibus relativis duorum corporum, si attendamus tantum ad numerum Atomorum in connubio.

Pro unitate assumatur Oxygenium, quia hoc in plerisque connubiis obvium est, et quia numeri ponderum Atomorum corporum cum eo comparati, simpliores sunt quam si aliud corpus pro unitate assumamus. Pondus autem Atomi Oxygenii ponatur = 100, et regulis supra memoratis, sequenti modo procedatur: (Alii Chemici ponunt pondus Atomi Oxygenii = 10; sed hoc ad idem redit).

Ut igitur calculo definiatur, pondus Atomi argenti, modo adhibeatur regula trium. 100 Partes Argenti ut oxydentur, junguntur partibus Oxygenii 7,3986. Hoc Oxydum possumus statuere uti in tabulis indicatur, componi ex uno Atomo Argenti et duobus Atomis Oxygenii; dein ita pergatur

Oxygenium.	Pondus. rel. Oxygenii.	Argentum.	Pondus rel. Argenti.
$\frac{7,3986}{2} = 3,6993$:	100 =	100 :	2703,21.

Quia duo Atomi Oxygenii in hoc connubio sunt = 7,3986, inde sequitur unum Atomum Oxygenii esse = 3,6993. Quum autem pondus relativum unius Atomi Oxygenii sit = 100, modo multiplicemus 100 partes Argenti cum hoc pondere relativo et dividamus per numerum 3,6993, tum habebimus numerum 2703,21, pondus relativum unius Atomi Argenti.

Aliud exemplum:

Ut inveniatur pondus Hydrogenii, sequenti modo agendum est. Secundum experimenta Berzelii est Dulongii, 100 partes Oxygenii formant cum partibus 12,435 Hydro-

drogenii, partes 112,435 aquae. In aqua unus Atomus Oxygenii conjungitur cum duobus Atomis Hydrogenii; inde oritur sequens comparatio:

Oxygenii.	Pond. Rel. At. 1. Oxyg.	Hydrogenii	Pondus rel. 1. Atomi Hydrogen.
100 :	100 =	6,2175 :	6,2175.

Chemicus Cl. *Meinecke* (1) etiam hoc observavit, pondera relativa corporum fere semper posse dividi pondere relativo Hydrogenii, ut nihil supersit; atque hanc observationem tradit ut regulam, qua videre possumus, utrum pondera relativa corporum recte calculo sint definita; sed quia pondus relativum Hydrogenii tam parvum sit, nempe 6,2177, hoc pondus relativum facile potest dividere pondera relativa aliorum corporum; ita ut nullam certam regulam exinde conficere possimus.

Multum tamen abest, ut pondus relativum Atomorum semper accuratum sit, dependet enim solummodo a numero Atomorum, quem in aliquo connubio adesse statuimus; ita ut verisimile sit, in his tabulis tempore procedente, nonnulla minus accurata repertum iri. Quamdiu autem non patuerit rem aliquam esse veritati contrariam, vel minus probabilem, praestare videtur eam assumere.

In Chemia practice tractanda igitur, Stoechiometriae ope carere vix possumus. Quonam enim modo sciamus, in corpore aliquo componendo, quantitatem partium constituentium quibus haec compositio fiat; vel si Analysin connubii alicujus peragere velimus, quantitatem corporis disjungentis, quo opus est ut analysis fiat. Nonnulla hujus rei exempla adferamus.

1. Si Oxydum aliquod restituere velimus in statum metallicum v. c. Oxydum Zincicum, videmus ex tabulis illud constitui duobus Atomis Oxygenii et uno Zinci. Haec compositio ut disjungatur, opus est Carbonio et calore intenso, ut Carbonium Zinco Oxygenium auferens, in Oxydum vel Acidum Carbonicum convertatur. Pondus autem relativum Atomi Zinci est = 806,45. Pondus relativum duorum Atomorum Oxygenii = 200; Pondus relativum Carbonii = 75,33; et unus Atomus Carbonii jungitur uni Atomo Oxygenii ut fiat Oxydum Carbonicum. Igitur ut partes 1006,45 (Pondus relativum Atomi Oxydi Zincici) disjungantur, opus est 150,66 partibus, (Pondus relativum duorum Atomorum Carbonii) si nempe statuimus Carbonium plane in Oxydum converti.

2. Exemplum connubii magis compositi:

Si inquirere velimus in quantitatem acidi Nitrici, contentam sale aliquo Nitrico neutro, cujus basis est incognita, sumatur Acidum v. c. Acidum Sulphuricum; si tunc ponamus formari salem Sulphuricum neutrum, quaeratur differentia ponderis horum salium.

Ponamus salem Sulphuricum 26, 55 partibus esse minus ponderosum sale Nitrico; pon-

(1) In opere quod inscribitur *Chemische Messkunst*. II Theil. pag. 19, 20, 21.

pondus autem baseos manet idem; igitur differentia inter pondera relativa Atomorum Acidi Sulphurici et Acidi Nitrici, erit ad pondus Atomi Acidi Nitrici, uti differentia ponderis duorum salium ad pondus quaesitum, hoc modo:

$$176{,}10 : 677{,}26 = 26{,}55 : 102{,}07.$$

3. *Acetatem Kalicum* adipisci volunt Analysi duplici, Sulphatis Kalici et Acetatis Plumbici, atque ut illud fiat, adhiberi volunt 25 partes Sulphatis Kalici.

Ut igitur sciamus quaenam quantitas Acetatis Plumbici requiratur, ut 25 partes Sulphatis Kalici plane divellantur; et quaenam quantitas Acetatis Kalici hac operatione obtineatur, sequenti modo agendum est. Quaeratur in tabulis pondus relativum Atomi Sulphatis Kalici, hoc redit ad 2182,15; et pondus relativum Atomi Acetatis Plumbici crystallisati, quod redit ad 4745,85. Pondus relativum Atomi Sulphatis Kalici ad pondus ralativum Atomi Acetatis Plumbici tenetur eadem ratione, qua 25 partes Sulphatis Kalici ad quantitatem quaesitam Acetatis Plumbici, hoc modo:

$$2182{,}15 : 4745{,}85 = 25 : 54{,}37.$$

Ut autem inveniatur quantitas Acetatis Kalici, quae hac Analysi obtinetur, quaeratur pondus relativum Atomi Acetatis Kalici, quod est 2462,07; et sequenti modo pergatur.

Pondus At. Sulph. Kalici.		P. At. Acet. Kalici.		Sulph. Kal.		Acet. Kalic.
2182,15	:	2462,07	=	25	:	28,20.

His quidem multa exempla addere possemus; ex praecedentibus tamen satis jam videre licet, quam late patet Stoechiometriae utilitas in Chemia practica exercenda, neque pronuntiare timemus, Chemiam illa carere non posse.

His igitur jam Clarissimi Judices! officio satisfecisse, atque quaestionis vero consilio pro viribus respondisse, putamus; atque omnia de hoc argumento exposuisse, quae ad illud pertinerent. Ne aliter tamen hanc commentationem inspicere velitis, quam continentem fundamenta illius partis hujus egregiae doctrinae, cujus tanta est copia, ac tam late patet si reliquis artibus accommodatur.

T A N T U M.

JANI HENRICI HOLWERDA,

HAGANI,

PHILOS. THEOR. ET LITER. HUMAN. CANDIDATI ET THEOL.
IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA STUDIOSI,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM A CLARISSIMO PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM ORDINE IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA, A. MDCCCXXVI PROPOSITAM:

„ *Quaenam fuit veterum Scepticorum sententia de veri judicio? Quibus argumentis eam tueri conati sunt adversus Dogmaticos, inprimis Socraticos, et Stoicos? Quomodo denique Sceptica philosophandi ratio, observatâ hominis indole, naturâ, atque ingenii progressione, explicanda et coërcenda videtur?*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXVII.

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM LITERARIAM.

PROLEGOMENA.

Quod Simonides de natura Deorum interrogatus, respondisse fertur: *quanto diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior*: idem dici posse videtur de quaestione illa gravissima, et qua nulla latius patet, quibus finibus ingenium humanum contineatur, quatenus verum invenire, et inventum dijudicare possit? De qua tam variae sunt tamque diversae veterum philosophorum sententiae, ut, quaenam earum sit verissima, dubitantes, omnem fere veritatem desperare cogamur. Sed tamen haud scio an nulla sit historiae Philosophiae pars, quae tantam habeat, ad animi agnitionem vel pulcritudinem vel utilitatem. Etenim cui non pulcrum videtur, quae ab ingeniosissimis viris de re gravissima cogitata sunt, cognita habere atque perspecta? Quae cognitio, quid aliud efficit quam ut ex animis nostris affirmandi temeritas eruatur?

Quae cum ita sint, neminem fore arbitror, cui non magnopere placeat quaestio, a Cl. ordine Philosophiae Theoreticae et literarum humaniorum ad disceptandum proposita, quae ita se habet:

Quaenam fuit veterum Scepticorum sententia de veri judicio? Quibus argumentis eam tueri conati sunt adversus Dogmaticos, inprimis Socraticos et Stoicos? Quomodo denique Sceptica philosophandi ratio, observata hominis indole, natura, atque ingenii progressione, explicanda et coërcenda videtur?

Ad ad hanc igitur quaestionem ita respondere conabor ut, si minus doctrinae copiam et varietatem afferre possim, at industriae certe aliquam laudem assequar.

Disputationis triplicem feci divisionem eam, quam ipsa quaestio demonstrat: prima parte Scepticorum de veri judicio sententia continebitur: secunda pars consumetur

in argumentis, quibus hanc sententiam defendere consueverant, exponendis: tertia denique in eorum philosophandi ratione explicanda et coercenda versabitur.

Sed ut palam fiat, quaenam de re disputetur, neque oratio nostra incerta vagetur, videamus, quid veteres intellexerint *verum*, quid *judicium?*

Et ad *verum* quidem quod attinet, Sexti Emperici exemplum secuti, Stoicorum definitionem afferemus (1). Hi igitur *verum* intelligebant τὸ ὑπάρχον καὶ ἀντικείμενόν τινι, *id, quod existit et alicui rei oppositum est*, id est, *cujus oppositum falsum est*. Quo sequitur *Falsum* nihil aliud esse, quam τὸ μὴ ὑπάρχον καὶ μὴ ἀντικείμενόν τινι, *id quod non existit, neque alicui rei oppositum est*, hoc est, *cujus oppositum non falsum est* (2). *Verum* triplici modo distinguebant a *veritate*. Primum οὐσίᾳ. verum enim est incorporeum, quippe pronuntiatum et enunciatum (ἀξίωμα καὶ λεκτόν). Veritas est corpus, quippe nihil aliud, quam scientia omnium verorum. Scientia autem est animi principatus (ἡγεμονικὸν) *quodammodo se habens* (3). Animi principatus secundum eos est πνεῦμα, ideoque corpus (4). Haec ut melius intelligantur, tenendum est, Stoicos statuisse, omne quod movet, vel movetur corpus esse; quod non movet, neque movetur, incorporeum existimabant (5). Deinde verum a veritate distinguitur συστάσει; cum verum sit simplex, veritas composita et pluribus partibus constans, utpote scientia. Differunt igitur ut cives a civitate, ut species a genere (6). Denique δυνάμει inter se differunt verum et veritas: quandoquidem haec tantum cadere potest in perfectum illum Stoicum sapientem; veri contra et stultus est particeps, et infans, et insanus (7).

Ut autem verum a falso distinguatur opus est κριτηρίῳ. Quod latine *judicium* appellare licet, auctoribus Cicerone (8) et Seneca (9): quamvis hanc vocem graecae minus respondere arbitrati sunt Picus Mirandulanus (10), et, cujus major est his in rebus auctoritas, M. A. Muretus (11). Cicero autem et aliis formulis promiscue usus est: v. c. *id, quo omnia judicantur, veri falsique nota, veri falsique regula* caet.

(1) Cf. *advers. Math.* VII. 38 edit. Fabricii.

(2) *Galenus. De Hist. Phil.* Opp. tom. II. pag. 26. A, B edit. Charterii. Liceat mihi ignotum hujus libelli auctorem facilitatis causa Galenum appellare.

(3) *Seneca* Epist. 113.

(4) Cf. *Sext. Emperic.* P. H. lib. II, 81. *adv. Math.* VII. 89 et 38. — *Galenus* ib.

(5) Cf. *Diog. Laërt.* VII, 55. ibique Menagius. — *Aul. Gell. Noct. Attic.* V. 15. — *Pseudo-Plutarch. De placitis philosoph.* IV. 19, 20. p. 292 — 294 edit. Tauchnitz.

(6) Cf. *Sext. Empir.* P. H. II, 82. *advers. Math.* VII, 40 — 42. — *Galenus* l. l.

(7) Cf. *Sext.* P. H. II., 83. *Adv. Math.* VII, 43 — 45. — *Galenus* l. l.

(8) *Acad. quaest.* II, 8. alibi.

(9) *Epist.* 82.

(10) *In examine vanitatis doctrinae gentium.* In utraque Pici opp. Basileae. 1573 et 1601. tom. II. p. 818.

(11) Ad laud. Senecae locum. Opp. tom. III. p. 70. edit. Ruhnk.

caet. (1). Sed missis his levioribus ad rem ipsam, criterii nomine designatam, definiendam accedamus.

Criterium in universum nihil aliud est, quam, *πράγματος διαγνωστικὴ κατανόησις* (2) et duplex distinguitur, ad vitam regendam alterum, alterum ad verum falsumque dijudicandum. Sextus Empiricus: *αὐτίκα τοίνυν*, inquit, *κριτήριον λέγεται πρῶτον μὲν διχῶς· καθ' ἕνα μὲν τρόπον, ᾧ προσέχοντες, τὰ μὲν ποιοῦμεν, τὰ δὲ οὐδαμῶς· καθ' ἕτερον δὲ, ᾧ προσέχοντες τὰ μὲν ὑπάρχειν φαμὲν, τὰ δὲ μὴ ὑπάρχειν, καὶ ταυτὶ μὲν ἀληθῆ καθεστάναι, ταυτὶ δὲ ψευδῆ* (3).

De illo posteriori veri criterio potissimum in hac disputatione agendum erit, quod rursus triplici modo dicitur: *κοινῶς*, *ἰδίως*, *ἰδιαίτατα*. Et *κοινῶς* quidem criterium dicitur, omnis comprehensionis mensura, quam a natura accepimus, v. c. visus, auditus, gustus, caet.: *ἰδίως*, omnis comprehensionis mensura, quam arte nobis praeparavimus v. c. cubitus, circinus caet.: denique *ἰδιαίτατα*, criterium est omnis mensura, qua res incerta (*ἄδηλος*) comprehenditur. Huc autem praesertim ea pertinent, quae ad verum dijudicandum Dogmatici afferunt (4).

Aliquantum ab his differt Galeni ratio, qui duplex tantum distinxit criterium, *φυσικὸν naturale* alterum, alterum *τεχνικὸν artificiale*; quorum hoc nobismet ipsi paravimus, ut circinus; illud naturae acceptum referimus, ut sensus et ratio (5). Igitur, quod Sexto fuit *κοινῶς* et *ἰδιαίτατα* dictum criterium, id Galeno est *naturale*: quemadmodum rursus Sexti *ἰδίως* vocatum criterium Galeni *artificiali* respondet.

Nondum in dividendo criterio subsistebatur. Nam illud *ἰδιαίτατα* dictum criterium rursus triplici modo distingui potest. Est enim aliquod criterium *ὑφ' οὗ*, *a quo*, ut *ἄνθρωπος*: aliud *δι' οὗ*, *per quod*, ut *αἴσθησις*, *διάνοια*: tertium denique *καθ' ὃ*, *secundum quod*, ut *ἡ προσβολὴ τῆς φαντασίας* (6).

Fuerunt autem, qui primum illud criterium *ὑφ' οὗ*, ut supervacaneum, rejicerent, cum potius sit ipse judex, non id, quo judicetur. Quorum rationem probavit Gassendus, vir eximius (7). Ita autem fecit Galenus, qui illud suum *naturale* criterium duabus constare putavit partibus, quarum unam criterium *δι' οὗ*, *per quod* vocavit, alterum criterium *καθ' ὃ*, *secundum quod*. Illud nihil aliud est, nisi facultas a natura data, per quam rem cognoscamus, ut *sensus* vel *intellectus*: hoc est ipsa hujus facultatis ac-

(1) *Acad. quaest.* III. 10, 11, 12. alibi.
(2) *Galenus. De hist. phil.* p. 25. F.
(3) *Adv. Math.* VII. 29. — Cf. P. H. I, 21. II, 14. — *Galenus* l. l.
(4) Cf. *Sext. Empir.* P. H. II, 15. — *Galenus* l. l.
(5) Cf. *De optima doctrina contra Favorinum.* c. IV. pag. 19. B. C.
(6) Cf. *Sext. Emp.* P. H. II, 16. — *Adv. Math.* VII, 35—37. de quibus locis cf. *Gassendus*, *De logicae fine*. Opp. tom. I. p. 69.
(7) l. l.

actio sive operatio, veluti *sensio* et *intellectio* (1). Cum Galeno in rejiciendo criterio *a quo* consensisse videtur Potamo Alexandrinus, Eclecticorum auctor; certe apud Diogenem Laërtium non nisi duo criteria statuit *per quod* et *secundum quod* (2). Alcinous autem haec duo confudisse et uno nomine τὸ δι' οὗ comprehendisse videtur, cum tamen aliud adjecerit τὸ ὑφ' οὗ, idque mentem esse dixerit: (τὸ δὲ κριτήριόν) ἐστι διττὸν, τὸ μὲν ὑφ' οὗ κρίνεται τὸ κρινόμενον, τὸ δὲ δι' οὗ· ὧν τὸ μὲν ἂν εἴη ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς, τὸ δὲ δι' οὗ ὄργανον φυσικὸν κριτικόν (3). Haec de criterio dicta sufficiant.

Ejusmodi autem criterium, quo verum a falso distinguatur, utrum existat, nec ne magna fuit inter philosophos contentio. Eorum tria potissimum facit genera Sextus Empiricus: *Dogmaticorum*, qui et esse verum et percipi posse statuebant: *Academicorum*, qui et esse verum et percipi posse negabant. Inter quos medii interjacent *Sceptici*, qui nihil statuunt, sed quaerunt et dubitant (4). In qua divisione illud mihi minus probatur, quod Academicos a Dogmaticis diversos facit. Nam aeque Dogmaticus est is, qui veri judicium tollit, ac qui ponit. Quamobrem Dogmatici putandi sunt ii, qui vel statuunt, vel negant verum et esse et percipi posse: Sceptici, qui assensionem cohibent, et nihil in utramque partem statuunt (5). Nostrae tamen disputationis ratio postulare videtur, ut Dogmaticos eos intelligamus, qui aliquid veri judicium statuebant, Scepticos et eos, qui illud omnino tollebant, et eos, qui de eo non statuebant, sed assensionem cohibebant: praesertim cum, ut postea videbimus, hi nomine tantum differant, re congruant. Ejusmodi fere est Diogenis Laërtii philosophorum divisio, qui τῶν δὲ φιλοσόφων, inquit, οἱ μὲν γεγόνασι δογματικοὶ, οἱ δὲ ἐφεκτικοί. Καὶ δογματικοὶ μὲν ὅσοι περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφαίνονται, ὡς καταλήπτων· ἐφεκτικοὶ δὲ ὅσοι ἐπέχουσι περὶ αὐτῶν, ὡς ἀκαταλήπτων (6). Quod autem ad antiquiores illos attinet philosophos, Xenophanem, Empedoclem, alios, qui, neque Sceptici, neque Dogmatici appellari possunt, minime absurdum videtur, hos a reliquis sejungere, eorumque tertium facere genus ex utroque mixtum. Galenus, Dogmaticorum et Scepticorum facta mentione, μικτὴν δὲ, inquit, αἵρεσιν προσειρήκασιν· τὴν τισι μὲν δόγμασι κατατιθεμένην, περὶ πολλῶν δὲ ἠπορηκυῖαν καὶ μὴ πάντα διεξιοῦσαν συγκαθετικῶς. Et paullo post τοὺς δὲ κατὰ μικτὴν αἵρεσιν μετεληλυθότας ὑπάρχειν φασὶ Ξενοφάνην — Δημόκριτον caet. (7).

Su-

(1) Cf. *Galenus. De optim. doct.* c. IV. p. 16. D. F.

(2) Cf. *Diog. Laërt. Prooem.* s. 21.

(3) *De doctr. Plat.* c. IV. p. 91 edit. quam Fischerus Platonis dialogis a se editis praefixit.

(4) P. H. I, 1 et 2.

(5) Cf. Cl. *Nieuwenhuis* in *Orat. de varia philosophandi ratione, cum mentis humanae indole et progressibus comparata.* pag. 19. (6) Cf. *Diog. Laërt. prooem.* s. 15.

(7) *De hist. phil.* pag. 24. F.

Superest, ut fontes indicemus, e quibus hujus contentionis cognitio haurienda est. Et primum quidem memorandae sunt egregiae illae, neque unquam satis laudandae Sexti Empirici disputationes, quae secundo Pyrrhoniarum Hypotyposeon et Septimo adversus Mathematicos libro continentur. Eodem loco habendi sunt Ciceronis Academicarum quaestionum libri, quos, si integros haberemus, multis de rebus certius judicare possemus. Galeni liber De Optima doctrina, pauca de quaestionis historia habet, et ad unius Favorini rationem pertinet. Ad eam paucitatem veterum scripta, in quibus data opera de criterio agebatur, temporum injuria redacta sunt; quo diligentius ea colligenda sunt, quae hac de re sparsa inveniuntur, apud alios scriptores: Plutarchum, Eusebium, Diogenem Laërtium, Photium, alios, quos suo quemque loco laudabimus. Ceterum ex iis, qui perditi sunt, nullius jacturam tantum dolemus, quantum Posidonii περὶ κριτηρίου libri (1), tum quod ex eo Dogmaticorum rationes ab ipso Dogmatico eoque clarissimo propositas cognoscere possemus, tum quod in eo haud pauca ad historiam quaestionis pertinentia fuisse videntur, ut ex Diogenis Laërtii l. l. conjicimus. Reliquorum perditorum de criterio librorum titulos, qui nobis innotuerunt, hic recensere nihil attinet, quia in ipso disputationis cursu nonnullorum mentionem faciemus. Illud tantummodo memorandum videtur, exstare adhuc ineditam Nicephori Gregorae de veri judicio contra Scepticos disputationem; cujus rei notitiam Fabricio (2) debemus.

E recentioribus dedita opera veterum philosophorum de veri judicio sententias tractavit Picus Mirandulanus, in *Examine vanitatis doctrinae gentium*, qui temporum, quibus vixit, ratione habita, sua laude non fraudandus est. Hunc secutus est Gassendus, in libro *De fine logicea*, qui majori linguae Graecae scientia instructus, Picum longo post se intervallo reliquit. Memorandus quoque Huetius, *Traité de la foiblesse de l'esprit humain*. Amstel. 1723. qui in eo reprehendendus esse videtur, quod omnes fere philosophos ad Scepticorum sectam referre studeat. Denique breviter pro instituti ratione hunc locum tractavit Wyttenbachius Vir Cel. in *Praeceptis Logicee*, Part. III. cap. II. p. 81 — 93. ed. 2.

Haec sunt quae praemonenda habui.

(1) *Diog. Laërt.* VII, 54.— De hocce libro videatur *J. Bake vir Cl.* in *Posidonii Rhodii reliquiis doctrinae* pag. 247.

(2) Ad *Sext. Empir.* P. H. II, 18. not. Z.

PARS

PARS PRIMA,

QUA SCEPTICORUM DE VERI JUDICIO SENTENTIA CONTINETUR.

CAPUT PRIMUM,

DE IIS PHILOSOPHIS, QUORUM SENTENTIA INTER DOGMATISMUM ET SCEPTICISMUM VACILLAT.

Antiqui illi sapientiae studiosi, ut Xenophanes, Empedocles, alii, cum primum philosophari coeperunt, saepius et sensuum fallacitatem experiebantur, et aliis difficultatibus in rebus explorandis impediebantur. Quo factum est, ut interdum omnem veritatem desperarent, ideoque vehementissimas ederent querelas. Contra si quid invenissent, tanquam certum sumebant, verum inveniri posse, et Dogmatice assentiebantur. Quae ratio diu in philosophia invaluit. Multae difficiles quaestiones jam explicatae erant et pertractatae, antequam de mentis humanae facultatibus cogitari coepit. Hinc factum est, ut idem philosophus nunc Sceptice, nunc Dogmatice de veri judicio pronuntiasse diceretur. Quo et alia accedebat causa. Fuit enim omnium philosophorum communis ex pervulgatus mos, ut placita sua ad eos referrent auctores, qui antiquitus sapientiae laude floruissent. Quae res saepius ad ridiculum agitata est, inprimis a Stoicis, qui Homerum, Hesiodum et alios ita interpretabantur, ut plane Stoici fuisse viderentur (1). Idem faciebant Academici et Pyrrhonii (2). Statim igitur contentiones oriebantur, utrum aliquis ex iis antiquioribus Dogmaticus fuerit,

(1) Cf. *Cicero*, *De nat. Deorum.* I, 15. Hocce ad antiquos illos provocandi negotium fortasse jam reprehendere voluit Plato, cum Socratem ita inducit, ut, si quid ipse pronuntiet, id Diotimae, Medicis Thracibus aliisque acceptum referat. Cf. *Symp.* pag. 201. D. *Charmid.* 156. D. In eo etiam loco ubi illud Heracliti placitum *omnia fluere* ad Homerum et Epicharmum refert, manifesta est ironia. *Theaet.* pag. 152. D. Animadverti quoque debet Sextum Empir. a hujus morbi contagione omnino liberum fuisse, et contra vehementer studuisse ut ostenderet Pyrrhonios ab omnibus aliis philosophis diversos esse. cf. inprimis P. H. I. 210 — 241.

(2) Cf. *Cicero*, *Acad. quaest.* II, 5, 6, 23, 24. — *Diog. Laërt.* IX, 70. seqq.

rit, an Scepticus (1)? Hujus dicta et placita utrique in suam sententiam interpretabantur, et, ut facile intelligitur, nonnunquam corrumpebant.

Quo haec pertineant apparet: non sejungendam esse Dogmatismi et Scepticismi tractationem, antequam ad ea ventum sit tempora, quibus uterque ad perfectionem esset adductus. Continebit igitur haec nostrae disputationis pars utriusque initia et incrementa. Inprimis autem operam dabimus, ut illius, qua veri judicium tollitur, sententiae vestigia diligenter colligamus.

Exordium capiamus ab *Homero*, quem Sceptici sectae auctorem esse voluerunt (2). Laudantur quidam hujus versus, qui Scepticismi speciem prae se ferunt, et quos Pyrrho saepe multumque usurpasse dicitur (3). Sed hoc superstitiosae cuidam reverentiae, qua tota antiquitas Homerum persequebatur, tribuendum esse existimem. Et ut hoc loco poëtas complectamur; *Euripides* et *Archilochus* (4) in illis versibus, qui a Scepticis laudantur tamquam ex ipsorum doctrina petitis, quidvis aliud quam incomprehensibilitatem rerum cogitasse videntur. Nam qui poëtae dictum ad eandem normam ac philosophi placitum exigere velit, ineptus sit. Sequuntur septem illi, qui antiquitus sapientes sunt dicti et habiti, quos Sceptici suae *αἱρέσεως* faciunt propter celebria illa dicta *μηδὲν ἄγαν* caet. (5). Quod quam leve sit, et per se intelligitur, et magis intelligetur, cum ea, quae *Anacharsidi* tribuit Sextus, diligentius consideraverimus. *Καὶ Ἀνάχαρσις, ὥς φασιν, ὁ Σκύθης, πάσης τέχνης τὴν κριτικὴν κατάληψιν ἀναιρεῖ. Σφόδρα γὰρ ἐπιτιμᾷ τοῖς Ἕλλησι, ταύτην ἀπολείπουσι· τίς γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ κρίνων τι τεχνικῶς; ἆρά γε ὁ ἰδιώτης, ἢ ὁ τεχνίτης; ἀλλ' ἰδιώτην μὲν οὐκ ἂν εἴποιμεν· πεπήρωται γὰρ πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν τεχνικῶν ἰδιωμάτων, καὶ ὡς οὔτε τυφλὸς λαμβάνει τὰ τῆς ὁράσεως ἔργα, οὔτε κωφὸς τὰ τῆς ἀκοῆς, οὕτως οὐδὲ ὁ ἄτεχνος ὀξυωπεῖ πρὸς τὴν κατάληψιν τοῦ ἀποτελεσθέντος. Ἐπεί τοι ἐὰν καὶ τούτῳ μαρτυρῶμεν τὴν τινος πράγματος τεχνικοῦ κρίσιν, οὐ διοίσει τῆς τέχνης ἡ ἀτεχνία· ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον· ὥστε οὐχ' ὁ ἰδιώτης ἐστὶ κρίτης τεχνικῶν ἰδιωμάτων. Λείπεται ἄρα λέγειν τὸν τεχνίτην· ὃ πάλιν ἐστὶν ἀπίθανον. Ἤτοι γὰρ ὁ ὁμόζηλος τὸν ὁμόζηλον, ἢ ὁ ἀνομόζηλος τὸν ἑτερόζηλον κρίνει· ἀλλ' ὁ ἑτερόζηλος οὐχ' οἷός τε ἐστὶ κρίνειν τὴν ἑτερόζηλον. Τῆς γὰρ ἰδίας τέχνης ἐστὶν ἐπιγνώμων, πρὸς δὲ τὴν ἀλλοτρίαν ἰδιώτης καθέστηκεν. Καὶ μὴν οὐδὲ ὁ ὁμόζηλος τὸν ὁμόζηλον δύναται δοκιμάζειν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἐζητοῦμεν, τίς ἐστιν ὁ τούτους κρίνων ἐν μιᾷ δυνάμει τὸ ὅσον ἐπὶ τῇ αὐτῇ τέχνῃ καθεστῶτας. Ἄλλως τε, εἴπερ οὗτος ἐκεῖνον κρίνει, γενήσεται τὸ αὐτὸ κρῖνον τε καὶ κρινόμενον, πιστόν τε καὶ ἄπιστον.*

Ἡ

(1) Talis contentio fuit de Xenophane *Sext. Empir.* P. H. I, 223. — De Platone; idem ibid. §. 221. — *Diog. Laërt.* III, 51. — *Cicero Acad. quaest.* I, 13. II, 5. — Item de aliis.

(2) *Diog. Laërt.* IX, 67. quem secutus est *Suidas* voce Πύῤῥων.

(3) Cf. *Sext. Empir. adv. Math.* I. 272 et 281. VII, 128.

(4) *Diog.* et *Suidas* ll. *Sext. Empir. adv. Math.* I. 281. VII, 128.

(5) *Diog.* et *Suidas* ll. — De Septem autem sapientibus peculiariter egit *Diog. Laërt.* I, 13, 30, 40. ibique *Menagius.* — Cf. *Heindorf ad Plat. Protagoram* p. 343. A. ad *Charmidem* pag. 165. A.

B

Ἤι μὲν γὰρ ὁμόζηλός ἐστιν ὁ ἕτερος τῶν κρινομένων, κρινόμενος καὶ αὐτὸς ἄπιστος ἔσται· ᾟ δὲ κρίνει, πιστὸς γενήσεται. Οὐ δυνατὸν δὲ τὸ αὐτὸ καὶ κρῖνον καὶ κρινόμενον, καὶ πιστὸν καὶ ἄπιστον ὑπάρχειν. Οὐκ ἄρα ἐστί τις ὁ κρίνων τεχνικῶς· διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ κριτήριον. Τῶν γὰρ κριτηρίων, τὰ μὲν ἔστι τεχνικὰ, τὰ δέ, ἰδιωτικά. Οὔτε δὲ τὰ ἰδιωτικὰ κρίνει, ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἰδιώτης· οὔτε τὰ τεχνικὰ, ὥσπερ οὐδὲ ὁ τεχνίτης, διὰ τὰς ἔμπροσθεν εἰρημένας αἰτίας. Τοίνυν οὐδέν ἐστι κριτήριον (1). Locum quamvis longiorem retuli, quia vererer, ne, si in compendium eum redegissem, argumentationis vim et perspicuitatem corrumperem. Unus autem Sextus haec habet; apud alios veteres nil huc pertinens reperitur, nisi forte hoc Anacharsidis apophtegma: *θαυμάζειν δὲ, ἔφη, πῶς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀγωνίζονται μὲν οἱ τεχνῖται, κρίνουσι δὲ οἱ μὴ τεχνῖται* (2). Hinc autem Gassendus Sextianae narrationi fidem facere conatus est (3): equidem potius credam hocce dictum Sexto ansam praebuisse, ut talem disputationem fingeret, et Anacharsidi tribueret: cui suspicioni illud, *ὥς φασιν*, quod ille narrationi suae praefixit, favere videtur. Praeterea totius hujus disputationis dialectica subtilitas ab Anacharsidis aetate prorsus aliena est.

Hactenus de septem sapientibus. E quibus *Thales* primus scholam condidit eam, quae Jonica appellata est. Memoratu dignum est, quod de hujus scholae philosophis annotavit Sextus: *πρῶτοι δ' ἔδοξαν οἱ ἀπὸ Θάλεω* (4) *φυσικοὶ τὴν περὶ κριτηρίου σκέψιν εἰσηγήσασθαι·* quo loco *σκέψιν* non de dubitatione Sceptica intelligendum esse, sed potius Dogmaticam tractationem significare bene monuit Fabricius (5). Videamus autem quo haecce Sexti animadversio pertineat. Omnes illi, qui, ut Thales primum philosophari coeperunt, sola *ἐμπειρίᾳ* ducebantur, et cum nondum virium suarum periculum fecissent, profecto in eos dubitatio non cadebat, utrum homo verum invenire et inventum dijudicare possit, nec ne. Sed progrediente inquisitione Empirismus ipse se destruxit, et eos docuit multa obesse, quominus homo ad veritatem pervenire posset. Quotidie sensuum fallacitatem experiebantur. Hos igitur reliquerunt, et ad unam rationem se contulerunt (6).

Inprimis hoc fecit *Anaxagoras*, *ὡς ἀσθενεῖς διαβάλλων τὰς αἰσθήσεις. Ὑπὸ ἀφαυρότητος αὐτῶν, φησὶ, οὐ δυνατοί ἐσμεν κρίνειν τἀληθές.* Argumentum, quo hoc conficere studebat, petitum erat ex *τῇ παρὰ μικρὸν τῶν χρωμάτων ἐξαλλαγῇ. Εἰ γὰρ δύο λάβοιμεν χρώματα, μέλαν καὶ λευκὸν, εἶτα ἐκ θατέρου εἰς θάτερον κατὰ στάγονα παρεκχέοιμεν, οὐ δυ-*

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII. 55 — 59.
(2) *Diog. Laërt.* I, 103. Simile quid habet *Plutarchus in Solone* c. V. in fine. p. 81. edit. Francof.
(3) Opp. Tom. I. p. 71.
(4) *Adv. Math.* VII, 89. — Per se patet et hoc loco monuisse sufficiat, cum de antiquis illis ejusmodi voces *τεχνικαὶ* usurpantur, has a recentioribus ad illorum placita accommodatas esse.
(5) Ad h. l. not. X. (6) Cf. *Sextus* l. l.

δυνήσεται ἡ ὄψις διακρίνειν τὰς παρὰ μικρὸν μεταβολὰς, καίπερ πρὸς τὴν φύσιν ὑποκειμένας (1). Eodem pertinet notissimum illud paradoxon: nivem sibi albam non videri, *quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset* (2). Quod non ex animi sententia eum dixisse putem, sed ut festive sensus reprehenderet: nam Cicero l. l. Academ. 23. diserte testatur: eum non fuisse *sophistam*, (*sic enim appellantur ii, qui ostentationis aut quaestus causa philosophantur*) *sed maxima et gravitatis et ingenii gloria virum.* — Ceterum κοινῶς τὸν λόγον ἔφη κριτήριον εἶναι (3).

Haud minori, quam Physici illi, sapientiae laude et opinione floruerunt *Italici* sive *Pythagorei.* Nec tamen melius de mentis humanae facultatibus investigandis meruisse censendi sunt. Nam quantum quidem de iis nobis innotuit, constat eos nullam Dialecticae operam dedisse (4). De criterio igitur veri non cogitarunt, nedum ut voluit Huetius (5), Sceptice dubitarunt: sed viribus suis, quas nondum experti erant, nixi ad rerum investigationem sese dederunt. Hoc de antiquissimis Pythagoreis dictum sit. Sed qui non modo Pythagoreorum disciplinam, sed omnem philosophiam, quam maxime auxit et inventis suis illustravit, fuit *Empedocles*: quae causa fuit, cur nonnulli a Pythagorae eum schola separarent, et in philosophiae historia peculiarem illi locum tribuerent (6). Quorum rationem non est cur sequamur. Videamus potius quid de vero judicando statuerit. Et vero alii aliter ipsius sententiam explicarunt: eam rationem ut simpliciorem probavit Sextus (7), qua sex criteria induxisse dicitur. Vult igitur Empedocles duas esse causas rerum efficientes, φιλίαν et νεῖκος. Materiam quadruplicem fecit, terram, aquam, aërem, ignem (8). Cum autem similia similibus cognoscantur, quae etiam communis fuit Physicorum sententia, sequitur et sex illa elementa totidem esse criteria. En ipsa Empedoclis verba:

γαίῃ

(1) *Sext. Emp.* l. l. §. 90.

(2) Cf. *Cicero Acad. Quaest.* II, 34. Cf. etiam c. 23. — *Sext. Empir.* P. H. I. 33.

(3) *Sext. adv. Math.* VII, 92. — Ita fere explicanda videtur Anaxagorae sententia. Cf. *Meiners, Grundriss der Weltweisheit* pag. 46. idem. *Geschichte der Wissenschaften in Gr. u. R.* I. 682 seqq. Quod autem *Buhlius in comm. de veterum philos. Gr. ante Aristotelem in arte log. conaminibus.* In commentat. Soc. Goett. vol. XI. p. 242. affirmat, Anaxagoram statuisse *res tales esse, quales unicuique videantur*, id, auctore Aristotele, traditum *Metaphysic.* III. 4. cum reliquis Anaxagorae placitis conciliavit *Stäudlinus, Geschichte und Geist des Scepticismus* I. p. 199.

(4) Hoc satis, opinor, ostendit *Buhlius comm. laud.* p. 236. 237.

(5) *Traité de la foiblesse* etc. *Livr.* I. *ch.* 14. p. 100.

(6) Cf. *Krug, Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Gr. u. R.* p. 188. not. n.

(7) *Adv. Math.* VII, 115 — 121.

(8) Praeter laudatum Sexti locum cf. ejusdem *adv. Math.* IX, 10. X, 317. ubi leguntur etiam Empedoclis fragmenta. — *Plutarch. in Stromat.* ap. *Eusebium* P. E. I, 24, C. *Pseudo-Plutarchus de placitis Philosoph.* I. c. 3. p. 234. *Diog. Laërt.* VIII, 76. *Origenes* ἐν φιλοσοφουμένοις c. 3. edit. *J. C. Wolf.* *Hamb.* a. 1716. — Ad hocce Empedoclis placitum respexit quoque *Plato Sophist.* p. 240. C. *Lysid.* 214. B. ubi Heindorf laudat *Aristot. Ethic.* VIII. 1.

γαίᾳ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
στόργην δὲ στόργῃ, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ (1).

Hoc est: terram percipimus μετουσίᾳ terrae, aquam aquae μετουσίᾳ, et sic porro.

Alii autem dixerunt secundum Empedoclem κριτήριον εἶναι οὐ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὸν ὀρθὸν λόγον (2). Et Empedoclem sensus quidem rejecisse communis est veterum vox (3). Quod autem ad illum ὀρθὸν λόγον attinet, eum secundum Empedoclem vel divinum vel humanum esse; hunc proferri, illum non proferri posse, id apud unum tantum Sextum inveni.

Mirandum videtur Sextum, qui talia studiose collegit, mentionem non fecisse *Epicharmi*, poëtae Siculi et Pythagorei, cujus, teste Diogene, non modo poëmata, sed et libri de philosophia fuerunt: οὗτος ὑπομνήματα καταλέλοιπεν, ἐν οἷς φυσιολογεῖ, γνωμολογεῖ, ἰατρολογεῖ (4). Hic, si quis alius, sensibus fidem negavit, mentem esse voluit rerum judicem. Νοῦς, inquit,

νοῦς ὁρῇ, καὶ νοῦς ἀκούει· τἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά (5).

Magis ad antiquam Pythagorae doctrinam comparata erat sententia *Philolai*. Sextus Empiricus: οἱ δὲ Πυθαγορικοὶ τὸν λόγον μὲν φασιν (κριτήριον εἶναι)· οὐ κοινῶς δὲ, τὸν δὲ ἀπὸ μαθημάτων περιγιγνόμενον, καθάπερ λέγει καὶ ὁ Φιλόλαος, θεωρητικόν τε ὄντα τῆς τῶν ὅλων φύσεως (6). Quod ut intelligatur, tenendum est, similia similibus cognosci: λόγος autem et ἡ τῶν ὅλων φύσις ex Pythagoreorum sententia sunt similia, utpote uterque ἀριθμός. Ergo ἡ τῶν ὅλων φύσις cognoscitur λόγῳ (7). Ita fere in hocce Sexti loco singula accipienda et connectenda esse videntur. Primum illud, similia similibus cognosci, jam tractavimus, cum de Empedocle dicebamus. De ista autem rationis cum rerum natura similitudine observandum est, Sextum hanc sententiam Pythagoreis tribuere auctore Posidonio, in ἐξηγήσει τοῦ Τιμαίου Πλάτωνος (8). Ad quod confirmandum

(1) Eosdem versus et aliis locis laudat Sext. Empir. v. c. *adv. Math.* I, 303. VII, 29. — Similia similibus cognosci placuit etiam, si Sexto fides habenda, Democrito et Platoni.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII. 122 — 125.

(3) *Cicer. Acad. quaest.* II. 5, 23. — *Plutarch. de audiend. poëtis* pag. 39. *Diog. Laërt.* IX, 73.

(4) *Diog. lib.* VIII, 78.

(5) Hocce dictum multis veterum locis adductis illustravit *Wyttenbachius Vir. cel.* ad *Plat. Phaedonem.* pag. 150, 151.

(6) Cf. *Sext. Empir. adv. Math.* VII. 92.

(7) *Sext.* l. l. 92 — 93.

(8) Cf. *vir Cl. J. Bake de Posidonio* p. 238 seqq.

dum disputationem addidit de numeris Pythagoricis longiorem quam ut hic referatur, qua efficitur e Pythagoreorum sententia: *ὑγιὲς εἶναι τὸ*

. . . . ἀριθμῷ τε πάντ' ἐπέοικε,

τοῦτ' ἔστι, τῷ κρίνοντι λόγῳ καὶ ὁμοιογενεῖ τοῖς τὰ πάντα συνεστάκοσιν ἀριθμοῖς (1). Et vero in eo consentiunt veteres, quod scripsit Cicero: *Pythagorei ex numeris et Mathematicorum initiis proficisci volunt omnia* (2).

Longissime a Pythagoreorum disciplina recedebat *Eleaticorum* ratio, quibus haud parvus locus in hacce disputatione debetur. Nam inventionem artis logicae ad eos referendam esse non est, quod dubitemus (3). Nonnihil tribuitur Xenophani (4), sed inprimis de inventionis laude certant Zeno et Parmenides (5). Sed non nostrum est tantas componere lites, nec ad praesentem quaestionem necessarium; illud apparet philosophos illos magis jam cogitasse de humani ingenii finibus constituendis viribusque explorandis. Videamus igitur, quid effecerint.

Sed antequam antiquorum locos afferamus, monendum est, diligenter nos attendere oportere, utrum in iis universae Sectae an peculiaris alicujus philosophi sententia tradatur. Qua animadversione loca, quae sibi invicem plane pugnare videntur, conciliari posse arbitror (6). Universam igitur Sectae sententiam, ita descripsit Aristocles: *ἄλλοι δ' ἐγένοντο τούτοις τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀφιέντες· οἴονται γὰρ δεῖν τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνον τῷ λόγῳ πιστεύειν. Τοιαῦτα γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης καὶ Ζήνων καὶ Μέλισσος ἔλεγον* capt. (7). Ad quam sensuum reprehensionem ita eos pervenisse statuunt viri docti, Bayleum secuti (8): Eleatici putabant *τὸ πᾶν εἶναι ἓν καὶ ἀκίνητον* (9): quod cum pugnet cum multis illis mu-

(1) Cf. *Sext.* l. l. 94—109.

(2) *Cicero*, *Acad. quaest.* II. 37. Cf. *Sextus* P. H. III, 152 seqq. *adv. Math.* IV, 2 seqq. X, 248 seqq. *Pseudo-Plutarch. de placitis philos.* I, 3. p. 233. *Diog. Laërt.* VIII, 25.

(3) *Buhlius in comm. laud.* pag. 238.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 14. ibique *Fabricius* not. K. *Aristocles* ap. *Eusebium.* P. E. XI. 510. C.

(5) *Diog. Laërt. Prooem*, 18. idem. IX, 25. ibique *Menagius.* — *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 7 et 193. *Suidas* voce *Ζήνων.* *Aristocles* ap. *Eusebium* XI. 509. D. *Buhlius* comm. laud. p. 239, 240. *Stäudlin Geschichte und Geist des Scepticismus* pag. 203, 204. *Bayleus*, *Dict. hist. et critique.* art. *Zenon* not. B.

(6) Monui propter Bayleum qui l. l. art. *Xenophane* not. E. cum Aristoclis et Plutarchi locos mox laudandos invicem pugnare videbat, Aristoclem reprehendit ut Xenophanis sententiam minus accurate proponentem. Sed nostra admissa ratione, reprehensio facile dilui potest.

(7) Apud *Eusebium* P. E. lib. XIV. p. 756. B.

(8) *Dict. art. Xenophane* not. B. *Meiners Gesch. der Wiss. in Gr. u. R.* I. 610, seqq. *Buhlius*, *De ortu et progressu Pantheismi* in comm. Soc. Gött. V. p. 162 seq. *Tennemann Grundriss der Geschichte der Philosophie* 979. p. 70. edit. 4. Ab his tamen dissentit *Stäudlin* l. l. p. 180 et 181.

(9) *Plato Theaet.* p. 180. E. *Sophist.* p. 242. D. *Parmenid.* 127. E. 128. A. *Plutarchus adv. Colot.* c.

mutationibus et vicissitudinibus, quas quotidie in rerum natura videmus, nihil relinquebatur, nisi ut has e fallacitate sensuum oriri dicerent. Ita communis Eleaticorum sententia, *in sensibus non esse veritatis judicium, sed in ratione* explicanda esse videtur.

Nunc de singulis hujus sectae philosophis agamus, et si quam habent propriam sententiam exponamus. Et *Xenophanes* quidem cum reliquis in repudiando sensuum testimonio consentit, sed etiam de rationis fide quodammodo dubitasse videtur. Plutarchus: *ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθ' ὅλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει* (1). Quatenus vero rationem rejecerit, de eo est aliqua sententiarum discrepantia. Sunt autem haec ipsius Xenophanis verba:

> *καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὔτις ἀνὴρ ἴδεν, οὐδέ τις ἔσται*
> *εἰδὼς ἀμφὶ θεῶν καὶ ὅσα λέγω περὶ πάντων.*
> *εἰ γὰρ καὶ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπὼν,*
> *αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε· δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται* (2).

Hos igitur versus nonnulli sic interpretabantur, ut dicerent, Xenophanem Criterium statuisse *τὸν δοξαστὸν λόγον* (3): quae interpretatio et cum Plutarchi loco laudato optime convenit, et vero cum alio Xenophanis dicto, quod idem nobis servavit Plutarchus:

> *ταῦτα δεδοξάσθαι μὲν ἐοικότα τοῖς ἐτύμοισι* (4).

Convenit etiam alius Sexti Empirici locus, ubi dixit, secundum Xenophanem, hominem nihil scire posse, sed tantum opinari (5). Quem locum mihi quidem dubium non est, quin ob oculos habuerit Epiphanius: *Ξενοφάνης εἶναι τὰ πάντα ἔφη οὐδὲν ἀληθές. Οὕτως τὸ ἀτρεκὲς ἡμῖν ἄδηλον, δόκησις δὲ ἐπὶ πᾶσι τέτυκται μάλιστα δὲ τῶν ἀφανέων* (6). Ex his omnibus apparet, hanc fere fuisse Xenophanis sententiam, hominis scientiam magna pro parte esse opinabilem, neque ita certam, ut dubitationi nullus relinquatur locus.

Quamobrem mirandum non est, alios ita philosophi verba accepisse, quasi omne om-

c. 13. p. 239. idem *in Stromat. ap. Eusebium* P. E. I, p. 23. A. C. *Sext. Empir.* P. H. I, 224. *Aristocles ap. Eusebium* P. E. XIV, 756. C. *Origines* in φιλοσοφ. c. 11. *Galenus, De hist. philos.* p. 24. F.

(1) *Plutarch. in Strom. ap. Euseb.* P. E. I. 23. B.

(2) Hi versus exstant apud *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 49, 110. VIII, 326. *Plutarchus de audiend. poetis.* p. 39. *Origines* φιλοσοφ. 13. *Diog.* IX, 72. Explicantur *a Fülleborn*io, *Beiträge zur Gesch. der Philos.* St. 7. n. 1.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII. 110.

(4) *Plutarch. Symp. quaest.* IX. *Quaest.* 14. c. 7. p. 456.

(5) *Adv. Math.* VIII, 326.

(6) *Epiphanius, Expos. fidei* tom. I. p. 1087. laud. a *Fabricio ad Sext.* P. H. II, 18. not. B.

omnino criterium veri sustulisset (1): quae tamen ratio recte displicuisse videtur, et ipsi Sexto et Diogeni Laërtio: Φησὶ δὲ Σωτίων πρῶτον αὐτὸν (Ξενοφάνην) εἰπεῖν ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πάντα, πλανώμενος (2). Quae verba quavis alia virtute commendantur, quam perspicuitate: nam duplici modo accipi possunt: si illud πλανώμενος refertur ad πρῶτον, sensus erit: Sotion errat, cum dicit Xenophanem auctorem fuisse ἀκαταληψίας. Sin ad ἀκατάληπτα, tum Diogenem negantem habemus, Xenophanem incomprehensibilitatem rerum docuisse: quae posterior ratio mihi, cum Menagio (3) et Bayleo (4) praeferenda videtur. Cum Sotione facit Origenes: οὗτος (Xenophanes) ἔφη πρῶτος ἀκαταληψίαν εἶναι πάντων (5). Cicero: *Parmenides, Xenophanes minus bonis quamquam versibus, sed iis tamen versibus, increpant arrogantiam eorum, qui cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere* (6).

Cum Xenophane conjungamus *Xeniadem Corinthium*, qui vel ante Democritum vel cum Democrito vixit, fuitque adeo diversus a Xeniade illo, qui Diogenem emisse dicitur (7). Non autem ad Eleaticorum sectam pertinuit, nec tacentibus antiquis ad quam pertinuerit sectam definire possumus. Sed ejus sententiam de criterio non ita multum a Xenophanis diversam fuisse auctor est Sextus. δυνάμει, inquit, τῆς αὐτῆς ἔχεται τῷ Ξενοφάνει στάσεως (8). Voluit enim πάντ' εἶναι ψευδῆ, καὶ πᾶσαν φαντασίαν καὶ δόξαν ψεύδεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν πᾶν τὸ φθειρόμενον φθείρεσθαι (9). Illud autem μὴ ὂν, ut recte monuit Fabricius (10), non premendum est, sed ita intelligendum, ut aliquid incipiat esse res, quae antea non fuerat. v. c. ex ligno fieri pomum, et rursus ex pomo sanguis vel terra. Igitur Xeniades statuebat, res in perpetua esse mutatione et eatenus ad Heracliti sententiam accedebat, a Xenophanis recedebat, qui ut vidimus omnia immutabilia esse volebat: in sententia de veri judicio cum eo conveniebat, si quidem eos sequamur, qui Xenophanem omne criterium tollere affirmant (11). Haec Sextus, e quodam Democriti libro hausisse se profitetur (1): quo confirmari quodammodo potest, quod de Xeniadis aetate supra posuimus.

Xenophanis discipulus fuit *Parmenides*. Hujus viri opera philosophia mirum quantum

(1) *Sext. adv. Math.* VII, 49—52. cf. P. H. II, 12.
(2) *Diog.* IX, 20.
(3) *Ad Diogenis* l. l.
(4) *Diction. art. Xenophane* not. E initio.
(5) φιλοσοφουμ. c. 14.
(6) *Academ. Quaest.* II, 33.
(7) Cf. *Menagius ad Diog.* VI, 274. *Fabricius ad Sext.* P. H. II, 28. not. A.
(8) *Adv. Math.* VII, 53.
(9) *Sext. adv. Math.* VII, 53—55, 338, 389. VIII, 5.
(10) Ad *Sext. adv. Math.* VII, 53. not. E.
(11) Hancce differentiam Xeniadem inter et Xenophanem attigit jam Picus Mirandulanus in *Exam. vanit. doctr. gentium*, II. c. 3. p. 826. optime explicavit *Krugius*, *Gesch. der Phil. alter Zeit* p. 12. §. not. a.
(1) *Sext. adv. Math.* VII. l. l. Xeniades, *οὗ καὶ Δημόκριτος μέμνηται.* ibique Fabricius not. D.

tum progressa est. Etenim primus, quod sciamus, cognitionem humanam distinxit ratione habita fontis ex quo oritur, in *rationalem* et *empiricam*. In hac tantummodo est opinio, illius est verum; quod cum recentiores observaverint (1), miror eos fugisse locum Plutarchi, ubi diserte hujus distinctionis mentionem fecit (2): *ὁ δὲ* (Parmenides) *ἀναιρεῖ μὲν οὐδετέραν φύσιν, ἑκατέρᾳ δ' ἀποδιδοὺς τὸ προσῆκον, εἰς μὲν τὴν τοῦ ἑνὸς καὶ ὄντος ἰδέαν τίθεται τὸ νοητὸν, ὂν μὲν ὡς ἀΐδιον καὶ ἄφθαρτον, ἓν δὲ ὁμοιότητι πρὸς αὐτὸ καὶ τῷ μὴ δέχεσθαι διαφορὰν, προσαγορεύσας· εἰς δὲ τὴν ἄτακτον καὶ φερομένην, τὸ αἰσθητόν· ὧν καὶ κριτήριον ἰδεῖν ἐστιν.*

Ἠ μὲν ἀληθείης εὐπειθέος ἀτρεκὲς ἦτορ

τοῦ νοητοῦ καὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχοντος ὡσαύτως ἁπτόμενον,

Ἠ δὲ βροτῶν δόξας, αἷς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθής,

διὰ τὸ παντοδαπὰς μεταβολὰς καὶ πάθη καὶ ἀνομοιότητας δεχομένοις ὁμιλεῖν πράγμασιν. Ex quo loco explicandus et explendus est Diogenes Laërtius, qui eadem sed non satis diligenter retulit: *δισσήν τε* (Parmenides) *ἔφη εἶναι φιλοσοφίαν, τὴν μὲν κατ' ἀλήθειαν· τὴν δὲ κατὰ δόξαν* (3). Optime eum his convenit Sextus: *ὅδε γνώριμος αὐτοῦ* (Xenophanis) *Παρμενίδης, τοῦ μὲν δοξαστοῦ λόγου κατέγνω, φημὶ δὲ τοῦ ἀσθενεῖς ἔχοντος ὑπολήψεις· τὸν δ' ἐπιστημονικὸν, τοῦτ' ἔστι τὸν ἀδιάπτωτον ὑπέθετο κριτήριον, ἀποστὰς καὶ τῆς τῶν αἰσθήσεων πίστεως* (4). Recte igitur Diogenes Laërtius: *κριτήριον δὲ τὸν λόγον εἶπε, τάς τε αἰσθήσεις μὴ ἀκριβεῖς ὑπάρχειν* (5). Minus autem recte Cicero: *Parmenides, Xenophanes minus bonis quamquam versibus, sed tamen illis versibus increpant arrogantiam eorum, qui cum nihil sciri possit, audeant se scire dicere* (6). Quod autem habet Seneca: *Parmenides ait ex his, quae videntur nihil esse in universum* (7), id, dictum etiam a Colote, refutat Plutarchus loco supra laudato.

De *Zenone Eleate*, Parmenidis discipulo, agentes, primum exhibeamus locum Plutarchi, quo ut mihi quidem videtur, nullus aptior ad quaestionem, quae de hocce philosopho est agitata, utrum Scepticus fuerit, an Dogmaticus, explicandam: *Ζήνων δὲ ὁ Ἐλεάτης ἴδιον μὲν οὐδὲν ἐξέθετο* (scilicet *περὶ τῆς τῶν πάντων συστάσεως*) *διηπόρησε δὲ περὶ τούτων* (intell. sententias Xenophanis et Parmenidis) *ἐπὶ πλεῖον* (8). Ex hacce phi-

(1) *Stäudlin* l. l. tom. I. p. 185. *Tennemann Grundriss der Gesch. der Phil.* p. 72. *Krug* l. l. pag. 112.

(2) *Adv. Colot.* c. 13. p. 239, 240. Cf. idem *in Stromat. ap. Eusebium* P. E. I, 23. C. D.

(3) Lib. IX, 22.

(4) *Adv. Math.* VII, 111—114. Quo loco insigne fragmentum ex Parmenidis *ἔπεσι περὶ φύσεως* continetur et explicatur, cum aliis hujus operis fragmentis collectum a *Fülleborn*io, *Beiträge st.* 7. n. 1.

(5) l. l. (6) *Acad. quaest.* II, 23. (7) *Epist.* 88.

(8) *Plutarchus in Stromat. ap. Eusebium* P. E. I, 23. D.

autem dubitandi consuetudine apud alios in Scepticismi suspicionem venit, atque adeo a Galeno inter Scepticos numeratur (1). De quo quid statuendum sit, jam apparet (2). Idem fere statuimus de altera quaestione, num Sophista fuerit Zeno (3). Cum enim illius magna esset in disputando facilitas, ut, quod modo defenderat, statim refutare posset, (4), quid mirum, si ab aliis Sophista habitus fuerit? Accedebat et alia causa. Plutarchus Zenonem descripsit, ut ἐλεγκτικήν τινα καὶ εἰς ἀπορίαν κατακλείουσαν ἐξασκήσαντα ἕξιν (5). Ejusmodi ratio, quam sit apta ad hominum animos exacerbandos, Socratis discimus exemplo. Quidni igitur statuamus, Zenonem, cum multos in colloquendo reprehenderet et ad ἀπορίαν redigeret, ab iis invidioso Sophistae nomine appellatum fuisse? Quod autem ad quaestionem de veri judicio attinet existimem, eum, ut in aliis, sic hac in re, communem Eleaticorum sententiam secutum esse; quin etiam probabile videtur, eum, quae a prioribus de sensuum fallacia dicta erant, novis iisque Dialecticis rationibus confirmasse (6). At dicat aliquis, auctore Seneca (7), *Zeno Eleates omnia negotia de negotio dejecit, ait nihil esse:* nonne sic omnis tollitur cognitio? Respondeo, Bayleum (8), et post eum Stäudlinum (9) egregie ostendisse Zenonem tale quid numquam dixisse, et siquidem dixit, non ex animi sententia hoc fecisse.

Post Zenonem qui Eleatici nomen tueri posset, unus fuit *Melissus*, isque quod ad quaestionem de veri nota attinet, a reliquis non dissensit (10). Solent autem et alii ad Eleaticorum scholam referri, ut Leucippus et Democritus, sed hi tantum ab Eleatica disciplina recesserunt, ut proprium sibi locum vindicarent. Unam illam de atomis doctrinam si nominavero, qui contradicat, arbitror fore neminem (11). Malim tamen eos cum antiquioribus *Democritios* vel *Democriteos*, quam cum recentioribus *Atomisticos* appellare.

Et *Leucippus* quidem atomorum auctor (12) de veri judicio nihil praeter alios memo-

(1) *De hist. phil.* tom. II, 24. F.

(2) Hancce quaestionem suo quisque modo tractarunt *Stäudlin* l. l. p. 215, 216. et *Tiedemannus* in peculiari dissertatione: *Utrum Scepticus fuerit an Dogmaticus Zeno Eleates?* in Nova bibl. phil. et crit. vol. I. fasc. II.

(3) Sophistam eum fuisse dicunt *Bayleus* Dict. art. Zenon. *Meiners Geschichte der Wissenschaften in Gr. R.* I. 710. f. Cf. *Stäudlin* l. l. I. p. 204 seqq.

(4) Hinc Plato eum Ἐλεατικὸν Παλαμήδην vocavit, *Phaedro* 251, D.

(5) Vita *Periclis* c. 3. p. 154.

(6) *Stäudlin* l. l. p. 209.

(7) *Epist.* 88.

(8) *Dict. art. Zenon* not. D. A.

(9) l. l. pag. 208.

(10) Vid. *Aristocles* apud *Eusebium* P. E. XV. p. 757. B. C.

(11) Vid. *Krug Gesch. der Phil. alter Zeit* p. 110. not. b. et pag. 123.

(12) Posidonius atomorum inventionem refert ad Moscho sive Moschum Sidonium cf. vir Cl. *J. Bake*, *de Posidonio* pag 177 et 178, quem si inspexissent *Krugius*, *Geschichte der Phil. alter Zeit* pag. 55. et *Tennemann*, *Gesch. der Phil.* p. 50. multo accuratius hanc rem referre potuissent.

moratu dignum statuisse videtur. Tacent certe veteres. Sed eo majorem locum *Democrito* dare possumus, cujus de veri regula sententiam ita retulit Sextus: *δύο φησὶ* (Democritus) *εἶναι γνώσεις, τὴν μὲν διὰ τῶν αἰσθήσεων, τὴν δὲ διὰ τῆς διανοίας· ὧν τὴν μὲν διανοίας γνησίην κατάγει, προςμαρτυρῶν αὐτῇ τὸ πιστὸν εἰς ἀληθείας κρίσιν, τὴν δὲ διὰ τῶν αἰσθήσεων σκοτίην ὀνομάζει, ἀφαιρούμενος αὐτῆς τὸ πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπλανές.* Obscurum igitur non est Democritum *rationem* veri criterium statuisse (1). Caeterum tam acer sensuum reprehensor exstitit, ut postea Scepticis, nullum magnopere contra eos argumentum inveniendum relinqueret; quod et abunde apparet ex fragmentis, quae nobis servavit Sextus, et ab eodem saepius aliis in locis significatur: v. c. nihil, inquit, Democritus in sensibus ponebat, nisi opinionem, verum tantummodo in atomis et vacuo (2). Sed in hac ipsa sensuum reprehensione, nonnunquam ejusmodi ei exciderunt, quibus omnem omnino cognitionem humanam tollere videretur. Sextus Empiricus, postquam retulerat ejusmodi Democriti dictum: *καίτοι δῆλον ἔσται ὅτι ἐτεῇ οἷον ἕκαστον γινώσκειν ἐν ἀπόρῳ ἐστιν*: hancce addidit animadversionem *καὶ δὴ ἐν μὲν τούτοις πᾶσαν σχεδὸν κινεῖ κατάληψιν καὶ μόνον ἐξαιρέτως καθάπτεται τῶν αἰσθήσεων* (3). Secundum hanc Sexti animadversionem accipienda sunt et alia Democriti dicta, v. c. *ἐν βύθῳ ἡ ἀλήθεια*: non autem cum Cicerone aliisque (4) ita interpretanda sunt, quasi ad omne veri judicium tollendum pertinerent (5). Eadem Democrito Scepticismi suspicio venit ex eo, quod *τῶν πραγμάτων ἕκαστον οὐ μᾶλλον τοῖον ἢ τοῖον εἶναι* dixerit (6). Fuerunt igitur, qui illud *οὐ μᾶλλον* Scepticam vocem esse arbitrarentur: sed eam aliter a Democrito, aliter a Scepticis adhiberi ostendit Sextus: *ἐκεῖνοι* (*οἱ ἀπὸ Δημοκρίτου*) *μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ μηδέτερον εἶναι τάττουσι τὴν φωνήν· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τοῦ ἀγνοεῖν πότερον ἀμφότερα ἢ οὐθ' ἕτερόν τί ἐστι τῶν φαινομένων* (7). Colotes, qui ex hocce dic-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* 138, 139.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 135—137. Quo loco, ut bene monuit *Krugius*, *Geschichte der Phil.* p. 141, *νόμος* non *lex* sed *opinio* verti debet. Porro cff. ejusdem libri §. 368. P. H. I. 214. *adv. Math.* VI, 53, VIII, 6, 180. *Diog. Laërt.* IX, 44. Ex vehementi hac sensuum reprehensione, nata est sine dubio illa fabula Democritum se ipsum oculis privasse propter ipsorum pravitatem: quod narrat *Aul. Gellius* N. A. X, 17: falsum esse pronuntiat *Plutarchus de curiositate* c. XII. pag. 393: veluti dubitans retulit *Cicero*, *de Finibus*, V, 29.

(3) *Sext. adv. Math.* VII, 137.

(4) Cf. *Cicero Acad. Quaest.* I, 13. II, 5, 23. *Seneca* ep. 88. *Diog. Laërt.* IX, 73.

(5) Recte jam *Picus Mirandulanus*, *Exam. vanit. doctr. gentium* II, 11. p. 839.: „illud certe omnibus fere „notum eruditis et multis proditum locis de Heraclito et Democrito quod alter in profundo antro, alter in puteo ja- „cere veritatem affirmaverit, quasi aenigmate insinuatum vellent, haberi quidem veritatem posse, sed magno cum „labore."

(6) *Plut. adv. Colot.* c. 4 et 5. p. 226—228.

(7) *Sext.* P. H. I. 213. Cf. *Diog. Laërt.* IX, 75. qui quatuor modis hancce vocem usurpari posse ostendit 1. *θετικῶς.* 2. *ἀναιρετικῶς*, ut Democritus faciebat. 3. *θετικῶς καὶ ἀναιρετικῶς.* 4. *ἀναιρετικῶς καὶ θετικῶς*, quod erat Scepticorum.

dicto Democritum existimabat, sublato veri criterio, *τὸν βίον συγκεχυκέναι*, optime refutatur a Plutarcho argumentis, quae dicuntur ad hominem (1).

Superest ut Diotimi rationem afferamus, qui putabat Democritum tria statuisse criteria: *τῆς μὲν τῶν ἀδήλων καταλήψεως τὰ φαινόμενα, ὥς φησιν Ἀναξάνορας, ὃν ἐπὶ τούτῳ Δημόκριτος ἐπαινεῖ· ζητήσεως δὲ τὴν ἔννοιαν, περὶ παντὸς γὰρ, ὦ παῖ, μία ἀρχὴ τὸ εἰδέναι περὶ ὅτου ἔστιν ἡ ζήτησις· αἱρέσεως δὲ καὶ φυγῆς τὰ πάθη, τὸ μὲν γὰρ ᾧ προσοικειούμεθα, τοῦτο αἱρετόν ἐστιν, τὸ δὲ ᾧ προσαλλοτριούμεθα, τοῦτο φευκτόν ἐστιν* (2).

Et *Metrodorus Chius*, Democriti discipulus vel ut alii Nessi (3), inter eos refertur a Sexto, qui veri judicium prorsus tollebant (4), propter ejusmodi dictum: *οὐδὲν ἴσμεν, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ἴσμεν, ὅτι οὐδὲν ἴσμεν* (5). Idem habent Diogenes Laërtius l. l. et Cicero (6); Eusebius addidit Pyrrhonem ex hocce dicto ansam arripuisse de omnibus dubitandi (7). Cum hocce, ut animadverterunt Bayleus (8) et Krugius (9) repugnat id, quod veteres tradunt, Metrodorum de rerum principiis idem statuisse, quod Democritus et Πλῆρες et Κενὸν adscivisse (10). Magis etiam repugnat id, quod apud Eusebium Aristocles refert, quodque a Bayleo et Krugio neglectum esse miror, Metrodorum cum Protagora sensibus fidem tribuisse (11).

Metrodori auditor fuit *Anaxarchus*, Alexandri M. amicus, Pyrrhonis magister (12). Et hunc criterium sustulisse affirmat Sextus (13), quia *σκιαγραφίᾳ* (14) *ἀπείκασε τὰ ὄντα*.

Sequatur jam *Heraclitus*, qui temporum ratione habita priori loco ponendus erat; sed, cum neque ad Eleaticos, neque ad Democriteos pertinere videretur, ejus sententiam separatim explicandam esse duximus. Heraclītus igitur cum aliis in repudiando sensuum testimonio, consensit: *κακοὶ μάρτυρες*, inquit, *ἀνθρώποισιν ὀφθαλμοὶ, καὶ ὦτα βαρβάρους ψυχὰς ἐχόντων*. Veri judicem facit *τὸν λόγον, οὐ τὸν ὁποῖον δήποτε, ἀλλὰ τὸν κοινὸν καὶ θεῖον*. Sed quis est ille *θεῖος λόγος*? Id ex reliquis viri placitis explicandum est.

(1) *Plut. adv. Colot.* l. l. Cf. *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 389.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 140.

(3) *Diog. lib.* IX, 58.

(4) *Sext. adv. Math.* VII, 48.

(5) *Sext.* l. l. §. 88. *Diog.* l. l.

(6) *Acad. quaest.* II, 23.

(7) P. E. XIV, 763. D.

(8) *Dict. art. Metrodore* not. A.

(9) l. l. p. 142. not. a.

(10) *Bayleus* et *Krugius* l. l. laudant *Aristoclem* apud *Eusebium* P. E. XIV, 765 D. *Simplicium in Phys. Aristotel.*: quibus addantur *Plutarchus in Stromat.* apud *Eusebium* P. E. I, 24. D. *Pseudo-Plutarchus de plac. philosoph.* I, 5. p. 239.

(11) P. E. XIV, 766. C.

(12) *Diog. Laërt.* IX, 58—60. Praeterea de eo conferri possunt *Cicero, Tusc.* II, 21 ibique *Davisius*. *De nat. Deorum* III, 33.

(13) *adv. Math.* VII. 41 et 88.

(14) Ita in *Sexti* l. l. cum Gatakero ad M. Antoninum legendum videtur non *σκηνογραφίᾳ* ut voluit Fabricius cf. hujus nota G. Cf. *Platonis Theaet.* p. 208 E. *De Republ.* X. 602. C, D. *Parmenid.* p. 165 C.

est. Nam διάνοιαν sive mentem extra corpus posuit, eamque vocavit τὸ περιέχον ἡμᾶς λογικόν τε ὂν καὶ φρενῆρες. Hancce autem externam διάνοιαν interna mens (ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς) attrahit δι' ἀναπνοῆς. Quo facto intelligimus. Ita existit θεῖος ille λόγος qui tum demum criterium veri putandus est cum sit κοινὸς h. e. cum omnes eum homines communem habeant (1). Vidimus jam de aliis philosophis, qui sensuum reprehensione Scepticismum praeparaverant, ideoque a posterioribus inter Scepticos sunt relati: idem Heraclito evenit (2). Et revera in eo magna erat ad Scepticismum proclivio, et ejus philosophandi ratio a Scepticorum haud longe recedebat. Statuebat v. c. τὰ ἐναντία ὑπάρχειν περὶ τὸ αὐτὸ· cum igitur Sceptici quam maxime hoc evincere conentur, τὰ ἐναντία φαίνεσθαι περὶ τὸ αὐτὸ, Aenesidemus Scepticismum quasi viam ad Heracliti philosophiam esse pronunciavit, quamobrem reprehenditur a Sexto (3). Sed de Aenesidemi cum Heraclitea philosophia conjunctione infra dicemus. Eadem Heracliti Sceptica ratio cernitur etiam in pervulgato illo placito: πάντα ῥεῖν ποταμοῦ δίκην (4): quod nascentem jam scepticismum dici vix potest quantum corroboraverit, ut videbimus cum de Protagora dicemus (5).

Sophistarum leve et inane philosophandi genus recte a veteribus, inprimis Platone, reprehenditur. Quamvis negari nequit, Platonem cupidius hoc fecisse, quam verius. Nam eloquentiae, ingenii et doctrinae laus omnino illis tribuenda est (6). Causae cur ejusmodi philosophandi ratio hominum animos occuparet, potissimum positae sunt tum in divitiis, quibus pleraeque Graeciae civitates affluebant, et in luxuria morumque pravitate, quae inde oriebantur, tum in democratica regiminis forma (7). Quantum vero a Sophistis effectum sit ad Scepticismum procreandum, jam apparet ex communi illa professione contra omnia disputandi: quae professio hac fere formula continebatur τὸν ἥττω λόγον κρεῖττον ποιεῖν (8). Huc referebant inventam ab Eleaticis Dialec-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 126—134, 349. VIII, 286. *Pseudo-Plutarchus de plac. phil.* IV, 3. p. 282. Ad sensuum reprehensionem pertinuisse videtur illud Heracliti dictum πάντα εἶναι καὶ μὴ εἶναι. *Sext.* P. H. II, 53. Neque audiendus est Aristoteles qui Metaph. IV. 7. illud dictum significare ait, *omnia esse vera*. Cf. Krugius l. l. p. 128. not. C.

(2) *Diog. Laërt.* IX, 73.

(3) *Sext.* P. H. I, 210—212.

(4) *Diog. Laërt.* IX, 8. *Sext. Empir.* P. H. III, 115. *Pseudo-Plutarchus de plac. phil.* I, 23. p. 252. *Seneca*, Epist. 58. *Plato Theaet.* p. 152 D. coll. 281. A. *Cratyl.* 402. *. Cf. *Wyttenbachius ad Plut. de S. N. V.* p. 76.

(5) De Heraclito, e recentioribus cf. potest *Meiners*, *Grundriss der Geschichte der Weltweisheit*, p. 90. *Stäudlin*, l. l. p. 187—192.

(6) Cf. *Stäudlin*, l. l. p. 223 sqq.

(7) Cf. *Meiners*, *Geschichte der Wiss. in Gr. u. R.* II. 1—127. De Sophistarum philosophandi ac docendi ratione. cf. potest *De Geer Diatribe in Politices Platonicae principia* p. 4—33.

(8) *Plato Apol. Socrat.* p. 19. B. *Aristophanes Nub.* vs. 111—114.

lecticam, eamque auxerunt futilibus argumentandi generibus, quae ab auctoribus Sophismatum nomen invenerunt (1). Prae caeteris hoc loco nobis memorandus est *Gorgias Leontinus*, cujus apud Aristotelem (2) et Sextum (3) ejusmodi servata est disputatio, qua omne veri judicium penitus tollitur. Exstitit autem in libro Gorgiae Περὶ τοῦ μὴ ὄντος, ἢ περὶ Φύσεως et tribus continebatur capitibus. Ἐν μὲν καὶ πρῶτον ὅτι οὐδέν εστι· δεύτερον, ὅτι εἰ καί ἐστιν, ἀλλ' ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ· τρίτον, εἰ καὶ καταληπτον ἀλλὰ τοίγε ἀνεξοιστὸν καὶ ἀνερμηνευτὸν τῷ πέλας (4). Argumenta, quibus hoc efficere conabatur, extremis quasi punctis notasse sufficiat. I°. *Nihil est*: nam si quid est aut ὂν est, aut μὴ ὂν, aut utrumque: atqui nihil horum est: ergo nihil est (5). II°. *Etiamsi quid sit, tamen comprehendi non potest.* Nam si comprehendi posset, tum cogitationes nostrae aut cum rebus cogitatis convenire, aut ipsae res cogitatae esse deberent: atqui neutrum fieri potest: caet. (6). III°. *Si vel maxime comprehendi possit, tamen aliis enunciari nequit.* Nam si aliis posset enunciari, tum sermonem nostrum res ipsas efficere oporteret, certe in variis subjectis easdem cogitationes excitare (7). In hacce disputatione, quod animadvertere operae pretium est, primam videmus distinctionem factam inter cogitationem, cogitandi objectum et cogitandi signum (8). Apparet etiam judicium veri a Gorgia plane sublatum esse; quod confirmatur iis, quae contra sensuum fidem et intellectus auctoritatem ab ipso dicta leguntur apud Sextum (9).

Cum Gorgia conjungamus *Protagoram*, qui licet haud minus, quam reliqui a Platone reprehenditur, tamen majori quam isti fuisse videtur modestia et accuratius in rebus explorandis versabatur (10). Hujus autem viri quanta in universum ad Scepticismum proclivio fuerit, abunde apparet ex iis, quae de Diis scripsit: περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, εἴθ' ὡς εἰσίν, εἴθ' ὡς οὐκ εἰσίν. Πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥ τε ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου (11). Praeterea primus illud παντὶ λόγῳ λογον ἴσον ἀντικεῖσθαι in philosophiam invexit (12), quod postea Scepticismi fuit principium (ἀρ-

(1) Cf. *Stäudlin*, l. l. p. 220 et 225.
(2) Cf. *De Xenoph. Zenone et Gorgia* c. 5, 6.
(3) *Sext. ad. Math.* VII 56—86.
(4) Cf. *Sext.* l. l. §. 65. P. H. II. 59.
(5) *Sext. adv. Math.* l. l. §. 66—76.
(6) *Sext.* l. l. §. 77—82
(7) *Sext.* l. l. §. 83—86.
(8) Cf. *Krug*, l. l. p. 147. not. e.
(9) P. H. II, 57—64.
(10) Cf. *Stäudlin*, l. l. p. 226.
(11) *Diog. Laërt.* IX, p. 51. Plato Theaet. 262. D. E. *Sext. Empir. adv. Math.* IX, 56 et apud eundem *Timon Phliasius* l. l. §. 57. *Eusebius* P. E. XIV, 776. A. *Cicero de Nat. Deorum* I, 12, 23. *Suidas* voce Πρωταγόρας. *Philostratus* auctor est, Protagoram hocce ex Persarum disciplina sumsisse, *Vitis Sophistarum* p. 498. ed. Morellii. 2°. 1608.
(12) *Diog. Laërt.* IX, 51. ibique *Menagius* p. 243. f.

(*ἀρχὴ συστάσεως*) (1). Ex his jam conjici licet qualis ipsius de vero ejusque judicio fuerit sententia, quam prodidit in libro, cui titulum fecit, Ἀλήθεια (2). Sequebatur nempe Heraclitum, et omnia fluere existimabat, sed praeterea addebat: sensus nostros ad hanc se rerum mutationem ita accommodare, ut semper et in quibusvis temporibus cum iis convenirent. Itaque *πάντων χρημάτων*, inquit, *μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστὶ, τῶν δὲ μὴ ὄντων, ὡς οὐκ ἐστίν*. Haec fere fuit Protagorae ratio, qua omne omnino veri judicium tolli, manifestum est. Nam secundum eam, omnes opiniones sunt verae, omnesque phantasiae. Quo sequitur, *veritatem* non esse *per se*, sed *ex iis*, *quae referuntur ad aliquid* (*τῶν πρός τι*) (3). Atque hoc ipsum erat, quod Sceptici pedibus, ut ajunt, manibusque evincere conabantur, ut rerum fidem veritatemque frangerent.

Sequantur *Euthydemus* et *Dionysodorus*, fratres Thurii celebres Sophistae, qui haud parvam operam dialecticis dederunt studiis (4). Hos Sextus auctor est, eandem habuisse ac Protagoram sententiam, et *omnia referri ad aliquid* statuisse (5). Sed hac in re Sexto fidem non habendam esse verosimile est. Nam ipse hoc veluti dubitans retulit: *τοιοῦτοι δὲ γεγονέναι λέγονται καὶ οἱ περὶ* Εὐθύδημον *καὶ* Διονυσόδωρον (6). Praeterea Plato, qui in eo, ut illis Sophistis aetate proximus majorem quam Sextus habet auctoritatem, Plato igitur in Cratylo diserte Protagorae et Euthydemo diversas sententias tribuit: illi quam recensuimus (7), Euthydemo hanc: *πᾶσι πάντα ὁμοίως εἶναι ἅμα καὶ ἀεί* (8). Haec propter Sextum monui, aliter Euthydemi mentionem non fecissem. Nam ejusmodi fuit Sophista, qui omnia defendenda vel refutanda arriperet, modo gloriam adipisceretur et lucrum. Quod tum ex modo laudato ipsius Sophismate, tum ex alio: *πάντα καὶ ἀεὶ ἕκαστον ἐπίστασθαι* (9): abunde cognosci potest. Multum hac in re differt a Protagora qui magis philosopham rationem sequebatur.

Sophistarum disputationes, licet quam maxime fuerint perniciosae, tamen philosophiae magno fuerunt bono, cum *Socratem* excitarent, qui optimam philophandi ratio-

(1) Cf. *Sext. Emp.* P. H. I, 12. §. 202, 205.

(2) Cf. *Plato Theaet.* p. 161 C. ibique Schol. *Plato* Ibid. p. 171. C. *Cratyl.* 386. C.

(3) In Protagorae sententia explicanda secuti sumus *Sextum Empiricum* P. H. I, 216—219. *Adv. Math.* VII. 59—64 collatis 369—388. *Platonem*, qui in *Theaeteto* primum Protagorae sententiam non modo proposuit, sed etiam accurate defendit p. 151. E—160. E, deinde eam subtilissime refutavit p. 161—186 E. Videndus quoque *Aristocles*, qui et Protagorae sententiam retulit, et Platonis contra eum disputationem excerpsit apud *Eusebium* P. E. XIV. 766. C. — 768 C. Cf. denique *Diog. Laërt.* X, 51. Cicero Acad. II. 46.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VIII, 13. De ipsorum rebus cf. *Plato Euthyd.* p. 271. E.

(5) *Adv. Math.* VII, 48, 64.

(6) l. l.

(7) *Cratyl.* p. 385. E.

(8) *Cratyl.* p. 386. D.

(9) *Plato in Euthyd.* p. 294 E. seqq.

tionem induxit, ad communem hominum captum magis accommodatam. Hic igitur praecipue moralem philosophiae partem tractavit (1). Quamvis dialecticae amplificandae nullam certe exiguam navavit operam, tamen disputationes suas ad dialecticam rationem direxit (2). Hujus viri disserendi ratio quodammodo fuit Sceptica, frequenterque usurpabat illud *se nihil scire* (3). In quo solita ipsius cernitur *εἰρωνεία*, ut bene apud Ciceronem Lucullus monuit (4). Minime igitur is fuit qui veri criterium tolleret quamvis neque disertis verbis poneret. Hinc explicandum esse videtur, quod nusquam a Sexto in tota illa de criterio disputatione memoratur.

Idem dicendum est de germanis Socratis discipulis, qui magistri rationem constanter tenuerunt, Xenophonte, Simmia, aliis. Illud animadversione dignissimum est, exstitisse ipsorum libros, in quibus de veri judicio agere potuerunt. Sic Critonis libri memorantur: Περὶ τοῦ μαθεῖν, Περὶ τοῦ γνῶναι, et Περὶ ἐπιστήμης, τί τὸ ἐπίστασθαι (5). Simonis coriarii, Περὶ ἐπιστήμης, Περὶ κρίσεως, Περὶ τοῦ διαλέγεσθαι (6). Simmias Thebanus inter alia etiam scripsit Περὶ λογισμοῦ et ἀληθείας (7).

Major locus debetur *Euclidi Megareo* a quo *Megarici* sunt dicti, qui postea vocati sunt *Eristici*, deinde *Dialectici* (8). Hic ita a Socratis ratione deflexit ut Eleaticos inprimis Parmenidem sequeretur. Diog. Laërt. *οὗτος*, inquit, *καὶ τὰ Παρμενίδεια μετεχειρίζετο* (9). Hinc factum est ut veteres saepius Eleaticos et Megaricos confunderent (10). Itaque et Aristocles eandem utrisque de veri judicio sententiam tribuit: *τοιαῦτα·* (non sensibus sed rationi esse credendum) *γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης καὶ Ζήνων καὶ Μέλισσος ἔλεγον· ὕστερον δ' οἱ περὶ Στίλπωνα καὶ τοὺς Μεγαρικούς* (11). Cicero qui, omnes qui sensuum auctoritatem negabant, ut Xenophanem, Empedoclem, alios in Acatalepticorum numerum refert, his etiam addidit Megaricos: *habeo molestos vobis sed minutos, Stilponem Diodorum, Alexinum, quorum sunt aculeata quaedam Sophismata: sic enim appellantur fallaces conclusiunculae* (12).

Eo-

(1) *Xenoph. Memorab.* I. cap. 1. §. 11 seqq. ed. *Schneid.* aliisque locis. *Sext. Empir.* adv. *Math.* lib. VII. §. 7, 10. *Cic. in Bruto*, 8. *Tusc.* III. c. 4. V, 3, 4.

(2) *Xenoph. Memorab.* IV, 6. *Arrian. Dissert. Epict.* I. 17. lin. 12. Ed. *Schweig.*

(3) Apud *Xenophontem* et *Platonem* singulis fere paginis. *Cic. Acad. Quaest.* I. 4. *Plutarch. adv. Colot.* c. 18. p. 246. *Numenius apud Euseb.* P. E. XIV. p. 728. B. C.

(4) *Acad. Quaest.* II. 5.

(5) *Diog. Laërt.* II, 121. postrema verba retuli ex Casauboni emendatione. *Suidas* voce Κρίτων.

(6) *Diog. Laërt.* II, 123.

(7) *Diog. Laërt.* II, 124.

(8) *Diog. Laërt.* II, 106.

(9) Idem ibid.

(10) *Cic. Acad. quaest.* lib. II, 42. quo loco adhibeatur *Aristocles apud Euseb.* P. E. XI, 510. C.

(11) Apud *Euseb.* P. E. XIV, 756. C.

(12) *Acad. quaest.* II, 24. H. l. illud *minutos* non ad universam Megaricorum reprehensionem pertinet, sed ad

ig-

Eodem modo accipiendus est Seneca: *circa eadem*, inquit, *fere Pyrrhonii versantur et* Megarici *et Eretrici et Academici, qui novam induxerunt scientiam nihil scire* (1). Haec igitur illi de veri judicio. Quod autem Sextus in VII. adv. Math. libro nullam Megaricorum mentionem fecit, id communi illo veterum errori, quo Megaricos et Eleaticos eosdem esse existimabant, tribuendum esse videtur.

Caeterum Megaricorum philosophandi ratio si qua alia, scepticismum praeparavit; quin etiam ejusmodi ipsorum memorantur sophismata, quae omni veritati interitum minantur. Qua de re paucis dicendum est.

Spinosum sequebantur et aculeatum disserendi genus; brevibus utebantur conclusiunculis quibus adversarios retunderent (2). Quam fuerint ligitiosi facile conjici potest ex eo quod de Euclide habet Diogenes: ταῖς ἀποδείξεσιν ἐνίστατο, οὐ κατὰ λήμματα, ἀλλὰ κατ' ἐπιφοράν (3). Quod recte ita explicavit Gassendus: *Euclides quidem solitus est aliorum demonstrationes, non sumtionibus impugnare sed conclusionibus duntaxat, quasi consecutiones forent satis perspicuae* (4). Hoc loco nobis memorandi sunt, isti ἐρωτήσεως λόγοι, quos multos invenerunt Megarici v. c. τὸν ψευδόμενον, διαλανθάνοντα, Ἠλέκτραν, ἐγκεκαλυμμένον, σωρείτην, κερατίνην, φαλακρόν (5). Recte igitur miratur Buhlius istiusmodi litigatores ex modesta Socratis disciplina profectos esse (6). Illud minus mirandum est ejusmodi rationem, sponte ad scepticam ducere dubitationem (7). Hinc factum est, *ut in hoc ipso quod in elementis dialectici docent, quomodo judicare oporteat, verum falsumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc: si dies est, lucet — tanta esset inter eos contentio* (8). Ajebat *Philo*, negabat *Diodorus* (9). Hinc factum est, ut *Stilpo* τὰ εἴδη tolleret (10), et ἕτερον ἑτέρου μὴ κατηγορεῖσθαι (11) statueret. Quae sane placita omni dialecticae vim inferunt (12).

Alius

ipsorum subtilem disputandi rationem. Quod patet ex loco Ciceronis quem supra laudavimus, ubi *de nobili Megaricorum disciplina* loquitur.

(1) *Epist.* 88.

(2) *Cic.* l. l.

(3) *Cic.* II. 59. D.

(4) *Operum.* tom. I. p. 35. cf. *Bayleus. Dict.* Art. *Euclide* not. C.

(5) Horum inventio tribuitur Eubulidi: cf. *Diog. Laërt.* II, 108. *Sext. adv. Math.* VII. §. 13. Alii τὸν ἐγκεκαλυμμένον et τὸν κερατίνην referunt ad Diodorum. *Diog.* II, 111. Caeterum cff. *Cic. Acad. quaest.* II, 16, 29, 30. *De divin.* II, 4. *Seneca Epist.* 45. *Lucian. in vitarum auctione* c. 22. p. 308. ed. Taucon. *Aul. Gell.* lib. XVI, 2. *Menagius ad Diog. Laërt.* l. l. p. 74. *Gassend.* l. l.

(6) *Comment. laud.* p. 234 seq.

(7) Hoc egregie demonstravit Bayleus. *Dict. art. Euclide* not. E. art. *Chrysippe* not. E, T, Q.

(8) *Cic. Acad. quaest.* II, 47.

(9) Cf. *Sext. Empir.* P. H. II. §. 110. *adv. Math.* VIII. 112 — 117.

(10) *Diog. Laërt.* II, 119.

(11) *Plutarch. adv. Colot.* c. 22. p. 251.

(12) Haec Stilponis effata egregie explicuerunt *Bayleus, Dict. art. Stilpon.* not. H. *Stäudlin*, l. l. p. 244 - 246.

Alius Socratis auditor, qui a magistri ratione deflexit, fuit *Aristippus*, auctor sectae Cyrenaicae. Hic magno cum amore voluptatis ad Socratis disciplinam venit (1). Quod dici vix potest, quantam vim habuerit ad ipsius doctrinam informandam. Eatenus magistri rationem sequebatur, quatenus Ethicae philosophiae plurimum tribuebat; Dialecticae tantum, quantum ad disserendi usum sufficiebat; Physicae nihil (2). Caeterum omnia ad πάθη referebat: horum tria faciebat genera: jucunda, quorum finis voluptas; molesta, quorum finis dolor; media, quorum finis nec bonum nec malum (3). Haecce πάθη sola statuebat esse καταληπτὰ et ἀδιάψευστα, non res a quibus oriebantur, in iisque et vitae regendae normam et veri judicium posuit (4). Sed si laudatos locos accurate inspexerimus, statim videbimus secundum hanc rationem veri criterium fere tolli, et ista πάθη ad nihil aliud apta esse, nisi ad vitam regendam (5). Minime igitur mirandum est, fuisse jam antiquitus, qui Cyrenaicos et Scepticos eosdem esse existimarent; sed simul apparet, qualis inter eos fuerit differentia, utrisque veri judicium tollentibus, sed his τὸ φαινόμενον, illis τὰ πάθη in vita sequentibus. Alias etiam inter eos differentias notavit Sextus: *prima* in finium doctrina est posita, nam Cyrenaici τὴν ἡδονὴν, Sceptici τὴν ἀταραξίαν finem esse voluerunt: *altera* ad hoc ipsum, de quo agimus, incomprehensibilitatis placitum pertinet: ἡμεῖς (Sceptici) μὲν, inquit, Sextus, ἐπέχομεν ὅσον ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τῶν ἐκτὸς ὑποκειμένων· οἱ δὲ Κυρηναϊκοὶ ἀποφαίνονται φύσιν αὐτὰ ἔχειν ἀκατάληπτον (6). Superest, ut Diogenis locum afferamus eumque cum iis, quae dicta sunt, in concordiam redigamus. Cyrenaici, inquit, ἀνῄρουν καὶ τὰς αἰσθήσεις, ὡς οὐκ ἀκριβούσας τὴν ἐπίγνωσιν (7). Hoc autem non de ipsis sensibus, quatenus παθέων sunt causae, intelligendum est, sed de opinione et judicio ex eorum perceptione ferendo, ut recte monuit Fabricius (8).

Talis ergo fuit Cyrenaicorum sententia de veri judicio, quam omnes Aristippi successores, licet in reliqua ipsius doctrina quaedam novarent, constanter tenuisse videntur (9).

Ex Socratis schola quoque prodiit Antisthenes, auctor Cynicorum. His, ut per se patet, nullus fere in hac disputatione locus esse potest. Unus *Monimus* a Sexto inter eos

(1) *Xenoph. Memor.* II. cap. I. III, 8. *Diog. Laërt.* II, 66.

(2) Cf. *Sext. Emp. adv. Math.* VII. 11. 15. *Diog. Laërt.* II, 92.

(3) *Sext. adv. Math.* VII. §. 99.

(4) *Sext. Emp. adv. Math.* VI, 53. VII, 190 — 198. *Aristocles* apud *Euseb.* P. E. XIV. p. 764 C. — 765. C. *Diog. Laërt.* II, 92. *Cic. Acad. quaest.* VII, 24, 46. *Plut. adv. Colot.* cap. 14. p. 252.

(5) Cf. *Gassend. Oper.* I. p. 72.

(6) *Sext. Emp.* P. H. I, 225.

(7) *Diog. Laërt.* II, 95.

(8) Ad *Sextum Emp. adv. Math.* VII, 191. not. R.

(9) Hos diligenter recensuit *Diog. Laërt.* II, 85, 86.

eos, qui criterium veri sustulerunt, refertur, propterea quod, ut Anaxarchus, σκιαγραφίᾳ ἀπείκασε τὰ ὄντα (1). Aliud etiam ejus dictum memoratur: τῦφον h. e. opinionem esse omnia (2). Haec sane ostendunt, adfuisse in Monimi mente semina quaedam Scepticismi.

Venio jam ad *Platonem*, non modo reliquorum Socraticorum, sed omnium philosophorum facile principem. Hujus viri cum tantum esset nomen tantaque auctoritas, mirandum non est, varios antiquitus philosophos vehementer studuisse, ut eum suae fuisse opinionis evincerent. Hinc illa quaestio, utrum Dogmaticus fuerit an Scepticus Plato. Fuerunt tamen alii, inter quos ii, quibus hujus rei notitiam debemus, qui Platonem in aliis Sceptice, in aliis Dogmatice pronuntiasse statuerent (3). Recte illi et vere. Efficiunt autem id, quod volunt, exemplis ex Platonis doctrina afferendis, sed causam, cur Plato ita fecerit, animadvertere supersederunt. Platonis philosophia nihil aliud est nisi veri studium: hinc perfectus philosophus ab eo definitur ὁ τοῦ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως ἔχοντος δυνάμενος ἐφάπτεσθαι (4). Ex hocce veri quaerendi instituto, nonne sponte sequebatur id, quod in Platonis scriptis reperimus, nunc Sceptica cautio, ne quid temere affirmetur, nunc Dogmatica συγκάθεσις? Praeterea ex hoc ipso discimus, Platonem de vero non cum Scepticis sensisse. Qui enim philosophiam veri esse studium voluit, in eoque studio totam vitam consumsit, quomodo hic de veri existentia vel comprehensibilitate dubitare potuit? Si igitur explicuerimus, quanam in re veritatem poneret et quibus quasi instrumentis eam assequi conaretur, quaestioni nostrae satisfactum erit, et Platonis de veri judicio sententiam habebimus.

Plato igitur tria rerum principia statuit: *Deum* et *materiam*, quibus adjungantur *ideae*, menti divinae adhaerentes, secundum quas Deus materiam informavit (5). Res autem e materia effectae, quas sensibus percipimus (τὰ αἰσθητὰ), quemadmodum ipsa materia, sunt mutabiles, ut potius γίγνεσθαι quam εἶναι dici possint. Haec ex Heracliti doctrina sunt petita. Cum igitur sensus nostri illis mutationibus fallantur, et unam eandemque rem variis percipiant modis, consentaneum erat, ut hi a veritatis judicio ex-

(1) *Sext. Emp. ad Math.* VII, 88.

(2) *Sext.* l. l. 35. — *Menander* apud *Diog. Laërt.* lib. VI, 83. Conferri quoque potest *Marcus Anton.* II, 15. quem ad laud. Sexti locum citat *Fabricius.* not. M.

(3) *Sext. Emp.* P. H. I, 221—225. *Diog. Laërt.* lib. III, 51, 52. IX, 72. *Cic. Acad. quaest.* l. 13. V. 3. *August. contra Academ.* III, 17. p. 453. a. b. ed. Frobenianae.

(4) *Plato de Rep.* VI, 484. b.

(5) Cf. *Plato Tim.* p. 27 D — 29 C. Cic. in hujus dialogi versione. *Sextus adv. Math.* IX. 364. X. 258. *Diog. Laërt.* III, 76. ibique Menagius. *Pseudo-Plut. de placitis philosophorum.* I. 3. p. 236. Ex his locis explicandus est *Cic. Acad.* I. 8. II. 37.

excluderentur (1). Oportet igitur hominem quam fieri potest maxime mentem a corporis conjunctione liberare, ut ipsa per se res intueri possit (2). Sed hacce mentis a corpore disjunctione nihil in judicando vero proficeremus, nisi quoque res contemplari possemus tales, quales revera per se sint, id est, liberas ab illis mutationibus. Refugiendum igitur ad ideas, h. e. rerum formas seu exemplaria, quae sunt immutabilia, et perfecte nobis ostendunt quales res sint, quippe quae secundum ipsas a Deo informatae sunt (3).

Haec fere est Platonis de veri nota sententia, in qua delineanda, fortasse quis mirabitur, quid sit, cur Sexti loco non usus sim, in quo hic Platonis de criterio sententiam tractavit (4). Causa haec est, quod ille l. l. non genuinam proposuit Platonis sententiam sed accommodatam, ut videtur, ad Neoplatonicorum interpretationes et additamenta. Cujus rei indicia haec sunt. Primum, e Platonis dialogis unus laudatur Timaeus, in cujus obscuritate, quantum sese jactaverint Neoplatonici, omnibus notum est. Tum §. 143 diserta Πλατωνικῶν occurrit mentio. Denique si ipsa Sexti verba, quibus summam Platonis sententiae proposuit, adscripsero, qui dubitet, arbitror fore neminem: *προδήλως*, inquit, (*ὁ Πλάτων*) *κριτήριον ὥριστε τῆς τῶν πραγμάτων γνώσεως τὸν λόγον συμπεριλαβὼν αὐτῷ καὶ τὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως ἐνάργειαν.*

Qui Platonem secuti sunt philosophi habebant jam certum philosophandi genus, ut dubitari non possit, utrum Sceptici fuerint an Dogmatici. Itaque Scepticismi et Dogmatismi tractatio separanda est; quare huic capiti finem imponamus.

(1) Cf. *Theaetet.* 152. D. seqq. *Cratyl.* 402. A. *Sextus Emp.* P. H. III. 54. 115. *adv. Math.* VII. 53. VIII. 6. 7.

(2) Phaed. p. 65. A — 67. C.

(3) Totam suam de ideis doctrinam explicavit Plato praeter laud. Tim. loc. in Parmenide toto. *Phileb.* p. 14. d. — 15 c. ubi cf. Stalbaum in Prolegg. p. XX seqq. de *Repub.* VI. 509. d. seqq. X. 586. a seqq. cf. etiam *Meno* et *Phaedo*. Caeterum cff. *Sext. Empir. adv. Math.* IV. 11 — 14. *Plut. adv. Colot.* XV. seq. p. 241. *Pseudo-Plut. de placitis Philos.* I. 19. p. 247. *Cic. Orator.* cap. 3. *Tusc.* I. 24. *Acad.* I. 9.

(4) *Adv. Math.* VII. 141 — 144.

CAPUT SECUNDUM,

DE PYRRHONIIS.

Veniamus jam ad *Pyrrhonios*, qui et *Ephectici* et *Zetetici* et *Aporetici* appellabantur (1). Horum de criterio sententia ut recte intelligatur, omnis ipsorum philosophandi ratio paullo altius repetenda videtur.

Pyrrhonii igitur omnia referebant ad *ἐποχὴν*, ad *assensus retentionem*. Quam in eo positam esse censebant, ut nihil vel affirmetur, vel negetur. Sextus Empiricus: *ἐποχὴ δ' ἔστι στάσις διανοίας, δι' ἣν οὔτε αἴρομέν τι, οὔτε τίθεμεν* (2). Ad quam *ἐποχὴν* ita perveniebant. Omnis Scepticismus continetur sensibilibus et intelligibilibus quocunque modo sibi invicem opponendis, unde ita apud Sextum definitur: *ἔστι δὲ ἡ σκεπτικὴ δύναμις ἀντιθετικὴ φαινομένων τε καὶ νοουμένων, καθ' οἷον δήποτε τρόπον* (3). Hujus Scepticae facultatis principium hoc est: *παντὶ λόγῳ ἴσον λόγον ἀντικεῖσθαι* (4). Ex haece autem intelligibilium et sensibilium oppositione nascebatur *ἰσοσθένεια*, h. e. *ἡ κατὰ πίστιν καὶ ἀπιστίαν ἰσότης* (5), h. e. paria esse in contrariis rationibus momenta. Haecce *ἰσοσθένεια* sponte eos duxit ad *assensus retentionem*, per quam ad finem suum, sive *ἀταραξίαν*, sive *ἡσυχίαν*, sive *ἀφασίαν* (6), sive *ἡδονὴν* (7) tendebant.

Ex hac assensus retentione sponte sequitur, Pyrrhonios nulla posuisse decreta, (sic enim, auctore Cicerone (8), *δόγματα* appellamus), certe si decretum intelligamus *τὴν τινι πράγματι τῶν κατὰ τὰς ἐπιστήμας ζητουμένων ἀδήλων συγκάθεσιν.* Falluntur enim qui credunt Scepticum nulli omnino rei assentiri: *τοῖς γὰρ κατὰ φαντασίαν κατηνεγκασμένοις πάθεσι συγκατίθεται*: v. c. cum calet aut friget minime dicit: *videor mihi non* ca-

(1) De variis Scepticismi nominibus vid. quos laudat *Thorbecke* vir. Cl. in comm. ad quaestionem: „Quaeritur in Dogmaticis oppugnandis, numquid inter Academicos et Scepticos interfuerit? Quod si ita sit, quae fuerit discriminis causa?" Ann. Acad. L. B. a. 1820. pag. 14. Quibus addantur *Diog. Laërt.* IX, 70. *Tennemann* l. l. p. 105. (2) P. H. I. 10. (3) l. l. 8.

(4) *Sextus* l. l. §. 12 et 202—205. cff. quae supra de Protagora diximus.

(5) *Sextus* l. l. 10.

(6) *Sextus* l. l. 10, 25, 205, 232. III. 235 seqq. *adv. Math.* XI, 1, 111 seqq. *Diog. Laërt.* IX, 107. *Aristocles* ap. *Eusebium* P. E. XIV, 758 d.

(7) Hoc erat Aenesidemi. cf. *Aristocles* ap. *Eusebium* l. l.

(8) *Acad. quaest.* II. 9 alibi.

calere aut frigere (1). Cum igitur quid pronuntiat, *πάθος* suum narrat, h. e. dicit, quomodo affici se sentiat (2). Ad quam rem variae excogitatae sunt formulae, quas *φωνὰς* appellant. Sunt autem sequentes: *οὐ μᾶλλον· τάχα, οὐ τάχα· ἔξεστι, οὐκ ἔξεστι· ἐνδέχεται, οὐκ ἐνδέχεται· ἐπέχω· οὐδὲν γνωρίζω· πάντα ἔστιν ἀόριστα· πάντα ἔστιν ἀκατάληπτα· ἀκαταλήπτω· οὐ καταλαμβάνω· παντὶ λόγῳ λόγος ἴσος ἀντικεῖται* (3). His autem vocibus *ἀδοξάστως* utitur Scepticus, i. e. non ponit eas revera esse, sed cum alias res, tum se ipsas circumscribere: v. c. vox, *omnia sunt falsa*, cum aliis et se ipsam falsam esse dicit, quemadmodum medicamenta purgatoria non tantum humores ejiciunt, verum etiam ipsa cum iis exeunt (4).

Universa Pyrrhoniorum philosophandi ratione exposita, sequitur, ut ipsorum de criterio veritatis sententiam declaremus. Quae qualis fuerit jam facile intelligitur. Non quidem negabant esse criterium, sed omnibus Dogmaticorum rationibus rejectis et refutatis, non statuebant, sitne criterium, nec ne. Sextus Empiricus: *εἰδέναι δὲ χρὴ*, inquit, *ὅτι οὐ προκεῖται ἡμῖν ἀποφήνασθαι, ὅτι ἀνύπαρκτόν ἐστι τὸ κριτήριον τὸ τῆς ἀληθείας* (*τοῦτο γὰρ δογματικὸν*) *ἀλλ' ἐπεὶ οἱ Δογματικοὶ πιθανῶς δοκοῦσι κατεσκευακέναι, ὅτι ἔστι τι κριτήριον ἀληθείας, ἡμεῖς αὐτοῖς τοὺς πιθανοὺς δοκοῦντας εἶναι λόγους ἀντεθήκαμεν, οὔτε ὅτι ἀληθεῖς εἰσι διαβεβαιούμενοι, οὔτε ὅτι πιθανώτεροι τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ διὰ τὴν φαινομένην ἴσην πιθανότητα τούτων τε τῶν λόγων, καὶ τῶν παρὰ τοῖς δογματικοῖς κειμένων τὴν ἐποχὴν συνάγοντες* (5). Quae ratio, etsi verbis ac specie spem aliquam veritatis dijudicandae relinquit, tamen revera omne judicium tollit ac penitus evertit. Hinc et ipse Sextus, alio loco (6), enumeratis, qui criterium tollebant, philosophis, *ἐν τούτοις δὲ*, inquit, *εἰσὶ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς σκέψεως*. Diogenes Laërtius: *ἀνῄρουν δὲ καὶ τὸ κριτήριον λόγῳ τῷδε* caet. (7). Aulus Gellius: (*Sceptici*) *omnium rerum fidem veritatemque mixtis confusisque veri falsique signis imprehensibilem videri ajunt* (8). Et sic alii veteres, quorum locos infra exhibebimus, de singulis Scepticis tamquam criterium revera tollentibus loquuntur. Ex quo apparet illam *ἐποχὴν* ideo a Scepticis inductam esse, ut temeritatis nomen et invidiam fugerent, et modestiae laudem adipiscerentur.

Sed

(1) *Sext. Empir.* P. H. I, 13—16. *Aenesidemus* ap. *Photium*, in *Bibl. cod.* 212. p. 544 ed. Hoeschelii et Scotti.

(2) Cf. *Sext.* l. l. §. 15. coll. §. 4, 193, 197, 200, aliis.

(3) Has voces suo more discripsit *Diog. Laert.* IX, 74 seqq. Copiosius et accuratius *Sext.* P. H. I. 187—205. Cf. *Aul. Gellius* N. A. XI, 5. *Aristocles* ap. *Eusebium* P. E. XIV. 758 D. *Suidas* voce *μᾶλλον* et *οὐ μᾶλλον*. *Photius* l. l.

(4) *Sext.* P. H. §. 14 sqq. §. 206—209. *Diog. Laërt.* IX, 76. *Aristocles* ap. *Eus.* P. E. XIV, 762. B.

(5) *Sext.* P. H. II. §. 79.

(6) *Adv. Math.* VII. 48.

(7) *Lib.* IX, 94.

(8) N. A. XI. 5.

Sed cum, veri nota sublata, omnis e vita tollitur actio: fieri autem non potest, ut homo prorsus actionis sit expers (1): excogitanda erat aliqua regula, secundum quam vita regeretur. Adsciverunt igitur *τὸ φαινόμενον*. Timon Phliasius in *ἰνδαλμοῖς*:

Ἀλλὰ τὸ φαινόμενον παντὶ σθένει οὗπερ ἂν ἔλθῃ (2).

Quae doctrina quam late patuerit et quantopere a Scepticis culta sit, apparet ex Diogene Laërtio, ubi praeter Timonem laudantur Aenesidemus, Zeuxis, Antiochus, Apellas (3). Quo loco insignis est error, cujus purgandi hic locus esse videtur. Ita autem legitur: *ἔστιν οὖν κριτήριον κατὰ τοὺς Σκεπτικοὺς τὸ φαινόμενον, ὥς καὶ Αἰνεσίδημος φησίν· οὕτω δὲ καὶ Ἐπίκουρος. Δημόκριτος δὲ, μηδὲν εἶναι τῶν φαινομένων, τὰ δὲ μὴ εἶναι.* Ultima verba inde ab *ὥς καὶ Αἰνεσίδημος* caet. delenda esse videntur. Primum nihil ineptius fingi potest quam illud *ὥς καὶ Αἰνεσίδημος φησὶν*, cum paullo ante duo ex Aenesidemi libris loca laudata essent. Deinde illud, *οὕτω δὲ καὶ Ἐπίκουρος*, falsissimum est. Nam Epicurus statuebat omnes sensus esse veraces: quod minime Sceptici volebant, qui nos affici sensibus dabant, utrum res tales sint, quales sensus eas proponant, non statuebant. At, dicat aliquis, nonne Diogenes is est, a quo talia exspectari possint? Quis nescit insignem ejus stuporem et *ἀκρισίαν*? Est sane aliquid. Sed fingamus nobis Diogenem quam fieri potest stupidissimum, tamen tantum errorem committere potuisse non videtur, cum aliis in locis ostendit, se Scepticorum et Epicuri placita recte intellexisse. Quid, quod ea, quae sequuntur, manifesto ostendunt librarios hoc loco grassatos fuisse. Quis enim sensus est horum verborum? *Δημόκριτος δὲ, μηδὲν εἶναι τῶν φαινομένων, τὰ δὲ μὴ εἶναι·* quamvis facile ita emendari posse videntur, ut legatur pro *μηδὲν εἶναι, τὰ μὲν εἶναι*. Quae cum ita sint, non temere mihi facere videor, si illa verba, ut dixi, delenda esse existimem. Sed haec hactenus. Vidimus igitur Scepticorum familiam aliquam de *φαινομένῳ* doctrinam inchoasse, quam mirum quantum perfecit et locupletavit Sextus. Hic autem *τὸ φαινόμενον*, inquit, *φαντασία* intelligendum. Nam de hac, cum *ἐν πείσει καὶ ἀβουλήτῳ πάθει* posita sit, dubitari nequit (4). Minime autem Scepticus *τὰ φαινόμενα* tollit, sed fatetur se rebus sensibilibus hoc vel illo modo affici: an hae res revera ejusmodi sint ac ipse ab iis afficitur, de hoc non statuit, sed assensionem cohibendam ducit (5). Quod autem Scepticus *τὰ φαινόμενα* observat et secundum ea *ἀδοξάστως* vivit, id quatuor facit modis: primum *ὑφηγήσει φυσικῇ*, cum a natu-

(1) *Cicero Acad.* II. 10. *Sext. Empir.* P. H. 23. *adv. Math.* VII. 30. col. 165. *Diog. Laërt.* IX, 104.

(2) *Diog. Laërt.* IX, 105. *Sext. adv. Math.* VII. 30. P. H. 21—24.

(3) *Diog. Laërt.* IX, 106.

(4) P. H. I, 22.

(5) Hoc *Sextus* docet P. H. c. 10. §. 19, 20. Idem alibi saepius inculcat v. c. l. l. §. 59, 78, 93. 122, 124, 132, 140, 144, 163, 191. caet. *Diogenes Laërt.* IX, 103.

tura sensibus et intellectu simus instructi: deinde παθῶν ἀνάγκῃ, qua fit, ut fames ad cibum nos adducat, sitis ad potum: porro ἐθῶν καὶ νόμων παραδόσει· qua fit, ut in vita pietatem bonum, impietatem malum censeamus. Denique τέχνων διδασκαλίᾳ, secundum quam non inutiles et otiosi sumus, in iis, quas colendas suscipimus, artibus (1).

Ejusmodi fere est universa Pyrrhoniorum sententia de veri judicio. Nunc de singulis hujus sectae philosophis videamus; tum ut accuratius judicare possimus, quid quisque ad sententiam de incomprehensibilitate rerum perficiendam effecerit, tum ut arma cognoscamus, quibus eam adversus Dogmaticos tueri conati sint. In quo quidem eam tenebimus rationem, ut res privatas uniuscujusque philosophi non attingamus, nisi eatenus, quatenus aliquam vim habuerint ad ejus sententiam informandam. Sic v. c. operae pretium erit notasse, quo quisque tempore vixerit, et quibus usus sit magistris; de reliquis, e. g. Pyrrhonem sacerdotio honoratum fuisse, eos laudasse sufficiat, qui ea accurate explicarunt. Inprimis attendemus ad quaestionem de veri falsique nota, et si quae sint ab aliis nondum animadversa loca, afferre studebimus.

Scepticorum igitur, auctore Sexto, duplex fuit aetas: ἀρχαιοτέρων inde a Pyrrhone usque ad Aenesidemum altera, altera τῶν νεωτέρων qui post Aenesidemum fuerunt (2).

Primus igitur in medium veniat *Pyrrho Eleus*, ὁ ἄγαν ἠκριβωκέναι τὴν ἀπορητικὴν ἀπολειφθείς (3). Natus est, Philippo Macedone regnante, circiter Ol. CI (4). Magistros habuit primum Brysonem Dialecticum (5), deinde Anaxarchum, qui Metrodorum Democriti discipulum audiverat (6). Quo cum accederet necessitudo Philonis dialectici, facile intelligitur et Democriti et Dialecticorum rationem magnam vim habuisse ad ingenium Pyrrhonis informandum; quod ipsum disertis veterum testimoniis confirmatur (7). Ad Pyrrhonis doctrinam quod attinet, difficile sit statuere, quid ipsi fue-

(1) Cf. *Sextus* P. H. I, 24 seqq. ejusdem lib. 17, 337. *Diog. Laërt.* IX, 108.

(2) *Sext.* P. H. I. 164. ibique *Fabricius* not. S.

(3) *Galen. Hist. Philos.* p. 24. F.

(4) *Suidas* voce Πύῤῥων.

(5) *Suidas* l. l. idem voce Σωκράτης. *Diog. Laërt.* IX, 61. ubi ante Menagium legebatur Δρύσωνος. *Sext. Empir.* adv. *Math.* VII. B. ibique *Fabricius* not. H.

(6) *Diog. Laërt.* IX, 58. *Sext. Empir.* l. l. 48. ibique *Fabricius* not. N. 87. 88. ibi *Suidas* voce Πύῤῥων que *Fabricius* not. E. *Aristocles* apud *Eusebium* X. 762. B. Ipse *Euseb.* p. 758. a. *Gal. de hist. philos.* l. l. quem emendavit *Menagius ad Diogenem.* annot. p. 423 et 426.

(7) *Philo* apud *Diog. Laërt.* IX, 67. *Aristocles* apud *Eusebium* P. E. p. 763. B. *Numenius* apud *eundem* p. 37. A. De reliquis Pyrrhonis rebus cff. *Stäudlin* l. l. tom. I. pag. 281. seqq. *Thorbecke in comm. laud.* p. 29. 30. *De Antigono Carystio*, qui Pyrrhonis vitam scripsit laudandus etiam est *Aristocles* apud *Euseb.* P. E. XIV. 763. A. Neque illud omittendum, quod de Pyrrhonis animi tranquillitate retulit Posidonius apud *Diog. Laërt. lib.* IX, 68. Quo loco usus est vir Cl. *J. Bake de Posidonio* p. 177. Consulendus quoque *D. Wyttenb. ad laud. Bakii librum* p. 280.

fuerit peculiare. Nam ipse Pyrrho nihil scriptum reliquit (1), certe nihil de philosophia. Est quidem apud Sextum Empiricum, eum carmen fecisse ad Alexandrum regem; sed hoc, si forte exstiterit, jam ante Sextum deperditum fuisse videtur (2), et una alterave sententia excepta, magis ad illum regem adulandum, quam ad philosophiae placita explicanda comparatum fuisse. Diogenes autem Laërtius, ut in aliis principum alicujus sectae philosophorum vitis, sic in Pyrrhonis, omnia, quae de Scepticismo sciebat, velut in saccum fudit, nullam curam gerens, ut unicuique Sceptico quod ipsi proprium esset tribueret (3). Quo diligentius nos antiquorum testimonia, hic illic sparsa, colligere oportet, e quibus appareat, Pyrrhonem incomprehensibilitatem rerum docuisse. Ascanius Abderites, Pyrrho, inquit, *δόκει γενναιότατα φιλοσοφῆσαι τὸ τῆς ἀκαταληψίας καὶ ἐποχῆς εἶδος εἰσαγαγών* (4). Aenesidemus dixit *φιλοσοφεῖν μὲν αὐτὸν κατὰ τὸν τῆς ἐποχῆς λόγον* (5). Cum quibus consentit Aristocles *ἴσχυσε μέντοι τοιαῦτα* (*πάντα εἶναι ἀκατάληπτα*) *λέγων καὶ* Πύῤῥων *ὁ* Ἠλεῖος (6). Diserte Lucianus: ΈΡΜ. *Ἀλλ' ἡ μὲν γραφικὴ πάρεστιν, ὦ Δίκη, ὁ* Πύῤῥων *δὲ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἀνελήλυθε, καὶ ἐῴκει τοῦτο πράξειν.* ΔΙΚ. *Διά τι, ὦ Ἕρμη;* ΈΡΜ. *Ὅτι οὐδὲν ἡγεῖται κριτήριον ἀληθὲς εἶναι* (7). Sublata igitur veri falsique nota, rerum apparentiam, consuetudinem et mores adscivit vitae instituendae regendaeque normam (8). Recte igitur Aenesidemus apud Diogenem eum defendit contra eos, qui ipsi multa in vita ridicule facta tribuebant (9).

Voces, quibus Sceptici utebantur, jam ab antiquioribus inventas esse, recte, ut videtur, statuit, Krugius (10). Equidem non dubitarem cum Aulo Gellio (11) earum inventionem Pyrrhoni tribuere; (Sceptici) *omnium rerum fidem veritatemque, mixtis confusisque veri atque falsi signis, ita imprehensibilem videri ajunt, ut quisquis homo non praeceps judiciique sui prodigus his uti verbis debeat*, quibus auctorem philosophiae istius Pyrrhonem usum esse tradunt *οὐ μᾶλλον* caet.

Ut suam sententiam contra Dogmaticos defenderent, aliquos dubitandi modos induxerunt Sceptici. Hos etiam excogitasse Pyrrhonem jam vidit Gassendus (12), post eum Fabricius (13), et nostra demum aetate multis veterum locis adductis et ponde-

(1) *Diog. Laërt. Prooemio*, 16. lib. IX, 102. *Aristocles* apud *Euseb.* P. E. XIV. 758. C. 763. B.

(2) *Sext. adv. Math.* I. 282. ubi vid. *Fabr. not.* A.

(3) *Stäudlin* l. l. p. 286. Idem fecit Diogenes in vitis Zenonis, Aristotelis, aliorum.

(4) Apud *Diog. Laërt.* IX, 61.

(5) *Diog. Laërt.* IX, 62.

(6) Apud *Euseb.* l. l.

(7) *Lucianus Bis Accusat.* §. 25. p. 251.

(8) *Suidas* voce Πύῤῥων.

(9) *Diog. Laërt.* IX, 62. cf. Menag. ad 63.

(10) l. l. p. 787. not. N.

(11) *Noct. Att.* XI. cap. 5.

(12) *Oper. tom.* I. p. 75.

(13) *Ad Sext. Emp.* P. H. I. 35. not. F.

deratis indubitatum reddidit Krugius (1). Sed hos modos ita explicavit et dilatavit aliorum Scepticorum, inprimis Aenesidemi, industria, ut hic etiam aliquam inventionis laudem sibi vindicare posse videatur. Quamobrem nos eorum explicationem in posterum differimus.

Haec sunt, quae Pyrrhoni probabiliter tribuuntur. Unum hoc monendum est, singula, quae adduximus, loca non premenda esse. Nam saepius factum est, ut aliquis, de quodam Scepticorum placito loquens, unum Pyrrhonem, utpote sectae principem et auctorem, laudaret (2).

Pyrrhonis discipuli memorantur a Diogene, *Eurylochus*, *Philo*, *Hecataeus Abderites* et *Nausiphanes Teïus* (3). De quibus omnibus parum reperitur apud veteres. Et Philonis quidem meminerunt Lucianus (4) et Suidas (5). Nausiphanes autem Pyrrhonem cito deseruisse videtur, et in Democriti se castra contulisse. Quo facto, postea Epicuri magister fuit, qui ipsum ingrate tractavit (6). Unum ejus placitum, quod ad praesentem quaestionem facere videtur, nobis servavit Seneca: *Nausiphanes ait, ex iis, quae videntur, nihil magis esse, quam non esse* (7). Praeter hos apud Numenium Pyrrhonis discipuli memorantur *Mnaseas et Philomelus* (8).

Sed horum omnium laudem obscuravit *Timon Phliasius*, qui primum Stilponem Megaricum audivit, deinde Pyrrhonis institutione usus est (9). Varia multaque scripsit. Diog. Laërt. *καὶ γάρ*, inquit, *ποιήματα συνέγραφε, καὶ ἔπη, καὶ τραγῳδίας, καὶ σατύρους, καὶ δράματα κωμικὰ τριάκοντα, τραγικὰ δὲ ἑξήκοντα, σίλλους τε καὶ κιναίδους. Φέρεται δὲ αὐτοῦ καὶ καταλογάδην βιβλία, εἰς ἐπῶν τείνοντα μυριάδας δύο* (10). Ex his celeberrimum opus fuit, cui Silli est titulus, et a quo auctori cognomen Sillographi venit, tribus illud libris distinctum, in quibus, sub persona Xenophanis, Dogmaticorum sententias parodiis vexavit (11). Memoratur et alius Timonis liber, *Πύθων* inscriptus (12), quem librum ad aliquem Pythonem exagitandum comparatum fuisse, confici potest ex alio loco Diogenis, ubi Timonem citat *ἐν τοῖς πρὸς Πύθωνα* (13). Reliquorum scriptorum hi tituli ad nos vene-

(1) l. l. p. 285.
(2) cf. *Thorbecke*, *comm. laud.* p. 30.
(3) *Diog. Laërt.* IX. 68, 69.
(4) In *Vitar. auct.* §. 27. p. 312. cf. *Menagius* ad *Diog. Laërt.* IX, 67.
(5) In voce, *φιλόσοφος*.
(6) *Diog. Laërt. Prooem.* 15. Idem, IX, 69. X, 8. *Sext. Empir. adv. Math.* I, 2, 4. *Cic. de Nat. Deor.* I. cap. 26.
(7) *Epist.* 88.
(8) Apud *Euseb.* P. E. XIV. 731. B.
(9) *Diog. Laërt.* IX, 109. Caeterum de Timone cfr. *Stäudlin*, l. l. p. 205. seqq. *Thorbecke*, *comm. laud.* p. 32. seqq. Iis, quae ab his collecta sunt, id addi posse videtur, *Antigonum Carystium*, ut Pyrrhonis, sic etiam hujus vitam scripsisse. cf. *Diog. Laërt.* IX, 111.
(10) *Diog. Laërt.* l. l.
(11) *Diog. Laërt.* l. l. *Suidas* in voce, *Τίμων*.
(12) *Aristocles* apud *Euseb.* P. E. XIV. p. 761. A. B. *Diog. Laërt.* IX, 64.
(13) *Diog. Laërt.* IX, 67.

nerunt: *πρὸς τοὺς φυσικοὺς* (1)· *ἰνδαλμοὶ* (2)· *περὶ αἰσθήσεων* (3)· *Ἀρκεσιλάου περὶ δείπνου* (4).

Timonis doctrinae fragmentum, ad nostram quaestionem pertinens, servavit Aristocles apud Eusebium: *ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ* (Pyrrhonis) *φησὶ, δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσειν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν· πρῶτον μὲν, ὁποῖα πέφυκε τὰ πράγματα· δεύτερον δὲ, τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεῖσθαι· τελευταῖον δε, τί περιέσται τοῖς οὕτως ἔχουσιν. Τὰ μὲν οὖν πράγματά φησιν αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπίσης ἀδιάφορα, καὶ ἀστάθμητα, καὶ ἀνέγκριτα· διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, μήτε τᾶς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι· διὰ τοῦτο οὖν μήτε πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάστους καὶ ἀκλινεῖς καὶ ἀκραδάντους εἶναι, περὶ ἑνὸς ἑκάστου λέγοντας, ὅτι οὐ μᾶλλον ἔστιν, ἢ οὐκ ἔστιν. Τοῖς μέντοι διακειμένοις οὕτω περιέσεσθαι, Τίμων φησὶ, πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτα δ' ἀταραξίαν* (5). *Ἀφασία* autem, quid sit, explicatur a Sexto, idemque vox valet ac *ἐποχή* (6). Hocce Aristoclis loco usus est Stäudlinus ad universum Timonis Scepticismum delineandum (7). Nobis animadvertisse sufficiat, ex hoc loco apparere, Timonem iis jam ad veri judicium impugnandum copiis instructum fuisse, quae Dogmaticis interitum minari viderentur. Caeterum illius versus, quibus *τὸ φαινόμενον*, ut vitae regulam, cecinit, jam supra laudavimus.

Post Timonem Scepticismi nomen evanescere coepit, et, qui ipsi succederet, usque ad *Ptolemaeum Cyrenaicum*, fuisse neminem, auctore Menodoto, tradit Diogenes Laërtius (8). Cujus rei causa haec mihi fuisse videtur. Academia tunc temporis magis magisque invalescebat, et patronum nacta erat Arcesilam, magnum profecto virum, ingenii eloquentiaeque laude florentem. Hujus autem temporis Sceptici minorum, ut videtur, fuerunt gentium, nullis praeter alios animi dotibus excellentes. Hinc factum est, ut, cum utriusque disciplinae magna esset similitudo, Academiae nomen Pyrrhoniorum nomen obrueret, et hominum ore frequentaretur. Quod usque eo factum est, donec magnus aliquis vir exsisteret, magno praeditus ingenio, qualis fuit Aenesidemus, qui emortuam fere Pyrrhonis auctoritatem in vitam quasi revocaret. Quam suspicionem non inanem esse, ex eo quodammodo apparere videtur, quod Aenesidemus primum librum *Πυῤῥωνείων λόγων* consumsit, in differentia, quae Academicos inter et Pyrrhonios intercederet, demonstranda (9).

Reliquorum igitur Scepticorum, inde a Timone usque ad Aenesidemum, nihil nisi nomina supersunt. Diogenes Laërtius (10), auctoribus Hippoboto et Sotione, διήκουσαν,

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* III, 2. ibique *Fabricius* not. C.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* XI, 20.
(3) *Diog. Laërt.* IX, 105.
(4) *Diog. Laërt.* IX, 115.
(5) *Euseb.* P. E. XIV. 758. D.
(6) *Sext. Empir.* P. H, I. 192, sq.
(7) l. l. p. 332, 333.
(8) *Diog.* IX, 115. Cff. *Cicero*, *Tusc.* IV, 30. *De Fin.* II, 12. *Stäudlin*, l. l. p. 289.
(9) *Photius*, cod. 212. p. 544, 545.
(10) *Diog. Laërt.* IX, 115. De ordine, quo Sceptici sibi invicem successerunt, cf. *Stäudlin*, l. l. p. 289.

σαν, inquit, Τίμωνος Διοσκουρίδης Κύπριος, καὶ Νικόλοχος Ῥόδιος, καὶ Εὐφράνωρ Σελευκεὺς, Πραῦλος τε ἀπὸ Τρωάδος. His, auctore Suida (1), addatur Πύῤῥων Φλιάσιος. Sequitur apud Diogenem: Εὐφράνορος δὲ διήκουσεν Εὔβουλος Ἀλεξανδρεύς· οὗ Πτολεμαῖος, οὗ Σαρπηδὼν, καὶ Ἡρακλείδης. Ἡρακλείδου δὲ Αἰνησίδημος Κνώσσιος.

Aenesidemus igitur *Gnossius*, Heraclidis discipulus, labentem jam disciplinam sustentavit, atque sic ἀρχηγὸς exstitit recentiorum Scepticorum successionis. Aristocles: μηδενὸς δὲ ἐπιστραφέντος αὐτῶν, (Pyrrhonis et Timonis) ὡς εἰ μηδὲ ἐγένοντο τὸ παράπαν, ἐχθὲς καὶ πρώην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τῇ κατ' Αἴγυπτον; Αἰνησίδημός τις ἀναζωπυρεῖν ἤρξατο τὸν ὕθλον τοῦτον (2). Vixit, ut probabiliter collegit Krugius (3), paullo post Philonem et Ciceronem, et scripsit octo libros Πυῤῥωνείων λόγων, e quibus excerpta dedit Photius (4). Quaeri potest, utrum idem, an diversum sit opus Ὑποτυπώσεως εἰς τὰ Πυῤῥώνεια, quod ab Aristocle (5) et Diogene Laërtio (6) memoratur: sed, deficientibus veterum testimoniis, nil certi statuere possumus: hoc unum addere licet, Sextum Empiricum, ut ipse fatetur, suarum Ὑποτυπώσεων, et inscriptionem et rerum tractandarum rationem, ex illis Aenesidemi libris repetivisse (7). Caeterum Photius, quamvis Scepticam rationem minime probans, hocce opus dialecticae operam navantibus non inutile esse judicavit (8). Et vero affirmare non dubitamus, eum Scepticismum tantum promovisse, quantum nemo alius Pyrrhoniorum, uno fortasse Sexto excepto. Nam primus omnium Scepticismum definivit: ἔστιν οὖν, inquit Diogenes Laërtius, ὁ Πυῤῥώνειος λόγος μήνυσις (9) τῶν φαινομένων, ἢ τῶν ὁπωσοῦν νοουμένων, καθ' ἣν πάντα πᾶσι συμβάλλεται, καὶ συγκρινόμενα πολλὴν ἀνωφέλειαν καὶ ταραχὴν ἔχοντα εὑρίσκεται, καθά φησιν Αἰνησίδημος ἐν τῇ εἰς τὰ Πυῤῥώνεια ὑποτυπώσει (10). Porro idem existimavit, voluptatem (ἡδονὴν) esse finem Scepticismi, ut Aristocles apud Eusebium refert (11); apud Photium autem legimus, Aenesidemum, in VIII° libro Πυῤῥωνείων λόγων, ita contra fines disputasse, ut etiam τὴν ἡδονὴν rejiceret (12). Quae, sibi invicem, ut videtur, repugnantia, recte conciliavit Stäudlinus (13). Sed, ut Aenesidemi rationem accuratius cognoscamus, et ipsius de veri judicio sententiam rectius explicare possimus, dicendum est de philosophia Heraclitea, quam hic non modo vehementer probavit, sed etiam miro modo cum Scepticismo conjunxit. Existimavit autem, ὁδὸν εἶναι τὴν Σκεπτικὴν ἀγωγὴν ἐπὶ τὴν Ἡρακλείτειον φιλοσοφίαν· διότι προηγεῖται τοῦ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν τὸ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ φαίνεσθαι, καὶ οἱ μὲν Σκεπτικοὶ φαίνεσθαι λέγουσι τὰ ἐναν-

(1) In voce. (2) Apud *Eusebium*, P. E. l. l. p. 763. D.
(3) *Gesch. der Phil.* p. 377. (4) *Photius*, Cod. 212.
(5) Apud *Eusebium*, P. E. XIV. p. 760. (6) IX, 78.
(7) P. H. I, 210, 220. (8) *Photius*, cod. l. p. 545.
(9) Ita legendum pro μιμμά τις, ex emendatione Galesii, quae probatur Menagio ad h. l. aliisque.
(10) *Diog. Laërt.* IX, 78. (11) P. E. XIV. 758 D.
(12) *Photius*, l. l. p. 545. (13) l. l. p. 303. not. 214.

ἐναντία περὶ τὸ αὐτό· οἱ δὲ Ἡρακλείτειοι ἀπὸ τούτου καὶ ἐπὶ τὸ ὑπάρχειν αὐτὰ μετέρχονται (1). Atque sic plane Aenesidemus a Scepticismo ad Heracliteam doctrinam deflexisse putandus est, et illius rationibus usum esse, ut hanc confirmaret (2). Aliter enim explicari non posse videtur, quomodo Sextus multa ei Dogmatica placita, ex Heracliti doctrina petita, tribuat (3), et simul eum tamquam perfectum Scepticum laudet (4). Eadem causa fuit, cur judicium veri, aliis quidam locis plane tolleret, aliis quodammodo relinqueret. De utroque deinceps dicendum est. Et illius quidem operis Πυῤῥωνείων λόγων, teste Photio, ἦν ἡ πρότασις, βεβαιῶσαι, ὅτι οὐδὲν βέβαιον εἰς κατάληψιν, οὔτε δι' αἰσθήσεως, ἀλλ' οὔτε μὴν διὰ νοήσεως, διὸ οὔτε τοὺς Πυῤῥωνείους, οὔτε τοὺς ἄλλους εἰδέναι τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν (5). Praeterea addidit Photius, eum nullum in hoc opere statuisse decretum: καὶ ὅτι μηδὲν εἰς δόγμα συντελεῖ, καὶ τοῦτο κατάδηλον (6). Ex quibus locis, sibi invicem comparatis, apparet, Aenesidemum omne veritatis criterium ad eam Scepticorum rationem, quam supra delineavimus, penitus sustulisse. Sed ecce, est alius Sexti locus, ubi Aenesidemus τὰ κοινῶς πᾶσι φαινόμενα criterium constituisse dicitur: Οἱ δὲ περὶ τὸν Αἰνησίδημον, καὶ Ἡράκλειτον, καὶ Ἐπίκουρον, ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ κοινῶς κατενεχθέντες, ἐν εἴδει διέστησαν. Οἱ μὲν γὰρ περὶ τὸν Αἰνησίδημον λέγουσί τινα τῶν φαινομένων διαφορὰν, καὶ φασὶ τούτων, τὰ μὲν κοινῶς φαίνεσθαι, τὰ δὲ ἰδίως τινὶ, ὧν ἀληθῆ μὲν εἶναι τὰ κοινῶς πᾶσι φαινόμενα, ψευδῆ δὲ τὰ μὴ τοιαῦτα. Ὅθεν καὶ τὸ ἀληθὲς φερωνύμως εἰρῆσθαι τὸ μὴ λῆθον τὴν κοινὴν γνώμην (7). Quod autem alio loco habet Sextus, id hic quoque memorandum videtur, Aenesidemum cum Stratone Lampsaceno statuisse, animam sensibus uti, tamquam foraminibus, ad res externas percipiendas (8). An fortasse hinc conjici licet, eum aliquando etiam ad Peripateticorum placita inclinasse?

Supra jam diximus, Aenesidemum multum ad Scepticorum dubitandi modos perficiendos attulisse. Id, quale sit, nunc exponemus. Aristocles igitur auctor est, eum, in supra laudato opere, τοὺς ἐννέα διεξιέναι τρόπους (9) (quo loco dubium non est, quin cum Menagio (10), et aliis, eum secutis, pro ἐννέα legendum sit δέκα) et Sextus Empiricus τοὺς παρὰ τῷ Αἰνησιδήμῳ δέκα τρόπους memorat (11). E quibus locis id confici mihi pos-

(1) *Sext. Empir.* P. H. I, 210.
(2) *Stäudlin, l. l. p.* 305. *not.* 218. conjecit, eum ex Heracliti schola ad Pyrrhonios transiisse. Quod, si ita esset, potius dixisset Aenesidemus, Heracliti philosophiam viam esse ad Scepticismum.
(3) *Sext. Empir.* P. H. l. l. et 338. *Adv. Math.* VII, 349. IX, 337. X, 216, 233.
(4) P. H. I, 180. 222. *adv. Math.* VIII, 8, 40, 215, 216, 234 sqq. IX, 218. X, 38.
(5) *Photius*, l. l. p. 544. (6) l. l. p. 545.
(7) *Sext. adv. Math.* VIII, 8. Cf. *Krugius*, *Gesch. der Phil. alter Zeit.* p. 377.
(8) *Adv. Math.* VII, 350.
(9) *Aristocles* apud *Eusebium*, P. E. XIV. p. 760. B. (10) Ad *Diog. Laërt.* IX, 79.
(11) *Adv. Math.* VII, 345.

posse videtur, Aenesidemum, quamvis modorum inventio ad antiquiores Scepticos, nominatim Pyrrhonem, referenda sit, primum eos et literis consignasse, et proxime ad perfectionem adduxisse. Sed hoc loco aliud inventum, unius Aenesidemi proprium, memorandum est. Scilicet octo modos excogitavit, quibus eos refelleret, qui rerum causas se ostensuros esse profitebantur (τοὺς αἰτιολογικούς). Hos eum explicuisse in V°. libro Πυῤῥωνείων λόγων probabile est ex Photii excerptis (1). Retulit eos et explicuit Sextus, qui tamen eos supervacaneos esse judicat, cum quinque Agrippae modi, de quibus mox videbimus, satis superque sufficiant ad omnes, etiam τοὺς αἰτιολογικοὺς, refellendos (2).

Aenesidemi successores recensentur apud Diogenem, Ζεύξιππος ὁ Πολίτης, οὗ Ζεῦξις ὁ Γωνιόπους, οὗ Ἀντίοχος Λαοδικεὺς ἀπὸ Λύκου (3). Quibus addantur *Apellas* (4) et *Agrippa* (5), qui nullam omnino nominis celebritatem adepti sunt, excepto Agrippa, qui decem illis dubitandi modis quinque alios addidit, quos infra recensebimus.

Agrippae successerunt *Menodotus*, magni nominis Scepticus, quippe cujus e libris Sextus se hausisse profitetur (6), et *Theodas*. Menodotum audivit *Herodotus*, hunc *Sextus Empiricus* (7). De quo viro uberius dicendum est, tum quod ipsius operum haud contemnenda pars ad nostram pervenit aetatem, tum quod inter aequos intelligentesque judices constat, eum ita scepticismi fines protulisse, ut reliquis ejusdem scholae Philosophis palmam praeripuisse censendus sit.

Aetas, qua vixit, haud facile definiri potest. Probabile videtur eum, saeculo post Christum natum secundo, medio vel exeunte, floruisse (8). Unus est locus in ipsius operibus, e quo forte certius quid elici poterit, quem sufficiat hic adscripsisse, et aliis explorandum commendasse: πρὸς τούτοις κἀκεῖνο λεκτέον· διαφωνία γέγονε παρὰ τοῖς πρὸ ἡμῶν, τῶν μὲν λεγόντων, εἶναι τι σημεῖον ἐνδεικτικὸν, τῶν δὲ μηδὲν εἶναι σημεῖον ἐνδεικτικὸν φασκόντων (9). Librorum, quos scripsit, titulos accurate collegit Thorbecke V. Cl. (10).

Hujus viri Scepticismus, qualis fuerit, abunde cognosci potest ex ratione, qua Scepticismum definivit: ἔστι δὲ, inquit, ἡ Σκεπτικὴ δύναμις ἀντιθετικὴ τῶν φαινομένων τε καὶ νοουμένων, καθ' οἷον δήποτε τρόπον (11). Quod ad quaestionem de veri judicio attinet, satis

(1) *Photius*, cod. 212. p. 545.

(2) P. H. I, 180—187.

(3) *Diog. Laërt.* IX, 116.

(4) *Diog. Laërt.* IX, 108.

(5) *Diog. Laërt.* IX, 88. Cf. *Stäudlin* l. l. p. 288.

(6) P. H. I, 220, — νῦν δὲ ὡς ἐν ὑποτυπώσει διαλαμβάνομεν κατὰ Μηνόδοτον καὶ Αἰνησίδημον· οὗτοι γὰρ μάλιστα ταύτης προέστησαν τῆς στάσεως.

(7) *Diog. Laërt.* IX, 116.

(8) *Stäudlin*, l. l. p. 383 sqq. *Krug*, l. l. p. 380. not. a.

(9) P. H. II. 121.

(10) *Comm. laud.* p. 89.

(11) P. H. I, 8.

t's constat, Sextum illud penitus sustulisse, sive assensum cohibuisse, utrum esset, nec ne. Sed, cum supra jam ex viri scriptis loca quaedam, huc pertinentia, adduxerimus, non necessarium videtur, ea hic repetere. Potius agamus de celeberrimis illis dubitandi modis, qui Scepticorum tamquam arma fuerunt, quibus Dogmaticorum temeritatem debellarent, et ad quos omnia fere argumenta referre solerent.

Antiquiores igitur Sceptici *decem* constituerunt *modos*, quibus *ἐποχὴ* colligitur, quos Gracce *τρόποι*, *τόποι* et *λόγοι* vocare consueverant (1). Sunt autem sequentes: *πρῶτος, ὁ παρὰ τῶν ζώων ἐξαλλαγήν· δεύτερος, ὁ παρὰ τῶν ἀνθρώπων διαφοράν· τρίτος, ὁ παρὰ τὰς διαφόρους τῶν αἰσθητηρίων κατασκευάς· τέταρτος, ὁ παρὰ τὰς περιστάσεις· πέμπτος, ὁ παρὰ τὰς θέσεις, καὶ τὰ διαστήματα, καὶ τοὺς τόπους· ἕκτος, ὁ παρὰ τὰς ἐπιμιξίας· ἕβδομος, ὁ παρὰ τὰς ποσότητας· ὄγδοος, ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι· ἔννατος, ὁ παρὰ τὰς συνεχεῖς, ἢ σπανίους ἐγκυρήσεις· δέκατος, ὁ παρὰ τὰς ἀγωγάς, καὶ τὰ ἔθη, καὶ τοὺς νόμους, καὶ τὰς μυθικὰς πίστεις καὶ τὰς δογματικὰς ὑπολήψεις* (2). Paullo aliis verbis hos modos retulit Diogenes Laërtius, eosque summatim explicavit (3). Praeterea hos modos non omnes eodem ordine tradebant; Diog. Laërt.: *τὸν ἔννατον (τρόπον) Φαβωρῖνος ὄγδοον· Σέξτος δὲ καὶ Αἰνεσίδημος, δέκατον· ἀλλὰ καὶ τὸν δέκατον Σέξτος ὄγδοον φησί, Φαβωρῖνος δὲ ἔννατον* (4). Sed hoc, judice Sexto, parum refert, utpote in quo suum quisque arbitrium sequi potest: *χρώμεθα δὲ τῇ τάξει θετικῶς* (5). Hi vero decem modi ad tres magis generales referri possunt, quorum primus *ὁ ἀπὸ τοῦ κρίνοντος·* quo primi quatuor comprehenduntur: secundus, *ὁ ἀπὸ τοῦ κρινομένου*, ad quem pertinent septimus et decimus: tertius, *ὁ ἐξ ἀμφοῖν*, cui respondent quintus, sextus, octavus et nonus (6). Rursus hi tres referuntur ad *τὸ πρός τι· ὡς εἶναι γενικώτατον μὲν τὸ πρός τι, εἰδικοὺς δὲ τοὺς τρεῖς, ὑποβεβηκότας δὲ τοὺς δέκα* (7). Et vero eo omnia fere Scepticorum argumenta spectant, ut ostendatur, nihil a nobis *per se* percipi, sed omnia esse *relativa*. Recte igitur Aulus Gellius, *Itaque omnes*, inquit, *omnino res, quae sensus movent τῶν πρός τι esse dicunt. Id verbum significat nihil esse quidquam, quod ex sese constet, nec quod habeat vim propriam atque naturam, sed omnia prorsum ad aliquid referri, taliaque videri esse, qualia apud sensus nostros, quo pervenerunt, creantur, non apud sese, unde profecta sunt* (8). Haec in universum de modis dicta sufficiant. Jam de singulis videamus, et quantam quisque ad *ἐποχὴν* colligendam vim habeat, auctore Sexto,

(1) Haec, et quae sequuntur, petita sunt ex *Sext. Empir.* P. H. c. XIV. De variis modorum nominibus videatur *Fabricius*, ad Sexti l. l. et *Gronovius* ad *Aul. Gellii* N. A. XI, 5 not. 7. E recentioribus hos modos explicarunt *Picus Mirandulanus*, *de van. doctr. gent.* II. c. 21—31. p. 854—881. *Gassendus*, Opp. Tom. I. p. 73—75. *Stäudlin*, l. l. T. I. 392—412. Krugius pro instituti ratione, nil nisi modorum titulos, comparatis Diogene ex Sexto, recenset, *Gesch. der Phil.* p. 285.

(2) *Sext. Empir.* P. H. I. §. 36, 37.

(3) *Diog. Laërt.* IX, 79—88.

(4) *Diog. Laërt.* IX, 87.

(5) *Sext. Empir.* P. H. I. 38. ibiq. *Fabricius*, *not.* l.

(6) *Sext. Empir.* l. l.

(7) *Sext. Empir.* l. l. §. 39.

(8) N. A. XI. 5.

to, constituamus: in quo ita versabimur, ut eorum, quae ab ipso disputata sunt, extrema tantum quasi puncta notemus.

Primus igitur modus est, *ὁ παρὰ τῶν ζώων ἐξαλλαγήν· καθ' ὃν παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν ζώων, οὐχ' αἱ αὐταὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὑπίπτουσι φαντασίαι.* Quod duplici modo colligitur, primo, *ἐκ τῆς περὶ τὰς γενέσεις τῶν ζώων διαφορᾶς*, secundo, *ἐκ τῆς παρὰ τὰς συστάσεις τῶν σωμάτων παραλλαγῆς* (1). Nam, si varias animalium generationes consideramus, probabile videtur, *τὰς περὶ τὰς γενέσεις ἀνομοιότητας καὶ διαφορὰς μεγάλας ποιεῖν ἀντιπαθείας, τὸ ἀσύγκρατον καὶ ἀσυνάρμοστον καὶ μαχόμενον ἐκεῖθεν φερομένας* (2). Ad differentiam corporum quod attinet, id unicuique statim sub oculos cadat, necesse est, ex tam varie constitutis sensuum instrumentis varias oriri, et quam maxime differentes, imo pugnantes phantasias (3). E quibus probabiliter effici potest, cum tanta sit animalium varietas, nos neque affirmare posse, res tales esse, quales nobis videantur, neque nostras phantasias animalium phantasiis praeferre.

Sed, quo magis intelligatur, hominum phantasiam animalium phantasiae non esse praeferendam, accuratior utriusque comparatio instituenda est. E qua, si quidem Stoicos in ratione definienda sequamur, apparebit, canem v. c. non minus quam hominem, rationis, quin etiam, secundum Chrysippum, dialectices esse participem (4).

Secundus modus est, *ὁ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀνθρώπων.* Homines enim, tum quod ad corpus, tum quod ad animum adtinet, a se invicem differunt. Et corporum quidem diversitas oritur ex humorum varietate, quae varias apud varios phantasias excitat. Deinde, quod alii aliis rebus gaudent, id magno argumento esse debet, iisdem rebus alios aliter affici. Ex hac corporum varietate sponte sequitur animorum discrepantia, *τύπος γάρ τις ἐστι ψυχῆς σῶμα.* Neque amplius hac de re dubitabimus, si infinitam illam Dogmaticorum *διαφωνίαν* respexerimus. Cujus *διαφωνίας* animadversio magnam vim habet ad *ἐποχὴν* inducendam. Nam aut omnibus, aut nonnullis assentiri debemus. Prius vero fieri non potest: nam omnium hominum, quae sit sententia, scire non possumus; et, si omnibus assentimur, certe contraria statuemus propter eorum dissensionem. Ut nonnullis assentiamur, rursus fieri nequit propter eamdem dissensionem; nam Platonicus Platoni, Epicureus Epicuro credendum esse dicet, et sic porro. Nullius igitur hominis phantasia alterius phantasiae est praeferenda (5).

Vi-

(1) *Sext. Empir.* l. l. 40. (2) *Sext. Empir.* l. l. 41—43. (3) *Sext. Empir.* l. l. 44—61.
(4) *Sext. Empir.* l. l. 62—78.
(5) *Sext. Empir.* l. l. 79—89. De hac quaestione, an bruta ratione sint praedita, cff. quos laudat *Fabricius*, ad *Sext. Empir.* l. l. 63. not. G. Tractavit eam e recentioribus etiam *Wyttenbachius* v. Cl. *Institut. Metaphys.* pag. 246 sqq. Denique animadvertendum est, omnes omnino Scepticos quam maxime operam dedisse, ut hoc probarent, nominatim Montaigne et Humius. cf. *Stäudlin* l. l. pag. 397. not. 327.

Videamus jam de tertio modo, qui est ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τῶν αἰσθήσεων. Quae sensuum differentia qualis sit, uno exemplo declarasse sufficiat. Differunt autem ita, ut v. c. mel oculis quidem ingratum, linguae gratissimum accidat. Utri igitur fidem habere oportet? At, dicat aliquis, natura συνεμετρήσατο τὰς αἰσθήσεις πρὸς τὰ αἰσθητὰ, aequabiliter metita est sensus ad sensibilia (1). Sed, quae tandem ista natura? Nam de hac ipsa, utrum existat, nec ne, tanta est inter Dogmaticos διαφωνία (2), ut dijudicari nequeat. Ὁ γὰρ ἐπικρίνων αὐτὸ τοῦτο, εἰ ἔστι φύσις· εἰ μὲν ἰδιώτης εἴη, ἄπιστον ἔσται κατ' αὐτούς· φιλόσοφος δὲ ὤν, μέρος ἔσται τῆς διαφωνίας, καὶ κρινόμενος αὐτὸς, ἀλλ' οὐ κριτής (3).

Sequitur quartus modus, ὁ παρὰ τὰς περιστάσεις. Περιστάσεις intelligimus ἡμῶν τὰς διαθέσεις, e quibus, quomodo dubitandi modus observari debeat, Sexti verbis declarabimus: Θεωρεῖσθαι δ' αὐτὸν (τὸν τρόπον) φαμὲν ἐν τῷ κατὰ φύσιν, ἢ παρὰ φύσιν, ἐν τῷ ἐγρηγορέναι, ἢ καθεύδειν, παρὰ τὰς ἡλικίας, παρὰ τὸ κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν, παρὰ τὸ μισεῖν, ἢ φιλεῖν, παρὰ τὸ ἐνδεεῖς εἶναι, ἢ κεκορεσμένους, παρὰ τὸ μεθύειν, ἢ νήφειν, παρὰ τὰς προδιαθέσεις, παρὰ τὸ θαῤῥεῖν, ἢ δεδιέναι, ἢ παρὰ τὸ λυπεῖσθαι, ἢ χαίρειν. Hasce conditiones magnam habere vim ad perceptiones nostras determinandas, et per se intelligitur, et e multis, a Sexto allatis, exemplis apparet. Neque dubium esse potest, quin homo semper in harum aliqua sit περιστάσεων. E quibus sponte ipsi oritur in percipiendo διαφωνία et cum se ipso et cum aliis. Quam cum dijudicare non possit, cavendum ipsi est, ne phantasiam phantasiae praeferat (4).

Quintus modus est ὁ παρὰ τὰς θέσεις, καὶ διαστήματα, καὶ τοὺς τόπους. Neque enim dubitari potest, quin secundum horum quodque, res eaedem aliter appareant. Sic navis e longinquo visa, parva; prope visa, magna apparet: sic remus, in aqua demersus, inflexus; extra aquam, rectus esse videtur. Ex his duobus exemplis satis intelligitur, quorsum hicce modus spectet. Plura si quis desideret, Sextum adeat. Praeterea non opus est, ut moneamus, hocce modo rursus phantasiarum diversitatem effici eam, quae non sinat alteram alteri praeferre. — Itaque assensum cohibeamus (5).

Progrediamur ad sextum modum, qui est ὁ παρὰ τὰς ἐπιμιξίας· καθ' ὃν συνάγομεν, μηδὲν καθ' ἑαυτὸ ἡμῖν αὐτὸ ὑποπίπτειν, ἀλλὰ σύν τινι· ὁποῖον μέν ἐστι τὸ μίγμα, ἔκ τε τοῦ ἐκτὸς, καὶ τοῦ, ᾧ συνθεωρεῖται, τάχα δυνατὸν εἰπεῖν· ὁποῖον δὲ ἔστιν, τὸ ἐκτὸς ὑποκείμενον εἰλικρινῶς, οὐκ ἂν ἔχοιμεν λέγειν. Apparet hujus modi ratio. Ostendendum est, res externas non per se, sed semper conjunctas cum aliis sub sensum cadere. E multis, quae Sextus affert, exemplis, unum hic repetendum videtur, ad rem illustrandam aptissimum. Etenim vox nullo modo, nisi conjuncta cum aëre, ad aures nostros accidere potest. Aër autem nunc te-

(1) Sext. Empir. P. H. I, 90—98.

(2) Cf. Arrianus, Diss. Epictet. I. 5.

(3) Cf. Fabricius, ad §. 98. not. P.

(4) Sext. Empir. l. l. §. 1. 100—117.

(5) Empir. Sext. l. l. 118—123.

tenuis, nunc crassior est. Quo fit, ut eadem vox cum tenui aëre alia appareat, alia cum crassiore. Quo sequitur, numquam nos, qualis vox per se sit, judicare posse. Haecce consideratio rursus celebrem illam *ἐποχὴν* nobis imponit (1).

De septimo jam modo agamus, qui est *ὁ παρὰ τὰς ποσότητας καὶ σκευασίας τῶν ὑποκειμένων*. *Σκευασίας* intelligimus universe *συνθέσεις*. Hujus modi exemplum hoc est: ramenta cornu caprini, cum sine compositione conspiciuntur, alba esse videntur, composita in ipso cornu nigrum colorem habent. Idem multis in rebus observari potest. *Οὕτως ὁ κατὰ τὰς ποσότητας καὶ σκευασίας λόγος συγχεῖ τὴν τῶν ἐκτὸς ὑποκειμένων ὕπαρξιν* (2).

Octavus modus est *ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ' ὃν συνάγομεν ὅτι, ἐπεὶ πάντα ἐστὶ πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐστὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν*. Illud autem *ἔστι* h. l. ut saepius, usurpatur pro *φαίνεται*. Relatio duplex est, *ἅπαξ μὲν ὡς πρὸς τὸ κρῖνον, τὸ γὰρ ἐκτὸς ὑποκείμενον καὶ κρινόμενον πρὸς τὸ κρῖνον φαίνεται· καθ' ἕτερον δὲ τρόπον πρὸς τὰ συνθεωρούμενα, ὡς τὸ δεξιὸν πρὸς τὸ ἀριστερόν*. Sequitur, ut ostendatur, omnia esse relata. Hoc vero jam patet ex iis, quos recensuimus, modis, sed praeterea ita fere probari potest. Dogmatici res dividunt in relatas (*τὰ πρός τι*) et absolutas (*τὰ κατὰ διαφορὰν*) (3). Hae igitur, si ab illis diversae sunt, et ipsae sunt relatae; nam omne quod diversum est, refertur ad id, a quo differt. Deinde secundum Dogmaticos, nominatim Peripateticos (4), eorum quae sunt, alia sunt *ἀνωτάτω γένη*, alia *ἔσχατα εἴδη*, alia *γένη καὶ εἴδη*: haec vero omnia referuntur ad aliquid: igitur omnia, quae sunt, sunt relata. Porro Dogmatici res dividunt in *πρόδηλα* et *ἄδηλα* (5). *Πρόδηλα* autem sunt ea, quae res sub sensum cadentes significant; *ἄδηλα*, quae a rebus sub sensum cadentibus significantur. Cum autem id, quod significat, et id, quod significatur, referatur ad aliquid, sequitur, omnia esse in relatione. Tum, eorum quae sunt, alia sunt similia, alia dissimilia, alia aequalia, alia inaequalia: haecce autem sunt relata: ergo omnia sunt relata. Denique, qui negat, omnia esse in relatione, id ipse invitus confirmat. Nam ostendit illud ipsum, *τὸ εἶναι πάντα πρός τι*, relationem habere ad Scepticos; cum sit eorum peculiaris opinio, non omnibus hominibus communis (6). Sed haec hactenus (7). Hunc autem modum uberius tractavimus, quod reliqui continentur fere exemplis, e quibus unum attulisse sufficiebat; hic argumentis, quae singula explicare operae pretium erat, quia omnia fere Scepticorum contra Dogmaticos argumenta ad hoc referri possunt, *omnia esse relata*, ut supra jam monuimus.

No-

(1) *Sext. Empir.* l. l. 124—128.

(2) *Sext. Empir.* l. l. 129—134.

(3) Cf. etiam *Sext. Empir. adv. Math.* VIII. 37.

(4) *Fabricius* ad h. l. not. Q.

(5) Cf. *Sext. Empir.* P. H. II. 97 sqq. — *adv. Math.* VII, 25. VIII, 141 sqq.

(6) Cf. *Fabricius* ad h. l. not. T.

(7) Cf. *Sext. Empir.* P. H. I, 135—140.

Nonus modus est ὁ κατὰ τὰς συνεχεῖς ἢ σπανίους συγκυρήσεις. Quod semper sensibus percipimus, huic assuefimus; quod raro, hoc percutimur. Ex quo sequitur, nos dicere quidem posse, quomodo res aut raro aut frequenter nobis accidant; quomodo per se sint, minime. Vacillet igitur nostrum de rebus judicium, necesse est. Quare ἐπέχομεν. Uno exemplo rem illustrabimus. Sol certe multo magis admiratione dignus est, et multo majorem obstupefaciendi vim habet, quam cometa. Et tamen homines cum solem quotidie videant, huic adspectui ita adsueverunt, ut nihil inde percipiant admirationis; cometa contra, quem raro videmus, non modo admiratione, sed etiam terrore nos afficit (1).

Decimus denique modus est, ὁ παρὰ τὰς ἀγωγὰς, καὶ τὰ ἔθη, καὶ τοὺς νόμους, καὶ τὰς μυθικὰς πίστεις, καὶ τὰς δογματικὰς ὑπολήψεις. Primum videamus, quomodo haec singula definiantur: Ἀγωγὴ μὲν οὖν ἐστιν αἵρεσις βίου ἤ τινος πράγματος περὶ ἕνα ἢ πολλοὺς γιγνομένη, οἷον περὶ Διογένην ἢ τοὺς Λάκωνας (2). Νόμος δέ ἐστιν ἔγγραφος συνθήκη παρὰ τοῖς πολιτευομένοις, ἣν ὁ παραβαίνων, κολάζεται. Ἔθος δὲ ἢ συνήθεια, (οὐ διαφέρει γὰρ) πολλῶν ἀνθρώπων κοινὴ πράγματός τινος παραδοχὴ, ἣν ὁ παραβὰς, οὐ πάντως κολάζεται· οἷον νόμος ἔστι τὸ μὴ μοιχεύειν, ἔθος δὲ ἡμῖν τὸ μὴ δημοσίᾳ γυναικὶ μίγνυσθαι. Μυθικὴ δὲ πίστις ἐστὶ πραγμάτων ἀγενήτων τε καὶ πεπλασμένων παραδοχὴ· οἷά ἐστιν ἄλλα τε καὶ τὰ περὶ τοῦ Κρόνου μυθευόμενα· ταῦτα γὰρ πολλοὺς (leg. τοὺς πολλοὺς) εἰς πίστιν ἄγει. Δογματικὴ δέ ἐστιν ὑπόληψις, παραδοχὴ πράγματος δι' ἀναλογισμοῦ ἤ τινος ἀποδείξεως κρατύνεσθαι δοκοῦσα· οἷον, ὅτι ἄτομά ἐστιν τῶν ὄντων στοιχεῖα. Haec omnia cum vel sibi opponimus, (ut ἔθος ἔθει) vel aliis (ut ἔθος ἀγωγῇ), tantam reperimus discrepantiam, ut hic quoque modus nos prohibeat, quominus res tales esse statuamus, quales videantur. Itaque assensio retinenda est (3).

Haec cum ita ab antiquioribus Scepticis constituta essent (4), recentiores, nominatim Agrippa, his decem modis quinque addiderunt: πρῶτον, τὸν ἀπὸ τῆς διαφωνίας· δεύτερον δὲ εἰς ἄπειρον ἐκβάλλοντα· τρίτον, τὸν ἀπὸ τοῦ πρός τι· τέταρτον τὸν ὑποθετικὸν· πέμπτον τὸν διάλληλον (5). Miratur Stäudlinus, quid sit, cur ille modus, ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, hic rursus inducatur, cum jam inter decem illos antiquiores locum habeat. Conjicit igitur, junioribus Scepticis hoc propositum fuisse, ut illam δεκάδα, quam maxime fieri posset, ad minorem numerum redigerent. Quam conjecturam inde probabilem reddi putat, quod Sextus (6), non dicit, juniores istos quinque novos modos induxisse, sed tantummodo παραδιδόασι τρόπους τῆς ἐποχῆς πέντε τούσδε (7). Quod profecto non dixisset vir celeberrimus, nisi alius Sexti locus ipsum fugisset, ubi diserte aliter pronuntiatur: τοιοῦτοι, inquit, μὲν καὶ

(1) *Sext. Empir.* P. H. I, 141—144.
(2) Cf. *Fabricius* ad h. l. not G.
(3) *Sext. Empir.* 145—163.
(4) *Diog. Laërt.* IX, 88.
(5) *Sext.* P. H. I, 164.
(6) l. l.
(7) *Stäudlin* l. l. p. 410. not. 328.

καὶ οἱ παρὰ τοῖς νεωτέροις παραδιδόμενοι πέντε τρόποι· οὓς ἐκτίθενται οὐκ ἐκβάλλοντες τοὺς δέκα τρόπους, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ποικιλώτερον καὶ διὰ τοῦτο (leg. τούτων cum Salmasio) σὺν ἐκείνοις ἐλέγχειν τὴν τῶν δογματικῶν προπέτειαν (1)· Quocum consentit Diogenes Laërtius: οἱ δὲ περὶ Ἀγρίππαν τούτοις (decem illis modis) πέντε ἄλλους προςεισάγουσιν (2). Caeterum horum quinque modorum, quam multiplex fuerit usus in omni contra Dogmaticos pugna, pulchre ex Sexti Empirici operibus intelligi potest. Multos hanc in rem locos collegit Thorbecke V. Cl. (3). Nunc breviter singulos modos recenseamus. Et primus quidem ὁ ἀπὸ διαφωνίας ἐστὶ, καθ' ὃν περὶ τοῦ προτεθέντος πράγματος ἀνεπίκριτον στάσιν παρά τε τῷ βίῳ καὶ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις εὑρίσκομεν γεγενημένην· δι' ἣν οὐ δυνάμενοι αἱρεῖσθαί τι ἢ ἀποδοκιμάζειν, καταλήγομεν εἰς ἐποχήν. Huicce modo inprimis se opposuit Posidonius, ut est apud Diogenem Laërtium (4). Secundus modus ὁ ἀπὸ τῆς εἰς ἄπειρον ἐκπτώσεώς ἐστιν, ἐν ᾧ τὸ φερόμενον εἰς πίστιν τοῦ προτεθέντος πράγματος, πίστεως ἑτέρας χρῄζειν λέγομεν, κἀκεῖνο ἄλλης μέχρις ἀπείρου (5). De tertio, τῷ ἀπὸ τοῦ πρός τι, non est, cur supra dicta repetamus. Quartus modus ὁ ἐξ ὑποθέσεώς ἐστιν, ὅταν εἰς ἄπειρον ἐκβαλλόμενοι οἱ δογματικοὶ, ἀπό τινος ἄρξωνται, ὃ οὐ κατασκευάζουσι· ἀλλ' ἁπλῶς καὶ ἀναποδείκτως κατὰ συγχώρησιν λαμβάνειν ἀξιοῦσιν (6). Denique ὁ διάλληλος (hicce Diogeni dicitur δι' ἀλλήλων) τρόπος συνίσταται, ὅταν τὸ ὀφεῖλον τοῦ ζητουμένου πράγματος εἶναι βεβαιωτικὸν, χρείαν ἔχῃ τῆς ἐκ τοῦ ζητουμένου πίστεως· ἔνθα μηδέτερον δυνάμενοι λαβεῖν πρὸς κατασκευὴν θατέρου, περὶ ἀμφοτέρων ἐπέχομεν (7). Apparet juniores Scepticos hisce modis inducendis Scepticen mirum quantum perfecisse. Nam decem illi modi pertinent tantummodo ad res sensibiles, et cogitationes ab illis excitatas: quinque isti ad dialecticam rationem sunt comparati et omni omnino humanae cognitioni interitum minantur (8). Igitur nulla est quaestio, quin ad hosce modos referri possit; quod multis deinceps argumentis ostendere conatur Sextus (9), quae hic explicare et longum est, nec ad nostrum institutum necessarium.

Adduntur apud Sextum duo modi, quorum auctor ignoratur. Sunt autem hujusmodi: I°. *Res esse incomprehensibiles ex se ipsae.* II°. *Res esse incomprehensibiles ex aliis.* Utrumque breviter ostenditur (10).

Haec de Pyrrhoniis dicta sufficiant. Nam post Sextum unus memoratur *Saturninus*, cujus nomen tantum ad nostram pervenit aetatem (11).

C A.

(1) *Sext. Empir.* l. l. 177.
(2) l. l.
(3) *Comm. laud.* p. 38 et 39.
(4) Cf. vir Cl. *J. Bake*, *de Posidonio* p. 37, sq.
(5) *Sext. Empir.* l. l. 166.
(6) l. l. 168. cf. *Fabricius*, not. *Y* et *Z*.
(7) *Sext. Empir.* l. l. 169. cf. *Stephanus*, ann. 52.
(8) *Stäudlin*, l. l. pag. 410. not. 829.
(9) §. 169—177.
(10) *Sext. Empir.* P. H. I, 178—179.
(11) *Diog. Laert.* IX, 116.

CAPUT TERTIUM.

DE ACADEMICIS.

Platonis schola multas subiit vicissitudines, fuitque horum philosophorum magna inconstantia. Alii tres tantum Academias statuunt, alii quinque (1); quam quaestionem nunc non attingimus; hoc tantum moneamus, hoc loco disputationem nobis esse, de nova, quae dicitur, vel secunda Academia, quae originem duxit ab Arcesila. Hic enim plenum perfectumque Scepticismum in Academiam invexit. Cujus rei semina in ipsius sectae conditoris, Platonis, doctrina jam adfuerunt. Igitur per se patet, interfuisse aliquid inter recentioris Academiae et Pyrrhoniorum rationem. De quo jam antiquitus magna fuit quaestio (2), a multis etiam recentioribus agitata (3), quam nostra demum aetate diremisse censendus est Cl. Torbecke (4). Statim igitur ad Arcesilae de veri judicio sententiam accedamus.

Arcesilas Pitanaeus (5), varia usus est disciplina, unde et ipse varius exstitit. Numenius: Arcesilas, inquit, *ὑπὸ μὲν Κράντορος πιθανουργικὸς· ὑπὸ Διοδώρου δὲ σοφιστὴς, ὑπὰ δὲ Πύῤῥωνος ἐγένετο παντοδαπὸς, καὶ ἴτης, καὶ οὐδέν. ταῖς οὖν Διοδώρου διαλεκτικοῦ ὄντος λεπτολογίαις τοὺς λογισμοὺς τοὺς Πύῤῥωνος καὶ τὸ [illegible] [illegible]πλέξας, διεκόσμησε λόγου δεινότητι τῇ Πλάτωνος φλήναφόν τινα κατεστωμυλμένον* (6). Cavendum certe est, ne quid nimis tribuamus Numenio, homini dogmatico, insano Scepticismi odio abrepto: sed tamen negari nequit, multum in hisce verbis inesse veritatis. Ad hanc institutionis varietatem, cum accederet magna eloquentia, quae facile cuiquam quidquam persuaderet

(1) Cf. *Euseb.* P. E. XIV, 726. D. seq. *Sext. Empir.* P. H. I. 220. *Diog. Laërt. Prooem.* 14, 19. IV. *Cic. de Orat.* III. 18. *Acad. Quaest.* I, 4, 12, 13. *de Fin.* V. 3. *August. contra Acad.* III, 17, 18. *Fabricius* ad *Sext. Empir.* l. l. not. N. *Meiners*, *Gesch. der Weltweisheit*, p. 142. *Krugius*, l. l. p. 225. not. C.

(2) *Aenesidemus* apud *Photium*, cod. 212, p. 544, 545. *Aul. Gell.* N. A. XI, c. 5. *Sext. Empir.* P. H. I, 33.

(3) Ex his nominasse sufficiat *Huetium*, *Traité de la foibl. de l'esprit humain*, liv. I. ch. 14. p. 136—148. *Bayleum*, *Dict. Art. Pyrrhon.* not. A. *Meinersium*, *Gesch. der Weltweish.* p. 148.

(4) *Comm. laud. inprimis*, p. 77—91.

(5) Cf. *Bayle*, *Dict. art. Arcesilas*, not. A.

(6) Apud *Euseb.* P. E. XIV, 729 C.D. 730 A. De variis autem Arcesilae praeceptoribus cf. idem *Numenius* ibid. p. 731 A. *Diog. Laërt.* IV, 28, 29, 33. *Cic. Acad.* I. 10. *De fin.* V. 31. *De Orat.* III. 18. *August. contra Acad.* III. c. 17. p. 453 D.

ret (1), apparet, parvo opus fuisse momento, quod animum ad Scepticismum pronum penitus deprimeret. Hocce momentum Zenonis dedit philosophia, qui mirum quantum a genuina Platonis doctrina deflexerat. Etenim sensibus fidem veritatemque tribuit (2), et veri judicium in *καταληπτικῇ φαντασίᾳ* posuit. Hanc doctrinam postea explicabimus: illud hoc loco animadvertendum est, eam sibi oppugnandam sumsisse Arcesilam, ut Platonis vindicaret auctoritatem (3). Quod ut faceret, *ἐποχὴν* induxit, suamque ipse sententiam celavit (4).

Alii tamen aliter statuunt. In his Diocles Cnidius, qui, ut refert Numenius, dixit, Arcesilam assensum retinuisse metu Theodoreorum et Bionis Sophistae (5). Hanc Dioclis rationem jam ipse improbavit Numenius, et ita refutavit Bayleus, ut nihil nobis dicendum relinqueret (6). Alia autem quaestio haec est: utrum Arcesilas ex animi sententia veri notam sustulerit, an vero unice ad Stoicos refutandos. Cicero igitur apud Augustinum Academicorum *ἐποχὴν* ita explicat, ut iis esotericam quamdam et exotericam sententiam tribuat. In hac, assensus retentione sese tegebat Arcesilas; secundum illam, familiaribus, quos longa consuetudine cognitos habebat, Platonis decreta tradere consueverat (7). Quocum egregie convenire videtur id, quod est apud Sextum Empiricum: *εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῖς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις πιστεύειν, φασὶν ὅτι κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον, Πυῤῥώνειος ἐφαίνετο εἶναι, κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν, δογματικὸς ἦν· καὶ ἐπεὶ τῶν ἑταίρων ἀπόπειραν ἐλάμβανε διὰ τῆς ἀπορηματικῆς, εἰ ἀφυῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ἀνάληψιν τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων, δόξαι αὐτὸν ἀπορητικὸν εἶναι· τοῖς μέντοι γε εὐφυέσι τῶν ἑταίρων τὰ Πλάτωνος παρεγχειρεῖν* (8). Hisce igitur Ciceronis et Sexti locis sibi invicem comparatis, nonnulli adducti sunt in eam opinionem, ut statuerent, Arcesilam scepticam *ἐποχὴν* modo simulasse ad Zenonem refutandum; revera autem quidvis aliud studuisse, quam ut veri criterium tolleret (9). Bayleus hancce quaestionem non facile dirimi posse existimavit (10). Nobis unice probatur ratio Cl. Torbeckii mediam quamdam viam ingressi, et ita statuentis: isti narrationi, de Arcesilae esoterica doctrina, sanequam aliquid inesse veritatis, sed tamen inde non effici, Arcesilam non ex animi sententia criterium veri sustulisse (11).

Quid-

(1) *Numen.* apud *Euseb.* P. E. XIV, p. 730 D. 731 D. 733 C.

(2) *Pseudo-Plut. de placitis Philosoph.* IV, 8, p. 287. 21, p. 294, seq. *Cic. Acad. Quaest.* I, 12. II, 10.

(3) *Numen.* apud *Euseb.* P. E. XIV. p. 733 B. *Cic. Acad. Quaest.* II, 14. *August. contra Acad.* II, 5, p. 526. D.

(4) *August. contra Acad.* III, 17, 443 D.

(5) Apud *Euseb.* P. E. XIV, 731 B. C.

(6) *Dict. art. Arcesilas.* not. E.

(7) *August. contra Acad.* III. 20. p. 455 D.

(8) *Sext. Empir.* P. H. I. 234.

(9) Cf. *Städlin*, l. l. p. 312, 313.

(10) *Dict. art. Arcesilas* not. E.

(11) *Comm. laud.* p. 59. Nonnihil tamen debuit *Krugio* l. l. p. 237. not. d.

Quidquid hujus rei sit, id saltem constat, et ex aliis etiam veterum locis apparet (1), Arcesilam, cum Zenone disputantem, veri notam rejecisse. Igitur hic eodem illi modo ac Pyrrhoniis occurrebat: secundum hanc rationem nullam esse posse virtutem, nullam in vita actionem. Hanc reprehensionem ita eluebat Arcesilas, ut τὸ εὔλογον s. πιθανὸν, *probabile*, adscisceret, idque sibi agendi regulam esse diceret: ἀλλ' ἐπεὶ μετὰ τοῦτο ἔδει καὶ περὶ τῆς τοῦ βίου διεξαγωγῆς ζητεῖν, ἥτις οὐ χωρὶς κριτηρίου πέφυκεν ἀποδίδοσθαι, ἀφ' οὗ καὶ ἡ εὐδαιμονία, τοῦτ' ἔστι τὸ τοῦ βίου τέλος, ἠρτημένην ἔχει τὴν πίστιν, φήσιν ὁ 'Αρκεσίλαος, ὅτι ὁ περὶ πάντων ἐπέχων κανονιεῖ τὰς αἱρέσεις καὶ φυγὰς καὶ κοινῶς τὰς πράξεις τῷ εὐλόγῳ (2). Hoc igitur primum est vestigium alicujus doctrinae vel *systematis probabilitatis practicae*, quod deinde a Carneade aliisque ad perfectionem est adductum.

Sequitur jam, ut ipsius disputandi et argumentandi rationem breviter delineamus. Arcesilas formam disserendi revocavit Socraticam, i. e. suam ipse sententiam celabat, aliorum sententiam eliciebat et refutabat (3). Zenoni, quocum ipsi res erat, non obtrectavit, sed magnum prodidit veri studium (4). Ut Pyrrhonii, sic etiam Arcesilas ad antiquos illos, Anaxagoram, Empedoclem, alios, provocare solebat, ut ex laudatis Ciceronis locis apparet. Disertus quoque hanc in rem est locus Plutarchi adversus Colotem (5). Illud majoris est momenti, quod habet Diogenes Laërtius Arcesilam scepticum illum dubitandi modum, τὸν ἀπὸ τῆς διαφωνίας, in Academiam intulisse: οὗτός ἐστιν ὁ τῆς μέσης 'Ακαδημίας κατάρξας πρῶτος, ἐπισχὼν τὰς ἀποφάσεις διὰ τὰς ἐναντιότητας τῶν λόγων (6). Caeterum ipsa argumenta, quibus Arcesilas Zenonis καταληπτικὴν φαντασίαν tollebat, non supersunt. Retulit tamen Sextus ejusmodi ipsius disputationem, e qua intelligi potest, quamnam viam ingressus sit. Hanc non alienum videtur breviter hic referre. Zeno igitur criterium faciebat τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν i. e. τὴν ἀληθῆ, καὶ οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ψευδής. Huic phantasiae si assentimur, habemus κατάληψιν, *comprehensionem*, quae medium quemdam locum tenet inter ἐπιστήμην, *scientiam*, et δόξαν, *opinionem*. Illa tantummodo in perfectum illum Stoicum sapientem cadere potest, hujus stultus est particeps. Utraque ortum habet ex καταλήψει, quae et sapientis et stulti est (7). His ita sese opposuit Arcesilas, ut diceret: nullam ejusmodi κατάληψιν, scientiae et opinioni interjacentem, ex-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 150, seqq. *Plut. adv. Colot.* XXIV, p. 253. *Cic. Acad. Quaest.* I, 12. II, 20, 24, 33, 34. caet. *August. contra Acad.* III, c. 17. p. 454 c.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 158. cf. *Idem*, P. H. I, 231. *Cic. Acad. Quaest.* II, 33, 34, aliisque.

(3) Cf. *Cic. de Fin.* II, 1. *de Orat.* III, 18. *Acad.* I, 12.

(4) *Cic. Acad. Quaest.* I, 12. II, 6. cf. tamen *Numenius* apud *Euseb.* P. E. 14. p. 729 C. et *Bayleus*, *Dict. art. Arcesilas* not. E.

(5) Cap. 26, p. 256, seq.

(6) *Diog. Laërt.* IV, 28.

(7) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 151, 152. *Cic. Acad.* I, 12.

exstare. Nam cadit illa κατάληψις aut in sapientem, aut in stultum; si in sapientem, erit scientia, si in stultum, erit opinio, ut comprehensionis nil nisi nomen relinquatur (1). Praeterea si comprehensio talis est, qualem eam Stoici definiunt, nempe συγκατάθεσις τῆς καταληπτικῆς φαντασίας, haud magis exstare poterit. Primum, quia numquam phantasiis, semper rationibus et pronuntiatis (ἀξιώμασι) assentimur. Deinde, quia nulla exstat καταληπτικὴ φαντασία i. e. ejusmodi, quae falsa esse non potest. Porro, si nulla est καταληπτικὴ φαντασία, omnia erunt incomprehensibilia (2). Quod si ita est, cadat quoque necesse est illud Stoicorum paradoxon: *sapientem assentiri quidem, numquam autem opinari.* Nam si omnia sunt incomprehensibilia et sapiens alicui rei assentitur, necesse est, ut assentiatur ei, quod comprehendi nequit. Ejus autem, quod incomprehensibile est, assensio, est opinio. Quare secundum Stoicorum placita sapiens aliquando etiam opinabitur (3). Dicendum potius, sapientem oportere omnes retinere assensus, ut opinionem vitare possit. Nam revera nihil minus, quam opinio, sapientem decet (4).

De *Lacyde*, Arcesilae successore, nihil fere nobis innotuit, quam ridicula illa narratio, quam Numenius (5) et Diogenes (6) servarunt. *Evandri*, *Teleclis*, et *Hegesini* nomina eadem oblivione premuntur (7). Quam ob rem statim progrediamur ad *Carneadem.*

Hic, ab Hegesino (8) Academiae mysteriis initiatus, mira floruit eloquentiae laude, quam ipsi negare, ne inimici quidem potuerunt (9). Testis sit celebris illa, quam Romae habuit, ἐπίδειξις de justitia, cujus fragmenta quaedam nobis servavit antiquitas (10). Ex his illius sceptica philosophandi ratio quam maxime apparet. Praeterea, magistro Diogene Stoico, ita ad dialectices intelligentiam profecit, ut hac in re ne ipsis quidem Stoicis cederet (11). Quo facto majori cum fructu eos oppugnavit. Praecipue etiam Chrysippi libris operam dedit (12). Nam ut Arcesilae cum Zenone, sic Carneadi cum Chrysippo fuit contentio. Hinc ille saepe in ore habebat illud: εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν ἐγώ (13).

Ad nostram quaestionem quod attinet, primum quidem in universum statuit, ὅτι εὐ-

(1) *Sext. Empir.* l. l. 153.
(2) *Sext. Empir.* l. l. 154, 155.
(3) Idem ibid. 156, 157. *Cic. Acad. Quaest.* II, 18, 33, 35.
(4) *Sext. Empir.* ibid. *Cic.* ibid. c. 21, 25.
(5) Apud *Euseb.* P. E. XIV, p. 734, 735.
(6) *Diog. Laërt.* IV, 59.
(7) *Cic. Acad.* II, 6. *Diog. Laërt.* IV, 60.
(8) *Cic.* l. l.
(9) *Numen.* apud *Euseb.* P. E. XIV, 737 E. 738 D. cf. *Cic. de Orat.* II, 38.
(10) *Plut.* in vita *Catonis maj.* c. XXII, p. 349. cf. *Bayle, Dict. art. Carneade* not. G. H. Alias Carneadis dissertatiunculas servavit *Cic. Nat. Deor.* III, 12. 17. *de Fato*, c. 14. *de Divin*, II, 3.
(11) *Euseb.* P. E. XIV, p. 737. A. *Cic. Acad. Quaest.* II, 30.
(12) *Diog. Laërt.* IV, 62.
(13) *Diog. Laërt.* l. l.

οὐδέν ἐστιν ἁπλῶς ἀληθείας κριτήριον, οὐ λόγος, οὐκ αἴσθησις, οὐ φαντασία, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων (1). Rogatus autem et ipse de criterio ad vitam instituendam, refugit ad τὸ πιθανὸν, ab Arcesila jam excogitatum, sed quod ita amplificavit; ut haud exiguam inventionis laudem sibi vindicaret. En summam viri sententiam: vivendi criterium est ἡ πιθανὴ φαντασία καὶ ἡ πιθανὴ ἅμα καὶ ἀπερίσπαστος καὶ διεξωδευμένη (2). Quam ita fere explicavit. Primum phantasiam duplicem distinxit: Cicero, *duo*, inquit, *placet esse Carneadi genera visorum: in uno hanc divisionem, alia visa esse, quae percipi possint: alia quae non possint: in altero autem, alia esse visa probabilia, alia non probabilia* (3). Ad priorem divisionem pertinent omnia, quae contra sensus perspicuitatemque dicuntur, i. e. omnis quaestio de veri falsique nota, quam, ut vidimus, nullam certam esse judicabat: contra posteriorem nihil dicendum est, nam ea continetur probabilitas, i. e. ἡ φαινομένη ἀληθὴς φαντασία, quam variis nominibus appellare consueverant Academici, sive ἔμφασιν, sive πιθανότητα, sive πιθανὴν φαντασίαν: huic opponitur ἡ οὐ φαινομένη ἀληθὴς φαντασία, quam et ἀπέμφασιν, et ἀπειθῆ, et ἀπίθανον φαντασίαν appellare licet, quaeque rejicienda est (4).

Sed πιθανῆς φαντασίας rursus duplicem fecit divisionem:

Prior est triplex: nam probabile, aut verum est et simul verum videtur: aut falsum est et nihilominus verum videtur: aut verum utriusque commune, quod tum fit, cum duo enunciationes ita sibi ex parte contrariae sunt, ut se invicem plane non tollant (5). In hac igitur divisione, probabilis phantasia cum vera comparatur: quae autem vera videtur phantasia, ea est quodammodo veri criterium. Sed etiam casus incidere possunt, ut communi phantasia uti debeamus, h. e. ejusmodi, quae et vera est, et falsa. Tum sequi oportet eam, quae plurimum vera est, τὴν ὡς τὸ πολὺ ἀληθεύουσαν.

Altera probabilis phantasiae divisio inducitur a Carneade secundum majorem vel minorem perspicuitatem (6). Tres autem sunt probabilitatis gradus, tamquam catena sibi invicem conjuncti, qui totidem criteria efficiunt. Primum igitur criterium est simplex illa πιθανὴ φαντασία. Hac utebatur Carneades, vel in rebus minoris momenti, vel cum, temporum angustiis, accuratior excluderetur consideratio. Deinde, si phantasia est πιθανὴ ἅμα καὶ ἀπερίσπαστος, i. e. ejusmodi, ut cum ea aliae simul phantasiae conjunctae occurrant, neque repugnent: quo fit ut illa phantasia καὶ αὐτὴ πλάτος ἔχειν videatur, διὰ τὸ ἄλλην ἄλλης μᾶλλον ἀπερίσπαστον εὑρίσκεσθαι: tum major oritur

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 159.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 166. P. H. I, 227.
(3) *Cic. Acad. Quaest.* II, 31. *Sext.* l. l. 167, 168.
(4) *Cic.* l. l. *Sext. Empir.* l. l. 169, 170.
(5) *Sext. Empir.* l. l. 174. cf. *adv. Math.* II, 63.
(6) *Sext. Empir.* l. l. 171, 172, 173.

tur probabilitatis firmitas. Atque hoc alterum Carneadis est criterium, quo in majoris momenti rebus utebatur, si quidem tempora sinerent. Ultimus denique probabilitatis gradus, in quo maxima est verisimilitudo, existit, cum *φαντασία* est *πιθανὴ ἅμα καὶ ἀπερίσπαστος καὶ διεξωδευμένη* sive *περιωδευμένη*. Quae tunc oritur, cum singulae illae probabiles phantasiae, quarum concursu *ἀπερίσπαστος* efficitur phantasia, accurate examinatae, nihil verisimilitudinis amittant. Hocce autem criterio utebatur tum, cum per otium sibi bene beateque vivendi normam constitueret (1). Haecce probabilitatis genera attigit etiam Cicero, eorumque nomina ita Latine transtulit, ut primum diceret *primo quasi adspectu probabile* vel *probabilem visionem:* alterum *probabile et quod non impediatur:* tertium *ex circumspectione quadam et accurata consideratione probabile* (2).

Carneades igitur omnem veritatis per criterium cognitionem, quatenus eam Stoici ponebant, sustulit. Minime tamen is erat, qui ipsam veritatem tolleret, imo vero probabili suo ita assensus est, ut ei aliquanto minus quam alii ipsi vero tribueret (3). Secundum hanc rationem intelligendus esse videtur Eusebius: (Καρνεάδης), inquit, *λόγων μὲν οὖν ἀγωγῇ ἐχρήσατο, ᾗ καὶ ὁ Ἀρκεσίλαος· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐπετήδευε τὴν εἰς ἑκάτερα ἐπιχείρησιν, καὶ πάντα ἀνεσκεύαζε τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα· μόνῳ δ' ἐν τῷ περὶ τῆς ἐποχῆς λόγῳ πρὸς αὐτὸν διέστη, φὰς ἀδύνατον εἶναι ἄνθρωπον ὄντα περὶ ἁπάντων ἐπέχειν, διαφορὰν δὲ εἶναι ἀδήλου καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ πάντα μὲν εἶναι ἀκατάληπτα, οὐ πάντα δὲ ἄδηλα* (4). Fuerunt tamen alii, qui statuerent, Carneadem suo *πιθανῷ* non ita vehementer assensum fuisse. Hanc dissensionem magna diligentia et magno acumine tractavit Cl. Thorbecke (5). Quare nos hoc loco breviores esse cogimur.

Duobus modis aliquid sequi possumus: vel ita ut simpliciter nos moveri dicamus, vel ita ut magna cum animi propensione ducamur, et quasi trahamur. Sextus Empiricus: *τὸ πείθεσθαι λέγεται διαφόρως· τό τε μὴ ἀντιτείνειν, ἀλλ' ἁπλῶς ἕπεσθαι, ἄνευ σφοδρᾶς προσκλίσεως καὶ προσπαθείας· ἅπαξ δὲ τὸ μετὰ αἱρέσεως καὶ οἱονεὶ συμπαθείας κατὰ τὸ σφόδρα βούλεσθαι συγκατίθεσθαί τινι* (6). Igitur secundum Clitomachum apud Ciceronem Carneades prima illa ratione usus est, et probabilia sua leniter et sine vehementi assensione secutus est (7). In hanc sententiam convenerunt etiam alii veterum, inter quos Plutarchus (8) et Numenius (9), qui quamvis universe de Academicis loquuntur, tamen du-

(1) Cf. *Sext. Empir.* P. H. II, 127, seqq. ibique *Fabricius*. not. F. *adv. Math.* VII, 176—191. 436—438.

(2) Cf. *Acad. Quaest.* II, 11. ibiq. *Faber*, annot. p. 365. et *Davisius*. Deinde videantur cap. 18, 31, 32, 33. Caeterum hancce Carneadeam probabilitatis theoriam explicavit *Stäudlinus*, l. l. p. 318—324.

(3) Cf. *Numenius* apud *Euseb.* P. E. XIV, 738 A. *Bayleus*, *Dict. art.* Carneade not. B. *Stäudlin*, l. l. p. 326. *Wyttenb. Praecept. Logic.* III, 2, 8.

(4) P. E. XIV, p. 736, D.

(5) *Comm. laud.* p. 68, seqq.

(6) *Sext. Empir.* P. H. I, 230.

(7) *Acad. Quaest.* II, 32.

(8) *De Stoicorum repugn.* cap. XLVII, p. 106. *adv. Colot.* cap. XXVII, p. 257, seq.

(9) *Numenius* apud *Stobaeum*, *Eclog.* I, 52. n°. 21. p. 132, 834. edit. Heeren., cui loco ultimus, quem citavimus, Plutarchi est adhibendus.

dubium non est, quin nobilissimi Academici sententiam describant. Contra horum auctoritatem adducitur Sextus: *ἐπειδὴ οἱ μὲν περὶ Καρνεάδην καὶ Κλειτόμαχον, μετὰ προσκλίσεως σφοδρᾶς πείθεσθαί τε καὶ πιθανὸν εἶναί τι φασιν· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ ἁπλῶς εἴκειν ἄνευ προσπαθείας· καὶ κατὰ τοῦτο ἂν αὐτῶν διαφέροιμεν* (1). Et vero hanc Sexti rationem vero proximam esse, dubitari non sinit ipsa Carneadei placiti indoles. Cur enim tantam operam dedisset, ut varios probabilitatis gradus distingueret, si huic probabilitati non nisi leviter assentiri vellet? Itaque maneamus in ea sententia, quam supra proposuimus, Carneadem ita secutum esse *τὸ πιθανὸν*, ut in eo etiam aliquam veri falsique regulam poneret (2).

Hinc autem factum est, ut Carneades in inconstantiae veniret suspicionem. Nam nonnulli illam probabilitatis laudationem ita accipiebant, ac si opinionem quoque admisisset. *Opinari* autem intelligimus *falso et incognito assentiri* (3). Sed recte Cicero alio in loco: *licebat*, inquit, *nihil percipere et tamen opinari, quod a Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quam Philoni aut Metrodoro credens, hoc magis ab eo disputatum quam probatum puto* (4).

Carneadis auditor fuit *Clitomachus Carthaginiensis*, de quo ita Diogenes Laërtius: *ἀνὴρ ἐν ταῖς τρισὶν αἱρέσεσι διατρίψας, ἔν τε τῇ Ἀκαδημαϊκῇ, καὶ Περιπατητικῇ, καὶ Στωϊκῇ* (5): quod ita accipiendum esse videtur, Clitomachum omnium horum doctrinam cognitam perspectamque habuisse, non eum unicuique harum sectarum deinceps nomen dedisse. Certe Cicero affirmat, eum a Carneadis doctrina non recessisse (6). Sextus quoque saepius utrumque conjunxit.

Clitomachum secuti sunt *Charmadas* (7), *Metrodorus Scepsius* (8), *Melanthius Rhodius* (9), *Aeschines Neapolitanus* (10), *Metrodorus Stratoniceus* (11). Horum omnium paullo obscuriora sunt nomina; unus Charmadas, a quibusdam cum *Philone Larissaeo*, auctor quartae Academiae fuisse dicitur (12). De hocce Philone jam uberius videamus.

Et vero dignissimus fuit, qui Clitomacho succederet. *Quoad enim vixit, patroci-*

(1) *Sext. Empir.* P. H. I, 230. cf. ejusdem libri §. 228. *adv. Math.* VII, 188.

(2) Locis supra laudatis addatur *Cic. Acad. Quaest.* I, 10. II, 31, 32.

(3) Cf. *Cic. Acad. Quaest.* II, 19, 21, 35, 48.

(4) *Acad. Quaest.* II, 24.

(5) *Diog. Laërt.* IV, 67.

(6) *Acad. Quaest.* II, 31.

(7) *Sext. Empir.* P. H. I, 220. ibique *Fabricius*, not O. *adv. Math.* II, 20. ibique *Fabricius*, not. O. *Cic. de Orat.* I, 11, 18, 20. II, 8. *Orat.* c. 16. *Acad. Quaest.* II, 16. *Tuscul.* I, 24. ibique Davisius.

(8) *Cicero de Orat.* I, 11. II, 38. *Tuscul.* I, c. l.

(9) *Cic. Acad. Quaest.* I, 6.

(10) *Cic. de Orat.* I, 11.

(11) *Cic. de Orat.* l. l. III, 20. *Acad. Quaest.* II, 6.

(12) *Euseb.* P. E. XIV, 726 D. *Sext. Empir.* P. H. I, 220.

cinium Academiae non defuit (1). A superiorum Academicorum ratione magis deflexit: Numenius, Ὁ δὲ Φίλων, inquit, ἄρα οὗτος, ἄρτι μὲν ἐκδεξάμενος τὴν διατριβὴν, ὑπὸ χαρμονῆς ἐξεπέπληκτο, καὶ χάριν ἀποδιδοὺς ἐθεράπευε, καὶ τὰ δεδογμένα τῷ Κλειτομάχῳ ηὖξε, καὶ τοῖς Στωϊκοῖς ἐκορύσσετο νώροπι χαλκῷ· ὡς δὲ προϊόντος μὲν τοῦ χρόνου, ἐξιτήλου δὲ ὑπὸ συνηθείας οὔσης αὐτῶν τῆς ἐποχῆς, οὐδὲν μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἑαυτῷ ἐνόει, ἡ δὲ τῶν παθημάτων αὐτὸν ἀνέστρεφεν ἐναργειά τε καὶ ὁμολογία. Πολλὴν δῆτ' ἔχων ἤδη τὴν διαίσθησιν ὑπερεθύμει, εὖ οἶδ' ὅτι, τῶν ἐλεγξόντων τυχεῖν, ἵνα μὴ ἐδόκει μετὰ νῶτα βαλὼν αὐτὸς ἑκὼν φεύγειν (2). Agnovimus Dogmaticorum contra Ephecticos acerbitatem: id tamen ex hoc loco luce clarius apparet, Philonem paulatim τὴν ἐποχὴν deseruisse, et ad Dogmatismum inclinasse. Sufficiat Luculli apud Ciceronem, et Sexti Empirici hanc in rem testimonia adscripsisse. Lucullus: *Philo autem, dum nova quaedam commovet, quod ea sustinere vix poterat, quae contra Academicorum pertinaciam dicebantur, et aperte mentitur, et, ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. Cum enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, si illud esset, sicut Zeno definiret, — judicium tollit incogniti et cogniti: ex quo efficitur nihil posse comprehendi: ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur* (3). Sextus Empiricus: οἱ δὲ περὶ Φίλωνά φασιν, ὅσον μὲν ἐπὶ τῷ Στωϊκῷ κριτηρίῳ, τοῦτ' ἔστι τῇ καταληπτικῇ φαντασίᾳ, ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πράγματα· ὅσον δὲ ἐπὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καταληπτά (4). Ex hisce locis simul discimus, quid de incomprehensibilitate statuerit Philo. Nimirum res per se *comprehendi posse* dabat, *a nobis comprehendi negabat*; vehementiori igitur assensu probabilia secutus est (5).

Hactenus de Academicis. Nam qui post Philonem fuit Antiochus penitus ad Dogmatismum se contulit, et, ut Sexti verbis utar, τὴν Στοὰν μετήγαγεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν (6).

CAPUT QUARTUM.

DE SCEPTICISMO INTER ROMANOS.

Romani philosophiam, ut omne literarum studium, Graecis acceptam referunt. Academicorum autem Scepticismus inter eos haud paucos amicos habuisse videtur. Etenim illo ipso

(1) *Cic. Acad. Quaest.* II, 6. *de Orat.* III, 18. *August. contra Acad.* III, 18. §. 454 D.
(2) Apud *Eusebium*, P. E. XIV, p. 739 B, C.
(3) *Acad. Quaest.* II, 6.
(4) *Sext. Empir.* P. H. I, 235.
(5) Cf. *Stäudlin*, l. l. p. 341, 342. *Thorbecke*, *comment. laud.* 94, sq.
(6) *Sext. Empir.* P. H. I, 235.

ipso tempore, quo tres illi legati, Diogenes Stoicus, Critolaüs Peripateticus, et Carneades Academicus philosophiam Italiae importaverunt, Carneades maxime hominum studia in se convertit (1). Sed unus instar omnium est *Cicero*, qui caeteris de patria meritis hunc veluti cumulum adjecit, ut philosophiam latine loqui doceret (2). Quae tamen opera ab aequalibus non recte aestimata fuisse videtur (3). Cicero igitur Clitomachum audivit et Philonem, cui se totum tradidit (4) et cujus rationem, id est modestum Scepticismum probavit. Id clarissime patet ex Lucullo, in quo, quae ex sua ipse persona disserit, suam ipsius sententiam continent. Plutarchus: ὃν (Antiochum) *πάσῃ σπουδῇ ποιησάμενος φίλον ὁ Λεύκουλλος, καὶ συμβιωτὴν, ἀντέταττε τοῖς Φίλωνος ἀκροαταῖς, ὧν καὶ Κικέρων ἦν. Καὶ σύγγραμμά γε πάγκαλον ἐποίησεν εἰς τὴν αἵρεσιν, ἐν ᾧ τὸν ὑπὲρ καταλήψεως λόγον Λουκούλλῳ περιτέθεικε, αὐτῷ δὲ τὸν ἐναντίον* (5). Non igitur audiendi sunt isti, qui contendant Ciceronem, utpote Academicum, nulla de re statuisse, de omnibus dubitasse (6). In his Augustinus, qui ita de Cicerone locutus est: *quis ignorat, eum affirmasse vehementer, nihil ab homine percipi posse, nihilque remanere sapienti, nisi diligentissimam inquisitionem veritatis* (7).

Sequitur *Favorinus Gallus*, qui Trajani et Hadriani temporibus Romae vixit (8). Amicus fuisse videtur Auli Gellii, qui ipsum in Noctibus Atticis saepius ad partes vocavit (9). Hujus viri scripta fere omnia ad Scepticam rationem spectarunt. Scripsit autem *de comprehensiva imaginatione*, *de Academica propositione*, *solem non posse comprehendi*, *tropos Pyrrhonios* (10), quem ultimum librum magna laude afficit Philostratus (11). Favorini Scepticismi mira fuit inconsequentia. Nunc enim ne solem quidem comprehendi posse affirmabat, nunc discipulis suis de rebus judicandi facultatem tribuit. Galenus: *οἱ νεώτεροι δὲ*, (Academici) *οὐ γὰρ μόνος Φαβωρῖνος, ἐνίοτε μὲν εἰς τοσοῦτον προάγουσι τὴν ἐποχὴν, ὡς μηδὲ τὸν ἥλιον ὁμολογεῖν εἶναι καταληπτὸν, ἐνίοτε δὲ εἰς τοσοῦτον τὴν γνῶσιν, ὡς καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπιτρέπειν αὐτὴν ἄνευ τοῦ διδαχθῆναι πρό-*

(1) Cf. *Stäudlin*, l. l. p. 344.

(2) Cf. *Plutarch. vit. Cic.* c. XL. p. 881.

(3) Cf. *Cicero*, *Acad. Quaest.* I, 1—3. II, 1—8. *De Finib.* 1—4. *Tusc.* I, 1—4. II, 1—3. *De Nat. Deorum* I, 1—5. *De Divin.* II, 12. *Orat. pro Sextio* initio. *Plutarch. vit. Cic.* c. V, 863.

(4) *Acad. Quaest.* II, 6. *Brut.* 89. *Plutarch. vit. Cic.* II, 861.

(5) *Plutarch. vit. Luculli*, c. XLII, p. 520.

(6) *Cic. de Offic.* II, 2. *De Nat. Deorum* I, 5. *Acad. Quaest.* II, 4. De Ciceronis Academica ratione cf. *Wyttenbach in dissert. de immort. animi.* Opusc. II, 637 sq.

(7) *Contra Acad.* I, c. 2. p. 513 B. C.

(8) *Philostrat. vit. Sophist.* p. 493 sqq. *Suidas* voce Φαβωρῖνος.

(9) *Aul. Gellius* N. A. I, 3, 10. II, 1, 12, 22, 26. III, 1, 16, 12. IV, 1. X, 13. XII, 1.

(10) Titulos librorum Favorini recensuit *Fabricius*, *Biblioth. Graec.*, tom. III, p. 174. ed. Harles.

(11) l. l. p. 495 D. locum infra exhibebimus. Cf. etiam *Aul. Gell.* N. A. IX, 5.

πρότερον ἐπιστημονικὸν κριτήριον (1). At, dicat aliquis, num hac in re fides habenda Galeno, utpote Dogmatico, ~~insano Scepticorum odio abrepto~~? Concederem, nisi idem tradidisset Philostratus, de quo nil tale compertum habemus: *τὸν δὲ ἐπὶ τῷ ἀώτῳ (λόγον) καὶ τὸν ὑπὲρ μοναμάχων γνησίους τε ἀποφαινόμεθα καὶ εὖ συγκειμένους, καὶ πολλῷ μᾶλλον τοὺς φιλοσοφουμένους αὐτῶν τῶν λόγων, ὧν ἄριστοι Πυῤῥώνειοι· τοὺς γὰρ Πυῤῥωνείους ἐφεκτικοὺς ὄντας οὐκ ἀφαιρεῖται καὶ τὸ δικάζειν δύνασθαι* (2).

Medendi ars tantum habet incerti et incogniti, ut mirandum non sit, multos Medicos Scepticismo se tradidisse. His igitur, cum ad certam philosophorum sectam referri nequeant, locum peculiarem destinamus. Antequam vero de eorum dubitandi ratione agimus, nonnullorum nomina, secundum Medicorum sectas distincta, exhibeamus. *Συνεστήσαντο τὴν ἐμπειρικὴν οἵδε· Ἄκρων Ἀκραγαντῖνος, Φιλῖνος Κῷος, Σεραπίων Ἀλεξανδρεὺς, Σέξτος, Ἀπολλώνιος· τὴν δὲ λογικὴν οἵδε· Ἱπποκράτης, Διοκλῆς, Πραξαγόρας, Φιλότιμος, Ἀσκληπιάδης· τὴν μεθοδικὴν οἵδε· Θεμίσων Λαοδικεὺς, Θέσσαλος, Μνέμαχος, Σωρανός* (3). Fuerunt autem, qui *Empiricos* eadem statuere putarent, ac Scepticos (4). Nam evidentes tantummodo morborum causas comprehensibiles esse volebant; obscuras non comprehendi posse contendebant, ideoque supervacaneam esse earum investigationem. Quamobrem in eo a Scepticis differunt, quod de *ἀκαταληψίᾳ τῶν ἀδήλων διαβεβαιοῦνται* (5). Secundum Sextum Empiricum *Methodici* multo majorem habent cum Scepticis conjunctionem: *αὕτη γὰρ μόνη τῶν κατὰ ἰατρικὴν αἱρέσεων, περὶ μὲν τῶν ἀδήλων δοκεῖ μὴ προπετεύεσθαι, πότερον καταληπτά ἐστιν ἢ ἀκατάληπτα λέγειν αὐθαδειαζομένη· τοῖς δὲ φαινομένοις ἑπομένη ἀπὸ τούτων λαμβάνει τὸ συμφέρειν δοκοῦν κατὰ τὴν Σκεπτικὴν ἀκολουθίαν* (6).

(1) *Galenus, de optim. doctrin.* Opp. tom. II, p. 16 A. C. p. 18 D. p. 20 A. B. C.

(2) *Philostrat.* l. l.

(3) Hancce tabellam e Codice MS. Caesareo Galeni edidit *Fabricius* inter testimonia editioni suae Sextianae praefixa. Idem consulendus de tribus illis Medicorum sectis ad *Sext. Empir.* P. H. I, 236. not. G.

(4) *Sext. Empir.* l. l.

(5) *Sext. Empir.* l. l.

(6) *Sext. Empir.* l. l. 237. cf. 238—241. *Stäudlin*, l. l. 347—378.

PARS SECUNDA,

QUA SCEPTICORUM CONTRA VERI JUDICIUM ARGUMENTA EXPONUNTUR.

Scepticismi vis praecipue cernitur in Dogmatismo refutando, neque per se existere potest. Itaque argumenta Scepticorum contra Dogmaticos exponentes, eam tenebimus rationem, ut PRIMUM breviter, quoad ejus fieri potest, Dogmaticam de veri judicio sententiam referamus. Cujus magna pars jam exposita est in Part. I. cap. I. In hac igitur parte locus erit *Academicis antiquis*, qui Platonem proxime secuti sunt, et *Antiocho*, qui, ut vidimus, porticum in Academiam intulit. Cum his conjungemus *Peripateticos*. Utrosque enim Socraticos intelligimus. His, si addiderimus *Stoicam* et *Epicureorum rationem*, instituto nostro satisfactum erit. DEINDE ea colligemus, quae a Scepticis, tum Pyrrhoniis, tum Academicis, contra eos dicuntur, et Sextum secuti, rationes afferemus, quibus ostenditur, neque criterium *a quo*, neque *per quod*, neque *secundum quod* existere posse. His enim tribus capitibus omnis contra Dogmaticos disputatio continetur.

CAPUT PRIMUM,

QUO DOGMATICORUM DE VERI JUDICIO SENTENTIA CONTINETUR.

Qui Platonem proxime secuti sunt Academici, Speusippus, Xenocrates, alii, hi in reliqua magistri doctrina multa novarunt, in loco de veri judicio pauca. Numenius: *'Επὶ μὲν τοίνυν Σπεύσιππον τὸν Πλάτωνος μὲν ἀδελφιδοῦν, Ξενοκράτην δὲ τὸν διάδοχον Σπευσίππου, Πολέμωνα δὲ τὸν ἐκδεξάμενον τὴν σχολὴν παρὰ Ξενοκράτους, ἀεὶ τὸ ἦθος διετείνετο τῶν δογμάτων σχεδόν τι ταὐτὸν, ἕνεκά γε τῆς μήπω ἐποχῆς ταυτησὶ τῆς πολυθρυλλήτου τε καὶ εἰ δή τινων τοιούτων ἄλλων. 'Επεὶ εἴς γε τὰ ἄλλα πολλαχῆ παραλύοντες, τὰ δὲ στρεβλοῦντες οὐκ ἐνέμειναν τῇ πρώτῃ διαδοχῇ* (1). Sed videamus de singulis.

Qui

(1) *Numen.* apud *Euseb.* P. E. XIV, 727 B. C.

Qui primum Platoni successit *Speusippus Atheniensis* foecundo fuisse videtur ingenio, si quidem fides habenda Diogeni Laërtio, permultos librorum, ab ipso scriptorum, titulos enumeranti (1). Horum omnium nullum superstitem habemus. Nonnulli tamen illos Ὅρους, qui in fine operum Platonis leguntur, ipsi tribuunt (2). Quod si ita sit, certe non multum in iis ingenii prodidit. De ipsius philosophandi ratione ita Diogenes Laërtius: ἔμεινε μὲν ἐπὶ τῶν αὐτῶν Πλάτωνι δογμάτων (3): quod optime congruere videtur cum loco Numenii, quem modo laudavimus. Nam in multis aliis suum etiam ipse judicium secutus est. v. c. in doctrina de Diis, *quorum cognitionem ex animis hominum evellere conabatur* (4). Idem dicendum est de ipsius sententia de veri falsique regula, quam ita fere descripsit Sextus: Σπεύσιππος δὲ, ἐπεὶ τῶν πραγμάτων τὰ μὲν αἰσθητὰ, τὰ δὲ νοητά, τῶν μὲν νοητῶν κριτήριον ἔλεξεν εἶναι τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον· τῶν δὲ αἰσθητῶν, τὴν ἐπιστημονικὴν αἴσθησιν. ἐπιστημονικὴν δὲ αἴσθησιν ὑπείληφε καθεστάναι τὴν μεταλαμβάνουσαν τῆς κατὰ λόγον ἀληθείας (5).

Speusippum in scholae praefectura excepit *Xenocrates Chalcedonius*, Platonis auditor. De hujus viri propriis placitis pauca nobis innotuerunt, ejusque libri ad unum omnes perierunt (6). Illud animadversione dignum est, Xenocratem triplicem illam Philosophiae divisionem in dialecticam, physicam, et ethicam, quam antiqui ad Platonem auctorem referunt (7), probavisse in libris περὶ Φιλοσοφίας (8). Ad criterium quod attinet, ita statuit: tres esse οὐσίας, *intelligibilem*, *sensibilem*, et *compositam* sive *opinabilem*. Primae criterium est *intellectus*, cui verum tribuendum est; secundae criterium est *sensum*, qui, licet minus verax, at verax tamen est; tertiae denique *opinio*, quae et vera esse potest et falsa (9).

Xenocrati successerunt *Polemo* (10), *Crates* (11), *Crantor* (12), et *Heraclides Ponticus* (13), quorum omnium apud antiquos magnum fuit nomen, magnaque aucto-

(1) *Diog. Laërt.* IV, 4, 5.
(2) Cf. *Menagius*, ad *Diog. Laërt.* l. l.
(3) IV, 1.
(4) *Cic. de Nat. Deor.* I, 13.
(5) *Adv. Math.* VII, 145.
(6) Eos recensuit *Diog. Laërt.* V, 11—14.
(7) *Atticus* apud *Euseb.* P. E. XI, d. 509 B. 510 B. *Aristocles* apud *eumdem* p. 510 C. 511 C. *Cic. Acad. Quaest.* I, 5. *de Fin.* IV, 2. *Origines*, Φιλοσοφούμ. cap. 19.
(8) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 16.
(9) *Sext. Empir.* l. l. 147—149.
(10) *Diog. Laërt.* IV, 16—20. *Cic. de Fin.* IV. 6.
(11) *Diog. Laërt.* ibid. 21—23.
(12) *Diog. Laërt.* ibid. 24—27. *Cic. Acad. Quaest.* II, 44. *Tusc.* I, 48.
(13) *Diog. Laërt.* V, 86—94. *Cic. Tusc.* V, 3. *de Div.* I, 23. *de Nat. Deor.* I, 13.

ctoritas. Sed quod ad quaestionem de veri nota attinet nihil peculiare statuisse videntur, sed in Platonis mansisse sententia. Certe veteres hac de re tacent.

Hisce finibus antiqua continetur Academia; secuta est nova, quae ad Scepticismum se dedit, qui qualis fuerit, jam vidimus; uberius autem de *Antiocho*, tertiae vel, ut alii volunt, quintae Academiae auctore, agendum est, qui rursus Dogmatismum amplexus est (1).

Causa igitur, cur Antiochus ad Stoicam rationem transierit, potissimum posita est in progressibus et perfectionibus Stoicae doctrinae, quae ex perpetuo cum Academicis bello necessario nasci debuerunt (2). Operae pretium est locum afferre Plutarchi, ubi hic duas antiquorum sententias de Antiochi discidio retulit: Ἀφικόμενος (Cicero) δ' εἰς Ἀθήνας Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου διήκουσε, τῇ μὲν εὐροίᾳ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ χάριτι κηλούμενος, ἃ δ' ἐν τοῖς δόγμασιν ἐνεωτέριζεν οὐκ ἐπαινῶν. Ἤδη γὰρ ἐξίστατο τῆς νέας λεγομένης Ἀκαδημίας ὁ Ἀντίοχος, καὶ τὴν Καρνεάδου στάσιν ἐγκατέλιπεν, εἴτε καμπτόμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας καὶ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε, ὥς φασιν ἔνιοι, φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ διαφορᾷ πρὸς τοὺς Κλειτομάχου καὶ Φίλωνος συνήθεις τὸν Στωϊκὸν ἐκ μεταβολῆς θεραπεύων λόγον ἐν τοῖς πλείστοις (3). Ultima illa verba simul ostendunt quid de Antiochi ad Stoicos conversione statuendum sit. Eos secutus est ἐν τοῖς πλείστοις, igitur non in omnibus. Sic v. c. *placet Stoicis omnia peccata esse paria. At hoc Antiocho vehementissime displicet* (4). Omnino hoc agebat, ut Stoicorum doctrinam eandem esse evinceret, ac germanam illam Platonis et Aristotelis (5). Philonis quoque magistri probabilitatem rejecit, et contra eum scripsit librum, cui Sosus erat titulus (6). De veri falsique regula plane ipsi convenisse videtur cum Stoicis. Cicero: *Quisnam enim iste dies illuxerit, quaero, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negitavisset veri et falsi notam. Excogitavit aliquid? Eadem dicit, quae Stoici* (7).

Altera philosophorum propago, quae e Socratis schola, tanquam stirpe, provenit, fuit *Peripateticorum*, quorum auctor *Aristoteles* Dogmaticam rationem proxime ad perfectionem adduxit. Quo factum est, ut Scepticismum invitus eliceret et promoveret (8). Secundum Ciceronem, Platonicam, quae fertur, philosophiae divisionem in tres partes secutus est (9). Longe alia refert Diogenes Laërtius: διττὸν φησι (Aristoteles)

les

(1) De hocce Antiochi facto cf. *Sext. Empir.* P.H. I, 235. *Cic. Acad. Quaest.* II, 43. *Numen.* apud *Euseb.* P. E. XIV, 739 D. *August. contra Acad.* III, 18. p. 454 D. 455 A. B.

(2) Cf. *Städlin* l. l. p. 339, 340. Quomodo Stoica doctrina paulatim magis magisque perfecta sit, optime perspici potest ex iis, quae *Sext. Empir.* de φαντασίας καταληπτικῆς definitione habet.

(3) Cf. *Plut. vit. Cic.* c. IV initio p. 862. cf. *August. contra Acad.* II, 6. p. 425 A.

(4) *Cic. Acad. Quaest.* II, 43.

(5) *Cic.* l. l.

(6) *Cic. Acad. Quaest.* I, 4. II, 14, 19.

(7) *Cic. Acad. Quaest.* II, 22.

(8) Cf. *Bayleus, Dict. art. Aristote.*

(9) *Cic. de Fin.* V, 4.

εἶναι τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον· τὸν μὲν, πρακτικὸν· τὸν δὲ θεωρητικόν. καὶ τοῦ πρακτικοῦ, τόν τε ἠθικὸν, καὶ πολιτικὸν· οὗ τά τε περὶ πόλιν καὶ τὰ περὶ οἶκον ὑπογεγράφθαι. τοῦ δὲ θεωρητικοῦ, τόν τε φυσικὸν καὶ λογικόν· οὗ τὸ λογικὸν, οὐχ ὁλομερῶς, ἀλλ' ὡς ὄργανον προσηκριβωμένον (1). Haec cum sibi invicem compararet Krugius, in eam venit opinionem, ut statueret, Aristotelem in libro περὶ φιλοσοφίας utramque divisionem, tum triplicem illam, tum alteram duplicem, proposuisse (2). Quicquid hujus rei sit, id omni dubio caret, Aristotelem multam operam in dialecticis posuisse studiis. Ipsius autem de veri judicio sententia fuit ejusmodi: Sextus Empiricus, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, inquit, καὶ Θεόφραστον, καὶ κοινῶς οἱ Περιπατητικοὶ, διττῆς οὔσης κατὰ τὸ ἀνωτάτω τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, ἐπεὶ τὰ μὲν, καθὼς προεῖπον, αἰσθητά ἐστι, τὰ δὲ νοητά· διττὸν καὶ αὐτοὶ τὸ κριτήριον ἀπολείπουσιν· αἴσθησιν μὲν αἰσθητῶν, νόησιν δὲ τῶν νοητῶν (3). Diogenes Laërtius: κριτήριον δὲ τῆς ἀληθείας, τῶν μὲν κατὰ φαντασίαν ἐνεργημάτων, τὴν αἴσθησιν ἀπεφήνατο· τῶν δὲ ἠθικῶν, τῶν περὶ πόλιν, καὶ περὶ οἶκον, καὶ περὶ νόμους, τὸν νοῦν (4). Addere liceat Gassendi viri egregii verba, quibus hic Diogenis locum corrigit et explicat: « In eo subesse mendum videtur, quod intellectum refert ad sola moralia, « attinentia nempe ad civitatem, ad domum, ad leges: nam intellectum quidem esse in- « primis rerum speculabilium notum est. Quod autem sensum criterium dicit τῶν κατὰ φαντασίαν ἐνεργημάτων, *earum, quae secundum phantasiam, actionum*, id ita « accipiendum est, ut apud Aristotelem vox phantasiae non sonet praecise, ut fere « apud caeteros, externam rerum apparentiam, sed interiorem facultatem, quam ima- « ginatricem vulgo dicimus, quatenus per ipsam res concipimus eadem imagine ac spe- « cie, qua exterius repraesentantur, adeo proinde, ut ad judicandum, rectene res « imaginemur, sensu utendum pro criterio sit, hoc est explorandum, talesne sint, qua- « les sensui exhibeantur. Quia vero intelligibiles etiam res, seu quae sola mente no- « scuntur, sub imagine aliqua apprehendimus, exinde est, cur Aristoteles duplicem « phantasiam distinguat, sensitivam nempe et intellectivam, ac utramque suo modo « κριτικὴν, judicatricem, faciat, curque, cum sensu singularia, intellectu universalia « percipiamus, dici soleat sensus rerum singularium, intellectus universalium judex" (5). Caeterum animadvertendum est, Aristotelem, cum sensum et intellectum criteria esse statueret, id voluisse: illum esse veluti instrumentum, hunc veluti artificem. Nam ut nos nec sine trutina gravia et levia, nec sine regula recta, ita mens sine sensibus res dijudicare nequit (6).

Hanc igitur Aristotelis de veri judicio sententiam ita probavit *Theophrastus*, ut

(1) *Diog. Laërt.* V, 28. cf. *Pseudo-Plutarch. de Placitis Philos.* in praef. p. 229.
(2) *Krug.*, l. l. p. 241, c.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 217, 218.
(4) *Diog. Laërt.* V, 29.
(5) *Gassendus*, Opp. Tom. I, 78.
(6) *Sext. Empir.* l. l. 418.

ut tertium *κοινὸν κριτήριον*, h. e. sensibilium et intelligibilium, adderet, nempe *τὸ ἐναργὲς*, evidentiam (1). Reliqua Peripateticorum turba cum Sectae auctore consensisse videtur, ut ex laudato Sexti loco apparet. Igitur hos singulos recensere, supervacaneum videri potest. Apponamus tantum, quod de *Stratone Lampsaceno* habet Sextus, eum auctorem fuisse illius sententiae, qua animus per sensus, tamquam foramina quaedam, prospicere dicebatur, ut res externas perciperet (2). *Galenus* quoque a nonnullis accensetur Peripateticis (3), quod in libello *de optima doctrina* duo fecit criteria, *αἴσθησίν τε καὶ νόησιν* (4). Sed rectius, ut videtur, Stäudlinus statuit, Galenum nulli se sectae addixisse, quamvis, ut ex laudato libello apparet, Scepticus non fuerit (5).

Juvat apponere rationem *Claudii Ptolemaei*, quae certe aliquam habet cum Peripateticis conjunctionem, quaeque exstat in libello, cui titulus *περὶ κριτηρίου καὶ ἡγεμονικοῦ* (6). *Κριτήριον* autem universe intellexit eam animi facultatem, quae judicat, et totum judicandi negotium quinque constare voluit partibus: *τὸ κρινόμενον· τὸ, δι' οὗ κρίνεται· τὸ κρῖνον· τὸ, ᾧ κρίνεται· τὸ, οὗ ἕνεκα ἡ κρίσις*. Illud autem *δι' οὗ* et *ᾧ* ita a se invicem differunt, ut hoc significet primi quasi ordinis instrumentum, quo directe utimur, illud secundi, quod indirecte, i. e. per primum, usurpamus (7). Verbi causa, in judiciis publicis, id, de quo judicatur, est res gesta: id, per quod judicatur, sunt indicia et probationes: is, qui judicat, est *ὁ ἄρχων*: id, quo judicatur, est lex: denique id, cujus causa judicatur, est societas humana. Alia praeterea exempla affert Ptolemaeus, quae brevitatis causa omittimus; videamus tantum, quomodo haec specialia ad universale, i. e. *τὸ ζητούμενον κριτήριον* transtulerit. Hic subjectum, vel id, quod judicatur, est *τὸ ὄν*. Id, cujus causa quaeritur, est *ἡ ἀλήθεια*. Hi sunt extremi quasi termini, quibus mediis interjacet id, quod judicat, *ὁ νοῦς*, qui ab utraque parte tamquam instrumenta habet *τὴν αἴσθησιν* et *τὸν λόγον*, quorum illa est *τὸ, δι' οὗ κρίνεται*, hic *τὸ, ᾧ κρίνεται* (8).

Progrediendum est ad *Stoicos*, qui recte, ut videtur, reprehenduntur a Numenio, quod semper inter se dissidebant: *τὰ δὲ τῶν Στωϊκῶν ἐστασίασται, ἀρξάμενα ἀπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ μηδέπω τελευτῶντα καὶ νῦν* (9). Sic v. c., quamvis tripartitam illam, a Platone acceptam, philosophiae divisionem probarent, continuo inter eos oriebatur contentio de ordine, quo hae partes sibi invicem succedere debeant (10). Praecipuam ope-

(1) *Sext. Empir.* l. l. 217.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 358. cf. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos* IV, 5. p. 285.
(3) *Gassendus*, l. l. p. 78.
(4) Opp. tom. I, p. 19 F.
(5) *Stäudlin*, l. l. p. 528.
(6) Editus est ab *Ism. Bullialdo*, Paris. a. 1663.
(7) Cf. *Matthiä, Gramm. Gr.* §. 401. not. 1.
(8) Cf. laudati libri p. 1—5. Si hicce Ptolemaeus idem est ac celeber ille Astronomus, ut voluit Bullialdus, frustra Huetius hunc inter Scepticos posuit: *Traité de la foiblesse de l'esprit humain*, liv. I. ch. 14. p. 154.
(9) Apud *Euseb.* P. E. XIV, 728 A.
(10) *Diog. Laërt.* VII, 40, 41.

operam dialecticae navarunt, quam Posidonius definivit ἐπιστήμην ἀληθῶν καὶ ψευδῶν καὶ οὐδετέρων (1), quaeque secundum Chrysippum versatur in σημαίνουσι et σημαινομένοις (2). De hacce Stoicorum dialectica ita fere judicarunt veteres: tribuebant ipsis prudenter disserendi laudem (3); vituperabant spinosum illorum dividendi genus, contortam concludendi rationem, et illam syllogismorum multitudinem, quibus et alios, et se ipsi irretiebant (4). Mihi quidem id in iis non satis laudari posse videtur, quod omne officium dialectices in eo ponerent, ut certa veri falsique regula constitueretur. Cicero: *in hac arte* (dialectica Stoicorum) *nullum est praeceptum, quomodo verum inveniatur, sed tantum est, quomodo judicetur* (5).

Criterium igitur esse volebant τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, quod ut melius intelligatur, ipsorum de phantasiis doctrina pro parte explicanda esse videtur.

Φαντασία, quam, auctore Cicerone, Latine *visum* appellare licet (6), jam a *Zenone* definiebatur τύπωσις ἐν ψυχῇ (7), h. e. impressio in anima (8). Sed de hoc statim orta est contentio. *Cleanthes* enim illam impressionem fieri volebat κατ' εἰσοχήν τε καὶ ἐξοχήν, quemadmodum in cera a digitis fit impressio (9). Quod merito absurdum videbatur *Chrysippo*, qui statuebat Zenonem τύπωσιν intellexisse ἀλλοίωσιν sive ἑτεροίωσιν (10), vel, ut Pseudo-Plutarchus refert, πάθος ἐν τῇ ψυχῇ γιγνόμενον, ἐνδεικνύμενον ἑαυτό τε καὶ τὸ πεποιηκός (11). Rursus alii Stoici aliquantulum a Chrysippo dissentiebant, et duplicem faciebant animam, unam per totum corpus diffusam, alteram id constituentem, quod ἡγεμονικὸν nominare solebant, et quo solo animi motus atque bona contineri putabant. Hi igitur phantasiam definiebant ἑτεροίωσιν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ (12). Sed supererat adhuc reprehensioni locus; nam et appetitio, et assensio, et comprehensio, quippe mutationes in animi principatu, secundum hanc definitionem erunt phantasiae, cum potius sint ἐνέργειαι; igitur monendum, illam ἑτεροίωσιν non fieri κατ' ἐνέργειαν sed κατὰ πεῖσιν, illudque postremum definitioni addendum (13).

Ve-

(1) *Sext. Empir.* P. H. II. 94, 247. *Diog. Laërt.* l. l. 62. *Suidas*, voc. διαλεκτική.

(2) *Diog. Laërt.* l. l. Notandum *Sext. Empir.* hoc tanquam alteram dialectices definitionem proposuisse P. H. II, 214. . . . . . ἡ περὶ σημαινόντων καὶ σημαινομένων ἐπιστήμη, ὥς οἴονταί τινες, ἡ διαλεκτικὴ δύναιτ' ἂν ὑπάρχειν.

(3) *Cic. Brut.* 31.

(4) *Cic. de Orat.* I, 10. II, 38. *Tusc.* III, 10. IV, 5. *Lucianus, vit. auct.* c. 22. p. 307, 308.

(5) *De Orat.* II, 38.

(6) *Cic. Acad. Quaest.* I, 11. II, 6.

(7) *Sext. adv. Math.* VII, 227. *Diog. Laërt.* VII, 45, 50. *Suidas*, voc. φαντασία.

(8) *Cic. Acad. Quaest.* II, 11, 18.

(9) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 228, 372. VIII, 400.

(10) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 230.

(11) *De Placit. Philos.* IV, 12, p. 289. cf. *Sext. Empir.* l. l. 237. *Diog. Laërt.* VII, 176. A.

(12) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 232—236. cf. P. H. II, 70. *adv. Math.* VIII, 400.

(13) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 237, sqq.

Phantasiarum multae memorantur divisiones. Nos eas tantummodo referemus, quarum explicationem disputationis nostrae ratio postulat. Sunt igitur aliae *probabiles phantasiae*, aliae *improbabiles*, aliae *probabiles simul et improbabiles*, aliae *neque probabiles, neque improbabiles* (1). Deinde probabilium et improbabilium, aliae sunt *verae*, aliae *falsae*, aliae *neque verae neque falsae* (2). Verarum phantasiarum rursus duo sunt genera, *καταληπτικῶν comprehensibilium* alterum, alterum *οὐ καταληπτικῶν, incomprehensibilium* (3). Incomprehensibiles sunt *αἱ προσπίπτουσαι τισὶ κατὰ πάθος*, v. c. cum insanienti forte fortuna vera occurrat phantasia (4). Comprehensibilis phantasia est *ἡ ἀπὸ τοῦ ὑπάρχοντος, κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, ὁποία οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ τοῦ μὴ ὑπάρχοντος*. Quod Latine sic expressit Cicero; *visum expressum effictumque ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset* (5). Est igitur visum comprehensibile nihil aliud, quam vera notio, quae eodem nobis modo rem repraesentat, quo effigies, in sigillo sculpta, cognoscitur e signo in cera expressa.

Haec igitur est celebris illa *καταληπτικὴ φαντασία*, quam *antiquiores Stoici*, in quibus a Laërtio memorantur *Chrysippus*, *Antipater* et *Apollodorus*, veri falsique regulam esse statuebant (6), quippe in qua sola posita sit *ἐνάργεια*, evidentia (7). Sed hoc non satisfaciebat *recentioribus Stoicis*, qui adsciverunt quidam illam *καταληπτικὴν φαντασίαν*, hacce autem conditione, *si nihil habeat, quod obsistat*, *μηδὲν ἔχουσαν ἔνστημα* (8).

Age jam aliorum Stoicorum sententias recenseamus. *Boëthus* quatuor induxit criteria, *νοῦν, καὶ αἴσθησιν, καὶ ὄρεξιν, καὶ ἐπιστήμην* (9). Chrysippus autem, quem etiam *φαντασίαν καταληπτικὴν* probasse vidimus, alio in libro criterium fecit *αἴσθησιν καὶ πρόληψιν*. Est autem *πρόληψις* (*anticipationem* vertit Cicero) *ἔννοια φυσικὴ τῶν καθ' ὅλου* (10). Denique, quosdam ex antiquioribus Stoicis *τῷ ὀρθῷ λόγῳ* veri judicium tribuisse, auctor

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 242, 243.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 244—248. cf. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos.* IV, 2. p. 287.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 247.

(4) *Sext. Empir.* l. l. *Diog. Laërt.* VII, 46. ibique Aldobrand.

(5) *Sext. Empir.* l. l. 247—252. coll. 152, 402, 426. Idem alio loco hujus libri §. 258. comprehensibile visum vocat τρανὴν καὶ πληκτικὴν φαντασίαν. — *Diog. Laërt.* VII, 46, 50. *Cic. Acad. Quaest.* I, 12. II, 6, 24, 35, alibi. *August. contra Acad.* III. c. 5. p. 426.

(6) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 253. *Diog. Laërt.* l. l. et 54.

(7) *Cic. Acad. Quaest.* II, 24. ibique *Davisius*.

(8) *Sext. Empir.* l. l. 253—260.

(9) *Diog. Laërt.* VII, 54.

(10) *Diog. Laërt.* l. l. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos.* IV, 11. p. 288. *Suidas* voce πρόληψις. *Cic. de Nat. Deor.* I, 16, *de Fin.* V, 21. *Acad. Quaest.* II, 10. *De Legg.* I, 22.

etor est *Posidonius* (1), quem in eadem fuisse sententia, collato Sexti loco (2), ostendit J. Bakius vir Cl. (3).

De reliquis Dogmaticis brevius agendum est, quod quaestionis ratio postulare videtur. Et primum quidem in medium veniat *Epicurus*, acerrimus ille sensuum defensor. Physicam modo et Ethicam secutus est, Dialecticam rejecit, eique substituit *κανονικὴν*, qua ipsius de veri judicio sententia continebatur (4). Memoratur apud veteres ejus hac de re liber, cui *κανὼν* erat titulus (5), in quo Nausiphanis libellum, *τρίποος* inscriptum, ob oculos habuit; Diogenes Laërtius: *οἱ δέ φασιν ἐν τῷ Ἐπικούρου βίῳ τὸν κανόνα γράψαι αὐτὸν ἐκ τοῦ Ναυσιφάνους τρίποδος* (6). In hocce igitur libro Epicurus dixit: *κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις καὶ προλήψεις καὶ τὰ πάθη* (7). Et in sensibus quidem ita ponit Epicurus veritatis judicium, ut si iis semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium et veri et falsi putet (8). *Πρόληψιν* autem, quam latine anticipationem vocare possumus, quomodo veri notam intellexerit, Laërtii verbis exponemus: *τὴν δὲ πρόληψιν λέγουσιν οἱονεὶ κατάληψιν, ἢ δόξαν ὀρθὴν, ἢ ἔννοιαν, ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τοῦτ' ἔστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἔξωθεν φανέντος· οἷον τὸ, Τοιοῦτον ἐστὶν ἄνθρωπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος, εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται, προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων* (9). Hisce igitur etiam veri judicium inest. *Δοξῶν* autem, quae cum iis conjunctae sunt, aliae sunt verae, aliae falsae: quamobrem in judicando vero iis uti non possumus (10). Denique, quod tertium erat criterium, *τὰ πάθη*, id tantummodo vivendi regulam constituit; sunt autem duo genera *παθῶν*, *ἡδονὴ* et *πόνος*, hic fugiendorum, illa appetendorum indicium (11); in quo Aristippi doctrinae vestigia cernimus.

In hac magistri doctrina manserunt postea Epicurei. Nam, ut Numenii verbis utar, *ἔοικέ τε ἡ Ἐπικούρου διατριβὴ πολιτείᾳ τινὶ ἀληθεῖ, ἀστασιαστοτάτῃ, κοινὸν ἕνα νοῦν, μίαν γνώμην ἐχούσῃ, ἀφ' ἧς ἦσαν, καὶ εἰσὶ, καὶ ὡς ἔοικε ἔσονται φιλακόλουθοι* (12). Unus Diogenes refert eos criteriis, a magistro constitutis, addidisse *τὰς φανταστικὰς ἐπιβολὰς τῆς διανοίας* (13).

Hoc

(1) Apud *Diog. Laërt.* l. l.

(2) *Adv. Math.* VII, 93.

(3) *Diatr. de Posidonio*, p. 231.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 14, 15. *Diog. Laërt.* X, 30, 31. ibique Menagius. *Cic. Acad. Quaest.* II, 30.

(5) *Diog. Laërt.* X, 14, 30, 31. *Arrianus, Diss. Epictet.* libr. II, c. 13. lid. 21. *Cic. de Nat. Deor.* I, 16. *De Fin.* I, 19.

(6) *Diog. Laërt.* l. l. 14.

(7) Id. ibid. 274 B.

(8) *Cic. de Fin.* I, 7. *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 203—216, 368. VIII, 9. *Diog. Laërt.* X, 31, 32. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos.* IV, 8. p. 287.

(9) *Diog. Laërt.* l. l. 33. *Cic. de Nat. Deor.* I, 16, 17.

(10) *Diog. Laërt.* l. l. 34.

(11) *Sext. Empir.* l. l. §. 203. *Diog. Laërt.* l. l.

(12) Apud *Euseb.* P. E. XIV, 728 A.

(13) *Diog. Laërt.* l. l. 31.

Hoc loco mentio quoque facienda est *Asclepiadis Prusiensis*, qui, ut Epicurus, sensualismum secutus est. Antiochus enim Academicus in secundo Canonicorum haec scripsit: *ἄλλος δέ τις, ἐν τῇ ἰατρικῇ μὲν οὐδενὸς δεύτερος, ἁπτόμενος δὲ καὶ φιλοσοφίας, ἐπείθετο τὰς μὲν αἰσθήσεις ὄντως καὶ ἀληθῶς ἀντιλήψεις εἶναι, λόγῳ δέ μηδὲν ὅλως ἡμᾶς καταλαμβάνειν.* Quo loco Asclepiadem significari auctor est Sextus (1). Scripsit autem Asclepiades et alia, et *περὶ οἴνου δόσεως*; in quo libro imprudens ejusmodi quaedam posuit, quae sensuum imbecillitatem magis, quam auctoritatem probarent. Sextus Empiricus: *τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ* (sensus esse imbecilles) *δυνάμει καὶ ὁ Ἀσκληπιάδης εὑρίσκεται κατακεχρημένος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ οἴνου δόσεως, ἔνθεν ἐπὶ ὤχρας καὶ μέλανος ἵσταται· μιγέντων γὰρ τούτων, φησὶν, ἀδυνατεῖ διαγιγνώσκειν ἡ αἴσθησις, εἴτε ἕν ἐστι καὶ ἁπλοῦν χρῶμα τὸ ὑποκείμενον, εἴτε καὶ μή* (2).

Ad Dogmaticos quoque referendi sunt Eclectici, licet eos Scepticos fuisse probare studuerit Huetius (3), quorum auctor fuit *Potamo Alexandrinus*. Hujus viri aetas incerta est. Nam Diogenes dixit eum paullum ante se, *πρὸ ὀλίγου*, vixisse (4); Suidas contra affirmat, eum *πρὸ Αὐγούστου καὶ μετ' αὐτὸν* fuisse (5). Itaque nil definire possumus (6). De criterio ita statuit; Diogenes Laërtius: *ἀρέσκει δ' αὐτῷ (καθά φησιν ἐν τῇ στοιχειώσει) κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι, τὸ μὲν, ὡς ὑφ' οὗ γίγνεται ἡ κρίσις, τοῦτ' ἔστι τὸ ἡγεμονικὸν· τὸ δὲ, ὡς δι' οὗ, οἷον τὴν ἀκριβεστάτην φαντασίαν* (7).

Explicuimus Dogmaticorum de veri judicio decreta, quae ad tria potissimum genera revocari possunt; nam alii *sensibus* veri judicium tribuebant, alii *menti*, alii *sensibus simul et menti* (8).

CAPUT SECUNDUM,

SCEPTICORUM CONTRA DOGMATICOS *ἀντίῤῥησις*.

Scepticorum adversus Dogmaticos argumenta magno sunt acumine excogitata. Sunt autem haud pauca, quae potius sophismata vocari debeant, quam argumenta. E quo genere v. c. est illa disputatio, qua Sextus Democriteam *hominis* definitionem everte-re

(1) *Adv. Math.* VII, 201, 202, 380.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 91.
(3) *De la foiblesse de l'esprit humain*, liv. II, ch. X, p. 217—223.
(4) Prooem. §. 22.
(5) *Suidas* voc. Ποτάμων.
(6) Cf. *Krugius*, l. l. p. 434 seq.
(7) *Diog. Laërt.* l. l.
(8) Cf. *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 47, 261.

rè studuit, quamque infra exhibebimus. Nihilominus non facilia sunt ad refutandum, et Dogmaticos mirum quantum premunt. Hocce universum nostrum de iis judicium praemittere necessarium videbatur; singula autem argumenta exposuisse sufficiat; quo loco sint habendae, suum cuique judicium relinquo.

Argumenta, quibus in universum criterium tollitur et assensus retentio inducitur.

Dogmaticorum de veri judicio placita recensentem, quem non statim advertit magna illa sententiarum varietas atque discrepantia? quae discrepantia aut dijudicari poterit, aut non poterit: si non poterit, per se sequitur, assensum esse cohibendum; si poterit, dicant Dogmatici, quanam re dijudicetur, cum nullum sit criterium, de quo inter eos et Scepticos conveniat. Incidunt igitur in primum ex quinque illis dubitandi modis, τὸν ἀπὸ τῆς διαφωνίας. Praeterea ad controversiam de criterio dijudicandam, necesse est, ut habeamus criterium, de quo conveniat: criterium autem, de quo convenit, habere non possumus, nisi controversia de criterio dijudicata sit. In quintum igitur modum, τὸν διάλληλον, incidit oratio. Neque enim Dogmaticis concedendum est, ut ex hypothesi criterium sumant, secundum quartum modum, τὸν ὑποθετικὸν: et si criterio criterium dijudicare voluerint, in secundum modum, τὸν εἰς ἄπειρον ἐκβάλλοντα, incurrunt. At demontratione usi certum criterium ponunt. Minime. Nam ut demonstratio criterio demonstrato, sic criterium demonstratione dijudicata indiget. Itaque rursus ὁ διάλληλος modus producendus est (1).

Haec contra Dogmaticos dicta sufficerent, sed tamen non inutile videtur, ut variis modis refellantur. Cum autem unamquamque eorum sententiam deinceps refellere longum sit, triplicem illam criterii divisionem, quam supra retulimus, sequamur et primum qüidem videamus

De criterio a quo.

Criterium a quo nihil aliud intelligimus, nisi eum, qui judicat, h. e. hominem, Hocce criterio sublato, reliqua simul tolluntur, quippe quae sunt, vel partes hominis, vel actiones, vel affectiones.

Si igitur hocce criterium a quo comprehendi poterit (καταληπτὸν ἔσται), longe prius ejus notionem haberi (ἐπινοεῖσθαι) oportet (1). Atqui, certe secundum ea, quae a Do-

(10) *Fabricius* ad *Sext. Empir.* P. H. II., 23. not. M.

(1) *Sext. Empir.* P. H. II, 19—21. *Diog. Laërt.* IX, 94.

(2) De differentia inter καταληπτὸς et ἐπινόητος, ἀκατάληπτος et ἀνεπινόητος cf. *Fabricius* ad *Sext. Empir.* P. II. II. 22. not. G.

Dogmaticis dicuntur, nullum habemus hominis, vel notionem, vel comprehensionem: ergo verum judicari nequit, cum is, qui judicare debet neque cognosci, neque comprehendi possit (1).

I. Ostendendum igitur est, nos nullam habere hominis notionem, h. e. *ἀπερινόητον εἶναι τὸν ἄνθρωπον*. Quamobrem varias variorum philosophorum de homine sententias breviter recenseamus.

Est apud Platonem Socrates, hoc professus: propter Delphicum illud *γνῶθι σαυτὸν*, non *τὰ ἀλλότρια σκοπῶ, ἀλλ' ἐμαυτὸν, εἴτε τι θηρίον ὢν τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἁπλούστερον ζῶον, θείας τινὸς καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον* (2). Quibus verbis aperte se nescire profitetur, quid sit homo (3).

Democritus eam proposuit hominis definitionem, quae imperitissimo cuique magis quam ipsi conveniret: *Ἄνθρωπος*, ait, *ἐστιν ὃ πάντες ἴσμεν*. Atqui et canem et equum novimus: ergo, secundum hanc definitionem, et hi erunt homines (4). Praeterea sunt homines, quos non novimus: hi igitur non erunt homines. Denique nullus erit homo: nemo enim omnibus est cognitus (5). Repugnat quoque haec definitio reliquae Democriti doctrinae: nam nihil aliud vere esse statuit, nisi atomi et vacuum, et utrumque non modo animalibus, sed etiam omnibus concretis inesse. Ex his minime perspicere poterimus id, quod homini proprium est, quia sunt omnibus communia. Non igitur homo ab aliis animalibus distingui, nec per se intelligi potest (6). Est et alia causa, cur Democriti definitionem improbemus; nempe *συναρπάζει τὸ ζητούμενον*, i. e. in ejusmodi vitium incidit, quod Dialectici *principii petitionem* appellare consueverunt. Quis enim dabit hominem, qualis sit, cognosci? Et si vel maxime dabit, non omnibus hancce cognitionem, sed tantum perfectis philosophis tribuet (8).

Epicurus hominem esse dixit, *τὸ τοιουτοῖ μόρφωμα μετὰ ἐμψυχίας*. Igitur si homo ostendendo manifestatur, id, quod non ostenditur, non erit homo. Quare, si mulier ostenditur, vir non erit homo. Idem ex quarto dubitandi modo, *τῷ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τῶν περιστάσεων*, colligi potest (10).

Sto-

(1) *Sext. Empir.* P. A. II, 21. *adv. Math.* VII, 263, 264.
(2) *Plato* in *Phaedro*, p. 230, A.
(3) *Sext. Empir.* P. H. 22. *adv. Math.* VII, 264.
(4) *Sext. Empir.* P. H. II, 23. *adv. Math.* VII, 265, 266.
(5) *Sext. Empir.* P. H. l. l.
(6) *Sext. Empir.* P. H. l. l. §. 24.
(8) *Sext. Empir. Adv. Math.* VII, 266.
(10) *Sext. Empir.* P. H. II, 25. *adv. Math.* VII, 267, 268.

Stoicorum et Peripateticorum definitio erat hujusmodi: ἄνθρωπον ζῶον εἶναι λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. At vero ita non homo definitur, sed ea, quae ipsi accidunt, enumerantur. Accidentia autem semper ab eo, cui accidunt, diversa sunt. Deinde, omnia ista accidentia, quae in definitione proponuntur, non uni homini sunt propria. Rationis v. c., ut in primo modo, τῷ παρὰ τὴν τῶν ζώων ἐξαλλαγὴν, ostenditur, bruta quoque sunt capacia; et quis eam Diis negare audeat? Occurritur autem a Dogmaticis ita, ut dicant, singula, quae in definitione enumerantur, non esse hominem, sed simul sumta eum efficere. Sed facile refutari possunt. Primum, si unumquodque ex iis separatim non est homo, quomodo simul sumta hominem efficere poterunt? Deinde, quae in definitione sunt, ea simul sumi non possunt. Nam accidentium in universum alia semper subjecto adhaerent, alia non semper. Cum autem in definitione ζῶον tale sit accidens, quale semper, λογικὸν autem ejusmodi, quod non semper subjecto adsit, quomodo, quaeso, haec simul sumi possunt? Denique, quae in definitione sunt accidentia, aut actione (κατ' ἐνέργειαν) dicunt esse, aut potentia (δυνάμει). Si actione, nemo est homo, nisi qui perfectam habeat scientiam, perfectamque rationem, quique in moriendo versetur; sin potentia, nullus erit homo, nec qui perfectam rationem, nec qui intelligentiam et scientiam habeat. Quibus nihil excogitari potest absurdius. Igitur etiam secundum Stoicorum et Peripateticorum definitionem nullam habemus hominis notionem (1).

Platonis fertur haec definitio: τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον, ἄπτερον, δίπουν, πλατυώνυχον, ἐπιστήμης πολιτικῆς δεκτικόν. Sed quis Platonem adeo ineptum fuisse existimat? Quis Diogenis narratiunculae fidem habere potest (2)? Dubitasse etiam videtur Sextus, οὐδὲ ὁ Πλάτων, inquit, ἀξιώσει τὸν ὅρον ἐκτίθεσθαι δοκεῖν, ὡς βεβαιούμενος, ἀλλ' ὥςπερ εἴωθεν κατὰ τὸ πιθανὸν λέγων (3). Hanc igitur, cujusvis tandem sit, definitionem ideo reprehendimus, quod, ut illa, quam modo recensuimus, non exponit, quid sit homo, sed tantum ea, quae homini accidunt, enumerat (4).

II°. Ostendatur, hominem etiam esse incomprehensibilem, ἀκατάληπτον.

Hoc ita satis probari potest. Quod intelligi nequit, incomprehensibile est: homo, ut vidimus, intelligi nequit: ergo incomprehensibilis est (5). Idem et alio modo probamus. Si homo comprehendi poterit, vel totum se ipsum comprehendet, vel totus erit id, quod comprehenditur, vel ex parte comprehendet, ex parte comprehendetur: atqui nihil horum fieri potest: ergo homo comprehendi nequit.

Nam

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 269—281. P. H. II, 26. ibique *Fabricius* not. R.
(2) *Diog. Laërt.* VI, 40.
(3) P. H. II, 28.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 281—282.
(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 283.

Nam si totus totum se ipsum comprehendet, quid erit, quod comprehendatur? et rursus, si totus id erit, quod comprehendetur, quaerimus quid erit, quod comprehendat (1). Tertium, quod est in propositione, ut ex parte comprehendat, ex parte comprehendatur, non magis dari potest. Nam homo constat corpore, sensibus et intellectu. Itaque si ex parte se ipse comprehendet, vel corpore sensus et intellectum, vel contra sensibus et intellectu corpus cognoscat, necesse est, et sic porro: atqui nihil horum fieri potest: ergo homo comprehendi nequit (2). Assumtio ita probatur:

A. Corpus non potest comprehendere sensus et intellectum.

Nam si corpus eam vim habebit, ut sensus et intellectum comprehendat, opus erit, ut iis assimuletur, h. e., ut similiter afficiatur, verbo, ut sensus et intellectus fiat. E. g. quod videndi vim habet, id quatenus videt, est visus; sic corpus, quatenus sensuum vim habebit, erit sensus, quatenus intelligendi vim, erit intellectus. Quo nihil absurdius excogitari potest. Nam ipsi Dogmatici sensus et intellectum a corpore diversos esse statuunt (3).

B. Sensus nec corpus, nec se ipsi comprehendere possunt.

a. Nam sensus tantummodo patiuntur, et, tamquam cera, formas accipiunt. Si igitur quis aliquam iis ζήτησιν tribuere velit, is eos rationis faciat participes. Quod secus. Sunt enim ἄλογοι, estque eorum proprium munus albore et nigrore affici, et dulcedine, et eo quod amarum est, et suavi odore moveri, non autem ἐνεργητικῶς quaerere, utrum quid sit nigrum an album caet. Ab his igitur, naturam habentibus minime ad tale quid aptam, quomodo corpus i. e. moles carnis percipi poterit (4)? V. c., visus aptus est ad rei habitum, magnitudinem et colorem apprehendendum: atqui nullum horum est corpus: igitur si visus habitum et magnitudinem et colorem corporis perceperit, non ipsum corpus, sed corpori accidentia perceperit (5). Contra hocce postremum fortasse sunt, qui dicant, habitum, magnitudinem et colorem non singula per se, sed conjuncta esse corpus. Quibus respondetur, quod supra jam monuimus, accidentium congeriem, haud magis quam singula accidentia, idem esse atque illud, cui accidant. Praeterea, etiamsi hoc ita esset, ut volunt, nihilominus visus corpus comprehendere non potest. Nam si corpus est compositum quid ex habitu, magnitudine et colore, tunc visum, corpus apprehendentem, haecce tria singulatim apud se comprehendere oportebit, comprehensa componere, et hancce compositionem corpus vocare: atqui ut aliquid cum aliquo componatur, opus est ratione, qua visus, utpote ἄλογος sensus, caret: ergo visus tria illa corpori accedentia componere non poterit, neque igitur corpus comprehendere. Neque hoc negligendum est, visum etiam non aptum esse ad

o-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 284—286.

(2) l. l. 287, 288.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 289—292.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 293, 294.

(5) l. l. 294. cf. P. H. II, 30.

omnia, quae corpori accidere possunt, comprehendenda, v. c. longitudinem. Haec enim per partium appositionem comprehenditur, ita ut ab aliquo incipiamus, et per aliquid progressi, in aliquid desinamus. Quod sane non est ἀλόγου naturae, qualis est visus. Similiter non modo latitudinem, sed ne colorem quidem visus comprehendere poterit. Non igitur aptus est ad ea, quae corpori accidunt, percipienda. Quamobrem multo minus ipsum corpus comprehendere poterit (1). Et sic reliqui quoque sensus. Nam unusquisque horum eam rem e sensibilibus novit, quae ad ipsum pertinet, ut auditus vocem, odoratus id, quod bene vel male olet; neutrum molem corporis (2).

b. Sensus se ipsi comprehendere non possunt. Quis enim aut visu visum vidit? aut auditu auditum audivit? aut gustu gustum gustavit? aut odoratu odoratum odoratus est? aut tactu tactum tetigit? Neque magis sensus se invicem comprehendunt. Visus enim nec auditum videre, nec ab auditu audiri potest, et sic porro (3).

C. Atqui, inquiunt Dogmatici, intellectus et corpus, et sensus, et se ipse potest comprehendere. Frustra, ut videbimus.

a. Intellectus non potest comprehendere corpus. Nam, qui contra statuunt, eos rogatos esse volumus, utrum intellectus toti corpori inhaerens, ejus comprehensioni operam det, an vero partibus singulatim spectandis, et spectatis componendis, totum corpus comprehendat. Intellectum toti corpori inhaerere negabunt, ut apparet ex dissensione, quae est inter eos, de animi sede. Si dicunt, partes corporis deinceps ab intellectu examinari et componi, majori etiam implectuntur difficultate. Nam illarum partium quaedam sunt rationis expertes: quae autem rationis expertia sunt, sine ratione nos movent: ergo intellectus sine ratione ab illis partibus motus, et ipse rationem amittet. Quo facto, non amplius erit intellectus (4).

b. Intellectus non potest comprehendere sensus. Nam si intellectus non potest comprehendere corpus, propterea quod id ratione caret, quomodo tandem sensus comprehendet, qui et ipsi sunt ἄλογοι? Deinde, si intellectus sensus apprehendit, necesse est, quemadmodum supra vidimus, ut ipse fiat sensus. Quo facto, id, quod quaeritur, idem erit atque id, quod quaerit. At, dicunt Dogmatici, sunt sane intellectus et sensus idem, sed diversa ratione. Quemadmodum idem poculum intrinsecus est concavum, extrinsecus convexum, aut quemadmodum eadem via adscendentibus est acclivis, descendentibus declivis: ita eadem facultas alia ratione est intellectus, alia ratione sensus. Et sic intellectus, quamvis idem sit ac sensus, tamen non arcetur a sensuum comprehensione. Atqui, si con-

(1) *Adv. Math.* VII, 295—300. De accidentibus corpori cf. P. H. III, 39, 55. *adv. Math.* VII, 55. De visu non apto ad colores percipiendos conferri possunt, quae a Sexto contra Cyrenaicos dicta sunt, *adv. Math.* l. l. 190, seq.

(2) Cf. *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 300.

(3) *Sext. Empir.* l. l. 301, 302.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 303, 304.

concedamus, intellectum et sensus ea, qua volunt, ratione esse idem, tamen illud idem, quatenus est intellectus, λογικὸν erit, quatenus sensus, semper manebit ἄλογον. Et λογικὸν non posse comprehendere quod est ἄλογον, jam supra vidimus (1).

c. Denique, intellectus ipse se non potest comprehendere. Nam si intellectus se ipse comprehendit, aut totum se comprehendet, aut per partes, id est, quaedam ipsius pars alteram partem comprehendet. Prius fieri nequit. Nam si totus est comprehendens, quid erit, quod comprehendatur? Neque altera pars alteram partem poterit comprehendere. Nam aut totam illam alteram partem comprehendet, aut rursus eam per partes explorabit. Si totam, eandem habebimus difficultatem, pereunte eo, quod comprehendatur: sin altera intellectus pars alteram rursus per partes cognoscat, rogamus, quanam re tunc ipsa comprehendatur, atque sic in infinitum, ut semper quaedam intellectus pars incomprehensa maneat (2). Deinde si intellectus se ipse comprehendet, simul etiam locum, in quo est, comprehendat, necesse est. Omne enim, quod comprehenditur, cum loco comprehenditur. Non autem locus, in quo ipse est, cognoscitur ab intellectu; ut patet ex infinita philosophorum hac de re διαφωνίᾳ (3). Ergo intellectus se ipse non comprehendit (4).

Haec e VII. Sexti Empirici adv. Math. libro retulimus: in secundo autem Pyrrhoniarum Hypotheseon diversam aliquantum rationem secutus est, quam breviter exponemus. Constat homo corpore et animo: atqui utrumque comprehendi nequit: ergo neque homo. Cum autem ostendit corpus esse incomprehensibile, eadem dicit, sed brevius, quae modo ex libro adv. Math. VII. attulimus. Animi incomprehensibilitatem ita fere probare studet. Magna est inter philosophos de animo dissensio, quae aut dijudicari potest, aut non potest: si non potest, per se sequitur animum esse incomprehensibilem: sin potest, dicant, quanam re dijudicetur. Minime sensibus, nam animus est intelligibilis, non sensibilis. Neque intellectu, nam de hoc major etiam est controversia, quam igitur prius dijudicari oportebit. Aliter enim id, de quo major est quaestio, dijudicaret et confirmaret id, de quo minor est quaestio. Quo nihil absurdius. Ergo animus est incomprehensibilis (5).

Ex omnibus, quae hactenus diximus, Sceptici id effici arbitrabantur: hominem, cum sit ἀνεπινόητος et ἀκατάληπτος, res dijudicare non posse, nullumque adeo esse *criterium a quo*.

Sed demus, hominem comprehendi posse, tamen probari non potest, in ipso veri criterium esse positum. Nam is, qui id dicit, aut simplici utitur affirmatione, aut demonstratione: si nihil aliud, quam nude affirmat, fidem non meretur; nam eo-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 305—309.
(2) l. l. 310—312.
(3) Varias philosophorum de animo ejusque sede opiniones recensuit *Cic. Tusc. Quaest.* I, 9. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos.* IV, 2. p. 283.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* 313.
(5) *Sext. Empir. P. H.* II, 29—33.

eorum, qui contrarium statuunt, affirmatio aeque est probabilis: demonstratione usus nihil proficiet; nam ut dijudicemus demonstrationem, sitne vera, nec ne, opus est criterio, de quo convenit; ejusmodi autem criterium non habemus sed quaerimus (1). Deinde, si quis dicit, hominem esse rerum judicem, judicio usus hoc affirmat, nam ἀκρίτως affirmanti fidem non habemus. Rogamus igitur, a quo ita judicatum sit, hominem esse criterium. Minime ab homine, sic enim in petitionem principii incidimus; neque ab alio animali, nam si illud animal hoc fecerit sine judicio, rursus rogamus, a quo ita judicatum sit. Et si quidem ab animali ipso, eadem manet absurditas et rursus habemus petitionem principii; neque ab homine, nam hoc vetat ὁ διάλληλος τρόπος; neque ab alio quodam praeter haec, nam tum rursus postulabimus criterium a quo, et sic εἰς ἄπειρον (2). Praeterea, qui hominem rerum esse judicem volunt Dogmatici, se ipsos veri judices constituunt: at quanta est inter eos pro diversa, quam sequuntur, secta sententiarum discrepantia: igitur alio nobis opus erit criterio, quo hancce discrepantiam discernamus, et optimam sententiam eligamus. Hocce autem criterium vel dissentiet ab omnibus illis inter se dissidentibus, vel uni tantum assentietur. Prius si locum habet, et ipsum hoc criterium pars fit τῆς διαφωνίας; quo facto, non esse potest criterium, quippe ipsum criterio indigens: sin vero unam sententiam probat, a reliquis dissidet, probat eam sententiam, quae est una dissidentium, et probatione indiget. Igitur quandoquidem consentiens cum ipso criterio diversum ab eo non est, et ipsum indigebit dijudicatione; quo facto, criterium esse non poterit (5). Porro, si aliquem Dogmaticum veritatis judicem esse dicimus, hoc dicimus respicientes aut ad ipsius aetatem, aut ad laborem, quem in quaerendo vero posuit, aut ad ipsius ingenium, aut ad multitudinem eorum, qui cum ipso consentiunt: atqui cum aliquem veritatis judicem esse statuimus, ad nullum horum animum advertere oportet: ergo errat qui alicui philosophorum veri judicium tribuit (4). Assumtio ita probatur: *a*. Non attendendum est ad aetatem; nam plures Dogmaticorum tum, cum sibi veritatis judicium ipsi tribuerent, fuerunt eadem aetate (ὁμήλικες); sic Plato, Democritus, Epicurus et Zeno, cum jam *seniores* essent verum se invenisse jactarunt; cum igitur omnes eadem fuerint aetate, non est, cur alterum alteri propter aetatem praeferamus. Deinde, *seniores* in universum minus sunt ingeniosi et acuti quam juvenes, ideoque ad omnem philosophiam minus apti, ut animadvertit etiam Asclepiades, celeber ille medicus. Quod autem multitudo senes juvenibus praefert, id inde explicandum est, quod experientiam confundant cum inge-

(1) *Sext. Empir.* P. H. II. 34, 35. *adv. Math.* VII, 314—316. Est autem haecce argumentandi ratio Scepticis valde frequens. Exempla e Sexto collegit Fabricius ad P. H. II, 115. not. S.

(2) *Sext. Empir.* P. H. II, 35, 36.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 317—320.

(4) *Sext. Empir.* l. l. 321.

genio (1). *b.* Non attendendum est ad laborem, quem in quaerendo vero posuerunt Dogmatici, nam omnes laboriosi fuerunt et diligentes, cum vero dijudicando operam darent (2). *c.* Non attendendum est ad ingenium, nam omnibus ingenii laus tribuenda est (3). Praeterea difficile est, ut alterum altero ingeniosiorem esse ostendamus. Nam de hoc magna est sententiarum discrepantia, aliis huic, aliis illi ingenii principatum deferentibus. Deinde licet aliquem cognovissemus, omnibus, qui fuerunt et sunt, ingeniosiorem, tamen hic ne sic quidem fide dignus erit, nam nescimus, an postea futurus sit aliquis hoc ingeniosior et prudentior. Quod si fiat, primum deserere, ad alterum conferre nos oportebit. Rursus fieri potest, ut aliquis existat secundo illo ingeniosior, atque sic εἰς ἄπειρον. Denique omnes hi consensurine sint inter se, an diversa tradituri, non constat (4). Sed demus statui posse, quis sit omnium ingeniosissimus, nihil magis proficitur. Nam qui sunt ingeniosi, saepius non verum defendunt sed falsum. Vidimus saepe oratores multitudini falsa non modo proponentes, sed etiam persuadentes. Quidni igitur in philosophia qui ingeniosissimus esset, ita falsam opinionem defenderet, ut vera esse videretur? Qui autem sunt hebetes et tardi non possunt persuadere, etiamsi vera defendant (5). *d.* Non attendendum est ad consentientium multitudinem. Dixerit aliquis: at illius probabo sententiam, quam probari plurimis video. Frustra. Nam qui aliquam sententiam defendunt numero pares sunt iis, qui eam rejiciunt, v. c. Aristotelicis Epicurei, Epicureis Stoici. Nec ullus fuit philosophus, quin multos haberet discipulos, qui ipsius sententiam defenderent. At, inquiunt, hoc est quod volumus, illi philosopho assentimur, cujus doctrina plurimis probatur. Sed, o boni, videatis, ne uno acuto viro facile innumeri stulti vel hebetes assensum praebeant; rari enim ingeniosi, imprudentes plurimi. Deinde, si attendimus ad plurium consensum et testimonium, ducimur ad id, quod proposito est contrarium. Nam semper qui de aliqua re consentiunt numero inferiores sunt iis, qui de ea dissentiunt. V. c. iis, qui in Zenonis sententiam conveniunt, opponimus et Epicureos et Peripateticos et Academicos et omnes omnino, quotquot sint philosophorum sectae. Igitur multo majorem numerum inveniemus eorum, qui Zenonis sententiam improbant quam eorum, qui probant; et sic cuivis aliquid statuentium multitudini opponimus multo majorem e reliquis sectis turbam, quae in eo improbando consentit. Denique, quod argumentum latissime patet, qui de aliqua re consentiunt, aut unam habent eamdemque διάθεσιν, secundum quam consentiunt, aut diversam. Si habent diversam, non possunt consentire, sed necessario dissentiunt; sin unam eam-

(1) *Sext. Empir.* l. l. 321—323.

(2) *Sext. Empir.* l. l. 324.

(3) *Sext. Empir.* l. l. 325.

(4) *Sext. Empir.* P. H. II, 38—39.

(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 326, P. H. II, 42.

eamdemque habent *εἰς ἰσότητα περιΐστανται τῷ τοὐναντίον ἀποφαινομένῳ*, h. e. non plurium, sed unius habent auctoritatem, ideoque iis omnibus par est unus, qui contradicit. Nam ut unus contradicens unam sequitur *διάθεσιν*, sic illi plures etiam unam tantummodo sequi possunt (1).

Aliud argumentum sequitur hoc. Qui jactat se esse veri regulam, id tantum dicit quod sibi videtur: quivis autem alius philosophorum id dicit, quod sibi videtur, et contrarium iis, quae alter protulit. Igitur hac in re sumus omnes pares. Et si primus fide dignus est, erit et secundus, erit tertius, erit quartus, erunt reliqui omnes, qui quod sibi videtur dicunt. Non igitur oportet alterum alteri praeferre, et uni prae ceteris veri tribuere judicium (2).

Deinde, is qui se criterium esse ipse dicit, aut nuda affirmatione, aut alio usus criterio hoc facit. Priori casu, nulla fide dignus est; sin alio criterio utitur, evertit se ipse. Nam hocce criterio cum eo aut consentit, aut dissentit. Si dissentit non erit fide dignum, quoniam dissentit ab eo, qui se ipse existimat esse regulam veritatis; sin consentit, indigebit alio rursus criterio, nam qui dixit, se esse veri regulam non erat fide dignus, igitur neque criterium quod cum illo conspirat. Quam ob rem nullus philosophorum veri falsique regula dici potest (3).

Porro, qui affirmat se esse veri judicem, aut nuda affirmatione aut demonstratione utitur. Et nuda quidem affirmatione usus, fidem non habet, ut saepius monuimus; si demonstratione, ostendendum est, hancce demonstrationem esse sanam et rectam; quod rursus fit aut nuda affirmatione, aut alia demonstratione, et sic in infinitum (4).

Tum, qui verum se judicare profitetur, is criterium habeat, necesse est, quo judicet. Hocce autem criterium, aut sine judicio assumitur, aut cum judicio: si sine judicio, non erit fide dignum; sin cum judicio, iterum id, quo illud judicium est institutum, aut sine judicio assumtum est, aut cum judicio; si sine judicio, fide non dignum erit, si cum judicio, iterum indigebit alio judicio, quo ipsum judicetur, et sic in infinitum (5).

Denique criterium, de quo dubitatur, opus habet demonstratione; sed demonstratio, cum et vera et falsa esse possit, indiget criterio, quod ei fidem faciat. Et sic in *διάλληλον* incidimus modum, criterio demonstrationem, demonstratione criterium exspectante.

Hisce omnibus effici volebant Sceptici, nullum exstare criterium a quo, quo sub-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 328—335. cf. VIII, 53. P. H. II, 43—46.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 236.

(3) *Sext. Empir.* l. l. 337—338.

(4) *Sext. Empir.* l. l. 339.

(5) *Sext. Empir.* l. l. 340.

lato, ne reliqua quidem criteria, per quod et secundum quod existere possunt. Sed liberaliter agere volebant. Igitur dabant, esse criterium a quo, et alterum illud per quod evertere studebant.

De criterio per quod.

Si homo judicat, aut *per sensus*, aut *per intellectum*, aut *per sensus et intellectum* judicat: atqui nihil horum fieri potest: ergo nullum est criterium per quod.

I. Sensus non esse criterium per quod. Sensus per se judicare non posse supra jam declaratum est (1). Nam tantummodo impressionem accipiunt ab iis, qui ipsis subjiciuntur. Cum autem natura rationis sunt expertes, judicare nequeunt, utrum hae impressiones cum rebus subjectis consentiant nec ne (2)?

Praeterea magna est inter homines de sensibus διαφωνία, aliis vanas esse eorum passiones statuentibus, aliis omnia, quae sensibus apparent, vera esse existimantibus. Haecce διαφωνία dijudicari non poterit, neque a sensibus, propterea quod de iis ipsis est quaestio, neque ab alio quovis, cum secundum eam, quam refutamus, sententiam, nullum aliud praeter sensus existat criterium. Ex quo efficitur, sensus esse ἀνεπικρίτους et ἀκαταλήπτους. Quod si ita sit, quis iis ad verum judicandum utetur (3)?

Sed demus, sensus comprehendendi vim habere, tamen nihil veri habent ad res externas dijudicandas. Nam varie sensus ab iisdem rebus externis moventur et valde inter se dissident, ut manifesto ex decem illis dubitandi modis apparet (4). Dicendum igitur est, aut omnes phantasias veras esse, aut partim falsas, partim veras, si non licet omnes falsas dicere: cum nullum habeamus criterium, extra omnem dubitationem positum, quo dijudicemus, quaenam phantasia alteri praeferenda sit. Neque ulla demonstratio suppetit vera et dijudicata, cum adhuc quaeratur veritatis criterium, quo etiam demonstrationem dijudicari oportet (5).

Denique ad comprehendenda subjecta opus est, ut ipsorum proprietates intelligantur, et memoriae ope componantur. Non autem intelligentiam et memoriam habent sensus, utpote qui tantum colorem et vocem et quae sunt hujus generis plura percipiant (6).

II. Intellectum non esse criterium per quod.

Si intellectus veri erit criterium necesse est, ut prius se ipse cognoscat, et certum quid, tum de suae γενέσεως τρόπῳ, tum de loco, quo sit, statuat. Quanta autem, et

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 293. vide supra p. 67.

(2) *Sext. Empir.* l. l. VII, 344, 345.

(3) *Sext. Empir.* P. H. II, 49, 50.

(4) *Sext. Empir. Adv. Math.* VII, 345.

(5) *Sext. Empir.* P. H. 51—56.

(6) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 346, 347.

et quam difficilis ad dijudicandum hac de re sit sententiarum discrepantia, jam supra vidimus. Ergo intellectui veri judicium negari oportet (1).

Deinde magna est intellectuum varietas et discrepantia. V. c. secundum Gorgiae intellectum *nihil est*, secundum Heracliti intellectum *omnia sunt*. Si autem intellectus διαφωνοῦσιν, rursus indigent criterio. Hocce criterium aut rursus intellectus erit, aut aliud quid: nequaquam intellectus, nam, ut pars dissensionis, et ipse opus habet, ut judicetur; sin aliud criterium admittimus, sequitur, intellectum non esse criterium (2).

Praeterea id, quod supra contra criterium a quo dictum est, huc quoque referri potest: scilicet, nos invenire non posse, qui sit intellectus omnium sagacissimus. Et licet invenissemus, tamen ei fidem habere non possemus, veriti ne quid falsi pro vero persuadere nobis conaretur (3).

Denique plerique philosophorum, praeter vim intelligendi, etiam vim sentiendi nobis tribuunt, et hancce illi antepositam esse (προκεῖσθαι) volunt. Quod si verum sit, non poterit intellectus esse criterium. Nam ut id, quod inter visum et visibile interpositum est, impedit, quominus visibile a visu apprehendatur, sic intellectus ab irrationalibus sensibus a rebus externis arceretur, et impediretur, quominus ipse per se res externas apprehenderet (4).

III. Sed neque sensus et intellectus conjuncti constituunt criterium per quod.

Nam sensuum magna est discordia; v. c. mel aliis amarum, aliis dulce videtur. Hinc Democritus dixisse fertur, neque dulce ipsum esse, neque amarum; Heraclitus esse utramque. Idem de reliquis sensibus et sensibilibus dici potest. Igitur intellectus, si sensus nuntiantes sequatur, varia ac repugnantia proferat, necesse est. Quod alienum a criterio, cui comprehendendi vim tribuere oportet.

Praeterea rogamus, utrum omnibus omnino sensibus et omnibus intellectibus res sunt dijudicandae, an nonnullis tantum. Qui omnibus dicit, quae fieri nequeunt, postulat, cum tanta in sensibus et intellectibus sit discrepantia. Si quis alios sequendos esse arbitretur, aliis fidem neget, hic dicat, quonam criterio usus illos intellectus et sensus his praeferat. Tale autem criterium, de quo quidem conveniat, non habemus. Sunt qui contendant, sensus et intellectus sensibus et intellectibus judicari; sed in principii petitionem incidunt. Quaerimus nimirum utrum per hos judicari queat. Aliud etiam argumentum est, quo efficitur, intellectum intellectui et sensum sensui praeferri non oportere. Nempe aut sensibus sensus et intellectus ju-

(1) *Sext. Empir.* l. l. 348—350. P. H. II. 57, 58.
(2) *Sext. Empir.* P. H. II, 59, 60. *adv. Math.* VII, 351.
(3) *Sext. Empir.* P. H. II. 61, 62. cf. supra p. 70.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 352, 353.

judicantur; aut intellectibus sensus et intellectus; aut sensibus sensus et intellectibus intellectus; aut sensibus intellectus et intellectibus sensus. Si igitur per sensus aut per intellectus utraque judicare voluerint, non amplius per sensus et intellectus judicabunt, sed per alterum horum, quod elegerint. Quo facto, iis refutantur, quae separatim contra sensus et intellectum sunt disputata. Si vero sensibus sensus, intellectibus intellectus judicare voluerint, quandoquidem repugnant et sensibus sensus, et intellectibus intellectus, quemcunque ex repugnantibus sensibus vel intellectibus tamquam criterium arripuerint, semper in principii petitionem incident. Nam id, quod pars est controversiae, tamquam fide dignum, assumunt ad dijudicandum id, quod aeque in controversia est. Praeterea quominus sensibus intellectus, aut intellectibus sensus dijudicentur, vetat *ὁ διάλληλος τρόπος*; secundum quem, ut sensus intellectibus judicent, ipsum intellectum prius dijudicatum esse oportebit, et contra (1).

Per utrosque sensus et intellectum verum judicari, id ita a nonnullis intelligitur, intellectum sensibus uti tamquam ministris, et eorum ope atque auxilio res externas comprehendere (2). Quod minime fieri posse ostendendum est.

Sensus, ut vidimus, non ipsas res externas intellectui nuntiant, sed tantummodo rationem, qua ab iis afficiuntur (3). Sic v. c. tactus igne admoto non ignem ardentem, sed calorem, quem ignis excitat, ad intellectum refert (4).

Deinde, ne hoc quidem fieri potest, ut intellectus sensuum *πάθος* comprehendat; nam sic intellectus esset sensus. Etenim quod eam vim habet, ut videndi *πάθος* comprehendat, id ita movetur, ut videat; quod ita movetur, ut videat, est visus (5). Eodem modo intellectus ad sensuum *πάθος* comprehendendum, sentiendi vim habere debet; sentiendi vim habens, ita movetur, ut sentiat; si ita movetur, ut sentiat, sensus est. Et cum sensus est, est etiam expers rationis; expers rationis non est intellectus; si non est intellectus, tum sensuum *πάθος* comprehendere non poterit, ut intellectus (6).

Porro, si vel maxime intellectus eam vim habeat, ut sensuum *πάθος* comprehendat, minime tamen inde sequitur, eum res externas cognoscere. Nam multum differunt phantasia et res quae sub phantasiam cadit, *φαντασία* et *φανταστόν*. Sic e. g. differunt phantasia, quae ab igne venit, et ipse ignis; hic enim urit, illa urendi vi caret (7). Sed demus, res externas similes esse iis, quae sunt in nobis, affectio-

ni-

(1) *Sext. Empir.* P. H. II, 63—69.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 354.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 293. supra pag. 66.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 354.

(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 305. supra pag. 67.

(6) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 355—356.

(7) De differentia inter φαντασίας et φανταστὸν cff. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos.* IV, 12. p. 229. *Diog. Laërt.* VII, 50. ibique *Menagius*. *Suidas* voce φαντασία.

nibus, tamen intellectus, has affectiones percipiens non percipit res externas. Nam quod simile est alicui rei, diversum est ab illa re, cui simile est. Si igitur intellectus cognoscit ea, quae rebus externis sunt similia, non cognoscit res externas, sed ea quae ipsis sunt similia. Quemadmodum igitur is, qui ignorat Socratem, cum Socratis imaginem viderit, nesciet an similis isti, quam vidit, imagini sit Socrates: sic intellectus ad sensuum πάθη se convertens, cum res externas non viderit, nesciet, utrum illae τοῖς πάθεσι sint similia, nec ne (1).

Opponitur a Dogmaticis, quod saepius inculcare student (2), non separari oportere differentes illas animi partes, rationalem et irrationalem. Nam ut mel simul humidum est et dulce, sic animum duas habere sibi invicem adversantes (ἀντιπαρηκούσας) facultates, alteram rationalem, irrationalem alteram. Quarum illa movetur ab intelligibilibus, haec sensibilia comprehendit. Unde ineptum esse, qui dicat, intellectum, sive universe animum, non posse comprehendere alteram harum rerum differentiam. Nam cum diversam habeat διάθεσιν, etiam vim habeat necesse est utriusque comprehendendi. Haec ita solvuntur. Consistant hae duae facultates in eadem essentia; sibi invicem adversentur; totum pervadant animum; nihilominus diversi sunt generis, ita ut haec sit aliud, aliud illa. Et sic multa, quae in eadem materia sunt, diversam habent naturam. V. c. gravitas et color quamvis in eodem sint corpore, tamen quam maxime differunt. Sic igitur facultas illa rationalis, licet sit conjuncta cum altera irrationali, tamen potestate ab ea differt. Quo sequitur, eas similiter moveri et affici non posse; nam tum, utramque unam fieri oporteret; et rationalem quidem irrationalem, cum sine ratione afficeretur; irrationalem vero rationalem, cum ratione moveretur (3).

Alii autem illud, per utrosque, sensus et intellectum, verum judicari, ita interpretantur, intellectum sensibus uti tamquam foraminibus, per quae prospiciens ipsa per se res externas comprehendat. Quae ratio stare non potest.

Nam si intellectus eo modo res externas apprehendat, necesse est, ut eas, tamquam evidentes (ἐναργεῖς) apprehendat: atqui nihil est evidens: non igitur fieri potest, ut verum quod in rebus externis est, apprehendat (4).

Assumtio, *nihil esse evidens*, ita probatur. Evidens, τὸ ἐναργὲς, intelligimus id, quod ex se ipso comprehenditur, neque ullo alio indiget, quo probetur: τὸ ἐξ ἑαυτοῦ λαμβανόμενον καὶ μηδὲν χρῇζον εἰς παράστασιν. Nihil autem ex se ipso comprehenditur, sed ex illo, quod efficit, πάθει. Differunt autem, ut vidimus (5), πάθος et id, a quo

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 357, 358.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 307. supra p. 67.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 359—369.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 364, 365.
(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 357. cf. supra pag. 74.

quo efficitur (φανταστόν). Si igitur, de quo omnes consentiunt, id, quod ex alio percipi debet, obscurum est: omnia autem ex nostris πάθεσι, quae ab iis diversa sunt, percipiuntur: sequitur, omnes res externas esse obscuras, ideoque nobis ignotas (1). At, dicat aliquis, sunt illae quidem, quod ad hoc attinet, obscurae; sed comprehenduntur a nobis, propterea quod stabilis est ac certa, quae a πάθεσι fit, significatio. Respondemus, nullam esse necessitatatem, quare πάθη, quae nobis accidunt, accidant etiam causis, quibus ipsa illa πάθη efficiuntur. Si mel gustantes dulcedine afficimur, inde non sequitur, mel omnino esse dulce. Si flagellum in carnem injicitur, dolore afficimur; sed ineptus est, qui ideo dicit flagellum esse dolorosum. In reliquis sensibilibus eadem est ratio. Maneat igitur, nihil esse evidens, et propterea verum esse ignotum (2).

Denique ut de aliis, iisque gravissimis rebus, sic etiam de iis, quae sensibus apparent (φαινομένοις) magna est inter philosophos διαφωνία. Nam alii res sensibus apparentes plane tollunt; alii omnes admittunt, alii nonnullas tollunt, nonnullas admittunt. Ad hanc autem dijudicandam, sive intellectum quis, sive sensum, sive utrumque veri criterium existimet, oportet assumi aliquid, quod apparet, aut quod obscurum est. Sed id, quod apparet, minime assumi potest; nam cum sit ex eo genere rerum, de quo est controversia, et ipsum in controversiam cadit, ideoque non erit criterium. Multo minus assumi poterit id, quod obscurum est; nam nihil absurdius est, quam ut id, quod non cognoscitur, confirmare debeat id, quod cognosci videatur (3).

Sed concedamus esse criterium a quo et per quod; nihilominus rursus verum incognitum esse reperiemus, deficiente tertio criterio secundum quod.

De criterio secundum quod.

Criterium secundum quod intelligimus phantasiam. Contra quam primum ita dicendum est, ut omnis omnino tollatur phantasia. Hacce enim sublata, tollantur quoque ipsius species, necesse est (4).

I. Phantasia igitur est neque ἐπινόητος, neque καταληπτός.

Cleanthes, ut vidimus, phantasiam definivit τύπωσιν ἐν ψυχῇ, eamque τύπωσιν fieri volebat κατ' ἐξοχὴν καὶ εἰσοχήν. Contra hancce definitionem ea afferri possunt, quae attulit Chrysippus. Si animus, ut cera, impressiones accipit, semper ultima impressio prio-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 366.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 367, 368.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 369.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 370, 371.

priorem delebit. Quo facto, neque memoria, utpote quae secundum Stoicos est θησαυρισμὸς φαντασιῶν, neque ars quam σύστημα καὶ ἄθροισμα καταλήψεων iidem intelligunt (1), exsistere poterit (2). Deinde Stoici animum ejusque principatum definiebant πνεῦμα, ἢ λεπτομερέστερόν τι πνεύματος (3). Quod si ita sit, fieri non potest, ut animus, sive illius principatus, ullam servet impressionem. Nam multa sunt corpora πνεύματος crassiora, e. g. aqua, quae typum servare nequeunt; ergo multo minus πνεῦμα (4).

Cleanthis igitur definitionem corrigere volens Chrysippus, phantasiam esse dixit, ἑτεροίωσιν ἐν ψυχῇ. Sed neque haec definitio admittenda est. Nam ἑτεροιώσεων duo sunt genera, κατὰ πάθος, alterum, v. c. cum statua, sole illucente, calescat, noctu autem, rore cadente, frigescat; alterum ὡς ἀλλαγὴ τοῦ ὑποκειμένου, v. c. cum statua fusa, fit globus aeneus. Si igitur illa Chrysippea animae ἑτεροίωσις fit κατὰ πάθος, sequitur, alteram phantasiam alteram pellere, ut nulla retineatur. Quod si ita sit, nulla esse poterit memoria. Sin autem illa ἑτεροίωσις intelligenda est ἀλλαγὴ ὑποκειμένου, necesse est, ut animus, qui phantasiam accipit, animus esse desinat; quemadmodum statua in globum aeneum mutata non amplius est statua (5). Neque hoc loco omittendae sunt Scepticorum de *mutatione* dubitationes. Nam si quid mutatur aut, id, quod manet, τὸ μένον, aut id, quod non manet, τὸ μὴ μένον, mutatur. Sed quod manet, non mutatur; manet enim idem, quod est; v. c. quod album manet, non mutatur, nam manet album. Neque id, quod non manet, mutatur; interiit enim et est mutatum, non mutatur. Ergo nulla est mutatio (6). Quo sequitur, phantasiam, si animi quaenam est mutatio, existere non posse (7).

Sed licet demus esse ἑτεροίωσιν, tamen non damus phantasiam consistere, si quidem, ut alii volunt, est ἑτεροίωσις τοῦ ἡγεμονικοῦ. Saepius jam monuimus, magnam de hocce ἡγεμονικῷ esse διαφωνίαν, aliis illud plane tollentibus, ut Asclepiades, aliis de loco, in quo sit, dissidentibus (8). Concedamus autem, exstare ejusmodi ἡγεμονικοῦ ἑτεροίωσιν: tum quia illa mutatio non aliter infertur principatui, nisi per sensus, eamdem subeat mutationem ac sensus, aut diversam. Si eamdem, tum quoniam sensus rationis sunt expertes, id quoque, quod per sensus mutatur, ratione carebit, ne-

(1) *Sext. Empir.* P. H. III, 188, 241 ibique *Fabricius* not. A. et §. 251. *adv. Math.* II, 10. VII, 109. XI, 182.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 372, 373. cf. 228.

(3) *Sext. Empir.* P. H. II, 81, 388. *Pseudo-Plutarch. de Placit. Philos.* IV, cap. 3. p. 284.

(4) *Sext. Empir.* P. H. II, 70. *adv. Math.* VII, 374, 375.

(5) *Sext. Empir.* P. H. II, 70. *adv. Math.* VII, 276, 277.

(6) Eodem argumento mutationem tollit *Sextus* P. H. III, 104. Cui alia addit l. l. 103; 105—108. cf. *adv. Math.* X, 37—166.

(7) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 378, 379.

(8) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 380.

neque a sensu diversum erit. Quo facto τὸ ἡγεμονικὸν erit ἄλογον. Sin diversam, tum quae in ἡγεμονικῷ orietur phantasia differet a φανταστῷ, quod eam effecit. Quo iterum nihil absurdius.

Nulla igitur phantasiae definitio stare potest: itaque hucusque nullam ejus habemus notionem; quo sequitur, eam etiam esse incomprehensibilem. Quod etiam alio argumento effici licet. Nam secundum Stoicorum definitiones phantasia est πάθος ἡγεμονικοῦ, illud vero ἡγεμονικὸν comprehendi nequit propter infinitam, quae de eo est, διαφωνίαν: ergo neque hujus πάθος, i. e. phantasia, comprehendi potest (1).

II°. Sed concedamus, phantasiam et intelligi posse, et comprehendi, nihilominus affimare non licet, res secundum eam dijudicari et posse et debere.

Nam intellectus non per se rerum externarum phantasias accipit, sed per sensus: sensus autem, ut jam vidimus, non ipsas res externas comprehendunt, sed tantum sua ipsorum πάθη: phantasia igitur ad haecce πάθη pertinet, non ad ipsas res externas se applicat. Igitur qui secundum phantasiam judicat, is tantum de sensuum πάθεσι, non de rebus externis judicat (2). At, dicat aliquis, intellectus per sensuum πάθη res externas dijudicat, quoniam illa πάθη et res externae inter se conveniunt et similia. Sed unde tandem intellectus novit, ea similia esse? qui neque ipse per se umquam cum rebus externis aliquid habeat commercii, neque a sensibus de earum natura certior fiat. Quod abunde ex illis dubitandi modis apparet (3).

Deinde phantasia nihil aliud est, nisi effectum (ἀποτέλεσμα) ejus rei, quae sub phantasiam cadit, φανταστοῦ. Igitur intellectus ad phantasias se conferens comprehendet, non ipsas externas, quae sub phantasiam cadunt, sed ipsarum effecta (4).

Si quis dicat, intellectum se rebus externis applicare secundum motus aut affectiones, quas illae res efficiant, easdem, quas supra, movebimus dubitationes. Nam aut eaedem sunt nostrae phantasiae ac res externae, aut similes. Et eaedem quidem, ut sint, fieri non potest. Quis enim dicet, eadem esse causam et effectum. Phantasiae autem sunt rerum externarum effecta. Sin similes sunt, tum, quia id, quod alicui rei simile est, ab hac ipsa re differt, sequitur, intellectum tantum posse cognoscere ea, quae rebus externis, sub phantasiam cadentibus, similia sunt, non autem res externas sub phantasiam cadentes. Quomodo enim intellectus sciet, res illas sub phantasiam cadentes, similes esse phantasiis? Nam aut sine phantasia aut per phantasiam hoc cognoscet. Et sine phantasia illud cognoscere non potest. Nam, ut ipsi volunt Dogmatici, ita natura comparatum est ut intellectus nihil percipiat, nisi φαντασιούμενος, h. e. nisi acceptis phantasiis. Sin autem hoc facit per phantasiam, omnino haecce phantasia, ut cognoscatur, an similis sit

(1) *Sext. Empir.* P. H. II, 71.
(2) *Sext. Empir.* P. H. II, 72, 73.
(3) *Sext. Empir.* P. H. 74, 75.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 383.

sit ei, quod sub phantasiam cadit illamque efficit, debet et se ipsa percipere et subjectum illud, quod sub phantasiam cadit. Hocce autem sub phantasiam cadens subjectum fortasse poterit percipere, cum sit illius phantasia; se ipsa numquam poterit. Nam ut hoc fiat, necesse erit unum idemque simul esse et phantasia et id quod sub phantasiam cadit. Quod fieri nequit. Nam phantasia est, effectum; id quod sub phantasiam cadit, est causa, quae efficit. Numquam autem effectum et causa idem esse possunt (1).

Sed omnia, quae hactenus in dubiam vocata sunt, Dogmaticis concedamus, et alio eos modo refutemus. Si phantasia tamquam veri falsique regula amplectenda est, aut omnem veram esse dicere debemus, ut fecit Protagoras: aut omnem falsam, quae erat Xeniadis aliorumque sententia: aut aliam veram, aliam falsam, ut Stoici. Atqui nihil horum dici potest. Ergo non est dicendum, phantasiam esse veri criterium (2). Assumtio ita probatur:

A. Non dicendum est, omnem phantasiam esse veram.

Hoc primum efficimus διὰ περιτροπὴν, quae dicitur. Nam si omnis phantasia vera est, tum etiam ea phantasia vera est, secundum quam dicitur, omnem phantasiam esse falsam (3). Deinde omnem phantasiam esse veram, id, et iis, quae sensibus apparent (τοῖς φαινομένοις), et evidentiae adversatur, cum multae sint falsae phantasiae. Etenim hoc, *Socrates vivit*, et illo, *Socrates mortuus est*, non similiter movemur, neque habent ista parem evidentiam; sed videtur probabilius illud, *Socratem esse mortuum* (4). Tum, eadem oratio, quae ex quibusdam rebus consequitur, vel cum iis pugnat, et vera est et falsa. V. c. ei, *quod dies est*, aperte consequitur, *quod sit lux*; cum eodem autem, *quod dies est*, evidenter pugnat, *quod sit nox*, et alterum altero plane tollitur. Ex quo sequitur, esse phantasiam, quae cum altera pugnet. Quodsi ita sit, non omnis phantasia vera esse poterit. Quod enim pugnat cum aliquo, pugnat, tamquam verum cum falso, aut tamquam falsum cum vero (5). Porro si omnis phantasia est vera, nihil erit nobis incertum (ἄδηλον). Nam aliquid tum incertum est, cum et verum et falsum esse potest, et cum simul ignoratur, quid horum sit. Igitur si omnes phantasiae verae sunt, nihil erit nobis incertum; si nihil incertum, omnia erunt evidentia; quo facto, tollitur omnis quaecunque de re dubitatio, tollitur omnis disquisitio. Quo nihil esse potest absurdius (6). Praeterea si omnis phantasia est vera, fieri nequit, ut vera dicamus, neque ut falsa. Atque sic tollitur omnis error,

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 384—387.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 388. Idem argumentum, sed brevius explicuit P. H. II, 76, 79. Attigit etiam P. H. III, 241. *adv. Math.* XI, 182.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 389.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 389 392.
(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 393.
(6) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 394.

ror, omnis ars, omnis virtus, et quae sunt hujus generis plura. Etenim si omnis phantasia vera est, nihil erit falsum; si nihil est falsum, fieri non potest, ut falsa dicamus, neque ut erremus, neque ut artis expertes, neque ut mali simus. Unumquodque enim ex iis adhaeret falso, et ex eo ad exsistentiam venit. Si nemo falsa dicit, nemo vera dicet; si nemo errat, nemo non errabit; si nemo artis expers est, nemo erit artifex; haecce enim omnia intelliguntur ex comparatione (1). Denique si omnis phantasia est vera, nec animal, nec planta, imo nec mundus ponatur. Nam si omnia sunt vera, necesse est, ut omnia sint evidentia. Quod si ita sit, etiam illud verum erit, *omnia esse obscura*, utpote unum ex omnibus. Si igitur omnia sunt obscura, et animal et plantam et mundum nobis apparere negabimus (2).

B. Non dicendum est, omnes phantasias esse falsas.

Contra eos, qui omnes phantasias falsas esse statuebant, eadem dicuntur ac contra eos, qui omnes veras esse volebant. Nam primum, si omnes phantasiae sunt falsae, nihil erit verum: falsa igitur et ea phantasia est, secundum quam omnes phantasiae falsae esse dicuntur (3). Praeterea animadvertenda est phantasiarum evidens fere discrepantia; cum aliae assensionem nostram attrahant, aliae repellant. Quod ni ita esset, omnia aeque essent credibilia, et incredibilia; neque ars esset, neque artis imperitia; neque laus, neque reprehensio caet. (4).

C. Non dicendum est, aliam phantasiam esse veram, aliam falsam.

Hoc loco primum disputandum est contra Stoicorum φαντασίαν καταληπτικὴν; cujus definitionem perspicuitatis causa repetamus. Est igitur ἡ καταληπτικὴ φαντασία ἡ ἀπὸ τοῦ ὑπάρχοντος, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, ὁποία οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος. Hanc ut everterent inprimis studuerunt Academici, quorum argumenta eo fere spectabant, ut ostenderent, illam comprehendentem phantasiam nihil habere, quo a non comprehendente distinguatur. Cicero: *quatuor sunt capita, quae concludant nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit: de quo haec tota quaestio est. E quibus primum est, esse aliquod visum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium, inter quae visa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse visum verum, a sensu profectum, cui non appositum sit visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque percipi non possit.* Horum capitum primum, secundum et tertium Stoici concedunt, *omnis pugna de quarto est* (5).

Carneades restitit Stoicis affirmantibus, comprehendentem phantasiam facile interno-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 395, 396.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 397.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 398, 399.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 400.
(5) *Cic. Acad. Quaest.* II, 26. cf. c. 9, 11, 13, 20, 22, 24. 30, 34. *de Nat. Deor.* I, 5.

nosci posse *κατὰ τὸ ἐναργὲς καὶ ἔντονον ἴδιωμα*, i. e., secundum evidentem et intensam proprietatem. Itaque improbavit illam Stoicae definitionis partem: *ὁποία οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος*. Nam, inquit, oriuntur etiam ab eo, quod non existit, phantasiae, tamquam ab eo, quod existit. Tales phantasiae eamdem habent evidentiam et aeque nos commovent. Quod intelligitur ex iisdem *πράξεσι*, conditionibus et actionibus, quae ex iis sequuntur. V. c. is, qui vigilans sitit et bibit, voluptate afficitur; atqui is, qui in somnio sitire et bibere sibi videtur, haud minus delectatur. Sic etiam is, qui feram fugit, clamat et vociferatur; at, qui in somnis feram sibi fugere videtur, saepe haud minus clamores edit. Non igitur phantasia, quae oritur ab eo, quod existit, distingui potest ab ea, quae oritur ab eo, quod non existit (1). Haec Carneades. Eodem argumento etiam Philonem usum fuisse, auctor est Cicero (2).

Deinde alii Academicorum ostenderunt, non modo secundum *τὸ ἐναργὲς καὶ ἔντονον ἴδιωμα* non distingui posse comprehendentes phantasiae a non comprehendentibus, sed neque etiam secundum *χαρακτῆρα καὶ τύπον*. Haec reprehensio pertinet ad illud, quod est in definitione: *ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη*. Nam quae forma similia, sed in subjecto diversa sunt, ab his eodem modo exprimuntur et effinguntur phantasiae, ita ut internosci non possit, quae sit comprehendens, quae non comprehendens. V. c. duo ova quam maxime inter se similia alternatim demus sapienti Stoico discernenda. An hoc facere poterit? Minime. Eadem ratio est in geminis. Sic sapiens falsam phantasiam arripiet, tamquam ab eo, quod existit, expressam effictamque, cum a Castore eamdem accipit phantasiam, atque a Polluce. Hinc etiam est ille *ἐγκεκαλυμμένος*, qui dicitur, *λόγος*. Nam si draco ex antro prospexerit, non poterimus dicere, utrum idem sit draco, qui prius prospexerat, an alius; cum in eodem antro multi convoluti sint dracones (3). Igitur comprehendens phantasia nihil habet; quo a falsa et non comprehendente distinguatur.

Praeterea nihil est, quod comprehendendi vim habeat; ergo neque phantasia. Hoc ita efficere conati sunt Academici: si quid aliud, certe visus comprehendendi vim habere videtur: atqui visus nullam comprehendi vim habet: ergo nihil comprehendendi vim habet. Assumtio ita probatur:

Visus percipere videtur colores, magnitudinem, habitum et motum: atqui nihil horum percipit: ergo nihil percipit.

Videamus tantum de coloribus. Si visus ullum colorem comprehendit, certe hominis colorem comprehendit: atqui non comprehendit hominis colorem: ergo nullum comprehendit colorem.

Vi-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 164, 402—407. (2) *Cic. Acad. Quaest.* II, 6.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 308—411. *Cic. Acad. Quaest.* II, 17, 18, 21, alibi. De ἐγκεκαλυμμένῳ λόγῳ videantur, quos laudavimus pag. 24.

Visum hominis colorem non comprehendere posse, intelligetur, si ad varias infinitasque mutationes attenderimus, quas hominis color secundum ὥρας, ἐνέργειαν, φύσεις, ἡλικίας, περιστάσεις, νόσους, ὑγίειαν, ὕπνον, ἐγρήγορσιν, caet. subire solet. Quae autem sic mutantur, mutari quidem scimus, qualia revera sint, ignoramus. Si autem visus hominis colorem percipere non potest, nec alium quemvis colorem percipiet. Eadem est ratio de reliquis, quae visu comprehendenda videri diximus (1).

Deinde Academici ut phantasiam a phantasia internosci non posse ostenderent, utebantur *sorite*. Cujus finem optime sic descripsit Cicero: *rerum natura nulla nobis dedit cognitionem finium, ut nulla in re statuere possimus, quatenus: nec hoc in acervo tritici solum, unde nomen est, sed ulla omnino in re, minutatim interrogati; dives, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parva: longia, brevia: lata, angusta: quanto aut addito aut demto certum quod respondeamus non habemus* (2). Illius autem soritis, quo Academici Stoicos premebant, exemplum hoc est: *Si tale visum objectum est a Deo dormienti, ut probabile sit, cur etiam non ut valde verosimile? cur deinde non ut difficiliter a vero internoscatur? deinde ut ne internoscatur quidem? prostremo, ut nihil inter hoc et illud intersit* (3)? Stoici, quo hoc solverent, non inveniebant, et captiosum esse illud interrogandi genus dicebant. Praeterea volebant, in sorite primam concessam propositionem esse φαντασίαν καταληπτικήν· reliquae sunt φαντασίαι ἀκατάληπτοι. Cum igitur prima ἀκατάληπτος φαντασία nullo fere intervallo ab illa καταληπτικῇ distincta sit, ita facile fieri posset, ut sapiens, vicinitate deceptus, imprudens ejusmodi ἀκαταλήπτῳ φαντασίᾳ assensum praeberet. Hanc reprehensionem ita effugere conatus est Chrysippus: ἐπὶ τοῦ σωρείτου τῆς ἐσχάτης καταληπτικῆς φαντασίας τῇ πρώτῃ ἀκαταλήπτῳ παρακειμένης καὶ δυσορίστου σχεδὸν ὑπαρχούσης, φασὶν οἱ περὶ Χρύσιππον, ὅτι ἐφ' ὧν μὲν φαντασιῶν ὀλίγη τις οὕτως ἐστὶ διαφορὰ, στήσεται ὁ σοφὸς καὶ ἡσυχάσει, ἐφ' ὧν δὲ πλείω προσπίπτει, ἐπὶ τούτων συγκαταθήσεται τῇ ἑτέρᾳ ὡς ἀληθεῖ (4). Carneades eum irrisione urgebat: *per me vel stertat licet, non modo quiescat, sed quid proficit? Sequitur enim qui illum ex somno excitet, et eodem modo interroget: Quo in numero conticuisti, si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Progrediere rursus, quoad videbitur. Quid plura? Hoc enim fateris, neque ultimum te paucorum neque primum multorum respondere posse. Cujus generis error, ita manet, ut non videam, quo non possit accedere* (5). Alio modo Pyrrhonii Chry-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 411—415. Huc pertinent illae quaestiones de *remo inflexo*, et *collo columbae*, et quae praeterea sunt in Scepticorum dubitandi modis. Conferri quoque debet *Cic. Acad. Quaest.* II, 25, 26.

(2) *Cic. Acad. Quaest.* II, 19.

(3) Idem ibid. cap. 16.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 41. P. H. II, 253. *Cic. Acad.* l. l. cap. 19.

(5) *Cic. Acad. Quaest.* II, 29.

Chrysippum refutare studebant. Nam hic in sorite semper primam propositionem concedebat, in reliquis tantum quiescebat. Igitur illi ostendebant, nihil istam quietem illum juvare, quia quae ἀκατάληπτος φαντασία longissime a καταληπτικῇ distare videtur, revera cum ea conjuncta est; ut nihilominus metuendum sit, ne sapiens vicinitate decipiatur, et imprudens φαντασίᾳ ἀκαταλήπτῳ assentiatur (1). Rem sequenti exemplo declarat Sextus. Ponatur comprehendens phantasia: *quinquaginta sunt pauca;* et altera non comprehendens, *decem millia sunt pauca.* Quoniam autem a non comprehendente, *decem millia sunt pauca*, longe distare et separata esse videtur altera comprehendens, *quinquaginta sunt pauca;* non dubitabit sapiens propter illud tam magnum intervallum, quin huic quidem, *quinquaginta sunt pauca*, quippe comprehendenti phantasiae, assentiatur; illi autem, *decem millia sunt pauca*, utpote non comprehendenti, assensionem negabit. Atqui si huic, *decem millia pauca sunt*, non assentietur, quia magno intervallo sejuncta est ab illa, *quinquaginta sunt pauca;* manifestum est, eum etiam assensum praebiturum esse isti, *quinquaginta et unum sunt pauca*, quia haec nullo intervallo ab illa comprehendente, *quinquaginta sunt pauca*, distat. Atqui, ut vidimus, in sorite ea, quae prima sequitur illam ultimam καταληπτικὴν φαντασίαν, est ἀκατάληπτος. Igitur in nostro exemplo, *quinquaginta et unum pauca sunt*, erit prima illa ἀκατάληπτος φαντασία. Huic, ut vidimus, assentietur sapiens. Si huic assentietur nullo intervallo ab ea, *quinquaginta pauca sunt*, distinctae; quidni et alteri ἀκαταλήπτῳ, *decem millia pauca sunt*, assentietur? Nam quaevis phantasia non comprehendens cuivis non comprehendenti par est. Itaque si illa non comprehendens, *decem millia pauca sunt*, par est alteri non comprehenti, *quinquaginta et unum pauca sunt;* haec autem nullo intervallo distat ab ea comprehente, *quinquaginta sunt pauca;* sequitur, etiam illam non comprehendentem, *decem millia sunt pauca*, facile confundi posse cum illa comprehendenti, *quinquaginta sunt pauca* (2). Neque negare possunt, incomprehendentes phantasias esse pares, et dicere, aliam magis, aliam minus esse incomprehendentem. Nam, ut homo ab homine, quatenus homo est, non differt, sic neque phantasia non comprehendens a non comprehendente diversam esse potest. Quod ipsi Stoici senserunt, ut apparet ex illo ipsorum paradoxo: ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα (3). Sed, sit alia phantasia magis incomprehendens, alia minus; nihil proficiunt. Assentiatur sapiens licet minus comprehendenti, at semper non comprehendenti assentietur. Quod absurdum; nam ne minimus quidem error in eum cadere potest (4).

Vi-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 417. cf. *Stäudlin*, l. l. p. 338. not. 270.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 418 — 421.
(3) De hoc paradoxo cf. *Cic. Parad.* III. *Acad. Quaest.* II, 43. *De fin.* IV, 27.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 422, 423. cf. ejusdem libri 432. P. H. II, 83.

Videndum quoque est de eo, quod recentioribus Stoicis placuit non omnem καταληπτικὴν φαντασίαν esse veri criterium, sed eam, quae nihil habeat obstaculi, ἡ μηδὲν ἔχουσα ἔνστημα. Ut igitur phantasia ejusmodi sit, quinque ei adesse debent, quorum si vel unum absit, veri criterium esse nequit. Sunt autem haec: τό τε αἰσθητήριον καὶ τὸ αἰσθητὸν, καὶ ὁ τόπος, καὶ τὸ πῶς, καὶ ἡ διάνοια (1). Atqui nullum horum comprehendenti phantasiae adesse potest. Nam, ut supra vidimus (2), et propter αἰσθητηρίων diversitatem, et propter externam conditionem aliaque, numquam aut eaedem, aut eodem modo res sese nobis representant. Igitur dici quidem potest, aliquid huic vel illi sensui in hac vel illa περιστάσει apparere, sed numquam affirmare possumus, id revera tale esse, quale appareat. Quamobrem nulla est phantasia, cui nihil obstet (3).

Quae hactenus commemoravimus argumenta sunt magnam partem Academicorum. Superest, ut quaedam Pyrrhoniis propria exponamus.

Cum Stoici, ut vidimus, τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν sic definiant, ut sit ἡ ἀπὸ τοῦ ὑπάρχοντος, καὶ κατ᾽ αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, ὁποία οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος; rogandi sunt, quid sit illud ὑπάρχον. Respondent id, quod τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν movet. Ut igitur cognoscamus, quid sit καταληπτικὴ φαντασία, debemus cognitum habere τὸ ὑπάρχον; et rursus ut τὸ ὑπάρχον cognoscamus, opus est καταληπτικῇ φαντασίᾳ. Quis non videt, eos in quintum illum dubitandi modum, τὸν διάλληλον, incurrere (4)?

Deinde cum phantasiarum aliae sunt comprehendentes, aliae non comprehendentes; aliud criterium habere oportet, quo doceamur, quaenam sint comprehendentes, quaenam non comprehendentes. Illud autem criterium rursus erit vel phantasia comprehendens, vel non comprehendens. Si non comprehendens, sequitur omnium omnino rerum criterium esse non comprehendentem phantasiam; quandoquidem haec etiam illam comprehendentem dijudicat. Sin illud criterium erit comprehendens phantasia, tum haec ipsa examinanda est, an comprehendendi vim habeat. Quod fieri non poterit, nisi per aliam comprehendentem phantasiam, quae rursus alia indigebit, et sic εἰς ἄπειρον. Qui est secundus dubitandi modus (5). At dicat aliquis, comprehendens phantasia criterium est, et illius quod sub phantasiam cadit (τοῦ φανταστοῦ), an vere subjectum sit, et sui ipsius, an comprehendendi vim habeat. Hoc perinde est, ac si invertas et dicas, id, quod sub phantasiam cadit, et se ipsum et phantasiam probare. Nam quemadmodum, quia ea, quae apparent, dissentiunt, crite-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 424. Cf. ejusdem libri 452, 457.
(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 414. et in dubitandi modis.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 425.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, pag. 426.
(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 427—429.

terium quaerimus, quo dijudicemus, quid revera existet, quid non existet; sic etiam, cum phantasiae differant, quaerimus criterium, quo illas judicemus, utrum comprehendendi vim habeant, nec ne. Quamobrem si phantasia eam habeat vim, ut se ipsa dijudicet, quidni et id, quod sub phantasiam cadit, se ipsum fide dignum facere poterit, licet in maxima sit διαφωνίᾳ? Sed si volunt, hoc quatenus est διάφωνον, indigere criterio, tum etiam phantasia indigebit criterio, ut palam fiat, an revera comprehendendi vim habeat (1).

Denique solus perfectus sapiens, secundum Stoicorum doctrinam, verum cernere potest: talis autem sapiens, ut ipsi fatentur, numquam invenitur: quo sequitur, verum etiam numquam inventum iri. Praeterea, si numquam sapiens invenitur, omnes sunt stulti. Igitur etiam Zeno, Cleanthes, Chrysippus, alii sunt stulti. Cui consentaneum, nec hos verum invenire potuisse, quin etiam illud ipsum, ὅτι ὁ φαῦλος πάντ' ἀγνοεῖ (2), ignorasse (3).

Academici, ut vidimus, τὴν πιθανὴν φαντασίαν admittebant, tum ut vitae instituendae regulam, tum quodammodo etiam ut veri falsique notam. Utroque nomine ab iis Pyrrhonii differebant, qui de veri criterio nihil omnino statuere se dicebant, et ad vitam regendam, non aliquam probabilem phantasiam, sed τὸ φαινόμενον assumebant. Itaque breviter etiam videamus argumenta, quibus Academicos refutabant.

Primum τὴν πιθανὴν φαντασίαν, vitae regendae esse regulam, absurdum est; nullus enim ejusmodi phantasiarum ad vitam recte agendam usus est. Nam singulae observatione diuturna indigent, secundum quam alia simpliciter πιθανή, alia etiam διεξωδευμένη et ἀπερίσπαστος dicatur. Deinde ἡ πιθανὴ φαντασία non esse potest veri criterium. Nam ad verum dijudicandum, non simplex probabilis phantasia sufficit; multo magis oportet eam esse διεξωδευμένην; ne, cum singulae res κατὰ τρόπον αὐτῆς considerantur, in suspicionem veniamus, aliquid eorum, quae rite examinari debuerant, a nobis omissum esse. Nam tum demum, cum probabilis phantasia rite examinata, διεξωδευμένη, eoque ἀπερίσπαστος facta est, verum per eam cognosci potest (4). Praeterea quae argumenta ab Academicis contra Stoicos sunt allata, ea in eos ipsos convertere licet. Ut enim ἡ καταληπτικὴ φαντασία criterium esse non potest, propterea quod sunt multae falsae phantasiae, quae ab ipsa internosci nequeunt; sic etiam probabili phantasiae, licet eam per partes examinemus, multa falsa adjacent, quibus decipi possumus (5).

Quem-

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 430—432.
(2) De hocce placito cf. *Cic. Parad.* IV.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 432—435.
(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 435—437.
(5) *Sext. Empir. adv. Math.* 438.

Quemadmodum Pyrrhonii Academicorum probabilem phantasiam evertere conabantur, sic contra Academici et alii philosophi Pyrrhoniorum *φαινόμενον* rejiciebant. Unum, quo hoc faciebant, argumentum una cum Pyrrhoniorum defensione servatum est apud Diogenem Laërtium, quod non alienum erit hoc loco adscripsisse: *πρὸς τοῦτο τὸ κριτήριον τῶν φαινομένων οἱ Δογματικοί φασιν, ὅτι, ὅτε ἀπὸ τῶν αὐτῶν διαφοροὶ προσπίπτουσι φαντασίαι ὡς ἀπὸ πύργου ἢ στρογγύλου ἢ τετραγώνου, ὁ Σκεπτικὸς, εἰ οὐδετέραν προκρινεῖ, ἀπρακτήσει· εἰ δὲ τῇ ἑτέρᾳ κατακολουθήσει, οὐκέτι τὸ ἰσοσθενὲς, φασὶν, τοῖς φαινομένοις ἀποδώσει. Πρὸς οὓς οἱ Σκεπτικοί φασιν, ὅτι, ὅτε προσπίπτουσιν ἀλλοῖαι φαντασίαι, ἑκατέρας ἐροῦμεν φαίνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰ φαινόμενα τιθέναι, ὅτι φαίνεται* (1).

Cum igitur sit nullum *criterium a quo*, neque *per quod*, neque *secundum quod*, sequitur, nullum esse criterium.

Sed nondum in his aequiescebant Dogmatici, sed Scepticorum argumenta contra eos ipsos convertere studebant. Quomodo, inquiunt, Scepticus demonstrat, non esse veri criterium? Nam hoc dicit, aut sine judicio aut criterio usus. Et vero si sine judicio, fide dignus non erit; sin criterio utetur, *περιτραπήσεται*. Nam cum negat criterium dari, fatetur, se ad hoc probandum criterio uti (2). Deinde est haec Scepticis frequens, ut vidimus, argumentandi ratio, ut primum dicant, si aliquid est criterium, aut dijudicatum est, aut non dijudicatum; deinde aut *ἐκπτωσιν εἰς ἄπειρον*, aut absurde criterium statui, colligant. Hanc igitur rationem ita sibi evertere visi sunt Dogmatici, ut dicerent, fieri posse, ut aliquod criterium et aliud quid et se ipsum dijudicet. Sic v. c. id quod rectum est et se ipsum rectum esse probat et alia: sic lux et se ipsa manifestat et alia. Igitur criterium et aliorum et sui ipsius criterium esse potest (3).

Istis ita occurri potest, morem esse Scepticorum ea, quae communiter creduntur, non defendere, sed in talibus eos contentos esse communi anticipatione, tamquam sufficienti probatione. Contra ea, quae incredibilia videntur, defendunt, et singulis eorum addere ejusmodi conantur momenta, quibus eamdem fidem acquirunt atque ea, quae creduntur; sic etiam in praesenti quaestione non id agunt, ut expositis argumentis criterium tollant, sed ut ostendant, aeque probabile esse hoc, *non esse criterium*, atque illud, *esse criterium* (4). Deinde si omne veri criterium tollere videantur Sceptici, verum est, eos ad hoc probandum non quavis obvia phantasia, tamquam criterio uti posse. Sed hoc non faciunt. Utuntur quavis obvia phantasia tantum eatenus, quatenus per eam rationes colligunt probabiles, quibus efficiatur, nullum esse veri criterium. Neque hoc cum assensione faciunt, sed ut *ἰσοσθένειαν* inducant. Nam illae rationes, quibus aliquid veri criterium ponitur, aeque iis videntur probabiles (5). Quod autem tertio loco dice-

(1) *Diog. Laërt.* IX, 107.

(2) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 440.

(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 441, 442.

(4) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 443.

(5) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 444.

cebant, criterium ita comparatum esse, ut et alia, et se ipsum dijudicare posset, quemadmodum regula et trutina, id puerile est. Nam singula, quae sunt ejusmodi habent aliquod, quo et ipsi judicantur, prioris ordinis (ὑπεραναβεβηκὸς) criterium, v. c. sensum se intellectum. Illud autem, de quo hoc loco nobis quaestio est criterium, a nullo alio superatur (1).

PARS TERTIA.

QUOMODO SCEPTICA PHILOSOPHANDI RATIO, OBSERVATA HOMINIS INDOLE, NATURA, ATQUE INGENII PROGRESSIONE, EXPLICANDA ET COËRCENDA VIDETUR?

Quod saepius de universo historiae studio dictum est, inane illud esse et jejunum, nisi adsit causarum indagatio, idem si de historia philosophiae affirmavero, qui temeritatis me accuset, arbitror fore neminem. Mitto animadversionis suavitatem, quam habet illa indagatio: mitto quae sunt hujus generis plura: ad unum provoco historiae philosophiae officium ac munus praecipuum, nempe ut sit historia ingenii humani. Quod quomodo, quaeso, sine causarum indagatione sibi constare poterit? Hanc qui negligit, philosophorum sententias, ut avarus opes, colligit, et multo labore κτῆμα sibi, non χρῆμα conficit. Plura si addam vereor ne ineptus sim. Adeo res clara est, atque omni caret dubitatione.

Gratiae igitur vobis, Viri clarissimi, habendae sunt, quod unam quaestionis, quam proposuistis partem, ejusmodi indagationi destinavistis. Quo magis operam dabo, ut illi quam potero diligentissime satisfaciam. Sed antequam ad propositum venio, accurate definiendum videtur, quid requiratis.

Et primum quidem antiqui Scepticismi (nam de eo omnis est disputatio) rationem exponemus, h. e., ea, quae ipsi propria fuerint, quibusque a recentiori Scepticismo distinguatur, colligemus. Tum antiqua illa Sceptica philosophandi ratio *explicanda est*, h. e., causae, quae apud antiquos hanc, neque aliam, Scepticismi rationem effecerunt, indagandae et exponendae sunt. Denique, quod tertio loco

(1) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 445.

co quaeritis, *ut illa Sceptica philosophandi ratio coërceatur*, id, opinor, eam habet vim, ut causae ostendantur, quibus factum sit, ut antiqua illa Scepticismi ratio exstingueretur.

Haecce igitur disputationis nostrae pars commode dividi posse videtur in quatuor capita. Primum illam antiquae Scepticae rationis descriptionem habebit. In secundo universe de causis agemus, quae variam Scepticismi rationem efficiunt vel tollunt. Tertio capite causas enumerabimus, quae, ut nobis videtur, antiquam illam Scepticam rationem constituerunt. Quarto denique causae continebuntur, quibus illa ratio sublata est.

CAPUT PRIMUM.

DE ANTIQUA SCEPTICISMI RATIONE.

Non supervacaneum videtur hoc loco brevem praemittere disputationem de variis Scepticismi generibus et formis. Etenim nulla philosophorum disciplina, tot tantasque subiit mutationes. Hinc magna illa definitionum sylva et varietas, quibus varii philosophi Scepticismi notionem circumscribere conati sunt: quae omnes fere non universum Scepticismum, sed aliquam ipsius formam constituunt. Has omnes recensere, et quorsum pertineant ostendere, et longum est, et a nostri instituti ratione alienum. Sufficiat modum referre, quo Stäudlinus, vir egregius, omnes illas definitiones inter se conciliari posse ostendit; quo simul varia Scepticismi genera exponentur.

Scepticismus igitur bifariam intelligi potest, aut *subjective*, aut *objective*. Si subjective Scepticismum consideraverimus, duplicem habebit formam: erit enim aut *mentis affectio*, aut *facultas quaedam* sive *methodus*. Objective Scepticismus nihil aliud est, nisi *complexus enuntiatorum* sive *systema* (1). De singulis videamus.

Si Scepticismum mentis affectionem intellexerimus, erit ille animi status, secundum quem nihil vel negamus vel affirmamus, sed de omnibus omnino dubitamus, etiam de hoc ipso, de omnibus dubitandum esse. Tale quid in nullum hominem cadere potest. Ea enim conditione sati atque in lucem editi sumus, ut semper aliqua de re sta-

(1) *Stäudlin, Gesch. u. Geist. des Scepticismus.* pag. 4.

statuere debeamus (1). Quod ipsi veteres jam animadverterunt, ideoque saepius Scepticis objecerunt. Aristocles: *ὅτι οὐχ οἷόν τε τὸν ἄνθρωπον ἀδόξαστον εἶναι καὶ ὧδὶ καταμάθοι τις ἄν. Ἀδύνατον γὰρ τὸν αἰσθανόμενον μὴ αἰσθάνεσθαι. Τὸ δὲ αἰσθάνεσθαι γνωρίζειν τὶ ἦν* caet. (2). Igitur ejusmodi animi status est perfecti absolutique Scepticismi exemplar, ad quod ut quis proxime accedit, ita perfectissimus Scepticus censendus est. Hoc igitur nobis esse debet tamquam obrussa, secundum quam varios Scepticismi gradus constituamus (3).

Deinde si Scepticismum artem esse volumus, erit facultas omnia defendendi et refutandi, eoque modo *ἰσοσθένειαν* rationum inducendi. Ejusmodi facultatem revera assequitur mens humana. Etenim nisi in omnibus paria momenta invenire, at certe contra omnia quaedam argumenta producere possumus (4).

Denique si objectivam notionem Scepticismo tribuimus, erit systema. Sunt autem, qui negent Scepticismi systema existere posse. Recte illi et vere, si perfecti Scepticismi notionem premendam esse existimamus; sin vero animadvertimus, Scepticismum non sui esse juris sed ex Dogmatismo et existentiam et vires ducere: Dogmatismus autem totus in systematibus sedem habet: tum eam Sceptici systematis nobis informamus notionem, secundum quam sit dispositio argumentorum, quae ad *ἰσοσθένειαν* ducunt, accommodata ad Dogmaticorum systemata (5).

Sequitur jam, ut videamus, qualis antiqui Scepticismi fuerit forma. Et neminem quidem latere potest, veterum, cum Pyrrhoniorum, tum Academicorum Scepticismum artem fuisse sive facultatem (6). Operae pretium videtur eorum definitiones rursus hic adscribere. Aenesidemus apud Diogenem Laërtium: *ἔστιν οὖν ὁ Πυῤῥώνειος λόγος μήνυσις τῶν φαινομένων ἢ ὁπωσοῦν νοουμένων· καθ' ἣν πάντα πᾶσι συμβάλλεται καὶ συγκρινόμενα πολλὴν ἀνωφέλειαν καὶ ταραχὴν ἔχοντα εὑρίσκεται* (7). Sextus Empiricus: *ἔστι ἡ Σκεπτικὴ, δύναμις ἀντιθετικὴ φαινομένων τε καὶ νοουμένων. ἀφ' ἧς ἐρχόμεθα, διὰ τὴν ἐν τοῖς ἀντικειμένοις πράγμασι καὶ λόγοις ἰσοσθένειαν, τὸ μὲν πρῶτον εἰς ἐποχὴν, εἶτα εἰς ἀταραξίαν* (8). Academicorum eadem erat ratio. Et hi illam facultatem omnia defendendi et refutandi sequebantur. Omitto celebrem illam Carneadeam de justitia in utramque partem disputationem, aliaque hujus generis plura; e Ciceronis libris adeo res nota est, ut singulos locos, ubi hoc diserte profitetur, laudare supervacaneum sit. Hac igitur facultate id, tamquam finem, sibi efficere volebant, ut illis animi perturbationibus liberarentur, quae necessario ex veri ignorantia proficiscuntur, utque illam in-

(1) *Stäudlin* l. l.

(2) Apud *Eusebium* P. E. XIV, 791. C.

(3) *Stäudlin* l. l. p. 4, 5.

(4) *Stäudlin* l. l. p. 6, 7.

(5) *Stäudlin* l. l. p. 7, 8.

(6) *Stäudlin* l. l. p. 8, 30.

(7) *Diog. Laërt.* IX, 78.

(8) *Sext. Empir.* P. H. I, 4, 8—10.

incertitudinem, quid statuendum sit, nec ne, quae ex Dogmaticarum rationum comparatione oritur, effugerent. Haec est celebris illa ἀταραξία, quam ψυχῆς ἀοχλησίαν καὶ γαληνότητα definiebat Sextus (1). Videamus jam qualis ipsorum secundum hanc artem fuerit dubitatio. Et primum quidem eorum exemplo discimus, fieri non posse, ut homo de omnibus omnino assensum cohibeat. Nam statim, ne insanire existimarentur, τὰ φαινόμενα ponere coacti sunt. Haec enim ut in πείσει καὶ ἀβουλήτῳ πάθει posita inviti concedimus. Igitur non dubitant, utrum res nobis appareant, sed an tales revera sint, quales videantur (2). Atque hoc modo Scepticismus desinit esse perfectum quiddam et absolutum, quod existere nequit. Hic jam Scepticismus objective cogitari, ipsiusque systema confici potest (3). Quod sane fecisse existimandus est Sextus Empiricus. Nam ipsius Pyrrhoniarum Hypotyposeon libri, ita ad systematis rationem sunt compositi, ut nihil ad perfectionem deesse videatur.

Sequitur, ut hanc antiqui Scepticismi rationem ad perfectum illud absolutumque Scepticismi exemplar, quod modo proposuimus, exigamus: ut appareat, quo gradu ponendus sit. Varii autem Scepticismi gradus secundum hanc rationem egregie constituti sunt a Stäudlino (4). Nos inde tantum ea referemus, quae ad antiquam Scepticismi rationem pertinere videntur.

Primus igitur gradus, quo perfectissimus et plenus Scepticismus, qui in hominem cadere potest, censetur, est eorum, qui τὰ φαινόμενα, παθητικῶς ad assensum et actionem cogentia, concedunt; de reliquis omnibus dubitant (5). Ad hanc perfectionem venerunt nonnulli ex antiquis Pyrrhoniis, ut ex iis, quae supra dicta sunt, apparet.

Alius Scepticismi gradus, ab hocce magno intervallo distinctus, est eorum, qui objectivae veritatis cognitionem non diserte tollunt, sed tantummodo statuunt eam a nobis non cognosci. Hi igitur aliquam spem relinquunt, fore, ut aliquando verum percipiatur. Horum in numerum etiam referendi sunt Pyrrhonii, utpote qui ipsi profitentur, se quaerere (ζητεῖν) veritatem.

Praeterea Scepticismi formae distinguuntur pro diversitate fontium, unde oritur, et diversitate argumenti. De illo infra erit dicendi locus. Nam est hoc ipsum quaestionis nostrae pars, ut fontes indicentur, e quibus antiquam Scepticam rationem manasse, verosimile est. Ad diversitatem argumenti quod attinet, diversus est Scepticismus pro diversa scientia, quam sibi oppugnandum sumit (6).

Nul-

(1) *Sext. Empir.* P. H. I, 4—10. cf. 12, 15—20.
(2) Cf. quae supra collegimus P. I. c. 2. p. 30, 31. et *Stäudlin* l. l. p. 9, 16.
(3) *Stäudlin* l. l. p. 10.
(4) *Stäudlin* l. l. p. 27—34.
(5) *Stäudlin* l. l. p. 27.
(6) *Stäudlin* l. l. p. 34.

Nulla autem est ars, nullaque disciplina, contra quam non aliquando a Scepticis sit disputatum, *Empirica* tantummodo *Psychologia*, utpote historia variarum animi actionum, et *Logica* exceptis. Praecipue igitur Sceptici de variis *Physicarum disciplinarum*, tum *Rationalis*, quae dicitur, *Psychologiae*, *Theologiae* et *Philosophiae Moralis* locis dubitant; qua in re antiqui et recentiores, licet ceteroquin mirum quantum a se invicem different, conveniunt. At, dixerit aliquis, nonne antiqui Sceptici etiam contra Logicae praecepta plurima eaque gravissima dubia moverunt? Sed animadversum volumus, haecce dubia non adeo ad ipsa Logices praecepta spectare, sed potius contra eorum usum esse mota. Caeterum, quam late patuerit antiquorum Scepticismus, optime ex Sexti Empirici scriptis apparet, in quibus quamvis maxime adversus *Logicos*, *Physicos* et *Ethicos*, nihilominus etiam adversus *Grammaticos*, *Rhetores*, *Geometras*, *Arithmeticos*, *Astrologos* et *Musicos* agitur.

CAPUT SECUNDUM,

QUO UNIVERSE DE CAUSIS AGITUR, QUAE VARIAM SCEPTICISMI RATIONEM VEL EFFICIUNT VEL TOLLUNT.

Causae, quae variam Scepticismi rationem definiunt, dupliciter possunt spectari, aut *historice*, aut *psychologice*. Psychologice Scepticismi causas exponimus, cum rationes enumeramus, quibus in singulis hominibus Sceptica cogitandi ratio gignitur. Historicam causarum indagationem intelligimus expositionem rationum, quibus factum sit, ut Scepticismus artis formam acciperet (1). De hisce igitur historicis causis inprimis nobis erit dicendum. Omnes autem causae, quibus Scepticismi ratio efficitur, ad haec potissimum capita referenda esse videntur: primum ad universum singulis temporibus philosophiae statum: deinde ad ipsius Scepticismi aetatem et progressus: tum ad oppositum unaquaque aetate Dogmatismum: denique ad ingenium auctoris, qui hanc vel illam Scepticismi rationem condidit. Hanc rationem viro Cl. Thorbecke (2) acceptum referimus: sequitur, ut eam ad nostrum institutum accommodemus.

Primum igitur attendendum est ad universum philosophiae statum. Nam, Scepti-

(1) *Stäudlin* l. l. p. 37, 38.
(2) *Comm. laud.* p. 12.

ticismus per se existere non potest, et quo magis reliquorum philosophorum doctrina exculta est, eo perfectiorem et consummatiorem videmus Scepticismum. Utriusque igitur diligens comparatio est instituenda. Quo pertinent cum ea, quae in prima disputationis parte de artis Logicae progressibus monuimus, tum ea, quae de nonnullorum Dogmaticorum rationis indole, ad Scepticismum provocandum et eliciendum apta, animadvertimus. In sequentibus igitur harum observationum conclusiones sive resultata, quae vocant, haud parvum locum obtinebunt.

Secundo loco in varia Scepticorum ratione explicanda attendendum est ad ipsius Scepticismi aetatem et progressus. Etenim Scepticismus post longum denique temporis intervallum sibi ipse constare coepit. Hinc factum est, ut antiquorum Pyrrhoniorum, ne Sexto quidem excepto, mira esset inconsequentia. Quod recentiores plerumque fugisse videtur; qui ideo recte reprehenduntur a Stäudlino (1). Hinc igitur explicanda etiam imperfecta illa Scepticismi vestigia, quae in Eleaticis et Megaricis vidimus. Hinc quo loco Pyrrhonis, Timonis, aliorumque Scepticismus habendus sit, statuere poterimus.

Deinde ad variam Scepticismi formam constituendam multum attulit oppositi Dogmatismi ratio. Etenim Scepticismus in uno Dogmatismo ortum habet; in hocce refutando viget. Itaque quot sunt Dogmaticorum rationes, tot sunt Scepticismi habitus. Quo accedit, Scepticos nullis certis principiis uti, ad Dogmatismum evertendum, sed nunc hoc, nunc illud, quod ad propositum maxime accommodatum sit, arripere. Quod recte animadvertit Stäudlinus (2), et diserte ipse Sextus profiteri videtur: *εἶτα*, inquit, *κἂν τῷ ὄντι συναίρειν δοκῶμεν τὸ κριτήριον. δυνάμεθα εἰς τοῦτο οὐχ ὡς κριτηρίῳ χρῆσθαι τῇ προχείρῳ φαντασίᾳ, καθ' ἣν τοὺς προσπίπτοντας ἡμῖν πιθανοὺς λόγους τιθέντες εἰς τὸ μηδὲν εἶναι κριτήριον, ἐπιτιθέμεθα μὲν, οὐ μετὰ συγκαταθέσεως δὲ τοῦτο ποιοῦμεν, διὰ τὸ καὶ τοὺς ἐναντίους λόγους ἐπ' ἴσης εἶναι πιθανούς* (3). Igitur Scepticismus ex bello cum Dogmaticis varium quid traxit, factusque est Proteo illi simillimus, qui, ut adversariorum insidias fugeret,

Nunc leo, nunc arbor, nunc erat hirtus aper.

Denique, ingenium et indoles auctoris, quantam vim habuerint ad aliquam Scepticismi formam constituendam, sponte intelligitur. Neque hoc in uno Scepticismo, sed in quavis alia philosophorum disciplina animadverti potest. Luculentius est Aristippi Cyrenaicae Sectae conditoris exemplum, quam ut hic reticeatur. Hujus enim ad vo-

(1) *Stäudlin* l. l. p. 12 seqq., 29.
(2) *Stäudlin* l. l. p. 34.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 445.

voluptatem proclivis indoles totam ipsius philosophiam informavit. Quamobrem diligenter etiam attendendum est ad ea, quae Scepticae rationis auctorum ingenium atque idolem maxime constituerunt. Quo loco ea adhibenda sunt, quae prima disputationis parte de magistris, quibus usi sunt Pyrrho aliique, disputavimus.

In eisdem fere rebus causae sunt positae, quae antiquam illam Scepticam rationem coërcuerunt, et tempore progrediente, aliam induxerunt. Nam et hic philosophiae status et Dogmatismi perfectionis ratio habenda est. Sed praeterea inprimis animum advertendum est ad ipsam antiquae Scepticae rationis indolem et naturam, quam talem fuisse reperiemus, qualem aliquando exstingui necesse erat.

CAPUT TERTIUM

QUO CAUSAE EXPONUNTUR, QUAE ANTIQUAM SCEPTICISMI RATIONEM GENUERUNT.

Cum primum homines res explorare coeperunt, toti Empirismo dediti erant. Nondum cogitabant, quatenus verum cognoscere, nec quibus quasi instrumentis illud invenire possent. Solam experientiam sequebantur; sensibus fidem habebant, et secundum eorum judicium statuebant. Haec fuit Thaletis et antiquissimi cujusque ratio, qui physicis disciplinis, quae totae fere, certe maximam partem, ab experientia ducuntur, operam dabant. Sed qui veritatem assequi studet, huic evenire solet, ut, quo propius ad eam se accedisse putet, eo longius ab ea remotus sit. Idem antiquis illis sapientiae studiosis evenit: quo magis ad rerum naturam cognoscendam profecisse sibi videbantur, eo spissiores tenebras reperiebant; saepiusque sensuum fallacitatem experiebantur; quid igitur mirum, si omnem veritatem desperarent gravissimasque ederent de rerum incomprehensibilitate querelas? Hinc erat Xenophanis, Empedoclis, aliorumque Scepticismus. Haec, supra jam significata, hoc loco rursus proponere necessarium duxi, quo facilius ea, quae dicentur, intelligi possent.

Eleaticorum Scepticismum sive potius ad Scepticismum proclivionem exceperunt Megarici. Hi igitur inventa jam ab illis dialectica augenda, eaque captiosis argumentandi rationibus instruenda, quantum ipsi ad Scepticismum profecerint, supra

jam vidimus; quantum autem contulerint ad Pyrrhonis Scepticam rationem constituendam, statim videbimus, si prius Scepticismum et Dogmatismum, ut hujus viri temporibus erant, paucis comparaverimus.

Pyrrhonis igitur aetas in Dogmatismi, ut ita dicam, adolescentiam incidebat. Exspectabat jam Aristotelis et Zenonis ingenia, quibus ad virilem aetatem promoveretur. Scepticismus nondum e pueris excesserat. Quae a variis philosophis dubitanter erant pronuntiata magis ad dubitandum proclivionem, quam revera dubitationem ostendebant. Omnino Scepticismus tantummodo ad sensuum fallacitatem pertinebat.

Ejusmodi Scepticismus cum talem virum, qualem Pyrrhonem, fautorem et cultorem invenisset, maximos progressus facere debuit. Et vero hic eum ad eamdem, qua tum erat Dogmatismus, perfectionem adduxisse putandus est. Certe ita Scepticismi fines protulit, ut merito illius auctor dici haberique posset.

Causa autem cur Pyrrho ad Scepticam philosophandi rationem sese contulerit, in Democriteis de sensuum auctoritate, et veri incomprehensibilitate dubitationibus ponenda esse videtur. Ab hujus enim viri institutione profectus est, ut supra, allatis veterum testimoniis, significavimus. Sed quae tandem fuit causa, cur iste Pyrrhonis Scepticismus, artis, qua omnia et defenduntur et refutantur, formam sumeret? Hanc in Megaricorum doctrina positam esse existimamus.

Nam Pyrrho, ut vidimus, non modo Democritum, sed etiam Brysonem Dialecticum sive Megaricum audivit, quin etiam Philonis Dialectici consuetudinem coluit. Quis igitur est, quin videat Megaricorum disciplinam necessario aliquid contulisse ad Pyrrhonis doctrinam informandam. Nimirum Megaricorum disciplina iis instructa erat disserendi instrumentis, quae optime contra omnia disputandi instituto inservire possent. Res clarior est, quam ut rationibus indigeat. Itaque sufficit in memoriam revocasse, quantus ipsorum σωρείτου et ἐγκεκαλυμμένου λόγου usus fuerit in disputatione contra Stoicos. Quid igitur? Ex hacce Megaricorum ratione Sophisticum quid, ut ita dicam, et vincendi studium pertinaciamque Pyrrhonem contraxisse existimem. Quod, ut videbimus, ipsius auditoribus et sectatoribus proprium mansit.

Sequitur, ut ostendamus, quare Arcesilae et Academicorum Scepticismus etiam artis formam habuerit, praesertim cum ipsorum diversa quam maxime fuerit ratio. Nam ex antiquorum Platonicorum disciplina profectus est Arcesilas. Quamvis autem Platonis doctrina multa habeat, quae Scepticismo faveant, imo ex Scepticorum doctrina petita videantur; tamen ab omnibus quae ad Sophistarum rationem accedunt, quam maxime aliena est. Igitur mirandum quidem non est, Arcesilam ad Scepticismum prolapsum esse; illud autem satis mirari nequimus, eum Pyrrhoniorum istam dubitandi artem adscivisse. Multo modestiorem et a perfecto illo Scepticismi exemplari remo-

motiorem rationem ab eo exspectavissemus. Sed attendendum est ad Arcesilae Scepticismi finem, qui is tantum fuisse videtur, ut Platonis doctrinam adversus Zenonem tueretur. Hoc efficere se posse putabat, si suam ipse sententiam celaret, illius opiniones oppugnaret. Aderat autem jam illa Pyrrhoniorum ars, quae ipsi ad propositum aptissima visa est. Quare non dubitavit eam in Academiam recipere.

Denique causam indicemus, cur ista antiquorum Scepticorum ratio proxime ad perfectum illud dubitandi exemplar accesserit. Reliqui enim Sceptici omnes ab eo longius abfuerunt. Nimirum antiquitus et philosophia naturalis et psychologia nequaquam satis explicatae et pertractatae erant; illa vix inchoata. Hinc veteribus absolute de omnibus dubitare licuit. Hinc apud eos quaestiones illlae de *remo inflexo* et *colle columbae* sufficiebant ad sensuum fidem auctoritatemque frangendam. Hinc de omni omnino veritate, deque veri falsique nota ita dubitare potuerunt, ut eas plane tollerent. Recentiores contra physicam philosophiae partem ita explicatam habebant, ut *inflexi remi* aliorumque probabiles reddere possent rationes. In psychologia autem variae mentis humanae facultates accuratius erant explicatae et distinctae, ut cautius dubitare deberent; quo simul factum est, ut ipsorum Scepticismus melius sibi quam antiquorum constiterit.

CAPUT QUARTUM,

QUO CAUSAE ENUMERANTUR, QUAE ANTIQUAM SCEPTICISMI RATIONEM SUSTULERUNT.

Vidimus Academiae rationem paulatim ad Dogmatismum rediisse. Aliquantulum jam Carneades ab illa criterii tollendi severitate remittebat; plus Philo; donec tandem Antiochus Ascalonita Scepticismum penitus relinqueret, et Stoicorum rationem sequeretur. Hujus rei causam jam supra monuimus praecipue positam fuisse in progressibus disciplinae Stoicae, qui necessario ex continuo illo cum Academicis bello proficiscebantur. Illa autem Stoicae disciplinae perfectio apud Pyrrhonios nullam vim habuit ad Scepticismum exstinguendum; sed diu post Antiochum varii Pyrrhonii, ne alios nominem, Sextus Empiricus Scepticam rationem auxerunt etiam atque confirmarunt. Cujus rei causae primum indagandae sunt.

Nimirum Academicorum ratio semper aliquam cum Dogmatismo habuit conjunctionem,

nem, e Platonis illam doctrina repetendam. Nullum erat Academicis obtrectandi studium; unam, ut Plato, veritatem sectabantur; hujus inveniendae causa Scepticis rationibus Stoicam doctrinam refutare studebant. Igitur hacce ita ad perfectionem adducta, ut nullum superesse videretur reprehensioni locus, eam sequi et probare non dubitavit Antiochus. Pyrrhoniorum, ut superiori capite monuimus, dispar fuit ratio. Sophisticum illud in iis veri quaerendi studium pene exstinxit. Licet igitur Stoica ratio mirum quantum corrigeretur et perficeretur, nihilominus contra eam disputare pergebant, suumque dubitandi institutum pertenaciter tenebant.

Quamvis igitur Pyrrhoniorum Scepticismus, Academicorum Scepticismo superstes fuerit, nihilominus et ipse interitum effugere non potuit. Quod necessario fieri debuisse, sponte intelligetur, si tantummodo ad Scepticae artis naturam attenderimus. Quot quantaque sunt, quae in antiquo Sceptico desiderabantur. Primum, si contra omnes disciplinas disceptare vellet, necesse erat, ut eas plane perspectas et cognitas haberet; quod unum jam vires ingenii humani superare videtur. Tum singulas refutare, quam difficile fuerit, neminem latere potest. Neque enim illi, qui hoc facere decreverat, cum vulgaribus homunculis res erat; sed ingeniosissimi acutissimique viri Dogmatismi patrocinium susceperant. Quae causa fuit, cur jam antiquitus illa contra omnia disserendi ars, qui eam exercerent, haberet paucissimos. Disertus hanc in rem est locus Ciceronis, quem operae pretium erit adscripsisse: *nec vero*, inquit, *desertarum relictarumque rerum patrocinium suscepimus; non enim hominum interitu sententiae quoque occidunt, sed lucem auctoris fortasse desiderant; ut haec in philosophia ratio contra omnia disserendi, nullamque rem aperte judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata a Carneade usque ad nostram viguit aetatem; quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Graecia intelligo; quod non Academiae vitio sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere magnum est, quanto majus omnes: quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, et contra omnes philosophos, et pro omnibus dicere* (1). Eodem pertinere videtur quod diu post scripsit Diogenes Laërtius: τὴν μὲν γὰρ, inquit, Πυῤῥώνειαν οὐδὲ οἱ πλεῖους προςποιοῦνται διὰ τὴν ἀσάφειαν (2). Non igitur dubitamus, quin postea, hominum ingeniis magis magisque ad philosophiae et omnino literarum studia torpentibus, haecce eadem Scepticae artis exercendae difficultas causa fuerit, cur penitus tolleretur.

Denique illam antiquam Scepticismi rationem ideo relictam desertamque fuisse existimem, quod magis magisque intelligerent homines, Scepticos finem, quem sibi proposuerant, assequi non posse, nempe ut illis animi perturbationibus liberarentur, quae tum ex

(1) Cic. de Nat. Deor. I, 5.

(2) Diog. Laërt. I, 20.

ex veri inveniendi difficultate, tum ex discordia Dogmaticorum oririebantur. Etenim Scepticismus revera ad quidvis aliud quam ad ἀταραξίαν ducit. Hoc ipse Sextus Empiricus animadvertisse putandus est. Hinc illud, quod saepius profitetur, nullum Scepticum ad perfectam umquam ἀταραξίαν pervenire posse: *οὐ μὴν*, inquit, *ἀόχλητον πάντη τὸν Σκεπτικὸν εἶναι νομίζομεν, ἀλλ' ὀχλεῖσθαι φαμὲν ὑπὸ τῶν κατηνεγκασμένων* (1). Item alio loco *ἕπεται δὲ* (*ὁ Σκεπτικὸς*) *ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαθὴς μένει· ἐν δὲ τοῖς κατηνεγκασμένοις μετριοπαθεῖ, ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος αἰσθητικῶς πάσχει* (2). Denique alio loco: *τῷ γὰρ διὰ λίμον ἢ δίψος ὀχλουμένῳ οὐ δυνατὸν ἐμποιεῖν πεῖσμα διὰ τοῦ κατὰ τὴν σκέψιν λόγου, ὅτι οὐκ ὀχλεῖται, καὶ τῷ ἐν ταῖς τούτων παρηγορίαις διαχεομένῳ, οὐκ ἐνδέχεται πείθω ἐμποιεῖν περὶ τοῦ ὅτι οὐ διαχεῖται* (3). Plura hisce addere liceret, sed haec, ut videtur, sufficiunt.

Haec habui, quae ad quaestionem a vobis, Viri Clarissimi, propositam dissererem. In quibus quantum desideretur, nemini magis persuasum esse potest, quam mihi. Quod ne ex vulgari hominum consuetudine dictum esse existimetis, qui, cum de suis operibus satis magnifice sentiant, tamen de iis cum contemtu loquuntur, ut modestiae laudem consequantur. Ita hancce disputationem vobis probari cupiam, ut ab ejusmodi moribus alienus sum. Sed recreat me atque erigit illius Ciceroniani cogitatio, quod quamvis de oratoribus dictum sit, in rem praesentem transferre, et symboli loco ponere liceat:

Prima sequentem honestum est in secundis tertiisque subsistere.

(1) *Sext. Empir.* P. H. I, 29.
(2) *Sext. Empir.* P. H. III, 335.
(3) *Sext. Empir. adv. Math.* VII, 149.

T A N T U M.

CORRIGENDA.

Pag.	3.	*lin.*	18.	Ad ad	*leg.*	Ad
—	4.	—	5.	Emperici	—	Empirici
—	5.	—	7.	*φαμὶν*	—	*φαμὲν*
—	6.	—	4.	haeo	—	haec
—	—	—	16.	assessionem	—	assensionem
—	8.	—	10.	ex	—	et
—	9.	—	20.	*φασὶν*	—	*φησὶν*
—	—	—	21.	*τι*	—	*τὶ*
—	—	—	—	*ἆρα γε*	—	*ἆρά γε*
—	—	—	25.	*ἔστι*	—	*ἐστὶ*
—	—	—	26.	*ἔστιν*	—	*ἐστὶν*
—	13.	—	4.	*συνεστάκοσιν*	—	*συνεστακόσιν*
—	15.	—	20.	res. quae	—	res, quae
—	16.	—	15.	*ὅδε*	—	*ὁ δὲ*
—	—	—	29.	phi-	—	au-
—	18.	—	14.	*γινώσκειν*	—	*γιγνώσκειν*
—	20.	—	9.	*αὐτὸ·*	—	*αὐτό·*
—	21.	—	8.	si quid est aut ὂν est,	—	si quid sit, aut ὂν est,
—	—	—	21.	reprehenditur	—	reprehendatur
—	—	—	24.	*ἀδήλοτης*	—	*ἀδηλότης*
—	23.	—	22.	Cicero qui, omnes	—	Cicero, qui omnes,
—	24.	*not.*	3.	*Cic.* II, 59. D.	—	*Diog. Laërt.* II, 59.
—	26.	*lin.*	7.	mirandam	—	mirandum
—	—	—	16.	*συγκάθεσις*	—	*συγκατάθεσις*
—	28.	—	6.	*ἐποχὴ δ' ἔστι*	—	*ἐποχὴ δέ ἐστι*
—	—	—	17.	*συγκάθεσιν*	—	*συγκατάθεσιν*
—	29.	*not.*	3.	discripsit	—	descripsit
—	30.	*lin.*	3.	regerctur	—	regeretur
—	38.	*not.*	1.	Diogene ex Sexto	—	Diogene et Sexto

pag.

pag. 44. *lin.* 12.	*πιθανουργικὸς·*	—	*πιθανουργικός·*
— 46. — 12.	delineanus	—	exponamus
— 49. — 27.	*συγκατίθεσθαί*	—	*συγκατατίθεσθαί*
— 57. — 1.	*πρακτικὸν·*	—	*πρακτικόν·*
— — — 2.	*πολιτικὸν·*	—	*πολιτικόν·*
— — — 3.	*λογικὸν·*	—	*λογικόν·*
— 60. — 18.	quidam	—	quidem
— 65. — 30.	imcomprehensibile	—	incomprehensibile
— 73. — 26.	sunt	—	sint
— 75. — 29.	ut verum quod	—	ut intellectus verum, quod

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI AMSTELAEDAMENSI ATHENAEO

inde a d. VIII *Februarii* MDCCCXXVI *ad d.* VIII *Februarii* MDCCCXXVII.

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

CLARISSIMI ORDINIS PRAESES:

C. A. DEN TEX.

ACTUARIUS.

J. VAN HALL.

PROFESSORES JURIS.

C. A. DEN TEX;
J. H. VAN REENEN, Prof. honor;
J. VAN HALL;

THEOLOGUS;

W. A. VAN HENGEL;

MEDICI.

G. VROLIK;
F. VAN DER BREGGEN, CORN. FIL;
H. BOSSCHA;

a PHI-

NOMINA PROFESSORUM AMSTELOD.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET *LITERARUM HUMANIORUM.*

D: J. van LENNEP.
J. WILLMET.
J. P. van CAPPELLE.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET *PHYSICARUM.*

J. P. S. VOUTE.
H. C. van der BOON MESCH.

LECTOR.

H. de HARTOG.

SERIES

SERIES LECTIONUM ET INSTITUTIONUM,

QUAE HABENTUR A PROFESSORIBUS ILLUSTRIS ATHENAEI AMSTELAEDAMENSIS,

inde a feriis aestivis anni MDCCCXXVI ad ferias aestivas MDCCCXXVII.

CORNELIUS ANNE DEN TEX,

publice, varia loca ex Jure Naturae Publico et Gentium tractat vel ipsi juventuti disceptanda proponit.

privatim, tradit Jus Publicum cum universum tum inprimis Belgicum,
Encyclopaediam Jurisprudentiae,
Jus criminum et poenarum universum et Belgicum;
Elementa Oeconomiae politicae.

GERARDUS VROLIK,

publice, IN HORTO BOTANICO, agit de plantis medicinalibus;

privatim, docet
Obstetriciam theoreticam et practicam;
Physicam plantarum.

DAVID JACOBUS VAN LENNEP,

publice, praecipue quaedam historiae et literarum capita tractat, vel ipsi juventuti, exercitationis causâ, disceptanda proponit;

privatim, tradit

Literas Latinas, interpretandis, Ovidii Heroïdum Epistolis, Ciceronis Milonianâ, Juvenalis Satyris selectis;

Literas Graecas, interpretandis locis Herodoti et Xenophontis quibus in *selectis principum Historicorum*, a WYTTENBACHIO editis;

Ho-

Homeri Odysseae Rhapsod. E, selectis Theocriti Idylliis; explicandis Antiquitatibus Graecis;
Historiam Universam ab initio ad Carolum Magnum.

JOANNES WILLMET,

publice, *de Antarae ingenio Poëtico* agit, aut praecipua Philologiae momenta ad disceptationem proponit:
privatim, docet
Linguam Hebraeam; cum institutione Grammaticâ, tum interpretandis, ratione aetatis, argumenti et stili habitâ, sensim difficilioribus V. T. Locis;
Linguam Arabicam, primum Grammatice, deinde explicandis *Sententiis*, *Fabulis*, et selectis ex Anthologiâ Schultensianâ locis;
Exegesin V. T. interpretatur, tam illustrandis *selectis Libri Josuae capitibus*, quam moderandis Exercitationibus Exegeticis;
Linguas etiam *Chaldaicam*, *Syriacam* et *Samaritanam*, si adsint auditores; uti et
Vitam Timuri, aut *Corani quaedam capita* explicat, collatis *Scholiis*, in Corani *editione Petropolitanâ* exhibitis.

JOANNES PETRUS VAN CAPPELLE,

publice; partes quasdam historiae literariae Belgicae tractabit;
privatim, de stilo Belgico aget;
De Poëtis seculi decimi septimi Batavis disseret;
Historiam Patriae tradet;
Exercitationes oratorias moderabitur.

FRANCISCUS VAN DER BREGGEN, CORN. FIL.

privatim, tractabit
Pathologiam generalem;
Materiam Medicam,
Medicinam Forensem.

WESSEL

WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL.

publice, Quaestiones aliquot argumenti Theologici juventuti disceptandas proponit.

privatim, *Religionis, tum Naturalis, tum Divinitus patefactae* tradit *Doctrinam.*

Posteriorem PAULI interpretatur ad Corinthios Epistolam.

De *Historiâ Societatis* et *Religionis Christianae* commentatur ita, ut praecipua exponat rerum capita, quae ab aetate CAROLI M. usque ad nostra tempora factae sint.

JOANNES PETRUS STEPHANUS VOUTE;

privatim, exponit Mathesin;

Physicam.

Elementa Psychologiae et Logicae tradit.

HENRICUS BOSSCHA;

publice, in THEATRO ANATOMICO *Partium corporis humani fabricam et usum* explicat.

Operationes Chirurgicas demonstrat variasque eas instituendi exponit methodos.

privatim, tradit *Anatomiam, Physiologiam;*

Praxin Chirurgicam.

HENRICUS CAROLUS VAN DER BOON MESCH,

privatim, tradit

Chemiae Doctrinam et Historiam;

Chemiam Pharmaceuticam, linguâ vernaculâ;

Doctrinae Chemicae usûs quoad artes;

Historiam Naturalem.

JACOBUS VAN HALL,

publice, selecta quaedam Juris Privati capita juventuti disceptanda proponit;

privatim, Institutiones JUSTINIANI Imp. explicat;

Institutionum GAJI JCti commentarium tertium et quartum interpretatur;

Pandectas Juris Romani, WESTENBERGIO duce, a libr. 20 ad finem exponit;

Principia Juris Hodierni et

Jus Cambiale docet.

HENDRIK DE HARTOG,

Lector in de Wiskunde, Zeevaart- en Sterrekunde, zal Dingsdags, Woensdags en Donderdags, des middags om *twaalf* ure, in het klein *Auditorium* van het *Athenaeum Illustre*, publieke Lessen, in het Nederduitsch, over deze Wetenschappen geven; en dat wel in afloop van de volgende orde:

Eerstelijk over de *Rekenkunde*, *Decimale Breuken* en *Logarithmus-Getallen*, vervolgens over de *Meetkunde* en *Algebra*, en het maken der *Sinus-* en *Logarithmus-Tafelen*, voorts over de Platte en Klootsche *Driehoeks-meting* en eenige Hoofd-Eigenschappen der *Kegel-sneden*; waarin over de beginselen der Sterre- en Aardrijkskunde; en laatstelijk over de Theorie der *Zeevaartkunde*; en wel inzonderheid over de berekening der *Lengte op Zee*, zal gehandeld worden; het een of ander Stuk echter meer of minder uitgebreid, of wel met bijvoeging van eenige verklaring der Zeevaartkundige instrumenten, naar mate het getal en de lust der Toehoorders zulks zal schijnen te vorderen.

LECTIONES

LECTIONES

IN SEMINARIO EVANGELICO-LUTHERANO HABITAE

inde a feriis aestivis anni MDCCCXXVI *usque ad ferias aestivas anni* MDCCCXXVII.

D. JO. THEOPH. PLÜSCHKE, *Prof. Ord.*

Loca selecta *Jobi*, itemque *Scripta Johannis Apostoli* cum *epistola ad Hebraeos* interpretatus est.
Theologiae Christianae partem theoreticam proposuit.
Encyclopaediam et *Methodologiam Theologicam* tractavit.

CHRISTIANUS HENR. EBERSBACH, *Prof. Extraord.*

Theologiam naturalem proposuit.
Doctrinam morum Christianam tradidit.

GEORGIUS FREDERICUS SARTORIUS, *Prof. Extraord.*

Praecepta homiletica et *catechetica* auditoribus proposuit simulque de omni ambitu muneris sacri disputavit.
Praefuit etiam *variis Commilitonum exercitationibus*, quae vel ad orationes sacras componandas ac recitandas spectarent, vel ad puerorum in doctrina Christiana institutionem pertinerent.

